

UNIVERSITATEA "STEFAN CEL MARE" - SUCEAVA

CODRUL COSMINULUI

1993-1994, 1995-1996, 1997-2000, 2001

FUNDAȚIA CULTURALĂ A BUCOVINEI

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. Ștefan Ștefănescu – București

Acad. Gheorghe Platon – Iași

Acad. Grigore Bostan – Cernăuți

Prof.univ.dr. Alexandru Moșanu – Chișinău

COMITETUL DE REDACȚIE

Mihai Iacobescu – redactor șef

Mihai Lazăr – prodecan

Dumitru Cucu – președintele Fundației Culturale a Bucovinei

Mircea Ignat – șeful Catedrei de Istorie

Constantin Șerban - București

Dumitru Boghian – responsabil de volum

Florin Pintescu – secretar de redacție

Dumitru Vitcu – Suceava

Olimpia Mitric – Suceava

Ștefan Purici – Suceava

Vasile Demciuc - Suceava

Harieta Mareci – Suceava

Sorin Ignătescu – Suceava

COPERTA

Ioana Nistor – artist plastic

TEHNOREDACTARE COMPUTERIZATĂ

Manuela Miron

ÎN ATENȚIA COLABORATORILOR

“Codrul Cosminului”, Anuarul Catedrei de Istorie de la Universitatea “Ștefan cel Mare” din Suceava, acceptă pentru publicare *studii* (maxim 25 pagini), *articole și note* (maxim 15 pagini), *recenzii* (maxim 5 pagini), *dări de seamă* privind viața științifică internă și internațională.

Toate materialele vor fi prezentate redacției tehnoredactate, în word 8, cu caractere de 12 în Times New Roman CE, cu note și ilustrații la sfârșitul textului. *Studiile și articolele* vor fi, în mod obligatoriu, însoțite de un rezumat tradus într-o limbă de circulație. Fotografiile și desenele vor fi numerotate și însoțite de explicații.

Colaboratorii sunt rugați să prezinte materialele în formă finală.

Adresa redacției:

Universitatea “Ștefan cel Mare” Suceava
Str. Universității nr. 1
Catedra de Istorie

UNIVERSITATEA “ȘTEFAN CEL MARE” – SUCEAVA

**ANALELE ȘTIINȚIFICE
DE
ISTORIE**

CODRUL COSMINULUI

**(SERIA NOUĂ)
Nr. 6 – 7 (16 – 17)
2000 – 2001**

FUNDAȚIA CULTURALĂ A BUCOVINEI

2003

CUPRINS

STUDII

Sorin Ignătescu, <i>Locuirea liniar-ceramică de la Șcheia-Siliște (județul Suceava)</i>	3
Nicolae Ursulescu, Dumitru Boghian, <i>Influences méridionales dans la phase finale de la civilisation précucuteni</i>	11
Sergiu Haimovici, <i>Problema unui caz: studiul faunei din groapa 25 a sitului precucutenian de la Târgu Frumos, prin perspectiva metodologiei arheozoologice</i>	21
Dumitru D. Boghian, <i>Omul eneolitic și mediul geografic în bazinul Bahluiului</i>	37
Dan Fărtăiș, <i>Restaurarea unui grup de statuete zoomorfe de la Mihoveni - județul Suceava</i>	53
Dumitru D. Boghian, Bogdan Petru Niculică, Ilie Cojocaru, student Petrea Pavel, <i>Câteva considerații privind unele topoare de aramă eneolitice</i>	57
Bogdan Niculică, <i>Topoare de piatră aparținând epocii bronzului descoperite pe teritoriul județului Suceava</i>	67
Bogdan Niculică, Sorin Ignătescu, <i>Recunoașteri arheologice în Podișului Sucevei (II)</i> ...	81
Monica Gogu, <i>Reflectarea descoperirilor arheologice în primele lucrări de sinteză a istoriei românilor ale lui A.D. Xenopol, N. Iorga, C.C. Giurescu și Gh. Brătianu</i>	99
Mihai Lazăr, <i>Aspecte ale fiscalității din Țara Moldovei. Prelevări fiscale din unele produse păstorești</i>	111
Florin Pintescu, <i>Date statistice relative la populația germană din județul Rădăuți în perioada interbelică</i>	123
Arcadie M. Bodale, <i>Contribuții la istoria domeniului Mănăstirii Putna de la constituirea sa până la reformele lui Constantin Mavrocordat (1466-1742) - I. Căi de constituire și dezvoltare a domeniului putnean II. Caracterul daniilor funciare și în bani făcute Mănăstirii Putna III. Evoluția domeniului putnean între 1466 și 1742</i>	131
Vasile M. Demciuc, <i>Întemeierea Mitropoliei Moldovei - implicații politice și spirituale în context sud-est european (1401-2001)</i>	163
Simona Petrariu, <i>Așezările rurale din Subcarpații Tazlăului în secolele XIV-XVIII</i>	183
Mihai Iacobescu, <i>Bucovina și mitul habsburgic</i>	189
Ștefan Purici, <i>Elitele sociale din Bucovina (sfârșitul secolului al XVII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)</i>	197
Palaghia Radion, <i>Opțiuni românești de "alianță" în timpul războiului ruso-turc (1806 – 1812)</i>	213
Ilie Luceac, <i>Contribuția bucovineanului Constantin Hurmuzaki la constituirea și consolidarea statului român modern</i>	225
Mirela-Ana Voicu, <i>Considerații privind evoluția comunității armene din Bucovina în secolul al XIX-lea</i>	233
Dinu Balan, <i>Unitatea națională românească în viziunea generației pașoptiste</i>	247
Dumitru Vitcu, <i>Episodul "Darnița" în epopeea întregirii naționale. O reevaluare</i>	267
Mihai-Aurelian Căruntu, <i>Preliminarii ale celui de-al doilea rapt al Bucovinei</i>	279
Ștefan Purici, <i>Strămutarea germanilor sud-bucoveneni și impactul asupra societății românești</i>	293
Harieta Mareci, <i>Câteva considerații cu privire la opera istorică manuscrisă a lui Teodor Bălan</i>	303

NOTE ȘI COMUNICĂRI

Mihai Lazăr, <i>Un aspect mai puțin cunoscut privitor la regimul fiscal al robilor în Moldova medievală</i>	313
Mircea Ignat, <i>Raportarea la trecut în mentalitatea locuitorilor Sucevei la începutul epocii moderne</i>	317
Constantin Șerban, <i>Știri despre Bucovina în opera istorică a lui Gabriel Honore Riquetti conte de Mirabeau</i>	325
Radu Florian Bruja, <i>Straja țării – organizare și obiectiv</i>	331
Radu Florian Bruja, <i>Doctrina și programul Frontului Renașterii Naționale</i>	335
Harieta Mareci, <i>“Europeanism și regionalism” debutul unei polemici între “Ideea europeană” și “Junimea literară”</i>	341
Mirela Beguni, <i>Icoana pentru omul modern</i>	347
Vlad Gafița, <i>Problema cametei în județul Câmpulung (1930-1932)- pretext pentru agitații antisemite ale partidelor de extremă dreapta</i>	355
Nichita Adăniloiaie, <i>Suferințele dornenilor în primul război mondial</i>	359
Emil Satco, <i>O teză de doctorat din anul 1945, de mare interes</i>	363

DOCUMENTE

Olimpia Mitric, <i>Un nou manuscris din Școala de caligrafi și miniaturiști de la Mănăstirea Dragomirna (1627)</i>	365
Mihai Iacobescu, <i>Statutele unor cabinete sătești de lectură, societăți școlare rurale și ale asociației corpului didactic român, aflate în arhivele din Cernăuți</i>	369
Gavril Irimescu, <i>Scrisori către și de la Iancu Flondor din anii 1918-1924 privind viața politică românească</i>	379
Harieta Mareci, <i>Din arhiva lui Teodor Bălan</i>	405

 VIAȚA CULTURALĂ ÎN BUCOVINA

Alis Niculică, <i>Aspecte ale vieții muzicale din Bucovina (1775-1918)</i>	423
Petru Bejinariu, <i>Contribuții ale societății pentru cultura și literatura română în Bucovina la mișcarea de emancipare națională</i>	429
Ion Cozmei, <i>Preliminarii la un posibil demers comparatist: George Cosbuc și Taras Șevcenko</i>	437
Gheorghe Giurcă, <i>Universitatea “Ștefan cel Mare” - competență și profesionalism</i>	447
Petru Rusșindilar, <i>Un eminent jurist, om politic și de cultură – dr. Aurel Morariu</i>	455
Nichita Adăniloiaie, <i>Un ilustru revizor școlar sucevean: Serafim Ionescu</i>	467
Gheorghe Moldoveanu, <i>Folclor bucovinean – popor ucrainean</i>	477

CRONICĂ

Mihai Iacobescu, <i>Evenimente științifice de seamă: Al IV-lea Congres Internațional de Studii Românești</i>	481
Ștefan Purici, <i>Conferința internațională “2Dialogul interregional în Europa în anul 2001 și în viitor”</i>	487
Florin Pintescu, <i>Euroregiunea „Prutul de Sus” între prezent și perspective. Marginalii la o conferință științifică internațională</i>	493

DIALOG INTIM CU CĂRȚILE

Ilie Rad, <i>Aron Pumnul (1818-1866)</i> , Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2002, 340 p. (Mihai Iacobescu).....	501
Mihai Lazăr, <i>Realități fiscale din Țara Moldovei. Dări de cotitate în sfera economiei păstorești (secolul al XV-lea – mijlocul secolului al XVIII-lea)</i> , Iași, Editura Junimea, 2000, 265 p + 6 planșe (Florin Pintescu)	502

RECENZII

Gheorghe Dumitroaia, <i>Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu</i> , Piatra Neamț, 2000, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, VII, 335 pagini, 115 figuri, 1 tabel, 6 hărți incluse în text (Bogdan Niculică)	509
Lesley and Roy Adkins, <i>An introduction to archaeology</i> , Grange Books, London, 1989, (această ediție a fost tipărită în 1996 în China by Leefung Asco Printers Ltd), 128 p. (Sorin Ignătescu)	512
Nicolae Ursulescu, <i>Contribuții privind neoliticul și eneoliticul din regiunile est-carpătice ale României</i> , vol. I, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000, 388 p. (Sorin Ignătescu)	515
Constantin C. Petolescu, <i>Inscriptions de la Dacie Romaine – inscriptions externes concernant l’histoire de la Dacie (I-er - III-e siècles)</i> , vol. I, 1996; vol. II, 2000, Ed. Enciclopedică, București (Mircea Ignat)	520
Zoe Petre, <i>Cetatea greacă – între real și imaginar</i> , Ed. Nemira, București, 2000, 430 p. (Mircea Ignat)	522
Mihai Lazăr, <i>Realități fiscale din Țara Moldovei. Dări de cotitate în sfera economiei păstorești (secolul al XV-lea – mijlocul secolului al XVIII-lea)</i> , Iași, Editura Junimea, 2000, 265 p + 6 planșe (Mihai Iacobescu)	523
Ilie Luceac, <i>Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare (O istorie a culturii românești în Bucovina în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea)</i> , Editura Alexandru cel Bun – Cernăuți, Editura Augusta – Timișoara, 2000, 364 p. (Mihai Iacobescu)	524
Doina Alexa, <i>Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale</i> , Rădăuți, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 2000, 240 p. (Florin Pintescu)	528
George Mounin, <i>Istoria lingvisticii</i> , Traducere și postfață de Constantin Dominte, Editura Paideia, 1999 (Rodica Nagy)	534
<i>Viața Cuviosului Paisie de la Neamț</i> , tipărită cu binecuvântarea I.P.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei. Ediție îngrijită de Diac. Prof. Ioan Ivan, după manuscrisul nr. 154 din Biblioteca Mănăstirii Neamț, Editura “Trinitas”, Iași, 1997, 154 p. + ilustrații (Olimpia Mitric).....	537
Mihai Mitu, <i>Oameni și fapte din secolul al XVIII-lea românesc</i> , București, Editura Atos, 1999, 272 p. (Olimpia Mitric)	539
Tereza Sinigalia, Voica Maria Pușcașu, <i>Mănăstirea Probota</i> , Editura Meridiane, Colecția Monumente Istorice, București, 2000, 95 p. cu ilustrații (Olimpia Mitric)	542
Violeta Barbu, <i>Miniatura brâncovenească</i> , Editura Meridiane, București, 2000, 125 p. + ilustrații (Olimpia Mitric)	544
Monahia Elena Simionovici, <i>Sfânta Mănăstire Voroneț</i> , [ediția a III-a, revăzută și adăugită], Editura Thausib, Sibiu, 2001, 152 p. + ilustrații (Olimpia Mitric)	545
Dumitru Vitcu, <i>Relațiile româno-americane timpurii. Convergențe-Divergențe</i> , Editura Albatros, București, 2000, 358 p. (Mihai Iacobescu).....	548

Teodor Pavel, <i>Între Berlin și Sankt Petersburg. I. Românii în relațiile germano-ruse din secolul al XIX-lea</i> , Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, 400 p. (Ștefan Purici)	549
Marian Gajdoš, Stanislav Konečný, Mikuláš Mušíka, <i>Rusíni / ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945</i> , Prešov – Užhorod, 1999, 157 s. (Ștefan Purici)	552
Mihai-Ștefan Ceaușu, <i>Bucovina habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774-1815)</i> , Iași, Fundația Academică “A.D. Xenopol”, 1998, 249 p. (Ștefan Purici)	557
MEMENTO	
Mihai Iacobescu, <i>Ionel Dârdală (1916-1994)</i>	559
Mihai Iacobescu și Harieta Mareci, <i>Vasile Cristian profesorul și istoricul la 65 de ani</i>	563
SCRISORI DE LA CITITORI	567
ABREVIERI	569
INDICE	573

SOMMAIRE

ÉTUDES

Sorin Ignătescu, <i>L'habitat linéaire-céramique de Șcheia-Siliște (département de Suceava)</i>	3
Nicolae Ursulescu, Dumitru Boghian, <i>Influences méridionales dans la phase finale de la civilisation precucuteni</i>	11
Sergiu Haimovici, <i>Le problème d'un cas: l'étude de la faune de la fosse 25 du site precucutenien de Târgu Frumos de la perspective de la méthodologie archéozoologique</i>	21
Dumitru Boghian, <i>L'homme énéolithique et le milieu géographique dans le bassin de Bahlui</i>	37
Dan Fărtăș, <i>La restauration d'un groupe de statuettes zoomorphes de Mihoveni, département de Suceava</i>	53
Dumitru Boghian, Bogdan Petru Niculică, Ilie Cojocaru, <i>étudiant Petrea Pavel, Quelques considérations regardant quelques haches en cuivre énéolithiques</i>	57
Bogdan Niculică, <i>Haches en pierre appartenant à l'époque du bronze découvertes sur le territoire du département de Suceava</i>	67
Bogdan Niculică, Sorin Ignătescu, <i>Reconnaissances archéologiques dans le Plateau de Suceava (II)</i>	81
Monica Gogu, <i>La réflexion des découvertes archéologiques dans les premiers travaux de synthèse d'histoire des Roumains de A.D. Xenopol, N. Iorga, C.C. Giurescu et Gh. Brătianu</i>	99
Mihai Lazăr, <i>Aspect de la fiscalité de la Moldavie. Impôts sur quelques produits pastoraux</i>	111
Florin Pintescu, <i>Dates statistiques relatives à la population allemande du département de Rădăuți dans la période d'entre les deux guerres</i>	123
Arcadie M. Bodale, <i>Contributions à l'histoire du domaine de la Monastère Putna de sa constitution jusqu'aux réformes de Constantin Mavrocordat (1466-1742). I. Voies de constitution et développement du domaine de Putna. II. Le caractère des donations foncières et financières faites à la Monastère Putna. III. L'évolution du domaine de Putna entre 1466-1742</i>	131
Vasile M. Demciuc, <i>La fondation de l'Église Métropolitaine de la Moldavie – implications politiques et spirituelles dans le contexte du sud-est européen (1401-2001)</i>	163
Simona Petrariu, <i>Les habitats rurales de Subcarpații Tazlăului aux XIV-e – XVIII-e siècle</i>	183
Mihai Iacobescu, <i>Bucovina et le mythe habsbourgeois</i>	189
Ștefan Purici, <i>Les élites sociales de Bucovina (la fin du XVIII-e siècle – la première moitié du XIX-e siècle)</i>	197
Palaghia Radion, <i>Options roumaines d' "alliance" pendant la guerre russo-turque (1806-1812)</i>	213
Ilie Luceac, <i>La contribution de Constantin Hurmuzaki de Bucovina à la fondation et au développement de l'État roumain moderne</i>	225
Mirela-Ana Voicu, <i>Considérations regardant l'évolution de la communauté arménienne de Bucovina pendant le XIX-e siècle</i>	233
Dinu Bălan, <i>L'unité nationale roumaine dans la vision de la génération de 1848</i>	247

Dumitru Vitcu, <i>L'épisode "Darnița" dans l'époque de l'unification nationale. Une réévaluation</i>	267
Mihai-Aurelian Căruntu, <i>Préliminaires de la deuxième spoliation de Bucovina</i>	279
Ștefan Purici, <i>Le déplacement des Allemands du sud de la Bucovina et l'impact sur la société roumaine</i>	293
Harieta Mareci, <i>Quelques considérations regardant l'œuvre historique manuscrite de Teodor Balan</i>	303

NOTES ET COMMUNICATIONS

Mihai Lazăr, <i>Un aspect moins connu regardant le régime fiscal des serfs dans la Moldavie médiévale</i>	313
Mircea Ignat, <i>Se rapporter au passé dans la mentalité des habitants de Suceava au début de l'époque moderne</i>	317
Constantin Șerban, <i>Nouvelles sur la Bucovina dans l'œuvre historique de Gabriel Honore Riquetti, comte de Mirabeau</i>	325
Radu Florian Bruja, <i>La garde du pays – organisation et objectif</i>	331
Radu Florian Bruja, <i>La doctrine et le programme du Front de la Renaissance Nationale</i>	335
Harieta Mareci, <i>"Européisme et régionalisme" le début d'une polémique entre "L'idée européenne" et "Junimea Littéraire"</i>	341
Mirela Beguni, <i>L'icône pour l'homme moderne</i>	347
Vlad Gafița, <i>Le problème de l'usure dans le département de Câmpulung (1930-1932) – prétexte pour les agitations antisémites des parties d'extrême droite</i>	355
Nichita Adăniloiaie, <i>Les souffrances des habitants de Dorna pendant la première guerre mondiale</i>	359
Emil Satco, <i>Une thèse de doctorat de grand intérêt de 1945</i>	363

DOCUMENTS

Olimpia Mitric, <i>Un nouveau manuscrit de l'école de calligraphes et miniaturistes de la Monastère Dragomirna (1627)</i>	365
Mihai Iacobescu, <i>Les statuts de quelques cabinets ruraux de lecture, société écolières rurales et de l'association du corps didactique roumain, trouvés dans les Archives de Cernăuți</i>	369
Gavril Irimescu, <i>Lettres envers et de Iancu Flondor de 1918-1924 regardant la vie politique roumaine</i>	379
Harieta Mareci, <i>De l'archive de Teodor Bălan</i>	405

LA VIE CULTURELLE EN BUCOVINA

Alis Niculică, <i>Aspects de la vie musicale de Bucovina (1775-1918)</i>	423
Petru Bejinariu, <i>Contributions de la Société pour la Culture et la Littérature roumaine en Bucovina au mouvement d'émancipation nationale</i>	429
Ion Cozmei, <i>Préliminaires à une possible démarche comparative: George Cosbuc et Taras Șevcenko</i>	437
Gheorghe Giurcă, <i>L'Université "Ștefan cel Mare" – compétence et professionnalisme</i> ..	447
Petru Rușindilar, <i>Un juriste éminent, homme politique et de culture – dr. Aurel Morariu</i> ..	455
Nichita Adăniloiaie, <i>Un illustre réviseur écolier de Suceava: Serafim Ionescu</i>	467
Gheorghe Moldoveanu, <i>Folklore de Bucovina – peuple d'Ukraine</i>	477

CRONIQUE

Mihai Iacobescu, <i>Eveniments scientifiques importants: Le IV-e Congres International d'Etudes Roumaines</i>	481
Ștefan Purici, <i>La conference internationale "Le dialogue interregional en Europe en 2001 et a l'avenir"</i>	487
Florin Pintescu, <i>L'euroregion "Prutul de Sus" entre present et perspectives. Limites a une Conference scientifique internationale</i>	493

DIALOGUE INTIME AVEC LES LIVRES

Ilie Rad, <i>Aron Pumnul (1818-1866)</i> , Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2002, 340 p. (Mihai Iacobescu).....	501
Mihai Lazăr, <i>Realități fiscale din Țara Moldovei. Dări de cotitate în sfera economiei păstorești (secolul al XV-lea – mijlocul secolului al XVIII-lea)</i> , Iași, Editura Junimea, 2000, 265 p + 6 planșe (Florin Pintescu)	502

COMPTE RENDUS

Gheorghe Dumitroaia, <i>Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu</i> , Piatra Neamț, 2000, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, VII, 335 pagini, 115 figuri, 1 tabel, 6 hărți incluse în text (Bogdan Niculiță)	509
Lesley and Roy Adkins, <i>An introduction to archaeology</i> , Grange Books, London, 1989, (această ediție a fost tipărită în 1996 în China by Leefung Asco Printers Ltd), 128 p. (Sorin Ignătescu)	512
Nicolae Ursulescu, <i>Contribuții privind neoliticul și eneoliticul din regiunile est-carpătice ale României</i> , vol. I, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000, 388 p. (Sorin Ignătescu)	515
Constantin C. Petolescu, <i>Inscriptions de la Dacie Romaine – inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie (I-er - III-e siècles)</i> , vol. I, 1996; vol. II, 2000, Ed. Enciclopedică, București (Mircea Ignat)	520
Zoe Petre, <i>Cetatea greacă – între real și imaginar</i> , Ed. Nemira, București, 2000, 430 p. (Mircea Ignat)	522
Mihai Lazăr, <i>Realități fiscale din Țara Moldovei. Dări de cotitate în sfera economiei păstorești (secolul al XV-lea – mijlocul secolului al XVIII-lea)</i> , Iași, Editura Junimea, 2000, 265 p + 6 planșe (Mihai Iacobescu)	523
Ilie Luceac, <i>Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare (O istorie a culturii românești în Bucovina în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea)</i> , Editura Alexandru cel Bun – Cernăuți, Editura Augusta – Timișoara, 2000, 364 p. (Mihai Iacobescu)	524
Doina Alexa, <i>Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale</i> , Rădăuți, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 2000, 240 p. (Florin Pintescu)	528
George Mounin, <i>Istoria lingvisticii</i> , Traducere și postfață de Constantin Dominte, Editura Paideia, 1999 (Rodica Nagy)	534
<i>Viața Cuviosului Paisie de la Neamț</i> , tipărită cu binecuvântarea I.P.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei. Ediție îngrijită de Diac. Prof. Ioan Ivan, după manuscrisul nr. 154 din Biblioteca Mănăstirii Neamț, Editura "Trinitas", Iași, 1997, 154 p. + ilustrații (Olimpia Mitric).....	537
Mihai Mitu, <i>Oameni și fapte din secolul al XVIII-lea românesc</i> , București, Editura Atos, 1999, 272 p. (Olimpia Mitric)	539
Tereza Sinigalia, Voica Maria Pușcașu, <i>Mănăstirea Probota</i> , Editura Meridiane,	

Colecția Monumente Istorice, București, 2000, 95 p. cu ilustrații (Olimpia Mitric)	542
Violeta Barbu, <i>Miniatura brâncovenească</i> , Editura Meridiane, București, 2000, 125 p. + ilustrații (Olimpia Mitric)	544
Monahia Elena Simionovici, <i>Sfânta Mănăstire Voroneț</i> , [ediția a III-a, revăzută și adăugită], Editura Thausib, Sibiu, 2001, 152 p. + ilustrații (Olimpia Mitric)	545
Dumitru Vitcu, <i>Relațiile româno-americane timpurii. Convergențe-Divergențe</i> , Editura Albatros, București, 2000, 358 p. (Mihai Iacobescu).....	548
Teodor Pavel, <i>Între Berlin și Sankt Petersburg. I. Românii în relațiile germano-ruse din secolul al XIX-lea</i> , Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, 400 p. (Ștefan Purici)	549
Marian Gajdoš, Stanislav Konečný, Mikuláš Mušíinka, <i>Rusíni / ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945</i> , Prešov – Užhorod, 1999, 157 s. (Ștefan Purici)	552
Mihai-Ștefan Ceaușu, <i>Bucovina habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774-1815)</i> , Iași, Fundația Academică "A.D. Xenopol", 1998, 249 p. (Ștefan Purici)	557

MEMENTO

Mihai Iacobescu, <i>Ionel Dârdală (1916-1994)</i>	559
Mihai Iacobescu et Harieta Mareci, <i>Vasile Cristian, le professeur et l'historique a 65 ans</i>	563

LETTRES DES LECTEURS

567

ABRÉVIATIONS

569

INDEX

573

INHALT

STUDIEN

Sorin Ignatescu, <i>Die linearere Keramik Bewohnung von Scheia-Siliste (Kreis Suceava) ..</i>	3
Nicolae Ursulescu, Dumitru Boghian, <i>Südliche Einflüsse in der Schlußphase der Vor-Cucuteni Zivilisation</i>	11
Sergiu Haimovici, <i>Das Problem eines Falls: das Studium der Fauna von der Grube 25 des Vor-cucutenianen Stils von Targu Frumos, durch die Perspektive der archäozoologischen Methodologie</i>	21
Dumitru D.Boghian, <i>Der aeneolithische Mensch und die geographische Umwelt im Becken Bahlui</i>	37
Dan Fartais, <i>Die Restauration einer Gruppe zoomorphen Statuetten von Mihoveni, Kreis Suceava</i>	53
Dumitru D. Boghian, Bogdan Petru Niculica, Ilie Cojocaru, der Student Petrea Pavel, <i>Einige Betrachtungen bezüglich der aeneolithischen Kupferäxte</i>	57
Bogdan Niculica, <i>Steinäxte von der Bronzezeit, die auf dem Gebiet des Kreises Suceava entdeckt wurden</i>	67
Bogdan Niculica, Sorin Ignatescu, <i>Archäologische Anerkennungen in der Hoch-ebene von Suceava (II)</i>	81
Monica Gogu, <i>Die Widerspiegelung der archäologischen Entdeckungen in der ersten Synthesearbeiten der Geschichte Rumäniens von A.D.Xenopol, N.Iorga, C.C.Giurescu und Gh.Bratianu</i>	99
Mihai Lazar, <i>Gesichtspunkte des Steuersystems in der Moldau. Fiskalabhebungen von einigen Schäferprodukte</i>	111
Florin Pintescu, <i>Statistische relative Daten über die deutsche Bevölkerung im Kreis Radautz in der Zwischenkriegszeitspanne</i>	123
Arcadie M. Bodale, <i>Beiträge zur Geschichte des Klosters Putna von seiner Gründung bis zu den Constantin Mavrocordats Reformen(1466-1742)-I. Bildungs-und Entwicklungsweise der Besetzung Putna II. Der Charakter der Grund-und Geldschenkungen für das Klöster Putna III. Die Entwicklung der Besetzung Putna zwischen 1466 und 1742</i>	131
Vasile M. Demciuc, <i>Die Gründung des Metropoliten der Moldau- politische und geistliche Nachwirkungen im Südosten europäischen Kontext (1401-2001).....</i>	163
Simona Petrariu, <i>Die ländliche Stätten von den Subkarpaten Tazlau in den XIV-XVIII Jahrhunderten</i>	183
Mihai Iacobescu, <i>Bukowina und der habsburgische Mythos.....</i>	189
Stefan Purici, <i>Die gesellschaftliche Eliten von Bukowina.(Ende des XVIII Jahrhunderts-die erste Hälfte des XIX Jahrhunderts)</i>	197
Palaghia Radion, <i>Rumänische Wahlen von „Allianz“ zur Zeit des russischen-türkischen Kriege (1806-1812)</i>	213
Ilie Luceac, <i>Die Beiträge von dem Bukowiner Constantin Hurmuzaki zur Gründung und Festigung des modernen rumänischen Staates.....</i>	225
Mirela-Ana Voicu, <i>Betrachtungen bezüglich der Entwicklung der armenische Gemeinschaft in der Bukowina, XIX Jahrhundert</i>	233
Dinu Balan, <i>Die nationale rumänische Einheit nach der Auffassung der 1848 Generation</i>	247

Dumitru Vitcu, <i>Die Episode „Darnita“ im Epos der nationalen Vervollständigung. Eine Neuwertung</i>	267
Mihai Aurelian-Caruntu, <i>Die Vorbereitungen der zweiten Entführung der Bukowina</i>	279
Stefan Purici, <i>Die Umsiedlung der Deutschen von der Süd-Bukowina und die Wirkung auf der rumänische Gesellschaft</i>	293
Harieta Mareci, <i>Einige Betrachtungen bezüglich des historischen Manuskript-Werkes von Teodor Balan</i>	303

NOTEN und MITTEILUNGEN

Mihai Lazar, <i>Ein Aspekt weniger bekannt kimichtlich der steuerlicher Regimes der Sklaven im mittelalterlichen Moldavie</i>	313
Mircea Ignat, <i>Der Vergleich mit der Vergangenheit in der Denkart der Bewohner von Suceava am Anfang der modernen Epoche</i>	317
Constantin Serban, <i>Nachrichten über Bukowina in dem historischen Werk von Gabriel Honore Riquetti Graf von Mirabeau</i>	325
Radu Florian Bruja, <i>Die Wacht des Landes- Organisation und Ziel</i>	331
Radu Florian Bruja, <i>Die Doktrin und das Programm der Front der nationale Wiedergeburt</i>	335
Harieta Mareci, <i>„Europänism und Regionalismus“ das Debüt einer Polemik zwischen der „Europäische Idee“ und der rumänische Gesellschaft „Junimea literara“</i>	341
Mirela Beguni, <i>Das Bild für den modernen Mensch</i>	347
Vlad Gafița, <i>Das Problem dem Wucher in der Cămpulung Bezirke (1930-1932) – ein Motiv für die antisemistic Bewegungen der rechten Flügelbeteiligten</i>	355
Nichita Andaniloaie, <i>Die Leiden der Bewohner von Vatra-Dornei in dem ersten Weltkrieg</i>	359
Emil Satco, <i>Eine sehr interessante Doktorthese von 1945 Jahr</i>	363

AKTEN

Olimpia Mitric, <i>Ein neues Manuskript der Kalligraph- und Miniaturschule von dem Kloster Dragomirna (1627)</i>	365
Mihai Iacobescu, <i>Die Statuten einiger dörflicher Lesezimmer, ländlicher Schulgesellschaft, des rumänischen Lehrkörperverbandes, die sich in den Archive von Cernauti befinden</i>	369
Gavril Irimescu, <i>Briefe an und von Iancu Flondor, Jahre 1918-1924, bezüglich des rumänischen Politiklebens</i>	379
Harieta Mareci, <i>Von dem Teodor Balans Archiv</i>	405

DAS KULTURELLE LEBEN IN BUKOWINA

Alis Niculica, <i>Aspekte der musikalischen Leben in Bukowina(1775-1918)</i>	423
Petru Bejinariu, <i>Beiträge der Gesellschaft für rumänische Kultur und Literatur in der Bukowina zur nationalen Emanzipationsbewegung</i>	429
Ion Cozmei, <i>Die Vorbereitungen eines möglichen Komparatistischeschrittes: George Cosbuc und Taras Sevcenko</i>	437
Gheorghe Gurca, <i>Die Universität „Stefan der Größe“- Kompetenz und Professionalismus</i>	447
Petru Russindilar, <i>Ein hervorragender Jurist, politischer Mensch und Kultur-Mensch- Dr. Aurel Morariu</i>	455
Nichita Andaniloaie, <i>Ein berühmter Volksschulinspektor von Suceava: Serafim Ionescu</i> .	467

Gheorghe Moldoveanu, <i>Folklore von Bukowina- ukrainische Volk</i>	477
---	-----

CHRONIK

Mihai Iacobescu, <i>Wichtige wissenschaftliche Ereignisse: Der vierte internationaler Kongreß der Rumänischen Studien</i>	481
Stefan Purici, <i>Der internationale Vortrag „Der interregionale Dialog in Europa im Jahr 2001 und in der Zukunft“</i>	487
Florin Pintescu <i>Die Euroregion „Prutul de Sus“ (Oberprut) zwischen Gegenwart und Perspektive. Randbemerkungen zu einem internationalen, wissenschaftlichen Vortrag ...</i>	493

DAS INTIME DIALOG MIT DER BÜCHER

Ilie Rad, <i>Aron Pumnul (1818-1866)</i> , Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2002, 340 p.	501
Mihai Lazăr, <i>Realități fiscale din Țara Moldovei. Dări de cotitate în sfera economiei păstorești (secolul al XV-lea – mijlocul secolului al XVIII-lea)</i> , Iași, Editura Junimea, 2000, 265 p. + 6 planșe (Florin Pintescu)	502

REZENSIONEN

Gheorghe Dumitroaia, <i>Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu</i> , Piatra Neamț, 2000, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, VII. 335 pagini, 115 figuri, 1 tabel, 6 hărți incluse în text (Bogdan Niculică)	506
Lesley and Roy Adkins, <i>An introduction to archaeology</i> , Grange Books, London, 1989. (această ediție a fost tipărită în 1996 în China by Leefung Asco Printers Ltd), 128 p. (Sorin Ignătescu)	512
Nicolae Ursulescu, <i>Contribuții privind neoliticul și eneoliticul din regiunile est-carpătice ale României</i> , vol. I, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000, 388 p. (Sorin Ignătescu)	515
Constantin C. Petolescu, <i>Inscriptions de la Dacie Romaine – inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie (I-er - III-e siècles)</i> , vol. I, 1996; vol. II, 2000, Ed. Enciclopedică, București (Mircea Ignat)	520
Zoe Petre, <i>Cetatea greacă – între real și imaginar</i> , Ed. Nemira, București, 2000, 430 p. (Mircea Ignat)	522
Mihai Lazăr, <i>Realități fiscale din Țara Moldovei. Dări de cotitate în sfera economiei păstorești (secolul al XV-lea – mijlocul secolului al XVIII-lea)</i> , Iași, Editura Junimea, 2000, 265 p + 6 planșe (Mihai Iacobescu)	523
Ilie Luceac, <i>Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare (O istorie a culturii românești în Bucovina în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea)</i> , Editura Alexandru cel Bun – Cernăuți, Editura Augusta – Timișoara, 2000, 364 p. (Mihai Iacobescu)	524
Doina Alexa, <i>Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale</i> , Rădăuți, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 2000, 240 p. (Florin Pintescu)	528
George Mounin, <i>Istoria lingvisticii</i> , Traducere și postfață de Constantin Dominte, Editura Paideia, 1999 (Rodica Nagy)	534
<i>Viața Cuviosului Paisie de la Neamț</i> , tipărită cu binecuvântarea I.P.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei. Ediție îngrijită de Diac. Prof. Ioan Ivan, după manuscrisul nr. 154 din Biblioteca Mănăstirii Neamț, Editura „Trinitas”, Iași, 1997, 154 p. + ilustrații (Olimpia Mitric)	537
Mihai Mitu, <i>Oameni și fapte din secolul al XVIII-lea românesc</i> , București, Editura Atos,	

1999, 272 p. (Olimpia Mitric)	539
Tereza Sinigalia, Voica Maria Pușcașu, <i>Mănăstirea Probota</i> , Editura Meridiane, Colecția Monumente Istorice, București, 2000, 95 p. cu ilustrații (Olimpia Mitric)	542
Violeta Barbu, <i>Miniatura brâncovenească</i> , Editura Meridiane, București, 2000, 125 p. + ilustrații (Olimpia Mitric)	544
Monahia Elena Simionovici, <i>Sfânta Mănăstire Voroneț</i> , [ediția a III-a, revăzută și adăugită], Editura Thausib, Sibiu, 2001, 152 p. + ilustrații (Olimpia Mitric)	545
Dumitru Vitcu, <i>Relațiile româno-americane timpurii. Convergențe-Divergențe</i> , Editura Albatros, București, 2000, 358 p. (Mihai Iacobescu).....	548
Teodor Pavel, <i>Între Berlin și Sankt Petersburg. I. Românii în relațiile germano-ruse din secolul al XIX-lea</i> , Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, 400 p. (Ștefan Purici)	549
Marian Gajdoš, Stanislav Konečný, Mikuláš Mušinka, <i>Rusíni / ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945</i> , Prešov – Užhorod, 1999, 157 s. (Ștefan Purici)	552
Mihai-Ștefan Ceașu, <i>Bucovina habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774-1815)</i> , Iași, Fundația Academică “A.D. Xenopol”, 1998, 249 p. (Ștefan Purici)	557
MEMENTO	
Mihai Iacobescu, <i>Ionel Dardala (1916-1994)</i>	559
Mihai Iacobescu und Harieta Mareci, <i>Vasile Cristian, der Professor und der Historiker am 65 Jahre alt</i>	563
LESERBRIEFE	567
ABKÜRZUNGEN	569
INDEX	573

TABLE OF CONTENTS

STUDIES

Sorin Ignătescu, <i>The Linear-Ceramic Inhabitation from Șcheia-Siliște (the Suceava county)</i>	3
Nicolae Ursulescu, Dumitru Boghian, <i>Southern influences in the final phase of the Precucuteni civilization</i>	11
Sergiu Haimovici, <i>The Problem of a Case: the Study of the Fauna from Pit 25 of the Precucutenian Site from Târgu Frumos from the Viewpoint of the Archeozoological Methodology</i>	21
Dumitru D. Boghian, <i>The Eneolithic Man and the Geographical Surroundings in the Bahlui Basin</i>	57
Dan Fărtăș, <i>The Restoration of a Group of Zoomorphical Statuettes from Mihoveni – the Suceava County</i>	53
Dumitru D. Boghian, Bogdan Petru Niculică, Ilie Cojocaru, Petrea Pavel studen, <i>A tew Consideration on Some Eneolithic Copper Axes</i>	57
Bogdan Niculică, <i>Stone Axes Belonging to the Bronze Age Discovered in the Suceava County</i>	67
Bogdan Niculică, Sorin Ignătescu, <i>Archeological Researches in the Suceava Plateau (II)</i>	81
Monica Gogu, <i>The Archeological Discoveries Reflected in A.D. Xenopol's, N. Iorga's, C.C. Giurescu's and Gh Brătianu's First Syntheses of Romanian History</i>	99
Mihai Lazăr, <i>Aspects of the Fiscality in Moldavia. Fiscal Drawings from Some Shepherd's Products</i>	111
Florin Pintescu, <i>Statistical Data Concerning the German Population in the Rădăuți County during the Interwar Period</i>	123
Arcadie M. Bodale, <i>Contributions to the History of the Putna Monastery's Domain from Its Foundation to Constantin Mavrocordat's Reforms (1466-1742) I. The Ways of the Forming and the Development of the Putna Domain II. The Character of the Land and Money Donations Made to the Putna Monastery III. The Evolution of the Putna Domain between 1466 and 1742</i>	131
Vasile M. Demciuc, <i>The Foundation of the Metropolitan Church of Moldavia – the political and spiritual implication in a south-eastern european context (1401-2001)</i>	163
Simona Petrariu, <i>The Rural Settlements in the Tazlău Subcarpathians in the XIVth – XVIIIth Centuries</i>	183
Mihai Iacobescu, <i>Bukovina and the Habsburg Myth</i>	189
Ștefan Purici, <i>The Hight Society in Bukovina (the end of the XVIIIth century – the first half of the XIXth century)</i>	197
Palaghia Radion, <i>The Romanian Options of "Alliance" during the Russian-Othoman War (1806-1812)</i>	213
Ilie Luceac, <i>The Contribution of the Bukovinean Constantin Hurmuzaki to the Forming and Consolidation of the Modern Romanian State</i>	225
Mirela-Ana Voicu, <i>Considerations Concerning the Evolution of the Armenian Community in Bukovina in the XIXth Century</i>	233
Dinu Bălan, <i>The National Romanian Unity from the Viewpoint of the 1848 Generation ..</i>	247

Dumitru Vitcu, <i>The "Darnița" Episode in the Saga of the National Unification</i>	267
Mihai-Aurelian Cărunțu, <i>Preliminaries of the Second Rape of Bukovina</i>	279
Ștefan Purici, <i>The Move of the Southern Bukovina's Germans and Its Impact on the Romanian Society</i>	293
Harieta Mareci, <i>A Few Considerations on Teodor Bălan's Historical Manuscript Work</i>	303

NOTES AND COMMUNICATIONS

Mihai Lazăr, <i>A less known aspect concerning the fiscal system of medieval Moldavia</i>	313
Mircea Ignat, <i>The Reference to the Past in the Mentality of the Inhabitants of Suceava of the Beginning of the Modern Age</i>	317
Constantin Șerban, <i>Information About Bukovina in the Historical Work of Gabriel Honore Riquetti Count of Morabeau</i>	325
Radu Florian Bruja, <i>The Guard of the Country – organization and objective</i>	331
Radu Florian Bruja, <i>The Doctrine and the Programme of the Front of the National Rebirth</i>	335
Harieta Mareci, <i>"Europeanism and Regionalism" the Beginning of a Dispute between "the European Idea" and "the Literary Society Junimea"</i>	341
Mirela Beguni, <i>The Icon for the Modern Man</i>	347
Vlad Gafița, <i>The interest "issue" in the district of Câmpulung (nineteen thirty to nineteen thirty-three) – was a pretext for antisemitical agitations from the right-extreme parties</i>	355
Nichita Adăniloiaie, <i>The Sufferings of the Dorna People during the First World War</i>	359
Emil Satco, <i>A Master's Degree Thesis from 1945 of Great Interest</i>	363

DOCUMENTS

Olimpia Mitric, <i>A New Manuscript from the School of Calligraphy and Miniature of the Dragomirna Monastery (1627)</i>	365
Mihai Iacobescu, <i>The Status of Some Village Reading Rooms, Rural Educational Societies and the Association of the Romanian Teaching Staff Which Are in Cernăuți's Archives</i>	369
Gavril Irimescu, <i>Letters to and from Iancu Flondor from 1918-1924 Concerning the Romanian Political Life</i>	379
Harieta Mareci, <i>From Teodor Bălan's Archive</i>	405

THE CULTURAL LIFE IN BUKOVINA

Alis Niculică, <i>Aspects of Bukovina's Musical Life (1775-1918)</i>	423
Petru Bejinariu, <i>The Contributions of the Society for the Romanian Culture and Literature in Bukovina to the National Emancipation Movement</i>	429
Ion Cozmei, <i>Preliminaries to a Possible Comparative Approach: George Cosbuc and Taras Ševcenko</i>	437
Gheorghe Giurcă, <i>The University "Ștefan cel Mare" – competence and professionalisme</i>	447
Petru Rușșindilar, <i>A Great Jurist, a Man of Culture and Politics – dr. Aurel Morariu</i>	455
Nichita Adăniloiaie, <i>A Great School Inspector from Suceava: Serafim Ionescu</i>	467
Gheorghe Moldoveanu, <i>Bukovinean Folklore – Ukrainian People</i>	477

CHRONICLE

Mihai Iacobescu, <i>Great Scientific Events: the Fourth International Congress of Romanian Studies</i>	481
--	-----

Ștefan Purici, <i>The International Conference "the Interregional Dialogue in Europe in 2001 and in the Future"</i>	487
Florin Pintescu, <i>The Euroregion "the Upper Prut" between Present and Prospect. Marginal Notes on an International Scientific Conference</i>	493

A PRIVATE DIALOGUE WITH BOOKS

Ilie Rad, <i>Aron Pumnul (1818-1866)</i> , Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2002, 340 p. (Mihai Iacobescu)	501
Mihai Lazăr, <i>Realități fiscale din Țara Moldovei. Dări de cotitate în sfera economiei păstorești (secolul al XV-lea – mijlocul secolului al XVIII-lea)</i> , Iași, Editura Junimea, 2000, 265 p + 6 planșe (Florin Pintescu)	502

REVIEWS

Gheorghe Dumitroaia, <i>Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu</i> , Piatra Neamț, 2000, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, VII, 335 pagini, 115 figuri, 1 tabel, 6 hărți incluse în text (Bogdan Niculică)	509
Lesley and Roy Adkins, <i>An introduction to archaeology</i> , Grange Books, London, 1989, (această ediție a fost tipărită în 1996 în China by Leefung Asco Printers Ltd), 128 p. (Sorin Ignătescu)	512
Nicolae Ursulescu, <i>Contribuții privind neoliticul și eneoliticul din regiunile est-carpătice ale României</i> , vol. I, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000, 388 p. (Sorin Ignătescu)	515
Constantin C. Petolescu, <i>Inscriptions de la Dacie Romaine – inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie (I-er - III-e siècles)</i> , vol. I, 1996; vol. II, 2000, Ed. Enciclopedică, București (Mircea Ignat)	520
Zoe Petre, <i>Cetatea greacă – între real și imaginar</i> , Ed. Nemira, București, 2000, 430 p. (Mircea Ignat)	522
Mihai Lazăr, <i>Realități fiscale din Țara Moldovei. Dări de cotitate în sfera economiei păstorești (secolul al XV-lea – mijlocul secolului al XVIII-lea)</i> , Iași, Editura Junimea, 2000, 265 p + 6 planșe (Mihai Iacobescu)	523
Ilie Luceac, <i>Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare (O istorie a culturii românești în Bucovina în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea)</i> , Editura Alexandru cel Bun – Cernăuți, Editura Augusta – Timișoara, 2000, 364 p. (Mihai Iacobescu)	524
Doina Alexa, <i>Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale</i> , Rădăuți, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 2000, 240 p. (Florin Pintescu)	528
George Mounin, <i>Istoria lingvisticii</i> , Traducere și postfață de Constantin Dominte, Editura Paideia, 1999 (Rodica Nagy)	534
<i>Viața Cuviosului Paisie de la Neamț</i> , tipărită cu binecuvântarea I.P.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei. Ediție îngrijită de Diac. Prof. Ioan Ivan, după manuscrisul nr. 154 din Biblioteca Mănăstirii Neamț, Editura "Trinitas", Iași, 1997, 154 p. + ilustrații (Olimpia Mitric)	537
Mihai Mitu, <i>Oameni și fapte din secolul al XVIII-lea românesc</i> , București, Editura Atos, 1999, 272 p. (Olimpia Mitric)	539
Tereza Sinigalia, Voica Maria Pușcașu, <i>Mănăstirea Probota</i> , Editura Meridiane, Colecția Monumente Istorice, București, 2000, 95 p. cu ilustrații (Olimpia Mitric)	542
Violeta Barbu, <i>Miniatura brâncovenească</i> , Editura Meridiane, București, 2000, 125 p. + ilustrații (Olimpia Mitric)	544

Monahia Elena Simionovici, <i>Sfânta Mănăstire Voroneț</i> , [ediția a III-a, revăzută și adăugită], Editura Thausib, Sibiu, 2001, 152 p. + ilustrații (Olimpia Mitric)	545
Dumitru Vitcu, <i>Relațiile româno-americanе timpurii. Convergențe-Divergențe</i> , Editura Albatros, București, 2000, 358 p. (Mihai Iacobescu).....	548
Teodor Pavel, <i>Între Berlin și Sankt Petersburg. I. Românii în relațiile germano-ruse din secolul al XIX-lea</i> , Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, 400 p. (Ștefan Purici)	549
Marian Gajdoš, Stanislav Konečný, Mikuláš Mušíinka, <i>Rusíni / ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945</i> , Prešov – Užhorod, 1999, 157 s. (Ștefan Purici)	552
Mihai-Ștefan Ceaușu, <i>Bucovina habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774-1815)</i> , Iași, Fundația Academică “A.D. Xenopol”, 1998, 249 p. (Ștefan Purici)	557
MEMENTO	
Mihai Iacobescu, <i>Ionel Dârdală (1916-1994)</i>	559
Mihai Iacobescu and Harieta Mareci, <i>Vasile Cristian, the professor and the historian at the Age of 65</i>	563
LETTERS FROM READERS	567
ABBREVIATIONS	569
INDEX	573

ЗМІСТ

ДОСЛІДЖЕННЯ

Сорін Ігнетеску, <i>Лінійно-керамічне поселення в Шкеї-Силиште (Сучавський повіт)</i>	3
Думітру Богян, <i>Південні впливи на останньому етапі докукутенської цивілізації</i>	11
Серджіу Гаймовіч, <i>Проблеми конкретного випадку: вивчення фауни з 25-ї ями докукутенського поселення з Тиргу Фрумос через призму археозоологічної методології</i>	21
Думітру Д. Богян, <i>Енеолітова людина і географічне середовище в басейні р. Баслуй</i>	37
Дан Фертеїш, <i>Реставрація групи зооморфних статуєток з Мізовень Сучавського повіту</i>	53
Думітру Д. Богян, Богдан Петру Нікуліке, Іліє Кожокару, студент Петра Павел, <i>Деякі зауваження щодо певних енеолітових мідних сокир</i>	57
Богдан Нікуліке, <i>Камінні сокири бронзової епохи, які були знайдені на території Сучавського повіту</i>	67
Богдан Нікуліке, Сорін Ігнетеску, <i>Археологічні розвідки на Сучавському плоскогір'ї (II)</i>	81
Моніка Гогу, <i>Віддзеркалення археологічних знахідок в перших узагальнюючих роботах з історії румунів А. Д. Ксенопола, Н. Йоргі, К. К. Джуреску і Г. Бретяну</i>	99
Міхай Лазер, <i>Фіскальні аспекти в Молдовському князівстві. Фіскальні збирання з деяких чабанських продуктів</i>	111
Флорін Пінтеску, <i>Статистичні дані щодо німецького населення Радауцького повіту в міжвоєнний час</i>	123
Аркадіє М. Бодале, <i>Сторінки історії володінь Путнянського монастиря від заснування до реформ Костянтина Маврокордата (1466-1742): I. Шляхи заснування і розвитку путнянських володінь; II. Характер земельних і грошових пожертв зроблених на користь Путнянського монастиря; III. Еволюція путнянських володінь між 1466 і 1742 рр.</i>	131
Васіле М. Демчук, <i>Заснування Митрополії Молдови: політичні і духовні наслідки в південно-східно-європейському контексті</i>	163
Сімона Петраріу, <i>Сільські поселення в зоні підкарпатського Тазлеу в 14-18 ст.</i>	183
Міхай Якобеску, <i>Буковина і габсбурзький міф</i>	189
Штефан Пуріч, <i>Соціальні еліти на Буковині (кінець 18-го – перша половина 19-го ст.)</i>	197
Палагія Радіон, <i>Румунський вибір „альянсів” під час російсько-турецької війни (1806-1812 рр.)</i>	213
Іліє Лучак, <i>Внесок буковинця Костянтина Гурмузакі у створенні і зміцненні нової румунської держави</i>	225
Мірела-Ана Войку, <i>Зауваження щодо еволюції вірменської спільноти Буковини в 19-му столітті</i>	233

Діну Балан, <i>Румунська національна єдність у поглядах покоління 1848 р.</i>	247
Думітру Вітку, <i>Епізод „Дарниця” в епопеї національного возз’єднання.</i>	
<i>Новий погляд</i>	267
Міхай-Ауреліан Керунту, <i>Прелімінарії другої анексії Буковини</i>	279
Штефан Пуріч, <i>Переселення південно-буковинських німців та її наслідки для румунського суспільства</i>	293
Харієта Мареч, <i>Деякі зауваження щодо рукописної історичної творчості Теодора Белана</i>	303

ЗАМІТКИ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

Міхай Лазер, <i>Малознайомий аспект фіскального режиму рабів в середньовічній Молдові</i>	313
Мірча Ігнат, <i>Посилання на минуле в ментальності мешканців Сучави на початках нового часу</i>	317
Константин Шербан, <i>Відомості про Буковину в історичних творах графа Габріеля Оноре Рікеті Мірабо</i>	325
Раду Флоріан Бружа, <i>Сторож Країни – структура і цілі</i>	331
Раду Флоріан Бружа, <i>Доктрина і програма Фронту Національного Відродження</i>	335
Харієта Мареч, <i>„Європеїзм і регіоналізм” – дебют полеміки між часописами «Ideea europeană» і «Junimea Literară»</i>	341
Мірела Бегуні, <i>Ікона для сучасної людини</i>	347
Влад Гафіца, <i>Питання лихварства в Кимпулунзькому повіті (1930-1932) – привід для антисемітських агітацій ультраправих партій</i>	355
Нікіта Аденілоас, <i>Страждання дорнян в часи Першої світової війни</i>	359
Єміл Сатко, <i>Одна докторська дисертація 1945 року, яка викликає велике зацікавлення</i>	363

ДОКУМЕНТИ

Олімпія Мітрік, <i>Невідомий рукопис Школи каліграфів і мініатюристів монастиря Драгомирна (1627)</i>	365
Міхай Якобеску, <i>Статuti деяких сільських читалень, шкільних товариств і асоціацій румунських викладачів, які зберігаються в чернівецькому архіві</i>	369
Гавріл Ірімеску, <i>Листи до і від Янку Флондора 1918-1924 рр., які стосуються румунського політичного життя</i>	379
Харієта Мареч, <i>З архіву Теодора Белана</i>	405

КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ БУКОВИНИ

Аліс Нікуліке, <i>Аспекти музичного життя Буковини (1775-1918)</i>	423
Петру Бежінаріу, <i>Внесок Товариства румунської культури і літератури на Буковині у розвиток руху національного відродження</i>	429
Іон Козмей, <i>Прелімінарії до можливого порівняльного дослідження: Джордж Кошбук і Тарас Шевченко</i>	437
Георге Джурке, <i>Університет ім. Стефана Великого – компетентність і професійність</i>	447
Петру Русспінділар, <i>Видатний юрист, політик і культурний діяч – Д-р Аурел Мораріу</i>	455
Нікіта Аденілоас, <i>Визначний сучасницький шкільний інспектор: Серафім Іонеску</i>	467

Георге Молдовяну, Буковинський фольклор – український народ	477
---	-----

ХРОНІКА

Міхай Якобеску, <i>Значні наукові події: Четвертий міжнародний конгрес румунських студій</i>	481
Штефан Пуріч, <i>Міжнародна конференція „Міжрегіональний діалог в Європі: 2001 рік і на перспективу”</i>	487
Флорін Пінтеску, <i>Єврорегіон „Верхній Прут” між сьогоднішнім і майбутнім. Замітки на полях щодо міжнародної наукової конференції</i>	493

ІНТИМНИЙ ДІАЛОГ З КНИЖКАМИ

Ilie Rad, Aron Pumnul (1818-1866), Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2002, 340 p. (Mihai Iacobescu)	501
Mihai Lazăr, <i>Realități fiscale din Țara Moldovei. Dări de cotitate în sfera economiei păstorești (secolul al XV-lea – mijlocul secolului al XVIII-lea)</i> , Iași, Editura Junimea, 2000, 265 p + 6 planșe (Florin Pintescu)	502

РЕЦЕНЗІЇ

Gheorghe Dumitroaia, <i>Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu</i> , Piatra Neamț, 2000, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, VII, 335 pagini, 115 figuri, 1 tabel, 6 hărți incluse în text (Bogdan Niculică)	509
Lesley and Roy Adkins, <i>An introduction to archaeology</i> , Grange Books, London, 1989, (această ediție a fost tipărită în 1996 în China by Leefung Asco Printers Ltd), 128 p. (Sorin Ignătescu)	512
Nicolae Ursulescu, <i>Contribuții privind neoliticul și eneoliticul din regiunile est-carpatice ale României</i> , vol. I, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000, 388 p. (Sorin Ignătescu)	515
Constantin C. Petolescu, <i>Inscriptions de la Dacie Romaine – inscriptions externes concernant l’histoire de la Dacie (I-er - III-e siècles)</i> , vol. I, 1996; vol. II, 2000, Ed. Enciclopedică, București (Mircea Ignat)	520
Zoe Petre, <i>Cetatea greacă – între real și imaginar</i> , Ed. Nemira, București, 2000, 430 p. (Mircea Ignat)	522
Mihai Lazăr, <i>Realități fiscale din Țara Moldovei. Dări de cotitate în sfera economiei păstorești (secolul al XV-lea – mijlocul secolului al XVIII-lea)</i> , Iași, Editura Junimea, 2000, 265 p + 6 planșe (Mihai Iacobescu)	523
Ilie Luceac, <i>Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare (O istorie a culturii românești în Bucovina în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea)</i> , Editura Alexandru cel Bun – Cernăuți, Editura Augusta – Timișoara, 2000, 364 p. (Mihai Iacobescu)	524
Doina Alexa, <i>Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale</i> , Rădăuți, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 2000, 240 p. (Florin Pintescu)	528
George Mounin, <i>Istoria lingvisticii</i> , Traducere și postfață de Constantin Dominte, Editura Paideia, 1999 (Rodica Nagy)	534
<i>Viața Cuviosului Paisie de la Neamț</i> , tipărită cu binecuvântarea I.P.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei. Ediție îngrijită de Diac. Prof. Ioan Ivan, după manuscrisul nr. 154 din Biblioteca Mănăstirii Neamț, Editura “Trinitas”, Iași, 1997, 154 p. + ilustrații (Olimpia Mitric)	537
Mihai Mitu, <i>Oameni și fapte din secolul al XVIII-lea românesc</i> , București, Editura Atos, 1999, 272 p. (Olimpia Mitric)	539

Tereza Sinigalia, Voica Maria Pușcașu, <i>Mănăstirea Probota</i> , Editura Meridiane, Colecția Monumente Istorice, București, 2000, 95 p. cu ilustrații (Olimpia Mitric)	542
Violeta Barbu, <i>Miniatura brâncovenească</i> , Editura Meridiane, București, 2000, 125 p. + ilustrații (Olimpia Mitric)	544
Monahia Elena Simionovici, <i>Sfânta Mănăstire Voroneț</i> , [ediția a III-a, revăzută și adăugită], Editura Thausib, Sibiu, 2001, 152 p. + ilustrații (Olimpia Mitric)	545
Dumitru Vitcu, <i>Relațiile româno-americane timpurii. Convergențe-Divergențe</i> , Editura Albatros, București, 2000, 358 p. (Mihai Iacobescu)	548
Teodor Pavel, <i>Între Berlin și Sankt Petersburg. I. Românii în relațiile germano-ruse din secolul al XIX-lea</i> , Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, 400 p. (Ștefan Purici)	549
Marian Gajdoš, Stanislav Konečný, Mikuláš Mušínska, <i>Rusini / ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945</i> , Prešov – Užhorod, 1999, 157 s. (Ștefan Purici)	552
Mihai-Ștefan Ceaușu, <i>Bucovina habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774-1815)</i> , Iași, Fundația Academică „A.D. Xenopol”, 1998, 249 p. (Ștefan Purici)	557

MEMENTO

Mihai Iacobescu, <i>Ionel Dârdală (1916-1994)</i>	559
Mihai Iacobescu și Harieta Mareci, <i>Vasile Cristian profesorul și istoricul la 65 de ani</i>	563

ЛИСТИ ВІД ЧИТАЧІВ	567
-------------------------	-----

СКОРОЧЕННЯ	569
------------------	-----

ІНДЕКС	573
--------------	-----

LOCUIREA LINIAR-CERAMICĂ DE LA ȘCHEIA-SILIȘTE (JUDEȚUL SUCEAVA)

Sorin Ignătescu

Intensificarea cercetărilor arheologice a dus la o mai bună cunoaștere a preistoriei județului Suceava, însă periegezele continuă să aducă date noi, inclusiv referitoare la stațiuni deja cunoscute în literatura de specialitate.

Unul din siturile bine cunoscute ale județului Suceava este cel de la Șcheia - "Siliște" atât datorită săpăturilor arheologice¹ cât și datorită cercetărilor de teren². Istoricul cercetărilor acestui obiectiv cât și descrierea sa geografică au fost prezentate într-o lucrare anterioară³, încât în cea de față dorim doar să semnalăm prezența aici a unui complex liniar-ceramic și să facem câteva aprecieri cu privire la locuirea acestei culturi.

Astfel, primul fragment liniar-ceramic de la Șcheia - "Siliște" a apărut în cadrul unei periegeze întreprinsă în anul 1994 de studenți și cadre didactice de la Facultatea de Istorie și Geografie Suceava⁴ (pl. III/4). Un altul a fost descoperit în complexul precucutenian identificat în anul 1999⁵ (pl. III/1), dovedind că acesta a deranjat stratul liniar-ceramic imediat inferior. De fapt, stratul, de culoare brun deschis, a fost surprins la realizarea profilului complexului mai sus-menționat, recuperându-se un alt fragment de factură liniară⁶.

În primăvara anului 2000 am efectuat o nouă periegeză la Șcheia - "Siliște" pentru a verifica presupunerea existenței unei locuiri liniar ceramică. În acest sens, după cercetarea atentă a suprafeței terasei, am considerat oportună realizarea unui profil în deschiderea naturală unde a fost descoperit complexul precucutenian din 1999, și anume la sud de acesta. Datorită formei neregulate a malului nu am putut realiza un profil continuu racordat la cel din anul anterior, ci numai unul de 1,5 m lungime (pl. I/2).

Stratigrafia obținută în urma realizării profilului se prezintă de la suprafața topografică astfel. Primul strat (1) (pl. I/2) are culoare brun-cenușie, este afectat de lucrările agricole și are aproximativ 30 cm grosime. Din acest nivel au fost recuperate câteva fragmente ceramice aparținând culturii Sântana de Mureș. Din stratul al doilea (2) (pl. I/2) de culoare brun deschis, îmbogățit în humus și argilă, cu grosimea de 15-20 cm a fost săpată o alveolă de aproximativ 85 cm adâncime de la nivelul de călcare și 135 cm de la suprafață.

În zona de unde a fost realizată alveolarea s-a observat în profil o pată galbenă (2') (fig. I/2), ce ar putea fi atât o crotovină mai mare cât și loess excavat la săparea complexului. În partea de sus a complexului și numai acolo, în cei 20 cm din zona superioară, corespunzători stratului arheologic propriu-zis, s-au descoperit ceramică liniară, mici lutuiele, unelte și așchii de silex și pietre.

¹ Gr. Foit, *Așezarea dacică de la Siliștea Șcheii (sec. II-III î.e.n.)*, în *Studii și Materiale*, Suceava, 1969, p. 23.

² M. Andronic, P.V. Batariuc, *Contribuții la cunoașterea evoluției habitatului uman în zona limitrofă a orașului Suceava*, în *Suceava. Anuarul Muzeului Județean*, 17-18-19, 1990-1991-1992, p. 12; B. Niculică, S. Ignătescu, D. Boghian, *Recunoașteri arheologice în Podișul Sucevei*, în *Codrul Cosminului*, nr. 5, 1999, p. 39-60.

S. Ignătescu, *O descoperire Precucuteni în apropierea orașului Suceava*, în *Codrul Cosminului*, 5, 1999, p. 389-399.

B. Niculică, S. Ignătescu, D. Boghian, *op. cit.*, p. 42, fig. XII/9.

S. Ignătescu, *op. cit.*, p. 392, fig. IV/1.

S. Ignătescu, *op. cit.*, p. 390.

În stadiul actual al cercetării complexului, nu putem oferi nici o explicație referitoare la modul de dispunere a materialelor arheologice în această alveolă, dar sperăm că cercetările viitoare, eventual o săpătură de salvare, care este absolut necesară, de altfel, vor putea aduce clarificări. De asemenea, datorită faptului că nu a fost surprins decât un colț al complexului nu putem preciza forma acestuia și nici mărimea sau funcționalitatea (pl. I/1). Stratul al treilea, de culoare galbenă, e reprezentat de loess-ul nederanjat de activitatea antropică, roca în loc.

Materialul litic descoperit odată cu realizarea profilului a fost realizat în exclusivitate din silex negru-cafeniu, cu concreții albicioase, provenind probabil din depozitele Prutului. Numeroase piese păstrează urme de cortex, dovedind fie o grijă deosebită pentru utilizarea materiei prime, fie o penurie a acesteia. Alături de așchii, ale căror margini tăioase au putut fi utilizate (pl. II/4, 7) sunt prezente lame (pl. II/1-3, 5-6, 10-11), un gratoar pe lamă (pl. II/9) și o piesă fragmentară ce ar putea fi un străpungător (pl. II/8). Una din lame prezintă urme evidente de lustruire pe ambele părți datorită utilizării (pl. II/10), fiind, probabil, o parte componentă dintr-o unealtă compusă, poate o seceră cu inserții.

Ceramica reprezintă categoria de vestigii arheologice cea mai bine reprezentată oferind posibilitatea datării complexului și a locuirii liniar-ceramice de la Șcheia - "Siliște". După caracteristicile pastei, ceramica poate fi clasificată în trei categorii: fină (pl. III/1-4, 6-7) semifină (pl. III/5, 8-9, pl. IV/6) și grosieră (pl. IV/1-5, 7-14).

Ceramica fină are în compoziție ca degresant nisipul cu bob mic, are pereții subțiri și este arsă în general reducător cu nuanțe de negru-cenușiu și mai rar galben. Ca forme au putut fi reconstituite: castronul semisferic cu buza îndoită spre interior (pl. III/4) și castronul cu tendință de bitronconism (pl. III/7). Alte fragmente ceramice din pastă fină aparțin unor vase a căror formă nu a putut fi reconstituită cu siguranță.

Decorul este alcătuit din linii incizate întrerupte sau terminate cu alveole rotunde de tipul notelor muzicale. Acestea alcătuiesc fie arce de cerc îmbinate (pl. III/6), fie meandre (pl. III/2). Motivul arcelor de cerc îmbinate este larg răspândit, întâlnindu-se în România la Glăvăneștii Vechi (jud. Iași)⁷, Târpești (jud. Neamț)⁸, Traian (jud. Neamț)⁹ dar și la Florești (R. Moldova)¹⁰. În Slovacia acest decor este caracteristic fazei timpurii dar mai ales mijlocii a ceramicii liniare noi¹¹. Deoarece nu dispunem de partea superioară a vasului nu putem încadra mai sigur decorul mai sus-menționat.

Un alt decor este acela al meandrului care, până în prezent, nu a fost descoperit decât la Dănești (jud. Vaslui)¹² și care, deși apare din faza timpurie a ceramicii liniare noi, este tipică fazei mijlocii¹³.

Pe un fragment ceramic aparținând unui castron cu tendință de bitronconism, decorul este alcătuit din alveole libere de tipul notelor muzicale fără linii incizate, decor întâlnit doar pe

⁷ E. Comșa, *Considerații cu privire la cultura cu ceramică liniară de pe teritoriul RPR și din regiunile învecinate*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, IV, tom XI, 2, 1960, pl. III/21.

⁸ N. Ursulescu, *Contribuții privind evoluția culturii ceramicii liniare de pe teritoriul Moldovei*, în *Arheologia Moldovei*, XIII, Iași, 1990, pl. 9/1.

⁹ H. Dumitrescu și Vl. Dumitrescu, *Șantierul arheologic Traian*, în *Materiale și cercetări arheologice*, VIII, 1962, fig. 8.

¹⁰ T.S. Passek și E.K. Černyš, *Pamjatniki kul'tury linejno-lentočnoj keramiki na territorii*, în colecția *Arheologija SSSR*, vypusk B1-11 Moscova, 1963, p. 29, pl. XXI/11.

¹¹ J. Pavuk, *Chronologie der Želiezovce-Gruppe*, în *Slovenska Archaeologia*, XVII, 1969, p. 272.

¹² M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Sondajul arheologic de la Dănești*, în *Materialle și cercetări arheologice*, VIII, 1962, fig. 2/2.

¹³ J. Pavuk, *op. cit.*, p. 271.

categoria fină de la Nezvisko (Ucraina)¹⁴ și Traian (jud. Neamț)¹⁵. Motivul are analogii și la Šarka¹⁶ în aria ceramicii liniare estice, ceea ce pledează pentru încadrarea sa în faza timpurie a ceramicii liniare târzii (Želiezovce), încadrare susținută și de forma vasului.

Ceramica semifină se aseamănă mai mult cu specia fină având însă în compoziția pastei alături de nisip și pleavă în cantitate mică. Cu toate acestea este vizibilă tendința de ameliorare a aspectului suprafețelor, poroase și denivelate din cauza materialului organic, vizându-se apropierea de specia fină. Ca formă, acestei specii îi poate fi atribuit castronul cu buza îndoită spre interior. Unul din fragmentele aparținând acestei specii a fost decorat cu un fascicol de trei linii în formă de "S". Acesta face parte din motivul curbelor în formă de "S" îmbinate asupra căruia trebuie să atragem atenția că nu a fost atestat până în prezent pe teritoriul României deși este considerat de către J. Pavuk ca cel mai caracteristic decor al fazei mijlocii a ceramicii liniare noi¹⁷. Analogiile sale se găsesc în Slovacia la Ludaniče¹⁸, Nitra¹⁹, Borovče²⁰ ș. a. Un alt fragment a fost decorat cu o proeminență cu impresiune de deget transversală caracteristică speciei grosiere. Două vase din care provin două fragmente ceramice din această specie se pare că nu au fost decorate (pl. II/8-9).

Ceramica grosieră a fost realizată dintr-o pastă cu multă pleavă în compoziție neomogenă, arsă neuniform, cu suprafețe de culoare neagră sau cenușie și mai rar gălbuie sau roșie. Pereții sunt groși, nelustruiți, lucrați cel mai adesea cu mai puțină atenție. Din repertoriul formelor au putut fi reconstituite boluri semisferice cu buza curbată spre interior (pl. IV/11) comune și celorlalte specii, dar și o oală cu gât bine conturat și cu marginea răsfrântă în afară (pl. IV/12) mai puțin reprezentată în România. Un fragment ceramic aparține probabil unei străchini tronconice (pl. IV/4). Ceramica acestei categorii a fost decorată cu ornamente plastice de tipul proeminențelor simple (pl. IV/1-2, 5, 9) sau cu impresiune de deget transversală (pl. IV/8). Un tip special de proeminență cu impresiuni se aseamănă cu tipul anterior doar că are mai multe impresiuni verticale transversale (pl. IV/10). Proeminența s-a păstrat desprinsă de vasul din care a făcut parte, dovedind că, cel puțin în unele cazuri, proeminențele se realizau sub forma unor pastile aplicate apoi pe perete. Aceste ornamente, cu excepția ultimei, sunt comune multor așezări liniar-ceramice din faze diferite, neputând fi atribuite unei faze, cu certitudine.

Pentru a putea încadra cu mai multă ușurință locuirea liniar-ceramică de la Șcheia-Siliște am dori să analizăm și fragmentele ceramice descoperite anterior în această așezare. Astfel, fragmentul ceramic descoperit pe suprafața sitului aparține unui castron semisferic cu marginea curbată spre interior, din specia fină, decorat cu două linii paralele cu buza și cu arcuri de cerc suspendate de a doua linie. Acest decor este caracteristic fazei mijlocii și finale a ceramicii liniare noi din Slovacia²¹, având analogii la Nezvisko²² în inventarul mormântului atribuit ceramicii liniare târzii.

În cazul fragmentului ceramic descoperit în 1999, în complexul precucutenian, analogiile sale sunt foarte numeroase, fiind vorba de patru linii paralele cu buza, putând aparține fazelor mijlocie sau târzie a ceramicii liniare noi (pl. III/1).

¹⁴ T.S. Passek și E.K. Černyš, *op. cit.*, p. VIII/1, 11.

¹⁵ H. Dumitrescu și Vl. Dumitrescu, *Șantierul arheologic Traian*, în *Materiale și cercetări arheologice*, VIII, 1962, fig. 7/4.

¹⁶ S. Vencel, *Studien über den Šarka-Typus*, în *Sbornik Narodního Muzea Prahy*, A, XV, 3, 1961, fig. 8/46.

¹⁷ J. Pavuk, *op. cit.*, p. 273.

¹⁸ *Ibidem*, fig. 5/6.

¹⁹ *Ibidem*, fig. 5/7.

²⁰ *Ibidem*, fig. 5/8.

²¹ J. Pavuk, *Die Zivilisation der Jungsteinzeit in der Slowakei*, în *Die Slowakei in der jungeren steinzeit*, 1970, fig. 2/8.

²² T.S. Passek și E.K. Černyš, *op. cit.*, pl. VIII/12.

În urma analizei materialului, constatăm că majoritatea fragmentelor aparținând speciei ceramicii fine pot fi încadrate cronologic în faza mijlocie și finală a ceramicii liniare din Slovacia, după periodizarea lui J. Pavuk. Însă, remarcă Nicolae Ursulescu, în Moldova cultura ceramicii liniare manifestă o retardare firească a culturii materiale încât fragmentele de factură mai veche pot fi întâlnite la un loc cu materiale târzii²³. Subscriind acestei afirmații considerăm că datarea unui complex, cum este cel de la Șcheia-“Siliște”, nu se poate face decât după materialele de cea mai nouă factură care indică momentul real al locuirii. În cazul nostru fragmentul ceramic cel mai nou este cel decorat cu alveole libere (pl. III/7) ce corespunde fazei timpurii a ceramicii liniare târzii de tip Želiezovce. Mai menționăm că acesta, ca și fragmentul ceramic descoperit la suprafața sitului își găsesc analogii în inventarul mormântului descoperit la Nezvisko încât încadrarea locuirii liniar ceramice în faza menționată este cea mai probabilă. La nivelul Moldovei aceasta ar fi contemporană cu locuința 2 de la Mihoveni și cu etapele de locuire corespunzătoare fazei timpurii a ceramicii liniare târzii de la Traian și Târpești iar pe de altă parte cu faza Bolintineanu a culturii Boian și cu începuturile culturii Hamangia.

Am dori să încheiem cu speranța că în curând se vor putea realiza noi cercetări arheologice sistematice la Șcheia-“Siliște”, încât să putem aduce noi amănunte asupra culturii ceramicii liniare în zona orașului Suceava.

Summary

The liniar pottery habitation from Șcheia-“Siliște” (district of Suceava)

The new surface research made in the spring of 2000 at Șcheia-“Siliște” led to the discovery of a liniar pottery complex, near the precucutenian complex from the year before. On the basis of the sherds discovered now and before the author established that the habitation from Șcheia - “Siliște” belongs to the early phase of the late liniar pottery culture (Želiezovce type).

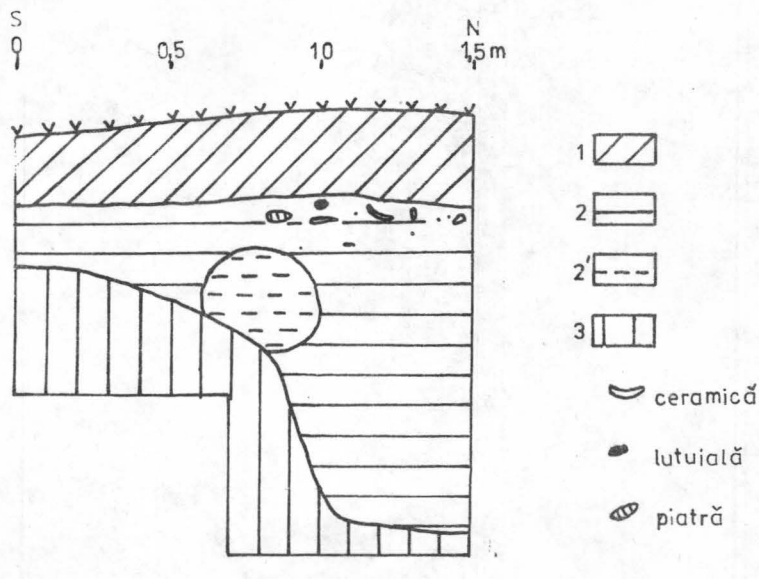
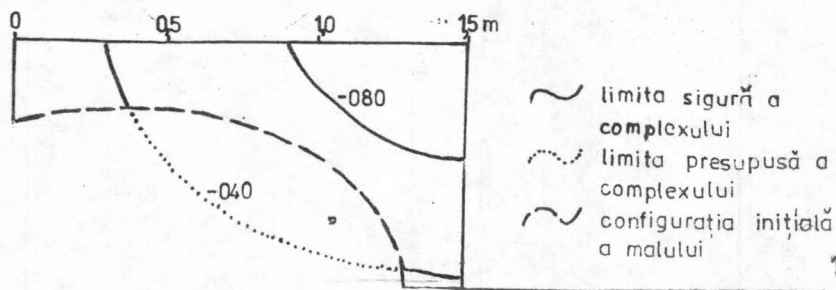
Pl. I. The liniar pottery complex 1/2000 from Șcheia - “Siliște”: plan (1) and profile (2).

Pl. II. Lithic tools from the liniar pottery complex 1/2000 from Șcheia - “Siliște” (1-11).

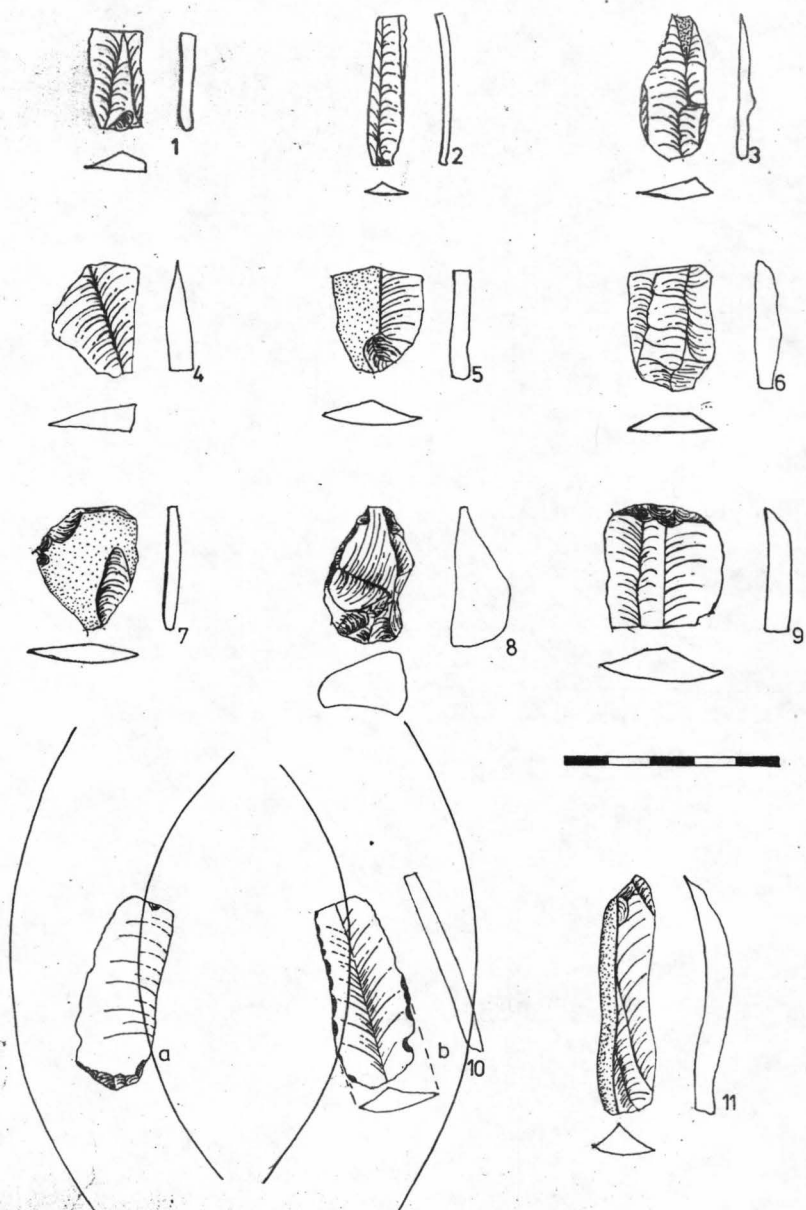
Pl. III. Fine (1-4, 6-7) and semifine (5, 8-9) pottery from Șcheia-“Siliște”: the precucutenian complex 1/1999 (1), the liniar pottery complex 1/2000 (2-3, 5-9) and passim (4).

Pl. IV. Semifine (6) and common (1-5, 7-14) pottery from the liniar pottery complex 1/2000 from Șcheia - “Siliște”

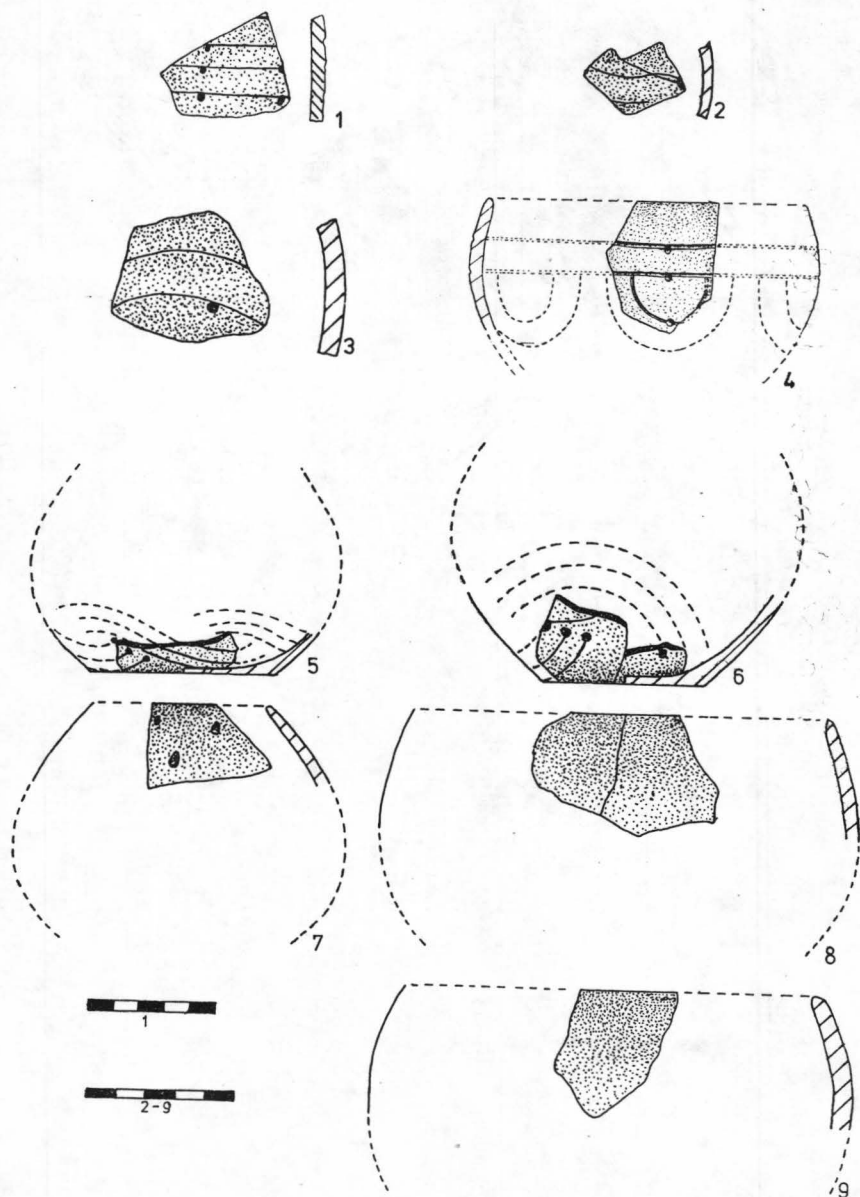
²³ N. Ursulescu, *op. cit.*, p. 35.

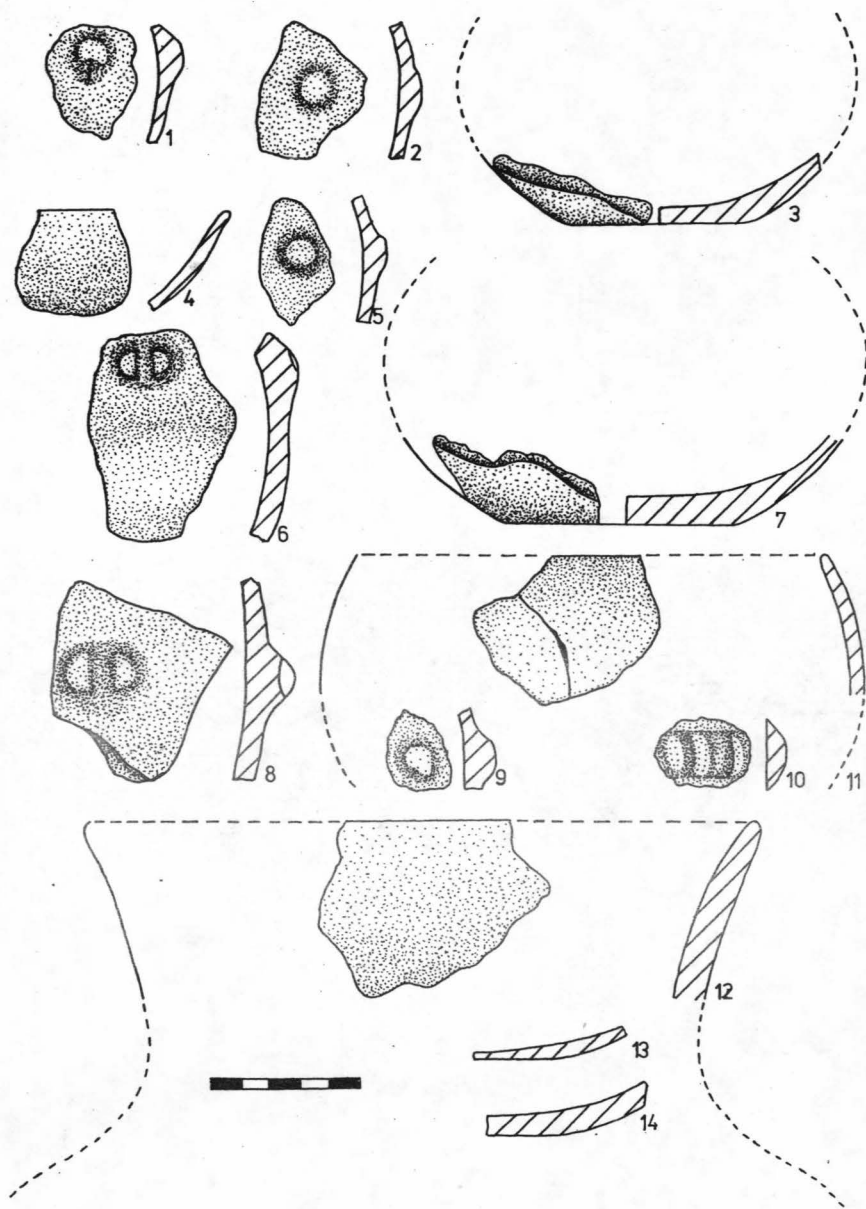
Pl. I. Complexul liniar ceramic 1/2000 de la Șcheia - "Siliște": plan (1) și profil (2)

Pl. II. Unelte litice din complexul liniar ceramic 1/2000 de la Șcheia - "Siliște" (1-11)

Pl. III. Ceramică fină (1-4, 6-7) și semifină (5, 8-9) de la Șcheia - "Siliște": complexul precucutenian 1/1999 (1), complexul liniar ceramic 1/2000 (2-3, 5-9) și passim (4)

Pl. IV. Ceramică semifină (6) și grosieră (1-5, 7-14) din complexul liniar ceramic 1/2000 de la Șcheia - "Siliște".

INFLUENCES MÉRIDIONALES DANS LA PHASE FINALE DE LA CIVILISATION PRÉCUCUTENI*

Nicolae Ursulescu, Dumitru Boghian

Entre les civilisations néo-énéolithiques de l'espace carpat-danubien-pontique et celles balkano-anatoliennes d'étroites et d'intenses relations culturelles ont existé en contribuant à la transmission de quelques valeurs matérielles et spirituelles, qui ont influencé le mode de vie et de pensée, mais sans la perte de l'identité. Les traditions et les composants égeo-anatoliennes représentent une caractéristique du néo-énéolithique carpatique, qui est, en fait, une synthèse locale, formée à la base des éléments balkaniques et micro-asiatique. Ces liaisons, manifestées tant par des présences ethno-culturelles directes, que par des influences intermédiaires, sont bien observées dans la civilisation Précucuteni, surtout la phase finale¹.

Dans notre communication, nous désirons présenter certaines des ces influences à la lumière des découvertes récentes de l'établissement Précucuteni III de Târgu Frumos – « Baza Pătule » (dép. De Iași), en relevant la manière en qui ces relations ont contribué à l'accélération de l'évolution vers la culture de Cucuteni. Mentionnons ici que l'étape initiale de l'habitat de Târgu Frumos date, sur la foi d'une donnée C₁₄ noncalibrée, à 5830 ± 100 BP, soit 3880 ± 100 BC, qui s'encadre dans les limites supposées (3900-3750 BC) pour cette phase².

D'abord, dans cet établissement³, comme dans les autres de la phase Précucuteni III⁴, d'habitations à plate-forme sont attestées, ce type faisant la présence dans les civilisations énéolithique d'origine méridionale, Boian finale (à Radovanu), Gumelnița, Stoicani-Aldeni et Petrești⁵, qui les ont certainement transmis aux communautés précucuteniennes.

Secondement, dans l'outillage lithique 3% environ des pièces sont travaillées en silex balkanique⁶, celles-ci étant apportées probablement sous la forme de produits finis dans le milieu Précucuteni III par l'intermédiaire des communautés Boian-Gumelnița, dans leur aire s'en trouvant cette matière première⁷, jusqu'à présent, dans les établissements précucuteniens les traces claires de la taille locale de ce matériau ne se sont pas trouvées.

Les plus éloquentes découvertes pour notre sujet sont les matériaux céramiques. Nous y incluons une série de pièces qui, par la technique supérieure de la pâte, par la cuisson, par les formes et les décors, se différencient nettement du reste de la céramique précucutenienne. Ainsi, il s'agit des fragments céramiques travaillés en pâte dense, ayant en composition de sable fin et des tessons broyés, brûlés à brun-jaunâtre, jaune-rougeâtre ou même rougeâtre et gris-jaunâtre. En coupe, ces pièces sont d'une couleur claire; la surface intérieure est seulement parfois d'une nuance foncée. Leurs traits lient ces fragments de l'aspect culturel Stoicani-Aldeni-Bolgrad⁸ et de la civilisation de Gumelnița⁹ ou même de la civilisation de Petrești (les phases A₂ et A-B₁)¹⁰.

En ce qui concerne les formes, à Târgu Frumos ont pu être reconnus les suivants types, qui dénotent une influence méridionale: des vases au cou tronconique, à la lèvre épaisse creusée en forme d'auge; des soupières à seuil horizontal sous le bord; des vases à lèvre vertical arrondi en dehors; des plateaux circulaires à bord bas.

* Communication soutenue au *Colloque international Le Bassin de Bas Danube au V-III millénaires a.n.e.* organisé par Le Musée National d'Histoire, Bucarest, 13-15. XI. 1996.

Le vase à lèvres creusées en forme d'auge (fig.1/1) est travaillé en pâte brune-jaunâtre, dense, bien dépurée, à sable fin en composition. La bouche a un diamètre de 28 cm; la rainure du lèvre, avec une profondeur de 5 mm environ, servait à la fixation du couvercle. Cette pièce est semblable au vase peut-être piriforme, au cou court et avec une auge proéminente sous la lèvre, découvert à Ghigoiești¹¹, dans un établissement de la séquence finale de la phase Précucuteni II. D'autres vases au cou court et avec une auge (seuil) en dehors ont été découverts à Târpești; S. Marinescu-Bîlcu les a tenu en compte pour des influences de la civilisation de Gumelnița sur les communautés de la III-ème phase de la civilisation de Précucuteni¹². En fait, ces derniers fragments sont plutôt semblables avec le type suivant.

Il s'agit d'un fragment provenant d'une soupière à très grandes dimensions, à l'épau légèrement arrondi, ayant en dehors un seuil bien contourné pour le soutènement du couvercle; il est travaillé en pâte rouge de bonne qualité, à sable fin en composition (fig. 1/2). Nous ne connaissons pas une analogie parfaite pour cette forme dans autres stations Précucuteni III, mais des pièces rapprochées se trouvent dans la civilisations de Gumelnița (à Sultana, Gumelnița, Ciolănești din Deal, Măriuța)¹³ puis dans l'aspect Stoicani-Aldeni¹⁴ et dans la civilisation de Petrești¹⁵ étant transmis aussi dans l'aspect l'Ariuşd¹⁶. Il faut y mentionner également le vase d'une forme élégante, à étage et seuil (col), de la couche Précucuteni III d'Izvoare¹⁷, très semblable aux vases à étage de Gumelnița¹⁸.

Les fragments céramiques à lèvres épaisses et arrondies en dehors sont aussi travaillées en pâte bonne, brune-jaunâtre ou rougeâtre, à sable fin en composition. Ils proviennent peut-être de vases au cou légèrement tronconique (fig.1/3) ou de vases au cou vertical, cylindrique (fig.1/4), la forme exacte étant difficilement à reconstituer dans l'absence d'autres détails. En échange, des vases à lèvres épaisses et arrondies (des formes tronconiques à bouche large, des vases-support larges et bas ou des cratères biconiques) apparaissent dans l'aspect culturel Stoicani-Aldeni (par exemple à Suceveni), dans la civilisation de Gumelnița¹⁹ ou dans celle de Petrești (surtout les supports)²⁰. Des tels vases, au lèvre arrondie en dehors sont signalés également à Izvoare – le niveau II/1, ainsi que dans la céramique proto-cucutenienne de Frumuşica²¹.

Les plateaux circulaires à bord bas sont travaillés en pâte grossière, avec des nuances brun-grisâtres (fig. 2/1). Il faut mentionner qu'un exemplaire presque entier est ressorti près de l'âtre de la maison no.2, du moment final de l'habitat de Târgu Frumos. Des plateaux sont attestés dans toutes les phases de la civilisation de Boian²², étant puis repris à la civilisation de Gumelnița – la phase A₁ et dans l'aspect culturel Stoicani-Aldeni²³. Probablement que de l'aspect Stoicani-Aldeni ces vases ont arrivés à la phase tardive de la civilisation Précucuteni.

C'est l'ornementation des vases (surtout par la peinture) qui est un autre domaine en qui les influences méridionales se manifestent sur la troisième phase de la civilisation Précucuteni. Il doit accepter que la peinture a été réceptionnée par les communautés Précucuteni des cultures qui la connaissaient déjà en diverses variantes, c'est-à-dire: Boian, Gumelnița, Petrești et l'aspect Stoicani-Aldeni. Déjà de la deuxième phase, les communautés précucuteniennes utilisaient la peinture rouge crue et, parfois, les espaces excisés étaient incrustés à pâte blanche, comme on a été observé à Târpești et Florești²⁴. Dans la III-ème phase les communautés précucuteniennes développent le procédé antérieurement connus, à qui elles ont ajouté la peinture exécutée avant la cuisson. Evidemment, ces progrès ont été réalisés par l'impulsion des nouvelles influences reçues ou côte des civilisations de Gumelnița, Stoicani-Aldeni-Bolgrad et de Petrești. Les récentes découvertes de Târgu Frumos s'ajoutent aux celles antérieures de Târpești, Târgu Negrești²⁵ et Rusești Noi. Ainsi, à côté d'un riche ornementation approfondie, qui représente l'élément prédominant, dans la troisième phase de la civilisation de Précucuteni a continué l'utilisation de la technique d'incruster à pâte blanche, par exemple sur une belle statuette féminine (fig. 2/2), où les motifs incisés en spirale ont été remplis avec une substance réalisée en pâte de craie (selon l'analyse chimique)²⁶. De même,

l'ornementation à l'aide de la couleur rouge crue a continué, ainsi qu'un observe sur un fragment de soupière, où un ruban mince, horizontal et l'autre légèrement arqué ont été tracés à la partie inférieure du vase, sous le diamètre maximal (fig. 2/3) où sur un fragment provenant d'une vase biconique qui présente, également à la partie inférieure, des bandes courbes, peut-être dérivées de boucles de spirales (fig.5/1). Dans d'autres cas, la couleur rouge crue a été employée afin de couvrir entièrement quelques parties des vases (fig. 5/2) ou seulement quelques espaces entre les motifs incisés soit en spirale (fig. 3/3) soit en métope (fig. 4/1), ainsi que pour individualiser les motifs cruciformes ou circulaires sur les parties proéminentes de certains vases (fig. 4/2). Au sud, la peinture à rouge cru, mais aussi l'incrustation à couleur blanche ont apparu déjà de la phase Vidra de la civilisation de Boian²⁷, en continuant encore à la phase de transition vers la civilisation de Gumelnița²⁸, ainsi que dans l'aspect culturel Stoicani-Aldeni-Bolgrad²⁹; ultérieurement, cette technique est rarement employée aux commencements des civilisations de Gumelnița et de Cucuteni.

A Târgu Frumos a apparu de même une nouvelle technique, c'est-à-dire le recouvrement de l'entier corps du vase avec une solution blanche, très diluée, antérieurement à la réalisation du décor peint, comme à Târgu Negrești³⁰; ce fond blanc pour la peinture sera un élément très caractéristique à la céramique Cucuteni A. De plus, même la peinture blanche s'utilise afin d'obtenir des rubans (fig. 3/3), un procédé décoratif semblable à celui des civilisations de Gumelnița et Stoicani-Aldeni³¹.

Une autre catégorie éloquante pour notre sujet est représentée par les décors peints à graphite (fig. 4/4-5) mettent une influence (ou même des « importations ») du part de la civilisation de Gumelnița. Là ce type de peinture est assez fréquent dès la phase de transition Boian-Gumelnița, étant présent aussi dans l'aspect culturel Stoicani-Aldeni-Bolgrad³².

Dans l'établissement de Târgu Frumos quelques fragments céramiques, travaillés au pâte grossière brun-jaunâtre, décorées aux rubans minces, brun-clairs ou brun-foncés, verticaux ou obliques, réalisés avant la cuisson (fig. 5/1-3) ont été découverts. Toutes ces pièces soulèvent le problème de l'assimilation par les communautés précucuteniennes tardives de quelques techniques supérieures d'ornementation, d'abord le coup d'essai d'imiter les vases décorés à graphite du milieu Boian-Gumelnița. Ces découvertes de Târgu Frumos démontrent que, dans la phase tardive, la civilisation de Précucuteni a adopté la peinture pour l'ornementation des vases, en tentant peut-être des solutions originales aussi, pas seulement dans un espace limité à l'ouest de Siret (comme indiquaient les données existantes jusqu'à ce moment-là), mais incontestable sur son entière aire méridionale, par suite des contacts directs avec les communautés Stoicani-Aldeni et Boian tardives / Gumelnița incipientes.

Un autre modèle qui rappelle les influences méridionales dans la station de Târgu Frumos est attesté sur quelques fragments céramiques de bocal, travaillés en pâte homogène rougeâtre, décorés sur le corps avec des lignes verticales incisées, semblables aux ceux de Taraclia³³ et Vulcănești³⁴ (de l'aire Bolgrad), ou avec la partie inférieure des vases-crâtes de Dodești et d'Igești³⁵ (de l'aire Stoicani).

Une analogie méridionale trouve aussi un fragment céramique de Târgu Frumos, provenant de la zone médiane d'un vase de grande dimensions, travaillé en pâte brun-jaunâtre, qui présente à la base de l'anse un motif plastique palmé très semblable aux ceux des *pithoi* de Dodești³⁶.

Une pièce particulièrement intéressante est une statuette féminine, modelée en position fortement pelotonnée, probablement le type « naissant » (« accouchant ») (fig. 5/4). La pièce est modelée en pâte soignée, cuite en manière réducteur, à noir-grisâtre. À l'est des Carpates, la statuette est jusqu'à présent un *unicum*, mais au point de vue thématique elle est très semblable avec une pièce découverte à Căscioarele (la civilisation de Gumelnița)³⁷, liée, à son tour, génétiquement et typologiquement de l'aire du Néolithique égéo-balkano-anatolien, où la thème est bien représenté³⁸.

Peut-être, l'accroissement évident de l'utilisation du cuivre dans la phase finale de la civilisation de Précucuteni ne produit tant aussi grâce aux liaisons avec le milieu énéolithique balkanique. Ainsi, dans les 500 m² environ, investigués jusqu'à présent à Târgu Frumos, dix pièces en cuivre ont été découvertes, parmi lesquelles on remarque deux alènes (l'une a section ronde, l'autre rectangulaire), aussi qu'un petit bracelet en tôle mince, avec deux spires. Cette dernière représentait, selon nos informations, la plus ancienne apparition d'un bracelet bispirale dans l'Énéolithique ancien de la Roumanie, ils devenant, ultérieurement, assez fréquents dans la civilisation de Cucuteni et dans les aires contemporaines.

En guise de conclusion, nous considérons que ces influences méridionales, manifestées en différentes catégories de découvertes, ont eu un rôle majeur dans le processus de transformation graduelle de l'aspect de la civilisation de Précucuteni en celui classique de la civilisation de Cucuteni, processus déroulé en rythmes divers, en fonction du spécifique local.

NOTES :

1. Vl. Dumitrescu, *Originea și evoluția culturii Cucuteni-Tripolie (I)*, dans « SCIV », XIV, 1, 1963, p. 55-57 ; P. Roman, *Ceramică precucuteniană în aria culturilor Boian și Gumelnița și semnificația ei*, dans « SCIV », XIV, 1, 1963, p. 33 și urm. ; Vl. Dumitrescu, *Considérations et données nouvelles sur la problème du synchronisme des civilisations de Cucuteni et de Gumelnița*, dans « Dacia », NS, VIII, 1964, p. 53 ; S. Marinescu Bîlcu, *În ce zonă s-a putut face trecerea de la ultima fază a culturii Precucuteni la prima fază a culturii Cucuteni*, dans « Studii și Comunicări », 21, Muzeul Brukental, Sibiu, 1981, p. 31-34 ; idem, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Ed. Academiei, București, 1974, p. ; idem, *Sur quelques problèmes du Néolithique et du Énéolithique à l'est des Carpates Orientales*, dans « Dacia », NS, XXXV, 1991, p. 9 ; E. Comșa, *Unele probleme ale aspectului cultural Aldeni II*, dans « SCIV », XIV, 1, 1963, p. 23-26 ; I.T. Dragomir, *Eneoliticul în SE României. Aspectul cultural Stoicani-Aldeni*, Ed. Academiei, București, 1983, p. ; N. Șimon, *Unele probleme ale aspectului cultural Stoicani-Aldeni*, dans « SCIVA », XXXVII, 1, 1986, p. 5-28.
2. C.N. Mantu, *Câteva considerații privind cronologia absolută a neo-eneoliticului din România*, dans « SCIVA », XLVI, 3-4, 1995, p. 220.
3. N. Ursulescu, D. Boghian, *Târgu Frumos – « Baza Pătule »*, dans le volume « Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1995 », Brăila, 1996, p. 127.
4. S. Marinescu Bîlcu, *Cultura Precucuteni...*
5. I. Paul, *Cultura Petrești*, Ed. Museica, București, 1992, p. 22-37 ; I.T. Dragomir, *Eneoliticul...*, p. 24-34 ; E. Comșa, *Complexul neolitic de la Radovanu*, dans « Cultură și civilizație la Dunărea de Jos », Călărași, VIII, 1990, p. 81-91.
6. D. Boghian, S. Tudose, *Considerații preliminare asupra utilajului litic din așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos*, dans « Arh. Mold. », XVII, 1994, p. 147-157.
7. E. Comșa, *Über die Verbreitung und Herkunft einiger von den Jungsteinzeitliche Menschen auf dem Gebiete Rumäniens verwendeten Werkstoffe*, dans « Mora Ferenc Evkonyve », Szeged, 1968, 2, p. 25-33.
8. I.T. Dragomir, *Eneoliticul...*, p. 53-92, passim ; V.S. Beilekoi, *Rannji eneolitnizoviev Pruta I Dunaja*, «Știința», Chișinău, 1978, p. 95-98.
9. Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, Ed. Meridiane, București, 1974.
10. I. Paul, *Cultura Petrești*, p. 48-49.
11. S. Marinescu Bîlcu, *Cultura Precucuteni...*, p. 73, varianta 14 a, fig. 46/7, 51/7.
12. *Ibidem*, p. 139, fig. 69/5, 6.

13. I. Andrieșescu, dans "Dacia", 1924, I, pl. XV/4, XX/4; Vl. Dumitrescu, dans "Dacia", I, 1924, fig. 3/9; M. Șimon, *Importurile Stoicani-Aldeni în așezarea gumelnișeană de la Măriuța*, dans "Cultură și civilizație la Dunărea de Jos", XIII-XIV, 1995, fig. 7; M. Petrescu-Dîmbovița, S. Sanie, dans "Arh. Mold.", VI, 1969, fig. 4/1, 9/3.
14. M. Șimon, *op.cit.*, dans "loc. cit.", fig. 1/14-16.
15. I. Paul, *Cultura Petrești*, p. 59, fig. XXIV/24, 25, 27, 28, 30; XXXIII/9; XXXVIII/5, 7; XLI/4.
16. Fr. Lászlo, *Ariuşd*, dans "Dacia", I, 1924, p. 22, pl. XIII/2.
17. R. Vulpe, *Izvoare*, Ed. Academiei, București, 1957, fig. 34; S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni...*, p. 83, varianta 13b, fig. 63/6.
18. M. Șimon, *op.cit.*, dans "loc. cit.", fig. 5/113.
19. *Ibidem*, fig. 1/6, 18-19; I.T. Dragomir, *Eneoliticul...*, fig. 21/3.
20. I. Paul, *Cultura Petrești*, p. 77, fig. XXXV/2; XLI/3, XLIX/1, 3.
21. M. Șimon, *op.cit.*, dans "loc. cit.", fig. 3/86, 87.
22. E. Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, Ed. Academiei, București, 1974, fig. 25-26, 28-29, 33-35.
23. I.T. Dragomir, *op.cit.*, p. 54, 64, fig. I/4, 5, II/8.
24. S. Marinescu Bîlcu, *Cultura Precucuteni...*, p. 67-68, 77.
25. A. Nițu, *Așezarea cu ceramică de factură precucuteniană de la Tg. Negrești*, dans « SCȘ », Iași, seria III (Științe Sociale), VI, 1-2, 1955, p. 1-28.
26. L'analyse a été effectuée dans le Laboratoire zonal du Complexe muséal de Iași, par la chimiste Maria Geba et la physicienne Ana-Maria Vlad, auxquelles nous adressons nos remerciements sur cette voie aussi.
27. E. Comșa, *Istoria comunităților...*, p. 122-123, pl. 21.
28. *Ibidem*; Idem, dans "Cultură și civilizație la Dunărea de Jos", VIII, 1990, p. 56-63.
29. V.I. Sorokin, *Culturile eneolitice din Moldova*, dans "Thraco-Dacica", XV, 1-2, 1994, p. 74; V.S. Beilekoi, *op. cit.*, p. 98-102.
30. A. Nițu, *op. cit.*, dans "loc.cit", p. 4.
31. Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică...*, p. 84-87; I.T. Dragomir, *Eneoliticul...*, p. 55-92 passim; V.S. Beilekoi, *op. cit.*, p. 98-102; E. Comșa, dans "Cultură și civilizație la Dunărea de Jos", VIII, 1990, p. 61.
32. E. Comșa, dans "Cultură și civilizație la Dunărea de Jos", VIII, 1990, p. 61; V.S. Beilekoi, *op. cit.*, p.98-102; E. Comșa, dans "SCIV", XIV, 1, 1963, p. 17-18.
33. V.I. Sorokin, *op. cit.*, dans "loc.cit.", fig. 3/13.
34. V.S. Beilekoi, *op. cit.*, fig. 52/1.
35. I.T. Dragomir, *Eneoliticul...*, fig. 35/5-7.
36. *Ibidem*, p. 83-84, fig. 45/7, 8.
37. Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică...*, p.228-230, fig. 245.
38. M. Giumbutas, *Civilizație și cultură*, Ed. Meridiane, București, 1989, p. 87, fig. 14; Idem, *The Language of the Goddess*, San Francisco, 1989, p. 106, fig. 175.

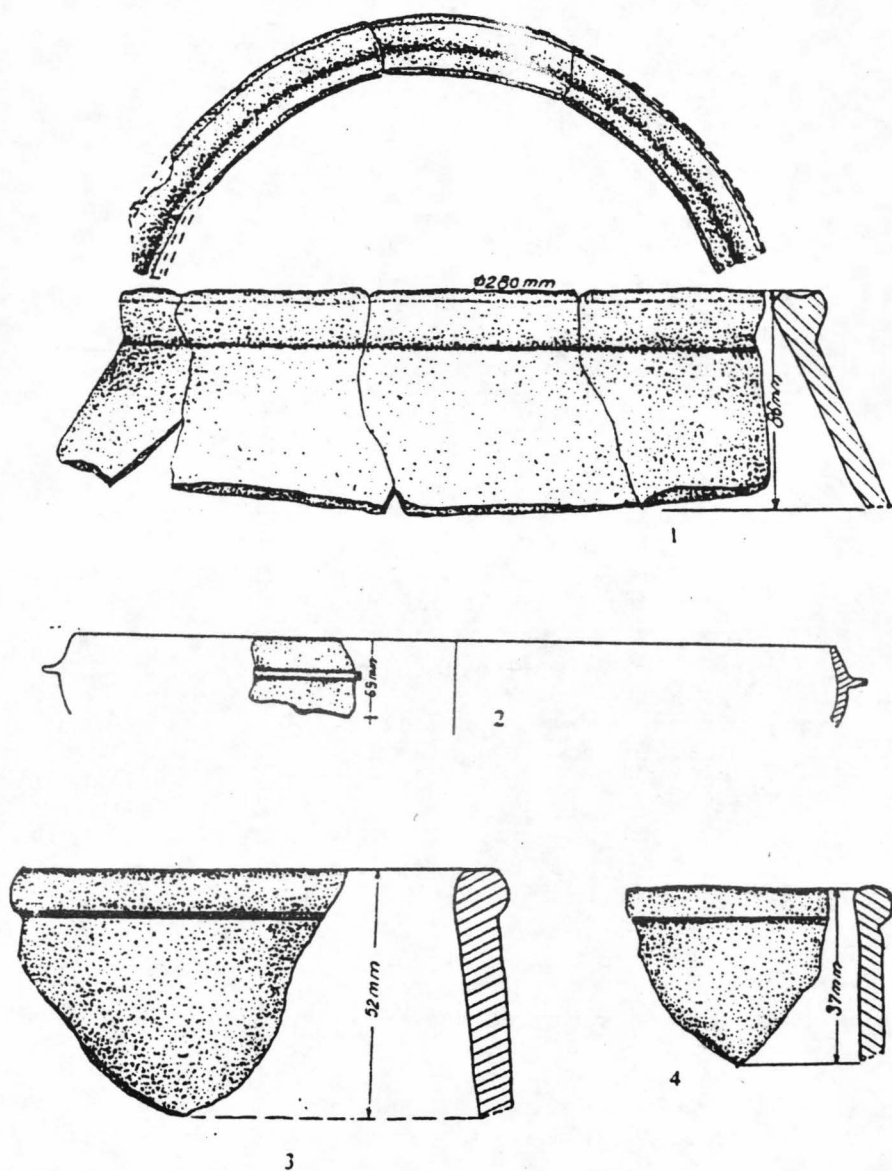
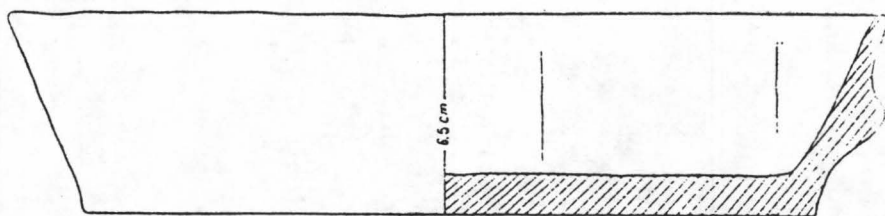
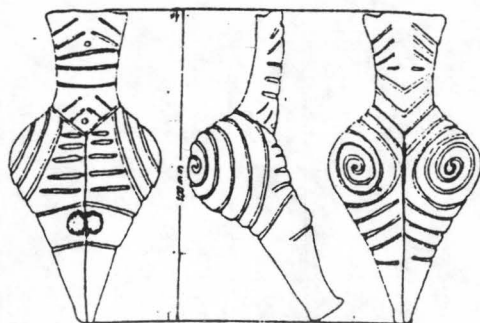

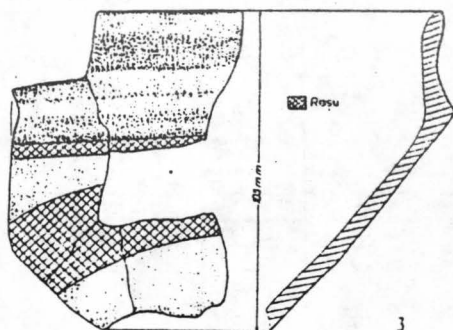
Fig. 1. Târgu Frumos. 1. Tesson de vase à lèvre creusée en forme d'auge; 2. Tesson de soupière à suil; 3-4. Fragments de vases à lèvre épaisse et arrondie

1

2

3

Fig. 2. Târgu Frumos. 1. Plateau circulaire à bord-bas; 2. Statuette féminine;
3. Fragment de soupière avec peinture rouge crue.

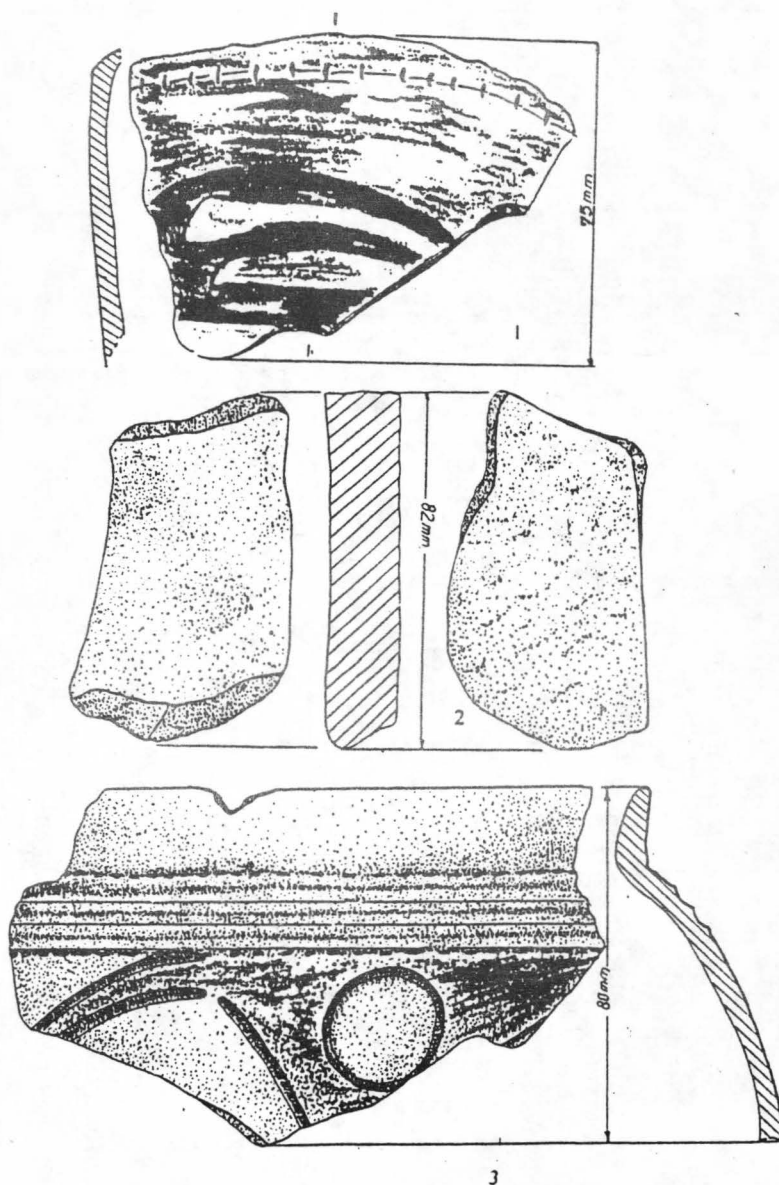

Fig. 3. Târgu Frumos. 1-3. Fragments de vases bitronconiques avec peinture rouge crue.

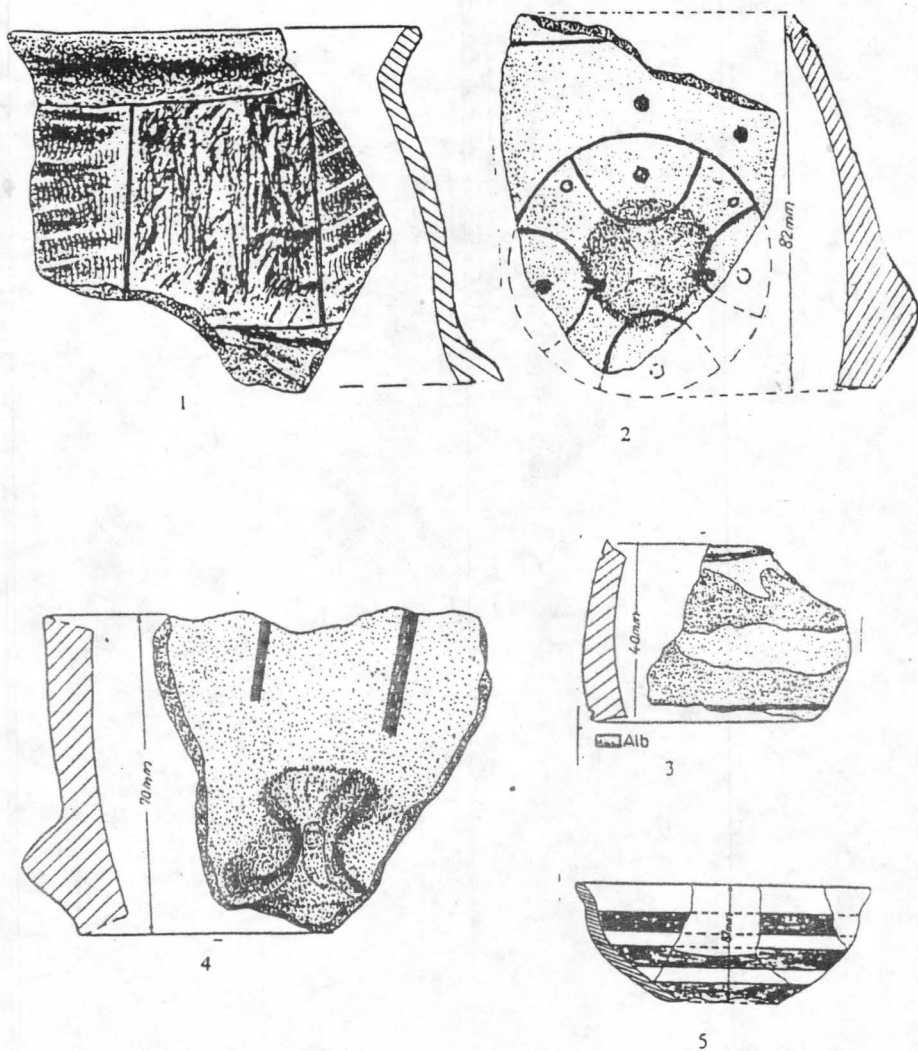

Fig. 4. Târgu Frumos. 1-2. Fragments céramiques peints avec rouge crue ;
Fragment peint avec rubans blancs; 4-5. Fragments céramiques peints avec graphite

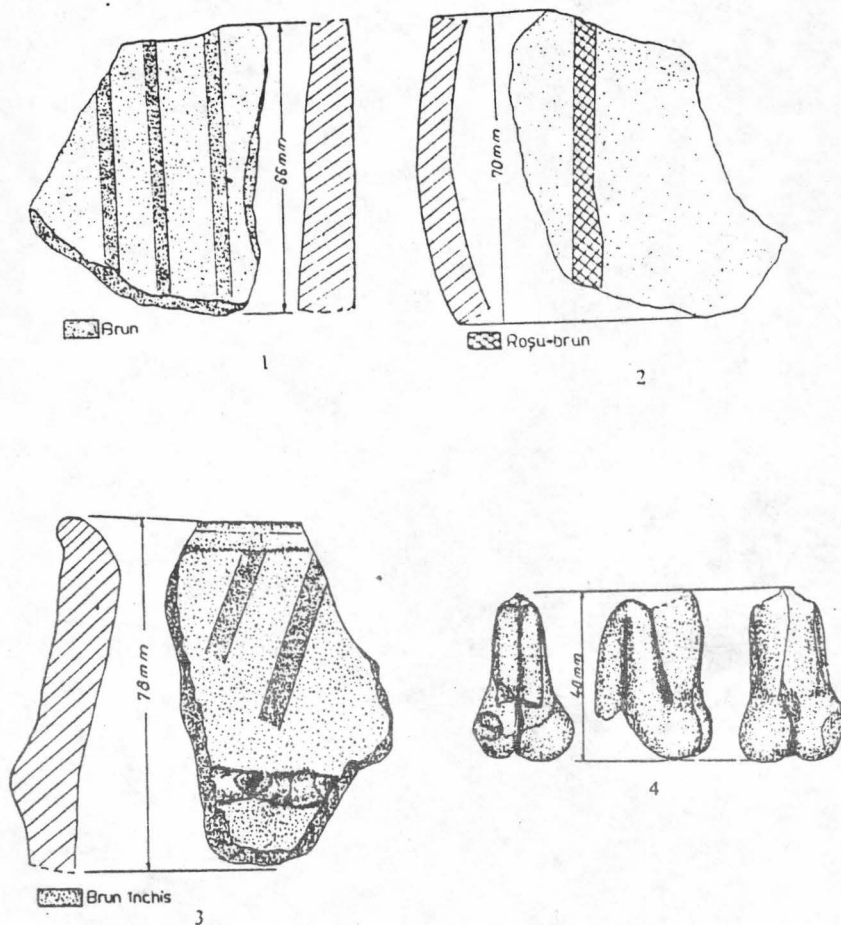

Fig. 5. 1-3. Fragments céramiques peints avant la cuisson; 4. Statuette anthropomorphe de type «naissant» («accouchant»).

PROBLEMA UNUI CAZ: STUDIUL FAUNEI DIN GROAPA 25 A SITULUI PRECUCUTENIAN DE LA TÂRGU FRUMOS, PRIN PERSPECTIVA METODOLOGIEI ARHEOZOOLOGICE*

Sergiu Haimovici

În partea de nord-est a orașului Târgu Frumos, în punctul *Baza Pătule*, a fost depistată o așezare precucuteniană din faza a III-a, în care se execută, începând din 1990, săpături arheologice, efectuate de către un colectiv, condus de N. Ursulescu. În cadrul sectorului D al așezării, în anul 1998 fost descoperită groapa 25, aparținând nivelului II b. Ea are adâncimea reală de 1,30 m de la nivelul de săpare, este aproximativ cilindrică, cu diametrul de 2,20 m, având deci o suprafață de 3,80 m². Printre alte materiale s-au evidențiat și resturi faunistice, în partea ei inferioară găsindu-se cele mai multe fragmente osoase, datorită acțiunii de tasare¹.

Așezarea, destul de întinsă, se află situată pe o cuestă, ușor înclinată de la vest spre est, cu altitudinea medie de 120 m. Către est terenul este delimitat de o pantă abruptă, formând malul drept al pârâului Adâncata, ce curge pe direcția NV-SE. Zona, aparținând Podișului Moldovei, este cunoscută cu denumirea de "Poarta Târgului Frumos", ea prelungindu-se spre VNV cu șeaua de la Ruginoasa, în dreptul căreia se găsește cumpăna apelor dintre bazinul Prutului și cel al Siretului, alcătuind dintotdeauna o cale lesnicioasă, ce unește cele două bazine hidrografice. Dacă în zonă altitudinea se menține între 100-150 m, găsim spre nord Movila Jora de 184 m și spre sud Dealul Orpazului, de 199 m, cele mai sudice înălțimi aparținătoare Dealului Mare. Pe un fundament sedimentar miocen (sarmațian) și mai puțin oligocen se găsesc depozite cuaternare, deluviale și, în parte, loessoide, acoperite de soluri, formate aproape în totalitate de cernoziom levigat. Rețeaua hidrografică este destul de dezvoltată. Pârâul Bahluiet coboară dinspre NNW către oraș, cotind apoi spre ESE, spre Bahlui. Bahluietul are drept afluent principal pârâul Orlea (sau Cucuteni), ce curge aproape paralel cu el, confluența fiind chiar la intrarea în oraș. La ieșirea din oraș, Bahluietul primește pârâul Adâncata - numit probabil astfel după malul său drept abrupt -, ce coboară și el dinspre NV spre SE. Toate cele trei pâraie, deși au debit de apă tot anul, sunt mici, nu prezintă aluviuni holocene și actualmente nici luncă; există pe ele ieșături, ce rețin apă, făcute însă în epoca modernă. Către nord-est și sud-est, la 5-6 km de oraș, se găsesc mici zone ușor înmlăștinite, cu o vegetație astăzi halofilă. Coverul vegetal actual are următoarea alcătuire: cea mai mare parte a solurilor sunt acoperite de culturi, existând însă și pajiști mezoxerofile; către nord-vest și sud-est, cam la 6-7 km, apar petice de pădure - stejărișuri cu *Quercus robur* (stejarul penduculat) ca dominant, dar, ca toate dumbrăvile, și cu multe alte specii de arbori și arbuști.

II. Descrierea speciilor

Resturile faunistice, provenind din groapa 25, ce au fost în prealabil spălate și marcate la Seminarul de Arheologie și Istorie Veche al Facultății de Istorie a Universității "Al.I. Cuza" din Iași, sunt în număr de 482, dintre care au putut fi determinate de către noi 414, reprezentând 85,90 %. Frecvența aceasta este considerată ca bună pentru un material menajer din eneolitic. De asemenea, materialul provenit dintr-un complex închis are avantajul că, în totalitatea sa, este datat cu precizie.

* Studiul a fost remis spre publicare, încă din 1999, la revista *Cercetări istorice*, dar, din motive obiective, aceasta nu a mai apărut, drept care am depus materialul la revista Universității "Ștefan cel Mare" din Suceava, care a arătat bunăvoință de a-l publica.

¹ N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, *Târgu Frumos-Baza Pătule, jud. Iași*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 1998*, București, 1999, p. 120-121.

Toate resturile determinate (de fapt întregul material, chiar și acele fragmente pentru care nu s-a putut stabili precis o diagnoză specifică) aparțin mamiferelor, nici un alt grup de animale nefiind pus în evidență. Deși materialul nu este prea abundent, nu putem totuși considera rezultatele ce vor fi obținute ca aleatorii; cel mult, în cadrul unor resturi mai numeroase, ar mai putea apare una sau mai multe grupe de animale, dar în cantitate atât de mică, încât ele nu ar avea nici o importanță de ordin economic, ci doar pentru a reîntregi componența faunistică a zonei și, prin ea, și a caracteristicilor mediului geografic în care s-a desfășurat viața și activitatea populației umane, purtătoare a respectivei culturi.

Vom trece acum la descrierea caracteristicilor fiecărei specii în parte, începând cu cele domestice.

După cum se vede din tabelele 1 și 2, resturile cele mai abundente aparțin lui *Bos taurus* (cu denumirea zootehnică de taurine). Repartiția pe segmente osoase o considerăm normală; același lucru se poate spune și în privință gradului de fragmentare. Se constată un număr relativ mare de resturi aparținând femurului (care de obicei este mai puțin frecvent), dar mai ales multe astragale, care credem că nu au provenit de la o selectare, căci raportul dreapta-stânga este aproape de 1/1. Cantitatea lor mai mare a influențat însă calcularea numărului de indivizi prezumați. Deși par a exista relativ multe fragmente de coarne, doar unul singur este ceva mai mare și a putut fi măsurat; celelalte sunt doar sfărâme de 2-3 cm². Acest corn (tabel 5) este relativ gracil și îl considerăm ca aparținând unei femele, care se încadrează în așa-zisul tip "brachiceros". Un radius întreg, ce a fost măsurat, dă posibilitatea aflării înălțimii la greabăn, care este de 122,6 cm; el provine probabil de la o femelă, talia sa fiind sub media pentru taurinele din eneoliticul românesc². Dacă considerăm totalitatea măsurătorilor executate, cu toată variația amplă, ea ar fi, în medie, cam asemănătoare cu situația găsită la Târpești³. Se evidențiază, de asemenea, un dimorfism sexual, dar este imposibil de a departaja (în lipsa metapodalelor întregi) o eventuală existență a castraților și nici de a face un raport exact între sexe.

Sus scrofa domesticus (porcinele) are resturi puține, toate fragmentare, neexistând, cu excepția unui astragal, alt os întreg. Cele două măsurători ce s-au putut executa (tabel 8) sunt cu totul nesemnificative încât mai mult somatoscopic putem spune că porcinele erau de talie mică, între ele și mistreț existând un hiatus cu totul semnificativ. Se poate constata însă, că talia mică nu este corelată cu gracilitatea, un rest de occipital, arătând încă caractere destul de primitive, asemănătoare mistrețului.

Ovicaprinae (*Ovis* et *Capra*) - cu denumirea zootehnică de ovicaprine sau, poate mai bine, cornute mici - au și ele puțin material osteologic. Fragmentarea este destul de puternică, exceptând un metacarp întreg, încât diferențierea genurilor a fost grea, rămânând un grup al "ovicaprinelor" - de fapt o unitate artificială - în cadrul căreia au intrat toate acele resturi pentru care nu s-a putut stabili dacă provin de la oaie sau de la capră. Raportul între cele două genuri, în măsura în care, având la dispoziție atât de puțin material, nu este aleatoriu, ar fi cam de 1/1. S-a putut constata faptul că oaia este de talie mică, așa ca, în general, în neo-eneolitic⁴ (tabel 7), dar capra este relativ mare, înălțimea calculată la greabăn ajungând la 75,9 cm.

Facem remarcă că printre mamiferele domestice nu au fost găsite și resturi de câine. Se știe că în neo-eneolitic, dacă există în materialul osteologic din așezări, el are în general o frecvență foarte joasă, de obicei 1-2 % (la Târpești apare cu 0,46 % ca fragmente și 0,98 % ca

² Sergiu Haimovici, *Quelques problemes d'archeozoologie concernant la culture de Cucuteni*, în *La civilization de Cucuteni en contexte européen*, Iași, 1987, p. 162.

³ Olga Necrasov, Maria Știrbu, *The Chalcolithic Paleofauna from the Settlements of Târpești (Precucuteni and Cucuteni A1-A2 cultures)*, în: Silvia Marinescu-Bîlcu, *Târpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*, BAR-International Series 107, Oxford, 1981, p. 184, tabel 3.

⁴ Sergiu Haimovici, *op. cit.*, p. 163.

indivizi)⁵. Dacă materialul nostru ar fi fost mai abundent, el ar fi putut apare cu două-trei fragmente.

Vom continua cu mamiferele sălbatice, care, cumulativ, au mai puține resturi decât cele domestice (tabel 3).

Sus scrofa ferus (mistrețul) este reprezentat prin cinci resturi, unul singur, un metacarp, fiind întreg, s-a calculat după el o înălțime la greabăn de 99 cm (tabel 8). După un fragment de craniu neural și două de maxilare s-a putut stabili sexul: o femelă și doi masculi. Toate resturile aparțin unor indivizi maturi.

Capreolus capreolus (căpriorul) are, de asemenea, puține resturi, doar trei, dintre care două s-au putut măsura (tabel 9); resturile provin de la maturi, fragmentul de metatars – o porțiune de diafiză – putând fi pregătită în vederea executării unei unelte mici.

Cervus elaphus (cerbul roșu) este specia sălbatică cu frecvența cea mai înaltă, caracter aproape general în materialele faunistice pre- și protoistorice. Se găsesc între resturile din groapa 25 fragmente de la diverse segmente acoperite cu carne sau reprezentând oase seci. Totuși, apar puține astragale, calcaneae și deloc metapodale, de obicei mai comune în materialele menajere. Se remarcă un corn doborât, la care raza ochiului îi este tăiată de la baza ei, cea de gheață este tăiată cam la mijlocul ei, raza mijlocie este tăiată, de asemenea, de la bază, iar la același nivel apare tăiată ușor și prăjina; toate aceste tăieturi s-au executat prin cioplire, fără ca în prealabil cornul să fi fost trecut prin foc. Distanța de la rozetă la ramul mijlociu este de circa 34 cm, prăjina apare relativ subțire, lungă, fără un perlaș prea puternic; oricum, nu suntem în fața unui mascul capital. Exemplarul pare a fi un matur de 4-5 ani, dar credem că nu prezenta coroană în cupă, ci cu ramuri alungite și ascuțite, așa ca la subspecia siberiană (maralul). Măsurătorile pe oase arată un tip robust (tabel 9), tipic țării noastre. Se constată existența unui dimorfism sexual, dar pe baza acestui material, destul de sărac, nu se poate stabili exact raportul dintre sexe.

Bos primigenius (bourul). Considerăm că această specie este foarte bine reprezentată în materialul osos provenind din groapa 25, el fiind mai bogat decât în alte așezări precucuteniene și cucuteniene, inclusiv Târpești⁶. Departajarea sa în raport de taurine s-a făcut mulțumitor, chiar pentru piesele ce nu au putut fi măsurate (tabel 6). Se observă bine și dimorfismul sexual, fără a se putea stabili exact raportul dintre sexe.

Equus caballus (calul) are un statut aparte și de aceea îl considerăm, la sfârșitul descrierii speciilor de mamifere, găsite în materialul provenit din groapa 25. Este greu de spus, până în momentul actual al cunoștințelor noastre, la ce grupă să-l considerăm: este el de acum domestic sau trebuie să-l socotim printre mamiferele sălbatice. Pe resturi puține și fragmentare e cu neputință de a preciza acest fapt, cât și statutul său ca specie sau de subspecie; pentru a putea da relații certe în acest sens, se cer resturi multe și totodată semnificative, fapt care este încă astăzi doar un deziderat, nu numai pentru regiunea noastră, ci chiar pentru întreg continentul, existând doar varii supoziții, asupra cărora nu ne oprim în lucrarea de față. Singurul lucru cert este faptul că restul de radius, găsit în material, aparține unui cal *latu sensu* (tabel 10). Trebuie să menționăm în final că în cadrul celor 414 resturi determinate se găsesc 19 (4,59%) fragmente de coaste, mai ales porțiunea lor mijlocie, pentru care nu s-a putut stabili decât că provin de la specii de talie mare - *Bos/Cervus* - adică că ele aparțin fie lui *Bos taurus* dar și *Bos primigenius*, fie lui *Cervus elaphus*.

III. Exploatarea animalelor

Având în vedere cele arătate mai sus cu privire la caracteristici ce pot fi puse în evidență printr-un studiu morfologic și biometric al materialului osteologic provenit de la fiecare specie în parte, să ne îndreptăm atenția spre o altă problematică, cea rezultată din activitatea

⁵ Olga Necrasov, Maria Știrbu, *op.cit.*, p. 182, tabel 1.

⁶ *Ibidem*.

umană, ce a manipulat în interesul său animalele, de la care au rămas, la dispoziția noastră, doar resturile rezultate din săpăturile arheologice.

Să urmărim mai întâi o schemă, să-i spunem ocupațională a grupării umane ce a viețuit în așezare.

Se știe că una dintre ocupațiile ancestrale ale omului este culesul. Din start trebuie să spunem că, doar excepțional, rămân resturi de la plante, în afară de cele cultivate (de care însă nu se ocupă arheozoologia), iar dintre animalele nevertebrate, în regiunile noastre, doar resturi de moluște ce sunt imputrescibile (cochilii de melci, valve de scoici). Lipsa lor în materialul din groapa 25 se poate datora cantității relativ mici de resturi animale descoperite, dar trebuie să remarcăm că mediul înconjurător așezării nu este propice pentru a exista în cantitate mare, nici gastropode și nici lamelibranhiate comestibile, care s-ar fi pretat a fi culese. În ceea ce privește vertebratele mici, ca amfibieni și reptile, se pare că la noi - din cele mai vechi timpuri - nu era obiceiul de a fi folosite în dieta umană, încât găsirea lor în așezări apare cu totul întâmplător.

Păsările, cele ceva mai mari desigur, se prindeau mai greu, unele probabil că trebuiau vâdate până la eventuala lor domesticire ce s-a făcut mai târziu în timp, și care în regiunile noastre au fost aduse gata domesticite; oricum, pentru păsări de talie mai mare (cele mici, păsărelele, nu pot avea importanță în alimentația obișnuită), nu prea existau în zonă condiții propice ca ele să fi existat din abundență.

Problema unei alte ocupații și ea destul de veche - pescuitul - s-ar putea pune și ea. Putem afirma, ca și pentru culesul moluștelor, că e posibil ca resturi de pești să lipsească în materialul nostru, tot datorită faptului că el nu este prea bogat. Particularitățile mediului din zonă - pâraie - nu pot oferi condiții de existență decât pentru pești de talie specifică mică (care mai mult se culeg decât se pescuiesc) și a căror resturi (un schelet foarte fragil) să fi fost distruse de intemperii sau acțiunea solului.

Rămân din schema propusă inițial ca importante doar două ocupații: pe de o parte vânătoarea mamiferelor și pe de altă parte creșterea lor.

Prima dintre ele - vânătoarea - este ocupația ancestrală care o dată cu neoliticul, când începe să fie practică cultivarea plantelor și creșterea animalelor, scade mereu ca importanță economică, ajungând astăzi a reprezenta aproape doar un sport. În așezarea de la Târgu Frumos, așa cum reiese în materialul arheozoologic găsit de noi, ea are un rol deloc neglijabil (tabelele 1, 2 și 3) ponderea sa fiind mai mare decât în cea precucuteniană de la Târpești⁷, având cam aceeași valoare ca în locuirea tot precucuteniană de la Traian-Dealul Viei⁸. În toate aceste trei așezări, pe primul loc se găsește cerbul, dar la Târgu Frumos el este urmat îndeaproape de bour, încât ca importanță (ca furnizor de proteine animale) acesta - dată fiind talia sa mai mare - îl egalează pe primul. Pentru cerb, afară de cele afirmate în capitolul anterior, putem spune că unul din indivizii vânași avea cam un an și șase luni, iar alți patru cam între 4-5 ani; așadar, se poate constata prezervarea tineretului, deci se făcea o vânătoare selectivă. În ceea ce privește bourul, după gradul de erodare a dinților menționăm doi indivizi cu ceva peste doi ani, dar și unul, destul de în vârstă, de 7-10 ani. Ca și pentru cerb, este, deci, plauzibil că nu se vânau viței. Trebuie să mai menționăm că vânătoarea acestei specii era foarte grea, dar și periculoasă, mai ales în preistorie, când nu se cunoșteau mijloace mai sofisticate și eficiente de doborâre. Se cerea, probabil, chiar o specializare a unor membri ai comunității respective. Din păcate, pentru câprior și mistreț nu mai putem aduce alte date față de cele deja menționate. Putem doar atenționa că ambele specii (mai ales câpriorul) sunt mai mici decât primele două și au, totodată, o frecvență mai joasă - cantitatea de carne oferite de ele este, deci, comparabil mult mai puțină decât suma dată de cerb și bour. Trebuie, de asemenea, atenționat faptul că aceste patru specii sălbatice erau vâdate, în

⁷ Ibidem.

⁸ Olga Necrasov, Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor de faună descoperite în 1959 la Traian (Dealul Viei și Dealul Fîntînilor)*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 262.

primul rând, pentru carnea lor, dar că ele sunt și furnizoare de produse secundare, cum ar fi coarnele, oasele, dar și pieile; acest lucru este de altfel valabil și pentru mamiferele domestice și nu vom mai reveni când vom vorbi despre productivitatea lor.

Cealaltă ocupație, devenită de prim ordin după ce s-au domesticit animalele, este creșterea dirijată a acestora. Trebuie să menționăm că în neo-eneoliticul regiunilor noastre nu sunt cunoscute ca mamifere domestice decât taurinele, ovicaprinele, porcinele și câinele (calul rămâne, așa cum am văzut, sub semnul întrebării).

După cum se constată din tabelul 2, pe primul loc se găsesc, la Târgu Frumos, taurinele, care, prin frecvența lor, întrec cu mult porcinele și ovicaprinele. Acest lucru este caracteristic și pentru celelalte două așezări sus menționate, numai că, la acestea, distanța dintre frecvența taurinelor și a celorlalte două grupe de mamifere domestice este mai atenuată⁹.

Având în vedere și talia specifică a lui *Bos taurus*, putem considera că purtătorii culturii Precucuteni, și cu precădere cei din așezarea de la Târgu Frumos, aveau o economie animalieră bazată pe creșterea taurinelor (se știe că actualmente este mai eficientă și mai economicoasă creșterea porcinelor și chiar a ovicaprinelor). Să nu uităm însă că taurinele sunt caracterizate prin mai multe funcționalități (cel puțin erau până nu demult) decât celelalte două grupe, dar, totodată, și bine adaptate pentru clima latitudinilor mijlocii, atât ale Europei, cât și ale Americii de Nord, dar și de Sud, unde ele au fost introduse.

Urmărind desfășurătorul pentru *Bos taurus* din tabelul 1, putem constata nu numai că toate segmentele osoase ale unui mamifer sunt reprezentate pentru această specie, dar și că, în mare, frecvența lor respectă schema corporală a acestuia. Astfel, găsim pentru cele trei categorii de carne în care după tehnologia măcelărească este împărțit corpul (eliminând doar coarnele și falangele) 28,34 % carne de categoria I, 16,19% carne de categoria a II-a (împreună, 44,53%), restul, până la 100 % fiind carne de categoria a III-a - capul și oasele seci ale membrilor. La vitele din rase de carne, primele două categorii ajung sau întrec ușor 50 % (un măcelar ia în considerare pentru fixarea prețurilor între 46-47%). Putem conchide așadar că în această privință taurinele crescute de comunitatea de la Târgu Frumos erau destul de apropiate de caracteristicile cerute de economia actuală.

O altă problemă ce poate fi rezolvată satisfăcător având în vedere cantitatea relativ mare de resturi este aceea a stabilirii vârstei de sacrificare. Ea poate fi evidențiată prin două categorii de date;

1. prin dentiție, care dă mai multe amănunte, acoperind toată perioada vieții, de la naștere la moarte (apariția dentiției de lapte, schimbarea acesteia cu o dentiție definitivă, gradul de eroziune a acesteia din urmă);

2. închiderea discurilor de creștere, diferențiată pe luni și ani, la epifizele de la diverse oase lungi și vertebre; aceasta are însă un ecart mult mai mic, în comparație cu dentiția.

Prin combinarea celor două posibilități și rotunjind ușor cifrele, pentru a nu exista prea multe clase de vârste, am ajuns la următorul rezultat (tabel 4): se poate constata că tineretul aproape lipsește, în timp ce subadultii și adulții sunt puțini, toate aceste trei categorii de vârstă reprezentând 24,6 %, deci o pătrime. Celelalte trei pătrimi sunt date de către maturi. O vârstă relativ medie, de 4-5 ani, reprezintă circa 40 %. Nu există animale foarte bătrâne. Așadar, taurinele erau crescute mai ales pentru scopuri utilitare și, de obicei, doar în mod secundar, după nevoi, erau sacrificate (deși primele trei categorii de vârstă prezintă carnea cea mai apreciată). Se asigura astfel, din plin, stocul necesar de reproducere. Nu pare să existe o sacrificare tipică sezonieră. În ceea ce privește scopurile utilitare - munca, tracțiunea, laptele (cu produsele sale) -, ele sunt doar subînțelese - nici un caracter morfologic, sau de altă natură, nu aduce date probatoare.

Pe al doilea loc, mult mai jos în raport de taurine, se găsesc ovicaprinele. Talia lor mică

⁹ *Ibidem*; Olga Necrasov, Maria Știrbu, *op.cit.*

le face să le considerăm că dau la sacrificare cel mult aceeași cantitate de carne ca și porcinele, care au o frecvență încă și mai scăzută. S-a putut stabili momentul sacrificării doar pentru cinci piese: una cu un an, trei cu doi ani și una cu trei ani; s-ar părea, deci, că sunt doar adulți și maturi. După același scenariu ca și pentru taurine, am putea spune că erau mai întâi ținute pentru alte scopuri utilitare, dar nu putem proba cu nimic această aserțiune.

Porcinele se găsesc pe al treilea loc și subliniem, din nou, că nu s-a găsit nici un rest care ar proveni de la un individ tânăr. Scenariul nu mai are consecință aici, căci porcinele sunt caracterizate doar printr-o singură funcționalitate: producerea de carne, dar eventual și de grăsime, ce putea avea și folosințe nealimentare.

În acest capitol este loc și pentru alte date ce interesează, în aceeași măsură, atât pe arheozoologi, cât și pe arheologi, considerând mai cu seamă resturile provenite de la taurine (care sunt cele mai multe), dar nu numai.

A fost pus în evidență un fragment de axis la care apofiza odontoidă este reteazătă printr-o tăietură transversală la baza ei; s-ar putea deci ca sacrificarea individului să se fi făcut prin decapitare, dar totodată este tot atât de posibil ca retezarea să fi fost realizată ulterior, *post mortem*. În aceeași ordine de idei se poate constata că, la departajare, coastele erau tăiate în trei părți, prin două secțiuni transversale: una proximală, porțiunea vertebrală rămânând legată de coloana vertebrală, și una distală, ce despărțea partea mijlocie a coastei de cea sternală, încât această parte mijlocie - să-i spuneam intermediară - neavând pe ea elemente sigure de determinare, a făcut ca pentru o parte din aceste segmente să nu se poată executa determinarea specifică. Din contra, la speciile mici (precum porcine, ovicaprine) se execută doar o singură tăiere, despărțind partea proximală de restul coastei.

La oasele lungi ale membrelor nu se făcea o desarticulare propriu-zisă după dezosare (îndepărtarea mușchilor), ci se operau două tăieturi, una la nivelul superior al diafizei și una la nivelul ei inferior, lăsând articulația intactă (ulterior, probabil prin fierbere, ea se curăța, mai mult de la sine) - de altfel, cam așa procedează și astăzi măcelarii, zona articulară, vândută aparte, fiind considerată de categoria a III-a. Tăierea acestor oase mari și groase nu se execută cu un instrument ascuțit, dar și greu totodată, pe care probabil că nu-l posedau încă (astăzi măcelarii folosesc o bardă), ci, mai degrabă, prin lovire repetată cu ceva tare și greu, încât avea loc de fapt o spargere datorată presiunii, marginile rupturii nefiind netede și drepte, ci zimțate. Doar într-un singur caz, în partea inferioară a diafizei unei tibii de vită, s-a observat o tăietură îngrijită, dreaptă (posibil că se pregătea folosirea osului pentru a executa vreo unealtă). Se constată că aproape nu există urme de dezosare pe coaste, încât intercostalii rămăneau *in situ*. În general ciozvrătele nu erau fripte pe jar, ci probabil se folosea, în mare măsură, fierberea cărnii. Dintre toate resturile, doar un astragal de taurin este ars la negru și tot de la aceeași specie un astragal, centrotars și epifiza superioară a metatarsului respectiv (toate au fost inițial legate între ele prin țesuturile moi, zona fiind aproape complet lipsită de carne) au fost doar ușor părlite la foc (poate tocmai pentru a le desarticula); nici vorba de oase calcinate.

Menționăm că oase cu urme de prelucrare sunt rare. S-au găsit doar două astragale de taurin (din 39 de astragale) ușor șlefuite pe una din fețe și o diafiză de metacarp, de asemenea de la *Bos taurus*, șlefuită ușor pe fața anterioară.

Ca piese patologice, remarcăm mai întâi un fragment de maxilar inferior de *Bos taurus*, cu o parte a dinților jugali *in situ*, prezentând la nivelul lui M₂ o peridontoză marginală avansată. De asemenea, tot de la taurine provin două vertebre cervicale (probabil C₄ și C₅), de la același individ, cu ușoare exofite, dar mai ales cu o puternică osteoporoză vizibilă cu precădere pe fețele posterioare (opistocoelice) ale corpurilor vertebrale.

Două piese, un omoplat de cerb și o porțiune de coastă, provenită de la o specie de talie mare, poartă pe ele urma de culoare verzuie (carbonat de cupru: malachit) arătând că au stat în groapă alături de obiecte de cupru.

Ambientul așezării în eneoliticul timpuriu

Din ceea ce se cunoaște până în prezent, este probabil ca cel puțin în prima parte a eneoliticului să fi existat încă o climă cu ceva mai caldă decât cea actuală (perioada atlantică), dar ea nu a putut influența prea mult caracteristicile covorului vegetal, care, datorită latitudinii la care se găsește așezarea și a altitudinii locului, nu poate fi decât unul nemoral (păduri de foioase), format din stejărișuri mezofile, având ca specie dominantă pe *Quercus robur* (stejarul pedunculat). Stejărișurile, mai ales cele de joasă altitudine (denumite popular dumbrăvi) sunt păduri cu arbori mai rari și, de aceea, mai luminoase, ce permit existența, în afară de etajul arbustiv, a unui bogat etaj de arbuști și tufe lemnoase, cât și a unui ierbos, foarte împestrat, alcătuit din plante anuale și perene.

Faptele de mai sus sunt întărite prin considerarea materialului faunistic studiat de noi. Au fost găsite patru specii de mamifere sălbatice: cerbul, mistrețul, căpriorul și bourul, a căror etoecologie vine să descifreze caracteristicile ambientului din jurul așezării. Primele două sunt stenoce, ele frecventând păduri mari, de preferință bătrâne (adevărații codrii), care sunt însă și poienite, având de asemenea, pe alocuri, zone înmlăștinate, cu gloduri, unde au posibilitatea de a se scălda. Pădurea de stejar asigură pentru aceste specii hrană din abundență: pe de o parte, pentru cerb, pajiștile mezofile din poieni, dar și ierburile ce cresc printre copaci, cât și subarboretul bogat și variat, iar pe de altă parte, pentru mistreț, ghinda, care se găsea din abundență, și litiera foarte groasă, unde pot răma în voie. Căpriorul, dar și bourul (astăzi stins) sunt socotite mai degrabă specii de lizieră și de locuri mai deschise, cu subarboret, cu pajiști mai întinse, întrerupte doar de pâlcuri de copaci, nefrecventând pădurea adâncă. Ele găseau din plin un mediu optim de viață pe perimetrul ce mărginea codrul, care avea toate caracteristicile de mai sus, dar totodată, în condițiile existenței omului, în zonele de pădure defrișată și lăsată apoi adesea ca "pârloagă", ce cu timpul se regenera, trecând printr-o fază cu arboret tânăr și arbuști. Este posibil, de asemenea, ca acele zone înmlăștinate, ce se mai găsesc astăzi nu departe de așezare, să fi fost cuprinse în pădure, să fi reprezentat adevărate mlaștini eutrofe în jurul cărora creșteau arbori de esență moale. De asemenea, corelat cu un mediu păduros, este probabil ca pluviozitatea să fi fost mai abundentă și pâraiele, cuprinse, în parte, în codru, să fi avut un debit mai mare, care îngăduia formarea, în lungul lor, cel puțin a unui aliniament de arbori de esență moale.

Este evident că omul acționa distructiv asupra pădurii, nu numai pentru a dobândi terenuri pentru culturile de tot felul, dar și pentru necesitățile de lemn în construcții și la executarea de diferite obiecte, dar în cantitate mare drept combustibil. Pădurea avea însă, în mare, posibilități de regenerare deși, dat fiind gradul superior de dezvoltare a respectivei culturi, este sigur că și indicele demografic era relativ înalt, încât credem că, încă din aceea perioadă, începuse de acum restrângerea pădurii, conturându-se, pe încetul, ceea ce se consideră astăzi a fi silvostepa, despre care noi credem că este o formațiune cel puțin artificioasă, la care a contribuit pe deplin activitatea umană. Odată cu acest fenomen cerbul a dispărut din zonele de altitudine joasă, păstrându-se astăzi la noi, doar cu un areal pericarpat; mistrețul și-a restrâns și el aria de răspândire, găsindu-se mai mult în pădurile formate din gorunete și fâgete; bourul s-a stins. Astfel, implicația umană în modificarea covorului vegetal este de dată destul de veche, dar intervenția sa drastică s-a făcut la noi mult mai târziu, abia către perioada modernă, când indicele demografic a crescut foarte rapid, s-a mărit mult suprafața cultivată, iar lemnul a căpătat multe utilități, ajungând a fi de acum o marfă.

**La problème d'un cas : l'étude de la faune de la fosse nombre 25 du site
précucutenien de Târgu Frumos, en considérant la méthodologie
archéozoologique**

Résumé

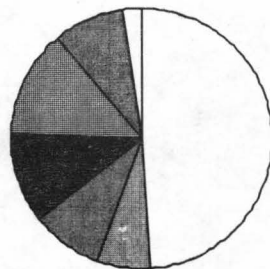
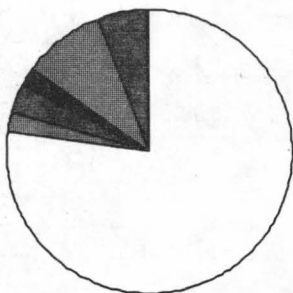
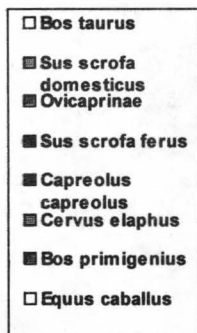
Dans la première partie de notre note nous donnons un coup d'œil sur l'environnement actuel du site et puis dans le IIe chapitre on décrit les caractéristiques somatoscopiques et biométriques des espèces trouvées (toutes étant des mammifères) - voir aussi le tableau 1 et les tableaux annexes avec les mensurations. On a estimé le nombre des individus présumés et on a calculé des fréquences de chaque espèce (tableau 2). Le tableau 3 contient le rapport entre les animaux domestiques et sauvages (le cheval représente une catégorie à part). Dans le IIIe chapitre nous avons fait l'étude de l'importance de chaque espèce pour l'économie animale, c'est-à-dire l'exploitation des animaux et on a donné aussi d'autres dates concernant l'importance des animaux pour les habitants du site (par exemple, le tableau 4, avec le moment du sacrifice des individus de *Bos taurus*). Dans l'ouvrage on a fait aussi une comparaison de nos résultats avec ceux provenus d'autres deux sites précucuteniens où on a étudié les restes archéozoologiques : Târpești et Traian. La fin de notre note a pour contenu l'essai de contourner les caractéristiques de l'environnement contemporain à la culture de Précucuteni dans la zone de l'habitat.

Tabel 1. Repartiția pe specii și pe fragmente osoase a resturilor osteologice.

SPECIA	SEGMENTE OSOASE																															
	Coarne	Cranii neural	Cranii facial	Maxilar superior	DiŃi superiori	Maxilar inferior	DiŃi inferiori	Hioid	Vertebre	Coaste	Stern	Omoplat	Humerus	Radius	Cubitus	Carp	Metacarp	Coxal	Femur	Rotulă	Tibia	Peroneu	Astragal	Calcaneu	Centrotars	Alte oase ale tarsului	Metatars	Metapodale	Falanga I	Falanga II	Falanga III	Fragmente
Bos taurus	9	11	2	2	12	21	18	1	28	18	2	17	9	12	5	6	8	1	15	2	12	-	39	5	5	2	5	-	17	15	5	305
Sus scrofa domesticus	-	1	-	1	-	1	-	-	1	2	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	9
Ovis aries	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
“ovicaprine”	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	6
Capra hircus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Sus scrofa ferus	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Capreolus capreolus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	3
Cervus elaphus	1	-	1	1	2	4	-	-	5	6	-	5	3	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	1	-	-	1	-	1	1	2	37
Bos primigenius	-	1	1	1	2	1	-	-	1	1	-	2	-	-	1	1	1	-	1	-	1	-	4	-	1	-	1	-	-	1	-	22
Equus caballus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Total																																395

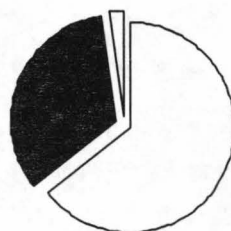
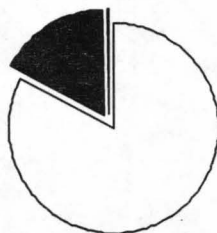
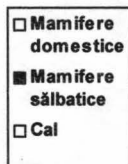
Tabel 2. Mamifere. Frecvența resturilor scheletice pe specii.

SPECIA	FRAGMENTE		INDIVIZI	
	Nr. abs.	%	Nr. abs.	%
Bos taurus	305	77,22	22	48,89
Sus scrofa domesticus	9	2,28	3	6,67
Ovis aries	4	1,01	4	8,89
“ovicaprine”	6	1,52		
Capra hircus	3	0,76		
Sus scrofa ferus	5	1,26	3	6,67
Capreolus capreolus	3	0,76	2	4,44
Cervus elaphus	37	9,37	6	13,34
Bos primigenius	22	5,57	4	8,88
Equus caballus	1	0,25	1	2,22
Total	395	100	45	100

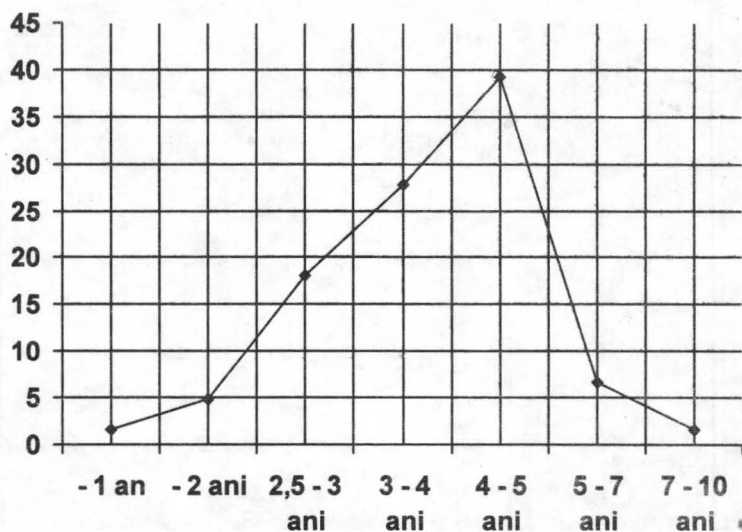
Tabel 3. Raportul dintre gruparea domestică și sălbatică.

	FRAGMENTE		INDIVIZI	
	Nr. abs.	%	Nr. abs.	%
Mamifere domestice	327	82,78	29	64,45
Mamifere sălbatice	67	16,96	15	33,33
Equus caballus	1	0,25	1	2,22

Tabel 4. *Bos taurus* Frecvența vârstelor de sacrificiu.

Vârsta	%	%
- 1 an	1,64	24,60 tineri, subadulți, adulți
- 2 ani	4,92	
2 ½ - 3 ani	18,04	
3 - 4 ani	27,87	75,40 maturi
4 - 5 ani	39,34	
5 - 7 ani	6,55	
7 - 10 ani	1,64	

Tabel 5. *Bos taurus*: date biometrice

		Nr.	Variabilitate	Media
CORN	Diametrul mare bază	1	55	-
	Diametrul mic bază	1	43	-
	Circumferință	1	160	-
MAXILAR INFERIOR	Lungime molari	1	91	-
	Lungime M ₃	4	36 - 38	37,50
OMOPLAT	Lungime cap articular	5	59 - 77	66,80
	Lungime suprafață articulară	6	53 - (63)	57,67
	Lărgime suprafață articulară	6	46 - 53	49,34
	Lărgime gât	6	48 - 57	53,67
HUMERUS	Lărgime epifiză inferioară	2	89; 93	-
	Diametrul ant.-post. epif. inf.	2	77; 81	-
	Lărgimea suprafeței artic. inf.	2	(77); 80	-
RADIUS	Lungime maximă	1	285	-
	Lărgimea epifizei superioare	6	83 80 - 93	83,50
	Diametrul ant.-post. epif.sup.	6	41 34 - 47	39,50
	Lărgimea supraf.artic.epif.sup.	6	77 72 - 85	76,50
	Lărgimea epifizei inferioare	7	75 70 - 75	71,85
	Diametrul ant.-post.epif.inf.	7	44 44 - 53	47,14
	Lărgimea supraf.artic.inf.	7	71 65 - 71	68,85
	Lărgimea diafizei	1	43	-
	Înălțime greabăn	1	1225,5	-
CUBITUS	Lărgimea suprafeței articulare	3	44 - 53	50,00
	Lungimea olecranului	1	98	-
COXAL	Diametrul acetabular	1	73	-
	Lărgimea epifizei superioare	3	112 - 124	116,34
FEMUR	Lărgimea epifizei inferioare	2	75; 97	-
	Diametrul ant.-post.epif.inf.	1	118	-
	Lărgimea epifizei superioare	1	96	-
TIBIA	Diametrul ant.-post.epif.sup.	1	85	-
	Lărgimea epifizei inferioare	5	60 - 71	64,40
	Diametrul ant.-post.epif.inf.	5	45 - 57	51,60
	Lărgimea supraf.articulare inf.	5	57 - 64	59,80
CALCANEU	Lungimea maximă	3	131 - 144	138,34
	Lărgimea maximă	3	52 - 57	54,67
ASTRAGAL	Lungimea maximă lat.	32	60 - 80	72,00
	Lărgimea trochlei inferioare	32	37 - 50	43,34
CENTROTARS	Lărgimea maximă	5	54 - 62	57,20
	Lărgimea epifizei superioare	5	51 - 64	56,20
METACARP	Diametrul ant.-post.epif.sup.	5	32 - 38	34,60
	Lărgimea epifizei inferioare	3	59 - 60	59,34
	Diametrul ant.-post.epif.inf.	3	32 - 33	32,34
METATARS	Lărgimea epifizei superioare	2	48; 51	-
	Diametrul ant.-post.epif.sup.	2	48; 49	-
	Lărgimea epifizei inferioare	3	54 - 58	55,67
	Diametrul ant.-post.epif.inf.	3	32 - 35	33,00
FALANGA I	Lungimea maximă	13	52 - 65	60,23
	Lărgimea epifizei superioare	13	27 - 31	28,38
	Diametrul ant.-post.epif.sup.	13	25 - 34	31,00
	Lărgimea diafizei	13	23 - 28	25,15
	Lărgimea epifizei inferioare	12	26 - 29	27,25
FALANGA II	Lungimea maximă	14	32 - 51	41,92
	Lărgimea epifizei superioare	14	27 - 41	31,57
	Diametrul ant.-post.epif.sup.	14	25 - 44	33,71
	Lărgimea minimă a diafizei	14	24 - 34	26,28
FALANGA III	Lungimea feței plantare	5	58 - 77	67,60
	Lărgimea suprafeței articulare	5	23 - 27	25,20
	Înălțimea copitei	5	33 - 41	36,20

Tabel 6. *Bos primigenius*: date biometrice

		Nr.	Variabilitate	Media
MAXILAR SUPERIOR	Lungimea M ³	2	32; 32	-
MAXILAR INFERIOR	Lungime dinți jugali	1	148	-
	Lungime molari	1	97	-
	Lungime M ₃	1	40	-
OMOPLAT	Lungime cap articular	2	89; 101	-
	Lungime suprafață articulară	2	80; 85	-
	Lărgime suprafață articulară	2	72; 73	-
FEMUR	Lărgimea epifizei superioare	1	126	-
TIBIA	Lărgimea epifizei superioare	1	103	-
	Diametrul ant.-post.epif.sup.	1	86	-
ASTRAGAL	Lungimea laterală maximă	4	82 - 94	86,25
	Lărgimea trochlei inferioare	4	52 - 57	53,75
CENTROTARS	Lărgimea maximă	1	74	-
METACARP	Lărgimea epifizei superioare	1	70	-
	Diametrul ant.-post. epif.sup.	1	42	-
FALANGA II	Lungimea maximă	1	60	-
	Lărgimea epifizei superioare	1	44	-
	Diametrul ant.-post.epif.sup.	1	45	-
	Lărgimea minimă diaf.	1	35	-

Tabel 7. *Ovis aries* și *Capra hircus*: date biometrice.

		<i>Ovis aries</i>	<i>Capra hircus</i>	"ovi-caprine"
OMOPLAT	Lungimea cap articular	31	-	-
	Lungimea suprafeței articulare	25	-	-
	Lărgimea suprafeței articulare	21	-	-
	Lărgimea gâtului	21	-	-
	Lung. de la supraf. glenoidă la spină	21	-	-
	Indice distanță spină	100,00	-	-
HUMERUS	Lărgimea epifizei inferioare	31	-	-
	Diametrul ant.-post.epif.inf.	26	-	-
	Lărgimea supraf.artic.epif.inf.	29	-	-
COXAL	Diametrul cavității acetabulare	-	30	-
FEMUR	Lărgimea epifizei inferioare	35	-	-
	Diametrul ant.-post.epif.inf.	41	-	-
ASTRAGAL	Lungimea laterală maximă	-	31	-
	Lărgimea trochlei inferioare	-	18	-
METACARP	Lungimea maximă	-	132	-
	Lărgimea epifizei superioare	-	21	-
	Diametrul ant.-post.epif.sup.	-	15	-
	Lărgimea epifizei inferioare	24	25	-
	Diametrul ant.-post.epif.inf.	15	17	-
	Lărgimea diafizei	-	18	-
METATARS	Înălțimea la greabăn	-	759	-
	Lărgimea epifizei superioare	-	-	18
	Diametrul ant.-post.epif.sup.	-	-	18

Tabel 8. *Sus scrofa domesticus* și *Sus scrofa ferus*: date biometrice.

		<i>Sus scrofa domesticus</i>	<i>Sus scrofa ferus</i>
MANDIBULĂ	Lungimea simfizei	-	92
OMOPLAT	Lungimea capului articular	-	49
	Lungimea suprafeței articulare	-	37
	Lărgimea suprafeței articulare	-	32
COXAL	Diametrul cavității acetabulare	31	-
ASTRAGAL	Lungimea maximă inferioară	43	-
	Lărgimea trochlei inferioare	28	-
	Înălțimea la greabăn	792	-
METACARP III	Lungimea maximă	-	95
	Înălțimea la greabăn	-	989,7

Tabel 9. *Cervus elaphus* și *Capreolus capreolus*: date biometrice.

			<i>Cervus elaphus</i>			<i>Capreolus capreolus</i>	
			Nr.	Variabilitate	Media	Nr.	Variabilitate
CORN	rozetă	Diametrul mare	1	70	-	-	-
		Diametrul mic	1	72	-	-	-
		Circumferința	1	225	-	-	-
	pivot	Diametrul mare	1	43	-	-	-
		Diametrul mic	1	41	-	-	-
		Circumferința	1	140	-	-	-
OMOPLAT	Lungimea cap articular		5	64 - 70	66,80	-	-
	Lungimea suprafeței articulare		5	45 - 53	50,00	-	-
	Lărgimea suprafeței articulare		5	42 - 48	44,40	-	-
	Lărgime gât		4	39 - 45	40,70	-	-
HUMERUS	Lărgimea epifizei inferioare		2	57; 65	-	1	30
	Diametrul ant.-post.epif.inf.		2	54; 67	-	-	-
	Lărgimea supraf.artic.epif.inf.		2	54; 60	-	1	29
RADIUS	Lărgimea epifizei superioare		-	-	-	1	31
	Lărgimea suprafeței artic.sup.		-	-	-	1	29
	Diametrul ant.-post.epif.sup.		-	-	-	1	17
TIBIA	Lărgimea epifizei superioare		2	(80); 89	-	-	-
	Diametrul ant.-post.epif.sup.		2	80; 83	-	-	-
CALCANEU	Lungimea maximă		1	132	-	-	-
	Lărgimea maximă		1	41	-	-	-
ASTRAGAL	Lungimea maximă laterală		1	61	-	-	-
	Lărgimea trochlei inferioare		1	37	-	-	-
FALANGA I	Lungimea maximă		1	67	-	-	-
	Lărgimea epifizei superioare		1	25	-	-	-
	Diametrul ant.-post.epif.sup.		1	29	-	-	-
	Lărgimea diafizei		1	18	-	-	-
	Lărgimea epifizei inferioare		1	21	-	-	-
FALANGA II	Lungimea maximă		1	48	-	-	-
	Lărgimea epifizei superioare		1	26	-	-	-
	Diametrul ant.-post.epif.sup.		1	29	-	-	-
	Lărgimea diafizei		1	19	-	-	-

Tabel 10. *Equus caballus*: date biometrice.

RADIUS	Lărgimea epifizei superioare	85
	Diametrul ant.-post.epif.sup.	46
	Lărgimea suprafeței articulare	79

OMUL ENEOLITIC ȘI MEDIUL GEOGRAFIC ÎN BAZINUL BAHLUIULUI

Dumitru D. Boghian

Mediul înconjurător reprezintă un ansamblu complex de elemente și structuri variate, geologice și de geografie fizică, care a influențat evoluția diferitelor comunități umane, încă din primele etape ale preistoriei. În acest context, omul s-a interferat continuu cu diferite componente ale litosferei, hidrosferei și biosferei, fiind, el însuși, rezultat și parte integrantă a naturii, a ecosistemului.

Relieful, rețeaua hidrografică, bogățiile minerale, clima, vegetația și fauna, aflate într-o strânsă intercondiționare, au constituit cadrul natural, arena, scena, ecosistemul, în care omul tuturor timpurilor și-a desfășurat activitatea materială și spirituală, fiind favorizat sau nu de acesta. În același timp, omul nu a rămas pasiv, în relațiile sale cu mediul ambiant, și a intervenit activ în ecosistem, în funcție de amploarea proceselor economice și sociale: densitate demografică, întemeierea așezărilor, locuințelor și dependențelor, pregătirea terenurilor pentru cultivat și creșterea animalelor, întrebuințarea resurselor pentru desfășurarea activităților gospodărești, înlăturarea unor specii de plante și animale, considerate nefolositoare sau dăunătoare, defrișarea pădurilor pentru lemn de construcție și foc, care au condus, de multe ori, la modificarea substanțială a cadrului natural.

Fără a cădea într-un determinism geografic extrem, trebuie, totuși, să recunoaștem că mediul geologico-geografic a favorizat, foarte mult, evoluția societății umane, cu atât mai puternic cu cât ne întoarcem privirile spre zorii omenirii. Fiind cea mai adaptabilă ființă de pe Pământ, omul a reușit să se apropie și de condiții naturale mai puțin prielnice, existând populații care trăiesc la limita supraviețuirii, dar marile civilizații au înflorit acolo unde natura a fost mai darnică cu indivizii și comunitățile umane (Roșu, Ungureanu, 1977, *passim*; Tufescu, 1981, *passim*; Mehedinți, 1986, 253-265; Braudel, 1994, 40-47; Puha, Stratone, 1995, 178-187).

Un exemplu de peisaj natural, foarte prielnic desfășurării activităților omenești, în toate timpurile, este oferit de cadrul geografic al bazinului râului Bahlui, care udă partea de sud-vest a Câmpiei Moldovei, la contactul cu Podișul Sucevei și Podișul Central Moldovenesc, alcătuind, toate trei împreună, Podișul Moldovei (Băcăuanu et alii, 1981, *passim*), cu o extindere mult mai mare. Astfel, din cei aproximativ 2000 km², cât reprezintă suprafața bazinului hidrografic al Bahluiului (Obreja, 1979, 17-18), circa 550 km² se află în Podișul Sucevei și în Șaua Ruginoasa – Strunga, aproximativ 1350 km² în Câmpia Moldovei, și numai aproape 100 km² în Podișul Central Moldovenesc, rezultând de aici necesitatea tratării caracteristicilor acestor unități de relief în zona lor de contact. Având în vedere punctele sale extreme, regiunea de care ne ocupăm poate fi încadrată între 47° 00' 33" și 47° 31' latitudine nordică și între 26° 42' și 27° 44' 21" longitudine estică, aflându-se aproximativ în centrul spațiului carpato – nistrian. Cea mai mare parte a zonei geografice a bazinului Bahluiului, cuprinde sud-vestul Câmpiei Moldovei, având din acest punct de vedere o evoluție similară cu aceasta. Având în vedere această împreunare, ale celor trei subunități ale Podișului Moldovei, în zona bazinului hidrografic al Bahluiului, rezultă o deosebită complexitate a trăsăturilor geologico-geografice ale regiunii, așa cum vom vedea în continuare.

Câmpia Moldovei, numită și Câmpia sau Depresiunea Jijiei și Bahluiului, face parte, împreună cu Câmpia Bălților, din Depresiunea Prutului mijlociu (*Monografia geografică*, 1960, vol. I, 246; Băcăuanu, 1968, 9; Ielenicz, 1999, 69-70). Între cele două subunități de relief există

asemănări vizibile, ambele fiind componente ale Podișului Moldo-Volhyno-Podolian (Coteț, 1967, 159-160).

Din punct de vedere geografic, Câmpia Moldovei cuprinde un sector nordic, denumit **Câmpia (Podișul) Jijiei superioare și a Bașeului** și un sector sudic, desemnat drept **Câmpia (Podișul) Jijiei inferioare și a Bahluiului**, acoperind cea mai mare parte a județelor Botoșani și Iași, din zona de nord-est a României. Linia de demarcație între cele două sectoare trece aproximativ prin localitățile Nicolae Bălcescu – Chitoveni – Prisăceni – sud de Hlipiceni – Rânghilești – Ilișeni (Băcăuanu, 1968, 21, 195-203; Ielenicz, 1999, 70).

La rândul său, sectorul Câmpiei Jijiei inferioare și Bahluiului a fost subdivizat în două subsectoare: cel al Câmpiei sau Depresiunii Jijiei inferioare și Miletinului și cel al Câmpiei sau Depresiunii Bahluiului și Bahluișului, hotarul dintre cele două zone trecând pe linia cumpenei de ape dintre bazinul Bahluiului și cele ale Miletinului și Jijiei inferioare. În mod firesc, și aceste subsectoare pot fi subîmpărțite, cel al zonei aflate în discuție în: Câmpia Bahluiului mijlociu, Câmpia Bahluișului și Câmpia Bahluiului inferior.

Trecând la discutarea caracteristicilor Câmpiei Moldovei, s-a stabilit că aceasta este o unitate geomorfologică relativ recentă (pliocen-cuaternară) și a avut evoluție paleogeomorfologică asemănătoare cu a zonelor vecine, fiind situată, în întregime, pe Platforma Moldovei, care se leagă spre ENE de Masivul Ucrainean și de Platforma Rusă, făcând parte din așa-numitul scut baltic precambrian (*Ibidem*, 22). Evoluția ulterioară, paleozoică și mezozoică, a dus la realizarea, în diferite etaje cronologice, a structurii geologice cunoscute (*Ibidem*, 22-26), dintre care, ne interesează, pentru tematica abordată, orizonturile de silaxuri cretacice spălate și resedimentate, argilele și mările, intercalate cu straturi subțiri de nisipuri și gresii slab cimentate sarmatiene (volhyniene și basarabiene) (*Ibidem*, 25-31).

Evoluția pliocenă și cuaternară a Câmpiei Moldovei i-a conferit înfățișarea actuală, asupra ei acționând elementele climatice, hidrografice, biogeografice, tectonica, structura și componenta litologică. O parte a reliefului este sculptat în depozitele sarmatice, cu grosimi variabile, reprezentate în majoritate din argile în intercalații cu mări, nisipuri, lentile de gresii și prundișuri. Peste aceste depozite marine, s-a așternut o pătură subțire și discontinuă de luturi loessoide, aluvio-colviale și eluviale (*Ibidem*, 40-47; Băcăuanu, Nimigeanu, 1992, 491-492).

Repartiția teraselor râurilor și pâraielor din partea de sud a Câmpiei Moldovei, în special ale Bahluiului și Bahluișului, ne arată că rețeaua hidrografică a avut o direcție relativ stabilă, s-a adâncit continuu și s-a dezvoltat printr-o puternică eroziune regresivă în cuprinsul bazinului superior. În același timp, din cauza altitudinii mai joase decât a bazinului Siretului, bazinul Bahluiului a făcut unele captări spre vest, lărgindu-se progresiv (Băcăuanu, 1968, 42-45; Ielenicz, 1999, 69-70.).

Climatele temperate, cu nuanțe continentale pliocene și cuaternare, mai ales în perioadele glaciare și interglaciare, au contribuit mult la dezvoltarea reliefului și proceselor geomorfologice din partea sudică a Câmpiei Moldovei. Astfel, se pot explica alternanțele mai groase de prundișuri și nisipuri din terasele râurilor și pâraielor, diferențele de granulometrie dintre terasele cu altitudini diferite, originea unor terase și glacisuri, acestea datorându-se măririi sau scăderii succesive a puterii de transport a rețelei hidrografice, prin climatele care au favorizat o scurgere mai bogată sau mai redusă (*Ibidem*, 53-54).

În mod firesc, condițiile de mediu au influențat flora și fauna zonei, iar acestea, alături de factorul antropic, au contribuit, în holocen, la modelarea reliefului. A rezultat relieful actual, care este relativ nou. În partea de sud, Câmpia Moldovei se etajează de la NV spre SE, cele mai înalte dealuri din zonă fiind Dumbrava-Hodora (240 m), Cărbunăriei-Ceplenița (227 m), Aroneanu-Iași (215 m), Rediu-Aldei (209 m), Breazu-Iași (206 m), Izmana-Belcești (204 m), Dodolea-NE Hârlău (203 m), Cărlig-Iași (202 m) (Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 16-17). Cea mai joasă altitudine se află în șesul Bahluiului, la confluența cu Jijia. Față de altitudinile extreme, înălțimile interfluviilor și șesurilor oscilează între 125-150 m, astfel că relieful actual, al părții de sud a Câmpiei Moldovei, prezintă un aspect larg vălurat, cu interfluvii colinare și deluroase, cu

lățimi de aproximativ 700-800 m și platouri joase, cu înălțimi ce se repetă pe suprafețe întinse, fragmentate de văile râurilor (*Ibidem*). Unele forme au contururi domoale, cu înclinări prelungi spre sud-est și, uneori, cu câte o coastă abruptă spre nord și nord-vest, oferind, privite de pe rama Podișului Sucevei, imaginea unei câmpii autentice, în care văile râurilor s-au adâncit, în medie cu 50-70 m. În lungul văilor principale (Bahlui, Bahluiet, Valea Oilor, Gurguiata), amplitudinea maximă a reliefului poate ajunge până la 170-190 m (*Ibidem*).

În Câmpia Jijiei inferioare și Bahluiului (Câmpia Iașilor), relieful structural este destul de slab reprezentat, dintre cele mai importante fiind, în zona supusă discuției, Coasta Iașului, Coasta Bahluiului și Coasta Bahluietului (Băcăuanu, 1968, 65-70; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 18). Relieful sculptural este bine reprezentat în Câmpia Jijiei inferioare și Bahluiului prin interfluviile fără cuvertura aluvială și coluvială, dintre care, în partea de sud-est a acesteia, sunt: Jijioara-Bahlui, Jijia-Bahlui-Bahluiet și suprafețele interfluviale de la sud de valea Bahluiului, cu forme estompate, larg vălurate, acoperite uneori de o cuvertură de luturi loessoide eluviale, afectate, de-a lungul timpului, de spălări, procese torențiale și alunecări succesive (Băcăuanu, 1968, 65-70; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 18-19).

Pe lângă tipurile de relief evidențiate mai sus, în sud-vestul Câmpiei Jijiei inferioare și Bahluiului, este prezent și relieful de acumulare, mai ales în lungul văilor mai importante, la contactul dintre diferite trepte de relief sau la atenuările de pantă, reprezentate prin șesuri, terase, conuri de dejecție, glacisuri coluviale și proluviale (Băcăuanu, 1968, 65-70; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 18-19).

Șesurile sunt forme de relief postglaciare și holocene, având dimensiuni diferite de la o vale la alta. Grosimea aluviunilor din șesurile Bahluiului și Bahluietului ajunge la 17 m, în cazul primului, și până la 4 m, la Dădești, în cazul secundului, fiind alcătuite, în general, din depozite mai nisipoase, lentile de prundișuri la bază și pături mai argiloase la suprafață (Băcăuanu, 1968, 65-70; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 18-19). În cazul Bahluiului, șesul are o lățime de 1 km, în cursul superior și 2,5 km, în cel inferior, iar în cel al Bahluietului până la 800 m, spre vărsare. În șesurile actuale, se găsesc numeroase cursuri vechi și meandre părăsite, unele colmatate, așa cum se observă, pentru Bahlui, la Hoiești-Dumești, Lețcani, Valea Lupului, Iași, și, pentru Bahluiet, la Sârca și Podu Iloaiei (Băcăuanu, 1968, 65-70; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 18-19). În lungul malurilor albiilor minore, se observă un microrelief destul de variat, compus, de obicei, din două trepte, reprezentate de terasele de luncă de 1-3 m și 4-6 m, de grindurile paralele cu malurile, coșcove și grădiști, de diferite dimensiuni, complet individualizate sau în curs de desprindere de versanți (Băcăuanu, 1968, 65-70; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 19-20).

Terasale fluviatile sunt dispuse de-a lungul văilor principale, ale părții de sud-vest a Câmpiei Jijiei inferioare și Bahluiului, lipsind pe văile secundare. Aceste forme de relief se prezintă ca trepte, situate deasupra șesului actual, de diferite vârste, pliocen - cuaternar și diferite altitudini, așa cum se vede din tabelul I, conform lui V. Băcăuanu. Pe lângă acestea, mai există o serie de terase locale, izolate sau cuprinse într-o cuvertură mixtă aluvio-coluvială, care se întâlnesc pe versantele râurilor Cârjoaia, Cotnari, Buhalnița, Valea Oilor. Din studierea amplasamentelor stațiunilor cucuteniene, se observă că acestea au fost întemeiate, în toate fazele de evoluție a civilizației, pe terasele cuaternar-holocene I-III și mult mai rar pe terasele cuaternare IV-V (tabelul II).

În structura granulometrică a aluviunilor râurilor, din partea de sud-vest a Câmpiei Jijiei inferioare și Bahluiului, se observă diferențieri. La baza aluviunilor teraselor superioare, predomină prundișurile, în vreme ce, în cazul teraselor inferioare, abundă nisipurile, prundișul fiind slab reprezentat (Băcăuanu, 1968, 146-147; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 20-22). Modalitățile de formare și repartitia teritorială a teraselor ne arată că râurile, din această zonă și-au păstrat direcția cursului din pliocen, suferind doar nesemnificative deplasări laterale (Băcăuanu, 1968, 146-147; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 20-22).

Tabelul I. Terassele unor cursuri de apă din bazinul Bahluiului (apud V. Băcăuanu)

TERASA	BAHLUIUL		NICOLINA	BAHLUIEȚ	VALEA VOINEȘTI CUCUTENI	VÂRSTA
	Hodora	Iași				
T I	+10	8-10	+ 10	10	+ 10	Q III-H
T II	20-25	+ 20	20		20	Q ² III
T III	30-40	30-35	30	40	30-35	Q ¹ III
T IV	60-70	60-70	60-70	65	70	Q II
T V	100	95-105	100-105	95-105	95	Q I
T VI	120	+ 120	125	110	-	P IV-Q I
T VII	140	130-140	135	132	-	P IV
T VIII	-	160-170	-	-	-	P IV

Tabelul II. Repartizarea numerică a stațiunilor eneolitice din bazinul Bahluiului, în funcție de înălțimea reliefului

FAZA	NUMĂR TOTAL AȘEZĂRI	DIN CARE					
		Terasse inferioare (T I)	Terasse medii (T II – III)	Terasse superioare (T IV – V)	Promontorii	Șes	Nelocalizate
Cucuteni A	133	46	24	21	26	2	14
Cucuteni A – B	12	4	3	0	5	0	0
Cucuteni B	119	44	19	15	24	0	17
Cucuteni neprecizat	63	10	14	13	4	2	20
TOTAL	327	104	60	49	59	4	51
Precucuteni II - III	31	14	10	0	4	0	3
Horodiștea-Erbiceni	81	16	15	26	13	1	10

Glacisurile de acumulare, coluviale, proluviale sau mixte, completează acest tip de relief și se află la baza versantelor, la trecerile dintre anumite trepte ale versantelor și interfluviilor și pe flancurile conforme, slab înclinate, ale colinelor, dealurilor și platourilor. Se formează, mai ales, la periferia șesurilor principale și la confluențele mai importante, fiind reprezentate prin conuri de dejecție conjugate, unite prin acumulări coluviale, având o vârstă holocenă (Băcăuanu, 1968, 146-147; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 20-22), fiind adesea utilizate ca amplasamente pentru așezări de către cucutenieni.

Se remarcă glacisurile proluviale și proluvio-coluviale din șesul Bahluiului, care este flancat de numeroase conuri de dejecție cum sunt cele ale văilor: Buhalniței, Iosupenilor,

Spinoasei, Ilenei, Uricanilor, Găurenilor, Nicolinei, Ciricului, Vămeșoaiei. Vlădicenilor. Tomeștilor, Chiriței (**Băcăuanu, 1968, 189-194; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 22**). Glacisuri coluvio-proluviale se întâlnesc la baza versanților din văile sebscevente, ale Bahluiului și Bahluietului, și la contactul dintre rama înaltă a Podișului Sucevei și Podișului Central Moldovenesc, cu pante accentuate de 10-15°, și suprafața Câmpiei Moldovei, având înclinări mult mai slabe decât partea superioară a abrupturilor (**Băcăuanu, 1968, 189-194; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 22**).

Prezența sectoarelor văilor orientate în lungul zonelor de contact, (a Bahluiului și Bahluietului), și pătrunderea afluenților acestora, dinspre vest și sud, au contribuit la fragmentarea glacisului și, chiar, înlocuirea sa cu alte forme de relief. În zonele de contact, glacisurile holocene îmbracă formațiuni deluviale pleistocene, având, în compoziție, materiale antrenate din rama înconjurătoare, provenite din Dealu Mare – Hârlău, Șaua Ruginoasa – Strunga sau din Podișul Central Moldovenesc: prundișuri, nisipuri, argile, fragmente de gresii, conglomerate și chiar roci dure, mai mult sau mai puțin rulate (**Băcăuanu, 1968, 189-194; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 22**). Glacisurile coluviale, mai dezvoltate, se găsesc pe versanții văilor Bahluiului și Bahluietului, întrepătrunzându-se cu terasele și formațiunile eluviale (**Băcăuanu, 1968, 189-194; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 22**).

În Câmpia Jijiei inferioare și Bahluiului, o importanță aparte o au depresiunile de contact, situate în apropierea ramei înalte din jur, care prezintă un relief mai coborât, cu forme mai domoale, cu o energie mai redusă și cu însemnate acumulări aluvio-coluvio-proluviale: Depresiunea Hârlău-Hodora și Depresiunea Bârnova-Voinești (**Băcăuanu, 1968, 201-203; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 22**).

Depresiunea Hârlău-Hodora se află mai la sud de Depresiunea Frumușica, la baza abruptului puternic al Dealului Mare, fiind separate, între ele, de dealuri cu altitudini de aproximativ 200 m. Are o formă alungită pe direcția NV-SE (12 km) și o lățime de 4 km, suprapunând valea Bahluiului, și este limitată la vest de Dealul Mare (Zagavia, Fetești, Buhalnița, Cotnari), la sud de coasta Cârjoaiei (D. Măgura și Hodora), cu o deschidere mai largă spre Balș, apoi spre răsărit de Dealul Cireșului și Dealul Morii-Ceplenița (**Băcăuanu, 1968, 201-203; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 22**).

Spre vestul depresiunii există un relief sculptural, cu o fragmentare și o energie mai accentuată, în timp ce în fundul acesteia și pe flancul estic, predomină relieful de acumulare aluvială, coluvială și proluvială, format din depozite nisipo-argiloase, cu lentile de nisipuri groiere și pietrișuri, cu o grosime totală de 6-8 m (**Băcăuanu, 1968, 201-202; Obreja, 1979, 70-71**).

Depresiunea de contact Bârnova – Voinești este situată în sudul zonei discutate, la baza coastei înalte a Podișului Central Moldovenesc. Aceasta este alungită pe direcția est-vest, între Bârnova și Horlești, pe 20 km, cu lățimi între 2 și 6 km. Depresiunea Bârnova – Voinești este mai clar delimitată spre est și sud, relieful este estompat cu înălțimi între 70 și 150 m, cu forme domoale. Afluenții din cursul superior al Nicolinei au depus materiale nisipoase, nisipo-argiloase, fragmente de gresii și calcare sarmatice, puțin rulate, cu o grosime de până la 8 m (**Băcăuanu, 1968, 202-203; Obreja, 1979, 70**).

În marginea sa de vest, bazinul Bahluiului cuprinde o parte din extremitatea sud-estică a Podișului Sucevei, reprezentată prin porțiunea sudică a Dealului Mare – Hârlău și Șaua Ruginoasa – Strunga. Delimitarea acestuia de Câmpia Moldovei se face printr-un abrupt cuestiform, cu o energie de 200-300 m, pe linia localităților Feredeni – Deleni – Hârlău – Cotnari – Cucuteni – Târgu Frumos – Crivești – Strunga – Hândrești – Buda (**Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 22; Băcăuanu et alii, 1981, 63; Gheorghiu, Lupu –Bratiloveanu, 1992, 459**).

Fundamentul Podișului Sucevei este format din formațiuni cristaline, de vârstă precambriană, asemănător, în bună măsură, cu infrastructura Câmpiei Moldovei și Podișului Central Moldovenesc. Zona din Podișul Sucevei care intră în bazinul Bahluiului, are un

fundament alcătuit din șisturi verzi (aflate la apus de linia Hârlău – Târgu Frumos) (Băcăuanu et alii, 1981, 17-18).

Relieful regiunii este sculptat în depozite geologice compuse dintr-o alternanță de argile, argile-nisipoase și nisipuri, care aparțin, în partea de sud-est, basarabianului. În unele cazuri, în aceste depozite se găsesc mai multe nivele de gresii și calcare oolitice sarmațiene. Deasupra acestora se află depozitele cuaternare. Structura orografică este dată de un ansamblu de culmi și platouri structurale înalte, dintre care, în zona supusă discuției, se remarcă Dealul Mare-Hârlău, forma de relief cu cea mai mare altitudine din Podișul Sucevei (587 m) (*Ibidem*, 263-264; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 23-24; Gheorghiu, Lupu – Bratiloveanu, 1992, 459-460).

Masivul Dealul Mare – Hârlău este alcătuit din două culmi principale, separate de un sector mai coborât, corespunzător bazinului superior al Bahluiului, unde se află, de altfel, și cea mai scăzută altitudine din Podișul Sucevei, 140 m în amonte de Hârlău. Culmea vestică, sau Dealul Mare propriu-zis, este mai îngustă spre partea nordică a bazinului Bahluiului și se extinde progresiv spre sud, ajungând la lățimea de aproximativ 20 km, la latitudinea Hârlăului, în timp ce culmea estică, culmea Holmului, este alcătuită din dealurile Holm, Lespezi și Pietrăria, din stânga văii Bahluiului, având dimensiuni și înălțimi mai reduse. Relieful său are forme larg boltite și trepte nivelate de denudație, care reflectă constituția geologică a acestuia (Tufescu, 1937, *passim*; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 24-25; V. Băcăuanu et alii, 1981, 264; Gheorghiu, Lupu – Bratiloveanu, 460-461).

În Dealul Mare – Hârlău, se află cele mai întinse platouri structurale din Podișul Moldovei. Platforma structurală Broscăria – Laiu, cu înălțimi între 370 și 400 m, se află între localitățile Ruginoasa, Vascani, Hărmănești, Todirești, Stroești, Cucuteni, fiind un “platou de o netezime ideală”... “ciudat crâmpei de câmpie înaltă” (Tufescu, 1937, *passim*; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 24-25; V. Băcăuanu et alii, 1981, 264; Gheorghiu, Lupu – Bratiloveanu, 460-461). La nord de satul Sticlăria și la VSV de Hârlău, se găsește o altă suprafață orizontală, platforma structurală Sângeap. Gama formelor structurale este completată, în Dealul Mare-Hârlău, cu custe clasice, cum sunt: coasta Bahluiului, aflată în amonte de Hârlău, coasta Buhalniței, corespunzătoare flancului nordic al dealului Cătălina, și coasta Cârjoaia (Tufescu, 1937, *passim*; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 24-25; V. Băcăuanu et alii, 1981, 264; Gheorghiu, Lupu – Bratiloveanu, 460-461).

Relieful sculptural este prezent pe versanții văilor și pe flancul estic al Dealului Mare-Hârlău, procesele geomorfologice actuale fiind deosebit de active. S-au creat, astfel, văi relativ înguste și adânci, a căror obârșie înaintază treptat spre vest, iar unii versanți cu caracter de cuestă sunt modificați, prin alunecări (Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 26-27).

La sud de masivul Dealul Mare – Hârlău, se află situată Șaua Ruginoasa – Strunga, regiune geografică cu relieful sub 300 m altitudine, cu aspect de curmătură, care face legătura între Podișul Sucevei, căruia îi aparține, și Podișul Central Moldovenesc, și înlesnește circulația din valea Siretului în Câmpia Moldovei. De aceea, această diviziune geografică, a Podișului Sucevei, a fost cuprinsă de V. Tufescu în așa-numita “Poartă a Târgului Frumos” (Tufescu, 1941, 332 și urm.).

Situată la sud de văile Cârjoaia și Bădilița, Șaua Ruginoasa – Strunga este alcătuită din platouri joase, cu suprafețe fragmentate, orientate, de regulă, NV-SE, sculptate în roci mai moi, argilo-nisipoase. Dintre formele de relief structurale, se remarcă, în această zonă, cusele etajate ale pâraului Crivești, afluent de dreapta al Bahluiului, la SV de Târgu Frumos, și abruptul din zona de contact cu Câmpia Moldovei, pe linia Strunga – Hândrești. În urma eroziunii selective, s-a născut relieful sculptural al Șei Ruginoasa – Strunga, interfluviile dintre văile pâraielor Rediu – Crivești și dintre acestea și Bahluiet, iar relieful de acumulare este reprezentat de șesurile înguste ale primelor două ape, în partea de VSV de Târgu Frumos (Băcăuanu, 1968, 69; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 24-30; Băcăuanu et alii, 1981, 264-265; Gheorghiu, Lupu – Bratiloveanu, 1992, 460-462).

Spre sud, bazinul Bahluiului se intersectează cu partea de nord a Podișului Central Moldovenesc. Delimitarea Câmpiei Moldovei de Podișul Central Moldovenesc se face pe aliniamentul: est Hândrești – Osoi (Sinești) – Horlești – Voinești – Mogoșești – Ciurea – Tomești, iar granița acestuia din urmă cu Podișul Sucevei trece prin localitățile Hândrești – Stănița – Sagna (Băcăuanu, 1968, 9; idem et alii, 1981, 297; Gheorghiu, Lupu –Bratiloveanu, 1992, 460; Stănescu, Poghirc, 1992, 520). Spre Câmpia Moldovei limita este foarte clară, mergând în lungul abruptului de peste 200 m, al Coastei Iașilor.

Zona de interferență, dintre Câmpia Moldovei și Podișul Central Moldovenesc, are un fundament specific Platformei Moldovenești, în partea sa sudică. Partea nordică a Podișului Central Moldovenesc este sculptată în depozite basarabiene și kersoniene, alcătuite din argile, marne, nisipuri și orizonturi de gresii și calcare, relieful prezentându-se sub forma dealurilor și platourilor întinse, larg bombate, cu un pronunțat caracter structural, cu înălțimi de peste 400 m (D. Tănăsă 466 m, D. Bărnova 416 m). Astfel, latura nordică a Podișului Central Moldovenesc domină cu 200-300 m Câmpia Moldovei, fiind, în același timp, și cumpăna de ape dintre bazinul Bahluiului și bazinul Bârladului (Stănescu, Poghirc, 1992, 521).

În partea nordică a Podișului Central Moldovenesc, Coasta Iașilor reprezintă o regiune de denudație selectivă, imbinând platourile structurale și cuestele cu dimensiuni variabile (*Ibidem*, 522), din lungul unor râuri și pâraie, din cadrul bazinului aflat în discuție.

Data fiind îngemănarea, în bazinul Bahluiului, a celor trei subunități ale Podișului Moldovei, cu tipuri de relief variate, rezultă o complexitate deosebită a geomorfologiei acestuia, precum și a celorlalte caracteristici geografice.

Din punct de vedere climatic, în partea de VNV a bazinului Bahluiului, se resimt influențe din Podișul Sucevei, cu precipitații anuale de peste 600 mm, o temperatură medie anuală de 8° C, vânturi dominante de NNV-SSE, și o temperatură medie, vara, de 20° C (Martiniuc, Ungureanu, 1970, p. 141), și influențe dinspre Podișul Central Moldovenesc, spre sud, cu precipitații anuale cuprinse între 450-600 mm, cu o temperatură medie anuală între 8° C și 9,8° C, în funcție de altitudine, și vânturi dominante de NV, SE, S și N (Băcăuanu et alii, 1981, 67), accentuând caracterul continental al climei Câmpiei Jijiei Inferioare și Bahluiului.

Climatul acesteia din urmă este temperat continental, cu o temperatură medie anuală de 9, 4° C, la Iași, precipitațiile medii anuale oscilează în jurul valorii de 500 mm, scăzând, uneori, sub 400 mm, maxima lunii iunie fiind peste 30° C, iar minima lunii ianuarie sub -30° C, fiind influențată de masele de aer nord-vestice și estice (Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 36-41).

Deși cantitatea anuală de precipitații atmosferice este destul de scăzută, rețeaua hidrografică a fost mereu în stare să satisfacă necesitățile de apă ale grupelor umane, astfel explicându-se și densitatea de locuire din bazinul Bahluiului, în toate epocile istorice.

Bahluiul ($S = 1959 \text{ km}^2$, $L = 110 \text{ km}$) este cel mai lung afluent al Jijiei și izvorăște din Dealul Mare-Hârlău, de la o altitudine de 500 m. În sectorul superior, cursul Bahluiului poate fi considerat ca subsecvent și are pante relativ mari (în medie 6,7 m/km), în direcția înclinării formațiunilor sarmațiene spre SE, din acest motiv lipsind, cu o singură excepție, afluenții de stânga. Astfel, de pe stânga Bahluiului, primește singurul său afluent de pe această parte a cursului superior, Bahluiul Mic ($S = 16 \text{ km}^2$, $L = 6 \text{ km}$), în vreme ce, din dreapta, din Dealul Mare primește: Valea Mare ($S = 24 \text{ km}^2$, $L = 8 \text{ km}$), Cetățuia (Valea lui Loghin) ($S = 18 \text{ km}^2$, $L = 5 \text{ km}$), Buhalnița ($S = 34 \text{ km}^2$, $L = 14 \text{ km}$), Măgura (Văcăria sau Cârjoaia) ($S = 36 \text{ km}^2$, $L = 22 \text{ km}$) și Putina ($S = 26 \text{ km}^2$, $L = 6 \text{ km}$) (Ujvári, 1972, 542-543; Pantazică, 1974, *passim*).

Intrând în cursul mijlociu, Bahluiul primește, de pe stânga, Vulpoiului ($S = 10 \text{ km}^2$, $L = 5 \text{ km}$), Gurguiata ($S = 127 \text{ km}^2$, $L = 31 \text{ km}$), Lungu ($S = 21 \text{ km}^2$, $L = 10 \text{ km}$), Durușca ($S = 24 \text{ km}^2$, $L = 9 \text{ km}$) și Totoiești ($S = 24 \text{ km}^2$, $L = 12 \text{ km}$). Cel mai important afluent de dreapta, primit de Bahlui în cursul mijlociu, este Bahluietul (Bahluiășul) ($S = 558 \text{ km}^2$, $L = 50,1 \text{ km}$), care își are obârșia în Dealul Lacului, din partea de sud a Dealului Mare-Hârlău, la o înălțime de 310 m. Acest pârau are, în cursul superior, până la Târgu Frumos, o înclinare destul de accentuată (7,8 m/km), colectând ca afluent, pe stânga: Pășcănia (Chetrosu) ($S = 12 \text{ km}^2$, $L = 10$

km), Probota (Valea Bunei) ($S = 14 \text{ km}^2$, $L = 6 \text{ km}$), Cucuteni (Valea Oardei) ($S = 16 \text{ km}^2$, $L = 10 \text{ km}$), iar de pe dreapta Rediul ($S = 42 \text{ km}^2$, $L = 11 \text{ km}$), care izvorăsc din Șaua Ruginoasa-Strunga.

În aval de Târgu Frumos, până la Podu Iloaiei, în cursul său inferior, Bahluietul primește, în special, afluenți de dreapta, dinspre Podișul Central Moldovenesc, pâraie, în general mici, cu pante mari și scurgere continuă sau semipermanentă: Ciunca (Cristești) ($S = 82 \text{ km}^2$, $L = 13 \text{ km}$), Albești ($S = 54 \text{ km}^2$, $L = 15 \text{ km}$), Sinești ($S = 97 \text{ km}^2$, $L = 17 \text{ km}$) și Hărpășești (Dudău) ($S = 28 \text{ km}^2$, $L = 11 \text{ km}$), iar de pe stânga Valea (Pârâul) Oii (Recea) ($S = 91 \text{ km}^2$, $L = 31 \text{ km}$). Bahluietul izvorăște din Dealul Mare-Hârlău, creând o vale destul de largă, care debușează în cursul inferior al Bahluiului, în piața de ape de la Podu Iloaiei (Ujvári, 1972, 542-543; *Atlasul cadastrului apelor*, vol. I, 1964, 203-204).

Primind Bahluietul, în aval de Podu Iloaiei, putem considera că Bahluiul intră în cursul său inferior, caracterizat printr-o vale largă, cu unele îngustări locale, iar panta longitudinală scade sub 1 m/km ($0,35 \text{ m/km}$ între Lețcani și Iași și $0,23 \text{ m/km}$ în aval, până la vărsarea în Jijia).

Ca afluenți, Bahluiul primește din dreapta, dinspre Coasta Iașilor, Valea Voinești ($S = 131 \text{ km}^2$, $L = 14 \text{ km}$), Pârâul Mare ($S = 20 \text{ km}^2$, $L = 8 \text{ km}$) și Nicolina ($S = 171 \text{ km}^2$, $L = 18 \text{ km}$). De pe partea stângă, Bahluiul inferior primește Hoiseștiul ($S = 27 \text{ km}^2$, $L = 11 \text{ km}$), Ileana ($S = 20 \text{ km}^2$, $L = 7 \text{ km}$), Bogonos ($S = 36 \text{ km}^2$, $L = 9 \text{ km}$), Valea Lupului ($S = 18 \text{ km}^2$, $L = 9 \text{ km}$), Rediu (Fundul Văii) ($S = 12 \text{ km}^2$, $L = 7 \text{ km}$), Cacaina ($S = 60 \text{ km}^2$, $L = 21 \text{ km}$), Ciric ($S = 56 \text{ km}^2$, $L = 19 \text{ km}$), Chirița ($S = 44 \text{ km}^2$, $L = 16 \text{ km}$) și Orzeni ($S = 24 \text{ km}^2$, $L = 11 \text{ km}$) (Ujvári, 1972, 542-543; *Atlasul cadastrului apelor*, vol. I, 1964, 203-204).

Principalele văi, a Bahluiului, a Bahluietului, a Pârâului Oii și a Gurguiatei, brăzdează, de la NV spre SE, Câmpia Moldovei, în partea ei de S, sculptând-o împreună cu afluenții lor și dându-i aspectul unei câmpii înalte vălurite, deosebit de prielnică întemeierii a nenumărate așezări umane, în toate epocile istorice.

Alături de această rețea hidrografică de suprafață, în zonele de SE ale Podișului Sucevei și de N a Podișului Central Moldovenesc, se găsesc importante pânze freatice (Ujvári, 1972, 39), care alimentează fie apele de suprafață, fie se manifestă sub forma unor izvoare de versant, care au jucat un rol important în întemeierea așezărilor cucuteniene din zonă, determinând, din nefericire, în cazul unor precipitații abundente, alunecarea unor porțiuni din unele stațiuni.

Relieful variat și complex al bazinului Bahluiului este acoperit de o gamă diversă de soluri zonale. Peste loessurile de vârstă glaciară sau tardiglaciară s-au așternut cuverturi, în special, de cernoziomuri obișnuite și levigate, care se întâlnesc atât pe platourile interfluviale joase, cu altitudini sub 200 m , pe terasele văilor principale și chiar pe versantele slab înclinate (Băcăuanu, 1968, 70-145 *passim*; *idem et alii*, 1981, 158-177; Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 48, 49-50).

În zona Șeii Ruginoasa-Strunga, pot fi întâlnite petice de soluri cernozomice levigate, care sunt integrate regiunilor forestiere (pratoziomuri), în vreme ce pe rama vestică a Dealului Mare-Hârlău și pe cea nordică a Podișului Central Moldovenesc, s-au format soluri argiloiluvionare cenușii (Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 50-51; Băcăuanu et alii, 1981, 160-167).

Pe văile secundare și în unele sectoare ale văilor principale, sunt prezente solurile hidromorfe (lăcoviștile și semilăcoviștile), dezvoltate pe depozite lutoase-argiloase sau argiloase, de natură fluvială, solurile halomorfe ("sărăturile") și solurile slab dezvoltate. De-a lungul unor râuri, Bahluiul și Bahluietul, se întâlnesc aluviunile și solurile aluvionare (Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 51-52; Băcăuanu et alii, 1981, 170-172).

Aceste soluri, cu excepția celor hidromorfe și halomorfe, au o deosebită fertilitate, și, deși erau subțiri în neo-eneolitic, au favorizat dezvoltarea unei vegetații mixte, în care câmpurile cultivate aveau o deosebită importanță, pentru dezvoltarea comunităților cucuteniene. În același timp, solurile împreună cu rețeaua hidrografică și regimul climatic, au influențat, în funcție de relief, dezvoltarea unei vegetații bogate, care la rândul său, a favorizat diversitatea faunei.

În linii generale, în bazinul Bahluiului se întâlnește o vegetație de silvostepă, în zonele aparținând Câmpiei Moldovei, în timp ce, în cele de trecere la Podișul Central Moldovenesc și la Podișul Sucevei, sunt prezente pădurile de foioase (Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 52; Băcăuanu et alii, 1981, 130-147), evident mult mai extinse în vechime.

Silvostepa este reprezentată printr-o vegetație ierboasă xeromezofită și xerofită. în amestec cu trupuri de pădure de stejar și șleauri (trupuri de pădure amestecată), și era mult mai restrânsă, în această zonă, în neo-eneolitic. Ca ierburi xeromezofite și xerofite se remarcă asociațiile de păiuș (*Festuca vallesiaca*, *F. pseudovina*, *F. sulcata*), colilie și negară (*Stipa joanis*, *S. capillata*). Credem că pajiștea "Fânețele din valea lui David", aflată în apropierea Iașilor, ne poate oferi o imagine a unei supraviețuiri a vechii silvostepe.

Cursurile de apă, din bazinul Bahluiului, au o vegetație mixtă higrofită și higrohalofită (Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 53), în cadrul căreia stuful (*Phragmites communis*) a avut o mare căutare în vechime, mai ales pentru acoperirea locuințelor, paravanelor și realizarea anexelor gospodărești.

Pădurea a avut o mare extindere și în bazinul Bahluiului, până în evul mediu existând întinse masive forestiere, care l-au făcut pe M. Costăchescu să vorbească de "codrii merei ai Cârligăturii" (Costăchescu, 1931, vol. I, 32; Tufescu, 1941, 343-347). În mod evident, odată cu extinderea câmpurilor cultivate din neo-eneolitic, s-a restrâns și silvostepa și pădurea, fapt evidențiat prin cercetările arheobotanice și sporo-polinice. Din pădurile de altădată, se păstrează, la contactul Câmpiei Moldovei cu Podișul Central Moldovenesc și cu Podișul Sucevei, trupuri și pălcuri forestiere formate din stejar (*Quercus robur*), carpen (*Carpinus betulus*), ulm (*Ulmus campestris*), tei (*Tilia alba*, *T. cordata*), jugastru (*Acer campestre*), frasin (*Fraxinus excelsior*), cireș sălbatic (*Cerasus avium*), amestecate la margine, cu diferite specii de arbuști: păducel (*Crataegus monogyna*), corn (*Cornus mas*), alun (*Corylus avellana*), porumbar (*Prunus spinosa*) etc. (Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1982, 52-54; Băcăuanu et alii, 1981, 130-147), dovedind o structură destul de puțin modificată față de neo-eneolitic (Kremenetskij, 1991, *passim*), materializată mai mult într-o restrângere a suprafețelor forestiere decât o modificare a compoziției acestora, prin prezervarea arborilor și arbuștilor sălbatici fructiferi. Urme ale unor specii de arbori și arbuști fructiferi au fost documentate, prin cercetări arheobotanice, în alte stațiuni precucuteniene și cucuteniene, din afara zonei de care ne ocupăm (Vulpe, 1957, p. 260, 263; Monah, 1985, 685-691; Eadem, 1992, 185-189; Cârciuamaru, Monah, 1987, 174; Monah, Monah, 1991, 49-62).

Pe firul principalelor văi ale râurilor, din zonă, se aflau, odinioară, lunci, așa cum se mai păstrează doar în cursurile superioare, formate astăzi din salcie (*Salix alba*, *S. fragilis*), ulm (*Ulmus campestris*), plop (*Populus alba*) etc. (Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 54; Băcăuanu et alii, 1981, 141-143).

Începând cu neoliticul și mai ales din eneolitic, efortul constructiv al diferitelor comunități umane, folosirea lemnului în diferite domenii ale vieții materiale, mai ales drept combustibil și utilaj, defrișările pentru terenuri agricole etc., au avut ca urmare, probabil, restrângerea pădurii primare și în bazinul Bahluiului, ca de altfel în întreaga depresiune a Prutului mijlociu (Marinescu-Bîlcu, Bolomey, Cârciuamaru, Muraru, 1984, 41-42; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2001) și formarea și exploatarea pădurii secundare de foioase, cu toate avantajele și dezavantajele acestui proces. Această restrângere a mediului forestier a început parțial odată răspândirea comunităților Starčevo-Criș și liniar ceramice la răsărit de Carpați și a continuat, diferit și în proporții variate de la zonă la zonă și de la așezare la așezare, în timpul complexului cultural Precucuteni-Cucuteni (Marinescu-Bîlcu, Cârciuamaru, Moraru, 1981, 7-16; Ildem, 1985, 643-654; Kremenetskij, 1991, 80-139) sau în cazul unor stațiuni ale neoliticului european (Petrequin, Petrequin, 1988, 17-39). În aceste condiții, limitele dintre zona de silvo-stepă și vegetația celorlalte subunități din Câmpia Moldovei și Bălților a rămas aproape aceleași în neolitic și eneolitic (Kremenetskij, 1991, *passim*)

Cu toată restrângere și modificarea pădurii, zona bazinului hidrografic al Bahluiului avea probabil un caracter silvo-stepic, asemănător cu cel al întregii Depresiuni a Prutului mijlociu (Câmpia Moldovei și Bălților), favorabil pentru cultivarea plantelor și creșterea animalelor. Caracterul puternic stepizat al peisajului de astăzi este rezultatul unor modificări climatice din subboreal (mai rece și mai uscat) (*Ibidem*, 174-175) și a unei puternice intervenții antropice, în epocile istorice ulterioare, când s-au instalat și dezvoltat numeroase și puternice fenomene de eroziune.

Tot din neo-eneolitic, au devenit familiare, în peisajul zonei bazinului Bahluiului, câmpurile cultivate cu o serie de cereale și leguminoase, mediul natural fiind din ce în ce mai mult modificat antropic. Astfel, oamenii de la Hăbășești (Cucuteni A) cultivau *Triticum vulgare* L., *Triticum compactum* Host, *Triticum compactum globiforme* și mazărice (*Vicia vilosa*) (*Hăbășești*, 506), cei de la Valea Lupului (Cucuteni B), *Triticum vulgare*, *Triticum compactum* Host, *Triticum monococcum* (56,5%), *Triticum dicoccum* (43,3%), *Hordeum vulgare* (0,1%) și *Agropera githago* (0,1%) (Necrasov, Știrbu, 1971, 1304-1310; Cârciumar, Monah, 1985 b, 351-352), în vreme ce, în alte așezări cucuteniene contemporane, din Moldova și Basarabia, în care s-a acordat o deosebită atenție cercetărilor arheobotanice, s-a identificat o gamă mult mai largă de plante cultivate (Marinescu-Bîlcu, Cârciumar, Muraru, 1981, 7-33; *Iidem*, 1985, 644-684; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, Cârciumar, Muraru, 1984, 41-46; Cârciumar, Monah, 1985 b, 699-708; *Iidem*, 1987, 167-173; Monah, Băra, Monah, 1987, 249-261; Monah, Monah, 1991, 49-62; Markevici, 1981, p. 105-119; Sorochin, 1991, 105-119; *Idem*, 1997, 10-11).

Într-un cadru vegetal atât de variat, se dezvoltă astăzi o faună bogată și diversă, specifică compartimentelor de silvostepă sau pădure. Între animalele de silvostepă, în bazinul Bahluiului sunt prezente: rozătoarele (popândăul (*Citellus citellus*), șoarecele de câmp (*Apodemus agrarius*), cățelul pământului-orbetele (*Spalax microphthalmus*), în așezări, șoarecele de casă (*Mus musculus*), la care se adaugă diferite variante de șobolani (*Rattus species*), migrați dinspre stepele nord-pontice și iepurele de câmp (*Lepus europeus*), păsările [prepețița sau pitpalacul (*Coturnix coturnix*), potârnichea (*Perdix perdix*), diferite păsările – grauri (*Sturnus vulgaris*), prigorii (*Merops apiaster*), ciocârlii (*Alauda arvensis*), presuri (*Emberiza sp.*) etc.], reptilele [vipera de fâneată (*Vipera berus*), șarpele de casă (*Natrix natrix*), șopârla de câmp (*Lacerta sp.*)], amfibii [buhaiul de baltă (*Bombinator sp.*), batracieni]], gasteropode, insecte, mamifere de apă, păsări de apă [rațe (*Anas platyrhynchos*) și găște sălbatice (*Anser anser*), barza albă (*Ciconia ciconia*), mai ales în lacuri, bălți și locuri mlăștinoase), pești (cleanul (*Leuciscus cephalus*), bibanul (*Perca fluviatilis*) și crapul (*Cyprinus carpio*), în unele bălți și ape curgătoare) (Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 55-57; Băcăuanu et alii, 1981, 151-155).

În ecosistemul de pădure, se întâlnește o faună mult mai bogată, care s-a restrâns treptat, odată cu reducerea masivelor forestiere. Astfel, în pădurile de foioase se întâlnesc: căpriorul (*Capreolus capreolus*), cerbul (*Cervus elaphus*), mistrețul (*Sus scrofa ferus*), lupul (*Canis lupus*), vulpea (*Canis vulpes*), nevăstuica (*Mustela nivalis*), dihorul (*Mustela putoris*), bursucul (viezurele) (*Meles meles*), pisica sălbatecă (*Felis silvestris*), diferite rozătoare de pădure: pârși de stejar (*Eliomys quercinus*), iepurele (*Lepus*), avifauna de pădure [ciocănitori (*Dendrocopos major*), huhurezi (*Strix aluco* și *S. urelensis*), pițigoi (*Parus major*), silvidele (*Sylva*), fringillidele (*Fringilla*), turdidele (*Turdus*), alaudidele (*Alauda*) etc.], reptilele [vipera neagră (*Vipera sp.*), șarpele de pădure, șarpele de alun (*Coronella austriaca*), năpârca (*Anguis fragilis*), gușterul (*Lacerta viridis*)], batracieni, gasteropode și insecte (Șandru, Băcăuanu, Ungureanu, 1972, 55; Băcăuanu et alii, 1981, 149-151).

Cercetările arheozoologice, efectuate pe materialul osteologic, obținut din unele stațiuni precucuteniene și cucuteniene din bazinul Bahluiului, au arătat multe asemănări ale biotopului preistoric cu cel actual, fiind cunoscute destul de bine mamiferele mai mari și mult mai puțin, din cauza lacunelor de studiere, micromamiferele, fauna piscicolă și malacologică.

Astfel, în stațiunea de la Târgu Frumos – *Baza Pătule* (Precucuteni III) au fost identificate materiale arheozoologice provenind de la următoarele animale sălbatice: bouri (*Bos primigenius* Boj.), câprior (*Capreolus capreolus*), cerb (*Cervus elaphus*), mistreț (*Sus scrofa ferus*), urs (*Ursus arctos*), cal (*Equus caballus*), cu statut incert, în ceea ce privește domesticirea, castor (*Castor fiber*), lup (*Canis lupus*), melci (*Helix*) și scoici de apă dulce (*Unio* sp.) (Haimovici, Coroliuc, 2000, *passim*). De la Hăbășești (Cucuteni A₃) au fost recuperate oase de mistreț (*Sus scrofa ferus*), câprioară (*Capreolus capreolus*) și cerb (*Cervus elaphus*), melci (*Helix pomatia*) și scoici (*Unio crassus batavus*) (Hăbășești, 601-606, *apendicele IV-V*), provenite, evident în urma vânătorii și culesului, iar de la Balțați – *Dealul Mândra* (Cucuteni A₄), din cauza cercetărilor restrânse, un lot limitat de mistreț, cerb și câprior (Haimovici, 1997, 31-37).

În nivelele Cucuteni A, A-B și B, de pe *Cetățuia* de la Cucuteni-Băiceni au fost determinate următoarele specii de animale sălbatice: cerbul (*Cervus elaphus*), bourul (*Bos primigenius* Boj.), mistrețul (*Sus scrofa ferus*), câpriorul (*Capreolus capreolus*), iepurele (*Lepus europeus*), bursucul (*Meles meles*), elanul (*Alces alces*), calul (*Equus caballus* L.), iar pentru etapa Cucuteni B₂ și lupul (*Canis lupus*), ursul (*Ursus arctos*) și castorul (*Castor fiber* L.) (Haimovici, 1969, 317-319; Necrasov, Știrbu, 1971, 1304-1310), neexistând, deocamdată, date asupra faunei malacologice. Din așezarea Cucuteni B, de la Valea Lupului, provin materiale osteologice de la cerb (*Cervus elephas*), câprior (*Capreolus capreolus*), bour (*Bos primigenius*), mistreț (*Sus scrofa ferus*) și cal (*Equus caballus*) (Haimovici, 1962, 313-314; *Idem*, 1987, 158-165).

Această faună sălbatică este caracteristică unei zone de silvostepă, amestecată cu păduri întinse de foioase, cu atât mai mult cu cât, în zona de care ne ocupăm, acestea sunt, așa cum arătam mai sus, într-o strânsă împletire. Masivele forestiere, unele primare și altele probabil secundare, cu o densitate mică de arbori, erau formate, în special, din *Quercetum mixtum*, în care domina gorunul (*Quercus robur*), alcătuiind dumbrăvi cu multe luminișuri, mai mult sau mai puțin extinse, liziere și un mare număr de arbuști și mocirle, asemănătoare, parțial, cu cele din zona precarpatică (pericarpatică), dar diferite de cele aflate spre sud-est, unde.

Cerbul și mistrețul viețuiau în păduri bătrâne, prima specie hrănindu-se cu vegetația din poiene și ierburile subarboricole, în vreme ce secunda trăia de pe urma literei bogate în ghindă și, probabil, jir, mediu forestier în care “se afla acasă” și ursul. Câpriorul și bourul pot fi considerate specii care trăiesc într-un cadru de pădure tânără, subarboricol, de luminiș și lizieră, unele asemenea spații putând lua naștere și în urma acțiunii antropice, în jurul așezărilor, (Haimovici, 1987, 165-166; Marinescu-Bîlcu, Cărciumaru, Muraru, 1985, 643-644, 650-652, 653-654; Volontir, 1990, 65-69, fig. 1-2; Haimovici, Coroliuc, 2000, 187-188), după care au fost lăsate în pârloagă mai lungă sau mai scurtă. Acest din urmă lucru se observă și din studierea grosimii materialului lemnos utilizat pentru construirea platformelor de locuințe și anexelor gospodărești*.

În același timp, rețeaua hidrografică era mult mai bogată decât astăzi, râurile și pâraiele având lunci mai extinse cu arbori și arborete de esență moale, mediu în care castorul găsea condiții favorabile de viață (Haimovici, Coroliuc, 2000, 187-188).

* Prin studiul construcțiilor din cadrul neolitic lacurilor, s-au stabilit următoarele raporturi între grosimea grinzilor și stâlpilor și tipurile de pădure/pârloagă: 8-30 cm – pădure primară, 8-15 cm – pădure secundară incipientă, rezultată în urma unei pârloage lungi, 8-10 cm și sub aceste dimensiuni – pădure secundară avansată, în urma unor pârloage scurte (Petraquin, Petraquin, 1988, 21-24). Luând în calcul aceste analogii, pentru judecarea substructurii lemnoase a locuințelor cu platformă (nr. 8 și 11) de la Târgu Frumos – *Baza Pătule* (Ursulescu, Boghian, Cotiugă, 1998, 77-78; *Ibidem*, 1999; *Ibidem*, 2000), putem concluziona, cu probabilitatea de rigoare, că în jurul acestui sit se afla o pădure secundară de foioase, destul de evoluată, mai mult sau mai puțin extinsă.

Situațiile prezentate par să fie oarecum asemănătoare pe întreg arealul Podișului Moldo-Volhyno-Podolian, care a fost locuit de comunitățile eneolitice de tip Precucuteni – Cucuteni/Tripolie cu diferențe specifice de la zonă la zonă (David, 1982, *passim*).

În cadrul turmei de animale domestice, erau prezente la Târgu Frumos – Baza Pătule: bovinele (*Bos taurus*), ovicaprinele (*Ovis aries* și *Capra hircus*), porcul (*Sus scrofa domesticus*), o rasă de câine (*Canis familiaris*), mai mare decât cele cunoscute până în prezent pentru neolitic și eneolitic (Haimovici, Coroliuc, 2000, 171-187). La Hăbășești (Cucuteni A₃), pe lângă bovinele de talie mică sau mare, au fost determinate două tipuri de ovine (una țurcană și alta neidentificată), două rase de porci domestici, (una de baltă, cu râțul lung și alta obișnuită) și câini (Hăbășești, 601-605), care erau folosiți pentru pază, în fața amenințării animalelor sălbatice, atât a așezărilor cât și a turmelor, ca însoțitori la vânătoare și, poate, pentru hrană, în perioadele mai puțin prielnice, situație parțial asemănătoare cu cea din siturile de la Cucuteni-Băiceni-Cetățuia (Cucuteni A₃) (Haimovici, 1969, 317-319; Necrasov, Știrbu, 1971, 1304-1310) și Balțați – Dealul Mândra (Cucuteni A₄) (Haimovici, 1997, 31-37). Trebuie menționat că, în toate stațiunile menționate, oasele de animale domestice sunt predominante față de cele de animale sălbatice, situație similară cu cea din marea majoritate a stațiunilor cucuteniene.

Pentru nivelul Cucuteni A-B de la Cucuteni-Băiceni-Cetățuia, au fost analizate două loturi de materiale osteologice, dintre care oasele de animale domestice se situează între 81,28 % și 87,46 %, predominând bovinele (*Bos taurus*), porcinele (suidele) (*Sus scrofa domesticus palustris*), de talie mică, ovicaprinele și câinele (Haimovici, 1969, 317-319; Necrasov, Știrbu, 1971, 1304-1310), observându-se o continuitate din faza anterioară, cu excepția creșterii procentuale a porcului și scăderea cantitativă a ovicaprinelor, care poate fi pusă pe seama unei modificări în specializarea turmei de animale de la Cucuteni-Băiceni-Cetățuia.

Pentru faza Cucuteni B, din zona bazinului Bahluiului provin două loturi de materiale osteologice care au fost analizate, de la Cucuteni-Băiceni-Cetățuia și un lot de la Valea Lupului. Astfel, din nivelurile Cucuteni B₁ și Cucuteni B₂ de la Cucuteni-Băiceni-Cetățuia, au fost recuperate loturi osteologice de la animale domestice, cuprinse între 70, 09 % și 71, 99% (procentaje generale recalculat), între care predomină bovinele, urmate de ovicaprine, porcine și câini (Haimovici, 1969, 317-319; Necrasov, Știrbu, 1971, 1304-1310).

La Valea Lupului, animalele domestice erau reprezentate de 74,23% din materialul osteologic, în care majoritatea sunt bovinele, secundate de ovicaprine. Bovinele erau gracile de tipul *brachyceros*, oile făceau parte din subspecia *Ovis aries palustris* Rut, iar caprele din tipul *Capra hircus*, porcinele erau mici din tipul *palustris*, în vreme ce câinii aparțineau tipurilor *Canis familiaris palustris* și *Canis familiaris intermedius Woldrich* (Haimovici, 1962, 313-314; Idem, 1987, 158-165).

Din datele prezentate, se observă o asemănare între animalele crescute de diferite comunități cucuteniene, din zona bazinului Bahluiului, de-a lungul întregii evoluții a complexului cultural Precucuteni – Cucuteni. În același timp, se sesizează o anumită uniformitate a animalelor crescute de comunitățile cucuteniene, în întregul Podiș al Moldovei, această regiune fiind foarte propice atât cultivării plantelor cât și creșterii mamiferelor domestice, două din principalele ocupații ale acestor triburi, evident cu pondere diferită de la stațiune la stațiune (Comșa, 1983, 63-66, fig. 2-3; Idem, 1996a, 263-276; Idem, 1996b, 163-176; Korobkova, 1987, *passim*).

În mod firesc, animalele domestice furnizau necesarul de carne, lapte, piei, lână, oase, al acestor comunități eneolitice, culesul și vânătoarea având un caracter secundar, cu ponderi diferite, în asigurarea hranei și materiilor prime pentru încălzăminte, îmbrăcăminte, unele unelte și podoabe.

În concluzie, putem arăta că am insistat asupra caracteristicilor mediului geografic al bazinului Bahluiului, deoarece acesta a favorizat, prin formele de relief, rețea hidrografică, tipuri de sol, vegetație și faună, locuirile umane, pe parcursul evoluției complexului cultural Precucuteni – Cucuteni/Tripolie, constatându-se o extraordinară densitate a așezărilor omenești,

subliniind, încă o dată, interacțiunile dintre natură și comunități preistorice. În contextul perioadei finale a optimului climatic, de la sfârșitul atlanticului și începutul subborealului (aprox. 4600-2500 î. Chr.), condițiile geografice și-au păstrat caracteristicile favorizante pentru locuirea cucuteniană, contribuind în bună măsură la înflorirea acestei civilizații.

De pe culmile cele mai înaintate spre sud-est, ale Podișului Sucevei, și cele mai înaintate spre nord, ale Podișului Central Moldovenesc, se deschide, de la nord-vest spre sud-est, panorama amfiteatrului bazinului Bahluiului, compus din spinările larg vălurite ale dealurilor, străbătute de numeroase cursuri de apă, formând partea de sud-vest a onduletei Câmpii a Moldovei. Posedând locuri deschise și însorite, cu soluri fertile, a favorizat cultivarea plantelor și creșterea animalelor, iar locurile adăpostite, apărate de mai multe ori natural, au permis supraviețuirea comunităților umane. În același timp, zona la care ne referim, face trecerea din bazinul Siretului mijlociu în cel al Prutului mijlociu și între cele trei subunități de relief ale Podișului Moldovei, fiind în toate epocile preistorice și istorice o regiune de intensă circulație umană, care și-a pus amprenta asupra caracteristicilor civilizațiilor dezvoltate și în acest spațiu, parte componentă a teritoriului est-carpatic.

Bibliografie

*** *Atlasul cadastrului apelor din Republica Populară Română*, vol. I, *Rețeaua hidrografică*, București, 1964.

Băcăuanu V., *Câmpia Moldovei*, Ed. Academiei, București, 1968.

Idem et alii., *Podișul Moldovei. Natură, om, economie*, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1981.

Idem, Nimigeanu V., *Câmpia Moldovei*, în *Geografia României*, vol. IV, Ed. Academiei, București, 1992, p. 491-492.

Braudel F., *Gramatica civilizațiilor*, vol. I, Ed. Meridiane, București, 1994.

Cârciumaru M., Monah Felicia, *Reconsiderări asupra determinărilor de semințe carbonizate de la Frumușica și Valea Lupului*, în *SCIVA*, 36, 4, 1985 a, p. 351-352.

Idem, *Raport preliminar privind semințele carbonizate de la Poduri-Dealul Ghindaru, județul Bacău*, în *MA*, IX-XI, 1977-1979 (1985 b), p. 699-708.

Idem, *Déterminations paléobotaniques pour les cultures Pré Cucuteni et Cucuteni*, în vol. *Le civilisation de Cucuteni en contexte européen*, Iași, 1987, p. 167-173.

Comșa E., *Creșterea animalelor domestice în cursul epocii neolitice pe teritoriul Moldovei*, în *Hierasus*, V, 1983, p. 63-66.

Idem, *Ocupațiile principale ale comunităților Culturii Cucuteni din Moldova*, în vol. *Cucuteni aujourd'hui*, BMA, II, Piatra Neamț, 1996, p. 263-276.

Idem, *Viața oamenilor din spațiul carpato-danubiano-pontic în mileniile 7-4 î. Hr.*, EDPRA, București, 1996.

Costăchescu M., *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1931, vol. I.

Coteț P., *Europa și Asia. Geografie fizică*, București, 1967.

David A. I., *Formirovanie teriofauny Moldavji v antropogene*, Chișinău, 1982.

Dumitrescu Vl. et alii, *Hăbășești. Monografie arheologică*, Ed. Academiei, București, 1954.

Gheorghiu E., Lupu-Bratiloveanu N., *Podișul Sucevei*, în *Geografia României*, vol. IV, Ed. Academiei, București, 1992.

Haimovici S., *Quelques problèmes d'archéozoologie concernant la culture de Cucuteni*, în vol. *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, Iași, 1987, p. 158-165.

Idem, *Sravnitel'noe izučenie faunisticeskih ostatkov epoh neolita i bronzy v poselinji u Valea Lupului*, în *AȘU-Iași*, SN, Sect II, Științe Naturale. A. Biologie, tom III, 1962, fasc. 2.

Idem, *Studiu preliminar al resturilor de faună descoperite în săpăturile din 1961 în stațiunea neolitică de la Cucuteni-Băiceni*, în *AM*, VI, 1969, p. 317-319.

- Idem**, *Observații cu privire la resturile animaliere descoperite în stațiunea cucuteniană din faza A₄ de la Bălțați (jud. Iași)*, în *CI*, SN, XVI, 1997, p. 31-37.
- Idem**, **Anca Coroliuc**, *The Study of the Archaeo-zoological Material Founded in the Pit no. 26 of the Precucuteni III Settlement at Târgu Frumos – Baza Pătule*, în *SAA*, VII, Iași, 2000, p. 169-206.
- Ielenicz Mihai**, *Dealurile și podișurile României*, Ed. Fundației “România de Măine”, București, 1999.
- Korobkova, G. F.**, *Hozjaistvennyi kompleksoyannykh zemledel'chesko-skotovodcheskikh obščestv Juga SSSR*, Nauka, Leningrad, 1987.
- Marinescu-Bîlcu Silvia**, **Bolomey Alexandra**, **Cârciumaru M.**, **Muraru A.**, *Ecological, Economic and Behavioral Aspects of the Cucuteni A₄ Community at Drăgușeni*, în *Dacia*, NS, XXVIII, 1984, p. 41-46.
- Eadem**, **Cârciumaru M.**, **Muraru A.**, *Contribution to the Ecology of Pre and Proto-historic Habitations at Târpești*, în *Dacia*, NS, XXV, 1981, p. 7-33. Același studiu în limba română în *MA*, IX-XI, 1977-1979, (1985), p. 644-684.
- Eadem**, **Bolomey Alexandra**, *Drăgușeni: A Cucutenian Community*, Editura Enciclopedică, București, 2001.
- Markevič V. I.**, *Pozdnetripol'skie plemena Severnoj Moldovji*, Chișinău, 1981.
- Martiniuc C**, **Ungureanu Al.**, *Județul Iași. Caracterizare geografică*, în *Terra*, II (XXII), 1970.
- Mehediinț S.**, *Introducere în geografie. Legătura dintre istorie și geografie*, în vol. S. Mehedinți, *Civilizație și cultură*, Ed. Junimea, Iași, 1986, p. 253-265.
- Monah Felicia**, *Amprente de frunze descoperite în stațiunea arheologică de la Poduri-Dealul Ghindaru, județul Bacău*, în *MA*, IX-XI, 1977-1979 (1985), p. 685-691.
- Eadem**, *Amprente de plante descoperite în așezări eneolitice din Moldova*, în *AM*, XV, 1992, p. 185-189.
- Eadem**, **Băra I.**, **Monah D.**, *Observații asupra compoziției depozitelor de cereale din așezarea Precucuteni III de la Poduri-Dealul Grindaru*, în *MA*, XV-XVIII, 1983-1985 (1987), p. 249-261.
- Eadem**, **Monah Dan**, *Macrorestes végétaux découverts dans les niveaux Cucuteni A₂ et B₁ de “Dealul Ghindaru”*, în vol. *Cucuteni aujourd'hui*, BMA, II, 1991, p. 49-62.
- *** *Monografia geografică a RPR*, Ed. Academiei, București, vol. I, 1960.
- Necrasov O.**, **Știrbu M.**, *L'élevage et la chasse chez les tribus de la culture de la céramique peinte Cucuteni-Arșud*, în *Actes du VII-e CISPP*, 2, 1971, p. 1304-1310.
- Obreja Al.**, *Dicționarul geografic al județului Iași*, Ed. Junimea, Iași, 1979.
- Pantazică M.**, *Hidrografia Câmpiei Moldovei*, Ed. Junimea, Iași, 1974.
- Petrequin Anne-Marie**, **Petrequin Pierre**, *Le Néolithique des lacs. Préhistoire des lacs Chalain et de Clairvaux (4000-2000 av. J.-C)*, Éditions Errance, Paris, 1988.
- Petrequin Pierre**, **Jeunesse C** (editori), *La hache de pierre, carrières vosgiennes et échange de lames polies pendant le Néolithique (5400-2100 av. J.-C)*, Éditions Errance, Paris, 1996.
- Puha E.**, **Stratone N.**, *Antropologia filosofică*, Ed. Bucovina, Iași, 1995.
- Roșu Al.**, **Ungureanu I.**, *Geografia mediului înconjurător*, București, 1977.
- Sorochin V. Ia.**, *Orudija truda i hozjaistvo plemen srednego Tripol'ja Dnestrovsko-Prutskogo meždurečija*, Chișinău, 1991.
- Idem**, *Considerații referitoare la așezările fazei Cucuteni A – Tripolie B I din Ucraina și Republica Moldova*, în *MA*, XXI, 1997, p. 7-83.
- Stănescu I.**, **Poghiș P.**, *Podișul Bârladului*, în *Geografia României*, vol. IV, Ed. Academiei, 1992.
- Șandru I.**, **Băcăuanu V.**, **Ungureanu Al.**, *Județul Iași*, Ed. Academiei, București, 1972.
- Tufescu V.**, *Dealul Mare-Hârlău. Observări asupra evoluției reliefului și așezărilor omenești*, în *BSRRG (BSRG)*, t. LVII, 1937.
- Idem**, *O regiune de vie circulație: “Poarta Târgului Frumos”*, în *BSRRG (BSRG)*, t. LIX, București, 1940.

Idem, *Ecologie și activitatea umană*, București, 1981.

Ujvári I., *Geografia apelor României*, Ed. Științifică, București, 1972.

Ursulescu N., Boghian D, Cotiugă V., *Târgu Frumos-Baza Pătule*, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1997*, Comisia Națională de Arheologie, Călărași, 1998, p.77-78.

Idem, *Târgu Frumos-Baza Pătule*, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1998*, Comisia Națională de Arheologie, București, 1999.

Idem, *Târgu Frumos-Baza Pătule*, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1999*, Comisia Națională de Arheologie, Deva, 2000.

Volontir Nina, *Dinamica învelișului vegetal și modificările climatice în holocen din ținutul de sud-est al RSS Moldova*, în *Lucr. Semin. Geogr. "D. Cantemir"*, 10, 1990, p. 65-69.

Vulpe R., *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*, Ed. Academiei, București, 1957.

Résumé

Dans cet étude, l'auteur présente les principaux traits caractéristiques du milieu géographique (de l'environnement) présent ou passé (spécialement, en atlantique) et ses interférences avec les communautés humaines énéolithiques porteuses de la civilisation Cucuteni.

RESTAURAREA UNUI GRUP DE STATUETE ZOOMORFE DE LA MIHOVENI - JUDEȚUL SUCEAVA

Dan Fărtăiș

În primăvara anului 1999, cu ocazia excavării unei cantități importante de pământ, cât și a intemperiilor, o porțiune importantă din așezarea pluristratificată de la Mihoveni – “Cahla Morii” s-a prăbușit. În ruptura malului s-a profilat conturul unei gropi de formă ovală cu lungimea de 1,95 m. Din umplutura gropii arheologii Paraschiva Victoria Batariuc și Bogdan Niculică au recoltat un bogat material arheologic constând în fragmente de oase animale (vacă domestică, bour, porc, cerb) precum și numeroase fragmente ceramice cucuteniene, aparținând speciilor fină (unele pictate), semifină și grosieră dar și speciei Cucuteni C. Din întreg materialul ceramic se remarcă șase statuete zoomorfe reprezentând masculi de bovidee.

După intervenția cu caracter de salvare, cercetătorii Muzeului Național al Bucovinei au ajuns la concluzia că ar putea fi vorba despre o groapă cu depuneri de cult, deoarece unele spărturi ale statuetelor sunt vechi (posibil spargerii rituale), chiar și arderea secundară de pe unele fragmente putând fi rituală. De asemenea, toate cele șase statuete au fost datate ca aparținând culturii Cucuteni, faza B.

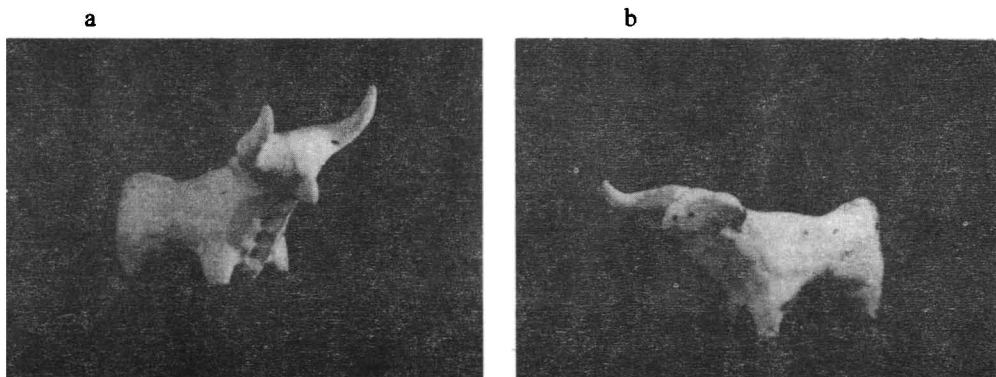

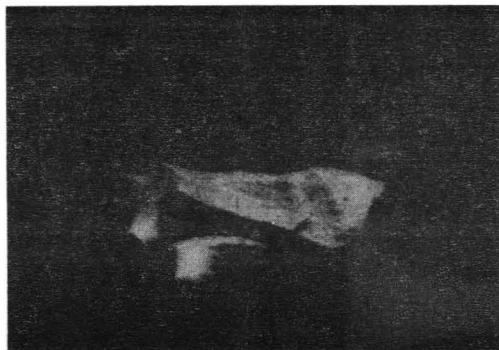
Fig. 1

La sesiunea națională de rapoarte arheologice de la Deva din anul 2000, piesele de la Mihoveni au fost apreciate ca fiind de o valoare excepțională, fiind declarate la secțiunea preistorie drept descoperirea anului 1999.

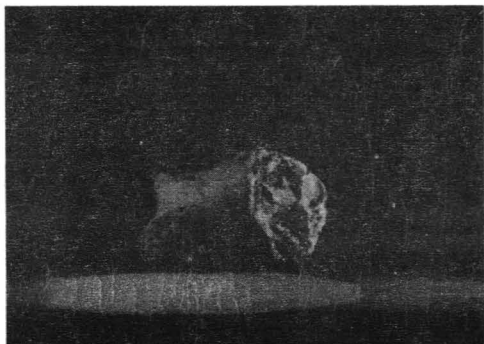
Pentru o mai bună studiere a pieselor dar și pentru prezentarea lor am ales varianta redării în imagini a două câte două.

În prima imagine, în partea stângă, statueta înfățișează un taur având coarne în formă de liră, urechile sunt marcate iar gușa este evidențiată prin modelare cu buricele degetelor. Piesa a fost adusă în laborator întreagă și nu a necesitat decât o spălare cu apă distilată pentru înlăturarea depunerilor de sol și a sărurilor solubile. Dimensiunile piesei sunt: lungime – 90 mm; înălțime – 65 mm.

Piesa din partea dreaptă reprezintă tot un bovideu cu urechile perforate, ochii marcați de două orificii iar gușa de o linie. Ea este marcată prin modelare cu buricele degetelor iar coarnele sunt mult recurbate. Spre vârf ele au fost rupte fiind necesară completarea lor cu ghips dentar și reintegrarea cromatică a porțiunilor completate. Dimensiunile piesei după restaurare sunt: lungime – 80 mm; înălțime – 50 mm.

a

b

Fig. 2

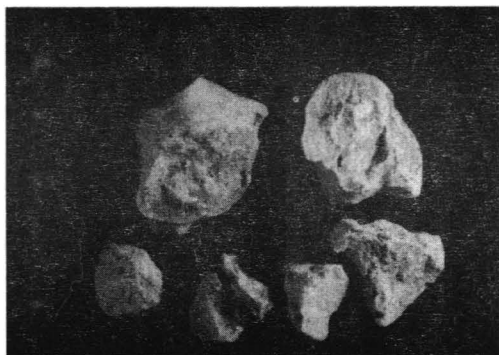
Imaginea numărul doi ne prezintă două statuete de dimensiuni mai mari cu porțiuni lipsă și cu urme de ardere secundară.

Bovideul din partea stângă a fost adus în laborator în stare fragmentară dar după asamblarea fragmentelor am observat că dimensiunile sunt mai mari decât la primele statuete: lungimea – 110 mm; înălțimea – 80 mm. Deschiderea coarnelor este mai mare, gușa modelată prin apăsare iar botul este ascuțit. Fragmentele au fost asamblate cu rășină Araldit Ay-103 iar porțiunile lipsă au fost completate cu ghips dentar. Pentru reintegrarea cromatică am folosit culori tempera.

În partea dreaptă se observă porțiunea anterioară a unui bovideu care a fost ars secundar. Din păcate partea posterioară nu a fost găsită dar făcând măsurătorile capului, gușei și a deschiderii coarnelor am observat că sunt aceleași cu ale statuetei din partea stângă a imaginii. Deci refacerea formei s-a putut face prin analogie iar etapele de restaurare au fost aceleași.

a

b

Fig. 3

Imaginea numărul trei ne prezintă în partea stângă un bovideu de dimensiuni mai mici: lungime – 70 mm; înălțime – 45 mm. Gușa este bine marcată prin apăsare iar coarnele și botul sunt rupte.

Piciorul din partea dreaptă spate este lipsă iar urechile sunt marcate sub coarne. Refacerea piciorului s-a făcut cu ghips dentar iar coarnele nu au fost completate decât parțial, atât cât a permis originalul. Reintegrarea cromatică s-a făcut în același mod ca și la celelalte piese.

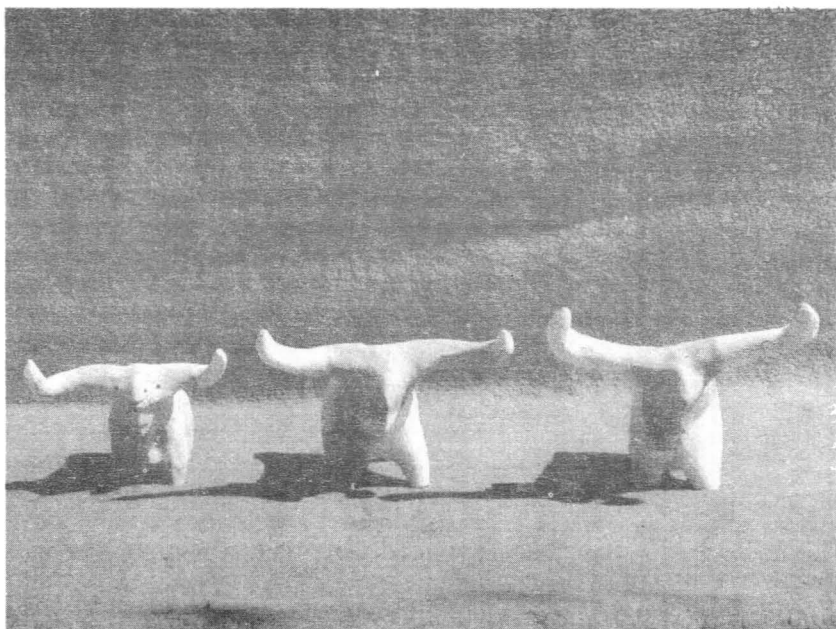
Ultima piesă din cele șase a fost adusă în laborator în stare fragmentară (șapte bucăți) și cu depuneri de pământ pe ele. Fragmentele au fost spălate cu apă distilată iar asamblarea lor s-a făcut tot cu rășină Araldit Ay-103. După operațiunea de asamblare am putut stabili și dimensiunile piesei: lungime - 80 mm; înălțime - 70 mm .

Așa cum aminteam la începutul lucrării , arheologii susțin că ar fi vorba de o spargere rituală (mai ales la ultima piesă) dar acest lucru se va putea preciza odată cu publicarea întregului material provenit din săpătura de la Mihoveni.

Forma bovideului și lipsa unor analogii nu au permis restauratorului să completeze porțiunile pierdute ci doar să plombeze mici zone de fragmente lipsă.

Deoarece piesele nu au fost publicate încă de arheologi, și la solicitarea lor, nu am aplicat nici o peliculă de protecție pe suprafața statuetelor.

Fig. 4

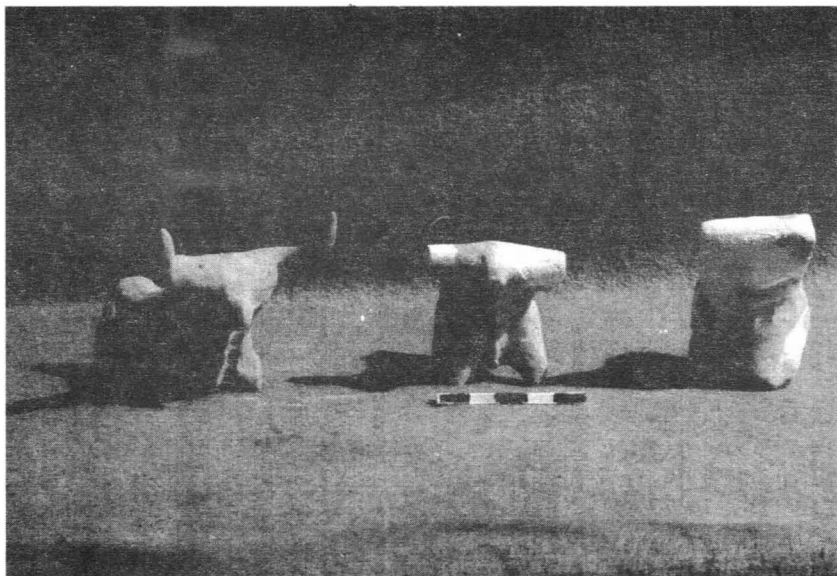

Fig. 5

Résumé

Dans cet article, l'auteur présente les étapes et les modalités de restauration d'un groupe de statuettes zoomorphes (bovidées) découvertes à Mihoveni – Cahla Morii (Cucuteni B).

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND UNELE TOPOARE DE ARAMĂ ENEOLITICE

**Dumitru D. Boghian, Bogdan Petru Niculică,
Ilie Cojocaru, student Petrea Pavel**

Metallurgia aramei a avut o importanță deosebită în devenirea societății umane și, de aceea, cunoașterea corespunzătoare a obiectelor realizate din acest metal (unelte, arme, podoabe, accesorii etc), atât din punct de vedere tipologic cât și tehnologic și al compoziției, contribuie la definirea mai exactă a unor caracteristici ale eneoliticului. În acest sens, în prezenta lucrare, ne vom ocupa de două topoare eneolitice de aramă, de tipul “cu brațele în cruce”, unul cunoscut deja în literatura de specialitate, descoperit întâmplător la Trifești (jud. Neamț)¹, și un altul, fragmentar și inedit, descoperit prin cercetări de suprafață, în așezarea de la Adâncata-Dealul Lipovanului (jud. Suceava)², realizând o serie de analize de determinare a compoziției chimice, determinare a structurii metalografice și determinare a tehnologiei de obținere a acestora, completând, astfel, repertoriul pieselor de acest fel cercetate interdisciplinar.

Poporul de la Trifești (jud. Neamț)³ a fost descoperit de cetățeanul Ichim Ciupitu, astăzi decedat, cu ocazia săpării unui beci în curtea locuinței sale, din cătunul Bugești a satului Trifești, fără a se recupera alte materiale, în special ceramice, care să faciliteze încadrarea sa cultural-cronologică. Din punct de vedere tipologic acesta aparține tipului Jászladany-varianta Petrești, așa cum a fost încadrat și de Șt. Cucos, care l-a publicat pentru prima dată, putând fi legat de o eventuală locuire Cucuteni A-B sau B.⁴

Acest topor are profilul relativ drept, cu tășurile brațelor opuse ușor curbate, concavitatea aflându-se spre interior (fig. 1/2). Lungimea totală a toporului a fost luată relativ, deoarece tășurile celor două brațe au fost deteriorate, probabil de descoperitor, care l-a refolosit ca daltă, având, în prezent, 129 mm. Brațul inferior are o lungime de 55 mm și o lățime maximă a tășului de 41 mm, iar cel superior cu lungimea de 47 mm și 41 mm lățime maximă a părții active, în partea dinspre gaură pentru coadă având o grosime aproximativ egală, de 22 mm. Gaura pentru coadă este plasată aproximativ central, pe axul longitudinal, și puțin asimetric, pe cel transversal, fiind ușor tronconică, cu diametrele de 29 x 31 mm și cu o finisare grosieră. Pe partea interioară a toporului, împrejurul găurii pentru coadă a fost realizat un manșon înalt de 5 mm cu diametrele exterioare de 37 x 39 mm. Greutatea toporului este de 420 g. Având în vedere deteriorările de care am vorbit, considerăm că lungimea brațelor a fost inițial aproximativ egală, chiar dacă greutatea acestora este inegală, mai greu fiind brațul inferior, a cărui tăș a fost, foarte probabil, principala parte activă.

În ceea ce privește tehnica de confecționare a toporului, studiarea microscopică a acestuia, a arătat că nu prezintă bavuri, așa cum s-a publicat anterior⁵, lipsa acestora excluzând procedeul de obținere prin turnarea într-o formă închisă, cu suprafață de separație (bivalvă), rămânând posibilă doar turnarea într-o formă închisă, fără suprafață de separație, cu model de ceară prin metoda *à cire perdue*. Suprafața acestei piese prezintă numeroși pori, ca urmare a turnării metalului topit într-un tipar de argilă (silicat de aluminiu) insuficient uscat, astfel explicându-se și prezența aluminiului și siliciului din compoziția chimică a piesei. După turnare și desprinderea din formă toporul nu a mai fost finisat și nu a mai fost supus unor tratamente termice suplimentare, așa-numita călire, pentru creșterea rezistenței. Doar în interiorul găurii pentru coadă sunt prezente o serie de deformări

mecanice la rece, rezultate, probabil, în urma operațiilor de extragere a miezului, precum și urme produse după fixarea cozii (vezi buletinul de analiză nr.1).

Compoziția chimică a toporului de la Trifești (Neamț) denotă o puritatea cuprului apropiată de cea tehnică, presupunând utilizarea unor minereuri polimetale destul de "curate" și bogate în aramă sau a unor fragmente de piese, elaborate anterior, fiind excluse sulfurile cuprice, precum și procedee și tehnici avansate de sortare, topire și rafinare a metalului, dovedind nivelul atins de metalurgii eneolitici. În ceea ce privește determinarea zonei de proveniență a minereului cuprifer, întrebunțat pentru realizarea acestei piese, rămâne o sarcină a cercetărilor viitoare.

Cea de-a doua piesă provine din așezarea eneolitică de la Adâncata-Dealul Lipovanului (jud. Suceava), unde de-a lungul a mai multor ani, prin cercetări periegetice au fost descoperite materiale pictate și cu decor adâncit care pot fi atribuite unui orizont Cucuteni A₄⁶, asemănător, în unele privințe, cu descoperirile de la Drăgușeni (jud. Botoșani)⁷, și fragmente ceramice pictate în grupa stilistică β și unele piese de cult (statuete antropomorfe și un fragment de măsuță-altar) încadrate în faza Cucuteni A-B⁸, acestor niveluri de locuire putându-le aparține și fragmentul de topor discutat.

Este vorba de brațul superior, cu tăiș orizontal, rupt, probabil, de undeva deasupra găurii pentru coadă, a unui topor de tip Jászladany, a cărui variantă este mai greu de precizat din cauza stării fragmentare a piesei, putând aparține variantei Brad (fig. 2/1), de mari dimensiuni. Dimensiunile acestei piese sunt: lungimea de 63 mm, lățimea tăișului de 56 mm, grosimea maximă 8 mm, greutatea acesteia atingând 236 de grame. Profilul transversal al acestui braț fragmentar este plan-convex.

Din studierea piesei rezultă că a fost turnată într-un tipar închis, prin metoda *à cire perdue*, lipsind bavurile, fără a avea defecte evidente, și, de aceea, nu se observă prea multe urme de prelucrare secundară. Tăișul este convex, nu prezintă urme de întrebuințare ci doar mici adâncituri legate de o eventuală forjare la rece, în vederea finisării și durificării structurale (ecruisaj). Partea activă a fost ascuțită destul de bine, fără a se observa urme evidente de abraziune (fig. 5/2), (vezi buletinul de analiză nr. 2). Este posibil ca în timpul turnării aramei să se fi fisurat tiparul, datorită uscării rapide a argilei, astfel explicându-se excrescențele de pe suprafața piesei (fig. 4/2). În schimb, pe o suprafață se observă macroscopic urmele intervenției descoperitorului, probabil cu hârtie abrazivă (șmirghel), probabil pentru a identifica materia primă a piesei (fig. 5/1).

Analiza spectrală arată nivelul înalt atins la realizarea acestui topor fragmentar, denotând un flux tehnologic complet de elaborare (sortare, turnare finisare), utilizându-se o aramă cu un grad deosebit de puritate (99, 7 %), provenită din rafinarea termică (persaj) a unor fragmente de cupru din alte obiecte elaborate anterior.

Cercetarea metalografică și spectrală a celor două topoare de aramă ne permite să înțelegem mai bine complexitatea procedeelelor metalurgice utilizate de meșterii eneolitici, care, uneori, au fost deosebit de elaborate, completând și repertoriul pieselor lucrate în acest tip de metal analizate interdisciplinar din perspectiva compoziției și tehnicilor de realizare.

Anexa 1

Laboratorul zonal de investigații, conservare
și restaurare Suceava

Buletin de analiză chimică și metalografică
nr. 1

Obiectivul: Topor aramă, tipul Jászladany, varianta Petrești

Beneficiar: MNB – Suceava

Prelevare: ing. Ilie Cojocaru

Analizat: ing. Ilie Cojocaru

Scopul analizelor:

- determinarea compoziției chimice
- determinarea structurii metalografice
- determinarea tehnologiei de obținere

Metode utilizate:

- analiza chimică spectrală (laborator Polyvac, S.C. ROMUPS S.A. – Suceava, ing. Narcis Petrescu)
- analiza metalografică (MNB – Suceava, str. Dragoș Vodă, nr. 12)

Rezultatul analizei spectrale:

Cu	Sn	Zn	Fe	Ni	Al	Si	Mn	P	Cr	S	Pb
98,7	0,13	0,076	0,120	0,069	0,029	0,672	0,01	0,000	0,002	0,000	0,140

Din analiza spectrală se pot deduce următoarele:

- fabricarea s-a efectuat folosind un combustibil solid cu conținut scăzut de sulf și fosfor,
- puritatea cuprului, apropiată de cea tehnică, implică procedee și tehnici avansate de sortare, topire și rafinare
- piesa prezintă numeroși pori, rezultați în urma turnării într-o formă crudă (cu conținut mărit în apă)
- structura internă este alcătuită din dendrite (formațiuni arborescente) de cupru, într-o matrice de soluție solidă α , nesaturată

Observații:

- matricea de soluție solidă α este compusă din cupru solid impurificat cu elemente miscibile în cuprul solid (Sn, Ni, Fe, Al, Mn etc.), pe un fond de incluziuni nemetalice, constituit din oxizi, sulfuri, fosfuri etc., în limita stabilită prin analiza chimică spectrală
- nu s-au efectuat tratamente termice specifice
- în zona găurii pentru fixarea cozii se constată deformări mecanice, la rece; posibil în scopul extragerii miezului din gaură; se observă, de asemenea și urme rezultate după fixarea cozii.

Defecte:

- asimetrie în plan longitudinal (în vedere de sus)
- tășuri deformate în urma utilizării/reutilizării piesei

Notă:

- lipsa bavurilor exclude ca procedeu de obținere turnarea într-o formă închisă cu suprafață de separație (bivalvă), rămânând posibilă doar turnarea într-o formă închisă fără suprafață de separație, cu model de ceară (*à cire perdue*)
- piesa se află în colecțiile Școlii Generale Trifești, județul Neamț, fără număr de inventar

Anexa 2

**Laboratorul zonal de investigații, conservare
și restaurare Suceava**

**Buletin de analiză chimică și metalografică
nr. 2**

Obiectivul: Topor aramă, tipul Jászlady, varianta Brad

Beneficiar: MNB – Suceava

Prelevare: ing. Ilie Cojocaru

Analizat: ing. Ilie Cojocaru

Scopul analizelor:

- determinarea compoziției chimice
- determinarea structurii metalografice
- determinarea tehnologiei de obținere

Metode utilizate:

- analiza chimică spectrală (laborator Polyvac, S.C. ROMUPS S.A. – Suceava, ing. Narcis Petrescu)
- analiza metalografică (MNB – Suceava, str. Dragoș Vodă, nr. 12)

Rezultatul analizei spectrale:

Cu	Sn	Zn	Fe	Ni	Al	Si	Mn	P	Cr	S	Pb
99,7	0,02	0,08	0,000	0,031	0,009	0,027	0,003	0,000	0,000	0,000	0,005

Piesa reprezintă un fragment din tăișul orizontal al unui topor de tip Jásladany, varianta Brad, de mari dimensiuni.

Din analiza spectrală se pot deduce următoarele:

- procedeu de elaborare a fost complet (sortare, turnare, finisare)
- se observă finisarea în zona tăișului, posibil după deformarea plastică la rece, în scopul durificării structurale (ecruisaj)
- elementele fosfor și sulf nu s-au pus în evidență prin acest procedeu

Observații:

- elementele fosfor și sulf provin în metal din combustibilul utilizat la elaborare
- se poate trage concluzia că s-a utilizat un mangal de foarte bună calitate, totuși, absența celor două elemente se poate pune pe seama utilizării ca metal a unor alte fragmente de cupru elaborate anterior; rafinare termică prin persaj
- structura metalografică este constituită din dendrite pe un fond de soluție solidă α nesaturată în faze intermetalice solubile
- turnarea s-a efectuat fără alte tratamente termice
- nu s-a efectuat analiza metalografică în zona tăișului, în scopul evidențierii macrelor mecanice care să justifice ideea deformării plastice la rece a tăișului înainte de finisare (ascuțire)

Defecte:

- excrescențe pe suprafața piesei datorate fisurării forme de turnare la uscare (turnarea s-a efectuat într-o formă închisă fără suprafață de separație, realizată dintr-un model ușor fuzibil, din ceară, fiind vorba de metoda *à cire perdue*)

Note

¹ Șt. Cucuș, *Un topor de aramă descoperit la Trifești, jud. Neamț*, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, p. 199-201

² Piesa a fost descoperită de D-l Vasile Atănăsoaie din Suceava căruia îi mulțumim călduros, și pe această cale, pentru permisiunea de a o cerceta și publica.

³ Mulțumim și pe această cale conducerii Școlii Generale Trifești (jud. Neamț) și D-lui învățător Stoleru Neculai, responsabilul colecției școlare de istorie și arheologie, care au permis împrumutarea și studierea piesei menționate și ne exprimăm convingerea că aceasta va fi păstrată în mod corespunzător, în acest scop sugerăm ca toporul să fie inventariat. Toate datele legate de condițiile

descoperirii toporului au fost reconstituite de D-l student Petrea Pavel, anul IV Istorie-Geografie, de la Universitatea "Ștefan cel Mare" din Suceava.

⁴ Șt. Cuceș, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 20; Al. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien*, PBF, 9, München, 1975.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Materialele arheologice se află în colecția personală a D-lui Vasile Atănăsoaie, căruia îi mulțumim încă o dată pentru permisiunea de a le cerceta.

⁷ A. Crișmaru, *Drăgușeni. Contribuții la o monografie arheologică*, Bacău, 1977; Silvia Marinescu-Bîlcu, Alexandra Bolomey, *Drăgușeni a Cucutenian Community*, Ed. Enciclopedică, București, Wasmuth Verlag, Tübingen, p.91-110.

⁸ Cercetări de teren Bogdan Petru Niculică, 1999-2001. *O nouă așezare cucuteniană pe teritoriul satului Adâncata (comuna Adâncata, județul Suceava)*, în *Suceava*, 1999-2000

Quelques considérations concernant deux haches énéolithiques en cuivre (Résumé)

Dans cet ouvrage les auteurs présentent leurs considérations typologiques, chimiques et métallographiques à propos des haches énéolithiques en cuivre découvertes a Trifești (dép. de Neamț), encadrée dans la civilisation Cucuteni A-B ou B, et Adâncata-Dealul Lipovanului (dép. de Suceava), appartenant à la phase Cucuteni A₄ ou A-B₁.

Légende des figures

Fig. 1. Haches énéolithiques en cuivre. 1. Trifești, dép. de Neamț; 2. Adâncata, dép. de Suceava.

Fig. 2. Images microphotographiques de l' hache de Trifești, dép. de Neamț.

Fig. 3. Images microphotographiques de l' hache de Trifești, dép. de Neamț.

Fig. 4. Images microphotographiques des haches de Trifești, dép. de Neamț, et Adâncata, dép. de Suceava.

Fig. 5. Images microphotographiques de l' haches de Adâncata, dép. de Suceava.

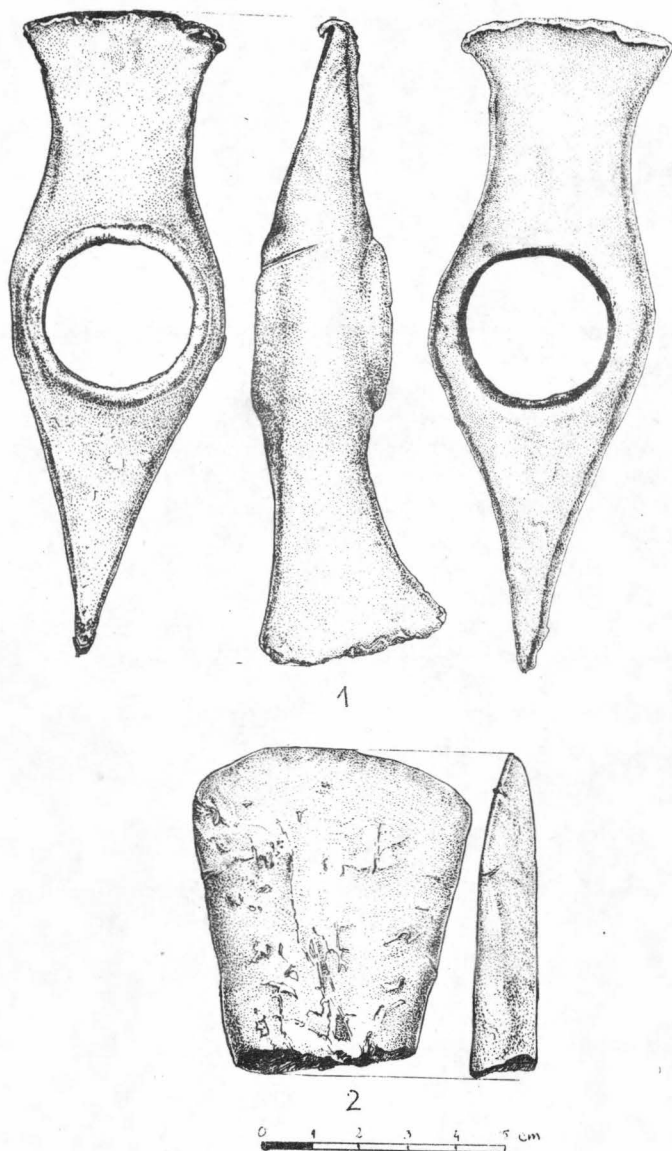
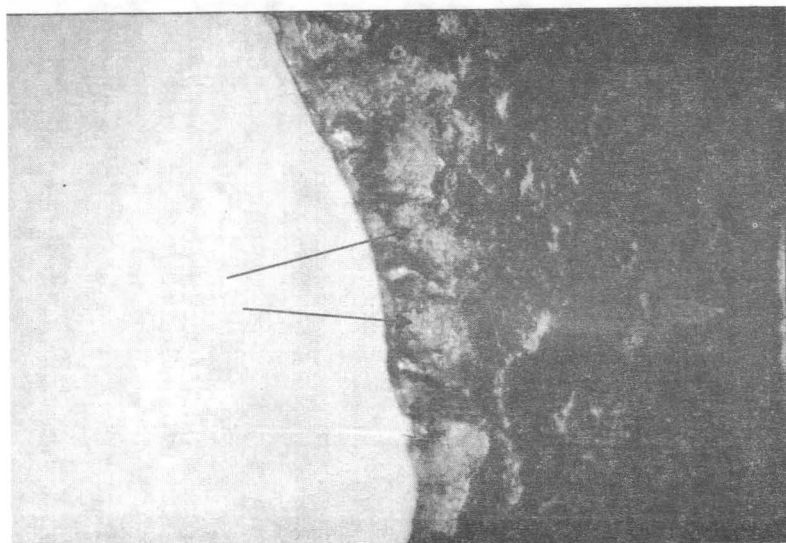

Fig. 1. Topoare eneolitice de aramă. 1. Trifești (jud. Neamț); 2. Adâncata (jud. Suceava).

Topor aramă Trifești. Prelucrare mecanică la rece.

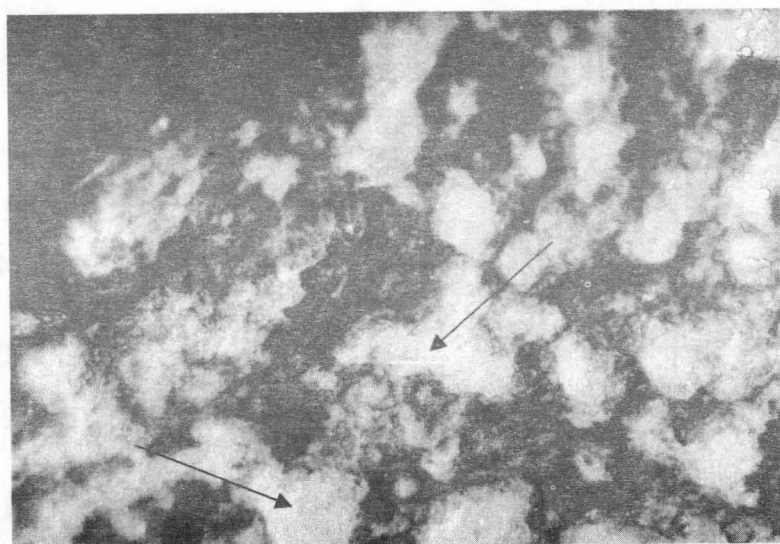
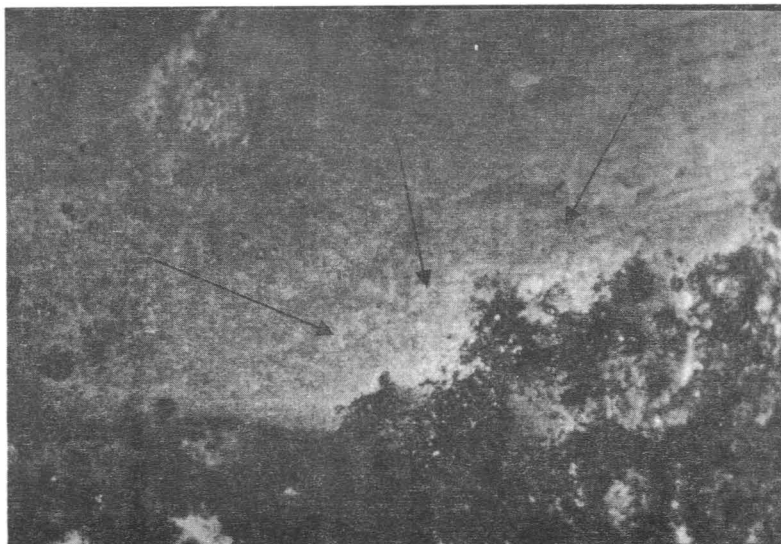
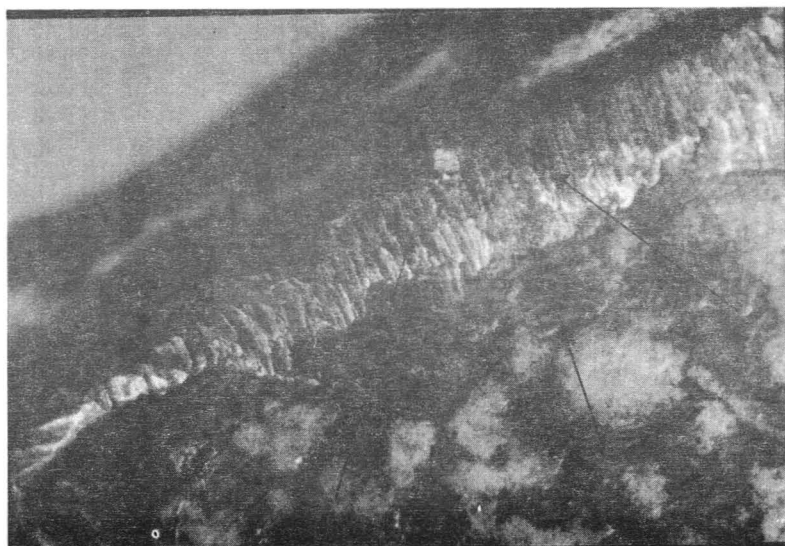

Fig. 2. Imagini microfotografice ale toporului de la Trifești (jud. Neamț).

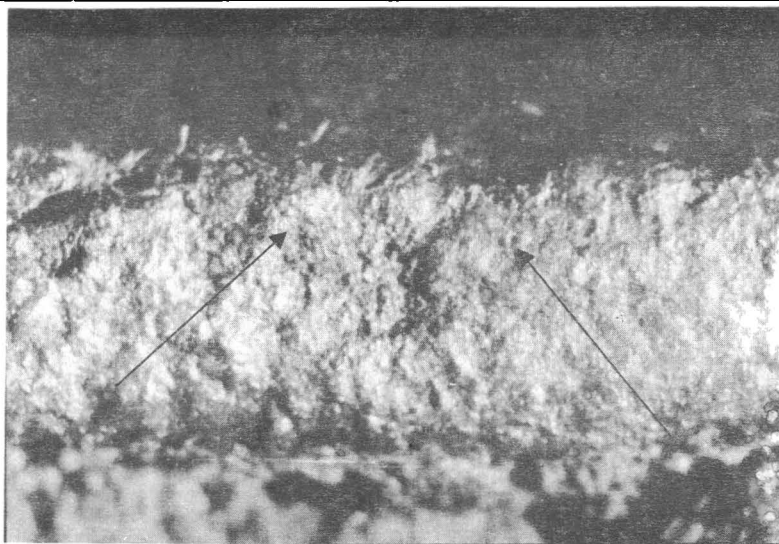

Topor aramă Trifești. Structură dendritică de turnare.

Topor aramă Trifești. Detaliu tăiș cu urme de utilizare/reutilizare.

Fig. 3. Imagini microfotografice ale toporului de la Trifești (jud. Neamț).

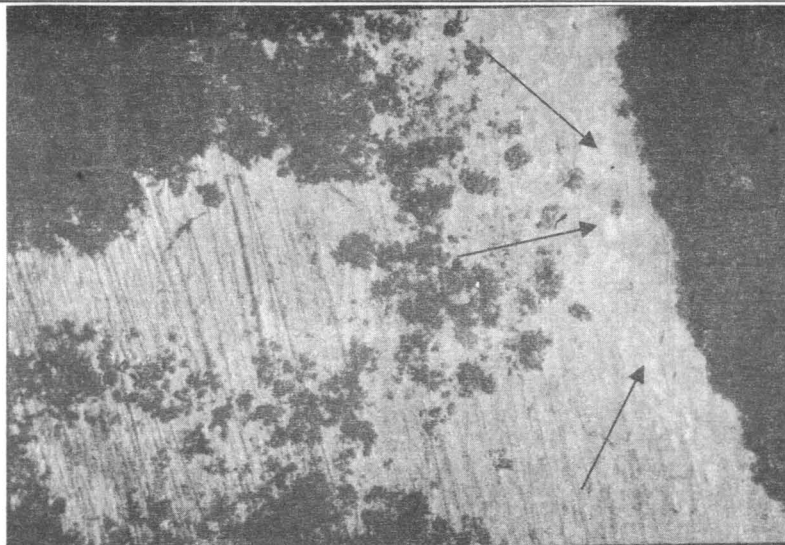

Topor aramă Trifești. Detaliu tăiș cu urme utilizare/reutilizare tăiș.

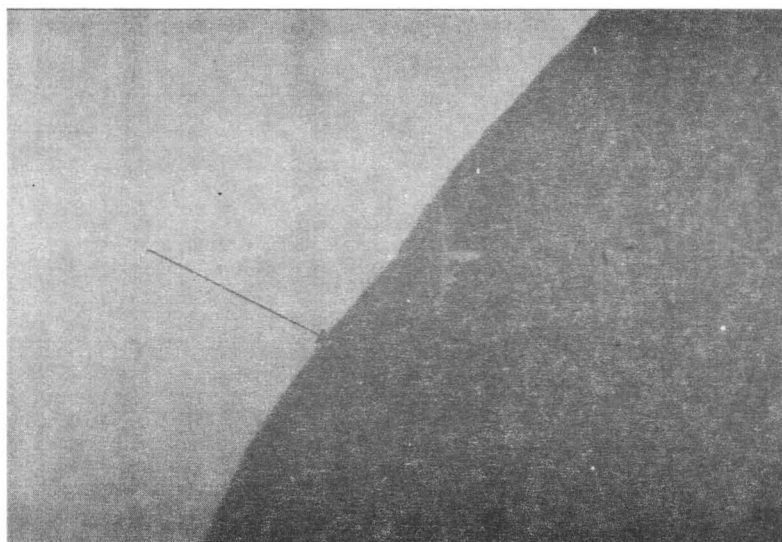

Topor aramă Adâncata. Excrescențe.

Fig. 4. Imagini microfotografice ale toporului de la Trifești (jud. Neamț) și Adâncata (jud. Suceava).

Topor aramă Adâncata. Grăunți poligonali și structură dendritică de turnare.

Topor aramă Adâncata. Detaliu tăiș.

Fig. 5. Imagini microfotografice ale toporului de la Adâncata (jud. Suceava).

TOPOARE DE PIATRĂ APARTINÂND EPOCII BRONZULUI DESCOPERITE PE TERITORIUL JUDEȚULUI SUCEAVA

Bogdan Niculică

Dintre epocile istorice care se află tot mai mult în atenția specialiștilor, în partea de nord a Moldovei, cea a bronzului se remarcă prin lipsa studierii metodice a unor situri care să poată răspunde necesității clarificării unor probleme legate de stratigrafia verticală sau orizontală și lămurirea situației culturale, cel puțin pentru primele sale două etape. În acest sens ne vedem nevoiți a recunoaște faptul că, practic, până în momentul de față, pe teritoriul județului Suceava nu a fost întreprinsă nici o săpătură arheologică de anvergură, în vreuna din numeroasele stațiuni aparținând celor trei perioade ale vârstei bronzului¹.

Din acest motiv, literatura consacrată acestei epoci, în partea centrală a Podișului Sucevei – ne referim, aici, doar la spațiul județului Suceava – înregistrează un număr redus de date temeinice, predominând, momentan, cele obținute în urma cercetărilor periegetice. Totodată, numeroase și inedite vestigii sunt semnalate în diverse colecții particulare sau școlare, în aceste două situații, informațiile, ca și piesele, adeseori rătăcindu-se pentru totdeauna. În ultimii ani, diverse cercetări de suprafață întreprinse în cuprinsul județului nostru ne-au permis identificarea unor materiale arheologice deosebite și anume topoare din piatră aparținând epocii bronzului, dintre care unele au intrat recent în colecțiile *Muzeului Național al Bucovinei* – Suceava. Piesele de față constituie, în exclusivitate, descoperiri întâmplătoare, fiind recuperate și adunate, de-a lungul anilor, de diverși localnici, iubitori ai trecutului istoric al locurilor natale. Astfel, unele dintre acestea provin din două cunoscute colecții private din județ, întemeiate cu mulți ani în urmă, de Toader Hrib la Arbore (inedită)² și Vasile Boca la Botoșana, topoarele de piatră aparținând acestora din urmă fiind amintite și într-un repertoriu arheologic local³.

Fără îndoială, în prezenta intervenție, nu putem depăși cu mult obișnuitul stadiu descriptiv al acestor obiecte, o încercare de a întocmi o tipologie fiind dificil de realizat, având în vedere și faptul că cele mai multe nu beneficiază de cunoașterea locului descoperirii sau de o încadrare culturală precisă, care să permită acest lucru. Dar, cu toate că nu putem încadra fin din punct de vedere cultural și cronologic materialele arheologice la care ne vom referi, suntem de părere că introducerea lor în circuitul științific contribuie la o mai bună cunoaștere a specificului local, în sensul conturării unei imagini mai largi și mai apropiată de realitate, în ceea ce privește epoca bronzului din cuprinsul județului Suceava, atât de puțin investigată până în prezent, considerând demersul nostru și o sumară contribuție privind îmbogățirea repertoriului arheologic al județului Suceava.

Din totalul de 23 de piese, 12 beneficiază de determinare geologică, fapt pentru care rămânem îndatorați d-lui prof. univ. dr. Constantin Catana, de la catedra de Geografie a Facultății de Istorie și Geografie – Suceava.

Prezentăm, în continuare, materialele amintite mai sus, pe care, cu rezervele de rigoare, le atribuim cu precădere primelor două perioade ale epocii bronzului, suspectându-le că aparțin unui orizont local al bronzului timpuriu (posibil și unor populații de sorginte răsăriteană) și bronzului mijlociu, respectiv complexului cultural Costișa-Komarov-Bialy-Potok.

COLECȚII PARTICULARE

1. COLECȚIA TOADER HRIB – ARBORE

În vara anului 2000, în fostul muzeu sătesc⁴ întemeiat de Toader Hrib, aflat în paragină, se mai aflau doar patru topoare, două întregi și două fragmentare, însă avem cunoștință că altele s-ar fi pierdut după 1989; cu toate că am încercat să obținem piesele pentru muzeul sucevean, nu am reușit. Nu dispunem de determinarea geologică exactă, însă tipul rocii și culoarea cenușie sau cenușiu-închis cu pigmentație ușor verzuie, din care au fost prelucrate aceste obiecte, indică, probabil, andezitul. În legătură cu proveniența lor nu putem preciza decât că acestea ar fi fost găsite în perimetrul satului Arbore sau în imediata sa vecinătate.

a) Fragment (fig. II/3), din care se mai păstrează porțiunea dinspre tăiș. Profilul longitudinal este drept. Șlefuit, prezintă urme de utilizare în zona tăișului ușor convex. Dimensiuni: L=7 cm; l=4 cm; l tăiș=4,3 cm; diam. orif.=3 cm.

b) Fragment (fig. III/1) dintr-un topor cu muchie cilindrică, plană. Atenț șlefuit. Dimensiuni: L=6 cm; l=4,3 cm; diam. orif.=2,6 cm.

c) Topor întreg (fig. I/4) cu profil longitudinal drept, fără urme evidente de utilizare. Șlefuit, muchia este rectangulară, plană, tăișul aproximativ drept. Dimensiuni: L=12,4 cm; l=3,6 cm; l tăiș=3,2 cm; diam. orif.=2 cm.

d) Piesă intactă (fig. I/9), fără urme de utilizare, prelucrată în linii mari, având un aspect care ar putea indica, eventual, neterminarea sa. Umerii sunt bine dezvoltati, iar pe fețele pe care ar fi trebuit să existe orificiul de fixare a cozii există două suprafețe bine evidențiate, plane și circulare. Profilul longitudinal este drept, cu o ușoară curbura a segmentului dinspre tăișul ușor convex. Muchia, cilindrică, prezintă un „pseudo-disc”, ușor supraînălțat. Dimensiuni: L=10,7 cm; l=3,8 cm; l tăiș=3,5 cm; diam. discului=3,2 cm.

2. COLECȚIA VASILE BOCA – BOTOȘANA

În colecția prof. Vasile Boca din Botoșana se află patru topoare din piatră, descoperite în zona satului Botoșana, cunoscută prin vestigiile sale aparținând epocii bronzului⁵. Nici în acest caz nu dispunem de determinarea geologică a pieselor.

a) Topor întreg (fig. I/1) din rocă de culoare negricioasă, șlefuit, cu profil longitudinal drept. Muchia este cilindrică, ușor bombată („pseudo-disc”). Dimensiuni: L=14,6 cm; l=4 cm; l tăiș=4 cm; diam. orif.=3,3 cm; diam. discului=4 cm.

b) Topor șlefuit (fig. I/2), cu profilul longitudinal drept, lucrat dintr-o rocă dură, de culoare cenușie. Muchia este cilindrică și plană. Tăișul prezintă urme de utilizare evidente. Dimensiuni: L=8,4 cm; l=3,3 cm; l tăiș=2,6 cm; diam. orif.=2 cm.

c) Fragment (fig. II/6) dintr-un topor realizat dintr-o rocă dură, de culoare cenușie cu intense pigmentații verzui. Se păstrează o parte segmentului superior și cel al tăișului, care este puternic arcuit în exterior. Pe fețele laterale, în dreptul orificiului de fixare a cozii prezintă două nervuri simetrice, amintind de cusătura rezultată în urma turnării pieselor metalice. Profilul longitudinal este drept. Nu prezintă urme de utilizare, este atent șlefuit, fiind rupt recent. Dimensiuni: L=8,4 cm; l=3 cm; l tăiș=3,5 cm; diam. orif.=2 cm.

d) Piesă fragmentară (fig. II/7) din care se mai păstrează porțiunea dinspre tăiș. A fost lucrat dintr-o rocă dură, de culoare cenușiu-verzuie. Șlefuit, profilul longitudinal este ușor curbat. Tăișul este puternic arcuit spre exterior și prezintă intervenții efectuate recent. Dimensiuni: L=7,5 cm; l=3,3 cm; l tăiș=4,5 cm.

3. COLECȚIA VASILE BUTNAR – TODIREȘTI

Alături de diverse alte materiale, în colecția d-lui prof. Vasile Butnar⁶ din Todirești (comuna Todirești) remarcăm două piese deosebite, foarte bine conservate.

Prima (fig. IV/1) a fost descoperită pe teritoriul satului Părhași⁷ (comuna Todirești), în zona cunoscută de localnici sub numele de *Mesteceni*, situată în extremitatea nordică a *Dealului Muncel*. Toporul a fost lucrat din andezit de culoare cenușie, este șlefuit și prezintă un orificiu transversal de fixare a cozii. Profilul longitudinal este drept. Taișul, puțin curbat, are urme de utilizare, iar muchia, teșită și aproximativ cilindrică, este plană. Dimensiuni: L=8,5 cm; l=3,9 cm; l taiș=4 cm; diam. orif.=2,5 cm.

Al doilea topor (fig. IV/2) a fost recuperat de pe teritoriul satului Soloneț⁸ (comuna Todirești), din zona numită *Câmpul Beldiman*, situată în vecinătatea bisericii, pe malul drept al pârâului Cajvana. Pentru realizarea lui a fost utilizat un andezit bazaltoid negru-cenușiu. Și acesta este șlefuit, cu orificiu transversal pentru fixarea cozii. Profilul longitudinal este drept, taișul curbat puternic, iar muchia, cilindrică, prezintă un "pseudo – disc". Dimensiuni: L=9,4 cm; l=4,1 cm; l taiș=3,4 cm; diam. orif.=2,4 cm; diam. discului: 3,7 cm.

4. COLECȚIA IOAN IEȚCU – SUCEAVA

Cele două piese întregi din colecția d-lui dr. Ioan Iețcu⁹ din Suceava nu beneficiază de un loc de descoperire sigur, fiind probabilă recuperarea lor de pe teritoriul satului Rădășeni (comuna Rădășeni).

Primul topor (fig. I/8) se păstrează în întregime și este lucrat dintr-un andezit de culoare cenușiu-maronie, șlefuit, prezentând urme de folosire atât în sectorul muchiei cât și în zona taișului. Profilul longitudinal este drept, muchia, rectangulară și rotunjită în secțiune transversală, este plană, taișul fiind ușor curbat. Dimensiuni: L=12,2 cm; l=6,8 cm; l taiș=5,8 cm; diam. orif.=2,9 cm.

A doua piesă (fig. I/5) a fost realizată dintr-un andezit bazaltoid de culoare cenușie cu pigmentații verzui, este șlefuită și prezintă mici intervenții realizate recent. Profilul longitudinal este ușor curbat, muchia, cilindrică, este puternic bombată („pseudo-disc”), iar taișul este puțin arcuit. Pe fețele laterale prezintă două suprafețe reliefate, plane și circulare. Datorită dimensiunilor extrem de reduse, comparativ cu o armă sau unealtă, constituie mai mult reproducerea la o scară redusă și stilizată, a unui topor din bronz, obișnuit, cu disc și orificiu transversal de fixare a cozii. Astfel, putem considera că ne aflăm, mai curând, în fața unui însemn al puterii sau unui obiect care a beneficiat de o cu totul altă destinație, decât cea de unealtă/armă. Dimensiuni: L=7,2 cm; l=2,7 cm; l taiș=3 cm; diam. orif.=1 cm; diam. discului=2,8 x 3,2 cm.

5. COLECȚIA VASILE ATĂNĂSOAIE – SUCEAVA

În colecția d-lui economist Vasile Atănăsoaie¹⁰ din Suceava, se află un fragment (fig. III/2) dintr-un topor lucrat dintr-un microdiorit de culoare cenușiu-negricioasă cu nuanțe verzui, șlefuit, descoperit în urmă cu mulți ani pe *Dealul Lipovanului*, aflat pe partea stângă a DJ Suceava – Dorohoi, la intrarea în satul Călugăreni (comuna Adâncata). Se mai păstrează porțiunea dinspre taiș (puțin curbat), care nu prezintă urme de utilizare. Dimensiuni: L=8,3 cm; l=4 cm; l taiș=4,3 cm; diam. orif.=2,7 cm.

6. COLECȚIA TEODOR IGNĂTESCU – SUCEAVA

De pe teritoriul satului Berești¹¹ (comuna Adâncata) provine un topor din andezit de culoare cenușie (fig. III/6), șlefuit, cu urme de utilizare îndeosebi în zona taișului. Profilul longitudinal este drept, puțin mai îngust în dreptul orificiului de fixare a cozii; muchia, rectangular-rotunjită în secțiune transversală, este plană iar taișul curbat. Dimensiuni: L=14,8 cm; l=7,4 cm; l taiș=4,7 cm; diam. orif.=2,8 cm.

COLECȚII ȘCOLARE

1. COLECȚIA ȘCOLII GENERALE PLĂVĂLARI (COMUNA UDEȘTI)

Fragment de topor (fig. III/4), se mai păstrează segmentul dinspre tăiș, care este ușor curbat. Șlefuit, cu vagi urme de utilizare. Descoperit probabil în zona „Dealul Popii”, în vecinătatea sudică a satului. Dimensiuni: L=8,7 cm; l=4,5 cm; l tăiș=4 cm; diam. orif.=2,5 cm.

2. COLECȚIA ȘCOLII GENERALE UDEȘTI

De pe teritoriul satului provin:

a) Fragment dintr-un topor șlefuit (fig. II/5) lucrat dintr-o rocă dură de culoare cenușie, din care se mai păstrează doar muchia cilindrică, alungită. Dimensiuni: L=5,7 cm; l=4,2 cm; diam. orif.=1,6 cm.

b) Fragment dintr-un topor de dimensiuni apreciabile (fig. III/5), din care se mai păstrează jumătatea dinspre tăiș. Este șlefuit, cu profilul longitudinal curbat și tăiș puțin arcuit. Prezintă urme de utilizare, tăișul fiind puternic afectat. Dimensiuni: L=10,5 cm; l=4 cm; l tăiș=5 cm.

COLECȚIILE MUZEULUI NAȚIONAL AL BUCOVINEI

1. MIHĂIEȘTI, comuna Horodniceni, „Poieni”

De pe teritoriul satului¹², din locul cunoscut sub numele de „Poieni” provine un topor întreg (fig. I/3) din andezit, șlefuit, cu urme de utilizare atât în zona muchiei, cât și pe tăiș. Profilul longitudinal este ușor curbat, umerii bine reliefați; muchia, cilindrică, este plană, iar tăișul arcuit spre exterior. Dimensiuni: L=10,3 cm; l=3,4 cm; l tăiș=3,9 cm; diam. orif.=2,6 cm.

Colecțiile Muzeului Național al Bucovinei. Inv. C/399.

2. MIHOVENI, comuna Șcheia

În anul 1999, în partea de apus a satului Mihoveni, în timpul lucrărilor agricole, a fost recuperat un topor fragmentar (fig. II/2), din care se mai păstrează porțiunea dinspre tăiș. Lucrat din andezit de culoare cenușie, atent șlefuit. Piesa a fost descoperită de d-l George Nichitean din Suceava, care, ulterior, a donat-o muzeului sucevean. Dimensiuni: L=7,2 cm; l=3,6 cm; l tăiș=4,2 cm; diam. orif.=2 cm. Fără urme de utilizare evidente.

Colecțiile Muzeului Național al Bucovinei.

3. MOARA CARP, comuna Moara

Fragment dintr-un topor de mari dimensiuni (fig. III/3), prelucrat din grauwaske de culoare cenușie, cu spărtura negricioasă. Prezintă urme de utilizare în zona tăișului. Descoperit pe teritoriul satului Moara Carp. Dimensiuni: L=10,1 cm; l=5,8 cm; l tăiș=4,5 cm.

Colecțiile Muzeului Național al Bucovinei.

4. SIMINICEA, comuna Siminicea, „Scobinți”

De pe teritoriul satului provine un topor (fig. I/7) lucrat din șist cuarțito-feldspatic cu clorit, de culoare cenușiu-verzuie, cu profilul longitudinal drept; muchia, rectangulară în secțiune transversală are extremitatea rotunjită. Prezintă pe toate suprafețele urme de folosire. Tăișul este ușor curbat. A fost descoperit în anul 1995 de către dl. Gheorghe Hânceanu din Siminicea, în locul cunoscut sub numele de *Scobinți* și ne-a fost pus la dispoziție de d-ra Ramona Blându din Suceava. Dimensiuni: L=13,4; l=5 cm; l tăiș=4,3 cm; diam. orif.=2 cm.

Colecțiile Muzeului Național al Bucovinei.

5. SUCEAVA, cartier Zamca, „Dealul Zamca”

Topor (fig. I/6) din bazalt, de culoare neagră-cenușie, foarte bine conservat, șlefuit, cu profilul longitudinal ușor curbat; muchia, cilindrică, prezintă un „pseudo-disc” iar pe cele două fețe laterale se află câte o nervură orizontală, amintind de cusătura rezultată în urma turnării obiectelor metalice. Taișul este arcuit spre exterior. A fost descoperit cu mulți ani în urmă de d-l Richard Scovronski din Suceava, pe „Dealul Zamca” și donat în anul 2001 muzeului sucevean de elevul Cristian Valentin Foca din comuna Marginea. În această zonă este cunoscută o necropolă de inhumajie¹³ aparținând epocii bronzului, de care am putea lega, eventual, piesa noastră. Dimensiuni: L=9,4 cm; l=5,2 cm; l taiș=4,3 cm; diam. orif.=2,6 cm; diam. discului=3,3 cm.

Colecțiile Muzeului Național al Bucovinei.

6. VORNICENII MARI, comuna Moara

În depozitul de arheologie al Muzeului Național al Bucovinei a fost „descoperit” un fragment dintr-un topor¹⁴ (fig. II/1) prelucrat din andezit de culoare cenușie cu pigmenți verzui și albicioși, neșlefuit, probabil rulat. Taișul este arcuit spre exterior. Dimensiuni: L=5,4 cm; l=4,3 cm; l taiș=4,9 cm.

Colecțiile Muzeului Național al Bucovinei.

*

Sub aspect morfologic, în lotul de față regăsim:

- I. Topoare cu muchie cilindrică și cu „pseudo-disc”, mai mult sau mai puțin bombat: fig. I/1, 5-6, 9 (probabil neterminat), IV/2.
- II. Topoare cu muchie cilindrică, mai mult sau mai puțin alungită și plană: fig. I/2-3, II/5, III/1, IV/1.
- III. Topoare cu muchie rectangulară în secțiune transversală și extremitatea rotunjită: fig. I/7.
- IV. Topoare de formă pentagonală, cu muchie rectangulară sau rectangular-rotunjită în secțiune transversală și plană: fig. I/4; III/6.
- V. Topoare de formă triunghiulară, cu muchie rectangular-rotunjită și plană: fig. I/8.

În ceea ce privește lotul descris mai sus, pentru cele 12 piese care beneficiază de determinare geologică, remarcăm utilizarea, cu predilecție, a rocilor magmatice, de tipul andezitelor (6), andezitelor bazaltoid (2), bazaltelor (1) sau microdioritelor (1), doar câteva fiind lucrate din roci metamorfice – șisturi cuarțito-feldspatice cu clorit (1) sau sedimentare – grauwaacke (1). Principala arie sursă din care poate proveni materialul din care au fost concepute o constituie, probabil, Carpații Orientali¹⁵.

ROCA PERIOADA	ANDEZIT	ANDEZIT BAZALTOID	BAZALT	MICRO DIORIT	ȘIST CUARȚITO- FELDSPATIC CU CLORIT	GRAUWA CKE
BRONZ TIMPURIU ?	2	-	1	-	1	1
BRONZ MIJLOCIU ?	4	2	-	1	-	-

Fără a intra în detalii, care pot fi regăsite, pe larg, și în alte lucrări care surprind într-un mod mai mult sau mai puțin direct problematica topoarelor din piatră¹⁶, suntem de părere că, în general, formele mai puțin elaborate, aparțin și sunt caracteristice, în linii mari, primei perioade a epocii bronzului, și anume piesele de la Botoșana (fig. I/2), Arbore (fig. I/4), Siminicea – „Scobinți” (fig. I/7), Rădășeni (fig. I/8), Arbore (fig. II/3), Botoșana (fig. II/4), Moara Carp (fig. III/3), Plăvălari (fig. III/4), Udești (fig. III/5) și Berești (fig. III/6). În schimb, cele naviforme, cu muchie cilindrică mai mult sau mai puțin alungită, cu „pseudo-disc”, ușor sau puternic bombat,

cele cu nervuri transversale în zona orificiului de fixare a cozii și cu tășul evoluat, bine evidențiat datorită arcuirii sale puternice, precum topoarele descoperite la Botoșana (fig. I/1), Mihăiești (fig. I/3), Rădășeni (I/5), Suceava – „Dealul Zamca” (I/6), Arbore (I/9), Vornicenii Mari (fig. II/1), Mihoveni (fig. II/2), Udești (fig. II/5), Botoșana (fig. II/6-7), Arbore (fig. III/1), Părâuți (fig. IV/1), Soloneț (fig. IV/2) și Adâncata (fig. III/2), pot fi atribuite, îndeobște, bronzului mijlociu.

Desigur, toate aceste sumare considerații trebuie privite cu rezervele de rigoare, întrucât nu cunoaștem nici un context sigur pentru nici unul dintre obiectele prezentate mai sus. Totodată, avem în vedere faptul că prelucrarea unei astfel de piese, mai cu seamă dintr-o rocă magmatică, era anevoioasă și nu constituia, desigur, apanajul oricărui membru comunitar, astfel încât se poate considera că numeroase astfel de topoare au avut, în opinia noastră, probabil, o viață extrem de lungă pe parcursul epocii bronzului, putând fi vorba de păstrarea pentru un timp îndelungat (în cazul obiectelor cu altă funcționalitate decât cea de armă/unealtă – este cazul sceptrelor, însemne ale puterii) sau refolosiri prelungite ale acestora, amintind de procedeul retopirii pieselor de aramă eneolitice.

În privința lotului de mai sus, remarcăm faptul că topoarele de la Rădășeni (fig. I/5), Zamca (fig. I/6) și Arbore (fig. I/9), se aseamănă, în parte, cu cele descoperite pe raza județului Neamț, la Chintinici (fig. V/1), Bărcănești¹⁷ (fig. V/2) sau în municipiul Piatra Neamț¹⁸, care au fost atribuite în linii mari culturii Costișa. Pentru piesa de la Rădășeni (fig. I/8), cel mai bun punct de reper îl constituie poporul descoperit la sfârșitul sec. al XIX-lea în localitatea Ciudin (Ciudei)¹⁹ (fig. V/4), de pe teritoriul Bucovinei istorice, în timp ce poporul de la Mihăiești (fig. I/3) prezintă asemănări cu cele de la Iaslovăț²⁰ (fig. V/3) și Poiana Micului²¹ (fig. V/5), semnalate de același R. F. Kaindl acum mai bine de o sută de ani.

Trecând în revistă caracteristicile morfologice ale topoarelor prezentate aici, înclinăm să credem că majoritatea au servit drept unelte/arme în viața de zi cu zi. Însă, dimensiunile extrem de reduse ale piesei de la Rădășeni (fig. I/5), precum și deosebitele realizări de la Suceava – „Dealul Zamca” (fig. I/6), Arbore (fig. I/9) și Botoșana (fig. I/1, II/6-7), ne îndreptățesc, credem noi, să considerăm că acestea ar fi beneficiat și de calitatea de însemn al puterii, de semn distinctiv sau chiar piesă de cult, fapt de care nu ne îndoim, cel puțin în cazul amintitei piese de la Rădășeni. În acest context, subliniem faptul că unul din topoarele de la Piatra-Neamț, semnalate de Constantin Matasă²² a fost descoperit într-o groapă cu feșuială din lut, fiind vorba, probabil, de o depunere votivă.

Suntem conștienți de faptul că demersul nostru se constituie mai mult într-o grupare de materiale arheologice inedite, sumara noastră intervenție privind tipologia acestora bazându-se doar pe parametrii morfologiei descriptive; în acest sens ne-ar fi fost deosebit de utilă cunoașterea precisă a locului descoperirii sau a contextului arheologic.

Descoperirile izolate pe care am încercat să le prezentăm aici, se asociază cu descoperiri ceramice provenind din așezări sau necropole din epoca bronzului din județul Suceava. Astfel, amintim materialele din bronzul timpuriu de la Rădășeni²³, Dolhești Mari²⁴ și Mihoveni²⁵ (așezări), pe cele de factură Costișa-Komarov de la Horodnicu de Jos²⁶ și Adâncata²⁷ (necropole tumulare) sau Mihoveni²⁸ și Botoșana²⁹ (așezări) precum și numeroasele urme ale purtătorilor culturii Noua, cunoscute în majoritatea localităților menționate mai sus. Prezența, în același timp, a unor piese metalice cum sunt topoarele de tip Baniabic (Rotunda)³⁰ sau cele cu disc și spin de la Cajvana³¹, specifice bronzului timpuriu și mijlociu, constituie dovada că, în epoca bronzului, partea centrală a Podișului Sucevei a fost intens locuită de comunități umane care stăpâneau tainele metalurgiei și mențineau schimburi active cu alte comunități din aceeași perioadă istorică, sudice sau de peste munți.

În sfârșit, sperăm ca, pe viitor, odată cu acumularea de noi și complete date, bazate îndeosebi pe săpături sistematice, să reluăm în discuție această interesantă problematică a topoarelor de piatră aparținând epocii bronzului, cel puțin în ceea ce privește teritoriul Podișului Sucevei.

NOTE

1. Amintim că materiale din epoca bronzului au fost identificate cu prilejul unor cercetări ce vizau, în general, alte obiective. Pentru Rădășeni, și alte descoperiri vezi V. Ciurea, *Preistoria. Viața omului primitiv în vechiul ținut al Sucevei (Baia de azi)*, extras din revista *Natura*, nr. 6-7, 1931, p. 5-8; pentru Dolhești Mari vezi M. Dinu, *Sondajul arheologic de la Dolhești Mari*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 214-220 și idem, *Șantierul arheologic Dolhești Mari*, în *Materiale*, VII, p. 123-125.; pentru Suceava – „Șipol” vezi N. Ursulescu, *Așezările omenesci de pe teritoriul Sucevei până în secolul al VI-lea*, în *Studii și materiale – Istorie*, III, 1973, p. 55; pentru Ipotești, *ibidem*; pentru Șcheia – „Siliște”, *ibidem*; pentru Suceava – *Biserica Beizadelelor*, *ibidem*; pentru Suceava – *Curtea Domnească*, vezi L. Chițescu, *Depozitul de obiecte de podoabă din epoca bronzului de la Suceava*, în *SCIVA*, 27, 1976, 1, p. 103; pentru Mihoveni vezi N. Ursulescu, P. V. Batariuc, *Cercetările arheologice de la Mihoveni (Suceava) – 1973*, în *Suceava*, V, 1978, p. 89-106; referințe cu ilustrații pentru ceramica de tip Costișa-Komarov, vezi și la Gh. Dumitroaia, *Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, Piatra-Neamț, 2000, fig. 105 și fig. 106/5-8 precum și *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului din România. Catalog de expoziție*, coord. V. Cavruc și Gh. Dumitroaia, Piatra-Neamț, 2001, p. 40-41 și pl. 53-54; pentru Botoșana, vezi S. Teodor, *Vestigii sporadice din epoca bronzului și a fierului la Botoșana (județul Suceava)*, în *Suceava*, VI-VII, 1979-1980, p. 45-48 și fig. 1-8; pentru Horodnicu de Jos vezi M. Ignat, *Contribuții la cunoașterea epocii bronzului și a Hallstatt-ului timpuriu în județul Suceava*, în *Thraco-Dacica*, II, 1981, p. 134-136; pentru Suceava – „Dealul Zamca” vezi I. Mareș, *Un mormânt preistoric descoperit la Suceava – „Dealul Zamca”*, în *Codrul Cosminului*, 2 (12), 1996, p. 323-327 și fig. I-II.
2. T. Hrib, *Cronica de la Arbore*, Iași, Junimea, 1972, ed. a II-a completată și revizuită. În fotografiile de la p. 155 și 158 apar topoare din epoca bronzului.
3. M. Andronic, *Evoluția habitatului uman în bazinul hidrografic Soloneț din paleolitic până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, Iași, 1997, p. 57 și pl. IV/9, V/18, 20, 22.
4. Alături de obiectele pe care le amintim, se mai aflau, în vara anului 2000, câteva gratoare, lame și topoare de silex.
5. În zona satului Botoșana, pe „Dealul Crucii” sunt semnalate materiale Costișa-Komarov și Noua; vezi S. Teodor, *op. cit.*, p. 45-48. Vezi și V. Boca, *Monografia satului Botoșana*, Cluj-Napoca, 2001, p. 34, unde sunt menționate, ca provenind de pe cuprinsul localității, vârfuri de săgeată și de lance din silex, două seceri și o lamă de cuțit din bronz.
6. Căruia îi mulțumim călduros și pe această cale pentru permisiunea de publica materialul.
7. Pentru vestigii din epoca bronzului în cuprinsul satului Părhauți vezi M. Andronic, *op. cit.*, p. 26, 28.
8. Pentru satul Soloneț vezi M. Andronic, *op. cit.*, p. 37-38.
9. Mulțumim și pe această cale d-lui dr. Ioan Ieșcu pentru solicitudine.
10. Mulțumim d-lui economist Vasile Atănăsoaie pentru amabilitatea cu care ne-a permis să analizăm colecțiile domniei sale. De pe teritoriul satului Călugăreni (comuna Adâncata) provine un topor din piatră cu bavură, vezi M. Ignat, *op. cit.*, p. 134 și fig 1/4.
11. Piesa ne-a fost pusă la dispoziție de dr. Paraschiva Victoria Batariuc, căreia îi mulțumim și pe această cale. Vezi și Emil C. – Ursu, *Evoluția habitatului uman în județul Suceava. De la paleolitic până în secolul IV d. Chr.*, Suceava, 1997, lucrare de licență, îndrumător lector univ. dr. D. Boghian, p. 2, nr. I.2.D. și fig. 31/2, de unde am preluat ilustrația.
12. Mulțumim și pe această cale dr. Paraschiva Victoria Batariuc pentru amabilitatea cu care ne-a semnalat această piesă, recent intrată în colecțiile muzeului sucevean. De pe teritoriul satului Mihăiești provine și un cosor din silex, vezi M. Ignat, *op. cit.*, în *Thraco-Dacica*, II, 1981, p. 136 și fig. 2/1.

13. I. Mareș, *op. cit.*, p. 325-327, mormânt de inhumăție din al cărui inventar s-a mai păstrat doar un topor din granodiorit. Un alt mormânt, aflat în vecinătatea primului, indică, probabil, prezența unei necropole.
14. Fragmentul a fost identificat de dr. Paraschiva Victoria Batariuc (îi mulțumim din nou și pe această cale), în depozitul de arheologie al MNB – Suceava, într-o pungă cu materiale ceramice medievale, provenind din săpăturile întreprinse la Vornicenii Mari de regretatul arheolog sucevean E. I. Emandi la începutul anilor '80.
15. O. Cotoi, C. Grasu, *Unelte din piatră șlefuită din eneoliticul Subcarpaților Moldovei*, Iași, 2000, p. 33-52.
16. Amintim, printre altele: A. Prox, *Die Schneckenbergkultur*, Brașov, 1941, p. 48-51 și 68-69, pl. V-VI și XXXV; Al. Vulpe, *Depozitul de la Tufa și topoarele cu ceața cilindrică*, în *SCIV*, X, 1959, 2, p. 265-276; E. Comșa, *Date despre unelte de piatră șlefuită din epoca neolitică și din epoca bronzului, de pe teritoriul României*, în *SCIV*, 23, 1972, 2, p. 260; E. Tudor, *Un mormânt de la începutul epocii bronzului descoperit la Răcăciuni (jud. Bacău)*, în *SCIV*, 24, 1973, 2, p. 283-289; M. Ignat, *op. cit.*, în *Thraco-Dacica*, II, 1981, 133-134 și fig. 1/4; M. Irimia, M. Munteanu, *Un topor din epoca bronzului descoperit la Nicolae Bălcescu (jud. Călărași)*, în *Pontica*, XXI-XXII, 1988-1989, p. 299-303; A. C. Florescu, *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România. Așezări și necropole*, Călărași, 1991, fig. 158/2, 5 și 159/1-6; M. Munteanu, *Topoare, alte piese de piatră și însemne ale puterii din epoca bronzului, din sud-estul României*, în *Pontica*, XXIV, 1991, p. 407-418; I. Andrițoiu, *Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului*, „Bibliotheca Thracologica”, II, București, 1992, p. 44-45 și pl. 39, pentru topoare de piatră aparținând culturii Wietenberg; Cr. Schuster, M. Munteanu, *Considerații privind unele topoare din epoca bronzului, găsite la sud de Carpați*, în *MemAntiq*, XX, 1995, p. 79-84; Emil C. – Ursu, *Un topor de piatră din epoca bronzului descoperit la Bălănești (comuna Icușești, județul Neamț)*, în *Suceava*, XXII-XXIII, 1995-1996, p. 541-543; I. Vasiliu, *Topoare de piatră din epoca bronzului aflate în colecțiile muzeului de arheologie din Tulcea*, în *Peuce*, XII, 1996, p. 9-26; M. Irimia, A. Bardac, *Noi descoperiri din epoca bronzului la Grădina (jud. Constanța)*, în *Pontica*, XXVIII-XXIX, 1995-1996, p. 18-21.
17. Gh. Dumitroaia, *Cercetările arheologice din județul Neamț (1996)*, în *MemAntiq*, XXI, 1997, p. 433; *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului din România. Catalog de expoziție*, coord. V. Cavruc și Gh. Dumitroaia, Piatra-Neamț, 2001, p. 51 și pl. 63/3-4.
18. C. Matasă, *Descoperiri arheologice în raionul Piatra Neamț*, în *Materiale*, V, 1959, p. 731 și fig. 9/1-2.
19. R. F. Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, Erster Abschnitt, Cernăuți, 1896, p. 10 și pl. I/6 (L=9 cm).
20. *Ibidem*, pl. I/5 (L=10,5 cm).
21. *Ibidem*, pl. I/7 (L=10 cm). Poiana Micului este sat component al comunei Mănăstirea Humorului.
22. C. Matasă, *op. cit.*, p. 731 și fig. 9/1.
23. V. Ciurea, *op. cit.*, p. 8, fig. 5/4-6.
24. M. Dinu, *op. cit.*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 214-220 și idem, *Șantierul arheologic Dolheștii Mari*, în *Materiale*, VII, p. 123-125.
25. *Vezi nota 1.*
26. M. Ignat, *op. cit.*, în *Thraco-Dacica*, II, 1981, p. 134-136.
27. Materialele sunt inedite și provin din cercetările efectuate în anii 2000 și 2001; vezi Bogdan Niculică, Dumitru Boghian, Ion Mareș, Sorin Ignătescu, *Date preliminare privind necropola tumulară din epoca bronzului de la Adâncata, jud. Suceava*, comunicare în cadrul colocviului *Carpații Răsăriteni în epoca bronzului. Complexul cultural Costișa-Komarov*, Piatra-Neamț – Miercurea Ciuc, 12-15 septembrie 2001; Bogdan Niculică, Ion Mareș, Dumitru Boghian, Sorin Ignătescu, *Date preliminare referitoare la cercetările din necropola*

aparținând epocii bronzului de la Adâncata – „Imaș”, județul Suceava, comunicare în cadrul simpozionului național Bucovina – File de Istorie, Suceava, 28-29 noiembrie 2001.

28. Vezi nota 1.

29. S. Teodor, *op. cit.*, p. 45-48 și fig. 1-8.

30. M. Ignat, *Metalurgia în epoca bronzului și prima epocă a fierului din Podișul Sucevei*, Suceava, 2000, p. 28-29; B. Niculică, I. Cojocaru, *Noi date cu privire la un topor de aramă aparținând epocii bronzului, din colecțiile Muzeului Național al Bucovinei, recent publicat, în Suceava, XXVI-XXVII/1999-2000*, sub tipar.

31. M. Ignat, *op. cit.*, p. 31-35.

RÉSUMÉ

L'auteur présente 23 haches en pierre, inédites, découvertes dans l'espace du département de Suceava et qui appartient, généralement, à l'époque du bronze.

LÉGENDES DES FIGURES

1. Fig. I. – 1-2, Botoșana; 3, Mihăiești – „Poieni”; 4, 9, Arbore; 5, 8, Rădășeni; 6, Suceava – „Dealul Zamca”; 7, Siminicea – „Scobinți”.
2. Fig. II. – 1, Vornicenii Mari; 2, Mihoveni; 3, Arbore; 4, 6-7, Botoșana; 5, Udești.
3. Fig. III. – 1, Arbore; 2, Adâncata – „Dealul Lipovanului”; 3, Moara Carp; 4 Plăvălari – „Dealul Popii”; 5, Udești; 6, Berești – Adâncata.
4. Fig. IV. – 1, Părâuți – „Mestecenii”; 2, Soloneț – „Câmpul Beldiman”.
5. Fig. 5 – 1, Chintinici; 2, Bărcănești; 3, Iaslovăț; 4, Ciudin; 5, Poiana Micului.

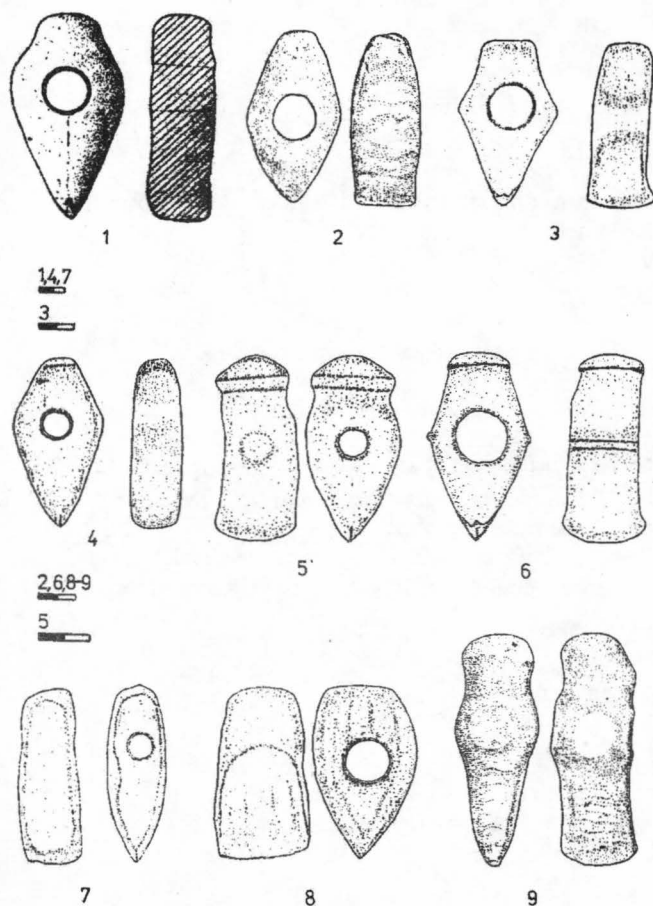

Fig. I. 1-2, colecția V. Boca – Botoșana; 3, Mihăiești – „Poieni”; 4, 9, colecția T. Hrib – Arbore; 5, 8, colecția I. Iețcu (Rădășeni); 6, Suceava – „Dealul Zamca”; 7, Siminicea – „Scobinji”. 1, după M. Andronic.

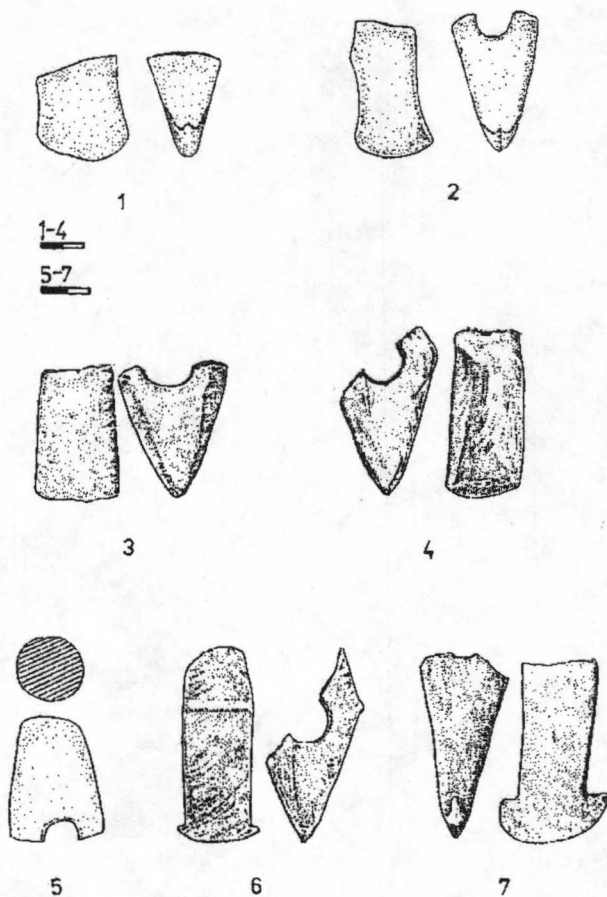

Fig. II. 1, Vornicenii Mari; 2, Mihoveni; 3, colecția T. Hrib – Arbore; 4, 6-7, colecția V. Boca – Botoșana; 5, colecția Școlii Generale Udești.

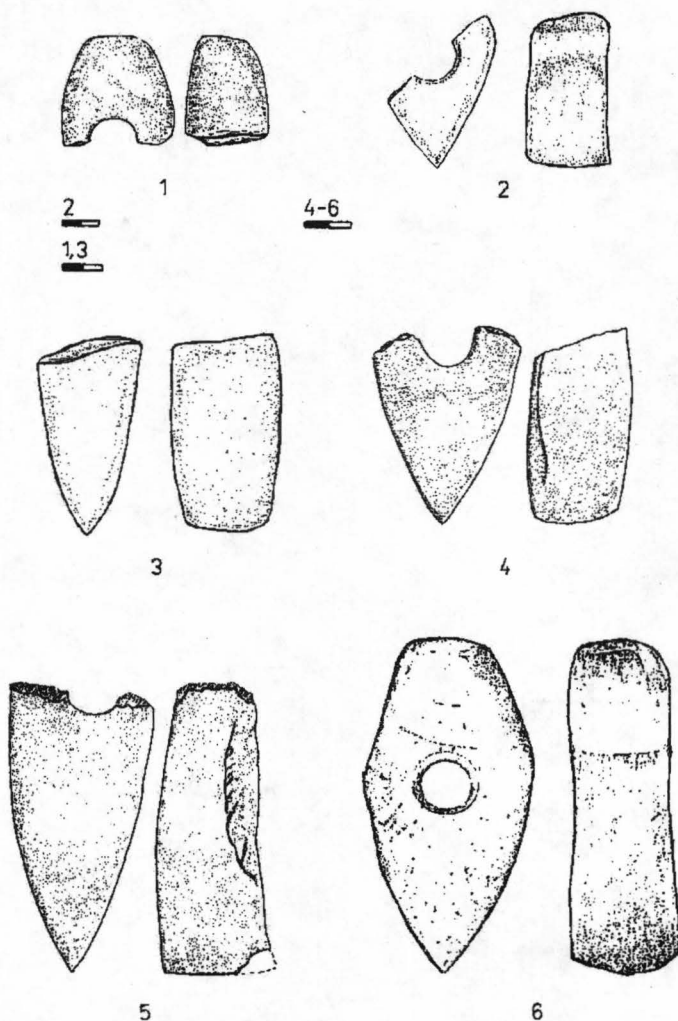

Fig. III. 1, colecția T. Hrib – Arbore; 2, colecția V. Atănăsoaie (Adâncata – „Dealul Lipovanului”); 3, colecția Școlii Generale Moara Carp; 4 colecția Școlii Generale Plăvălari – „Dealul Popii”; 5, colecția Școlii Generale Udești; 6, colecția T. Ignătescu (Berești, comuna Adâncata; după C.-E. Ursu).

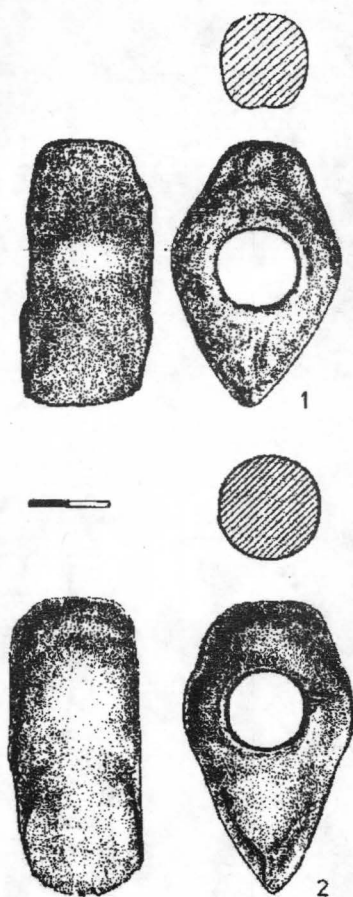

Fig. IV. 1-2, colecția V. Butnar (Todirești). 1, Părâuți – „Mestecenii”; 2, Soloneț – „Câmpul Beldiman”.

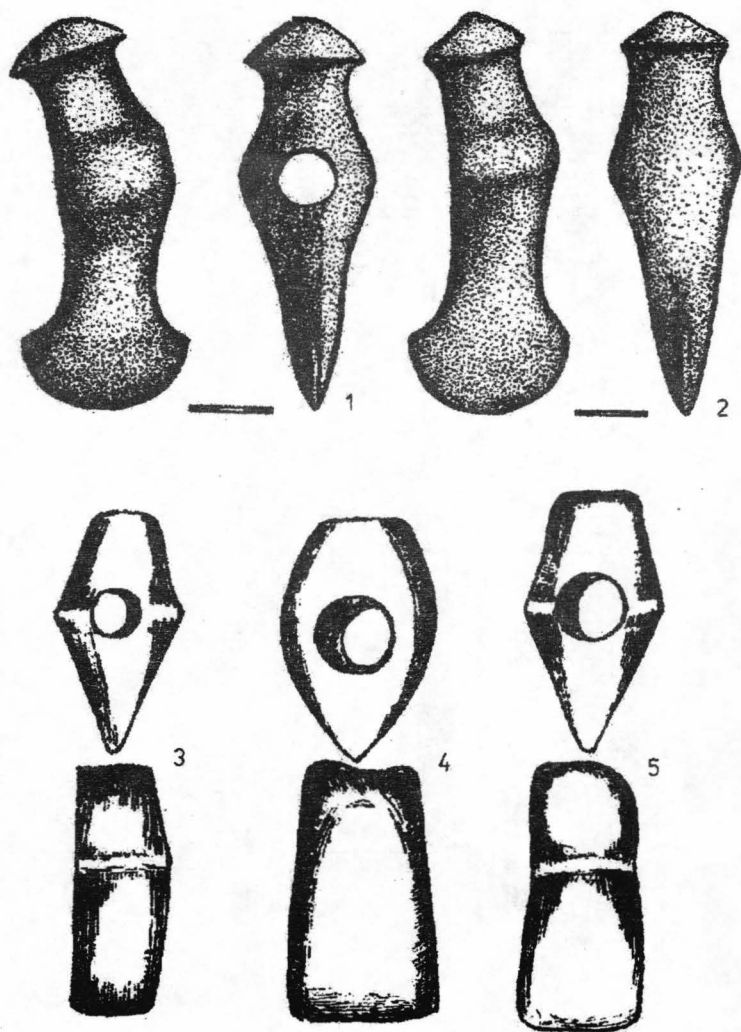

Fig. 5 1, Chintinici; 2, Bărcănești; 3, Iaslovăț; 4, Ciudin; 5, Poiana Micului. 1-2, după Gh. Dumitroaia; 3-5, după R. F. Kaendl.

RECUNOAȘTERI ARHEOLOGICE ÎN PODIȘULUI SUCEVEI (II)

Bogdan Niculică, Sorin Ignătescu

Prin studiul de față ne propunem să introducem în circuitul științific unele materiale arheologice recent identificate în cuprinsul Podișului Sucevei sau în imediata sa apropiere. o parte dintre acestea intrate de curând în colecțiile Seminarului de Arheologie al Universității „Ștefan cel Mare” Suceava. Având în vedere importanța descoperirilor arheologice din orice etapă istorică, considerăm aceasta o sumară contribuție la viitorul repertoriu arheologic al județului Suceava.

1. BAIA, *Cetățuie*, comuna Baia, județul Suceava;

Recunoașterile arheologice de suprafață întreprinse în primăvara anului 2000 au confirmat existența materialelor ceramice cucuteniene dintre care se remarcă un fragment de lingură sau polonic (fig. 3/6). În plus au fost identificate fragmente ceramice ce ar putea aparține culturii Precucuteni (faza a III-a) sau fazei A a culturii Cucuteni (fig. 3/1,4-5) dar și altele culturii Horodiștea-Erbiceni, eventual bronzului timpuriu.

Beldiceanu N. 1983, *Cultura*, I, 1; V. Ciurea, *Preistoria. Viața omului primitiv în vechiul ținut al Sucevei (Baia de azi)*, Natura, 6-8; V. Ciurea, *Aperçu des antiquités préhistoriques du département de Baia*, Dacia, III-IV, (1927-1931), p.149; N. Zaharia, M. Petrescu – Dimbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic până în sec. XVIII*, București, 1970, p. 308; N. Ursulescu, *Primele culturi neolitice pe teritoriul Moldovei*, teză de doctorat, Iași, 1983, p.42;

Materialele se află în colecțiile Seminarului de Arheologie și Istorie Veche al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava.

2. BOSANCI, *Dealul Hârtop*, comuna Bosanci, județul Suceava;

La sud-est de sat, pe pantele vestice ale *Dealului Hârtop*, pe malul stâng al unui pârâiaș care se varsă în pârâul Rugina, afluent de stânga al Șomuzului Mic, au fost identificate fragmente ceramice aparținând culturii *Sântana de Mureș*.

Materialele se află în colecțiile Seminarului de Arheologie și Istorie Veche al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava.

3. BOTOȘANIȚA MARE, comuna Calafindești, județul Suceava;

De pe teritoriul satului provin fragmente ceramice aparținând culturilor Precucuteni (faza a III – a) (fig. 4/9) și Cucuteni (faza B) alături de o greutate de lut ars, lucrată din pastă cărămie, tronconică, perforată transversal și longitudinal.

Mulțumim și pe această cale d-lui prof. Ioan Pesclevei din Suceava pentru materialele puse la dispoziție și semnalarea sitului.

Materialele se află în colecțiile Seminarului de Arheologie și Istorie Veche al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava.

4. FORĂȘTI; comuna Forăști, județul Suceava;

Pe teritoriul satului a fost descoperită, cu mulți ani în urmă, o monedă de argint, aflată în prezent în posesia d-lui Ticu Dascălu din Forăști. *Determinarea** a stabilit că este vorba despre un denar roman imperial emis de Vespasianus (69-79 p. Chr.).

* Determinarea a fost efectuată de drd. Monica Gogu și drd. Bogdan Niculică de la Muzeul Național Bucovinei – Suceava.

5. IPOTEȘTI, *La Pod la Rediu*, comuna Ipotești, județul Suceava;

Din zona cunoscută în literatura de specialitate sub numele de *La Pod la Rediu*, situată pe ambele maluri ale pârâului Rediu, la limita dintre satele Ipotești și Bosanci, în vecinătatea drumului județean, provine un fragment ceramic (fig. 4/2) decorat cu brăuri în relief crestate, organizate probabil în metope, încadrabil în etapa finală a perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului sau în bronzul timpuriu.

P. V. Batariuc, *Așezarea precucuteniană de la Bosanci* (jud. Suceava) în Suceava. Anuarul Muzeului Județean, VI – VII, 1979 – 1980, p. 33-44;

Materiale în colecțiile Seminarului de Arheologie și Istorie Veche al Universității „Ștefan cel Mare” Suceava.

6. PĂRHĂUȚI, comuna Todirești, județul Suceava;

a) *Grădina de la Moară*

Cu ocazia reamenajării drumului de țară care mărginește grădina înspre est, versantul acestui fragment de terasă de pe partea stângă a râului Soloneț a fost taluzat, în profilul rezultat observându-se unele materiale arheologice. Dintre acestea, menționăm fragmente ceramice datând din sec. XVII-XVIII și câteva fragmente lucrate din pastă cărămidie cu cioburi pisate în compoziție, databile în eneolitic.

b) *Dealul Muncel*

Noi periegeze întreprinse în această importantă stațiune cucuteniană au condus la descoperirea de noi vase bitronconice cu gura în formă de pâlnie (fig. 5/3-5, fig. 6/3), vase piriforme cu gât scurt (fig. 5/6, fig. 6/6), castroane (fig. 6/1,4-5). În plus au putut fi identificate și vase bitronconice cu gât scurt și buza ușor răsfrântă (fig. 5/2, fig. 6/2) și un vas globular cu gât drept, toate acestea aparținând speciei pictate. Pictura se păstrează doar pe câteva exemplare (fig. 3/2, fig. 5/2), sugerând ca și formele ceramicii aparținute stațiunii la faza „B” a acestei culturi. O descoperire aparte o constituie o statueta zoomorfă parțial distrusă reprezentând un bovid (fig. 12/2).

M. Andronic, *Evoluția habitatului uman în bazinul hidrografic Soloneț, din paleolitic până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în Suceava, XXII-XXIII, 1995-1996, p.24-25; B. Niculică, S. Ignătescu, D. Boghian, *Recunoașteri arheologice în Podișul Sucevei*, în *Codrul Cosminului*, 5, 2000, p.39-40;

Materialele se află în colecțiile Seminarului de Arheologie și Istorie Veche al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava.

7. RIPICENI, comuna Ripiceni, județul Botoșani;

De pe malul drept al Prutului, din zona acestei localități, ne-a parvenit un grup de materiale arheologice extrem de interesante. În ciuda faptului că informațiile privind localizarea punctului sunt lacunare iar acesta nu se situează în Podișul Sucevei, am considerat necesară prezentarea acestuia pentru ca informațiile, și așa sumare, să nu se piardă cu totul. Este vorba despre patru vase fragmentare în asociere cu treisprezece fragmente de statuete antropomorfe, toate aparținând fazei B a culturii Cucuteni. Vasele sunt toate pahare bitronconice cu gât, de dimensiuni diferite (fig. 3/3,7-9). Dacă două nu au păstrat pictura (fig. 3/3,8), celelalte două s-au păstrat mult mai bine (fig. 3/7,9). Gâtul unuia a fost decorat cu o bandă neagră la partea superioară sub care se succed 16 linii roșii paralele și ușor oblice (fig. 3/7). Ultimul vas a fost decorat cu linii negre pe gât în timp ce corpul se remarcă printr-un decor în care numeroase linii negre subțiri se întretaie arbitrar (fig. 3/9). Acest fascicul de linii este mărginit în partea de jos de trei benzi negre paralele, iar în partea de sus de una singură, care în regiunea torții formează un arc de cerc pozitiv, sub care a fost trasat un al doilea arc paralel cu primul.

Majoritatea statuetelor fac parte din categoria celor verticale, dar, din păcate, ne-au parvenit mai ales părțile inferioare ale acestora (fig. 8, fig. 9, fig. 10/1-2, fig. 11/2-3) sau mediane

(fig. 7/2). Caracterizate prin zveltețe și armonie, tipul elongat are membrele evidențiate (fig. 7/2; fig. 10/2; fig. 11/2), sau nu (fig. 8/1-3; fig. 9/1-2; fig. 11/3). Cele care au păstrat pictura sunt decorate cu benzi negre orizontale sau oblice, caracteristice plasticii Cucuteni B. Una dintre ele are abdomenul perforat orizontal și pliurile adipoase evidente (fig. 9/1). Un singur exemplar sugerează o vârstă mai înaintată, având în vedere lățimea șoldurilor și a țesutului adipos (fig. 9/2).

Două fragmente provin de la partea superioară a acestui tip de statueta. Una a păstrat doar torsul, fără cap, prevăzut cu amorse și cu sâni și decorat cu benzi negre oblice terminate într-o bandă neagră orizontală dispusă sub gât (fig. 7/1). Cealaltă este susceptibilă de a fi și butonul unui capac, deoarece are interiorul gol și o lărgime a bazinului exagerată; poate fi vorba și de o reprezentare a gravidității (fig. 10/3). Sâni nu apar, dar sunt reprezentate amorsele umerale tipice. Capul este discoidal, cu carenă mediană, dar fără perforații. O ultimă piesă reprezintă coapsele și bazinul unei statuete așezate, ce reprezintă un personaj feminin de o vârstă matură. Detaliile anatomice cel mai bine reprezentate, într-o manieră naturalistă, sunt genunchii.

În ceea ce privește dimensiunea acestor statuete, majoritatea sunt de dimensiuni mijlocii, o excepție reprezentând-o statueta de dimensiuni mari, din care ne-a parvenit doar partea mediană (fig. 7/2).

Materialele se află în colecțiile Seminarului de Arheologie și Istorie Veche al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava.

Al. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, 1976, vol. I, p. 221. Probabil este vorba despre așezarea nr. XLIX.1.F. (5) – Gura Hârtopului – În Ponoare.

Materiale în colecțiile Seminarului de Arheologie și Istorie Veche al Universității „Ștefan cel Mare” Suceava.

8. ROȘIORI, comuna Forăști, județul Suceava;

Pe teritoriul satului Roșiori, comuna Forăști, în primăvara anului 1998, cetățeanul Gheorghe Grigoraș din satul Ruși, a descoperit pe terenul lui Ioan Grigoraș, o monedă de argint (un denar de la Hadrianus), parțial tăiată, dar bine păstrată. Av: [HADRIAN]VS AVG COS III PP. Rv: TELLVS STABIL. Diametrul de 17 x 18 mm. RIC, II, p. 372, nr. 276.

Moneda a fost păstrată de descoperitor.

9. SĂLĂGENI, comuna Siminicea, județul Suceava;

În albia pârâului Sălăgeni, pe teritoriul satului, a fost descoperită o roată miniaturală provenind de la un car de cult, aparținând, probabil, epocii bronzului (fig. 2/5).

Piesa se păstrează în colecțiile Seminarului de Arheologie și Istorie Veche al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava.

10. SIMINICEA, comuna Siminicea, județul Suceava;

De pe teritoriul fostului sat Miclescu (comuna Siminicea), din apropierea râului Siret, provine o fusaioală lucrată dintr-o pastă cenușiu-negricioasă, care ne-a fost pusă la dispoziție de d^{ra} Anamaria Chiveriga din Suceava (fig. 2/3).

Piesa se păstrează în colecțiile Seminarului de Arheologie și Istorie Veche al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava.

11. SIREȚEL, comuna Sirețel, județul Iași;

De pe teritoriul satului provine un topor din silex cenușiu-închis, trapezoidal în secțiune longitudinală, rectangular în secțiune transversală, neșlefuit, cu tăișul arcuit și muchia dreaptă (plană), încadrabil în perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului.

Piesa se află în posesia cetățeanului Nicolae Ciprian Sofronia din Suceava.

12. SUCEAVA, *Ferma agricolă 2 – Ițcani*, județul Suceava;

a) O importantă stațiune pluristratificată se află pe în spatele depoului CFR Ițcani-Suceava, pe malul stâng al râului Suceava. Materialele descoperite recent în acest sit aduc noi precizări cu privire la evoluția sa. Noi materiale ceramice confirmă locuirea umană în această stațiune în orizonturile cronologice corespunzătoare culturilor Precucuteni III (fig. 4/1,7), Cucuteni (B) Horodiștea-Erbiceni (fig. 4/8) Noua (fig. 4/3), La Tène-ului (fig. 4/4-5) dar și culturii Sântana de Mureș (fig. 6/6). În afară de materialele ceramice, au mai fost descoperite piese de silex (fig. 2/1) precum și două topoare eneolitice din silit (fig. 2/6-7). În timp ce nivelele eneolitice ocupă mai ales zona răsăriteană a stațiunii, cele din epocile ulterioare sunt dispuse în sectorul apusean. Precizăm că această așezare, cu o suprafață de aproximativ 10 ha se află în fața cunoscutei așezări de la Mihoveni – *Cahla Morii*, de pe malul drept al Sucevei.

M. Andronic, P.-V. Batariuc, *Contribuții la cunoașterea evoluției habitatului uman în zona limitrofă a orașului Suceava*, în *Suceava Anuarul Muzeului Național al Bucovinei*, XVII-XVIII-XIX, 1992, p.9-24; B. Niculică, S. Ignătescu, D. Boghian, *Recunoașteri arheologice în Podișul Sucevei*, în *Codrul Cosminului*, 5, 2000, p.41-42;

Materialele se află în colecțiile Seminarului de Arheologie și Istorie Veche al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava.

13. TODIREȘTI, *Săliște*, comuna Todirești, județul Suceava;

Această stațiune este cunoscută în literatura de specialitate datorită nivelelor de locuire din epoca bronzului, epoca fierului, ca și altora aparținând mileniului întâi d. Hr. și evului mediu. În vara anului 1998, pe marginea drumului de țară care traversează stațiunea a fost descoperit un vârf de cuțit curb din silex de Nistru, tipic pentru cultura Noua.

M. Andronic, *Evoluția habitatului uman în bazinul hidrografic Soloneț, din paleolitic până la sfârșitul secolului al XVIII – lea în Suceava Anuarul Muzeului Național al Bucovinei*, XXII – XXIII, Iași, 1995-1996, p. 32-33;

Materialele se află în colecțiile Seminarului de Arheologie și Istorie Veche al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava.

14. VOLOVĂȚ, comuna Volovăț, județul Suceava;

De pe teritoriul satului Volovăț, dintr-un punct neprecizat, provin două statuete antropomorfe feminine fragmentare, caracteristice culturii Cucuteni (faza B). Una dintre ele, deși fragmentară, reprezintă, cu siguranță un personaj feminin de o vârstă tânără (fig. 12/1). La spate au fost realizate cu un obiect ascuțit două șiruri de incizii orizontale. În aceeași zonă a corpului o proeminență lunguiață indică părul, legat probabil în coadă. Cealaltă piesă (fig. 12/3), dimpotrivă, pare a reprezenta un personaj feminin mai în vârstă, cu șoldurile late și țesuturile adipoase bine evidențiate aflat în poziție așezată (fig. 13/3). Capătul de jos al piesei are un picior canelat, potrivit poate pentru fixarea statuietei.

Mulțumim și pe această cale preotului Dumitru Valenciu din Volovăț pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție aceste piese.

Materialele se află în colecțiile Seminarului de Arheologie și Istorie Veche al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava.

Din cele 14 situri arheologice prezentate mai sus, 9 sunt inedite (Bosanci – *DI. Hârtoș*, Botoșanița Mare, Forăști, Părlăuți – *Grădina de la Moară*, Roșiori, Sălăgeni, Siminicea, Sirețel, Volovăț), în cazul celor de la Baia – *Cetățuie*, Ipotești – *La pod la Rediu*, Ripiceni, Suceava *Ferma agricolă 2 Ițcani* și Todirești – *Săliște* fiind semnalate noi descoperiri care vin să întregască imaginea stratigrafică asupra unor așezări care nu au suscitat – pe nedrept – interesul specialiștilor până în prezent. Cele mai multe dintre stațiuni sunt eneolitice (8), altele aparținând

epocii bronzului (2), La Tène –ului (2), culturii dacilor liberi (1), culturii Sântana de Mureș (2) sau evului mediu (1).

Résumé

Recherches archéologiques dans le Plateau de Suceava (II)

De nouvelles recherches archéologiques de surface ont donné aux auteures la possibilité de présenter dans cette étude, des informations sur 14 stations. Quelques – uns sont déjà connues, les autres sont inédites, mais toutes ont leur importance pour la mise au point du repertoire archéologique de Suceava.

EXPLICATIONS DES FIGURES

Fig. 1. La carte des découvertes archéologiques indiquées dans le texte;

Fig. 2. Pièces archéologiques en silex (1), argile (2-3, 5) et silthithe (4, 6-7), de Suceava – *Ferma 2 Ițcani* (1-2, 6-7), Siminicea (3), Sălăgeni (5), Baia – *Cetățuie* (4);

Fig. 3. Céramique de Baia – *Cetățuie* (1, 4-6), Părâhăuți – *Dealul Muncel* (2) și Ripiceni (3, 7-9);

Fig. 4. Céramique de Suceava – *Ferma 2 Ițcani* (1, 3-8), Ipotești – *La pod la Rediu* (2) și Botoșanița Mare (9);

Fig. 5. Céramique de Părâhăuți – *Dealul Muncel* (1-6);

Fig. 6. Céramique de Părâhăuți – *Dealul Muncel* (1-6);

Fig. 7. Plastique anthropomorphe de Ripiceni (1-2);

Fig. 8. Plastique anthropomorphe de Ripiceni (1-3);

Fig. 9. Plastique anthropomorphe de Ripiceni (1-2);

Fig. 10. Plastique anthropomorphe de Ripiceni (1-3);

Fig. 11. Plastique anthropomorphe de Ripiceni (1-3);

Fig. 12. Plastique anthropomorphe (1,3) et zoomorphe (2) de Volovăț (1,3) și de Părâhăuți – *Dealul Muncel* (2);

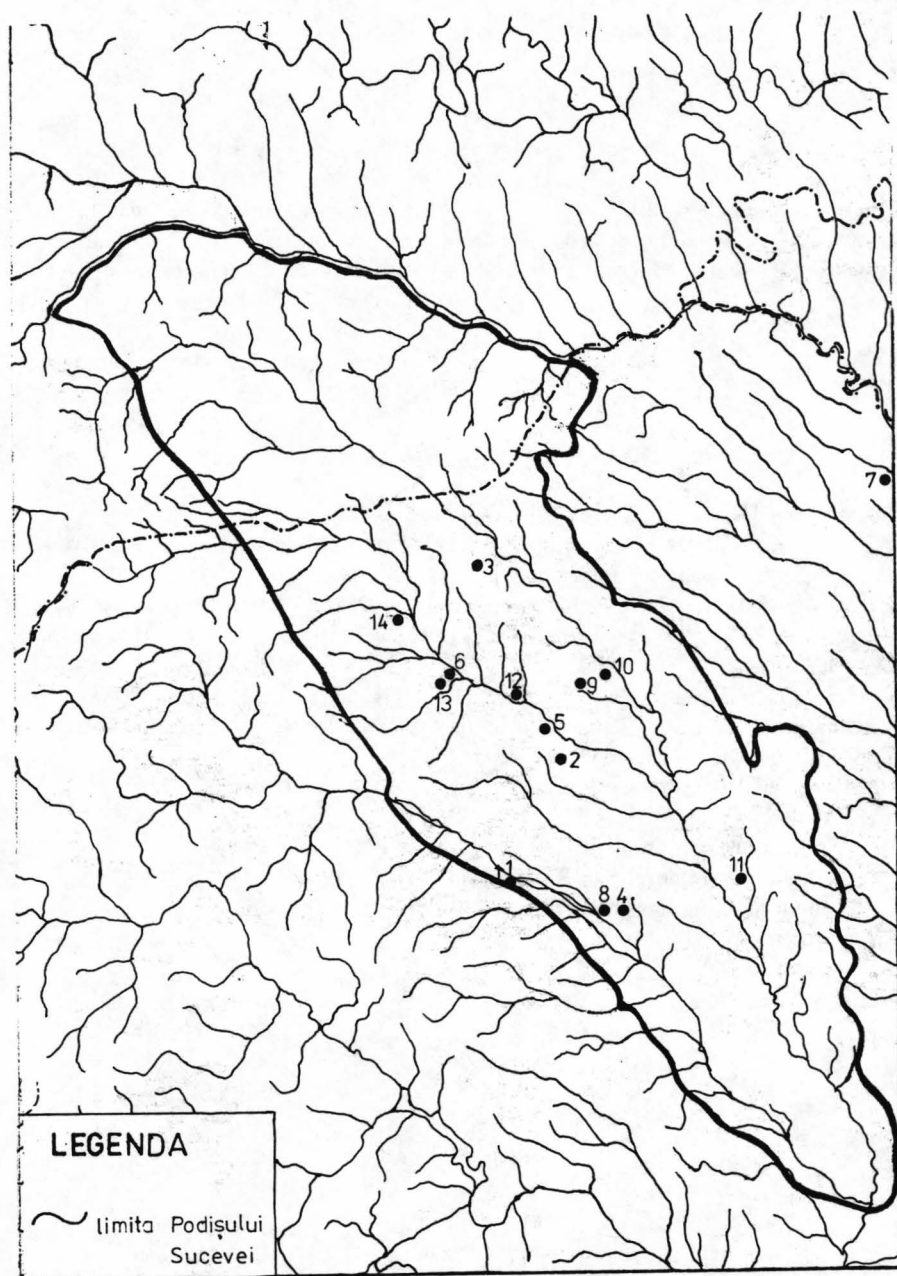

Fig. 1. Harta descoperirilor arheologice menționate în text;

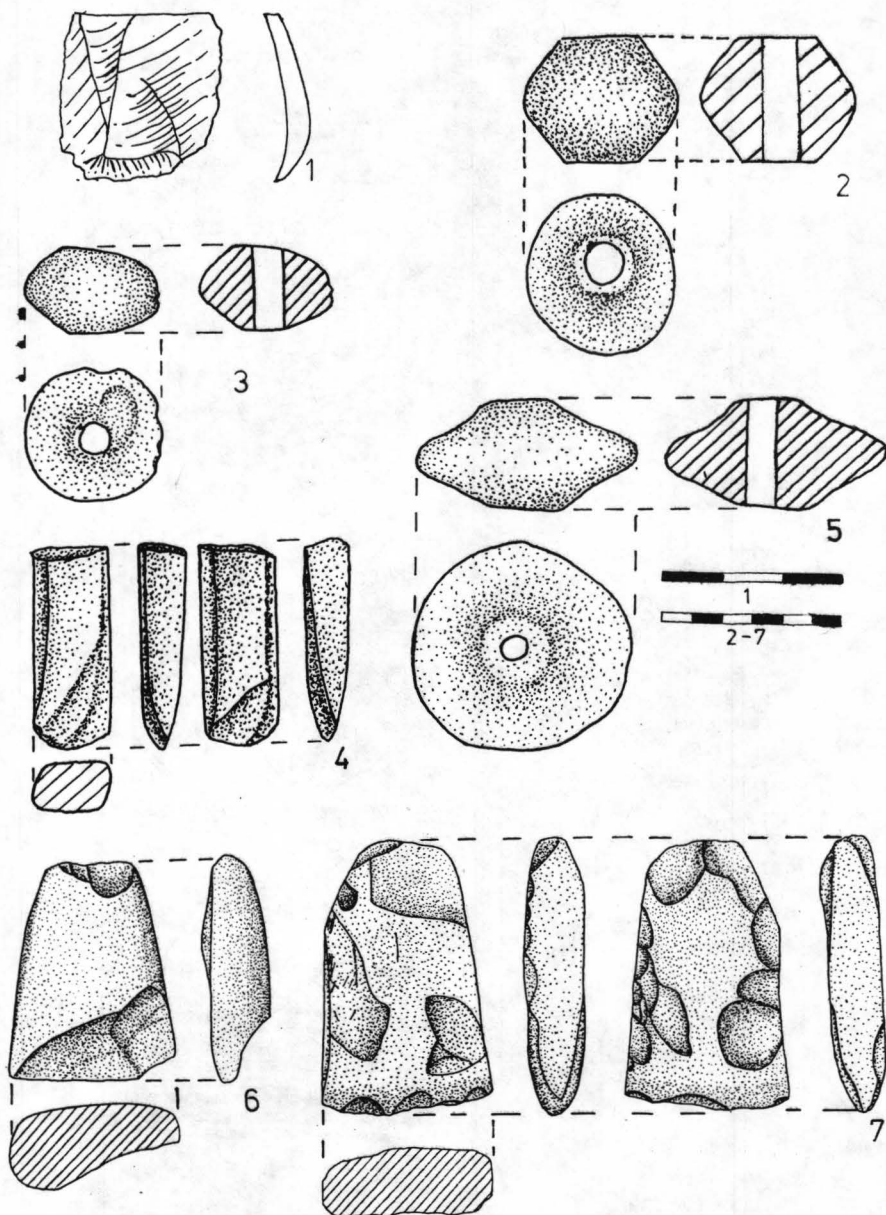

Fig. 2. Piese din silex (1), lut (2-3, 5) și silit (4, 6-7), de la Suceava – *Ferma 2 Ițcani* (1-2, 6-7), Siminicea (3), Sălăgeni (5), Baia – *Cetățuie* (4);

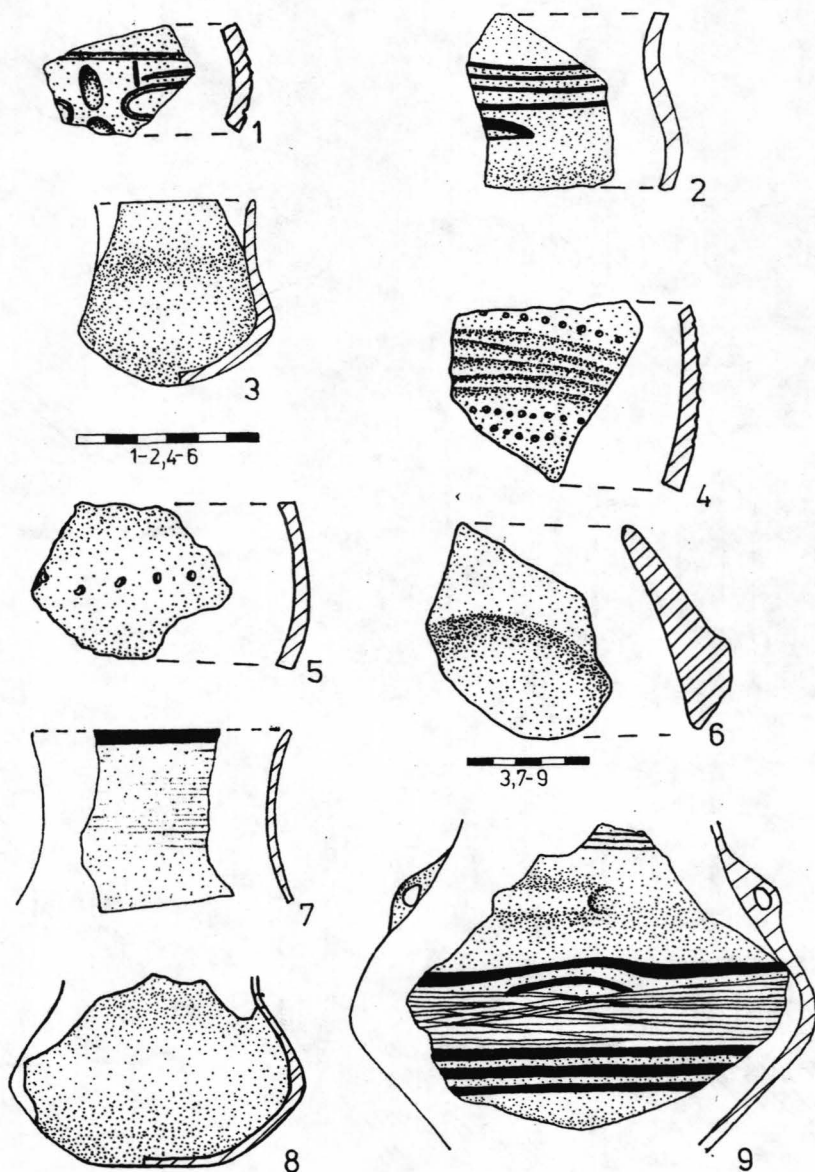

Fig. 3. Ceramică de la Baia – Cetățuie (1, 4-6), Părhăuți – Dealul Muncel (2) și Ripiceni (3, 7-9);

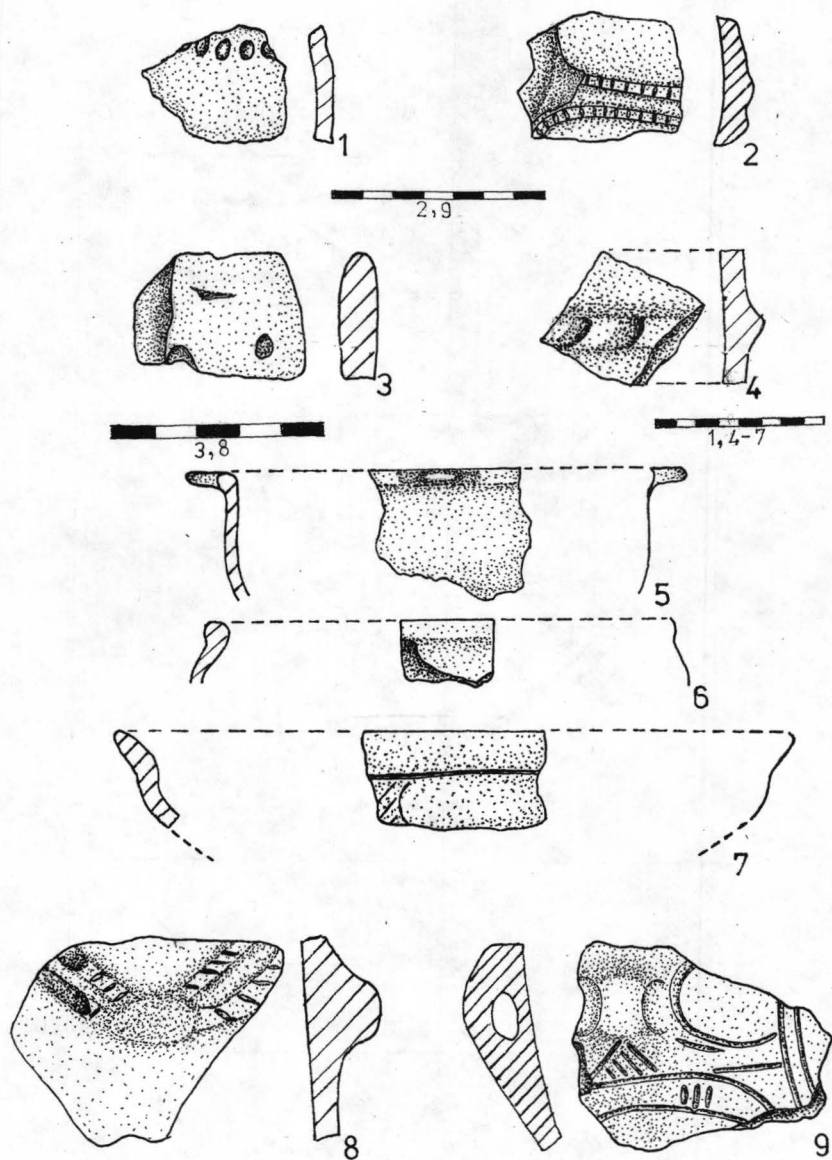

Fig. 4. Ceramică de la Suceava – *Ferma 2 Ițcani* (1, 3-8), *Ipotești – La pod la Rediu* (2) și *Botoșanița Mare* (9);

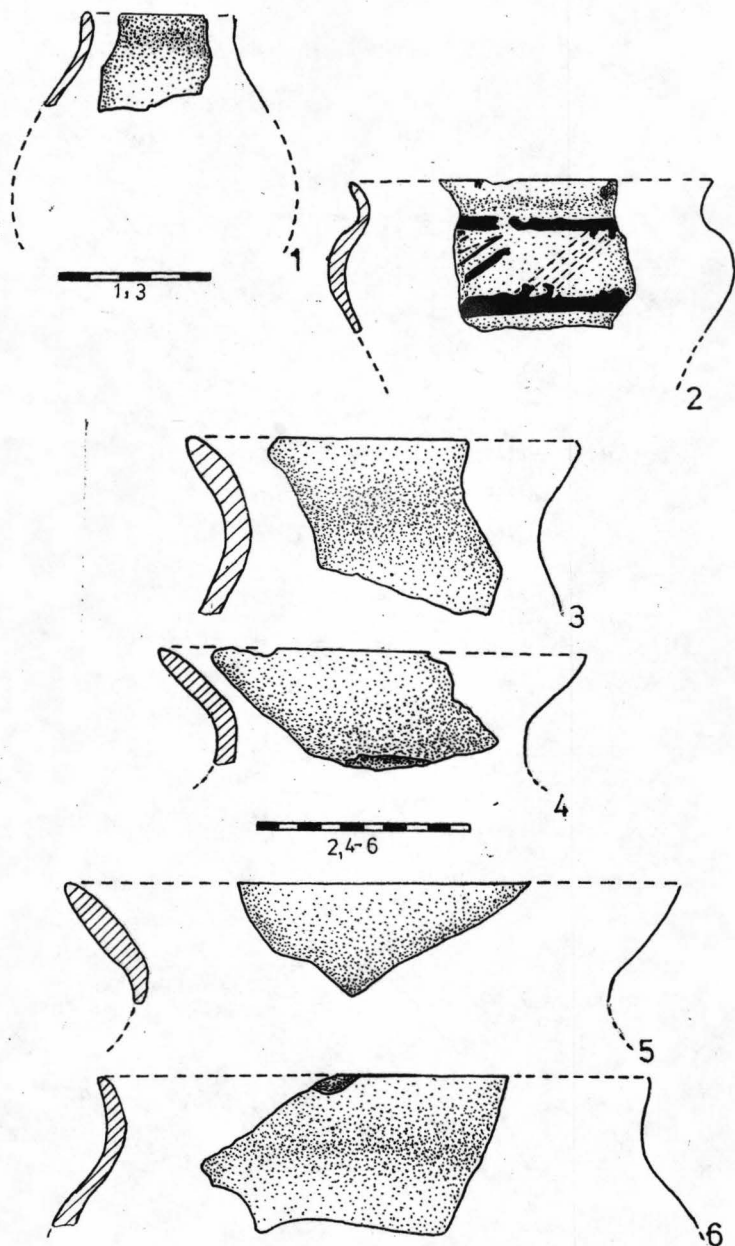

Fig. 5. Ceramică de la Părhăuți – Dealul Muncel (1-6);

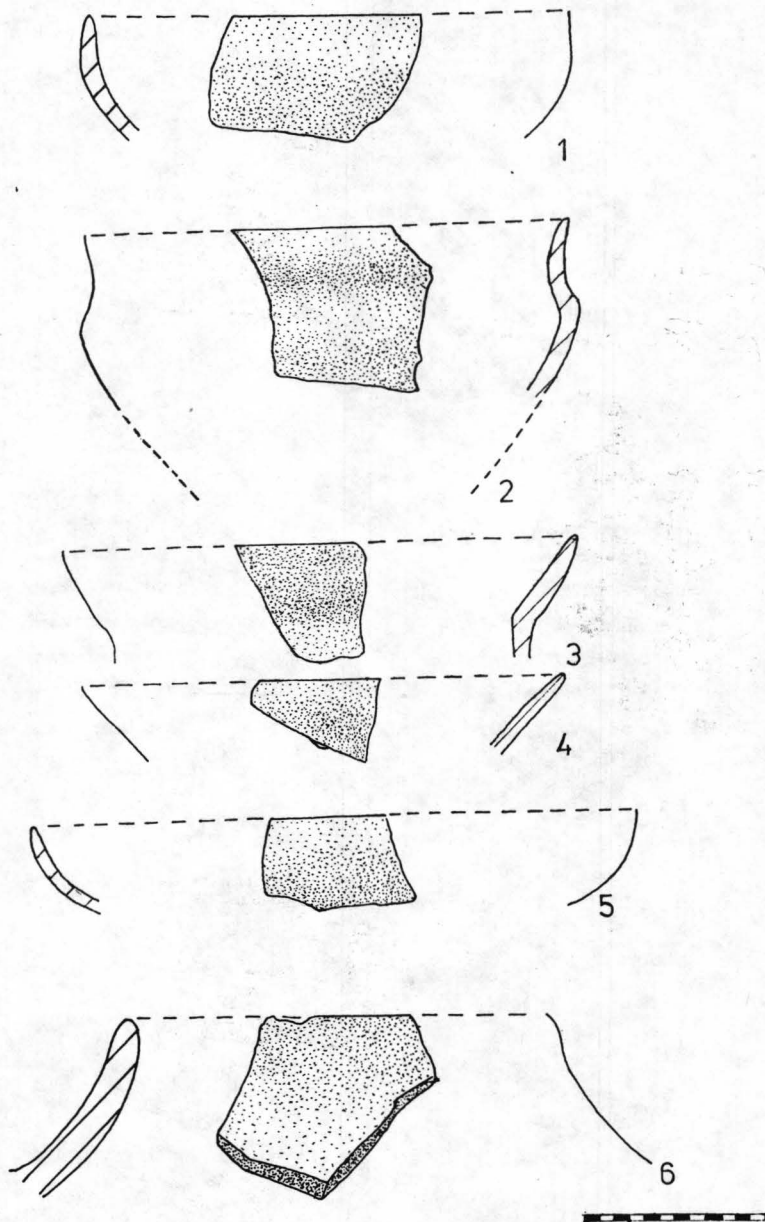

Fig. 6. Ceramică de la Părâuți – Dealul Muncel (1-6);

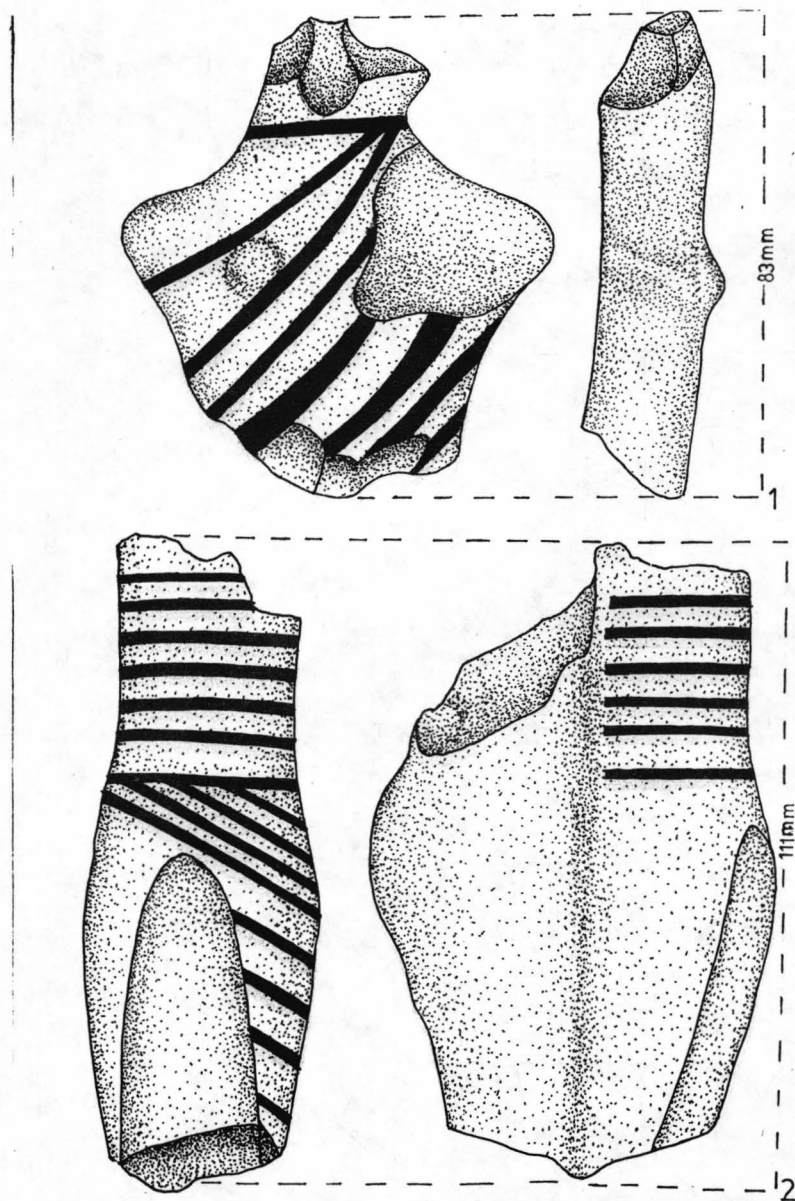

Fig. 7. Plastică antropomorfă de la Ripiceni (1-2);

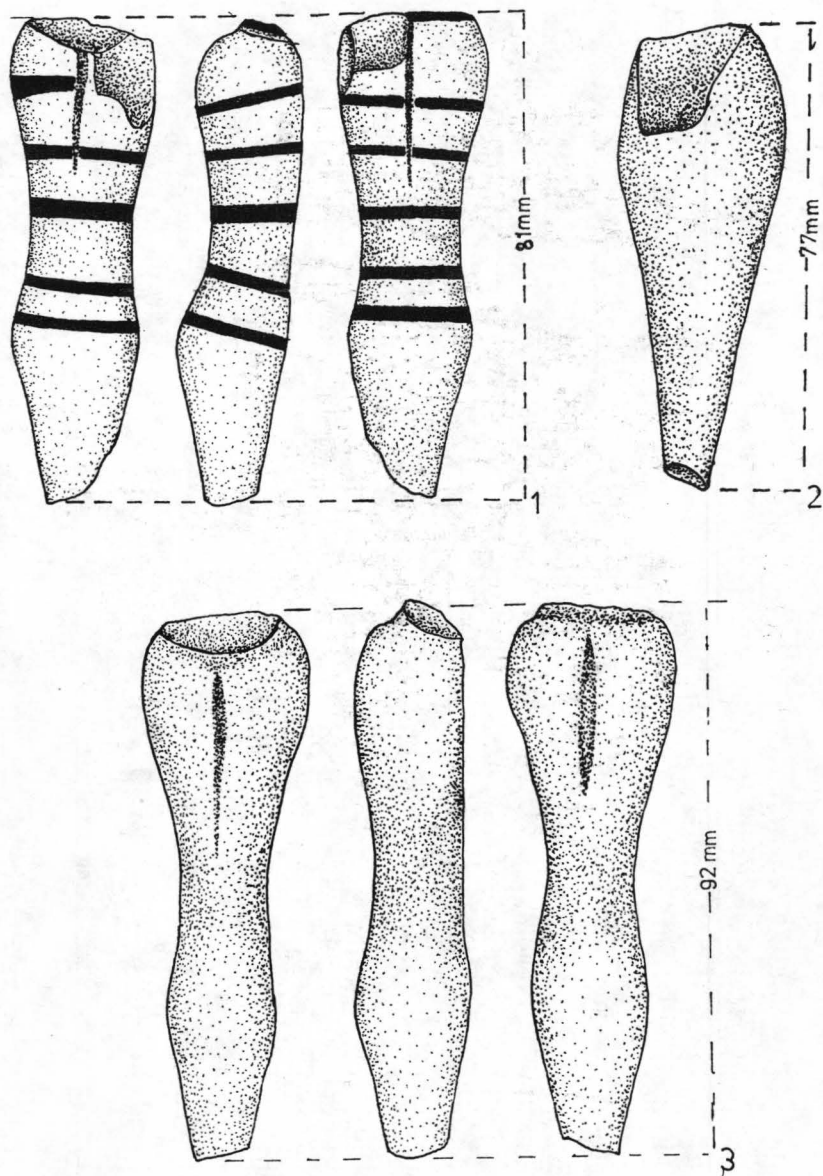

Fig. 8. Plastică antropomorfă de la Ripiceni (1-3);

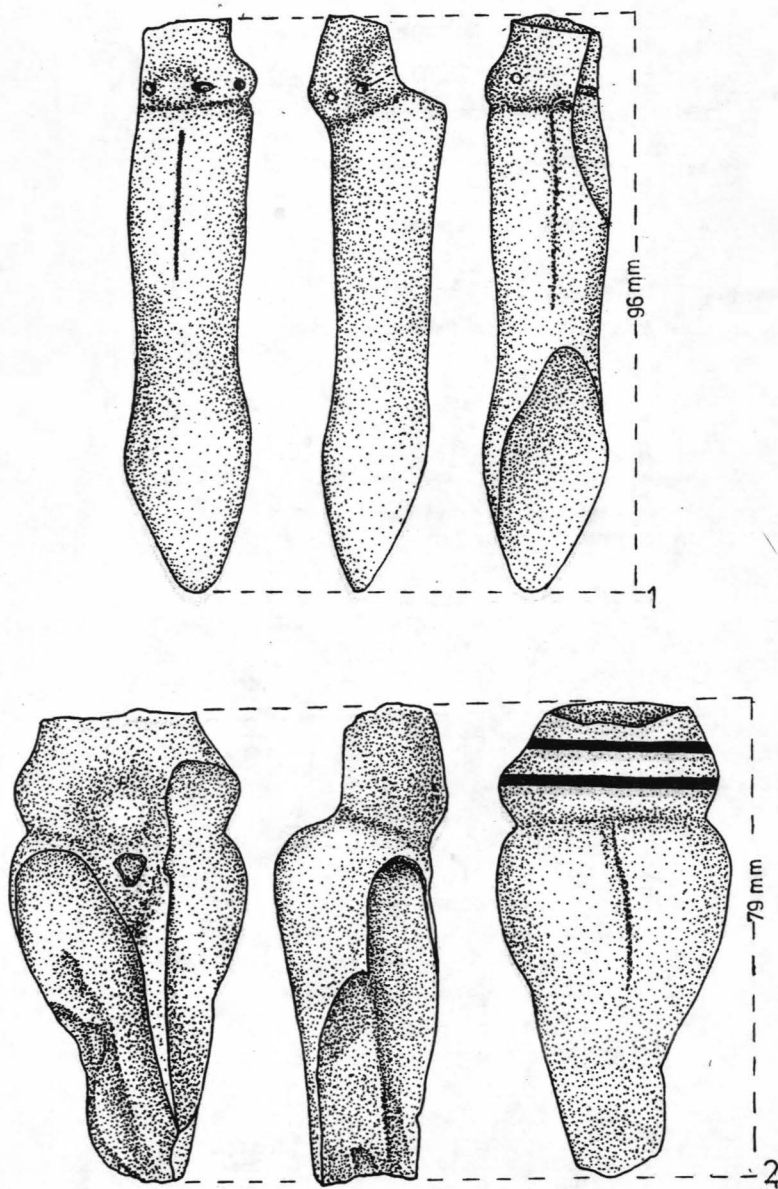

Fig. 9. Plastică antropomorfă de la Ripiceni (1-2);

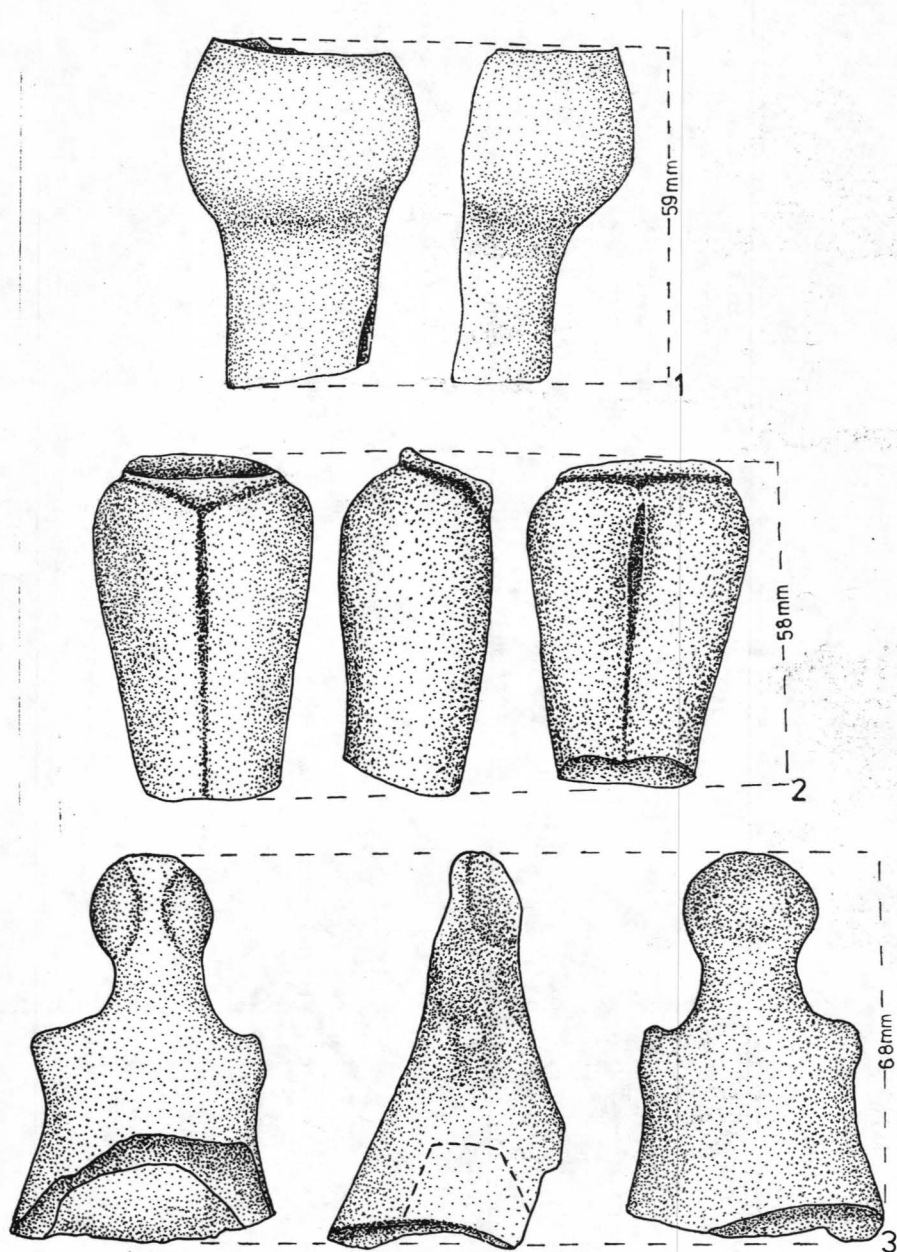

Fig. 10. Plastică antropomorfă de la Ripiceni (1-3);

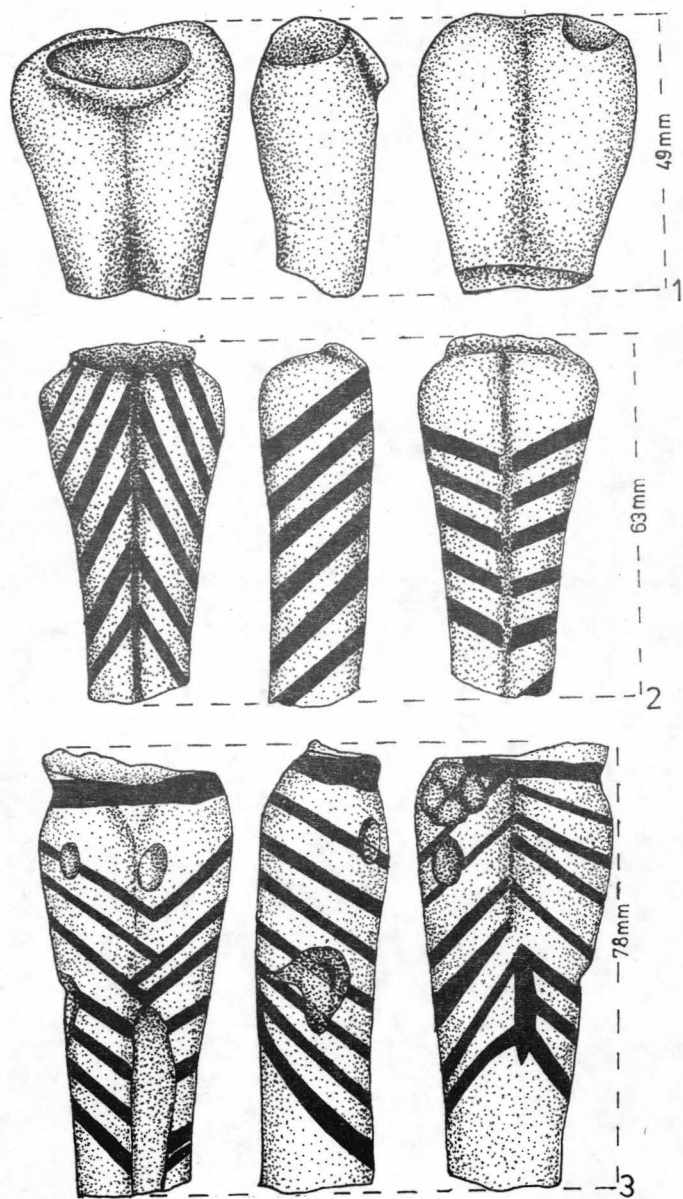

Fig. 11. Plastică antropomorfă de la Ripiceni (1-3);

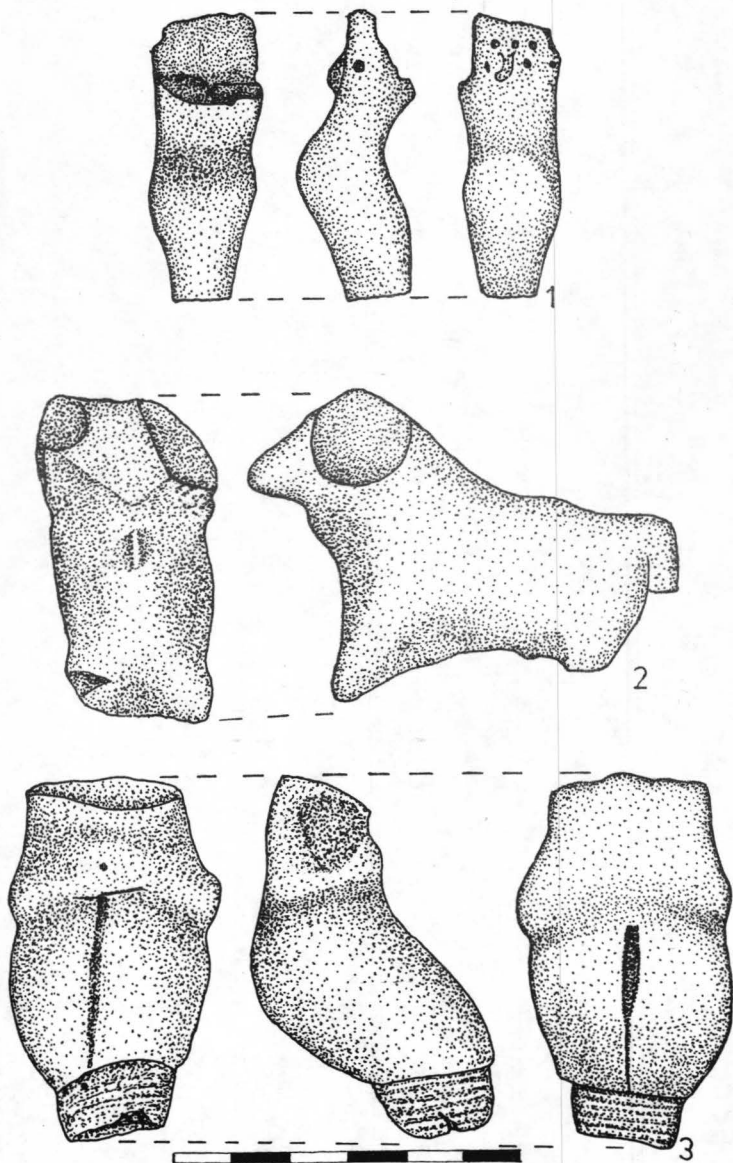

Fig. 12. Plastică antropomorfă (1,3) și zoomorfă (2) de la Volovăț (1,3) și de la Părhăuți – Dealul Muncel (2);

REFLECTAREA DESCOPERIRILOR ARHEOLOGICE ÎN PRIMELE LUCRĂRI DE SINTEZĂ A ISTORIEI ROMÂNILOR ALE LUI A.D. XENOPOL, N. IORGA, C.C. GIURESCU ȘI GH. BRĂTIANU

Monica Gogu

Pornind de la titlu, trebuie consemnat de la bun început că lucrările celor patru istorici nu se încadrează toate în același gen istoriografic. A.D. Xenopol, N. Iorga și C. C. Giurescu, și-au propus, și fiecare, într-o măsură diferită, au reușit să scrie lucrări despre istoria românilor pe înțelesul tuturor. Lucrarea lui Gh. Brătianu se adresează unui auditoriu savant, fiind scrisă ca o replică la lucrarea lui Ferdinand Lot *Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe*.

Dacă cei mai de seamă cărturari români din epoca modernă s-au manifestat pe mai multe planuri, faptul se datorează nu atât unei vocații, cât nevoii pe care o resimțeau de a umple prea multele goluri de cultură, într-o vreme când sincronizarea cu civilizația apuseană devenise o necesitate stringentă. Vastitatea proiectelor este o trăsătură specifică a acestei epoci de largi deschideri. Orice s-ar fi început în orice domeniu, reprezenta o lucrare de pionierat, iar curajul întreprinderii nu lipsea. Ion Heliade-Rădulescu concepe o serie largă de traduceri din cultura universală, scrie mult, este preocupat de diverse domenii și opera sa îl recomandă ca filosof, istoric, filolog, politolog. Grigore Tocilescu, elev al lui Hașdeu, reușește în activitatea sa multilaterală de istoric, arheolog, folclorist, diplomat, epigrafist și istoric literar, iar A.D. Xenopol studiază, alături de istorie, dreptul, filosofia istoriei și a culturii¹.

Născut la Iași, Alexandru D. Xenopol s-a format într-un mediu familial sobru și de certă tradiție cărturărească. Profesor de istorie la Institutul Academic, pe care el însuși îl absolvise, Xenopol a fost, în cursul deceniului reîntoarcerii în țară, după studiile de la Berlin², un junimist cu activitate rodnică, înainte ca despărțirea sa politică de Junimea să-i fi atras animozitatea conducătorilor acesteia. Iacob Negruzzi scrie în *Amintirile* sale despre o „slăbire” a inteligenței istoricului și l-a învinuit că devenise „rău camarad, invidios și doritor de câștiguri materiale”, în timp ce Maiorescu îi demonstra lui Simion Mehedinți necesitatea scrierii unei istorii „în sensul școlii lui Ranke, nu fantasmagorii la Hașdeu, Xenopol sau Densușianu”³.

Decisivă pentru Xenopol a fost, însă, cariera la Universitatea din Iași unde predă cursul de istorie a românilor, mai întâi ca suplinitor, apoi ca profesor, din 1883. Cinci ani mai târziu, avea să înceapă publicarea masivei sale lucrări *Istoria românilor din Dacia Traiană*, încheiată în 1893⁴. Primul volum a fost premiat de către Academia Română, iar apariția ultimului a avut drept consecință alegerea sa ca membru titular al Academiei⁵.

În elaborarea „*Istoriei românilor din Dacia Traiană*”, autorul a avut de trecut multe obstacole pentru că, după cum afirmă în *Precuvântarea* primului volum, izvoarele erau puține, iar lucrările premergătoare nu cuprindeau decât o mică parte din problemele ei. Avându-se în vedere lipsa unei baze pentru o astfel de întreprindere, o lucrare în care să se trateze despre istoria românilor nu ar fi fost tocmai oportună, dar: „istoria unui timp se clădește pe materialul adunat până atunci. Dacă ar fi să așteptăm ca tot materialul istoric al unui popor să fie descoperit, n-am mai ajunge niciodată să expunem cursul vieții sale, căci descoperirile se fac neîncetat, cunoștințele se întind și se adâncesc mărind fără încetare orizontul istoriei. Fiecare timp oglindește în lucrări ce înfățișează cunoștința de atunci a poporului asupra trecutului său”⁶.

În ceea ce privește structura sintezei, Xenopol a împărțit materia, după metoda curentă, în patru perioade, antică, medie, modernă și contemporană, atribuind fiecăreia trăsături și limite

specifice. Istoria veche începe odată cu prima știre scrisă despre spațiul carpato-dunărean și se încheie cu „descălecatul”, desfășurând „*acel complex de împrejurări care contribuie la fâurirea naționalității române*”⁷. A doua mare perioadă, este caracterizată prin domniile „neatârnate”, dar și prin lungile perioade de dominație străină. Din punct de vedere cultural, epoca medievală coincide cu slavonismul. Următoarea epocă, cea modernă, ar sta sub semnul influenței grecești, până la 1821. În sfârșit, istoria contemporană se desfășoară de la Tudor Vladimirescu până la vremea autorului, reprezentând epoca românismului.

Cu toate că lucrarea a fost publicată în trei ediții românești, până în 1930 și, cu toate că de fiecare dată i s-au adus mici adaosuri și ajustări, planul său, principiile și concluziile de bază au rămas, în general, așa cum au fost stabilite de la prima ediție. Xenopol însuși, în prefața ediției a doua, declara că abundența mare de izvoare ce se adunaseră între timp e de natură să schimbe prea puțin liniile fundamentale ale expunerii, servindu-i mai mult la îmbogățirea materialului pe care această expunere se sprijină și la confirmarea intuițiilor sale. În acest context, se poate observa că, în fond, lucrarea nu poate fi judecată valabil decât pe baza stadiului său inițial, din anii 1888-1893, și în raport cu situația din acea vreme a studiilor istorice în general⁸.

Începându-și demersul, Xenopol s-a conformat cronologiei, astfel primul volum a fost consacrat istoriei vechi, pe care a înțeles-o ca o perioadă de formare a poporului român care se încheie odată cu întemeierea statelor feudale românești. În ediția a II-a, cea din 1913, autorul reduce această limită, fixând-o la primele formațiuni prestatale, din secolul IX. Istoria sa începe cu anul 518 î. Hr., prin știrea lăsată de Herodot care pomeneste primul despre evenimente petrecute în spațiul țării noastre, arheologia acelor vremuri fiind mai mult la stadiul de cercetare teoretică, materialele sale „preistorice” fiind, încă, puțin cunoscute în țara noastră. Chiar și în aceste condiții, Xenopol face loc mărturiilor arheologice menționându-le printre izvoarele istoriei, susținând că istoria nu poate fi redusă la documente scrise, lungi milenii anterioare scrisului rămân a fi cunoscute pe baza resturilor materiale ale civilizațiilor dispărute. Mai mult, afirma că aceste resturi concrete sunt izvoare mai de încredere decât cele scrise, care, fiind trecute printr-o conștiință subiectivă, nu pot fi folosite decât în urma unei analize critice. Pentru a demonstra că Herodot nu are dreptate când îi descrie pe sciți drept niște barbari săngeroși, greoi și urâți, care se aseamănă unii cu alții, Xenopol recurge la cercetarea urmelor lăsate de acești sciți pe care le are la îndemână, analizând inscripțiile pontice care conțin cuvinte scitice, dovedind că sciții erau arieni, rude cu „eraniienii”⁹. În continuare, autorul încearcă să explice lipsa urmelor lăsate de daci, aducând ca argument faptul că aceștia nu foloseau la construcții piatra, ci lemnul care, fiind perisabil, nu mai poate oferi nici o mărturie despre civilizația dacilor, astfel „*se face de nu se află în Dacia decât numai ruine din timpul romanilor și aproape nimic din perioada neatârării dacilor*”¹⁰. Basoreliefurile de pe Columna lui Traian ne arată, pe lângă imaginea dacilor și a țării lor, bogăția Daciei care le-a permis romanilor să aducă în Imperiu mari cantități de metale prețioase¹¹. Cu toată bogăția de resurse, dacii nu au atins o civilizație avansată. Urme rămase din acea epocă permit înțelegerea vieții dacilor care nu este surprinsă prin izvoarele istorice: „*olăria rămasă de la daci, ne arată pretutindeni forme simple, o ornamentare rudimentară și dovedește, deci, puțina dezvoltare a acestei industrii, care niciodată nu s-a înălțat la ei până la forme estetice*”¹². Lipsește, însă, locul de descoperire, descrierea sau imaginea vreunui vas care să dovedească cele afirmate de autor.

Comerțul practicat de daci este dovedit prin prezența monedelor de la „*poporul Tasienilor din insula Tasos a Arhipelagului, niște tetradrahme cu capul lui Bachus și Hercule, din care o seamă au fost aflate în Muntenia Mare, lângă Giurgiu și București, apoi multe monezi ale regilor macedonieni; stater de aur ale lui Filip al II-lea, Alexandru cel Mare, din care iarăși s-au găsit pe lângă Giurgiu vreo 250 de bucăți*”¹³. Prezentând descoperiri de monede romane, autorul face o prezentare mai amănunțită, pe ani, a structurii tezaurului descoperit la Apoldul Mare. „*Aceste monede romane nu pot fi considerate ca aduse de romanii ce colonizaseră Dacia, după transformarea ei în provincie, căci ar fi curios să se fi aflat în Dacia*

atâția colecționari de monezi vechi”¹⁴. Concluzia este că dacii au intrat în contact cu civilizația romană cu mult înainte de cucerirea lor de către armatele lui împăratului Traian.

Problema continuității populației locale după retragerea trupelor romane din Dacia l-a preocupat pe Xenopol încă din 1884, când apare, la Iași, lucrarea sa *Teoria lui Rösler*, reeditată în limba franceză la Paris, un an mai târziu, sub titlul *Une énigme historique: Le Roumains au Moyen Âge*, care va sta la baza importantei opere a lui Gh. Brătianu *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, după cum o afirmă chiar autorul¹⁵.

Supraviețuirea dacilor în anii ce au urmat transformării Daciei în provincie romană este demonstrată, printre altele, și de numele dacice prezente pe inscripții. „În monumentele comemorative sau funerare găsite în deosebite localități din Dacia se află săpate o mulțime de nume de bărbați și de femei, care nu sunt nici latine, nici grecești, care aduc cu numele illirice și pe care trebuie să le privim ca purtate de dacii trăitori și morți în Dacia sub stăpânirea romană”¹⁶. În urma analizării inscripțiilor, Xenopol constată că majoritatea populației era formată din „romani sau elemente deplin romanizate”¹⁷. Civilizația romană se plantează puternic în Dacia, fapt observat cu ușurință din faptul că „mai toate inscripțiile sunt în limba latină și conțin nume patronimice latine; ele consacră amintirea zeităților romane sau reproduc organizarea statului sau cea municipală a romanilor”¹⁸. Autorul insistă asupra continuității populației locale după cucerirea romană a Daciei și, apoi, supraviețuirea acestor localnici romanizați după părăsirea provinciei de la nordul Dunării de către împăratul Aurelian: „aproape, deci, tot poporul daco-roman care nu putuse părăsi provincia, se retrăsese în munți în timpul năvălirii, atunci când, văzându-se părăsit de împărăția care ținuse, el fu lăsat la voia întâmplării”¹⁹.

Odată cu trecerea primului mileniu d. Hr., știrile despre români devin numeroase, în consecință, Xenopol nu mai consideră necesar apelul la descoperirile arheologice care, de altfel, nici nu sunt semnificative pentru această perioadă. Puținii arheologi ai timpului s-au îndreptat într-o majoritate covârșitoare spre arheologia clasică, Evul Mediu nu prezenta, încă, vreun interes din acest punct de vedere.

În ediția din 1913 a *Istoriei românilor din Dacia Traiană*, autorul remarcă posibilitatea acumulării de noi cunoștințe asupra celor care au locuit pe teritoriul țării noastre, datorită săpăturilor arheologice, acestea aducând la lumină urme din ce în ce mai îndepărtate în timp. Astfel că „până la vremurile mai noi, când s-au dezvoltat studiile preistorice, știrile asupra acestor vremuri de demult apuse se culegeau dintr-un singur izvor, din părintele istoriei nemuritorul Herodot. Acum, însă, arătările lor pot fi îndeplinite și îndreptate prin interpretarea rămășițelor lăsate de timpurile preistorice de la Dunărea de Jos și din împrejurimi”²⁰. Xenopol avea să cunoască primele considerații de ordin științific asupra neoliticului românesc din teza de doctorat *Contribuții la Dacia înainte de romani* a elevului său Ioan Adrieșescu și, cu toate exagerările din aceste considerații, inerente începuturilor, el se grăbește să le consemneze. Totuși, își păstrează oarecare rezerve față de cercetările arheologice care nu reușesc să ofere determinări precise din punct de vedere etnic și, în acest fel, lasă locul unor interpretări diverse: „... cercetările preistorice care au însă neajunsul de a nu preciza nimic și de a lăsa toate faptele descoperite de ele plutind în generalități nedefinite, totuși confirmă părerea că trăiau în Sciția și popoare așezate de la care au rămas stațiuni preistorice care indicau traiul lor legat de localități”²¹. Firește, stadiul de atunci al arheologiei preistorice nu merita o apreciere mai favorabilă. Abia după moartea lui Xenopol, prin activitatea ulterioară a lui Ioan Andrieșescu, prin munca lui Vasile Pârvan și a discipolilor săi, această ramură a arheologiei avea să-și dovedească importanța. Este de remarcat și severa, dar justa, atitudine critică față de lucrarea, mai mult fantastică decât științifică, a lui N. Densușianu *Dacia preistorică*, pe care o caracterizează ca „o grămadă de date tradiționale, fabule, povești și poezii populare, fără nici o bază serioasă istorică”²². Teoriile absurde ale lui Densușianu despre rolul prioritar al Daciei în civilizația

omenirii și despre anterioritatea limbii române față de cea latină, sunt respinse clar de către Xenopol, fiind catalogate drept „un product al șovinismului și nu al științei”²³.

O dovadă a faptului că întregul conținut al volumului I din *Istoria românilor din Dacia Traiană* trebuie privit doar la nivelul cunoștințelor existente la nivelul primei ediții, este aceea că, în ediția următoare, cea din 1913, informația autorului se limitează, în mare parte, tot la anul 1888. Pentru ilustrarea antichităților preclasice autorul utilizează vechea *Dacia înainte de romani* a lui Gr. Tocilescu din 1880. Din păcate, starea sănătății nu i-a permis lui Xenopol să revină asupra tuturor problemelor care le omisese în ediția anterioară și nici parcurgerea unei bibliografii numeroase, apărută ulterior.

Munca lui Xenopol a fost una de pionierat și, prin neajunsurile ei, a stimulat alți istorici să încerce abordarea sintezelor despre istoria românilor care își vor face apariția în anii următori. N. Iorga a caracterizat lucrarea înaintașului său drept „o izbândă neobișnuită la noi”, mai ales că autorul a fost constrâns să lucreze în condiții vitrege. „Cartea, nota Iorga, are părțile ei trainice și acelea care își vor pierde sau își vor micșora folosul; trăinicia celor dintâi e datorată talentului istoricului, caracterul provizoriu al celorlalte, timpului în care sistematizarea a fost făcută”²⁴.

După marele efort de sinteză făcut de Xenopol, se impunea o nouă strângere a informațiilor folositoare istoriei românilor, impunându-se necesitatea cunoașterii documentelor de arhivă. Convinși că „modesta legiune a erudiților” trebuie impulsionată, Iorga afirma necesitatea unei munci cu adevărat științifice care să înlocuiască diletantismul acelor „metafizici și profeți” care, la rândul lor îi înlocuiseră pe „coloniiști și poeți”²⁵.

Dacă, spre sfârșitul vieții ale, Xenopol își propusese să aducă *Istoria românilor din Dacia traiană* cu informația la zi, Iorga se consideră obligat să conceapă o alta, în acord cu „teoriile mai noi” și cu plusul de informație apărut între timp²⁶. Astfel, la sugestia lui Karl Lamprecht, profesorul de numai 34 de ani va publica *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen* (1905), concepută ca o sinteză culturală. Iorga spunea că „cine e chemat să scrie istoria trebuie să aibă convingerea că zăgrăvește o viață și nu descrie o serie de acțiuni mecanice”²⁷. În acest spirit își concepse noua sa lucrare de sinteză a istoriei românilor *Histoire des roumains et de leur civilisation*, apărută la București în 1920 și care cunoaște traduceri în germană, engleză, italiană și română.

În lămurirea trecutului, istoricul care mărturisea că ar fi vrut „sa aibă mai mult talent poetic pentru a fi mai aproape de adevăr”²⁸, recurge la analogii cu evenimente petrecute în alte zone și în alte epoci, permițându-și să nu țină seama de o cronologie strictă. În cercetarea trecutului poporului român, istoria nu se oprește numai la viața politică, ci, cuprinde în sfera sa toate manifestările sale, încât se ajunge la un studiu asupra întregii civilizații, materială și spirituală.

Traducerea lucrării *Histoire des roumains et de leur civilisation* în limba română, în anul 1930, cunoaște imediat o recenzie din partea tânărului C.C. Giurescu²⁹. Recenzia era o critică dură la adresa lucrării lui Iorga, fiind semnalate numeroasele neajunsuri ale scrierii, fără a se ține cont de faptul că aceasta era scrisă în vreme de război, fără multe resurse științifice la îndemână. Giurescu a criticat metoda de lucru, generalizările, interpretarea defectuoasă a informației. „Orice afirmație într-un studiu istoric trebuie să se bazeze pe o dovadă concludentă, pe un document care să nu sufere discuție. Iar atunci când documentele lipsesc sau nu sunt concludente, rezultatele cercetării trebuie prezentate cu titlu de ipoteze sau supoziții, nu de adevăruri câștigate științ”³⁰. Răspunsul a venit, mai întâi, prin cărturari din apropierea lui Iorga, apoi, sub propria-i semnătură, de îndată ce Giurescu face să apară primul volum al sintezei sale. Cum era de așteptat răspunsul provoacă răspuns și polemica s-a prelungit ani de-a rândul. Când Giurescu a candidat pentru postul vacant de membru corespondent al Academiei, în 1933, Iorga s-a opus cu vehemență considerând propunerea ca „o adâncă și intolerabilă jignire”³¹. Această polemică a fost cât se poate de constructivă pentru istoriografia noastră, ambiționându-l

pe Iorga la elaborarea unei vaste istorii naționale. Astfel, între anii 1936 și 1939, istoricul va publica cele zece volume din „*Istoria românilor și a romanității orientale*”, întocmind în paralel și o versiune în franceză care, însă, n-a mai apucat să o termine.

Noua sinteză a reprezentat o contribuție specială și un real progres față de ceea ce se scrisese pe această temă până atunci, inclusiv propriile sale lucrări de sinteză a istoriei românilor. Se observă efortul autorului de a-i încadra pe români în istoria universală, după cum o arată și titlul, dar și dorința de a scoate în relief contribuția românilor la civilizația lumii, în general.

Nicolae Iorga își începe lucrarea printr-o trecere în revistă a începuturilor arheologiei românești, amintindu-i ca merituosi pionieri pe Cezar Boliac, Dimitrie Butculescu și Alexandru Odobescu. Consemnează diferențele de opinii existente între Ion Andrieșescu și Vasile Pârvan în problema înrudirii dacilor cu tracii balcanici: „*pentru el (Pârvan) geții și, cu atât mai mult dacii, sunt deosebiți ca orientare culturală de tracii din Balcani. Se vede curentul nou de idei determinat de condițiile în care am realizat unitatea națională*”³². Autorul critică opinia lui Pârvan considerând-o doar o dorință contemporană de desprindere de tot ce era balcanic și o necesitate de apropiere cu Apusul. În același prim capitol, sunt criticate săpăturile neautorizate făcute de C. Schuchardt, „*cercetătorul de valuri*”, făcute „*sub scutul armatei de ocupație*”³³. În continuare, este trecută în revistă activitatea „*celor mai importanți arheologi*” de după război cum ar fi Francisc Laszlo, Martin Rosca, în Transilvania, și Vasile Pârvan care are meritul de a fi creat o școală de arheologie³⁴.

În noua lucrare despre istoria românilor sunt acceptate informațiile primite în urma săpăturilor arheologice, dar acestea trebuie privite în contextul lor istoric și tratate cu obiectivitate. „*Rezultatele încă în discuție uneori pasionată, trebuie privite cu o altă stare de spirit decât a entuziaștilor descoperitori. Istoricul, deprins cu viața însăși a popoarelor, are, desigur, dreptul să-și păstreze punctul de vedere și să se gândească la tot ce pot da năvălirile trecătoare, colonizările efemere, cumpărăturile și schimburile și, mai ales, un incalculabil hazard*”³⁵. Concluzia este că izvoarele istorice, în totalitatea lor, sunt punctul de plecare de la care se scrie istoria, construcția științifică depinzând de capacitatea istoricului de a „broda” în jurul acestor rămășițe istorice.

Datorită descoperirilor arheologice făcute mai ales după război, Iorga începe istoria românilor cu Paleoliticul, menționând săpăturile efectuate de Martin Roska în Transilvania care a descoperit „*urme din epoca de piatră nelustruită*”³⁶. Pornind de la ideea că istoricul trebuie să construiască pe baza unor izvoare, Iorga se lansează în afirmații hazardate pe care nu le susține prin nici o dovadă: „*anume figuri de idoli, descoperiți în săpăturile de la Gumelnița, alături de o cultură superioară, par prelungiri din asprul paleolitic. Nu se poate să nu se recunoască, însă, în ele o tehnică asemănătoare crucilor noastre din cimitire*”³⁷. Încercarea permanentă de a face legături, oricât ar fi de forțate, între locuitorii de mult dispăruți ai teritoriului nord-dunărean și români, la care se adaugă dorința de a dovedi că fiecare seminție așezată în această zonă pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă de timp a lăsat urme, autorul face corelații care la prima vedere par ciudate, dacă nu-i avem în vedere erudiția, și fără relevanță pentru subiectul tratat. „*Căruța scitică, descoperită și în monumentele arheologice, ba atribuită și zeilor, a rămas și până astăzi în carul nostru și al locuitorilor stepei, unde s-a purtat odinioară acești domni ai popoarelor*”³⁸. Cititorul își putea permite să constate, dintr-o astfel de demonstrație, că autorul nu are argumente pentru a-și dovedi supozițiile și încearcă să umple golurile cu ajutorul unor cunoștințe fără legătură între ele.

Pornind de la aceste neajunsuri ale lucrării, adversarilor lui Iorga le-a fost foarte ușor să-și construiască o critică dură. În consecință Gh. Brăianu a considerat de datoria sa să apere lucrarea marelui savant: „*În anii aceștia i s-a mai adus adesea învinuirea că expunerea sa se sprijină prea des pe ipoteze și pe intuiții, mai mult decât pe litera documentului, temeiul statornic al cercetării și stabilirii adevărului ... Până la el, istoria neamului nostru era din toate părțile împresurată de codri nepătrunși. Luminoasa expunere a lui Xenopol deschisese drumul, dar*

poienile prin care ducea erau încă răzlețite unele de altele. Iorga, prin cercetările sale, prin imensele sale publicații de izvoare, a dat la o parte frunzișul des ce oprea vederea, a făcut cu puțință o muncă sistematică și unitară pe câmpul istoriografiei românești”³⁹.

Apărută la scurt timp după editarea, pentru a treia oară, a monumentalei opere a lui Xenopol⁴⁰, sinteza lui Iorga a marcat un moment de seamă în dezvoltarea istoriografiei românești. Fiind elaborată pe baza cunoașterii izvoarelor despre români publicate până atunci și a lucrărilor abordând problema, Iorga inserează la fiecare sfârșit de capitol o bogată bibliografie. *Istoria românilor și a romanității orientale* se remarcă prin noutatea concepției. Autorul renunță la vechiul sistem de a înfățișa, pur și simplu, acțiunile unor personalități sau desfășurarea cronologică a evenimentelor politice, cercetând evoluția instituțiilor românești, aspecte ale vieții economico-sociale, spirituale, la care se adaugă, probabil cel mai mare merit al lucrării, încadrarea istoriei românilor între cele ale popoarelor vecine.

După ce a polemizat ani de-a rândul cu Iorga, Școala Nouă, a cărui reprezentant incisiv era C.C. Giurescu⁴¹, a simțit nevoia să-și dovedească propria valoare prin apariția lucrării *Istoria românilor* scrisă de C.C. Giurescu. În măsura în care Iorga era adeptul unei prezentări atrăgătoare, pline de fantezie, pornind de la detalii semnificative⁴², Giurescu se declara ostil oricărei „fantazări” sau ostentații fără rost în demonstrație și afirma că singurul rost al istoriei este acela de a scoate la lumină adevărul⁴³.

Istoria românilor, scrisă de C.C. Giurescu, este o lucrare riguroasă, încheată, pe care autorul a conceput-o în trei volume, primul ocupându-se de istoria românilor din cele mai vechi timpuri, până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432). Fără îndoială că polemica dusă cu Iorga a trezit interes și a permis difuzarea largă a lucrării care avea, însă, merite incontestabile. Iorga scrisese pentru erudiții răbdători, în stare să parcurgă zece volume masive, cu fraze ample, stufoase. Sinteza lui Giurescu, concepută didactic, accesibilă publicului larg, era o lucrare de popularizare, așa cum își propusese să fie: „socotesc că astăzi, mai mult ca oricând, știința nu trebuie închisă în turnul ei de fildeș ... Am evitat discuțiile prea tehnice, ca și terminologia specială. Am suprimat trimeritele la note în josul paginii, înlocuindu-le printr-o bibliografie critică la sfârșitul fiecărui capitol.”⁴⁴. Pentru a completa scopul didactic al lucrării, autorul folosește multe imagini dintre care „câteva, precum cazanul hunic, agrașa și cerceii de la Coșoveni, sunt inedite”⁴⁵.

După o prezentare generală a geografiei teritoriului românesc, autorul prezintă epoca preistorică, a cărei începuturi le bănuiește acum 125.000 de ani. „*Istoria începe cu prima știre scrisă*”⁴⁶, declară autorul în spirit critic, dar, pentru că există urme omenești mai vechi decât izvoarele scrise, acestea aparțin preistoriei: „prin săpăturile arheologice, învățații le dau la iveală, le reconstituie când ele s-au păstrat numai în cioburi sau fragmente, le comentează, și lămuresc viața oamenilor de pe aceste locuri. Concluziile sunt, evident, de caracter general, detalii și precizări nu se pot da pentru că lipsește temeiul”⁴⁷.

După prezentarea activității lui Pârvan, Giurescu însușește o serie de localități în care au fost făcute descoperiri aparținând preistoriei fără o împărțire cronologică. În același stil schematic, enumeră culturile neolitice pe care le numește „aspecte sau tipuri ale civilizației neolitice”⁴⁸. Urmărind succesiunea epocilor istorice, consideră că purtătorii civilizației epocii bronzului sunt tracii (dacii), amintindu-i ca având aceeași părere pe C. Schuchardt și Eug. Pittard, iar dintre români, pe Andrieșescu. „*Lucrarea acestui metal ajunge la forme de deosebită finețe. S-au descoperit securi, arme, unelte și podoabe care impresionează prin eleganța și desăvârșirea execuției. În ceea ce privește ceramica din epoca de bronz, trebuie să o relevăm pe cea de tipul București, găsită la lacul Tei și la Bucureștii Noi*”. Faptul că nu se prezintă în amănunțime situația la zi a descoperirilor arheologice, este datorată nu atât cunoștințelor puține, cât necesității de a nu încălca lucrarea care nu este una strict științifică, ci se adresează publicului larg. Prezența unei hărți *Dacia Preistorică. Din Paleolitic până în 514* în care apar localități în

care au fost făcute descoperiri preistorice și cetăți grecești, ajută mai mult decât o simplă înșiruire.

Instalarea coloniilor grecești la malul Mării Negre îi angrenează pe geți în comerțul cu acestea fapt relevat de descoperirile de „*amfore mari grecești din Thasos, Rhodos și din Cnosos care serviseră, probabil, la transportul vinului și untelemnului, S-au găsit cioburi și fragmente de ceramică fină*”⁴⁹. În plus, sunt amintite și monedele descoperite datând din aceeași perioadă, fiind pomeniți staterii lui Filip al II-lea și drahmele lui Alexandru cel Mare, monede amintite, de altfel, și de Xenopol.

Trecând la istoria politică a dacilor așa cum apare ea prezentată de izvoarele istorice, C.C. Giurescu încearcă să facă lectura cât mai atractivă ilustrând-o cu monede emise în timpul lui Traian marcând victoria împotriva dacilor, cu o reconstituire a monumentului de la Tropaeum Traiani și cu imagini de pe Columnă. De altfel, cele două obiective sunt descrise pe larg: anul ridicării, ce anume comemorează, dimensiuni⁵⁰. La sfârșitul capitolului, după cum anunțase încă din *Prefață*, se găsește o largă bibliografie, cuprinzând numeroasele lucrări consultate privind cultura și civilizația dacilor.

Combătându-l pe Xenopol, Giurescu consideră că la baza poporului român stau dacii, „*ca elementul etnic component cel mai însemnat*”⁵¹. Argumentează continuitatea dacică folosind toponimele și hidronimele bănuite a avea o origine dacică: Dunărea, Argeșul, Oltul, la care se adaugă cuvintele dacice rămase în limba română. De asemenea sunt prezentate inscripțiile latine din Dacia care conțin nume dacice, „*e o dovadă peremptorie de continuitate a populației autohtone sub noua stăpânire*”⁵².

În capitolul referitor la *Neamurile germanice în Dacia*, după prezentarea izvoarelor istorice care se referă la populațiile care au locuit pe teritoriul țării noastre, amintește și de descoperirile arheologice considerate a fi de origine germanică cum sunt cele de la Șimleul Silvaniei, Oradea, Apa, Pecica, Timișoara, Periam, Apahida, Turda, Alba Iulia. Localizează *Caucaland*-ul în zona Buzăului de astăzi, „*unde s-au făcut descoperiri arheologice arătând prezența neamurilor germanice*”⁵³. Afirmția este ilustrată prin prezentarea în amănunțime a tezaurului de la Pietroasa. Tot descoperirile arheologice sunt cele care îi permit autorului să înainteze în istoria „mileniului întunecat” și să afirme retragerea unei părți a hunilor după destrămarea „imperului” lor, în zona de vest a Olteniei de astăzi. „*În această regiune și anume la Hotărani și între Ciupereni și Ghidiciu, s-au găsit două cazane de sacrificiu hunice, datând din veacul V*”⁵⁴.

În urma lecturii edițiilor succesive ale *Istoriei românilor*, se observă că istoricul C.C. Giurescu folosește într-o mare măsură descoperirile arheologice pentru a susține anumite ipoteze, dar și pentru a prezenta, prin fotografii, urmele lăsate de populațiile care au trăit în zona noastră.

Primul volum din această lucrare, apărut în 1935, este întâmpinat cu o critică virulentă din partea lui N. Iorga, fără o argumentație pertinentă. Marele savant nu simte nevoia să se coboare pentru a-i analiza elevului său opera, considerând critica lui Giurescu la cartea sa „*Istoria românilor și a civilizației lor*” drept un afront personal și, în consecință, nu dorește să critice decât pentru că a fost criticat. „*Într-o carte de același d. Giurescu tipărită de Fundațiile Regale cu închinare către Majestatea Sa Regele, se înfățișează în reproducere Columna lui Traian, fiindcă sunt unele prostii care, dacă se spun de jos, nu sună așa de bine, dar, dacă te sui pe Columna lui Traian și lărgești raza asupra căreia se întinde prostia, sună mult mai frumos*”⁵⁵. Era o critică nedreaptă, pentru că lucrarea lui C.C. Giurescu însemna o prezentare pe înțelesul tuturor a istoriei românilor, o încercare de a observa mecanismele economice și sociale ale unei lumi. Avându-l pe Giurescu în frunte, tânăra generație își asuma sarcina mai modestă, dar mai sigură, de a trata în profunzime o problematică mai limitată în timp, în timp ce Iorga se ridica tot mai mult deasupra cercetării metodice, năzuind spre tot mai vaste sinteze⁵⁶.

În următoarele lucrări despre istoria românilor scrise împreună cu fiul său, C.C. Giurescu va continua metoda de până atunci. În *Cuvântul Înainte la Istoria românilor din cele mai vechi*

timpuri până astăzi, publicată în 1971, autorii afirmă: „*ne-am străduit să înfățișăm adevărul, convinși fiind că numai adevărul contează*”⁵⁷.

Cel mai departe a mers, în dorința de a scrie o sinteză a istoriei românilor, Gh. Brăianu, care începuse să lucreze, înainte de începutul primului război mondial, la o nouă istorie universală a Evului Mediu. Acest tânăr istoric s-a îndepărtat destul de curând de grupul generației sale, păstrându-i un respect autentic marelui Nicolae Iorga, căruia avea să-i succedă la conducerea Institutului de Istorie Universală⁵⁸.

Lucrarea lui Gh. Brăianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, este diferită de cele prezentate anterior, pentru că se ocupă de un capitol special din istoria românilor și anume, continuitatea daco-romanilor și, apoi, a românilor în teritoriul de astăzi al țării noastre. Cartea lui Brăianu trebuia să fie, la origine, o simplă recenzie a lucrării lui Ferdinand Lot, îndrumătorul său de doctorat de la Sorbona. Dezvoltată, recenzia a luat dimensiunile unei monografii, apărând, în versiune franceză, în anul 1937. Preocupat de problemă, istoricul publică, doi ani mai târziu, un studiu întins *Les origines du peuple roumain: les données archéologique*, în care examina pentru prima oară problema, bazându-se pe datele oferite de arheologie. În 1940, apare *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, versiunea românească a lucrării din 1937, adăugându-i-se și dosarul arheologic al problemei. În 1942, este publicată a doua ediție în limba franceză a cărții și, în același an, apare și o ediție în limba italiană.

După cum se poate constata din discursul său de inaugurare a cursului de istorie universală de la Universitatea din Iași, în anul 1923, Gh. Brăianu a fost constant preocupat de epoca întunecată a formării poporului român: „*în mileniul Evului Mediu s-au așezat temeliile dezvoltării noastre ca neam, pe teritoriul care îl locuim astăzi*”⁵⁹. Adevărata afirmare a marelui istoric, ca specialist în problema formării poporului român, poate fi considerată odată cu redactarea, în 1937, a răspunsului la lucrarea lui Ferdinand Lot, în care savantul francez aborda controversile în legătură cu originea poporului român, arătându-se înclinat să-i creadă pe adepții teoriei migraționiste. Promptitudinea cu care Brăianu se simte dator să răspundă, în același an, fostului său profesor, se datorează faptului că lucrarea acestuia a reprezentat un adevărat semnal de alarmă pentru istoriografia românească, care nu depășise încă starea de euforie de după Marea Unire. Această perioadă a coincis pe plan internațional cu o intensificare a activității adversarilor Unirii din țările revizioniste, ceea ce a putut induce în eroare, din lipsă de informație, chiar și o serie de cercetători neutri care priveau problema din punct strict științific. În timp ce „*alții revărsau asupra lumii civilizate sute de broșuri de propagandă, noi am opus doar indiferență și dispreț. Rezultatul acestei atitudini este cartea unui om de competență și obiectivitate științifică a lui Fr. Lot. Și doar adevărul a fost, este și va fi de partea noastră, iar dovezile se află la tot pasul în pământul însuși al țării, în graiul și în obiceiurile românești, așteptând de atâtea veacuri să fie descoperite. Să o facem cât mai repede că timp s-a pierdut destul*”⁶⁰. Dovezile despre care vorbește mai sus, istoricul l-a adunat, ulterior, ca o completare a celor prezentate în 1937, într-o broșură referitoare la contribuția cercetărilor arheologice la elucidarea originilor poporului român. Privit cu luciditatea, stadiul cercetărilor arheologice nu prezenta argumente zdrobitoare care să demonstreze veridicitatea sau falsitatea „teoriei migraționiste”, dar „*din diverse lucrări se desprind, totuși, anumite sugestii, care nu trebuie neglijate măcar în ideea de a aborda problema sub un aspect nou*”⁶¹.

Realitățile arheologice prezente pe teritoriul de astăzi al fostei provincii Dacia trebuie comparate cu cele din alte provincii romane: ceea ce s-a acceptat ca fiind valabil pentru celelalte provincii ale Imperiului, după plecarea legiunilor și oficialităților, trebuie socotit valabil și pentru Dacia, din pricina identității situațiilor⁶².

Săpăturile arheologice și cercetările urmate acestora au permis împărțirea vestigiilor lăsate de populațiile care au locuit în vechime pe teritoriul de la nordul Dunării în două categorii: germanice „*nu există nimic local, specific Daciei, fibule de același tip, aduse de năvălitori, se găsesc peste tot în Europa*”⁶³ și cele locale, reprezentate de ceramica autohtonă. În acest context,

autorul îl citează pe Constantin Daicoviciu care remarcă posibilitatea ca o „populație indigenă să înceapă a reveni la formele și stilurile vechi, fiind în același timp influențată de arta stăpânitorilor ținutului respectiv”⁶⁴. Dăinuirea prin folclor și alte diverse tradiții a unor urme ale fondului preroman sunt încă o dovadă a continuității dacilor în provincia romană, dovezi și mai concludente în această privință, fiind așteptate ca urmarea a cercetărilor arheologice⁶⁵. Concluzia la care se oprește Brătianu este că poporul român s-a format pe ambele maluri ale Dunării, prin contopirea comunității etnice romane cu cea preromană, cât și prin contactul menținut fără întrerupere între cele două ramuri din sudul și din nordul Dunării. Această concluzie trebuie să reprezinte dezlegarea „enigmei” pe care o constituie pentru unii istorici poporul român. În ceea ce privește „miracolul”, el este însăși dăinuirea populației românești în ciuda tuturor năvălirilor pustiitoare și diferitelor stăpâniri care au dăinuit aici⁶⁶.

În recenzia la lucrarea lui Gh. Brătianu, Vladimir Dumitrescu observa că „deși puține încă, s-a văzut ce importanță acordă d. Brătianu descoperirilor arheologice atribuite acestei epoci de sfârșit a lumii antice și de început a Evului Mediu. Este, deci, necesar să se ofere mijloace cât mai ample pentru ca săpăturile arheologice să se desfășoare pe o scară întinsă îmbrățișând epocile și întregul teritoriu al țării”⁶⁷.

Lucrarea lui Brătianu a fost remarcată încă de la apariție, atât în țară, cât și în străinătate. Ferdinand Lot, în răspunsul său, începe prin a lăuda claritatea expunerii și stilul sobru, obiectiv, al autorului, declarându-se, în același timp, lămurit asupra unor probleme. La sugestiile și obiecțiile ridicate de F. Lot, Brătianu înțelege necesitatea de a adânci cercetarea și de a lămuri unele aspecte obscure, ceea ce face în carul unui nou studiu, *Le problème de la continuité dacoroumaine. À propos de nouvelles remarques de M. Ferdinand Lot*⁶⁸.

Cele patru lucrări analizate, dovedesc, fiecare în parte, veridicitatea afirmației pe care o făcea Xenopol, și anume că orice operă aparține timpului său. La vremea lor, au fost, pe rând, o culme a istoriografiei românești, de la care au pornit alte numeroase proiecte, trecerea anilor nu a însemnat decât o dovadă în plus a valorii lor chiar și astăzi, când aceste titluri sunt în continuare reeditate.

NOTE

1. Al. Zub, *De la istoria critică la criticism*, București, 1985, p. 56.
2. În Germania, Xenopol studiază filosofia și dreptul, iar dintre istorici, i-a audiat pe Ranke, Mommsen și Curtius. Dan Berindei, *A.D. Xenopol și istoricii din vremea sa*, în *A.D. Xenopol-studii despre viața și opera sa*, București, 1972, p. 114.
3. *Ibidem*, p. 116.
4. „Întreprinderea era îndrăzneată și cu îndrăzneală a fost condusă”, avea să scrie istoricul. *Ibidem*, p.117.
5. Hașdeu, mai vechil adversar al lui Xenopol, s-a opus premierii lucrării susținând că: „volumele scrierii sale sunt făcute à la vapeur, în ele nu este nimic nou, lucrarea este superficială și nu poate aduce servicii care se cer de la asemenea scriere”. *Ibidem*.
6. A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I, Iași, 1896, p. 5.
7. *Ibidem*, p. 9.
8. R. Vulpe, *Istoria veche a României în opera lui A.D. Xenopol*, în *A.D. Xenopol, studii despre viața și opera sa*, București, 1972, p. 214.
9. A.D. Xenopol, *op.cit.*, p. 41.
10. *Ibidem*, p. 64.
11. *Ibidem*, p. 65.
12. *Ibidem*, p. 68.
13. *Ibidem*, p. 74.
14. *Ibidem*, p. 80.

15. „Amintirii lui Alexandru Xenopol, profesor la Universitatea din Iași, a cărui carte *Une énigme historique: Le Roumains au Moyen Âge* este, de jumătate de veac, fundamentul acestor cercetări „, dedicația lui Gh. Brătianu la lucrarea sa *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, București, 1940.
16. A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 124.
17. *Ibidem*, p. 126.
18. *Ibidem*, p. 127.
19. *Ibidem*, vol II, p. 42.
20. A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I, ediția II, București, 1913, p. 47.
21. *Ibidem*, p. 49.
22. A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I, ediția III, București, 1925, p. 35.
23. *Ibidem*.
24. Al. Zub, *op. cit.*, p. 99.
25. *Ibidem*, p. 79.
26. *Ibidem*, p. 88.
27. Mihai Berza, *Nicolae Iorga*, București, 1965, p. 324.
28. N. Iorga, *Materiale pentru o istoriologie umană*, București, 1968, p. 5.
29. C.C. Giurescu, *O nouă sinteză a trecutului nostru*, București, 1931.
30. *Ibidem*, p. 23.
31. Mihai Berza, *op. cit.*, p. 261.
32. N. Iorga, *Istoria românilor și a romanității orientale*, vol. I, Partea I, București, 1936, p. 18.
33. *Ibidem*, p. 19.
34. *Ibidem*, p. 20.
35. *Ibidem*, p. 21.
36. *Ibidem*, p. 22.
37. *Ibidem*, p. 35.
38. *Ibidem*, p. 150.
39. Gh. Brătianu, *Nicolae Iorga, istoric al românilor*, București, 1943, p. 65.
40. A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. I-XIV, București, 1925, 1927-1930.
41. C.C. Giurescu spunea că „m-au impresionat cursurile lui N. Iorga, nu însă și metoda lui”, cf. R. Balaban, *Români celebri*, Cluj-Napoca, 1979, p. 189.
42. B. Teodorescu, *op. cit.*, p. 313.
43. C.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 124.
44. Idem, *Istoria românilor*, vol. I, București, 1935, Prefața, p. IX.
45. *Ibidem*, p. X.
46. *Ibidem*, p. 14.
47. *Ibidem*.
48. *Ibidem*, p. 21.
49. *Ibidem*, p. 85.
50. *Ibidem*, p. 85.
51. *Ibidem*, p. 87.
52. *Ibidem*, p. 118.
53. *Ibidem*, p. 209.
54. *Ibidem*, p. 216.
55. N. Iorga, *O nouă școală istorică*, București, 1936, p. 19.
56. L. Boia, *Evoluția istoriografiei române*, București, 1976, p. 232.

57. C.C. Giurescu și Dinu Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, 1971, p. 3.
58. Al. Zub, *op. cit.*, p. 267.
59. N. Ursulescu, *Formarea poporului român și a limbii sale în opera lui GH. Brătianu în Confluențe istoriografice românești și europene: 90 de ani de la nașterea istoricului Gh.I. Brătianu*, Iași, 1988. p. 71.
60. *Ibidem*, p. 73.
61. Gh. Brătianu, *Les origines du peuple roumain: les données archéologiques*, București, 1939, p. 6.
62. Vladimir Dumitrescu, Recenzie la *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, București, 1940, p. 81.
63. Gh. Brătianu, *Les origines du peuple roumain: les données archéologiques*, p. 11.
64. *Ibidem*, p. 12.
65. *Ibidem*, p. 32.
66. Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, p. 86.
67. *Ibidem*, p. 87.
68. N. Ursulescu, *op. cit.*, p. 81.

Archaeological Discoveries in the First Romanian Works Concerning Romanian History

Abstract

Archaeological researches have a long tradition in Romania, but the results of this kind of discoveries in the historical works are more recent. At the beginning of 20-th century, the Romanian scholars A. D. Xenopol, N. Iorga, C. C. Giurescu and Gh. Brătianu, have comprised in their large books concerning Romanian history a part of the most important artefacts from Paleolithic to Medieval Age.

ASPECTE ALE FISCALITĂȚII DIN ȚARA MOLDOVEI. PRELEVĂRI FISCALE DIN UNELE PRODUSE PĂSTOREȘTI

Mihai Lazăr

Încă de la întemeierea Moldovei, domnii s-au considerat stăpâni de drept asupra întregului teritoriu al țării, precum și asupra populației și a bunurilor acesteia. Regimul de obligații al locuitorilor a decurs din acest drept superior de stăpânire – *dominium eminens*. În conformitate cu normele dreptului feudal, domnul era în măsură să pretindă de la supuși o cotă parte din veniturile realizate de aceștia pentru fastul *Curții* și pentru întreținerea aparatului slujitoresc și a armatei.

La început, sfera de cuprindere și “greutatea” impunerilor au fost moderate, atât datorită nivelului relativ limitat al consumului de la *Curte*, cât, mai ales, a resurselor economice importante de care dispunea domnia. În patrimoniul domnesc intrau, de drept, pământurile fără stăpân direct, așa-zise “pustii”, târgurile și orașele, un număr însemnat de sate, mori, saline, braniști, pescării, complexe agro-pastorale (*stâne, odăi, scutării*), terenuri de vânătoare etc. Domnul putea dispune de aceste proprietăți și de veniturile realizate pe seama lor, ca de niște bunuri private. Domeniul domnesc public a fost organizat din punct de vedere administrativ sub forma *ocoalelor*. Populația din așezările domnești era impusă la diverse sarcini pecuniare, în natură și în muncă. În plus, domniei i se cuveneau însemnate sume bănești și bunuri materiale din taxe și amenzi.

Nomenclatorul de impuneri și cuantumul fiecărei dări, pe categorii de impozabili, se stabileau de către domn, uneori prin consultarea membrilor sfatului domnesc, în funcție de necesarul de fonduri bănești și materiale destinate *Curții* domnești și numerosului aparat slujitoresc și militar din țară. Pe măsura sporirii cheltuielilor publice au fost operate, în mod corespunzător, importante creșteri în ce privește cuantumul dărilor existente, sau au fost introduse dări noi.

Până la jumătatea veacului al XVI-lea, politica fiscală a evoluat în limite normale, domnii reușind să-și asigure sursele materiale și financiare necesare din producțiile realizate pe domeniul propriu, din dijmele prelevate de la populația de pe domeniul domnesc public (aflat în administrația *ocoalelor*), cât și din dările plătite de contribuabilii de rând din așezările sătești integrate administrativ în cuprinsul ținuturilor țării.

Restrângerea drastică a patrimoniului fiuciar domnesc prin vânzări și danii a modificat treptat structura veniturilor domnești, ponderea cea mai mare a acestora revenind în noile condiții resurselor fiscale.

Cu diverse prilejuri am cercetat anumite aspecte ale fiscalității din Moldova medievală. În studiul de față ne propunem să analizăm câteva obligații fiscale mai puțin cunoscute, prelevate din produse animaliere.

1. PRELEVĂRI FISCALE DIN PRODUCȚIA DE UNT: “UNT”; “UNT DOMNESC”; “UNT ÎMPĂRĂTESC”

În perioada de început a statului medieval moldovenesc nu a existat, se pare, o dare permanentă pe producția de unt. Pe parcursul secolelor XIV-XVI, domnii și-au procurat cantitățile necesare consumului de la *Curte* din producția proprie, din prelevări, sub formă de dijmă, de la târgoveți, precum și de la locuitorii din satele domnești. Contribuabilii de rând din celelalte așezări dădeau unt numai ocazional, în special când erau organizate conace pentru suita domnului, pentru slujbașii publici, aflați în misiune și pentru solii străini, adică, cu prilejul așa-numitelor “măncături ale drumului”¹.

O dare specială pe producția de unt este menționată întâia dată în Moldova într-un *Izvod de bani* întocmit după 26 iulie 1616, în care sunt înregistrate, cu meticulozitate, plățile efectuate de un anume Petre pentru dările datorate de Gavril și Simion Gagiul în timpul domniilor lui Ștefan al II-lea Tomșa și Alexandru Movilă². În izvod sunt consemnate, între altele, sumele de bani datorate pentru unt în mai multe rate: “5 potronici buni a dat Petre pentru unt în mîinile lui Sterian, pentru Gavril³; ... 2 potronici a dat Petre pentru Gavril, pentru unt și pentru miere la mîinile lui Obrejie pîrcălab; ... 5 potronici a dat Petre pentru Gavril de asemenea pentru unt în mîinile slugilor logofatului Badiul; ... 2 potronici a dat Petre pentru Gagiul pentru unt și miere în mîinile lui Obrejie pîrcălabul; ... 5 potronici a dat Petre pentru Gagiul, de asemenea pentru unt, în mîinile lui Busiiucu”⁴. Din document reiese că la acea dată darea se achita în bani, o parte din rate percepându-se împreună cu banii pentru miere. Deoarece perioada care face obiectul impunerii fiscale nu este indicată exact, evaluarea cuantumului dării poate fi făcută doar cu aproximație. Potrivit specificării din *izvod*, prima rată de 5 potronici s-a dat către sfârșitul domniei lui Ștefan al II-lea Tomșa, iar restul de patru rate sub Alexandru Movilă. Situația pare mai clară atunci când se iau în calcul sumele de bani date, în timpul domniei lui Alexandru Movilă. Astfel, în cele opt luni și jumătate cât a stat în scaunul domnesc Alexandru Movilă, atât lui Gavril, cât și lui Gagiul le-a revenit obligația de a plăti fiecare câte “5 potronici buni” pentru unt și, de asemenea, câte “2 potronici buni” pentru unt și miere⁵.

Peste câțiva ani, la 31 iulie 1620, era amintit *untul domnesc*, dare de care fusese scutit satul Folfăești, de pe Jijia, al Mănăstirii Galata⁶. În continuare, pe parcursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, darea este pomenită tot mai frecvent în actele fiscale, fiind denumită în mod curent *unt* și mai rar *unt domnesc*⁷ sau *banii untului*⁸. În funcție de necesități, darea se percepea în natură sau în bani.

Comparativ cu Moldova, în Țara Românească această obligație este amintită în documente mai târziu, în anul 1682, fiind cunoscută sub numele de *birul untului*.

În afară de consumul destinat curții domnești și armatei, însemnate cantități de unt luau drumul Istanbulului odată cu furniturile curente de brânzeturi, cerviș, miere și alte produse alimentare⁹. Încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, documentele otomane conțin informații despre livrări de unt în beneficiul bucătăriei sultanului¹⁰. Turcii îl consumau mai ales în combinație cu mierea sau cu cervișul¹¹. Untul era de asemenea nelipsit de la conacele organizate pentru suita domnilor și pentru solii străini¹², cheltuielile efectuate în acest sens fiind câteodată consemnate în *sămile Vistieriei*¹³. În anul 1742, cu prilejul călătoriei sale pe itinerariul Iași-București, Markos Antonios Katsaitis remarcă faptul că “brînză, untul și laptele sînt dăruite de bună voie, gratuit în întreaga Moldovă tuturor solilor”¹⁴. În timpul campaniilor militare, purtate de Imperiul Otoman în vecinătatea Moldovei, marii dregători primeau porunci strașnice de a veghea, cu atenție, la aprovizionarea corespunzătoare a oastei otomane cu ialovițe, berbeci, unt, miere și alte bunuri alimentare¹⁵. La 14 iulie 1792, spre exemplu, au fost predate în contul furniturilor obligatorii de război 19.966 ocale de unt în valoare de 11.230 lei¹⁶.

Strângerea și depozitarea proviziilor de unt necesare demnitarilor otomani, solilor străini și bucătăriei domnești cădeau în sarcina marelui clucer¹⁷. În subordinea sa funcționa un numeros corp de agenți fiscali numiți *untași*, care aveau însărcinarea de a percepe darea de la contribuabili¹⁸. Atribuții privind perceperea *untului* aveau și *conăcarii*¹⁹.

Untul se aduna în *berbânțe* și *burdufuri*²⁰. După asigurarea cantităților necesare Curții, *untul domnesc* rămas disponibil era vîndut avantajos negustorilor străini din capitală și celor din orașul-port Galați²¹. La 1741, Constantin vodă Mavrocordat poruncește pîrcălabului de Galați să caute clienți “pentru untul gospod ce iaste acolo” cu preț mai mare de 4 potronici ocaua. În cazul că nu existau negustori interesați să cumpere cu acest preț, domnul atrăgea atenția pîrcălabului să fie înștiințat imediat întrucît la Iași se găseau numeroși mușterii care ofereau anticipat 4 potronici pe ocă²². De asemenea, însemnate cantități de *unt domnesc* erau dăruite unor demnitari otomani aflați în țară cu diverse misiuni²³.

În mod obișnuit, *untul* era perceput de la contribuabilii de rând, de la mănăstiri și agenți fiscali mărunți, precum și de la mazili. Domnia a acordat scutiri coloniștilor străini așezați cu învoială în seliști episcopale²⁴, mănăstirești²⁵ și boierești²⁶, unor sate²⁷, sau numai unor poslușnici²⁸ și vecini²⁹, aparținând mănăstirilor de țară, dar mai ales celor închinat, locuitorilor din așezările cu atribuții speciale de pază³⁰, sau cu obligații în ce privește organizarea conacelor pentru soli³¹. Au beneficiat de scutiri, de asemenea: mazilii³², un număr restrâns de slujbași domnești³³ și persoane de vază³⁴, deținătoare de *odăi* și *câșle*.

2. PRELEVĂRI FISCALE DIN PRODUCȚIA DE SEU: “SĂU”; “SĂU DOMNESC”; “SĂU ÎMPĂRĂTESC”

Până la jumătatea secolului al XVI-lea trebuințele de seu ale curții domnești au fost acoperite prin *prelevări* în natură în primul rând de la deținătorii de măcelării din târguri. “Din vechime”, aceștia aveau obligația să predea în folosul domniei o anumită cantitate de seu³⁵. Se pare că darea numită *camână*, atestată documentar încă din prima jumătate a secolului al XV-lea, s-a perceput în cazul când subiecții impunerii erau proprietari de “scaune” sau “trunchiuri de meserniță” (trunchiuri de măcelărie), atât în ceară, cât și în seu³⁶. După instaurarea hegemoniei otomane, avându-se în vedere bogăția în animale a Moldovei, sultanii au pretins de la domni cantități însemnate de seu pentru fabricarea lumânărilor și gresarea (ungerea) corăbiilor de război, precum și grăsimi alimentare (*cerviș*). Încă de la 1538 - ne spune Evlia Celebi - sultanul Soliman Magnificul a obligat Moldova să furnizeze Arsenalului Imperial, la începutul fiecărui an, o mie de butoaie de seu pentru ungerea galelor³⁷. Numai în timpul campaniei de la Lepanto din octombrie 1571, Moldova și Țara Românească au livrat flotei de război otomane peste 170 tone de seu³⁸. Înalta Poartă a reușit în scurt timp să-și asigure prioritatea la achiziționarea grăsimilor animale de pe piața Moldovei. La 13 august 1577, sultanul Murad al III-lea ordona domnilor Moldovei și Țării Românești, Petru Șchiopul și, respectiv, Mihnea al III-lea să nu vândă seu în alte părți, ci întreaga cantitate existentă pe piață să fie trimisă la Istanbul, cu specificarea că zahereaua reprezenta “o treabă importantă”³⁹. Într-o altă poruncă din 25 ianuarie 1579, prin care se cereau “cantități mari” de grăsimi pentru expedițiile din Orient, autoritățile otomane precizau că prețul furniturii urma să fie scăzut din haraci⁴⁰. Cu toate că *iağii* din imperiu, în baza unor aprobări speciale, erau liberi să cutureiere întreaga țară pentru a cumpăra nestingheriți, seu de la *mesernițe* și *zahanale*⁴¹, cu preț “de mirie” (preț oficial, de stat), sultanii au pretins domnilor, în paralel, obligații speciale care trebuiau onorate la timp și în condiții ireproșabile.

Aceste cereri repetate și mereu în creștere au determinat pe domni să instituie o dare specială numită *său împărătesc*. Pe de altă parte, trebuințele de seu ale curții domnești au sporit continuu ca urmare a utilizării tot mai frecvente a acestui produs la fabricarea săpunului și a lumânărilor⁴².

Pentru aprovizionarea ritmică și în cantități îndestulătoare a depozitelor domnești cu seu, numit de contemporani și *ceară albă* s-a dispus extinderea impunerii asupra tuturor categoriilor fiscale neprivilegiate. Așa s-a ajuns la instituirea dării numită *său domnesc*. S-a afirmat inexact că darea pe producția de seu este menționată întâia dată în luna mai 1660⁴³. De fapt, *săul* este amintit cu circa patru decenii mai înainte, în anul 1621, cu prilejul confirmării unor scutiri mai vechi ale locuitorilor din satul Ițcani de lângă Suceava⁴⁴. Ulterior, la 27 octombrie 1627, domnul Miron Barnovschi poruncea șoltuzului și pârgarilor din Suceava să nu “învăluiască” pe vecinii din Ițcani ai m-rii cu același nume de lângă Suceava “nici la său, nici la piei, nici la alte angherii câte sântu pre alți târgoveți, pentru căci nu este acel sat scris cu târgul”⁴⁵. În continuare se făcea precizarea - nu lipsită de importanță - că deosebirea pe linie fiscală între vecinii satului Ițcani și târgoveții din Suceava în ceea ce privește impunerile pe seu și piei exista în vigoare de mai mult timp. Ea fusese stabilită prin “alte cărți ... de la alți domni”⁴⁶.

Săul împărătesc este menționat în anul 1623. La 24 februarie acel an, din poruncă domnească, șoltuzul Sucevei se adresa birăului Bistriței cu rugămintea să-i sprijine niște târgoveți de încredere pentru a cumpăra seu de pe piața bistrițeană deoarece “trebuie să dăm săul împărătesc și nu găsim la noi de cumpărat”⁴⁷.

Dacă până la introducerea *săului domnesc* și a *săului împărătesc* obligația de a da seu a revenit, așa cum s-a mai arătat, îndeosebi măcelarilor (meserciilor) din târgurile și satele domnești, după această dată sfera contribuabililor s-a lărgit incluzând pe toți proprietarii de măcelării, de cărciumi și de ateliere meșteșugărești, precum și categoriile fiscale neprivilegiate, afară de cazul dacă beneficiau de scutiri speciale⁴⁸. Documentele nu precizează cantitatea de seu la care erau impuși contribuabilii. Într-un singur caz, la 1742, aflăm că potrivit unui vechi obicei, meserii (casapii) din Roman dădeau câte 66 de ocale de seu “pe cifert”⁴⁹. Prin urmare, pentru fiecare “scaun” sau “trunchi” de tăiat carne, meserii din târgul Roman dădeau circa 264 ocale de seu. Evident, dacă sferturile (*ciferturile*) se înmulțeau și cantitățile de seu erau impuse și percepute corespunzător numărului acestora.

Darea a fost percepută și în bani. La 1683 erau amintiți *banii săului* pe care Mihai Cofariul din Galați s-a eschivat să-i plătească, reușind să fugă⁵⁰.

În vremea domniei lui Dimitrie Cantemir, Moldova trimitea în fiecare an sultanului, ca peșceș, cu ocazia Bairamului, 12.000 de taleri imperiali pentru seul necesar corăbiilor de război⁵¹. Informația principelui cărturar ne sugerează că autoritățile otomane reușiseră deja să confere obligației un caracter permanent.

Paul Rycaut ne informează că la 1668, Moldova ar fi livrat turcilor 600 qintale de seu⁵². Cererile otomane au înregistrat de-a lungul timpului un curs sinuos. În anul 1730, spre exemplu, pretențiile otomane erau de 100.000 ocale de grăsimi topite (circa 128.300 kg)⁵³.

Marile furnituri pentru Istanbul stânjeneau, evident, perceperea *săului domnesc*. Domnii erau nevoiți, în aceste condiții, să instituie un adevărat monopol asupra comerțului cu seu, interzicând vânzările către particulari. Domnia își justifica, în mod frecvent, măsura luată, specificând că seul era necesar “pentru treaba lumânărilor de la curtea gospod”⁵⁴.

Seul colectat de la contribuabili era depozitat apoi la *săoria domnească* din Iași, menționată pe la 1648, în vremea lui Vasile vodă Lupu⁵⁵.

Agenții fiscali însărcinați cu perceperea dării se numeau *săolari*. În fruntea lor se afla *săoiarul cel mare*, care avea în grijă proviziile *săoriei domnești*⁵⁶. La 16 martie 1663 era menționat, ca martor, un anumite Enache Zlătaru *săoiaru*⁵⁷, iar la 27 iulie 1676, Frangolea *săoiaru*⁵⁸. În martie 1681, Frangolea era din nou menționat, de această dată, în calitate de *săoiaru*⁵⁹. Atribuții în ceea ce privește strângerea dării în seu au mai avut *mortasipii*⁶⁰, *cămănarii* și *bezmănarii*⁶¹. După strângerea *săului*, cantitatea destinată fabricării lumânărilor era preluată de *cămărașul de lumini*, în a cărui grijă se găsea și ceara și care răspundea de lumânările și opaițele de la curte⁶². Mai mult chiar, ne spune Dimitrie Cantemir, dările în ceară și seu destinate special fabricării lumânărilor s-ar fi perceput împreună, sub numele de *bezmăn*⁶³.

Scutirile pentru *său* au fost mai puține decât pentru *unt*. În afară de slobozii⁶⁴ au beneficiat de scutiri câteva sate mănăstirești⁶⁵, un număr limitat de poslușnici (măcelari, hoștinari, cojocari) episcopali⁶⁶ sau mănăstirești⁶⁷ și destul de rar proprietari de “scaune” sau “trunchiuri” de tăiat carne, de regulă așezăminte religioase⁶⁸, mari dregatori⁶⁹ și rude domnești⁷⁰. Se cuvin avute în vedere, de asemenea, scutirile de *bezmăn* acordate deținătorilor de măcelării⁷¹.

3. PRELEVĂRI FISCALE DIN PRODUCȚIA DE PIEI

Socotită, de obicei, în rândul *angheriilor*⁷², adică a obligațiilor mai ușoare⁷³, darea numită *piei* ilustrează caracterul excesiv al politicii fiscale, faptul că toate veniturile mai importante realizate de populație erau supuse impozitării.

Cercetarea acestei categorii de impuneri este anevoioasă, întrucât lipsesc înregistrările statistice. În consecință, nu se pot face aprecieri cu acuratețe privind criteriile de impunere și nu

poate fi surprinsă nici dinamica politicii fiscale. Izvoarele care ni s-au păstrat - toate de mână a doua - permit doar unele considerații de ordin general⁷⁴.

O impunere cu regim permanent care să greveze populația din satele boierești și mănăstirești nu a existat, se pare, până la începutul secolului al XVII-lea. În mod obișnuit, cantitățile de piei necesare curții domnești și celorlalte instituții cu caracter public proveneau de la efectivele de animale crescute în câștele, odăile, grajdurile și stănele de pe domeniile domnești sau din dijele percepute de la locuitorii din târguri⁷⁵ și din satele de ocol⁷⁶. Prin urmare, prelevările din piei s-au făcut în secolele XIV-XVI îndeosebi pe seama crescătorilor de vite din așezările aparținând domniei. În primele decenii ale secolului al XVII-lea, regimul de impunere a fost extins și asupra satelor boierești și mănăstirești⁷⁷. Inițial, în această nouă categorie de impozabili au fost incluse, cu precădere, satele proprietate feudală, care anterior au aparținut domniei⁷⁸. Treptat, regimul de impunere a afectat pe toți contribuabilii de rând.

Prelevările fiscale din producția de piei sunt amintite de fiecare dată numai cu ocazia acordării de privilegii fiscale unor vecini și poslușnici mănăstirești⁷⁹.

Cea dintâi mențiune întâlnită de noi într-un act oficial datează din timpul domniei lui Miron Barnovschi (1626-1629). La 27 octombrie 1627, șoltuzul și pargari Sucevei erau avertizați să nu pretindă de la vecinii din satul Ițcani situat lângă oraș, *piei* și alte *angherii* specifice târgoveților, pentru că acest sat aparținea Mănăstirii Ițcani⁸⁰. Statutul fiscal distinct al vecinilor din Ițcani, în raport cu târgoveții suceveni fusese stabilit anterior, sub "alți domni"⁸¹. Prin urmare, cea dintâi atestare a dării este posterioară momentului instituirii ei⁸². Sugestii indirecte în acest sens conține un izvor narativ străin. Dacă e să dăm crezare lui Evlia Celebi, încă din vremea lui Soliman Magnificul, în perioada de după 1538, Moldovei i s-a cerut să trimită gratuit, la Istanbul, în fiecare an, câte 1.000 de piei de bou⁸³. Această cantitate de piei trebuia predată la timp pașalei din vilaetul Ocaikov împreună cu alte produse de strictă necesitate⁸⁴. Pe la 1668 - afirmă Paul Rychart - Moldova trimitea la Înalta Poartă, odată cu tributul, importante cantități de miere, ceară, seu, precum și 500 de ocale de piei tăbăcite. Aceeași cifră o întâlnim și la informatorul german Happelius, dar pentru anul 1688⁸⁵. Este de presupus că pieile furnizate în acest mod Istanbulului proveneau, cel puțin parțial, din prelevări fiscale. Întrucât documentele nu conțin informații relevante despre criteriile de impunere și percepere, nu putem ști ce cantitate de piei dădeau contribuabilii. Un alt neajuns decurge din terminologia utilizată - extrem de lapidară și de imprecisă - în baza căreia este greu de făcut precizări asupra tipului de piei supuse impozitării. De fiecare dată s-a utilizat, în mod stereotip, denumirea generică de *piei*, neînsoțită de caracteristici calitative, ceea ce înseamnă că agenții fiscali s-au orientat în operațiunile de impunere și percepere după numărul și categoria animalelor declarate în prealabil de către contribuabili. De bună seamă că se aveau în vedere îndeosebi pieile de bovine, de cabaline și de ovi-caprine, dar nu trebuie omise nici cele de animale sălbatice, deși nu dispunem de informații directe în acest sens.

Data fiind importanța meșteșugărească a pieilor, multiplele utilizări ale acestor produse, domnii au acordat scutiri doar în puține cazuri. Din cuprinsul privilegiilor se desprinde ideea că populația din așezările domnești nu a beneficiat de asemenea avantaje fiscale. Scutirile acordate, cu vădită zgârcenie, au vizat câțiva vecini și poslușnici ai mănăstirilor ieșene Hlincea⁸⁶, Sfântul Ioan Gură-de-Aur⁸⁷, Socola⁸⁸, Adormirea (Barnovschi)⁸⁹, Sfânta Vineri și Galata de Jos - Balica⁹⁰ și, de asemenea, pe episcopul catolic din Bacău și subordonații săi de la toate bisericile⁹¹, care nu trebuiau să fie "amestecați" cu târgoveții în ce privește această dare.

În nomenclatorul fiscal a existat și impunerea numită *pielicele* (var. *pelcele*; *pelceale*)⁹². Principal, această dare diferea față de *piei* întrucât era parte componentă a *folăritului* - darea pe stâne⁹³; obiectul impunerii - pielicelele de miel. Lipsesc, de regulă, elementele de ordin calitativ și cantitativ⁹⁴. O singură dată, la 17 iunie 1763 se făcea precizarea că de fiecare stână din zona de munte se percepeau, între altele, câte două "pielicele negre"⁹⁵.

Considerațiile din studiul de față, privitoare la cele trei dări din sfera economiei păstorești se înscriu pe linia unor preocupări ale noastre mai vechi, vizând cunoașterea politicii fiscale a domnilor Moldovei în epoca medievală.

NOTE:

1. N. Grigoraș, *Dărilor în Moldova de la întemeierea statului și până la 1741* (II), în CI, (serie nouă), vol. XII-XIII, 1981-1982, p. 375-376; M. Lazăr, *Două obligații fiscale din Moldova medievală*, în "Hierasus", Botoșani, vol. VII-VIII, 1989, p. 371-375.
2. *DIR, A, veacul XVII*, vol. IV, București, 1956, nr. 17, p. 10-12. Vezi și Nicolae Grigoraș, *Dărilor în Moldova de la întemeierea statului și până la 1741* (II), în *loc. cit.*, p. 375-376.
3. Această primă rată de bani a fost achitată către sfârșitul domniei lui Ștefan al II-lea Tomșa (*DIR, A, veacul XVII*, vol. IV, nr. 17, p. 10).
4. Cele patru rate au fost achitate în vremea lui Alexandru vodă Movilă (*Ibidem*, p. 11-12).
5. În momentul întocmirii *Izvodului*, un "potronic bun" valora 16 bani (*Ibidem*, p. 11). În circuitul monetar existau și "potronici proști".
6. *Ibidem*, nr. 625, p. 491.
7. N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VI, București, 1904, p. 316, 323, 325, 343 și 364 (în continuare se va cita: N. Iorga, *Studii și documente*); Idem, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, București, 1928, p. 46-47.
8. N. Grigoraș, *Privilegiile fiscale în Moldova (1741-1821)* (II), în AIIAI, vol. XIV, 1977, p. 44.
9. Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. I, ed. I-a, Iași, 1852, p. 137-138; Ștefan Pascu, Vladimir Hanga, *Crestomație pentru istoria statului și dreptului R.P.R.*, vol. III, Editura Științifică, București, 1963, nr. 379, p. 275.
10. M. Maxim, *Regimul economic al dominației otomane în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în RdI, nr. 9/1979, p. 1755; P. S. Aurelian, *Schițe asupra stării economice a României în secolul al XVIII-lea*, în "Analele Academiei Române", Seria a II-a, tom. III, secțiunea a II-a, București, 1882, p. 136-137 și 139; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 371-372; V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. VIII, București, 1897, p. 143-145; N. Iorga, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Române*, în EN, XXVI, nr. 11/1900, București, p. 769 și nr. 6/1902, p. 325 (în continuare se va cita: N. Iorga, *Documente și cercetări*); Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în SMIM, vol. IV, București, 1960, p. 268.
11. *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 373 (în continuare se va cita: *Călători străini*).
12. Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 85-86, 100 și 389; Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și 0 samă de cuvinte*, ed. a II-a, București, 1959, p. 41.
13. Gh. Ghibănescu, *Sama visteriei Moldovei din 1763 (iunie-decembrie)*, în „Ioan Neculce”, fasc.5/1925, Iași, 1926, p. 95; N. Iorga, *Documente și cercetări...*, în *loc. cit.*, p. 769; Ioan Caproșu, *Sămi de Vistierie*, în "Revista de istorie socială". Fundația culturală română, Iași, nr. 1, 1996, p. 507-562; Idem, *Sama Vistieriei Moldovei din 1784*, în "Cercetări Istorice", Iași, XVI, 1997, p. 69-109; Ioan Caproșu și Mihai-Răzvan Ungureanu, *Documente statistice privitoare la orașul Iași*, vol. I (1755-1820), Editura Universității "Al. I. Cuza", Iași, 1997; Louis Roman, *Statistiques fiscales et statistiques démographiques ou les fousces apparences* (Les Pays Roumains et autres régions européennes au XV-e-XIX-e siècles), în "Annales de Demographie Historiques", 1985, p. 245-280.

14. Markos Antonios Katsaitis, *Călătorie de la Constantinopol la Iași și de la Iași la București în anul 1742*, în vol. *Saeculum. Documente inedite*, Ed. Junimea, Iași, 1977, p. 100.
15. Miron Costin, *Opere*, ed. cit., p. 74, 110, 149, 164-165, 171 și 177; Ion Neculce, *op. cit.*, p. 41.
16. N. Iorga, *Documente și cercetări...*, în loc. cit., p. 769. În *Sama Visteriei* pe perioada decembrie 1794-februarie 1795 la rubrica *Zahereaua și untul*, sunt consemnate furnituri în valoare de 170093 lei și 108 bani (*Ibidem*, în loc. cit., nr. 9/1900, p. 641).
17. Miron Costin, *Opere*, ed. cit., p. 239; D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Editura Academiei RSR, București, 1973, p. 203.
18. AN București, *M-rea Bistrița*, VII/13; Vezi și N. Grigoraș, *Dărilor în Moldova* (II), în loc. cit., p. 336.
19. Dumitru Z. Furnică, *Din istoria comerțului la români. Mai ales băcănia*, București, 1908, p. 103.
20. N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, p. 115.
21. Idem, *Studii și documente*, vol. VI, p. 316, 323, 325 și 343.
22. *Ibidem*, p. 316.
23. *Ibidem*, p. 364.
24. La 7 aprilie 1662, Serafim, episcop de Huși, era împuternicit să aducă oameni străini în satul Plopeni, primind pentru ei regim de slobozie pe timp de patru ani. Peste 14 ani, la 12 ianuarie 1676, Episcopiei de Huși i se acorda, de asemenea, pentru străinii ce ar fi dorit să se așeze în seliștile Crețești și Cârligați scutire pe durata de un an (AN București, Ms. 543, f. 97-98, nr. 63; Idem, *Episcopia Huși*, XLVI/4).
25. Mănăstirii Galata i s-a acordat regim de slobozie pentru trei seliști: Fântâna, pe apa Gerului, ținutul Tecuci, pe timp de doi ani - la 17 aprilie 1669 (AN București, Ms. 628, f. 226v.-227), Șendreni pe Bârlad, ținutul Covurlui, pe timp de zece ani - la 4 martie 1673 (CDM, vol. III, București, 1968, nr. 2248, p. 469) și Sagna, ținutul Roman, pe timp de șase ani - la 11 aprilie 1673 (AN București, *M-rea Galata*, VI/26); Seliștea Burnărești aparținând M-rii Golia era scutită la 9 februarie 1669 (Aurel Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, nr. 82, p. 104); seliștea Năpodova, ținutul Soroca, a M-rii Dragomirna primea la 8 iunie 1673 regim de slobozie pentru trei ani (AN București, Ms. 629, nr. 326, f. 424. Peste numai o lună, la 8 iulie 1673, durata scutirii era prelungită la zece ani (AN Suceava, *Colecția de Documente* I/94).
26. Pentru străinii care ar fi dorit să se așeze în satul Găinești al marelui logofăt Neculai Buhuș, la 22 aprilie 1666 se acorda scutire pentru șase ani (N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 85).
27. Folfăești, pe Jijia - la 31 iulie 1620 (*DIR, A*, veacul XVII, vol. IV, București, 1956, nr. 625, p. 491), Vâlcești, ținutul Suceava - la 19 mai 1626 (*DRH, A*, vol. XIX, București, 1969, nr. 67, pp. 86-87), Belcești, Plopi, Călugăreni - la 25 august 1633, AN București, Ms. 628, nr. 334, f. 167) și Rusinovi (Petrița), ținutul Iași - la 5 aprilie 1674 (Idem, Ms. 629, f. 425), toate aceste șase sate ale M-rii Galata; Clincăuți și Melinești, ale M-rii Golia - la 28 martie 1660 (Idem, Ms. 628, f. 475-476); Stroiești, pe Sitna, ținutul Hârlău, al M-rii Sf. Sava - Iași - la 5 mai 1632 (*DRH, A*, vol. XXI (1626-1628), București, 1971, nr. 293, p. 375) și Glingeni, ținutul Iași - 8 ianuarie 1668 (AN București, Ms. 629, nr. 304, f. 396-397), ambele ale M-rii Sf. Paraschiva din Iași (Sf. Vineri); Budești, ținutul Cârliștău, al M-rii Dealul Mare - la 31 martie 1676 (AN București, *Achiziții Noi*, MCXV/18); Babiceni, la Gura Crasnei - la 23 august 1667 (Gh. Ghibănescu, *Surte și izvoade*, vol. IV, p. 52); Tulucești, Stoicani și Șendriceni, ținutul Covurlui - la 28 februarie 1683 (AN București, *M-rea Cetățuia*, III/8), toate aparținând M-rii Cetățuia; satul Stănești, al M-rii Cașin - la 15 septembrie 1679 (AN București, *M-rea Sf. Sava - Iasi*, XXIV/1); Toporăuți, strămutat la seliștea Șipote, ținutul Hârlău - în anul 1680 (AN

- București, *M-reă Barnovschi*, I/7), Volcineț, ținutul Suceava (*Ibidem*, I/9) și Șipote, ținutul Hârlău (AN București, *Ms. 645*, f. 51v.) - la 30 noiembrie 1703), toate trei ale M-rii Barnovschi din Iași; Părtănoși al M-rii Probota - la 15 septembrie 1679 (AN București, *M-reă Probota*, II/2); Crăcăoani și Băiceni ale M-rii Hangu - la 1 septembrie 1715 (N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 421); Răchiteni, Tămășeni și Iugani din ținutul Roman, ale Mănăstirii Trei Ierarhi din Iași - la 2 aprilie 1656 (AN București, *Ms. 629*, f. 340v.-341; vezi și Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I. *Acte interne (1408-1660)*, Editura Dosoftei, Iași, 1999, nr. 415, p. 474); 15 poslușnici din satul Hlincea, al Mănăstirii Hlincea, scutiți la 7 mai 1660 (Ioan Caproși și Petronel Zahariuc, *op. cit.*, nr. 479).
28. Opt poslușnici ai M-rii Solca, scutiți la 28 februarie 1662 (Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, vol. II, Cernăuți, 1934, nr. 94, p. 172); doisprezece poslușnici ai M-rii Bârnova, scutiți la 12 iulie 1665 (AN București, *Ms. 646*, f. 57); doi poslușnici ai metocului de la Mogoșești al M-rii Neamț, scutiți la 8 ianuarie 1667 (AN București, *M-reă Neamț*, CXXXII/17); șase poslușnici ai M-rii Cereșnovăț, ținutul Soroca, scutiți la 10 martie 1669 (AN București, *Colecția Documente Moldovenești*, XII/21); un poslușnic al M-rii Dealul Mare, scutit la 27 mai 1674 (AN București, *M-reă Sf. Sava - Iași*, XXXI/22); poslușnicii M-rii Bistrița, scutiți la 2 martie 1678 (AN București, *M-reă Bistrița*, IX/4); șase poslușnici ai M-rii Vizantea, scutiți la 9 februarie 1679 (AN București, *Ms. 580*, f. 41); poslușnicii M-rii Pângărați, scutiți la 1 august 1695 (AN București, *M-reă Pângărați*, III/11); treizeci și cinci poslușnici din satul Toporăuți ai M-rii Barnovschi din Iași, scutiți la 17 decembrie 1700 (AN București, *M-reă Barnovschi*, I/8); cinci poslușnici ai M-rii Copou din Iași “fără cislă, fără stăpânire și fără nici o breaslă”, scutiți la 20 aprilie 1700 (AN București, *Ms. 579*, f. 217); la 28 decembrie 1700 aceeași scutire, dar pentru zece poslușnici (*Ibidem*), iar la 15 mai 1716 pentru douăzeci oameni: zece “cu rupta” din Bărlești și zece de lângă Copou (*Ibidem*, f. 63 v.); cincisprezece poslușnici ai M-rii Bistrița din satul Lățcani, scutiți la 17 octombrie 1701 (AN București, *M-reă Bistrița*, V/10); treizeci poslușnici “vechi” din satul Belcești ai M-rii Galata, scutiți la 30 noiembrie 1703 (AN București, *M-reă Barnovschi*, VI/7; *Ms. 628*, nr. 340 f. 170); cinci străini, poslușnici ai M-rii Sf. Ioan Gură-de-Aur din Iași, scutiți la 16 aprilie 1710 (AN București, *M-reă Sf. Ioan Gură-de-Aur*, XIII/1); toți poslușnicii M-rii Agapia, scutiți la 9 ianuarie 1714 (AN București, *Ms. 628*, f. 389); cincizeci poslușnici din Răchiteni, ținutul Suceava, și zece poslușnici din Fărcășani, ținutul Roman, ai M-rii Trei Ierarhi din Iași, scutiți la 30 septembrie 1715 (AN București, *Ms. 578*, f. 43-44); doisprezece poslușnici ai M-rii Socola, scutiți la 4 martie 1716 (AN București, *M-reă Socola*, VI/8).
29. Douăzeci și opt vecini ai M-rii Barnovschi - Iași din satele Toporăuți, Șipote și Munteni care s-au așezat în satul Dobârceni, ținutul Vaslui, pe moșia m-rii, “fiind țara cu nepăci”, sunt scutiți la 28 ianuarie 1696 (AN București, *Ms. 645*, f. 32).
30. Locuitorii din satul Borlești, ținutul Bacău, erau scutiți la 15 martie 1633 de *sulgiu, iliș, unt și ceară* pentru că domnul i-a orânduit să păzească straja de la Tazlău, (AN București, *M-reă Tazlău*, I/3 ; DRH, A, vol. XXI (1632-1633), nr. 315 p. 405; N. Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova. I. Organizarea de stat până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Editura Academiei RSR, București, 1971, p. 120; Idem, *Dările în Moldova de la întemeierea statului și până la 1741 (II)*, în *loc. cit.*, p. 335).
31. Sătenii din Fântâna, ținutul Tecuci, erau scutiți la 22 noiembrie 1646 de *sulgiu, iliș și unt* pentru că se îngrijeau “de treaba drumului” (AN București, *M-reă Galata*, VII/8).
32. N. Grigoraș, *Privilegiile fiscale în Moldova (1741 - 1821)* (I), în AIIAI, vol. XIV, 1977, p. 44.
33. La 6 noiembrie 1667, Alexandru vodă Iliș scutea “opt case de oameni” ai sulgerului Enachi Cunupi și ai fratelui său Constantin, care erau “de treaba bucatelor” la odaia de

- la Valea Bacului (Rediul lui Tătar) “de sulgiu, unt, braniște, vacă de săliște și de alte dări” (AN București, Ms. 578, f. 113). Scutirea avea să fie confirmată ulterior în mai multe rânduri: 22 iunie 1674 (*Ibidem*, f. 119), 3 ianuarie 1676 (*Ibidem*, f. 120) și 13 martie 1686 (*Ibidem*, f. 120-121).
34. Satul Preotești din ținutul Neamț al domniței Ruxandra, frica lui Vasile vodă Lupu, era scutit la 20 februarie 1679 de mai multe dări, între care și de “unt” (AN București, *M-rea Neamț*, LVIII/5); V. A. Urechia, *Biserica din Cetatea Neamț* în AARMSI, seria a II-a, tom XI/1888-1889, București, 1890, p. 133). Scutirea a fost confirmată apoi în 1685 (AN București, *M-rea Neamț*, LVIII/a).
35. N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 362 și 447.
36. *Ibidem*, p. 216; Vezi și N. Grigoraș, *Dărilor în Moldova (II)*, în *loc. cit.*, p. 320; M. Lazăr, *Două obligații fiscale din Moldova medievală*, în “Hierasus”, Botoșani, vol. VII-VIII, 1989, p. 376-379.
37. *Călători străini*, vol. VI, București, 1976, p. 474.
38. M. Maxim, *Regimul economic al dominației otomane...* în *loc. cit.*, p. 1753.
39. *Documente turcești privind istoria României*, vol. I (1455-1774), Ed. Academiei RSR, București, 1976, ed. Mustafa Ali Mehmet, nr. 137, p. 129-130.
40. *Ibidem*, nr. 152, p. 133.
41. M. Maxim, *Regimul economic al dominației otomane...* în *loc. cit.*, p. 1750-1754.
42. Șt. Olteanu și C. Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu*, Editura Academiei RSR, București, 1969, p. 155, 249 și 273; I. Ciută, *Apicultura în economia Moldovei medievale (sec. XV-mijl. sec. XVIII)*. Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1977, p. 16; Mustafa Ali Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, Editura Academiei RSR, București, 1976, nr. 137, p. 129 (în continuare se va cita DTIR).
43. N. Grigoraș, *Dărilor în Moldova (II)*, în *loc. cit.*, p. 336.
44. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor. Supliment*, vol. II/2, ed. Ion Bogdan, București, 1995, p. 1077; N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, vol. I, p. 312.
45. *DRH, A*, vol. XIX (1626-1628), nr. 247, p. 331.
46. *Ibidem*.
47. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. XV, 2, ed. Nicolae Iorga, București, 1913, nr. 1810, p. 931-932.
48. AN București, Ms. 578, f. 75v. și 150-151; AN Iași, *Colecția Documente*, pachet 411/8; Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor. Supliment*, vol. II/2, ed. Ion Bogdan, p. 1077; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 219 și 447; *Documente slavo-române*, în RdI, 1949, p. 233-234; N. Grigoraș, *Dărilor în Moldova (II)*, în *loc. cit.*, p. 336.
49. N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 362.
50. C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III/2, București, 1946, p. 660.
51. D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 273.
52. *Călători străini*, vol. VII, București, 1980, p. 501.
53. Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane 1711-1821. Documente turcești*, București, 1984, p. 199-201, 206-207 și 317-320. Către sfârșitul secolului al XVIII, nivelul furniturilor de seu a scăzut. În anul 1788, Moldovei i s-au cerut 40.000 ocale (DTIR, vol. II, 1774-1791), ed. Mustafa Ali Mehmet, Ed. Academiei RSR, București, 1983, nr. 217, p. 259. În mod obișnuit, grăsimile topite sunt cunoscute în documentele otomane din secolului al XVIII-lea sub numele de *roğan-sade* sau *ruga-sade* (*Ibidem*).
54. C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II/2, p. 660; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 221. În cea de-a doua domnie moldovenească (1741-1743), Constantin Mavrocordat a interzis *meserciilor* din Iași să vândă seu la persoane particulare,

- obligându-i să-l desfacă numai către oamenii domnești, care urmau să se prezinte la anumite date și să ia tot seul cu bani peșin (*Ibidem*, p. 221).
55. AN București, *M-reă Galata*, XIV/9.
 56. AN București, *Achiziții Noi*, CCXVIII/4.
 57. AN București, *Ms. 268*, f. 52v.
 58. AN București, *Achiziții Noi*, CCXLIII/4.
 59. *Ibidem*.
 60. N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 366-437.
 61. *Ibidem*, p. 219 și 437.
 62. D. Cantemir, *op. cit.*, p. 211.
 63. *Ibidem*. *Bezmăn* s-a numit, de asemenea, și darea pe cârciumi.
 64. Matei D. Vlad, *Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (sec. XV-XVIII)*, Ed. Academiei RSR, București, 1973, p. 136-143.
 65. Satul Țcani al mănăstirii cu același nume de lângă Suceava (Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor. Supliment*, vol. II/2, ed. Ion Bogdan, p. 1077; Satul Hlincea, al M-rii Hlincea (AN București, *M-reă Socola*, VI/2, 4).
 66. *DRH, A*, vol. XXI (1632-1633), nr. 353, 355.
 67. Doi mesercii, doi cojocari și doi hoștinari ai Mănăstirii Trei Ierarhi din Iași, scutiți la 18 decembrie 1675 (AN București, *Ms. 578*, f. 75v); cinci poslușnici ai Mănăstirii Sf. Ioan Gură-de-Aur din Iași, scutiți la 16 aprilie 1710 (AN București, *M-reă Sf. Ioan Gură-de-Aur*, XIII/1); 12 poslușnici de origine străină ai Mănăstirii Socola din Iași, scutiți la 4 martie 1716 (AN București, *M-reă Socola*, VI/18).
 68. La 30 martie 1747, "biserica ungurească" (romano-catolică) din Iași era scutită de *său domnesc* pentru "un trunchi de mesărință, de tăiat carne" (N. Grigoraș, *Privilegiile fiscale din Moldova (1741-1821) (II)*, în AIIAI, vol. XVIII/1981, p. 192).
 69. Lui Ioniță Cantacuzino biv vel agă i se scutea de *seu* în 1758, de asemenea, un "trunchi de tăiat carne" (C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III/2, p. 660).
 70. Constantin Racoviță dispunea la 19 aprilie 1756 scutirea unui "scaun de meserimă de tăiat carne al domniței Anița" de *său domnesc*, precum și de *bezmăn, camână, braniște* etc. (AN Iași, *Colecția Documente*, pachet 411/8).
 71. N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, nr. 219, 437; Melchisedek, *Chronica Hușilor și a episcopiei cu asemenea numire după documentele Episcopiei și alte monumente ale Țarei*, București, 1869, p. 52, 112, 117 și 145. I. Antonovici, *Documente bărlădene*, vol. II (1495-1863), București, 1912, nr. 698; *DRH, A*, vol. XXI (1632-1633), nr. 112, 214 și 353-354.
 72. N. Grigoraș, *Dărilor în Moldova (II)*, în CI, serie nouă, vol. XII-XIII, Iași, 1981-1982, p. 336-337.
 73. Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, partea a II-a, București, 1946, p. 660.
 74. *DRH, A*, vol. XIX (1626-1628), nr. 247, p. 331; vol. XXI (1632-1633), nr. 349, p. 446; *Călători străini*, vol. VI, București, 1976, p. 47; vol. VII, București, 1980, p. 501.
 75. *DRH, A*, vol. XIX (1626-1628), nr. 247, p. 331.
 76. AN București, *M-reă Socola*, VI/2, VI/4, VI/6, VI/8. VI/18, VI/61.
 77. *Ibidem*; AN București, *Ms. 628*, f. 3-4 și 19v-20; AN București, *M-reă Cetățuia* I/10-11, I/13; AN București, *M-reă Sfântul Ioan Gură-de-Aur*, XIII/1; *DRH, A*, vol. XIX (1626-1628), nr. 247, p. 331 și vol. XXI (1632-1633), nr. 349, p. 446.
 78. AN București, *Ms. 535*, p. 131; AN București, *Ms. 628*, f. 3-4, 19-20; AN București, *M-reă Cetățuia*, I/10-11, I/13; *DRH, A*, vol. XIX (1626-1628), nr. 247, p. 331 și vol. XXI (1632-1633), nr. 349, p. 446.
 79. În acest caz, cu sensul de dare mărunță. (*DRH, A*, vol. XIX (1626-1628), nr. 247, p. 331).

80. *DRH, A*, vol. XIX (1626-1628), nr. 247, p. 331.
81. *Ibidem*.
82. Starea înfloritoare a meșteșugurilor în legătură cu prelucrarea pieilor, sporirea continuă a trebuințelor de piei de la Curte, au atras, fără îndoială, de timpuriu, atenția fiscoșului asupra acestor produse. Importanța economică a pieilor pentru numerosul personal din slujba domnului este subliniată, în mod sugestiv, de demnitarul polonez Erasmus Otwinowski în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Înfățișând dărnicia lui Alexandru Vodă Lăpușneanu, care rezervase suitei sale un bou pentru hrană, solul a ținut să precizeze că a doua zi domnul a trimis la el o slugă pentru a lua pielea animalului sacrificat. (*Călători străini*, vol. II, București, 1970, p. 119; Constantin Cihodaru, Gheorghe Platon (redactori responsabili), *Istoria orașului Iași*, vol. 1, Ed. Junimea, Iași, 1980, p. 147).
83. *Călători străini*, vol. VI, p. 474
84. *Ibidem*.
85. *Ibidem*, vol. VII, p. 501; Paul Cernovodeanu, *Țările Române în viziunea călătorilor englezi (a doua jumătate a secolului al XVI-lea și primele decenii ale celui de-al XVII-lea)*, în SMIM, VI, 1973, pp. 123-124 (cu specificarea că în acest studiu cifra pentru piei este consemnată greșit); N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, p. 415.
86. AN București, Ms. 535, f. 131; AN București, Ms. 628, f. 3-4, 19-20; AN București, *M-reă Cetățuia*, I/10, I/11, I/13.
87. AN București, *M-reă Sfântul Ioan Gură-de-Aur*, XIII/1 (1710, aprilie 16).
88. AN București, *M-reă Socola*, VI/2 (1685, mai 20); VI/6 (1696, mai 1); VI/8 (1696, noiembrie 4); VI/16 (1705, iunie 16); VI/18 (1716, martie 4).
89. *DRH, A*, vol. XXI (1632-1633), nr. 349, p. 446 (1633, august 25).
90. AN București, *Fond Sever Zotta*, dos. nr. 137, f. 85-88v. (1669, aprilie 8).
91. Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. V, p. 236-237 (1675, decembrie 14).
92. T. Bălan, *Documente bucovinene*, vol. III, p. 143; A.N. Suceava, *Colecția de Documente*, II/19; II/36. *Pielicele* nu are în acest context sensul de piei de samur, cum a susținut T. Bălan, ci cel de pielicele de miel, pentru confecționatul hainelor de blană și a căciulilor (vezi A.N. București, *Fond T. Bălan*, dos. nr. 27 b, p. 146).
93. M. Lazăr, *Contribuții la cunoașterea politicii fiscale a domnilor moldoveni în secolele XVII-XVIII. Folăritul*, în C.C., serie nouă, nr. 1(11)/1995, p. 87-100.
94. Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXI, p. 190; A.N. Suceava, *Colecția de Documente*, II/19.
95. T. Bălan, *Documente bucovinene*, vol. IV, Cernăuți, 1938, p. 209.

Résumé

L'auteur fait une incursion dans le domaine de la fiscalité du Moyen Âge de la Moldavie, se rapportant d'une manière concrète aux impôts perçus sur les produits pastorales.

DATE STATISTICE RELATIVE LA POPULAȚIA GERMANĂ DIN JUDEȚUL RĂDĂUȚI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Florin Pintescu

La sfârșitul primului război mondial, comunitățile etnice din Bucovina erau confruntate cu o serie de probleme generate atât de readaptarea la viața pașnică cât și de adaptarea la noua stăpânire politică românească. O mare parte dintre aceste probleme au fost soluționate în anul 1919, când s-au creat condițiile politico-administrative și economice necesare desfășurării unei vieți pașnice.

După schimbarea stăpânirii politice din Bucovina anului 1919, posibilitatea manifestării unor conflicte interetnice între români și celelalte naționalități din Bucovina era practic exclusă, datorită spiritului general tolerant al românilor și în condițiile inexistenței unei mișcări politice românești iredentiste în Bucovina austriacă¹. La existența acestei atmosfere detensionate contribuia și trecutul apropiat al acestei provincii austriece, unde „opt națiuni au trăit într-o concordie relativă până la prăbușirea ei”², spre deosebire, așa cum s-a remarcat, de Galiția și Transilvania învecinate³.

Atitudinea populației germane față de instaurarea regimului politic românesc în Bucovina a fost – credem – influențată de acțiunea a doi factori, unul subiectiv și altul obiectiv. Relativ la factorul subiectiv, odată cu instaurarea regimului politic românesc, populația germană din Bucovina avea cel puțin două motive de temere. Mai întâi, germanii din Bucovina se vedeau în postura de a pierde calitatea oficioasă de *Kulturträger*-i, fapt ce le asigurase multă vreme considerația oficialităților, concretizată uneori chiar prin acordarea unor facilități economice. În al doilea rând, germanii bucovineni aveau un sentiment firesc de nesiguranță generat de instaurarea administrației unui stat cu care Austro-Ungaria fusese în război (România), sentiment care se putea ușor transforma în teamă de represalii. Evident, în acest tip de situații postbelice se pot manifesta (și s-au manifestat) și atitudini psiho-emoționale de contestare cu orice preț a unei noi stăpâniri.

Lăsând la o parte atitudinile emoționale trecătoare sau de durată, populația germană din Bucovina avea și un puternic motiv obiectiv de a privi cu neliniște instaurarea administrației românești în Bucovina. Germanii bucovineni știau că trec de sub ocrotirea vechi lor patrii, Austro-Ungaria, unanim recunoscută ca având o administrație excelentă și un înalt grad de cultură și civilizație sub administrația altei țări, România, care poseda instituții unanim recunoscute ca fiind ineficiente, corupte, balcanizate. Sintetizând aceste observații, putem conchide – cu marja de eroare specifică oricărei judecăți umane – că populația germană a Bucovinei era aproape convinsă în 1919 că va avea un nivel de trai mai scăzut în noua ei patrie hărăzită de soartă. În această scurtă schiță istorică, vom căuta să oferim cititorului câteva date sumare relative la populația germană a județului Rădăuți în deceniul trei al secolului XX. Analiza noastră va conține succinte referiri la atitudinea populației germane față de nou instalatul regim politic românesc, ponderea germanilor bucovineni în structurile demografice ale județului, reprezentarea lor la nivelul structurii de funcționari (secretari comunali și prefectură) și la nivelul organizării socio-economice și culturale. Din nefericire, această analiză nu va oferi date despre structura profesională a populației germane din județul Rădăuți, din cauza unei deficiențe de întocmire a statisticilor românești relative la această problemă. Aceste statistici relative la eliberarea de brevete pentru practicarea negoțului și meseriilor indică numele posesorului, fără indicarea etniei sau măcar religiei acestuia. În aceste condiții, în cazul unei coincidențe de nume, nu se poate face o distincție între un posesor de brevet german sau evreu. Singura soluție ar fi dată de cercetarea unor registre de naștere sau de căsătorie, operație laborioasă care necesită mult timp. Deocamdată nu știm dacă acest tip de registre s-au păstrat în totalitate, astfel că nu putem preciza dacă această operație ar fi realmente posibilă. Cercetarea atentă a scrierilor

memorialistice ale germanilor bucovineni ar putea, eventual, să ne aducă clarificări în această problemă.

Atitudinea populației germane față de nou instalatul regim politic românesc în Bucovina a variat în funcție de timp. În perioada imediat următoare războiului s-a constatat o atitudine firească de expectativă și neîncredere față de autoritățile române. Această atitudine a fost înlesnită mai ales de ineficiența și corupția reprezentanților administrației românești, în comparație cu legenda corectitudine și competență a administrației austriece⁴. Treptat, lucrurile s-au calmat, populația germană s-a obișnuit cu noua situație politică, s-a „resemnat” în ceea ce privește imperfecțiunile administrației românești și s-a integrat în viața socio-economică a statului român cu binecunoscuta-i hărnicie și seriozitate. Acest proces de integrare a fost favorizat și de respectul câștigat de cultura și populația germană în rândurile românilor bucovineni. Dintre numeroasele mărturii în acest sens, post 1918, ne mărginim să cităm doar niște pasaje semnificative extrase dintr-un Raport despre România întocmit de marele geograf francez Em. De Martonne în luna noiembrie 1921.

„În Bucovina, condițiile sunt diferite de cele întâlnite în Transilvania... Germana este limba folosită de lumea bună, așa cum franceza este cea folosită la București; anii de stăpânire austriacă au reușit să imprime ideea că germanismul este sinonim cu civilizația”⁵... Am vorbit deja despre specificul local al Bucovinei. Influența germană nu este nicăieri mai puternică. Un sentiment de superioritate naiv pare, chiar și acolo, că a animat și mai animă chiar și pe oamenii politici români, sentiment care include oarecum și cultura germană. Ești mândru că ești „Bucovinean” și ești, în același timp, bucuros că ești „Român”, se dorește însă păstrarea unei oarecari autonomii”⁶.

Sentimentele populației germane din județul Rădăuți au evoluat în timp spre observarea unei stricte loialități față de statul român. Un raport „strict confidențial” al prefectului județului Rădăuți, trimis la 5 martie 1927 reprezentantului guvernului român din Cernăuți, sublinia această stare de fapt. „La ori ce ocazie atât personal cât și din rapoartele organelor subordonate am putut constata, că spiritele populațiunii fără deosebire de naționalitate și confesiune sunt liniștite, loiale și animate de cele mai bune sentimente față de Dinastia și de Statul Român. Populația Bucovinei nutrește sentimente pronunțat monarhice și este de o loialitate cunoscută. Se poate constata de asemenea pretutindeni bunăvoința de a învăța limba statului și de a fi un bun cetățean Român... Germanii locuiesc în orașele Rădăuți și Siret și formează pe urmă populația compactă și exclusivă în comunele rurale Tereblecea-nouă, Bădeuții-Noi, Frătăuții pe Suceava, Gura-Putnei, Satul-mare nou și Voevodasa. Atitudinea lor este foarte loială atât față de țară cât și de Guvernul actual (subl.ns.)”⁷.

Germanii bucovineni au avut o pondere însemnată în structura demografică a acestei provincii. Din datele ultimului recensământ austriac (1910) rezultă că populația germană era a patra ca mărime din Bucovina. În acel an existau în Bucovina 798.355 locuitori, grupați pe etnii astfel: 273.354 români (34, 24%), 305.101 ruteni (38,22%), 95.778 evrei (12%), **73.073 germani (9,15%)**, 36.211 poloni (4, 54%), 14.838 „alte naționalități” (1,85%)⁸. În continuare, vom căuta să urmărim evoluția numerică a populației germane din județul Rădăuți în deceniul trei al secolului nostru, așa cum este ea reflectată în statisticile românești din perioada interbelică, statistici ce nu excelaу printr-un grad deosebit de precizie. Precizăm că acest studiu nu-și propune o analiză critică a acestor statistici, - ce va constitui poate obiectul unui studiu separat - ci doar o expunere a lor. De aceea, ne vom permite să corectăm doar unele erori evidente. În rațiuni de simplificare, în studiul de față vom menționa localitățile în care existau cel puțin o sută de locuitori germani, arătând însă de fiecare dată numărul total al populației germane din județul Rădăuți.

Prin ordinul nr. 11863/20 din 4.10. 1920, Prefectura Rădăuți a cerut autorităților din satele și orașele județului să întocmească o statistică pe naționalități a persoanelor din localitățile aflate în administrația lor. Într-un tabel statistic centralizat de la sfârșitul anului 1920, tabel ce conține referiri la populația județelor Rădăuți, Siret și Storojineț, aflăm că populația totală

germană a acestui județ era de 10.805 locuitori. Localitățile mai importante cu populație germană erau Bădeuții Noi (417 germani), Frătăuții Vechi German (1331), Frătăușul Nou (468), Gura Putnei (1337), Horodnicul de Sus (104), Măneuți (111), Marginea (107), Milișăuți de Sus (430), Putna (717), Rădăuți (1976), Satul Mare Nou (970), Vicovul de Jos (141), Vicovul de Sus (212), Voevodaea (1804), Seletin (419)⁹. Analiza surselor de arhivă ne arată însă destule contradicții cu privire la aceste cifre. Astfel, o adresă din 09.10.1920 a primăriei din Horodnicul de Sus menționa că în localitate trăiesc doar 60 germani¹⁰. Adresa din 12 octombrie 1920 a primăriei din Frătăuții Vechi românesc menționa cifra de 201 germani¹¹, în vreme ce tabelul statistic mai sus menționa arăta cifra de doar 70¹². Oficialitățile primăriei din Marginea menționau la 10 octombrie 1920 că în localitate trăiau 312 germani¹³. Primăria din Satul Mare Nou arăta la 16 octombrie 1920 că „după recensământul din 1919” în localitate trăiau 1135 germani¹⁴, cea din Frătăușul Nou considera la 17 octombrie 1920 că în comună trăiau numai 250 germani¹⁵ iar cea din Frătăuții Vechi German arăta la 20 octombrie 1920 că în comună locuiesc 1550 germani¹⁶. În ceea ce privește populația orașului Rădăuți, este cu totul improbabil ca în 1920 să fi locuit acolo doar 1976 germani, deoarece statisticile ulterioare arată că numărul lor era mult mai mare. Nu rămâne decât posibilitatea ca, în lipsa vreunei greșeli de transcriere, voluntare sau interesate, o parte din populația germană a orașului să se fi declarat de naționalitate română.

În urma ordinului nr. 1755/II din 6 iunie 1921, emis de Secretariatul General de Interne, s-a procedat la o nouă evaluare a locuitorilor din județul Rădăuți. De data aceasta, orașul Rădăuți număra 5236 locuitori de naționalitate germană, în vreme ce numărul acestora în întregul județ era de 13.731¹⁷. Conform acestei statistici, localitățile mai importante ale județului în care trăia populația de origine germană erau Bădeuții Noi (392 germani), Frătăuții Vechi Românesc (327), Frătăuții Vechi German (1269), Frătăuții Noi cu Burla (379), Gura Putnei (1332), Horodnic de Sus (256), Marginea (213), Milișăuți de Sus (206), Putna (668), Satul Mare Nou (964), Satul Mare Vechi (127), Șipotele Sucevei (140), Seletin (618), Straja (135), Vicovul de Sus (247), Vicovul de Jos (113), Voevodaea (1345)¹⁸. În lumina comparației cu datele statistice furnizate de recensămintele din 1927 și 1930, conchidem că această statistică este mai aproplată de adevăr decât cele din 1920.

O situație statistică din 17 noiembrie 1922 oferea următorul număr de locuitori germani: Bădeuții Noi 417, Frătăuții vechi românesc 70, Frătăuții vechi german 1331, Frătăuții Noi (fără Burla) 468, Gura Putnei 1337, Horodnic de Sus 104, Măneuți 111, Marginea 107, Milișăuți de Sus 430, Putna 717, Rădăuți 1976, Satul-Mare Nou 970, Seletin 419, Vicovul de Jos 141, Vicovul de Sus 212, Voevodaea 1804¹⁹.

„Recensământul populațiunei din aprilie 1927” oferea un tablou etnic complet al județului Rădăuți. Din motive necunoscute, datele acestuia nu au fost luate în considerație de autorități. Datorită faptului că datele acestui recensământ relative la populație germană a județului Rădăuți sunt în general puțin cunoscute, le oferim *in extenso* cititorului²⁰.

Localitate	Germani
Bădeuți	17
Bădeuții Noi	349
Bahrinești	35
Baineț	422
Bălcăuți	4
Bilca	80
Brodina	448
Cerepcăuți	7
Climăuți	14
Costișa	27
Domestic	25
Frătăuții Noi	444
Frătăuții Vechi	281
Gălănești	23
Gura Putnei	1532
Horodnicul de Jos	16
Horodnicul de Sus	107
Hurjueni	8
Frătăuții de Sus	1111
Mănești	155
Marginea	227
Milișăuți	191
Mușenița	12
Negostina	15
Opișeni	27
Poieni	9
Prevoroachie	8
Putila	8
Putna	829
Rădăuți	4513
Satu Mare	1
Satu Mare Nou	997
Seletin	149
Sinăuții de Jos	11
Sinăuții de Sus	1
Șipotele Sucevei	77
Stăneștii de Jos	15
Straja	137
Stârcea	10
Sucevița	45
Tărășeni	173
Tereblecea	27
Tereblecea-Nouă	1133
Țibeni	125
Vicov de Jos	167
Vicov de Sus	231
Voitineli	21
Voievodeasa	1740
Volcineț	23
Volovăț	41
Total	17.863

Acest recensământ nu a excelat prin exactitate, deoarece la rubrica „alte naționalități” sunt trecute 4634 persoane²¹. Putem deduce că o bună parte dintre ei erau polonezi, care nu beneficiază de o rubrică distinctă. Recensământul nu înregistrează nici o persoană de etnie germană în localitățile Botușanița, Burla, Calafindești, Câmpulung pe Ceremuș, Chiselițeni, Comiatin, Dichtineț, Fântâna Albă, Gărbăuți, Gura Putilei, Iablonița, Plosca, Rogojești, Sălășeni, Sârghieni, Slobozia Berlinților, Stăneștii de Sus și Torăceni²² dar consemnează câte o singură persoană de etnie germană în localitățile Satu Mare și Sinăuții de Jos²³, fapt ce poate fi asociat numai cu niște căsătorii mixte.

Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, cel mai amănunțit recensământ românesc de până acum, consemna la rubrica „neam” existența în județul Rădăuți a 17.857 etnici germani ce formau 11,1% din totalul populației județului. Dintre acești germani, 6.272 formau 23,5% din totalul populației urbane, iar restul de 11.585 formau 8,6% din totalul populației rurale a județului²⁴. 20.125 locuitori, reprezentând 12,5% din populația județului, își declaraseră cu preilejul celui recensământ limba germană ca limbă maternă. 7.583 dintre aceștia reprezentau 28,2% din populația orașelor județului, iar 12.587 formau 9,4% din totalul populației din mediul rural al județului Rădăuți²⁵. Datele acestui recensământ sunt în general cunoscute, astfel că nu insistăm asupra lor.

Studiul documentelor păstrate în depozitele de la Arhivele Statului din Suceava reliefează faptul că, cel puțin până în jurul anului 1930, populația germană din Bucovina a fost bine reprezentată la nivelul funcționarilor publici din primării și prefectură, neputându-se sesiza la acest nivel practicarea unei politici de asimilare din partea statului român. O listă a funcționarilor din prefectura Rădăuți, alcătuită la 8 octombrie 1919, conținea următorii funcționari de origine germană: Oscar Twers, comisar de poliție, Julius Gärtner, secretar județean, Irma Kössldorfer, oficianță de birou, Adolf Anderl, ajutor de birou, Hugo Anderle, servitor auxiliar de birou, Rudolf Kalck, consilier silvic și Adolf Karger, forestier²⁶. Informațiile despre naționalitatea acestor funcționari le aflăm dintr-o amplă statistică din 1921, când majoritatea lor păstrau aceleași funcții. Astfel, Twers Oscar era născut pe 2 decembrie 1889 la Rădăuți, era de națiune germană și de confesiune evanghelică, fiind licențiat în drept al Universității din Cernăuți. A fost dispensat de probarea cunoașterii limbii române. Julius Gärtner era născut la 18 februarie 1865 la Storojineț, fiind de naționalitate germană și religie romano-catolică. Searse 18 ani, 1 lună și 29 zile în armata austriacă, ultimul său grad fiind de plutonier major și absolvise patru clase la un „gymnasium” privat. Irma Kössldorfer era născută la 31 ianuarie 1879 în Frasin, fiind de etnie germană și de confesiune evanghelică. Absolvise patru clase de liceu și era

încadrată pe funcția de cancelist (jurist) de rangul XI. **Adolf Anderl**, de etnie germană și de confesiune romano-catolică, era născut la 1 iunie 1894 în Rădăuți. Absolvise două clase de liceu și fusese încadrat în funcția de ofician de cancelarie al Prefecturii Rădăuți. **Hugo Anderl** fusese născut la 1 septembrie 1848 din părinți germani și era de confesiune romano-catolică. Absolvise patru clase primare și fusese promovat în 1921 în funcția de „servitoriu definitiv” la prefectura din Rădăuți. Schema de funcții din 1921 a prefecturii din Rădăuți mai conținea alți șase funcționari care se declaraseră de naționalitate germană: **Helene Boskovics**, născută la 4 decembrie 1892 la Vijnița, ajutoare de birou; **Ioan Janczo**, născut la 15 mai 1872 la Cernăuți, cancelist de rangul XI; **Jacob Kammer**, născut la 19 noiembrie 1871 în Weissenberg (Galiția), copist (ajutor) de cancelarie; **Matilda Jamicka**, născută la 14 martie 1901 la Câmpulung, ajutoare de birou; **Ollinger Karl**, născut la 26 octombrie 1885 la Bilca, oficial de contabilitate de grad X; **Teresia Petrowick**, născută la 27 octombrie 1885 la Rădăuți, ajutoare de birou²⁷. Constatăm astfel că din cei 22 angajați pe care îi avea prefectura din Rădăuți, 11 erau de naționalitate germană declarată (deși câteva nume prezintă unele dubii). Majoritatea acestor persoane se găsesc consemnate în statele de plată ale salariaților prefecturii din Rădăuți până în anul 1924, când apar alte persoane de etnie germană, astfel încât numărul funcționarilor germani de la prefectura Rădăuți a rămas până în anii 1929-1930 relativ constant, fapt ce se poate proba prin documente.

Studiul documentelor păstrate ne demonstrează că până cel puțin în anul 1929-1930, toate funcțiile de la primăriile aflate în localitățile populate aproape în totalitate de germani (Tereblecea-nouă, Bădeuți-noui, Frătăuți pe Suceava, Gura-Putnei, Satul-mare nou și Voevodaea) reveneau numai germanilor. Existau însă și cazuri rare în care întâlnim mai ales secretari comunali, dar și alte categorii de funcționari de origine germană, făcându-și slujba în comune locuite de români. Spicuiem spre exemplificare, câteva date aleatorii dintr-o statistică din 1922. Astfel Johann Glass era șef de poștă în Bilca, Hermann Böhmer fiind secretar comunal în aceeași localitate. Ferdinand Günther era consilier în Baineț, N. Hoffmann forestier în Burla, Müller Jacob fiind forestier în Frătăuții Noi, Konckel Ludwig fiind șeful poliției din Rădăuți etc²⁸. Se poate astfel conchide că procesul de românizare a administrației s-a manifestat mai puțin în mediul rural, mai puțin important din punctul de vedere „strategic” al autorităților române, decât cel urban. Cu toate acestea, nu am întâlnit destituiri abuzive din funcții, exceptând firește poate perioada imediat următoare încheierii păcii.

Populația germană a județului Rădăuți a desfășurat în perioada interbelică o frumoasă viață culturală. Majoritatea asociațiilor culturale, comercialo-bancare și de înțajutorare create înainte de 1918 de populația germană, și-au desfășurat și în această perioadă activitatea. În cele ce urmează, vom prezenta câteva date despre aceste societăți, așa cum apar ele într-o statistică aproape completă din 1923.

La 15 iulie 1923 erau înregistrate în orașul Rădăuți următoarele asociații înființate de germani: *Gymnasianten Unterstützungsverein*, înființată în 1896 cu scopul de a ajuta elevii germani; *Societatea de ajutorarea bolnavilor zidari și dulghieri*, înființată în 1893 cu scopul de a-și ajuta membrii în caz de boală. În 1923 avea 12 membri și un capital de 1.200 lei; *Cabinetul de lectură catolic* (i.e. *Der katholische Leseverein*), înființat în 1896 și având un scop literar. În 1923 avea 350 membri și un capital de 12.000 coroane; *Verein Katholisch-deutscher Mädchen Jugendbund*, societate înființată în 1913 în scopul de cultivare a tineretului. În 1923 avea 25 membri și un capital de 100 coroane; *Landesverband Katholischer Jugendbund der Jünglinge für die Bucovina*, societate cu caracter cultural înființată în 1903. În 1923 avea 16 membri și un capital de 300 coroane; *Verein der Christlich-Deutschen*, societate cu caracter economic înființată în 1908. În 1923 avea 180 membri și o „casă de fier în valoare de 500.000 lei”; *Deutscher Landeslehrer-verein für die Bukovina*, societate cu caracter cultural înființată în 1921 și posedând în 1923 un capital de 500 lei²⁹. În anul 1921 exista în Rădăuți și o *Katholische deutscher Jugendbund*³⁰, iar o adresă din 12 mai 1923 a primăriei Rădăuți către prefectura județului cu același nume consemna existența unei asociații numită *Deutscher Schulerheim*³¹.

Aceeași statistică din 1923 consemna în localitățile județului Rădăuți mai multe asociații ale populației germane, pe care le vom consemna în cele ce urmează. În **Frătăuții Vechi German** erau inventariate patru societăți: *Katholische deutscher Leseverein, Altfratantzer deutscher Leseverein, Verein Gustav Adolf Stiftung, Ortsgruppe des deutschen Schulvereines*, ultima fiind „desființată cu totul”³². Nu se precizează anul înființării, capitalul și numărul de membri al acestor societăți. În **Frătăuții vechi românesc** era înregistrată *Însoțirea de păstrare și credit pentru locuitorii germani din comunele Frătăuții vechi românesc și Măneuți*, înființată în 1907, având 85 membri și un capital de 50.000 lei³³. În **Frătăuții Noi** existau trei societăți: *Ortsgruppe für die Deutschen in Neufrautz*, înființată în 1910 și având în 36 membri și un capital de 500 lei; *Deutsche Freiwillige Feuerwehr*, înființată în 1913, având 18 membri și „recvizite” în valoare de 35.000 lei; *Cassa Reiffeseana für die Deutschen in Costișa, Bilca und Neufrautz*, înființată în 1904, având 44 membri și „cassa de fier în valoare de 20.000 lei”³⁴.

În **Gura Putnei** exista *Sparr und Darlehenskassenverein für Gura-Putnei und Falcău r.g.m.b.*, înființată în 1903 și având 188 membri³⁵. În **Măneuți** se găsea înregistrată *Sparr und Darlehenskassenverein für die Landwirte in Andrasfalva*, înființată în 1904. În 1923 avea 200 membri și un capital de 2.510 lei³⁶. În **Putna** exista același tip de societate (*Sparr und Darlehenskassenverein für die Deutschen im Putna*, înființată în 1912, având la 4 iulie 1923 patruzeci și cinci de membri și un capital de 10.530 lei³⁷. În **Satul Mare Nou** existau la 29 iulie 1923 următoarele societăți: *Înfrățirea de păstrare și credit pentru germani*, înființată în 1902, având un capital de 200.000 lei și 103 membri; *Societatea pompierilor*, înființată în 1905, având 21 membri și un capital de 920 lei; *Sindicatul de apă (?)*, înființat în 1906 și având 281 membri³⁸. În **Seletin** era consemnată la 6 iulie 1923 existența unei societăți înființate în 1899, având un caracter „germano-român” – *Sparr und Darlehensverein für die Einwohner der ortsgemeinde Seletin, regisrierte Genossenschaft*, cu 232 membri și o „tranzacțiune anuală” de 218.712 lei în 1923³⁹. În același an se desființa *Societatea populară catolică germană din Tereblecea*⁴⁰. În **Vicov de Sus** își desfășura activitatea *Banca Reiffeisen* înființată în 1907. Societate cu caracter național german, avea 130 membri și un capital de 40.000 lei⁴¹. În **Voevodessa** existau *Însoțirea de păstrare și credit* (creată în 1907, având 151 (137?) membri și un capital de 58.700 lei) și un *Cabinet de lectură german* cu 138 membri⁴².

Comunitatea germană din județul Rădăuți a avut merite fundamentale în dezvoltarea economică, socială și culturală a acestei regiuni. În perioada interbelică ea a participat, cu aceeași proverbială hărnicie și seriozitate, la toate activitățile socio-economice și culturale impuse de administrația românească. Politica învățământului urmată de autoritățile române față de etnicii germani din Bucovina a avut un caracter vexatoriu, desființându-se multe unități școlare cu predarea în limba germană. În mod firesc, aceste măsuri i-au afectat și pe germanii din județul Rădăuți. Chiar dacă germanilor din acest județ le-a fost refuzată între cele două războaie mondială calitatea lor anterioară, obișnuită, de *Kulturträger*-i și au suferit diverse vexațiuni din partea reprezentanților unei administrații corupte, relațiile lor cu populația de rând românească au fost bune, înscriindu-se în parametri de toleranță și civilizație specifici Bucovinei. Pentru a ilustra succint această aserțiune, reproducem un fragment din amintirile inedite ale lui Erast Tarantul.

„În anul 1940 s-a organizat repatrierea (Umsiedlung) nemților din Bucovina. Tot în acest timp au fost repatriați și ungurii (ciangăii) din cele 5 sate din fostul județ Rădăuți al Bucovinei, unde fuseseră colonizați. În baza unei convenții dintre statul român și cel german, o comisie mixtă româno-germană a făcut inventarierea bunurilor lăsate de germanii repatriați. Aceste bunuri au fost preluate de statul român, care a achitat statului german contravaloarea lor în cereale și petrol, urmând ca statul german să-i despăgubească pe nemții repatriați. În comuna Iliești, situată la 18 kilometri depărtare de Suceava, o comună mare cu gospodării frumoase, locuită jumătate de români și jumătate de germani coloniști șvabi, aceștia n-au trecut la inventarul bunurilor predate statului român biserica, clădirea școlii, casa parohială și o frumoasă casă de cultură cu un etaj, ci le-au donat pe toate comunei Iliești și locuitorilor ei Români,

arătând că mai bine de un secol Șvabii din Ilișești au conviețuit cu Românii din comună în pace și bună vecinătate și că doresc ca aceste bunuri să rămână acestora ca o frumoasă amintire”⁴³

Statistische relative Daten über die deutsche Bevölkerung im Kreis Radautz in der Zwischenkriegszeitspanne *Kurzfassung*

Dieses Studium enthält kurze Berichte über das Benehmen der deutschen Bevölkerung gegenüber dem rumänischen politischen Regim, die Bedeutung der Bukowinerdeutschen in den demographischen Strukturen des Bezirkes, deren Vertreter gegenüber dem Strukturniveau der Beamten (kommunale Sekretäre und der Präfektur) und dem Niveau der sozial-wirtschaftlichen und kulturellen Organisation. Der Autor stellt keine Daten über die professionelle (berufliche) Struktur der deutschen Bevölkerung im Kreis Radautz wegen eines Einschreibungsfehlers der rumänischen Statistiken gegenüber diesem Problem, aber es nimmt sich vor, für dieses Thema eine besondere Untersuchung einzuleiten.

Das Verhalten der deutschen Bevölkerung gegenüber dem neuemgeführten politischen rumänischen Regim in der Bukowina wechselte gemäß der Zeit. In der Zeitspanne gleich nach dem Krieg fand man eine gewöhnliche Haltung der Erwartung und des Nichtvertrauens gegenüber den rumänischen Autoritäten. Diese Haltung wurde vor allem durch Wirkungslosigkeit und die Korruption der rumänischen Administrationsvertreter erleichtert, im Vergleich zur legendären Korrektheit und Kompetenz der österreichischen Verwaltung. Mit der Zeit haben sich die Sachen beruhigt, die deutsche Bevölkerung hat sich mit der neuen politischen Situation gewöhnt, hat sich in Bezug auf die Imperfektionen der rumänischen Verwaltung, „resigniert“ und hat sich in das sozial-wirtschaftliche Leben des rumänischen Staates mit dem allbekannten Fleiss und Seriosität desselben integriert. In diesem Studium sind eine Serie Statistiken bezüglich der demographischen Wichtigkeit der deutschen Bevölkerung im Kreis Radautz in der Zwischenkriegszeit angeboten. Die Archivunterlagen, die in diesem wissenschaftlichen Versuch eingeschlossen sind, demonstrieren, daß die Sentimente der deutschen Bevölkerung im Kreis Radautz zeitmäßig einer strikten Loyalität dem rumänischen Staat gegenüber fortgeschritten sind. Der Autor zeigt, auf Grund einiger erstmaliger Unterlagen, daß um 1930 die deutsche Bevölkerung des einstigen Kreises Radautz gut repräsentiert auf dem Niveau der öffentlichen Beamten in den Rathäusern und der Präfektur war und zahlreiche kulturelle Organisationen gehabt hat.

NOTE

¹ Florin Pintescu (1996), *Viața politică românească din Bucovina: loialism, autonomism sau iredentism? (1900-1914)*, în „Codrul Cosminului”, serie nouă, nr. 2 (12), 1996, p. 271-272.

² Erich Prokopowitsch (1959), *Das Ende der österreichischen Herrschaft in der Bukowina*, München, R. Oldenbourg Verlag, p. 7.

³ Adolf Armbruster (1991), *Europa im kleinem: Die Bukowina*, în Idem, *Auf den Spuren der eigenen Identität*, București, p. 226.

⁴ Vezi, pe larg, Florin Pintescu (1999), *Atitudinea germanilor din Bucovina față de regimul politic românesc în anul 1919*, în „Codrul Cosminului”, nr. 5 (15), 1999, p. 267-273.

⁵ Apud Ioan Scurtu, Liviu Boar (coordonatori) – 1995 – *Minoritățile naționale din România, 1918-1925, Documente*, București, Arhivele Statului din România, p. 380 (traducere română). Text francez p. 374. Textul original al acestui raport, în limba franceză, se găsește la Arhivele Statului București, colecția *Microfilme Franța*, r. 192, c. 974-986.

⁶ *Ibidem*, p. 382 (traducere română). Text francez p. 376.

⁷ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Suceava (DJANS), Fond Prefectura Rădăuți, dosar 4/1927, f. 14.

⁸ I.E. Torouțiu (1916), *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, p. 34-38, cu ample comentarii. Același autor arată că recensămintele austriece au fost întocmite defectuos începând cu anii 1880, datorită faptului că luându-se în calcul criteriul „limba de conversație” (Umgangssprache), rutenii (ucrainenii) au fost avantajați în defavoarea românilor, care mulți dintre ei știau și limba ucraineană, trecută de autorități la capitolul „limbă de conversație”. Cu prilejul recensământului din 1910, mii de evrei care trăiau printre ucraineni au fost declarați ucraineni pe baza aceluiași criteriu al „limbii de conversație” (Mircea Grigoroviță (1996), *Din istoria colonizării Bucovinei*, București, p. 36).

⁹ DJANS, Fond Prefectura Rădăuți, dosar 27/1920, f. 29.

¹⁰ *Ibidem*, f. 3.

¹¹ *Ibidem*, f. 9.

¹² *Ibidem*, f. 29.

¹³ *Ibidem*, f. 10.

¹⁴ *Ibidem*, f. 16.

¹⁵ *Ibidem*, f. 17.

¹⁶ *Ibidem*, f. 19.

¹⁷ DJANS, Fond Prefectura Rădăuți, dosar 30/1921, f. 13.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, dosar 6/1922, f. 2.

²⁰ *Ibidem*, dosar 21/1927, f. 18-21.

²¹ *Ibidem*, f. 21.

²² *Ibidem*, f. 18-21.

²³ *Ibidem*, f. 20, verso.

²⁴ *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930* (1938), vol. II, *Neam, limbă maternă, religie*, București, p. 356.

²⁵ *Ibidem*, p. 357.

²⁶ DJANS, Fond Prefectura Rădăuți, dosar 10/1919, f. 52-54.

²⁷ Vezi toate aceste biografii și alte amănunte în *Ibidem*, dosar 18/1921, f. 2-23.

²⁸ Statistică amănunțită în *Ibidem*, dosar 13/1920, f. 1-57 și o statistică sumativă la f. 58.

²⁹ *Ibidem*, dosar 40/1923, f. 40.

³⁰ *Ibidem*, dosar 40/1920, f. 1.

³¹ *Ibidem*, dosar 40/1923, f. 5.

³² *Ibidem*, f. 66.

³³ *Ibidem*, f. 67.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, f. 16.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, f. 53.

³⁹ *Ibidem*, f. 31.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 18.

⁴¹ *Ibidem*, f. 58.

⁴² *Ibidem*, f. 65.

⁴³ Erast Tarangul, *Amintiri*, Muzeul Național al Bucovinei, Suceava, Biblioteca, Inv. nr. 663, f. 231-232. Manuscris olograf.

CONTRIBUȚII LA ISTORIA DOMENIULUI MĂNĂSTIRII PUTNA DE LA CONSTITUIREA SA PÂNĂ LA REFORMELE LUI CONSTANTIN MAVROCORDAT (1466-1742)

Arcadie M. Bodale

I. Căi de constituire și dezvoltare a domeniului putnean

Domeniul Mănăstirii Putna a fost unul dintre cele mai întinse domenii eclesiastice din Moldova. El s-a constituit prin daniile funciare făcute de Ștefan cel Mare și a fost întărit de același domn prin numeroase scutiri și privilegii. Până la reformele lui Constantin Mavrocordat, domeniul putnean a rămas, în general, cel conturat de fiul lui Bogdan al II-lea între 1466 și 1503, datorită numărului redus de proprietăți care au mai intrat în posesia mănăstirii. Călugării încercau mai mult să-și păstreze vechile proprietăți decât să obțină altele noi. La aceasta se adaugă scăderea interesului puterii centrale față de ctitoria lui Ștefan cel Mare, ca urmare a ridicării unor ctitorii proprii și a vremilor tulburi ce au urmat.

Formarea și dezvoltarea domeniului putnean a fost desăvârșită de milele domnești și de daniile funciare și în bani făcute de anumiți mireni și clerici. La aceasta se adaugă, cu un rol mai redus, schimburile de proprietăți, practica zălogirilor și cumpărările de sate, precum și împresurările de hotar.

Milele domnești (având conotații religioase, politice, sociale, economice și culturale)¹ constau în acordarea de danii funciare și bănești, de scutiri și privilegii și întărirea milelor făcute de alți domni.

În cursul istoriei sale, Putna a avut mai mulți binefăcători, dar nici unul dintre ei nu a întrecut zelul lui Ștefan cel Mare. Astfel, fericitul ctitor a dăruit mănăstirii 23 de sate: Jicovu de Sus², jumătate din satul Maneuți³, Bălcăuți⁴, Ostrița⁵, Târnauca⁶, Jicovu de Jos⁷, Vicșineț⁸, Cosmin⁹, Grecii pe Siret¹⁰, Frătăuții¹¹, Botșanii¹², Climăuții¹³, Clicicăuții¹⁴, Macicăuții¹⁵, Voitin¹⁶, Ștubeu de Bașeu¹⁷, Sineștii¹⁸, Onicicanii¹⁹, satul unde a fost Falcin²⁰, Balinteștii²¹, Frăcenii²², Șcheia²³ și Fântâna lui Maciș²⁴, trei locuri pustii (locul situat "pe cealaltă parte a Podragii"²⁵, o bucată de loc din hotarul Boiștei²⁶ și seliștea Manei²⁷), nouă fâlci și patru prăjini de vie la Hărlău²⁸, o moară din Feredeni²⁹, pietrele de ceară din târgul Siret³⁰, șase voitinari din târgul Siret și Sladnița³¹, vama de la Jicov³², preoții sin satele mănăstirii³³, braniștea din jurul ei³⁴, o prisacă la Comarna³⁵, unsprezece sălașe de țigani³⁶, câte trei cară de pește de două ori pe an scutite de vamă³⁷, drept de judecată și gloabă asupra oamenilor de pe domeniu³⁸ și 150 de drobi de sare de la Troțuș³⁹.

Dintre urmașii săi, numai Petru Rareș a mai făcut o danie funciară necropolei de la Putna (satul Petricani)⁴⁰, restul fie i-au întărit vechile proprietăți și privilegii (Ștefan cel Tânăr⁴¹, Petru Rareș⁴², Bogdan Lăpușneanu⁴³, Iancu Sasu⁴⁴ și Aron Tiranu⁴⁵), fie i-au dăruit bani (Bogdan al III-lea⁴⁶, Alexandru Lăpușneanu⁴⁷, Bogdan Lăpușneanu⁴⁸ și Ieremia Moghilă⁴⁹).

Cei mai importanți înzestrători funciari ai Putnei după moartea lui Ștefan cel Mare sunt ori membri ai familiei Basarabilor (Ruxandra⁵⁰, Petru Șchiopul⁵¹ și Radu Mihnea⁵²), ori clerici (e o situație întâlnită mai ales în sec. al XVIII-lea). De fapt, dania lui Radu Mihnea din 11 iulie 1617 e ultima danie funciară a unui domn făcută acestei mănăstiri. Întâlnim însă numeroase urice de întărire, referitoare atât la satele dăruite Putnei de unii proprietari funciari (urice emise de Ștefan cel Mare⁵³, Ștefan II Tomșa⁵⁴, Radu Mihnea⁵⁵, Mihai Racoviță⁵⁶ și Grigorie II Ghica⁵⁷) cât și la cele împresurate de megieși (Moise Moghilă⁵⁸, Vasile Lupu⁵⁹, Gheorghe Ștefan⁶⁰, Ștefăniță Lupu⁶¹, Istratie Dabija⁶², Iliș Alexandru⁶³ și Grigorie II Ghica⁶⁴ au restabilit drepturile

putnenilor asupra unor proprietăți încălcate). Mult mai numeroase sunt actele referitoare la scutirile și privilegiile acordate mănăstirii, începând cu secolul al XVII-lea (exceptându-le pe cele dăruite de Ștefan cel Mare și consacrate de Ștefan cel Tânăr și Petru Rareș, amintite de noi mai sus). Scutirile privesc: mănăstirea propriu-zisă, sihăstria sau mănăstirea veche (vezi documentele de la Grigorie II Ghica⁶⁵, Constantin Mavrocordat⁶⁶, Constantin Duca⁶⁷, Mihai Racoviță⁶⁸, Antioh Cantemir⁶⁹ și Nicolae Alexandru⁷⁰), poslușnicii lor (vezi actele emise de Vasile Lupu⁷¹, Gheorghe Ștefan⁷², Ștefăniță Lupu⁷³, Istratie Dabija⁷⁴, Gheorghe Duca⁷⁵, Alexandru Iliș⁷⁶, Antonie Rusel⁷⁷, Antioh Cantemir⁷⁸, Grigorie II Ghica⁷⁹, Nicolae Mavrocordat⁸⁰, Constantin Mavrocordat⁸¹ și Constantin Duca⁸²), crășmele (astfel de scutiri au acordat Găspar voievod⁸³, Ștefan II Tomșa⁸⁴, Grigorie I Ghica⁸⁵, Ștefăniță Lupu⁸⁶, Gheorghe Duca⁸⁷, Constantin Duca⁸⁸ și Mihai Racoviță⁸⁹), precum și casa și metohul mănăstirii din Siret (uricul dat de Gheorghe Duca la 15 martie 1669⁹⁰).

În ceea ce privește privilegiile acordate acestui lăcaș, ele privesc (în secolele XVII și XVIII) numai restabilirea jurisdicției egumenului asupra satelor mănăstirii și dreptul de a încasa gloabele. Acest drept, acordat de Ștefan cel Mare⁹¹ și întărit de Ștefan cel Tânăr⁹² și Petru Rareș⁹³, începe să fie încălcat datorită tulburărilor politice din Moldova a celor vremi, astfel încât domni ca Simion Moghilă⁹⁴, Miron Barnovschi⁹⁵, Alexandru Ilieș⁹⁶, Ștefăniță Lupu⁹⁷, Iliș Alexandru⁹⁸, Nicolae Alexandru Mavrocordat⁹⁹ și Grigorie II Ghica¹⁰⁰ sunt nevoiți să intervină personal pentru a-l restabili.

Daniile boierești făcute mănăstirii sunt mai însemnate în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Astfel, la 29 iunie 1476 Putna primea de la pan Iuga (zis Ignatie) vistier satul Șirăuți, o cădelniță și un chivot de 13 some, precum și 100 de zloți ungurești¹⁰¹, după ce i se mai promisese doi cai buni (la 25 ianuarie 1476)¹⁰², 100 de oi, o vie la Hârlău “cu câmpu” și o greutate mai mare a obiectelor liturgice (1 iunie 1476)¹⁰³. Inconsecvența din aceste acte de danie se explică, credem, numai prin starea de beligeranță dintre Moldova și Imperiul Otoman. Doar la redactarea primului act de danie, credem că, marele vistier a participat personal, în timp ce, cele două urice din iunie 1476 au fost redactate de soția marelui boier. Acest lucru rezultă din faptul că domnul îl însărcinase pe portarul Șendrea și pe Iuga vistier cu ridicarea unor fortificații pe malul stâng al Dunării, pentru a întârzia trecerea armatei otomane în Moldova și apoi, doar pe cel din urmă, cu misiunea de a împiedica joncțiunea armatei muntene cu oastea lui Mahomed al II-lea¹⁰⁴. Este exclusă, deci, posibilitatea ca marele vistier să-și fi părăsit postul pentru a face o danie mănăstirii, fără ca acest lucru să nu atragă mânia domnului său. Această stare de beligeranță¹⁰⁵ a întârziat, până la 11 februarie 1478¹⁰⁶, actul de întărire al domnului pentru dania făcută ctitoriei de la Putna de către boierul său. Spre sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare, Putna a mai primit trei sate de la Iurie Cupcici (Camenca, Tomeștii și Cupca)¹⁰⁷ și două de la Simca (Stroinții și Urvicoleasa)¹⁰⁸. Credem că toți acești mari boieri au făcut danii anume Mănăstirii Putna și nu alteia, pentru că se înrudeau cu domnul țării. următoarea danie a unui mare proprietar funciar către necropola voievodală de la Putna s-a petrecut după foarte mulți ani, la 12 ianuarie 1595, când Negula, “negușitor grec din Cotnar”, și familia sa dau mănăstirii trei falci de vie la Hârlău¹⁰⁹.

În secolul al XVII-lea, Putna a mai primit doar o vie în Copou de la Stroescu biv vel vornic de poartă pentru sufletul soției sale¹¹⁰. Abia la începutul secolului următor mănăstirea reintră în atenția mirenilor. Astfel, Maria și Irina, fiicele lui Pelin vistier, dăruiesc mănăstirii satul Ciudei cu șapte vecini (15 august 1707)¹¹¹, Grigore Apostol îi dă moșia Șerpeni-Bacău (11 noiembrie 1722)¹¹², Prodan vâtaf de umblători o miluiește cu a IV-a parte din satul Petriceni (3 august 1732)¹¹³ iar Elena, femeia lui Pavel, căpitan de Pișata, îi dă două pogoane de vii în paragină la Pișata (21 septembrie 1733)¹¹⁴.

Cauzele împușinării daniilor laice către Putna, după 1504, sunt legate, credem, pe de o parte, de politica noilor domnitori de a-și ridica propriile edificii de cult, iar pe de altă parte, de scăderea prestigiului acestui lăcaș și intrarea sa într-o perioadă progresivă de criză, așa încât alți posibili binefăcători s-au îndreptat spre alte ctitorii. Apoi, nu poate fi neglijat faptul că, încă de la

sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare, unii mari boieri își ridică propriile lăcașuri, ceea ce face ca ei să se preocupe, firesc, mai mult de înzestrarea propriilor ctitorii decât de cele construite de alți blagocestivi creștini.

O altă categorie de danii sunt cele făcute de unii membri ai clerului. Motivația acordării lor se găsește în faptul că unii binefăcători și-au făcut ucenicia la această mănăstire (între aceștia amintim episcopul Anastasie de Vad¹¹⁵, episcopul Filotei de Huși¹¹⁶, episcopul Calistru de Rădăuți¹¹⁷, episcopul Aftanasie de Roman¹¹⁸ și ieroshimonahul Teoctist Gheorghiescu¹¹⁹, apoi episcopul Anastasie de Vad se înrudea cu Mușatinii¹²⁰, alții au fost sfătuiți să închine mănăstirii lăcașurile pe care le conduceau (așa cum s-a întâmplat cu stareța Efrosina de la Mănăstirea Horodnic¹²¹ și cu egumenul Meletie al schitului Hotin¹²²), iar alții aveau încredere în posibilitățile materiale ale Putnei, în vederea întreținerii metoacelor ei (vezi închinarea Mănăstirii Sfântul Onofrei de către popa Mihui¹²³, a schitului de lângă Bacău de monahul Antonie¹²⁴, dar și a Schitului Hotin de către egumenul Meletie¹²⁵): Unele danii s-au făcut acestei mănăstiri pentru că viitorul donator luase, foarte probabil, în arendă o bucată de pământ din hotarul Putnei pentru a construi anumite înștătății pe el (mori și prisăci). După o anumită perioadă de utilizare, ele trebuiau să revină mănăstirii. Credem că și așa trebuie interpretată dăruirea prisăcilor de la Comânca, Voitin și Vicovu de Sus de către episcopul Calistru¹²⁶, de episcopul Aftanasie¹²⁷ și de ieroshimonahul Teoctist Gheorghiescu¹²⁸, dar, mai ales, dania morii din Ropcea, construită de un preot pe moșia mănăstirii¹²⁹.

Călugării n-au fost foarte interesați să-și extindă domeniul prin mijloace proprii, preferând mai ales milele creștinilor și conservarea lui, așa cum l-au moștenit. Excepție fac doar zălogirea satului Drujești de către Păscălina, soția lui Lupul Stroici¹³⁰. Pentru a-i menține întinderea, ei au recurs, în perioadele de prosperitate, la răscumpărări (de exemplu satul Cuciur¹³¹, iar în cele de penurie, la darea în arendă (așa cum s-a întâmplat, la 12 mai 1668, cu seliștea Sinești¹³² și cu satul Cuciur spre sfârșitul veacului al XVII-lea¹³³) și chiar la zălogiri repetate (vezi zălogirile satului Onicicani¹³⁴ și a celor trei părți din Babin¹³⁵). Atunci când, în ultimă instanță, nu-și mai puteau plăti dările recurgeau la vânzări. Astfel, între anii 1664-1665 călugării fac singurele înstrăinări de acest fel, vânzând Novoselița¹³⁶ și Stroinții¹³⁷.

Pentru a-și administra mai ușor domeniul, putnenii au schimbat proprietățile aflate la distanță și, oarecum, izolate de partea compactă a domeniului. Este vorba de schimbul satului Șirăuți pentru Maneuți¹³⁸ și a viilor din dealul Copoului pentru niște vii la Cotnar¹³⁹.

Împresurările de hotar sunt o realitate abia în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, când putnenii au avut trei tentative în acest sens. Astfel, episcopul Calistru a urmărit, în mod constant, să cumpere proprietăți pe care să le dăruiască ulterior Putnei. Pe lângă aceste cumpărări, episcopul a recurs și la alte modalități de mărire a domeniului, în sensul că, deși el și mănăstirea stăpâneau doar câte o jumătate din satele Crasna¹⁴⁰ și Bahrinești¹⁴¹, a încercat, prin încălcarea drepturilor proprietarilor celorlalte jumătăți, să întregască hotarul acestora în cadrul domeniului mănăstiresc. Ultima tentativă de acest gen s-a petrecut la 10 aprilie 1739, când Grigorie al II-lea Ghica, păcălit foarte probabil de călugări – care au profitat de faptul că hotarele moșilor mănăstirii erau încălcate sistematic în această perioadă -, îl împunernicește pe egumen să strângă dijma din Săveni și Ștubeni¹⁴², ori numai ultimul sat aparținând Putnei. La jalba lui Andrei Ruset vel ban, Constantin Mavrocordat poruncește călugărilor să-i restituie dijma luată din Săveni în mod abuziv (13 iulie 1742)¹⁴³.

În schimb, hotarele mănăstirii au fost supuse, începând cu domnia lui Moise Moghilă, presiunilor de către megieși. Astfel, începând cu 1633-1634 s-au purtat numeroase procese cu târgoveții din Siret, care urmăreau să acapareze părți din hotarul satului Greci și din bucata de loc a Mănăstirii Sfântu Onofrei¹⁴⁴. Trebuie subliniat faptul că unii domni (Ștefan cel Mare¹⁴⁵, Radu Mihnea¹⁴⁶, Iliș Alexandru¹⁴⁷ și Ștefan Petriceicu¹⁴⁸), dar și popa Mihul (în 1617)¹⁴⁹ au dăruit Putnei bucăți din hotarul târgului. În 1665, Putna câștigă procesul pentru seliștea Stroinții, avut cu călugării de la Humor¹⁵⁰ iar, doi ani mai târziu, Stratulat și Arsenie Volcinski împresurau hotarul satului Cosmin¹⁵¹. La 18 aprilie 1668¹⁵² e atestată prima împresurare sigură a

braniștei de către câmpulungeni. Sunt indicii să credem că această situație s-a perpetuat încă din vremea lui Vasile Lupu, ca urmare a lărgirii hotarului braniștei mănăstirești. Acesta este sensul uricelor de întărire pentru munții mănăstirii, emise, în mai multe rânduri (între 1642-1647), de cancelaria domnului amintit¹⁵³ și, apoi, de fiul său Ștefăniță (1659-1661)¹⁵⁴. Pe la 1722¹⁵⁵ începe și conflictul călugărilor cu marele vornic Ion Neculce, care impresura Ostrița dinspre Babin, conflict care s-a stins după o jumătate de secol de judecăți și hotarnice. Numeroase jalbe au fost prezentate puterii centrale, între 1732-1739¹⁵⁶, contra vornicului de Câmpulung Rusesc, Dumitrașco Baenschi, ai cărui oameni din Lucavița se așezaseră pe moșia Cosmin. La 12 ianuarie 1736, egumenul Macarie primea întărire pentru satele Ostrița și Cosmin¹⁵⁷, dar și pentru alte sate impresurate de curând: “de Ropce se ține Soroceanu”, iar “de Crasna să apucă Gafenco fără de nici o dreptate”¹⁵⁸. Alături de aceste conflicte de hotar avute cu unii mari boieri, mănăstirea este supusă presiunilor, în anii 1739-1740, din partea răzășilor din Botoșani și Rudești (care impresurau Bălcăuții)¹⁵⁹ și a oamenilor din Bahrinești (care au ocupat o bucată de loc din moșiile Climăuți și Varnița ale Putnei)¹⁶⁰, și din partea moroșenilor, care le împresoară munții “dinspre Țara Ungurească, locu de zece stâni”, în timp ce câmpulungenii nu impresuraseră “decât locul de trei stâni în munte” (3 mai 1740)¹⁶¹. O variantă a acestor impresurări e așezarea unor oameni străini pe moșiile mănăstirii, fără ca ei să dea “a dzecea” legiuită (de fapt, aceste impresurări presupun întotdeauna refuzul plății acestei dări). Astfel, în 1729¹⁶² și în 1739¹⁶³ cernăuțenii s-au așezat pe moșiile Cuciur, Cosmin și Ostrița, iar la 1 aprilie 1740¹⁶⁴, Grigorie al II-lea Ghica poruncea, printre altele, lui Constantin Sileon biv melemnier să îndrepte hotarele Mănăstirii Sfântu Onofrei “călcate despre târgoveți [...] și despre alți împregiurași” și să ridice “oamenii străini ce trăiesc pe locul mănăstirii și fac păgubire”.

Aceste învăluiri au fost determinate de scăderea potențialului economic al mănăstirii, scădere accentuată de războiul austro-ruso-turc (1736-1739), de cutremurul din 1739 (care a afectat mănăstirea) și, nu în ultimul rând, de jefuirea ei de către armatele rusești și de deportarea unui mare număr de români în Rusia. Ia rândul lor, ele au influențat în sens negativ dezvoltarea economică a domeniului și pun în lumină felul în care erau priviți călugării putneni de către domn, boieri și țărani, în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, mai ales.

Alcătuț și întărit prin daniile lui Ștefan cel Mare, la care s-au mai adăugat câteva miluiiri de la alți domni, precum și daniile unor proprietari funciari (laici și ecleziastici), domeniul Mănăstirii Putna și-a păstrat, în linii generale, conturul consacrat prin actul de întărire, acordat la 2 februarie 1503. Cauza acestei relative stagnări rezidă în grija domnurilor următoare față de propriile ctitorii religioase:

NOTE:

¹ Vezi mai jos capitolul *Caracterul daniilor funciare și în bani făcute Mănăstirii Putna*.

² DRH A, vol. II, nr. 141, p. 203.

³ *Ibidem*, vol. II, p. 228-229, nr. 155 și vol. III, p. 14, nr. 9.

⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 259, nr. 175.

⁵ *Ibidem*, p. 273, nr. 184.

⁶ *Ibidem*, p. 325-326, nr. 214.

⁷ *Ibidem*, p. 337-338, nr. 221.

⁸ *Ibidem*, vol. III, p. 60, nr. 35.

⁹ *Ibidem*, p. 63, nr. 36.

¹⁰ *Ibidem*, p. 69, nr. 38.

¹¹ *Ibidem*, p. 104, nr. 54.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 146, nr. 75.

¹⁵ *Ibidem*, p. 148, nr. 76.

- ¹⁶ *Ibidem*, p. 151-152, nr. 77.
- ¹⁷ *Ibidem*, p. 231-232, nr. 118.
- ¹⁸ *Ibidem*, p. 468, nr. 261.
- ¹⁹ *Ibidem*.
- ²⁰ *Ibidem*, p. 501, nr. 282.
- ²¹ *Ibidem*, p. 501-502, nr. 282.
- ²² *Ibidem*.
- ²³ *Ibidem*.
- ²⁴ *Ibidem*.
- ²⁵ *Ibidem*, p. 231-232, nr. 118.
- ²⁶ *Ibidem*, p. 501, nr. 282.
- ²⁷ *Ibidem*.
- ²⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 248, nr. 166.
- ²⁹ *Ibidem*, p. 343, nr. 225.
- ³⁰ *Ibidem*, vol. III, p. 63, nr. 36.
- ³¹ *Ibidem*.
- ³² *Ibidem*.
- ³³ *Ibidem*, p. 141-142, nr. 74 și p. 505, nr. 283.
- ³⁴ *Ibidem*, p. 142, nr. 74 și p. 505, nr. 283.
- ³⁵ *Ibidem*, p. 143, nr. 75.
- ³⁶ *Ibidem*, p. 151-152, nr. 77.
- ³⁷ *Ibidem*, p. 153, nr. 78.
- ³⁸ *Ibidem*.
- ³⁹ *Ibidem*, p. 505, nr. 283.
- ⁴⁰ *DIR A*, veac XVI, vol. I, p. 405, nr. 369; Gh. Ghibănescu, *Surte și izvoade (Documente slavo-române)*, vol. XXI, Iași, 1929, p. 96.
- ⁴¹ Mihai Costăchescu, *Documente moldovenesti de la Ștefăniță voievod, Iași, 1943*, p. 243-245, nr. 48 și p. 311-312, nr. 62 (în continuare se va prescurta *Doc. de la St.T.*).
- ⁴² V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 24, nr. 3.
- ⁴³ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. III, p. 128-129, nr. 31.
- ⁴⁴ V. Măzăreanu, *op. cit.*, p. 231, nr. 6.
- ⁴⁵ *DIR A*, veac XVI, vol. IV, p. 56, nr. 70 și T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. IV, p. 122, nr. 26.
- ⁴⁶ Mihai Costăchescu, *Documente moldovenesti de la Bogdan voievod (1504-1517)*, București, 1940, p. 334-335, nr. 48 (în continuare se va prescurta *Doc. de la Bg.vv.*).
- ⁴⁷ *DIR A*, veac XVI, vol. II, p. 97-98, nr. 88 și p. 139, nr. 131.
- ⁴⁸ V. Măzăreanu, *op. cit.*, p. 215, nr. 7.
- ⁴⁹ *Ibidem*, p. 215-216, nr. 8.
- ⁵⁰ *DIR A*, veac XVI, vol. III, p. 47-48, nr. 63.
- ⁵¹ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. I, p. 100-101, nr. 40; *DIR A*, veac XVI, vol. III, p. 399, nr. 496 și p. 438, nr. 526.
- ⁵² T. Balan, *Doc. buc.*, vol. I, p. 253-254, nr. 149.
- ⁵³ *DRH A*, vol. II, p. 319, nr. 211; vol. III, p. 508-509, nr. 285.
- ⁵⁴ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. II, p. 71, nr. 25.
- ⁵⁵ *DIR A*, veac XVI, vol. IV, p. 190-191, nr. 236.
- ⁵⁶ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 207, nr. 3.
- ⁵⁷ *Ibidem*, p. 187-189, nr. 4.
- ⁵⁸ *DRH A*, vol. XXII, p. 23, nr. 22.
- ⁵⁹ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. I, p. 241-242, nr. 136; Idem, *Doc. M-rilor*, vol. VI, p. 162, nr. 51 și p. 165, nr. 52 ș. a.
- ⁶⁰ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 186, nr. 3.
- ⁶¹ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VI, p. 220-221, nr. 72.
- ⁶² V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 181, nr. 7 și nr. 9.
- ⁶³ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 29-30, nr. 21; Idem, *Doc. M-rilor*, vol. VI, p. 270, nr. 93; V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 194, nr. 5.
- ⁶⁴ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. IV, p. 88-90, nr. 63; Idem, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 165, nr. 78 și p. 230, nr. 112 ș. a.
- ⁶⁵ T. Codrescu, *Uricarul*, vol. I, Iași, 1871, p. 46-49; V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 192, nr. 18; *Conndica lui Constantin Mavrocordat*, ediție îngrijită de Corneliu Istrati, vol. III, Iași, 1987, p. 231, nr. 1451.
- ⁶⁶ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 195/199, nr. 94 < *Conndica Mavrocordat*, vol. III, p. 230, nr. 1149 < T. Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, Iași, 1885, p. 23.
- ⁶⁷ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 113, nr. 88.
- ⁶⁸ *Ibidem*, vol. III, p. 113, nr. 1 și vol. IV, p. 23, nr. 15.
- ⁶⁹ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 225, nr. 4.

- ⁷⁰ T. Codrescu, *op. cit.*, vol. V, Iași, 1862, p. 248-250; T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 113, nr. 2.
- ⁷¹ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 169, nr. 4.
- ⁷² T. Balan, *Doc. buc.*, vol. II, p. 151-152, nr. 76.
- ⁷³ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 225, nr. 1; Arh. M-rii PT., inv. nr. 65.
- ⁷⁴ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 168, nr. 1.
- ⁷⁵ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 70; T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 23-24, nr. 16 și p. 41, nr. 31.
- ⁷⁶ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 69.
- ⁷⁷ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 169, nr. 7.
- ⁷⁸ *Ibidem*, p. 225, nr. 3 și 4; T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 32-33, nr. 9.
- ⁷⁹ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 136-139, nr. 63; V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 170, nr. 1, p. 192, nr. 18 ș. a.
- ⁸⁰ T. Balan, *Doc. buc.*, p. 152-153, nr. 120; V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 192, nr. 11 și 198, nr. 5.
- ⁸¹ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 190-191, nr. 91; *Conдика Mavrocordat*, vol. III, p. 230-231, nr. 1450.
- ⁸² T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 110-111, nr. 84.
- ⁸³ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 169, nr. 2 și p. 203, nr. 1.
- ⁸⁴ *Ibidem*, p. 203, nr. 2.
- ⁸⁵ *Ibidem*, p. 203, nr. 1.
- ⁸⁶ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. V, p. 196, nr. 1.
- ⁸⁷ *Ibidem*, vol. III, p. 41, nr. 31.
- ⁸⁸ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 177-178, nr. 12.
- ⁸⁹ *Ibidem*, p. 169, nr. 11 și p. 203, nr. 3.
- ⁹⁰ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 41, nr. 31.
- ⁹¹ *DRH A*, vol. III, p. 153, nr. 78 i p. 505, nr. 283.
- ⁹² M. Costăchescu, *Doc de la St. T.*, p. 243-245, nr. 48.
- ⁹³ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 214, nr. 3.
- ⁹⁴ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 57.
- ⁹⁵ *DRH A*, vol. XIX, p. 390-391, nr. 228.
- ⁹⁶ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VI, p. 81-82, nr. 24; V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 219, nr. 12.
- ⁹⁷ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 170.
- ⁹⁸ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 219, nr. 3.
- ⁹⁹ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 152-153, nr. 120.
- ¹⁰⁰ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 29.
- ¹⁰¹ *DRH A*, vol. II, p. 316, nr. 208.
- ¹⁰² *Ibidem*, p. 310-311, nr. 205.
- ¹⁰³ *Ibidem*, p. 314-315, nr. 207.
- ¹⁰⁴ Nicolae Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Iași, Editura Junimea, 1982, p. 155-156.
- ¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 191 și Alexandru V. Boldur, *Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457-1504). Studiu de istorie socială și politică*, Madrid, Editura "Carpați", 1970, p. 216-218.
- ¹⁰⁶ *DRH A*, vol. II, p. 319, nr. 211.
- ¹⁰⁷ *DRH A*, vol. III, p. 508-509, nr. 285.
- ¹⁰⁸ *Ibidem*.
- ¹⁰⁹ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 55.
- ¹¹⁰ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 20, nr. 14.
- ¹¹¹ *Ibidem*, p. 134, nr. 108.
- ¹¹² *Tezaur SV*, p. 228, nr. 682.
- ¹¹³ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 166, nr. 79.
- ¹¹⁴ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 212, nr. 1.
- ¹¹⁵ *DIR A*, veac XVI, vol. I, p. 392, nr. 35; Ierodias Teofilact Ciobăcă, *Contribuții la istoria Mănăstirii Putna, egumenii*, în "Teologie și viață", seria nouă, an II (LXVIII), 1992, p. 144, nr. 8-10.
- ¹¹⁶ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. II, p. 71, nr. 25; Scarlat Porcescu presupune că metania acestui episcop de Roman (1600) și apoi de Huși (1605-1607) ar fi fost la Mănăstirea Galata (V. Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, f. 1, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1984, p. 177; Idem, *Episcopia Hușilor. Pagini de istorie*, f. 1, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1990, p. 54).
- ¹¹⁷ *Protocol Tabular*, p. 248-258; T. Balan, *Doc. buc.*, vol. IV, p. 70, nr. 47.
- ¹¹⁸ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. V, p. 167, nr. 1.
- ¹¹⁹ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 229, nr. 3.
- ¹²⁰ Vezî, mai jos, capitolul *Evoluția domeniului putnean între 1466 și 1742*.
- ¹²¹ *DRH A*, vol. III, p. 148, nr. 76.
- ¹²² T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 154-155, nr. 73.
- ¹²³ *DIR A*, veac XVII, vol. V, p. 190-191, nr. 236.
- ¹²⁴ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 179.

- ¹²⁵ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 154-155, nr. 73.
- ¹²⁶ Idem, *Doc. buc.*, vol. IV, p. 70, nr. 47.
- ¹²⁷ *Ibidem*, vol. V, p. 167, nr. 1.
- ¹²⁸ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 229, nr. 3.
- ¹²⁹ *Ibidem*, p. 187-188, nr. 4.
- ¹³⁰ *DIR A*, veac XVII, , vol. IV, p. 173, nr. 213.
- ¹³¹ *Ibidem*, veac XVI, vol. II, p. 19, nr. 17; T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 47-48, nr. 63.
- ¹³² *CDM*, vol. III, p. 345, nr. 1608.
- ¹³³ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 191, nr. 7.
- ¹³⁴ *CDM*, vol. IV, p. 92, nr. 327; V. și M. Costăchescu, *Sineștii cu trupele sale: Onișcanii, Podobișii, Bătăreștii, Storneștii și Pleșeștii (din județul Iași). Schiță istorică*, în "Ion Neculce", 1924, t. IV, p. 4.
- ¹³⁵ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VIII, p. 40-41, nr. 11.
- ¹³⁶ Idem, *Doc. buc.*, vol. III, p. 12, nr. 7.
- ¹³⁷ *Ibidem*, p. 18, nr. 12.
- ¹³⁸ *DRH A*, vol. III, p. 14, nr. 9.
- ¹³⁹ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 67.
- ¹⁴⁰ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 186, nr. 4; T. Balan, *Doc. buc.*, vol. IV, p. 88-90, nr. 63.
- ¹⁴¹ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. IV, p. 87, nr. 61.
- ¹⁴² V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 196, nr. 4.
- ¹⁴³ *Conдика Mavrocordat*, vol. I, p. 219 și vol. II, p. 269, nr. 725.
- ¹⁴⁴ *DRH A*, vol. XXII, p. 23, nr. 22; T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VI, p. 159-160, nr. 49, p. 165, nr. 52, p. 270, nr. 93.; V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 180, nr. 3-4, p. 180-181, nr. 6, p. 181, nr. 7, 9 și 10; Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 30.
- ¹⁴⁵ *DRH*, vol. III, p. 63, nr. 36.
- ¹⁴⁶ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. I, p. 253-254, nr. 21.
- ¹⁴⁷ *Ibidem*, vol. III, p. 29-30, nr. 21.
- ¹⁴⁸ Idem, *Doc. M-rilor*, vol. VI, p. 280-281, nr. 100.
- ¹⁴⁹ *DIR A*, veac XVII, vol. IV, p. 190-191, nr. 236.
- ¹⁵⁰ *CDM*, supliment I, p. 265, nr. 823.
- ¹⁵¹ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 194, nr. 2-5.
- ¹⁵² T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VI, p. 270, nr. 93.
- ¹⁵³ *Ibidem*, p. 162, nr. 51, p. 172-173, nr. 54.
- ¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 220-221, nr. 72.
- ¹⁵⁵ *Ibidem*, vol. VII, p. 107, nr. 48.
- ¹⁵⁶ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 24; T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 188, nr. 89; Idem, *Doc. buc.*, vol. IV, p. 152-153, nr. 106; V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 192, nr. 20.
- ¹⁵⁷ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 230, nr. 112.
- ¹⁵⁸ *Ibidem*.
- ¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 265, nr. 129; Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 30.
- ¹⁶⁰ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 30; V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 173, nr. 4.
- ¹⁶¹ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VIII, p. 27-28, nr. 5.
- ¹⁶² D. Dan, *Rădăuși*, p. 226, nr. 2.
- ¹⁶³ V. Măzăreanu, *Catastih PT*, p. 192, nr. 19 și 21.
- ¹⁶⁴ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 30.

II. Caracterul daniilor funciare și în bani făcute Mănăstirii Putna

Concepută ca necropolă domnească, Mănăstirea Putna s-a bucurat de o atenție particulară din partea lui Ștefan cel Mare. Măsurile luate de marele domn pentru consolidarea ctitoriei sale, la care se adaugă prestigiul spiritual și cel material dobândit de Putna după moartea ctitorului ei, au influențat decisiv evoluția domeniului putnean.

Prestigiul spiritual de care s-a bucurat mănăstirea ține de rugile “neîntrerupte” ale soborului către Dumnezeu pentru sufletele dreptcredincioșilor, de preocupările culturale desfășurate aici, dar și de locul privilegiat al Putnei în comparație cu alte așezăminte monahale. De asemenea, nu trebuie uitat faptul că mănăstirea lui Ștefan cel Mare a dat Moldovei și Ardealului numeroși ierarhi, care au devenit protectorii lăcașului și domeniului unde s-au format. Dar cea mai însemnată contribuție la acest prestigiu au avut-o pazele ctitorului, care odihnesc în gropnița de la Putna.

Latura materială a influențat și ea evoluția domeniului. Aceasta a avut atât conotații pozitive – forța materială a mănăstirii a contribuit decisiv la punerea unor schituri în subordinea sa¹ – cât și negative: perioadele de criză au favorizat impresurările de hotar – de exemplu războiul ruso-austro-turc (1736-1739) a făcut necesară intervenția puterii centrale pentru a apăra mai multe moșii ale mănăstirii impresurate de vecini² – fuga țiganilor³ și vecinilor⁴ de pe domeniu, precum și neputința de a-și folosi deplin privilegiile pe care le deținea⁵.

Daniile făcute, în general, instituțiilor ecleziastice au un caracter, în primul rând, religios. În spiritul credinței din spațiul bizantin, o danie făcută unei fundații religioase are darul de a atrage grația divină. Aici se înscriu și daniile funciare făcute Mănăstirii Putna, deoarece în actele de donație se menționează întotdeauna motivația actului săvârșit: “pentru sufletul sfântăposărilor înaintași, moșii și părinții noștri, pentru sănătatea și mântuirea noastră, pentru sănătatea și mântuirea doamnei noastre [...] și pentru sănătatea și mântuirea copiilor noștri”⁶, pentru pomenirea donatorului la anumite date calendaristice⁷ sau pentru hramul mănăstirii⁸.

În al doilea rând, se situează daniile cu conotații politice. Eforturile lui Ștefan cel Mare de a face din ctitoria sa a patra instituție ecleziastică a țării, după Mitropolia Sucevei și Episcopiile de Roman și Rădăuți, se explică prin dorința voievodului de a sublinia prosperitatea Moldovei în vremea sa, dar, mai ales de a-și asigura un prestigiu care să-l întrecă atât pe cel dobândit de înaintașii săi, cât și pe cel al domnilor viitori. Prin daniile făcute Putnei se încerca de multe ori o legitimare a tronului Moldovei. Astfel s-a întâmplat în cazul lui Petru Șchiopul și Radu Mihnea, care, fie întăresc o danie a unei membre a familiei Basarabilor, ce a intrat în casa domnitoare a Moldovei (este vorba de Ruxandra, fiica lui Mihnea cel Rău, doamna lui Bogdan al III-lea)⁹, fie fac daniile proprii mănăstirii¹⁰. Trebuie remarcat că, exceptând dania satului Petricanii pe Bașeu, de la Petru Rareș, din 24 aprilie 1542 și reconfirmată la 11 aprilie 1546¹¹, nici un domn, până la cei doi Basarabi, n-a făcut vreo danie funciară către Mănăstirea de pe Valea Putnei. În același sens poate fi înțeleasă grija deosebită a lui Vasile Lupu față de fundația ștefaniană, grija concretizată atât prin încercarea de reconstrucție a Putnei, cât și prin lărgirea hotarelor braniștei, dar și întăririle repetate ale unor proprietăți impresurate de megieșii mănăstirii¹² și acordarea unor scutiri poslușnicilor mănăstirești¹³. O interpretare similară reiese și din preocuparea lui Ștefan Petriceicu față de metohul mănăstirii din hotarul târgului Siret, căruia îi face bogate dani funciare¹⁴ și îi construiește o biserică din zid, după modelul mănăstirii mame¹⁵.

Daniile făcute Mănăstirii Putna au avut și un caracter social, căci lăcașul ridicat de Ștefan cel Mare era obligat, conform dreptului canonic, să-și îndeplinească atribuțiile legate de întreținerea bolniței, asigurarea de adăpost pentru călători și acordarea de sprijin material pentru orfani și văduve¹⁶. Tot conotații politico-sociale au și daniile unor veliți boieri, precum Iuga

vistier¹⁷, Simca și Iurie Cupcici¹⁸. Deși izvoarele nu ne permit să demonstrăm, cel puțin deocamdată, înruderile acestora cu familia Mușatinilor, ele sunt sugerate totuși de anumite fapte. Astfel, pan Iuga vistier, pe lângă daniile făcute Putnei în 1476 și 1478¹⁹, a mai făcut o danie asemănătoare Mănăstirii Moldovița în 1462²⁰, iar soția sa, Nastea, înlesnește o danie funciară a lui Ștefan cel Mare către ctitoria de la Bistrița, la 23 noiembrie 1499²¹. Apoi Alexandru Lăpușeanu vindea, la 4 aprilie 1560²², o proprietate a lui Maxin Hârbor postelnic, banii obținuți astfel fiind donați Mănăstirilor Putna, Moldovița, Humor, Voroneț și Slatina, precum și Episcopiei de Rădăuți pentru sufletul răposatului rămas fără urmași. Aceste danii făcute ctitorilor voievodale de către unii mari boieri sau în numele lor de către domnul țării, credem că, pun în evidență anumite legături de sânge între ei și familia aflată pe tronul Moldovei.

De asemenea, prin dani făcute Putnei, unii proprietari au căutat să se împământenească, așa cum a făcut Necula grec din Cotnari și familia sa în 1595²³, iar daniile membrilor clerului către această mănăstire au fost fie determinate de faptul că își aveau metania aici²⁴, fie urmarea unor "sfaturi" primite de la ierarhii ridicați din mănăstirea de pe Valea Putnei²⁵. La acestea se adaugă dania unui ierarh înrudit cu Bogdanizii. Este vorba de episcopul Anastasie de Vad, care a dăruit putnenilor 200 de galbeni ungurești pentru pomenirea sa²⁶.

În al patrulea rând, daniile făcute Putnei au avut și un pronunțat caracter economic. Astfel, în cele mai multe urice emise de cancelaria lui Ștefan cel Mare, daniile s-au făcut "pentru întărirea și împuternicirea Sfintei noastre mănăstiri Putna"²⁷, formulă care se regăsește după 1504 doar la Ștefănița voievod, în uricul din 17 ianuarie 1522, prin care se reinnoia dreptul de a-și aduce anual șase care de pește scutite de vamă și se repreciza dreptul egumenului de a judeca și globi locuitorii Mănăstirii²⁸. Desigur, prin această formulă cei doi domni își trădează grija pentru crearea unui statut deosebit al necropolei voievodale de la Putna în raport cu alte fundații pioase și, prin aceasta, asigurarea unui prestigiu deosebit pentru propriile domnii, dar și grija pentru a-și îndeplini obligațiile de ctitori, potrivit dreptului canonic bizantin²⁹. Sunt acte de danie, care menționează expres motivația lor, cum este cel din 18 decembrie 1727, prin care Aftanasie episcopul de Roman dă călugărilor putneni o prisacă la Voitinel ca să le fie "de papuci și alte cheltuiei!"³⁰

Prin scutirile acordate unor sate ale Mănăstirii, puterea centrală căuta să repopuleze unele sate care asigurau paza hotarelor țării și erau de treaba Mănăstirii. Cele mai sugestive acte de acest fel sunt cele din 16 ianuarie 1678 și din 20 aprilie 1701 precum și documentul din 2 noiembrie 1727³¹, prin care domnii Moldovei scuteau sătenii din Vicove și Frătăuți de anumite dări căci sunt de "paza potecilor și de poslușania sfintei mănăstiri". Apoi, închinarea unor schituri la mănăstirea de pe Valea Putnei a fost cauzată de neputința ctitorilor de a le asigura o situație stabilă din punct de vedere material. Așa s-a întâmplat la 30 martie 1730, când egumenul Meletie închină Schitul Hotin³². În documentul din 15 ianuarie 1734 se arată clar că răposații domni au întărit mănăstirile "cu moșii, și cu vecini și cu alte venituri pentru starea și chiverniseala lor"³³.

Un alt aspect al daniilor făcute Putnei e cel cultural: transferarea, o dată cu începerea lucrului la noua mănăstire, a unor călugări erudiți, în frunte cu egumenul Ioasaf de la Mănăstirea Neamț, a răspuns, pe de o parte, unor necesități practice: acelea de a copia primele minee și evangheliere necesare viitorului lăcaș³⁴, iar pe de altă parte, Ștefan cel Mare a căutat să acorde Putnei un loc de frunte în viața culturală a Moldovei. Pentru atingerea acestui obiectiv era nevoie de dani bogate, care să asigure bunăstarea soborului putnean³⁵.

În sfârșit, există și dani consacrate prin tradiție. Daniile către fundațiile religioase au fost văzute întotdeauna ca fiind bune, plăcute lui Dumnezeu și cu greutate în realizarea mântuirii. Din acest motiv, atunci când egumenii mănăstirilor veneau "cu urice și de la alți domni", puterea centrală le reconfirma vechile privilegii. Pe parcursul istoriei sale, Mănăstirea Putna a beneficiat de două feluri de întărire a daniilor pe care le-a primit: pe de o parte, consacrarea unor dani oarecum extraordinare, iar pe de alta a unor proprietăți ale căror hotare sunt încălcate.

Din prima categorie fac parte actele emise de Ștefăniță voievod și Petru Rareș pentru a confirma privilegiile acordate de Ștefan cel Mare. Fiul lui Bogdan al III-lea a întărit privilegiile date de bunicul său prin actele din 21 august 1520³⁶ și din 17 ianuarie 1522³⁷, iar Petru Rareș a reconfirmat aceste privilegii prin actul emis la 9 martie 1529³⁸. Din acest șir de întăriri succesive lipsește un uric asemănător de la Bogdan al III-lea, deoarece credința acestuia e pomenită în actul din 2 februarie 1503, când tatăl său întărea Mănăstirii toate daniile și privilegiile cu care a înzestrat-o, așa încât putnenii și fiul lui Ștefan cel Mare n-au mai considerat necesar și un act emis de succesorul întemeietorului mănăstirii lor. Tot aici se încadrează și întărirea satului Cuciur de către Petre Șchiopol, la 30 martie 1575³⁹, sat donat de mătușa sa, Ruxandra, membră a familiei Basarabilor⁴⁰.

La întărirea vechilor proprietăți a contribuit și îndemnul ctitorilor ca viitori domni să nu le strice dania, ci să le-o întărească și s-o înnoiască, dar mai ales blestemul inserat în urice. Astfel, la 6 mai 1627, Miron Barnovschi revine asupra unei hotărâri prin care puneza țigani mănăstirești sub jurisdicția dregătorilor ținutali, care dusesse la împrăștierea lor, pe motiv că ei nu aduc venit domniei “ci e numai scădere mănăstirilor și din privilegiul lor și *noă ne vine blestem* (s.n. – B.A.)⁴¹. Un alt exemplu este documentul din 18 aprilie 1668, prin care Iliaș Alexandru scrie câmpulungenilor să nu împresoare munții mănăstirii, pentru că putnenii au urice bătrâne întărite “cu blestem, de carele nu putem nimică să ne atingem, feriască Dumnezeu”⁴².

Cea de-a doua categorie de întăriri se întâlnește în urma unor perioade tulburi din istoria Moldovei, de care profită atât megieșii, cât și oamenii de pe domeniu pentru a nu mai respecta obiceiul. Astfel, luptele din 1653 și 1657, în care a fost implicată Moldova, i-a încurajat pe cei care măcinau la morile mănăstirii de pe Siret să nu mai dea merticul de moară după obicei, așa încât, pentru revenirea la “dreptate”, e nevoie de intervenția domnului⁴³.

Deci, motivațiile religioase, politice, sociale, economice, culturale și cele determinate de respectarea tradiției au influențat, într-o măsură diferită, constituirea și evoluția domeniului putnean. Aceste motivații se întrepătrund, ele nefiind clar delimitate în izvoare. În funcție de ponderea fiecăreia dintre ele s-au fixat relații speciale între puterea centrală și Mănăstirea Putna, care au variat de la un domn la altul.

NOTE:

¹ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 179.

² *Ibidem*, doc. inv. nr. 30.

³ DRH A, vol. XIX, p. 271-272, nr. 200.

⁴ D. Dan, *Putna*, p. 169, nr. 5; Cf. și Constantin I. Andreescu și Constantin A. Stoide, *Ștefăniță Lupu, domn al Moldovei (1659-1661)*, București, 1938, p. 138.

⁵ *Tezaur SV.*, p. 160-161, nr. 435; T. Balan, *Doc. buc.*, vol. II, p. 156, nr. 80.

⁶ DRH A, vol. III, p. 508-509, nr. 285; M. Costăchescu, *Doc de la ȘT. T.*, p. 243-245, nr. 48; DIR A, veac XVI, vol. I, p. 457, nr. 415, vol. II, p. 97-98, nr. 88, vol. III, p. 47-48, nr. 63 etc.

⁷ DRH A, vol. II, p. 316, nr. 208; DIR A, veac XVI, vol. I, p. 392, nr. 355, vol. III, p. 438, nr. 526; Arh. M-rii. PT., doc. inv. nr. 55 etc.

⁸ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 215-216, nr. 8.

⁹ DIR A, veac XVI, vol. III, p. 47-48, nr. 63.

¹⁰ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. I, p. 100-101, nr. 40, p. 253-254, nr. 149 (acest document a fost publicat cu data greșită de 7158 <1650> iul. 11, în loc de 7125 <1617> iul 11, v. Arh M-rii PT., doc. inv. nr. 62 – n.n. A.B.); DIR A, veac XVI, vol. III, p. 399, nr. 496, p. 438, nr. 526.

¹¹ DIR A, veac XVI, vol. I, p. 405, nr. 369, p. 457, nr. 415.

¹² V. Măzăreanu, *op. cit.*, p. 180, nr. 4, p. 180-181, nr. 6; T. Balan, *Doc. buc.*, vol. I, p. 241-242, nr. 136; Idem, *Doc. M-riilor*, vol. VI, p. 162, nr. 51, p. 165, nr. 52, p. 172-173, nr. 54.

¹³ V. Măzăreanu, *op. cit.*, p. 169, nr. 4

¹⁴ T. Balan, *Doc. M-riilor*, vol. VI, p. 287-288, nr. 103.

- ¹⁵ Cristian Moisesescu, Ana-Maria Musicescu, Adriana Șirli, *Putna*, București, Editura Meridiane, 1982, p. 21.
- ¹⁶ D.G. Boroianu, *Dreptul bisericesc*, vol.II, Iași, 1899, p.341-346; Nicodēm Milaș, *Dreptul bisericesc oriental*, București, 1915, p.435-438; Iorgu D.Ivan, *Bunurile bisericesti în primele VI secole. Situația lor juridică și canonică*, București, 1937, p. 3-6.
- ¹⁷ D.R.H. A, vol. II, p.310-311, nr 205; p.314-315, nr 207; p 316, nr. 208; p. 319, nr. 211.
- ¹⁸ *Ibidem*, vol. III, p. 508-509, nr. 285.
- ¹⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 310-311, nr. 205; p. 314-315, nr. 207; p. 316, nr. 208; p. 319, nr. 211.
- ²⁰ *Ibidem*, p. 145, nr. 102.
- ²¹ *Ibidem*, vol.III, p. 441, nr. 246.
- ²² *DIR*, A, veac XVI, vol. II, p. 139, nr. 131.
- ²³ *Arh. M-rii PT.*, doc. inv. nr. 55.
- ²⁴ *Protocol Tabular*, p. 249.
- ²⁵ T.Balan, *Doc. M-rilor.*, vol. VII, p. 154-155, nr. 73.
- ²⁶ D. Dan, *Rădăuți*, p. 193-194, nr.2
- ²⁷ D R H, A, vol. III, p. 469, nr. 261; p. 501-502, nr. 282; p. 505, nr. 283.
- ²⁸ M. Costachescu, *Doc. de la St. T.*; p. 311-312, nr. 62.
- ²⁹ Gheorghe Cronț, *Dreptul de ctitorie în Țara Românească. Constituirea și natura juridică a fundațiilor din Evul Mediu*, în "SMIM", tom IV, 1960, p. 87 și 107.
- ³⁰ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. V, p. 167, nr. 1.
- ³¹ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 169, nr. 7; T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 110-111, nr. 84; vol. IV, p. 78-79, nr. 53.
- ³² T.Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 154-155, nr. 73.
- ³³ *Ibidem*, vol. VII, p. 192-193, nr. 92.
- ³⁴ Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1988, p. 29.
- ³⁵ V.N. Milaș, *op. cit.*, p. 437.
- ³⁶ M. Costăchescu, *Doc. de la Șt. T.*, p. 243-245, nr. 48.
- ³⁷ *Ibidem*, p. 311-312, nr. 62.
- ³⁸ V. Măzăreanu, *op. cit.*, p. 214, nr. 3.
- ³⁹ *DIR A*, veac XVI, vol. III, p. 47-48, nr. 63.
- ⁴⁰ C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. I, ediția a III-a, București, Editura ziarului "Universul", S.A., 1936, p. 57.
- ⁴¹ *DRH A*, vol. XIX, p. 272, nr. 200.
- ⁴² T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VI, p. 270, nr. 93.
- ⁴³ *Tezaur SV.*, p. 160-161, nr. 435; T. Balan, *Doc. buc.*, vol. II, p. 156, nr. 80.

III. Evoluția domeniului putnean între 1466 și 1742

Fondând Mănăstirea Putna, Ștefan cel Mare s-a îngrijit să-i asigure un loc deosebit între instituțiile ecleziastice ale Moldovei. Astfel, domnul, din motive religioase și politice, a mutat la Putna prima ctitorie voievodală din Moldova¹ și a transferat la noul lăcaș numeroși călugări erudiți, în frunte cu egumenul Ioasaf de la Neamț², a sfințit-o cu un număr impresionant de arhieriei, preoți și diaconi, în frunte cu mitropolitul Teoctist și episcopul Tarasie de Roman³ și i-a asigurat o bază materială foarte întinsă⁴. De fapt, creatorul așa-numitului *territorium Putni*⁵ este tocmai ctitorul mănăstirii.

Daniile funciare făcute lăcașului de pe Valea Putnei în domnia lui Ștefan cel Mare se întind de-a lungul a trei etape. Prima etapă (1466-1480) se caracterizează prin intervale mari de timp între aceste danii. Aceste intervale, care durau uneori până la trei ani, se datorau, pe de o parte, problemelor familiale ale domnului (moartea Evdochiei de Kiev, cea a Mariei de Mangop și a fiilor săi, Petru și Bogdan), iar, pe de altă parte, politicii externe, în care era angajat voievodul (conflictul cu regele Matei Corvin, campaniile pentru capturarea lui Petru Aron, luptele cu tătarii, încercările de a impune un domn favorabil pe tronul Țării Românești și conflictul deschis cu Poarta Otomană). În această etapă, voievodul își înzestra ctitoria cu satele Jicovu de Sus (15 septembrie 1466)⁶, jumătate din satul Măneuți (2 octombrie 1468)⁷, Bălcăuții (10 septembrie 1471)⁸, Ostrița (25 aprilie 1472)⁹, Târnuca (7 mai 1479)¹⁰, Jicovu de Jos (20 septembrie 1479)¹¹, la care se mai adaugă 9 fâlci și 4 prăjini de vie la Hârlău (28 mai 1470)¹², morile din târgul Siret, un obroc anual de 12 buți de vin (3 septembrie 1473)¹³, precum și o moară la Feredeni (12 mai 1480)¹⁴. Alături de aceste danii, Putna beneficiază și de trei acte consecutive de înzestrare (25 ianuarie¹⁵, 1 iunie¹⁶ și 29 iunie 1476¹⁷) de la marele vistiernic Iuga. Din toate darurile promise, credem că, în final, mănăstirea a primit doar satul Șirăuți (întărit de puterea centrală la 11 februarie 1478)¹⁸, o cădelniță și un chivot de argint de 13 some și 100 de zloți ungurești. Urmează apoi o perioadă (1480-1487) în care actele de binefacere către această ctitorie încetează, anul 1487 marcând tocmai momentul normalizării relațiilor cu Putna¹⁹.

Cea de-a doua etapă (1487-1492) reprezintă perioada în care ctitoria voievodală se bucură de cea mai mare atenție din partea domnului. Acesta îi contura domeniul propriu-zis prin daniile satelor Vițeșneț (15 martie 1488)²⁰, Cosmin (3 aprilie 1488)²¹, Grecii pe Siret (6 aprilie 1488)²², Frătăuții, Botișanii, Climăuții (14 octombrie 1489)²³, Clicicăuții²⁴, Macicăuții²⁵, Balasineștii²⁶, Voitin (16 martie 1490)²⁷, Știubeiu pe Bașeu, a unui "loc din pustie pe cealaltă parte a Podragăi" (24 noiembrie 1492)²⁸ și, mai ales, prin crearea braniștei din jurul mănăstirii²⁹. Tot acum, necropola domnească a fost ridicată la statutul de *quasiepiscopie*³⁰, prin punerea preoților din cele 16 sate mănăstirești sub jurisdicția egumenului putnean³¹ și prin închinarea mănăstirii de maici de la Horodnic (cu satul Balasinești) aceleiași ctitorii (15-16 martie 1490)³². De asemenea, egumenul Putnei obține dreptul de a judeca și a globi satele sale, interzicându-se globnicilor și judecătorilor să mai intre în ele (17 martie 1490)³³. La aceste mili, domnul mai adăuga "toate pietrele de ceară de la târgul nostru Siret și propriile noastre mori tot de la târgul Siret, și cu sladniță și vama cea mică de la Suceava, ce e la Jicov" (3 aprilie 1488)³⁴, o prisacă la Comarna³⁵ și 11 sălașe de țigani (16 martie 1490)³⁶, iar la 7 martie 1487 schimba, în numele ctitoriei sale, satul Șirăuți pentru satul Măneuți, adăugând foștilor proprietari (care la 2 octombrie 1468 îi vânduseră jumătate din satul Măneuți, dar care, mai apoi, au revenit asupra acestei decizii) 100 de zloți tătărăști³⁷. Preocuparea domnului ca acest sat să intre în domeniul mănăstirii se explică numai prin situarea sa în imediata apropiere a Putnei³⁸. Între 1492 și 1501 constatăm o nouă perioadă de stagnare și chiar regres³⁹ a domeniului putnean, fapt datorat relațiilor sociale încordate dintre Moldova și Polonia și dispariției fiului său, Alexandru.

În sfârșit, cea de-a treia etapă (1501-1503) este etapa consolidării juridice a tuturor privilegiilor anterioare, acordate mănăstirii și acordarea altora noi, așa încât, în 1503, ctitoria lui Ștefan se bucura de o situație materială asemănătoare cu cea a Mănăstirii Bistrița⁴⁰. Astfel, la 14 decembrie 1501, satele Sinești și Onicicani intrau în posesia Putnei⁴¹, iar la 2 iulie 1502 domeniul ei se extindea printr-o bogată danie, care cuprindea satele: Balintestii, Frăcenii, Fântâna lui Maciș, satul unde a fost Falcin, seliștea Manei, o bucată de loc din hotarul Boiștei și Iezerul Cerlenul⁴². Sporirea numărului de sate, aflate în proprietatea mănăstirii, l-a determinat pe domn să emită un nou act privitor la supunerea preoților de pe domeniul jurisdicției egumenale (17 noiembrie 1502)⁴³. Tot acum, voievodul întărea mănăstirii braniștea și îi dăruia anual câte 150 de drobi de sare “de la ocna noastră, de la Trotuș”⁴⁴, ceea ce dovedește că putnenii creșteau un mare număr de animale pe acești munți. Grav bolnav, la 2 februarie 1503, Ștefan cel Mare înnoia toate daniile și privilegiile pe care ctitoria sa le primise⁴⁵. Imediat după această dată, bucurându-se de o situație, evident, prosperă, își aducea singura “din Țara Basarabilor” 4 sălașe de țigani, 2 holtei și 3 fete mari, noua achiziție fiind întărită de domn printr-un ultim uric, emis la 8 septembrie 1503⁴⁶. Între 1492 și 1503, lăcașul de pe Valea Putnei primea de la Iurie Cupcici satele Camenca, Tomeștii și Cupca, iar de la Simca satele Stroinții și Urvicoleasa, ambele daniile fiind făcute la moartea celor doi veliți boieri, însă ele au fost confirmate de domn abia prin uricul din 2 februarie 1503⁴⁷.

După moartea lui Ștefan cel Mare, creșterea domeniului putnean se atenuează considerabil. Fiul său, Bogdan al III-lea, nu face danii funciare mănăstirilor din Moldova, cu excepția celor făcute Pobratei (1514)⁴⁸ și Voroneșului (8 decembrie 1514⁴⁹ și 21 decembrie 1515⁵⁰), ci întărește numai daniile primite de ele de la alți domni și boieri. În schimb, la 8 decembrie 1514, voievodul dăruia mănăstirilor Putna⁵¹, Dobrovăț⁵² și Moldovița⁵³, precum și Mitropoliilor de Suceava⁵⁴ și Roman⁵⁵ câte 800 de zloți tătărăști pentru mântuirea sufletului său, “milă” pe care o va repeta un an mai târziu și față de Episcopia Rădăuților⁵⁶. Putna nu a beneficiat în timpul lui Bogdan al III-lea de nici un act de întărire a vreunui privilegiu anterior, deoarece credința acestuia este amintită în uricul din 2 februarie 1503 și, ca atare, soborul și domnul n-au mai considerat necesară emiterea unui nou act de întărire. Lipsa unor daniile funciare numeroase către ctitoriile țării în timpul domniei sale se explică, credem, prin problemele ivite în politica externă: conflictul cu Polonia (1506-1510), incursiunile tătărăști din 1510 și din 1513, precum și prin tulburările produse de Roman Pribeagu (1507) și Trifăilă (1514)⁵⁷. De fapt, până la normalizarea relațiilor cu Imperiul Otoman (1514), el n-a făcut nici o danie vreunei mănăstiri și nici n-a ridicat vreo ctitorie, cu excepția terminării bisericii de la Răusen⁵⁸.

Totuși, între 1513-1517, ctitoria lui Ștefan cel Mare primește satul Cuciurul Mare de la Ruxandra, doamna voievodului⁵⁹. Fiică a lui Mircea Pribeagu și nepoată a lui Mihnea cel Rău, înrudită cu Ștefan cel Mare⁶⁰, ajungând doamnă a Moldovei, ea a căutat, probabil, să sublinieze această înrudire printr-o danie funciară. S-ar putea ca decizia ei să fi fost luată pentru a mulțumi lui Dumnezeu că a scăpat-o de pribegia în Transilvania, devenind doamna Moldovei. C. Gane fixează data nunții ei cu voievodul de la Suceava tocmai la 15 august 1513⁶¹, de hramul mănăstirii. Sigur, această dată nu poate fi acceptată ca zi de nuntă pentru că în zilele de praznice împărătești nunțile sunt oprite de Biserică, dar se poate admite că sosirea doamnei Ruxandra în Moldova s-a petrecut în jurul acestei date.

Urmașul lui Bogdan al III-lea duce și el aceeași politică de întărire a vechilor privilegii ecleziastice, fără a mai face noi daniile. Astfel, Putnei îi întărea, la 21 august 1520⁶², toate satele și privilegiile cu care o miluise bunicul său, vistiernicul Iuga, Iurie Cupcici și Simca. La 17 ianuarie 1522⁶³, a reînnoit uricul din 17 martie 1490, referitor la dreptul de judecată al egumenului și la cele 6 mreji anuale de pește scutite de vamă. Lipsa unor daniile propriu-zise către mănăstiri, în general, și către Putna, în special, se explică, credem, prin minoratul și tutela exercitată de marea boierime asupra politicii interne a Moldovei până în 1522; prin conflictul cu aceasta din urmă (1523) și prin luptele purtate cu turcii (v. bătălia de la Tărășăuți din 1524), tătării (august 1518 și 1525) și cu Radu de la Afumați (1526)⁶⁴.

Această stagnare a domeniului mănăstirii se menține și în prima domnie a lui Petru Rareș, fapt dovedit de un nou uric de confirmare a tuturor daniilor și privilegiilor anterioare, dat la 9 martie 1529⁶⁵. Acest act copie, practic, pe cele emise de Ștefan cel Mare (2 februarie 1503) și Ștefan cel Tânăr (21 august 1520). Dacă Bogdan al III-lea și fiul său, Ștefăniță, n-au contribuit la sporirea proprietăților Putnei pentru că, în general, și-au limitat mult daniile către instituțiile ecleziastice, Petru Rareș “a neglijat” ctitoria tatălui său pentru că s-a preocupat mai mult de înzestrarea propriilor sale fundații, de la Pobrata și Moldovița. Dar, calitatea mănăstirii de fostă necropolă domnească, în care își dormeau somnul de veci părintele, frații (Bogdan, Petru, Bogdan-Vlad și Maria Chiajna) și prima sa doamnă, Maria, îl determină, foarte probabil, ca la 24 aprilie 1542 să dea mănăstirii satul Petricani pe Bașeu⁶⁶, danie pe care o va întări, la 11 aprilie 1546⁶⁷. Preocuparea lui Rareș de a dăruii satul Petricani putnenilor nu este întâmplătoare, deoarece acest sat aparținuse vărului său, Dumșa postelnicul, care-l dăruise, cu limbă de moarte, lui Pașea⁶⁸. De la copiii acestuia, domnul îl obține prin schimb și îl dăruiește soborului de la Putna. Credem că, Pașa și copiii lui se înrudeau cu domnii Moldovei.

Deși fiul lui Ștefan cel Mare își făcuse gropniță la Pobrata, prestigiul spiritual al Putnei se menține. Astfel, după moartea mitropolitului Teoctist al II-lea (15 ianuarie 1528)⁶⁹, soborul însărcinat cu ținerea locului vacant și alegerea noului păstor era compus din episcopii de Roman și Rădăuți și din arhimandriții Mănăstirilor Putna, respectiv Bistrița⁷⁰, aceste mănăstiri având tocmai statutul de quasi-episcopii⁷¹. Acest sobor întărea, la 16 ianuarie 1528, dania monahului Nechifor către Mănăstirea Neamț, “pentru sufletul părintelui nostru Teoctist, fost mitropolit”⁷². De asemenea, între 1529 și 1538 și între 1541 și 1546, scaunul episcopal de la Vad este ocupat de Anastasie care își avea metania la Putna⁷³. Acest ierarh avea, credem, și el legături de sânge cu Mușatinii, căci stăpâna foarte bine arta militară și diplomația (în octombrie 1528 el ataca orașul Bistrița, silindu-i pe sași la tratative cu reprezentanții domnului Moldovei)⁷⁴. Cu toate acestea, el își trăda domnul în 1538, ceea ce a dus la alungarea sa din eparhia Vadului⁷⁵. Retras la metania sa, episcopul Anastasie dăruia egumenului de aici, Arsenie, 100 de galbeni ungurești (13 iunie 1539)⁷⁶ pentru pomenire în săptămâna Rusaliilor, arătând că a mai făcut o danie asemănătoare în timpul arhimandritului Siloan. Acest prestigiu trebuie văzut numai față de celelalte mănăstiri, căci Putna nu a fost scoasă niciodată de sub autoritatea episcopilor de Rădăuți. Astfel, legenda spune că Ștefan a transferat biserica de la Volovăț la Putna pentru ca ctitoria sa să aibă “cinstea cea mai înaltă decât toate mănăstirile ce sunt în Moldova”⁷⁷. Dacă domnul ar fi dorit să înființeze o nouă episcopie, nimic nu l-ar fi împiedicat, doar că și-ar fi ales, cu siguranță alt loc decât vecinătatea Rădăuților. Apoi, între martorii jurământului de credință, prestate de către Iliaș Rareș (30 noiembrie 1547)⁷⁸ și Alexandru Lăpușeanu (22 iunie 1553)⁷⁹ față de regii Poloniei, sunt menționați și episcopii Teodosie, respectiv, Grigorie, care se intitulau “episcopul Rădăuților și al Putnei, și al Cernăuților și al întregii Țări de Sus”, iar la 10 iunie 1609, Efrem, episcopul Rădăuților dădea egumenului de la Putna carte de întărire pentru toți preoții și diaconii de prin satele mănăstirii⁸⁰.

În timpul lui Iliaș Rareș, au loc, credem, primele încălcări de hotărâri ale brăniștei Mănăstirii Putna, profitându-se de politica antiecleziastică a domnului⁸¹. Situația este reglementată de fratele acestuia, care îi împuternicea pe egumen, călugări și brănișteri să asigure paza brăniștei și le întărea vechile hotărâri⁸². Nici el n-a avut o atitudine binevoitoare față de ctitoria bunicului său, căci a confiscat de la călugări satul Cuciur, pe motiv că e domnesc⁸³. Faptul că soborul, nevrând “să lase în pagubă pomenirea [...] doamnei Ruxandra”, răscumpără satul cu “400 unghi galbeni din banii mănăstirii”⁸⁴, dovedește că Putna reușise, în cele circa opt decenii de existență (1466-1552), să-și consolideze domeniul și să-l facă eficient, deși este posibil ca această sumă să provină și din banii lichizi dăruți mănăstirii de Bogdan al III-lea⁸⁵.

De la Alexandru și Bogdan Lăpușeanu, Putna beneficiază doar de daniile în bani, acordate la 21 august 1556⁸⁶ și, respectiv, la 23 aprilie 1569⁸⁷. Această situație se datorează scăderii numărului de sate aflate în proprietatea personală a domnilor. Numai așa se explică faptul că nici una din mănăstirile țării (chiar și Slatina) n-a fost înzestrată decât cu cel mult patru

sate, la care s-au mai adăugat și alte daruri (iazuri, mori și ȡigani)⁸⁸. Ultimul domn împuternicește soborul de la Putna să-și caute ȡigani⁸⁹, împrăstiați, se pare, datorită luptelor purtate de tatăl său cu Despot Vodă și Ștefan I. Tomșa.

De la dania doamnei Ruxandra, Putna nu a mai beneficiat de nici o danie funciară până în timpul lui Petru Șchiopu. Acesta confirmă mănăstirii satul Cuciur⁹⁰, dăruit de mătușa sa și răscumpărat de sobor de la Ștefan Rareș, căutând, astfel, să sublinieze legăturile sale de rudenie cu familia domnitoare a Moldovei. Lipsa altor întăriri de la acest domn dovedește că Putnei nu i-a fost confiscată nici o proprietate în timpul lui Ion Vodă. Întăririle de proprietăți se făceau atunci când proprietarii cereau acest lucru din mai multe motive: pentru a înlătura caracterul neobișnuit al unei danii (v. întăririle succesive ale braniștei Putnei)⁹¹, pentru a li se confirma drepturile asupra unor mori, velnițe, pive etc., construite pe moșiile lor⁹² și pentru a consacra schimburile și daniile de moșii⁹³ sau când puterea centrală fie înlătura drepturile de pretenție ale unor încălcători ai dreptății⁹⁴, fie restitua o proprietate confiscată anterior⁹⁵. Politica de secularizare a averilor mănăstirești a *părintelui Moldovei*⁹⁶ nu a afectat ctitoria lui Ștefan cel Mare poate și datorită relațiilor speciale existente între domn și noul mitropolit Anastasie, care își avea metania tocmai la această mănăstire⁹⁷.

Alături de dorința voievodului de a-și sublinia legătura cu Mușatinii, daniile făcute Putnei de Petru Șchiopu au și caracterul unui schimb: mitropolitul Anastasie⁹⁸, "compromis prin politica lui Ion Potcoavă"⁹⁹, renunță la scaunul mitropolitan în schimbul anumitor avantaje materiale acordate de domn. Astfel, la 20 octombrie 1587, el primea satul Pleșinți, cu mențiunea ca după moartea sa, acesta să rămână mănăstirii¹⁰⁰, iar la 14 octombrie 1588, voievodul a dat Putnei ("în mâinile proinmitropolitului Anastasie") satul Stăuceni¹⁰¹, ultima dată fiind reîntărită la 10 iulie 1589, când a stabilit și obligațiile călugărilor față de familia domnului¹⁰².

Grija egumenului Ghervasie și a eclesiarhului de la Putna pentru buna administrare a domeniului rezultă din faptul că, în mai puțin de trei ani, ei au construit o moară în hotarul satului Stăuceni. Proprietatea le-a fost întărită de Aron Tiranul, la 15 mai 1592¹⁰³.

Întărirea de la 5 august 1593 a satului Pleșinți¹⁰⁴ pune în evidență două lucruri: pe de o parte, satele donate de Petru Șchiopu aveau același regim juridic ca și cele donate de Ștefan cel Mare (se aflau sub jurisdicția egumenului, Aron Vodă interzicând ureadnicilor de Bădeuți să învăluiască Pleșinții, sat ce fusese ascultător de ocolul de la Bădeuți), iar pe de altă parte, dovedește că acest sat intrase în proprietatea mănăstirii (e posibil ca proinmitropolitul Anastasie ori să fi cedat satul Putnei, datorită greutății de a-l administra, ori satul să fi intrat în proprietatea mănăstirii după moartea proinmitropolitului).

Alături de aceste danii ale puterii centrale și a unor mari boieri înrudiți cu casa domnească, la 12 ianuarie 1595, Putna beneficiază de prima danie a unui străin. Astfel, Necula grec din Cotnari dăruia mănăstirii trei fâlcii de vie în țarina ungurească¹⁰⁵. Motivul acestei danii este legat de speranța în mântuire a donatorului, la care s-a adăugat, foarte probabil, presiunile morale ale călugărilor (nu trebuie uitat că Putna avea vii la Cotnari) și dorința familiei donatorului de a se împământenii.

Exceptând cei 30 de zloți dăruii de Ieremia Moghilă pentru praznicul Uspeniei (28 iulie 1597)¹⁰⁶, ctitoria lui Ștefan cel Mare intră din nou în atenția puterii centrale la începutul domniei lui Simion Moghilă. Acesta a restabilit jurisdicția egumenului asupra oamenilor de pe domeniu (20 martie 1606)¹⁰⁷. Tot în această perioadă, are loc și prima danie funciară a unui cleric către mănăstirea de pe Valea Putnei: episcopul Filotei al Hușilor dă călugărilor jumătate din satul Crasna, danie întărită de Ștefan Tomșa al II-lea la 11 ianuarie 1613¹⁰⁸. Cauza acestei danii ține de faptul că episcopul Filotei își avea metania la Putna¹⁰⁹. Obscuritatea acestui act de întărire a dat soborului posibilitatea ca, ulterior, să ocupe întregul sat.

La începutul veacului al XVII-lea numeroase mănăstiri sunt închinete datorită unei proaste gospodăriri a propriilor domenii¹¹⁰. În schimb, buna organizare a domeniului putnean și eficiența sa rezulta din zălogirea, între 1611 și 1617, satului Drujăști de către Păscălina și fiul ei, Ionașco, cneaghina, respectiv, fiul răposatului Lupu Stroici logofăt. La 30 mai 1617 mitropolitul

Anastasia Crimca răscumpără satul donat de Lupu Stroici ctitoriei sale de la Dragomirna, restituind Putnei cei 100 de galbeni ungurești¹¹¹. Același lucru spune și închinarea Schitului Sfântul Onofrei la Mănăstirea lui Ștefan cel Mare. Dania lui popa Mihui din Siret a fost întărită de Radu Mihnea, la 11 iulie 1617¹¹².

Continuând tradiția membrilor familiei Basarabilor ajunși pe tronul de la Iași, Radu Mihnea face și el o danie – unică în felul ei – necropolei voievodale. Astfel, la 11 iulie 1617, îi dădea o parte a râului Siret cu statutul de braniște¹¹³.

Față de situația de prosperitate pe care a înregistrat-o mănăstirea până la începutul secolului al XVII-lea, treptat ea a intrat într-o stare de criză materială, înscriindu-se astfel în starea precară generalizată a monahismului de la noi¹¹⁴, situație determinată de insecuritatea ce domnea în țară și de impunerea robilor la dări¹¹⁵. Astfel, luptele pentru tron dintre pretendenții sprijiniți de polonezi și de Poartă au favorizat jefuirea Mănăstirii Sucevița (în 1610, 1615 și 1629)¹¹⁶ și a Episcopiei de Rădăuți (în 1629)¹¹⁷. Aceeași soartă o are și ctitoria lui Ștefan cel Mare, pe la 1621-1622, când “sculatu-s-au niște oameni răi, niște tâlhari: unii au fost și de aici de țară <din Moldova n.n. A.B.> [...], alții au fost și de aici, de țara domniilor voastre <din Ardeal, n.n.>. Venit-au într-această țară, cercat-au pre la toate mănăstirile, până au lovit la mănăstire, la Putna. Colea au spartu ușile și au stricat vistiarele mănăstirii, luat-au averea, argintul și sculele mănăstirii, toate, carile au fost făcute de cei domni bătrâni. Și au muncit călugării de i-au arsu și i-au tăiat. Și le-a luat treizeci de cai [...], și boui, și covoare și alt tot ce au găsit”¹¹⁸. Cu toate că străjerii mănăstirii au intervenit rapid, răufăcătorii au reușit să fugă în Ardeal, așa încât, la 24 iunie 1622, Ștefan Tomșa al II-lea cerea bistrișenilor înapoierea bunurilor furate și extrădarea lor¹¹⁹. Mănăstirea este din nou amenințată în anul 1629, când tătarii jefuiesc Moldova, devastându-i domeniul până la Vicove, iar o bandă de răufăcători lovește ctitoria fraților Moghilă¹²⁰.

Soborul putnean nu a fost direct afectat de obligațiile fiscale către stat, în condițiile în care unii domni, ca Gaspar Grațiani și Ștefan Tomșa al II-lea îi scuteau crășmele din Vicove de camănă și bezmănă, la 20 aprilie 1619¹²¹, respectiv, 20 aprilie 1623¹²². Indirect însă, prosperitatea sa din perioada anterioară este grav afectată de fiscalitatea ce apăsa umerii oamenilor ei, fie vecini, fie robi. Astfel, la 9 ianuarie 1620, Gașpar Voievod împuternicea mănăstirea “să adune pe vecinii lor drepti câți vor fi fugit, de cislă, din satul Sinești și din alte sate al sfintei mănăstiri [...], să-i ia, cu ștreangul de gât, cu tot avutul și să-i aducă înapoi”¹²³. Această fugă a fost determinată și de frecventele lupte pentru tron, lupte care au afectat, mai întotdeauna, satele aflate în apropierea Iașilor. O altă lovitură dată mănăstirii a fost impunerea țiganilor la dări¹²⁴. Cu toate că Miron Barnovschi a ridicat această obligație (6 mai 1627)¹²⁵, țiganii Putnei au rămas împrăștiați. Astfel, dacă la 11 mai 1581, Iancu Sasu întărea soborului 53 de sălașe de țigani (respectiv 124 de suflete)¹²⁶, în 1627 mănăstirea mai avea doar 17 sălașe (34 suflete)¹²⁷, cifre care se vor menține și la 11 mai 1658, când Grigorie I Ghica acorda putnenilor o nouă întărire¹²⁸.

Criza domeniului putnean este ilustrată și de numeroasele împresurări de hotar, care încep și se manifestă începând din această perioadă. Cele mai mari probleme călugării le-au avut cu târgoveții din Siret. Astfel, la 15 ianuarie 1635, Moise Moghilă întărea mănăstirii o bucată de loc din jurul metocului său din Siret¹²⁹ iar, la 2 iulie 1642¹³⁰, Vasile Lupu întărea Putnei hotarnica Grecilor, făcută la 1 mai 1642¹³¹, prin care “au rămas călugării pe târgoveți”. Cu toate aceste întăriri, conflictul a continuat și Vasile Lupu a emis, la 5 iulie 1643¹³², 1 aprilie 1646¹³³ și 8 iunie 1646¹³⁴, noi acte de întărire a seliștei Grecii și a moșiei Schitului Sfântul Onofrei. Aceste împresurări de hotar au loc întâmplător sau nu, în perioada gravelor probleme survenite în edificiul bisericii¹³⁵. Pe lângă presiunile exercitate de târgoveții din Siret, se constată și cele ale câmpulungenilor cernăuțeni. Acestea sunt, însă, cauzate de lărgirea hotarelor braniștei de către Vasile Lupu. Din acest motiv, domnul a dat, la 10 aprilie 1645¹³⁶, 1646¹³⁷, 15 aprilie 1647¹³⁸, 20 mai 1647¹³⁹ și 15 august 1647¹⁴⁰, cinci acte succesive de întărire a braniștei, a dreptului egumenului de a arenda munții și de a-și păzi și apăra, împreună cu călugării și poslușnicii

mănăstirii, hotarele braniștei. Tot acum s-a încercat împresurarea satului Novoselița, însă Vasile Lupu a întărit putnenilor această ocină¹⁴¹.

Reconstrucția Mănăstirii Putna¹⁴² și lărgirea braniștii sale, într-o epocă în care domniile erau interesate mai ales de înzestrarea propriilor ctitorii (vezi politica lui Vasile Lupu față de Mănăstirile Trei Ierarhi, Golia și Cetatea Neamțului)¹⁴³, dovedesc dorința de a-și legitima puterea.

Decadența ctitoriei lui Ștefan cel Mare, la jumătatea secolului al XVII-lea, se vede și în documentul emis de Gheorghe Ștefan, la 30 august 1653¹⁴⁴, prin care se poruncește celor care ar măcina la morile Mănăstirii din Siret să dea mericul de moară după obicei, căci altfel vor fi spânzurați. De la împresurările de hotar din timpul lui Vasile Lupu s-a ajuns ca și locuitorii cu posibilități materiale limitate să facă opoziție mănăstirii. Această lipsă de autoritate a soborului de la Putna este în legătură directă cu izbucnirea conflictului dintre Gheorghe Rakoczi al II-lea, Matei Basarab și Gheorghe Ștefan, pe de o parte, și Vasile Lupu, pe de altă parte. Insecuritatea din țară a făcut ca, la 28 august 1653, mănăstirea să fie arsă de cazacii lui Timuș Hmielnițchi¹⁴⁵.

Credem că, în timpul domniei sale, Gheorghe Ștefan a restabilit drepturile putnenilor asupra ocinelor care se aflau în conflict, deoarece a manifestat o grijă deosebită față de această mănăstire. Această grijă a fost concretizată prin continuarea lucrărilor de refacere a Putnei¹⁴⁶ și prin scutirea unui cojocar de dări (11 ianuarie 1656)¹⁴⁷. Astfel, la brănișterii și străjerii din Vicove și Voitin, scutiți de Vasile Lupu (15 iunie 1650)¹⁴⁸, se adaugă, treptat, și oameni aflați exclusiv în slujba soborului de la Putna, într-o perioadă în care obligațiile fiscale ale vecinilor erau destul de numeroase¹⁴⁹. Mai mult, profitând de bunăvoința puterii centrale, de încălcările de hotar și de obscuritatea uricului de întărire emis de Ștefan Tomșa al II-lea în 1613¹⁵⁰, Mănăstirea Putna obține satul Crasna în întregime (9 ianuarie 1654)¹⁵¹.

Consolidarea autorității sociale a mănăstirii nu se produce, însă, datorită luptelor dintre Gheorghe Rakoczi al II-lea (aliat cu Gheorghe Ștefan și Constantin Șerban) și Polonia și tulburările cauzate de mazilirea lui Gheorghe Ștefan¹⁵², așa încât, Grigorie I Ghica poruncește și el celor care macină la morile mănăstirii să dea mericul de moară, altfel vor fi spânzurați¹⁵³.

În condițiile frământărilor politice din Moldova, la 10 ianuarie 1660, Ștefăniță Lupu intervine pentru a restabili jurisdicția egumenului putnean asupra satelor mănăstirii¹⁵⁴. Tot acum reizbucnește conflictul pentru hotarul seliștii Grecii, Putna cerând intervenția puterii centrale. Așa se ajunge, la 12 ianuarie 1663, ca Istratie Dabija să întărească hotarul seliștii împresurate "pe unde au mers Poniciu cu brazda în cap"¹⁵⁵. Pentru a ameliora situația mănăstirii, în contextul în care Moldova era depopulată și locuitorii ei sufereau de foamă¹⁵⁶, Ștefăniță Lupu acorda călugărilor scutiri de dări¹⁵⁷ și nouă poslușnici pentru "treaba părinților"¹⁵⁸. Dacă Vasile Lupu lărgise, atât spre est cât și spre vest, braniștea, Ștefăniță revine asupra hotărârii tatălui său, scoțând satele Vicovele și Voitinul de pe teritoriul apărut, restrângând, totodată, și hotarele vestice ale braniștei¹⁵⁹.

Cu toate că i se întărea dreptul de a încasa venitul crâșmelor din Siret¹⁶⁰, mericul de moară și jurisdicția asupra vecinilor, mănăstirea intră într-o gravă criză financiară. La aceasta a contribuit fuga vecinilor din Vicove¹⁶¹, Voitin¹⁶², Cosmin¹⁶³ și Cuciu¹⁶⁴, dar, mai ales impunerea mănăstirii la plata goștinii de oi de către Istratie Dabija¹⁶⁵. Efectul acestei impuneri nu trebuie să fie neglijat, căci veniturile cele mai mari pe care le obțineau călugării rezultau tocmai din creșterea vitelor și oilor. Această preocupare este firească dacă avem în vedere întinsele suprafețe de pășuni și fâneațe. Dată fiind lipsa acută de bani, Putna nu-și poate răscumpăra un rob de la moarte¹⁶⁶. Pentru a-și achita darea, mănăstirea a vândut satul Novoselița (Uvricoleasa) lui Stratulat Brahă, pentru 300 de lei bătuți (9 martie 1664)¹⁶⁷ și Stroinții, jumătate lui Stratulat Brahă și jumătate lui Diacon Filimon (ante 20 iunie 1665)¹⁶⁸.

Situația critică a ctitoriei de pe Valea Putnei favorizează noi presiuni asupra hotarelor sale din partea târgoveților din Siret și a Mănăstirii Humor. Aceste presiuni au fost înlăturate de puterea centrală, la 12 aprilie 1664, când Istratie Dabija îi întărea Putnei seliștea Grecii¹⁶⁹, și la 30

iulie 1665. Acum, putnenii au dovedit că soborul de la Humor, dorind să obțină rezilierea vânzării seliștii Stroinți, a arătat un uric de întărire pentru alt sat Stroinți¹⁷⁰.

Cu toate aceste greutăți, la 10 septembrie 1665, mănăstirea schimbă cu Dumitrașco Diac și soția sa, Dochia, viile primite de la Stroenescul biv vel vornic de poartă pe dealul Copoului pentru niște vii la Hărlău, aflate în hotarul viilor putnenilor¹⁷¹. Acest schimb a fost determinat de distanța prea mare dintre locuințele proprietarilor și vii, care producea mai multe pierderi lui Dumitrașco Diac decât diferența calitativă dintre cele două vii. Dania făcută de Stroescul biv vel vornic de poartă are loc, credem, în această perioadă de sărăcie pecuniară, deoarece donatorul e prezent la acest schimb.

La începutul anului 1667¹⁷², Putna are un nou conflict de hotar cu Stratulat și Arsenie Volcinschi. Acesta se va stinge, însă, prin învoiala celor două părți, la 5 iunie 1667¹⁷³. În aceeași perioadă, locuitorii din ocolul Câmpulungului Rusesc încalcă vechile înțelegeri privitoare la braniște așa încât, la 18 aprilie 1668, Iliș Alexandru poruncește vornicului de Câmpulung ca oamenii din acest ocol să se împace cu egumenul pentru orânda munților¹⁷⁴. Starea de criză care a cuprins latura administrativă a domeniului – concretizată prin fuga vecinilor și a robilor și prin nevoia restabilirii jurisdicției egumenele¹⁷⁵ – determină soborul să arendeze lui Solomon Bărlădeanu și soției sale, Anița, pe timpul vieții lor, seliștea Sinești. Pentru acest sat, boierul dăruia mănăstirii 40 de matce și 300 de merțe de pâine și se obliga să facă un iaz cu moară pe apa Sitnei, la Stăuceni (12 mai 1668)¹⁷⁶. Deși Gheorghe Duca și Iliș Alexandru întăresc putnenilor vechii poslușnici (la 11 ianuarie 1666¹⁷⁷, 23 octombrie 1667¹⁷⁸, 30 ianuarie 1669¹⁷⁹ și la 15 martie 1669¹⁸⁰) și scutirile anterioare pentru crășmele din Siret (la 15 septembrie 1666¹⁸¹, 15 septembrie 1667¹⁸², 30 ianuarie 1669¹⁸³ și la 15 martie 1669¹⁸⁴) situația mănăstirii rămâne, relativ, aceeași. Acest lucru se datorează, pe de o parte, unei noi impunerii, în timpul lui Dumitrașco Cantacuzino (noiembrie 1673)¹⁸⁵, la plata goștinei de oi și, pe de altă parte, stării belicoase dintre Polonia și Poartă. Lipsa mijloacelor financiare pentru plata dărilor pe oi l-a făcut pe goștinarul Toderașco biv vel comis să confişte mănăstirii o cădelniță de argint¹⁸⁶. Pentru a-și plăti goștina și a recupera obiectul liturgic, Putna nu găsește decât soluția zalogirii unor moșii. Astfel, la 11 ianuarie 1679, călugării împrumutau 50 de lei de la Ion Stroescu vtori armaș, pentru a-și răscumpăra moșia Onișcani de la Ghiță Făsăitul vornicul, punând-o zalog, în schimb, la noul creditor¹⁸⁷. Numai așa s-a ajuns ca, la 13 ianuarie 1679, Gheorghe Duca să poruncească lui Ștefan Brăescu să întoarcă ceea ce a luat Toderașco pentru plata goștinii, căci călugării și-au achitat datoria¹⁸⁸. Situația tulbură din Moldova nu numai că a contribuit la fuga vecinilor și a robilor mănăstirii, dar, la 16 februarie 1676, a permis un nou jaf și incendierea ctitoriei lui Ștefan cel Mare de către leși și cazaci¹⁸⁹. Pentru a-și repopula satele și a-și reface, implicit, visteria în vederea reconstrucției, Putna obține scutiri de dări (așa cum s-a întâmplat cu satele Vicovele, între 1677-1678¹⁹⁰, și cu seliștea Stăucenilor, la 25 februarie 1679¹⁹¹), dar și atrăgându-i pe vecinii megieșilor pe propriul domeniu (de exemplu, la 23 mai 1671, Cărstian Volcinschi se plânga că vecinii săi sunt la Putna¹⁹²).

Dacă, în cea mai mare parte a secolului al XVII-lea, mănăstirea de pe Valea Putnei s-a confruntat cu numeroase probleme, alta este situația metocului ei de lângă Siret. Astfel, Ștefan Petriceicu ridică în locul vechii bisericuțe de lemn un lăcaș de zid, pe care l-a înzestrat cu mai multe proprietăți: o bucată de loc din hotarul târgului Siret și “un heleșteu domnesc pe câmp despre Bălcăuți” (1673)¹⁹³. La acestea a mai adăugat satul Băncești cu heleșteu, satul Durnești cu vecini și heleșteu, satul Tătărașeni cu heleșteu și moară, trei fâlcii de vie și patru sălașe de ȧigani. Aceste danii sunt întărite schitului la 12 ianuarie 1682, atunci când el nu se mai afla în scaun, prilej cu care își îndemna urmașii să nu-i strice dania, pentru că “mille ce se dau rămân veșnice”¹⁹⁴.

Gheorghe Duca s-a remarcat prin mulțimea și greutatea dărilor pe care le-a introdus¹⁹⁵. La 21 martie 1681, domnul obliga toate satele “care sunt la carul” făcut de Gheorghe din Ciudei să-și plătească partea, așa cum au făcut satele Vicovele și Pătrăuți¹⁹⁶. Din acest document reiese că organizarea fiscală nu ținea cont de proprietarii satelor ci de așezarea lor geografică.

Data fiind perioada de confruntări dintre turci și polonezi¹⁹⁷, posibilitatea unei bune administrări a domeniului mănăstiresc scade, așa încât, “în vremea nepăcilor”, Putna arendează satul Cuciur lui Andreeșu Turcu¹⁹⁸. Mai mult, în timpul acestor lupte, ea a fost prădată de două ori: în 1676¹⁹⁹ și în 1691²⁰⁰, așa încât “s-au pustiit această mănăstăre de tot, în câțiva ani, cât și fiarele se sălășluiau prin mănăstăre, iară robii aceștii mănăstări s-au dusu în Țara Ungurească, și unii, dacă s-au făcut pace, s-au întorsu, iară alții au rămas acolo”²⁰¹. Aceste tulburări au afectat chiar Episcopia de Rădăuți, “care au ajuns în mare nevoie”, așa încât, la 30 aprilie 1704, Mihai Racoviță îi întârea cele 50 de biserici aflate sub ascultarea ei²⁰².

La sfârșitul secolului al XVII-lea, Putna a reușit să-și repopuleze Vicovele, Frătăuții și Cuciurul Mare, iar pentru a preveni împrăștierea lor, obține de la puterea centrală scutiri de dări pentru aceste sate (astfel de acte au fost emise la 20 aprilie 1701²⁰³, 5 februarie 1707²⁰⁴ și la 11 decembrie 1707²⁰⁵). La acestea se adaugă scutirile acordate mănăstirii propriu-zise, care au culminat cu actul din 15 martie 1707²⁰⁶, prin care Mihai Racoviță scutea soborul de toate birurile. Meritul acestor reușite îi aparține mitropolitului Sava Balaci. Avându-și metania la Putna, acesta devine, la 23 august 1685, episcop de Roman, pentru ca, între 1689 și 1700 să fie mitropolit al Moldovei²⁰⁷. De pe aceste poziții, mitropolitul Sava Balaci a reușit nu numai refacerea satelor putnenilor și îmbunătățirea situației financiare a mănăstirii, dar, mai ales, să refacă prestigiul moral al Putnei (în perioada imediat următoare, acest lăcaș a dat numeroși prelați Bisericii din Moldova) și să înlăture presiunile de hotar. Autoritatea morală a premitropolitului rămâne neștirbită, așa încât, la 7 mai 1716, i se dădeau șase poslușnici la Cărligătura²⁰⁸. Eforturile sale au fost încununate de succes pentru că s-au bucurat de sprijinul puterii centrale (domni precum Constantin Duca, Mihai Racoviță, Antioh Cantemir și Nicolae Alexandru Mavrocordat au acordat soborului de la Putna importante scutiri între 1700 și 1720), dar, mai ales, pentru că au găsit în persoana egumenului Calistru (1706-1708)²⁰⁹ un excelent administrator. Îmbunătățirea situației materiale a Putnei este ilustrată și de faptul că, după aproape un secol, ea beneficiază de o nouă danie funciară. La 15 august 1707, Maria comisoaia și Irina stolniceasa, fiicele vistiernicului Pelin, dăruiesc mănăstirii satul Cuciur, cu șapte vecini, pentru parastas anual²¹⁰.

Cel care a revigorat domeniul mănăstiresc, după o perioadă de două secole de stagnare și regres, este episcopul Calistru de Rădăuți (1708-1728). Acesta a cumpărat trei pătrimi din satul Babin, jumătate din Bahrinești (16 ianuarie 1708)²¹¹, satele Podagra²¹² și Tereblecinții (15 mai 1724)²¹³, precum și 10 pogoane de vie la Odobești²¹⁴ și a primit zălog a patra parte din Ropce (10 martie 1720)²¹⁵, jumătate din Șcheia (27 martie 1721)²¹⁶ și Mamornița (20 octombrie 1723)²¹⁷. Toate aceste moșii au intrat în stăpânirea putnenilor după moartea episcopului (1730), mitropolitul Antonie îndeplinind astfel ultima dorință a fostului egumen de Putna²¹⁸. Episcopul Calistru a urmărit să lărgească patrimoniul mănăstirii nu numai prin propriul testament. Astfel, la 30 martie 1730, egumenul Meletie închină ctitoriei lui Ștefan cel Mare, după sfatul episcopului Calistru, Schitul Hotin și hotărăște ca după moartea sa toată agoniseala pe care a adunat-o să rămână Putnei²¹⁹. Apoi, în condițiile în care mănăstirea stăpânea jumătate din satul Crasna²²⁰, el a încercat să cuprindă și restul. Abia urmașii lui Calistru, episcopul Antonie și egumenul Putnei mărturisesc că nu pot cumpăra jumătatea lui Miron Gafenco, așa încât acesta poate să-și reia proprietatea de drept în stăpânire²²¹. La 12 iulie 1729, Grigorie Ghica al II-lea poruncește lui Ilie Catargiu vel logofăt să meargă să hotărăască partea lui Ion Stroici spătar din moșia Bahrinești, care a fost împersurată de “răposatul părintele Calistru episcopul, fiindcă se hotăra cu alte moșii a Mănăstirii Putna și acum au rămas de stăpânește acea moșie și părintele Antonie episcopul”²²².

De fapt, protectoratul episcopului de Rădăuți asupra mănăstirii s-a prelungit și după moartea episcopului Calistru. Astfel, episcopul Antonie (tot cu metania la Putna) plătea Zamfirei – femeia lui Toader Murguleț – restul de bani cu care predecesorul său rămăsese dator atunci când cumpărase de la ea o pivniță cu loc de casă în Cernăuți (2 august 1729)²²³. După această dată, noul episcop de Rădăuți a înzestrat Mănăstirea Putna cu această proprietate căci, la 8

octombrie 1757, Constantin Mihail Cehan Racoviță voievod porunceă lui Iordache Cantacuzino staroste de Cernăuți să hotărască locul Putnei din Cernăuți²²⁴.

Până unde mergea inițiativa episcopului de Rădăuți în problemele mănăstirii se vede dintr-un document la 1 martie 1720²²⁵, prin care Mihai Racoviță anulează un schimb de vecini făcut de Putna și episcopul Calistru cu câmpulungenii, pe motiv că "soborul mănăstirii și egumenul nu sunt volnici să vândă sau să schimbe nici vecini, nici moșii fără știrea domniei sau mitropolitului". De fapt, acest lucru nu era posibil pentru că austriecii și o parte din moldoveni au ocupat țara până la Siret (de la sfârșitul anului 1716 până în 1717)²²⁶. Grijă fostului mitropolit Sava Balaci față de ctitoria în care își avea metania este ilustrată și de faptul că el nu s-a retras la Putna ci s-a stabilit la Sinești. Sineștii și Onișcanii, formând un singur trup de moșie, aveau o suprafață foarte întinsă și se găseau la o distanță mare de mănăstire, ceea ce l-a determinat să fondeze aici, pe la începutul secolului al XVII-lea, un metoc²²⁷. La 14 octombrie 1718, proinmitropolitul obținea de la Mihai Racoviță scutirea acestui metoh și a celor șase poslușnici de la Cărligărura de toate dările²²⁸. Calitatea sa de fost păstor al tuturor instituțiilor religioase de pe teritoriul Moldovei, dar, mai ales, preocuparea față de organizarea domeniului putnean l-au făcut să ia atitudine în conflictul dintre călugări și hatmanul Ion Neculce. Astfel, la 22 iulie 1722, el scria cronicarului să nu se lupte cu biserica lui Hristos căci va lua blăstăm, după cum scrie în uricele ctitorilor, și îl va transmite cuconilor săi, urmând să dea seamă "înaintea strașnicului giudej"²²⁹. Îl ceartă pentru că a mutat semnele și împresurează moșia Ostria, arătând că știe vechiul hotar "încă de copil, când fusesăm dejman, de cum am luat a zece boianenilor ce avuseră holde pe acel hotar, care semne nu numai bărbaii ce dea putere ce și babile le știu"²³⁰. Totodată, proinmitropolitul Sava a dăruit Putnei, după 1712, satul Brătinești²³¹.

Deceniul al III-lea al secolului al XVIII-lea este marcat de o serie de danii particulare, din punct de vedere juridic, față de cele de până atunci. Astfel, anumiți clerici cu metania la Putna, dăruiesc călugărilor de aici câteva prisăci aflate pe moșiile mănăstirii, oprind pe egumen să se amestece în treaba acestor prisăci (starețul avea doar dreptul de a încasa desetina). Este vorba de daniile din 30 martie 1727 (episcopul Calistru dădea călugărilor o prisacă la Camânca)²³², din 18 decembrie 1727 (când episcopul Aftanasie de Roman le dăruia prisaca de la Voitinel)²³³ și cea din 1729 (prin care ieroshimonahul Teoctist Gheorghiescu înzeștea soborul cu 40 de matce în Jicovu de Sus)²³⁴.

Tot în această perioadă, interesul miren timer față de Putna sporește. Astfel, la 11 noiembrie 1722, Grigore Apostol dona mănăstirii satul Șerpeni, din ținutul Bacăului²³⁵, danie întărită de Mihai Racoviță la 17 ianuarie 1723²³⁶. Alături de aceste danii, în patrimoniul funciar al necropolei de la Putna au mai intrat a patra parte din Petriceni (dăruit de Prodan vătaf de umblători și familia sa la 3 august 1732)²³⁷ și zece pogoane de vie în paragină la Pișata (primite, la 21 septembrie 1733, de la Elena, femeia lui Pavel, căpitan de Pișata)²³⁸. Cert este că, toate aceste proprietăți primite de sobor au contribuit la ameliorarea situației mănăstirii.

Cu toate aceste măsuri, visteria Putnei rămâne goală, dovadă că ea nu are puterea financiară necesară cumpărării jumătății lui Miron Gafenco din satul Crasna după moartea episcopului Calistru²³⁹. Această lipsă de bani se datorează politicii fiscale inițiată de Mihai Racoviță între 1707 și 1709 și continuată de el și în timpul celei de-a treia domnii în Moldova (1715-1726). În general, acest domn s-a arătat binevoitor față de ctitoria lui Ștefan cel Mare, acordându-i numeroase scutiri²⁴⁰, dar, impunând întreg clerul moldovean la dări²⁴¹, Putna a trebuit să plătească desetina țărănește, vădrăritul și pogonăritul. Această fiscalitate a fost ameliorată temporar de către Nicolae Mavrocordat, care, la 4 aprilie 1713, scria desetnicilor de Suceava să lase în pace călugării putneni de desetina țărănească²⁴², iar la 20 decembrie domnul desființa pogonăritul de vii²⁴³.

Această înăsprire fiscală și cei patru ani de foamete, datorăți invaziei de lăcuste (1708-1712)²⁴⁴, l-au determinat pe mitropolitul Sava să vândă Mănăstirii Bisericiani jumătate de pogon de vie²⁴⁵. La 13 octombrie 1710 proinmitropolitul vindea aceeași mănăstire și restul de o civertă²⁴⁶. Durata scurtă a celei de a doua domnii a lui Mihai Racoviță și numeroasele scutiri

acordate mănăstirii de Nicolae Alexandru, între 1709 și 1710, au salvat politica fostului mitropolit față de mănăstirea în care își avea metania de la un eșec total. Apoi, situația financiară a mănăstirii a fost influențată și de fuga ȝiganilor ei. Astfel, pe de o parte, fuga acestora lipsea mănăstirea de contribuabili și de mână de lucru, iar, pe de altă parte, căutarea lor prin țară necesita cheltuieli importante. Numai așa se explică grija mitropolitului Antonie (fost episcop de Rădăuți) pentru ȝiganii mănăstirii în care își avea metania²⁴⁷. Această fugă este urmarea impunerii ȝiganilor la dare în timpul celei de-a treia domnii a lui Mihai Racoviță²⁴⁸, a dorinței robilor de a câștiga bani²⁴⁹, a tulburărilor din 1717²⁵⁰ și a foametei din 1718²⁵¹. În urma împunericilor date de: Mihai racoviță (11 ianuarie 1722)²⁵² și mitropolit Antonie (12 mai 1731)²⁵³, Grigorie Ghica al II-lea (25 iulie 1732)²⁵⁴ și Constantin Mavrocordat (1 mai 1733)²⁵⁵, soborul a reușit să-și strângă aproape toți ȝiganii împrăstiați, așa încât, la 13 august 1736, mănăstirea deținea 52 sălașe, adică 174 de suflete de robi²⁵⁶. Sărăcia pecuniară a Putnei s-a datorat și învăluirilor de hotar. Astfel, conflictul cu Ion Neculce, pentru hotarul dintre Ostrița și Boian (care a început încă din 1722)²⁵⁷, cel cu Baenschie, pentru hotarul dintre Lucăvăț și Cosmin (10 mai 1732)²⁵⁸ și cel cu Erhan din Câmpulungul Rusesc, pentru un munte din braniște (13 ianuarie 1734)²⁵⁹ au lipsit mănăstirea de veniturile ce i se cuveneau de pe locurile împresurate și au obligat-o la importante cheltuieli până la îndreptarea abuzurilor. Este posibil ca aceste împresurări să fi fost influențate de sărăcia financiară a mănăstirii. De fapt, situația Putnei, sprijinită de ierarhii bisericii, era mai bună decât a multor lăcașe monahale. Astfel, la începutul anului 1733²⁶⁰ și la 15 ianuarie 1734²⁶¹, puterea centrală a intervenit personal pentru ca mănăstirile să nu-și închine proprietățile pe la boieri, fiindcă răposatii domni le-au întărit “cu moșii și cu vecini și cu alte venituri pentru starea și chiverniseala lor”. Deci, se cade ca egumenii să poarte “ace grijă a stăpâni moșiile mănăstirilor, și ce va fi venitul să meargă la mănăstire iară nu să le închine [...] pre la boieri, la mână streină și să lipsească ace mănăstire de acel venit”²⁶². Mai mult, la 7 noiembrie 1733, Constantin Mavrocordat poruncește ca, la începutul fiecărui an, toți egumenii să dea sama în fața logofătului al treilea de veniturile și cheltuielile mănăstirilor pe care le conduc, “iar care egumen se va purta cu nesilință să va scoate”²⁶³. Tot acum, domnul hotăra ca mănăstirile “să fie iertate de dările ce da la visteria țerei până atunci”²⁶⁴. Aceste măsuri ale puterii centrale pun în evidență criza organizatorică a mănăstirilor din Moldova.

La situația particulară a Putnei, în raport cu alte mănăstiri, contribuția majoră a puterii centrale s-a păstrat. Astfel, la 10 ianuarie 1736, mănăstirea și poslușnicii ei erau scutiți de conace, podvozi, cai de olac, solărit și folărit²⁶⁵ după ce, la 1 ianuarie 1734, Constantin Mavrocordat dădea sfântului lăcaș, din “vama noastră cea mare”, “câte doao oca de unt-de-lemn pe lună, ca să hie de arsu la candel”²⁶⁶. Dar nu numai mănăstirea propriu-zisă se bucura de atenția domniei, ci și filialele sale de pe Valea Putnei: Biserica lui Dragoș și Sihăstria Putnei. Actul din 17 martie 1723, prin care Mihai Racoviță acorda Vechii Mănăstiri a Putnei un poslușnic²⁶⁷, reprezintă prima atestare (indirectă) a satului Putna. Acest lucru rezultă, pe de o parte, din faptul că Vechea Mănăstire avea rolul de biserică parohială, iar, pe de o parte, pentru că se interzice vehement sătenilor să se amestece, la plata dărilor, cu acest poslușnic. Peste 13 ani (14 martie 1736), Grigorie Ghica al II-lea acorda aceiași biserici doi poslușnici, scutiți de toate birurile, numai la vremea haraciului să dea câte un galbăn²⁶⁸. Bisericii îi erau scutiți 30 de stupi de desetină, “pentru ca să fie de lumini și tămâie la sfânta biserică”²⁶⁹. La 11 iulie 1733 Constantin Mavrocordat scutea părinților sihăstri 80 de stupi de desetină, le dădea doi poslușnici, “ca să fie de treaba sfinților sale”, și o rentă anuală de 40 merțe de grâu, 20 merțe de secară, 10 ocă unt de lemn, 2 ocă tămâie, 5 camene de morun, 6 camene de crap, 6 ocă de lumânări de ceară, 7 perechi de ciubote și 7 cojoace²⁷⁰. Această danie a fost întărită de Grigorie Ghica al II-lea la 10 ianuarie 1736²⁷¹. Din aceste acte rezultă că în sihăstrie viețuiau șapte pustnici. Numărul acestor poslușnici a fost sporit, la 11 iulie 1735²⁷² și întărit la 15 ianuarie 1736²⁷³. Astfel, prin aceste două acte, sihăstria primea trei liudi, “scutiți de toate dările și angăriile” ca să fie de slujba sfinților părinți. Totodată, domnul scutea fiecăruia dintre acești poslușnici câte 15 mascuri de goștină și câte 7 vite de vâcărit, iar părinților săhaștri câte 2 cai de vâcărit. De asemenea,

poslušnicii mănăstirii primesc numeroase acte de scutire. Astfel, la 2 noiembrie 1727²⁷⁴, 5 martie 1732²⁷⁵ și între 1733 și 1749²⁷⁶, Grigorie Ghica al II-lea și Constantin Mavrocordat tocmeau satele Vicovele și Frătăuții cu rupea. La 16 septembrie 1729²⁷⁷ și la 12 ianuarie 1734²⁷⁸, cei doi domni scuteau satele Stăuceni, respectiv Cuciurul de conace, podvezi, cai de olac, solărit și folărit, căci sunt de poslușania mănăstirii. De aceste dări vor fi scutiți, de către Grigorie Ghica al II-lea, și poslușnicii din Jicovu de Sus, Jicovu de Jos, Frătăuții, Camânca, Bahrinești și Cupca (11 ianuarie 1737)²⁷⁹.

Situația financiară a Putnei, războiul ruso-austro-turc (1736-1739), cutremurul din 1739²⁸⁰ și jefuirea mănăstirii de către moscali (1739)²⁸¹ s-au repercutat negativ asupra domeniului putnean, în sensul că au favorizat sporirea tentativelor de acaparare a unor părți din acest domeniu, fuga Țiganilor și scăderea autorității sociale a egumenului putnean.

Pe lângă conflictele mai vechi, pentru hotarul Ostriței și Cosminului, izbucnesc și altele. Astfel, la 12 ianuarie 1736, Grigorie Ghica al II-lea întărește mănăstirii moșiile amintite, precum și a patra parte din Ropce ("de care se ține Soroceanu"), dar și jumătate din Crasna ("de care se apucă Gafenco"). Totodată, el împuternicește soborul să ia a zecea parte de la oamenii ce șed pe moșia mănăstirii de la Siret și nu vor să dea dijmă²⁸². Ineficiența acestei măsuri se vede din faptul că, la 11 ianuarie 1737, domnul este nevoit să acorde o nouă carte de apărare a moșiilor Grecii și Vadu Podului²⁸³. În vederea curmării abuzurilor de hotar, Grigorie Ghica al II-lea ia măsuri ferme: îi trimite pe Toader Carp și Miron Gafenco să stabilească hotarul dintre Boian și Ostrița (ante 29 iunie 1737)²⁸⁴, iar la 10 ianuarie 1739 poruncește lui Manole biv vel căpitan să-i scoată pe oamenii lui Baenschi de pe moșia Cosmin²⁸⁵, lui Vasile Ruset să hotărască moșia Cuciur dinspre Mihalcea²⁸⁶ și lui Miron Sărdariu să hotărască Bălcăuții (împresurată de răzeșii din Botășani și Rudești)²⁸⁷. Concomitent, baranii din Cernăuți împresurau moșiile Cosminul, Cuciurul și Ostrița, așa încât domnul a dat o nouă carte de apărare pentru moșiile mănăstirești (4 martie 1739)²⁸⁸. La 1 aprilie 1740, vodă poruncește lui Constantin Sillion să hotărască moșiile Sfântu Onofrei ("împresurată de târgoveți, de alți împregiurași și de oameni streini"), Bălcăuții (împresurată de "răzășii împregiurași"), Climăuții și Varnița (împresurate dinspre Bahrinești)²⁸⁹. Mai mult, profitând de situația mănăstirii și a războiului dintre moscali, nemți și turci, câmpulungenii împresoară un loc de trei stâni din braniștea Putnei, iar moroșenii un loc de zece stâni²⁹⁰. Pentru a îndrepta situația, Grigorie Ghica al II-lea poruncește lui Iordache Ruset vornic să meargă să hotărască munții mănăstirii (3 mai 1740)²⁹¹. Cu toate aceste măsuri, conflictele de hoar au continuat și după reformele lui Constantin Mavrocordat. Din exces de zel, pentru suprimarea abuzurilor de hotar ale megieșilor domeniului putnean, domnul l-a împuternicit pe egumenul Macarie să ia dijma din Săveni și Ștubeeni, numai ultima moșie fiind de drept a mănăstirii (10 aprilie 1739)²⁹².

Pentru a preîntâmpina împrăștierea Țiganilor Putnei și a ușura readucerea pe moșiile mănăstirii a celor fugiți anterior, Grigorie Ghica al II-lea a dat, la 14 ianuarie 1740, egumenului Isaia o carte de apărare pentru robii putnenilor²⁹³.

Tulburările ce au avut loc în Moldova în prima jumătate a secolului al XVIII-lea și sărăcia pecuniară a soborului de la Putna, au afectat jurisdicția egumenului asupra oamenilor de pe domeniul mănăstirii. Această situație l-a determinat pe Grigorie Ghica al II-lea să reînnoiască dreptul la jurisdicție al arhimandritului de la Putna (4 noiembrie 1739)²⁹⁴.

Războaiele dintre 1700 și 1739, problemele cu megieșii, dornici de a acapara părți din proprietatea mănăstirii, căutarea Țiganilor fugiți și impunerea mănăstirii la dări au făcut ca Putna să lase în paragină viile sale de la Odobești și Miroslava. Bucurându-se de o atenție particulară din partea lui Grigorie Ghica al II-lea, soborul de la Putna primește scutire de pogonărit, pe o durată de trei ani, pentru a-și scoate viile mai sus menționate din paragină²⁹⁵. Măsurile luate de acest domn au menținut mănăstirea într-o stare normală din punct de vedere material. În comparație cu celelalte fundații religioase neînchinăte, Putna a avut o situație relativ bună, chiar dacă se confrunta cu o accentuată lipsă de bani și cu importante avarii la biserica mănăstirii. În sprijinul celor afirmate de noi vine faptul că, la 25 aprilie 1741, monahul Antonie închina la

această mănăstire un schițor lângă Bacău, cu mențiunea ca soborul “să aibă a purta grijă și a aședza călugărași la sfânta mănăstire”²⁹⁶.

Pentru a face rost de bani, egumenul Isaia s-a înțeles cu Vasile Drăghici ca acesta să plătească datoria episcopului Calistru față de Ursăchioaia²⁹⁷, adică 40 de stupi (echivalentul a jumătate de Babin)²⁹⁸. La această plată, Vasile Drăghici adăuga mănăstirii 100 de lei noi pentru ca soborul să-și plătească dobânda față de un neguțitor, de la care cumpăraseră pâine. În schimbul acestora, mănăstirea punea zălog, pe trei ani, părțile sale din Babin (21 iulie 1741)²⁹⁹.

În perioada premergătoare reformelor lui Constantin Mavrocordat, unii vecini ai mănăstirii erau împrăstiați. Este exclusă orice legătură cu războiul dintre 1736 și 1739, pentru că, la 10 ianuarie 1736, Grigorie Ghica al II-lea împuternicea soborul să ia câte 2 lei pe an de la fiecare, pentru boierescul lor³⁰⁰. Această carte domnească, întărită de domn la 13 iulie 1741³⁰¹, arată grija puterii centrale pentru ca mănăstirea să nu fie prejudiciată din punct de vedere material.

Deci, după o perioadă de înflorire, care a durat până în timpul lui Petru Rareș, secolul al XVI-lea și începutul celui următor reprezintă o epocă de stagnare a domeniului putnean (exceptând daniile făcute de Basarabii care au urcat pe tronul Moldovei). Din deceniul al III-lea al secolului al XVII-lea, Mănăstirea a intrat treptat într-o stare de criză. Această “decădere” s-a datorat frământărilor politice din Moldova, fugii vecinilor, indiferenței puterii centrale și impunerea soborului la dări. Intervenția directă a unor înalți ierarhi, cu metania la Putna, în administrația domeniului și sprijinul acordat mănăstirii de puterea centrală au ameliorat situația materială a ctitoriei lui Ștefan cel Mare. Cu toate acestea, puterea financiară scăzută a mănăstirii a continuat să se mențină și după reformele lui Constantin Mavrocordat. Cel care a făcut din Putna o forță socială și morală a fost mitropolitul Iacov Putneanu.

NOTE:

¹ N. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, ediție îngrijită de Ioan Șt. Petre, București, 1942, p. 175-176; Vartolomei Măzăreanu, *Istorie pentru Sfânta Mănăstire Putna, în Inscripțiuni dupe mamuscrite. Comunicări și note de V.A. Ureche, extras din “AARMSI”, seria a II-a, tom IX, 1886-1887, p. 59; Th. Codrescu, op. cit., tom XVI, p. 182, apud N. Grigoraș și I. Caproșu, *Biserici și mănăstiri vechi din Moldova până la mijlocul secolului al XV-lea*, ediția a II-a, București, Editura Meridiane, 1971, p. 9. Pentru data mutării bisericii de la Volovăț la Putna v. Ștefan Gorovei, *Biserica de la Volovăț și mormântul lui Dragoș Vodă*, în “MMS”, an XLVII, 1971, nr. 5-6, p. 374-383.*

² Paradais Claudiu, op. cit., p. 29; C. Cîhodaru, *Mănăstirea Putna în cadrul evenimentelor istorice de la începutul domniei lui Ștefan cel Mare*, în “AAR”, anul 100 (1966), seria a IV-a, vol. XVI, p. 602.

³ D. Dan, *Putna*, p. 13; Cristian Moisescu, Ana-Maria Musicescu și Adriana Șirli, op. cit., p. 7.

⁴ Alexandru Gonța, *Domeniile feudale și privilegiile mănăstirilor moldovenești în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în “BOR”, an LXXV, 1957, nr. 5, p. 449-450; Idem, *Unele aspecte ale politicii interne a lui Ștefan cel Mare*, în “Studii”, an X, 1957, nr. 4, p. 95-96; C. Cîhodaru, *Mănăstirea Putna...*, p. 602; Aron Pumnul, *Privire răpede peste două sute șese-dzeci și șapte den proprietățile așa numite Moșiile mănăstirești, den carile s-au format mureșul fund relegianariu al Bisericii drept credincioase răsăritene din Bucovina*, Cernăuți, 1865, p. 89-97, 136-139 și 144-146; D. Dan, *Putna*, p. 19-20; Idem, *Episcopia, Mitropolia și Mănăstirile Bucovinei*, Cernăuți, 1292, p. 31-33; T. Balan, *Documentele mănăstirilor din Bucovina. Studiu*, Ms. Arh. St. SV. Pachet II/1, p. 115.

⁵ K. Romstorfer, *Das alte griechisch-orthodoxe Kloster Putna*, Cernăuți, 1904, p. 5 apud D. Dan, *Putna*, p. 154.

⁶ DRH A, vol. II, nr. 154, p. 203-204.

⁷ *Ibidem*, nr. 155, p. 228-229.

⁸ *Ibidem*, nr. 175, p. 260.

⁹ *Ibidem*, nr. 184, p. 273.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 214, p. 326-327.

¹¹ *Ibidem*, nr. 221, p. 338.

¹² *Ibidem*, nr. 116, p. 248.

¹³ *Ibidem*, nr. 192, p. 288.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 343, p. 225.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 205, p. 310-311.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 207, p. 314-315.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 316, p. 208.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 319, p. 211.

¹⁹ N. Grigoraș, *Moldova...*, p. 222; Al. V. Boldur, *Ștefan cel Mare*, p. 232, nota 1.

²⁰ *DRH A*, vol. III, nr. 35, p. 60.

²¹ *Ibidem*, nr. 36, p. 63.

²² *Ibidem*, nr. 38, p. 69.

²³ *Ibidem*, nr. 54, p. 104.

²⁴ *Ibidem*, nr. 75, p. 146.

²⁵ *Ibidem*, nr. 76, p. 148.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, nr. 77, p. 151-152.

²⁸ *Ibidem*, nr. 118, p. 231-232.

²⁹ *Ibidem*, nr. 76, p. 142.

³⁰ A. V. Boldur, *Biserica în timpul lui Ștefan cel Mare. Cu prilejul împlinirii a 460 de ani de la moartea marelui voievod*, în "BOR", an LXXXII, 1964, nr. 7-8, p. 723; Al. Gonța, *Domeniile...*, p. 450; T. Balan, *Doc. M-riilor. Studiu*, p. 115; Episcopul Melchisedec, *O vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina*, extras din "AARMN", seria a II-a, tom VII, secț. II, București, 1885, p. 215.

³¹ *DRH A*, vol. III, nr. 74, p. 141-142.

³² *Ibidem*, nr. 76, p. 148.

³³ *Ibidem*, nr. 78, p. 153.

³⁴ *Ibidem*, nr. 36, p. 63.

³⁵ *Ibidem*, nr. 75, p. 146.

³⁶ *Ibidem*, nr. 77, p. 151-152.

³⁷ *Ibidem*, nr. 9, p. 14.

³⁸ În problema localizării satului Măneuți s-au exprimat două puncte de vedere. Astfel, Em. Grigorovitz, (*Dicționarul geografic al Bucovinei*, București, 1908, p. 2); N. Grămadă, (*Toponimie minoră din Bucovina*, vol. I-II, f. 1., Editura Anima, 1996, p. 336 și *Materiale de toponimie*, Ms. Arhivele Statului Suceava, fond documentar N. Grămadă, partea a II-a, cota 116, p. 309); M. Costăchescu (*Doc. de la Șt. T.*, p. 247-248); C. Cihodaru, I. Caproșu, I. Șimanschi și N. Ciocan (*DRH A*, vol. I, p. 476, sub voce, vol. II, p. 497, sub voce, vol. III, p. 603, sub voce); Ion Popescu-Sireteanu (*Nicolai Grămadă și toponimia minoră a Bucovinei*, în vol. N. Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, p. 19); Emil Emandi (*Considerații istorico-geografice asupra așezărilor medievale din depresiunea piemontană Rădăuți*, secolele XIV-XVII, în "SCIVA", tom 30, nr. 3, 1979, p. 370 și 381, nota 20), precum și colectivul de autori care au alcătuit *Tezaurul toponimic al României, Moldova*, vol. I (*Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale 1772-1988*, partea I-II, București, Editura Academiei, 1991, p. 699) plasează acest sat pe teritoriul actualului sat Măneuți, unde a fost colonia austriacă de ciangăi, Andreasfalva, actualmente inclus în comuna Frătăuții Vechi.

Cealaltă poziție este reprezentată de Ioan Bogdan (*Documente de la Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 424), Teodor Balan (*Sate dispărute din Bucovina*, extras din vol. omagial închinat lui Ion I. Nistor, Cernăuți, Editura Glasul Bucovinei, 1937, p. 109; *Doc. buc.*, vol. II, Cernăuți, 1934, p. 13 și *Doc. M-riilor*, Ms. Studiu, p. 99), Alexandru I. Gonța (*DIR A, veacurile XIV-XVII [1384-1625]. Indicele numelor de locuri*, București, Editura Academiei Române, 1990, p. 152), Dragoș Luchian (*Un sat de pe Valea Sucevei. Frătăuții Vechi*, București, f. editură, 1987, p. 11-12) și I. Onciu (*Fondul religios greco-ortodox al Bucovinei*, în "Candela", Cernăuți, 1891, p. 74 apud D. Luchian, *op. cit.*, p. 11). Aceștia localizează satul Măneuți pe teritoriul actualei comune Vicovu de Jos. Credem că opinia acestora din urmă este mai apropiată de adevăr deoarece în documentele de întărire a tuturor proprietăților mănăstirii, din 2 februarie 1503 (*DRH A*, vol. III, nr. 285, p. 508) și din 21 august 1520 (T. Balan, *Doc. buc.*, vol. II, p. 8-9, nr. 2), ordinea satelor aflate pe Suceava este: Jicovul de Sus, Jicovul de Jos, Voitîn, Măneuți, Balasinești, Botășani, Vicșani, Macicătești, Frătăuți ș. a.m.d. Se observă că enumerarea satelor se face de la vest la est, satul Măneuți fiind în apropiere de Jicovul de Jos, de Voitîn și de Balasinești și foarte departe de Frătăuți, în apropierea căruia se găsea satul Macicătești. Apoi, la 29 mai 1781, Mănăstirea Putna acuza Sucevița că "umblă să intre <dinspre Horodnic n.n. A.B.> în tustrele moșiile mănăstirii, anume: Voitînul, Măneuții, Balasineștii" (D. Dan, *Sucevița*, nr. 48, p. 138), iar la 24 august 1782, în hotarnica Horodnicilor de către moșiile Putnei, se arată că moșiile Horodnic de Sus și de Jos sunt împresurate "despre hotarul Frătăuțului, Balasineștilor, Manauțului și a Voitînului" (*Ibidem*, nr. 11, p. 166). Se observă că în ambele cazuri Măneuții sunt pomeniți în apropierea satului Voitîn. Apoi, dacă fostul sat Măneuți ar fi fost situat pe locul satului actual, atunci orice împresurare a Horodnicilor dinspre el ar fi fost imposibilă, pentru că aceste sate și moșii nu au hotar comun, între ele fiind situate satul Frătăuți

și târgul Rădăuților. Dar, argumentul cel mai convingător îl aduce inventarul moșiilor Mănăstirii Putna, din 21 ianuarie 1784, în care seliștea Maneuților este dată în componența satului Vicovul de Jos (T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. XII, nr. 21, p. 63). Această localizare rezultă și din *Sămile mănăstirilor de țară din Moldova pe anul 1742*, publicată în 1915 de Ioan Bogdan, unde, între proprietățile Putnei, se arată “opt seliști fără de oameni din gios de Vicove, care sunt împregiur una de alta, anume: Mianouți, Voitineli, Botășenii...” (p. 222). La acestea trebuie adăugat faptul că pe teritoriul satelor Voitin și Vicovul de Jos, există o țarină numită Maneuți (v. N. Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. II, p. 384) iar I. Onciul mărturisește că oamenii și preotul din Gălănești (satul Voitineli este înglobat în comuna Gălănești n.n. A.B.) i-au relatat că atunci când s-au efectuat săpăturile pentru temelile grajdurilor secției de la Mesteceni ale hergheliei Rădăuți, au fost descoperite mai multe morminte, probabil cimitirul fostului sat. se mai afirma de către aceștia, pe baza mărturiei înaintașilor, că s-au mai găsit urmele unor temelii de case și resturi de plăci de aramă, cu care acestea au fost acoperite (I. Onciul, *Fondul religios greco-ortodox al Bucovinei*, în “Candela”, Cernăuți, 1891, p. 74 apud Dragoș Luchian, *op. cit.*, p. 11-12).

³⁹ La 23 noiembrie 1499, Mănăstirea Putna vindea lui Ștefan cel Mare o falce și două fertale de vie la Hârlău, pentru 150 de zloți tătarăști (*DRH A*, vol. II, nr. 246, p. 441). Tot acum voievodul va mai cumpăra și alte proprietăți între care o falce și două fertale de vie la Hârlău de la Nastea, cneaghina panului Iuga vistier, pe care le va dăru Mănăstirii Bistrița pentru pomenirea copiilor săi, Alexandru și Ana, înmormântați aici. Credem că, aceste vânzări s-au făcut la cererea domnului, în virtutea calității sale de proprietar al întregului pământ al țării.

⁴⁰ Alexandru I. Gonța, *Domeniile...*, p. 445-447 și 449-450.

⁴¹ *DRH A*, vol. III, nr. 261, p. 468-469.

⁴² *Ibidem*, p. 501-502, nr. 282.

⁴³ *Ibidem*, p. 505, nr. 283.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 508-509, nr. 285.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 516, nr. 290.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 508-509, nr. 285.

⁴⁸ *DIR A*, veac XVI, vol. I, nr. 84, p. 88-89.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 93, nr. 90.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 100-101, nr. 100.

⁵¹ M. Costăchescu, *Doc. de la Bg. Vv.*, nr. 48, p. 334-335.

⁵² *DIR A*, veac XVI, vol. I, nr. 85, p. 89-90.

⁵³ *Ibidem*, p. 90, nr. 88.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 90, nr. 87.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 90, nr. 86.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 97-98, nr. 97.

⁵⁷ Iulian Marinescu, *Bogdan III cel Orb (1504-1517)*, București, 1910, p. 31-82.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 99.

⁵⁹ *DIR A*, veac XVI, vol. III, nr. 63, p. 47-48.

⁶⁰ Mama lui Vlad Țepeș era o fiică a lui Alexandru cel Bun (v. Petru Demetru Popescu, *Basarabii*, București, Editura Albatros, 1976, p. 128).

⁶¹ C. Gane, *op. cit.*, p. 58.

⁶² M. Costăchescu, *Doc. de la Șt. T.*, nr. 48, p. 243-245.

⁶³ *Ibidem*, p. 311-312, nr. 62.

⁶⁴ I. H. Ursu, *Moldova în contextul politic european (1517-1527)*, București, Editura Academiei, p. 16-17, 39-85, 93, 101-106.

⁶⁵ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 214, nr. 3.

⁶⁶ *DIR A*, veac XVI, vol. I, nr. 369, p. 405.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 457, nr. 415.

⁶⁸ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XXI, p. 97.

⁶⁹ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, ediția a II-a, București, Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1991, p. 470; Nicolae Iorga considera că acest mitropolit ar fi fost Teoctist al III-lea, și ar fi murit la 15 februarie 1529 (N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, vol. I, București, Editura Ministerului de Culte, 1928, p. 109).

⁷⁰ N. Iorga, *op. cit.*, vol. I, p. 109-110.

⁷¹ Alexandru I. Gonța, *Domeniile...*, p. 447 și 450; A.V. Boldur, *Biserica în timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 723.

⁷² *DIR A*, veac XVI, vol. I, p. 245-246.

⁷³ T. Ciobăcă, *op. cit.*, p. 100 și 104; N. Iorga, *op. cit.*, p. 114; D. Dan, *Rădăuți*, p. 194.

⁷⁴ Șt. Pascu, *Istoricul Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului*, în vol. *Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, Cluj-Napoca, Editura Arhiepiscopiei ortodoxe române a Vadului, Feleacului și Clujului, 1982, p. 17; M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. I, p. 510.

- ⁷⁵ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei, de când s-au descălecat Țara, și de cursul anilor și de viața domnilor care scrie de la Dragoș Vodă până la Aron Vodă*, ediție îngrijită de P.P. Panaitescu, București, Editura Minerva, 1987, p. 99-100; Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș (1527-1528; 1541-1546)*, București, Editura Militară, 1982, p. 216-217.
- ⁷⁶ D. Dan, *Rădăuși*, p. 193-194, nr. 2.
- ⁷⁷ V. Mazereanu, *Istoria Mănăstirii Putna*, p. 59.
- ⁷⁸ Ilie Corfus, *Documente privitoare la Istoria României, culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei, 1979, p. 145-147, nr. 70.
- ⁷⁹ *Ibidem*, p. 172-173, nr. 84.
- ⁸⁰ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 166, nr. 4.
- ⁸¹ Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, Editura Universității "Al. I. Cuza", 1994, p. 57; N. Grigoraș, *Politica internă a lui Ioan Vodă cel Viteaz*, extras din "Rev. de ist.", t. 27, 1974, nr. 6, p. 877.
- ⁸² *Tezaur SV*, p. 63-64, nr. 85.
- ⁸³ *Protocol Tabular*, p. 252.
- ⁸⁴ *DIR A*, veac XVI, vol. I, nr. 369, p. 405.
- ⁸⁵ M. Costăchescu, *Doc. de la Bg.vv.*, p. 334-335, nr. 48.
- ⁸⁶ *DIR A*, veac XVI, vol. II, nr. 88, p. 97-98.
- ⁸⁷ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 215, nr. 7.
- ⁸⁸ Gh. Pungă, *op. cit.*, p. 183-184.
- ⁸⁹ *DIR A*, veac XVI, vol. II, nr. 182, p. 176-177.
- ⁹⁰ *Ibidem*, vol. III, p. 47-48, nr. 63.
- ⁹¹ M. Costăchescu, *Doc. de la Șt. T.*, nr. 48, p. 243-245; V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 214, nr. 3.
- ⁹² *DIR A*, veac XVI, vol. IV, nr. 70, p. 56.
- ⁹³ *Tezaur SV.*, p. 225, nr. 671; *DRH A*, vol. II, nr. 211, p. 319.
- ⁹⁴ *CDM*, supliment I, nr. 823, p. 265.
- ⁹⁵ Ion Donat, *Domeniul domnesc în Țara Românească (sec. XIV-XVI)*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 103.
- ⁹⁶ N. Grigoraș, *Politica lui Ioan Vodă*, p. 877-879.
- ⁹⁷ *Ibidem*, p. 878-879; N. Iorga, *op. cit.*, p. 191.
- ⁹⁸ T. Ciobăcă, *op. cit.*, p. 144.
- ⁹⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 191 (de fapt, compromis prin politica lui Ion Vodă cel Cumplit, n.n. A.B.).
- ¹⁰⁰ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. I, p. 100-101, nr. 40.
- ¹⁰¹ *DIR A*, vol. III, nr. 496, p. 399.
- ¹⁰² *Ibidem*, p. 438, nr. 526.
- ¹⁰³ *Ibidem*, vol. IV, p. 56, nr. 70.
- ¹⁰⁴ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. I, p. 118, nr. 48.
- ¹⁰⁵ Arh M-rii PT., doc. inv. nr. 55.
- ¹⁰⁶ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 215-216, nr. 8.
- ¹⁰⁷ Arh M-rii PT., doc. inv. nr. 57.
- ¹⁰⁸ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. II, p. 71, nr. 25 și vol. IV, p. 88-90, nr. 63.
- ¹⁰⁹ V. cap. I, nota 115.
- ¹¹⁰ D. Ciurea, *Precizări în problema evoluției marii proprietăți feudale în Moldova în secolele XVII-XVIII*, în "Studii", tom 22, 1969, nr. 1, p. 5-7.
- ¹¹¹ *DIR A*, veac XVII, vol. IV, nr. 213, p. 173.
- ¹¹² *Ibidem*, p. 190-191, nr. 236.
- ¹¹³ Arh M-rii PT., doc. inv. nr. 62; T. Balan, *Doc. buc.*, vol. I, p. 253-254, nr. 149 datat greșit 11 iulie 1650.
- ¹¹⁴ D. Ciurea, *op. cit.*, p. 7-9; T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. IV, p. 81-82, nr. 24.
- ¹¹⁵ *DRH A*, vol. XIX, nr. 200, p. 271-272.
- ¹¹⁶ D. Dan, *Sucevița*, p. 45-46.
- ¹¹⁷ Idem, *Rădăuși*, p. 170-171, nr. 10.
- ¹¹⁸ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. V, p. 227-228, nr. 60.
- ¹¹⁹ *Ibidem*.
- ¹²⁰ *Ibidem*, vol. VI, p. 67-68, nr. 18.
- ¹²¹ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 169, nr. 2.
- ¹²² *Ibidem*, p. 203, nr. 2.
- ¹²³ *DIR A*, veac XVII, vol. IV, nr. 220-221, p. 543.
- ¹²⁴ *DRH A*, vol. XIX, nr. 200, p. 271-272.
- ¹²⁵ *Ibidem*.
- ¹²⁶ V. Măzăreanu, *Condica Țiganilor*, p. 324-325, nr. 3.
- ¹²⁷ *Ibidem*, p. 325-326, nr. 4; *DRH A*, vol. XIX, nr. 200, p. 272.

- ¹²⁸ V. Măzăreanu, *Condica Țiganilor*, p. 326, nr. 5 și p. 345.
- ¹²⁹ *DRH A*, vol. XXII, nr. 22, p. 23.
- ¹³⁰ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 180, nr. 4.
- ¹³¹ *Ibidem*, p. 180, nr. 3.
- ¹³² T. Balan, *Doc. buc.*, vol. I, p. 241-242, nr. 136.
- ¹³³ Idem, *Doc. M-rilor*, vol. VI, p. 165, nr. 52.
- ¹³⁴ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 180-181, nr. 6.
- ¹³⁵ V. Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 41 și 136.
- ¹³⁶ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VI, p. 162, nr. 51.
- ¹³⁷ *CDM*, vol. II, nr. 1918, p. 376.
- ¹³⁸ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VI, p. 172-173, nr. 54.
- ¹³⁹ Idem, *Doc. buc.*, vol. II, p. 124-125, nr. 59.
- ¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 126-127, nr. 60.
- ¹⁴¹ *Ibidem*, vol. III, p. 12, nr. 7.
- ¹⁴² Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 41 și 136.
- ¹⁴³ Alexandru Ligor, *Prin Moldova în timpul lui Vasile Lupu*, București, Editura Sport-Turism, 1987, p. 54.
- ¹⁴⁴ *Tezaur SV.*, p. 160-161, nr. 435.
- ¹⁴⁵ Emil Turdeanu, *Manuscrisele robite de cazaci la 1653*, extras din "Ființa Românească". Revistă de cultură, nr. 4, Paris, 1966, p. 139.
- ¹⁴⁶ Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 41; D. Dan, *Putna*, p. 16.
- ¹⁴⁷ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. II, p. 152-153, nr. 76.
- ¹⁴⁸ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 169, nr. 4.
- ¹⁴⁹ Constantin Șerban, *Vasile Lupu, Domn al Moldovei (1634-1653)*, București, Editura Academiei, 1991, p. 80.
- ¹⁵⁰ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. II, p. 71, nr. 25.
- ¹⁵¹ Constantin I. Andreescu, *op. cit.*, p. 1-26.
- ¹⁵² Constantin I. Andreescu, *op. cit.*, p. 1-26.
- ¹⁵³ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. II, p. 156, nr. 80.
- ¹⁵⁴ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 170.
- ¹⁵⁵ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 181, nr. 7.
- ¹⁵⁶ C. I. Andreescu, *op. cit.*, p. 138.
- ¹⁵⁷ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. V, p. 196, nr. 1; D. Dan, *Putna*, p. 90-91, nr. 34.
- ¹⁵⁸ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 65 și nr. 141; V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 225, nr. 1.
- ¹⁵⁹ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VI, p. 220-221, nr. 72. Despre braniștea mănăstirii Putna s-au ocupat Pavel Blaj și Ioan Iosep, *Contribuții la cunoașterea braniștilor din Bucovina*, în "Suceava", XVII-XVIII-XIX (1990-1991-1992), p. 93-95. Autorii n-au adus nimic nou în legătură cu istoria acestei proprietăți, ei limitându-se doar la a copia hotarele braniștei din documentele emise de Ștefan cel Mare și Vasile Lupu. Demn de reținut este efortul de a încerca localizarea unor puncte din hotarul braniștei.
- ¹⁶⁰ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. V, p. 196, nr. 1.
- ¹⁶¹ D. Dan, *Putna*, p. 169, nr. 5; V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 168, nr. 1.
- ¹⁶² V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 168, nr. 1.
- ¹⁶³ *Ibidem*, p. 191, nr. 6.
- ¹⁶⁴ *Ibidem*.
- ¹⁶⁵ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 12, nr. 7.
- ¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 163-164, nr. 87.
- ¹⁶⁷ *Ibidem*, p. 12, nr. 7.
- ¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 18, nr. 12.
- ¹⁶⁹ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 181, nr. 9.
- ¹⁷⁰ *CDM*, supliment I, nr. 823, p. 265.
- ¹⁷¹ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 20, nr. 14.
- ¹⁷² V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 154, nr. 2.
- ¹⁷³ *Ibidem*, p. 4.
- ¹⁷⁴ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VI, p. 270, nr. 93.
- ¹⁷⁵ D. Dan, *Putna*, p. 91, nr. 45 și V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 219, nr. 3.
- ¹⁷⁶ *CDM*, vol. III, nr. 1608, p. 345.
- ¹⁷⁷ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 23-24, nr. 16.
- ¹⁷⁸ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 69.
- ¹⁷⁹ *Ibidem*, doc. inv. nr. 70.
- ¹⁸⁰ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 41, nr. 31.
- ¹⁸¹ *Ibidem*, p. 29-30, nr. 21.
- ¹⁸² Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 54.

- ¹⁸³ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 204, nr.3.
- ¹⁸⁴ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 41, nr. 31.
- ¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 69, nr. 56.
- ¹⁸⁶ *Ibidem*.
- ¹⁸⁷ CDM, vol. IV, nr. 237, p. 92.
- ¹⁸⁸ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 69, nr. 56.
- ¹⁸⁹ E. Turdeanu, *op. cit.*, p. 140.
- ¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 198, nr. 4.
- ¹⁹¹ *Ibidem*, p. 198, nr. 4.
- ¹⁹² CDM, vol. III, nr. 2070, p. 435.
- ¹⁹³ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VI, p. 280-281, nr. 100.
- ¹⁹⁴ *Ibidem*, p. 198, nr. 4.
- ¹⁹⁵ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, București, Editura Albatros, 1971, p. 412-413.
- ¹⁹⁶ B.P. Hasdeu, *Arhiva istorică a României*, vol. III, p. 225.
- ¹⁹⁷ *Istoria României*, vol. III, București, Editura Academiei, 1964, p. 204-206.
- ¹⁹⁸ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 191, nr. 7.
- ¹⁹⁹ E. Turdeanu, *op. cit.*, p. 140.
- ²⁰⁰ C. Paradais, *op. cit.*, p. 137.
- ²⁰¹ V. Măzăreanu, *Istoria Mănăstirii Putna*, p. 60.
- ²⁰² CDM, vol. V, nr. 316, p. 79-80.
- ²⁰³ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 110-111, nr. 84.
- ²⁰⁴ Idem, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 32-33, nr. 9.
- ²⁰⁵ *Ibidem*, p. 42-43, nr. 14; Idem, *Doc. buc.*, vol. III, p. 135-136, nr. 109.
- ²⁰⁶ D. Dan, *Putna*, p. 91, nr. 45.
- ²⁰⁷ T. Ciobăcă, *op. cit.*, p. 107; S. Porcescu, *Episcopia Romanului*, p. 210.
- ²⁰⁸ D. Dan, *Putna*, p. 91, nr. 45.
- ²⁰⁹ T. Ciobăcă, *op. cit.*, p. 108.
- ²¹⁰ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 134, nr. 108.
- ²¹¹ *Ibidem*, p. 138-139, nr. 111.
- ²¹² V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 198.
- ²¹³ *Ibidem*, p. 184, nr. 3.
- ²¹⁴ *Ibidem*, p. 209, nr. 1-5.
- ²¹⁵ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 208, nr. 162.
- ²¹⁶ D. Dan, *Rădăuși*, p. 185, nr. 18.
- ²¹⁷ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 223, nr. 1.
- ²¹⁸ *Protocolul Tabular*, p. 248.
- ²¹⁹ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 154-155, nr. 73.
- ²²⁰ *Ibidem*, p. 148-151, nr. 71 și V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 186, nr. 4.
- ²²¹ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 186, nr. 5.
- ²²² T. Balan, *Doc. buc.*, vol. IV, p. 87, nr. 61.
- ²²³ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 204, nr. 1.
- ²²⁴ *Ibidem*, p. 204, nr. 2.
- ²²⁵ *Tezaur SV.*, p. 225, nr. 671.
- ²²⁶ S. Porcescu, *Episcopia Romanului*, p. 217.
- ²²⁷ M. Costăchescu, *Sineștii...*, p. 10.
- ²²⁸ *Ibidem*.
- ²²⁹ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 107, nr. 48.
- ²³⁰ *Ibidem*.
- ²³¹ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 200, nr. 12-13. Data de 20 ianuarie 1742 este greșită pentru că este puțin probabil ca fostul mitropolit Sava să fi fost în viață la acea dată (n.n. A.B.)
- ²³² T. Balan, *Doc. buc.*, vol. IV, p. 70, nr. 47.
- ²³³ *Ibidem*, vol. V, p. 167, nr. 1.
- ²³⁴ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 229, nr. 3.
- ²³⁵ *Ibidem*, p. 207, nr. 2.
- ²³⁶ *Ibidem*, p. 207, nr. 3.
- ²³⁷ T. Balan, *Doc. M-rilor.*, vol. VII, p. 166, nr. 79.
- ²³⁸ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 212, nr. 1.
- ²³⁹ *Ibidem*, p. 186, nr. 5.

- ²⁴⁰ La 10 mai 1704, Mihai Racoviță scutea crășmele mănăstirii din Vicove de camână și bezmân (V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 169, nr. 11 și p. 203, nr. 3) și hotăra ca, pentru stupii care sunt osăbi de mănăstire, călugării să plătească desetina boierește (Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 14), iar la 11 decembrie 1707 (T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 135-136, nr. 109; Idem, *Doc. M-rilor*, vol. V, p. 42-43, nr. 14) și la 5 martie 1726 (V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 192, nr. 13) scutea satul Cuciur de toate dările și angăriile. După ce, la 11 mai 1708, a scutit Mănăstirea Putna, păstorii și poslușnicii ei de folărit (T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 143, nr. 114), la 17 martie 1723 domnul scutea un poslușnic al bisericii din Putna de toate dările și angăriile (Idem, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 113-114, nr. 51).
- ²⁴¹ *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, ediție îngrijită de Nistor Camariano și Adriana Camariano-Cioran, București, Editura Academiei, 1965.
- ²⁴² T. Balan, *Doc. buc.*, vol. III, p. 113, nr. 2.
- ²⁴³ T. Codrescu, *op. cit.*, vol. I, p. 42-44.
- ²⁴⁴ *Cronica Ghiculeștilor...*, p. 23-25.
- ²⁴⁵ CDM, vol. V, nr. 974, p. 261.
- ²⁴⁶ *Ibidem*.
- ²⁴⁷ La 25 iulie 1728, episcopul Antonie de Rădăuți lua ȧiganii mănăstirii, anume Petre faur, Ion faur și Ion chimințier, dintre ȧiganii domnești (V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 236, nr. 1). Ca mitropolit, el împuțemicea, la 12 mai 1731, Putna să-și caute ȧiganii prin țară (*Ibidem*, p. 221, nr. 3). Tot acum i-a donat un ȧigan, pe care l-a cumpărat de la Ilie Zmucilă la 12 septembrie 1736, "care ȧigan i-a fost <lui Ilie Zmucilă, n.n. A.B.> din împărțeala ce au avut cu Mănăstirea Putna" (*Ibidem*, p. 236, nr. 1). Numai așa se explică de ce actul de cumpărare s-a păstrat în arhiva mănăstirii. Sub îngrijirea sa, la 13 august 1736, popa Dimitrie, "pisarul Mitropoliei" întocmea o condică a ȧiganilor Sfintei Mănăstiri Putna (Idem, *Condica ȧiganilor*, p. 84, nr. 6) iar, la 3 iulie 1737, Mitropolitul Antonie a făcut împărțeala ȧiganilor dintre Putna și Ilie Zmucilă (Idem, *Catastih PT.*, p. 236, nr. 2).
- ²⁴⁸ *Cronica Ghiculeștilor*, p. 235; N. Grigoraș, *Dările în Moldova de la întemeierea statului și până la 1741 (III)*, în "Cercetări istorice", serie nouă, XIV-XV, Iași, 1983-1984, p. 170-171.
- ²⁴⁹ N. Grigoraș, *Robia în Moldova. De la întemeierea statului până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, în "AIIAI", 4, 1967, p. 44.
- ²⁵⁰ *Cronica Ghiculeștilor*, p. 215.
- ²⁵¹ *Ibidem*, p. 225.
- ²⁵² V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 231, nr. 2.
- ²⁵³ *Ibidem*, p. 231, nr. 3.
- ²⁵⁴ *Ibidem*, p. 231, nr. 4.
- ²⁵⁵ *Ibidem*, p. 231, nr. 5.
- ²⁵⁶ Idem, *Condica ȧiganilor*, p. 84, nr. 6.
- ²⁵⁷ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 107, nr. 48.
- ²⁵⁸ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 24.
- ²⁵⁹ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 188-189, nr. 90.
- ²⁶⁰ V. Mihordea, *Relații agrare din sec. al XVIII-lea în Moldova*, București, Editura Academiei, 1968, p. 65-66.
- ²⁶¹ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 192-193, nr. 92.
- ²⁶² *Ibidem*.
- ²⁶³ T. Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, p. 23.
- ²⁶⁴ *Ibidem*.
- ²⁶⁵ *Condica Mavrocordat*, vol. III, p. 229-230, nr. 1448.
- ²⁶⁶ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 204.
- ²⁶⁷ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 133-134, nr. 51.
- ²⁶⁸ *Ibidem*, p. 232-233, nr. 113.
- ²⁶⁹ *Ibidem*.
- ²⁷⁰ *Condica Mavrocordat*, vol. III, p. 230, nr. 1149.
- ²⁷¹ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 226-227, nr. 110.
- ²⁷² *Condica Mavrocordat*, vol. III, p. 230-231, nr. 149.
- ²⁷³ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 216-217, nr. 103.
- ²⁷⁴ *Ibidem*, p. 137, nr. 63.
- ²⁷⁵ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 170, nr. 14.
- ²⁷⁶ *Ibidem*, p. 170, nr. 15 (Documentul este datat greșit 18 mai 1741, căci la acea dată, în Moldova, nu domnea Constantin Mavrocordat, n.n. A.B.).
- ²⁷⁷ *Ibidem*, p. 198, nr. 6.
- ²⁷⁸ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 190-191, nr. 91.
- ²⁷⁹ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 170, nr. 1.
- ²⁸⁰ C. Paradais, *op. cit.*, p. 138.
- ²⁸¹ V. Măzăreanu, *Istoria Mănăstirii Putna*, p. 60.
- ²⁸² T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 230, nr. 112.

- ²⁸³ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 181, nr. 10.
²⁸⁴ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 253-256, nr. 123.
²⁸⁵ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 192, nr. 20.
²⁸⁶ *Ibidem*, p. 192, nr. 19.
²⁸⁷ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VII, p. 265, nr. 129.
²⁸⁸ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 192, nr. 21.
²⁸⁹ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 30.
²⁹⁰ T. Balan, *Doc. M-rilor*, vol. VIII, p. 27-28, nr. 5.
²⁹¹ *Ibidem*.
²⁹² V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 196, nr. 4.
²⁹³ *Ibidem*, p. 231, nr. 8.
²⁹⁴ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 293.
²⁹⁵ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 209, nr. 4.
²⁹⁶ Arh. M-rii PT., doc. inv. nr. 179.
²⁹⁷ Episcopul Calistru a cumpărat trei părți din Babin, de la Ursăchioaia (T. Balan, *Doc. buc.*, vol. IV, p. 191-192, nr. 124). Aceste părți au intrat în proprietatea Mănăstirii Putna, conform dorinței episcopului amintit.
²⁹⁸ T. Balan, *Doc. buc.*, vol. IV, p. 191, nr. 124.
²⁹⁹ *Ibidem*.
³⁰⁰ V. Măzăreanu, *Catastih PT.*, p. 219, nr. 7.
³⁰¹ *Ibidem*, p. 220, nr. 9.

Résumé

L'étude se rapporte à l'évolution du domaine de la Monastère Putna jusqu'à Constantin Mavrocordat, suivant les voies de constitution et développement de celui-ci et le caractère des donations foncières et financières entre 1466-1742.

Fig. 1. ÎNTINDEREA DOMENIULUI MĂNĂSTRII PUTNA ÎNTRE 1466-1742

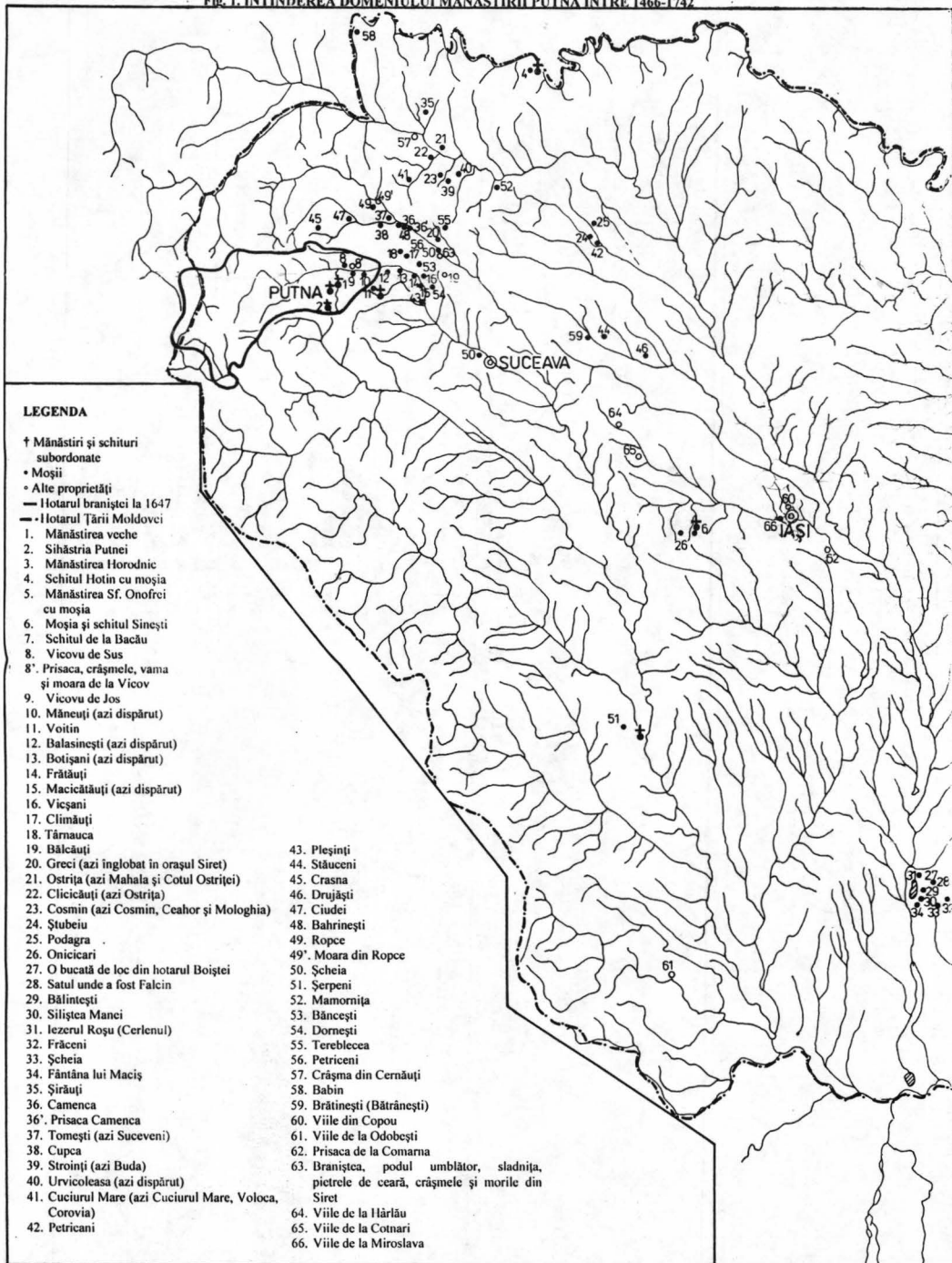
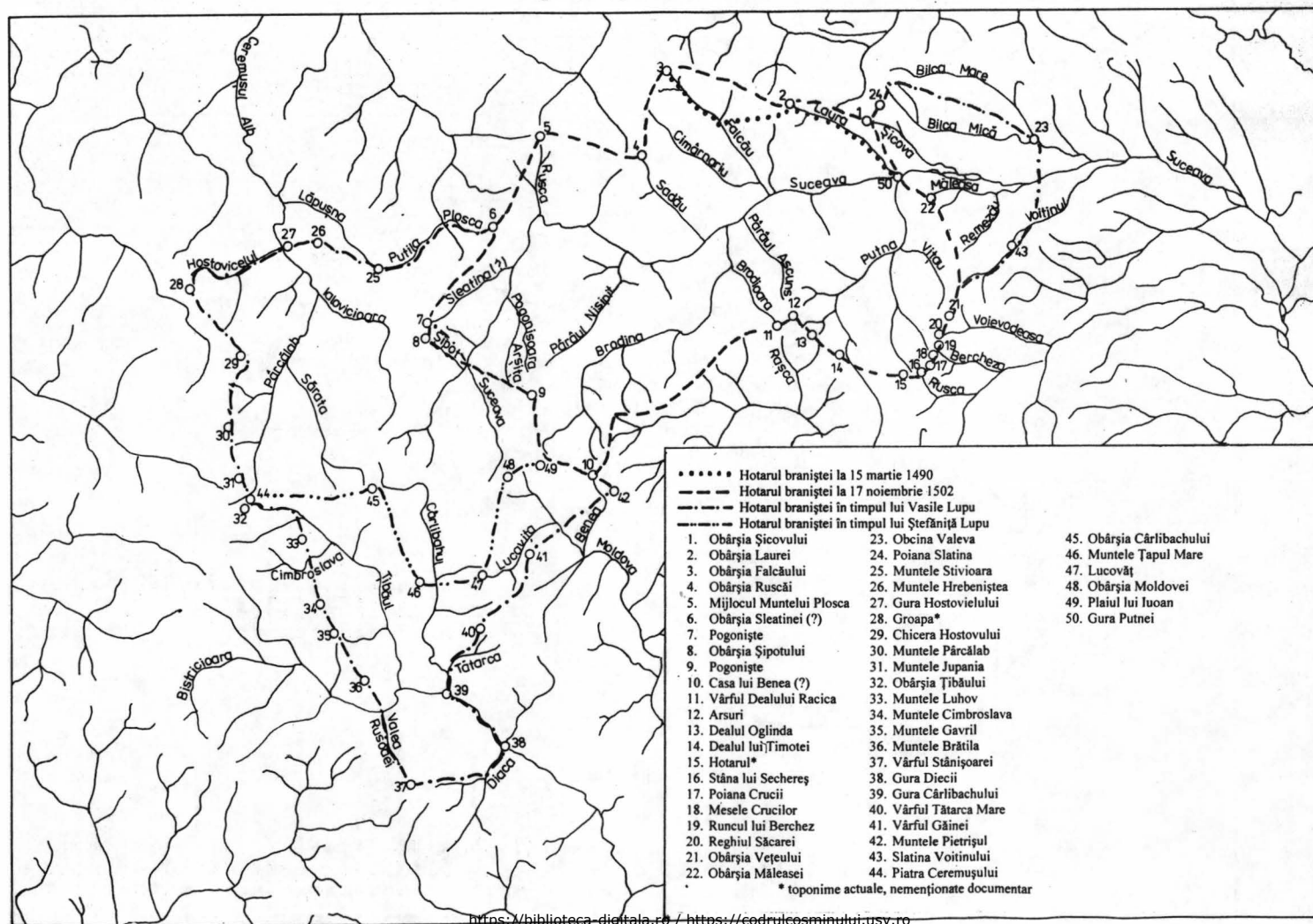

Fig. 2. BRANIȘTEA MĂNĂSTIRII PUTNA

ÎNTEMEIEREA MITROPOLIEI MOLDOVEI - IMPLICAȚII POLITICE ȘI SPIRITUALE ÎN CONTEXT SUD-EST EUROPEAN (1401-2001)

Vasile M. Demciuc

Izvoarele scrise referitoare la istoria Moldovei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și primele decenii ale secolului următor sunt relativ puțin numeroase și nu odată aparent divergente, fapt ce a permis ca în decursul timpului despre personalitatea lui Petru I Mușatinul și a urmașilor săi la tronul țării Moldovei, ca și despre evenimentele politice și spirituale ale vremii, istoricii să afirme și să susțină o gamă largă de ipoteze, al căror caracter de cele mai multe ori contradictoriu, a creat convingerea că este aproape imposibil de reconstituit istoria acelor ani într-o manieră deplin coerentă.

Recunoaștem că, deși istoriografia propriu-zisă a acestei perioade a cunoscut preocupări de istorie literară, politică, artistică sau a vieții ecleziastice, unele aspecte au fost ocolite cu prudență sau traversate în grabă în mai toate sintezele asupra evului mediu românesc. Având în vedere această perspectivă, dar deplin convinși de contrariul ei, găsim necesar ca, pentru început, să trecem succint în revistă istoriografia legată de personalitatea marelui voievod român Petru I Mușatinul urmând să ne oprim apoi asupra istoriografiei legate de capitolul de însemnătate fundamentală pentru secolul al XIV-lea, și anume organizarea ecleziastică, respectiv întemeierea Mitropoliei Moldovei și nu în ultimul rând ceea ce a însemnat pentru Moldova aducerea Moaștelor Sf. Ioan cel Nou de la Cetatea Albă la Suceava. Cele dintâi știri pe care posteritatea imediată a voievodului Petru I le consemnează se află conținute în hrisoavele emise de voievozii ce i-au urmat la conducerea țării. Este vorba de Juga voievod (1399-1400) și de Alexandru cel Bun (1400-1432).

Dintr-u uric al celui dintâi, datat 28 noiembrie 1399, aflăm că Petru I îi era tată – *părintelui nostru, lui Petru voievod*¹. Deoarece în document, care este o copie târzie, de sfârși de secol al XVIII-lea, Juga arată pe *frații domniei mele, dumnealor Alexandru și Bogdan*, despre care se știe cu certitudine că erau fiii *tatălui nostru Roman voievod* – cum precizează în 1403 însuși Alexandru cel Bun – știrea despre filiația lui Juga din Petru I a fost pusă de istorici în rândul celor false.

La 7 ianuarie 1403, din Suceava Alexandru cel Bun pomenea șirul voievozilor de până la el - Bogdan voievod, Lațcu voievod, Petru voievod, Roman voievod, Ștefan voievod². Pomelnicul de la Bistrița, începând din 1407, consemna în ordine cronologică, mai bine de două secole, pe *binecredincioșii domni ai Țării Moldovalahiei*³, fiind un izvor istoric deosebit de important. Aici pomenirea începe cu Bogdan I, Lațcu, Costea, despre care s-a scris atât de mult, dar despre care acum nu știm cu certitudine decât că a domnit, grație tocmai acestei mențiuni și a unei confirmări relativ recent publicate⁴.

Tot din anul 1407 s-a păstrat documentul dat la 7 ianuarie de mitropolitul Josif I în legătură cu averea și modul de organizare al ctitoriei lui Alexandru cel Bun – Bistrița, în care se vorbește despre daniile făcute mănăstirii de *sfântăraposatul domn Io Petru voievod*⁵ fapt deosebit de important, dacă avem în vedere că n-a ajuns până la noi de la Petru I decât un singur document intern – cel din 1 mai 1384⁶. Epoca lui Alexandru cel Bun, prin care înțelegem întreaga perioadă până la Ștefan cel Mare, a însemnat printre altele și momentul de naștere al istoriografiei din Moldova⁷. Cu Letopisețul de când s-a început Țara Moldovei – ceea ce în termeni de istorie a istoriografiei a fost denumit prototipul, simplu și dezvoltat, al listei de domnitori⁸ – Petru I capătă consacrarea de personalitate istorică, fiind de acum inclus în toate sintezele de istorie, de la letopisește la cronici și până la tratate și manuale.

Părintele istoriografiei naționale⁹, Grigore Ureche¹⁰, bun cunoscător al istoriografiei polone și ungare, și apoi asemenea lui, Dosoftei¹¹, Nicolae Costin¹² nu pot adăuga mai mult analelor tradiționale. Cel din urmă caută să găsească o explicație cât de cât plauzibilă despre sărăcia izvoarelor referitoare la *feciorul lui Mușatin*, cum spune el urmându-l - în acest sens - pe Grigore Ureche, cel care face din Mușata, Mușat¹³: *De mirat este într-atâtea ai să nu se pomenească mai multu de domnia lui; și nu altă pricină, fără cât toți aceștia (domnii după Dragoș - n.n.) poate fi, n-au cutezat mai la câmpu a se lăși, de grija de tătar, ce mai pre supt munte. Pentru aceia, nice în știința megieșilor nu era încă de tot dați, să se scrie mai pe largu de dânșii*¹⁴.

Dimitrie Cantemir, la rândul-i departe de a putea spori informația referitoare la domnul moldovean încurcă în mod artificial - fără o bază documentară - și așa destul de puținele lucruri cunoscute până atunci despre Petru I indică succesiunea domnilor Moldovei și înrudirea lor¹⁵. Știri prețioase privind perioada ultimelor decenii ale secolului al XIV-lea le întâlnim și în cea a fost numită Istoria paralelă a Țării Românești și a Moldovei, atribuită lui Axinte Uricariu și datată în cel de al treilea deceniu al secolului al XVIII-lea¹⁶.

Un adevărat salt cantitativ are loc și în ceea ce privește buna cunoaștere a domniei lui Petru I o dată cu sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, când istoriografia română pășește ferm în etapa sa modernă, în special prin opera reprezentanților Școlii Ardelene. Gheorghe Șincai este cel dintâi care îl numește pe voievod efectiv Petru Mușat, circumscriindu-l într-o înlănțuire cronologică cât de cât conformă cu cea reală¹⁷; el introduce, prin traducerea regelui făcut de Bogiel, în circuitul istoriografiei române tratatul dintre Petru I și Wladislaw Jagello din 26 septembrie 1387. Cu totul remarcabilă este la Șincai atitudinea sa de refuz față de tendințele de minimalizare a trecutului românesc manifestate, și în vremea sa, în istoriografia străină, motiv pentru care pune la îndoială probitatea științifică a lui Bogiel, față de modul cu a regestat tratatul de la 1387: *Mie mi-ar plăcea a vedea hrisoavele, ale căror regesturi le aduce Bogiel, în original, pentru că nu cred eu să se fi supus Petru II (sic!) Mușat pre sin polonilor, precum nici următorii lui s-au supus vreodată, fără numai cât au făcut mai adeseori aleanță cu polonii ...Iar aleanța nu e o supunere așadar se dovedește că polonii numai din fală deșartă amestecă aleanța cu supunerea precum dintru aceeași fală amestecă și titlul domnilor românești cu palatinii lor pentru că de voi întreba eu, avut-au avut-au vre-un palatin leșesc atâta putere, câtă au avut măcar care vodă din Moldova sau din Valahia, ce-mi vor răspunde?*¹⁸

B.P. Hașdeu este cel dintâi care publică *chitanțele* din 1388 referitoare la împrumutul de 3000 de *ruble francești* pe care voievodul român l-a acordat regelui polon Wladislaw Jagello, care-i amănatează Pocuția¹⁹. Interesantă este de asemenea teza lui Hașdeu din înnoitoarea sa Istorie critică a românilor apărută în 1872²⁰ - aceea a originii muntene a Mușatinilor - prin care se vedea demonstrată, o dată mai mult, unitatea indiscutabilă a lumii românești dincolo de vremelnicele hotare care în evul mediu au ființat între frații moldoveni, munteni și transilvăneni. Chiar dacă nu în totalitate, ideile lui B. P. Hașdeu rămân încă piste deschise pentru noi revelații documentare.

La începutul secolului al XX-lea este introdus în circuitul istoriografic românesc documentul intern emis de cancelaria lui Petru I pe care îl cunoaștem - hrisovul din 1 mai 1384 prin care voievodul dăruiește vama orașului Siret călugărilor predicatori din localitate. Cărora mama sa Margareta le construise aici un lăcaș de cult. Mai întâi regestat de N. Iorga²¹ actul este publicat în întregime de Radu Rosetti²². Pe lângă acesta mai amintim scrisoarea papei Grigorie al II-lea din 30 ianuarie 1378 în care se vorbește despre ultimele dorințe înainte de moarte ale principesei Margareta de Siret, doamna Valahiei Mici²³ știrea extrasă de P.P. Panaitescu din letopisețele rusești despre Vasilie Dmitrievici, fiul marelui cneaz al Moscovei, Dmitrie Donskoi, refugiat din captivitatea tătară în 1386²⁴; știrea consemnată în registrul Massariei din Caffa sub data de 14 august 1386, unde sunt pomeniți ambasadorii trimiși la *Constantina et Petru Voyvoda*²⁵.

Componentă esențială a ansamblului realităților medievale românești, sfera vieții ecleziastice a reclamat și reclamă o atenție deosebită din partea specialiștilor, cu atât mai mult cu cât vreme de câteva decenii ea a fost – din păcate – parțial îndepărtată din circuitul intereselor majore ale istoriografiei noastre, în pofida faptului că depistarea unor izvoare diplomatice și arheologice inedite impunea coroborarea lor cu materialul preexistent. De altfel, realizarea unei imagini globale asupra evoluției societății medievale locale moldovenești este de neconceput fără cuprinderea organizării ecleziastice.

De mai bine de o sută de ani, în istoria începuturilor ecleziastice la români se observă o absență a unor documente noi menite să aducă schimbări notabile în ceea ce se cunoaște, fapt explicabil printr-o similitudine de situații în sfera documentelor bizantine legate de viața patriarhatului constantinopolitan înainte de 1400. Această lipsă de date, de documente, în legătură cu începuturile organizării bisericești a Moldovei, în legătură cu originile Mitropoliei Moldovei, i-a determinat pe unii cercetători să afirme fără ocoliș, cu aproape trei decenii în urmă, că aceste *origini nu sunt încă foarte limpezi*²⁶.

Istorici români, precum N. Dobrescu²⁷, C. Marinescu²⁸, N. Iorga²⁹, continuând cu M. Păcurariu³⁰, Ștefan S. Gorovei³¹, Ciprian Zaharia³², Șerban Papacostea³³, Răzvan Theodorescu³⁴, cât și istorici străini precum Vitalien Laurent³⁵ ori deja amintitul bizantinolog Jean Darrouzes, au prezentat începutul Mitropoliei Moldovei într-un cadru istoric cât mai ferm, începând cu legitimitatea ideologică dată de cele mai înalte autorități ale vremii precum și implicațiile centrale și est – europene ale acestei întemeieri, implicații nu numai în plan politic ci și în plan spiritual lămurind în limita putințelor – circumstanțelor care au condus la întemeierea Mitropoliei Moldovei. Nu putem să nu amintim studiile lui C.C. Giurescu³⁶ ori studiile care au urmărit legăturile de început ale Mitropoliei Moldovei, ale mănăstirilor și voievozilor români cu Athosul - și aici din nou amintim N. Iorga³⁷, T. Bodogae³⁸, P. Lemerle³⁹, P.S. Năsturel⁴⁰, studii care alături de celelalte deja menționate erau menite să elucideze sau măcar să propună unele ipoteze în legătură cu unele aspecte mai puțin sau deloc cercetate în legătură cu locul și rolul Bisericii Moldovei, de la originile ei, cu monahismul românesc din secolul XIV-XV, în contextul sud – est european.

Când în 1945, Vitalien Laurent afirma că *cea mai frumoasă cucerire pe care a făcut-o Biserica bizantină în secolul al XIV-lea este într-adevăr cea a principatului muntean și a celui moldovean*⁴¹ la capătul unor demersuri pe cât de anevoioase, pe atât de necesare, remarcă era făcută cu menirea de a integra evenimentele în discuție și de a (re)trasa conturul general evolutiv în atenția specialiștilor interesați să cunoască dezvoltarea în timp a instituției bisericești. În același sens amintim și studiile lui C. Auner⁴² care au netezit, în anii imediat premergători primului război mondial, calea unor precizări ulterioare făcute în ceea ce privește activitatea bisericii occidentale în Moldova de către I. Ferenc⁴³, C. Andreescu⁴⁴.

Ceea ce trebuie remarcat din capul locului este realitatea definitorie pentru toată istoria bisericească a Moldovei și anume împletirea din primul momente, a factorului bisericesc cu factorul politic prin ridicarea în scaunul de mitropolit al Moldovei a lui Josif I ca exponent pe de o parte al aspirațiilor și intereselor Moldovei și pe de altă parte al intereselor ierarhiei bizantine și ale politicii bazileului de pe malurile Bosforului. Viața și lucrarea marelui ierarh al Moldovei Josif I⁴⁵ pe cât a putu fi reconstituită din izvoarele și mărturiile vremii și din tradiția ce i-a păstrat amintirea secole în sir, a ridicat în fața cercetătorilor semne de întrebare, dar și răspunsuri pe care le putem socoti trainice din punctul de vedere al științei istorice, răspunsuri prin care se arată că la începutul domniei lui Alexandru cel Bun, Imperiul bizantin și Patriarhia ecumenică acceptă condițiile puse de moldoveni pentru ca, la rândul lor, aceștia să accepte a intra în Commonwealth-ul bizantin⁴⁶. Legat de recunoașterea după multe dispute a lui Josif I ca mitropolit al Moldovei, nu puține pagini s-au scris și în legătură cu activitatea lui Grigorie Țamblac, trimisul special al Patriarhiei ecumenice din vara anului 1401⁴⁷, precum și paginile dedicate Sf. Ioan cel Nou, ale cărui sfinte moaște aveau să fie aduse la Suceava în anul 1402^{47bis}.

Importante contribuții pentru istoriografia artei ecleziastice a sfârșitului secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea au fost publicate în ultimii ani: ne referim desigur la cele în care au fost avansate ipoteze de largă rezonanță, ipoteze menite să explice nu un moment izolat, ci un întreg complex cultural artistic, o direcție de influență, rolul unei regiuni culturale în vehicularea unor forme și structuri. G. Balș⁴⁸ a întrevăzut cel dintâi, în mod limpede, raportul dintre unele forme și structuri din Peninsula Balcanică și cele de la nordul Dunării, sugerând drumul unor tipuri de monumente religioase, de la Muntele Athos în Serbia și de aici în Țara Românească și în Moldova – insistând asupra apariției nord dunărene a unui tip arhitectonic ca triconcul simplu⁴⁹.

De la apariția lucrării *Istoria artei feudale în țările române*⁵⁰ - prima contribuție importantă ce a cuprins în paginile sale o minuțioasă analiză a datelor privind arta feudalismului timpuriu românesc – datele privitoare la arta ținuturilor extracarpătice în secolul al XIV-lea s-au îmbogățit fie prin publicarea descoperirilor unor monumente bisericești – este cazul de la Suceava, investigate și publicate sub conducerea lui Mircea D. Matei⁵¹ ori de la Suceava și Rădăuți, cercetate de Lia și Adrian Bătrâna⁵², fie prin reinterpretarea unor mai vechi descoperiri de către H. Teodoru⁵³. Recent literatura de specialitate s-a îmbogățit prin apariția în condiții grafice deosebite a monumentalei lucrări *Arhitectura românească veche* – datorată cunoscutului arhitect Cristian Moisesescu⁵⁴.

NOTE:

1. D.R.H. A. Moldova, vol. I. 1394 – 1448, București, 1975, p.12.
2. *Ibidem*, p. 24.
3. Damian P. Bogdan, *Pomelnicul Mănăstirii Bistrița*, București, 1941, p.86.
4. Șerban Papacostea, *La începuturile statului moldovenesc. Considerații pe marginea unui izvor istoric*, în S.M.I.M., 1973, p. 43 – 59. A vedea pe larg această problemă dezbătută de Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași 1997.
5. D.R.H. A. Moldova, vol. I p.30.
6. *Ibidem*, p. 1-2.
7. Leon Șimanschi, *Istoriografia româno-slavonă din Moldova .I. Lista domnitorilor din a doua jumătate a secolului al XIV –lea*, în A.I.I.A.Iași, 1984, p. 119-133.
8. Idem, *Lista domnitorilor din prima jumătate a secolului al XV-lea*, în A.I.I.A., Iași 2-1985,p. 567- 578. Constantin Rezachevici, *Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova – a. 1324-1881, vol. I. secolele XIV- XVI*, București 2001.aduce o contribuție deosebită în lămurirea problemelor controversate legate de domniile din a doua jumătate a secolului al XIV-lea din Moldova.
9. George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, vol. I , București 1969, p 147.
10. Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. P.P.Panaiteescu, București, 1958.
11. *Cronologia domnilor Moldovei*, în *Cronici și povestiri românești versificate* (sec. XVII-XVIII), București, 1967.
12. Nicolae Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, București 1942.
13. Grigore Ureche, *op. cit.* p. 72.
14. Nicolae Costin, *op. cit.*, p. 176.
15. Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, București 1973, p. 125 și urm.
16. Nicolae Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei dela întemeierea statului până la Ștefan cel Mare (1359-1457)*, Iași, 1978.
17. Gheorghe Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, în *Opere*, vol I, București, 1967, p. 495-499.
18. *Ibidem*, p. 536 – 537.

19. Arhiva istorică a României, vol. 1, București 1865, p. 177. Legat de dezvoltarea economică a Moldovei, de cuantumul monetar aflat în circulație la acea dată a vedea și Vasile Demciuc *Petru I Mușat*, București, 1988, p.76-79.
20. Bogdan Petriceicu Hașdeu, *Istoria critică a românilor*, București, 1984.
21. Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. I- II. București, 1901, p. XLIX.
22. Radu Rosetti, *Despre unguri și episcopiile catolice din Moldova*, în *A.A.R.M.S.I.*, București 1904 – 1905, p.293 – 295.
23. *Margaretha de Sereth, domina Valachia minoris*. A vedea C. Auner, *Episcopia de Siret (1371-1388)*, în *Revista catolică* 2, 1913. A vedea Victor Spinei, *Etapa hotărâtoare a procesului de constituire a statului românesc de sine stătător al Moldovei, în Moldova în secolele XI-XIV*, București 1982, p.290-341.
24. P.P.Panaiteescu, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944, p.229-230. A vedea și Victor Spinei, *Moldova...* p. 288, 330 –331, 340.
25. Șerban Papacostea, *op. cit.*, p.45.
26. Jean Darrouzes, *Le registre sinodal du Patriarcat byzantin au XIV –e siecle*, Paris 1971, p. 384.
27. Nicolae Dobrescu, *Întemeierea mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară*, București, 1906. Idem, *Contribuțiuni la istoria Bisericii Române în secolul al XV –lea*, București, 1907.
28. C. Marinescu, *Înființarea mitropoliilor din Țara Românească și din Moldova*, în *A.A.R.M.S.I.* 1924, p. 247-268.
29. Nicolae Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I. . Vălenii de Munte 1908; Idem, *Condițiile de politică generală în care s-au întemeiat bisericile românești în veacurile XIV –XV*, în *A.A.R.M.S.I.* 1913, p. 387- 411. Desigur nu putem să nu amintim și pe marele bizantinolog Al. Elian cu studiul care pentru multă vreme va fi un reper bibliografic, *Moldova și Bizanțul în secolul al XV- lea*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București 1964, p. 97-179.
30. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol I, București, 1980, p. 239-268. Amintim de asemenea și studiul părintelui Nicolae Șerbănescu, *Mitropolia Moldovei și Sucevei. Șase sute de ani de la prima mențiune documentară a existenței ei. 1386 – 1986*, în *Almanahul Vestitorul* editat de Arhiepiscopia Ortodoxă Română pentru Europa Centrală și Occidentală, Paris 1986, p.179-189.
31. Ștefan S. Gorovei, *Aux debuts des rapports moldo-bizantins*, în *R.R.H.*, 1985, p.183-207.
32. Ciprian Zaharia, *Josif I Mușat întâiul mare ierarh român*, Roman, 1987.
33. Șerban Papacostea, *Întemeierea Mitropoliei Moldovei –implicații central și est europene*, în *Românii în istoria universală*, vol. III, Iași, 1988, p. 525-541.
34. Răzvan Theodorescu, *Misionarism și ierarhie ecleziastică la începuturile bisericii românești (secolele XIII-XIV) în Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (sec. X-XIV)*, București 1974, p. 163-222. Idem, *Artă și societate românească în epoca întemeierii statelor (secolele XIII-XIV) în Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400-1400)*, București, 1976, p. 153-232; Idem, *Implicații balcanice ale începuturilor Mitropoliei Moldovei. O ipoteză, în Românii în istoria universală*, vol III. Iași, 1988, p. 543-565.
35. Vitallien Laurent *Contributions a l'histoire des relations de l'Eglise byzantine avec l'eglise roumaine au debut du XV /e siecle* în *A.R.D.S.H.*, 1945, p. 165 – 184 ; Idem, *Aux origines de l'Eglise de Moldavie. Le metropolite Jeremie et l'evêque Joseph* în *R.E.B.*, V - 1947, p.158-170, Idem, *Le trisepiscopat du patriarche Mathieu I –er (1397-1410) Un proces canonique a Byzance au debut du XV –e siecle* , în *R.E.B.* 30 -1972, p. 5-166.
36. C. C. Giurescu, *Întemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei*, în *B.O.R.* 7-10 / 1959, p. 673-697.

37. Nicolae Iorga, *Muntele Athos în legătură cu țările noastre*, în *A.A.R.M.S.I.*, 1914, p. 447-517.
38. T. Bodogae, *Ajutoarele românești la Mănăstirile din Sf. Munte Athos*, Sibiu 1941.
39. P.Lemerle, *Actes du Kutlumas*, Paris, 1946.
40. Petre S. Năsturel, *Legăturile Țărilor Române cu Muntele Athos până la mijlocul veacului al XV-lea*, în *M.O.* 11-12 / 1958, p. 735-758.
41. Vitallien Laurent, *Contributions....* p. 165.
42. C. Auner, *Episcopia Milcoviei în Revista catolică*, 1912, p.533-551.
43. I. Ferent, *Cumanii și Episcopia lor*, Blaj, 1931.
44. C. Andreescu, *Așezări franciscane la Dunăre și Marea Neagră în sec. XIII-XIV*, în *C.I.* 2, 1932, p. 151-163.
45. A vedea și Ioan A. Grigoriu *Notițe istorice asupra lui Josif I Mușat, mitropolitul Moldovei (1373-1410)*, București, 1898, Scarlat Porcescu, *Josif I, cel dintâi mitropolit cunoscut al Moldovei*, în *M.M.S.* 3-4 / 1984 p. 216-239. La împlinirea a 600 de ani de la recunoașterea Mitropoliei Moldovei de către Patriarhia ecumenică, a fost editat volumul omagial *Hristos în Moldova – Antologie de documente și studii privind Mitropolia Moldovei 1401-2001*, tipărit cu binecuvântarea I.P.S, Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Iași, 2001, cuprinzând studii semnate de Al. Elian, Emilian Popescu, Răzvan Theodoreescu, Vasile Drăguț, Ioan Ivan, Al. Ciurea, Mircea Păcurariu Virgil Căndea și alții.
46. D. Obolenski, *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe 500 – 1453*, London, 1973.
47. Despre viața și activitatea mitropolitului Grigorie Țamblac sau scris nu puține pagini. Amintim doar Episcopul Melchisedec, *Grigorie Țamblac*, în *A.A.R.M.S.I.*, 1895; Apolon Andrieș, *Grigorie Țamblac*, București, 1902. A.I. Jaczimirski, *Grigorij Țamblac*, St. Petersburg, 1904, E. Turdeanu, *Gregorie Țamblac faux arguments d'une biographie*, în *R.E.S.* 2-1946; Djordje S. Radojic, *Nicodim de Tismana et Gregoire Camblac*, în *Romanoslavica*, 1964; P.Rusev, A.Davidov, *Grigorie Țamblac*, Sofia, 1966. Dan Zamfirescu, *Legenda lui (G.Ț. n.n.) în cultura română*, în *Manuscriptum* 4 – 1986, p. 22-38 ; Paul Mihail, *Noi cercetări referitoare la activitatea lui Grigorie Țamblac*, în *B.O.R.* 1-6 / 1996, p. 239-246.
- 47 bis) Aducerea moaștelor Sf.Ioan cel Nou în timpul domniei lui Alexandru cel Bun la Suceava este relatată în numeroase studii dintre care amintim: S.Fl. Marian, *Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, București, 1895; A.Țăutul, *Viața și minunile Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, Suceava, 1914; A.I.Popescu, *Viața pătimirile și minunile Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, Craiova, 1943; P. Rezuș, *Viața și faptele Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, în *M.M.S.* 5-6 1956; Constantin Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, Iași 11984.
48. G. Balș, *O vizită la câteva biserici din Serbia*, București 1911; Idem, *Notițe despre arhitectura Sf. Munte*, în *B.C.M.I.*, 1913, p. 1-49; Idem, *Începuturile arhitecturii bisericesti în Moldova*, București, 1925; Idem, *Influence du plan serbe sur le plan des eglises roumaines*, în *Recueil Uspenski* 1, p. 277-294.
49. Răzvan Theodoreescu, *Itinerarii medievale*, București, 1979, p. 114-133.
50. Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, I. București 1959.
51. Mircea D, Matei, Al. Rădulescu, Al. Artimon, *Bisericile de piatră de la Sf. Dumitru – Suceava*, în *S.C.I.V.* 4-1960 p.541-565.
52. Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *Reședința feudală de la Rădăuși din sec. XIII – XIV*, în *Documente recent descoperite și informații arheologice*, București, 1984, p. 69 – 77; Idem, *Ansamblul reședinței feudale de la Giulești, jud. Suceava*, în *C.A.* 1983, p.79 – 83.
53. H.Teodoru, *Contribuții la studiul originii și evoluției planului triconc în Moldova*, în *B.M.I.* 1970, p.31 – 36.
54. Cristian Moisesescu, *Arhitectura românească veche I*, București, 2002.

Moldova în contextul politic european din a doua jumătate a secolului al XIV-lea

Harta politică est-central europeană a celei de a doua jumătăți a secolului al XIV –lea este marcată de afirmarea tot mai accentuată pe arena istoriei a două popoare a căror vitalitate deosebită, manifestată însă în direcții opuse, le va duce inevitabil, la un conflict multiseclar acut: poporul român și turcii otomani. Căci pentru cel dintâi, întreaga sa energie va fi pusă în slujba unității politice la scara întregului spațiu românesc și păstrării libertății, independenței și entității statale, iar cei din urmă se vor manifesta ca un factor cuceritor a cărui forță expansionistă a acționat cu atâta violență, încât o mare parte a continentului i-a căzut victimă pentru mai multe veacuri și, e de presupus că, fără lupta românilor, întreaga Europă, veșnic dezbinată, ar fi avut aceeași soartă¹.

Dar dacă în aproape patru decenii otomanilor le-a fost suficient pentru a-și muta hotarul tărâului lor imperiu în accelerat proces de alcătuire și consolidare din Asia Mică la Dunăre, în același interval de timp poporul român și-a edificat solide entități statale a căror alcătuire s-a dovedit a fi atât de trainică, încât nici una din multele și nu odată concentricele tentative de înstăpânire dezintegratoare asupra vetrei sale de străveche locuire nu și-a putut atinge scopul final. Și aceasta în condițiile în care regalitatea ungară, aflată acum sub conducerea lui Ludovic cel Mare, își concentrează întreaga forță expansionistă asupra laturii vestice a hotarului românesc – tinzând însă mult mai departe, spre inima Balcanilor și Constantinopol – urmând să împiedice alcătuirea, iar mai apoi existența liberă a Moldovei și, nu în ultimul rând, eliminarea definitivă a românilor transilvăneni de la viața politică a voievodatului românesc intracarpatic și înstăpânirea definitivă asupra sa. Concomitent se desfășoară *reconquista* românilor împotriva dominației tătarilor- acum în declin dar destul de puternici pentru a mai continua să joace în zonă un rol de mare putere – urmărindu-se definitivă lor izgonire din interiorul pământului românesc și restabilirea hotarului estic și sud – estic al *României medievale*² pe coordonatele sale etnice și istoricește firești alcătuite din Nistru și țărmul Mării Negre.

Dinspre nord regatul polon se străduia să obțină ieșirea la Marea Neagră, dacă s-ar fi putut, o dată cu cucerirea întregii Moldove. Ungaria și Polonia, regate catolice, erau considerate vasale papalității având de îndeplinit o *misiune apostolică*, de aducere *ș a dreapta credință a schismaticilor* – popoarele de confesiune ortodoxă din răsăritul Europei – și *necredincioșilor* - adică musulmanilor – misiune sub acoperirea căreia cele două puteri s-au manifestat – și justificat totodată – în voie. Acolo unde însă puterea alcătuirilor statale făcea inoperantă convertirea prin forță – cum a fost cazul cu cnezatele de Halici și Wolhinia – expansionismul ungaro –polon acționa prin mijloace comode, de înrudire cu suveranii țărilor râvnite, urmând ca pe baza acestor legături să se considere la un moment dat, drept moștenitori de drept ai tronurilor acestora. Desigur, politica respectivă a întâmpinat în realizarea ei mari obstacole, rezultate ca urmare a împotrivirii popoarelor din țările respective și, nu o dată, datorită numeroaselor contradicții care sfâșiau societatea feudală ungară, cât și cea polonă³.

Domnia ultimului Piast, regele Cayimir al III (1333-1370) a fost o perioadă fructuoasă pentru istoria Poloniei, când autoritatea centrală s-a impus *panilor* locali, oferind regatului un răstimp relativ întins de stabilitate internă, propice întreprinderii unor acțiuni de anvergură pe plan extern. Una dintre acestea a avut ca rezultat anexarea la regatul polon al Haliciului sau Rusiei Roșii. Dacă în partea de nord a statului medieval polon orice tentativă de extindere era barată cu fermitate de călugării ostași ai Ordinului teutonic, foarte bie organizați din punct de vedere militar, în sud și est situația se prezenta în mod cu totul diferit. Astfel, profitând de faptul că în anul 1343 principele liovean Boleslav Jurie al II-lea, este învins de tătari, Cazimir cel Mare, invocând dreptul dinastic de moștenire prin înrudire, intervine în luptele de succesiune, dobândind în cele din urmă întreg Haliciul (1349-1366) și, în acest fel, ajungând să aibă hotar nemijlocit cu Moldova. În lupta pentru Halici, regatul polon și-a disputat întâietatea cu alte două

puternice state feudale, Ungaria și Lituania. *Diferendul* cu Ungaria a fost rezolvat printr-o înțelegere conform căreia Cazimir păstra Haliciul la cucerirea căruia au *ajutat* și trupele ungare – în schimb, la moartea sa, regele ungar Ludovic de Anjou devenea regele de drept al Poloniei. Cu Lituania, Polonia a purtat un îndelungat război – nu numai pentru Halici sau Wolhinia – care s-a soldat în cele din urmă tot printr-o uniune dinastică – marele cneaz al Lituaniei Wladislaw Jagello căsătorindu-se cu Hedviga, regina Poloniei, uniune în urma căreia cele două state s-au unit sub un singur sceptru – 1385 - Polonia devenind cel mai întins stat al Europei celui timp⁴.

Exploatănd la maxim împrejurările favorabile provocate de criza de vârf a Hoardei de Aur⁵ survenită după moartea hanului Berdibeg (în jurul anului 1361), lituanieinii conduși de marele duce Olgierd au obținut la Sânie Vodî (Apele Albastre, un afluent al Bugului) o mare victorie împotriva tătarilor (data bătăliei este fixată de unii autori în 1362, de alții în 1363) . Drept urmare, Lituania ia în stăpânire Ucraina apuseană, împreună cu Kievul. Învecinarea Lituaniei cu Moldova - pe o mare parte a hotarului său nord – estic – a devenit, în felul acesta, o realitate, la Camenița fiind așezați ca duci ai Podoliei frații Koriatovici⁶, nepoții lui Olgierd.

La 5 noiembrie 1370, moare regele Poloniei Cazimir cel Mare, iar Ludovic de Anjou al Ungariei, a cărei mamă, Elisabeta, era soția lui Cazimir, i-a urmat la tron, devenind astfel și rege al Poloniei, pe care urma să o conducă prin regența mamei sale. Dacă în mai vechile provincii ale regatului polon bătrâna regină - mamă a guvernat, firește cu sprijinul consilierilor săi poloni, fără a avea probleme deosebite, în Galiția situația a fost mai complicată. Aici regele Ungariei se prezenta ca vechiul stăpân, depozat de uzurpatori, dintre care cel din urmă a fost și cel mai puternic: Cazimir cel Mare⁷. Din acest motiv, în 1372 Ludovic încredințează conducerea Haliciului fostului său palatin Vladislav de Opolia, care l-a guvernat cu titlul de duce al Rusiei Mici până în 1378, când întreaga provincie este alipită regatului ungar, la care va rămâne până în 1382, moartea lui Ludovic cel Mare anulând și efemera legătură ungaro – polonă.

Dubla alegere a lui Ludovic de Anjou a avut urmări dintre cele mai grele pentru Moldova - marele stat polono ungar – un adevărat imperiu – apăsând aproape concentric asupra sa și împiedicând pentru 12 ani (1370-1382) exploatarea de către români a intereselor divergente – tocmai prin convergența lor ca scop al cuceririi – pe care regatele ungar și polon le aveau în zonă. Voievodul Lațcu (1367-1375)⁸ a depășit însă și această conjunctură internațională ce părea fără ieșire, stabilind contacte directe cu papalitatea și mimând intenția de catolicizare a întregii sale țări, motiv ce făcea neoperantă orice tentativă expansionistă din partea dublei monarhii camuflete sub masca prozelitismului catolic. În acest scop voievodul român a trimis la papa Urban al V-lea doi emisari, pe Nicolae de Mehlasck și Pavel de Schweidnitz, spunând că *deși el și cu poporul său sunt creștini, sunt însă schismatici și doresc să se întoarcă la credința adevărată*., cerând să scoată Moldova de sub jurisdicția episcopului de Halici și să înființeze un episcopat catolic la Siret⁹. Motiv pentru care papa îl informa pe arhiepiscopul de Praga și pe episcopii de Breslaw și Cracovia că *nobilis vir Laczko dux Moldaviensis, partium seu nationis Wlachie*¹⁰, mai dorește în afară de trecerea sa la credința adevărată, ridicarea orașului Siret, capitala Moldovei la acea dată, la rangul de *civitas*, adică reședință episcopală – căci aceasta este înțelesul cuvântului în latina medievală¹¹.

În consecință, la 9 martie 1371 papalitatea numea în orașul Siret ca episcop pe minoritul Andrei Iastrzebiec de Cracovia , fost confesor al mamei lui Ludovic cel Mare¹². Un an mai târziu, în scrisoarea din 25 ianuarie 1372, papa însuși se arată deplin *mulțumit de înțeleapta faptă* a domnitorului Moldovei felicitându-l pentru trecerea la *dreapta credință*, cea catolică. În felul acesta Lațcu a ridicat de fapt o adevărată și puternică barieră împotriva agresivității nobilimii din conglomeratul angevin reușind, pentru moment, să înlăture pretextul *valahilor schismaici*, ce trebuie aduși cu orice preț pe calea cea bună. Că abilul voievod a avut la baza acțiunii sale exclusiv această intenție, deci un motiv politic și nu unul religios, o dovedește faptul că Doamna Ana, soția, și fiica sa Anastasia au rămas în continuare în credința bisericii ortodoxe, și că atât de *dornicul întru catolicism* Lațcu Vodă a fost îngropat în necropola voievodală din Rădăuși¹³ și nu în biserica catolică din Siret. În plus, întreaga politică desfășurată de urmașul său

la tron, Petru I (1375-1391)¹⁴, în special după diminuarea pericolului angevin cuceritor prin destrămarea, în 1382, a *dualismului polono – ungar*, dovedise, o dată mai mult că prin pretinsa *catolicizare* a Moldovei factorii politici români n-au urmărit decât menținerea deplinei independențe a țării moștenite de la Bogdan I¹⁵.

Moartea lui Ludovic cel Mare lăsa ambele tronuri fără moștenitori în linie bărbătească. În această situație, fiica cea mai mică Hedviga – 8 ani – împiedicată de nobilii regatului de a lua în căsătorie pe un prinț de Austria, se căsătorește cu Jagello care, prin botez, deveni Vladislav – rege al Poloniei. Era deocamdată o unire de teritorii prin căsătoria celor doi, fiecare dintre soți având drepturile sale în pământul de moștenire, cu alte cuvinte Vladislav era moștenitorul Lituaniei, al Rusiei și al Haliciului. Cu timpul însă, el va deveni un credincios apărător al intereselor coroanei polone, chiar când acestea vor veni în contradicție cu cele ale marelui ducat lituanian.

Cealaltă fiică, Maria - 11 ani – se va căsători cu Sigismund de Luxemburg, viitorul împărat, care mulțumindu-se cu greu numai cu coroana Ungariei, va urmări, prin intrigi diplomatice sau expediții militare, să dobândească și cealaltă parte a moștenirii lui Ludovic, coroana polonă.

În felul acesta, după o perioadă de relativă stabilitate politică oferită de domniile lui Cazimir cel Mare și Ludovic cel Mare asistăm, după dispariția acestuia din urmă, la o accentuare pronunțată a contradicțiilor politice dintre cele două puteri ale Europei centrale și răsăritene, pe fundalul deja existent al dezagregării rapide a sistemului politic balcanic, măcinat de nesfârșite lupte interne.

Tânărul și vigurosul stat al otomanilor găsea un teren propice pentru a prolifera în voie, înghițind rând e rând teritoriile Peninsulei Balcanice în care Imperiul bizantin ajunsese a nu mai fi decât orașul Constantinopol, unde trăia un împărat devenit vasal otoman – așa cum se întâmplă cu Ioan al V-lea Paleologul în 1374, când se recunoaște vasal al emirului Murad I. Oștile otomane spulberă practic orice rezistență balcanică; în 1371, în bătălia de la Cirmen, pe malul sudic al râului Marița, cad liderii macedonieni Vukașin și Uglieșa, organizatorii primei mari rezistențe creștine antiotomane; în 1389 armata cneazului Serbiei, Lazăr, cel care cu doi ani în urmă - 1387 – obținuse victoria de la Plocinic - în alianță cu cneazul bosniac Tvrtko – sunt zdrobite în bătălia de la Kosovo, în vara lui 1393 *țaratul* de Târnovo este cucerit, iar hotarul nordic ajunge pe Dunăre. Este momentul când marea confruntare româno-otomană capătă un caracter deschis și inevitabil, momentul când locuitorii de la răsărit și de la sud de Carpați devin pentru sute de ani apărătorii hotarului sudic al Europei împotriva asediului asiatic asupra continentului. Începutul îl face Mircea cel Bătrân care, prin victoria obținută la Rovine a reușit să facă din Dunăre o stavilă de netrecut pentru puternicele oști ale Semilunii.

Dacă jumătatea secolului al XIV-lea îi afla pe români în plină luptă împotriva tătarilor Hoardei de Aur - concomitent cu acerba rezistență opusă expansionismului ungar – la sfârșitul veacului ei erau cei mai reductibili adversari ai otomanilor, stopându-le avântul spre centrul continentului, cu aceeași vigoare cu care împiedicaseră și împiedicau, expansionismul ungar să se desfășoare spre Balcani și Constantinopol. Strânși în menhina concentrică a unora dintre cele mai mari state ale timpului - *regatul polon, regatul ungar și Imperiul otoman* - românii vor desfășura ample energii militare și mai ales diplomatice pentru a neutraliza pe cât posibil această gigantică presiune dezintegratoare și a rămâne entități distincte pe harta politică a Europei.

Faptul că în 1386 la curtea lui Petru I se afla și Vasile Dmitrievici, fiul lui Dmitrie Donskoi, marele cneaz al Moscovei, refugiat aici în urma evadării din captivitatea tătară, constituie un argument în plus care reliefează prezența Moldovei în contextul relațiilor internaționale de la sfârșitul secolului al XIV-lea. Moldova, beneficiind de dezagregarea puterii Hoardei de Aur, era direct interesată în coalizarea forțelor ce se opuneau *restaurării dominației tătare asupra teritoriilor care scăpaseră de sub controlul său*¹⁷.

Revenirea Rusiei Roșii în stăpânirea regatului polon a oferit lui Petru I elementul esențial necesar asigurării viitorului politic al țării sale, pus sub semnul întrebării de tendințele

expansioniste ale feudalității ungare. În același timp, sacrificându-și *mândria personală pentru binele de obște*¹⁸, cel dintâi mușatin se hotărăște în 1387 să răspundă repetatelor, mai mult ca sigur, insistențe venite de la curtea cracoviană de a depune *omagiul de vasalitate*. Decizia nu este deloc întâmplătoare, ea revine la scurtă vreme după ce, în vara lui 1387, oștile polone realizaseră Haliciul la regat, în felul acesta vecinătatea cu Moldova fiind considerabil întărită.

Deși refuzau din principiu *omagiul vasalic*, domnii români l-au prestat în repetate rânduri deoarece pentru lumea feudală a Europei – și nu numai - acest mijloc era singurul mod de a stabili relații internaționale. Dar conținutul pe care domnitorii români l-au dat tratatelor încheiate cu regatele vecine a fost cel al unor acorduri bilaterale încheiate între parteneri egali în drepturi și obligații reciproce. Niciodată domnitorii români n-au înțeles relații vasalice ca pe o formă de subordonare, ci ca pe o alianță încheiată pe bază de obligații și avantaj reciproc și în temeiul unei depline egalități.

Motivarea actului omagial depus de Petru I coroanei polone a dat naștere unei întregi literaturi istoriografice. Unii l-au crezut pe voievod aflat în pericol otoman¹⁹, alții au văzut aici o continuare a relațiilor dintre Moldova și Rusia Roșie, care ca principat de Halici ar fi fost pe vremuri suzerană a Moldovei²⁰. Unii au considerat că este vorba doar de acțiunea mecanică a Hedvigăi de a lua în posesiune toată moștenirea ce-i rămănea după tatăl ei, deci între altele și, firește fictiv, dreptul asupra Moldovei²¹. Stanislas Sarnicki consideră suzeranitatea polonă asupra Moldovei ca derivând din supunerea *goșilor (sic!) de către sarmați*²². Oscar Halecki arată că Moldova acceptase suzeranitatea polonă dintr-un motiv de apărare în fața pericolului reprezentat de Ungaria, de tătari și otomani²³. N. Iorga vedea în stăpânirea Pocuției de către domnul Moldovei originea suzeranității polone, conchizând că actul din 1387 izvorăse din acel drept asupra Ungariei, pe care până târziu și l-a arogat Wladislaw Jagello, admitând că *putea fi vorba, ca interes, de garantarea posesiunilor din nordul Moldovei, acea țară a Șepenișului*²⁴. La rândul său P.P.Panaiteescu explică suzeranitatea polonă asupra Moldovei pe temeiuri economice: în 1387 Polonia a redobândit în chip definitiv Haliciul, ceea ce deschidea drumul spre Marea Neagră, și din dorința de a proteja acest drum, ea a adus Moldova sub suzeranitatea ei²⁵. Trebuie să precizăm că și în lipsa drumului prin Moldova legătura comercială cu Marea Neagră se putea face de-a lungul malului stâng al Nistrului, pe ruta vechiului drum tătarăsc, regiune controlată de lituanieini. Interesele Poloniei și ale Moldovei, de același ordin economic, s-au întâlnit pe un teren comun. Pentru Moldova, vama realizată în comerțul de tranzit era una dintre principalele surse de venituri. Suzeranitatea polonă reprezenta o acoperire eficientă împotriva pretențiilor ungare de suzeranitate, acestea din urmă legate de un program de expansiune teritorială spre gurile Dunării și de dominație efectivă²⁶.

Wladislaw Jagello terminând acțiunea sa în Lituania, la întoarcerea spre Cracovia trece în revistă noile regiuni cucerite și se oprește la Liov în septembrie. Aici vine Petru I să-i depună *omagiul*. Depunerea jurământului a avut loc la 14 septembrie 1387, iar consemnarea scrisă a fost redactată la 26 septembrie²⁷. Deosebit de importantă este precizarea conținută în document referitoare la faptul că jurământul religios a fost depus de Petru I, pe o cruce ținută în mâini, fapt semnificativ, de un înalt ierarh al bisericii răsăritene, Kiprian mitropolit al Kievului și al întregii Rusii²⁸.

Putem vorbi de o îmbinare dintre omagiul vasalic de tip occidental înfăptuit de Petru I cu prilejul întâlnirii sale cu regele Wladislaw Jagello și jurământul pe cruce al domnitorului, potrivit ritualului bisericii răsăritene. Aceasta exprima dubla orientare a țării peste care domnea: spre Polonia, ca reazem împotriva expansiunii maghiare, spre Bizanț pentru legitimitatea spirituală a puterii domnești și a statului de sine stătător²⁹.

De ce tocmai Kiprian a fost chemat la Liov pentru a fi martor la acest eveniment și pentru a da o consfințire spirituală a actului laic al închinării vasalice? Din capul locului trebuie să remarcăm că mitropolitul Kiprian - *al Kievului și al lituanienilor*, numit de patriarhul Filotei Kokkinos - *una dintre cele mai strălucite personalități ale Ortodoxiei răsăritene în secolul al*

XIV-lea³⁰, avea misiunea de a asigura în Estul Europei controlul Patriarhiei de Constantinopol asupra lumii ruse și de a îngreuna progresele catolicismului în această zonă.

Ca urmare a prăbușirii dominației angevine și a constituirii uniunii polono-lituaniene, în zonă au loc mari transformări politice în spațiul rus, ceea ce îl determină pe bazileul Ioan al V-lea Paleologul să-l investească pe Kiprian cu o misiune specială în teritoriile ruse apusene³¹.

Cu adevărat, evenimentul din septembrie 1387, respectiv jurământul lui Petru I pe crucea ținută în mâini de mitropolitul Kiprian al Kievului, este considerat a fi *primul contact oficial cunoscut între Moldova și Bizanț*³², care ulterior va avea repercursiuni, ori mai bine zis influențe asupra organizării ecleziastice a Moldovei.

NOTE:

1. Șerban Papacostea, *Triumful luptei pentru neatârănare: întemeierea Moldovei și consolidarea statelor feudale românești*, în *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 195-209; Stefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei – probleme controversate*, Iași, 1997, p. 257-266.

2. *Istoria militară a poporului român*, vol. II, București, 1986, p. 110-147.

3. Marele Mircea voievod, coordonator Ion Pătroiu, București, 1987; N.Șerbănescu, N. Stoicescu, *Mircea cel Mare (1386-1418) – 600 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești*, București 1987.

4. Constantin Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, Iași 1984, Idem, *Observații cu privire la procesul de formare și de consolidare a statului feudal Moldova în sec. XI-XIV. I*, în A.I.I.A. XVI 1979, p. 167-186; A.I.I.A. XVII, 1980, p. 117-139; Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia, Secolele XIV-XVII*, București, 1985; Ștefan S. Gorovei, *Poziția internațională a Moldovei în a doua jumătate a veacului al XIV-lea*, în A.I.I.A. XVI – 1979, p. 187-219; N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare*, Iași, 1978. Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei....*

5. Alexandru I. Gonța, *Românii și Hoarda de Aur 1241-1502*, Munchen, 1983; B.D. Grecov, A.I. Iacubovschî, *Hoarda de Aur și decăderea ei*, București, 1953. După moartea hanului Uzbek (1342) Hoarda de Aur intră într-o perioadă de treptată decădere. Implicați într-un lung război cu hanii hulaghizi din Persia, conducătorii ei nu s-au mai putut concentra asupra problemelor determinate de evoluția relațiilor politice internaționale petrecute dincolo de granița de apus a imperiului, atitudine care, în cele din urmă le va fi fatală.

6. C. Kogălniceanu, *Tabloul genealogic și cronologic al Dragoșștilor, Bogdăneștilor, Koriatoviceștilor și Mușăteștilor, domni ai Moldovei 1352-1668 cu adnotațiuni critice și Tabloul cronologic al tuturor domnilor Moldovei*, București, 1913; Jozef Wolff, *Principii lituano – ruși până la sfârșitul veacului al XIV-lea*, Varșovia, 1895; P.P. Panaitescu, *Jourg Koriatovici, prince lithuanien et la Moldavie*, în *Omăgiu M.S. Hrușevski*, Kiev, 1928.

7. A. veda pe larg I. Nistor, *Die moldawischen Ausprüche auf Pokutien*, Wien, 1910.

8. Jan Sikora, *Poziția internațională a Moldovei în timpul lui Iașcu: luptă pentru independență și afirmare pe plan extern*, în R.I. 8- 1976, p. 142 . 146; C. Auner, *Episcopia de Siret*, în *Revista catolică* 1913; Gh. I. Moiescu, *Catolicismul în Moldova până la sfârșitul veacului al XIV-lea*, București 1942; Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *Mărturii heraldice cu privire la începuturile statului feudal independent Moldova*, în *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 195-208; Idem, *Iașcu vodă*, în M.I. 2/1986, p. 20-22. Constantin Rezachevici, *Cronologia domnilor ...* p. 443-446.

9. Gh. I. Moiescu, *Catolicismul în Moldova....*, p. 67-105.

10. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol I 1346-1450, București, 1890, p.160.

11. A. Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Leipzig, sub voce.

12. C.Auner, *Episcopia de Siret...*, în loc cit; I. Sabin, *O nouă listă a episcopilor catolici din Moldova*, în *Revista catolică*, 1943, p.230-236
13. K.A.Romstorfer, *Die kirchebauten in der Bukowina*, în *Mitteillungen der Kais – konigl Central Commision* 1896; N. Iorga, G.Balș, *Începuturile arhitecturii bisericești în Moldova*, București 1925; P.Constantinescu Iași, *Evoluția stilului moldovenesc*, Iași 1927; Paul Henry, *Monumentele din Nordul Moldovei. De la origini până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, București 1984, p. 48-52; J. Juravle, *Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți*, în *Arhitectura*, 5/1976, p.51-53; Ștefan S. Gorovei, *Observații privind ordinea mormintelor voievodale de la Rădăuți*, în *M.M.S.* 10/1970, p.576-577; Vasile M. Demciuc, *Biserica Sf. Nicolae - Rădăuți – considerații istorice*, în *Codrul Cosminului*, 5/1999, p. 87-98.
14. Idem. *Petru I Mușat...*, p. 35-39.
15. Ștefan S.Gorovei, *Dragoș și Bogdan întemeietorii Moldovei*, București, 1973; C.Rezachevici, *Cronologia domnilor...*, 426-432.
16. Alexandru Diță, *17 mai 1395, o dată importantă în istoria universală – victoria românească de la Rovine*, în vol. *Marele Mircea Voievod*, coordonator Ion Pătroiu,, București, 1987 p. 254-277.
17. Șerban Papacostea, *Aux debuts de l'Etat moldave. Considerations en marge d'une nouvelle source*, în *R.R.H.* 1/1973, p. 156-157; V.Ciobanu, *Țările române și Polonia. Secolele XIV-XVI*, București, 1985, p. 15-59; Vasile Demciuc, *Petru I Mușat ...*, p.32-44.
18. N. Iorga, *Istoria bisericii...* vol. I., p. 47.
19. Ioan Ursu, *Relațiile Moldovei cu Polonia, până la moartea lui Ștefan cel Mare*, Piatra Neamț, 1898, p. 25 și urm.
20. J. Niemierowski, *Unterschung des polonischen Oberhoheitsrechts uber die Moldau*, Leipzig, 1872, p. 42.
21. O.Gorka, *Zagradnienie czarnomorskie w polytice polskiego srednowie*, p. 32 – 33.
22. S.Sarnicki, *Annales sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lituanorum*, în J. Dlugosz *Histoariae Poloniae*, Lipsiae, 1712, col. 911.
23. Oscar Halecki, *Les relations polono- roumaines*, în *Revue historique du sud –ouest europeenes*, 1936, p. 233 – 238 .
24. N.Iorga, *Istoria românilor*, București, 1938, vol. III, p. 260.
25. P.P.Panaiteescu, *Legăturile moldo-polone în secolul XV – și problema Chiliei*, în *Romanoslavica*, 1958, p. 95-118.
26. Șerban Papacostea, *De la Colomeea la Codrii Cosminului. Poziția internațională a Moldovei la Sfârșitul sec. XV. în Romanoslavica*, 1970, p. 525-553.
27. C.Rezachevici, *Mircea cel Bătrân și Moldova*, în *R.I.* 8/1986, p. 746-758.
28. M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași 1932, p. 599.
29. Ștefan S.Gorovei, *Aux debuts...* p.207 și urm.
30. J. Mejendotff, *Byzantium and the Rise of Russia . A study of byzantino – russia relations in the fourteenth century*, Cambridge, 1981, p.197.
31. Șerban Papacostea, *Întemeierea Mitropoliei Moldovei...*, p. 529.
32. Ibidem.

Întemeierea Mitropoliei Moldovei – implicații politice și spirituale

Având în vedere rolul aparte jucat de instituția Bisericii¹, mai ales la începuturile culturii medievale românești, atunci când, prin intermediul legăturilor ecleziastice s-au stabilit cel mai adesea anume raporturi și influențe, se impune de la început cercetarea situației ecleziastice a Moldovei, a conjuncturii începuturilor organizării ecleziastice ortodoxe într-o lume aparținând geografic, politic și cultural Răsăritului european.

Până la instituirea unui ierarh canonic și legal legitimat în Moldova, toate cele convenite stepenei arhieresti în mijlociul credincioșilor, se săvârșeau de către acei episcopi *itineranți*, misionari a căror existență în Moldova este atestată încă din prima jumătate a secolului al XIII-lea. Astfel ne gândim la Scrisoarea din 14 noiembrie 1234 a papei Grigorie al IX-lea (1227-1241) adresată Prințului de Coroană al Ungariei Bela, prin care se plângea că niște *pseudoepiscopi* - trebuie să înțelegem că este vorba de expiscopi ortodocși- acționează în cuprinsul Episcopiei cumanilor din Vrancea².

Dacă înainte și după 1200 pătrunderea monahilor catolici era curentă dincoace de Carpați prin cistercieni, și apoi, în secolul al XIV-lea, dominicanii și franciscanii au înscris un capitol aparte al istoriei ecleziastice pe pământul românesc stând uneori aici și la originea unor vremelnice episcopate catolice, epoca secolului al XIV-lea a însemnat și afirmarea triumfătoare a Ortodoxiei în viața spirituală, în civilizația românilor.

Dificultățile prin care trecuseră în a doua jumătate a secolului al XIV-lea papalitatea în vremea așa zisei *captivități de la Avignon* (sfârșită la 1377) și o dată cu *marea schismă a Occidentului*, și mai târziu cu *perioada conciliară*, pe de altă parte *purtarea intereselor* preponderente al Ungariei lui Sigismund de Luxemburg spre problemele politicii central-europene, sunt toate acestea hotărâtoare în problema ce ne interesează, și anume întărirea considerabilă în cursul celei de a doua jumătăți a veacului al XIV-lea a rolului și locului *Bisericii ortodoxe*, a ierarhiei mitropolitane în Moldova ce avea deja capitala la Suceava.

Datorită progreselor multiple ale societății medievale timpurii românești, nevoile de organizare ierarhică și în domeniul vieții bisericești au dus la apariția unor scaune episcopale, a căror începuturi se leagă nemijlocit de istoria bisericească balcanică, a unor centre ce cuprindeau principalele focare, din acea vreme, de viață spirituală.

Rezultatele cercetărilor efectuate în ultimele decenii dovedesc din plin existența unei vieți bisericești la răsărit de Carpați într-o formă aparte, dar în nici un caz nu avea acel aspect primitiv de care vorbea Paul Henry³, cel care considera că abia călugării lui Nicodim⁴ au adus în Moldova prima organizare a vieții religioase; firește admitem existența unei rodnice colaborări în organizarea vieții bisericești, la întemeierea unor ctitorii⁵, dar în nici un caz primordial.

În Moldova sfârșitului de veac XIV tendințele isihaste⁶ nu vor fi lipsit în comportarea și în modul de viață al monahilor autohtoni din schituri și mănăstiri, monahi care vor fi intrat în contact direct cu gândirea palamită prin intermediul unor opere teologice ale unor lucrări ce aparțineau literaturii hagiografice din Sfântul Munte Athos ori din centrele monahale de la Paroreea, Chalcidicia ori Kilifarevo.

Asemenea înjghebări, trădând o viață retrasă, departe de tumultul evenimentelor, a unor anahoreți ce preferau traiul solitar, idioritmnic în condițiile care le puteau oferi bisericeștele și chiliile săpate în stâncă, ori sculptate în lemn, în păduri și locuri retrase, căutate cu predilecție de călugării orientali în prima vârstă a evului mediu, nu mai puteau corespunde noii etape a traiului călugăresc pe care o inaugura la începutul deceniului al VIII-lea al secolului al XIV-lea cunoscutul reorganizator al vieții monahale, Nicodim, originar din eclectica lume a Macedoniei.

Biserica ortodoxă de la Răsărit de Carpați, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea era indirect sub egida confesională a înaltului for spiritual de la Constantinopol⁷. Autoritatea patriarhului ecumenic fiind exercitată prin instanțele ierarhice inferioare cu sediul în vecinătatea Moldovei. Pentru nordul Moldovei, organizarea cultului și a instituțiilor corespunzătoare depindea de Episcopia de Halici⁸. Subordonarea bisericii din Moldova față de Episcopia de Halici⁹ s-a accentuat după 1387, după prestarea jurământului de credință a lui Petru I.

Deși Moldova nu avea o ierarhie bisericească recunoscută de Patriarhia de Constantinopol, și poate tocmai de aceea, după cum și pentru a ieși dintr-o situație politică neclară, care trebuia să ducă la recunoașterea sa ca domn și de către ceilalți conducători de state suverane, predecesorul lui Petru I, Lațcu vodă¹⁰ a mers pe calea deschisă de împăratul bizantin Ioan al V-lea Paleologul (1341-1376; 1379-1391) cel care, în 1369, călătorind la Avignon,

accepta condițiile cerute de suveranul pontif: anume anularea schismei dintre Biserica ortodoxă și cea Catolică.

Urmărind probabil recunoașterea sa ca suveran de către papă și prin aceasta implicit de către Polonia și Ungaria, Lațcu începe înainte de 1370 *tratativele de convertire la catolicism*¹¹. Astfel Lațcu trimite la papa Urban al V-lea doi frați minoriți, pe Nicolae de Mehlsack și pe Pavel de Schweidnitz spunând că *deși el și poporul lui sunt creștini, sunt însă schismatici și doresc să se întoarcă la credința adevărată*, cerând să se scoată Moldova de sub jurisdicția episcopului de Halici și să se înființeze un episcopat catolic la Siret¹².

În această situație papa Urban al V-lea i-a înștiințat pe arhiepiscopii din Praga, Breslau și Cracovia că *ducele Moldovei* mai dorește în afară de trecerea sa la *credința adevărată*, ridicarea orașului Siret, capitala Moldovei la acea dată, la rangul de *civitas*. La 9 martie 1371 papa rânduieste în orașul Siret ca episcop pe minoritul Andrei Jastrzebiec de Cracovia, fost confesor al mamei lui Ludovic cel Mare¹³; jurisdicția episcopatului catolic de Siret s-a întins asupra întregii Moldove, cu toate că în Moldova mai funcționa încă, se pare, mai mult formal *Episcopia Milcoviei*, ce se afla sub jurisdicția ierarhiei catolice din regatul ungar¹⁴.

În răspunsul din 25 ianuarie 1372, papa însuși scria domnitorului Moldovei *nobilis vir Laczko dux Moldaviensis patrium seu nationis Wlachie*¹⁵, felicitându-l pentru întoarcerea la catolicism, astfel *ne pare rău de femeia ta, care stăruiește în rățcirile vechi*.

Faptul că Doamna Ana și fiica Anastasia au rămas în continuare în *credința bisericii ortodoxe*, și că Lațcu Vodă este îngropat în Biserica Sf. Nicolae – Rădăuți și nu în cea catolică de la Siret, ar putea fi o dovadă că trecerea lui Lațcu la catolicism a fost mai mult un gest politic decât un gest pornit dintr-o convingere, ar fi o dovadă, dar nu cea mai concludentă. Neatârmaarea eclesiastică a Moldovei de Halici, recunoscută de papalitate pe la 1370, însemna și emanciparea Moldovei de pretențiile de dominație ale stăpânitorilor politici ai Haliciului.

Succesul lui Lațcu, dacă a fost un succes, a fost însă de scurtă durată, după instituirea uniunii personale ungaro-polone, și progresiva instaurare a dominației ungare la Halici, s-a înființat arhiepiscopia catolică de Halici la 1375¹⁶. Ca urmare, anularea autonomiei episcopiei catolice de Siret, ceea ce înseamnă hotărârea regelui de a readuce Moldova în situația de voievodat dependent de coroana ungară¹⁷.

În împrejurări internaționale considerabil modificate, ca urmare a constituirii uniunii polono-lituaniene în 1385, devenită în acest timp principală putere în Europa centrală – răsăriteană, și ca urmare a dezagregării concomitente a puterii angevine după moartea lui Ludovic de Anjou (1382), Moldova blocată în direcția Romei, a încercat să obțină independența eclesiastică de data aceasta de la Bizanț. Orientarea către Bizanț se făcea luând în vedere unele calcule firești intereselor românești: a accepta catolicismul însemna să adopți un masiv element de apropiere cu regatele catolice și vecine, și, în felul acesta să riști ca în timp să fii mult mai ușor înghițit de către ele; totodată catolicismul însemna posibilitatea de amestec necontrolat în treburile interne ale statului, ca urmare a caracterului său supranațional și, deci, recunoașterea de către autoritatea papală numai a entității statale, dar nu și a independenței, situație pe care românii nu au admis-o niciodată de-a lungul istoriei; Patriarhia de Constantinopol, deși cu pretenții de *hegemonie transanțională* oarecum identice cu cele ale papalității, a admis, când autoritatea politică locală a fost în măsură să-și impună punctul de vedere, ceea ce s-a numit *autocefalie*, adică conducerea de sine stătătoare a unei biserici ortodoxe naționale.

Se poate afirma cu certitudine că Mitropolia Moldovei a luat ființă cu statut canonic recunoscut ca urmare a unei inițiative a patriarhiei de Constantinopol în cadrul contrapropagandei ortodoxe față de catolicismul polon, înainte de septembrie 1386, când este atestată prima oară documentar într-un *Manual de cancelarie bizantin*, intitulat *Expunere nouă*. *Cum scrie acum patriarhul Constantinopolului către Papă și către ceilalți patriarhi și arhiepiscopi, precum și către mitropoliți și către împărați și către stăpânitorii lumești. Care este acum rânduiala scaunelor ce depind de patriarhul Constantinopolului și care arhiepiscopii și episcopii au fost înălțate mitropolii. Cum scriu mitropoliții către acest patriarh și către ceilalți*

*patriarhi și către împărați și către alți câțiva. S-a scris expunerea de față la 1 septembrie anul 6895 (1386) indictionul X*¹⁸.

În același spirit trebuie înțeleasă și transformarea mănăstirii maramureșene Sf. Arhangheli din Perii Maramureșului, în stavropighie a Patriarhiei de Constantinopol în august 1391¹⁹ – așadar statut de locaș mănăstiresc în dependență directă de scaunul patriarhal conferind în același timp egumenului calitatea de *exarh al ținuturilor supuse mănăstirii*²⁰.

Paralel cu aceste acțiuni ale Patriarhiei de Constantinopol, domnitorul Petru I s-a adresat mitropolitului Antonie al Haliciului, cu rugămintea de a-i hirotonisi doi episcopi ortodocși aleși de el: Josif pentru Cetatea Albă și Meletie pentru Rădăuți. Nu era un caz aparte. Cazimir cel Mare (1333-1370) apoi Olgierd, ducele Lituaniei (1354-1377), înaintea de 1375, solicită patriarhului ecumenic Filothei de Constantinopol în a doua arhipăstorire (1364-1377) să se aprobe crearea unor centre mitropolitane ortodoxe în teritoriul stăpânit de ei.

Așadar Petru I cere ca Josif să fie hirotonisit ca episcop de Cetatea Albă, unde deja era o episcopie²¹. Este vorba deci de cererea de hirotonie a lui Josif pentru scaunul de la Cetatea Albă, și nu de o *recunoaștere* a instituției ierarhice bisericești.

Moldova, ca și Serbia, a ținut de la început să-și aibă păstor autohton și s-a opus ideii ierarhului trimis de Bizanț, cu toate că se știa că încă din 1355 se hotărâse într-un sinod că *în viitor patriarhia va socoti ca lucru necuviincios și chiar primejdios ca să se numească în vrednicia de mitropoliți candidați din locurile (unde să păstorească) poporul*, rezervând această cinste exclusiv pentru clerul ridicat și binecuvântat de Dumnezeu din slăvița cetate a Constantinopolului²². Patriarhia de Constantinopol hotărâse ca în scaunul episcopal de Cetatea Albă să fie instalat Teodosie, grec de origine. În această situație, Petru I intervine din nou la Antonie al Haliciului, nevrând ca ierarh în Cetatea Albă, care era un mozaic de neamuri și proaspăt inclus în granițele Moldovei, un străin, ci un autohton²³.

Patriarhul Nil (1380-1388) a refuzat categoric să recunoască pe cei doi vlădici hirotoniși de Antonie al Haliciului. Printre cauzele refuzului categoric al patriarhului credem că a fost atât originea română a celor doi ierarhi²⁴, dar mai ales teama ca noua mitropolie să nu urmărească autocefalia față de Patriarhie. A stârnit oarecum nedumerire izvorul al cărui text grecesc²⁵ cuprinde aparent ciudata afirmație potrivit căreia Josif fusese pe vremuri *episcop sârbesc* ce a *cotopit* Biserica Moldovei.

Cu mai bine de șase decenii în urmă Ilie Minea, oprindu-se asupra acestui subiect, arăta că Fr. Miklosich și J. Muller au transcris greșit epitetul *pseudoepiscopos* – *serboepiscopos*²⁶; alți cercetători arătau că nu e vorba decât de un pretext al bisericii ecumenice întru respingerea pretențiilor mușatine și ale lui Josif²⁷. Acest pretext – al legăturii și apartenenței de Ohrida – din punct de vedere al dreptului bisericesc, al Canoanelor Bisericii Ortodoxe stabilite de Sinoadele ecumenice – respectiv Canoanele 4-6 ale Sinodului I ecumenic de la Niceea și a Canoanelor 25 și 28 ale Sinodului IV ecumenic de la Chalcedon – e foarte grav, întrucât aduce cu sine culpa de apostazie, de trecere de la o biserică la alta.

După apariția studiului lui Michel Lascaris privind atârnarea canonică a scaunului mitropolitan din Moldova de Arhiepiscopia de Ohrida²⁸ s-a crezut că legenda atârnării de Ohrida *cade* – după cuvântul lui N. Iorga – *în rândul acelor greșeli tradiționale care nu se mai discută și n-ar fi trebuit poate, să fie discutate niciodată*²⁹. N. Iorga înțelege prin *syngenes* cum apare în documente referitor la Josif, sensul de apartenență la același etnos, respingând *învinuirea că el și tovarășul său ar fi fost ... de ierarhie sârbească*³⁰. V. Laurent înțelege prin *serboepiscopos*, episcop de hirotonie și obediență sârbească, ori el nu crede nici un moment în vreo încercare de amestec al unei biserici *abia tolerate* (cum era biserica sârbească din punct de vedere constantinopolitan), într-un *pământ de jurisdicție grecească*³¹. Relativ recentul volum de izvoare privind istoria românilor, pentru *serboepiscopos* se aduce sublinierea *adică uns de către mitropolitul de limbă slav al Haliciului*³². I. Nistor, într-o comunicare la Academia Română respinge părerea că mitropoliile românești ar fi fost supuse cândva canonicește Arhiepiscopiei de Ohrida³³.

Apariția în 1967 a studiului semnat de fericitul întru adormire mitropolitul Tit Simedrea a adus o serie de lămuriri, și anume în primul rând că această tradiție a atârnării canonice a Mitropoliei Moldovei de Ohrida *obârșește din două tâlcuiri geografice vechi sârbești*: din cartea lui Ptolemeu despre eparhia Ohrida una alcătuită de egumenul Hilandarului Macarie ... *despre țările dacice și despre hotarele lor*, și alta de Dimitrie Cantacuzen, *Despre țările dacice interpolate în textul sintagmei lui Matei Vlastares*, versiune sârbă în anul 1534-1535³⁴, și așa se explică și informațiile ce ne oferă lectura Cronicii lui Ureche și a intepolatorilor săi, între care Mihai Călugărul, apoi lectura Cronichilor celor doi Costini și știrile furnizate de Dimitrie Cantemir. Al. Elian consideră că *în ceea ce privește Moldova, existența unor legături canonice cu Arhiepiscopia de Ohrida în secolul XV nu poate fi tăgăduită, dar nu trebuie să i se exagereze importanța*³⁵.

Interesantă este concluzia la care se ajunge citind documentul din 7 ianuarie 1407 prin care Josif I așeza – aproape voievodal – ca egumen la Neamț și la Bistrița, pe popa Domețian, întocmai precum în Serbia – singura arie balcanică a veacului al XIV-lea în care se observa colaborarea între suveran – ierarhi și egumeni³⁶. Că mai poate fi vorba și de oarecare influențe în plan arhitectonic ca urmare a relațiilor Ohrida – Moldova vom vedea ceva mai târziu. Moartea mitropolitului Antonie al Haliciului în 1391 a lăsat teren liber de manifestare contradicțiilor de interese. Patriarhia de Constantinopol s-a grăbit să-și afirme dreptul de a decide în problema succesiunii la scaunul mitropolitan, numindu-l pe *ieromonahul Simon din Rusia Mică* drept administrator al diocezei Haliciului³⁷. Actul de autoritate al patriarhului ecumenic a dat însă greș. Wladislaw Jagello a impus pe scaunul de Halici pe propriul său candidat, episcopul de Luțk pe care l-a trimis în 1393 la Constantinopol spre confirmare³⁸.

Când în 1391 Teodosie s-a prezentat în Moldova pentru a ocupa scaunul mitropolitan, Petru I l-a întâmpinat justificându-i că țara are mitropolit³⁹. Patriarhia nu s-a resemnat în fața refuzului domnitorului moldovean și a numit un nou mitropolit în persoana lui Jeremia⁴⁰, dar și acesta trebui să renunțe, nu înainte de a arunca *anatema* asupra tuturor locuitorilor țării. Printr-o scrisoare patriarhală se instituia la Suceava aprobarea anatemizării aruncate de *Marea Biserică* asupra domnitorului și locuitorilor, pentru că îi susținea pe cei doi ierarhi⁴¹. Aceste drastice măsuri s-au luat ca urmare a faptului că, după opinia Patriarhiei ecumenice, în viața bisericească a Moldovei era vorba de o *apostazie*, iar Josif I și Meletie erau considerați *adulteri*. Aceasta se întâmpla înainte de 1393, când Jeremia participa la lucrările unui sinod la Constantinopol semnând ca *smeritul mitropolit al Mavrovlahiei*⁴². Deci în legătură cu Josif I și Meletie nu era vorba de o depunere de scaun *kathairesis* care i-ar fi privat de prerogativele episcopale, ci numai de o suspendare⁴³.

După 1393, în urma căderii țaratului bulgar de la Târnovo sub turci, Patriarhia de acolo a fost desființată, iar patriarhul Eftimie trimis în exil. Biserica bulgară ajunge sub jurisdicția Patriarhiei de Constantinopol, care trimitea la Târnovo – ca *locotenent de mitropolit* tocmai pe Jeremia. Cu această numire putem socoti misiunea lui Jeremia terminată în Moldova, deși el continua să se intituleze *mitropolit al Moldovei*, refuzând să facă *paretisis* și din exilul său a cerut să fie repus în scaunul său⁴⁴. După urcarea pe tronul Moldovei a lui Ștefan I (1394-1399) s-au făcut încercări de ambele părți pentru stingerea neînțelegerilor dintre Moldova și Patriarhia ecumenică.

În primăvara anului 1395, Ștefan I a trimis la Constantinopol o solie în frunte cu protopopul Petru din Suceava, cu *daruri și scrisori* către patriarh, rugându-l să ridice anatema aruncată cu câțiva ani înainte și să recunoască pe Josif și pe Meletie ca pe ierarhi canonici în Moldova. Patriarhul refuză categoric recunoașterea celor doi ierarhi moldoveni, pe care îi chemă la Constantinopol spre a fi judecați de *Sinodul patriarhal*⁴⁵. În urma întrevederii, patriarhul numea pe protopopul Petru ca *dichiu* adică împuternicit sau mai bine zis reprezentant al său la conducerea treburilor bisericești. Astfel, în mai 1395, la Patriarhia ecumenică a avut loc crearea unei funcții noi: aceea de *exarh patriarhal pentru Moldova*. În această funcție este numit protopopul Petru și trimis ca locțiitor de mitropolit al Moldovei în numele patriarhului. Patriarhul

sugera chiar în scrisoarea trimisă lui Ștefan I posibilitatea numirii unui mitropolit, cu asentimentul domnitorului, în cazul alungării celor doi episcopi *atunci ne vom gândi să facem mitropolit cu voia ta*⁴⁶. În toamna anului 1395, patriarhul ecumenic în înțelegere cu împăratul bizantin *Manuel al II-lea Paleologul* (1391-1405) a trimis pe mitropolitul Josif de Mythilene în părțile Mavrovlahiei unde poporul se afla sub anatema. Patriarhul poruncește mitropolitului Josif de Mythilene ca ajuns la Suceava, să nu facă nimic în privința ierarhilor dar cu privire la credincioși, îi dădea dezlegare *să facă cum va socoti mai potrivit, păzind însă și rânduiala canonică*.

J. Darrouzes leagă această misiune de victoria de la Rovine⁴⁷. Putem spune că misiunea mitropolitului de Mythilene a coincis cu momentul în care regele Sigismund începe propaganda pentru organizarea unei mari cruciade anti-otomane. Scopul cu care solul imperial și patriarhal pleca *prin părțile Valahiei* nu putea fi altul decât să ia legătura cu regele Sigismund și cu Mircea cel Bătrân. În susținerea acestei afirmații pornim și de la faptul că Mythilene era capitala insulei Lesbos, iar flota din Lesbos se angajase să participe la cruciada ce se pregătea, *alături de flota din Chios, urmând a păzi coastele Mării Negre și malurile Dunării*⁴⁸.

În ianuarie 1397 patriarhul ecumenic trimite ca dichiu și exarh în părțile Haliciului pe mitropolitul Mihail de Bethleem, având și misiunea de a încerca o rezolvare a situației Bisericii Moldovei, a-i îndepărta pe cei episcopi locali, considerați *pierzători de suflete și împrăștiatori ai turmei sufletești*⁴⁹. Dar și misiunea mitropolitului Mihail de Bthleem nu a atins scopul scontat de Patriarhia de Constantinopol care ridica anatema asupra preoților și credincioșilor, menținând-o asupra boierilor *pricinuitori ai nesupunerii*⁵⁰. Concomitent intervine și mitropolitul Kiprian al Kievului în vederea stingerii neînțelegerii între Patriarhie și Mitropolia Moldovei. În ianuarie 1397, patriarhul ecumenic răspunde mitropolitului Kiprian arătându-i că și el este măhnit de situația bisericească din Moldova, asigurându-l că *nu va neglija să îndrepte lucrurile*, dar în același timp arată că Jeremia nu putea să fie *îndepărtat căci i s-ar încălca sfintele canoane*⁵¹.

În vara anului 1401, o delegație de boieri trimisă de Alexandru cel Bun se afla la Constantinopol, cu scopul mărturisit să informeze clar Patriarhia că Josif era localnic, că fusese consacrat de mitropolitul Haliciului, cerând cu alte cuvinte recunoașterea canonicității hirotonisirii. Este posibil ca în această delegație să fi fost și preotul Isidor care se afla deja la Constantinopol⁵². Închinându-se față de logica situației, Patriarhia ecumenică recunoaște mai întâi calitatea preotească a lui Josif, apoi canonicitatea calității sale episcopale, obținută legitim de la Halici, pentru a-l confirma în cele din urmă în demnitatea de mitropolit legiuit al țării. În același an s-a reglementat situația Mitropoliei de Halici care a fost ulterior cunoscută sub numele de *Mitropolie a Kievului și a întregii Rusii*.

Pentru a abține informații suplimentare, patriarhul Matei trimite o delegație în Moldova, compusă din *cinstitul între ieromonahi și părinte duhovnicesc kir Grigorie, călugărul chiliei mele, îi pe cel aflat în mare cinste dascălul Sfintei Evanghelii de la Prea Sfânta mare Biserică a lui Dumnezeu, de la noi, dascălul kir Manoil*⁵³, delegație care purta și gramata de confirmare a instalării lui Josif ca Mitropolit al Moldovei cu reședința la Suceava să *slujească și să sfințească și să facă toate ca un adevărat mitropolit*⁵⁴.

Trebuie să recunoaștem că cercetarea patriarhală era mai mult formală, căutând să salveze prestigiul Patriarhiei care în final trebui să cedeze, încheindu-se astfel dezbinarea care dăinuia între Biserica Moldovei și Patriarhia ecumenică. În acest fel, după cercetarea făcută de cei doi apocrisiari patriarhali lămurii asupra situației bisericii din Moldova, Mitropolia Moldovei primea binecuvântarea de funcționare din partea Patriarhiei ecumenice, ce reprezenta supremul izvor de legitimitate în ordine ecleziastică, pentru întreaga creștinătate răsăriteană. Întemeierea Mitropoliei Moldovei putem afirma că a fost rezultat al îmbinării dintre voința țării, a domniei ei și efortul Patriarhiei ecumenice de a recupera pozițiile pierdute în Europa Răsăriteană, în favoarea catolicismului.

Pentru aproape cinci decenii, Bizanțul era cel ce avea să fie prezența precumpănitoare în principatul românesc al Mușatinilor, *jalonând hotărâtor calea regală a intrării acestuia în*

comunitatea Răsăritului ortodox⁵⁵. Stabilirea legăturilor cu Patriarhia de Constantinopol și cu bazele bizantine, apoi succesiunea de ierarhi bizantini în scaunul mitropolitului Josif, au jucat un rol deloc neglijabil. Civilizația moldovenească a secolului al XV-lea și al XVI-lea avea să se înfățișeze ca o sinteză clasică, în care duhul locului modela tot ce însemnase împrumut din Bizanțul grecesc sau ecou al Balcanilor slavi, purtând astfel ceva din amintirea originilor ei, a realismului funciar și a neabătutei voințe de temeuri spirituale autohtone.

Odată cu recunoașterea lui Josif ca mitropolit al Moldovei, putem afirma că s-a inaugurat *perioada bizantină* din istoria Moldovei. După prăbușirea Constantinopolului, în 29 mai 1453, după alungarea ultimului mitropolit grec al Moldovei Ioachim, succesorul acestuia Teoctist I, începe o *perioadă de cea mai largă autonomie a Bisericii Moldovei, egală, în fapt, cu o adevărată autocefalie*⁵⁶.

NOTE

1. Valentin Al. Georgescu, *Instituțiile statelor românești de sine stătătoare*, în *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 209-250; idem, *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII*, București, 1980.
2. D.R.H.D. *Relații între Țările Române I, (1222-1456)*, București 1977, p. 20-21.
3. Paul Henry, *Les eglises de la Moldavie du Nord des origines a la fin du XVI-e siecle. Arhitecture et peinture*, Paris 1930, p. 28-30.
4. Ștefan Ieromonahul, *Viața Sfântului Nicodim*, Craiova, 1935; Emil Turdeanu, *Les premieres ecritures religieuses en Valachie: l'egumene Nicodeme de Tismana et le moine Philotes*, în *Revue des etudes roumaines*, 1954, p. 114-144; E. Lăzăreanu, *Nicodim de la Tismana și cultura românească*, în *Romanoslavica*, 1965, p. 237-284; V. Brătulescu, *Sfântul Nicodim de la Tismana*, în *M.O.* 12/1975; Monahia Patricia Codău, *Cuviosul Nicodim cel Sfințit de la Tismana*, în *B.O.R.* 1-2/1975, p. 195 și urm.; Radu Crețeanu, *Personalitatea Cuviosului Nicodim de la Tismana după documentele vremii*, în *M.O.* 11-12/1976, p. 935 și urm.; Nestor Vornicescu Severineanu, *Cuviosul Nicodim de la Tismana ctitor de sfinte locașuri*, în *M.O.* 11-12/1976, p. 925-934. Pr. Gheorghe I. Drăgulin, *Sfântul Nicodim de la Tismana și curentele vieții religioase din veacul al XIV-lea*, în *M.O.* 11-12/1976, p. 962 și urm.; Arhim. Veniamin Micle, *Despre monahismul ortodox român anterior secolului al XIV-lea*, în *G.B.*, 3-4/1978, p. 300-317. Pr. Viorel Ioniță, *Cuviosul Nicodim cel Sfințit de la Tismana*, în *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, București, 1987, p. 299-305.
5. Arhim. Veniamin Micle, *Despre monahismul...* p. 316.
6. Întemeietorul mișcării isihaste a fost Grigorie Sinaitul, un călugăr născut în Asia Mică, stabilit după 1325 la Paroreea. Mișcarea isihastă este încheată ca sistem, ca alcătuire a teologiei bizantine din secolul al XIV-lea. J. Meyendorff, *Gregoire Palamas. Defense des saintes hesychastes*, Louvaine, 1959; B. Tatakis, *La Philosophie Byzantine*, Paris, 1959; E. Tachias, *Le mouvement hesychaste pendant les dernieres decenies du XIV-e siecle*, în *Kleromania*, Thesalonica 1/1974, p. 113-132.
7. Scaunul patriarhal de la Constantinopol ocupa primul loc între patriarhiile apostolice ale Răsăritului, urmat de Alexandria, Antiohia, Ierusalim.
8. Milan Șesan, *Organizarea bisericească veche carpatică*, *M.A.* 5-6/1959, p. 367-378.
9. Episcopia de Halici a fost atestată pentru prima dată în 1157; în 1371 Patriarhia ecumenică reprezentată prin Filotei patriarhul, acceptă înființarea Mitropoliei Haliciului.

10. N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei...*, p. 35-42. Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *Mărturie heraldice cu privire la începuturile statului feudal independent Moldova, în Constituirea statelor...*, p. 195-208; Idem, *Lațcu Vodă*, în *M.I.*, 2/1986.
11. Gheorghe Moiescu, *Catolicismul în Moildova până la sfârșitul veacului al XVI-lea*. București 1942, p. 48-54.
12. Hurmuzaki, *Documente* 1/2, p. 161.
13. C. Auner, *Episcopia de Siret (1371-1388)*, în *Revista catolică*, 1913, p. 226-245. I. Sabău, *O nouă listă a episcopilor catolici din Moldova*, în *Revista istorică*, 1943, p. 230-236.
14. Gheorghe Moiescu, *Catolicismul în Moldova*, ... p.48.
15. Hurmuzaki, *Documente*, XIV, 2, p. 160.
16. W. Abraham, *Powstanie organizacyi kosciola lacinskiego na Rusi*, I., Lwow, 1904.
17. Șerban Papacostea, *Întemeierea Mitropoliei Moldovei...*, p. 526.
18. Jean Darrouzes, *Ekthesis nea, manuel des pittakia du XIV-e siecle*, în *R.E.B.* 27/1969; Idem, *Les regestes des actes du Patriarcat de Constantinopol*, vol. I. *Les actes des patriarches*, fasc. VI. *Les regestes de 1377-1410*, Paris, 1979; Idem, *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitani*, Paris, 1981; Ciprian Zaharia, *Josif I Mușat...* p. 23m.
19. Mitropolitului Dosoftei îi datorăm o copie a gramatei patriarhale prin care se acorda calitatea de stavropighie mănăstirii maramureșene.
20. I. Mihaly, *Diplome maramureșene din sec. XIV-XV*, Sighet, 1900; I. Moga, *Voievodatul Transilvaniei. Fapte și întâmplări istorice*, Cluj, 1944; R. Popa, *Zur kirchlichen Organisation der Rumanen in Nordsiebenburgen im Lichte des patriarchalischen Privilegium von 1391*, în *Ostkirchlichen Studien*, 4/1975.
21. În timpul domniei lui Andronic Paleologul (1282-1328), între cele șapte eparhii din Rusia Mică se afla și Asprocaston, alături de Halici, Vladimir, Premisl, Luțk, Yurov, Holm. Unul dintre ierarhii Cetății Albe, episcopul Chiril, participa în 1345 la alegerea episcopului de Smolensk. A vedea Victor Spinei, *Moldova în secolele...*, p. 233-257;
22. *Istoria Bisericii Române*, I. București, 1957, p.178.
23. Șerban Papacostea, *Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei (sec. XIV-XVII) Drum și stat*, în *S.M.I.M.* 1983, p. 35-49.
24. N. Crețulescu, *Istoria Sfintei Mănăstiri Râșca, Fălticeni*, 1903, p. 13-18; Scarlat Porcescu, *Josif cel dintâi mitropolit cunoscut al Moldovei*, în *M.M.S.* 3-4/1964, p. 126-130.
25. Fr. Miklosich, J. Muller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani. Acta et diploma graeca medii sacra et profana*, II, Wien, 1862, p. 562; *F.H.D.R. Izvoarele României*, IV, București, 1982, p. 269-273.
26. Ilie Minea, *Argument nou în contra autenticității uricului atribuit lui Jurg Koriatovici*, în *Revista Arhivelor*, 2/1926.
27. C. Marinescu, *Înființarea mitropoliilor...* p. 266.
28. Michel Lascaris, *Joachim, metropolit de Moldavie et les relations de l'eglise moldave avec le patriarchat de Pec et l'archeveque d'Achris, au XV-eme siecle*, în *Bulletin de la Section historique de l'Academie Roumaine*, 1927.
29. N. Iorga, *Istoria bisericii...*, vol. I. p. 46.
30. Idem. *Condiții de politică...*, p.410.
31. V.Laurent, *Aux origines...*, p. 161.
32. *F.H.D.R.*, IV, p.271, nr. 106.
33. I.Nistor, *Legăturile cu Ohrida și exarhatul plaiurilor*, în *A.A.R.M.S.I.* 1945.
34. Tit Simedrea, *Unde și când a luat ființă legenda despre atârnarea canonică a scaunelor mitropolitane din Țara Românească și Moldova de Arhiepiscopia de Ohrida*, în *B.O.R.* 9-10/1967, p. 975-1003.

35. Al. Elian, *Legăturile Ungrovlahiei cu Patriarhia de Constantinopol și cu celelalte Biserici Ortodoxe*, în *B.O.R.*, 1959; idem, *Moldova și Bizanțul...*, p. 119, nota 1, p.146, nota 2.
36. Răzvan Theodorescu, *Implicații balcanice...*, p. 543-566.
37. N. Iorga, *Condițiile de politică...*, p. 410-411.
38. M. Stasyw, *Mitropolia Haliciensis*, Roma 1960.
39. Fr. Miklosich, J. Muller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani...*, p. 531.
40. J. Darouzes, *Les regestes...*, passim; Ștefan S. Gorovei, *Aux debuts ...*p. 186.
41. Ștefan S. Gorovei, *Aux debuts...*, p. 186-187.
42. *F.H.D.R.*, IV, p. 234-235.
43. J. Darouzes, *Les regestes...*p. 230.
44. V. Laurent, *Aux origines de l'église de Moldavie...*, p. 164-165.
45. Hurmuzaki, *Documente XIV*, 1, p.22.
46. *F.H.D.R.*, IV, p.246-247.
47. J. Darrouzes, *Les regestes...*, p. 277.
48. Ciprian Zaharia, *Josif I Mușat...*, p. 66-69.
49. Hurmuzaki, *Documente, XIV*, 1, p. 25-27.
50. *Ibidem*.
51. *F.H.D.R. IV*, p.256-257.
52. N. Popescu, *Preotul Isidor Moldoveanu la Constantinopol în mai 1401*, în *B.O.R.* an LXI, p.3-12.
53. R. Constantinescu, *Notițe privind istoria bisericii române din secolul al XIV-lea*, în *S.M.I.M.*, 1973, p. 186-190.
54. Hurmuzaki, *Documente...*, XIV, 1, p.35.
55. Răzvan Theodorescu, *Implicații politice și spirituale...*, p.566.
56. Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Mitropoliei Moldovei în contextul relațiilor moldo-bizantine*, în *T.V.* 8-10/1993, p. 28-53.

Résumé

L'auteur fait référence aux conditions de la fondation de l'Eglise Métropolitaine de la Moldavie (1401) et aux implications politiques et spirituelles de ce fait historique dans le contexte de l'évolution du sud-est européen.

AȘEZĂRILE RURALE DIN SUBCARPAȚII TAZLĂULUI ÎN SECOLELE XIV – XVIII

Simona Petrariu

Formă străveche de organizare social-economică, satul nu reprezintă doar o simplă adaptare la mediul geografic, ci el reflectă, în totalitatea particularităților sale, influența unei game variate de factori sociali, economici, istorici.

Subcarpații fiind considerați într-un anumit sens o zonă de contact între unitatea montană și podiș, au reprezentat de-a lungul timpului un areal de atractivitate umană, oferind prin vecinătatea cu muntele un adăpost sigur, în anumite etape istorice (I. Conea, 1931, 1937) iar prin condițiile de mediu, favorabilități omului și activităților sale.

Preocupat de etimologia cuvântului, N. Iorga a oscilat între *fossatum* (loc întărit cu șanț) și *sata* (semnături), în încercarea de a explica originea termenului. Spre deosebire de așezările omenești din Țara Românească cele din Moldova, pot fi studiate mai detaliat datorită izvoarelor documentare ce oferă, în unele situații, informații de amănunt cât și a toponimiei variate și foarte sugestive.

Pentru studiul habitatelor rurale din Subcarpații Tazlăului am ales intervalul cronologic cuprins între secolele XIV – XVIII deoarece, mi s-a părut cea mai sugestivă perioadă în apariția și dezvoltarea caracteristicilor de bază ale viitoarelor situri rurale. Secolul al XIV-lea a reprezentat pentru Moldova, din punct de vedere istoric, o etapă deosebit de importantă concretizată prin întemeierea statului feudal, fapt ce a consacrat supraviețuirea romanității nord-dunărene după o îndelungată perioadă de migrație. De asemenea, secolele XIV-XV, înregistrând un puternic avânt economic precum și cristalizarea structurilor social-politice, au putut determina, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, un spor masiv de populație urmat de apariția de noi așezări rurale.

Dacă în fazele de început, vechile așezări au ocupat locuri ferite, uneori puțin propice vetrelor (versanți abrupti, bazinele de obârșie a unor pâraie), treptat, satele au “roit”, când condițiile social-istorice au favorizat acest lucru, spre terasele inferioare de pe văi, sau spre locuri mai deschise, aflate de-a lungul căilor importante de circulație.

Economia agricolă care oferea condiții net superioare de existență siturilor subcarpatice în comparație cu cele montane, a făcut ca, în secolele XIV-XV densitatea așezărilor în Subcarpați să fie mai mare.

Documentele păstrate din secolul al XIV-lea atestă existența în Subcarpații Tazlăului a opt sate din care patru s-au menținut de-a lungul anilor, iar patru au dispărut. Cel mai vechi document datează din 12 martie 1399 și menționează satele *Doliești*¹ (Dolești, sat pe Tazlăul Sărat, lângă Leontinești, întărit Dușcăi), *Leontinești*, pe Tazlăul Sărat și *Măzănăiești* (înglobat ulterior în satul Poduri), pe Cernu. Documentele de la sfârșitul secolului al XIV-lea mai amintesc satele *Brătla de sus*, *Brătla de jos*, *Poiana*, *Mănești* (sat pe Tazlăul Mare, inclus în Brătla de jos) și *Gârtanul* (sat pe Tazlăul Mare, în hotar cu Brătla).

În momentele creșterii exploatații interne și externe, unele sate s-au risipit, altele au fost distruse sau arse până în temelii. Populația adeseori a trecut dintr-o țară în alta întemeind sate noi ori refăcându-le pe cele distruse. Satele părăsite “seliștile” și cele nou create “sloboziile” sunt o constantă a secolelor XIV-XVI.

Stabilirea țăranilor în sate noi ori în cele pustiite, s-a realizat în urma acordării unor privilegii de scutire de dări și munci, denumite slobozenii, de unde derivă și numele unor sate. Scutirile aveau adesea un caracter provizoriu și limitat de ani.

¹ Al. I. Gonța, Documente privind istoria României (A. Moldova), veacurile XIV-XVII (1384-1625) – Indicele numelor de locuri, Ed. Acad., București, 1990

O astfel de scutire a acordat Ștefan cel Mare, prin actul din 20 mai 1459, pentru țărani unguri, așezați în satul *Lucăcești* al Mănăstirii Bistrița, pentru a nu achita nici o dare față de domnie. Singura îndatorire, menționa documentul, era plata dării episcopale către mănăstirea Bistrița².

Documentele de secol XV, care atestă așezări rurale sunt mai numeroase. Ele și-au datorat existența cancelariei lui Alexandru cel Bun (în cei 32 ani de domnie) și apoi a lui Ștefan cel Mare (în 47 ani de domnie). Documentele oferă informații prețioase despre locuri, așezări, hotare, situația economică a localităților ș.a.

Așa cum rezultă din figura 1, pentru secolele XIV-XV, documentele atestă un număr de 15 sate în spațiul analizat (*Balcani, Băsăști, Stănești, Leontinești, Lucăcești, Nadișa, Tescani, Boșoteni, Bucșești, Prohozești, Berești-Tazlău, Poiana, Brătila, Brătila de sus și Brătila de jos*). Unele așezări de secol XV și-au schimbat ulterior denumirea, cum a fost cazul satului *Poliiști*, situat așa cum menționa un document din octombrie 1438, între Tazlăul Sărat și Tăietură, actualmente numindu-se Stănești.

Nu puține au fost cazurile de așezări menționate în documentele secolului al XV-lea, ce nu mai apar în secolele următoare (XVI, XVII), dovadă clară a deselor războaie și incursiunilor tătarăști, concretizate în dispariția ori strămutarea a numeroase vetre de așezări.

Economia agricolă, oferind condiții favorabile de dezvoltare a facilitat existența în secolele XIV-XV a unui număr mai mare de așezări în Subcarpați decât în zona montană. În privința formei de proprietate asupra satului, în spațiul analizat s-au putut identifica trei categorii de proprietăți: răzășești, mănăstirești și boierești.

Considerate cele mai vechi așezări din principate, satele răzășești se pare că-și trag existența încă dinainte de descălecat. Unii istorici, bazându-se mai mult pe prezumție decât pe documente au considerat instituția răzeșilor ca având origine ostășească (după o veche teorie, de la legiunile romane), alții au considerat-o ca derivând de la primii voievozi români. Cert este că satele răzășești au fost o realitate, ele au reprezentat de-a lungul timpului focare generatoare de noi sate, care s-au conturat în preajma satelor matcă.

În multe cazuri, neputând rezista avidității boierilor și mănăstirilor, unele sate răzășești și-au pierdut statutul devenind boierești ori mănăstirești, iar locuitorii simpli clăcași. La sfârșitul secolului al XV-lea este confirmată documentar existența satului *Tazlău* a cărui vamă fusese subordonată Mănăstirii Bistrița de către Alexandru cel Bun, la 1431. Acest sat se pare că s-a conturat în preajma unui lăcaș religios din veacul al XV-lea. Treptat locașul a devenit un centru monahal important, fiind înzestrat de-a lungul timpului de domni și boieri cu moșii însumând sate, poieni, iazuri, robi ȝigani ș. a.

În afara unor sate menționate în documentele anterioare și atestate și în secolul al XVI-lea (*Berești-Tazlău, Tescani, Poiana, Băsăști, Nadișa*), apar acum primele știri despre satele: *Ardeoani, Frumoasa, Berzunți, Albele, Verșești*, sate ce s-au păstrat până astăzi.

Documentele de secol XVI amintesc adesea vânzări de sate total sau parțial (anumite trupuri de moșie), deci o fluctuație destul de amplă a transferului de proprietate. De exemplu într-un document din 5 aprilie 1558, în care este amintit satul *Ardeoani* se menționează că un anume Ivan a vândut a patra parte dintr-o poiană a satului slugii sale Stan, pentru 40 galbeni tătarăști.

Un alt document emis în 14 aprilie 1570, în timpul lui Bogdan vodă amintește de satul *Frumoasa*, stăpânit de nepoții lui Gavril Dînga și care au vândut a treia parte din sat unui văr – Dînga vornic. Procesul acesta al vânzărilor continuă și în secolul al XVII-lea. În mare parte configurația rețelei de așezări rurale a secolului al XVII-lea este cea conturată anterior.

Evenimentele politice ce s-au succedat pe întreg teritoriul Moldovei în cursul secolelor XVII-XVIII, războaiele, trecerile prădalnice ale tătarilor au făcut ca populația să caute locuri de așezare bine adăpostite de codri, pentru a se feri de invazii. Foarte plastic, în 1711 Nicolae Mavrocordat compara Moldova cu o “corabie putredă”, devastată de tătari, poloni, suedezi și de

² D.I.R.A., veac XIV-XV, vol.I (1384-1475), p. 305

lăcuste. În aceste condiții, cel mai bine au rezistat așezările situate mai departe de axele de largă circulație. În documentele de secol XVII apar pentru ultima dată menționate satele *Măzănăești* pe Cernu și *Tătești* pe Tazlăul Sărat. Pentru secolul al XVIII-lea imaginea asupra așezărilor rurale din Subcarpații Tazlăului devine tot mai precisă datorită hărților lui Cantemir, Bawr (1783), H. von Ottzelowitz (1790) ș. a.

Deosebit de bogată în informații, harta lui Ottzelowitz, numită și "harta celor cinci ținuturi moldovenești" (Roman, Neamț, Bacău, Putna, Suceava), la scara 1:28000, oferă detalii despre sate, populație, poziția satului ș.a. (în cele două volume cu text anexate), contribuind la conturarea unei imagini foarte precise.

După cum se poate observa în figura 2, cele mai numeroase așezări erau grupate în bazinul mijlociu al Tazlăului. Harta Ottzelowitz indică existența unor sate care nu fuseseră atestate în secolele trecute (exemplu *Drăgugești, Bălăneasa, Cucuiești, Enăchești, Ludași, Măgirești, Orășu*). Toponimia unor sate consemnate pe această hartă, dar neatestată documentar până atunci (*Pustiana, Pîrjol, Prăjești*) ne duc cu gândul la faptul că satele care au fost distruse în războaie ori invazii tătarăști s-au refăcut prin regrouparea populației pe vechile vetre.

Ca un izvor nesecat, energia acestor locuitori de la poala muntelui a refăcut mereu și mereu habitatul străvechi moștenit de la înaintași, menținând în același timp vie conștiința locului în ciuda vicisitudinilor istorice.

BIBLIOGRAFIE

- Băican, V., (1996), *Geografia Moldovei reflectată în documentele cartografice din secolul al XVIII-lea*, Ed. Acad. Române, București
- Cihodaru, C., Caproșu, I., Șimanschi, L., (1975,1976-1980), *Documenta Romaniae Historica (A. Moldova)*, vol. I (1384-1448), vol. II (1449-1486), vol. III (1487-1504), Ed. Acad. Române, București
- Ciută, I., (1984), *Bacăul-ogîndit în documentele cancelariei Moldovei secolului al XV-lea*, Carpica, nr. XVI, Muz. de Ist. Bacău
- Clenciu, Vasilica, (1972), *Evoluția așezărilor omenești din bazinul Tazlăului în secolele al XIV-lea-al XX-lea*, Stud. și Cercet. Șt. (ș.n.), Instit. Pedag. Bacău
- Conea, I., (1931), *Așezările omenești din depresiunea subcarpatică din Oltenia*, Bulet. Societ. Rom. de Geogr., t. I, București
- Conea, I., (1937), *Geografia satului românesc*, în "Sciologia românească", nr. 2-3, București
- Costăchel, V., Panaitescu, P.P., Cazacu, A., (1957) *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (secolele XIV-XVII)*, București
- Drăgoi, C., Swizewski, K., (1967), *Contribuții geografico-economice asupra așezărilor rurale din bazinul Trotuș*, An. Univ. "Al. I. Cuza", s.n., secț. II b, t. XIII, Iași
- Gonța, Al., I., (1990), *Documente privind istoria României (A. Moldova), veacurile XIV-XVII (1384-1625) – Indicele numelor de locuri*, Ed. Acad. Române, București
- Tufescu, V., (1934), *Răspândirea satelor de răzeși*, Arh. Basarabiei, an VI, nr. 1, Chișinău
- Văcărașu, Iulia, (1980), *Valea Trotușului*, Ed. Sport-Turism, București

Abstract:

The centuries XIV-XVIII represented an important stage in the development of villages in Tazlău Sub-Carpathians.

Although the historical events haven't always been favourable, the inhabitants from the Sub-Carpathian region made efforts to preserve their homes and traditions.

SATE DIN SUBCARPAȚII TAZLĂULUI MENȚIONATE ÎN SECOLELE XIV – XVIII

(după Vasilica Clenciu, 1972, cu modificări)

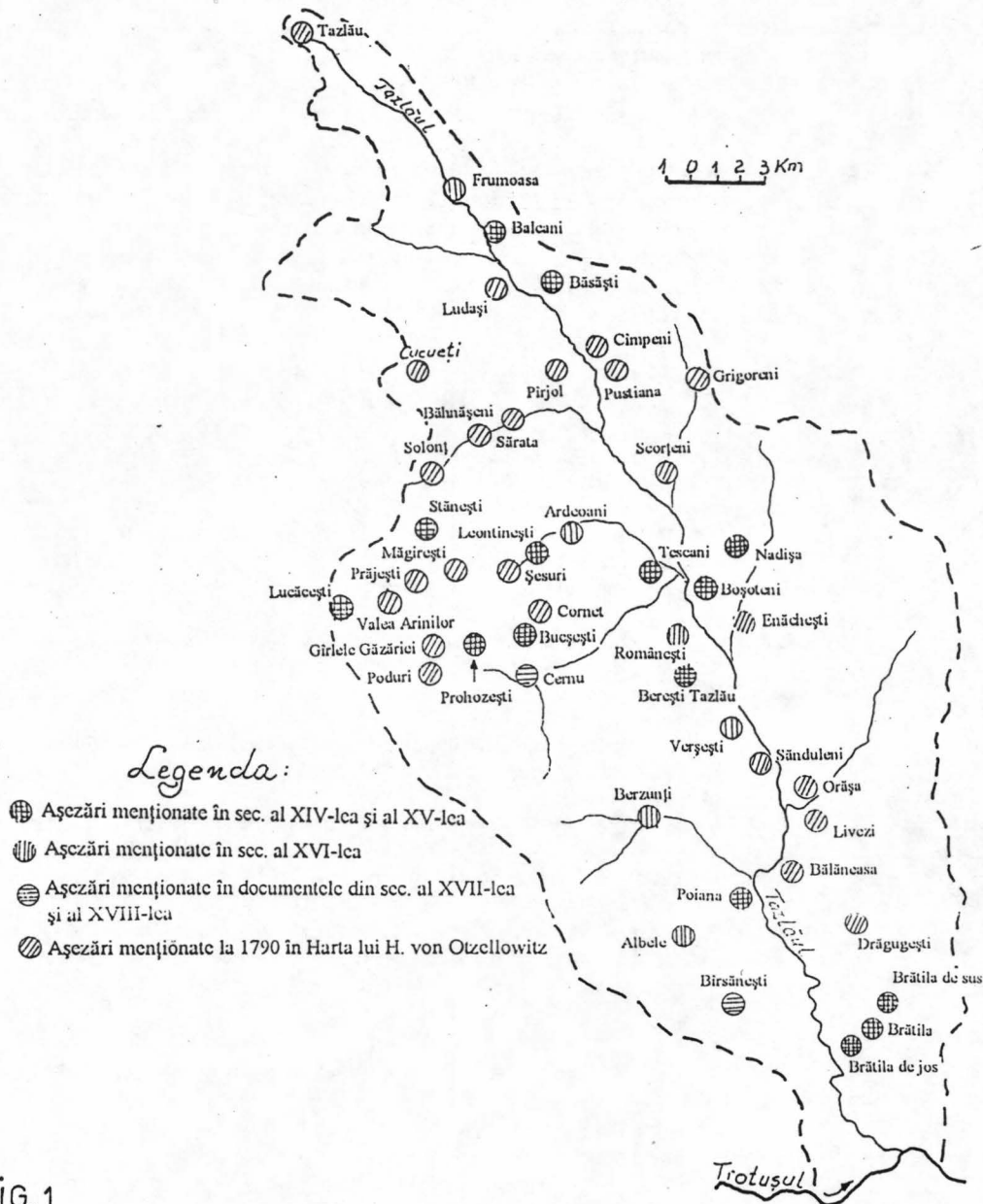
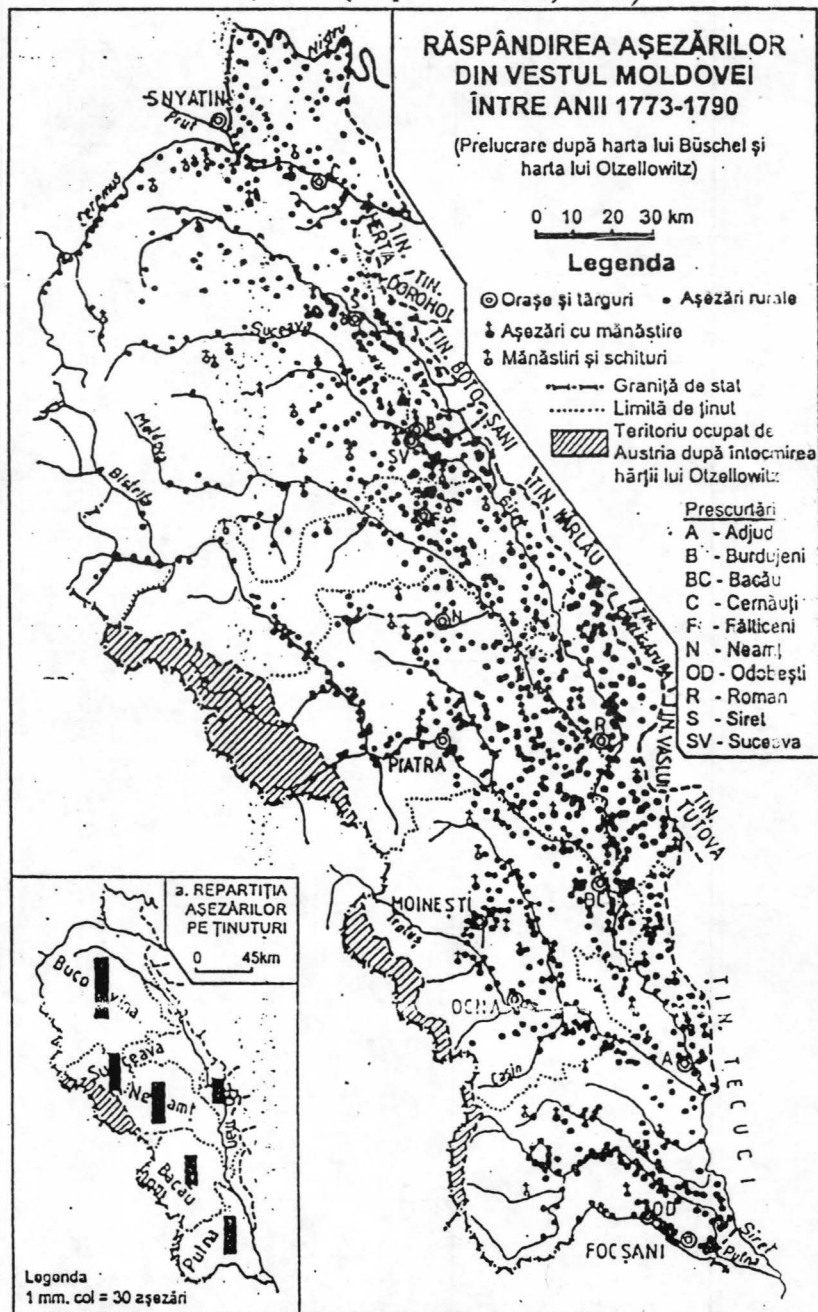

FIG. 1

FIG. 2 (după V. Băican, 1996)

1. Parte componentă a spațiului geografic situat la răsărit de lumea germană și la apus de Imperiul Sovietic – teritoriu cuprinzând un mozaic de popoare și state mici și mijlocii, pe care, istoricii, politologii, sociologii, specialiștii în istoria culturii și în literatura comparată îl numesc Europa Centrală, “A treia” Europă, Europa “intermediară” sau cu sintagma germană *Mitteleuropa*, *Zwischeneuropa*, *Ostmitteleuropa*, ori cu varianta austriacă *Zentraleuropa*¹ - **Bucovina** rezumă ea însăși vitregiile, schimbările dramatice, implicațiile și complicațiile stăpânirii habsburgice, cu acel “*homo bucovinensis*” sau ale celei sovietice, cu acel pretins “*homo sovieticus*”, ca și anacronica stare actuală de provizorat, când jumătatea de nord a provinciei, adică 6.340 km² din cei 10.442. cât însuma Bucovina întreagă², se află în granițele statului nou creat și arbitrar extins în teritorii nelocuite de cei care, în virtutea “autonomiei” lor și-au dat numele țării Ucraina, iar cealaltă jumătate, de sud, a rămas în frontierele legitime ale României.

Caracterizată frecvent – ca și spațiul geografic mai larg din care face parte – printr-un conglomerat etnic, lingvistic, confesional, prin toleranță, pluralism cultural, cosmopolitism, mozaic de tradiții și obiceiuri, formarea și afirmarea unor personalități originale, într-un climat de sincretism, de influențe ale unor culturi și civilizații diverse, **Bucovina** face astăzi obiectul cercetării și evaluării trecutului ei, din partea unor specialiști foarte diverși sau a unor instituții axate și specializate exclusiv pe problematica societății bucovinene. Este vorba îndeosebi de trei instituții, înființate în urmă cu peste trei decenii, în Germania, la Augsburg (1988), în Ucraina, la Cernăuți (1992) și în România, la Rădăuți. Primul centru de investigații, Institutul Bukowina, s-a născut inițial spre a se ocupa cu evidența și ocrotirea refugiaților germani din Bucovina, iar în prezent se preocupă de toate aspectele istorice, în general și de înrăurirea culturii și civilizației austro-germane, în special, în evoluția acestui ducat, editând și difuzând cu regularitate publicația “*Kaindl-Archiv*”³. Cel de-al doilea centru de studii, cel ucrainean, înființat din 1992 în fosta capitală a Bucovinei încearcă să inventeze și să argumenteze “autohtonă” ucrainenilor, fie în întreaga Bucovină, fie, cel puțin, în zona de nord a provinciei, spre a justifica și legitima anexarea și păstrarea ei în granițele actuale ale Ucrainei⁴. Centrul de studii din Rădăuți încearcă să reconstituie punctul de vedere românesc, cu privire la modul cum s-a ajuns la situația actuală, procesul și etapele deznaționalizării românilor bucovineni, căile și mijloacele prin care s-a ajuns, cu începere din etapa stăpânirii habsburgice și continuând cu cea sovietică, iar în prezent ucraineană, la statisticile demografice actuale, prin colonizări, imigrări, expulzări, deportări și chiar exterminări, încât, din majoritari, românii bucovineni au devenit minoritari și numărul lor continuă să scadă.

În ultima vreme tot mai numeroși specialiști reiau și discută, în studii, articole și lucrări extrem de diverse, problematica și soarta viitoare a Europei Centrale, întrebându-se, în diferite chipuri, ca și savantul Mircea Eliade, în 1952: “Nu simte, oare, Europa, amputarea unei părți a trupului ei? Fiindcă, până la urmă, toate aceste țări sunt în Europa, toate aceste popoare aparțin comunității europene?”⁵

Întrebarea persistă și astăzi, iar în cazul Bucovinei, în jumătatea ei de nord, deznaționalizarea, înstrăinarea, asimilarea lingvistică avansează mai accelerat sub administrația ucraineană, chiar decât sub cea sovietică.

2. În marea diversitate de proiecte, propuneri, soluții discutate și difuzate de personalități ale lumii contemporane, pentru scoaterea deplină și definitivă a întregii Europe

Centrale din situația arbitrară creată după cel de-al doilea război mondial, de sub influența și omnipotența defunctului imperiu sovietic sau a statelor născute pe ruinele sale, cum e cazul Ucrainei (care a preluat sub administrația sa teritorii locuite de polonezi, români, cehi, slovaci și unguri etc.), nu lipsesc nici ideile nostalgice, exagerările, caracterizările subiective cu privire la rolul și locul imperiului habsburgic, până în 1918.

Mitul habsburgic⁶ - pe care încercăm să-l schițăm și să-l dezaprobăm într-o primă formă în 1998, la Simpozionul Internațional *Istoria ca discurs demistificator*⁷, organizat la Iași, sub egida Academiei Române și a Comisiei Naționale pentru UNESCO – are ca element aglutinator iudaismul pentru Europa Centrală, așa cum grecismul e invocat pentru mitul bizantin în cazul Europei sud-estice.

Formulat sub o multitudine de variante, nu numai pentru Bucovina, ci pentru întreg spațiul Europei Centrale, mitul habsburgic aduce în atenția contemporanilor “o realitate a Imperiului habsburgic idealizată azi, ca simbolizând armonia dintre popoare diferite”, un fel de “paradis transnațional” cu un potențial multicultural și multilingvistic benefic, roditor pentru gânditori și poeți; pomind de la o reconstituire nostalgică a trecutului, proiectând “o versiune concentrată a Europei înseși în întreaga sa varietate culturală (o varietate maximă în interiorul unui spațiu minim)” autorii și apărătorii mitului habsburgic sunt convinși de regăsirea Europei Centrale pierdute”, având ca ax al existenței și potenței sale nemții din Germania și Austria, că în cele 11-12 milioane de minoritari germani din statele răsăritene ale Europei⁸. Sesizând perspectivele actuale și viitoare ale difuzării și acceptării acestui mit, Jacques Le Rider constata falsitatea caracterului său progresist, scriind că, de pildă, în cazul a două teritorii ocupate și anexate de austrieci, Galiția și Bucovina, din ceea ce fuseseră anterior, un teritoriu polonez și, cel de-al doilea, românesc, au ajuns în cadrul imperiului habsburgic în ajunul primului război mondial “două provincii fără nici o altă identitate istorică, geografică, spirituală, decât aceea în întregime creată, ce s-a făcut în timpul perioadei integrării lor la monarhia austro-ungară”⁹; iar evreii, care se aflau între așa-zisele naționalități istorice – austriacă și maghiară – și-au putut manifesta în Bucovina “adevărată modernitate” cu începere din 1919, după eliberarea acestei provincii și reunirea ei la România, “odată cu mișcarea supraraliștilor din Cernăuți”, ai cărei exponenți străluciți au fost Rose Ausländer și Paul Celan. Același J. Le Rider intuia în finalul analizei sale cu privire la încercarea unora de-a reactualiza, difuza și exagera mitul habsburgic, că, s-ar putea să asistăm la împlinirea previziunilor politologului Arnulf Baring că “Germania nu va face altfel, decât să pătrundă economic în Europa de Est și este probabil că ea va obține astfel, ceea ce al III-lea Reich nu a putut niciodată să realizeze cu câteva sute de divizii: supremația asupra teritoriilor imense situate între Vistula, Bug, Nipru și Don” pentru că în zilele noastre “Germania a redevenit cu adevărat puterea care își exercită hegemonia asupra ansamblului teritoriilor desemnate sub termenul de Mitteleuropa”¹⁰.

3. Fără a ne propune să enumerăm și să evaluăm toate componentele factorilor, ce au asigurat și accelerat progresul mai rapid, dezvoltarea superioară a Bucovinei în cadrul imperiului habsburgic, față de restul Moldovei, rămase încă sub dependența și monopolul economic al înapoiatei Porți Otomane și la discreția amestecului frecvent și al raidurilor prădalnice ale Rusiei, ca putere vecină și pretins protectoare a creștinilor, nu putem ignora din capul locului câteva fapte esențiale, indubitabile. Anexarea și integrarea Bucovinei la imperiu i-au înlesnit contactul cu centrele de cultură și civilizație mai avansate ale Europei Centrale și Occidentale; i-au asigurat o îndelungată și fertilă evoluție pașnică, un cadru juridico-statal de stabilitate și ordine, posibilitatea adoptării reformelor iosefine, a măsurilor economice mercantiliste, trecerea la o “revoluție” agrar-industrială, modernizarea proprietății și administrației, sporirea considerabilă a potențialului demografic, accelerarea procesului de urbanizare, punerea autohtonilor într-o permanentă activitate concurențială cu elementele etnice alogene, colonizate sau imigrate în acest teritoriu etc.

Pornind de la aceste aspecte, în pofida crizelor interne și a declinului internațional, a înfrângerilor externe suferite de Austria, unele minți visătoare și entuziaste, precum cea a prințului moștenitor Rudolf de Habsburg, putea elabora și avansa în cercurile politice europene un mit al rolului înnoitor, integrator și civilizator al imperiului bicefal încă înaintea primului război mondial și a însemnelor iminente ale prăbușirii sale. Astfel, în 1886, într-o convorbire intimă cu republicanul Georges Clemenceau, prințul Rudolf îi declara acestuia că, „Statul Habsburgilor a realizat de mult, chiar dacă într-o formă miniaturală, visul lui Victor Hugo despre *Statele Unite ale Europei*. Austria este un bloc de state al celor mai diverse națiuni și rase, sub cea mai unitară conducere. Aceasta este ideea de bază a Austriei. Și este o idee de o importanță colosală pentru civilizația universală. O asemenea idee ar trebui să asigure siguranță și echilibru”¹¹.

Proiectarea intenției drept realitate era primul și cel mai important pas – exprimat încă de la 1875 cu prilejul aniversării centenarului anexării Bucovinei la imperiu – în afirmarea și fundamentarea mitului habsburgic. Născut cu timiditate și imprecizie încă înainte de 1914, acest mit s-a conturat și definitivat pe măsură ce apărătorii și moștenitorii imperiului defunct reanalizau și exagerau aceste intenții ale politicii austriece.

În prezent, mitul habsburgic e tot mai des afirmat și vehiculat ori de câte ori este vorba despre Bucovina. Erich Zöllner, în *Istoria Austriei*, care a cunoscut nu mai puțin de 8 ediții, scrie: „Dintr-o regiune foarte slab populată, complet părăginită, administrația austriacă a creat, printr-o muncă susținută, de-a lungul câtorva decenii, o țară-model a monarhiei”¹². Otto von Habsburg vede în Bucovina „o piesă model a conceptului supranațional” și consideră că „experiența austriacă merită să fie valorificată în interesul Europei”; ca unul care are funcții și relații în Consiliul Europei de la Strasbourg, el considera Bucovina „o strălucită prefigurare a politicii de integrare în cel mai adevărat sens al cuvântului”¹³. Adolf Ambruster, comparând situația din teritoriile românești subordonate Porții Otomane și Bucovina evidenția că aceasta din urmă exprimă „arhitectura ideii europene, un model cultural și economic autentic”, grație „influenței covârșitoare și a binefacerilor factorului german, respectiv al politicii inteligente, luminate, care s-a promovat în Bucovina în perioada stăpânirii habsburgice”¹⁴. Prof. dr. Johannes Hampel, președintele de onoare al Institutului „Bukowina” din Augsburg, aprecia, în 1993, că, „o istorie a Bucovinei în epoca modernă poate să dea impulsul pentru alcătuirea unei cercetări mai largi, cu formularea întrebării: dacă istoria Bucovinei poate să fie un model sau un anacronism cu șanse de viitor pentru Europa?”¹⁵. Din aceleași motive și directorul executiv al Institutului Bukowina din Augsburg crede că „Bucovina poate deveni o zonă de excepție, cu un statut unic, în Europa”¹⁶.

Adepții mitului habsburgic au lansat cu câteva decenii în urmă teza că politica austriacă a produs și impus în acest teritoriu un „homo bucovinensis”, definit de Hans Prelitsch ca însemnând „practica toleranței, de către oameni de înaltă și variată cultură”-noțiune completată și explicată mai pe larg și mai nuanțat de către diferiți istorici austrieci și germani, unii provenind, cum e și cazul lui Emmanuel Turczynski, chiar din Bucovina: bilingvismul și multilingvismul, toleranța și armonia conviețuirii multietnice, accesul la mai multe culturi și civilizații și influența mai multor modele literare în stimularea creativității, crearea unei „noi ordini” sociale, culturale, economice și de drept, prevenirea și eliminarea tensiunilor sociale și naționale, anihilarea și atenuarea naționalismului ce venea în Bucovina de la Viena, Moscova sau București – iată trăsăturile „ideale” ale aceluși „homo bucovinensis” creat de austrieci¹⁷. Mai concret și mai meticulos decât alții, Turczynski scrie că Bucovina a devenit sub austrieci „un model pentru Europa”, citând între realizările de seamă ale politicii imperiale: introducerea codului civil iosefinist și crearea unei noi ordine sociale și de drept, dezrobirea țăganilor (1783) și emanciparea țăranilor, crearea oficiilor cercuale, care aveau ca țel esențial reglementarea litigiilor între țărani și proprietari, interzicerea pedepselor corporale, crearea unui sistem de instanțe juridice moderne, traducerea legilor în limba română – precum și alte

numeroase măsuri, care au făcut din ducatul Bucovina, în decursul a numai câteva generații “o oază a libertăților burgheze și a drepturilor omului”¹⁸.

Mai circumspecți, mai neîncrezători în mitul habsburgic – punând sub semnul întrebării ideea că Bucovina a fost cvândva “o Europă în miniatură” – trei istorici polonezi, Kazimir Feleszko de la München, Jerzego Molasa, de la Varșovia și Wladimir Snitynski din Cernăuți, rezumând ei înșiși (tocmai prin faptul că aparțin azi ca cetățeni ai celor trei state, Germania, Polonia și Ucraina) o parte din drama actuală a statului lor de origine, văd, deopotrivă, în acest mit “lumini și umbre”. Ei se întreabă: “dacă mișcarea probucovineană, care ia naștere în prezent, are în vedere doar abilitatea conviețuirii de zi cu zi, într-o comunitate multiethnică” și “în ce măsură ar fi posibilă regăsirea rădăcinilor trecutului sub forma unui program ideologic teritorial explicit formulat, în care să fi funcționat primatul întregii populații a țării asupra intereselor fiecărui grup național?”¹⁹.

Nu e deloc întâmplător faptul că, dintre istoricii, politologii, sociologii sau etnologii care iau parte la dezbaterea problemelor Bucovinei ca “model de integrare europeană actuală și viitoare evreii subscriu fără rezerve mitului habsburgic. Chaim Frank, de pildă, analizând “aportul evreilor la cultura Bucovinei”, după ce relevă că “nici nemții fasciști, nici naționaliștii români, ucraineni ori polonezi nu au fost în stare să ștergă din memoria Bucovinei aportul evreilor de-a lungul istoriei la viața culturală a acestei provincii”, ajunge și el la concluzia limpede că “Bucovina a fost cândva o Europă în miniatură”, deși, fără voce, lasă să se înțeleagă cum că evreii din Bucovina au dus-o chiar mai bine sub administrație românească, între 1918-1939, fiindcă subliniază și argumentează că “Cernăuții au fost, între cele două războaie mondiale, după Varșovia și New-York, orașul ce a suscitât interesul cel mai înalt al populației evreiești din lume”²⁰.

4. În realitate, falsitatea și inoportunitatea mitului habsburgic, deci a politicii imperiale austriece în integralitatea sa, consecințele oneroase, chiar dureroase și mult prea păguboase pentru românii din Bucovina – unele din aceste consecințe cu urmări grave până în zilele noastre – întrec cu mult efectele pozitive, pe care le enumeram la început chiar în studiul de față.

În esență, indiferent de statutul juridic al Bucovinei – care a trecut prin trei ipostaze: 1) provincie de coroană sub administrație militară (1774-1786), 2) cerc administrativ integrat provinciei imperiale Galiția (1786-1849; 1852-1861) apoi 3) ducat autonom cu statut, dietă, stemă proprii și toate atribuțiile autonomiei provinciale (1862-1918) – procesul integrării zonei la imperiu, a însemnat distrugerea primatului majoritar al românilor și transformarea ducatului într-un mozaic de 12 naționalități și 10 religii diferite; dintr-o zonă uninațională, românească, în 1774, Bucovina a ajuns în 1910 un Das Völkerkonglomerat (popor conglomerat) în care românii reprezentau abia o treime, 34%, după cum reiese din datele de mai jos²¹:

Evoluția românilor în ansamblul populației Bucovinei (%) în anii

1774	1786	1869	1900	1910
75%	67,8%	40,5%	31,4%	34,4%

În decurs de șase decenii, între 1786-1846 populația a crescut cu 197%, ceea ce este foarte mult, față de o sporire “normală” generată doar de sporul natural maxim, care ar fi putut fi de 77%. În fapt, creșterea s-a datorat colonizărilor și imigrărilor²². Relevând acest proces, al creșterii rapide și de peste 10 ori a potențialului demografic al Bucovinei, Julius Jandaurek, într-o monografie apărută în 1884, scria: “la preluarea ei de către austrieci, Bucovina număra 75.000 de suflete, în timp ce în prezent (1884, n.n.) are 572.000 de locuitori; vedem, așadar, o creștere a populației, cum n-a avut loc nici în Statele Unite ale Americii”²³.

Administrația imperială le-a acordat coloniștilor și imigranților loturi de pământ, lemn de construcție, scutiri de impozite și de serviciu militar; a operat o redistribuire a proprietăților agrosilvice în favoarea noilor veniți și, totodată, a încamerat, trecând în proprietatea statului 145.349 ha

de pământ agricol, păduri, pășuni și fânețe, în timp ce 115.000 de familii țărănești autohtone au rămas fără loturi personale, proletarizându-se, fie prin abuzuri, fie prin scoaterea la licitație a proprietăților îndatorate la cămătări, între anii 1868-1898 au fost scoase la vânzare 40.613 loturi țărănești. Ca urmare, din cei 194 mari proprietari funciari existenți în 1894, se constată că 81 erau evrei, 45 armeni, 16 polonezi, iar cei 52 de mari proprietari români mai posedau 2,3% din totalul suprafeței marilor proprietăți funciare²⁴.

Cele 297 plângeri și memorii adresate împăratului într-un singur an, 1783, cu prilejul vizitei sale în Bucovina²⁵, acapararea de către elementele alogene a întregii ierarhii funcționărești și administrative, a pârghiilor de conducere ale vieții economice, sistemului financiar-bancar, comerțului, meșteșugurilor și industriei, anularea privilegiilor și libertăților tradiționale ale mazililor din 52 de sate de pe văile Ceremușului, Nistrului și Prutului, marele conflict social al administrației imperiale desfășurat între anii 1791-1871 cu țărani răzeși din fostele sate aparținătoare de ocolul domnesc al Câmpulungului Moldovenesc²⁶, sunt dovezi ale abuzurilor stăpânirii austriece, care nu pot constitui un “model” de ordin e și drept. Când țărani din fostul ocol domnesc al Câmpulungului Moldovenesc se plâng la Viena – că “funcționarii camerali se poartă ca niște zbiri, sfidează orice principii de drept și dreptate” și că ei ar prefera “revenirea jugului otoman” decât să îndure în continuare “batjocura dreptului și a umanității, din sârmana Bucovină, care nu-și găsește pereche de-atâta nedreptate, în vastele provincii ale Austriei, ba chiar în toată lumea civilizată”²⁷ – împăratul Franz Iosif se vede silit el însuși, să aplaneze acest uriaș conflict extins și prelungit de-a lungul a trei generații, redând răzeșilor circa 40.000 iugăre de teren, acaparat abuziv²⁸.

Integrarea Bucovinei la imperiu s-a făcut și prin menținerea românilor în situația cvasitotală de agricultori, în timp ce, dintre coloniști și imigranți, germanii și evreii ocupau principalele sectoare de activitate aducătoare de venituri financiare sporite²⁹:

La 100 de locuitori în Bucovina	Procentul de locuitori ocupați în diverse sectoare de activitate (%):			
	Agricultură și creșterea vitelor	Meșteșuguri, industrie	Comerț, finanțe	Cultură, funcții publice
Germanii și evreii	24	27	30	19
Românii	89	3	2	6

Unul dintre cele mai ample și elocvente exemple despre modul abuziv, arbitrar în care s-a făcut integrarea Bucovinei la imperiu, în defavoarea românilor și în folosul elementelor alogene, cu precădere coloniști austriece germani și evrei aduși din interiorul imperiului, îl constituie evoluția și soarta Fondului Bisericesc. Constituit oficial la 19 iunie 1783 prin secularizarea averilor celor 17 mănăstiri, 15 schituri și 4 sihăstrie – ale căror danii domnești și boierești cuprindeau două treimi din suprafața Bucovinei și numeroase moșii și bunuri în restul Moldovei și Basarabiei – Fondul Bisericesc cuprindea inițial 267 moșii, terenuri arabile, păduri, pășuni, fânețe, braniști, râuri și heleșteie cu pește, vii întinse, crășme, dughene, depozite de mărfuri³⁰. Destinația sa inițială și exclusivă, fixată prin patente imperiale era salarizarea, întreținerea clerului ortodox și a învățământului din Bucovina. În realitate, statul austriac s-a folosit de acest uriaș “trust” al patrimoniului național al românilor bucovineni în interesul său propriu, în primul rând, și în mai mică măsură pentru clerul ortodox și dezvoltarea învățământului pentru populația autohtonă. Astfel, 170.913 ha de teren au fost arendate la un preț derizoriu hergheliei de stat din Rădăuți; circa 100.000 ha au fost date pentru împroprietărirea zilierilor ruteni sau ucraineni imigranți din Galiția după revoluția de la 1848-1849; până la 1900 din cele 105 mii pătrate cât însuma suprafața Fondului Bisericesc, 72 de mii pătrate au fost înstrăinate, rămânând doar 33 mii pătrate sau 25 domenii

funciare, adică numai 12.473 iugăre de teren, arendate pe termen lung evreilor. Din veniturile Fondului Bisericesc, Curtea din Viena a făcut numeroase împrumuturi forțate, niciodată rambursate, în timpul războaielor napoleoniene, a conflictelor cu Franța și Sardinia, în 1859, sau Prusia, în 1866, apoi în preajma și în timpul primului război mondial – numai în acest din urmă caz statul însușindu-și peste 160 milioane coroane din veniturile acestui fond³¹. S-a ajuns astfel că în urma colonizărilor și imigrărilor succesive, din cele 283 lăcașuri ortodoxe din Bucovina, în 1914 Fondul Bisericesc mai era patron la 101 lăcașuri iar străinii, evrei, armeni, polonezi la 182, îndeosebi în zona dintre Prut și Nistru, unde 54 de biserici ortodoxe erau patronate – fapt nemaiauzit în nici o provincie românească – de mari proprietari funciari și arendași evrei, de confesiune mozaică³².

Arhivele din Cernăuți conțin numeroase plângeri și memorii ale locuitorilor din sate, împotriva acaparării moșiilor, pășunilor și fânețelor de către coloniștii și imigranții străini. Preotul din satul Sf. Ilie, de lângă Suceava, scrie la 24 februarie 1914 Consistoriului Ortodox din Cernăuți că pe moșia acaparată de Hermann Fischer “sărăcia nespusă, care i-a cuprins pe bieții creștini, și-i silește pe mulți să-și caute scăpare în America, lăsând acasă femei și copii, în cea mai mare mizerie și disperare”³³. Și preotul Dumitru Furtună, din satul Clit – Arbore scrie aceluiași forum provincial: “e un păcat strigător la cer că poporul duce lipsă de bucate și e lăsat pradă unor venetici, care au sosit aici, venind cine știe de unde, spre a stoarce măduva din bieții țărani”³⁴. Astfel de memorii, cu un conținut similar, trimit și locuitorii din Sadova, Solca, Voroneț și numeroase alte localități, unde terenurile Fondului Bisericesc au încăput pe mâinile străinilor³⁵.

În ajunul primului război mondial, în cele mai multe sate – ne relatează un martor ocular – “gospodăria țăranului ajungea la licitație, vânzându-se pe rând lucrurile din casă, apoi vitele de muncă și pământul și, în cele din urmă, casa, țăranul ajungând pe drumuri cu femeia și copiii. Nu era sat în care să nu se petreacă asemenea tragedii sociale, care, uneori, sfârșeau prin acte de violență și crime”³⁶. Așa că “din cauza greutății traiului – consemna la 31 decembrie 1893 preotul Ilie Andruhovici, în cronica satului Pârteștii de Jos – mulți români, din diferite părți ale Bucovinei au început a emigra în Canada, căci bietul român, apărare nu are de nicăieri; prigonit de toți, flămând, huiduit, tras și împins în toate părțile, lasă casă, moșie părintească și își ia lumea în cap, se duce unde n-a fost neam din neamul lui, în America”³⁷. Alte ori, aflăm din același document, “vara, cea mai mare parte din muncitorii pâlmași e angajată în România, la lucru, din care cauză se scumpește prețul muncii și se împuținează numărul lucrătorilor în Bucovina...”³⁸.

Exemplele ar putea continua și spre a înțelege și alte fenomene: slaba reprezentare a românilor în funcțiile publice, numărul redus al știutorilor de carte – față de alogeni – deși școlile se întrețin din veniturile Fondului Bisericesc al Bucovinei și multe alte aspecte.

Este clar că, o astfel de integrare a Bucovinei nu putea fi acceptată ca “model” de prosperitate și bunăstare și nemulțumirile crescânde ale autohtonilor au dus, în ultima instanță, la înlăturarea administrației imperiale și reunirea cu România – iar pe plan general la prăbușirea imperiului și formarea statelor naționale, independente.

Instabilitatea politică, mișcarea revizionistă care a modificat în ajunul celui de-al doilea război mondial situația creată în 1918 nu s-a datorat incapacității statelor mici și mijlocii, create sau întregite pe ruinele imperiului habsburgic, de a-și rezolva singure problemele interne, ci intervenției marilor puteri, în principal a Germaniei și URSS, care s-au înțeles și au reîmpărțit zona Europei Centrale.

NOTE:

- ¹ Adriana Babeți, Cornel Ungureanu, *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, Antologie, Ed. Polirom, Iași, 1997, p. 8.
- ² Vladimir Trebici, *Bucovina. Populația și procesele demografice (1775-1993)*, Fundația Culturală Română, Cluj Napoca, 1994, p. 28.
- ³ Johannes Hampel, Ortfried Kotzian, *Das Bukowina-Institut in Augsburg*, Augsburg, 1900.
- ⁴ Mihai Iacobescu, *Centrul de Cercetare Bucovina din cernăuți*, "Codrul Cosminului", seria nouă, nr. 2/12, 1996, Suceava, p. 313-315.
- ⁵ Mircea Eliade, *Examen Leprosum*, "Preuves", nr. 14, aprilie 1952, p. 29-30.
- ⁶ Mircea Muthu, *Europa Centrală – Europa de Sud-Est*, în volumul *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, 1997, p. 105.
- ⁷ "Xenopoliana", vol. VI/1998, nr. 3-4/1998, Iași, p. 4-141.
- ⁸ Adriana Babeți, *Europa Centrală – un concept cu geometrie variabilă*, vol. citat, p. 9.
- ⁹ Jacques Le Rider, *Miteuropa*, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 114.
- ¹⁰ *Ibidem*.
- ¹¹ Die Österreichische-Ungarische Monarchie in Wort und Bild: Bosnien un Herzegovina, Wien, 1901, p. 12.
- ¹² Erich Zollner, *Istoria Austriei de la începuturi până în prezent*, vol. I, traducere de Adolf Ambruster, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 390.
- ¹³ Otto von Habsburg, *Prefață*, la volumul *Alma Mater Francisco-Josephine*, München, 1975, p. 5, 7.
- ¹⁴ "Bukowina-quo vadis", Suceava, nr. 3-4/1996, p. 3-5.
- ¹⁵ Emmanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit: zur Sozialund Kulturgeschichte einer mitteleuropaisch gepragten Landchaft*, 1993, Harrassowitz, Verlag-Wiesbaden, p. 2.
- ¹⁶ Apud Ioan Cocuz, *Pământ străbun*, "Bucovina-quo-vadis", nr. 3-4/1996, p. 9.
- ¹⁷ Emmanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit. Zur Social und Kulturgeschichte einer mitteleuropaisch geprägten Landschaft*, Wiesbaden, 1993, p. 2-9; 26-31.
- ¹⁸ *Ibidem*, p. 42-53.
- ¹⁹ Kazimierz Feleszko (München), Jerzego Molasa (Varșovia), Wladislaw Strutynski (Cernăuți), *Blaski i ciene. Europy w miniaturze (Lumini și umbre. Europa în miniatură)*, Varșovia, 1995, p. 27-31.
- ²⁰ Kazimierz Feleszko ș.a. *op. cit.*, p. 81-90 și Emmanuel Turczynski, *op. cit.*, p. 18.
- ²¹ Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 1, 14-15.
- ²² *Ibidem*, p. 14.
- ²³ Julius Jandaurek, *Das Königreich Galizien und Lodomerien und das Herzogtum Bukowina*, Wien, 1884, p. 166.
- ²⁴ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774-1862), Editura Academiei Române, 1993, p. 230, 266; George Bogdan-Duică, *Bucovina – notițe politice asupra situației*, Sibiu, 1895, p. 39, 54, 69; Dr. Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina*, Cernăuți, 1895, p. 169; Ion Nistor, *Zece ani de la Unire*, Cernăuți, 1928, p. 158; Ion Cocuz, D. Cucu, *Băncile și creditul funciar românesc în Bucovina 1840-1918*, Suceava, 1999, p. 27-30.
- ²⁵ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Bucovina Habsburgică. De la anexare la Congresul de la Viena*, Iași, 1998, p. 89.
- ²⁶ Teodor Balan, *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, București, Editura Științifică, 1957, p. 146-152.
- ²⁷ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 308-309.
- ²⁸ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 131-191.
- ²⁹ S.S. Kostășin ș.a., *Bucovina – schițe istorice* (lb. ucraineană), Cernăuți, 1998, p. 84.
- ³⁰ Aron Pumnul, *Privire repede peste cele 267 proprietăți așa numitele moșii mănăstirești din care s-a format mărul fond religios al Bisericii drept credincioase din Bucovina*, Cernăuți, 1865; Ion Nistor, *Istoria Fondului Bisericesc din Bucovina*, Cernăuți, 1929; *Averile Bisericești din Bucovina*, Cernăuți, 1939.
- ³¹ *Averile Bisericești din Bucovina*, 1939, p. 29-36.
- ³² Arhiva Regională de Stat Cernăuți (ARSC), *Sematismul Arhidiecezei Ortodoxe a Bucovinei*, f.a., p. 5-57.
- ³³ *Ibidem*, Fond Mitropolia, 320, dosar 1345, p. 11-18.
- ³⁴ *Ibidem*, f. 19-21.
- ³⁵ *Ibidem*, f. 28-111.
- ³⁶ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, 1991, p. 304.
- ³⁷ *Condica cronică a Parohiei Pârteștii de Jos*, p. 17.
- ³⁸ *Ibidem*, p. 14.

Bukowina and the Habsburgic myth

Summary

The author shows that about Bukowina - wich is in "the third Europe" between the Germanic world and the Slav ocean – in time the Habsburgic myth was created. In essence the supporters of this myth said that in the former Habsburgic Empire, the House of Austria projected with 200 years ago the thing that tries to do today the Common House of Europe: harmony, tolerance, a good understanding between people and ethnic groups, a "transnational paradise" in a multinational, multilingvistics and multiconfessional world.

Without disputing the economic and spiritual progresses made in Bukowina during the years (1774-1918), the author point out with unquestionable arguments the falseness and the anachronism of this myth. In fact the Habsburgic domination ment the transformation of Bukowina from a Romanian teritory in a mosaic of 12 nationalities and 10 confessions, in wich the Romanian autochthonous became national minority and they remain in proportion of 89% farmers. In this time, the colonists and immigrants took them the best and the most productive agrosylvic field, the mine working and the forestry operation, the main levers of trade, of the financial system, the political and administrative position and the most important income sources. The author quote a lot of complaints addressed to the religious authorities and the lay authorities wich shows the abuse and the injustice made by the local high officials, Jewish land agents and money lenders who wanted to take hold of the rustic farms and to finish the rural world.

ELITELE SOCIALE DIN BUCOVINA (sfârșitul secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)

Ștefan Purici

Trecerea Bucovinei sub administrația habsburgică s-a desfășurat într-o perioadă în care – la nivel european – se produceau mari schimbări în evoluția societății: se pregătea ideatic Revoluția franceză, capitalismul se afirma în forță în Anglia și în alte state occidentale, politica despotismului luminat, aplicată în țări ca Austria, Prusia, Rusia ș. a., începea să dea primele roade pe tărâmul culturii și civilizației, iar în conștiința elitelor intelectuale se imprimeau profund conceptele de națiune, civilizație, interes național, liberalism etc.

Mutațiile politice, economice, ideologice au avut, însă, în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea, slabe repercusiuni asupra ordinii sociale dominante în Europa Centrală și de Sud-Est. Moldova, ca și regiunile limitrofe, se afla la stadiul de societate agrară, cu toate implicațiile specifice acesteia. În plan social, economic și politic un rol extrem de important era jucat de nobilime, împărțită în mai multe categorii. Această clasă se bucura de niște largi drepturi tradiționale, boierii fiind stăpâni pe administrația și instituțiile juridice locale și beneficiind de rolul de percepatori ai impozitelor și taxelor plătite de comunitățile locale. În schimbul sumelor de bani și al prestațiilor, nobilul avea, teoretic, anumite obligații față de supușii lui. El trebuia să administreze corect afacerile locale, să aibă grijă de respectarea legilor, să ridice o biserică pentru țărani săi, să contribuie la întreținerea unor școli sau cursuri de alfabetizare pentru copiii din comuna respectivă etc.

În Principatele române, într-o primă perioadă, noțiunea de „boier” comporta două sensuri: de proprietar funciar și de dregător¹. Cu timpul, cele două sensuri s-au contopit. Cel dintâi dorind și obținând funcții pentru a putea participa efectiv la conducerea statului, al doilea urmărind ca pe lângă prestigiul de membru al administrației domnești să dobândească, prin cumpărarea sau câștigarea (datorită daniilor domnești) unor moșii, statutul de membru al clasei sociale stăpânitoare².

Practic, același climat social predomina și în Austria, aflată cu mult înaintea țărilor est-europene pe calea progresului civilizator. Proprietatea funciară continua să constituie principalul criteriu al rangului, însă absolutismul îi adaugă și pe cel al funcției, urmărind constituirea unui suport social-politic fidel complexității intereselor monarhiei. Nobilimea era considerată – și se considera – predestinată posturilor de răspundere, aparținând categoriei conducătoare prin firea lucrurilor. Implicându-se în dirijarea vectorilor social-economici și acceptând statutul de „instrument al guvernării, nobilimea a dobândit, în schimb, șansa de a se afirma «cultural» prin structurile existente și de a-și proiecta valorile asupra întregii societăți”³. În cadrul Imperiului

¹ Pe larg, vezi: Gheorghe I. Brătianu, *Sfatul domnesc și adunările de stări în Principatele române*, București, 1995; Idem, *Adunările de stări în Europa și Țările române în Evul Mediu*, București, 1996; Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIX-XVII)*, București, 1968; Iolanda Țighiliiu, *Boierimea din Țara Românească (secolele XIV-XVII): componență și evoluție structurală*, „Revista istorică”, II, 1991, nr. 11-12, p. 661.

² Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, Ediția a III-a, București, Editura Humanitas, 1992, p. 38.

³ Alexandru-Florin Platon, *Geneza burgheziei în Principatele Române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea). Preliminariile unei istorii*, Iași, Editura Universității «Al. I. Cuza», 1997, p. 224.

Habsburgic, nobilii își exercitau autoritatea prin intermediul dietelor – unor adunări ale reprezentanților categoriilor înstărite. Acestea adoptau diverse hotărâri în privința celor mai importante chestiuni ale provinciilor respective. Exprimându-și punctele de vedere în cadrul dietelor, nobilii se considerau reprezentanții politici ai națiunii.

În ceea ce privește numărul nobililor din Bucovina, datele existente diferă de la un an la altul. Astfel, generalul Gabriel von Splény, primul guvernator militar al provinciei (1774-1778), consemna, în raportul său *Descrierea districtului Bucovina*, întocmit între 14 august și 16 septembrie 1775, prezența a 22 boieri, 175 mazili și 149 răzeși, la o populație de 17.047 familii⁴, nobilimea constituind 2,03% din numărul total al locuitorilor. Aproximativ aceeași pondere se obține în cazul în care eliminăm localitățile ce fuseseră luate în calcul de către Splény, dar care nu au intrat după 1776 în componența Bucovinei (9 din ținutul Hotin, 12 din ținutul Cernăuți și 38 din ținutul Suceava). Astfel, din cele 12.794 familii de bucovineni, 245 (1,9%) aparțineau stării nobiliare⁵. În schimb, în octombrie 1777, cu ocazia depunerii jurământului de credință către împărat, la ceremonie s-au prezentat 26 boieri, 92 mazili, 109 ruptași și 142 șleahlici⁶ (369 capi de familie). Rezultă că, în spațiul alipit Austriei, din cele aproximativ 15.000 familii existente la 1777⁷, nobilimea reprezenta 2,46%. În comparație cu Ungaria, care se situa, cu 5,1% de nobili în totalul populației, pe primul loc în Imperiul Habsburgic, Bucovina se prezenta mai puțin spectaculos. Totuși, în structura societății clasa nobiliară bucovineană avea o pondere de peste două ori mai mare decât șleahta galițiană, decalajul fiind și mai mare în cazul în care ne raportăm la Austria Inferioară (Niederösterreich), cu un procent de 0,56%, sau la Cehia, cu 0,12% din populația masculină a provinciei⁸. Aici nu punem în discuție calitatea clasei nobiliare și rolul ei în viața publică a țării, ci comparăm doar niște realități cantitative.

Sub aspect etnic, boierimea bucovineană nu era una omogenă. La momentul încorporării părții de nord-vest a Moldovei în cadrul Austriei, în ansamblul populației Bucovinei românilor constituiau circa 65%, iar ucrainenii, polonezii și armenii în jur de 28%⁹. Analizând numele celor 369 capi de familie nobile¹⁰ care au prestat jurământul de credință față de Casa de Habsburg sub aspect antroponimic și ținând cont de faptul că această metodă nu poate da rezultate foarte exacte, constatăm că în jur de 75% dintre cei trecuți pe listele respective erau români, iar circa 25% purtau nume poloneze, ucrainene și armenesci. Ponderea românilor crește și mai mult în

⁴ Gabriel von Splény, *Beschreibung der Bukowina*, în *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici. Prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 263.

⁵ *Ibidem*, p. 236-263.

⁶ Johann Polek, *Die Huldigung der Bukowina am 12. Oktober 1777*, „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums”, X, 1902, p. 11.

⁷ Idem, *Anmerkungen ueber die «Beschreibung des Bukoviner Districts», welche von Herrn Generalen Baron von Splény ist verfasst worden*, în *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, p. 205.

⁸ Alexandru-Florin Platon, *op. cit.*, p. 237.

⁹ Pentru detalii: Ion Popescu, *De ce românii din Țara Fagilor sunt tratați în conformitate cu legea lui Murphy: adevărul învinge totdeauna în trei din șapte cazuri. I. Populația Bucovinei de până la răpire în lumina recensămintelor feldmareșalului Rumianțev*, „Glasul Bucovinei”, Revistă trimestrială de istorie și cultură (Cernăuți-București), I, 1994, nr. 2, p. 17; Pavel Țugui, *Populația Bucovinei între anii 1772-1774*, „Academica”, Revistă de știință, cultură, artă (București), 1992, nr. 4, p. 5; Ștefan Purici, *Mișcarea națională în Bucovina între 1775-1861*, Suceava, Editura Hurmuzachi, 1998, p. 25-32.

¹⁰ Johann Polek, *Die Huldigung der Bukowina ...*, pp. 7-10, 21-23.

rândul categoriei nobiliare superioare, compusă din boieri și mazili, fiind de peste 80%, și scade în cazul șleahiticilor până la circa 70%.

În primul deceniu de dominație habsburgică, când autoritățile încă nu se decisese asupra viitorului miciei provinciei¹¹, familiilor nobile li s-au recunoscut și păstrat privilegiile și titlurile lor de noblețe moldovenești. Totuși, dacă boierii – puțini la număr –, fiind agreați de guvernatorul militar și asociați la conducerea provinciei¹², n-au creat probleme deosebite noi stăpâniri, mazilii însă – în special cei din districtul Cernăuți – au insistat să li se acorde dreptul de a participa la ședințele Administrației militare și de a fi incluși în componența auditoriatului cernăuțean¹³. Opoziția mazililor l-a determinat pe Karl Enzenberg, al doilea guvernator militar al provinciei (1778-1786), să se documenteze asupra statutului acestei categorii în structura socială a Moldovei. Cu acest scop, la Iași a fost trimis boierul bucovinean Vasile Balș, director al cancelariei Administrației militare a Bucovinei, din septembrie 1780. Cu toate că nu a primit de la domnul Moldovei nici un document care să aducă lumină asupra chestiunii aflate în discuție¹⁴, dar dușmănind mica boierime ce se opunea radicalismului reformelor austriece, în raportul său, intitulat *Descrierea Bucovinei și a stării ei lăuntrice*, redactat în 1780, Balș îi include pe mazili în «clasa a treia» a boierilor, cea inferioară. Aceasta, scria boierul bucovinean, este „determinată numai de favoarea principelui sau prin protecție ilicită, mituire și alte asemenea, din care motiv membrii acestei clase nu câștigă decât titlul ultimei funcțiuni a țării și intenția este numai de a feri oamenii de contribuție. Astfel de indivizi sunt deci excluși de la toate avantajele nobilimii ca și din societățile acestora, iar moștenitorii lor colaterali trebuie să achite contribuția corespunzătoare, iar fiii numai dacă nu ocupă aceeași funcție ca și tatăl lor după decesul acestuia. Din această categorie se recrutează adeseori negustori, mazili și servitori ai boierilor (...) Acești mazili erau întotdeauna obligați să achite contribuțiile și nu se aseamănă nicicum cu boierii, ei fiind folosiți fără plată ca supraveghetori la lucrări domnești sau ale țării și li se pot aplica în caz de vină pedepse severe, lucru pe care sunt autorizați să-l facă chiar boierii”¹⁵. Evident, asemenea luări de poziție nu puteau contribui la afirmarea intereselor comune ale elitelor bucovinene.

Inițiind o revizie a proprietăților din provincie, guvernul austriac a făcut apel la autoritățile moldovene, solicitând informații care să înlesnească activitățile administrației militare de la Cernăuți. La 19 februarie 1782, Divanul de la Iași a formulat răspunsuri la mai multe întrebări înaintate de către Karl Enzenberg la 1 februarie a. a. Din acestea reieșea că mazilii făceau parte din categoria boierilor, orice obligații la care erau impuși fiind reglementate prin „carte domnească”, iar orice pedeapsă li se putea administra doar de către Divan. Ruptașii se situau cu o treaptă mai jos și beneficiau de mai multe privilegii „boierești”, însă ei erau supuși

¹¹ Vezi: Mihai-Ștefan Ceașu, *Bucovina Habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774-1815)*, Iași, Fundația Academică «A. D. Xenopol», 1998, p. 83-91; Ștefan Purici, *Problema autonomiei Bucovinei între anii 1775-1861*, „Codrul Cosminului” – Analele Universității «Ștefan cel Mare» Suceava, Seria Istorie, II, 1996, p. 231-234.

¹² Erich Prokopowitsch, *Die rumänische Nationalbewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus*, Graz-Köln: Böhlau, 1965, p. 37.

* Judecătoria militară.

¹³ Mihai-Ștefan Ceașu, *op. cit.*, pp. 77-78, 88; Ștefan Purici, *Mișcarea națională în Bucovina între 1775-1861*, Suceava, Editura Hurmuzachi, 1998, p. 117-119.

¹⁴ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Consiliul Aulic de Război din Viena*, pach. V, d. 88, f. 1.

¹⁵ Vasile Balș, *Descrierea Bucovinei și a stării ei lăuntrice*, în *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, p. 335.

ispravnicilor ținutului și puteau fi pedepsiți de către aceștia¹⁶. Astfel, Divanul Moldovei confirma faptul că mazilii și ruțașii făceau parte din starea nobiliară.

Pe întreaga perioadă a guvernământului militar (1774-1786), autoritățile n-au atentat asupra privilegiilor sociale ale nobilimii bucovinene, iar unii proprietari sau negustori, care se stabiliseră în ținut nu cu mult timp înainte de 1774 sau în primii ani ai stăpânirii habsburgice și nu fuseseră recunoscuți sau boierii de către domnul moldovean, au efectuat diligențele necesare pentru a accede în rândurile nobilimii austriece. Ei au profitat de faptul că administrația austriacă a desființat una dintre cutumele dreptului moldovenesc, potrivit căreia străinii nu aveau dreptul de a cumpăra moșii în Moldova, decât în condiții deosebite¹⁷. Astfel, la 24 octombrie 1785, împăratul Iosif al II-lea l-a înnobitat pe negustorul armean din Suceava Ioan Capri, incluzându-l în categoria cavalerilor statelor austriece. Acesta a fost primul bucovinean care a devenit membru al nobilimii austriece¹⁸.

Între timp, în Austria lucrurile evoluau într-o direcție care va fi privită și primită cu nemulțumire de populația bucovineană. În prima jumătate a anilor '80 ai secolului al XVIII-lea, regimul iosefin a încercat să simplifice procesul de administrare a imperiului și să scadă costurile de întreținere a aparatului birocratic habsburgic. În acest sens, s-a decis diminuarea numărului oficiilor centrale (ministerelor) și a funcționarilor de la toate nivelurile. Guverniile unor țări vecine mai mici au fost unite și reorganizate în administrații provinciale. Astfel, instituțiile administrative ale Stiriei, Carintiei și Crainei au fost contopite, prin reducerea numărului de birorați, într-un guvernium comun. La fel s-a procedat și în cazul Moraviei și Sileziei¹⁹. Bucovina – cea mai mică țară a Coroanei – nu avea, practic, nici o șansă să-și continue evoluția cvasiautonomă. La 6 august 1786 a fost semnat decretul imperial, potrivit căruia, de la 1 noiembrie a aceluiași an, Bucovina era încorporată Regatului Galiei-Lodomeria, ca al 19-lea cerc administrativ²⁰.

La momentul anexării părții de nord-vest a Moldovei, autoritățile habsburgice au promis că vor respecta statu-quo și privilegiile nobilimii și clerului²¹, însă încorporarea Bucovinei la Galiția, în anul 1786, punea societatea bucovineană într-o situație inedită. În Galiția, devenită provincie imperială din 1772, evidența și confirmarea titlurilor nobiliare a rămas de competența Comisiei Magnaților și a judecătorilor urbane și rurale până în anul 1782, când prin patenta lui Iosif al II-lea (1780-1790) aici a fost introdus sistemul nobiliar austriac, constituindu-se așa numitul Colegiu al Stărilor (reorganizat în 1817)²². Șleahta galițiană era destul de numeroasă (1,15% din totalul populației provinciei)²³ și își exercita drepturile, alături de reprezentanții

¹⁶ Karl Freiherr von Enzenberg către Divanul Moldovei (1782), în *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, p. 371.

¹⁷ Mihai-Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 132.

¹⁸ Idem, *Mutații etnico-sociale în structura nobilității din Bucovina (sfârșitul secolului XVIII – începutul secolului XIX)*, „Arhiva Genealogică”, II (VII), 1995, nr. 3-4, p. 171.

¹⁹ E. Zöllner, *Istoria Austriei de la începuturi până în prezent*, ed. VIII-a, traducere de A. Armbruster, vol. I, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 396.

²⁰ Ștefan Purici, *Problema autonomiei Bucovinei ...*, p. 234.

²¹ Direcția Județeană Suceava a Arhivelor Naționale, fond *Colecția de documente*, pach. V, d. 42, f.1v; Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774-1862), *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 116; Mihai-Ștefan Ceașu, *Bucovina Habsburgică ...*, p. 65.

²² *Poczet szlachty galicyjskiej i bukowinjskiej*, W Lwowie. W drukarni Instytutu stauprogianskiego, pod zarzadem Michala Dzikowskiego, 1857 [Kraków, 1988], s. I-II.

²³ Alexandru-Florin Platon, *op. cit.*, p. 237.

clerului și orașenimii, în cadrul Seimului Galiției²⁴. În același timp, boierimea bucovineană s-a văzut lipsită de posibilitatea de a participa la lucrările acestei adunări reprezentative din cauza faptului că titlurile nobiliare moldovenești nu erau identice cu cele austriece. Pentru a acorda elitei sociale bucovinene posibilitatea de a-și prezenta doleanțele și susține opiniile în cadrul Seimului, precum și pentru a uniformiza titlurile nobiliare în întreg imperiul, prin decretul din 14 martie 1787, împăratul Iosif al II-lea a apreciat „a fi cu cuviință pe boierii și mazilii bucovineni a-i pune la aceeași stare cu cei din Galiția”, înlocuind rangurile moldovenești cu titlurile de conte, baron și cavaler²⁵. De asemenea, Curtea de la Viena a urmărit ca pe această cale să atragă boierimea autohtonă de partea Casei de Habsburg, să reglementeze anumite chestiuni financiare (volumul impozitelor) și economice (condiționarea avansării pe scara nobiliară de venitul obținut), să promoveze principiul „un stat – o națiune” germană etc.

Totuși, românii bucovineni, care nici nu cunoșteau limbile polonă și latină ce se utilizau în cadrul dezbaterilor, nici nu doreau să cheltuiască averea pentru a realiza o lungă călătorie doar pentru a asista în rolul de spectatori în dieta de la Lemberg, au refuzat pe tot parcursul administrației galițiene să participe la lucrările Seimului. La sfârșitul secolului al XIX-lea, istoricul și scriitorul bucovinean Ion Gh. Sbiera avea să constate că majoritatea nobililor români „nu voră și nici să știe măcar de institute (stări – n. n.), nici de dietă poloneză și, prin acest refuz, își păstrară naționalitatea și confesiunea”²⁶.

În același timp, vechea elită moldovenească, constrânsă de condițiile sociale și politice ale imperiului, a făcut demersurile necesare pentru a-i fi echivalate titlurile nobiliare chiar din anul 1787. În vederea soluționării operative a cererilor provenite din Bucovina, guvernul vienez a dispus suplimentarea *Forum Nobilium*-ului din Lemberg – instanța care verifica actele și confirma/acorda titlurile nobiliare echivalente celor din Galiția – cu doi consilieri, un secretar, un protocolist și un funcționar de cancelarie, cunoscători ai limbii române²⁷.

Pe parcursul anilor 1788-1790, au fost recunoscute rangurile nobiliare a 137 de persoane, în majoritate foști mazili și ruțași, cărora li s-a acordat titlul de „cavaler”. Folosind aceeași metodă antroponimică, constatăm că în jur de 60-65% de nume de familie sunt românești, iar restul slave (poloneze și ucrainene) și armenesci. La această cifră de 137 persoane trebuie să adăugăm numele bucovinenilor care au devenit nobili austrieci dar care din lipsă de urmași au fost șterși din evidențele *Forum Nobilium*-ului galițian. Astfel, în 1788 titlul de baron l-au primit Dositei Herescul, Episcopul Bucovinei, nepoții săi Vasile, Gheorghe și Nicolae Herescul, iar în 1791 Vasile Balș²⁸.

Între timp, situația internă în monarhie se modifică treptat în defavoarea promotorilor reformelor iluministe. În urma decesului lui Iosif al II-lea și urcării pe tron a fratelui său, Leopold al II-lea (1790-1792), nobilimea din diverse colțuri ale imperiului a început să redacteze și să trimită petiții, pledând pentru restabilirea privilegiilor știrbite în perioada domniei anterioare. Astfel, „nobilii galițieni de națiune poloneză”, aflați sub impresia răsturnării dominației engleze asupra coloniilor nord-americane, a evenimentelor revoluționare din Franța, inspirați de ideologia iluministă, au alcătuit un amplu memoriu în care cereau reformarea imperiului în direcția sporirii

²⁴ *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien, Bukowina, Moldau*, Hrsg. von Isabel Röskau-Rydel, Berlin: Siedler, 1999, p. 18.

²⁵ Textul diplomei imperiale din 14 martie 1787 vezi la Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991, p. 53.

²⁶ Ion Gh. Sbiera, *Familia Sbiera după tradiție și istorie și amintiri din viața autorului*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1899, p. 158.

²⁷ Teodor Bălan, *Forum Nobilium din Bucovina*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1927, p. 12.

²⁸ Mihai-Ștefan Ceașu, *Bucovina Habsburgică ...*, p. 134-135.

funcționalității sale. În cazul Galiției, s-a cerut diminuarea numărului de funcționari și reducerea numărului de districte de la 19 la 9, inclusiv Bucovina²⁹.

Nobilimea bucovineană dorea însă separarea ținutului lor de provincia catolică polono-ucraineană. În anul 1790, boierul Vasile Balș redactează, în numele Bucovinei, un memoriu pe care îl adresează lui Leopold al II-lea, cerându-i separarea de Galiția³⁰ și constituirea unei diete proprii. Doleanța se întemeia pe faptul că deosebiri de limbă, tradiții și obiceiuri existente între Bucovina și Galiția constituie niște obstacole serioase în coordonarea administrativă a celor două teritorii. În expunerile asupra problemei despărțirii provinciilor, prezentate împăratului la începutul lunii iunie 1790 de către diverse instituții centrale, se specifica – pe lângă alte inconveniente ale unirii celor două provincii – și faptul că stările privilegiate bucovinene erau deosebite de cele galițiene. În pofida obiectivelor urmărite de patenta din 14 martie 1787, nobilimea bucovineană nu a luat nici o dată parte activă la lucrările Seimului Galiției. Mulți proprietari preferau chiar să locuiască în Moldova, obținând de la autoritățile ieșene funcțiile și demnitățile dorite³¹.

Drept urmare, la 29 septembrie 1790, împăratul Leopold al II-lea semna o patentă imperială, potrivit căreia „unirea săvârșită în anul 1786 numai cu scopul de a simplifica administrația publică nu mai poate dăinui”, deoarece experiența a arătat că „după origine, grai, moravuri, datini și confesiune” locuitorii Bucovinei și deosebesc de cei ai Galiției și că deci „nu se poate aștepta o împreunare și contopire adevărată”. S-a hotărât ca, pe viitor, Bucovina să fie considerată o provincie distinctă, stările ei nobiliare să nu mai facă parte din rândul stărilor galițiene, însă sub aspect administrativ și militar autoritățile bucovinene rămăneau subordonate celor galițiene, fapt ce promitea Bucovinei, se specifica în decret, „siguranță și bună primire”³².

Prevederile acestei patente imperiale nu au avut urmări practice semnificative, cu excepția unor măsuri în domeniul justiției, precum și a numirii lui Vasile Balș ca titular al celui mai înalt post din administrația ținutului – Căpitan al Cercului Bucovina (1792-1803). În anul 1804, Curtea de la Viena a dispus înființarea, la Cernăuți, a unei instanțe de judecată a nobililor, proprie Bucovinei, un *Forum Nobilium* sub titlul de «k. k. Stadt- und Landrecht»³³, însă atestarea nobilității a rămas în continuare de competența *Forum Nobilium*-ului din Lemberg³⁴. Din primăvara lui 1817 au fost anulate dispozițiile care priveau caracterul distinct al Bucovinei, toate instituțiile ei fiind subordonate nemijlocit celor de la Lemberg, iar stările nobiliare bucovinene fiind din nou incluse în rândul celor galițiene.

Înglobarea ținutului în cadrele Galiției, după 1786, pătrunderea masivă a funcționarilor, negustorilor și moșierilor polonezi și armeni în provincia anexată, anumite privilegii de care se bucurau evreii în Bucovina, au condus la modificarea componenței clasei proprietarilor. În plus, mulți boieri moldoveni cu moșii în Bucovina, refuzând să devină supuși austrieci după 1777, au început să vândă proprietățile lor foștilor lor arendași armeni și evrei. Statutul de proprietar i-a îndreptățit pe aceștia din urmă să solicite înnobilarea, autoritățile austriece acordând titlul de „cavaler” unor familii de armeni (Aywas – 1790, Abgarowicz – 1811, Agopsowicz – 1814, Antonowicz – 1816, Capri – 1799, Krzystofowicz – 1792, Mikuli – 1811, Passakas – 1808, Petrowicz – 1817, Petul – 1807, Simonowicz – 1811, Theodorowicz – 1792, Zaduwowicz – 1816,

²⁹ *Magna Charta von Galizien oder Untersuchung der Beschwerden des galizischen Adels pohnlischer Nation über die österreichische Regierung*, Jassy, 1790, p. 257.

³⁰ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 130.

³¹ Mihai-Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 169.

³² Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, fond 1026, inv. 2, d. 95a, f. 6-7v.

³³ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 12.

³⁴ Mihai-Ștefan Ceașu, *Instanțe judiciare nobiliare și forme de atestare a nobilității în Bucovina (sfârșitul secolului XVIII – începutul secolului XIX, „Arhiva Genealogică”, III (VIII), 1996, nr. 3-4, p. 223.*

Zerikiewicz – 1812) și evrei (Abrahamowicz – 1817, Aslan – 1812, Czerniewski – 1816). Drept urmare, în preajma revoluției pașoptiste, din cei 114 proprietari bucovineni³⁵, doar 41% mai erau etnici români, în timp ce 29% erau armeni, 22% polonezi, 4% evrei, alții 4%. Cei mai mari proprietari erau, în 1847, românul Ioan baron von Musteață (Mustazza), cu 7 moșii, și armenii Andreas von Capri și Grigorie von Aywas, cu 6 și, respectiv, 5 moșii.

Subordonarea ținutului Guberniului de la Lemberg a durat nominal până la revoluția de la 1848-1849, când, prin Constituția din 4 martie 1849, Bucovina a fost recunoscută ca țară a Coroanei, cu dietă și administrație autonomă, separată de cea a Galiției³⁶. Un rol important în aceste evenimente l-au jucat lideri proveniți din rândul familiilor nobile bucovinene ca Hurmuzachi, Vasilco, Musteață, Petrovici etc. În mod real și definitiv, autonomia ținutului a fost consacrată abia prin rezoluția imperială din 9 martie 1861, conform căreia administrația Bucovinei intra în funcțiune începând cu 22 aprilie³⁷. La 6 aprilie același an, în sala primăriei din Cernăuți a fost inaugurată Dieta Bucovinei, nobilimea bucovineană dobândind propria instituție reprezentativă și separându-se definitiv de stările galițiene.

Între 1701 și 1918, Curtea de la Viena a operat nu mai puțin de 12.408 ridicări în rang, însă doar o infimă minoritate (2,2%, respectiv 278 persoane) au primit ranguri înalte (de conte, principe etc.), marea majoritate (circa 82,2%) neridicându-se mai sus de obișnuitele titluri inferioare³⁸. În Bucovina, din cele 276 de familii înnobilate în anii 1788-1857, la finele acestei perioade titlul de baron îl aveau familiile Capri, Musteață, Petrino și Romașcan, restul aflându-se pe treapta cea mai de jos, cea de cavaler³⁹. Există și o familie, care prin măslirea unor acte încă la mijlocul secolului al XVIII-lea, a reușit să obțină titlul de conte, dar nu austriac, ci venețian. Din 8 iulie 1848, printr-o rezoluție imperială, Hugo Logotheti a obținut dreptul de a purta titlul respectiv⁴⁰.

Revoluția de la 1848 și evenimentele ulterioare au arătat că germanizarea titlurilor și acceptarea limbii germane în sânul multor familii de nobili bucovineni n-a condus, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, la anemiarea conștiinței naționale. Dimpotrivă, pentru vârfurile intelectuale ale boierimii bucovinene (familiile Hurmuzachi, Flondor, Vasilco, Onciul ș. a.), rangurile austriece au netezit calea spre universitățile centrale și societatea vieneză, iar limba germană a înlesnit conectarea la ideologia modernizatoare a Europei Occidentale, a facilitat receptarea teoriilor naționaliste și liberale răspândite în secolul al XIX-lea. În același timp, noul ordin imperial, instaurat în Bucovina după 1775, a determinat un amplu proces de eterogenizare a clasei nobiliare, proces ce se va finaliza odată cu apunerea Monarhiei Habsburgice, în 1918.

* *

*

În anexă reproducem, din lucrarea *Poczet szlachty galicyjskiej i bukowinśkiej* (Rândurile nobilimii galițiene și bucovinene), tipărită la Lemberg, în anul 1857, tabelul cu numele

³⁵ Cf. *Provinzial-Handbuch der Königreiche Galizien und Lodomerien für das Jahr 1847*, Lemberg: k. k. Galizischen Aerarial Druckerei, p. 283-409.

³⁶ „Bucovina. Gazetă românească pentru politică, religie și literatură” (Cernăuți), 1849, nr. 4, p. 23.

³⁷ Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, fond 3, inv. 1, d. 1461, f. 51.

³⁸ Alexandru-Florin Platon, *op. cit.*, p. 238-239.

³⁹ *Poczet szlachty galicyjskiej i bukowinśkiej*, p. 305-315.

⁴⁰ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Mutații etnico-sociale în structura nobilității din Bucovina ...*, p. 169-170.

bucoveninilor înnobilați de către austrieci între anii 1788-1857⁴¹. Din aceste evidențe, funcționarii guberniali au șters numele nobililor care nu au avut descendenți și nu au avut cui transmite titlul pe cale ereditară.

În ceea ce privește onomastica, am păstrat ortografia originalului, traducând doar expresiile explicative (fiu, nepot, ginere ș. a). Din această cauză, de pildă, numele *Borcilă* îl găsim sub forma *Borczille*, *Giurgiuwan* respectiv *Czurczuwan*, *Cârste* sub formele *Kirste* sau *Kirsta*, *Pupăză* respectiv *Popaza*, *Tăutul* ca *Toutul* sau *Teutul*, *Țopa* sub forma *Zopa* etc.

Anexa nr. 2 prezintă evoluția numărului de familii bucovinene, cărora li s-a confirmat sau atribuit titluri nobiliare austriece, fiind alcătuită pe baza datelor cuprinse în tabelul nr. 1.

Tabelul nr. 1. *Familii de bucovineni cărora li s-a recunoscut / atribuit titlul de nobil (până la 15 februarie 1857)*⁴²

Numele, localitatea de reședință, gradul de nobilitate, prenumele	Caracterul	În ce an Colegiul Stărilor galițiene a recunoscut vechea nobilitate bucovineană? Ce Monarh a acordat noua nobilitate?
A		
Abgarowicz Wincenty Josef și Grzegorz	–	Colegiul Stărilor, 1811
Abrahamowicz Abraham, Tomasz, Krzysztof și Josef	–	Colegiul Stărilor, 1817
Agopszowicz Hasso Kajetan, Jakob, Grzegorz și Waleryan	Grzegorz, membru al Stărilor	Colegiul Stărilor, 1814
Agopszowicz Hasso Bogdan, Mikolaj și Szczepan	–	Colegiul Stărilor, 1814
Antonowicz de Kap de Bou Grzegorz	–	Colegiul Stărilor, 1816
Antonowicz de Kap de Bou Jakób	–	Colegiul Stărilor, 1816
Antonowicz de Kap de Bou Ignacy	–	Colegiul Stărilor, 1816
Antonowicz de Kap de Bou Kajetan	–	Colegiul Stărilor, 1816
Antonowicz de Kap de Bou Łazarz	–	Colegiul Stărilor, 1816
Antonowicz de Kap de Bou Grzegorz și Piotr, fiii lui Ł a z a r z	–	Colegiul Stărilor, 1822
Antonowicz de Kap de Bou Michał	–	Colegiul Stărilor, 1816
Arap Konstanty	–	Colegiul Stărilor, 1788
Arbore Grzegorz	Diacon	Colegiul Stărilor, 1796
Arhip Jan	–	Colegiul Stărilor, 1789
Arsinowski Teodor	–	Colegiul Stărilor, 1802
Aslan Adam	–	Colegiul Stărilor, 1812
Assakiewicz Łazarz și Grzegorz	–	Colegiul Stărilor, 1812
Ajwas Norzes, Szczepan și Mikołaj	–	Colegiul Stărilor, 1790
Ajwas Andronik (altfel Dominik), Jan, Krzysztof și Bazyl	–	Colegiul Stărilor, 1790
Ajwas Jan și Norzes	–	Colegiul Stărilor, 1790
B		

⁴¹ Pentru sprijinul acordat în procesul de documentare mulțumim cordial doamnei Dr. Ilona Slawinski, de la Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Institut din Viena.

⁴² *Poczet szlachty galicyjskiej i bukowińskiej*, W Lwowie. W drukarni Instytutu stauropigiańskiego, pod zarządem Michała Dzikowskiego, 1857 [Kraków, 1988], s. 305-315.

Balasinowicz Dymitr	–	Colegiul Stărilor, 1788
Baloszskul Elias, Alexander, Jan, Mikołaj Jérzy	–	Colegiul Stărilor, 1800
Baloszskul Szczepan și Bazyli –, fiii lui Elias	–	Colegiul Stărilor, 1831
Barbier Alexander, Jérzy și Elias	–	Colegiul Stărilor, 1789
Barbul Mikołaj	–	Colegiul Stărilor, 1811
Baszyn (Besch, Bessan) Michał, Andrzej și Jan	–	Colegiul Stărilor, 1809
Bezan (Besch, Bessan) Konstanty, Bazyli, Gregorz, Dymitr, Teodor, Jan și Piotr	–	Colegiul Stărilor, 1793
Bobele Stefan și Jan	–	Colegiul Stărilor, 1802
Bohdanowicz Bogdan	–	Patenta împăratului Iosif II, 1782
Bohdanowicz Jan	–	Patenta împăratului Iosif II, 1782
Boldeskul Szymon și Jan	–	Colegiul Stărilor, 1788
Bontesz Panaite, Mikołaj, Jan și Helena	–	Colegiul Stărilor, 1816
Borcze Andrzej	–	Colegiul Stărilor, 1789
Borcze Emanuel și Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1789
Borcze Stefan	–	Colegiul Stărilor, 1800
Borcille Jan și Konstanty	–	Colegiul Stărilor, 1789
Borschan Andronik	–	Colegiul Stărilor, 1793
Borschan Gabryel	–	Colegiul Stărilor, 1808
Botezat Iwanowicz Alexander	–	Colegiul Stărilor, 1805
Braha Lupul	–	Colegiul Stărilor, 1788
Braha Grzegorz	–	Colegiul Stărilor, 1796
Braha Alexander și Jan	–	Colegiul Stărilor, 1808
Brajas (Brajskul) Helena și Jan	–	Colegiul Stărilor, 1789
Brajskul Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1788
Brenzan Gregorz	–	Colegiul Stărilor, 1788
Brinzan Jan și Dymitr	–	Colegiul Stărilor, 1789
Brinzan Jan și Łukasz	–	Colegiul Stărilor, 1789
Butucza Andrzej	–	Colegiul Stărilor, 1789
Butzura Bazyli și Gabryel	–	Colegiul Stărilor, 1793
Butzura Jan și Jérzy	–	Colegiul Stărilor, 1788
Butzura Jordaki	–	Colegiul Stărilor, 1788
C		
Capri V e z i Kapri		
Copa V e z i Zopa		
Cyganiuk Andrzej	–	Colegiul Stărilor, 1789
Czerniewski Antoni, Józef și Jakób	–	Colegiul Stărilor, 1816
Czolpan Jordaki	–	Colegiul Stărilor, 1788
Czurczuwan Stefan	–	Colegiul Stărilor, 1789
D		
Daszkiewicz Andrzej și Szymon	–	Colegiul Stărilor, 1792
Diakoniuk Jan	–	Colegiul Stărilor, 1807
Dobrowolski z Buchenthal (de) Teodor	–	Patenta împăratului Francisc II, 1800
Dreginda Gabryel, Emanuel, Teodor și Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1788
Dregonitz Grzegorz, Dymitr și Konstanty	–	Colegiul Stărilor, 1789
F		
Flondor Bazyli, Konstanty, Jérzy și Dymitr	–	Colegiul Stărilor, 1796

Flondor Teodor	–	Colegiul Stărilor, 1789
Froncza Ganafir, Bazyli și Onufry	–	Colegiul Stărilor, 1805
Frunza Andronik și Jan	–	Colegiul Stărilor, 1788
G		
Gaffenko Andrzej și Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1788
Gaffenko Dymitr	–	Colegiul Stărilor, 1789
Galer (Galery) Jérzy	–	Colegiul Stărilor, 1789
Galery (Galer) Alexander	–	Colegiul Stărilor, 1789
Galin V e z i Popaza	–	Colegiul Stărilor, 1789
Genge Teodor Konstanty și Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1789
Gengoja (Genge) Bazyli, Dymitr, Alexander și Jérzy	–	Colegiul Stărilor, 1788
Georgianul (Georgian) Andrzej	–	Colegiul Stărilor, 1796
Giczskul Jordaki	–	Colegiul Stărilor, 1788
Gojan Jérzy, Dymitr, Michał, Bazyli și Teodor	–	Colegiul Stărilor, 1788
Gojan Dymitr	–	Colegiul Stărilor, 1788
Gojan Jan și Jérzy	–	Colegiul Stărilor, 1788
Gojan Teodor	–	Colegiul Stărilor, 1789
Gore Konstanty, Jan și Jérzy	–	Colegiul Stărilor, 1790
Grekul Bazyli și Michał (fiii lui Konstanty)	–	Colegiul Stărilor, 1803
Grecul Michał (fiul lui Łazarz)	–	Colegiul Stărilor, 1803
Grierosu Sergiusz	–	Colegiul Stărilor, 1789
Griesosu Ștefan și Jérzy	–	Colegiul Stărilor, 1800
Grigorcze Jan și Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1788
Grigorcze Mikołaj	–	Colegiul Stărilor, 1788
H		
Holub (Holubasz) Grzegorz, Antoni, Andronik, Kajetan și Bogdan	–	Colegiul Stărilor, 1816
Holubej Jan	–	Colegiul Stărilor, 1793
Holubej Apostoł	–	Colegiul Stărilor, 1789
Holubej Teodor	–	Colegiul Stărilor, 1789
I		
Ilski Alexander, Jordaki și Elias	–	Colegiul Stărilor, 1788 și 1797
Isar Gregorz	–	Colegiul Stărilor, 1792
Istretuz V e z i Teutul		
J		
Janesz Konstanty, Michał, Konstanty și Jordaki	–	Colegiul Stărilor, 1790
Janesz Konstanty și Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1789
Jeremiewicz Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1789
K		
Kalmucki Elias, Bazyli și Gabryel	–	Colegiul Stărilor, 1789
Kalmucki Jan	–	Colegiul Stărilor, 1789
Kalmucki Jan, Dymitr, Mikołaj (fiii lui Michał) și Jan (fiul lui Gregorz Jérzy)	–	Colegiul Stărilor, 1788 și 1789
Kap de Bou V e z i Antonowicz		
Kapri de Marecej Mikołaj, Jakób și Aryton, ulterior baroni, (fiii lui Andrzej, numit baron) și Bogdan (fiul lui Jan, de asemenea numit baron)	–	Colegiul Stărilor, 1789
Kapri V e z i I. Šleahtha galițiană		
Kautisch Michał Jan și Ștefan	–	Colegiul Stărilor, 1789
Kirsta Jan și Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1788

Kirste Eliasz	–	Colegiul Stărilor, 1792
Kocza Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1788
Kocza Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1788
Kocza Michał fiul lui B a z y l	–	Colegiul Stărilor, 1834
Koczale Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1789
Kokoran Gabryel, Jan și Pentelej	–	Colegiul Stărilor, 1789
Konstantinowicz V e z i Grekul		
Koschan Teodor și Andrzej	–	Colegiul Stărilor, 1788
Kostin Dymitr	–	Colegiul Stărilor, 1793
Kostrisz Alexander	–	Colegiul Stărilor, 1789
Kostrisz Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1798
Kozaczskul Gabryel	–	Colegiul Stărilor, 1792
Kozmitza Konstanty	–	Colegiul Stărilor, 1792
Krakalie Michał	–	Colegiul Stărilor, 1789
Krzysztofowicz Jan, Mikołaj, Waleryan (Wartan), Kajetan și Greczuń	–	Colegiul Stărilor, 1792
Krzysztofowicz Jan Szymon, nume dublu, și Grzegorz Mateusz, nume dublu, fiii lui M i k o ł a j	–	Colegiul Stărilor, 1839
Kuparenko Michał, Bazyli și Jan	–	Colegiul Stărilor, 1790
L		
Lastuwka (Lastiuwka) Stefan și Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1789
Lenza Jérzy	–	Colegiul Stărilor, 1789
Lepedal Konstanty și Jan	–	Colegiul Stărilor, 1789
M		
Malewicz Antoni	–	Colegiul Stărilor, 1817
Malewicz Jan	–	Colegiul Stărilor, 1817
Malinesskul Jan și Mikołaj	–	Colegiul Stărilor, 1790
Malineskul Jordaki, Mikołaj, Dymitr, Bazyli și Michał	–	Colegiul Stărilor, 1802
Maneskul Teodor	–	Colegiul Stărilor, 1788
Manugiewicz Hasso Kajetan și Mikołaj	–	Colegiul Stărilor, 1814
Marko Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1788
Merza V e z i Reus		
Michajluk Jan și Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1788
Mikuli (Mikul) Stefan	–	Colegiul Stărilor, 1811
Mikuli Jakób, fiul lui S t e f a n	Membru al Stărilor și al Consiliului provincial c. cr.	Primit în cercul Stărilor, 1845
Mikuli Jakób	–	Colegiul Stărilor, 1811
Mikuli Aryton	–	Colegiul Stărilor, 1811
Mikuli Mikołaj	–	Colegiul Stărilor, 1811
Mikuli Teodor	–	Colegiul Stărilor, 1811
Minticz Andrzej	–	Colegiul Stărilor, 1790
Minticz Angelucza	–	Colegiul Stărilor, 1890
Minticz Axenty și Teodor	–	Colegiul Stărilor, 1793
Minticz Sandul	–	Colegiul Stărilor, 1789
Mironowski Karol	–	Colegiul Stărilor, 1796
Miteskul Teodor	–	Colegiul Stărilor, 1793
Mokrański (de) Michał	–	Patenta împăratului Francisc II, 1796

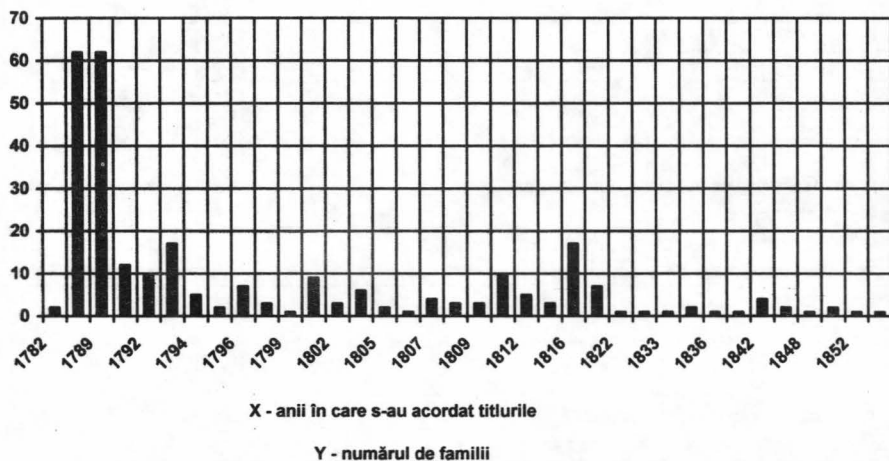
Morzun Bazyli, Alexander, Teodor și Piotr	–	Colegiul Stărilor, 1788
Moszoro Józef	–	Colegiul Stărilor, 1816
Moszoro Grzegorz, Jeremiasz, Walenty și Jan	–	Colegiul Stărilor, 1816
Moszoro Andrzej, Łazarz și Bogdan	–	Colegiul Stărilor, 1816
Moszoro Mikołaj, Abraham și Grzegorz	–	Colegiul Stărilor, 1816
Motzok Jan	–	Colegiul Stărilor, 1789
Muntian Symeon	–	Colegiul Stărilor, 1789
Mustatza din Sadogura Baron Teodor	–	Colegiul Stărilor, 1794; Patenta împăratului Francisc II, 1821
Mustatza Baron Jan, fiul lui T e o d o r	Membru al Stărilor	Colegiul Stărilor, 1833
O		
Ohanovich Łukasz	Avocat provincial și membru al Stărilor	Colegiul Stărilor, 1817
Onczul Bazyli și Jan (fiii lui Alexandru)	–	Colegiul Stărilor, 1788
Onczul Gabryel și Elias	–	Colegiul Stărilor, 1788
Onczul Grzegorz	–	Colegiul Stărilor, 1789
Onczul Pentelej și Jan, fiii lui W e l i c z k o	–	Colegiul Stărilor, 1789
Onczul Alexander și Artemiusz	–	Colegiul Stărilor, 1800
Onczul Jan (fiul lui Szymona)	–	Colegiul Stărilor, 1803
P		
Paladi Jordaki	–	Colegiul Stărilor, 1809
Passakas Teodor, Kajetan și Grzegorz	–	Colegiul Stărilor, 1808
Paunel (Pounel) Jérzy, Ursaki, Konstanty, Bazyli, Andrzej și Jan	–	Colegiul Stărilor, 1788
Peletiu Jan	–	Colegiul Stărilor, 1788
Perschul Jordaki	–	Colegiul Stărilor, 1789
Perschul Mikołaj	–	Colegiul Stărilor, 1789
Petraszko Alexander	–	Colegiul Stărilor, 1794
Petrino Baron Apostol Jan, nume dublu	–	Patenta împăratului Ferdinand I, 1836
Petrowicz Kajetan, Abraham și Piotr	–	Colegiul Stărilor, 1817
Petrowicz Mikołaj	–	Colegiul Stărilor, 1817
Petul Łazarz (fiul lui Jerzy)	Membru al Con- siliului municipal din Lwow	Colegiul Stărilor, 1807
Petul Łazarz și Kajetan (fiii lui Mikołaj); Dawid (fiul lui Kajetan)	–	Colegiul Stărilor, 1816
Pirvul Konstanty	–	Colegiul Stărilor, 1788
Podlog Emanuel	–	Colegiul Stărilor, 1788
Poklitar Stefan și Jérzy	–	Colegiul Stărilor, 1797
Popaza (<i>Galin</i>) Jordaki și Jan	–	Colegiul Stărilor, 1792
Popeskul Jérzy	–	Colegiul Stărilor, 1800
Popeskul Michał	–	Colegiul Stărilor, 1807
Popowicz Antoni	–	Colegiul Stărilor, 1793
Popowicz Dymitr, Emanuel și Mikołaj	–	Colegiul Stărilor, 1799; Colegiul Stărilor, 1804
Popowicz Bazyli și Stefan	–	Colegiul Stărilor, 1790
Praedan Jérzy	–	Colegiul Stărilor, 1793

Prodan Stefan	–	Colegiul Stărilor, 1792
Prunkul Aryton, Krystyn și Łukasz	–	Colegiul Stărilor, 1790
Prunkul Aryton, Eliaasz, Łukasz, Krzysztof, nepoții –, Grzegorz și Jan, strănepoții lui A r y t o n	–	Colegiul Stărilor, 1849
R		
Rakocze Alexander	–	Colegiul Stărilor, 1816
Reus (<i>Merza</i>) Teodor, Grzegorz, Eliaasz și Jěrzy	–	Colegiul Stărilor, 1789
Ripta Jan, Teodor, Mikołaj și Symeon (fiii lui Konstanty)	–	Colegiul Stărilor, 1800
Ripta Jan, Gabryel și Mikołaj (fiii lui Jěrzy)	–	Colegiul Stărilor, 1793
Ripta Jěrzy și Gabryel	–	Colegiul Stărilor, 1803
Ripta Atanazy	–	Colegiul Stărilor, 1798
Ripta Teodor, Dymitr, Onufry și Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1793
Romaszkan Jakób, Michał și Grzegorz	–	Colegiul Stărilor, 1789
Romaszkan Piotr, fiul lui J a k ó b	Membru al Stărilor	Colegiul Stărilor, 1834
Romaszkan Michał Gabryel, nume dublu, fiul lui J a k ó b	Membru al Stărilor	Colegiul Stărilor, 1848
Romaszkan Baron Mikołaj, nepotul lui J a k ó b	–	Colegiul Stărilor, 1852; Patenta împăratului Francisc Iosif, 1856
Roschka Ignacy	–	Colegiul Stărilor, 1811
Roskip Jan și Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1811
Rotopan Dymitr	–	Colegiul Stărilor, 1789
S		
Samson Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1789
Sawa Jan	–	Colegiul Stărilor, 1789
Saweskul (Seveskul) Grzegorz și Stefan	–	Colegiul Stărilor, 1788, 1790 și 1791
Schahin Konstanty	–	Colegiul Stărilor, 1789
Scherban Kozma, Jordaki, Emanuel și Konstanty	–	Colegiul Stărilor, 1800
Schian (Szŷan) Alexander	–	Colegiul Stărilor, 1789
Schian Dymitr	–	Colegiul Stărilor, 1788
Semaka Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1788
Semaka Bazyli, Teodor, Konstanty, Jěrzy, Grzegorz și Jan	–	Colegiul Stărilor, 1794
Simonowicz Jakob	–	Colegiul Stărilor, 1811; Patenta împăratului Francisc, 1817
Skaba Dymitr	–	Colegiul Stărilor, 1797
Soroczan Bazyli, Mikołaj, Dymitr, Jěrzy și Ostafi	–	Colegiul Stărilor, 1788
Soroczan Ursaki	–	Colegiul Stărilor, 1788
Stirbez Konstanty	–	Colegiul Stărilor, 1789
Stircze Stefan și Szerban	–	Colegiul Stărilor, 1789
Stircze Helena, Jěrzy, Teodor și Stefan	–	Colegiul Stărilor, 1789
Stratulat Eliaasz	–	Colegiul Stărilor, 1812
Strischka Jan și Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1788
Stroicz Antoni (Antoch)	–	Colegiul Stărilor, 1795

Strojeskul Konstanty, Michał și Panacy	–	Colegiul Stărilor, 1788
T		
Tabora Jordaki și Jan	–	Colegiul Stărilor, 1788
Tabora Emanuel, Dymitr și Elias	–	Colegiul Stărilor, 1788
Teutul (Toutul) <i>Istretuz</i> Jenaki	c. cr. Comisar districtual	Colegiul Stărilor, 1788
Teutul (Toutul) Grzegorz, Tomasz, Jordaki și Jan	–	Colegiul Stărilor, 1788
Teutul Bazyli și Grzegorz	–	Colegiul Stărilor, 1788
Teutul Jérzy	–	Colegiul Stărilor, 1809
Teutul Bazyli (fiul lui Ștefan)	–	Colegiul Stărilor, 1807 și 1811
Teutul Gafica, Jan și Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1788
Teutul Anicza, Jan și Teodor	–	Colegiul Stărilor, 1788
Teutul V e z i Toutul		
Theodorowicz <i>Kaminicz</i> anul Kajetan	–	Colegiul Stărilor, 1792
Theodorowicz <i>Kaminicz</i> anul Teodor, Józef, Fabian, nume triplu, nepotul lui K a j e t a n	Secretar al Consiliului municipal din Stanislaw	Colegiul Stărilor a recunoscut <u>Ud.</u> Originea, 1842
Theodorowicz <i>Kaminicz</i> anul Grzegorz Kajetan, nume dublu, strănepotul lui K a j e t a n	–	Colegiul Stărilor a recunoscut <u>Ud.</u> Originea, 1842
Theodorowicz <i>Kominicz</i> anul Antoni August, nume dublu, strănepotul lui K a j e t a n	–	Colegiul Stărilor, 1842
Theodorowicz <i>Kominicz</i> anul Edward Kasper nume dublu, strănepotul lui K a j e t a n	–	Colegiul Stărilor, 1842
Tilliman Antoni și Konstanty	–	Colegiul Stărilor, 1788
Tomiuk Jan	–	Colegiul Stărilor, 1793
Tomusej Jordaki și Jérzy	–	Colegiul Stărilor, 1789
Torosiewicz <i>Czewadzich</i> Teodor, Bogdan, Ignacy și Józef	–	Colegiul Stărilor, 1812
Totojeskul Lupul	–	Colegiul Stărilor, 1793
Toutul Jan (tatăl), Konstanty și Michał (fiii lui Jan); Mikołaj, Dymitr și Konstanty (fiii lui Andrzej)	–	Colegiul Stărilor, 1788
Toutul Dymitr	–	Colegiul Stărilor, 1789
Toutul Szymon	–	Colegiul Stărilor, 1789
Tumuriug Mikołaj	–	Colegiul Stărilor, 1788
Tyron Axenty	–	Colegiul Stărilor, 1788
U		
Unguran Jan	–	Colegiul Stărilor, 1794
W		
Wasilko Mikołaj, Bazyli și Ștefan	–	Colegiul Stărilor, 1788
Wasilko Jordaki	Membru al Stărilor	Primit în cercul Stărilor, 1845
Werdesch Michał	–	Colegiul Stărilor, 1806
Weriga Jan, Andrzej, Konstanty, Ștefan și Metodyusz	–	Colegiul Stărilor, 1796
Wlad Bazyli și Michał	–	Colegiul Stărilor, 1788
Wlad Jan și Jérzy	–	Colegiul Stărilor, 1789
Wlad Jérzy	–	Colegiul Stărilor, 1798
Wlad Konstanty, Jan și Elias	–	Colegiul Stărilor, 1793

Wlad Alexander și Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1788
Wlad Bazyli, Teodor, Woliczko, Jérzy și Jan	–	Colegiul Stărilor, 1788
Wlajko Jan	–	Colegiul Stărilor, 1789
Wlajko Elias	–	Colegiul Stărilor, 1788
Wolczyński Antoni	–	Colegiul Stărilor, 1789
Wolczyński Konstanty, Andrej și Jan	–	Colegiul Stărilor, 1789
Wolczyński Miron	–	Colegiul Stărilor, 1793
Wolczyński Jan	–	Colegiul Stărilor, 1788
Wolczyński Jan	–	Colegiul Stărilor, 1788
Wolczyński Jan	–	Colegiul Stărilor, 1788
Wolczyński Jan, Konstanty și Jan Emilian, nume dublu, nepotii lui J a n	–	Colegiul Stărilor, 1856
Wolczyński Emanuel Grzegorz, nume dublu, Jérzy, Konstanty, Andrzej și Jenaki	–	Colegiul Stărilor, 1795
Wolczyński Teodor, fiul lui – , Jan, nepotul lui A n d r z e j	–	Colegiul Stărilor, 1849
Wojnowicz Stefan	–	Colegiul Stărilor, 1793
Z		
Zadurowicz Antoni, Stefan și Aryton	–	Colegiul Stărilor, 1816
Zadurowicz Kajetan, Bogdan, Abraham și Samuel	–	Colegiul Stărilor, 1816
Zadurowicz Gregorz, Kajetan, Jan și Antoni	–	Colegiul Stărilor, 1817
Zerikiewicz Teodor și Kajetan	–	Colegiul Stărilor, 1812
Zgura Jan (Diacon)	–	Colegiul Stărilor, 1800
Zopa (Copa) Bazyli, Michał și Jan	–	Colegiul Stărilor, 1803
Zopa Jan și Grzegorz (fiii lui Stefan)	–	Colegiul Stărilor, 1803
Zopa Bazyli, Alexander, Mikołaj și Dymitr	–	Colegiul Stărilor, 1793
Zopa Grzegorz	–	Colegiul Stărilor, 1789
Zotta Jan	–	Colegiul Stărilor, 1788
Zotta Grzegorz	–	Colegiul Stărilor, 1790
Zotta Jérzy	–	Colegiul Stărilor, 1792
Zotta Jenakaki (fiul lui Stefan)	–	Colegiul Stărilor, 1789
Zotta Stefan	–	Colegiul Stărilor, 1789
Zotta Bazyli	–	Colegiul Stărilor, 1794

Figura nr. 2, *Evoluția numărului de familii bucovinene, cărora li s-a confirmat sau atribuit titluri nobiliare austriece*

Zusammenfassung

In der mittelalterlichen Gesellschaft nahmlich sich der Adel die privilegierten Positionen im sozialen, ökonomischen und politischen Leben ein. In Moldova unter den traditionellen Pflichten der Bojaren und der Besitzer der Dörfer waren: das gute Administrieren der lokalen Fragen, die Beachtung der Gesetze, der Baustelle der Kirche für ihre Bauer, die Unterstützung im Erhaltung der Schulen oder der Lehrkurse für die ländlichen Kinder.

Zu des Beitrittes Bukowina an Österreich war der lokale Adel ziemlich zahlreich, doch wohnten viele Bojaren in den Städten, weit von ihr Guts. In den Beziehungen des lokalen Adels mit der österreichischen Macht entstand die Gespannheit manchmal, die doch bis zu der Gewalt nicht kam.

Obwohl nach 1786. der Bukowiner Adel in den Bestand der galizischen Szlachta aufgenommen war, hat sich wegen der Unzufriedenheit in Zusammenhang mit dem Verlust von Bukowina des Status des unabhängigen Landes die lokale Aristokratie losgesagt, an der Arbeit des Iwoweren Sejms teilzunehmen. Der Autor bezeichnet, dass die Entwicklung des Kapitalismus und die Politik des Habsburgische Verwaltung den starken Einfluss auf die Veränderung der ethnischen Struktur des bukowinischen Adel geleistet haben.

In der Anlage zum vorliegenden Studium war die Kontrolltafel mit den Namen die bukowiner aufgenommen, die von den Adeligen im Laufe 1787-1857 anerkannt waren.

OPȚIUNI ROMÂNEȘTI DE “ALIANȚĂ” ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI RUSO-TURC (1806 – 1812)

Radion Palaghia

„Prin forța lucrurilor, Principatele Române alcătuiau un punct de întâlnire al intereselor marilor puteri din estul și sud-estul continentului”¹, regiune care, în condițiile revoluției franceze, ale războaielor napoleoniene și ale prăbușirii Poloniei, „devine una dintre arenele luptei înverșunate între marile puteri”². Mai mult decât atât, după dezmembrarea Poloniei, „nu există cabinet sau om de stat să nu aibă un proiect de împărțire a Imperiului otoman ținut în rezervă pentru momentul oportun”³, planuri în care Principatele Române erau „atribuite” fie Rusiei, fie Austriei sau Imperiului otoman, fie se preconiza unirea lor într-un singur stat cu numele de *Dacia*⁴, având rolul de barieră între Rusia și Austria.

Situația geopolitică a Principatelor Moldova și Țara Românească, aflate la granița celor trei imperii (otoman, habsburgic și rus) a contribuit, mai ales la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, la agravarea „problemei orientale”, fapt care a influențat, într-o manieră specifică, evoluția ulterioară a relațiilor dintre puterile europene, deoarece, „urmărind atent declinul Porții și ascensiunea Rusiei, Austria, Franța și Marea Britanie încep să vadă în Principate ultimele bastioane ale turcilor spre Nord și Est, ceea ce a contribuit la internaționalizarea situației lor”⁵.

În condițiile amintite, puterile occidentale (Austria, Franța și Marea Britanie) au promovat, cu mai multă consecvență decât în perioada anterioară, principiul integrității teritoriale a Imperiului otoman, ca singura posibilitate de a contracara politica de expansiune a Rusiei către Europa Centrală și Balcani. Relativ la această chestiune, A. D. Xenopol afirma că „Rusia și-a descoperit relativ târziu vocația de putere expansionistă în zona sud-estului Europei”⁶.

Înaintarea rușilor spre sud-estul Europei a început mai hotărât în timpul domniei împărătesei Ecaterina a II-a, adică „de la jumătatea secolului al XVIII-lea” și a continuat, „până la jumătatea secolului al XIX-lea”, când, „Rusia duce în Balcani o politică de cuceriri într-un stil mare”⁷.

În contextul războaielor din secolul al XVIII-lea, Imperiul Rus a adoptat politica „pașilor mici” care i-a permis să facă importante anexiuni teritoriale, extinzându-și hotarul apusean și cel din Europa de sud-est, până la Nistru (1792). Atentă la evoluția raportului de forțe de pe continent, Curtea de la Sankt Petersburg a abandonat, e drept, temporar, la începutul secolului al XIX-lea, politica de *forță*, în favoarea uneia de *influență*, considerând că *status-quo*-ul politic și teritorial al Imperiului otoman favoriza politica orientală a Rusiei⁸. Ca urmare, acest stat a reușit să determine Poarta, în pofida demersurilor contrare ale diplomației franceze, să reînnoiască și chiar să extindă, prin *hâtîșeriful* din anul 1802, clauzele din tratatele anterioare privitoare la Principate (*hâtîșeriful* din anii 1775 și 1792 și *senedul* din anul 1784). Firmanele referitoare la Moldova (12/24 septembrie 1802) și Țara Românească (17/29 august 1802) reprezintă o limitare considerabilă a obligațiilor Principatelor față de Poartă și a amestecului acesteia în afacerile lor interne. De aceea, ele au fost considerate ca fiind o „lege fundamentală” a raporturilor de drept româno-otomane⁹.

Cu toată ascensiunea diplomatică a Franței în sud-estul Europei, *hâtîșeriful* din anul 1802 și tratatele ruso-turce din anii 1798 (1799) și 1805 au sporit influența rusă la Poartă¹⁰. În ceea ce le privește, statutul internațional reglementat prin actele mai sus amintite, oferă Moldovei și Țării Românești o situație particulară în această zonă geografică. Este vorba de faptul că, „deși socotite părți integrante ale Imperiului otoman, Principatele Române aveau un statut juridic pe care nu-l întâlnim la nici unul dintre statele sau provinciile Turciei europene”¹¹.

Poziția dobândită de Rusia a alertat diplomația franceză, noua alianță ruso-turcă fiind considerată – pe bună dreptate – de către Napoleon Bonaparte, drept unul din principalele obstacole în calea realizării obiectivelor politicii sale orientale¹². Ca urmare, Napoleon nu și-a precupețit eforturile menite să determine denunțarea de către Poartă a noii alianțe defensive cu Rusia, căci principalul obiectiv urmărit de el era închiderea de către Poartă a Strămtorilor pentru navele de război rusești. Demersurile diplomației franceze au fost încununate de succes, fapt care a dus la o criză în raporturile ruso-turce. Nemulțumită de refuzul Porții de a pune în aplicare prevederile articolului secret nr. 4 din tratatul în discuție, ce stipula libera trecere a vaselor de război rusești prin Strămtori, Rusia a amenințat cu ruperea raporturilor diplomatice. La scurt timp, comandantul șef al armatelor ruse, staționate pe linia Nistrului, generalul Michelson, a primit ordinul de a invada Moldova (20 octombrie 1806). Acest lucru s-a realizat în pofida faptului că Poarta acceptase între timp altă cerere a Rusiei, reintegrându-i în domnie pe filorușii Alexandru Moruzi (Moldova) și Constantin Ipsilanti (Țara Românească), demși anterior de sultan sub influența diplomației franceze. În consecință, la 27 decembrie 1806 Poarta a declarat război Rusiei¹³.

Declarația de război a Porții crea, practic, condițiile realizării politicii Rusiei față de Principatele Române. După cum este consemnat în diverse documente, încă în anul 1804 Adam Czartoryski, devenit ministru de externe al țarului Alexandru I, i-a sugerat acestuia necesitatea modificării statutului juridic al Principatelor Române, în sensul întăririi controlului Petersburgului asupra Moldovei și Țării Românești¹⁴. Creșterea influenței franceze la Poartă l-a determinat și pe A.R. Voronțov, ministrul de externe al Rusiei, să sugereze țarului, încă în anul 1803, ocuparea Principatelor, sub pretextul apărării „acestor provincii turcești” de pericolul francez¹⁵. Pentru a da o formă legală ocupării lor, consulul general al Rusiei în Principate, I. F. Bolkunov, a încercat să-i determine pe boierii moldoveni să ceară ei înșiși intrarea trupelor țariste în Moldova. Această tentativă nu a reușit, dovedind însă, o dată în plus, intenția Imperiului Rus de a invada Principatele¹⁶.

În acele împrejurări, românii s-au văzut din nou în situația de a opta pentru cea mai favorabilă formulă de „alianță” pentru propriile lor obiective. În orientarea politică a românilor survenise o schimbare esențială, mai ales în rândul reprezentanților păturilor mici și mijlocii, în sensul că ei nu mai credeau în bunele intenții ale Rusiei, deoarece țarul le înșelase speranțele de îmbunătățire a statutului Principatelor de vreme ce participase deja la împărțirea statului polonez¹⁷.

Încheierea păcii dintre Franța și Austria (Pressburg, 26 decembrie 1805) nu a adus mult așteptata modificare a statutului juridic al Principatelor, fapt ce a declanșat o profundă nemulțumire în rândul partidei filo-franceze de la Iași, ce regreta că „s-a mers atât de departe cu manifestarea publică a simpatiei față de acest stat (Franța, n. ns.), încât s-au compromis (membrii partidei, n. ns.) față de cei care țineau la *vechiul sistem*”¹⁸.

O altă modificare așteptată de români în urma tratatului de la Pressburg avea în vedere refacerea Poloniei, în vechile sale granițe dinainte de 1772, în care ei vedeau o aliată capabilă să-i sprijine în eforturile lor de a se sustrage tendințelor expansioniste ale Austriei și ale Rusiei. Din acest punct de vedere, românii și polonezii se aflau de aceeași parte a baricadei, dat fiind faptul că Polonia constituise ținta expansiunii austriece și rusești. Nu întâmplător deci, în toamna anului 1805 circula în Moldova zvonul că o armată formată din 50.000 de polonezi, susținută de una franceză, urmau să elibereze Polonia, să-i refacă unitatea teritorială și să-i asigure independența. Această stare de spirit a românilor a fost surprinsă și de Parrant, viceconsulul francez de la Iași. El era de părere că în Moldova – afirmația fiind valabilă, credem, și pentru starea de spirit din Țara Românească – „il n’a personne qui ne ressente quelle gloire et quels avantages pourraient résulter du rétablissement d’une barrière si essentielle au repaas, à la sûreté et peut-être, à l’honneur de l’Europe”¹⁹.

În rândul elitelor române din Principate exista un puternic curent filo-francez, la crearea căruia un rol important l-a avut propaganda desfășurată de agenții francezi din Principate²⁰. Ca

urmăre, „alte idei își făcură loc în spiritele luminate din Principate: revoluția franceză nu mai punea temelia idealului popoarelor pe credință, ci pe egalitate și libertate și această libertate nu se putea tâlmăci în Orient, în mijlocul popoarelor subjugate, decât ca libertate națională”²¹. Or, după cum se știe, obiectivul principal urmărit de diplomația franceză, prin atragerea de parte, Franței și a cercurilor politice și intelectuale din Principatele Române, viza „oprirea progreselor rusești” și „ruina politicii Ecaterinei a II-a”²². Astfel se explică existența, alături de o partidă filorusă, reprezentată mai ales de boierii și cler, și a uneia filo-franceze, în care s-au remarcat boieri greci din familiile Șuța, Callimachi, Hangerli și boieri români, ilustrativ fiind cazul vistiernicului Constantin Filipescu²³. De altfel, documentele vremii atestă în vremea respectivă (1807 – 1809) și prezența unei partide filo-turce în Principatele Române²⁴.

Partizanii Franței din Principate sperau, așa cum am sugerat anterior, că armatele franceze vor intra în Moldova și în Țara Românească pentru a le elibera²⁵. Acest lucru se întâmpla însă în vremea când Napoleon își propunea „să îngenuncheze Europa”, un continent care, „timp de un sfert de veac”, a trăit „sub dependența inițiativelor franceze”, dar în care „ideile de libertate și de națiune vor continua să se afirme”²⁶. În acest caz, existau puține șanse ca speranțele lor să fie materializate.

Pe acest fundal politico-militar internațional au apărut și au circulat diverse proiecte ce vizau fundamentarea din punct de vedere juridic a necesității modificării radicale a statutului juridic al Principatelor Române. În primul rând se avea în vedere unirea Moldovei cu Țara Românească într-un singur stat. Diplomatul francez Le Clerc a preluat și dezvoltat această idee, ce făcuse deja epocă în gândirea politică românească, elaborând un memoriu, datat de unii autori la 1 aprilie 1807²⁷. În viziunea sa, contracararea planurilor Rusiei la gurile Dunării servea interesele franceze din această zonă. Acest lucru se putea îndeplini prin două mijloace: „restaurarea Poloniei” și „la réunion de la Moldavie et de la Valachie sous la domination d’un Prince héréditaire, Vasal de la Porte”²⁸.

Un memoriu redactat în 1807 în Moldova și adresat împăratului Napoleon oferă sugestii prețioase privind măsura în care propaganda franceză a înrăurit orientarea externă a elitelor din Principate. În acest document se insistă asupra necesității ca românii să-și recapete independența și suveranitatea deplină, fără de care nu putea fi concepută evoluția unui stat. Mai mult decât atât, în actul amintit se preciza că „l’indépendance et la souveraineté est si essentielle pour constituer une nation que sans cette qualité elle cesse de l’être”²⁹. În justificarea cererilor amintite se evoca „l’égalité des lois, l’identité de la langue, la conformité des caractères et l’uniformité de la topographie”, expresii ce sugerează destul de transparent ideea unirii celor două Principate³⁰. Dezvoltând teza unității de origine a moldovenilor și muntenilor, afirmând unitatea politică a pământului românesc, în antichitate, autorul memoriului sublinia faptul că „tous ceux qui s’obstinèrent à vouloir la disjonction de deux états n’agirent qu’en raison inverse de nos vrais intérêts. Puisqu’ils nous donneront par là une existence politique très éphémère, qui par sa mesquinerie ne soutiendrait le moindre choc d’un coup d’autorité”³¹. De aceea, era de dorit „que les deux provinces actuelles de Moldavie et de Valachie ne fissent qu’une seule souveraineté, ou sous l’ancienne dénomination de Dacie, ou sous la plus moderne de Grande Valachie, comme c’étoit avant séparation de deux états”³².

Suveranitatea noului stat nu ar fi putut însă exista ca atare, în concepția autorului memoriului, decât dacă, „cette souveraineté déterminée de la sorte, ne dépendit, sous quelque titre qui se fût, que d’elle même. Autrement, toute espèce de protection qu’on lui donnera, hormis une garantie formelle des Puissances, empirera toujours sa condition”³³.

În ceea ce privește preferințele autorului memoriului și ale grupului pe care îl reprezenta, în domeniul „alianțelor”, ele au fost exprimate fără echivoc prin dorința ca în fruntea statului preconizat de ei să se afle „soit un prince français ou italien”³⁴.

Pentru a nu se crea impresia că era vorba de o preferință personală sau de grup, autorul memoriului invoca o serie de argumente, din care Napoleon trebuia să înțeleagă limpede că „notre bonheur national sera toujours précaire, si le prince qui doit nous régénérer ne sera (n’est)

pas un Italien ou un François”³⁵. Totodată se sugera faptul că, în cazul în care Napoleon ar fi luat în considerare sugestia creării unui stat român, el ar fi adus un mare serviciu nu numai românilor, ci și întregii Europe : „*que si l'on ne nous élève pas à un état de force, de vigueur, assez puissant, pour devenir une barrière redoutable entre le nord et le midi, les provinces de l'Europe auront encore de quoi craindre, et elles ne seront jamais en mesure contre les entreprises forcénées de toutes ces bandes fanatiques et superstitieux qui, dans la fureur aveugle de leur rage, mettront bien des contrées à feu et à sang*” (s. ns.)³⁶.

Memoriul în discuție nu este însă singurul de această anvergură deoarece, la începutul secolului al XIX-lea, se înmulțesc programele unioniste. Între acestea se înscrie și cel al lui Constantin Ipsilanti, conturat la începutul secolului al XIX-lea sub impulsul succeselor militare ale răsculaților sârbi împotriva Porții și ale îndemnurilor lui Adam Czartoryski. Ideea fundamentală a planului lui Ipsilanti consta în constituirea „unui mare stat creștin balcanic cârmuit de familia sa”³⁷.

Ideile sale nu au găsit însă decât un sprijin parțial în rândul boierimii românești. Dacă aceasta era de acord ca Serbia să se desprindă din sistemul politic otoman³⁸, ceea ce este de presupus că ar fi diminuat considerabil forța acestuia și ar fi restrâns și mijloacele de presiune asupra Principatelor Române, în schimb ea s-a opus categoric „oricărei încercări de angajare a Principatelor pe un drum federalist”³⁹.

De aceea, între domnul fanariot ce se visa șeful unui întins stat federativ și boierimea autohtonă s-a ajuns la un conflict deschis care a făcut imposibil orice sprijin din partea celei din urmă pentru proiectele sale politice și militare. Așa cum s-a apreciat deja în istoriografia română, „această atitudine se explică prin faptul că panbalcanismul a fost o carte pe care românii ezitau să mizeze, fiind convingși de identitatea lor de interese cu popoarele balcanice, ei aprobă și încurajează lupta acestora pentru independență dar înțeleg să-și păstreze o deplină libertate de acțiune”⁴⁰.

Nefiind sprijinit de boierimea autohtonă, Constantin Ipsilanti și-a pus toate speranțele în Rusia. Pentru a-și dovedi atașamentul față de interesele Rusiei în Principate, în special și în Balcani, în general, precum și utilitatea sa în realizarea acestora, Constantin Ipsilanti sugera guvernului rus, la 5 septembrie 1806, mijloacele apte să zădărnicească planurile franceze la gurile Dunării. Într-un memoriu adresat la acea dată guvernului rus, el sugera ca, în cazul în care armatele franceze, trecând prin Austria, ar fi încercat să traverseze Carpații sudici pentru a intra în Țara Românească spre a-i ataca pe ruși, era suficient ca trecătorile carpatine să fie blocate de o armată rusă având un efectiv de cel mult 5.000 sau 6.000 de oameni. În cazul în care francezii ar fi încercat să intre în Moldova, traversând Bucovina, Constantin Ipsilanti îi îndemna pe ruși să le-o ia înainte și să intre în Bucovina, pentru a ocupa același lanț muntos al Carpaților⁴¹. La fel de puține șanse de reușită ar fi avut și o altă posibilă rută de penetrare a armatelor franceze către Principate, și anume, plecând din Dalmația. În acest caz, la eșecul imaginetei tentative franceze ar fi contribuit nu numai terenul foarte accidentat din această zonă, ci și starea de spirit a populației, căci, „*dépourvus de subsistences et peuplés d'hommes vaillants et aguerris, qui encouragés par la présence des Russes, en Valachie, avant que les Français aient pu mettre en mouvement, vendront chaque pas de leurs pays sauvages des flots de sang*”⁴².

Într-un moment dat în dizgrația autorităților militare ruse din Principate și, în cele din urmă, și a Curții de la Petersburg, Constantin Ipsilanti nu și-a economisit argumentele pentru a-și proba atașamentul față de aceasta din urmă. În ordinea de idei care ne interesează, adică cea a sesizării opțiunilor românești de „alianță”, manifestate în vremea războiului ruso-turc dintre anii 1806-1812, concludentă ni se pare o scrisoare a lui Constantin Ipsilanti adresată generalului Michelson și datată „Focșani, 1 iunie 1807”. Cu acest prilej, el declară că „*le pouvoir, les bonheurs des grandes places*”, pe care le primise, până atunci, din partea Rusiei, „*ne sont pour moi que les moyens et nullement le but de mon ambition*”⁴³.

Din contra, ținea el să precizeze, „*un coup d'oeil sur ma vie lui attestera que mon véritable objet fût incessamment de concourir aux vues protectrices de l'empire de Russie sur les*

principautés chrétiennes de l'Empire otoman; et pour servir ce si respectable intérêt, on ne verra toujours prendre ou quitter les plus grandes dignités avec le même zèle” (s. ns.)⁴⁴.

Această preferință a lui Constantin Ipsilanti era bine cunoscută în Europa, pentru că rușii l-au ajutat ca, la un moment dat, să obțină domnia în ambele Principate, motiv pentru care oamenii politici europeni îl considerau „o unealtă a țarului”, ceea ce era în mare măsură adevărat⁴⁵.

O explicație mult mai apropiată de realitate a acelei înclinații a sugerat-o însă unul din agenții francezi în Principate, și anume de Belleval. Potrivit opiniei sale, „*il était impossible aux Princes Ypsilanti et Morusi (Alexandru Moruzi, domnul Moldovei – n. ns.) de s'opposer à l'influence de la Russie, attendu que cette Puissance avait conquis les deux états, et auroit pu les garder; que par on traité avec la Porte Ottomane, elle avait obtenu en 1792 que les règnes des Hospodars seraient de sept, qu'ils seroient toujours continués pour ce terme, et que leur destitution n'aurait plus lieu sans son consentement, que depuis peu ces conditions avoient été ratifiées de nouveau, et qu'enfin ces Princes lui étoient redevables de leur souveraineté et parviendroient, peut-être, par son crédit à les obtenir héréditairement*” (s. ns.)⁴⁶.

La începutul secolului al XIX-lea și, mai ales, în timpul ocupației militare dintre anii 1806-1812, numărul filo-rușilor din Principate se reduce vertiginos. Sentimentele românilor față de ruși din acea perioadă au fost exprimate foarte sugestiv de un mare boier moldovean care spunea: „*c'est une opinion généralement reçue, que les Principautés de Moldavie et de Valachie sont partisans de la Russie. Cette opinion a besoin d'être discutée, elle est vraie si l'on considère ce penchant comme une besoin de passer sous la domination russe cette opinion n'est plus fondée*”⁴⁷.

Într-adevăr, boierii filo-ruși s-au adresat țarului, pentru a „détruire ce gouvernement intolérable”⁴⁸, adică dominația turcească, propunând „du passage des Principautés Danubiennes sous le gouvernement immédiat de la Russie ou, tout au moins, sous son protectorat. Dans les deux cas s'ouvrait la perspective de se libérer non seulement des Turcs, mais aussi des phanariotes”⁴⁹. Românii însă nu doreau înlocuirea dominației otomane cu cea rusească. Cei șase ani de ocupație militară rusească au arătat locuitorilor Principatelor cine erau, în realitate, eliberatorii lor creștini. Sugestiv de amintit aici ar fi faptul că, atunci când comandantului general al armatei ruse, Kutuzov, i s-a semnalat că situația din Principate este dramatică, că țăranilor li s-a luat tot ce aveau, acesta a răspuns, „crud și rece”, că le-au rămas „doară încă ochii ca să plângă”⁵⁰. Cu toate acestea, „istoricii ruși și rusificați” arătau că smulgerea teritoriului Moldovei dintre Prut și Nistru în anul 1812 „a fost o binefacere pentru poporul românesc din Basarabia, salvându-l de sub robia asiatică a Turcilor și aducându-i cultura”⁵¹. Pe de altă parte, „*chiar actele rusești dovedesc că ocupația rusească și răpirea Basarabiei a fost o adevărată nenorocire pentru populația românească din Basarabia*”⁵².

După cum am precizat anterior, în tot acest răstimp marile puteri urmăreau realizarea propriilor lor interese. Încă de la începutul războiului ruso-turc (1806-1812), francezii au propus sultanului un tratat de alianță și ajutor militar contra rușilor, propunere care nu a fost însă agreată la Istanbul, deși câteva sute de soldați francezi au fost trimiși pe front alături de turci⁵³. Nereușind să încheie o alianță cu sultanul în acest sens, Napoleon încearcă o apropiere de Austria, care, însă, a preferat expectativă⁵⁴. Între timp, în mai 1807 are loc detronarea lui Selim al III-lea și urcarea pe tron a sultanului Mustafa. Încă de la începutul domniei sale, Mustafa a adoptat față de Franța o atitudine mai puțin binevoitoare, în momentul în care Napoleon s-a hotărât să abandoneze ideea menținerii integrității Imperiului otoman⁵⁵. În acel context s-a produs completa răsturnare a situației politice din Europa de sud-est, datorită celor trei acte internaționale ruso-franceze semnate la 25 iunie/7 iulie 1807 la Tilsit, și anume *Tractatul de pace și de amicitie, Articolele separate și secrete ale tractatului de pace și de amicitie, și Tractatul de alianță ofensivă și defensivă dintre Francia și Rusia*. Așa cum s-a apreciat, la Tilsit cei doi împărați au delimitat sferele de influență în Europa, realizându-se „o alianță ... pentru împărțirea

lumii: lui Napoleon – Occidentul, lui Alexandru – Orientul”⁵⁶. Ideea principală a politicii externe a lui Napoleon, alianța cu Rusia, era – în sfârșit – transpusă în practică⁵⁷.

Ca urmare, în toamna anului 1807, politica Petersburgului față de Principate a cunoscut o modificare vizibilă. Dacă la izbucnirea războiului, A. I. Budberg, ministrul de externe al Rusiei, declara că țarul nu avea nici o intenție de a face cuceriri pe seama turcilor, ocuparea Moldovei și a Țării Românești având doar scopul de a determina Poarta să restabilească vechile relații cu Rusia, după pacea de la Tilsit și, apoi, după numirea în funcția de cancelar a contelui Rumianțev, centrul de greutate al politicii externe țariste a fost deplasat cu precădere spre regiunea sud-estului Europei, urmărindu-se, cu predilecție, împărțirea teritoriilor otomane⁵⁸.

Planurile guvernului țarist în problema Principatelor Române au evoluat de la ideea atragerii lor, cu sprijinul Franței, în „sfera de influență” a Rusiei, la cea a încorporării lor nemijlocite⁵⁹.

În conformitate cu prevederile stabilite la Tilsit la 12 august 1807, au fost deschise tratativele de armistițiu de la Slobozia între delegația rusă condusă de Serghei Laskarev și cea turcă, în frunte cu Galib Efendi. Între clauzele armistițiului figura și precizarea ca atât rușii, cât și turcii, să se abțină până la semnarea păcii de la orice amestec în administrația Principatelor Române. Ordinul de retragere a armatelor ruse a fost însă contramandat de Alexandru I în urma sugestiei ministrului său de externe, A. I. Budberg, care considera că singura avantajată de amintită decizie a țarului era doar Poarta⁶⁰.

De aceea, soarta Principatelor Române a fost pusă din nou în discuție de Napoleon și Alexandru I, fără a se ține cont de doleanțele românilor. Este totuși adevărat că unele din opțiunile formulate după Tilsit păreau favorabile acestora. Avem în vedere aici mai cu seamă sugestia țarului ca Napoleon să sprijine Rusia, în vederea determinării Porții să mențină privilegiile pe care le acordase până atunci Principatelor. Pe de altă parte însă, Rusia nu abandonase ideea anexării lor totale sau parțiale. În ultimul caz, cabinetul de la Petersburg s-ar fi mulțumit chiar și cu anexarea teritoriului moldav situat între Prut și Nistru dacă Napoleon nu ar fi fost de acord cu prima variantă. S-a mai luat în considerare și o altă variantă: anexarea „Basarabiei” și menținerea Principatelor sub ocupația rusă, până la semnarea păcii anglo-franceze⁶¹.

Cum era și firesc, intenția rușilor de a anexa Principatele, manifestată clar după tratatul ruso-turc de la Erfurt (30 aprilie/12 octombrie 1808) nu era – și nu putea fi – agreată de Poartă. Sprijinul acordat doar *pro forma* și exclusiv pe plan diplomatic de Napoleon lui Alexandru I, atitudine determinată de înfrângerile suferite de francezi în Spania și Portugalia, ca și deteriorarea raporturilor cu Austria, au avut drept rezultat afectarea relațiilor Rusiei cu Poarta otomană⁶².

În aceste condiții, boierii moldoveni au reluat demersurile pentru obținerea unor condiții cât mai avantajoase pentru Principate de pe urma deteriorării raporturilor franco-ruse. Ei și-au pus din nou speranțele în sprijinul lui Napoleon. De aceea, în iunie 1810, au trimis la Paris pe spătarul Iordache Catargiu, cu misiunea de a cere izgonirea trupelor rusești din țară și luarea acesteia sub protecția împăratului⁶³. Napoleon Bonaparte nu mai putea însă interveni în sensul dorit de moldoveni, chiar dacă s-ar presupune că ar fi dorit să o facă. Avansarea tratatelor ruso-turce, care au culminat cu deschiderea Congresului de pace de la București, la 15 decembrie 1811, l-au determinat pe împăratul francez să schimbe destinația Principatelor, promițându-le Austriei, pentru a o determina să se alieze cu Franța împotriva Rusiei⁶⁴. Pe de altă parte, Napoleon îl sfătuia pe sultan să continue războiul, promițându-i Principatele, Peninsula Crimeea și garantarea integrității Imperiului Otoman. Mai mult, el se angaja să reconstituie Polonia și propunea chiar detașarea Transilvaniei de la Imperiul habsburgic și cedarea acesteia Rusiei. Turcii erau dispuși să accepte ocupația temporară a Principatelor Române de către Austria, decât să le vadă anexate definitiv Rusiei⁶⁵, în condițiile unei, oricând posibile, înțelegeri franco-ruse.

Pe de altă parte, reprezentantul Angliei la Poartă, Aldair, căuta încă din anul 1810 noi soluții pentru problema în litigiu, interesul Rusiei în Principatele Române, propunând în acest

sens cedarea coloniilor britanice din Marea Caraibilor Imperiului Rus. Cabinetul de la Londra, prea puțin dispus să facă concesii teritoriale pentru salvarea Imperiului Otoman, a respins ideea, cu toate că ea a fost agreată de cercurile guvernante de la Sankt Petersburg. De asemenea, englezii au respins și propunerea lui Charles Stratford Canning, urmașul lui Aldair, de a încerca să ofere rușilor o recompensă în bani în schimbul renunțării la anexarea Principatelor. Se demonstra faptul că britanicii nu voiau să facă sacrificii bănești pentru apărarea integrității Imperiului Otoman chiar dacă, poate, acesta din urmă i-ar fi restituit cândva banii⁶⁶.

În contextul internațional amintit, negocierile de pace au continuat și, în cadrul acestora, balanța a înclinat în favoarea (în funcție de împrejurări) uneia sau alteia dintre cele două mari puteri. În cele din urmă, turcii, cu finanțele slăbite și oștile demoralizate, nemaiputând face față superiorității militare rusești, au fost nevoiți să cedeze. Pe de altă parte, rușii, îngrijorați de iminenta declanșare a războiului franco-rus, și-au redus pretențiile teritoriale, de la ambele Principate mai întâi, la Moldova de până la Siret mai apoi, iar în final la Moldova dintre Nistru și Prut. Toate aceste „renunțări” ale rușilor s-au consumat doar în decurs de câteva luni⁶⁷. Semnând tratatul de pace de la București în anul 1812, „în condiții mai modeste, totuși, absolut avantajoase pentru Rusia”⁶⁸, Imperiul Rus a anexat Basarabia⁶⁹.

În ceea ce privește rezultatele eforturilor depuse de cercurile boierești din Principatele Române de a afla sprijin în exterior în vederea modificării statutului lor juridic, în sensul intereselor vitale ale acestora, sugestivă ni se pare concluzia la care a ajuns unul din cercetătorii acestei problematice, Teodor Holban:

„În tot acest timp de restriște pentru țările românești nu se poate vorbi de o atitudine a Românilor, ei erau luați în învălmășagul evenimentelor fără să-și poată spune părerea. Cei care nu puteau suferi ocupația rusească sau emigrau sau se supuneau în tăcere, căci pe față nimeni nu putea să activeze. Partidul francofil, care, înainte de a intra Rusia în Principate, era destul de puternic, a trebuit să dispară o vreme”⁷⁰. Cu atât mai mult, cu cât „Franța n-a putut să le vie în ajutor”, deoarece „Napoleon nu putea să privească țările românești altfel decât ca pe un obiect de interes momentan, căci atunci avea alte nevoi mai grave de rezolvat. *În cele din urmă tot Rusia a fost aceea care a dictat în cele două provincii românești*”⁷¹ (s. ns.).

Plecând de la aspectele prezentate în studiul de față, se poate aprecia că în timpul ocupației militare ruse dintre anii 1806-1812, cercurile boierești din Principate erau împărțite în cel puțin trei grupări, și anume unii erau filo-ruși, alții filo-francezi, iar cei care aveau interese în Imperiul otoman erau, bineînțeles, filo-turci. Înclinațiile acestora către una sau alta dintre cele trei mari puteri, opțiunile lor de „alianță” concordau, mai mult sau mai puțin, cu interesele majore ale poporului român care avea de apărât ideea de patrie și limbă.

Se pare că mai apropiați de nevoile țării erau filo-francezii care însă încep să se îndoiască de ajutorul sperat din partea Franței în vederea eliberării românilor de sub dominația străină, mai ales după încheierea în anul 1807 a tratatului de la Tilsit dintre Alexandru I și Napoleon I.

Pe de altă parte, caracterul ocupației ruse dintre anii 1806-1812 a dus la scăderea numărului celor care simpatizau cu Rusia la începutul sau chiar în timpul războiului ruso-turc la care ne referim. Între timp, s-a ajuns în Principate la o stare de spirit antirusă, din ce în ce mai puternică. De altfel, după ocuparea Basarabiei (1812) mulți boieri români au preferat să locuiască în dreapta Prutului sub dominație păgână, decât sub „ocrotire” creștină în teritoriul dintre Prut și Nistru.

În fapt, oricare dintre reprezentanții celor trei orientări mai sus amintite puteau influența mult prea puțin deciziile luate de „cei mari” în problemele majore care vizau Principatele. Este, de exemplu, cazul negocierilor purtate în problema Basarabiei, „peste capetele boierilor”⁷², între reprezentanții Rusiei și cei ai Turciei, uneori și cu amestecul altor mari puteri, cum ar fi Franța, Anglia sau Austria.

Într-o altă ordine de idei, referindu-ne doar la Rusia, trebuie să avem permanent în vedere faptul că, Principatele au ocupat și vor ocupa încă multă vreme un loc deosebit de important în cadrul politicii orientale a Rusiei.

NOTE

¹ Leonid Boicu, *Geneza chestiunii române ca problemă internațională*, Iași, 1975, Editura „Junimea”, p. 15.

² *Ibidem*, p. 51.

³ *Ibidem*, pp. 28 – 29.

⁴ Cf. G. T. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie (1281 – 1913)*, Paris, 1914, p. 23 și urm.

⁵ Ion Jarcuțchi, Vladimir Mischevca, *Pacea de la București*, Chișinău, 1992, Editura “Știința”, p. 22.

⁶ A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra Țărilor Române*, București, 1997, Editura “Albatros”, p. 7 și urm.

⁷ A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, București, 1992, Editura “Victor Frunză”, p. 434.

⁸ Ion Jarcuțchi, Vladimir Mischevca, *op. cit.* pp. 31 – 32.

⁹ *Ibidem*, p. 32; Tr. Ionescu, *Hatışeriful din 1802 și începutul luptei pentru asigurarea pieței interne a Principatelor Dunărene*, în “Studii și articole de istorie”, 1956, p. 37 și urm.

¹⁰ N. Iorga, *Românii și Napoleon*, în *Locul românilor în istoria universală*, București, 1975, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 370.

¹¹ Leonid Boicu, *op. cit.*, pp. 11 – 12. Referindu-se la statutul pe care l-au avut Principatele în secolul al XVIII-lea, istoricul ieșean făcea următoarele precizări: „Văduvite de independență, cu un statul juridico-politic de autonomie, dar grav alterat în practică, Principatele Române se află în cursul secolului al XVIII-lea în poziția de obiect în raporturile politice internaționale și nu de subiect, tinzând însă către această superioară ipostază prin desfășurări politice subsidiare proprii sau antrenate fiind din exterior grație situației lor geopolitice particulare. Treptat, ele câștigă teren în conștiința politică europeană ca etnie distinctivă și organizare de stat individuală”. (Cf. Idem, *Principatele Române în raporturile politice internaționale, secolul al XVIII-lea*, Iași, 1986, Editura “Junimea”, p. 116.

¹² Boris Mouravieff, *L’aliance russo-turque au milieu des guerres napoléoniennes*. Neuchatel, 1954, p. 197 și urm.

¹³ *Ibidem*, p. 201 și urm.; vezi și Leo Casso, *Rusia și basinul dunărean*, Iași, 1940, p. 19 și urm., Hurmuzachi, *Documente referitoare la istoria românilor*, vol. XIX, partea a II-a, *Correspondență diplomatică și rapoarte consulare austriace, 1798 – 1812*, Cernăuți, 1938, p. 340 – 342.

¹⁴ D. A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, I, București, 1900, p. 502; vezi și *Vneșneea politika Rossii XIX i naceala XX veka, Documenti Rossiiskogo Ministerstva Inostranîh Del*, Moskva, 1961, p. 110; Armand Goșu, *Preliminariile anexării Basarabiei de către Rusia (1806 – 1812)* în: “Revista istorică”, 1992, serie nouă, nr. 1 – 2, p. 36.

¹⁵ Ion Jarcuțchi, Vladimir Mischevca, *op. cit.* p. 36.

¹⁶ Hurmuzachi, *Documente*, vol. XVI, p. 706 – 707; “Majoritatea boierimii nu înțelegea să se transforme, pur și simplu, în instrumente ale politicii țariste față de Imperiul otoman” – Cf. Ion Jarcuțchi, Vladimir Mischevca, *op. cit.* p. 34. Amintita intenție a Rusiei poate fi sesizată și în intervenția diplomatică a ambasadorului Rusiei la Istanbul, Andrei Italski. Într-o conferință avută cu Reis-efendi, la 24 martie 1806, el i-a dat de înțeles că „Rusia, în calitate de protectoare (s. ns.) a celor două țări creștine (adică Moldova și Țara Românească) – (n. ns.) n-ar permite ca Pasvan Oglu să atace Țara Românească”, (cf. Teodor Holban, *Documente românești din arhivele franceze (1801 – 1812)*, (cu un studiu introductiv), București, 1939, p. 5). Mult mai explicit a fost, însă, un emisar special al țarului, trimis la Istanbul, la începutul lunii aprilie 1806, cu misiunea „să someze pe sultan ca să se declare pe față ori pentru Rusia – Anglia ori peniru

Franța” (cf. *Ibidem*). Pentru a-l convinge, „emisarul țarului explica sultanului că ajutorul Franței va veni foarte târziu, iar între timp Rusia va ocupa Țările românești și Bulgaria ...” (s.ns.), (cf. *Ibidem*).

¹⁷ Veniamin Ciobanu, *cap. II, 1699 – 1815, în România în relațiile internaționale 1699 – 1939*, Iași, 1980, Editura „Junimea”, p. 58 – 59; vezi și A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 137.

¹⁸ Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 59.

¹⁹ Cf. Veniamin Ciobanu, *Implication du démembrément de la Pologne sur les Principautés Roumaines (1793 – 1815)*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, 1996, tom XXXV, nr. 3 – 4, p. 136.

²⁰ Cf. Teodor Holban, *op. cit.* p. 13.

²¹ P. P. Panaiteșcu, *Correspondența lui Constantin Ipsilanti cu guvernul rusesc 1806 – 1810. Pregătirea Eteriei și a renascerii politice românești*, București, 1933, p. 7.

²² *Ibidem*: „Napoleon – remarca P. P. Panaiteșcu – a lucrat în Orient cu magia atrăgătoare a ideilor noi, fluturată în fața ochilor unei lumi subjgate și prin abilitii diplomați cu care a împănăt orașele din Turcia și principatele române”.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Mustafa Ali Mehmed, *Documente turcești privind istoria României, 1791 – 1812*, București, 1986, vol. III, p. 219 – doc. nr. 134, p. 254 – doc. nr. 173, p. 260 – doc. nr. 177.

²⁵ P. P. Panaiteșcu, *op. cit.* p. 8; de altfel, Constantin Ipsilanti se temea în anul 1806 „ca nu cumva francezii să vie din Austria peste Carpați sau din Dalmația și Serbia peste Dunăre” (cf. *Ibidem*).

²⁶ Jean Carpentier, François Leburn, *Istoria Europei*, București, 1997, Editura Humanitas, p. 266.

²⁷ Cf. Teodor Holban, *op. cit.* p. 47.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ E. Vârtosu, *Napoleon Bonaparte și dorințele moldovenilor la 1807*, în „Studii. Revista de istorie”, 1965, nr. 2, p. 415.

³⁰ *Ibidem*, vezi, în acest sens, și Valeriu Șotropa, *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din țările române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*. București, 1976, Editura Academiei, p. 46.

³¹ E. Vârtosu, *op. cit.*, p. 415; vezi și Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române (1750 – 1831)*, București, 1972, Editura Academiei, p. 173.

³² E. Vârtosu, *op. cit.*, p. 415.

³³ *Ibidem*, p. 416; pentru a-l convinge pe destinatarul memoriului despre această necesitate, autorul invocă experiența istorică tristă a românilor cu vecinii lor, întrebându-se, retoric, desigur, “qui ne connoit le vues perfides de nos voisins sans foi et sans loi, leur astuce à nous diviser, leur artifice à nous surprendre, pour détester toute liaison et toute communication avec eux?” (cf. *Ibidem*).

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 417; și iată și justificarea alegerii lor: „chez eux, les lumières de la législation, les sentimens d’honneur, de probité dans l’éducation, sont excellens. Ils sont seul en Europe qui aient un gouvernement doux, paisible et paternel, sans presque le faire sentir, Ennemies de tout système oppressif, ils relèvent plus les facultés de l’âme et ménagent miéux inconvéniens de l’humanité. Enfin, sous eux, on vit et on se sent homme par élection et non par contorsion”. (cf. *Ibidem*).

³⁶ *Ibidem*, p. 419; Vlad Georgescu, *op. cit.*, pp. 159, 173.

³⁷ Vlad Georgescu, *op. cit.* p. 139.

³⁸ *Ibidem*, p. 159.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ P. P. Panaiteșcu, *op. cit.*, doc. nr. VI, p. 37.

⁴² *Ibidem*, doc. nr. VI, pp. 37 – 38.

⁴³ *Ibidem*, doc. nr. XX, p. 61.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 61 – 62; pentru orientarea lui Constantin Ipsilanti spre Rusia, vezi și Al. Vianu, *Din corespondența lui Constantin Ipsilanti cu Rusia (1806)* în: „Romanoslavica”, vol. X, 1964, pp. 467 – 470.

⁴⁵ Leo Casso, *op. cit.*, p. 42 și urm.

⁴⁶ Cf. Vasile Lungu, *Un manuscris necunoscut din vremea lui Napoleon I referitor la Principatele Române*, în „Revista arhivelor”, București, 1936 – 1937, vol. III, nr. 6 – 7, pp. 173 – 174.

⁴⁷ Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 140.

⁴⁸ Edouard Driault, *La Question d'Orient depuis ses origines jusqu'à nos jours*, Paris, 1914, p. 220.

⁴⁹ A. F. Miller, *Mustapha pacha Bairaktar*, București, 1975, p. 158.

⁵⁰ A. D. Xenopol, *op. cit.* P. 135; vezi și Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1991, p. 171.

⁵¹ Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, 1992, Editura Enciclopedică “Gheorghe Asachi”, p. 8.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Andrei Oțetea, *Contribuții la chestiunea orientală*, în *Scrieri istorice alese*, Cluj Napoca, 1980, p. 16.

⁵⁴ Veniamin Ciobanu, *Cap. II, 1699 – 1815*, în *loc. cit.*, pp. 58 – 59.

⁵⁵ *Ibidem*; vezi, în acest sens, și N. S. Govora, *Relațiile româno-ruse*, Madrid, 1979, Editura “Carpați”, p. 111.

⁵⁶ Ion Jaruțchi, Vladimir Mischevca, *op. cit.*, p. 73; vezi, în acest sens, și Jacques Ancel, *Manuel historique de la question d'Orient (1792 – 1930)*, Paris, 1931, Quatrième édition, revue et augmentée, p. 57 și urm.; Dimitrie A. Sturdza, C. Colescu – Vartic, *op. cit.*, p. 576 și urm.

⁵⁷ J. Ancel, *op. cit.* p. 57.

⁵⁸ Armand Goșu, *op. cit.*, p. 100.

⁵⁹ Ion Jaruțchi, Vladimir Mischevca, *op. cit.*, p. 92.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 80; vezi, în acest sens, și Edouard Driault, *op. cit.*, p. 91 și urm.

⁶¹ Ion Jaruțchi, Vladimir Mischevca, *op. cit.*, p. 174; Paul Cernovodeanu, *Basarabia. Istoria unui rapt teritorial în documente secrete ale diplomației engleze*, în “Memoria”, 1990, nr. 1, p. 66 și urm.

⁶² J. Ancel, *op. cit.*, p. 60; Leon Casso, *op. cit.*, p. 84.

⁶³ Cf. Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines 1821 – 1848. Répertoires et textes. Avec un supplément pour les années 1769 – 1830*, București, 1972, p. 292.

⁶⁴ Veniamin Ciobanu, *Implications du démembrement de la Pologne sur les principautés Roumaines (1793 – 1815)*, în “Revue Roumaine d'Histoire”, 1996, tom XXXV, nr. 3 – 4, p. 159.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, pp. 58 – 67.

⁶⁷ Armand Goșu, *op. cit.*, p. 104.

⁶⁸ I. Dostian, *Rossia i Balkanskii vopros*, Moskva, 1972, pp. 72 – 73.

⁶⁹ R. Auty, D. Obolenski, *An introduction to Russian History*, London, 1976, Cambridge University Press, p. 367. Dacă istoricii vest-europeni, între care îi amintim pe R. Auty și D. Obolenski, conchid că Basarabia a fost anexată de Rusia în anul 1812, istoricul rus Jukov apreciază că, de fapt, românii consideră această provincie ca fiind românească „în pofida realității istorice”. Basarabia este, în concepția acestui autor, rusească. (cf. V. Jukov, *Goroda Bessarabii, 1861 – 1900*, Chișinău, 1975, p. 12). Referitor la anexarea Basarabiei de către Rusia, în anul 1812, vezi și Dimitrie A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *op. cit.*, pp. 296 – 298; Paul Cernovodeanu, *American diplomatic dispatches on the 1806 – 1812 russo-turkish war and on*

Bessarabia's rapture, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 1998, Editura Academiei Române, nr. 1 – 2, p. 23.

⁷⁰ Teodor Holban, *op. cit.*, p. 46.

⁷¹ *Ibidem*, pp. 28 – 29.

⁷² N. S. Govora, *op. cit.*, pp. 133 – 134.

Résumé

L'auteur souligne les options roumaines d'“alliance” pendant la guerre russo-turque de 1806-1812.

CONTRIBUȚIA BUCOVINEANULUI CONSTANTIN HURMUZAKI LA CONSTITUIREA ȘI CONSOLIDAREA STATULUI ROMÂN MODERN

Ilie Luceac

Opera culturală și politică înfăptuită de membrii familiei Hurmuzaki după Revoluția de la 1848 în Bucovina a slujit cu fidelitate idealul național. Se cade să amintim despre contribuția fiecăruia în parte dintre celebrii frați Hurmuzăkești la această operă, cu atât mai mult că ei, ca și alți boieri cărturari, fiind răsfirați atunci peste toate fostele provincii ale vechii Moldove, prin activitatea lor au devenit un simbol al unității indestructibile a românilor din toate teritoriile.

Din sânul acestei familii a pornit și Constantin Hurmuzaki, primul și cel mai în vârstă dintre frații Hurmuzaki. Între 1818 și 1830 Constantin a absolvit împreună cu fratele său Eudoxiu – viitorul istoric și Căpitan al Țării Bucovinei – studiile primare, gimnaziale și liceale la Cernăuți.

Între anii 1830 și 1836 frații Constantin și Eudoxiu au studiat dreptul la Universitatea din Viena. Informațiile asupra activității lor extrastudentești sunt sporadice. Câteva referiri: „Asim în studiul inedit al istoricului Teodor Balan, intitulat *Din corespondența familiei Hurmuzaki 1831–1899*,¹ la capitolul consacrat lui *Constantin*. Acest studiu, care s-a păstrat până acum la Arhivele Naționale Istorice Centrale, a fost îngrijit de noi și s-a publicat succesiv în revistele „Glasul Bucovinei” pe anii 1998–1999.

În baza scrisorilor rămase de la familia Hurmuzaki, Teodor Balan scrie că „în primăvara anului 1837 Constantin Hurmuzaki a părăsit definitiv Viena”², întorcându-se în Bucovina, unde a stat un timp acasă, la moșia Cernaucă. Însă la 8 august 1840, Constantin părăsește Bucovina și se stabilește definitiv în Moldova.

Scrisorile și documentele de arhivă acoperă o perioadă destul de mare din viața lui Constantin Hurmuzaki (1841–1849), când acesta locuia la Dumbrăveni, județul Botoșani. La moșia lui Costache Balș, care îl angajase. Între timp, fiind stabilit definitiv în Moldova, Logofeția Juridică și Consiliul domnesc îi recunosc competența și dreptul de avocat în cauze civile.

Ceea ce merită să fie reținut la Constantin în perioada evenimentelor revoluționare de la 1848–1849 este viziunea lui clară referitoare la ideea Unirii. În scrisoarea sa către Lascăr Rosetti, la Cernăuți, scrisă de la Dumbrăveni, în 15/27 iulie 1848, Constantin Hurmuzaki notează: „Acum ori niciodată a sosit timpul să facem ceva, să obținem ceva important. După părerea mea, unicul scop ce trebuie să-l urmărim acum este unirea Moldovei cu Țara Românească sub aceleași instituțiuni și în aceleași condițiuni, ceea ce s-ar putea realiza ușor. [...] Vino îndată la Țișăuți. Trebuie să stăm de vorbă. Negri, Vasile Alecsandri, Petrache Cazimir, Cuza și frații mei să vină cu tine. Dacă fratele meu George lipsește, să vină cel puțin Alecu. Am să vă comunic lucruri importante, foarte importante și urgente. Am primit chiar însărcinare să vorbesc cu voi”³.

Când evocăm evenimentele revoluționare de la 1848–1849 din Bucovina și rolul pe care l-a avut familia Hurmuzaki în desfășurarea lor, se cade să amintim și despre Constantin care, după cum am văzut, nu era străin de preocupările, succesele și eșecurile fraților săi din Bucovina. Constantin Hurmuzaki nu a putut să se implice direct în evenimentele ce aveau loc la Cernăuți. Se va evidenția însă în vâltoarea evenimentelor premergătoare Unirii Principatelor de la 1859. Pe moment, ideea «Daco-României», a formării unui stat unic desăvârșit – Principatele Unite – rămânea o sarcină a viitorului, la a cărei realizare Constantin nu și-a precupețit forțele și talentul său.

Rezultatele revoluției pașoptiste i-au întărit și mai mult convingerea în adevărul cuvintelor scrise de Barițiu la 27 mai 1848 în „Gazeta de Transilvania”, și anume, că „soarta națiunii române se va hotărî în București și Iași”⁴.

În anii 1854–1855 îl găsim în străinătate. Călătoriile lui aveau un scop dublu. În primul rând își realiza o dorință mai veche de a vedea Europa. În al doilea rând – pentru a frecventa bibliotecile și a studia aprofundat situația din trecut a Principatelor, cât și pentru a face propagandă în cercurile politice europene influente în favoarea unirii Principatelor cu principe străin.

Studiile și cercetările pe care le întreprinde Constantin în decursul ultimilor ani trebuiau să dea rezultate. Sobrietatea școlii germane, corectitudinea și exigența care îi erau caracteristice l-au determinat foarte repede că mai întâi de toate trebuiau găsite argumente științifice, documente și mărturii istorice concrete, pentru a demonstra că investitura pentru Moldova era o uzurpare din partea turcilor, rămasă de pe timpul fanarioților; că tributurile pe care le plătea Moldova încă la 1856 erau consecințe nefaste ale Tratatului de la Adrianopol și ale Convenției de la Petersburg din 1834; că sistemul caimacamilor era ilegal în Moldova; în sfârșit, că suzeranitatea turcească era o invenție minciunoasă, așadar, Principatele fiind suverane, aveau dreptul de a încheia tratate atât cu puteri străine, cât și între ele pentru Unire.

Constantin va reuși să demonstreze adevărul istoric referitor la cauza Principatelor. O va face argumentat și fără echivocuri, atât în fața opiniei publice europene, prin intermediul presei și al Comisarilor – reprezentanți ai Puterilor garante, favorabile Unirii, din Franța, Rusia, Prusia și Sardinia – cât și în fața Divanului ad-hoc al Moldovei.

Mai târziu, formulările clare și convingătoare ale lui Constantin Hurmuzaki referitor la drepturile istorice ale Principatelor vor fi citate nu o dată de către oamenii politici ai vremii în discursurile lor.

Din însemnările făcute de Constantin în scrisoarea din 30 septembrie 1856, adresată de la Dulcești lui Ioan Maiorescu, aflăm că el a studiat cronicile lui Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Costin, Ion Neculce, sintezele lui Dimitrie Cantemir și ale lui Șincai referitor la istoria românilor, confruntându-le cu lucrările istoricilor străini Kromer, Gebhardi, Dogiel, Woeb, Colson, și cele ale orientalistului și diplomatului austriac baron Joseph von Hammer-Purgstall (1774–1856) și ale istoricului german Iohann Cristian Engel (1770–1814), care era partinitor ungurilor.

Iată ce va scrie Constantin în însemnările sale din scrisoarea amintită: „Rezultatul lungilor mele cercetări și studii sunt următoarele: Suzeranitatea – o minciună. Investitura – o minciună. Tributul de astăzi – o nelegiuire, fiind bazat pe Tratatul ruso-turcesc, desființat prin război.

Capitulăciunile sunt tratate de protecțiune. Așadar, Principatele nu fac parte întregitoare a Turciei, nici a vre-unui amestec cu întregitatea ei. Poarta a pierdut toate drepturile ei, fiindcă nu ne-a protejat, fiindcă n-a păzit hotarele noastre, fiindcă ne-a supus rușilor, iar acum ne vinde și ne supune nemților [*austrieilor* – n.n. I.L.].

Principatele fiind suverane au dreptul de a încheia tratate, atât cu puteri străine, cât și între sine, pentru Unire. Statele fiind suverane, au dreptul de a se organiza ele singure. Așadar, sictir stăruința turcilor de a ne octroa [*guverna* – n.n. I.L.] ei, a ne organiza ei pe noi. [...]

Convențiunea austro-turcească din 14 iunie 1854 pentru ocuparea Principatelor este o uzurpăciune, o nelegiuire. Continuarea ocupațiunei – o infamie, o violență, o nelegiuire și mai mare. Amestecarea Puterilor în cauza Principatelor numai atunci nu va fi o călcare a drepturilor gintelor, când ea va avea aprobarea, învoirea noastră. Aceasta va avea loc numai când drepturile noastre vor fi respectate, dorințele noastre împlinite.

Altmintrele vom protesta de va merge colbul. [...]

Chiar Comisarii vor fi întâmpinați cu proteste în contra nelegiuitei căimăcămii, în contra călcării autonomiei, în contra nelegiuirilor urmări și infamii a Caimacamului nostru, în contra ordonanțelor austriece, *deguisée en firman**, etc., etc.

Vom cere să se măture toate gunoaiile ce se adunară de la ducerea Domnilor încoace. să se desființeze toate nelegiuirile de atunci, să se restabileze toate instituțiile desființate (presa, banca, privilegiul navigației etc.). Vom protesta în contra uzurpăciunii turcești, care a cutedat a-i da Caimacamului lista civilă și spese de instalare (peste tot 60 de mii de galbeni) și a porunci prin firman continuarea birului, ce se înființară la 1852 pentru plata speselor...⁶.

Scrisoarea lui Constantin Hurmuzaki din 30 septembrie 1856 este una din cele zece la număr, pe care Titu Maiorescu le dăruiește Academiei Române în ședința din 19 decembrie 1903. După moartea tatălui său, Ioan Maiorescu, arhiva acestuia a fost preluată de Titu Maiorescu.

Cu toate că scrisoarea a fost publicată în „Convorbiri literare”, pentru lucrarea noastră am folosit manuscrisul original al ei, păstrat la Biblioteca Academiei Române, în care sunt inserate toate însemnările, notele și concluziile lui Constantin, referitoare la statutul Principatelor.

Constantin va confirma concluziile sale teoretice referitoare la statutul juridic al Principatelor printr-un document istoric important. La 6 octombrie 1855, el îi scrie din Londra lui Ioan Maiorescu că a descoperit în Biblioteca regală din Oxford un tratat comercial, încheiat între Petru Șchiopul și regina Angliei, Elisabeta (anii de domnie 1558–1609), în 27 august 1588, prin ambasadorul englez la Constantinopol. Acest tratat acorda britanicilor dreptul de comerț în Moldova cu o taxă de 3%. G. Sion îl califică a fi „un document despre care istoricii noștri n-au avut încă nici o știință și despre care nici cronicile nu ne-au lăsat vre-un fel de idee”⁷.

Documentul avea o dublă semnificație. În primul rând – cea științifică, și în al doilea rând – conta importanța lui juridică pentru situația Principatelor după aproximativ 270 de ani de la încheierea primei Capitulații a lui Bogdan cu Poarta. El demonstra că suzeranitatea Porții otomane n-a anulat suveranitatea politică a Principatelor.

Ioan Maiorescu, apreciind importanța descoperirii, scrie că „acest tratat e în adevăr cu cea mai mare însemnătate chiar astăzi, când e vorba de suveranitatea Principatelor. După dreptul popoarelor s-a demonstrat și în anul acesta [1855 – n.n. I.L.] că Principatele n-au pierdut nimic din suveranitatea lor și după ce au recunoscut supremația (suzeranitatea) Porții otomane. Tratatul descoperit de dumnealui Vornicul C. Hurmuzaki e cel mai tare argument, că Principatele și după închinarea lor au negociat ca suverane cu state străine suverane”⁸.

În altă scrisoare, expediată de data aceasta de la Paris, în 11 octombrie 1855, Constantin îi scrie mai pe larg lui Ioan Maiorescu despre tratatul descoperit, adăugând că în Londra a aflat o carte a lui Richard Hakluyt, apărută la Londra în 1598–1600 în trei volume. „Tomul II, p. 290 cuprinde mai sus numitul tratat încheiat între Petru și Elisabeta în 27 august 1588 prin ambasadorul englez Harborne”⁹.

Profesorul Alexandru Zub de la Iași scrie că reactualizarea tratatului de către Constantin Hurmuzaki este de fapt un merit al acestuia de a-l fi folosit într-un moment când semnificația politică a documentului a putut fi exploatată din plin¹⁰.

Prin studiile sale aprofundate în domeniul istoriei Principatelor – „studii serioase, care au cerut mult timp și multă osteneală”, cum scria însuși Constantin – el era foarte bine pregătit pentru confruntările politice care aveau să urmeze după 1856.

După semnarea Tratatului de la Paris, la 30 martie 1856, în Principatele Române a pornit din partea elementelor tinere o vie propagandă pentru ideea Unirii. Tinerii din Moldova întemeiază la 21 mai (6 iunie) 1856 un partid politic, numindu-l «Comitetul Unirii», cu un program politic care urma să fie des lărgit și schimbat¹¹.

* Deghizate în firman.

Constantin Hurmuzaki a fost membru marcant, dacă nu chiar cel mai influent, al partidului unionist. La constituirea Comitetului Unirii în 1856, el a fost ales ca secretar al acestuia. Biroul Comitetului își avea sediul chiar în locuința lui Constantin.

Cel dintâi manifest al Comitetului Unirii poartă data de 24 februarie 1857 și este semnat de următorii membri: L. Catargiu, V. și D. Rallet, M. Kogălniceanu, V. Mălinescu, Șt. Cozadini, G. Sturdza, P. Mavrogheni și C. Hurmuzaki. O muncă uriașă a depus Constantin și la alcătuirea listelor electorale. În Biblioteca Academiei Române se află dosare întregi de corespondență, apeluri, concepte de scrisori care au intrat după moartea lui Constantin în posesia lui Dimitrie A. Sturdza. Acesta le dăruiește Academiei Române în ședința din 4/16 martie 1898.

Constantin a mai fost ales ca membru al mai multor comisii ale Divanului, și anume „comisiunea pentru verificarea titlurilor (mandatelor), redacțiunea regulamentului Divanului, îndreptarea hotarelor, supunerea hotarelor dinspre Dunăre (Delta), întemeierea relațiilor comerciale, libertatea cultelor, înființarea unui sinod etc.”. Aceste comisii aveau nevoie de formulări concise și concrete ale documentelor care trebuiau înaintate Divanului ad-hoc, formulări, „din care cele mai multe (pot zice mai toate) au fost compuse de mine și numai de mine – scrie Constantin – căci vreo trei, care au fost compuse de alții s-au modificat de mine așa de mult, încât nici se mai cunoaște lucrul primitiv”¹².

Rețin atenția cuvântările memorabile ale lui Mihail Kogălniceanu și Constantin Hurmuzaki, rostite în adunarea Divanului din 7 octombrie 1857. Ele au avut un ecou nu numai în țară, ci și peste hotarele ei, demonstrând patriotismul și abnegația acestor doi lideri uniونيști pentru cauza Principatelor.

După Mihail Kogălniceanu, care formulă dorințele Moldovei în memorabila ședință de la 7 octombrie, Constantin Hurmuzaki primi cuvântul pentru a documenta îndreptățirea acestor „dorinți ale țării” din punct de vedere istoric și juridic. În unison cu Kogălniceanu, Hurmuzaki este „cel dintâi care a rostit cuvântul ca să se împreune Moldova cu Valahia într-un singur stat numit România”¹³. El spunea: „Momentul este mare, este critic, căci de la el atârână soarta și viitorul Principatelor, înaintarea sau înapoierea lor în privința politică, morală și materială, fericirea sau nefericirea lor, înălțarea sau decăderea neamului românesc, viața sau moartea lui, stima sau disprețul lumii, binecuvântarea sau blestemul semințiilor viitoare”¹⁴.

Unirea trebuie înfăptuită, rostea Constantin în cuvântarea lui, fiindcă ea „dă tărie, tăria dă siguranță, siguranța dă încredere, încrederea dă suflet și zbor comerțului și civilizației”. În încheierea cuvântării sale, Constantin Hurmuzaki a ținut să adreseze membrilor Adunării ad-hoc un vibrant apel. „Înainte de a vă da voturile, a zis el, nu uitați, domnilor, că toată Europa, ce zic, toată lumea civilizată privește la noi cu cea mai mare luare aminte, ca să afle de suntem vrednici de a fi o nație, vrednici de binefacerea mărinimoaselor Puteri garante, vrednici de încrederea țării care ne-a ales și ne-a trimis aici”.

În sfârșit, să nu uităm o scriere eminentă¹⁵, „care apără toate interesele poporului român; aceea datorită conlucrării unui moldovean, Constantin Hurmuzaki, și a unui transilvănean din Muntenia, Ioan Maiorescu, sub titlul *Dezvoltarea drepturilor Principatelor Moldo-Române în urma Tratatului de la Paris din 30 martie 1856*, tipărită la Bruxelles, în 1857. În ea autorii arată întâi importanța Principatelor din punct de vedere politic, ca barieră cu puțință între Rusia și Turcia, apoi cel comercial. [...] După ce limpezesc în toate amărunchimile situația Țărilor Române față cu Poarta, autorii trec la analiza dorințelor Principatelor asupra reconstituirii lor politice”¹⁶.

Broșura a apărut inițial anonimă. Ea constituie de fapt rezultatul studiilor lui Constantin referitor la statutul juridic al Principatelor și în același timp abordează problemele cu privire la organizarea internă și recunoașterea pe plan european a Principatelor, luându-se în considerare principiul de succesiune ereditară pentru Domn.

În această lucrare, Constantin Hurmuzaki reia formula postulatului politic arhicunoscut, și anume, că la gurile Dunării se întâlniseră și se întâlnesc în continuare interesele Occidentului cu cele ale Orientului. Așadar, „chestiunea Principatelor românești, care dețin această gură, este de domeniu european”¹⁷.

Anii 1856–1859 înseamnă pentru Constantin Hurmuzaki perioada cea mai fecundă în realizările politice ale vieții sale. După alegerea noului Domn (5/17 ianuarie 1859), elementele naționale, unioniste, dispersate un timp din pricina ambițiilor personale, s-au regăsit din nou pe aceeași platformă politică, sprijinind domnia lui Alexandru Ioan Cuza. De altfel „Cuza Vodă l-a prețuit mult pe Hurmuzaki, pentru calitățile și caracterul său neșovăielnic, pentru solida lui știință juridică”¹⁸.

Când a ajuns la domnie, Cuza s-ar fi exprimat odată: „Să uite Cuza că Hurmuzaki este un patriot bun și a lucrat pentru țară, că Hurmuzaki ne-a crescut pe noi toți, că părinții lui Hurmuzaki sunt și părinții lui Cuza, că frații lui Hurmuzaki sunt și frații și prietenii lui Cuza?”¹⁹.

Constantin Hurmuzaki este ales întâiul președinte al Curții de Casație a Principatelor Unite, de două ori Ministru de Justiție – în 1859, în ministerul lui I. Ghica și în 1861, în ministerul lui A. Panu²⁰.

În Adunările legislative din 1860 și 1861 a fost ales din nou deputat și vicepreședinte al Adunării. Mai târziu, în aprilie 1861, Constantin Hurmuzaki, pe lângă postul de Ministru al Justiției, este numit de către Cuza și Ministru de finanțe ad interim al Moldovei²¹.

Mai târziu, în toamna anului 1868, Constantin va fi numit de către Carol I președinte al Curții de Casație și Ministru al Justiției, funcții pe care însă nu le va mai putea onora.

Se știe că principele Carol intenționa să-și inaugureze domnia prin înființarea unei întinse rețele de drumuri de fier, „gând de mare însemnătate, greu de realizat însă în starea înapoiată a țării de atunci, fără industrie proprie, fără ingineri, fără lucrători, fără credit pe piețele Europei. [...] Ideea căilor ferate, odată concepută în așa mari dimensiuni, era mai lesne de realizat în anul 1868 cu ajutorul capitalului german, și cu cel mai cutezător concesionar prusian Strussberg”²².

Constantin Hurmuzaki a susținut această idee, stăruind în mod decisiv la realizarea ei.

Dintr-o corespondență inedită a lui Constantin Hurmuzaki se desprind limpede frământările mari ale epocii de început a României moderne: primele luni de domnie a principelui Carol, necesitatea reformelor în domeniul administrației locale și centrale, organizarea rețelei de învățământ, revigorarea economiei țării, organizarea pe baze constituționale a justiției, consolidarea Principatelor Unite pe plan intern și afirmarea lor ca stat unitar în fața celorlalte țări europene dezvoltate.

Putem afirma cu certitudine că această corespondență, care merită să vadă lumina tiparului, vine să acopere o parte din aspectele necunoscute încă ale biografiei acestui intelectual de marcă, a omului politic și de stat, despre care istoricul Ion Nistor va spune atât de sugestiv: „Constantin Hurmuzaki a fost cel mai mare talent politic pe care Bucovina l-a dat Moldovei”²³.

Din bogata corespondență a lui Constantin Hurmuzaki către G. Sion, Ioan Maiorescu, G. Barițiu, cât și din cea adresată lui Dimitrie A. Sturdza, aflăm că în perioada agitată din preajma Unirii Principatelor sau mai târziu, în decursul activității de consolidare a statului pe baze constituționale, între liderii politici apăreau disensiuni în ce privește unitatea de idei. Uneori pasiunile și pornirile personale jucau un rol nefavorabil pentru cauza comună a țării. De exemplu, conflictele sporadice care apăreau între Mihail Kogălniceanu și Constantin Hurmuzaki.

Cât privește faptul cine dintre ei a avut dreptate – judecata a făcut-o istoria, ea fiind cel mai înțelept arbitru. Însă nu întotdeauna, din păcate, și în favoarea lui Constantin Hurmuzaki. Important este totuși că la 1857–1859 a avut de câștigat cauza pentru care s-au zbatut ambii deopotrivă – atât Kogălniceanu, cât și Hurmuzaki.

Dacă nu ar fi fost un Mihail Kogălniceanu, ale cărui convingeri politice își alimentau seva din sentimentul național și din dorința lui nestrămutată de a-și vedea poporul emancipat – nu s-ar fi putut realiza Unirea de la 1859, act politic calificat ca unul din primii pași hotărâtori pe calea constituirii și consolidării statului național, bazat pe percepțe moderne. Iar dacă nu ar fi fost un Constantin Hurmuzaki, ale cărui acțiuni s-au bazat mai mult pe rațiune practică, decât pe instinctul alimentat de sentimentul național – mai greu s-ar fi putut depăși momentul crizei ce se declanșase încă înainte de 11/23 februarie 1866, criză, pe care Hurmuzaki a intuit-o în scrisorile sale, cu toate că nu a luat parte la detronarea lui Cuza.

Viața lui Constantin Hurmuzaki însă a fost urmărită de un destin dramatic. În plus, se stinge și la vârsta de 57 de ani. Fiind antrenat de situația politică care se crease după revoluția de la 1848–1849 în spațiul românesc, Constantin nu a avut posibilitate să se realizeze ca scriitor sau istoric, deși era înzestrat cu un talent nativ și o înclinație deosebită pentru ambele profesii intelectuale și ar fi putut s-o facă cu ușurință. A demonstrat-o, de altfel, în câteva probe de condei, care astăzi sunt puțin cunoscute în cercurile de specialitate. El nu a avut răgazul necesar pentru a stărui în aceste domenii de activitate. S-a risipit în bătăliile politice, necesare pentru cauza comună a națiunii, sterile însă uneori pentru talentul pe care îl avea.

A scris și redactat sute de documente, apeluri, memorii, a purtat corespondență cu Comisarii Puterilor garante din Iași și București, a întreținut relațiile cu consulatele, întocmind și redactând reclamații și proteste, a purtat corespondență politică cu Comisia europeană de anchetă în Principatele Române în perioada agitațiilor premergătoare Unirii, a pregătit, în fond, Unirea, făcând propagandă pentru înfăptuirea ei în cercurile politice europene influente cât și în țară.

Ca jurist și orator a fost o capacitate. Fratele său Eudoxiu, având în vedere activitatea culturală a lui Constantin, credea că el ar fi trebuit să scrie și să publice lucrări, întrucât, menționa Eudoxiu, „ai fost dotat de natură în mod superb cu darul scrisului și al elocvenței. [...] Dl. Neumann, profesor de statistică la Theresianum îți zise „O’Connell al Bucovinei” și asigură că n-a întâlnit la nimeni o guriță atât de elocventă”²⁴. De aceeași părere era și fratele Gheorghe, care îl îndemna pe Constantin să scrie fiindcă „spiritul Tău, inima ta, cunoștințele bogate și marele material ce-l pozezi mă face să mă aștept la o capodoperă”²⁵.

În studiul său *Din corespondența familiei Hurmuzachi 1831–1899*, Teodor Balan menționează că însuși Mihail Kogălniceanu, răspunzând în Camera deputaților lui Constantin Hurmuzaki, accentua că „se înclină erudițiunii onorabilului domn Hurmuzaki, care fără îndoială este unul din cei mai competenți cunoscători ai iusului și a diferitelor așezăminte din alte țări”²⁶.

Or, „activitatea politică a lui Constantin Hurmuzachi, desfășurată în Moldova, are importanță îndoită. Cu ajutorul lui unioniștii au învins. Prin Constantin Hurmuzachi și mica Bucovină a pus umărul la înfăptuirea unirii și la formarea noului stat român. Dar fiind originar din Bucovina, cum scria Teodor Balan, deci dintr-o provincie subjugată, el reprezintă o parte a neamului românesc care, din vitregia vremurilor, a fost împiedicat să colaboreze la viața politică a statului român liber”²⁷.

Activitatea politică a lui Constantin Hurmuzaki, analizată la distanța anilor și apreciată la justa ei valoare, se dovedește a fi tot atât de importantă ca și cea a lui Mihail Kogălniceanu, contribuția lor fiind decisivă la opera de făurire a statului unitar român.

Despre activitatea culturală a lui Constantin Hurmuzaki nu vom vorbi aici. Ea este tot atât de amplă și importantă ca și cea politică. Vom adăuga doar că din îndemnul pentru cultura națională și dintr-o pornire de suflet nobilă, absolut dezinteresată – de altfel, trăsătură definitorie a caracterului său – Constantin va ajuta materialicește unele personalități ale vieții culturale românești. De exemplu, în toamna anului 1851, el „a strâns și trimis lui Simion Barnuțiu 400 de florini, pentru ca acesta să-și poată continua studiile universitare în domeniul științelor juridice”²⁸. Sau alt exemplu concludent. După alegerea lui Cuza ca Domn, Constantin, devenind ministru al justiției și vicepreședinte al Adunării legislative a Moldovei, „este solicitat de tânărul Titu Maiorescu să-i acorde ajutor financiar spre a-și putea continua și finaliza doctoratul în Germania”²⁹. Titu Maiorescu mărturisește într-o scrisoare trimisă lui Constantin Hurmuzaki în luna mai 1859 că a recurs la acest gest, deoarece „umanitatea D-voastră este cunoscută și binecuvântată în toate regiunile unde se aude limba românească”³⁰.

Așadar, în toamna anului 1868, Constantin este numit în înalta funcție de președinte al Curții de Casație și ministru al Justiției. N-a mai apucat să exercite această funcție. A aflat despre numirea sa fiind la Viena, unde, bolnav și dezamăgit, se stinge din viață la 15/27 februarie 1869, în vârstă de 57 ani.

A fost înmormântat provizoriu în cimitirul ortodox St. Marx din Viena, urmat de lacrimile devotatei sale surori Eliza Sturdza, care l-a însoțit la Viena și de tristețea adâncă a membrilor societății studenților români de acolo.

Agentul diplomatic al României la Viena, Dl. Steege, din porunca domnitorului, a reprezentat guvernul la oficiul funebru.

După vreo câteva zile, rămășițele pământești ale lui Constantin, însoțite de frații săi, au fost transportate prin Cernăuți și Suceava la Dulcești, unde „lângă biserica cea frumoasă, zidită de Ștefan cel Mare, înconjurată de arborii răcoritori ai cimitirului transformat din pietatea surorii într-o grădină frumoasă și melancolică”³¹, își doarme somnul de veci Constantin Hurmuzaki.

A fost membru de onoare al Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina, alături de ardelenii A. Șaguna, G. Barițiu, Vincențiu Babeș, T. Cipariu, A. T. Laurian, muntenii Ion Heliade-Rădulescu, D. Bolintineanu, moldovenii V. Alecsandri, M. Millo și alții.

Fiind unul dintre apărătorii cei mai sinceri și distinși ai renașterii și ai autonomiei României moderne, ai ideilor de progres și de lumină, de libertate și de moralitate, de prosperitate publică, dezvoltare națională și de constituire demnă, stabilă și puternică a țării. Constantin Hurmuzaki merită întru totul aprecierea pe care o făcea undeva I. W. Goethe referitor la virtuțile umane, spunând că cea mai mare fericire a omului pe pământ este cea de personalitate.

Summary

Constantin is the first and the eldest of the famous Hurmuzaki family from Bukovina, which served with fidelity a national ideal in the province annexed by the Habsburgs in 1775.

Being a Moldavian politician and statesman, the Bukovinian Constantin Hurmuzaki had the highest functions in the hierarchy of the state power in the times of reigning of Alexandru Ioan Cuza and the first month of duke Carol.

The political activity of Constantin in Moldova has a double importance. First of all, the unionists have won with his help.

On the other hand, with the help of Constantin Hurmuzaki small Bukovina assisted in the organization of the Union and formation of a new Romanian state. Analyzed through the distance of years and appreciated by its true valour, this activity proves to be as important as that of Mihail Kogălniceanu, their contribution being decisive in the foundation and consolidation of Romanian unitarian state.

NOTE

1. Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: A.N.I.C.), fond *Teodor Balan*, dosar 30, f. 1–128.
2. Teodor Balan, *Din corespondența familiei Hurmuzachi, 1831–1899*, în „Glasul Bucovinei”, An V, nr. 3(19), 1998, p. 147.
3. Cornelia Bodea, *1848 la români (o istorie în date și mărturii)*, 3 vol., București, Editura enciclopedică, 1998. Vol. I, p. 629–630.
4. „Gazeta de Transilvania”, nr. 45, din 3 iunie 1848.
5. Muzeul memorial „Casa Mureșenilor” Brașov (în continuare: M.M.C.M.B.), Scrisoarea lui Constantin Hurmuzaki către Dimitrie A. Sturdza din 7/19 august 1866. Mai vezi adăugător: M.M.C.M.B., *Arhiva Mureșenilor*, dosar 137, doc. 1821 – rezumatul Scrisorii lui C. Hurmuzaki către Iacob Mureșianu din 21 martie 1854, în care Constantin comunică faptul că s-a întors din călătoria întreprinsă la Viena și Berlin, promițându-i lui I. Mureșianu detalii în scris. În altă scrisoare către același I. Mureșianu, datată 22 mai 1857 (manuscrisul original

- este de asemenea lipsă. S-a păstrat rezumatul scrisorii, pe care îl folosim aici), Constantin îi comunică despre călătoriile sale în Austria, Germania, Franța, Belgia și Anglia, întreprinse între anii 1853– 1856 (*Ibidem*, dosar 137, document 1016).
6. Biblioteca Academiei Române (în continuare: B.A.R.), Secția *Manuscrise*, cota S 32/CCII, Scrisoarea lui Constantin Hurmuzaki către Ioan Maiorescu din 30 septembrie 1856. Vezi și „Convorbiri literare”, nr. 9, din septembrie 1907, p. 922 și urm.
 7. Gheorghe Sion, *Un document însemnat*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, XVIII (1855), nr. 44, p. 245. Articolul reproduș din „Patria”.
 8. Ioan Maiorescu, *Manuscrisul părintelui Făvrilă la Oxford și un alt document mai important*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, XVIII (1855), nr. 45, p. 255.
 9. *Ibidem*.
 10. Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu istoric*, Iași, Editura Junimea, 1975, p. 749.
 11. *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, publicate de Ghenadie Petrescu, D. A. Sturdza, D. C. Sturdza, Vol. III, 1889, p. 520-522 și p. 531.
 12. Scrisoarea lui Constantin Hurmuzaki către Ioan Maiorescu din 4/16 martie 1858.
 13. Constantin Morariu, *Părți din istoria românilor bucovineni*, 2, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1894, p. 68.
 14. *Buletinul Adunării ad-hoc*, nr. 3 din 14 octombrie 1857. Procesul verbal al ședinței din 7 octombrie 1857.
 15. Constantin Hurmuzaki, Ioan Maiorescu, *Dezvoltarea drepturilor Principatelor Moldo-Române în urma Tratatului de la Paris din 30 martie 1856*, în *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, *Correspondență politică*, (1855–1859), ediție întocmită de Cornelia Bodea, București, Editura Academiei R. P. R., 1963, p. 189, nota 3.
 16. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, 14 volume, ediția a III-ea, revăzută de autor, București, Editura „Cartea Românească”, f. a. Vol. XII, *Revoluția din 1848*, p. 204.
 17. Teodor Balan, *Refugiații moldoveni în Bucovina 1821 și 1848*, București, „Cartea Românească”, 1929, Anexa – XLV, p. 21.
 18. Ștefan Meteș, *Din relațiile și corespondența poetului Gheorghe Sion cu contemporanii săi*, Cluj, Tipografia „Pallas”, p. LXXVII.
 19. A.N.I.C., fond *Teodor Balan*, dosar 34, f. 103, Anexa – 7/19 februarie 1861.
 20. Teodor Balan, *Refugiații moldoveni în Bucovina...*, Anexa LIII, p. 121 și Anexa LIV, p. 122.
 21. *Ibidem*, Anexa LV, p.123.
 22. Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 18.
 23. Ion Nistor, *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina, 1774–1857*, Academia Română, *Discursuri de recepțiune*, XLIV, București, 1916, p. 42.
 24. A.N.I.C., fond *Teodor Balan*, dosar 31 (I), f. 219, Anexa – 2 iunie 1840.
 25. *Ibidem*, dosar 31 (II), f. 321, Anexa – 18 mai 1841.
 26. Teodor Balan, *Din corespondența familiei Hurmuzachi, 1831–1899*, în „Glasul Bucovinei”, An V, nr. 3(19) 1998, p. 148. Vezi și A. N. I. C., fond *Teodor Balan*, dosar 33 (II), f. 603, Anexa – 2/14 iulie 1860.
 27. Teodor Balan, *Refugiații moldoveni în Bucovina...*, p. 29.
 28. Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei, Vol. I (1774–1862)*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 464.
 29. *Ibidem*, p. 469.
 30. Titu Maiorescu, *Jurnal*, II, București, Editura Minerva, 1975, p. 52-53.
 31. „Foaia Soțietății pentru literatura și cultura română în Bucovina”, Anul V, nr. 3-5, 1869, p. 53 – *Necrolog* – la moartea lui Constantin Hurmuzaki.

CONSIDERAȚII PRIVIND EVOLUȚIA COMUNITĂȚII ARMENE DIN BUCOVINA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Mirela-Ana Voicu

Armenii sunt un popor cu o străveche civilizație și cultură, a cărui origine merge înapoi până la vechii hitiți. Poporul armean, așezat în locul său de baștină pe coloana vertebrală a munților Taurus și Antitaurus, ca stat independent, cu frontiere foarte variabile în lungul istoriei sale furtunoase, a luptat ani de-a rândul împotriva cotropitorilor ce s-au succedat, iar unii l-au și stăpânit: asiro-babilonienii, medo-perșii, grecii, bizantinii, arabii; iar prin secolul al XIII-lea ultimele rămășițe ale statului armean cilician independent cad eroic sub loviturile năvălitorilor tătari și apoi turci.

După dezmembrarea acestui ultim stat armean din Asia Mică, datorită neîncetelor persecuții și atrocități ale prozelitilor turci, majoritatea populației armenesti din Asia Mică va emigra spre cele mai îndepărtate țări ale lumii medievale¹.

După anul 1045, anul când armenii își părăsesc capitala, grupuri răzlețe de armeni încep să sosească și pe teritoriul țării noastre, dar majoritatea lor se așază masiv pe teritoriul Moldovei și Munteniei. După cucerirea Crimeii de către turci, domnii români îi primesc pe refugiații armeni cu brațele deschise, acordându-le privilegii de a face comerț în cuprinsul țărilor lor, iar unora chiar și boierii, deoarece armenii s-au dovedit de multe ori aliași ai domnilor în lupta antiotomană.

Documentele medievale menționează existența unei comunități armenice în nordul Moldovei în primele decenii ale secolului al XV-lea, mai precis în jurul anului 1418.

Procesul istoric al așezării primilor coloniști armeni în zonă este pus de unii autori în legătură cu marele cutremur din 1313 care a distrus capitala Armeniei, Ani², așa cum rezultă din tradiția păstrată de armenii din Suceava. Cu toate acestea, prezența armenilor în Moldova este anterioară secolului al XV-lea, așa cum afirmă și un reputat cercetător al istoriei armenilor, Sergiu Selian, în lucrarea *Schiță istorică a comunității armenice din România*, în care plasează acest început în secolul al XI-lea³.

În același sens se pronunță și marele istoric Nicolae Iorga care afirma în lucrarea *Choses d'art arméniennes en Roumanie* (1935): "S-a constatat prin documente existența armenilor din Moldova de prin secolul XIV. Ei erau aici înainte chiar de întemeierea principatului. Cum principatul Moldovei a fost în realitate creat pe calea comerțului, acei care au urmat această cale a comerțului au devenit colaboratori la crearea statului național în Moldova. Așa încât armenii sânt oarecum părinții Moldovei"⁴.

Armenii care au imigrat în anul 1418 din Armenia în Moldova erau în număr de 3000 de familii și s-au așezat cu voia domnitorului Alexandru cel Bun în șapte orașe: Suceava, Cetatea Albă, Vaslui, Botoșani, Dorohoi, Hotin, Cernăuți⁵.

Din punct de vedere religios, armenii din Bucovina erau subordonați Catolicosului din Ecimiatzin (Armenia) și Patriarhiei Armene din Constantinopol⁶. Cu toate că au beneficiat de libertăți depline și toleranță din partea domnitorilor Moldovei, în secolul al XVII-lea, în timpul domniei principelui Moldovei, Gheorghe Duca (1669-1672), se înregistrează emigrarea masivă a armenilor, mai ales din Suceava, sub conducerea episcopului Mennas, către Polonia și Transilvania.

Cauza acestei emigrări în masă a armenilor a constat în dările exagerate și în implicarea unora dintre liderii comunității în "conjurația boierilor", înscenată de un anumit Mihail Hâncul (probabil de origine armeană), domnitorului la 29 octombrie 1671⁷.

Informații despre procesul de emigrare ne oferă și Ion Budai Deleanu care afirmă că, dintre armenii vechi așezați în Moldova la începuturile epocii medievale, “mulți plecară în Ardeal și în Polonia, unde erau foarte numeroși dar în multe privințe mai bine organizați; ei se ocupau cu negoțul, care la ei era mai ales negoț de vite, anume: cai, boi și capre și într-aceasta erau statului de folos...”⁸.

La începutul secolului al XVIII-lea constatăm fenomenul invers. Astfel, la 1704, în timpul domniei lui Mihai Racoviță (1703-1705) s-a mărit numărul armenilor din Suceava prin sosirea unor conaționali din colonia armeană Elisabetstadt din Transilvania. Această venire a fost pusă în relație cu evenimentele petrecute în timpul războiului kurușilor, când, datorită loialității armenilor față de Împărat, casele acestora au fost incendiate și distruse din ordinul principelui Francisc al II-lea Rakoczy⁹.

Întărirea elementului armenesc din Bucovina se constată și la Cernăuți unde se aflau numeroși negustori armeni, iar comunitatea beneficia de două biserici proprii. În 1740, când cele două biserici construite de armeni au ars în incendiul care a mistuit orașul, armenii formau jumătate din populația acestuia¹⁰.

Războiul încheiat în 1774, cu victoria Rusiei, consfințită prin pacea de la Kuciuk-Kainargi a reactivat interesele marilor puteri în zonă, în special ale Austriei. Prin presiuni diplomatice, militare dar și corupție, la 7 mai 1775 se semna Convenția austro-otomană prin care nordul Moldovei (Bucovina) cu vechea capitală Suceava și mormântul marelui Ștefan de la Putna, intra în componența Imperiului Habsburgic¹¹.

Ca o consecință a acestui act, la 1 octombrie 1777 populația Moldovei austriece era chemată să depună jurământul de credință față de noua stăpânire. Împărăteasa Maria Tereza a făgăduit noilor supuși respectarea legilor și obiceiurilor țării. În aceeași zi, domnitorul Grigore al III-lea Ghica era decapitat în palatul de la Iași¹².

Din perspectiva acestor evoluții, situația comunității armenie din Bucovina a înregistrat modificări considerabile. Astfel, pe lângă vechii armeni, locuitori ai provinciei, în zonă au venit și numeroși armeni din Galiția, cu sprijinul direct al autorităților imperiale.

Armenii galițieni erau greco-catolici și depindeau de Patriarhia armeană unită de la Lemberg. Conform istoricului Dimitrie Dan, armeni galițieni formau o naționalitate distinctă, polonezo-armeană care-și sacrificase tradițiile, limba maternă și obiceiurile în schimbul păstrării serviciului liturgic în limba armeană¹³.

Curtea de la Viena a încurajat pe negustorii armeni galițieni să se stabilească în Bucovina, mai ales la Suceava. Astfel, într-un raport din 22 noiembrie 1779, trimis de Enzenberg, mareșalului von Hadyk, președintele Consiliului Aulic de Război, se spunea că: “a trimis aici armeanul Nikorowicz din Lemberg pe fiul său, Johann, împreună cu Bernhardt Bogdanowicz, să chibzuiască în privința poziției și împrejurărilor comerțului și colonizării”¹⁴.

Mobilurile Curții vieneze erau explicate de Enzenberg astfel: “Prea Înalta Curte se îngrijește stăruitor ca negoțul din țările turcești, din vecinătate, apoi din Ucraina, să fie tras înapoi, în statele austriece și împreună deci și familiile armenesti bogate”¹⁵.

Eforturile Vienei în acest sens s-au soldat cu sporirea numărului armenilor din Bucovina în general și din Suceava în principal la 131 de familii sau 655 de persoane până la 1779. Deși Împăratul Iosif al II-lea a declarat Suceava oraș liber în 1786 la cererea negustorilor armeni veniți din Galiția, creșterea numărului acestora s-a făcut foarte încet și nu în măsura dorită de Viena¹⁶.

De asemenea, armenii orientali sau “gregorienii” din Bucovina au beneficiat și ei de măsuri favorabile din partea Curții vieneze. Astfel, la 15 martie 1787 Împăratul Iosif al II-lea a permis acestora să-și poată aduce preoți din Armenia, aflați sub jurisdicția patriarhului din Constantinopol și sub ascultarea Catolicosului din Ecimiatzin¹⁷.

Efectele politicii de colonizare au avut ca rezultat atragerea câtorva familii armenesti dintre cele mai bogate cum ar fi: familiile Abramowicz, AnŃonowicz, Bogdanowicz, Cristofowicz, Malewicz, Moszor, Nerses, Symonowicz care au cumpărat moșii ce cuprindeau sate sau părți de sate ca: Răstoaca, Stănești, Sinăuți, Vijnița etc. De-a lungul secolului al XIX-lea s-a ajuns la situația că, din cei aproape 200 de mari proprietari funciari, doar 10-11 mai erau români localnici¹⁸.

De altfel, la începutul secolului al XIX-lea, mai precis în 1802 existau 205 familii armenie cu aproximativ 965 de persoane¹⁹. Din punct de vedere al numărului de case armenesti, acestea se cifrau la 200 în Suceava în 1820, 30 la Cernăuți și 10 la Siret, în aceeași perioadă²⁰. În scurt timp, în jurul anului 1825 erau consemnate în Suceava 250 de familii armenesti, pentru ca în anul 1857 numărul acestora să crească la 350 de familii²¹.

Creșterea numărului armenilor din Bucovina a înregistrat apogeul la 1864, când sunt atestate 1000 de familii cu aproximativ 5000 de persoane²². Peste numai cinci ani, la 1869, statisticile consemnează o scădere dramatică a numărului armenilor la 2000 de persoane²³, pentru că în 1875 aceștia să fie incluși deja la capitolul "alte naționalități" alături de polonezi, țigani, turci și evrei, numărând în total 10 307 persoane²⁴, din care, conform altor izvoare, 1710 ar reprezenta numărul armenilor²⁵.

Informații importante referitoare la cifra de populație a comunității armenie se pot extrage dintr-o evidență oficială a repartiției pe confesiuni care ne arată că: grupul armenilor orientali cuprindea 564 de membri, iar cel al armenilor catolici 747, formând un total de 1341 persoane. deceniul al VIII-lea al secolului al XIX-lea²⁶.

În conformitate cu rapoartele oficiale, la 1891 comunitatea înregistra o scădere a numărului de membri, așa cum consemnează și Dimitrie Dan, care vorbește de aproximativ 300 de familii și 1200 de persoane²⁷.

Nu puteam încheia această incursiune fără a sublinia câteva aspecte importante privind evoluția socială și economică a comunității armenie din Bucovina, și, de ce nu, aportul la moștenirea culturală a provinciei.

Centrele principale locuite de armeni în Bucovina erau Cernăuți, Suceava și Siret, localități în care, ca și în alte orașe populate de ei, armenii aveau consilii de primărie alcătuite din 6-12 membrii, jurați aleși de comunitate, judecătore și alte instituții. În localitățile în care comunitatea armeană era mai puțin numeroasă existau totuși reprezentanți ai acesteia la nivelul primăriei și al judecătoriei²⁸. Unii reprezentanți ai comunității armenie în organele administrației locale au ajuns să dețină demnități publice. Astfel, un anume Petrovici a devenit primar la Cernăuți iar Hovhannes Cojocar, prefect de Humor. Mai mult, Mosia Tosocrațki și Ceaikovski au devenit membri în Parlamentul austriac²⁹.

Pe plan economic, comunitatea era implicată în activități comerciale, meșteșugărești și agricole. Astfel, la Suceava în 1813, negustorii armeni și evrei, estimați la 403 persoane, reprezentau majoritatea negustorilor din oraș³⁰.

Comercianții armeni aveau legături în branșă cu Viena, Lvov, Iași, orașe pe care le aprovizionau cu bumbac și carne. Activitatea acestora era însă îngărdită de legislația austriacă și de puternică concurență a evreilor. În schimb, negustorii armeni aduceau pe piața bucovineană arme, țesături, mirodenii și aur.

Comunitatea armeană era deosebit de activă și în producția meșteșugărească de săpun, lumânări, mezeluri, brânzeturi, băuturi spirtoase, piei, medicamente, și giuvaere³¹.

La vârful ierarhiei se aflau însă marii proprietari funciari, care, deși formau doar un sfert din populația armeană, dețineau, așa cum am arătat mai sus, o treime din pământurile regiunii. În acest sens, remarcăm exemplul oferit de marele latifundiar Prunculian care,

la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea stăpâna satele Liteni, Stejăroaia, Brăiești, Tolova, Corlățel, Măzănești iar în Suceava avea o vilă.

Dintre alți mari proprietari funciari remarcăm pe Georges Capri, frații Andreas și Kristof Artonovici, Asachevici, Bogdanovici, Bohosievici, Ștefanovici, Aivas, Zahariasevici, Zadurovici³².

Comunitatea armeană a beneficiat de o organizare proprie, reglementată printr-un statut aprobat de autoritățile imperiale. Conform acestuia, comunitatea era condusă de Marea adunare formată din 12 membri și epitropia alcătuită din 7 membri. Ca modalitate de lucru, adunarea era convocată odată pe an pentru a asculta darea de seamă a epitropiei și a aproba bugetul. Nu exista însă o deplină separație între cele două instituții, atâta vreme cât președintele Adunării era și președintele epitropiei³³.

Pe plan religios, armenii nu beneficiau de un eparh propriu, comunitatea aflându-se sub dependența directă a Patriarhiei armenie de la Constantinopol. Astfel, Dimitrie Dan, care s-a ocupat îndeaproape de problematica și statutul bisericii armenie din Bucovina, ne arată chiar și procedura investirii în rang bisericesc: "candidatul de preoție călătorește la Constantinople unde ia în instruire dogme și ritualuri și apoi chirotonia în preoție de la arhiepiscopu. După sântire mai rămâne elu în clausură strânsă lângă biserica mitropolitană unde petrece 40 de zile în închinare esărcețu preoțesc și abia își poate începe activitatea în păstorie"³⁴.

Suceava, ca centru spiritual al comunității armenie din Bucovina, dispunea de o parohie de rit armean-oriental, deservită de doi parohi. De această parohie depindea și colonia armeană formată din 10-15 familii de la Gura Humorului, acolo unde s-a sfințit o biserică din piatră, ridicată prin contribuția credincioșilor la 1867³⁵. Contribuția acestei minorități etnice la patrimoniul cultural al Bucovinei a fost substanțială și originală.

Membrii marcant ai comunității și-au adus aportul la propagarea culturii. Astfel, familia baronului Capri din Iacobesti se mândrea cu o importantă colecție de obiecte arheologice, iar familia Popovici din Vatra Dornei, dispunea de o bogată bibliotecă. În același sens trebuie să menționăm existența la Cernăuți a unei filiale a Uniunii Generale Armenie de Binefacere și, tot aici, la 1879 s-a înființat - tot ca o acțiune de binefacere - Școala catolică episcopală "Isahachian" dedicată orfanilor din Bucovina, Basarabia și Galiția³⁶. De asemenea, în Suceava a fost înființată, încă din 1824, o "școală națională" de patru clase, pusă sub patronajul Sf. Grigorie Luminătorul. Obiectivul acestei școli reiese din inscripția pusă cu ocazia inaugurării edificiului, în care se afirma: "Școala aceasta cu totu conținutul ei s'a diditu întru mărirea Domnului cu averea proprie a națiunii armenie, cu credința în Luminătorul, pentru folosul tinerimii armenie din orașul Suceava"³⁷.

Nu avem pretenția că am epuizat subiectul abordat, dar considerăm că am reușit să subliniem câteva aspecte, referitoare la existența, tradițiile, obiceiurile și cultura populației de origine armeană din Bucovina.

În pofida vicisitudinilor istorice și a ponderii numerice reduse în ansamblul populației provinciei, armenii bucovineni au avut o contribuție importantă în toate domeniile, aducându-și aportul la evoluția spre modernitate a economiei și culturii Bucovinei, în secolul al XIX-lea.

În acest sens, ni se par semnificative aprecierile făcute de Arșavir Aterian, în revista de armenologie "Ani" din 1994 (fondator Hagop Djololian-Siruni): "Armenii-ca și românii-dacă s-ar fi bucurat de o conjunctură istorico-geografică puțin mai favorabilă, ar fi făcut cu adevărat minuni. Și așa, în restriște-au dat dovezi cu nemiluita, și dau și astăzi, de ceea ce sunt în stare să facă atât în cultură, cât și în civilizație, reuniți pe un petec de pământ sau risipiți în întreaga lume, în mijlocul altor popoare mai mult sau mai puțin ospitaliere"³⁸.

ANEXE

1. Hartă cuprinzând repartitia populației pe confesiuni religioase (sfârșitul secolului al XIX-lea).
2. Hartă cuprinzând repartitia pe naționalități și limbi vorbite a populației din Bucovina (a doua jumătate a secolului al XIX-lea).
3. Abecedar armean.
- Carte de rugăciuni armenesti (prima jumătate a secolului al XIX-lea).
4. Miniaturi armenice (secolul al XIV-lea – secolul al XVI-lea).
5. Hrisovul din 30 iulie 1401 al domnitorului Alexandru cel Bun privind înscăunarea unui episcop armean la Suceava.
6. Hartă privind imigrările spontane și colonizările cu elemente etnice alogene în Bucovina (secolul al XVIII-lea – secolul al XIX-lea).
7. Negustor armean din Bucovina.
8. Biserici armenesti sau cu elemente de inspirație din Orientul caucazian.

NOTE:

1. V. Mestugean, *Istoria Armenilor*, vol. II, 1923, p. 33-50.
2. Dimitrie Dan, *Armenii Orientali din Bucovina*, Cernăuți, Arch. Silvestru Morariu Anurie 1891, p. 4.
3. Sergiu Selian, *Schiță istorică a comunității armenice din România*, Editura Ararat București, 2005, p. 31.
4. Apud Sergiu Selian, *op. cit.*, p. 17.
5. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 6.
6. Sergiu Selian, *op. cit.*, p. 32.
7. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 22.
8. Ion Budai Deleanu, *Scurte observații asupra Bucovinei*, în "Gazeta Bucovinei", 27. II-III. 1894.
9. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 26; vezi și Vasile Șotropa, *Urme din timpul curuților*, în "Arta și Someșana", Năsăud, nr. 17, p. 127-128.
10. Sergiu Selian, *op. cit.*, p. 34.
11. Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775-1944)*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1993, p. 38.
12. *Ibidem*, p. 39.
13. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 30.
14. Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei, vol. I, (1774-1862)*, Editura Academiei Române, București, 1993, p. 178.
15. *Ibidem*, p. 179.
16. *Ibidem*.
17. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 30.
18. Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 180.
19. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 29.

20. Sergiu Selian, *op. cit.*, p. 33.
21. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 29.
22. Sergiu Selian, *op. cit.*, p. 33.
23. T. V. Stefanelli, *Einige statistische und historische Daten aus der Bukowina*, în vol. *Kultur historische und etnografische Skizzen über die Rumänen der Bukowina*, f. a. , p. 15.
24. *Ibidem*, p. 16.
25. Sergiu Selian, *op. cit.* , p. 34.
26. *Die Bukowina. Monographie vorwort. Der Landes Gendasmerie...*, Leipzig, 1890, p. 122.
27. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 29.
28. Sergiu Selian, *op. cit.*, p. 32.
29. *Ibidem*, p. 33.
30. Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 245.
31. Sergiu Selian, *op. cit.*, p. 32.
32. *Ibidem*.
33. *Ibidem*, p. 33.
34. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 40.
35. *Ibidem*, p. 38.
36. Sergiu Selian, *op. cit.*, p. 33.
37. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 40.
38. Arşavir Acterian, *Din întâlnirile mele cu Siruni*, în ANI, anul I, vol. I, 1994, serie nouă, p. 22.

SUMMARY

Very few nations had, throughout the history of the world, the destiny that the Armeniens had. Placed in a geographical area, both strategic and vulnerable enough, the Armenien state and people crossed over 2500 years of stateliness and decay.

The Armenien people's homeland was an Alpine continental platform found at about 1700 metres, dominated by mountains peaks as Ararat, Sipan and Aragatz and watered by the lakes Van, Sevan, and Urmia. From the mountains of Armenia spring the rivers of Western Asia, Tiger and Euphratus, Arox and Kura. In the ancient times, the historical Armenian's state was contiguous with Mesopotamia, Minor Asia and Transcaucasia. This people settled in its native land on the axis of Taurus and Antitaurus Mountains, as an independent state, with very changeable borders along its violent history, fought years and years against the conquerors that succeeded and even possessed it; the Assyro-Babylonians, the Medo-Persians, the Greeks, the Byzantine Empire, the Arabians; that's why during the XIII-th century, the last parts of the independent state called Little Armenia (Armenian Cilicia) are conquered by the Great Chan of Tartary and after that by the Ottoman Empire.

After the disintegration of this last Armenien state in Minor Asia, most of the people from this area will emigrate to other medieval countries, due to the persecutions and atrocities of the Moslem proselytes. After 1045, the year when the Armeniens left their capital Ani, many sporadic groups came and settled in Moldavia and in Valachia. After the Turks conquered the Crimean land, Romanian rulers accepted the Armenien refugees, and granted them the privilege of commerce in their countries and many other dignities, because the Armenien people proved to be their allies in the battles against the Ottoman Empire.

In all the documents found it is registered the existence of this community in the North of Moldavia even from the XIV-th century as Nicolae Iorga mentioned in "Choses d'art arméniennes en Roumanie", calling them "co-workers" to the settling up of the medieval state of Moldavia and somehow-"parents of Moldavia", referring to the importance of their commercial activity.

In Bukovina, they fit in harmoniously, being well represented in fairs and towns like: Suceava, Cernăuți. If during the XVII-th century, they happened to leave Bukovina for Transylvania and Poland, for economical and political reasons; in the next centuries, the XVIII-th and the XIX-th, we may say that most of them came back, both in Suceava and Cernăuți. This phenomenon was stimulated and encouraged by the Habsburg Empire after Kuciuk-Kainargi, and that's why there were about 655 Armeniens in 1779, and at the beginning of XIX-th, at 1802-about 205 Armenien families with 965 members.

The greatest number was registered in 1864 when this community in Bucovina reached 5000 members. We also may underline the fact that they had their own administrative structure, rules and religious life. The Armeniens from Bucovina were divided confessionally in Greek-catholics (coming from Galitzia) and Orientals (Gregorian Armeniens). Due to the importance and economic position, they managed to set up their own local administration, and have representatives in many fields like: Hovhannes-Cojocar, Mosia Tosocrațki, Georges Capris or Varteres von Pruncu (Prunculian).

They also have brought an important contribution to the development of Bukovina's culture and civilization. So that, only in the XIX-th century being established: The Catholic School "Isahachian", for the orphans from Bukovina, Bessarabie and Galitzia, in 1879, another "national school" in 1824, in Suceava and also churches like the Armenien Church from Cernăuți built between 1870-1875, Church Saint Oxen, Zanca, or the most famous of them, monastery Hagigiar built during the XVI-th century (about 1512) by Donovachian brothers (Drăgan and Bogdan).

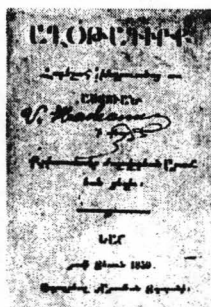
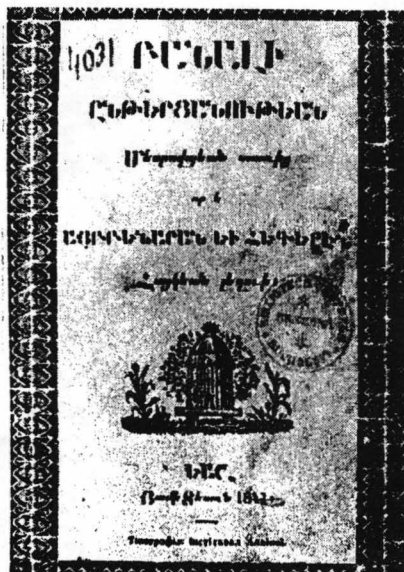
In spite of the historical hardships and their reduced number inside the population of the province, the Armeniens from Bukovina had an important contribution in all the fields of activity, playing remarkable part in the evolution of the province's economy and culture during the XIX-th century.

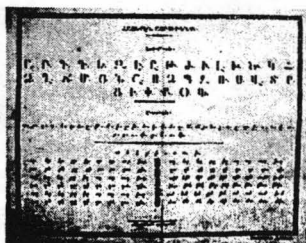
1. Hartă cuprinzând repartitia populației pe confesiuni religioase (sfârșitul secolului al XIX-lea).

2. Hartă cuprinzând repartitia pe naționalități și limbi vorbite a populației din Bucovina (a doua jumătate a secolului al XIX-lea).

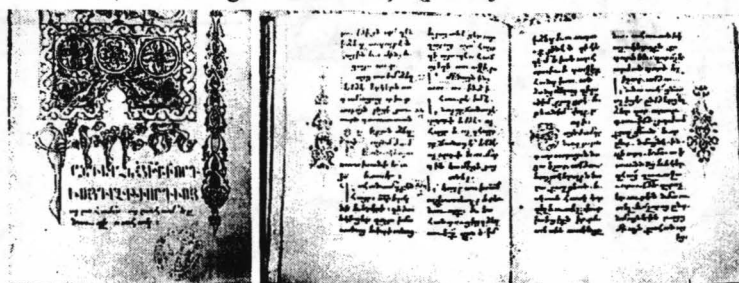

Coperta Abecedarului armean
(stînga), coperta Cărții de
rugăciuni armenești (dreapta sus),
tipărite de Gheorghe Asachi,
și alfabetul armean inclus în
abecedar (stînga jos)

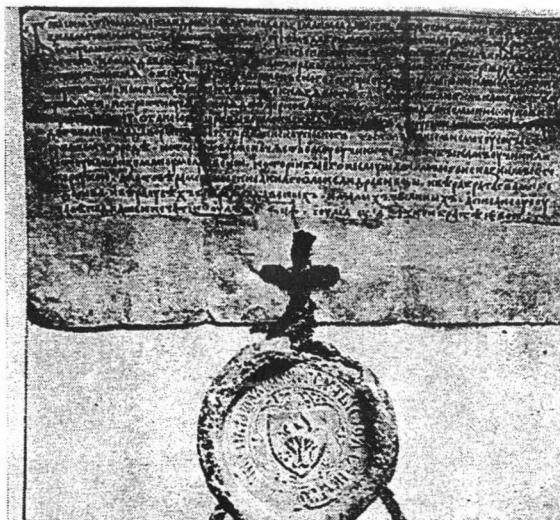
3. Abecedar armean.

Carte de rugăciuni armenești (prima jumătate a secolului al XIX-lea).

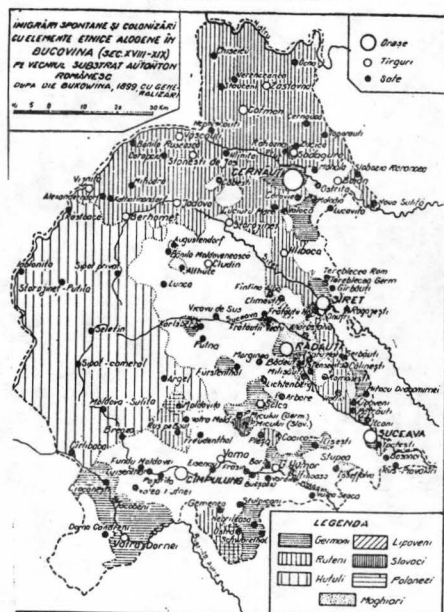

Pagină de titlu (stînga sus) și
două pagini miniaturate (dreapta
sus) din Evangheliarul de la
Caffa (1351); pagină de titlu
a Bibliei de la Amsterdam
din 1666 (stînga jos) și
pagină de titlu și ilustrații la
Cartea genezei din aceeași
Biblie (dreapta jos)

4. Miniaturi armene (secolul al XIV-lea – secolul al XVI-lea).

5. Hrisovul din 30 iulie 1401 al domnitorului Alexandru cel Bun privind înscăunarea unui episcop armean la Suceava.

6. Hartă privind imigrările spontane și colonizările cu elemente etnice alogene în Bucovina (secolul al XVIII-lea – secolul al XIX-lea).

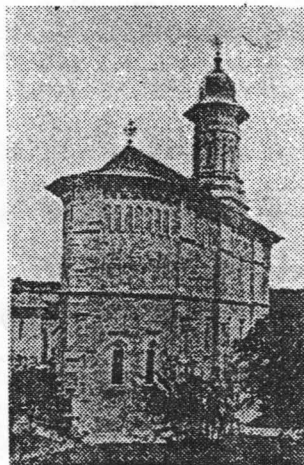
7. Negustor armean din Bucovina.

8. Biserica Sf. Oxen a mănăstirii Zamca din Suceava

Biserica Mănăstirii Dragomirna, turla: de observat armonioasa asociere a elementelor de tradiție gotică (contraforții, profilele ancadramentului de fereastră) cu elemente aparținând Renașterii și Orientului caucazian

Biserica Mănăstirii Dragomirna (jud. Suceava), vedere dinspre sud-est

Biserica Sf. Maria a mănăstirii Hagigadar din Suceava

8. Biserici armenesti sau cu elemente de inspirație din Orientul caucazian.

UNITATEA NAȚIONALĂ ROMÂNEASCĂ ÎN VIZIUNEA GENERAȚIEI PAȘOPTISTE

Dinu Balan

Delimitările cronologice sau periodizările sunt, deseori, obiect de dispută în comunitatea științifică. Și aceasta, pentru că, în istorie, nu există, totdeauna, hiatusuri care să se constituie în puncte de reper clare pentru aceia care reconstituie evenimentele, procesele și fenomenele trecutului. Iar atunci când există și o ambiguitate terminologică, discuțiile se prelungesc la nesfârșit.

Reputatul istoric al ideilor, Paul Cornea¹ identifică, în cadrul pașoptismului, două faze: “pașoptismul luminat”, care se manifestă după 1820, și pașoptismul “revoluționar”, plasat între anii 1840-1860, între cele două perioade neexistând o distincție precisă. Romantismul românesc, strâns legat de ideologia pașoptistă, se structurează, potrivit aceluiași reputat istoric al ideilor, în perioada regimului regulamentar, mai precis între anii 1830-1840, după o tranziție ce începuse la 1821². La rândul său, Dumitru Popovici, identifica perioada de tranziție de la iluminism la romantism între anii 1829-1840, în răstimpul dintre 1840-1867 producându-se “atașarea teoretică” la romantism³.

Considerăm că generația de la 1848 s-a format în epoca regulamentară când, de altfel, mulți dintre ei se manifestă în spațiul public și că aceeași generație i-a dat pe reprezentanții străluciți ai momentului realizării Unirii din 1859. De aceea, perioada istorică analizată se circumscrie ideilor și evenimentelor în direcție unionistă dintre Regulamentele Organice și dubla alegere a lui Cuza. Acest ultim reper cronologic este sugestiv prin importanța sa politică, dar și simbolică. Desigur, perioada analizată ar putea fi extinsă, întrucât revoluționarii de la 1848 au edificat România modernă. Ei s-au situat în fruntea luptei pentru unire și a curentului de opinie care va duce la declararea independenței. Pe de altă parte, ideile și mentalitățile nu sunt sincrone cu evenimentele⁴, ceea ce conduce către sublinierea “duratei lungi”. Spațiul limitat, nevoia prezentării clare și rigorile impuse de tema lucrării au contribuit la stabilirea limitelor cronologice amintite.

După aceste succinte precizări, să observăm că însuși titlul lucrării ne determină la o analiză a ideilor politice legate de unire și, tangențial, la acțiunea politică a generației pașoptiste. Deoarece, însă cele două laturi sunt strâns legate la reprezentanții mișcării de la 1848, vom căuta și noi să le surprindem în dialectica lor.

Desigur, articole, studii și cărți pe această temă s-au mai publicat. Între alții, Cornelia Bodea⁵ a scris o valoroasă lucrare asupra efortului mișcării unioniste românești, din perioada regulamentară, bazată pe o bogată documentație. Problema a fost analizată, din variate unghiuri, de Gheorghe Platon⁶, preocupat de chestiunea națională. Profesorul Dumitru Vitcu a elaborat o valoroasă monografie, din punctul de vedere al complicațiilor diplomatice ale Unirii⁷, iar dintr-o perspectivă apropiată, a condițiilor externe ale problemei românești, a scris și Leonid Boicu⁸. La rândul său, Dan Berindei, în monografia *Epoca Unirii*⁹ procedează la o analiză de ansamblu a realizării statului modern românesc național. Foarte utilă este și lucrarea comună, *Aspecte ale luptei pentru unitate națională: Iași, 1600-1859-1918*¹⁰.

Tema suscită însă, nimeni nu se îndoiește, numeroase discuții și ridică încă semne de întrebare, la care răspunsurile nu sunt nicidecum convergente. Și aceasta, întrucât diferă reperele, modalitatea de analiză, concepția și chiar înțelegerea punctuală.

Vom proceda, în limitele studiului nostru, la analiza relației dintre dezvoltarea conștiinței naționale și evoluția ideii unității politice. Avem în vedere și sugerarea relației cauzale: experiență istorică - spiritualitate - cultură - ideea unității naționale. Cantonată încă în chingile unui discurs militant și favorizând un demers istoriografic bazat pe analiza realităților social-economice și politico-militare, în știința istorică românească, analiza relației dintre factorul cultural și cel național

a fost estompată. O excepție notabilă o reprezintă monografia Mariei Platon despre fenomenul "Daciei literare"¹¹. Or, într-o societate în care, din punct de vedere socio-economic, relațiile capitaliste nu erau încă fundamentate¹², cultura a fost aceea care a avut un rol nebanuit în reducerea discrepanțelor față de vestul european și a facilitat dezvoltarea ideii naționale¹³. Este epoca în care "culturile" par "să fie depozitare firești ale legitimității politice"¹⁴. Ideea unității naționale conduce, neapărat, în concepția pașoptiștilor, către ideea unității politice¹⁵. Și în aceste condiții, care sunt căile realizării unității statale a națiunii românești, atâtea vreme cât "nici un stat nu poate pretinde că este statul ei național?" (al națiunii – n.n.- D.B.)¹⁶.

"Istoria românilor ne arată că unirea a fost *totdeauna* (subl. ns.-D.B.) țelul cel mai dorit al lor; de la descălicătoare și până astăzi ea a germinat nu numai în spiritul bărbaților acelora care au îndrăznit a cugeta glorie și mărire pentru poporul român, dar chiar în spiritele acelora care nu s-au suit cu gândul decât până la conservarea gintei. Ori de câte ori viitorul a surâs României, fiii ei nu au lipsit a aspira către unire"¹⁷. Astfel scria Ion Ghica, pentru care evocarea vechimii ideii unității era nu numai o evidență, dar și o necesitate imperioasă a conservării naționalității, o garanție împotriva tendințelor externe, un simbol al existenței de sine a românilor, care au dezvoltat "sentimentul unirii"¹⁸.

Istoriografia românească a înregistrat diverse păreri referitoare la momentul apariției ideii unității politice, în legătură cu geneza și dezvoltarea conștiinței naționale. Nicolae Iorga, de exemplu, emitea unele opinii paradoxale, vorbind despre o unitate primordială absolută a românilor, dar fără ca aceasta să fie conștientizată și fără să lase reminiscențe¹⁹. În același loc, opina asupra existenței unei vieți politice comune a românilor "fără să fi existat un stat românesc"²⁰, deși, uneori, pare greu de înțeles cum ar fi fost posibilă viața politică în afara cadrelor statale în evul mediu. Într-un alt studiu²¹, aprecia "concepția națională" din apusul Europei echivalentă cu concepția teritorială a titulaturii domnești medievale. Preocupat de principiul naționalităților, Romulus Seišanu credea, la rândul-i, că "ideea unirii provinciilor locuite de români (...) s-a născut o dată cu formațiunea primelor state românești"²².

O parte importantă a istoriografiei marxiste a concluzionat și ea asupra temeiurilor medievale ale națiunii, începând cu formarea poporului și a limbii române²³. Iar națiunea nu se putea exprima decât în cadrele statului național.

Aderăm, cu convingere, la opinia potrivit căreia ideea unirii românilor într-un singur stat se impune "abia târziu, în prima jumătate a secolului al XIX-lea"²⁴. Există, desigur, mărturii ale apariției acestei idei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, concomitent cu afirmarea conștiinței naționale²⁵. Oricum, secolul al XIX-lea "a transformat apoi idealul [unirii] într-un element forță al conștiinței naționale"²⁶.

Fără îndoială, în evul mediu au existat o serie de manifestări ale conștiinței de sine²⁷. N. Stoicescu identifică trei forme ale conștiinței medievale românești: conștiința de neam și limbă, conștiința unității de teritoriu și conștiința originii comune²⁸. Dar odată cu pătrunderea ideilor Revoluției franceze în spațiul românesc, s-au produs o serie de transformări care au avut un rol important în determinarea solidarității naționale²⁹. Se formează conștiința națională, "nouă expresie a conștiinței sociale, încorporând întreaga moștenire anterioară"³⁰.

Impulsurile sunt însă vechi și ele au fost sesizate de pașoptiști. De aici, cultul lor pentru Mihai Viteazul, cel ce "voi a-și crea o patrie mare pe cât ține pământul românesc"³¹. Romanticii credeau că prin fapta lui Mihai, "unitatea națională era [aproape] completă. Independența absolută ar fi urmat fără îndoială. Mihai realizase acum visarea iubită a voievozilor cei mari ai românilor"³². Era aceasta, evident, o proiecție romantică a ideilor politice din epoca istoricului, unirea și independența, într-un trecut apoteotic, căci nici un voievod nu a urmărit, din considerente naționale - sau măcar etnice - realizarea unității; scopul a fost politic³³. Dar, oricare i-ar fi fost motivațiile, actul de la 1600

“a conturat cadrul politic de perspectivă istoriei noastre”³⁴. Mihai Viteazul a fost, pentru pașoptiști, “un simbol al întregirii neamului”³⁵.

În secolul al XVII-lea, cronicile, au dezvoltat, sub influența umanismului, ideile privitoare la originea latină a poporului român și a limbii române. Astfel, destinul istoric este conștientizat prin actul de cultură. Se face trecerea de la “stadiul de *fapt de conștiință colectivă la cel de problemă de cultură*”³⁶.

Partida națională începuse, încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, să formuleze și apoi să impună diplomației europene o “problemă românească”. Alături de recunoașterea autonomiei în baza vechilor “capitulații”, figurează, în memoriile și proiectele de reformă boierești, cereri privind unitatea politică a Moldovei și Țării Românești³⁷.

Condițiile interne au favorizat, la rândul-le, dezvoltarea ideii unității politice românești. Iar acestea au fost create, apreciază Iorga³⁸, prin schimbarea domnilor dintr-un principat în celălalt și existența aceleiași concepții politice, prin păstrarea divanurilor și plasarea lor sub o conducere unică, a unui președinte sau comandant militar rus, în timpul ocupațiilor. Gh. Brătianu credea că ocupațiile militare străine; urmate de anexiuni, au trezit și întărit sentimentul național, legându-i pe români în lupta împotriva inamicului comun³⁹. Soluțiile europene, prin “planul dacic” sau alte variante⁴⁰ se sprijineau pe realitățile românești. Este adevărat că acțiunea politică era limitată de dominația străină, dar importantă este îndrăzneala gândirii, cu finalitate românească.

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, conștiința unității de neam se transformă în conștiința unității național-politice. “Astfel, în judecata oamenilor de stat se statornicea ideea că țările române formează o entitate individualizată, înainte ca românii să fi alcătuit o națiune”⁴¹.

Revoluția franceză a întărit direcția deja existentă, impulsionând componenta politică a ideii unității, concepută ideologic prin raportarea la *patrie*, cum arată Ștefan Lemny⁴². Alianța celor trei împărați nu a mai putut stăvili năzuința spre împlinirea dezideratelor naționale.

În 1816, Daniel Philippide publică *Istoria României*⁴³, al cărei titlu e sugestiv pentru trecerea problemei unității din sfera culturii în sfera unității politice. Numeroasele memorii⁴⁴ anterioare anului 1830, care ridică problema unității Principatelor, reprezintă un argument concludent. Cererea de unire a celor două țări române din anul 1772, formulată de boierii munteni în timpul Congresului de la Focșani, pare să fie prima de acest gen⁴⁵. Nu mai miră, așadar, că Tudor Vladimirescu îndemna la colaborarea cu moldovenii, pentru câștigarea drepturilor ambelor principate⁴⁶, chiar dacă programul mișcării sale nu cuprindea ideea unității politice.

După 1821 este “manifestă” “vibrația națională a vieții politice și spirituale în general”⁴⁷. Folosirea cuvântului “Dacia” este foarte frecventă⁴⁸. Un memoriu anonim cerea “înfrățita unire”, deoarece “corabia (...) neamului românesc are trebuință de (...) unirea românilor”⁴⁹. În 1829, un alt memoriu al boierilor munteni cerea unirea Moldovei și Valahiei într-un “prințipat” independent condus de un prinț dintr-o familie domnitoare germană⁵⁰.

V. Georgescu apreciază – și subscriem total acestei opinii – că, “deși constituită, conștiința națională se regăsește numai la o subțire pătură de cărturari și că pătrunderea ei în masa populației este slabă; abia după 1831 componentele ei vor găsi ecou în toate straturile societății, se vor transforma în reale idei forță și vor duce la înfăptuirea practică a statului național român”⁵¹.

Tratatul de la Adrianopol (1829) deschide o nouă epocă în lupta pentru independență și unire a românilor. Ștefan Zeletin apreciază chiar impactul economic, considerând unirea ca un “rezultat al felului în care se îndeplinește procesul de circulație a mărfurilor în cuprinsul țărilor române”⁵².

Lupta românilor pentru un stat național unitar intră în “linie dreaptă”⁵³.

Petruce, chiar în cadrul comitetului însărcinat cu elaborarea Regulamentului Organic, propunerile de unire, ca cele ale lui Iordache Catargiu⁵⁴, memoriile lui Mihail Sturdza și planul unui memoriu către țar în care se cerea Unirea⁵⁵, au îngrijorat Rusia Țaristă. Dorința veche și continuă a românilor, apreciază Ion Ghica, unirea a fost susținută și cerută în 1830⁵⁶. Aceste fapte îl determină

pe Pompiliu Eliade să creadă că ideile privind independența și Unirea s-au manifestat în jurul anului 1830 cu aceeași forță și înălțime în Adunările ad-hoc⁵⁷.

Regulamentele Organice proclamă unitatea de origine, limbă, religie, viață spirituală și destin istoric a românilor din cele două principate, insistă asupra piedicilor externe în calea unității politice și exprimă ideea, potrivit căreia “începuturile, dar, s-au așezat într-acest Regulament prin cea de un fel clădire a temeiurilor administrative din amândouă țările”⁵⁸. Importanța constă, în aceea că “pregătește cadrul material, familiarizează spiritele cu ideea Unirii”⁵⁹, unire care, în strânsă legătură cu independența, ar întări forța celor două țări⁶⁰. Semnificativă a fost și venirea în Moldova și în Țara Românească a unor intelectuali români din Transilvania, precum și organizațiile secrete din Banat și Transilvania, care au propagat chiar ideea unității tuturor românilor⁶¹.

Diplomația și opinia publică internațională iau cunoștință de doleanțele naționale ale românilor. În 1834, de pildă, diplomatul francez Bois le Comte constată că, în Principate, ideea unirii este “expresia unei dorințe generale”⁶². “Anul 1838 avea să marcheze o dată memorabilă în lupta românilor pentru unitate națională”⁶³, considera L. Boicu, comentând acțiunea lui Ion Câmpineanu, de formulare clară, în acte cu caracter constituțional, a unirii și a independenței⁶⁴. Deși îi impută unionistului român modalitatea de acțiune, exclusiv parlamentară și diplomatică, D. Berindei apreciază, la rândul-i, programul mișcării⁶⁵.

Rolul politic al lui Câmpineanu a fost acela de a grupa în jurul său partida națională și a afirma cu putere ideea unității și a independenței: “stăruiesc încă asupra împreunării cei neapărate a populațiilor române supt un singur schiptu (...)”⁶⁶. Prin călătorii în străinătate, în scop diplomatic, prin legături cu emigranții polonezi⁶⁷, prin afirmarea ideilor naționale în Adunarea Obștească, Ioan Câmpineanu “a avut un efect practic determinant în desfășurarea unor acțiuni care au pregătit revoluția din 1848, militând deja cu un deceniu mai devreme pentru majoritatea celor mai importante idealuri ale acesteia”⁶⁸.

Dar nu numai la idealuri și la acțiuni diplomatice s-a mărginit Câmpineanu. Stăruința sa a fost marcată de încercarea de a-și transpune în practică ideile. În acest sens, Felix Colson, care considera cauza românilor “comme la mienne propre”⁶⁹ a fost trimis la Iași pentru a-i propune domnitorului Moldovei unificarea, sub sceptrul său, a Principatelor⁷⁰. Mihail Sturdza a refuzat însă, temându-se de reacția Rusiei⁷¹, la fel cum va face mai târziu, când a primit aceeași propunere, dusă de un alt emisar, Ion Ghica⁷², cel care în 1838 milita într-o broșură, apărută la Paris, pentru constituirea unui regat independent, format din reunirea celor două principate⁷³.

Un rol important l-a avut și *Societatea pentru învățătura poporului român*, apărută în august 1839⁷⁴, într-un moment de maximă intensitate a sentimentelor patriotice⁷⁵, care “voia să cuprindă preocupările românilor de pretutindeni, în spiritul acțiunii de unire, promovată de Câmpineanu”⁷⁶. Conjurația Conferativă (1839), condusă de comisul Leonte Radu urmărea constituirea unei confederații, formată din Moldova, Țara Românească și Serbia. Mișcarea din 1840 a lui Mitică Filipescu a avut un caracter mai pronunțat revoluționar⁷⁷. Desființată, această mișcare va renaște în organizația “Frăția”, în care rolul lui Bălcescu este dominant și în “Asociația patriotică” din Moldova. Societatea studenților români de la Paris, fondată în 1845 este extrem de importantă, nu numai prin ideile vehiculate, dar și prin colaborarea strânsă, în cadrul ei, a patrioților din ambele Principate, dar și din Transilvania⁷⁸. Multe dintre aceste societăți - între care și *Fiii Coloniei lui Traian*, organizată de J. A. Vaillant, în 1841, la Iași - sunt considerate de Dan Berindei ca având o structură și legături de inspirație masonică⁷⁹.

Ideile unioniste s-au propagat și în coloanele unor periodice, dintre care se remarcă: “Curierul românesc” (1829), “Curierul de ambe sexe” (1836), “România” (1837), “Magazin istoric pentru Dacia” (1845), în Țara Românească sau “Albina românească” (1829), “Alăuta românească” (1837), “Dacia literară” (1840), “Propășirea” (1840), “Arhiva românească” (1841), în Moldova.

“Concepută ca un instrument în lupta pentru unire”, “Dacia literară” constituie “un moment semnificativ în istoria renașterii noastre morale și politice”⁸⁰. Ea conturează în peisajul cultural românesc “momentul de vârf al unei complexe acțiuni politice naționale”⁸¹, dovedind o remarcabilă capacitate de simbioză între cultură și politică pentru slujirea interesului național de convertire a aspirațiilor românilor în factor cultural și culturalizant, în același timp. “Dacia literară” a răspândit ideea de românism”⁸². N. Iorga apreciază contribuția acestei reviste în chestiunea unității: “Este imposibil să realizezi o Dacie politică până nu ai Dacia culturală”⁸³.

În preajma anului 1840, peisajul mișcării unioniste se radicalizează și devine mai complex. Își fac intrarea în scenă “tinerii” care, după 1840 intră în conflict cu “bătrânii”, deși se încălziseră la “flacăra aprinsă în 1837”⁸⁴. Este 1840 anul în care se produce o cotitură în miscarea națională românească⁸⁵.

În epocă, Bălcescu proclama măreția ideii “singură mântuitoare pentru noi (...) care singură trebuie să fie țința românilor de astăzi”⁸⁶, adică ideea unității statale. “<Moldovean> și <muntean> erau expresii care jigneau pe tinerii aceștia, niște rămășițe de-ale trecutului, pe care nu le iubeau deloc, care li se păreau o piedică pentru realizarea idealului lor. Ei nu vorbeau decât de <român> și de <România>”⁸⁷, scrie N. Iorga. Căci “(...) numai statul național face națiune. Unde nu e stat național, nu e națiune și, unde nu e guvern popular, statul e himeră națională, iar națiunea un aglomerat de indivizi cu certe particularități omogene”⁸⁸, comentează Ion Codru Drăgușanu, relevând puternicul sentiment național de dinainte de 1848, la fel ca în Europa timpului, cum remarcă tot un transilvănean, George Barițiu: “*Unirea națională* este frumoasa deviză ce răsună din toate părțile și deșteaptă durerile cu putere multă”⁸⁹.

Ideea unității a fost o idee forță a generației pașoptiste care înțelegea că România “viitoare era nu numai un centru luminos liber, dar, în același timp, și o penumbră, până la marginile cele mai îndepărtate ale pamântului românesc”⁹⁰. Aprecierea lui Iorga conduce, subtil, spre o serie de factori ai unității. Ea pornește de la unitatea de relief a pământului românesc, “una din cele mai perfecte configurații geopolitice, care se întâlnesc pe lume, impunând unitatea politică neapărată”⁹¹. O simțeau și oamenii epocii pașoptiste. Bălcescu aprecia hotarele “naturale de minune”⁹² ale statului creat de Mihai Viteazul. La rândul său, Alecu Russo cânta, într-un emoționant poem, frumusețea “României”⁹³. Unitatea și armonia pământului românesc au influențat destinul istoric al românilor: “nu există istorie și nu există popor, care să fie așa de mult expresii ale pământului lor cum este istoria românească și cum este poporul român”⁹⁴. Acest destin trebuie însă înțeles ca experiență obiectivă și nu prin prisma teoriilor organiciste.

“Imperii în miniatură”, cu “un caracter geografic definitiv”, cu hotare naturale, care sunt în același timp, printr-o fericită întâmplare, cele ale neamului însuși⁹⁵, Principatele Române au evoluat într-o strânsă legătura politică, care s-a constituit ca un factor fundamental al unității românești, desfășurările politice asigurând poporului român “o evoluție unitară și sincronă, realitate feudală ce prefigurează unitatea de esență și manifestare modernă”⁹⁶.

Nu altfel privea lucrurile M. Kogălniceanu, în cursul său introductiv la Academia Mihăileană, care, deplângând neunirea moldovenilor și muntenilor din evul mediu, numea “ca istorie națională, istoria Moldovei, ... a Valahiei și a fraților din Transilvania”⁹⁷. La rândul său, Alecu Russo considera că “ideea unității române (...), au fost în inima căpitanilor și domnilor viteji și în neobosita muncă și străduință a țăranului”⁹⁸.

Conștiința unității destinului istoric era vie la generația de la 1848 și istoria a fost chemată atunci să asigure o cunoaștere de sine capabilă să trezească energii și să le mobilizeze în direcția construcției de stat⁹⁹. “Trecutul” are valoare simbolică. “Nația română” este chemată “să ridice stindardul mărimii și vitejiei trecute a părinților, stindardul lui Mircea, Ștefan și Mihai, stindardul de viață și de mântuire”¹⁰⁰. Cele “18 veacuri de trude, suferinți și lucrare a poporului român asupra lui

însuși”¹⁰¹ reprezintă o durată istorică în care conștiința de sine a cunoscut momente de împlinire și declin.

Un factor des invocat în sprijinul ideii unității politice este “sentimentul naționalității române”¹⁰², care stimulează “direcția politică a naționalității noastre”¹⁰³, sugerând relații între conștiința națională și stat. Ideea unirii “a fost sentimentul național în toate părțile României de când istoria a început a ne spune câte ceva despre Dacia”¹⁰⁴, ce s-a moștenit de “la cei vechi locuitori ai ei”, romanii, care reprezintă “un element de legătură”, “primordial”¹⁰⁵, ca și “natura țărâmului, omogenitatea și omonimia”¹⁰⁶. În timpul domniilor fanariote, sub impactul lovirii vechilor rânduieli, sentimentul național “se deșteptă” și poporul “se scoală mare, puternic și îngrozitor și mătură țara de fanarioți”¹⁰⁷.

Mihail Kogălniceanu a însumat magistral, elementele care au stat la baza unității românești, risipite peste tot în scrierile pașoptiștilor. Unirea Principatelor “este firească, legiuită și neapărată, pentru că în Moldova și Valahia suntem același popor, omogen, identic ca nici un altul, pentru că avem același început, același nume, aceeași limbă, aceeași religie, aceeași istorie, aceeași civilizație, aceleași instituții, aceleași legi și obiceiuri, aceleași temeri și aceleași speranțe, aceleași trebuințe de îndestulat, aceleași hotare de păzit, aceleași dureri de întrecut, același viitor de asigurat și, în sfârșit, aceeași misie de îndeplinit”¹⁰⁸. Limba, tradițiile, religia conturează o “unitate morală” manifestată în decursul istoriei¹⁰⁹, prima însumând “tot trecutul unui neam”¹¹⁰, iar cea de-a doua, considerată fundamentală pentru poporul român¹¹¹, definește o notă specifică a istoriei sale.

Doi factori se mai cuvin menționați separat, pentru că au acționat, cu putere, în sensul cristalizării opțiunii politice pentru unitate. Primul este reprezentat de “unitatea bănească între Principaturile noastre”¹¹². Legăturile economice durabile și permanente, comuniunea economică au conturat o piață românească incipientă, având ca placă turnantă, încă din secolul al XVI-lea, Brașovul, care a evoluat spre piața națională în epoca modernă¹¹³. Crearea bazei economice a unirii este menționată și de P.P. Panaitescu¹¹⁴, care considera mutațiile din sfera culturii¹¹⁵ ca o a doua latură a procesului de evoluție națională ce trebuia să aibă ca finalitate statul unitar. Creația populară, izvorâtă din aceeași experiență de viață și literatura scrisă au întreținut solidaritatea etnică și au premers aceleia naționale¹¹⁶.

În concluzie există două categorii de factori care au influențat ideea unității național-politice: interni și externi. În prima categorie, ideea unității de neam și limbă este socotită “expresia cea mai clară a unității românilor...”¹¹⁷. Factorii externi au constatat, în primul rând, într-o serie de împrejurări politice care au putut cristaliza și impune o “problemă românească”, specifică și cu obiective proprii, în cuprinsul “crizei orientale”¹¹⁸. Ele veneau, desigur, pe filiera iluministă¹¹⁹, lorga acuzându-i pe pașoptiști de preluarea unor elemente ale culturii apusene și transpunerea lor în Principate¹²⁰.

Considerăm că fundamentală este dezvoltarea, concomitentă, a conștiinței naționale și a națiunii care au impus afirmarea ideii de unire, corelate cu condițiile externe favorabile. Un element specific zonei geografice este faptul că aceste idei sunt expresia luptei unei elite, a boierimii liberale, în contextul social-economic al unei burghezii încă lipsită de forță politică și a unei inexistente culturi politice a maselor, în ciuda antrenării lor în revoluția de la 1848. Unele interese și speranțe se poate să fi fost legate, difuz, de o nouă configurație politică, dar o conștiință activă și un militantism real la nivelul maselor nu credem că erau posibile în epocă și, de altfel, nici chiar mai târziu, în secolul al XIX-lea.

Așadar, frecvența afirmațiilor și acțiunilor legate de unire sunt indiscutabile în preajma anului 1848. “Chestiunea română” era recunoscută pe plan european, iar în plan intern, se produsese deja o imensă mutație în direcția opiniei că soluția eficientă și, de altfel, unică era statul național. Iată cum exprima Dan Berindei această stare de lucruri: “(...) unitatea națională a românilor, *cel*

puțin sub aspectul ei etnic, era un fapt recunoscut în Europa. De aici și până la recunoașterea necesității unui stat unitar românesc era încă o cale, dar drumul era deschis”¹²¹.

Acesta este stadiul problemei naționale când izbucnește revoluția europeană de la 1848. Apoteotică mișcare în direcție modernă, ea “fu ocazia, iar nu cauza revoluției române. Causa ei se pierde în negura veacurilor”¹²². Iar chestiunea unirii s-a impus cu claritate, dominând mințile și acțiunile “misionarilor” de la 1848, chiar dacă împrejurările politice nu iertară a pune din început în programul lor chestia unității naționale”¹²³.

Momentul 1848, “un aliaj inextricabil al utopiei cu revoluția”¹²⁴ definește poate cel mai bine amestecul de ideologie și practică revoluționară, dialectica idee - acțiune ce controlează eforturile, în direcție națională, ale pașoptiștilor. E un loc comun că împrejurările externe au împiedicat formularea explicită a unității național-politice în programul revoluției. Explicația e următoarea: “(...) ar fi fost poate primejdios pentru români a proclama principiul de unire între dânsii, la o epocă când amândouă imperiile de care atârna cea mai mare parte a lor [otoman și austriac] erau încă puternice”¹²⁵. Dar “n-au pierdut din vedere solidaritatea ce-i leagă cu toate ramurile nației române”¹²⁶. Iar acest lucru a fost vizibil în prevederile documentelor și programelor ulterioare, în presă, în cultură, în participarea unor revoluționari la evenimentele dintr-o altă țară românească, în înscrierea, aproximativ, a acelorași obiective, prin acțiuni, în țara și în străinătate, în care sunt solidari, etc.

Programul revoluționar din Moldova, după Petiția din martie 1848, cuprinde o serie de documente de mare importanță, între care se remarcă: “Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei” (12/24 mai 1848, Brașov)¹²⁷, “Dorințele partidei naționale în Moldova” (august 1848, Cernăuți)¹²⁸ și “Proiectul de constituție” al lui Mihail Kogălniceanu¹²⁹. Vivacitatea ideii naționale este explicită în primele două. Astfel, “Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei” consemnează, la art. 6, dorința unirii celor două Principate “într-un singur stat neatârnat”¹³⁰. Celălalt document propune unirea “dorită de veacuri de toți românii cei mai însemnați, a amânduror Principatelor” apreciată drept “cheia boltei, fără care s-ar prăbuși întreg edificiul național”¹³¹. Unirea odată realizată, s-ar fi putut înfăptui programul de reforme cerut pentru modernizare. Încă în martie 1848, broșura lui Vasile Alecsandri, *În numele Moldovei, a omenirii și a lui Dumnezeu*¹³², preconizează reforme și unirea, la fel ca și *Proclamația Partidului Național din Moldova către români*¹³³.

Nici în Țara Românească, textul *Proclamației de la Islaz* (9/21 iunie 1848)¹³⁴ nu menționează explicit dorința de unire. O aflăm însă în alte documente ale revoluției muntenice¹³⁵ sau în articole apărute în presa timpului, ca în acest înflăcărat îndemn către moldoveni, publicat în “Pruncul român” din 12 iunie 1848: “Uniți-vă cu noi, frați de dincolo de Milcov (...). Munteanul și moldoveanul sunt toți români, sunt frați (...). Să ne dăm mâna ca niște frați (...)”¹³⁶. În viziunea autorului, unirea, bazată pe “frăție”, adică unitate etnică și lingvistică, semnifică împlinirea ca națiune, cucerirea libertății și a drepturilor, tărie și independență, rezistența împotriva dușmanului. O lună mai târziu, la 13/25 iulie 1848, în același ziar, se cerea unirea imperativă a celor două Principate, deoarece muntenii și moldovenii reprezintă “o singură nație”, “poartă același glorios nume de români”, au aceeași limbă, religie, “interesuri”, același destin istoric, formând, “cu un cuvânt, un singur corp”¹³⁷. “Poporul suveran” se întreba, în articolul intitulat *Unirea Moldovei cu Țara Românească*: “(...) când principiul unirii se pune în lucrare de toate națiile (...) vom fi noi de altă idee, noi care firește suntem frați și care am declarat frăție, dreptate?”¹³⁸.

Problema a stat în atenția celor care au întreprins acte diplomatice pentru a convinge puterile europene de justețea și folosul unirii Principatelor. Ion Ghica a găsit opinii favorabile la unii dregători otomani¹³⁹, “în vreme ce Ion Maiorescu a încercat să-i convingă, în același sens, pe membrii Parlamentului de la Frankfurt, avansând ideea unirii Moldovei și Țării Românești, într-un stat, sub un principe din casa Austriei și sub protecțiunea Germaniei”¹⁴⁰. Tot el va milita pentru un stat român “mai mare”, care să se suprapună peste întreg poporul român¹⁴¹.

Nicolae Bălcescu scria în 1850 că revoluția de la 1848 “provine mai ales din revoluția de la 1821”, care a fost “o revoluție națională și democratică”¹⁴². Revoluția de la 1848 trebuia să fie *democratică și socială*. Revoluția viitoare “va cere unitatea și libertatea națională. Deviza ei va fi *dreptate, frăție, unitate. Ea va fi o revoluție națională*”¹⁴³.

În perioada următoare revoluției de la 1848, “chestiunea unirii a făcut mari progrese și s-a simplificat mult. Unirea Țării Românești cu Moldova e un fapt câștigat în fața lumii întregi”¹⁴⁴. Lupta pentru unire, parte a “problemei românești” capătă noi semnificații și dimensiuni. Nemulțumit de lipsa unei colaborări mai strânse în timpul revoluției de la 1848¹⁴⁵, Bălcescu îndemna, în anul următor, ca toți românii să-și fixeze “ținta națională cea mai principală... unirea Principatelor deocamdată”¹⁴⁶. El nu mai apucă, însă să vadă cum problema românească devine una de interes european, românii înscriindu-se în “calendarul” lumii¹⁴⁷, aici, la Dunăre, în “centrul de gravitație al lumii”¹⁴⁸.

Să vedem, în continuare, cum au știut să acționeze oamenii epocii pașoptiste, cum au împletit ideea cu fapta pentru a împlini idealul național. Și considerăm că nu se poate sublinia mai bine acest aspect, decât lăsându-l pe Vasile Alecsandri să se destăinuie: “Pentru noi toți - spunea el - lupta era viața; a scrii, a vorbi, a lucra, a alerga de la Paris la Viena și de la Viena la Constantinopol în timp ce alții făceau anticameră săptămâni întregi, cu o răbdare de fahir, la lordul Palmerston, în Londra - era viața noastră. Așa înțelegeam noi fericirea. Niciodată n-am știut ce va să zică descurajarea, nu știam ce este osteneala (...). Tineri, veseli, neobosiți cum eram, eram siguri că viitorul era al nostru. Deznădăjdea nu ne-a mușcat niciodată din inimă; nepăsarea, mai groznică decât disperarea nu ne-a omorât niciodată iluziile. Și să mă credeți că nu era lesne”¹⁴⁹.

Gh. Platon recunoștea favorabilitatea condițiilor externe, deși considera limitat “efectul împrejurărilor din afară”¹⁵⁰. Dar condițiile externe, politica europeană a acelor ani, în general, au creat cadrul în care s-au putut înscrie apoi actele românilor. Este adevărat că voința lor de unire și abilitatea dovedite au fost deosebite, dar ele n-ar fi avut sorți de izbândă fără concursul hotărâtor, apreciem noi, al politicii europene. Ceea ce ni se pare, însă, interesant, este că, într-o mare măsură, acești “autentici reprezentanți ai aspirațiilor naționale”, care erau revoluționarii români în exil, au pregătit, ei înșiși, “pe plan internațional, ceea ce pe plan intern devenise un imperativ: Unirea”¹⁵¹. Este rezultatul unei imense activități diplomatice, amplificată în condițiile favorabile ale izbucnirii războiului Crimeii, fapt sesizat de unioniștii români: “Prezentul rezel s-a ivit în condiții așa de favorabile Principatelor noastre încât imi vine să cred că providența l-a provocat într-adins pentru români ca să le dea ocazia să facă cunoscut Europei ale lor suferințe, ale lor lupte, ale lor drepturi, necesitatea independenței lor și ca să-și dobândească rangul ce li se cuvine în marea familie a popului civilizației”¹⁵². S-a urmărit, acum, transferarea centrului de greutate în abordarea chestiunii Principatelor de către cabinetele politice și cercurile diplomatice europene, dinspre latura sa exterioară, spre cea interioară, urmărindu-se, deci internaționalizarea și înfăptuirea idealului românesc în totalitatea componentelor sale, iar nu trunchierea acestuia în funcție de comandamente politice externe¹⁵³. Sau cum se exprima unul dintre protagoniști: “Să ne concentrăm în noi; să imităm pe inamicii naționalităților lucrând pentru o unitate posibilă și sacră pentru noi, căci suntem unul sau zece milioane de români, a căror cugetare trebuie să fie una și aceeași, și când va suna ora independenței noastre, atunci, așa pregătiți, putem fi siguri că vom fi ascultați și respectați”¹⁵⁴. De aceea se recomandă “unirea morală”¹⁵⁵; cauza națională trebuia slujită mai bine. Clarificarea acestora a priorităților, considerarea obiectivului național ca fiind fundamental, avea să-și arate roadele mai târziu, în perioada luptelor dintre unioniști și separatiști. Nu numai preponderența numerică, convingătoare de altfel, se va dovedi atunci hotărâtoare, ci, mai ales, pilda, curajul, abnegația, dăruirea. Că, uneori, s-a ajuns la exagerări este de înțeles. Cezar Bolliac, de exemplu, afirma, în 1853, că “nimic nu lipsește României decât să dobândească unitatea politică ce a avut în multe rânduri și a cărei idee nu i-a lipsit niciodată”¹⁵⁶. Se neglija, voit, chestiunea socială, de pildă,

problemele economice și chiar culturale. Că ideea unirii era o necesitate obiectivă, este indiscutabil, dar ne îndoiim că masele au îmbrățișat această idee¹⁵⁷, cel puțin la un nivel profund, indiferent care ar fi argumentația. O clasă țărănească aproape analfabetă și cu o slabă conștiință civică nu putea absorbi ideologia unionistă, în ciuda participării lor la revoluția de la 1848 sau a ralierii țăranilor din divanurile ad-hoc la imperativul absolut al Unirii. Pe de altă parte, burghezia, câtă era, și boierimea, în marea ei majoritate, s-au pronunțat cu convingere în favoarea unirii. De aceea, ni se pare că lupta pentru unire nu trebuie privită dintr-un unghi militant, ci cu obiectivitatea caracteristică istoricului. Căci supralicitarea face de neînțeles defecțiunea separatiștilor.

Revenind, însă, să remarcăm faptul, de extremă importanță, menționat și atunci când am discutat condițiile înfăptuirii unității românești, al aderării domnitorului Moldovei, Grigore Ghica, la cauza națională și sprijinirea ei pe diverse căi: numirea unor membri ai partidei naționale - cum au fost D. Rallet și M. Kogălniceanu - în funcții de conducere, înconjurarea de personalități care luptau pentru unire, campania de reforme menită să înlesnească lupta pentru unire, încercarea de a soluționa chestiunea averilor mănăstirești închinată, desființarea robiei și legea libertății presei, pozițiile luate față de hotărâri ale cancelariilor europene sau ale forurilor de pe continent, acceptarea necesității prințului străin. Toate conturează liniile generale ale unui portret politic zugrăvit, cu mare finețe, de istoricul ieșean Leonid Boicu¹⁵⁸.

Ocupațiile succesive ale armatelor ruse, austriece și turcești nu au întrerupt lupta pentru unire. S-a încercat chiar dinamizarea acesteia, prin strângerea legăturilor între patrioți, prin consolidarea administrativă și clarificare programatică. Ghica cerea intrarea în război împotriva rușilor și într-un manifest înaintat sultanului propunea restabilirea relațiilor pe baza "vechilor tratate". Rezistența față de ocupația străină a fost energetică și a stimulat mișcarea unionistă¹⁵⁹, încât încercările Austriei de a transforma ocupația în anexare a Principatelor, dezvăluite în presa franceză și engleză¹⁶⁰, nu au avut, din fericire, un rezultat concret. Desigur, importanța deosebită acordată Principatelor române de către statele europene, conferințele desfășurate în această perioadă, la care s-a pus și problema Principatelor, au avut un rol precumpănitor în a descuraja ambițiile anexioniste habsburgice¹⁶¹.

La Conferința de pace de la Viena, reprezentantul Franței, Bourqueney, a propus unirea Moldovei cu Țara Românească, pe baza unității de limbă, obiceiuri, legi, interese și a încercat să atragă puterile europene, arătând că noul stat va fi o barieră naturală în drumul rușilor spre Constantinopol¹⁶². Era și aceasta o victorie a patrioților români, cei din exil scriind: "Le-am dovedit statelor europene că constituirea unui stat român între Marea Neagră, Nistru, Carpați și Dunăre, stat care prin valoarea locuitorilor, prin poziția topografică și prin omogenitatea populațiilor ce ne înconjură devine mai tare decât ar ierta întinderea lui, este singura întocmire a Orientului care poate deschide Occidentului Marea Neagră și-i dă o preponderență sigură pentru totdeauna"¹⁶³.

La rândul-le, cei rămași în țară au reușit să scoată diverse jurnale, dintre care, în 1855, "Patria" lui Grigore Ioranu, "România literară", condusă de V. Alecsandri și, mai cu seamă, "Steaua Dunării", al cărei program proclama "politica națională (...), politică care se rezumă în aceste cuvinte: autonomia Principatelor, unirea Principatelor"¹⁶⁴.

Congresul de la Paris a reluat discuțiile în jurul chestiunii românești, contele Walewski propunând participanților la discuții, la 8 martie 1856, Unirea Principatelor. Dar Tratatul încheiat la 30 martie n-a consemnat Unirea, înlăturând totuși protectoratul țarist și așezând Moldova și Țara Românească sub protecția colectivă a marilor puteri. Se mai prevedea de asemenea și hotărârea privitoare la consultarea dorințelor Principatelor prin intermediul unor adunări ad-hoc, precum și trimiterea, la București, a unei comisii formate din reprezentanți ai fiecăreia dintre puterile semnatare.

Forțele unioniste au înțeles că trebuie să acționeze cu hotărâre. Începe o epocă eroică a națiunii române la capătul căreia idealurile sale naționale vor deveni realitate. Nevoia irepresibilă de

Unire era conștientizată: “Numai prin Unire vom merge mai departe”¹⁶⁵. De acum, românii erau chemați “Spre-a proclama Unirea, cu toți spre a ne strânge / Sub steagul românesc”¹⁶⁶. Idealul acesta era invocat obsedant și de George Sion: “Haideți, dar la mântuire / Toți cu toții s-alergăm, / <La unire! La unire!> / O strigare toți să dăm”¹⁶⁷; “Cereți unirea, / Și înfrățirea / Țărilor voastre o proclamați”¹⁶⁸.

După Congresul de la Paris, a început, în Principate, o perioadă de intense pregătiri pentru reorganizarea mișcării unioniste. C. A. Rosetti îndemna, în primăvara anului 1856, la constituirea unor comisii de propagandă și comitete ale Unirii¹⁶⁹. Patrioții moldoveni s-au grupat la sfârșitul lunii mai în “Societatea Unirii”, al cărei comitet își propunea în actul de înființare, din 30 mai / 11 iunie 1856, la articolul 1: “Unirea Principatelor sub un prinț străin, mai ales de o rasă latină, dintre familiile domnitoare în Europa, afară de dinastiele staturilor megieșite”¹⁷⁰.

Dacă în Moldova, unioniștii beneficiau de sprijinul domnitorului, Grigore Ghica, constituindu-se într-o organizație legală, care și-a putut desfășura activitatea prin presă, broșuri, prin trimiterea de delegați în ținuturi, prin convocarea de adunări, prin exprimarea deschisă a adevărilor¹⁷¹ etc., în schimb, patrioții munteni au realizat un comitet clandestin.

O serie de împrejurări internaționale au pregătit, la începutul lui 1857, scena pentru marea desfășurare de energie și patriotism, an care s-a constituit în “unul din momentele cele mai semnificative pe curba ascendentă a seriei. Încă idealist, în sensul că se consuma la nivelul confruntării principiilor - considera Al Zub -, el conține totodată germenii unor spectaculoase evoluții pe diverse planuri și îngăduie priviri pertinente înspre trecut ca și spre viitor”¹⁷². Acordul reprezentanților marilor puteri garante de evacuare a trupelor de ocupație din Principate până la 30 martie, firmanul de convocare a divanurilor ad-hoc, deplasarea comisarilor puterilor garante la București, au creat un cadru favorabil mișcării pentru unire, unire în care “stă astăzi viitorul țărilor noastre”¹⁷³.

În acest context, se întrunește la Iași, în februarie 1857, Comitetul electoral al Unirii, care a adoptat un program, ce prevedea: unirea Moldovei și Țării Românești într-un singur stat, “cu respectarea drepturilor Porții în cuprinderea vechilor tratate”, neutralitatea, autonomia, ereditatea șefului statului, ales dintr-o dinastie din Europa, cu excepția celor din marile puteri vecine, Adunare legislativă care să reprezinte interesele întregii nații și alte patru puncte¹⁷⁴, reluate apoi în *Programul unioniștilor din Moldova*¹⁷⁵, aproape în aceeași formulă, care se va regăsi, ulterior, în rezoluțiile divanurilor ad-hoc, fapt ce denotă claritatea viziunii și coerența acțiunii reprezentanților mișcării.

La rândul său, Comitetul central al Unirii din București, constituit în martie 1857, propovăduiește “ideia care predomină într-una și care ne însușește pe toți, (...) aceea a Unirii cu frații noștri de peste Milcov (...)”¹⁷⁶, reluată în manifestul din 3/15 august 1857¹⁷⁷.

Opinia publică din Europa era pregătită și ea în vederea împlinirii dezideratului național românesc, marcându-se o radicalizare a tonului unioniștilor români: “De acum nici un obstacol nu ne va împiedica să reconstituim România(...)”¹⁷⁸. Hotărârea unioniștilor a biruit inerția cercurilor diplomatice europene¹⁷⁹. Acestea luând cunoștință de revendicările românilor, nu le-au putut ignora¹⁸⁰. Mașinațiunile separatiștilor din Moldova¹⁸¹ sau opoziția conservatorilor munteni, pe care Cezar Bolliac o aprecia ca fiind mai periculoasă, căci era deghizată “sub masca patriotismului”¹⁸² n-au putut stăvili entuziasmul pentru unire, ci, dimpotrivă, i-au înverșunat pe unioniști, astfel că noile alegeri pentru divanurile ad-hoc, desfășurate în Moldova cu începere de la 29 august/10 septembrie 1857, iar în Țara Românească de la 7/19 septembrie, au dat câștig de cauză ideilor legitime pentru unire și celor care le profesau, reprezentanții sau moștenitorii ideilor de la 1848.

Întrunite în toamna anului 1857, la Iași și la București, cele două adunări ad-hoc “au fost tribunele de la înălțimea cărora românii au putut exprima în fața Europei dorințele lor legitime și să ceară satisfacerea lor”¹⁸³. După constituirea și deschiderea lor, s-au ales forurile de conducere, a căror președinție era exercitată de mitropoliți. În divanul ad-hoc al Moldovei, vicepreședinte a

devenit C. Negri, iar secretari, Anastase Panu, C. Hurmuzachi, C. Rolla, D. Rallet și P. Mavrogheni¹⁸⁴. În Țara Românească, funcția de vicepreședinte al Adunării i-a revenit lui N. Golescu, iar secretari au devenit C.A. Rosetti, Șt. Golescu, D. Brătianu, C.A. Crețulescu și Scarlat Turnavitu¹⁸⁵.

Adunarea ad-hoc a Moldovei a dezbătut, la 7/19 octombrie, o moțiune prin care se aduceau mulțumiri puterilor garante¹⁸⁶. Pe de altă parte, Kogălniceanu a propus să fie discutată, spre votare, o declarație prin care se afirma că Moldova dorește autonomia, unirea Principatelor, sub un print străin, într-un stat neutru numit România și o Adunare obștească în care „să fie reprezentate toate interesele nației.”¹⁸⁷ Din cei 83 de deputați, doar doi s-au opus declarației¹⁸⁸.

Și la București, în Adunarea ad-hoc s-a propus, de la început, dezbateră problema Unirii. C. A. Crețulescu a citit, la 8/20 octombrie, o declarație, prin care cerea adoptarea ideilor unioniste¹⁸⁹. A fost constituită o comisie care a elaborat un raport, prezentat a doua zi. În cuvinte entuziaste, se cerea unirea: „Această dorință a unirii [...] a devenit astăzi, [...], un simțământ tare, care domnește în inimile tuturor, fără deosebire de clasă, de vârstă sau de sex”¹⁹⁰. Adunarea ad-hoc a adoptat acest raport în unanimitate și a decis ca el să fie dezvoltat și prezentat ulterior¹⁹¹. Deși la 25 octombrie/6 noiembrie, când au început dezbaterile asupra „Actului dezvoltător votului Adunării ad-hoc de la 9/21 octombrie anul 1857”, elaborat pe baza raportului menționat mai sus, nu s-a mai obținut unanimitatea voturilor, s-a reușit adoptarea sa și se proclama din nou necesitatea imperioasă a unirii, „cea mai vie dorință a națiunii”¹⁹².

Hotărârile lor, ilustrate prin proclamarea Unirii Principatelor într-un singur stat, „o unire care este firească, legiuită și neapărată”¹⁹³, au constituit „momentul cel mai semnificativ din bătaia pentru Unire”. „Țările Române continuau să existe, cuprinse de febra unionismului, pe când România se și configurase în spe prin decizia corespunzătoare a celor două Adunări. Anul 1857 are de aceea o semnificație de <cumpănă a apelor>, și analiza problematicii sale îngăduie o privire circulară, de un viu interes istoric și metodologic”¹⁹⁴.

Rezultatele discuțiilor din adunările ad-hoc, observațiile și constatările membrilor din comisia de informare a puterilor europene, au stat la baza raportului asupra dorințelor exprimate de români. Convenția de la Paris din 7/19 august 1958, „act hibrid”¹⁹⁵, nu a răspuns, în întregime, cerințelor clare ale românilor, dar a deschis perspectiva edificării statului național. Textul Convenției hotăra, în esență următoarele: Principatele, menținute sub suzeranitate otomană și protecție colectivă a puterilor garante, urmau să se numească „Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești”, dar fiecare avea în frunte un domn ales „pe viață” de Adunare și investit de sultan, o Adunare legislativă și un guvern. Comune erau doar Comisia Centrală legislativă și Curtea de Casație, cu sediul la Focșani. Se recomandau și unele reforme privind egalitatea cetățenilor în fața legii, abolirea privilegiilor, ameliorarea „stării sătenilor”, însă se menținea votul censitar¹⁹⁶.

Apreciind că „Rezultatul lucrării noastre va constitui viitorul”¹⁹⁷, unioniștii au perceput faptul că „O eră nouă se deschide românilor”¹⁹⁸ și au știut, cu răbdare, tenacitate, abilitate și inteligență să-și urmărească scopul și să-l pună în practică, în scurt timp. Este contribuția generației celei mai extraordinare din istoria acestui popor, atât de adesea nedreptățită și criticată, niciodată îndeajuns apreciată.

Dorința de a consolida „naționalitatea românilor”, de a lupta pentru Unire, „visul de aur” al românilor¹⁹⁹ pentru ca națiunea să-și recapete „în întregime drepturile sale naturale”²⁰⁰, tinzând spre „recuperarea demnității de odinioară a poporului român”²⁰¹, s-au conjugat cu lupta pentru realizarea acestor idealuri²⁰². Aceasta a fost generația pașoptistă, romantică, idealistă, dar hotărâtă să-și pună în practică ideile și reușind să creeze, cu abilitate și perseverență, cadrul reclamat pentru satisfacerea acestor imperative.

Nici o concluzie nu ni se pare mai nimerită pentru a fixa în câteva cuvinte rolul acestei generații, decât să reluăm ceea ce scria, nu demult, Dumitru Vitcu: „Din perspectivă continentală, rolul istoric al generației pașoptiste a constatat în filtrarea ideilor politice, sociale sau estetice ale

Europei prin sîta spiritului național, contribuind decisiv, nu doar la realizarea statului român modern, ci și la fundamentarea unei ideologii și a unei culturi moderne, compatibile și nu o dată comparabile cu valorile consacrate ale spiritualității europene. Iar din perspectivă națională, epilogul revoluției de la 1848 s-a constituit în prolog al viitoarei revoluții, organizată și condusă de aceeași generație de patrioți, care, sacrificându-și tinerețea, cariera, averea, sănătatea și chiar viața, a izbutit peste numai un deceniu să creeze o țară rîvnită, peste alte două să-i redobîndească neatîrnarea și, în tot acest răstimp, să asigure premisele necesare desăvîrșirii unității național-statale românești²⁰³.

NOTE:

1. Paul Cornea, *Studiu introductiv*, în Paul Cornea, Mihai Zamfir, *Gîndirea românească în epoca pașoptistă (1830-1860)*, vol. I, antologie, studiu și bibliografie de P. Cornea, text stabilit, note și medalioane biografice de M. Zamfir, Editura pentru Literatură și Artă, 1969.
2. Idem, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*, Editura Minerva, București, 1972, la care înseși titlurile capitolelor indică această periodizare (în continuare P. Cornea, *Originile romantismului românesc...*).
3. Dumitru Popovici, *Romantismul românesc*, ediție îngrijită de Ioana Petrescu, Editura Tineretului, București, 1969, pp. 513-514.
4. Eugen Cizek, *Istoria literaturii latine*, vol. I, Societatea "Adevărul" S. A., 1994, pp.26-27.
5. Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834-1849*, Editura Academiei, București, 1967 (în continuare, *Lupta românilor...*); vezi însă și numeroasele studii, apropiate temei, aparținând autoarei.
6. A se vedea studiile apărute în cele trei volume publicate până în prezent, la Editura Universității din Iași, Gh. Platon, *De la constituirea națiunii la Marea Unire. Studii de istorie modernă*, vol. I, 1995, vol. II, 1998, vol. III, 2000. (în continuare, *De la constituirea națiunii...*) și monografia Geneza revoluției române de la 1848. *Introducere în istoria modernă a României*, Editura Junimea, Iași, 1980.
7. Dumitru Vitcu, *Diplomații Unirii*, Editura Academiei, București, 1979.
8. Mai ales, Leonid Boicu, *Geneza "chestiunii române" ca problemă internațională*, Editura Junimea, Iași, 1975 (în continuare, *Geneza "chestiunii..."*) și Idem, *Diplomația europeană și cauza română 1856-1859*, Editura Junimea, Iași, 1978.
9. Dan Berindei, *Epoca Unirii*, Editura Academiei, București, 1979.
10. *Aspecte ale luptei pentru unitate națională: Iași, 1600-1859-1918*, coord. Gh. Buzatu, A. Karejchi, D. Vitcu, Iași, 1989.
11. Maria Platon, *"Dacia Literară". Destinul unei reviste. Viața unei epoci literare*, Editura Junimea, Iași, 1974.
12. Gh. Platon vorbește, dimpotrivă, despre o serie de "revoluții": demografică, economică, socială, spirituală ș.a., care au afectat structura și suprastructura societății. A se vedea, în acest sens, Gh. Platon, *Geneza revoluției române de la 1848...*, dar și, de exemplu, *Unitatea - idee și acțiune în epoca modernă*, în Gh. Platon, *De la constituirea națiunii...*, vol II, pp. 92-109.
13. P. Cornea, *Studiu introductiv*, în loc.cit., pp. 12-14.
14. Ernest Gellner, *Națiuni și naționalism. Noi perspective asupra trecutului*, traducere din limba engleză de Robert Adam, Editura Antet, 1997, p. 87.
15. Mihail Kogălniceanu, *Cuvînt introductiv la cursul de istorie națională*, în vol. *Scriseri alese*, ediție îngrijită și prefată de Dan Simonescu, ediția a II-a, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956, p. 227: "Unirea Principatelor este singurul mod în stare de a consolida naționalitatea românilor...". Vezi și I. Codru Drăgușanu: "(...) numai statul național face națiune. Unde nu e stat național, nu e națiune ...", în vol. *Gîndirea social-politică despre Unire (1859)*, ed.

- îngrijită de P. Constantinescu-Iași și D. Berindei, Editura Politică, București, 1966, p.33 (în continuare, *Gândirea social-politică...*).
16. E. Gellner, *op. cit.*, p.9.
17. Ion Ghica, [*Unirea a fost totdeauna țelul cel mai dorit al românilor*], în vol. *Unirea Principatelor Române oglindită în literatură*, studiu și antologie de dr. Virgiliu Ene, text stabilit, note și bibliografie de Ileana Teodorescu-Ene, Editura Junimea, Iași, 1979, p.62 (în continuare, *Unirea Principatelor române oglindită în literatură*).
18. *Ibidem*, p.62.
19. Nicolae Iorga, *Dezvoltarea unității politice a românilor*, în vol. *Conferințe. Ideea unității românești*, ediție îngrijită de Ștefan Lemny și Rodica Rotaru, postfață, note și bibliografie de Ștefan Lemny, Editura Minerva, București, 1987, p 48 (în continuare, *Conferințe...*).
20. *Ibidem*, p . 49.
21. Idem, *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. Șerban Papacostea, București, 1984, p. 61
22. Romulus Seisănu, *Ideia unirei în Țările Române. Când s-a născut și cum a evoluat ideea înfipturii României Mari*, 1933, p. 2.
23. Vezi, de exemplu, Vasile Maciu, *Formarea națiunii române*, în "Studii și articole de istorie", XXII, 1973, p. 6.
24. Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, *Ideea de unitate politică la români*, Editura Științifică, București, 1968, p. 52. Iorga descoperea, la rândul-i, primele idei ale unității politice românești abia în secolul al XVIII-lea. Cf. N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unității politice a românilor*, în vol. *Conferințe...*, p. 69.
25. D. Berindei, *op. cit.*, pp. 9-10.
26. Ștefan Lemny, *Postfață. N. Iorga și ideea unității românești*, în vol. N. Iorga, *Conferințe...*, p 341.
27. Vezi, mai ales, Eugen Stănescu, *Premisele medievale ale conștiinței naționale românești. Român-românesc în textele românești din veacurile XV-XVII*, în "Studii", XVII (1964), nr. 5; Idem. *L'unité du territoire roumain à la lumière des mentions extérieures. Le nom de <Valachie> et ses sens*, în "Revue Roumaine d'Histoire", VII, (1968), nr 6; Nicolae Stoicescu, *Unitatea românilor în evul mediu*, Editura Academiei, București, 1983; Ion Toderașcu, *Unitatea românească medievală*, I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
28. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 153. A se vedea și E. Stănescu, *Numele poporului român și primele tendințe umaniste interne în problema originii și continuității*, în "Studii", XXII, (1969), nr. 2; Idem, *Roumanie. Histoire d'un mot chez les Roumains aux XVIIIe-XIXe siècle. Developpement de la conscience d'unité territoriale*, în "Balkan Studies", 1969, nr.1.
29. N. Iorga, *Solidaritatea românească la începutul secolului al XIX-lea*, în vol. *Conferințe...*, p.247
30. Gh. Platon, *Unitatea românească - de la stare de conștiință la realitatea politică*, în vol. *De la constituirea națiunii ...*, I, p. 52
31. N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voevod Viteazul*, ed. îngrijită de Andrei Rusu, prefață de G.C. Nicolescu, Editura Minerva, București, 1970, p. 329
32. *Ibidem*, p. 33.
33. A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. V, *Epoca lui Mihai Viteazul*, ed. a II-a, Casa Școalelor, București, 1914, pp. 306-307
34. I. Toderașcu, *op. cit.*, p. 176.
35. Gh. I. Brătianu, *Formarea unității românești. Factorii istorici*, Editura Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu, București, 1940, p. 18.
36. Alexandru Dușu, *Les racines de la conscience nationale chez les Roumains*, în vol. *Le developpement de la conscience nationale en Europe Orientale, Colloque de la Comission*

- internationale des Études Slaves*, Paris, 29 et 30 Janvier, 1968, p. 60, apud Gh. Platon, *Unitatea românească - de la starea de conștiință la realitatea politică*, în vol. *De la constituirea națiunii...*, I, p.53, nota 4.
37. Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines 1768-1830*, București, 1970; L. Boicu, *Geneza "chestiunii române"*....
38. N. Iorga, *Dezvoltarea ideii naționale a românilor*, în loc. cit., pp.70-71.
39. Gh. I. Brătianu, *Origines et formation de l'unité roumaine*, Bucarest, 1953, p.194.
40. Vezi, între alții, L.Boicu, *Considérations portant sur la réconstitution de la Dacie dans les projets européennes du XVIIIe siècle*, în "Revue Roumaine d'Histoire", 1981,4, pp.695, 703; T.G. Djuvara, *Cents projets de partage de la Turquie (1281-1913)*, Paris, 1914.
41. L.Boicu, *Geneza "chestiunii române"*..., p.13. "Românii acuză o conștiință embrionară a necesității unității lor național-politice peste granițele vremelnice", în *Ibidem*, p.30.
42. Șt. Lemny, *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*, Editura Minerva, București, 1986, p.208.
43. Daniel Philippide, *Istoria României*, publicată, în 1816, în grecește, la Viena. Informații la P.P. Panaitescu, *Numele neamului și al țării noastre*, în vol. *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, ed. a-II-a, postfață, note și comentarii de Ștefan S.Gorovei și Maria Magdalena Szekely, Editura Enciclopedică, București, 1994 sau în savanta carte a lui Adolf Ambroster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ed. a-II-a revăzută și adăugită, Editura Enciclopedică, București, 1993, pp.260-261; pentru referințe, nota 80 de la p.260.
44. V.Georgescu, *op. cit.*
45. Gh. Platon, *Unitatea românească de la stare de conștiință la realitatea politică*, în vol. *De la constituirea națiunii...*, I, p.59.
46. *Documente privind istoria românilor. Răscoala din 1821*, vol. II, Edit Academei, București, 1950, p.33.
47. L.Boicu, *Geneza "chestiunii române"*..., p.77.
48. I.C.Filitti, *Frământări politice și sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, București, 1932, pp.84, 114.
49. Idem, *Câteva documente politice muntene de la 1822*, în "Arhivele Olteniei", X(1931), pp.254-255, apud D.Berindei, *op. cit.*, p. 11, nota 9.
50. *Documente privitoare la istoria Românilor. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. X, București, 1897, pp.647-649 (în continuare, *Hurmuzaki...*).
51. V.Georgescu, *Ideile politice și Iluminismul în Principatele Române 1750-1831*, Editura Academiei, București, 1972 (în continuare, *Ideile politice...*).
52. Ștefan Zeletin, *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*, ed. a-II-a, notă biografică de C.D. Zeletin, Editura Humanitas, București, 1991, p.57.
53. L.Boicu, *Geneza "chestiunii române"*..., p.85.
54. Cf. P.P.Panaitescu, *Problema unificării politice a țărilor române în epoca feudală*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Editura Academiei, București, 1960, p.190.
55. Ioan C. Filitti, *Correspondența consulilor englezi din Principate (1828-1836)*, București, 1916, pp. 32-33.
56. *Unirea Principatelor române oglindită în literatură*, p. 62.
57. Pompiliu Eliade, *La Roumanie au XIXe siècle. Les trois presidents plenipotentiaires (1828-1834)*, Paris, Hachette, 1914, p. 273, apud Gh. Platon, *Unitatea...*, în vol. *De la constituirea națiunii române...*, II, p. 103.
58. *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, București, 1944, p. 130.
59. P. Cornea, *Originile romantismului românesc...*, pp.412-413.

60. M. Anagnosti, *La Valachie et la Moldavie*, Paris, 1837, pp. 30-31, apud Al. Zub, *Resurecția demnității colective*, în vol. *Cunoaștere de sine și integrare*, Editura Junimea, Iași, 1986, p. 91.
61. C. Bodea, *op. cit.*, pp. 3-11.
62. D. A. Sturdza ș. a., *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. IX, București, p. 448, (în continuare, *Acte și documente...*); *Hurmuzaki...*, vol. XVII, 1913, p. 394.
63. L. Boicu, *Geneza "chestiunii române"*..., p. 87.
64. *Act de unire și independență și Osebitul act de numire a suveranului românilor*, care cuprindea și un proiect de *Constituție*. Vezi C. Bodea, *op. cit.*, pp. 216-224 (anexele 4 și 5).
65. D. Berindei, *op. cit.*, p. 15.
66. C. Bodea, *op. cit.*, p.217, anexa 4: *Act de unire și independență* (pp. 216-218).
67. *Ibidem*, pp.11-21.
68. Valeriu Șotropa, *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările Române în sec. al XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea*, Editura Academiei, București, 1976, p. 96.
69. C. Bodea, *op. cit.*, anexa 13, p. 233.
70. *Hurmuzaki...*, XVII, p. 758. Pentru comentarea discuțiilor avute de Mihail Sturdza cu agenții francezi, vezi vol. *România în relațiile internaționale 1699-1939*, sub redacția lui L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon, Editura Junimea, Iași, 1980, pp. 118 și urm.
71. Ion Ghica, *Opere*, vol. I, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii, glosar, bibliografie de Ion Roman, Editura pentru Litertatură, București, 1967, p. 250.
72. Relatarea acestei vizite, la *Ibidem*, pp. 215-216.
73. V. Șotropa, *op. cit.*, p. 90. Broșura se intitula *Poids de la Moldo-Valachie dans la question d'Orient*.
74. C. Bodea, *op. cit.*, pp. 21-27.
75. *Ibidem*, anexa 6, pp.224-225: N. Crețulescu către frații Radu și Al. C. Golescu (Paris, 3/15 aprilie 1839).
76. A. Răduțiu, P. Teodor, *op. cit.*, p.82.
77. G. Zane, *Le mouvement révolutionnaire de 1840. Prelude de la révolution roumaine de 1848*, București, Editura Academiei, 1964, p. 65.
78. C. Bodea, *Le probleme de l'unité nationale roumaine (1845-1848)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", IV (1965), nr. 3, p. 507.
79. Un incitant studiu este semnat de D. Berindei, *Românii și francmasoneria în epoca modernă. Contribuții și precizări*, în vol. *Românii și Europa în perioada premodernă și modernă*, Editura Enciclopedică, București, 1997, pp. 375-406.
80. Al. Zub, *Un mesaj resurecțional*, în vol. *Chemarea istoriei*, Editura Junimea, Iași, pp.180, 178.
81. Gh. Platon, "Dacia literară" în contextul istoriei naționale, în *De la constituirea națiunii...*, p.46.
82. N.Iorga, *Dezvoltarea ideii unității politice a românilor*, în *loc. cit.*, p.88.
83. *Ibidem*, p. 86.
84. C.Bodea, *Lupta românilor...*, pp.12-13.
85. G.Zane, *op. cit.*, p.65.
86. N. Bălcescu, *Opere*, ed. G. și E. Zane, vol. I, București, 1974, p..212.
87. N.Iorga, *Dezvoltarea ideii...*, în *loc. cit.*, p.86.
88. *Gândirea social-politică...*, p.33.
89. *Antologia gândirii românești: Sec.XV-XIX*, partea I, Editura Politică, București, 1967, p. 281 (în continuare, *Antologia...*).

90. N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unității politice a Românilor. Lecții făcute la Universitatea din București*, Editura Casei Școalelor, București, 1915, pp. 48-49.
91. Idem, *Drepturile românilor asupra teritoriului lor național unitar*, 1919, p. 4.
92. N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voevod Viteazul*, p. 330.
93. Alecu Russo, *Cântarea României*, în vol. *Cântarea României*, ediție de Geo Șerban, prefață și tabel cronologic de Cornel Regman, Editura Minerva, București, 1985.
94. I. Conea, *Geografie și istorie românească*, Colecția "Luceafărul", București, f.a., p.16, apud Gh. Platon, *Ideea Daco-României în conștiința generației de la 1848. Geneză și continuitate*, în vol. *De la constituirea națiunii...*, I, p. 119, nota 6.
95. N. Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, traducere din franceză, note și comentarii de Radu Constantinescu, București, 1985 (ediția în lb. franceză a apărut în 3 vol., între anii 1935-1936), p. 149.
96. I. Toderășcu, *op. cit.*, I, p. 151.
97. M. Kogălniceanu, *op. cit.*, pp. 220-221.
98. A. Russo, *Cugetări*, în vol. *Cântarea României*, p. 73.
99. Alexandru Zub, *Generația Unirii și dialectica duratei*, în vol. *Cunoaștere de sine și integrare*, p. 17.
100. N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în vol. *Antologia...*, p.281
101. *Ibidem*, p. 346.
102. Gh. Asachi, *Câteva observații filologice*, în vol. *Scrieri literare*, vol. II, ediție îngrijită, cu prefață, note și glosar de N.A. Ursu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1957, p. 346.
103. *Ibidem*, p. 346.
104. Cezar Boliac, *Unitatea României*, în vol. *Antologia...*, I, p. 300.
105. N. Iorga, *Solidaritatea românească la începutul secolului al XIX-lea*, în vol. *Conferințe...*, p. 251.
106. C. Bolliac, *op. cit.*, p. 300.
107. N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în *Antologia...*, I, p. 279.
108. *Antologia...*, I, p. 359: M Kogălniceanu, *Proces verbal nr. 7- Ședința din 7 octombrie a adunării ad-hoc a Moldovei*.
109. A Russo, *op. cit.*, pp. 80-81; C Bolliac, *Unitatea României*, în *Antologia...*, I, p. 300.
110. N Iorga, *Afirmarea vitalității noastre*, 1940, p. 43.
111. Idem, *Pentru întregirea neamului*, 1925, p. 80.
112. Ion Ghica, *Despre importanța economiei politice*, în vol. *Antologia...*, I, p. 432.
113. Radu Manolescu, *Unitatea economică a țărilor române în evul mediu (sec XIV-XVI)*, în vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, Editura Academiei, București, 1968, pp. 135-152.
114. P.P.Panaiteescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, p. 302.
115. *Ibidem*, p.302.
116. Gh Platon, *Ideea Daco-României în conștiința generației da la 1848. Geneză și continuitate*, în vol. *De la constituirea națiunii...*, I, p. 121.
117. A. Răduțiu, P. Teodor, *op. cit.*, p. 20.
118. L. Boicu, *Geneza "chestiunii române"....*
119. Alături de referințele bibliografice de mai sus, a se vedea și N. Iorga, *Note despre unirea românească*, în "Revista istorică", VI, 1920, p. 4., unde vorbește de "unitate de rasă" și "unitate de viață sufletească a poporului" ca fiind aspecte ale "unității produsului moral suprem al vieții naționale".
120. P. Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Edit Dacia, Cluj-Napoca, 1984.

121. D. Berindei, *Constituirea statului român național unitar în context european*, în *Cuza Vodă. În memoriam*, Editura Junimea, Iași, 1973, p.118.
122. *Antologia...*, I, p.227: N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*.
123. N.Bălcescu, *Opere*, ed. G.Zane, vol. I, partea a-II-a, București, 1940, p.130.
124. Sorin Antohi, *Civitas imaginis. Istorie și utopie în cultura română*, ed a II-a revăzută, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 71.
125. C. Bodea, *Lupta pentru Unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, p. 125.
126. N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, partea a II-a, ed. G Zane, București, 1940, p. 130.
127. *Gândirea social-politică ...*, p. 39.
128. *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, București, vol. IV, 1903, pp. 89-137 (în continuare, *Anul 1848...*), sau în P. Cornea, M. Zamfir, *op. cit.*, I, pp. 65-90.
129. *Anul 1848...*, III, 1902, pp. 131-142.
130. *Gândirea social-politică...*, p. 39.
131. P. Cornea, M. Zamfir, *op. cit.*, p 86.
132. *Anul 1848...*, I, 1902, pp 442-430.
133. *Ibidem*, I, pp. 457-459 sau P. Cornea, M. Zamfir, *op. cit.*, I, pp. 62-64.
134. *Anul 1848...*, I, pp. 490-501 și V. Georgescu, *Mémoires et projets de reforme dans les Principautés Roumaines 1831-1848. Répertoire et textes. Avec un supplement pour les années 1769-1830*, Bucarest, 1972, pp. 144-154.
135. O scurtă prezentare la V. Șotropa, *op. cit.*, pp. 176-200.
136. *Unirea Principatelor române oglindită în literatură*, p. 61.
137. *Anul 1848...*, II, pp. 484-485.
138. *Ibidem*, II, pp. 628-629.
139. *Ibidem*, I, p. 605.
140. I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, vol I, Craiova, f.a., pp. 138-139.
141. *Ibidem*, I, pp 138-139.
142. *Antologia...*, I, p. 290: N. Bălcescu, *Către Al.C. Golescu* [4 martie 1850].
143. *Ibidem...*, p.281. Vezi, mai ales, N. Bălcescu, *Opere*, vol I, partea a II-a, ediția citată, pp. 104-107. Revoluția de la 1821 a fost "democratică", iar cea de la 1848, "socială".
144. Idem, *Opere. Corespondență. Scrisori. Memorii. Adrese. Documente. Note și materiale*, ediție critică de G. Zane, Editura Academiei, București, 1964, p. 276.
145. Idem *Opere*, vol. IV, ed. G. Zane, 1964, p. 135.
146. *Ibidem*, p. 248.
147. C. A. Rosetti, *Note intime 1844-1859*, II, 1844-1849, București, 1903, p. 23.
148. Talleyrand este cel care a creat această sintagmă. Vezi, pentru utilizarea ei, *Acte și documente...*, VII, p. 251.
149. Aug. R. Clavel, *Vasile Alecsandri. Mircești. Schițe și impresiuni*, București, 1890, pp.12-13.
150. Gh. Platon, *Unitatea românească- de la stare de conștiință la realitatea politică*, în vol. *De la constituirea națiunii...*, I, p. 66.
151. D. Vitcu, *op. cit.*, pp. 13-14.
152. Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, vol. II, București, 1934,p. 45.
153. D. Vitcu, *op. cit.*, p. 21.
154. C. D. Aricescu, *Correspondența secretă și alte acte inedite ale capilor revoluției române de la 1848*, III, București, 1875, p. 46, apud D Vitcu, *op. cit.*, p. 17.
155. *Antologia...*, I, p. 284: N. Bălcescu, *Trecutul și prezentul*.
156. *Gândirea social-politică...*, p. 65: C. Bolliac, *Unitatea României*.

157. D. Berindei, *Epoca Unirii*, p. 33.
158. L. Boicu, *Adevărul despre un destin politic. Domnitorul Gr. Al. Ghica (1849-1856)*, Editura Junimea, Iași, 1973, p. 129 (în continuare, *Gr. Al. Ghica...*). Pentru rolul domnitorului în problema unirii, apreciat nuanțat de către autor, a se vedea mai ales pp.80-137.
159. T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale 1856-1866*, București, p.61.
160. Gh. Platon, *Lupta românilor pentru unitate națională. Ecouri în presa europeană*, Editura Junimea, Iași, 1974, p. 12.
161. Vezi A. Răduțiu, P. Teodor, *op. cit.*, p. 95.
162. *Acte și documente...*, II, pp. 625-642.
163. G. Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești*, vol.IV, București, 1939, p. 124 și urm.
164. P. Comea, M. Zamfir, *op. cit.*, I, p. 132: [Programul ziarului " Steaua Dunării "].
165. George Crețeanu, *Odă la Patrie*, în vol. *Unirea Principatelor Române oglindită în literatură*, p.175.
166. Idem, *La români*, în *Unirea...*, p. 177.
167. George Sion, *La Unire*, în vol. *Unirea Principatelor Române oglindită în literatură*, p. 108.
168. Idem, *Marșul Unirei*, în *loc.cit.*, p. 113.
169. C. Bodea, *Lupta pentru Unire a revoluționarilor exilați la 1848*, în *Studii...*, p. 165.
170. *Gândirea social-politică...*, p. 75: *Actul înființării comitetului Unirii*.
171. Vezi, de exemplu, *Actul de adeziune la dorințele națiunii a județului Bacăul* (Bacău, 8 iunie 1856), în care se afirma că: "(...) într-o gândire dezbătând cu mare cumpănire asupra tuturor împrejurărilor noastre politice, toți ne-am hotărât din suflet pentru Unirea Principatelor și iarăși pentru Unirea Principatelor! Dorim această Unire din sufletul nostru și o întărim". (subl.ns. - D:B.). Cf. *Gândirea social-politică*, pp.77-78.
172. Al. Zub, *De la Țările Române la România modernă*, în vol. *Cunoaștere de sine și integrare*, pp. 102-103.
173. *Gândirea social-politică...*, p. 83: Al. Papadopol Calimah, *Unirea*, [13 iunie 1856].
174. *Ibidem*, pp. 100-102: *Act de întrunire a Comitetului electoral al Unirei* (Iași, februarie 1857).
175. *Ibidem*, pp. 102-105: *Programul unioniștilor din Moldova*, (Iași, 1/13 martie 1857).
176. *Acte și documente...*, IV, p. 104 (Adresa Comitetului Central al Unirei din București către Comitetul Central al Unirei din Iași-București, 11/23 martie 1857).
177. *Ibidem*, IV, pp. 466-467 (Manifestul Comitetului Central al Unirei din București).
178. *Ibidem*, vol. III, pp. 149-179 – *broșura Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie depuis de Traité de Paris, par I. C. Bratiano, Paris, 1857*.
179. Nu intră în sfera lucrării de față discuția despre modul cum s-au raportat puterile europene garante față de ideea Unirii. Pentru o informare asupra acestui aspect, a se vedea Gh. Platon, *Reacții și atitudini în cercurile diplomatice din Constantinopol față de Unirea Principatelor*, în "Revista de istorie", XXVIII, 1975, nr. 7, pp. 1085-1090.
180. D. Berindei, *Constituirea statului național unitar în context european*, în *loc.cit.*, p. 130.
181. O interesantă și profundă analiză, la A. D. Xenopol, *Separatiști și unioniști*, București, 1909.
182. Cf. "Buciumul", nr. 7, 3 mai 1857, apud *Gândirea social-politică...*, p. 124.
183. D. Berindei, *Epoca Unirii*, p. 50.

184. *Acte și documente...*, vol. VI, partea a II-a, pp. 60-61: Ședința din 4/16 octombrie 1857.
185. *Ibidem*, pp. 10-11 : Ședința din 5/17 octombrie 1857.
186. *Ibidem*, vol. VI, partea I, pp. 62-63 : Ședința din 7/19 octombrie 1857.
187. *Ibidem*, pp. 63-68.
188. *Ibidem*, p. 79.
189. *Ibidem*, partea a II-a, p. 28.
190. *Ibidem*, p. 33.
191. *Ibidem*, pp. 43-44.
192. *Ibidem*, p. 58.
193. *Gândirea social-politică...*, p. 149. Textul complet al procesului verbal din 7 octombrie 1857, în *Acte și documente...*, vol. VI, partea I, pp. 63-79. A se vedea și procesele verbale ale ședințelor din 8 și 9 octombrie 1857 ale Adunării ad-hoc din Țara Românească, în *Ibidem*, vol. VI, partea a II-a, pp. 28-29 și, respectiv, pp. 31-44.
194. Al. Zub, *De la Țările Române la România modernă*, în *loc.cit.*, p. 105.
195. D. Vitcu, *op. cit.*, p. 35.
196. A se vedea textul *Convenției*, în *Acte și documente*, VII, pp. 306-324.
197. *Gândirea social-politică...*, p. 200 ("Naționalul", nr. 80, 15 septembrie 1858).
198. *Ibidem*, p. 197 (V. Boerescu, în "Naționalul", nr. 71, 14 august 1858).
199. Programul ziarului "Steaua Dunării", în P. Cornea, M. Zamfir, *op. cit.*, I, p.133, care preia textul din "Steaua Dunării", I, 1855, nr 1 (1 oct), p. 1.
200. N. Bălcescu, *Opere*, IV, ediția citată, p. 294.
201. Al. Zub, *Resurecția demnității colective*, în *loc.cit.*, p. 73.
202. Cf. Aug. R. Clavel, *op. cit.*, pp. 12-13.
203. D. Vitcu, *Misionari ai modernizării: pașoptiștii*, în "Xenopoliana", VI, 1998, 1-2, pp. 152-153.

Résumé

Cet étude part de l'idée de souligner la relation entre le développement de la conscience nationale et l'émergence de l'idée de l'unité politique. L'auteur met en évidence la conception de la génération de 1848, le moment historique analysé étant situé entre Les Règlements Organiques et l'élection de Al. I. Couza comme principe des Principautés.

Dans la première partie de l'étude, la vieillesse de l'idée nationale et les raisons de l'unité roumaine sont reléguées. Les conditions, intérieures et extérieures, qui ont fait possible la manifestation de l'idée nationale, elles sont soulignées au début. La seconde partie, plus consistante, met en évidence la dialectique idée-action, en direction unioniste, au sens de la génération de 1848. Il est poursuivi un voie longue et difficile, de la affirmation de l'idée de l'unité, dans les écritures, mémoires, projets de réforme, au début de l'époque étudiée, aux actions subversives, de propagande, diplomatiques soutenues, en Moldavie, même par le principe Gr. Al. Ghika. L'action pour l'Union a comme point suprême le moment de l'Assemblées ad-hoc, prélude du moment janvier 1859.

Cet étude essaye prouver, en utilisant les écritures des unionistes et les documents d'époque, que l'idée de l'unité national-politique est assignée de corps de la communauté ethnique, d'origine, langue, confession, habit, coutumes, qu'ils se fortifient par l'appel à la conscience nationale.

EPISODUL “DARNIȚA” ÎN EPOPEEA ÎNTREGIRII NAȚIONALE. O REEVALUARE

Dumitru Vitcu

“Darnița este prima noastră Alba Iulia. În cursul războiului mondial, acest act a legitimat pentru prima oară aspirațiunile noastre, atrăgând atenția străinătății asupra voinței unui popor, a cărui problemă nici chiar pentru aliați nu există [...]. În istoria viitoare nu cred că, singur, instinctul național să îndrumeze căile neamului nostru. Și dacă admiteți cu mine că este ultimul act în sensul de mai sus, să-mi dați voie să observ că el nu este apreciat și cunoscut după cum se cuvine”¹. Sunt nu doar cuvintele, rostite și apoi scrise în împrejurări excepționale pentru destinul statului român, ci meditațiile profunde ale unui protagonist al momentului, aflat în dubla-i ipostază de justițiar și justițiabil, în dinamica procesului istoric traversat. Pronunțându-se “la cald”, cu inerenta încărcătură emoțională a expresiei, când clipele de coșmar, ca și cele de euforie, trăite îi vor fi fost încă proaspete în memorie, dr. Petru Nemoian, autorul rândurilor de mai sus, a observat atent, din interior, episodul Darnița și i-a intuit perfect învățămintele ori semnificația din perspectiva înfăptuirii maxime a idealului național.

Într-adevăr, dacă în plan teoretic sau ideologic sămânța desăvârșirii unității naționale – care avea să rodească complet, prin eforturi și împrejurări conjugate, la 1 decembrie 1918 – fusese cultivată în solul românesc încă din epoca numită îndeobște a regenerării sau a renașterii naționale, faptic începutul materializării acelui obiectiv cardinal s-ar cuveni atribuit gestului exemplar al ostașilor și ofițerilor români ardeleni și bucovineni din armata austro-ungară, căzuți prizonieri la ruși și concentrați în lagărul de la Darnița, lângă Kiev. Departate de a neglija ori diminua semnificația efortului și a jertfei românilor din Vechiul Regat în primele luni după intrarea țării în război alături de Antanta, urmărind același țel, să subliniem mai întâi faptul că “episodul” Darnița se suprapune temporal peste un moment pe cât de dramatic din perspectivă internă românească, pe atât de convulsiv în planul desfășurării ostilităților pe frontul răsăritean al războiului.

Orașul Iași, devenit conjunctural reședința politico-administrativă a ceea ce mai rămăsese din România sau, într-o cunoscută și admirabilă expresie, “capitala rezistenței până la capăt”, cunoștea la începutul anului 1917 febra preparatelor diplomatice asociate reîntremării capacității militare cu generosul sprijin al misiunii franceze condusă de generalul Berthelot. Dar, în condițiile unei ierni extrem de vitrege, cumulate cu mare aglomerație umană, cu lipsa de alimente, de adăposturi și chiar de echipamentul necesar stăvilirii puternicei epidemii de tifos exantematic și febră recurentă care secerau zilnic o mulțime de vieți², începuse totodată a-și face loc, la nivelul opiniei publice, un sentiment de neîncredere în capacitatea guvernului de a stăpâni situația.

În exterior, evenimentele se derulau în manieră și mai puțin liniștitoare, nu doar pentru autoritățile românești, cât mai ales pentru soarta țării, nemijlocit legată de evoluția ostilităților pe frontul est-european. Revoluția rusă din februarie 1917, dincolo de urmările ei imediate ori de perspectivă pentru destinul imperiului țarist, a dinamitat linia acelui front pe întreaga-i lungime, marcând începutul dezmembrării forțelor armate aliate românilor, prin dezertări în masă, prin nesupuneri, la ordinele comandanților, prin generalizarea spiritului de noncombat și, nu în ultimul rând, prin răspândirea propagandei revoluționare sau pacifiste și în spațiul românesc, unde populația și armata erau asmuțite împotriva autorităților guvernamentale și a regelui.

Celor mai bizare proiecte ori “soluții” diplomatice de pacificare a lumii – precum acel mediat de Sixt de Bourbon la Paris, ori acele vehiculate de “Documentul de la Viena” ori de “Acordul de la Kreuznach”³ – prin care României i se rezerva, în cel mai fericit caz, *statu quo ante bellum*, dacă nu șansa devenirii unui “stat micuț, după modelul Monaco”, ca tampon între

Rusia și Bulgaria, li se adăugau tot mai insistentele încercări de corupție, din partea cercurilor politice și militare austro-ungare, în rândul ostașilor și ofițerilor ruși rămași pe linia frontului. Prin ziare, proclamații, manifeste, bani și băuturi alcoolice, spiritul războinic al multor unități militare rusești, serios zdruncinate de revoluție, a fost complet paralizat, conducând la dezertări și fraternizări cu inamicul, în dauna României.

Din păcate, geniul rău sau aripa trădării a lovit atunci și în armata română, ai cărei nevrednici ofițeri – e drept puțini la număr, dar purtând numele unor respectabile familii – au întinat haina și onoarea militară, nu dezertând din lașitate, ci pactizând cu dușmanul și îndemnând și pe alții să-i urmeze, din convingere. Este vorba, în primul rând, de colonelul Alexandru D. Sturdza, fiul cunoscutului om politic și academician Dimitrie A. Sturdza, dar și ginerele nu mai puțin celebrului politician conservator-junimist, Petre P. Carp, ale cărui sentimente germanofile mărturisite și motivate au beneficiat de suficientă înțelegere, atât printre contemporani, cât și în posteritate. Colonelului Sturdza i s-a asociat în acțiunea trădătoare locotenent colonelul Grigore Crăiniceanu, fiul generalului cu același nume, fost ministru de război și comandant al Armatei a II-a, care, spre deosebire de rătăcita sa odraslă, făcuse dovada unei desăvârșite probități morale și a unui patriotism exemplar. Alături de Sturdza, în momentul trecerii frauduloase a liniei tranșelor și a rețelelor de la piciorul dealului Voloșcani (Vrancea), la inamic, s-a mai aflat și ofițerul Constantin Wachmann, fiu al fostului director al Conservatorului de muzică din București. Așadar, nu indivizi oarecare, ci nume până atunci onorabile și nu gesturi disperate sau inconștiente, ci acțiuni preparate cu discernământ și minuțiozitate.

Din fericire, însă, acțiunea criminală a numiților ofițeri nu a avut și dorita finalitate pentru inițiatori, grație onestității și patriotismului simplilor ostași, care au respins în corpore ideea pactizării cu inamicul și au făcut așteptarea lor la Soveja – unde, se spune că s-ar fi tăiat sute de animale pentru hrana lor și li s-ar fi pregătit locurile de cantonament⁴ – zadarnică. Totuși, chiar dacă actul de trădare a fost descoperit, iar vinovații au primit pedeapsa cuvenită, condamnarea la moarte (executată doar în cazul locotenent-colonelului Crăiniceanu, ceilalți doi refugiindu-se în Germania), gestul în sine a avut un larg ecou, provocând o impresie deprimantă atât la nivelul opiniei publice, cât și în rândul armatei române.

Pe un asemenea fond, deloc ademenitor precum se poate imagina, cel puțin din perspectivă morală, trebuie plasat și judecat procesul constituirii unităților de voluntari români ardeleni și bucovineni, la Darnița, încă de la finele anului 1916. Fără a mai repeta date și fapte cunoscute deja din bogata literatură istorică consacrată primului război mondial și îndeosebi, pomenitului episod⁵, să reținem că printre inițiatorii acțiunii, dacă și nu cel mai însemnat dintre protagoniști, a fost medicul brașovean Pompiliu Nistor, căzut prizonier la ruși în ziua de 29 decembrie 1914, în zona Lavorov a frontului răsăritean⁶. Conștient de numeroasele obstacole sau dificultăți ce-i stăteau în cale, precum: teama firească a potențialilor voluntari privind soarta propriilor familii rămase acasă, influența demoralizatoare a eșecurilor militare românești din campania anului 1916, atmosfera descurajantă din capitala conjuncturală a țării, opoziția motivată atât a autorităților administrative rusești (nedispuse a renunța ușor la forța de muncă ieftină asigurată de prizonieri), cât și a celor politice și militare țariste, pentru care întărirea capacității de luptă a aliatului de peste Prut îi putea genera complicații strategice în imediată perspectivă, cvasianarhia postrevoluționară de pe frontul oriental ș.a., medicul brașovean s-a aventurat cu mult curaj într-o acțiune demarată anevoios, dar cu eficiență maximă în perioada 3 iunie-14 noiembrie 1917. În acel interval, au fost trimise în Moldova 11 batalioane cu un efectiv total de 374 ofițeri și 8.261 soldați, în afară de alți 22 ofițeri și 1.460 soldați rămași în Rusia pentru a asigura paza la depozitele armatei române. Aproximativ 2.000 de voluntari de toate gradele ce urmau a fi trimiși spre Iași n-au mai apucat – din pricina izbucnirii revoluției bolșevice și a consecințelor ei imediate – să prindă transporturile organizate, strecurându-se ulterior, individual ori în grupuri mici, prin Chișinău, peste Prut⁷.

Amplarea voluntariatului ardelean și bucovinean, în condițiile istorice deloc ispititoare, mai curând vitrege exprimării adevăturilor, a presupus o activitate propagandistică și o capacitate

de convingere pe măsură. Dovedind reale calități de lider de opinie, dar și de acțiune, intelectualul brașovean – rămas pe nedrept în anonimat – a conceput două documente politice de mare însemnătate, prin raporturi la împrejurări și efecte. Primul dintre acestea, manifestul din 11/24 aprilie 1917, semnifica o invitație la reflecție pe tema opțiunilor naționale adresată camarazilor săi din lagăr, cărora le și schița argumentele pentru elaborarea unei cuprinzătoare proclamații din partea tuturor prizonierilor români în Rusia, destinată autorităților politice și opiniei publice mondiale.

Salutând, poate și conjunctural, triumful democrației ca prim efect al revoluției din februarie și afirmarea dreptului la autodeterminare a popoarelor, chiar dacă acesta din urmă era tălmăcit în felurite chipuri, atât în spațiul rusesc, cât și în plan internațional, Pompiliu Nistor aprecia concludiv că singura speranță pentru românii aflați în provinciile înstrăinate trebuia corelată încercărilor Antantei de a ajunge la o soluție unitară: "este de datoria noastră – afirma el – de a conlucra cu acesta, mai ales până ce nu s-a fixat definitiv, prin declarații solemne sau chiar prin tratate sau alianțe, *cât de departe va merge dreptul cu privire la independența și existența națiunilor mici* (subl. n.s. – D.V.)". Desigur, în propria-i interpretare, comunicată ca identică : tuturor celor de față, acel drept la autodeterminare era rostit limpede, fără ambiguități: "în sensul unirii fiecărui popor într-un stat național independent"⁸.

Cu remarcabilă luciditate și spirit intuitiv, el propunea asistenței elaborarea unui memoriu destinat, mai întâi, noilor autorități politice din Rusia, ca și tuturor reprezentanților la Petrograd ai statelor aliate sau neutre, convins fiind că oficialitățile românești de la Iași vor agree și susține acel document, iar presa îi va asigura larga popularizare, ceea ce avea să se și întâmple. Drept urmare, a fost alcătuită de îndată o comisie de redactare a memoriului, comisie care, în fapt, a adoptat fără modificări proiectul de proclamație conceput deja de același Pompiliu Nistor⁹. Chiar dacă a mai fost publicat în cuprinsul unei broșuri de epocă, laolaltă cu textul unei conferințe ocazionale susținută la Lugoj de dr. Petru Nemoian¹⁰, documentul merită reeditat, cu sublinierea acelor paragrafe care îl singularizează prin expresie sau mesaj, în întreaga literatură istorică circumscrisă efortului românesc spre întregire națională.

"Guvernului provizoriu al Rusiei. Sfatului deputaților, muncitorilor și soldaților din Petrograd. Tutoor statelor aliate și neutre, prin reprezentanții lor în Rusia.

Noi, corpul voluntarilor armatei române, ofițeri, subofițeri și soldați de națiune română de pe teritoriul monarhiei austro-ungare, foști prizonieri de război în Rusia; noi cari cu jertfa vieții noastre suntem gata să intrăm în lupta pentru *împlinirea idealului nostru: de a uni tot poporul, tot teritoriul românesc din monarhia austro-ungară în una și nedespărțita Românie liberă și independentă* (subl. n.s. – D.V.), trimitem prin delegații noștri salutul nostru cel mai călduros Rusiei democratice și tuturor acelor luptători cari au lucrat și s-au jertfit pentru ea. Avem încredere în democrația creată de revoluția rusească și îi dorim cea mai deplină izbândă în împlinirea programului ei, cu atât mai mult că acel program democratic, atât politic cât și social-economic și cultural, e profestat de întreg poporul nostru de zeci și sute de ani.

Nici nu se putea altfel, căci noi, cele patru milioane de români din monarhia austro-ungară suntem un popor absolut democratic, fără aristocrație, fără capitalism, fără proprietari mari, compus din țărani, muncitori, meseriași și intelectuali, ei înșiși în mare parte proletari. Pentru acel program am dus luptă crâncenă, nu numai noi, ci și toate celelalte popoare subjugate ale monarhiei, la fel democratice cu noi: cehii, slovaci, sârbii, croații, rutenii și italienii. Am suferit prigoniri și martiriu, dar n-am putut ajunge la nici un rezultat. Căci ne-am lovit încontinuu de zidul șovinismului brutal și intolerant maghiar și german.

Or, împlinirea programului nostru democrat înseamnă satisfacerea deplină a dreptelor noastre cereri – postulate inerente oricărei democrații adevărate – de viață liberă și independență națională, atât pe teren politic, cât și cultural și economic. Dar, aceasta ar fi însemnat sfârșitul stăpânirii absolutiste și reducerea la adevărata lor valoare a elementului maghiar și german, care, deși în minoritate, voiește să ne ție în continuă sclavie economică, culturală și națională; să ne răpească ce avem noi mai scump: limba, cultura și averea chiar; să ne impună cu sila limba și

cultura lor și să-și îmbogățească micul lor capital numeric și intelectual prin membre rupte din carnea și sângele neamurilor noastre; ca apoi, pe ruinele națiunilor înghițite să-și zidească visul lor imperialist maghiar și german, pe toată întinderea Europei centrale și sud-estice.

Dar noi, ca și celelalte popoare, aliatale noastre firești, ținem din tot sufletul să nu ne lepădăm de națiunea noastră, orice s-ar întâmpla.

Pentru aceste cauze, în Austro-Ungaria chestiile naționale primează totdeauna pe cele sociale; de aceea, până nu se vor deslega conform drepturilor ginților chestiunile de naționalitate, în Austro-Ungaria pace nu va fi, nici bună stare. Până atunci vor fi moarte și mincinoase orice reforme democratice. Până atunci în Austro-Ungaria vor fi cele mai multe privilegii, cele mai mari dări, cei mai mulți emigranți și cele mai mari mizerii. Până atunci Austro-Ungaria va fi un cuib de viespi; care va amenința în continuu pacea și viața liniștită a Europei întregi. Acest lucru l-au înțeles și multe partide socialiste din Austro-Ungaria, cari alături de noi au cerut și cer deslegarea dreaptă a chestiunii naționalităților.

Astăzi, când noi românii – ca și celelalte neamuri subjugate – ne-am convins definitiv că nouă, ca români, nu ne mai e posibilă existența în cadrele statului austro-ungar; noi cari în limbă, în cultură, în structura socială și în întreaga ființă noastră etnică și politică formăm un trup unic și nedespărțit cu toate celelalte părți constitutive ale națiunii române cerem cu voință nestrămutată încorporarea noastră la România liberă, pentru a forma împreună cu ea un singur stat național românesc, pe care îl vom zidi pe bazele celei mai înaintate democrații (subl. n.s. – D.V.). Pentru acest ideal ne punem în cumpănă tot ce avem, viața și averea noastră, femeile și copiii noștri, viața și fericirea urmașilor noștri. Și nu ne vom opri, până ce nu vom învinge, ori vom pieri (subl. n.s. – D.V.).

A fost o vreme când ne-am fi mulțumit, siliți de împrejurări grele, și numai cu o “autonomie națională”, cu toate că o autonomie are îndreptățire de a fi numai pentru minorități, pe când în Austro-Ungaria noi suntem majoritatea: națiunile nemaghiare și negermane.

Dar ne-am convins că în cadrele statului Austro-Ungar, orice concesi, orice legi, fie cât de drepte, orice garanții s-ar da, ori cât de serioase s-ar părea, vor fi tot minciuni, cari vor fi călcate în prima zi. Căci ar trebui înainte de toate să se schimbe firea celor două neamuri stăpânitoare, pentru ca ele să renunțe la visurile lor de hegemonie absolută și de imperialism. Aceasta însă nu se va putea întâmpla până ce vor avea în mână puterea de stat cu tot aparatul ei: de armată, jandarmi, administrație și justiție, până ce vor avea la spatele lor militarismul și imperialismul german. Nu este țară unde să existe atâtea legi, atât naționale cât și sociale, cari să fie călcate cu atâtă ușurință și cinism, ca acolo. Legi frumoase s-au adus destule, cari au servit de paradă în fața democrațiilor străine, dar cari nici când nu s-au aplicat, ei totdeauna au fost eludate, în favorul națiunilor stăpânitoare și al aristocrației lor de sânge și bani.

Cerem deci încorporarea noastră la România, în numele dreptului fiecărei națiuni capabile de viață și în stare de a-și hotărî singură soarta, de a-și alege singură statul și forma prin care voiește să se guverneze. În numele simțimentelor noastre adânc democratice apelăm pentru împlinirea acestui fundamental postulat al democrației, mai ales la sprijinul tinerei democrații rusești. Cu atât mai mult că această tânără democrație, în cele dintâi zile ale ei, prin cuvântul autorizat atât al sfatului deputaților, soldaților și lucrătorilor, în apelul lor către democrația lumii întregi, cât și prin al guvernului provizoriu, în manifestul lui din 27 martie a recunoscut sărbătorește dreptul națiunilor de a-și hotărî singure soarta, fapt pentru care îi exprimăm adâncă noastră recunoștință.

Cu atât mai mult că această democrație prin aceleași organe ale ei a pus prima în practică acest principiu, prin declararea independenței statului polon și unirei tuturor polonilor în un singur stat în cadrele hotarelor etnografice ale acestora.

Suntem adânc convinși că în același mod echitabil va fi deslegată și chestia românească, ca și a celorlalte națiuni subjugate din Austro-Ungaria. Căci această monarhie austro-ungară nu e altceva, decât un conglomerat de țări răpite prin forța brutală, fără consimțământul națiunilor lor,

cari n-au nimic comun cu națiunile ce le subjugă, decât ura ce-o simt față de ele – ură care va înceta numai odată cu căderea granițelor actuale.

Desmembrarea Austro-Ungariei ar însemna repararea, în numele democrației, a marelui nedreptăți istorice, ce s-a făcut popoarelor, prin încătușarea lor de un tron sângeros și de o împărăție fără lege. Iar nedesmembrarea ei ar însemna că democrația recunoaște atotputernicia forței brutale și că sancționează un trecut absolutist și feudal.

Și dacă pentru Polonia înviată s-a admis desmembrarea Austro-Ungariei și Germaniei, tot atât de categoric e imperativul acestei desmembrări, în fața democrației, când e vorba de atâtea popoare naționale-conștiente și dornice de viață independentă. Suntem adânc convinși că în acest sens a înțeles și democrația rusească ideea de "autodeterminare" din chemarea ei, solidară și în aceste privințe cu democrația cea mai înaintată a Franței, Angliei și Italiei, precum și cu a Americii, exprimată prin glasul autorizat al generosului ei președinte, Wilson.

Soarta noastră viitoare nu o poate hotărî în granițele actuale un plebiscit (subl. n.s. – D.V.). Teoreticește acesta ar fi îndreptățit numai dacă nu ne-ar mărgini să hotărâm chestiuni ce ni-se impun, ci ne-ar da deplină libertate să ne alegem noi înșine acele idei și teze pe cari vom să le hotărâm. În practică se poate oare închipui un plebiscit între națiunile subjugate până ce vor exista cadrele existente ale monarhiei, până ce națiunile dominante vor putea dispune de tot aparatul puterii de stat? Dar aceasta ar însemna teroare, nu plebiscit; aceasta ar însemna renunțarea la orice aspirațiuni, ori moartea. Se poate închipui oare în astfel de împrejurări, astfel de garanții, cari să nu fie călcate și eludate?

Avem dovezi foarte recente chiar despre felul cum se înțelege acolo exprimarea liberei convingeri. Numai în anul acesta au fost executați peste 400 fruntași ai neamului nostru, iar câteva mii au fost aruncați în temniță, averile lor confiscate. Și acestea numai pentru bănuiele și pentru că nu au voit să iscălească declarații de loialitate față de habsburgi. Spre rușinea lui, statul unguresc a întrebuițat de agent pentru acest scop pe trădătorul, de mult excomunicat de tot neamul românesc, pe mitropolitul impus de ei și nu voit de noi, Vasile Mangra. Prin amenințări și teroare a stors și aderarea unei părți a clerului nostru, mai ales înalt, care însuși, încă în 1913, declarase în casa magnaților din Budapesta, că nu el reprezintă voința poporului român și partidul național.

Și au găsit și unii, pe cari eram deprinși să-i vedem în fruntea luptelor noastre pentru națiune și libertate, și cari puși între alternativa: lașitate sau moarte, durere, au ales-o pe cea dintâiu, renegându-și prin aceasta tot trecutul lor, desmințindu-și toată viața lor politică de mai înainte¹¹.

Protestăm energic și în față lumii întregi, ca acele declarații să fie considerate părerea și voința neamului românesc din Austro-Ungaria.

Acea părere nu o exprimă lașii, ci o exprimă – aceasta vorbește mai lămurit și înlocuiește orice plebiscit – vădit istoria întregii noastre vieți politice, începând cu ivirea ungarilor în Europa, o exprimă răscoalele nenumărate ale țăranilor noștri în contra asupritorilor lor de pământ, lege și limbă; o exprimă revoluția noastră din 1848 cu miile și de martiri și eroi. O exprimă programele politice-sociale ce le-am profestat în viață prin fapte, în scris și cu vorba, în parlament și în străinătate. O exprimă acei condamnați politici, cari au umplut închisorile justiției ungurești (Siberia noastră). Numai în Ungaria în deceniul până la 1908 au fost condamnați, după o statistică necompletă, 483 de inși, la 123 de ani, plus amende de 150 mii de coroane.

O exprimă acea mulțime fără nume a țăranilor cari sufăr și tac; acele mii de fericți, cari au putut rupe cordoanele din Carpați și s-au refugiat în România, unde au intrat în armată și au luptat și au murit, împăcați, cel puțin, că nu mor pentru un popor ce i-a disprețuit și urât numai, ci pentru un ideal (subl. n.s. – D.V.).

O exprimă acele sute de spânzurați și împușcați, acele mii de noi condamnați, cari nu și-au trădat idealul de frica baionetei.

În sfârșit o exprimăm noi, foștii prizonieri de război, cari îndată ce ni s-a dat puțința am venit de bună voie la luptă și la moarte. *Noi, ofițerii, aproape în totalitate aici, precum și zecile*

de mii de soldați, acasă țărani și lucrători, fără multă carte, dar conștii (conștienți = n.ns.) de datoria lor națională, noi, cari ne oferim brațul și sângele nostru tânăr și generos pentru întruparea idealului nostru. Sângele nostru nu se va vărsa în zădar. Credem ferm că între viitoarele state fericite, naționale și democratice va fi și România tuturor românilor (subl. n.s. – D.V.).

Datoria fiecărei democrații adevărate va fi să ne ajute și pe noi, ca și pe toate popoarele subjgate în interesul chiar al democrației.

Darnața, în 13/26 aprilie 1917”

Proclamația subscrisă de 250 de ofițeri și de 250 de subofițeri și soldați în calitate de delegați ai corpului voluntarilor pentru armata română, tradus în limbile franceză și rusă, a fost trimis deîndată destinatarilor, având efectul scontat asupra cercurilor politice și mediatice apelate. Întâia și poate cea mai însemnată reacție a venit – cum era și de așteptat – din partea autorităților românești, care și-au intensificat acțiunile politice și organizatorice circumscrise obiectivului comun. În paralel cu misiunea specială încredințată colonelului Pietraru la Petrograd¹², premierul român, Ion I.C. Brătianu, a efectuat a doua sa vizită în Rusia la începutul lunii mai, unde, în cadrul întrevederii cu principalul om politic al momentului, socialistul A.F. Kerenski, a abordat și situația prizonierilor etnici români din armata austro-ungară, concentrați în lagărele rusești. Apreciind valoarea combativă și morală a ajutoarelor oferite de acei voluntari armatei române, Brătianu a insistat – deși era evident că, în viziunea interlocutorului său, oferta nu constituia o prioritate politică sau militară – pentru urgentarea încheierii formalităților vizând dislocarea primelor detașamente pe frontul din Moldova¹³. Între timp, guvernul rus renunțase la condițiile restrictive impuse inițial colonelului Pietraru și anume recrutarea a numai 5.000 de voluntari, localizați în circumscripția militară a Moscovei, din totalul celor aproximativ 120.000 de prizonieri etnici români aflați în Rusia, îngăduind ridicarea cifrei la 30.000, fără alte condiționări.

Proclamația – făcând cunoscută cabinetelor interesate, cercurilor politice și opiniei publice internaționale dorința aplicării imediate a principiului autodeterminării clamat de revoluția rusă, dorință exprimată fără echivoc de prizonierii ardeleni și bucovineni de la Darnața, angajați voluntari în lupta pentru realizarea unei Româniî a tuturor românilor¹⁴ – a grăbit, neîndoielnic, materializarea inițiativei prin activizarea factorilor decizionali. Grație eforturilor conjugate ale acestora, în numai o săptămână, “de la 25 mai și până la 3 iunie 1917, au fost echipați complect 116 ofițeri și 1.250 gradați și soldați, care în ziua de 3 iunie 1917 au și fost porniți cu un tren militar la Iași, unde au sosit în ziua de 6 iunie”¹⁵.

Primirea rezervată în capitala de atunci a țării celui dintâi batalion de voluntari români proveniți din lagărele de prizonierat a depășit, prin simbolistică, amploare, ecou și semnificație, valoarea unui simplu eveniment. Încărcătura emoțională a momentului își avea adânc înfipte rădăcinile în istoria urbei, iar reîn mugurirea idealului național ținea iarăși de actualitatea Iașilor. Pentru că, în orașul care, cu peste trei secole în urmă, întâmpinase cu porțile larg deschise pe primul unificator politic al țărilor române, iar la 1859 fusese – în expresia unui personaj-cheie al momentului – “leagănul Unirii Principatelor”, în același loc luase ființă, la 7/20 ianuarie 1917, Comitetul Național al românilor emigrați din Austro-Ungaria, compus din 12 membri în frunte cu Octavian Goga, Vasile Lucaciu, Ion Nistor, Sever Bocu ș.a. Cu acel prilej, poetul “pătimiri noastre” declarase răspicat că “dezrobirea Ardealului se obține numai prin sacrificiu din partea tuturor, deci și a ardelenilor [...]. Noi declarăm război monarhiei austro-ungare, pentru a alipi Ardealul la patria-mamă, la România”¹⁶. Lesne de înțeles că declarația de război semnată atunci de membrii Comitetului, în prezența a trei miniștri ai cabinetului Ion I.C. Brătianu, nu era o reeditare a documentului din 14/27 august 1916 prin care România declara starea de beligeranță cu Austro-Ungaria, ci semnifica implicarea directă a compatrioților de peste munți, alături de patria-mamă, pentru întregirea hotarelor ei firești, echivalând astfel și cu propria lor izbăvire.

Așadar, după o ostenitoare călătorie de trei zile cu trenul de campanie de la Kiev la Iași, pigmentată cu caldă și sugestivă întâmpinare făcută voluntarilor de populația românească a Chișinăului, care le-a dăruit acestora steagul tricolor și o icoană cu chipul Mântuitorului, primul batalion de foști prizonieri austro-ungari la ruși, reactivați combatanți pentru a lupta alături de frații lor pentru același ideal, a sosit în capitala Moldovei și a țării în ziua de 7 iunie 1917. În acordurile solemne ale fanfarei militare și în prezența unui numeros public, intrarea trenului în gara Iași a fost salutată de ministrul de război Vintilă Brătianu, de generalii Constantin Prezan (șeful Marelui Stat Major al armatei române), C. Cristescu, Petala, Vlădescu, Paraschiv, Vasilescu, alături de un regiment de vânători și câteva personalități civile, între care și Octavian Goga. După intonarea mobilizatoarelor cântece: "Pe al nostru steag e scris unire" și "Să trecem Carpații", de către corul voluntarilor și, respectiv, al regimentului de vânători, generalul Prezan, în cuvântul său, sublinia însemnătatea celui vibrant moment istoric și anume impactul moral – dincolo de forța numerică – al gestului pentru greu încercata armată română. Previzionând, el exprima convingerea că "prin sângele ce vor vărsa împreună ostașii Regatului cu frații ardeleni <și bucovineni> se pecetluiește pentru totdeauna Unirea visată de părinți și strămoșii lor"¹⁷. Aceeași convingere, mărturisită prin gestică, va fi însoțit îmbrățișările fraterne ale ostașilor ori manifestările entuziaste ale ieșenilor înșiruiți spre a-i saluta cordial pe traseul oaspeților către cazarmă. La intrarea în cazarmă, însuflețirea era atât de puternică încât, în rândul mulțimii s-ar fi exclamat că "așa ceva nu s-a mai văzut încă de la 1848. Dacă atunci <la Blaj> a fost o câmpie a libertății, asta este câmpia unirii". Iar presa ieșeană, în speță "România", cataloga evenimentul, pe bună dreptate, ca *începutul realizării întregirii naționale* (subl. n.s. – D.V.)¹⁸. Înflăcărarea specifică îl cuprinsese și pe Octavian Goga, care scria în coloanele aceluiași ziar din 7 iunie 1917: "Îmi dau seama că marșul vostru este cea mai grozavă spovedanie mută a pătimirii noastre de veacuri [...]. Cu voi trec batalioanele moșilor, nesfârșitele batalioane îndurerate ale istoriei noastre. Vin popii și ciobanii din bătrâni care au păstrat la Olt și Murăș o lege românească, vin cărturarii din criptele de la Blaj și Sibiu, vine Șincai cu cronica lui și Andrei Mureșianu cu strigările coardelor sfărâmate, lăncu cu legionarii de la Abrud, vin cu toții – toate vibrațiile sufletului nostru din Ardeal, cântecele de plug, zvonurile din pădure, toate tremură în văzduh când se va rosti jurământul vostru sub steagul țării românești"¹⁹.

A doua zi, la 8 iunie 1917, pe platoul marginal al Iașilor dinspre Șorogari, detașamentul voluntarilor ardeleni și bucovineni purtând numele simbol "Alba Iulia" a și depus acel jurământ în fața regelui Ferdinand și a membrilor guvernului, a generalilor Berthelot și Scerbacev, a atașajilor militari ai Aliaților, ca și a reprezentanților bisericii, făgăduind dăruire totală pentru înfăptuirea idealului național. În cuvântul de răspuns, suveranul României făcea atunci o remarcă demnă de o mai atentă evaluare: orașul Iași îi primea pe voluntari "cu dragoste și cu încredere, ca pe *primii soli ai unirii neamului* (subl. n.s. – D.V.)". Faptic, așa și era, iar cuvântările sau amintirile ulterioare circumscrise momentului culminant al prezenței voluntarilor ardeleni și bucovineni la Iași – neuitata scenă din Piața Unirii din după-amiaza aceleiași zile – au întărit acea aserțiune. Secvențele delirante consumate în capitala unei țări greu încercată de suferințe și de umilințe, cu ostașii amestecați de-a valma cântând "Deșteaptă-te române" și imnul național, în timp ce "lumea urla și plângea"²⁰, constituiau, în expresia premierului Ion I.C. Brătianu, "*prima manifestare a întregirii neamului nostru* [...]. Bine ați venit – se adresa el voluntarilor – în acest colț al României, care de azi înainte, într-o întindere mică, are un cuprins mare, căci *prin înfrățirea voastră România mare este azi la Iași* (subl. n. – D.V.)"²¹.

Pentru Octavian Goga, semnificația jurământului depus de voluntarii ardeleni și bucovineni echivala cu "o spovedanie politică a unui popor făcută în fața lumii întregi, prin care Transilvania este legată pentru totdeauna de flamura României și, în același timp, *o piatră fundamentală pe care se zidește de pe acum istoria noastră* (subl. n.s. – D.V.)"²². La fel gândeau, rostindu-se cu argumentele specifice istoricului, bucovineanul Ion Nistor²³, ca și marele savant Nicolae Iorga²⁴, pentru care desăvârșirea unității naționale românești era ca și înfăptuită de

vreme ce convingerea în justețea cauzei stăruia în sufletele și în voința tuturor celor angajați cu maximă devoțiune în slujba ei.

Din partea voluntarilor a vorbit atunci “chipeșul ofițer” (cum și-l amintea mai târziu Const. Argetoianu) Victor Deleu, a cărui intervenție, perfect racordată momentului și rostită de la înălțimea – poate și simbolică – a soclului statuii lui Cuza Vodă – a fost, în expresia altui om politic și memorialist totodată, “o minune de neuitat, [...] una din cele mai puternice impresiuni oratorice din toată viața mea”²⁵. În numele camarazilor săi transilvăneni și bucovineni, el exprima hotărârea neclintită de a lupta “pe viață și pe moarte pentru dezrobirea pământului strămoșesc și împlinirea dorințelor de veacuri de a înfăptui idealul național [...]. Am plecat (din Darnița – n.ns.) cu gândul să mergem acasă fiindcă așa am vrut și vom prin biruință până la ai noștri, că doar *Carpații nu sunt atât de înalți cum îi cred unii [...]. Azi am devenit cetățeni ai României, dar ai unei Români Mari*” (subl. ns. – D.V.)²⁶.

Credința ferm exprimată de gazde și oaspeți în iminența materializării istoricului deziderat, pe fondul entuziasmului epidemic ce cuprinse toată suflarea omenească adunată atunci în Piața Unirii din Iași, părea să nu aibă alternativă. Fără să fi fost uitată, pentru că prea era încă vie în memoria românilor, drama de până atunci a țării se metamorfoza miraculos – sub impulsul acelor euforice clipe – în energia și clarviziunea necesare împlinirii idealului național. Iar epilogul festivităților, așa cum și-l reamintea același I.G. Duca, întârea convingerea generală în solidaritatea națională românească exprimată și social prin cuprinderea într-o uriașă horă a unirii a miniștrilor, parlamentarilor și generalilor alături de ostași, de orașeni și țărani: “Discursurile terminate, s-a încins o horă mare în toată Piața Unirii. Am jucat cu toții, Brătianu, Take Ionescu, generalii, publicul, doamnele [...]. De acolo au pornit voluntarii și publicul într-o entuziastă învâlmășeală, în sus, pe strada Lăpușneanu până la Palatul Regelui (actualul Muzeu al Unirii = n.ns.), unde a avut loc o formidabilă manifestație. Suveranul a ieșit la balcon cu Brătianu; de acolo, la Palatul Reginei, pentru a doua manifestație, apoi cortegiul s-a îndreptat spre Copou. Am renunțat să-l mai urmez. Eram obosit de mulțumire și saturat de entuziasm; știu însă că serbarea s-a sfârșit noaptea târziu, cu cântece, declamațiuni și cu artiștii Teatrului Național”²⁷. Între aceștia din urmă s-au aflat atunci, în mijlocul ostașilor încartiruiți pe platoul Regimentului 5 Roșiori din Copou, marii actori ai țării Constantin Nottara și Maria Filotti²⁸.

Judecând încă “la cald” acel eveniment, P. Nemoian reproducea declarația unui ofițer francez, potrivit căreia, “nu oricare popor este capabil de o asemenea explozie de sentimente, ca și însușirea ce a văzut-o la Iași. Numai solemnitatea în sine a fost considerată mai mult ca o bătaie câștigată, pentru că ea consfințea unitatea noastră de aspirațiuni și unitatea de credință a tuturor românilor”²⁹.

Semnificație întrucâtva asemănătoare, asociată unor nuanțări specifice diplomatului de carieră, atribuia festivităților de la Iași contele de Saint-Aulaire, ministrul plenipotențiar al Franței în România, în cuprinsul unui raport destinat președintelui Consiliului de Miniștri francez, Alex. J. Ribot: “Publicul român a făcut transilvănenilor o primire entuziastă și nu puteai să nu rămâi uimit văzând pe acești soldați bine echipați și bine instruiți defilând pe străzile orașului, toți într-o excelentă formă fizică și a căror calitate de voluntari garanta ținuta morală [...]. Se poate spune că acum românii au încredere în armata lor [...]. Sărbătoarea transilvănenilor a produs, totodată, o influență favorabilă asupra moralului armatelor ruse [...]. Un reviriment s-ar fi produs în rândul Sovietelor, care văd acum intrarea românilor în Transilvania ca o operă de eliberare și nu, ca până de curând, ca o întreprindere injust anexionistă”³⁰.

Optimismul degajat de festivitățile de la Iași în cele mai diverse medii ale societății românești, ca și impactul produs în cercurile politico-diplomatice sau militare de mai largă extensie, au găsit atunci în presă vehiculul potrivit nu doar pentru necesara informare, ci și pentru crearea unei stări de spirit compatibilă cu drumul speranței către certitudine. “Unitatea sufletească a românilor – scria ziarul “Mișcarea” în chiar ziua sosirii voluntarilor la Iași – se manifestă astăzi printr-o unitate activă și puternică. Zile bune se anunță!”³¹ După numai două

zile, răstimp în care festivitățile se încheiaseră, același ziar, previzionând, nota: "*Unirea Ardealului și a Bucovinei cu «șara» s-a făcut ieri la Iași*, căci acolo e Ardealul și Bucovina unde sunt cei mai scumpi fii ai lor, unde sunt credințele și puterea, sufletul și brațul, în sfârșit libertatea, ale poporului care a rămas vremelnice numai cu trupul sub vechea tiranie, după ce și-a trimis tot ce avea mai nobil și mai sfânt sub steagurile românești dezrobitoare (subl. n. – D.V.)."³²

O altă gazetă, "Acțiunea română", deplângând soarta tristă a transilvănenilor și bucovinenilor, constrânși la începutul războiului să lupte sub steagul vrăjmașului, saluta, sub semnătura lui Emil Nicolau, prezența voluntarilor la Iași prin cuvintele: "Voi sunteți primele flori prevestitoare ale victoriei de mâine!"³³. Ideea se regăsea, mai nuanțată și mai expresivă, în articolul *Zile istorice*, publicat în ziarul "România" din 11 iunie 1917 de Mihail Sadoveanu: "Zilele acestea, când voluntarii ardeleni s-au unit cu ostașii României libere, pentru lupta dreptului nostru, care nu poate duce decât la izbândă, zilele acestea istorice vor rămâne scrise în analele neamului, alături de momentele cele mai mari, cu zilele de la Alba Iulia, cu cele din Câmpia libertății, cu cele de la 1859. Însuflețirea ce-le-a întovărășit e o dovadă pentru aceasta: Mult încercatul nostru popor, după nespuse amărăciuni, găsește în propria-i durere și jertfă încordarea supremă. Legiunile biruinței se adună; și am simțit în întreg sufletul acestui popor atâta voință de a se elibera din tragicul întuneric al trecutului, încât nu este putere ca să mai poată opri fapta, cum nu este putere ca să poată stăvili răsăritul de soare"³⁴.

În onoarea primului eșalon de voluntari ardeleni și bucovineni sosiți la Iași – al căror număr adăugând și pe refugiați a sporit în cursul anului 1917 până la aproximativ 30.000³⁵ – profesorul dr. Toma Ionescu a publicat o scrisoare deschisă prin care anunța inițiativa unei subscripții publice vizând confecționarea unui drapel destinat oaspeților "în memoria acestui act sublim și atât de înălțător pentru neamul românesc"³⁶.

Încheind această sumară listă a superlativelor cu "zguduitoră întâmpinare", cum a fost calificată de Nicolae Iorga în *Memoriile sale*, întreaga ceremonie de la Iași, putem concluziona că – prin motivație, strategie, acțiune și impact – *episodul Darnița își desăvârșea în acele împrejurări propria identitate* în epopeea întregirii naționale românești. Odată ajunși în capitala de atunci a țării și depunând jurământul, voluntarii încetau de a mai fi, din punct de vedere militar, ardeleni sau bucovineni; ei deveneau ostași români, legați indisolubil de patria-mamă și de interesele vitale ale acesteia, pe care le-au slujit apoi cu arma în mână până la victoria finală.

Chiar dacă, din rațiuni organizatorice, voluntarii plecați din Darnița și ajunși la Iași, în răstimpul 3 iunie 1917-2 ianuarie 1918, aveau să fie cuprinși în unități de-sine-stătătoare purtând nume simbolice precum "Alba Iulia", "Turda" și "Avram Iancu"³⁷, țara i-a asimilat sărbătorește ca pe proprii fii, iar armata ca pe vrednicii ei ostași.

Alături de frații lor de dincoace de munți, ei și-au probat apoi devoțiunea atât în cadrul sângeroaselor înclăștări din vara aceluiași an de la Mărăști, Mărășești sau Oituz, cât și după reintrarea țării în război, când trupelor române, improspătate cu noi unități (legiuni) de voluntari, le-a revenit misiunea apărării și consolidării hotarului apusean al României Mari, eliberării Ungariei și lichidării regimului bolșevic al lui Bela Kun. Așadar, în ansamblul procesului desăvârșirii unității naționale românești, Darnița semnifică începutul faptic.

Inițiativa foștilor prizonieri a fost salutăată cu entuziasm și de cei câțiva studenți basarabeni la Kiev, cu prilejul sărbătorilor de Paști din același an, a căror conduită, mărturisită, a căpătat un puternic impuls în direcția națională: "Voi sunteți aceia cari ați întins brațul peste Prut și Carpați, surorii voastre, Basarabia, arătându-ne calea mântuirii. Voi sunteți aceia cari ați sădit în sufletele noastre sămânța idealului național"³⁸. Poate fi și această confesiune un argument al primatului *Darniței* în epopeea desăvârșirii unității naționale românești.

NOTE

- 1 Dr. Petru Nemoian, *Corpul voluntarilor români în Rusia*, Lugoj, 1921, p. 7.
- 2 Const. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol. II (1916-1919), ediția a II-a, București, 1989, p. 6-12.
- 3 *Ibidem*, p. 28-32.
- 4 Pentru detalii, vezi Baron Valeriu Kapri, *Cazul fostului colonel Alexandru D. Sturdza*, Oradea, 1926, p. 7-42.
- 5 Vezi, între altele, Dr. Petru Nemoian, *Prima Alba-Iulia. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului, Istoric general*, Timișoara, 1922; Constantin Enea, *Organizarea și acțiunile prizonierilor transilvăneni din Rusia (1917-1918)*, în "Studii și articole de istorie", XI/1968; E. Hulea, *despre contribuția voluntarilor români la Unire*, în "Apulum", XIV/1978; D. Tușu, *Voluntarii români din Transilvania în lupta împotriva Puterilor centrale, pentru libertate națională și unitate, 1916-1918*, în "Studii", XXI, nr. 6/1968; Adrian Macovei, *Primul eșalon de voluntari transilvăneni și bucovineni la Iași (iunie 1917)*, în "Ziridava", XII, 1977.
- 6 Alexandru Șerban, *Brașovenii voluntari în armata română în timpul primului război mondial*, manuscris, p. 8.
- 7 Const. Kirițescu, *op. cit.*, p. 37.
- 8 Cf. Dr. Petru Nemoian, *op. cit.*, p. 20-24.
- 9 Ioan Nicoară, *Aspecte privind contribuția brașovenilor la lupta pentru desăvârșirea unității naționale a poporului român (1918)*, în "Studii și articole de istorie", XI, București, 1968, p. 189.
- 10 Dr. Petru Nemoian, *Corpul voluntarilor...*, p. 7-13.
- 11 Alături de mitropolitul V. Mangra, alți câțiva intelectuali ardeleni, precum V. Vlaicu sau N. Sulică, semnaseră acele incriminante declarații de fidelitate față de autoritățile austro-ungare, declarații pe care propaganda maghiară în străinătate le-a utilizat din plin pentru conservarea *statu-quo-ului* politico-administrativ al românilor din Transilvania (Idem, *Prima Alba-Iulia...*, p. 19).
- 12 Idem, *Corpul voluntarilor...*, p. 14-15.
- 13 Vezi Dumitru Preda, *România și Antanta*, Iași, 1998, p. 203.
- 14 *** *Marea Unire a românilor în izvoare narative*, București, 1984, p. 768.
- 15 Dr. Petru Nemoian, *op. cit.*, p. 16.
- 16 Apud Ion Agrigoroaiei, *Iașii în anii 1916-1918. Opinie publică și stare de spirit în timp de război, 1916-1917*, Iași, 1998, p. 147.
- 17 Eufrosina Popescu, *Constituirea primului batalion al voluntarilor transilvăneni și bucovineni. Sosirea la Iași-iunie 1917. Semnificația acestui eveniment*, în vol. *60 de ani de la făurirea statului național unitar român*, eds. Matei Vlad, I. Gheorghiu, Ioan Scurtu, București, 1978, p. 11-12.
- 18 Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. I, București, 1983, p. 413.
- 19 Cf. I. Agrigoroaiei, *op. cit.*, p. 149.
- 20 Cf. Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. IV, partea a V-a, ediție de Stelian Neagoe, București, 1992, p. 10-11.
- 21 "Acțiunea română", Iași, 10 iunie 1917.
- 22 "Mișcarea", IX (1917), nr. 129, 10 iunie, p. 2. Vezi și Octavian Goga, *Ne învață Mărășeștii*, ediție de Stelian Neagoe, Iași, 1983, p. 102-103.
- 23 Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei, 28 noiembrie 1918. Sturdza și documente*, București, 1928, p. 27.
- 24 "Mișcarea", 10 iunie 1917, p. 2.

26 "Evenimentul", XXV (1917), Iași, nr. 104, 10 iunie, p. 2. Vezi și Adrian Macovei, *Primul eșalon de voluntari transilvăneni și bucovineni la Iași (iunie 1917)*, în "Ziridava", Arad.

27 I.G. Duca, *op. cit.*, p. 206-207.

28 "Mișcarea", 10 iunie 1917, p. 2.

29 Dr. Petru Nemoian, *op. cit.*, p. 17.

30 1918 la români, *Documente externe (1916-1918)*, vol. II, București, 1983, p. 914-916.

31 "Mișcarea", 7 iunie 1917.

32 *Ibidem*, 10 iunie 1917.

33 "Acțiunea română", 10 iunie 1917.

34 Apud Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, p. 153.

35 Ștefan Pascu, *op. cit.*, vol. I, p. 414; vezi și Petru Nemoian, *op. cit.*, p. 26.

36 "Evenimentul", Iași, 9 iunie 1917, p. 1.

37 Const. Kirițescu, *op. cit.*, II, p. 37; Șt. Pascu, *op. cit.*, I, p. 415.

38 Dr. Petru Nemoian, *op. cit.*, p. 30.

THE "DARNIȚA" EPISODE IN ROMANIAN NATIONAL STRUGGLE FOR UNITY. A REEVALUATION (Summary)

During World War I the movement in favour of the complete union of Romanian territories got wider in scope. People from Transylvania, Bukowina and Bessarabia joined the fight for union in great numbers, either by rallying to the movements in Romania, or by militating in front of the Western allies and international public opinion for fulfillment of their wish for union in one Romanian national state.

Over 30.000 inhabitants from Transylvania and Bukowina enlisted in the Romanian army and fought for the liberation of their native land, while units of volunteers, formed of prisoners of Romanian origin in Austria-Hungary, were set up at Darnița (near Kiev) beginning with the summer of 1916, after Romania's entering into the War. The coming in Iasi of the first unity of volunteers from Darnița in June 1917 was received with a unspeakable enthusiasm by the Romanian inhabitants, authorities and political circles, because it signified more than a material help: the gesture symbolized the first step on the long way of the fulfillment of Romania's national unity.

PRELIMINARII ALE CELUI DE-AL DOILEA RAPT AL BUCOVINEI

Mihai-Aurelian Cărunto

În întreaga perioadă interbelică, Uniunea Sovietică a făcut din Basarabia piatra unghiulară a raporturilor sale cu guvernul român, atitudine ce a contribuit la menținerea unor relații tensionate între cele două state. Includerea Bucovinei printre pretențiile formulate în notele ultimative din iunie 1940 va fi receptată drept o noutate de mediile diplomatice străine, inclusiv de către înalți funcționari din cadrul Ministerului Afacerilor Străine de la București, cu toate că vecinul de la Răsărit și-a manifestat în diverse ocazii, mai mult sau mai puțin voalat, interesul și pentru „Țara Fagilor”. Din nefericire, această opinie s-a perpetuat până în prezent fiind împărtășită de mulți autori care abordează drama României în anul 1940. Prin urmare, am considerat necesară o analiză a impactului evenimentelor internaționale asupra situației Bucovinei în preajma și în perioada imediat următoare izbucnirii celei de-a doua conflagrații mondiale, în măsură să evidențieze factorii de risc ce amenințau direct *statu-quo*-ul acestei provincii românești înainte de ultimatumul stalinist.

Originile noului rapt al Bucovinei trebuie căutate în tendințele de modificare treptată a echilibrului dintre raportul de forțe stabilit pe continent prin sistemul tratatelor de la Versailles. Funesta politică de *appeasement* inaugurată la Munchen de democrațiile occidentale va sacrifica pe altarul unei păci iluzorii nu doar Cehoslovacia, ci chiar principiile ce stăteau la baza securității colective. Deoarece se simțea frustrat prin excluderea de la acest aranjament, Stalin – ce nu dorea „să scoată castanele din foc cu propriile mâini”¹ – a încheiat cu Hitler faimosul pact din 23 august 1939, care a reactivat expansionismul sovietic latent, direcționându-l spre Europa Centrală și de Sud-est. Fostul ministru de externe, Grigore Gafencu, remarcă: „Marea coaliție preventivă murise [...]. Estul european s-a trezit rupt de Occident”². Dacă în veacul al XVIII-lea declinul Imperiului otoman a contribuit în mod decisiv la anexarea unor provincii românești de o Austrie în plină ascensiune, acum slăbiciunea Apusului va atrage prăbușirea statelor intim legate de acesta. De aici înainte, soarta țării noastre, plasată pe linia de fractură geopolitică ce unea Marea Baltică cu Marea Neagră, va fi decisă de un mecanism necruțător ce avea la bază partajul sferelor de influență între Germania și Uniunea Sovietică. În aceste condiții, la sfârșitul anului 1939, România s-a transformat dintr-o țară „pândită” – cum atenționase la rândul său marele istoric Nicolae Iorga – într-un stat asediat.

Declanșarea războiului în Europa a redus și mai mult posibilitățile de manevră ale guvernului de la București ce va încerca să iasă din izolarea în care se găsea și să se adapteze la o realitate politico-militară în rapidă schimbare. După cum era de așteptat, Consiliul de Coroană desfășurat la Palatul Cotroceni în 6 septembrie 1939 va decide „observarea strictă a regulilor neutralității stabilite prin convențiile internaționale față de beligeranții din actualul conflict”³. Plasat între *Scylla* zvasticii și *Charibda* Kremlinului, statul român putea deveni în orice moment victima unei agresiuni armate sau (și) subiect al unui rapt teritorial. În timp ce Reichul și-a pus în practică planurile războinice atacând Polonia la 1 septembrie 1939 – pentru a desființa, așa cum procedase cu Cehoslovacia, un al doilea aliat al României – Uniunea Sovietică stătea în așteptarea evenimentelor, reacția ei continuând să rămână o mare necunoscută în multe privințe și poate de aceea cu atât mai de temut.

Pe lângă stabilirea atitudinii față de beligeranți, factorii de decizie de la București nu au neglijat adoptarea unor măsuri de siguranță militară. Astfel, *Directiva operativă Nr. 6* din 10 septembrie 1939 stabilea că Armata 3 avea misiunea de a opune față de înaintarea germană o rezistență cât mai puternică pe linia Sud Ceremuș și Prut – masivul Nord Cernăuți, iar în cazul

unui atac simultan sovietic de la est se prevedea „o primă rezistență pe Nistru, apoi va căuta să întârzie înaintarea inamicului până la Prut”⁴.

Bucovina va fi prima provincie românească care va cunoaște în mod nemijlocit urmările războiului germano-polon: drama zecilor de mii de refugiați care soseau prin punctele de frontieră de aici, zvonurile alarmiste ce contribuiau la menținerea unei atmosfere încordate etc. Situația se va agrava începând cu 17 septembrie, dată la care Armata Roșie a înaintat în răsăritul Poloniei sub pretextul „protejării” locuitorilor din părțile de vest ale Ucrainei și Bielorusiei⁵. A doua zi, la orele 8 dimineața, două tancuri sovietice au trecut podul de fier de la Zviniace, pătrunzând pe teritoriul românesc⁶. Deși ele vor fi nevoite să facă cale întoarsă, amenințarea era de acum mai mult decât evidentă.

Începând cu a doua jumătate a lunii septembrie, pericolul sovietic a început să fie perceput mult mai acut decât primejdia unei invazii naziste. În *Jurnalul* său, primul ministru Armand Călinescu își exprima neliniștea profundă în legătură cu intențiile viitoare ale Moscovei: „Înaintarea rușilor schimbă situația. Pericolul german se îndepărtează. Semne neliniștitoare din partea rușilor [...]”⁷. Spre exemplu, în timp ce inspecta frontiera, plutonierul Iurașcu, de la batalionul de grăniceri din Orășeni, a vorbit cu un țaran din Galiția de la care a aflat că „*soldații ruși vorbesc între ei, că vor face Crăciunul la Suceava, vechea frontieră a României*” (s.n.)⁸. Totodată, o comisie românească condusă de generalul Buniș, comandantul Div. 8 Infanterie, - ce a luat contact la 19 septembrie cu o delegație rusă pe podul de la Zviniace - a fost interpellată în legătură cu prezența pe teritoriul nostru a unor bande „care au scop să producă neînțelegeri între națiunea Română și cea Sovietică”⁹. O zi mai târziu, în cursul unei convorbiri cu Nicolae Dianu, șeful Legației noastre la Moscova, V.M. Molotov va pune sub semnul întrebării statutul de neutralitate al României datorită prezenței în țară a guvernului de la Varșovia și a resturilor armatei poloneze. Toate acestea indicau faptul că Uniunea Sovietică își rezerva dreptul de a interpreta, de o manieră proprie, Art. II, paragraful 5 al Convenției pentru definirea agresiunii, prin care era desemnat agresorul satelit ce oferă sprijin bandelor înarmate formate pe teritoriul său¹⁰. Deși atitudinea sovietică devenea tot mai ostilă și în mod vădit deschisă unor confruntări artificiale, nu s-au emis pretenții teritoriale la adresa României. Astfel, Nicolae Dianu a fost informat de președintele Consiliului Comisarilor Poporului cu privire la hotărârea Moscovei de a respecta, fără nici o rezervă, integritatea noastră teritorială¹¹, iar mareșalul Voroșilov a încercat să-l convingă pe atașatul militar al Franței, generalul Palasse, că „U.R.S.S. nu are nimic a cere României”¹².

Drept consecință a celei de a patra împărțiri a Poloniei, granița României cu Uniunea Sovietică se va extinde de la 812 la 1158,6 km¹³. Prin anexarea Galiției, Rusia s-a apropiat de Europa Centrală și a ocupat un aliniament strategic ce amenința Bucovina, provincie care până atunci s-a bucurat de siguranța impusă de vecinătatea unui stat prieten și aliat împotriva unei agresiuni de la Răsărit. În timp ce la finele secolului XVIII împărțirea Poloniei a atras după sine „detrunchierea” nordului Moldovei, aproximativ aceeași regiune era acum vizată de Kremlin. Totodată, în locul efemerei frontiere polono-maghiare stabilite după intrarea trupelor horthyste în Ucraina Subcarpatică în martie 1939 - eveniment ce la timpul său a fost mult sărbătorit atât la Budapesta, cât și la Varșovia,¹⁴ - s-a ajuns la un nedorit contact teritorial sovieto-ungar. Noua înaintare rusească nu putea decât să reamintească factorilor de decizie de la București de alianța Bela Kun - Lenin din 1919, ce urmărise să dea lovitură de grație tânărului stat unitar român. Cu ocazia unor întruniri la care s-a examinat situația militară, generalul Radu Rosetti va atenționa: „[...] posibilitățile noastre de apărare s-au micșorat din pricină că rușii aveau, prin ocuparea Galiției, posibilitatea să întoarcă apărarea noastră pe râurile Nistru, Răut, Prut, Jijia-Bârlad, Siret ca și pe dealurile ce despart aceste râuri.”¹⁵. După ce timp de două decenii România s-a pregătit pentru o rezistență pe Nistru, scontând pe un ajutor de la nord din partea Poloniei, era în pericol să fie atacată de Armata Roșie și din această direcție, prin Bucovina. În consecință, *Jurnalul de operații al Armatei 3* prevedea la 21 septembrie 1939 adoptarea unor contramăsuri impuse de înaintarea sovietică, printre care: debarcarea de trupe de

infanterie aparținând Div. 6 la Gara „Grădina Publică” (Sud Cernăuți) și regrouparea Div. 7 în zona Storojineț-Jadova¹⁶.

Existența unui important procent de minoritari în Bucovina putea reprezenta, în anumite condiții, un factor suplimentar de risc pentru integritatea statului român. Pericolul era cu atât mai evident cu cât precedentul polonez făcea posibil reluarea scenariului sovietic pentru „protejarea” ucrainenilor din Basarabia și Bucovina. În acest sens, Uniunea Sovietică a înțeles să pregătească din punct de vedere ideologic terenul cu mult timp înainte. Astfel, la Congresul al IV-lea desfășurat la Harkov în 1928, P.C.d.R. i s-a impus să accepte teza privind necesitatea luptei pentru „reunirea” Bucovinei cu Ucraina¹⁷. Acum, sub steagul revoluției proletare, Kremlinul avea ocazia să treacă la realizarea unor mai vechi planuri panslaviste folosindu-se de orice mijloace, inclusiv forța militară. „Înaintarea ei (a Uniunii Sovietice - n.n.) spre Marea Baltică, spre Bug și spre Carpații galițieni - nota Grigore Gafencu în *Jurnal* - poate însemna ocuparea unor poziții ofensive, după cum poate fi începutul unei acțiuni de expansiune națională. În amândouă cazurile, primejdia rusească întrece, din nou, în ce ne privește, pe toate celelalte”¹⁸.

După împărțirea Poloniei, propaganda sovietică împotriva României se va intensifica atingând cote alarmante. La Zalescziki, în apropiere de localitatea bucovineană Crisceatec (jud. Cernăuți), unde vin zilnic sute de oameni cu sfeclă pentru fabrica de zahăr de aici, au fost instalate megafoane care „se aud departe pe malul nostru până la Ștefănești”¹⁹. Prin intermediul lor locuitorii de la noi sunt informați că în Ucraina de Vest au fost confiscate averile boierilor poloni, pământul s-a împărțit la săraci, în școală, biserică și administrație este introdusă limba ucraineană, iar pentru ca toate acestea să pară cât mai credibile „vorbesc și țărani, care își arată mulțumirea pentru tot ce au primit, școlarii pentru că li s-au dat școală ucraineană etc”. Generalul Ioan Topor, comandantul Corpului de Jandarmi, era înștiințat la sfârșitul lui noiembrie 1939, prin intermediul unei adrese trimise de Regimentul 10 Jandarmi Suceava, că în ultimul timp, acțiunea filsovietică pe care o fac comuniștii în regiunea de nord a Bucovinei și Basarabiei „a luat forma unei propagande naționaliste ucrainene” (s.n.) și insinuează „că e mai bine ca toți ucrainenii să fie sub o singură stăpânire”²⁰.

Propaganda bolșevică și unele aserțiuni cuprinse într-o anumită literatură „istorică” sunt contrazise de faptul că în România au continuat să sosească numeroși ucraineni care doreau să se stabilească aici definitiv, fapt de neconceput în cazul nerespectării drepturilor acestei minorități. Spre exemplu, la începutul lui septembrie 1939, societatea ucraineană *Narodni Din* din Cernăuți a primit 16 tineri refugiați din Ucraina Subcarpatică ce au declarat că în Ungaria „erau foarte rău tratați, nu aveau voie să folosească limba maternă, pentru această „culpă” putând să fie internați în lagăre de muncă”²¹. În 6 mai 1940 vor intra clandestin în țară trei ruteni din Galiția sovietică - Zamarineac Nicolai, Priznec Mihai și Cocerhan Ioan - motivând că au făcut acest gest „din cauza mizeriei și a faptului că sunt evacuați în Siberia”²². În aceste condiții, ucrainenii din ținut au avut ocazia să fie bine informați asupra adevăratelor realități din „paradisul roșu”. Fără îndoială, evenimentele din anii 1939-1940, prin speranțele ce le-au trezit, vor stimula iredentismul unor grupări ucrainene din Bucovina, activând, totodată subversiunea comunistă orchestrată de Moscova.

Uniunea Sovietică s-a dovedit de la bun început un vecin incomod care nu punea mare preț pe relațiile de bună înțelegere cu România. În regiunea de graniță din nordul Bucovinei, plutăritul pe Ceremuș va întâmpina mari dificultăți din partea grănicerilor bolșevici care, „sub motiv că plutășii români au trecut de firul apei „îi arestau, pentru ca mai apoi să-i trimită „la diferite comandamente pentru cercetări [...]”²³. Autoritățile comuniste instalate în sudul Poloniei au luat chiar măsuri pentru încetarea plutăritului nostru pe Ceremuș, dar continuau operațiunile cu materialul lemnos propriu²⁴.

Frontiera dinspre Galiția cu U.R.S.S. a fost închisă câteva luni, timp în care traficul feroviar internațional va fi sistat. La 24 septembrie 1939, orele 17, - se precizează în *Buletinul informativ Nr. 14* semnat de comandantul Jandarmeriei din Bucovina, col. Gh. Barozzi - sovieticii au început să demonteze calea ferată ce lega podul de la Sniatyn de Orășeni pe o

distanță de 100 m²⁵. Prin urmare, va fi întreruptă una din principalele căi de comunicație dintre România și Germania, inclusiv transportul de mărfuri ce se făcea pe linia Cernăuți–Kolomeea–Lemberg–Silezia Superioară. Astfel, se explică demersul pe care l-a făcut ministrul nazist de externe Joachim von Ribbentrop, în 28 septembrie 1939, pe lângă Comisariatul Poporului pentru Afaceri Străine, fără însă a obține ulterior înlăturarea dificultăților legate de tranzitul româno-german²⁶. În urma intervenției pe lângă Stalin a lui Schnurre, șeful delegației economice germane, sovieticii au acceptat doar ca linia de la Sniatyn spre teritoriile poloneze alipite la Reich să nu fie lărgită²⁷. Cu toate că guvernul german și cel sovietic au convenit asupra reluării transportului pe calea ferată între Sniatyn–Lemberg–Premysl²⁸, iar Grigore Gafencu va informa Legația română de la Moscova că Direcția C.F.R. a aprobat redeschiderea începând cu data de 15 noiembrie a traficului feroviar²⁹, acest lucru va întârzia datorită tergiversărilor părții ruse. O convenție cu sovieticii se va încheia la Orășeni (jud. Cernăuți) de abia în primăvara anului 1940, după care s-a reluat și tranzitul de mărfuri prin această stație³⁰.

Asemănător cu aliații lor naziști, sovieticii se vor dezice în mod public de tratatele semnate anterior transmițând totodată semnale clare că nimic nu-i va putea împiedica în viitorul apropiat să atingă anumite obiective. Noul ministru român la Moscova, Gh. Davidescu, ce a asistat în toamna anului 1939 la lucrările sesiunii extraordinare a Sovietului Suprem, va remarca faptul că deși discursul de politică externă a lui Molotov nu a făcut nici o referință directă la România, declarația acestuia privind noua concepție asupra noțiunii de agresiune și agresor „ne permite a prevedea rezerve împotriva acordurilor de la Londra din 1934”³¹. Spre deosebire de „dinamismul” național-socialist, imperialismul bolșevic va opta, pe moment, în favoarea obținerii unor concesii treptate din partea statelor vizate. Astfel, în septembrie – octombrie 1939, U.R.S.S. a încheiat cu Lituania, Letonia și Estonia o serie de tratate în temeiul cărora forțele armate sovietice își vor stabili aici baze terestre, navale și aeriene³². În *Memoriile* sale, premierul britanic Winston Churchill consideră noua politică sovietică „realistă în cel mai înalt grad”, fiind de acord cu intențiile rușilor de a ocupa unele teritorii străine „cu forța sau prin fraudă înainte de a fi atacați”³³.

Pentru a îndepărta o mai veche atmosferă nefavorabilă – determinată de părăsirea postului, în februarie 1938, de către Butenko, fost însărcinat *ad-interim* la Legația sovietică din București – România a încercat să lărgască raporturile de bună vecinătate cu Uniunea Sovietică. La sfârșitul unei convorbiri cu Vladimir Potemkin, adjunctul lui Molotov, Gh. Davidescu a subliniat „interesul pe care Guvernul român îl atașează numirii unui Ministru al U.R.S.S. la București [...]”³⁴. Pe ordinea de zi a Kremlinului figurau însă cu totul alte priorități ce aveau în vedere exercitarea de presiuni asupra Finlandei urmată de reactualizarea „problemei Basarabiei”.

În primul caz lucrurile nu se vor rezolva la fel de simplu cum s-a petrecut cu cele trei state baltice. Conducătorii delegației finlandeze, ce au negociat în perioada octombrie-noiembrie la Moscova, vor respinge pretențiile teritoriale sovietice invocând statutul de neutralitate al țării³⁵. În același timp, se va semnala mobilizarea unor importante forțe aparținând Armatei Roșii la granițele noastre de nord-est ce indica faptul că la terminarea negocierilor cu Finlanda se va produce un atac împotriva României. La mijlocul lunii octombrie, generalul Palasse îi confirma ministrului român la Moscova, Gh. Davidescu, informațiile asupra „concentrării a trei grupuri de armată sovietică în apropierea frontierei ruso-române :*primul la nord de Cernăuți* (s.n.), al doilea - cu șase divizii motorizate și alte unități - la 140 km la Răsărit și al treilea în lungimea căii ferate Tiraspol-Odesa”³⁶. De asemenea, se va constata o intensificare a activității serviciilor secrete bolșevice în provinciile vecine cu Uniunea Sovietică. La sfârșitul lui septembrie 1939 a fost arestată la Cernăuți o întreagă rețea de spionaj – instruită și apoi trimisă în țară de Centrul de informații din Kiev – ce trebuia să transmită date cu caracter militar prin intermediul unui aparat de emisie-recepție³⁷.

Deoarece convorbirile diplomatice ruso-finlandeze pe tema rectificărilor de frontieră nu au dat nici un rezultat, Armata Roșie va invada Carelia la 30 noiembrie, după ce în urmă cu două zile fusese anulat în mod unilateral tratatul de neagresiune din 1932³⁸. În speranța unei

rezolvări rapide a conflictului, liderii de la Kremlin urmăreau să treacă neîntârziat la consolidarea flancului de sud al imperiului. Potrivit corespondentului de presă american William Shirrer, conducerea Uniunii Sovietice, convinsă fiind că Armata Roșie va ajunge într-o săptămână la Helsinki, a fixat chiar data de 6 decembrie pentru atacul asupra Basarabiei³⁹. În pofida declarațiilor unor înalte oficialități române, planurile armatei nu prevedeau apărarea Basarabiei, ci doar acțiuni de întârziere la Nistru și pe căile de invazie – ce trebuiau executate de două divizii de cavalerie – rezistența principală în cazul unui atac sovietic urmând a fi organizată pe Prut⁴⁰. Astfel, **ocuparea sudului Poloniei, ce amenința în mod direct „Țara Fagilor”, dădea o lovitură suplimentară sistemului defensiv dinspre răsărit al țării făcând problematică o apărare eficientă a Basarabiei**.

Cu toate că Moscova a evitat să facă cea mai mică aluzie la Bucovina, pericolul era la fel de real și în cazul acestei provincii românești, în primul rând pentru partea sa nordică (interfluviul dintre Nistru și Prut) care, în cazul anexării Basarabiei la U.R.S.S., reprezenta *un coridor de legătură inevitabil* cu Galiția sovietică. Acest fapt nu a fost trecut cu vederea de unii observatori străini, familiarizați cu istoria regiunii, ce intuiau sensul ultimelor schimbări teritoriale din centrul și sud-estul Europei. Un exemplu elocvent îl reprezintă articolul apărut în aprilie 1940 în revista americană „*Foreign Affairs*” – semnat de Philip E. Mosely, profesor la Universitatea Cornell, ce a petrecu un an în România ca trimis a Fundației Rockefeller – în care se arăta: „*De când Sovietele au anexat sudul Poloniei viitorul Bucovinei tinde să fie legat, ca niciodată înainte, de cel al Basarabiei*”⁴¹.

În condițiile în care aliații occidentali erau preocupați de sporirea capacității proprii de apărare, motiv pentru care nu-și mai puteau onora comenzile de material militar către guvernul de la București, statul român a trebuit să facă un efort considerabil pentru a începe să-și doteze forțele armate în conformitate cu cerințele războiului modern. Pentru a obține o parte din sumele necesare va fi lansat un împrumut de înzestrare a oștirii ce s-a încheiat la 10 februarie 1940 cu peste 10 miliarde lei subscriși⁴². La 26 februarie 1940 va apare Decretul-lege pentru organizarea și funcționarea Ministerului Înzestrării Armatei, organism ce avea rolul „de a înzestra armata cu tot armamentul, echipamentul și materialele de toate categoriile necesare apărării naționale [...]”⁴³. De asemenea, la începutul anului 1940, s-a trecut la ridicarea unui brâu de fortificații ce se întindea din preajma Aradului, în semicerc, până la Cetatea Albă⁴⁴. Marele Stat Major, prin adresa Nr. 9079 din 2 decembrie 1939, comunica Armatei 3 ordinul Ministerului Apărării Naționale pentru continuarea în timpul iernii a lucrărilor de organizare a terenului, cu specificația ca „pe timp de ger mare să se lucreze în păduri”⁴⁵. În a doua jumătate a lunii februarie vor sosi detașamente de săpători la Lucavița de Jos, Jadova de Sus, Ropcea, Maidan, Iordânești, Dumbrava Roșie și în alte localități din nordul Bucovinei⁴⁶. Lucrările în această regiune precum și pe Nistrul inferior vor continua până la 18 iunie 1940. În Bucovina a activat Sectorul militar 11, cu reședința la Rădăuți, **ce va executa doar 24 din cele 498 de cazemate prevăzute, adică 5% din necesar** (s.n.)⁴⁷.

Sfârșitul ostilităților în nordul Europei, cu toată rezistența eroică condusă de mareșalul Mannerheim, va constitui un moment critic pentru statele balcanice și în special pentru România, ce se găsea de acum în „prima linie”, pe direcția tradițională de expansiune a imperialismului rus. Acest moment a permis Kremlinului să deschidă în mod oficial problema Basarabiei, dar experiența finlandeză – în condițiile în care era greu de întrevăzut un succes rapid al germanilor în Apus – a imprimat demersului sovietic un ritm lent și o anumită doză de incertitudine. Cu ocazia cuvântării pe care a ținut-o în fața membrilor Sovietului Naționalităților în ziua de 29 martie 1940, Molotov a declarat că U.R.S.S. nu are un pact de neagresiune cu România, fapt ce se explică „prin existența unei chestiuni litigioase nerezolvate, aceea a Basarabiei [...]”⁴⁸. Prin negarea existenței unui pact de neagresiune între Uniunea Sovietică și România, șeful diplomației sovietice ignora cu bună știință obligațiile ce decurgeau dintr-o serie de tratate internaționale semnate de ambele țări (vezi Protocolul de la Moscova din 9 februarie 1929 și Convenția încheiată la Londra în 3-4 iulie 1933)⁴⁹ care, nefiind denunțate în mod expres,

continuau să reglementeze relațiile bilaterale. Contrar tonului său moderat, discursul lui Molotov indica în mod cert că Moscova era decisă să revizuiască **prin orice mijloace** statutul teritorial al României.

Sporirea amenințării sovietice nu a trecut neobservată de locuitorii Bucovinei, inclusiv de minoritari care, în cea mai mare parte nu dovedeau nici cea mai mică dorință de a fi „eliberați”. La 30 martie 1940, cu prilejul unei întrevederi cu Wilhelm Filderman, dr. Nicolae Lupu a fost informat că „evreii din Cernăuți pleacă pe un cap de frica unei apropiate ocupații rusești”⁵⁰. Populația huțanească din regiunea de munte – preciza la 4 aprilie 1940 maiorul C.. Drăgulănescu, comandantul Legiunii de Jandarmi Rădăuți – afirmă că „*nu există o țară mai bună și mai indulgentă ca România, așa că la semnalul dat, își vor da viața pentru apărarea României Mari*”⁵¹. Drept dovadă a sincerității acestei atitudini, locuitorii comunei Putila s-au înscris, fără a fi forțați de organele fiscalului, cu suma de 200 mii lei la înzestrarea armatei⁵².

Pentru Kremlin însă – așa cum i-a declarat Molotov la 15 aprilie 1940 ambasadorului german Werner von der Schulenburg – „această chestiune (a Basarabiei – n.n.) nu este *sur le tapis*”⁵³. Totodată, însărcinatul sovietic pentru afaceri străine la Roma, Helfant, a căutat să liniștească aprehensiunile diplomatului român Raoul Bossy, încercând să-l convingă că un atac rusesc este „improbabil”, iar discursul lui Molotov reprezintă „o invitație la vals” pentru reglementarea raporturilor dintre cele două țări⁵⁴. Potrivit informațiilor obținute de un diplomat dintr-o țară neutră de la Molotov, Uniunea Sovietică conta pe o cedare teritorială din partea României, dar nu excludea „*obținerea dreptului de a-și amplasa garnizoane, în anumite zone din nord* (s.n.) și de a avea reprezentanțe și, probabil trupe în porturile române”⁵⁵. Cedarea unor baze militare constituia tot o problemă teritorială, iar exemplul baltic nu făcea deloc agreabilă ideea acceptării unei asemenea propuneri sovietice. Toate aceste semnale lăsau să se înțeleagă că Moscova va încerca să realizeze în etape aspirațiile sale, dar și faptul că **erau vizate regiuni nerevendicate în mod oficial, printre care și Bucovina**.

Situația dificilă în care se găsea statul român continua să constituie un subiect abordat cu predilecție de presa din străinătate. Astfel, ziarul „*Sunday Chronicle*” va publica o întreagă pagină cu fotografii și un articol semnat de viitorul premier britanic Winston Churchill, intitulat în mod sugestiv *Drama României*⁵⁶.

În acest context, Germania va deveni din ce în ce mai îngrijorată de posibilitatea periclitării propriilor interese din sud-estul Europei. Miza petrolului, dar și poziția geostrategică excepțională a țării noastre putea în orice moment determina conducerea Wehrmachtului să opteze în favoarea unui „război pentru România, nu împotriva României”⁵⁷. Drept urmare, zvonurile cu privire la o intervenție militară străină și o viitoare împărțire a României erau tot mai frecvente. Ziaristul american Walo Stefanski Arthur – ce a intrat în țară prin punctul de frontieră Orășeni la sfârșitul lui ianuarie 1940 – a declarat organelor de poliție din localitate că „în orașul Lwow circulă zvonul că România va fi împărțită între Germania și Rusia, rușii urmând să ocupe Basarabia iar Germania restul țării”⁵⁸. Ministrul de externe italian Galeazzo Ciano va fi informat de trimisul Budapestei, Baranyay, că, în condițiile unui previzibil atac rusesc în Basarabia, Germania a cerut drept de trecere pentru trupele sale care urmează să ocupe regiunile petrolifere românești⁵⁹. Totodată, Ungaria primea avansuri și din partea sovieticilor, la Radio Moscova vorbindu-se frecvent că trupele Armatei Roșii vor porni la luptă pentru Basarabia împreună cu „armatele ungurești viteze și cavalerești”⁶⁰. Din nefericire, oamenii politici de la București nu se vor folosi la momentul oportun de avantajele factorului petrol – acest veritabil *sine qua non* al războiului modern – sau de consecințele conturării tot mai clare a liniei Prutului ca limită a zonei de influență sovietice.

La semnalele neliniștitoare ce soseau pe diverse canale diplomatice se vor adăuga concentrările masive de trupe militare sovietice la granița comună. Șeful secției consulare a Legației României de la Moscova, Dan Telemac, informa Bucureștiul la începutul lunii aprilie asupra prezenței unor importante forțe rusești în regiunea Lvov-ului și cea învecinată cu Rusia Subcarpatică, atenționând: „*Armata Roșie face intense pregătiri pentru un eventual atac*

împotriva României, de la Nord la Sud, adică prin Bucovina de-a lungul văilor [...]”⁶¹. Un motiv în plus de îngrijorare pentru autoritățile române îl constituia intenția vădită a Kremlinului de a crea în mod artificial un *casus belli*, tactică folosită și în cazul Finlandei. În 10 aprilie 1940, șeful *Narkomindel*-ului, Viaceslav Molotov, l-a convocat pe Gh. Davidescu pentru a-i înmâna o listă cu preținse incidente provocate de grănicerii români, ocazie cu care va remarca pe un ton sever că „guvernul sovietic nu poate permite repetarea unor astfel de incidente”⁶². În urma tot mai deselor provocări, care în realitate veneau din partea sovieticilor, comandantul Legiunii de Jandarmi Rădăuți va recomanda subordonaților „să ocolească toate ocaziunile de a provoca sau de a fi provocați”⁶³.

În aceste condiții, guvernul român va continua să fie preocupat de posibilitățile respingerii unei agresiuni străine din orice parte ar veni ea. La data de 19 aprilie 1940, suveranul român Carol al II-lea va convoca la Palat pe președintele Consiliului de Miniștri, Gh. Tătărescu, pe ministrul Casei regale, Ernest Urdăreanu și pe Grigore Gafencu. Cu acest prilej a fost dezbătută situația țării, adoptându-se hotărârea să se opună rezistență armată în cazul unui atac german, dar și în cel al unei invazii sovietice⁶⁴. De asemenea, extinderea ostilităților în nordul Europei demonstra faptul că neutralitatea nu mai era o garanție pentru menținerea suveranității și integrității teritoriale.

Pregătirea atacului sovietic împotriva României – așa cum se preciza într-o notă informativă a Secției a II-a din cadrul Marelui Stat Major – a fost susținută de „o intensă activitate de spionaj pe întreg teritoriul țării și în special în Bucovina și Basarabia”⁶⁵. În acest scop, Uniunea Sovietică a sporit infiltrarea de agenți și va mobiliza propria „coloană a V-a” din țară reprezentată de P.C.d.R. La 8 mai 1940, Comitetul Executiv al Kominternului va adopta *Directivele pentru Partidul Comunist Român* prin care era criticată lozincă „apărării granițelor” și se reactualiza mai vechea idee a „dreptului naționalităților de a dispune de ele înșile până la despărțirea de statul român”⁶⁶. Moscova urmărea ca acțiunea sa cu caracter anexionist să fie considerată ca un act „eliberator” a minorităților „asuprite” și să se bucure de un cât mai larg sprijin din partea populației locale. Drept urmare, s-a trecut la intensificarea propagandei antiromânești și la pregătirea grupărilor teroriste ce vor acționa imediat după transmiterea ultimatumului la sfârșitul lunii iunie 1940.

Contracararea activității comuniste a fost una din problemele principale ce vor sta pe ordinea de zi a Consfătuirii consultative a autorităților militare și civile ale Ținutului Suceava, ce s-a desfășurat la Cernăuți în 22 ianuarie 1940. Cu această ocazie s-a hotărât identificarea și urmărirea propagandiștilor și agitatorilor, adoptarea de măsuri de contrapropagandă, îndepărtarea din sectorul C.10 Armată a indivizilor ce fac propagandă comunistă sau pentru trecerea românilor în U.R.S.S. ș.a.⁶⁷. Datorită întăririi măsurilor de siguranță numeroși agenți bolșevici vor fi descoperiți și arestați. În nordul Bucovinei – preciza o Notă a S.S.I. din 8 martie 1940 – autoritățile au depistat o organizație comunistă la Nepolocăuți (jud. Cernăuți), condusă de dr. Denber Mendel, ce avea ramificații și în alte localități din apropiere⁶⁸. După toate probabilitățile, înainte de desfășurarea operațiunilor militare, a fost pregătit din timp o parte din aparatul administrativ pentru regiunile ce urmau să fie „eliberate”. În localitatea Cozmeni (jud. Cernăuți) va fi trimis „tovarășul” Șar M. (fost deținut în închisorile românești înainte de emigrarea sa în Rusia) care a activat luni de zile în clandestinitate, iar după ocuparea nordului Bucovinei a ajuns membru al nomenclaturii comuniste din Regiunea Cernăuți⁶⁹. Nu au lipsit nici unele „inițiative” locale ce aveau în vedere preluarea conducerii în Bucovina în eventualitatea unei ocupații rusești. Astfel, în urma unei consfătuiri ce s-a desfășurat la Zastavna (jud. Cernăuți) se va stabili ca Isac Leibmann să fie numit primar, Hugo Neuman ajutor de primar, iar Chaim Finchental secretar și comisar⁷⁰.

În ziua de 10 mai 1940 germanii vor declanșa o ofensivă fulgerătoare în Vest ce se baza pe folosirea unor mari unități blindate de străpungere care acționau în strânsă legătură cu bombardierile în picaj, considerată pe bună dreptate de istorici „una din capodoperele artei militare pe plan mondial”⁷¹. Atacul nazist, ce nu a întâlnit o opoziție serioasă din partea aliaților,

a produs consternare și derută în rândul factorilor de decizie de la București, iar în scurt timp, prin consecințele sale, va modifica precarul echilibru din zona Balcanilor. Puși în fața acestor realități, tot mai mulți oameni politici sau cadre din conducerea armatei române – care nu au avut niciodată o atitudine filogermană – vor ajunge la concluzia că o apropiere de Reich este în măsură să constituie o contrapondere împotriva pericolului sovietic. În consecință, guvernul de la București și regele au început „o penibilă și șovăitoare încercare de a câștiga bunele grații ale lui Hitler”⁷². La 27 mai va fi semnat Pactul petrol – armament (*Ölpak*)⁷³ dar, după cum se va dovedi în curând, consolidarea pozițiilor economice ale Germaniei în economia românească nu a adus nici un avantaj de natură politică țării. Grigore Gafancu, ce nu putea să adere la recenta *Realpolitik*, își va prezenta demisia din fruntea Ministerului Afacerilor Externe, locul său fiind luat, la 1 iunie, de inginerul Ion Gigurtu, „cunoscut a fi persoana grata a naziștilor”⁷⁴.

În urma ordinelor primite, în perioada 15 aprilie – 10 iunie, trupele sovietice din componența Frontului de Sud condus de generalul G.K. Jukov vor fi concentrate treptat în apropierea graniței cu România⁷⁵. Activitatea febrilă a acestor unități militare consta în ameliorarea căilor de comunicații rutiere și feroviare, evacuarea satelor din preajma Nistrului, mișcări masive de forțe, recunoașteri terestre și aeriene etc.⁷⁶ O notă informativă din 7 iunie 1940 a Statului Major al Armatei 3 constata că zborurile ilegale ale avioanelor sovietice în spațiul aerian românesc au căpătat „caracterul unui sistem de lucru”⁷⁷. La 16 iunie 1940, generalul Iosif Iacobici, comandantul Armatei 3, împreună cu ministrul apărării naționale, Ioan Ilcuș, și cel al înzestrării armatei, Victor Slăvescu, au plecat la Rădăuți și Seletin pentru a vizita lucrările de fortificații, iar de aici la Cernăuți unde vor asista la o paradă militară⁷⁸.

Pe măsură ce sporeau presiunile străine la frontierele României, aspectele legate de siguranța militară se regăseau tot mai des și pe agenda de lucru a unor cadre cu funcții de răspundere din Bucovina. La 7 mai 1940 s-a desfășurat la Cernăuți, sub președinția rezidentului regal Gh. Flondor*, ședința *Consiliului de Colaborare al Ținutului Suceava* la care vor participa peste 50 de persoane din conducerea unor instituții civile și militare⁷⁹. Printre problemele privind paza teritoriului ce au fost abordate se numără: organizarea de echipe înarmate pentru „pararea tacticii insurecționale”; instruirea populației pentru combaterea tulburărilor interne; executarea unor exerciții de alarmare cu „momente” de greve, ocuparea unor autorități prin surprindere, revolte, lansarea de parașutiști sau manifeste; stadiul în care se găsește pregătirea operațiunilor în caz de evacuare ș.a.⁸⁰ Cu cele mai multe din situațiile anticipate cu această ocazie, autoritățile române se vor confrunta în zilele tragice ce au urmat ultimatumului sovietic. Dacă șefii unor instituții au fost informați cu unele aspecte generale legate de o eventuală evacuare, nu a fost luată nici o măsură pentru a pregăti din punct de vedere moral și material populația în vederea crizei ce amenința să izbucnească. Tratarea superficială a unor probleme de o asemenea importanță, atât la nivel central cât și local, va avea repercursiuni dintre cele mai grave pentru locuitorii Basarabiei și nordului Bucovinei, dar și în cazul administrației sau trupelor dislocate în cele două provincii.

La 2 iunie 1940 a sosit răspunsul Berlinului la Memoriul din 28 mai ce a spulberat speranțele că Reichul poate reprezenta un sprijin efectiv împotriva colosului de la Răsărit. Dimpotrivă, va fi lansat un semnal clar că sosise vremea scadenței și pentru poporul român prin următoarea întrebare: „Dacă și în ce măsură, România va fi dispusă a discuta eventualele dorințe de revizuire ale vecinilor săi, ca de pildă a Rusiei în chestiunea Basarabiei”⁸¹. Germania nu avea posibilitatea de a se opune ca Moscova să obțină ceea ce ea însăși a recunoscut ca aparținând sferei de influență sovietice, dar dorea ca aceasta din urmă să nu acționeze unilateral și în cursul unor eventuale tratative ruso-române să i se solicite intervenția pentru a exploata desfășurarea evenimentelor în avantaj propriu. **Considerăm că, în aceste condiții, o atitudine fermă a guvernului de la București ar fi fost în măsură să salveze Bucovina, provincie care nu era nominalizată în Protocolul adițional secret din 23 august 1939.**

Pentru a ieși din izolarea în care se găsea, guvernul român a încercat și o îmbunătățire a relațiilor cu Uniunea Sovietică prin încheierea unui nou acord comercial.

Propunerea pe care a făcut-o la 1 iunie 1940 ministrul român la Moscova, Gh. Davidescu, va fi respinsă de Molotov ce nu o considera „de actualitate” și pe motiv că „ambele state produc aceleași articole principale: petrol, grâu etc.”⁸². Imperiul comunist nu mai avea nici un interes în direcția dezvoltării relațiilor bilaterale, de moment ce se pregătea intens pentru a acapara străvechi teritorii românești, împreună cu resursele lor naturale și întregul potențial economic și demografic.

În prima decadă a lunii iunie, Kremlinul va adopta decizia de a interveni militar împotriva României, întreaga operațiune revenind Frontului de Sud, care cuprindea armatele 12, 5 și 9, având în frunte pe generalul Jukov⁸³. Comandamentul militar al Armatei Roșii a întocmit două variante de acțiune ce luau în calcul ipoteza respingerii, respectiv pe cea a acceptării de către guvernul de la București a pretențiilor teritoriale. Prima variantă, elaborată la 17 iunie 1940, prevedea că sovieticii, „printr-o ofensivă vertiginoasă executată de pe linia Nistrului, urmau să elibereze cu arma în mână Bucovina și Basarabia”, iar în cazul „rezolvării pe cale pașnică a problemei” urmau să fie introduse în cele două provincii doar o parte din trupe⁸⁴. **Prin urmare, obiectivele planurilor militare depășeau intențiile făcute publice de Molotov în cuvântarea din 29 martie, Moscova pregătindu-se și pentru anexarea întregii Bucovine.**

În același timp au fost intensificate măsurile ce aveau în vedere destabilizarea spatelui viitorului front. Organele de poliție aveau informații că, în caz de mobilizare, unii funcționari minoritari de la C.F.R. sunt instruiți să se intereseze de transporturile militare și să „paralizeze mersul regulat al trenurilor prin orice mijloace”⁸⁵. La mijlocul lunii iunie va fi arestat evreul Isac Merbaum ce propaga ideile comuniste printre locuitorii de pe valea Moldovei, pe care încerca să-i convingă că în teritoriile ocupate de Armata Roșie populația este fericită, deoarece „s-au ridicat averile de la cei bogați și s-au dat la cei săraci” și că în curând „vor trece (la sovietici –n.n.) chiar Regimente întregi”⁸⁶.

După înfrângerile repetate suferite de forțele franco-britanice și dezastrul de la Dunkerque, situația României devenea pe zi ce trece tot mai dramatică. La 4 iunie, Reginald Hoare, ministrul britanic la București, telegrafia *Foreign Office*-ului în legătură cu informația obținută de la primul ministru român Gh. Tătărescu, ce și-a exprimat opinia că în urma consolidării Reichului în Europa „guvernul sovietic ar putea să ceară Basarabia și Bucovina, independent de dorințele Germaniei [...]”⁸⁷. Conducerea armatei era de asemenea conștientă de faptul că o viitoare înaintare rusească amenința și Bucovina. Într-o sinteză din 19 iunie 1940, specialiști din cadrul Marelui Stat Major emiteau ipoteza că, în noile condiții internaționale, este posibil ca Uniunea Sovietică să-și îndrepte atenția asupra țării noastre „propunându-și să respingă pe români din Basarabia și Bucovina și eventual chiar să ducă frontul pe Carpații Răsăriteni [...]”⁸⁸. Cu toate că existau mari deficiențe în ceea ce privește dotarea cu tehnică militară și armament, **starea de spirit a armatei române era în favoarea rezistenței ferme în cazul unei invazii inamice.** Ordinele și directivele primite de unitățile militare dislocate la frontiere se axau pe cerința de a se opune rezistență fermă dacă teritoriul statului român va fi invadat. Această idee a fost reafirmată comandanților și șefilor de state majore din fruntea marilor unități ce se găseau în cele două provincii cu ocazia unei consfătuiri care s-a desfășurat în ziua de 22 mai 1940 la București⁸⁹.

Încetarea *de facto* a rolului Occidentului ca factor de putere și fixarea grosului armatei germane în Apus va produce un veritabil dezechilibru geostrategic în Europa răsăriteană de care s-a grăbit să profite Moscova. În perioada 15-17 iunie – după ce în prealabil au fost acuzate de „încălcarea grosolană a tratatelor de asistență mutuală”, - Lituania, Letonia și Estonia sunt ocupate de trupele ruse⁹⁰. În acest fel, U.R.S.S.-ul dobânda poziții cheie de unde putea supraveghea traficul naval pe Marea Baltică și amenința direct Prusia Orientală. În mod fatal, declanșarea unei acțiuni a Armatei Roșii pe flancul de Sud, împotriva României, nu era de acum decât o chestiune de zile. Presiunea militară la granițele de nord-est a crescut considerabil din a doua jumătate a lunii iunie și nu mai lăsa nici o îndoială asupra intențiilor vecinului de la Răsărit.

În lucrarea intitulată *Sinteză cu studiul ultimelor măsuri militare ale U.R.S.S. în preajma frontierei române*, datată 22 iunie 1940, se trăgea un semnal de alarmă în legătură cu intensificarea activităților Armatei Roșii ce "lăsă să se întrevadă că rușii pregătesc un război ofensiv contra României"⁹¹. Deosebit de îngrijorătoare erau manevrele sovietice din preajma Bucovinei. Astfel, în regiunile Kutu-Vijnița, podul C.F. Sniatyn, Serafinace au fost executate recunoașteri aeriene și terestre, iar dispozitivul militar va fi întărit prin sosirea de noi trupe⁹².

În condițiile în care deplina izolare politico-diplomatică a României a devenit un fapt împlinit, în rândurile cercurilor guvernamentale de la București s-a creat un anumit *curent defetist* ce nu a făcut decât să slăbească și mai mult puterea de rezistență în fața apropiatei lovituri pregătite în cele mai mici amănunte de Uniunea Sovietică. Pe parcursul unei discuții purtate cu reprezentantul Reichului, Wilhelm Fabricius, la 25 iunie 1940, ministrul de externe Ion Gîgurtu i-a declarat: „Rezistența, datorită stării armatei care de abia acum se formează și datorită lipsei de avioane și piloți pregătiți, este lipsită de sens”⁹³, precizare pe care germanii o vor transmite probabil la Moscova. În aceeași zi, Gh. Tătărescu îi raporta suveranului român că „moralul trupelor este admirabil, dar nu avem puțință de a rezista unui atac rusesc cu forțele ce le avem [...]”⁹⁴. Starea de spirit a factorilor de decizie din metropola de pe malurile Senei – ce a contribuit la rapida prăbușire a Franței – părea să se transmită în mod irezistibil omologilor lor din „Micul Paris”. **Potrivit opiniei noastre, „defecțiunea” ce a eliminat posibilitatea aplicării „modelului Mannerheim” a intervenit la cel mai înalt nivel cu câteva zile înainte de primirea notelor ultimative.** Astfel, intrarea în acțiune a Uniunii Sovietice nu a mai putut fi împiedicată, din moment ce noțiunile de neagresiune, independență, integritate erau de domeniul trecutului, iar mecanismul declanșat prin semnarea înțelegerilor de la Moscova continua să funcționeze aparent ireproșabil.

Pactul Molotov-Ribbentrop care, prin prevederile sale secrete, decidea soarta Basarabiei va plasa și extremitatea nordică a Moldovei în proximitatea unei zone extrem de labile din punct de vedere geopolitic ce corespundea cu regiunea tampon unde Reichul hitlerist și Imperiul sovietic își delimitaseră în mod arbitrar propriile zone de influență. Ocuparea Galiției la începutul celei de a doua conflagrații mondiale a avut ca efect imediat și „învăluirea” de către U.R.S.S. a Bucovinei, care era de acum – cel puțin partea sa dintre Prut și Nistru – direct vizată în cazul deschiderii problemei Basarabiei. Din punct de vedere strategic, înaintarea sovietică spre Apus transforma Bucovina într-un spațiu de manevră obligatoriu al Armatei Roșii pentru „întoarcerea” dispozitivului românesc defensiv de pe Nistru. Concentrările masive de forțe militare și repetatele manevre ale trupelor sovietice din preajma fostei granițe româno-polone au alarmat Marele Stat Major și cercurile guvernamentale de la București ce vor deveni conștiente de pericolul ce amenința această provincie. Pregătirea agresiunii împotriva României a fost însoțită de intensificarea propagandei comuniste, actelor de spionaj și a altor acțiuni ce urmăreau subminarea suveranității statului român în ținut. În mod aparent surprinzător, discursul comunist va face loc retoricii naționaliste, urmărindu-se atragerea simpatizilor minorității ucrainene în numele căreia Kremlinul va revendica la momentul oportun cele două provincii românești. Asemenea partenerilor săi naziști, Uniunea Sovietică se va delimita treptat de fostele tratate și angajamente internaționale pentru a putea trece la înfăptuirea unor mai vechi ambiții teritoriale. Rezistența finlandeză a amânat planurile lui Stalin dar, la 29 martie 1940, va fi dezgropată „secreta războiului” în chestiunea Basarabiei. Dacă în mod oficial demersul sovietic nu depășea cadrul unui *restitutio in integrum*, diverse semnale de ordin diplomatic sau militar indicau faptul că Moscova plănuia și anexarea Bucovinei. În tot acest timp, ca urmare a colaborării dintre cele două puteri totalitare, reperele politico-teritoriale trasate la Versailles dispăreau treptat de pe harta Europei. În aceste condiții, la fel ca la sfârșitul veacului XVIII, „Țara Fagilor” tindea să devină o victimă a propriei poziții geografice, Moscova dorind un *culoar strategic* care să lege Basarabia de Galiția. Ca și atunci, diplomația secretă și agresiunea vor sta la baza noului rapt în jurul căruia istoriografia sovietică a creat mitul „eliberării” Bucovinei de către Armata Roșie. Astfel, după două decenii de la reîntregirea în hotarele ei firești, Bucovina se găsea din nou în

primăvara anului 1940 într-un punct de răscruce al destinului său. Înfrângerea aliaților occidentali – care prin garanțiile din aprilie 1939 au temporizat într-o oarecare măsură revizionismul sovietic – deschidea calea spre fruntariile țării comunismului panslavist în plină ofensivă expansionistă.

NOTE

1. Lloyd C. Gardner, *Sfere de influență. Împărțirea Europei între marile puteri de la München la Ialta*, București, f.a., p. 72.
2. Grigore Gafencu, *Ultimele zile ale Europei*, București, 1992, p. 221.
3. „Monitorul Oficial”, Nr. 206 din 7 septembrie 1939, p. 5292.
4. Arhivele Militare Române (în continuare A.M.R.), *Jurnal de operații al Armatei 3*, 11-IX-1939 – 2-VII-1941, p. 3.
5. Vezi Leonida Loghin, *Al doilea război mondial. Acțiuni militare, politice și diplomatice*, București, 1984, p. 17.
6. Arhiva Națională Istorică Centrală (în continuare A.N.I.C.), fond Ministerul de Interne (în continuare M.I.), d. 305/1940, f. 90.
7. Armand Călinescu, *Însemnări politice. 1916-1939*, ed. Al .Gh. Savu, București, 1990, p. 432.
8. A.N.I.C., *loc. cit.*, f. 60.
9. *Ibidem*, f. 88.
10. Alexandru Cretzianu, *Ocazia pierdută*, ed. Valeriu Fl. Dobrinescu, Iași, 1995, p. 213 ;vezi și N. Titulescu, *Documente diplomatice*, București, 1967, p. 509.
11. Valeriu Fl. Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia. 1918-1940*, Iași, 1991, p. 125.
12. A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri (în continuare P.C.M.), d. 269/1939, f. 89.
13. *Apud* Sabin Manuilă, *Studiu etnografic asupra populației României*, București, 1940, p. 13.
14. Nicolas M. Nagy Talavera, *Fascismul în Ungaria și România*, București, 1996, p. 200.
15. Radu Rosetti, *Războiul pentru ree liberarea Bucovinei și Basarabiei*, în „Analele Academiei Române”, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tom XXIV, Mem. 16, București, 1942, p. 1-2.
16. A.M.R., *loc. cit.*, p. 9.
17. Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, București, 1995, p. 211.
18. Grigore Gafencu, *Însemnări politice. 1929-1939*, ed. Stelian Neagoe, București, 1991, p. 342.
19. A.N.I.C., fond Inspectoratul General al Jandarmeriei (în continuare I.G.J.), d. 74/1939, f. 248.
20. *Ibidem*; vezi și Dirk Jachomowski, *Die Umsiedlung der Bessarabien-, Bukovina- und Dobrudschadeutschen*, München, 1984, p. 48.
21. A.N.I.C., *loc. cit.*, f. 3.
22. *Ibidem*, d. 57/1939, f. 20.
23. Arhivele Naționale, Filiala județeană Suceava (în continuare A.N.S.), fond Prefectura jud. Rădăuți, d. 2/1940, f. 14.
24. A.N.I.C., fond P.C.M., d. 269/1939, f. 2.
25. Idem, fond M.I., d. 305/1940, f. 63.
26. Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938-1944)*, București, 1994, p. 334.
27. A.N.I.C., *loc. cit.*, f. 120-121.
28. *Ibidem*, f. 145.
29. *Ibidem*, f. 170.

30. Ilie Dugan, *Cronica evenimentelor anilor 1940-1941*, mss., Arhivele Naționale, filiala județeană Iași (în continuare A.N.I.), fond „frații Dugan”, vol. I, p. 423.
31. A.N.I.C., fond P.C.M., *loc. cit.*, f. 139.
32. G. A. Deborin, *Al doilea război mondial*, București, 1960, p. 83-84.
33. Winston Churchill, *Al doilea război mondial*, vol. I, București, 1996, p. 158.
34. A.N.I.C., *loc. cit.*, f. 66.
35. Vezi Aurel Preda-Mătășaru, *Finlanda: Războiul iernii (1)*, în „Revista de istorie militară” (în continuare R.I.M.), Nr. 1/1991, p. 31.
36. A.N.I.C., *loc. cit.*, f. 89.
37. Cristian Troncotă, *Mihail Moruzov și Serviciul Secret de Informații al Armatei Române*, București, 1997, p. 332-333.
38. Liddell Hart, *Istoria celui de-al doilea război mondial*, vol. I, București, f.a., p. 67.
39. Alexandru Cretzianu, *op. cit.*, p. 214.
40. Florin Constantiniu, Alesandru Dușu, Mihai Retegan, *România în război. 1941-1945. Un destin în istorie*, București, 1995, p. 30.
41. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond Conferința de Pace, vol. 124, 1946, f. 416.
42. Constantin I. Kirițescu, *România în al doilea război mondial*, ed. Gh. Buzatu, vol. I, București, 1995, p. 95.
43. C. Hamangiu, *Codul General al României*, vol. XXVIII, 1940, București, 1941, p. 238.
44. Eliza Campus, *Din politica externă a României. 1913-1947*, București, 1980, p. 507.
45. A.M.R., *loc. cit.*, p. 58.
46. *Ibidem*, p. 78.
47. *Veterani pe drumul onoarei și jertfei (1941-1945). Spre cetățile de pe Nistru. Mărturii, episoade, documente privind acțiunile Armatei Române în campania de eliberare a Basarabiei, nordului Bucovinei și Ținutului Herța. 22iunie-26 iulie 1941*, București, 1996, p. 47.
48. Alexandru V. Boldur, *Basarabia românească*, București, 1943, p. 162.
49. Vezi „Monitorul Oficial”, Nr. 70 din 27 martie 1929, p. 2418 și Nicolae Titulescu, *op. cit.*, p. 507 și urm.
50. Ioan Hudîță, *Jurnal politic (1 ianuarie 1940 – 6 septembrie 1940)* ed. Dan Berindei, Iași, 1998, p. 102.
51. A.N.I.C., fond I.G.J., d. 56/1939, f. 244.
52. *Ibidem*.
53. *Basarabia 1940. Documente*, ed. L. Bulat, Chișinău, 1991, p. 17.
54. Raoul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică*, vol. II, 1938-1940, ed. Stelian Neagoe, București, 1993, p. 230-231.
55. Valeriu Fl. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 146.
56. A.N.I.C., fond Ministerul Propagandei Naționale (în continuare M.P.N.), d. 1081/1939-1940, f. 36.
57. Franz Halder, *Jurnal (1939- 1942)*, ed. Elit, 1998, p. 109.
58. A.N.I., fond Rezența Regală a Ținutului Prut, d. 36/1940, f. 97.
59. Conte Galeazzo Ciano, *Jurnal politic*, Ed. Elit, f.a., p. 182.
60. Ion Constantin, *România marile puteri și problema Basarabiei*, București, 1995, p. 56.
61. *Ibidem*, p. 59.
62. Alexandru Cretzianu, *op. cit.*, p. 68 și 223-224.
63. A.N.I.C., fond I.G.J., *loc. cit.*, f. 6. În legătură cu incidentele provocate de sovietici în nordul Bucovinei vezi și Adrian Brișcă, *Raporturi de graniță sovieto-române, noiembrie 1918 – iunie 1941*, în „Arhivele Totalitarismului”, Nr. 1/1996, p. 53-54.
64. Grigore Gafencu, *Preliminarii la războiul din răsărit*, București, 1996, p. 281.
65. Gh. Buzatu, *Românii în arhivele Kremlinului*, București, 1996, p. 206.

66. Mihai Fătu, *Alianțe politice ale Partidului Comunist Român. 1944-1947*, Cluj Napoca, 1979, p. 67-68.
67. A.N.S., fond Prefectura jud. Rădăuți, d. 2/1940, f. 3-4.
68. Cristian Troncotă, *op. cit.*, p. 447.
69. Arhivele Naționale, filiala județeană Dolj, fond Prefectura jud. Dolj, d. 363/1940, f. 309.
70. A.N.I.C., fond I.G.J., d. 74/1939, f. 197.
71. James L. Stokesbury, *Scurtă istorie a celui de-al doilea război mondial*, București, 1993, p. 75.
72. Mihail Sturdza, *România și sfârșitul Europei. Amintiri din țara pierdută*, Alba-Iulia – Paris, 1994, p. 162.
73. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea a II-a, București, 1988, p. 1082.
74. A.N.I.C., fond M.P.N., *loc. cit.*, f. 73.
75. *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994*, eds., Ioan Scurtu și colab., București, 1994, p. 282.
76. Maria Sinescu, *Vara dramatică a poporului român*, în R.I.M., Nr.5, 1991, p. 11.
77. Ioan Scurtu, C. Hlihor, *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut și Nistru*, București, 1992, p. 23; vezi și Adrian Brișcă, *op. cit.*, p. 55.
78. A.M.R., *loc. cit.*, p. 106.
- * *Gheorghe Flondor* (1892-1976). Aparținând unei familii care a dat figuri marcante ale culturii și patrioți înflăcărați, fostul rezident regal va trece după război prin infernul închisorilor comuniste; vezi Mihai-Pânzaru Bucovina, *Gheorghe Flondor, ultimul rezident regal al Bucovinei*, Rădăuți, 2000, *passim*.
79. A.N.S., *loc. cit.*, f. 25.
80. *Ibidem*, f. 18.
81. Alexandru Cretzianu, *op. cit.*, p. 225.
82. *Basarabia 1940 ...*, p. 22.
83. *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente*, ed. Valeriu Matei, Chișinău, 1991, p. 26.
84. *Ibidem*, p. 26 și urm.
85. A.N.S., fond Poliția orașului Rădăuți, d. 1/1940, f. 37.
86. Idem, fond Prefectura jud. Câmpulung, d. 29/1940, f. 24.
87. Valeriu Fl. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 259.
88. *Istoria Statului Major General Român. Documente. 1859-1947*, București, 1994, p. 285.
89. Ioan Scurtu, C. Hlihor, *op. cit.*, p. 49-50.
90. G.A. Deborin, *op. cit.*, p. 125.
91. Maria Sinescu, *op. cit.*, p. 11.
92. *Ibidem*.
93. *Istoria Basarabiei...*, p. 286.
94. *Carol al II-lea. Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, vol. II, 1939-1940, eds. Marcel-Dumitru Ciucă, Narcis Dorin Ion, București, 1996, p. 197.

RÉSUMÉ

On présente la situation critique de la Bukovine dans le contexte politique international après l'accord de Moscou (23 août 1939) jusqu'aux derniers jours de l'ancien ordre européen et la chute du front occidental (mai-juin 1940). En absence d'un contentieux territorial ruso-romain dans la question de la Bukovine, l'U.R.S.S. avait ici des visibles intérêts stratégiques. L'auteur analyse avec objectivité l'intentions agressives de l'Union Soviétique à l'égard de la Roumanie et les facteurs du risque qui représente les préliminaires du rapt de la partie de nord de la Bukovine en 28 juin 1940.

STRĂMUTAREA GERMANILOR SUD-BUCOVINENI ȘI IMPACTUL ASUPRA SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI*

Ștefan Purici

Începuturile germanității est-carpatică se plasează cu secole în urmă, într-o perioadă premergătoare întemeierii Statului medieval moldovenesc. În pofida numărului lor insignifiant, germanii din Țara Moldovei au fost un factor important în dezvoltarea meșteșugăritului, comerțului și a vieții urbane în general. Ponderea și rolul lor în zonă au sporit vertiginos după 1775, când nord-vestul moldovenesc a fost incorporat Austriei. Constituind o administrație bine articulată, cu reguli stricte și clare, reprezentând modele de organizare a gospodăriilor țărănești și a activităților industriale, devenind națiune politică dominantă, nemții bucovineni s-au bucurat de respect în rândul românilor, ucrainenilor, polonezilor etc.

Primul război mondial și modificările politico-teritoriale din Europa central-estică au făcut ca mulți bucovineni de origine etnică germană, în special intelectuali¹, să părăsească provincia, stabilindu-se în spațiul german sau în alte părți ale lumii. În pofida faptului că, în perioada 1910-1930, în ansamblul populației, ponderea lor s-a redus de la 9,2%² până la 8,9%, numărul nemților a crescut în cele două decenii cu 2.460 persoane³. În județul Cernăuți viețuiau 19.586 locuitori de origine etnică germană (6,4% din populația județului), în Câmpulung – 19.109 (20,2%), în Rădăuți – 17.857 (11,1%), în Storojineț – 8.990 (5,3%), în județul Suceava – 9.991 (8,2%)⁴. Totuși, dacă numărul locuitorilor Bucovinei a crescut, în perioada respectivă, cu 7,3% (de la 794.945 la 853.009), cel al germanilor a sporit numai cu 3,37% (de la 73.073 la 75.533 persoane). Din punctul de vedere al ocupațiilor, 40,59% dintre nemții bucovineni practicau agricultura, 30,35% realizau activități industriale, 13,09% erau liber profesioniști, 6,51% erau angajați în diverse instituții publice, 5,58% în transporturi și 3,09% în sistemul comercial-financiar⁵.

Sub aspect identitar și politico-economic, integrarea provinciei în Regatul României, însoțită de procesul de românizare a vieții publice, a reprezentat un duș rece pentru reprezentanții fostei națiuni titulare a Cisleithaniei⁶. Treptat, trecând și depășind diverse convulsii și tensiuni politice ori culturale, germanii s-au adaptat sistemului politic românesc, desfășurând o bogată activitate națională⁷.

Către sfârșitul anilor '30, evoluția României a fost umbră de impunerea modelului autoritar de organizare a societății. Scoaterea în afara legii a partidelor politice și constituirea partidului unic au avut implicații negative și asupra comunităților neromânești. Funcționarea asociațiilor culturale și profesionale ale minorităților a fost îngrădită într-o anumită măsură, societățile naționale fiind puse sub o supraveghere strictă a organelor de poliție, siguranță și jandarmerie. Astfel, în aprilie 1940, prefectul județului Rădăuți adresa o dispoziție secretă Poliției și Legiunii de Jandarmi, prin care le aducea la cunoștință că „de la primirea prezentului ordin comunitățile minoritare cu toate secțiunile, cât și asociațiile lor anexe nu mai sunt autorizate a ține nici un fel de adunări, întruniri și defilări. Singurele manifestări și întruniri permise sunt [cele] ale Frontului Renașterii Naționale, potrivit normelor în vigoare. Numai în acest cadru membrii minorităților se vor putea aduna, renunțând la orice manifestare cu caracter iredentist”⁸. Confruntate cu opoziția cetățenilor de diverse etnii, cu nemulțumirea unor puteri

* Comunicare prezentată în cadrul Sesiunii a XIII-a de studii a Institutului Bukowina din Augsburg, cu tema “*Heim ins Reich!*” – *Die Umsiedlung der Deutschen aus der Bukowina – eine ethnische Säuberung?*, ce a avut loc la Augsburg, în perioada 21-23 februarie 2001.

europene, cu consecințele nefaste pentru relațiile bilaterale cu statele vecine, autoritățile române au fost nevoite să accepte o anumită liberalizare a activităților civice. Spre exemplu, la 9 mai 1940, Mihail Ghelmegeanu, ministru de Interne, transmitea prefectilor niște dispoziții interpretative confidențiale prin care anunța că sunt, totuși, permise procesiunile și pelerinajele cu ocazia sărbătorilor religioase, adunările generale ale comitetelor bisericești, ale „diferitelor asociații, societăți, reuniuni cu caracter economic, agricol, cultural”, toate acestea aparținând națiunii majoritare.

În ceea ce-i privea pe restul cetățenilor, ne-români, s-a menționat: „Se vor aproba, după apreciere, și numai de la caz la caz, adunările Cercurilor culturale ale preoților și învățătorilor minoritari, șezătorile culturale și reprezentările teatrale ale minoritarilor cu condițiunea ca programele acestora să fie comunicate din timp autorităților, care vor trebui să trimită delegați pentru a asista spre a se convinge că [manifestările] nu depășesc cadrul autorizării acordate”⁹.

Încă în ianuarie 1939, Comunitatea Germană din România a aderat la Frontul Renașterii Naționale, partid unic înființat de către regele Carol al II-lea¹⁰. În paralel, primind, probabil, indicații de la Berlin, germanii bucovineni au început să se pregătească de o eventuală strămutare în patria istorică.

Zvonul despre iminența evacuării germanilor din România s-a extins în urma susținerii, la 6 octombrie 1939, în Reichstag, de către Adolf Hitler, a unui discurs în care era afișată politica de repatriere a minorităților germane din estul și sud-estul Europei. Deja la 24 martie 1940, prefectul L. Nicolau raporta că aproape 500 de germani din orașul și județul Rădăuți își procuraseră de la parohiile evanghelice și romano-catolice așa numitele „Ahnennpass”, carnețe privitoare la originile lor de rasă. Acestea urmau a servi ca documente speciale „pentru a putea fi primiți în Germania în caz de transplantare a germanilor din Bucovina, ca oameni de pur sânge german”¹¹. În rândul tinerilor, pentru a evita posibila încorporare în rândurile armatei române, a fost declanșată o campanie de renunțare la cetățenia română. Astfel, la 20 mai 1940, prefectul județului comunica Ministerului de Interne că, la Notariatul Public din Rădăuți, fuseseră depuse actele respective de 107 persoane din zona Rădăuți și 15 din județul Suceava¹². Iar ziarul «Czemowitzer Deutsche Tagespost», la începutul lunii iunie 1940, relatează că peste 300 de tineri germani din Bucovina au plecat în Reich pentru a lua cunoștință de „practicile agricole” din Germania¹³.

Abdicarea regelui Carol al II-lea, la 6 septembrie 1940, și instituirea „Statului național-legionar”, condus de generalul Ion Antonescu, au permis reorganizarea germanilor din România. Acest proces era înlesnit de apropierea extrem de strânsă a guvernului de la București cu cel de la Berlin. La 17 septembrie, a fost dat publicității comunicatul *Ordine internă și relații corecte cu toți vecinii și cu minoritarii*, în care, pe lângă altele, șeful statului cerea „de la toți ca omul orice limbă ar vorbi și orice credință ar avea, să fie tratat ca om. Justiția este singura în drept să pedepsească, după lege, pe acei dintre străinii care sunt la noi, oricine ar fi ei, dacă greșesc față de legile Țării. În același timp, și presa, și publicul să nu uite că România are astăzi ca singur și unic sprijin în afară Axa și, în consecință, Germanii și Italienii, care trăiesc printre noi, trebuie să fie socotiți și tratați ca frații noștri”¹⁴.

Drept urmare, a fost creat Grupul Etnic German din România, cu sediul la Brașov, avându-l în frunte pe Andreas Schmidt¹⁵. În acest sens, a fost elaborată chiar o lege specială (nr. 830 din 20 noiembrie 1940), care stipula că Grupului Etnic German din România – „persoană juridică română de drept public” – îi aparțin toți cetățenii români care „au fost recunoscuți ca fiind de origine etnică germană din partea conducerii Grupului Etnic și înregistrați ca atare în registrul național” al formațiunii sus-menționate. Acesta putea arbora, pe lângă tricolorul românesc, drapelul german și putea adopta, cu aprobarea șefului Statului român, „dispozițiuni cu caracter de obligativitate pentru membrii lui”¹⁶.

După cum am menționat deja, autoritățile române aveau informații referitoare la o posibilă repatriere a etnicilor germani. Problema respectivă a provocat și interesul presei

bucovinene. Astfel, la 18 august 1940, ziarul „Glasul Bucovinei” informa cititorii că, pe la sfârșitul lunii septembrie, „90.000 germani din Basarabia vor fi repatriați în Germania” și că, în paralel, va începe și „repatrierea germanilor din Bucovina de Nord, care vor fi evacuați prin Polonia”¹⁷. Știri privitoare la procesul de strămutare a etnicilor germani din Basarabia și nordul Bucovinei au fost publicate cu regularitate de acest periodic bucovinean¹⁸, arătându-se că din prima provincie vor fi evacuați circa 90 mii persoane, iar din zona a doua – 36-38 mii¹⁹.

Ocuparea părții de nord a Bucovinei de către Uniunea Sovietică, la sfârșitul lunii iunie 1940, a determinat un amplu exod al populației, indiferent de origine etnică. Locuitorii germani din această regiune au primit dispoziții să rămână în locuințele și gospodăriile lor și să se supună trupelor sovietice care îi vor proteja. Numai cei care au fost militanți anticomuniști au fost sfătuiți să plece urgent în Transilvania²⁰. Odată sosiți pe teritoriul românesc, ei primeau foi de călătorie pentru a putea pleca în Germania. Astfel, potrivit unor date incomplete, la Secretariatul județean Rădăuți al Comunității Germane din România s-au prezentat, între 26 iulie – 13 august 1940, 99 de nemți nord-bucovenini, refugiați din Cernăuți, Crasna, Davideni, Jadova, Hliboca, Roșa, Storojineț etc.²¹ Strămutarea lor, cât și a celor din Basarabia, era coordonată și supravegheată de Legația Germaniei la București, precum și de un grup de funcționari, militari și specialiști (medici, ingineri etc.), trimiși de guvernul de la Berlin²².

Între timp, procesul de transplantare a nemților s-a extins și asupra unor teritorii aflate în cuprinsul României trunchiate. În ziua de 9 octombrie 1940, la București, au demarat tratativele privind repatrierea a circa 15 mii de germani dobrogeni și 45 mii de germani sud-bucovenini²³. Invocând opinia publicistului cernăuțean Fritz Poppenberger, exprimată în articolul intitulat *Abschied von der Südbukowina* (Adio Bucovinei de sud), tipărit în ziarul «Kronstädter Zeitung» (19. 10. 1940), redacția «Glasul Bucovinei» motiva necesitatea strămutării prin faptul că, după emigrarea conducerii Grupului Etnic German de la Cernăuți, care îi reprezenta pe germanii din întreaga provincie, „rămânerea pe loc a grupulețelor de nemți din sudul Bucovinei nu mai era posibilă”²⁴.

Potrivit anexei nr. 1 la *Convenția între Guvernul Regal Român și Guvernul Reichului German privitoare la repatrierea populației de origine germană din Bucovina de Sud și Dobrogea, în Germania*, încheiată la 22 octombrie 1940, în cadrul regiunii asupra căreia se aplicau prevederile actului respectiv au fost incluse și zone din județele Dorohoi și Botoșani²⁵, în care locuiau 1.136 de etnici germani²⁶, dar care, de fapt, nu făceau parte din Bucovina istorică. Erau supuse repatrierii „persoanele făcând parte din națiunea germană și domiciliind în teritoriul Bucovinei de Sud și al Dobrogei”, care și-au exprimat benevol dorința, „verbal sau în scris”, de a fi repatriat²⁷. Un acord suplimentar, din 28 mai 1941, prevedea evacuarea în Germania și a etnicilor germani cu domiciliul în alte zone ale țării, dar provenind din sudul Bucovinei sau Dobrogea²⁸. Capul familiei a fost „îndreptățit a face declarația de repatriere pentru întreaga sa familie și pentru cei ce locuiesc împreună cu el” (art.1), adică pentru bunici, nepoți, copii adoptivi sau aflați sub tutelă, „alți locatari, întrucât au o gospodărie comună cu persoanele ce urmează să fie repatriate” (art. 13)²⁹. De asemenea, prevederile Convenției româno-germane se refereau la militari, funcționari de stat și persoane aflate sub anchetă, condamnate sau întemnițate. Împreună cu comunitățile respective, în Germania au fost expatriate registrele parohiale, documentele și actele asociațiilor, societăților și sindicatelor germanilor, precum și cele ale „autorităților administrative din localitățile ce se repatriază în întregime sau în majoritate” (art. 2, § 3).

Pentru a supraveghea evacuarea germanilor din România, au fost desemnați doi împuterniciți speciali: Delegatul Führerului pentru chestiunile de recolonizare (Beauftragter des Führers für Umsiedlungsfragen) și Delegatul șef guvernamental român. În vederea gestionării procesului de strămutare, la București a fost înființat Biroul German însărcinat cu rezolvarea operațiunilor de repatriere (Deutsche Abwicklungsstelle für die Umsiedlung – D. A. S.), ai cărui angajați beneficiau de statutul de funcționari ai misiunilor diplomatice (art. 2, § 16). Sediul

delegatului Führerului pentru chestiunile de recolonizare se afla în orașul Gura Humorului, iar Comisariate Regionale au fost înființate în Rădăuți, Gura Humorului și Constanța. În 19 localități din sudul Bucovinei au fost fixate sediile comisarilor locali și ale reprezentanților acestora (art. 11). Partea germană a obținut dreptul de a fotografia și filma întregul eveniment (art. 22)³⁰. Pentru organizarea unui dispensar pentru cazurile de boli necontagioase, la dispoziția Comisariatului de Repatriere a fost pusă Casa de recreație din Gura Humorului, proprietate a Universității din Cernăuți³¹.

Comparând prevederile Convenției româno-germane cu cele ale acordului sovieto-german similar, încheiat la 5 septembrie 1940, istoricul Rudolf Wagner a evidențiat condițiile net favorabile pentru repatriați ale înțelegerii cu România, sub aspect uman, economic, financiar și istorico-cultural³². Doar un singur exemplu: în timp ce sovieticii au permis emigranților să ia maximum 50 kg³³ bagaj mare, 35 kg bagaj de mână și 2.000 lei din tot avutul lor³⁴, autoritățile române nu au impus nici o restricție în acest sens, obligându-se să evalueze la nivelul prețurilor pieței averea imobilă a celui plecat și să plătească toate debitele pe care le avea vreo instituție a Statului Român față de cei repatriați³⁵.

În pofida pierderii forței de muncă calificată și a asumării unui angajament financiar consistent prin preluarea în contul datoriei statului a valorii averilor emigranților, autoritățile române nu au făcut obiecții serioase față de intențiile Reichului, deoarece puteau folosi terenurile, inventarul agricol, casele, atelierele și uneltele germanilor pentru adăpostirea și despăgubirea parțială a propriilor refugiați din nordul Bucovinei³⁶ și Basarabia. În vederea coordonării acțiunii de strămutare a germanilor din România, în cadrul Ministerului Economiei Naționale a fost înființat Subsecretariatul de Stat al Colonizării și Populației Evacuate³⁷, cărui i-au fost subordonate un Comisariat General pentru Repatrierea Populației Germane, condus de Constantin Țopa, și trei Comisariate Regionale (cu sediile la Rădăuți, condus de Traian Vasilovschi, Gura Humorului, în frunte cu Ionel Negură, și Constanța). Activitatea acestora urmăea să se sprijine pe concursul „comisarului local, primarului comunei și șefului garnizoanei legionare”³⁸.

Repatrierea etnicilor germani din sudul Bucovinei și Dobrogea s-a realizat în două etape: între 1 noiembrie și 15 decembrie 1940, când au plecat 72.558 persoane, și între 20 mai și 20 iulie 1941, când au fost evacuate încă 4.875 persoane³⁹. Într-o primă perioadă, între părțile română și germană au apărut anumite neînțelegeri. Astfel, la 11 noiembrie 1940, Legația Germană din București informa Ministerul de Interne al României că șeful Comandamentului de repatriere a germanilor din sudul Bucovinei s-a plâns „că autoritățile respective române din Bucovina dispun mutarea funcționarilor minoritari germani din Bucovina în Vechiul Regat, Banat și Transilvania” și că cei „care se opun acestei mutări sunt informați că vor pierde dreptul la pensie”⁴⁰. Deoarece Prefectul de Rădăuți a raportat că în județ nu se aplicau asemenea măsuri, Ministerul i-a atras atenția „ca nici în viitor să nu se comită astfel de acte și să se acorde întreaga solitudine reprezentanților germani”⁴¹.

Operațiunile de evaluare a bunurilor ce rămăneau de la germani, au fost efectuate de către organismele abilitate române împreună cu reprezentanții locali ai D. A. S. Având în vedere faptul că, în urma pierderilor teritoriale din vara anului 1940, viața economică a României era parțial destabilizată, că refugiații basarabeni, nord-bucoveneni, dobrogeni și transilvăneni nu dispuneau de potențialul financiar necesar pentru a putea cumpăra gospodăriile sau bunurile germanilor, precum și oferta foarte bogată datorată numărului mare de emigranți, evaluarea averilor s-a făcut, în general, sub nivelul prețurilor de pe piața locală. Astfel, în Câmpulung Moldovenesc, în medie, casele au fost evaluate cu 24% sub prețul zilei, parcelele de clădire cu 29%, pământul agricol cu 88%, iar fânașul cu 45%. În Prisaca Dornei, casele au fost subevaluate cu 31%, pământul arabil cu 70% și fânașul cu 45%⁴².

Nu se pune, însă, problema relei voințe a părții române deoarece, așa cum raporta comisarul local, „evaluarea bunurilor rămase de la germanii repatriați din regiunea Câmpulung și

Prisaca Dornei s-a făcut în perfect acord cu taxatorii germani, dintre care în special domnul Georg Magnus Freiherr von der Goltz-Rogzov a avut o atitudine cavalerască și o înțelegere mai mult decât binevoitoare pentru noua situație creată Statului Român prin recolonizarea populației germane (...) De altfel, Comisariatul Local de repatriere Câmpulung nu a avut de înregistrat nici o reclamație în legătură cu lucrările de repatriere, iar colaborarea noastră cu membrii comisiei germane a decurs în cea mai perfectă armonie și în spirit de caramaderie reciprocă⁴³.

Un caz contrar s-a înregistrat în comuna Buhuși, județul Bacău, unde, la cererea expertului german, primarul, împreună cu șeful serviciului tehnic și agentul fiscal, au evaluat casa unui medic veterinar german la o sumă mult peste valoarea sa reală. Procesul verbal a fost predat delegatului german, care s-a folosit de el în mai multe ocazii⁴⁴.

La 30 noiembrie 1940, Comisariatul Regional pentru Repatrierea Populației Germane (CRRPG) atrăgea atenția primarilor comunală că „bunurile rămase de la germani sunt proprietatea exclusivă a Statului care singur dispune de ele prin organele sale” și că repartizarea caselor se face numai pentru refugiați sau, cu aprobare specială, pentru localnicii „nevoiași, muncitori și cinstiți, vrednici în toate privințele” dar numai în custodie⁴⁵ (subliniat în original - Șt. P.). Totuși, anumiți funcționari români au încercat să profite de situație, ocupând fără nici un drept imobile germane, autoritățile fiind obligate să intervină cu severitate⁴⁶.

Primul transport de germani strămutați, cuprinzând bolnavi și infirmi, a plecat din sudul Bucovinei la 12 noiembrie 1940⁴⁷, pe ruta Karlsberg – Radautz – Gurahumora – Dorna Watra – Klausenburg – Budapest – Wien⁴⁸ – Leipzig⁴⁹. Delegatului guvernului german Siekmeier, sosit la Gura Humorului cu o săptămână mai devreme, i se făcuse „o entuziastă primire”⁵⁰. Din Suceava, primul transport cuprinzând un număr de 500 persoane a plecat în ziua de 17 noiembrie⁵¹. Operațiunile de repatriere au fost susținute de către membrii Asistenței sociale național socialiste (Nazional-sozialistische Volkswohlfahrt), surorile de caritate ale Partidului Național Socialist German, Crucea Roșie Germană⁵². Potrivit unei statistici publicate de Joseph B. Schechtman⁵³, din cei 55.250 etnici germani din sudul Bucovinei majoritatea (46,2%) erau ocupați în industrie și meșteșuguri, 43,7% în agricultură și silvicultură, 3,7 în comerț și comunicații, 3,5% în profesii libere și 2,5% în servicii casnice⁵⁴.

Printre cei plecați s-au numărat multe persoane de alte origini etnice decât cea germană. Astfel, în rândul celor 81 de familii strămutate din comuna Dorna Candrenilor s-au aflat și români, ucraineni, slovaci, unguri⁵⁵. Au existat anumite cazuri în care bucovinenii au dobândit cetățenie germană fără a părăsi baștina⁵⁶. Este posibil ca negermanii să fi emigrat de teama extinderii dominației sovietice și din dorința de a pleca dintr-o potențială zonă de operații militare. Mulți dintre aceștia, alăturându-se românilor nord-bucovenieni care își inventaseră rădăcini etnice germane pentru a scăpa de puterea sovietică, au revenit în România în vara anului 1941. Astfel, în comuna Seletin s-au întors opt persoane, din care un român, un german, un polon și cinci ucraineni⁵⁷.

Chestiunea repatrierii bucovinenilor care își exprimaseră dorința de a se întoarce în România a fost încredințată Subsecretariatului de Stat al Românilor, Colonizării și Inventarului. În primăvara anului 1941, o comisie română s-a deplasat în Germania, având drept scop realizarea unui tablou al refugiaților și organizarea revenirii lor în țară. Toate cheltuielile comisiei, întreținerea și transportul refugiaților s-au făcut pe contul creditului în valoare de 20 milioane lei, deschis pe seama Ministerului Economiei Naționale⁵⁸. În cele 104 lagăre din jurul orașelor Breslau și Gleiwitz, examinate de comisie, au fost identificați 2.608 refugiați etnici români și 2.247 persoane de origine ucraineană și rusă, originari din nordul Bucovinei și Basarabia. Repatriții au fost aduși cu trenul până la Viena, iar de aici pe Dunăre până în România⁵⁹. În total, în vara anului 1941, în țară au revenit peste 6.000 de persoane⁶⁰, bucurându-se de „o frățescă și călduroasă primire”⁶¹. Până în toamna anului 1943 au fost readuse în patrie 8.217 persoane refugiate în Germania de sub ocupația sovietică⁶².

Cu toate că din partea de sud a Bucovinei au fost transplantate peste 50 mii de persoane⁶³, nu toți germanii s-au pronunțat pentru plecare. În 1941, în Bucovina locuiau încă 7.295 de nemți, care se vor retrage în Germania și Austria după 1944⁶⁴. În 1942, din 21 de funcționari ai Prefecturii Suceava, trei (14%) erau etnici germani⁶⁵, ca și prim-pretorul plasei Solca, secretarul comunei Părhăuți sau primarul comunei Solca⁶⁶. Mulți prinseseră rădăcini puternice, formând familii mixte⁶⁷, fiind legați sufletește de mica lor patrie. Peter Tomaschek, un mare intelectual, profesor de germană la liceul din Suceava și apoi la cel din Siret, considera că nemții trebuie să rămână în Bucovina, pentru a putea contribui în continuare la promovarea limbii și culturii germane și la menținerea unor strânse relații cu românii. Emigrarea fiului său în Germania, la 9 decembrie 1940, i-a fost fatală, acest cercetător și „pedagog de elită” murind a doua zi din cauza unui atac de cord⁶⁸.

Cum era privită însă strămutarea de către populația românească din Bucovina? Nu avem suficiente date pentru a reflecta atitudinea omului de rând – țăran sau meseriaș –, care, probabil, într-o anumită măsură se bucura de plecarea vecinului său, apreciind că va putea obține anumite bunuri mobile, terenuri sau unelte la un preț extrem de avantajos. În plus, el vedea eliminat de pe piață un puternic concurent al produselor și al muncii sale, sperând că, pe această cale, într-o perspectivă apropiată, situația sa materială și socială se va putea îmbunătăți considerabil. Dar și pentru acești români, plecarea unor „oameni de omenie și de ordine, muncitori pricepuți atât în domeniul agricol și al meseriilor, cât [și] în cel administrativ”⁶⁹, alături de care au trăit o viață în relații cordiale, au stabilit legături de rudenie, au preluat diverse particularități ale atitudinii germanilor față de muncă și societate și pe care i-au influențat la rândul lor, a provocat un gol sufleteș și comunitar.

Presa bucovineană a prezentat cu profund regret exodul etniei germane. Astfel, chiar din primele zile ale strămutării, ziarul «Glasul Bucovinei» consemna că „pitoreștile așezări” din partea de sud a provinciei sunt părăsite de „harnicii și vrednicii gospodari nemți, tovarăși de muncă ai țăranilor noștri (...) Desigur, nu cu inima ușoară și-au părăsit căminurile, atât de frumoase și îngrijite, vrednicii noștri concetățeni germani. Căci câte nu-l leagă pe om de glia în care s-a născut, a muncit și creat, și în care a coborât pe cei mai scumpi ai săi!”⁷⁰. Profesorul universitar cernăuțean Vasile Grecu, expunând cu sinceritate punctul de vedere al unei mari părți a intelectualității române, sublinia că oricine „cunoaște coloniile germane din Bucovina (...), nu poate resimți decât un sincer regret pentru plecarea acestor locuitori de ordine și de omenie ai pământului românesc”⁷¹.

Despărțirea constituia un motiv de emoție atât pentru cei care plecau, cât și pentru cei care rămăneau în Bucovina și își luau rămas bun de la concetățenii lor germani. De pildă, la 20 noiembrie 1940, la restaurantul «Rusu», cadrele didactice de la liceul sucevean «Ștefan cel Mare» i-au omagiat pe colegii lor Rudolf Gassauer, istoric și numismat, fost director al muzeului orașenesc, și Rudolf Strachmuzki, profesor al liceului respectiv, care urmau să părăsească România la 23 noiembrie. „Duioasă despărțire!...”, consemna corespondentul «Glasului Bucovinei»⁷². Aceeași publicație descria scenele ce se desfășurau în gara suceveană, de unde plecau zilnic trenuri cu câte circa 500 repatriați: „Cu ochii înlăcrimați germanii se despart de locurile în care cea mai mare parte din ei s-au născut și au crescut, precum și de prietenii români care îi însoțesc (...) Totul îți dă impresia unei adevărate migrațiuni, peste care plutește jalea unei despărțiri pentru totdeauna a două popoare care au trăit în bună înțelegere și prietenie”⁷³.

Dacă la nivelul relațiilor interumane, societatea românească a resimțit o mare pierdere în urma transplantării concetățenilor germani, la fel de grave au fost consecințele de ordin economic și social ale emigrării. Imediat după semnarea Convenției de recolonizare, Banca de Credit a Meseriașilor din București, conștientizând situația financiară precară a populației, a încercat să sprijine procesul de transfer al bunurilor germane în mâinile românilor. În acest sens, prefecturile și primăriile comunelor din sudul Bucovinei au fost solicitate să trimită „de urgență un tablou de meseriași români etnici care ar fi dispuși ca, în condițiile legii de înzestrare, să preia atelierele

existente ale germanilor emigranți sau să cumpere unelte sau mașini de la aceștia, dacă uneltele și mașinile sunt în bună stare de funcționare”⁷⁴.

Evaluarea situației realizată de către autoritățile române a dat un rezultat sumbru. Spre exemplu, potrivit răspunsurilor la adresa Prefecturii, date de 32 de primării comunale din județul Câmpulung, doritori de a prelua ateliere sau unelte ale germanilor s-au găsit doar în 16 localități. În număr de 100 de persoane, din care 50 erau în orașele Câmpulung Moldovenesc și Gura Humorului⁷⁵. În celelalte comune, în unele existau meseriași români care aveau propriile lor afaceri și nu erau dispuși să-și asume sarcini pe care nu le puteau duce la bun sfârșit, iar în altele fie nu existau meseriași sau ucenici⁷⁶, fie aceștia erau „sermani și n-au posibilitatea să-și cumpere uneltele necesare de la germanii care emigrează”⁷⁷.

Presa bucovineană avea să sesizeze importanța și rolul germanilor în economia provinciei doar după ce aceștia – scria «Glasul Bucovinei» la mai puțin de o lună de la începutul repatrierii – „s-au dus pe rând ca stolurile de păseri ... Și abia acum vedem ce **n-am făcut noi românii**: n-avem meseriași români, care să-i înlocuiască, deocamdată, în multe domenii: frizeri, croitori, lăcătuși, meșteri de hamuri, zețari etc. etc. Realitatea prea e crudă și cred că pe viitor vom da mai multă atenție acestei păături mijlocii”⁷⁸ (subliniat în original – Șt. P.). Pentru a suplini insuficiența reprezentanților clasei de mijloc, redacția recomanda înființarea unor instituții de învățământ care să pregătească meseriași, dând drept exemplu rodnică activitate a Societății Meseriașilor Români din Cernăuți. O soluție conjuncturală era propusă Prefectului județului Rădăuți de către preotul Vasiliu: „În urma plecării atâtor meșteri din orașul Rădăuți, am rămas fără meșteri buni și ar trebui să ne îngrijim ca să facem pe alții. Și precum acești meșteri nu se pot face prin sate, vin cu propunerea ca cei mai buni de prin sate să fie luați în orașul Rădăuți. Și la noi în Volovăț se găsesc asemenea oameni; ar fi bine să fie plasați în casele germanilor care au plecat. De exemplu, noi avem un meșter rotar care ar face mare cinste orașului prin meșteșugul lui, avem meșteri buni cizmari, tâmplari, chiar și un ceasornicar bun”⁷⁹.

Autoritățile române au rezolvat parțial problema prin preluarea activităților productive de către românii nord-bucovineni și basarabeni. Încă la 14 octombrie 1940 fusese dat publicității decretul-lege nr. 3445, ce prevedea scutirea totală de orice impozite sau taxe a refugiaților care „își vor reînmatricula firma lor sau vor înființa noi întreprinderi de orice natură”⁸⁰.

Însă orice decizie politică sau administrativă adoptată de guvern nu a putut suplini eliminarea unui element etnic care a fost unul dintre pilonii economiei bucovinene, un factor de civilizație și un modul de amortizare a unor potențiale tensiuni sociale sau interetnice din această parte a țării. Mulți dintre bătrânii satelor și astăzi își amintesc cu nostalgie de hărnicia, rigurozitatea sau amabilitatea vecinilor lor germani. Și atunci când doresc să aprecieze munca unui individ, ei spun: „așa lucrau numai nemții”, „e un lucru făcut de neam” sau „ai cap de neam”.

NOTE:

¹ Emanuel Turczynski, *Kontinuität und Wandel: Die Universität Czernowitz, ihre Professoren und Studenten in der Zwischenkriegszeit*, în Ilona Slawinski, P. Joseph Strelka, *Die Bukowina: Vergangenheit und Gegenwart*, Bern, Berlin, Frankfurt a. M., New York, Paris, Wien, 1995, S. 136; Rudolf Wagner, *Deutsches Kulturleben in der Bukowina*, în Rudolf Wagner, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler: ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina: Festgabe zu seinem 80. Geburtstag*, Augsburg, 1991, S. 93.

² Rudolf Wagner, *Die Bukowina und ihre Deutschen*, în Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 4.

³ *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*. Vol. II. *Neam, limbă maternă, religie*, București, 1938, P. XXVIII.

⁴ *Ibidem*, pp. 114, 120, 356, 430, 434.

⁵ *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, Vol. IX, *Structura populației României. Tabele selecționate din rezultatele Recensământului general al populației din 1930*, București, 1940, p. 767.

⁶ Kurt Rein, *Czernowitz und die Deutschen*, în Harald Heppner (Hg.), *Czernowitz: die Geschichte einer ungewöhnlichen Stadt*, Köln, Weimar, Wien, 2000, S. 88-94; Ștefan Purici, *Considerații privind continuitate și schimbare în viața politică a Bucovinei interbelice*, în „Xenopoliana”. Buletinul Fundației Academice „A. D. Xenopol”, VI/1-2, 1998, p. 114, *passim*.

⁷ Ștefan Purici, *Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între anii 1918 și 1940*, în „Analele Bucovinei”, IV, 1997, nr. 1, 2.

⁸ Direcția Județeană Suceava a Arhivelor Naționale (infra ANS), *Fond Prefectura Județului Rădăuți*, d. 18/1940, f. 13.

⁹ *Ibidem*, f. 14-14v.

¹⁰ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, 1999, p. 47.

¹¹ ANS, *Fond Prefectura Județului Rădăuți*, d. 18/1940, f. 10.

¹² *Ibidem*, f. 29.

¹³ „Czernowitzer Deutsche Tagespost”, 1940, 8 June, p. 6.

¹⁴ „Glasul Bucovinei”, 1940, 23 septembrie, p. 5.

¹⁵ „Glasul Bucovinei”, 1940, 30 septembrie, p. 4.

¹⁶ „Monitorul Oficial”, 1940, 21 septembrie, nr. 275.

¹⁷ „Glasul Bucovinei”, 1940, 18 august, p. 3.

¹⁸ *Ibidem*, 1940, 26 august, p. 6; 1940, 2 septembrie, p. 3; 1940, 9 septembrie, p. 6; 1940, 23 septembrie, p. 3; 1940, 30 septembrie, p. 4.

¹⁹ *Ibidem*, 1940, 9 septembrie, p. 6; 1940, 7 octombrie, p. 6.

²⁰ Rudolf Wagner, *Die Umsiedlung der Buchenland-deutschen vor 50 Jahren*, în Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 116-117.

²¹ ANS, *Fond Prefectura Județului Rădăuți*, d. 18/1940, f. 48-57.

²² „Glasul Bucovinei”, 1940, 23 septembrie, p. 1.

²³ *Ibidem*, 1940, 14 octombrie, p. 6.

²⁴ *Ibidem*, 1940, 28 octombrie, p. 2.

²⁵ *Vereinbarung zwischen der Deutschen Regierung und der Königlich-Rumänischen Regierung über die Umsiedlung der Deutschstämmigen Bevölkerung in der Südbukowina und der Dobrukscha in das Deutsche Reich*, în „Monitorul Oficial” (Partea I), 1940, 30 octombrie, nr. 254, p. 6178.

²⁶ *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, Vol. II, pp. 72, 178.

²⁷ *Vereinbarung zwischen der Deutschen Regierung und der Königlich-Rumänischen Regierung*, p. 6178-6179.

²⁸ Dorel Bancoș, *Social și național în politica guvernului Ion Antonescu*, București, Editura Eminescu, 2000, p. 110.

²⁹ *Vereinbarung zwischen der Deutschen Regierung und der Königlich-Rumänischen Regierung*, p. 6188.

³⁰ *Ibidem*, p. 6185-6190.

³¹ ANS, *Fond Prefectura Județului Câmpulung*, d. 19/1940, f. 18.

³² Rudolf Wagner, *Die Umsiedlung*, p. 118-120.

³³ *Ibidem*, p. 117.

- ³⁴ „Glasul Bucovinei”, 1941, 28 iunie – 1 iulie, p. 6.
- ³⁵ Rudolf Wagner, *Die Umsiedlung*, p. 119.
- ³⁶ „Glasul Bucovinei”, 1940, 4 septembrie, p. 4.
- ³⁷ „Monitorul Oficial” (Partea I), 1940, 29 octombrie, nr. 253.
- ³⁸ ANS, Fond Prefectura Județului Câmpulung, d. 61/1940, p. 52.
- ³⁹ Românizarea. Înfrățiri. 6 decembrie 1941 – 6 decembrie 1942, București, f. a., p. 97.
- ⁴⁰ ANS, Fond Prefectura Județului Rădăuți, d. 18/1940, f. 59.
- ⁴¹ *Ibidem*.
- ⁴² ANS, Fond Prefectura Județului Câmpulung, d. 61/1940, f. 72.
- ⁴³ *Ibidem*, f. 72-72v.
- ⁴⁴ Dorel Bancoș, *op. cit.*, p. 114.
- ⁴⁵ ANS, Fond Prefectura Județului Câmpulung, d. 61/1940, f. 69.
- ⁴⁶ *Ibidem*, d. 57/1940, f. 103v.
- ⁴⁷ „Glasul Bucovinei”, 1940, 11 noiembrie, p. 4.
- ⁴⁸ Rudolf Wagner, *Die Umsiedlung*, p. 121.
- ⁴⁹ Dorel Bancoș, *op. cit.*, p. 112.
- ⁵⁰ „Glasul Bucovinei”, 1940, 11 noiembrie, p. 4.
- ⁵¹ Mihai-Aurelian Căruntu, *Contribuții la cunoașterea situației orașului Suceava în perioada 1940-1941*, în „Suceava”. Anuarul Muzeului Național al Bucovinei, XXII-XXIII, 1995-1996, p. 388.
- ⁵² Dimitrie Gherasim, *Schimbul de populație între state*, București, 1943, p. 86.
- ⁵³ B. Joseph Schechtman, *European Population Transfers, 1939-1945*, New York, 1946, p. 231.
- ⁵⁴ Cf. Dorel Bancoș, *op. cit.*, p. 112.
- ⁵⁵ ANS, Fond Prefectura Județului Câmpulung, d. 57/1940, f. 104-111.
- ⁵⁶ *Ibidem*, Fond Prefectura Județului Rădăuți, d. 29/1942, f. 11.
- ⁵⁷ *Ibidem*, f. 16.
- ⁵⁸ „Monitorul Oficial” (Partea I), 1941, 18 aprilie, nr. 93.
- ⁵⁹ Dorel Bancoș, *op. cit.*, p. 117.
- ⁶⁰ „Glasul Bucovinei”, 1941, 28 iunie – 1 iulie, p. 5.
- ⁶¹ *Ibidem*, p. 7.
- ⁶² *Trei ani de guvernare, 6 septembrie 1940 – 6 septembrie 1943*, București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1943, p. 147.
- ⁶³ Rudolf Wagner, *Die Umsiedlung*, p. 122. Până în decembrie 1940, plecaseră circa 48.000 de germani (Mihai-Aurelian Căruntu, *op. cit.*, p. 388). Presa vremii consemna strămutarea a 55.000 de nemți din sudul Bucovinei („Glasul Bucovinei”, 1940, 24 decembrie, p. 5).
- ⁶⁴ Emanuel Turczynski, *Die Bukowina*, în Isabel Röskau-Rydel (Hg.), *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien, Bukowina, Moldau*, Berlin, 1999, p. 323.
- ⁶⁵ ANS, Fond Prefectura Județului Suceava, d. 81/1942, f. 26.
- ⁶⁶ *Ibidem*, f. 27v – 28.
- ⁶⁷ *Ibidem*, D. 69/1942, S. 3-10.
- ⁶⁸ „Glasul Bucovinei”, 1940, 24 decembrie, p. 3.
- ⁶⁹ *Ibidem*, 1940, 9 decembrie, p. 2.
- ⁷⁰ *Ibidem*, 1940, 28 octombrie, p. 2.
- ⁷¹ *Ibidem*, 1940, 11 noiembrie, p. 3.
- ⁷² *Ibidem*, 1940, 9 decembrie, p. 2.
- ⁷³ *Ibidem*.
- ⁷⁴ ANS, Fond Prefectura Județului Câmpulung, d. 50/1940, f. 3.
- ⁷⁵ *Ibidem*, f. 4-71.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 39.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 28.

⁷⁸ „Glasul Bucovinei”, 1940, 9 decembrie, p. 2.

⁷⁹ ANS, Fond *Prefectura Județului Suceava*, d. 45/1941, f. 2.

⁸⁰ „Monitorul Oficial” (Partea I), 1940, 14 octombrie, nr. 240, p. 5866.

Zusammenfassung

Der vorliegende Artikel ist eine ausgedehnte Form des Vortrags vorgestellt den 21-23. Februar 2001 in Augsburg auf dem 13. internationalen Symposium Bukowina-Institutes, das das Thema **„Heim ins Reich!” – Die Umsiedlung der Deutschen aus der Bukowina – eine ethnische Säuberung?**

Der Autor bezeichnet, dass, obwohl im November 1918 Bukowina hat aus dem Zusammensetzung Österreichs herausgekommen, die Mehrheit der bukowinischen Deutschen blieb in Rumänien. Der grosse Teil der Deutschen war in der Landwirtschaft (40,59%) und in die Industrie (30,35%) beschäftigt. Sie wurden in das politische Leben Rumäniens allmählich integriert und haben gekonnt, die reiche kulturelle und ökonomische Tätigkeit zu entwickeln.

In Zusammenhang mit dem, was in 1940 den Nordteil Bukowina und Bessarabien von Sowjet Union annektiert, Deutschland hat die Repatriierung der Deutschen aus diesen Regionen organisiert. Mit dem Ziel der Verwirklichung der Übersiedlung der Deutschen aus Bukowina, Bessarabiens und Dobrudscha die rumänischen und germanischen Mächte haben die speziellen Kommissionen gegründet. Nur waren aus dem südlichen Teil Bukowina in 1940-1941 Jahren über 50 tausend Deutschen evakuiert.

Diese Übersiedlung hatte die negativen Folgen für die Wirtschaft und die Kultur Bukowina. Die lokalen Rumänen sprachen das Bedauern anlässlich dessen offen aus, dass die Leute mit denen sie nebenan von den Jahrzehnten lebten und mit denen unterstützten die warmen Beziehungen und waren von den Familien befreundet waren erzwungen, für immer die verwandten Stellen zu verlassen. Im Artikel sind die zahlreichen Zeugnisse von der Reaktion der rumänischen Mächte und der einfachen Bewohner auf die Abreise der bukowinischen Deutschen gebracht.

CÂTEVA CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA OPERA ISTORICĂ MANUSCRISĂ A LUI TEODOR BĂLAN

Harieta Mareci

Descoperirea, în arhivele provinciale, a atâtor inedite documente bucovinene, critica și publicarea lor n-au constituit unica preocupare sau singura direcție de cercetare în activitatea lui Teodor Bălan. Pentru orice istoric, asumarea unei asemenea responsabilități – crearea de colecții documentare – implică riscul de a nu mai dispune de timp suficient pentru valorificarea informației dobândite. Cu siguranță, și Teodor Bălan știa că prin dedicarea sa în slujba acestui ideal, considerat de mulți ingrat, nu se putea aștepta sau nu trebuia să se aștepte la roade imediate. Totuși, pentru el, în istorie, ca domeniu ce însumează erudiția și „nesleita energie” a cărturarului, își puteau găsi câmp de acțiune, deopotrivă, și publicarea materialului arhivistic și elaborarea unor lucrări științifice care să consacre eforturile explorărilor minuțioase, asigurându-l documentului, o dată în plus, perenitatea.

Așadar, examenul activității istoriografice a lui Teodor Bălan n-ar fi complet dacă ne-am limita doar la orizontul documentar construit, ani în șir, cu un rar simț al meticulozității. Desigur, întâi de toate, Bălan a fost un remarcabil editor de izvoare, dar nu poate fi contestată, sub nici o formă, prestația-i de istoric și majoritatea scrierilor sale poartă amprenta aceleiași stăruințe laborioase. Nu în numărul lucrărilor stă importanța operei istorice a lui Teodor Bălan, ci în conținutul ei și aceasta rezultă, fără doar și poate, din orice analiză făcută, oricât de sumară ar fi.

La prima vedere, restituția lui vizează câteva probleme de istorie a evului mediu și de istorie modernă referitoare la Moldova și, respectiv, Bucovina. Studiul temeinic al scrierilor și nu doar lectura lor deschide însă o altă perspectivă din care ar putea și ar trebui privită opera istorică a lui Teodor Bălan. Fiecare temă propusă analizei dezvăluie, ca într-un caleidoscop, aspecte noi care privesc, nuanțat, latura economică, socială, politică sau culturală a chestiunii adusă în discuție.

Asupra caracterului operei istorice lăsate de Teodor Bălan nu s-a insistat prea mult, deși informațiile furnizate de scrierile sale au fost adesea consemnate, preluate sau reproduse întocmai. Nu se poate scrie istoria Bucovinei fără ca măcar vreunul din titlurile acestor publicații să nu fie amintit. Chiar problematica ce ține de evul mediu românesc capătă o altă dimensiune atunci când se iau în considerație și opiniile lui. E drept că în ambiția de a deține propriile proiecții asupra trecutului, Bălan n-a fost ferit de capcane, ca de altfel și alți profesioniști ai scrisului istoric. Există, în lucrările sale, și scăderi în interpretarea unor fenomene sau forțări în extragerea unor concluzii pe baza izvoarelor care lui i se păreau revelatoare, dar cel mai mare neajuns îl reprezintă azi cunoașterea vagă a operei istoricului bucovinean. Umilințele furcilor caudine ale cenzurii, suspiciunea sau „prudența” unor editori supuși ingerințelor stăpânirii, retragerea deliberată din freamătul lumii exterioare și claustrarea în liniștea cabinetului de lucru sunt doar câteva motive care fac ca numele și contribuția științifică ale lui Teodor Bălan să nu poată fi corect plasate în ierarhia istoriografiei românești.

Nu ne propunem să analizăm materialul istoriografic redactat de către Bălan de-a lungul timpului. Un examen amănunțit al întregii opere, menit să fixeze, în raport cu alte rezultate ale cercetării istorice, valoarea și actualitatea judecăților sale, ne-ar sili să extindem investigația pe foarte multe pagini, într-o carte chiar. Se cuvine, totuși, să semnalăm ceea ce azi s-ar putea adăuga pe lista creației istoriografice aparținând lui Teodor Bălan: manuscrisele.

În inventarele arhivelor și bibliotecilor din București și Suceava figurează peste 50 de titluri de manuscrise – colecții de documente și studii – texte mai mult sau mai puțin cunoscute, unele parcurse, altele ignorate, câteva citate ocazional; extrem de redus e însă numărul celor repuse în circuitul interpretărilor istoriografice. Întrucât în numărul 2/2000 al revistei „Glasul

Bucovinei” am avut prilejul să ilustrăm, tangențial măcar, valențele erudiției lui Teodor Bălan, descoperitorul și editorul de izvoare, amintind totodată și de culegerile documentare încă nepublicate¹, considerăm oportună relevarea altor aspecte ce țin de retrospectiva operei sale istorice manuscrise.

Nu tuturor le este hărăzit pragmatismul de a valorifica cu acuitate și promptitudine cele acumulate. Nici lui Bălan nu i s-a certificat, în chip firesc sau întotdeauna, valoarea prestației sale. Astfel, cel puțin patru însemnate lucrări despre Evului Mediu românesc n-au văzut lumina tiparului deși istoricul le trimisese diverselor edituri spre publicare, însoțite fiind de credința în puterea lor de-a contribui la lămurirea unor subiecte considerate, de altfel, controversate. Importanța pe care Bălan o acorda cercetării și rezultatelor dobândite în urma zecilor de ore de studiu sporea grație discernământului critic al informațiilor istorice cu care venise în contact. În fond, critica izvoarelor folosit de istoric la elaborarea materialului său era o rediscutare a chestiunii, în întregime.

De exemplu, tratarea problematicii „epocii premoldovenesti” - asupra căreia Bălan se oprișe în studii precum *Țara Sepenicului*², *Cetatea Hmielov*³ sau *Berladnicii*⁴ - trebuia continuată, după cum avertiza istoricul într-una din epistolele sale⁵, printr-o „trilogie” care să trateze denumirea statului medieval de la răsărit de Carpați. Spunem „trebuia” pentru că lucrarea proiectată în detaliu n-a văzut niciodată lumina tiparului, în formula dorită de autor. Din cele trei părți constitutive ale ei: *Caravlachia*, *Bogdania*, *Cara – Bogdania*⁶, *Valachia Maior et Minor*⁷ și *Numele Moldova*⁸, doar prima (în 1968) și ultima (în 1973) au fost publicate; restul e depozitat, încă, la Arhivele Centrale, în București. Planul fusese ambițios (dacă ținem seama de faptul că numai pentru *Numele Moldova* istoricul folosisese peste 200 de izvoare), iar finalizarea sa ar fi urmat să țințească nu doar publicarea unor informații „rămase necunoscute”, ci mai ales utilizarea acestora de către cercetătorii mai tineri, în stare să extindă cercetarea studiilor „în direcția începută de noi”⁹. Știind însă că orice creație va fi supusă judecății posterității, Bălan proclama legitimitatea actului critic: „Dacă rezultatul stăruințelor noastre făcute va fi negativ, vom fi bucuroși și atunci, fiindcă și un rezultat negativ este binevenit. Iar dacă în viitor se va reuși să se descopere originea numelui Moldova, atunci lucrarea de față va forma o verigă utilă în lanțul cercetărilor pentru elucidarea unei probleme dificile din istoria românilor”¹⁰.

Superficialitatea și relativitatea explicațiilor „date de autorii medievali, scriitori și călători”¹¹ și „formularea la întâmplare” a părerilor unora dintre „istoricii români moderni”¹² impuneau „studiul profund”, căci exprimarea unei simple păreri – spunea Bălan – nu însemna totodată și stabilirea unui adevăr¹³. Trebuia, așadar, să se recurgă la o analiză minuțioasă a pasajelor caracteristice din diverse istorii, memoriale sau note de călătorie, cronici, dicționare, în paralel cu însemnările din atlase și catagrafii rare, necunoscute sau neîntrebuintate. Nu putem considera ostentativă erudiția de care a dat dovadă istoricul atunci când a citat în lista lucrărilor consultate atâtea zeci de titluri, din care mai puțin de o treime erau românești, în timp ce celelalte erau latine, germane, poloneze, rusești ori franceze. Și cum „problema originii cuvântului Moldova se cere studiată în întregimea ei”¹⁴ era firească abordarea critică a mijloacelor documentare în care se strecuraseră erori sau care fuseseră compromise de o „imaginație excesivă”.

Pasul următor, nu mai puțin important, avea să-l constituie determinarea înțelesului unor toponime relative, de asemenea, la Moldova, toponime pe care Bălan le întâlnise în lucrările cronicarilor medievali. De pildă, *Bogdania* – nume dat țării de către turci – nu putea proveni decât de la *Bogdan I* Întemeietorul și nicidecum de la *Bogdan cel Orb*, cel ce se închinase turcilor, după cum susținea Grigore Ureche¹⁵. *Cara-Bogdania* sau *Bogdania Neagră* însemna „țară mică”, „situată la periferia” imperiilor, „acoperită de păduri” și care „produce grâu negru”¹⁶. *Valahia* este, de asemenea, o exclusivă „creație străină”¹⁷, pentru că „românii nu și-au zis decât români și nu valachi, iar țării lor niciodată *Valachia*”¹⁸. Nu atât „titlurile cu care domnii s-au împodobit”¹⁹ erau esențiale pentru ancheta istorică (pentru că ele dezvăluie limba cancelariilor, cu influențele sale străine inerente), cât mai ales „felul cum își zicea poporul român

însuși”²⁰. Cu alte cuvinte, se ivise prilejul examinării interogațiilor care parcurseseră vremurile: Cine sunt vlahii, cum s-au numit și cum au fost numiți românii?

Firește, un asemenea demers a presupus nu doar pregătire metodică, ci și stăruință în cercetarea documentației de care a dispus și al cărei volum, după cum am amintit deja, nu era deloc redus. Însuși autorul avertiza că „prezentarea materiei, a vastei sau poate a prea vastei materii”, pe baza unei „bogate bibliografii”, putea să dea cititorului impresia „haoticului”. De altfel, aceasta a și fost părerea celui desemnat de către Institutul de Istorie din București să-i facă recenzie, „reușind” să stârnească indignarea, protestul și apoi refuzul istoricului de a mai publica rezultatul laborioasei cercetări: „Nu-i așa. Materia este împărțită pe capitole, iar în interiorul acestora autorii sunt câtați cronologic după naționalitatea lor”²¹. Fără a risca să dăm dovadă de subiectivism, nu ne putem îndoi de rigurozitatea documentării științifice profesate de Bălan; nu putem omite nici argumentația filologico-istorică de excepție. Cât privește „incriminată” modalitate de tratare a problemei, ea nu poate fi pusă pe seama dificultății de dominare a materialului informativ, ci, mai degrabă, pe raportul cantitativ dintre „document” și interpretare. Trebuiau, deci, considerate atât „caracterul dificil” al temei, cât și constatarea că, la momentul respectiv, se vorbea despre „prima lucrare de acest fel”²².

Referitor la structura instituțiilor feudale, observațiile la care ajunsese Teodor Bălan trebuiau dispuse într-o unică schemă, rațională, la care istoricii să apeleze frecvent și facil. În cazul „vorniciei”, de pildă, era utilă o segmentare riguroasă a urmăririi evoluției sale, căci „rădăcinile” dregătoriei se aflau înfipite adânc în trecut, iar datele și faptele prea multe pentru a fi ordonate într-un singur volum. *Vornicia Moldova*²³, lucrarea de docență a lui Teodor Bălan, editată în anul 1931, nu-și propunea să trateze „toate categoriile de vornici cari se aflau în Moldova”²⁴; în atenția sa intrau doar „vornicii de la curtea domnilor Moldoveni”, precum și așa-numiții „staroști”, „pârcălabi” și „vornici de ținut”, rămânând ca ulterior să fie abordată „chestiunea vornicului de ocol”, „de oraș și sat”²⁵.

În manuscrisul *Vornicelul și vătămănu*, critica izvoarelor a condus la explicarea analogiei „vătămănu” – „vornicel” – „vornic sătesc”, pornind de la stabilirea îndatoririlor fiecăruia dintre ei. Confuzia se făcea în legătură cu funcția de „administrator al moșiei”, proprie vornicului dar îndeplinită și de vătămănu, după constituirea domeniilor boierești și mănăstirești²⁶. Bălan demonstra, în felul următor, evoluția statutului social al vătămănilor: „Înainte de întemeierea statului moldovenesc, în fruntea satelor se găseau cnezi, juzi sau vătămăni. Aceștia administrau satele și exercitau jurisdicții. Locuitorii își stăpâneau micile lor loturi de pământ. Dar odată cu trecerea moșiilor pe seama boierilor sau a mănăstirilor, sătenii au încetat a fi stăpâni pe loturile lor, întrucât întreg teritoriul moșiei a devenit proprietatea unui stăpân de moșie instalat de Domnie (...) Vătămăni au rămas cu marile lor loturi de pământ, fiindcă situația lor s-a schimbat radical. Ei au devenit administratori de moșii și încasatori de dări datorate Domnului, deci statului”²⁷. Preluarea de către moldoveni a termenului slav „vornic”²⁸ a făcut posibilă folosirea, în paralel, a celor două cuvinte – „vătămănu” și „vornic” – deși ambele defineau o singură funcție: cea de „administrator de moșie”. Presupunem, însă, că și termenul „vătămănu” este de origine slavă, el desemnându-l pe conducătorul unei cete de oșteni; odată cu organizarea statului, cu constituirea armatei, probabil că vătămănu a păstrat doar atribuțiile „administratorului de moșie”.

Deși fusese trimis spre publicare, iar academicianul Andrei Oțetea îi confirmase apariția în numărul 3/1957 al revistei „Studii și materiale de Istorie medie”²⁹, manuscrisul *Vornicelul și vătămănu* a rămas, în continuare, în patrimoniul arhivelor bucureștene, figurând în lista lucrărilor needitate.

Același controversat destin l-a avut și studiul *Călărașii de Coțmani*, întemeiat, exclusiv, pe documente inedite (după cum se menționează în anexa sa)³⁰ și care înlesnește cunoașterea altei categorii de „slujbași ai țării”³¹: călărașii însărcinați cu paza hotarului de nord al Moldovei. Pe lângă scopul creării acestei unități de cavalerie, privilegiilor și obligațiilor stabilite de domn,

istoricul prezenta și motivele conflictului izbucnit între călărași și stăpânii domeniilor feudale, cei cărora refuzau să le plătească biruri³².

Interesul față de problematica social-economică a Moldovei medievale reprezenta pentru Bălan expresia categorică a nevoii de limpezime și sens. Dar, oricât ar fi fost de elaborate, sistematizate și concentrate, studiile și articolele nu reușeau să cuprindă, pe de-a-ntregul, materia bogată, cu detalii pline de semnificație, acumulată în decursul câtorva decenii. Recompunerea fragmentelor, exemplare de altfel, prin minuția analizei faptelor și prin anvergura documentării, a condus spre sinteză; despre o sinteză e vorba în cazul *Sistemului fiscal din Moldova până în secolul al XIX-lea*. Era un proiect generos, primul de acest fel, dacă reproducem afirmația istoricului. Desigur, contribuții „secvențiale” aduseseră, în istoriografia problemei, N. Iorga, Gh. Ghibănescu, I.C. Filitti sau C.C. Giurescu, dar lucrarea lui Bălan, imaginată în formulă bilingvă (româno-germană) trebuia să ofere o perspectivă mai largă și mai unitară asupra domeniului fiscalității. Nu era o temă atrăgătoare și C.C. Giurescu pune „puținul entuziasm” al cercetătorilor fenomenului fiscal pe seama modului în care se proceda la urmărirea, în documente sau în condicele vistieriei, „a înșirărilor reci, fără nici o lămurire”, „a diferitelor impozite” sau „a coloanelor de cifre și socoteli”³³. Însă, la fel de adevărată era și importanța rezultatelor unui asemenea demers, căci fiscalitatea constituise, în Evul Mediu, mijlocul principal prin care statul își asigura resursele indispensabile funcționării structurilor sale. De asemenea, nu puteau fi ignorate caracteristicile acestui segment al vieții economice medievale, precum și impactul său asupra evoluției de ansamblu a societății.

Bălan a urmărit să explice de ce „în cursul evului mediu, sistemul fiscal moldovenesc a fost mai apăsător decât cel din țările învecinate”³⁴ și care au fost urmările regimului economic impus Moldovei de către turci³⁵. În privința celui de-al doilea aspect, istoricul aprecia că impunerea tributului a imprimat fiscalității moldovenești un „caracter străin”³⁶, contribuind la sărăcirea țării, la „împiedicarea dezvoltării orașelor” și la „decadența culturală”³⁷. Cât despre „modul apăsător” a fiscalității, „mai pronunțat în Moldova”, aceasta se datora – spunea Bălan – diferențierii făcute de către stat la plata dărilor; scutirea boierilor și a mănăstirilor genera sporirea obligațiilor populației, atât a celei din mediul rural, cât și a celei din orașe. Dacă <a plăti boiereste> însemna a contribui cu sume mici și „numai în cazuri excepționale”³⁸, atunci a te conforma hotărârilor ierarhiei feudale presupunea „acceptarea” unui trai și așa „greu de suportat”³⁹. Pentru o analiză pertinentă a sistemului de impunere și percepere, Bălan trebuia să înfățișeze întreg spectrul obligațiilor fiscale medievale, indiferent că era vorba de „bir”, „dajdie”, „angărie”, „năpastă”, „visterie”, „mâncătură”, „răsură”, „koki-weki” sau „monetă”⁴⁰.

Ideile avansate de istoric erau în măsură să contureze o imagine mai colorată și mai dinamică asupra fenomenului fiscal, arid și stereotip, respectat în actele oficiale. Fără cunoașterea temeinică a fiscalității nu putea fi înțeleasă, pe deplin, evoluția de ansamblu a societății medievale moldovenești, cu atât mai mult cu cât ea a fost definită, începând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, drept principal factor perturbator pentru viața social-politică și economică.

Istoricul sperase ca, prin publicarea lucrării sale, să demonstreze că unui entuziast critic al izvoarelor, nici impreciziile, ambiguitățile din texte și nici „ariditatea” subiectului nu sunt dificultăți de neînvin. Invincibilă a fost, din nefericire, poziția editorilor cărora, la sugestia lui Andrei Oțetea, Bălan le înaintase manuscrisul de fiecare dată cu certitudinea unei publicări imediate. Refuzul a fost categoric, motivându-se, mai întâi, incompatibilitatea opiniilor lui cu ale altor istorici⁴¹, apoi invocându-se „lipsa studiilor de specialitate din literatura marxistă”⁴² și faptul că bibliografia consultată se oprește la anul 1939⁴³. Hotărârea lui Teodor Bălan de a abandona proiectul tipăririi lucrării sale a privat istoriografia românească de o contribuție extrem de valoroasă, de operă remarcabilă, alcătuită după o metodă care și azi ar satisface exigențele cercetării în domeniu. De asemenea, nu trebuie omisă importanța redactării bilingve a textului (variantea germană având titlul *Das Moldauische Steeuerwesen bis zum XIX Jahrhundert*). Era cea mai facilă modalitate de a pune, la dispoziția istoricilor străini, informații utile în studierea

comparativă a realităților socio-economice din spațiul est-european. Sacrificarea operei în schimbul păstrării unui „punct de vedere nealterat”⁴⁴ poate fi calificată drept orgoliu sau poate fi trecută în rândul actelor de curaj. Chiar dacă se afirmă că „răspлата marilor merite vine, de cele mai multe ori, postum”, la aproape trei decenii de la trecerea istoricului în neființă, lucrarea la care a ținut și pe care a prețuit-o e încă nepublicată, perpetuând, prin tăcerea ei, indezirabila resemnare.

Referitor la epoca modernă, răspunderea asumată de însuși Teodor Bălan era aceea de a „construi durată Bucovinei”⁴⁵, adică de a surprinde, în scris, experiențe parcurse de românii din provincia imperială, în perioada 1775 – 1918. Istoricul trebuia să recupereze și să prezinte faptele „care (și cum) au fost”, după celebra formulă rankeniană. Această credință, decelabilă în fiecare pagină a creației lui, e, poate, moștenirea cea mai de seamă care-l plasează, în plan științific, printre spiritele ce și-au lăsat amprenta asupra domeniului, iar pe un plan mai larg, printre cei care au dorit să pună istoriografia în serviciul națiunii.

Spațiul nord-moldav relevă interferențele politice și culturale produse de-a lungul timpului, precum și solidaritatea de destin românesc. Același spațiu nord-moldav reclama, în perioada interbelică, o cunoaștere mai deplină, dincolo de generalitățile și stereotipurile intrate deja în literatura istorică. Asemenea ardelenilor Lupaș și Meteș ori basarabenilor Boldur și Ciobanu, Bălan aprecia valoarea studiului specificităților izvorâte din trecutul Bucovinei. Tot astfel, lărgirea spectrului tematic al cercetării sale nu putea sta decât în relații cu critica documentelor (expresie a nevoii intime de a verifica totul înainte de a construi). Colecția de *Documente bucovinene* e mărturia unei prodigioase vitalități și spiritul dinamic se regăsește în multitudinea lucrărilor de istorie a Bucovinei (aproape 100 de articole și studii) ale căror idei sunt, și astăzi, demne de interes; ele indică o deschidere, pe cât de generoasă, pe atât de caracteristică.

Aparent aleatorii, temele selectate respectă o ordine în care își află locul elitele, ideile, atitudinile, evoluția, mișcările naționale, revoluția, războiul, contestatarii, stăpânitorii și dominații. Numai momentul revoluției de la 1848-1849 în Bucovina și-a găsit în opera lui Teodor Bălan, edită și inedită, o reflectare fidelă, semnificativă. Programele, procamațiile, memoriile, scrisorile oficiale și private, articolele de presă și discursurile au exemplificat spiritul epocii. Bălan ar fi putut oferi contemporanilor și, mai ales, posterității o perspectivă a desfășurării evenimentelor din această provincie, el referindu-se, în manuscrisul *Bucovina în anul 1848*⁴⁶ la complexitatea fenomenului revoluționar, așa cum fusese el perceput la Viena și Cernăuți⁴⁷. Numai că, tributar unei tehnici de cercetare, extrem de riguroase, istoricul a preferat inițiative ample, de felul sintezei, strategia restituției documentare, fără grabă și fără concesii. Pentru el, nimic nu era just decât ceea ce era scrutat de aproape.

Într-o altă lucrare manuscrisă, intitulată *Gărzile naționale din Bucovina din anul 1848*⁴⁸, Bălan prezenta statutul formațiunilor bucovinene, replică, la o altă scară, a celor vieneze, precum și acțiunile întreprinse de către acestea în decursul câtorva luni. Folosindu-se de presa vremii și de câteva publicații în limba germană, autorul preciza faptul că, inițial, „menirea gărzii naționale și a Legiunii academice a fost să asigure liniștea grav compromisă de unele elemente irresponsible”⁴⁹; ulterior, o parte dintre membrii lor vor acționa și „pe tărâm politic”, intenționând să ia parte la apărarea Vienei împotriva trupelor imperiale⁵⁰. Urmărind evoluția evenimentelor din vara și toamna anului 1848 și modul de acțiune „dezorganizat” și „imprudent” al gărzilor, istoricul consemna: „tânăra democrație austriacă crease la repezeală unele instituții parazitare fără folos pentru populație. Dacă s-a lansat noua constituție care garanta libertățile cetățenești, nu era necesar să se creeze și alte instituții pentru apărarea ei”⁵¹. În dorința de a cuprinde cât mai mult sub aceeași privire critică, Bălan făcea doar câteva referiri la „caracterul național” îmbrăcat de gărzile bucovinene sau la neliniștea populației de la sate care, de teama mobilizării în armata austriacă, refuzase înrolarea⁵². Istoricul considera mai utilă încercarea de a explica motivele generale care au condus la desființarea gărzilor și felul cum a perceput opinia publică acest deznodământ. Adevărurile pe care el le constata, oricât de abil formulate, sunau foarte aspru: atât „garda națională”, cât și „Legiunea academică” s-au compromis prin

„adunătura de elemente turbulente, care în loc să promoveze liniștea publică, contribuiau prin comportarea lor la crearea unei atmosfere de neliniște și nesiguranță”⁵³. Deși considerațiile din partea introductivă a studiului s-au dovedit, în genere, exacte, alte câteva idei vor fi „vehiculate” în istoriografie, firește, cu ajustările impuse de sporul documentar.

Ample referiri la aceeași problematică a pașoptismului regăsim și în manuscrisul intitulat *Polemica dintre ziarele „Bucovina” și „Siebenbürger Bote”*. El se încadra în seria lucrărilor despre valoarea istorică a gazetei bucovinene, acel „organ de publicitate panromânesc, în care se discutau (...) problemele tuturor provinciilor românești”⁵⁴. În paginile „Bucovinei” s-a dezlănțuit „campania de discreditare a lui Mihail Sturza”, domnul care „a chemat armata rusă pentru a reprimă mișcarea de redeșteptare și modernizare a țării”⁵⁵ și tot acolo a fost amendată inconsecvența redactorilor de la ziarul sibian „Siebenbürger Bote”⁵⁶, partizani și apoi opozanți ai unor vremelnice stăpâniri.

Su pentru că experiența istoriei era chemată să motiveze opțiuni și acțiuni politice în momente-cheie ale destinului nostru ca popor, Bălan propunea spre cercetare, în cadrul unei teme ample, generoase, precum „mișcarea de emancipare națională”, câteva subiecte cu valoare stimulativă, pline de semnificație. Poate că erau doar niște fragmente în rememorarea unei lungi țesături de fapte și evenimente, dar alegerea lor, în viziunea istoricului, ilustra cel mai bine acțiunea regeneratoare începută la 1848. Progresele resimțite în plan cultural, social și național fuseseră întemeiate pe opera unei generații care n-a ezitat să se folosească de resursele ei de entuziasm, spirit de sacrificiu și talent.

De pildă, în studiul manuscris *Conflictul pentru Tricolor*, istoricul aprecia că valența națională a mișcării propagate de studenții români din Ardeal și Bucovina a atins resorturile cele mai intime ale societății. Până și portul tricolorului fusese introdus de către ei, ca semn distinctiv. De la studenți – scria Bălan – obiceiul tricolorului „a trecut la intelectualii de la țară, preoți și învățători și de la aceștia la țărani”⁵⁷. Din anul 1895, tricolorul a devenit simbolul „iredentei române”⁵⁸ și subiect în dezbaterile publice. Însuși guvernatorul provinciei, baronul Friedrich Bourguignon de Baumberg încerca să afle dacă, în Bucovina, tricolorul a fost „adoptat de la românii din Transilvania sau importat din statul român”. Dacă prima ipoteză s-ar fi dovedit viabilă, autoritățile austriece puteau considera însemnul tricolor „un cult inofensiv” pentru că ardelenii luptaseră, în 1848, alături de habsburgi, împotriva ungarilor⁵⁹; dacă, totuși, cele trei culori ar fi fost preluate din România, atunci portul lor trebuia interzis căci aparțineau „unui stat străin”⁶⁰. Punerea problemei, într-un asemenea mod, era de neînțeles pentru românii bucovineni, cu atât mai mult cu cât polonezilor și rușienilor din Bucovina le era permisă arborarea steagurilor proprii. Se justifica, deci, întrebarea: „De ce două dreptăți? De ce două măsuri?”⁶¹

În „lupta pentru tricolor”, cu episoadele sale dramatice, cu eroii și victimele sale⁶², Bălan a văzut „apogeul mișcării naționaliste din Bucovina”, dar și finalul epocii „boierimii militante”. Zorii unui nou secol îi aduceau în prim plan pe reprezentanții intelectualității, cu obârșie țărănească⁶³, „creați în școala d-lui Iorga”⁶⁴, cei ce-au purtat „făclia luminoasă a ideii naționale”⁶⁵ până la momentul Marii Uniri din 1918.

Totuși, Teodor Bălan nu și-a restrâns ancheta doar la aspectele politice din trecutul Bucovinei. Fidel programului său de lucru (care însuma totodată efort de descoperire a ineditului în documente și ordonare a detaliilor, valorificabile în construcția pe care o pregătea), el a sondat istoria culturală a Bucovinei știind că participă astfel la recuperarea imaginii trecutului. Dialogul istoriei cu arta, profitabil pentru ambele domenii, era mijlocul de a sustrage uitării experiențele spirituale parcurse de bucovineni după a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Dacă munca de investigație documentară a făcut, uneori, cercetarea anostă, nu e mai puțin adevărat că tot ea i-a rezervat istoricului adevărate surprize. Pornind de la semnalarea câtorva mărturii referitoare la primele reprezentații ale trupelor dramatice în Cernăuți, Bălan a ajuns să fie de-a dreptul fascinat de viața artistic-teatrală din Bucovina. Restituirea ei se voia o provocare. Erau relativ puține sursele de informare, apoi sumare și dispersate însemnările din presa și publicațiile timpului. Despre o monografie care să trateze istoria dezvoltării teatrului în spațiul

bucovinean nici nu putea fi vorba la momentul respectiv. Penuria de lucrări de acest fel s-a menținut mult timp și una din cauze a constituit-o insuficienta delimitare a „istoriei teatrului” de „istoria literară”⁶⁶. În ceea ce-l privește pe Teodor Bălan, preocupările sale în direcția reconstituirii mediului cultural bucovinean se situau deasupra oricărei dispute istorico-filologice. Pentru el era firesc ca teatrul, cu trecutul său, cu implicațiile sale în plan național, să aparțină unei „istorii cumularde”, inseparabilă de erudiție. Fenomenul artistic, în genere, trebuia supus anchetei subtile, analizei menite să înlesnească înțelegerea lui. Nici un eveniment nu vorbește de la sine, scria Bălan, ci capătă sens printr-o fixare în context social și (sau) politic. Tot așa, reprezentațiile teatrale în limba română din a doua jumătate a veacului al XIX-lea dobândeau semnificații noi când erau puse în legătură cu redeșteptarea sentimentului național.

Desigur, momentul 1864 sau începutul reprezentațiilor teatrale în limba română la Cernăuți (despre care istoricul a publicat studii precum *Trupa Fani Tardini în Bucovina, 1864 și 1865*⁶⁷, *Einiges aus der Geschichte des Czernowitzer Stadttheaters*⁶⁸ sau *Die ersten Theaterensambles in Czernowitz und ihr Repertoire*⁶⁹) a însemnat o izbândă a conținutului sufletesc din cultura noastră. Privit dintr-o altă perspectivă, el putea fi doar un episod dintr-un periplu istoriografic mai amplu, care pornea la 1855 și se încheia în 1913. La *Istoria teatrului românesc din Bucovina*, Teodor Bălan a lucrat aproape un deceniu, descinzând, și de această dată în arhive și examinând atent orice detaliu susceptibil să îmbogățească, să nuanțeze cunoașterea. Se cuveneau reținute atât momentele de glorie cât și neîmplinirile care au marcat domeniul teatrului. Oricât de timide sau de puțin reușite ar fi fost cele dintâi manifestări artistice, ele nu puteau scăpa cercetării, mai ales că ecoul lor începuse să se stingă. Despre acrobatul Nicolae Doroșan ori despre actorul Mihail Dimancea existau doar relatările din presa vremii⁷⁰, după cum neglijabile erau și informațiile referitoare la Ioan Lupescu, Maria A. Vasilescu ori la doctorul Drăgescu, „eroii” unor „stăruințe nereușite”⁷¹ pe tărâmul artei dramatice. Eforturile acestor semianonimi nu trebuiau ignorate sau izolate de cele ale celebrilor Matei Millo, Mihail Pascaly, Agatha Bărsescu și Constantin Nottara, pe seama cărora se puneau puterea de seducție a teatrului în limba română în Bucovina.

Fiecare etapă din istoria dramaturgiei bucovinene a avut caracteristicile proprii, unitate ori contradicții interne. Racordarea valorilor locale la marele flux al culturii europene întâmpina, de asemenea, greutăți. „Provocările” mediului artistic bucovinean ar fi putut descuraja demersurile actorilor români, confrunțați, de multe ori, cu lipsa banilor și cu un public mai puțin interesat de creația dramatică autohtonă. Bălan aprecia că la cumpăna veacurilor XIX și XX, tot ce se considera bun la Viena, în materie de teatru, era ușor de acceptat în provincie, în timp ce repertoriul românesc rămânea exclusiv în patrimoniul artiștilor amatori⁷². Clădirea Teatrului Orășenesc din Cernăuți (inaugurată în anul 1905) găzduia doar reprezentații „în limba lui Schiller”. Publicului i se promiteau spectacole deosebite, cu piese în premieră și actori de renume ai scenelor austriece și germane. Într-un asemenea cadru – se întreba istoricul – care erau șansele afirmării „spiritului național”? Unde se situa tradiția românească în tot acest ansamblu cosmopolit și cum răspundeau românii la noile exigențe ale epocii, atât de mari și atât de anevoie de soluționat?

Teatrului de limba română din Bucovina i s-a impus ieșirea din faza „experimentărilor fără viitor”. Orientându-se către necesara profesionalizare și spre o tematică de interes general, el trebuia să se adreseze tuturor locuitorilor din provincie, indiferent de etnia acestora. Așa se explică includerea lucrărilor din creația artistică universală în programele „companiilor dramatice românești”. De cele mai multe ori, rezultatele au fost pe măsura așteptărilor, publicul știind să aprecieze valoarea în sine. Totuși, remarcă Bălan, nu textele germane sau italiene au consacrat numele unor trupe de teatru, ci „piesele de rezistență”, operele lui Alecsandri și Caragiale. Montările aparținând lui Petre Liciu și Constantin Nottara „umpleau sălile până la refuz”, iar „spectatorii nu erau numai români”. Actul cultural autentic găsisese întotdeauna un număr de admiratori; trebuia doar să se ivească prilejul favorabil pentru ca dramaturgia românească să fie reactualizată cu fervoare.

Scena și actorii ei au contribuit la fortificarea, la înseninarea spiritelor, iar în teatru, ca și în muzică, adeseori, s-au răsfrânt imagini ale trecutului. Din acest motiv, Bălan vedea în recuperarea acritică de fapte și nume o operațiune utilă demersului istoriografic. Totuși, asemenea celorlalte lucrări amintite anterior, și *Istoria teatrului românesc din Bucovina* (în peste 200 de file și cu 81 de documente inedite în anexă) n-a figurat în vreun plan editorial. Învins parcă de atâtea experiențe, autorul n-a mai întreprins nimic în direcția publicării ei, sortind-o, inevitabil, uitării.

Privind retrospectiv opera istoricului bucovinean, constatăm că fiecare demers al său e o verigă într-o construcție ce se cere reconsiderată. Reflectând asupra scepticismul care acaparează uneori spiritele, învingând chiar teama de restituții modeste, se poate întări convingerea că readucerea scrierilor lui Teodor Bălan în actualitate nu e doar o preocupare minoră, una printre multe altele, ci un fel de a mărturisi permanența unor idei.

NOTE:

¹ Harieta Mareci, *Teodor Bălan, culegător și editor de documente*, „Glasul Bucovinei”, 2/2000, Cernăuți-București, p. 73-86.

² Teodor Bălan, *Țara Sepenicului*, Cernăuți, 1926, p. 16.

³ Idem, *Cetatea Hmielov*, 24 p.

⁴ Idem, *Berladnicii*, 24 p.

⁵ Idem, *Valachia Maior et Minor*, manuscris (mss.), Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), Fond *Teodor Bălan*, d. 2/1959, f. 1.

⁶ Idem, *Caravlachia, Bogdania, Cara – Bogdania*, „Magazin istoric”, 1968, nr. 7, p. 86-87.

⁷ Idem, *Valachia Maior et Minor*, mss. ANIC, Fond *Teodor Bălan*, d. 2/1959, 184 f.

⁸ Idem, , *Numele Moldova. O istoriografie a problemei*, „Studii și materiale de istorie”, III, Suceava, 1973, p.

⁹ Idem, *Valachia Maior et Minor*, f. 1.

¹⁰ Teodor Bălan, *Numele Moldova. O istoriografie a problemei*, „Studii și materiale de istorie”, III, Suceava, 1973, p. 84.

¹¹ *Ibidem*, p. 83.

¹² *Ibidem*, p. 84.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Teodor Bălan, *Bogdania, Cara-Bogdania și Cara-Vlahia*, „Magazin istoric”, 1968, nr. 7, p. 86.

¹⁶ *Ibidem*, p. 87.

¹⁷ ANIC, Fond *Teodor Bălan*, d. 2/1958, f. 3.

¹⁸ *Ibidem*, f. 8.

¹⁹ *Ibidem*, f. 9.

²⁰ *Ibidem*, f. 8.

²¹ *Ibidem*, f. 13.

²² *Ibidem*.

²³ Teodor Bălan, *Vornicia în Moldova*, Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei”, 1931, 145 p.

²⁴ *Ibidem*, p. 10.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Idem, *Vornicelul și vătămanul*, mss, ANIC, Fond *Teodor Bălan*, d. 13, f. 13.

²⁷ *Ibidem*, f. 16.

²⁸ *Ibidem*, f. 10.

- ²⁹ Vasile Gh. Miron, Mihai Șt. Ceașu, *Scrisori de la C.C. Giurescu, M. I. Kogălnicenu, A. Oțetea, S. Pușcariu, R. Rosetti, I.E. Torouțiu către Teodor Bălan*, „Anuarul Muzeului Suceava”, 1986, p. 335.
- ³⁰ Teodor Bălan, *Călărașii de Coțmani*, mss. ANIC, Fond Teodor Bălan, d. 5, f. 14-32.
- ³¹ *Ibidem*, f. 1.
- ³² *Ibidem*, f. 9.
- ³³ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, București, 1946, p. 643.
- ³⁴ Teodor Bălan, *Sistemul fiscal din Moldova până în secolul al XIX-lea*, mss., ANIC, Fond Teodor Bălan, d. 27-a, f. 21.
- ³⁵ *Ibidem*, f. 297
- ³⁶ *Ibidem*, f. 295.
- ³⁷ *Ibidem*, f. 297.
- ³⁸ *Ibidem*, f. 21.
- ³⁹ *Ibidem*
- ⁴⁰ Dată fiind originalitatea scrierii, vastitatea informației și ineditul ei, considerăm oportună trecerea în revistă a capitolelor; titlurile lor sunt în măsură să ilustreze conținutul lucrării: introducere, tributul plătit turcilor (cap.II), muncile prestate turcilor și livrările făcute lor (cap.III), ilișul (cap. IV), fumăritul (cap.V), darea vitelor (cap. VI), văcăritul (cap. VII), cunița și sulgiul (cap. VIII-IX), cornăritul (cap X), folăritul și pielicelele (cap. XI), desetina de albine (cap. XII), desetina de vin (cap. XIII), darea băuturilor (cap. XIV), mortasepa (cap.XV), fosada (cap. XVI), dările excepționale (cap. XVII), muncile prestate de domnul țării (cap. XVIII), corvezile gratuite pentru domnul țării (cap. XIX), contribuabili privilegiați (cap. XX) și încercări de reforme (cap. XXI).
- ⁴¹ Pavel Țugui, *Scrisori primite de la Teodor Bălan*, „Codrul Cosminului”, serie nouă, II, nr.2(12), 1996, p. 453.
- ⁴² *Ibidem*, p. 454.
- ⁴³ *Ibidem*, p. 457.
- ⁴⁴ *Ibidem*.
- ⁴⁵ AN Suceava, Fond Teodor Bălan, pachet IV, doc. 30, f. 1.
- ⁴⁶ Teodor Bălan, *Bucovina în anul 1848 (studii și documente)*, mss., ANIC, Fond Teodor Bălan, d. 26, 705 f.
- ⁴⁷ *Ibidem*, f. 1.
- ⁴⁸ Idem, *Gărzile naționale din Bucovina din anul 1848*, mss., ANIC, Fond Teodor Bălan, d. 11, 59 f.
- ⁴⁹ *Ibidem*, f. 9.
- ⁵⁰ *Ibidem*, f. 11.
- ⁵¹ *Ibidem*, f. 13.
- ⁵² Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775-1861*, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1998, p. 170.
- ⁵³ Teodor Bălan, *op. cit.*, f. 13.
- ⁵⁴ Idem, *Activitatea refugiaților moldoveni...*, p. 28.
- ⁵⁵ Idem, *Domnul Moldovei Grigore Ghica și ziarul „Bucovina”, 1850*, Iași, Tipografia „Liga Culturală”, 1943, p.4.
- ⁵⁶ Idem, *Polemica dintre ziarele „Bucovina” și „Siebenbürger Bote”*, mss, ANIC, Fond Teodor Bălan, d. 6, f. 15.
- ⁵⁷ Idem, *Conflictul pentru Tricolor. Un capitol din istoria politică a Bucovinei (1898-1904)*, mss., ANIC, Fond Teodor Bălan, d. 15, f. 55.
- ⁵⁸ *Ibidem*.
- ⁵⁹ *Ibidem*, f. 59.
- ⁶⁰ *Ibidem*, f. 85.

⁶¹ *Ibidem*, f. 65.

⁶² *Ibidem*, f. 154.

⁶³ *Ibidem*, f. 155.

⁶⁴ Idem, *Rolul lui Vasile Bodnarescul în preajma Unirii*, Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei”, 1938, p. 6.

⁶⁵ Idem, *Conflictul pentru Tricolor...*, f. 155.

⁶⁶ Ana Costa-Foru, *Restituiri. Vechi pagini din istoria teatrului*, „Manuscriptum” (Revistă trimestrială editată de Muzeul Literaturii Române), București, IX, 1978, nr. 4, p. 123.

⁶⁷ Teodor Bălan, *Trupa Fani Tardini în Bucovina, 1864 și 1865*, „Buletinul Muzeului Național de istoria naturii din Chișinău”, 1932, nr. 3, p. 21.

⁶⁸ Idem, *Einiges aus der Geschichte des Czernowitzer Stadtheaters*, „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, 1924, 1/05.

⁶⁹ Idem, *Die ersten Theaterensambles in Czernowitz und ihr Repertoire*, „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, 1931, 31/05.

⁷⁰ Idem, *Istoria teatrului românesc din Bucovina (1855-1913)*, mss, ANIC, Fond Teodor Bălan, d. 19, f. 5-9.

⁷¹ *Ibidem*, f. 42.

⁷² *Ibidem*, f. 113-127.

Résumé

L'auteur présente quelques considerations regardant l'oeuvre historique manuscrite de Teodor Bălan. L'auteur se rapporte aux oeuvres d'histoire du Moyen Âge (*Valahia Maior et Minor*, „*Vornicelul*” et „*vătămanul*”, *Călărașii de Coțmani* et *Le système fiscal de la Moldavie jusqu'au XIXe siècle*) ainsi qu'à celles d'histoire moderne (comme *Les gardes nationales de Bucovina de l'année 1848*, *La polémique entre les journaux “Bucovina” et “Siebenburger Bote”*, *Le conflit pour le Tricolore* ou *L'histoire du théâtre roumain de Bucovina*).

UN ASPECT MAI PUȚIN CUNOSCUT PRIVITOR LA REGIMUL FISCAL AL ROBILOR ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ

Mihai Lazăr

Robii din Moldova sunt atestați documentar pentru prima dată în timpul domniei lui Alexandru cel Bun. Mai întâi, la 31 octombrie 1402, sunt pomeniți robii tătari¹; peste circa un sfert de veac, în iulie 1428, aflăm despre robii țigani². În Evul Mediu aceste două categorii de robi au reprezentat un segment restrâns în ansamblul populației Principatului. Potrivit normelor de drept medieval, robii erau grevați de un statut social-juridic inferior, care i-a situat, în permanență, la periferia societății³. Condiția de rob lipsea pe cel în cauză de personalitate juridică, impunându-i un regim de totală dependență față de stăpân. Acest statut, similar în unele privințe sclaviei, a generat, în mod firesc, un amplu sistem de obligații în bani, în natură și în muncă⁴.

Inițial, au suportat anumite obligații fiscale numai robii domnești⁵. Treptat, aveau să fie impuși la dări și prestații și robii de pe domeniile boierești și mănăstirești, în pofida protestelor stăpânilor. În secolul al XVII-lea s-a ajuns la instituirea unui sistem de obligații, care greva, deopotrivă, bunurile robilor, cât și potențialul lor de muncă. Încălcându-se frecvent practicile existente în plan fiscal, slujbașii aparatului de stat erau împuterniciți să perceapă: *dajdea domnească*, *dajdea hătmănească*, *mucarerul*, *caii de olac*, unele dări de cotitate (*gorștina de oi*, *desetina de porci* și *desetina de stupi*). De asemenea, robii trebuiau să efectueze *podvoade* cu vitele mari și să presteze anumite servicii și munci cu brațele⁶. Nicolae Vodă Mavrocordat a instituit, în cea de-a doua domnie din Moldova, darea numită *țigănărit*, aplicată robilor boierești și mănăstirești⁷. Cuantumul ei avea să nemulțumească pe mulți boieri și egumeni de mănăstiri⁸.

Interesul pentru cunoașterea modului de viață al robilor și a sistemului lor de obligații față de stăpâni și față de domnie se constată încă de la jumătatea veacului al XIX-lea. De-a lungul timpului au fost publicate numeroase și interesante studii analitice, precum și lucrări de factură monografică⁹.

În cele ce urmează, ne propunem să facem câteva observații generale asupra obligației robilor de a asigura paza, hrănirea și îngrijirea animalelor, cu deosebire a cailor, la grajdurile domnești¹⁰.

Prestația în legătură cu îngrijirea vitelor de la grajdurile domnești apare menționată în mod expres abia în anul 1740¹¹. Credem, însă, că ea este mult mai veche. Se pare că denumirile generice de *lucru* sau *lucru la curte*, atestate documentar încă din secolul al XV-lea, au înglobat și muncile obligatorii la grajduri.

Îngrijirea animalelor și întreținerea curățeniei la grajdurile domnești au constituit îndatoriri predilecte ale robilor țigani. Aceste prestații erau îndeplinite prin rotație, țiganii fiind orânduși astfel încât să existe tot timpul un număr suficient de salahori¹².

Pentru înlăturarea inconvenientelor ce decurgeau din schimbarea permanentă a salahorilor și pentru a nu se mai lua “țigani de beilie”, s-a renunțat, cu timpul, la *lucru*, în schimbul unei dări în bani, numită *banii grajdului*, din care erau plătiți cei angajați “peste an”, cu simbrie¹³. Convertirea prestației în impozit a necesitat delimitarea “lucrului la grajdurile domnești” de celelalte componente ale “lucrului domnesc”. În consecință, când sunt pomeniți

banii grajdului se specifică, în majoritatea cazurilor, faptul că darea este impusă pentru “lucrul la grajdurile domnești”. Dintr-o poruncă domnească adresată la 21 octombrie 1741 marelui comis Alexandru Suciu aflăm că *banii grajdului* trebuiau plătiți de robii care practicau meșteșugurile și locuiau în târguri¹⁴. Acest sistem a dăinuit neschimbat până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Cuantumul dării a fost fixat la un leu pentru *țigani* *căsari* (țigani căsătoriți, cu casă) și la jumătate de leu pentru holtei¹⁵. Sumele încasate de agenții fiscali prin intermediul juzilor țigănești erau gestionate de marele comis¹⁶ sau de vistierul al II-lea¹⁷. În grija lor cădea și împărțirea simbriei la țigani. Unui salahor i se cuveneau drept simbria 5 lei pe lună. Sumele prevăzute pentru țiganii salahori erau uneori înregistrate în *Sămile Vistieriei*¹⁸.

Obligația în folosul domniei, cunoscută în secolele XV-XVII sub denumirile de *lucru* sau *lucru la grajdurile domnești*, iar de la jumătatea secolului al XVIII-lea sub cea de *banii grajdului*, s-a aplicat, deopotrivă, țăganilor domnești, mănăstirești și boierești. Surse documentare concordante pun în lumină faptul că țăganii domnești au avut îndatoriri permanente. Ei au beneficiat de înlesniri doar în puține cazuri¹⁹. În schimb, țăganii aparținând mănăstirilor, episcopiei, mitropoliei și boierilor au beneficiat temporar de scutiri în folosul stăpânilor pentru toate obligațiile în muncă, prin urmare și pentru lucrul la grajdurile domnești. În acest mod au procedat Alexandru cel Bun²⁰ și Miron Vodă Barnovschi²¹, în timp ce alți domni au acordat doar scutiri parțiale²². Slujbașii nu respectau însă, întotdeauna, regimul de scutiri și îi obligau pe țăganii aparținând așezămintelor religioase și boierilor să lucreze la curtea domnească, conform vechiului obicei²³.

Pe parcursul secolelor XV-XVII, regimul de scutiri a cunoscut o anume extindere. În secolul al XVIII-lea înlesnirile s-au restrâns considerabil, fiind limitate doar la țăganii mitropoliei, așezați în Focșani și în “Cutul” Sucevei²⁴, la câțiva robi domnești “cu meșteșug”²⁵ sau la juzii țăganilor lingurari²⁶. Uneori, prin abuz, au fost impuși la plata dării și acei țigani care, deși practicau diverse meșteșuguri, nu domiciliau în târguri. În mod normal, potrivit prevederilor fiscale, aceștia erau exceptați de la impunere. Astfel, la 15 aprilie 1759, episcopul de Roman, Ioanichie, se plângea domnului că strângătorii banilor pentru cheltuiala *lucrului la grajduri* au obligat și pe țăganii episcopiei “care lucrează la fer și sunt cobzari și lăutari” să dea această dare, cu toate că “li-i șădere... unde nu se cheamă târgu”, ci “deoparte de târgu”. Analizând reclamația, domnul a împuternicit pe episcop să-și apere țăganii, întrucât aceștia “stau unde nu se cheamă târgoveți, ci lăturași”²⁷.

NOTE:

1. D.R.H.A., *Moldova*, vol. I (1384-1448), București, 1975, doc. nr. 16, p. 23.
2. *Ibidem*, p. 109-110.
3. Viorel Achim, *Țiganii în istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 31, 40-41.
4. *Ibidem*, p. 39-41; N. Grigoraș, *Robia în Moldova de la întemeierea statului până la mijlocul secolului al XVIII-lea (I)*, în A.I.I.A.I., Iași, tom IV, 1967, p. 76.
5. Viorel Achim, *op. cit.*, p. 40-44.
6. Nicolae Grigoraș, *Robia în Moldova de la întemeierea statului până la mijlocul secolului al XVIII-lea (I)*, în *loc. cit.*, p. 74-76; N. Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, tom II, p. 524-526; Melchisedec, *Cronica Romanului*, p. 309-310.
7. Viorel Achim, *op. cit.*, p. 40.

8. A.N. București, *Mănăstirea Sf. Sava*, XXXI/87; XXXIII/15-17; A.N. București, *Mănăstirea Neamț*, CXXXII/9; I/7; BAR, CLXXXVI/64; LXXXIV/144 și 199; CLIII/40; A.N. București, *Mănăstirea Secul*, I/20; N. Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, tom II, p. 524-525; Vezi și Viorel Achim, *op. cit.*, p. 40; Gh. Potra, *Contribuțiuni la istoricul Țiganilor din România*, București, 1939, p. 69-70; N. Grigoraș, *Robia în Moldova de la întemeierea statului până la mijlocul secolului al XVIII-lea (I)*, în *loc. cit.*, p. 72.
9. M. Kogălniceanu, *Esquisse sur l'histoire, les mœurs et la langue des Cigains, connus en France sous le nom de Bohémiens*, Berlin, 1937; Idem, *Desrobirea Țiganilor. Ștergerea privilegiilor boeresci. Emanciparea ȣeranilor*, Bucuresci, 1891; A. Poissonnier, *Notice historique sur les Tsiganes ou esclaves Zingares de Moldavie et de Valachie*, Boucourest, 1854, p. 39-67; M. Stătescu, *Încercări asupra originii ȣiganilor*, Craiova, 1884; Dimitrie Dan, *ȣiganii din Bucovina*, Cernăuți, 1892; Oct. Leca, *Asupra originii ȣiganilor*, în "Viața românească", an III (X), 1908; I. C. Panaiteșcu, *Robii. Aspecte ȣigănești*, București, 1928; Marcel Emerit, *Sur la condition des esclaves dans l'ancienne Roumanie*, în "Revue du Sud-Est Européen", VII (1930), nr. 7-9; T.G. Bulat, *ȣiganii domnești în Moldova la 1810*, în "Arhivele Basarabiei", V, 1933, nr. 2, p. 1-6; I. Peretz, *Robia (Curs litografiat)*, București, 1934; Gh. Potra, *Despre ȣiganii domnești, mănăstirești și boierești*, în "Revista Istorică Română", V-VI (1935-1936), p. 295-320; T.G. Bulat, *Dregătoria armășii și ȣiganii la sfârșitul veacului al XVIII-lea*, în "Arhivele Basarabiei", VIII (1936), nr. 1; Gh. Potra, *Contribuțiuni la istoricul ȣiganilor din România*, București, 1939; B. Th. Scurtulencu, *Situația juridico-economică a ȣiganilor din Principatele Române. Teză de doctorat*, Iași, 1938; P.N. Panaiteșcu, *Le Rôle économique et social des Tziganes au Moyen Age en Valachie et en Moldavie*, în XVII-e Congrès International d'Anthropologie et d' Archeologie Préhistorique. VII-e Session de l'Institut International d'Anthropologie, Bucarest, 1-8 Septembre 1937, Bucarest, 1939, p. 933-942; Ion Chelcea, *ȣiganii din România. Monografie etnografică*, București, 1944; I.R. Mircea, *Termenii de rob, șerb și holop în documentele slave și române*, în "Studii și cercetări științifice", Iași, vol. I (1950), fasc. 2, p. 860-863; Mihai Dan și S. Belu, *Despre robi în Imperiul Otoman (cu câteva date privitoare la ȣările române)*, în "Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", IV (1961), p. 6-67; Ch. Verlinden, *L'Esclavage dans l'Europe médiévale*, I-II, Brugge-Gent, 1955-1967; Olga Cicanci, *Aspecte din viața robilor de la Mănăstirea Secul în veacurile XVII-XVIII*, în SAJ, X, 1967, p. 155-172; N. Beldiceanu, Irène Beldiceanu Steinherr, *Notes sur le Bir, les esclaves tatars et quelques charges dans les pays Roumains*, în "Journal of Turkish Studies", vol. 10, 1986 (Essays presented to Halil Inalcik on his Seventieth Birthdaax); N. Grigoraș, *Robia în Moldova de la întemeierea statului până la mijlocul secolului al XVIII-lea (I-II)*, în AIIAI, VI, 1967, p. 31-79 și V, 1968, p. 43-85; Alexandru I. Gonța, *Cercetări cu privire la robia ȣiganilor din Moldova în veacurile XIV-XVI*, în Alexandru I. Gonța, *Studii de istorie medievală*, Editura "Dosoitei", Iași, 1998, p. 89-114; Viorel Achim, *ȣiganii în istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998. Pentru evoluția de ansamblu a istoriografiei privitoare la robia în Moldova medievală, vezi, îndeosebi, studiile istoricilor Viorel Achim și Alexandru I. Gonța, menționate mai sus.

10. Aceste îndatoriri erau repartizate, de regulă, ȝiganilor domnești, fiind extinse, apoi, treptat, asupra tuturor categoriilor de robi.
11. BAR, *Ms. rom. 237, doc. nr. 1528*.
12. Nicolae Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 267.
13. BAR, *Ms. rom. 237, doc. nr. 158, 194 și 1528*; N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, București, 1900, p. 424; Idem, *Studii și documente*, vol. V, p. 109; vol. VI, p. 220.
14. BAR, *Ms. rom. 237, doc. nr. 194*.
15. *Ibidem*; N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, p. 424; Idem, *Studii și documente*, vol. V, p. 109; vol. VI, p. 220. În studiile despre robii țigani, doar se amintește despre existența acestei dări, fără a se face alte precizări. Vezi G. Potra, *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, București, Fundația Regele Carol I, 1939, p. 59; Nicolae Grigoraș, *Robia în Moldova (de la întemeierea statului până la mijlocul secolului al XVIII-lea) (I)*, în AIIAI, vol. IV, 1967, p. 75.
16. BAR, *Ms. rom. 237, doc. nr. 158 și 194*.
17. N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 220.
18. Gheorghe Ghibănescu, *Sămile vistieriei Moldovei pe lunile iulie și august 1764 (Seria a II-a)*, în "Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal din Iași", Iași, fasc. IX/1931, p. 56.
19. AN București, *M-rea Neamț*, CXXXII/14.
20. *DRH A*, vol. I, doc. nr. 16, p. 2-3 (31 oct. 1402). În acest caz este vorba de robi tătari.
21. AN București, *M-rea Sfântul Sava – Iași*, XI/2, XXXIII/13 și XXXV/4.
22. AN București, *M-rea Neamț*, CXXXII/14; *M-rea Secul*, I/4, 6, 7; N. Iorga, *Anciens documents de droit romain*, vol. II, Paris-București, 1930, p. 524-525; Melchisedek (Episcopul), *Notițe istorice și archeologice*, București, 1885, p. 154; G. Potra, *op. cit.*, doc. nr. 12, p. 212-213; nr. 130, p. 304-305.
23. AN București, *M-rea Neamț*, I/7, CXXXII/9, 14; *M-rea Sfântul Sava*, XXIX/7, XXX/16, XXXI/87; *M-rea Precista Răducanu*, XVII/36; *M-rea Secul*, I/7.
24. BAR, *Ms. 237, f. 485v.*; G. Potra, *op. cit.*, p. 291; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 209.
25. AN București, *M-rea Sfântul Sava*, XVII/17 și XXIII/38.
26. N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 267; *Istoria orașului Iași*, (coordonatori Constantin Cihodaru, Gh. Platon), vol. I, p. 195.
27. N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, p. 424.

Résumé

Dans cette communication, l'auteur se rapporte à une série d'obligations fiscales et en labeur des serfs tziganes de la Moldavie médiévale.

RAPORTAREA LA TRECURT ÎN MENTALITATEA LOCUITORILOR SUCEVEI LA ÎNCEPUTUL EPOCII MODERNE

Mircea Ignat

Acest studiu își propune să releve câteva aspecte din mentalitatea unei colectivități mărunte, cea târgoveștilor din Suceava, colectivitate silită și interesată să se raporteze la trecut, sub forma unor preocupări ce nu intră, de obicei, în sfera realizărilor istoriografice propriu-zise. Cadrul cronologic se înscrie între 1774 și începutul secolului al XIX-lea, deci în primele patru-cinci decenii de existență a Bucovinei habsburgice.

Locuitorii celor două ținuturi, Cernăuți și Suceava - care au format noua provincie imperială - s-au aflat, după 1774, într-o situație insolită: ei au fost siliți să se adapteze unei stăpâniri străine, ale cărei valori și norme le erau neînțelese, fiind derutați și mai mult de aplicarea reformelor iosefiniste¹. Pentru bucovinenii acelor vremuri s-a dovedit a fi un salt brusc dintr-un Ev Mediu de tradiție orientală într-o epocă modernă, de sorginte central-europeană. Pentru a înțelege unele aspecte ale acestei tranziții, nu lipsită de traume, este necesar să subliniem că anterior anului 1774 cele două ținuturi (Suceava și Cernăuți) care vor forma Bucovina, se aflau, din punct de vedere intelectual, la un nivel provincial obișnuit pentru Moldova la sfârșitul Evului Mediu. Mai mult chiar, odată cu trasarea noilor granițe, cu câteva notabile excepții (boierul Vasile Balș și episcopul Dosoftei Herescul), elitele sociale părăsesc Bucovina. Cele rămase nu erau, în bună parte, de etnie română, ceea ce explică dificilul și îndelungatul proces de închegare a unei clase capabile să dialogheze cu autoritățile habsburgice și să alcătuiască un program național coerent.

Cum s-a specificat, studiul nostru se referă numai la efortul de raportare la trecut pe care și-l asumă locuitorii Sucevei. Este necesar să subliniem încă de la început că în perioada la care ne referim istoria se află, în Bucovina, mai ales, în sfera intereselor practice. O instrucție istorică sistematică nu iese în evidență. Locul istoriei este inevitabil constrâns de precaritățile generale ale culturii și instrucției românești din acele vremuri cum, de altfel, se manifestă pe un spațiu mult mai larg². În ce măsură istoria a fost o componentă a spiritualității o să încercăm, în cele ce urmează să relevăm câteva fapte.

Raportarea la trecut a sucevenilor privește numeroase și diverse aspecte. Unul dintre acestea se referă la situația orașului anterioară anului 1774. Notabilitățile sucevene, ori de câte ori au avut prilejul, au subliniat ruinarea aproape totală a orașului înainte de anul amintit. "În urma pustiirilor de invazie, de ciumă, ... orașul a ajuns la 50 de case, după cum declara (în cursul anului 1815 - n.n.) mai jos iscălitul membru al sfatului comunal, Iwanovici, pe baza spuselor tatălui său"³. După 1774 colectivitatea sucevenilor era, deci, puternic traumatizată și în plin proces de refacere. În același timp, ea era conștientă de trecutul ei prosper pe care-l intuia după mulțimea ruinelor, mereu invocate ca dovezi ale unor timpuri de glorie. Situația este relevantă concis și obiectiv de generalul Enzenberg, dar este prezentă, în diferite forme, la toți fruntașii suceveni ori de câte ori aceștia s-au referit

¹ Mihai-Ștefan Ceașu, *Bucovina habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena - Iosefinism și postiosefinism (1774 - 1815)*, Iași, 1998.

² Ștefan Lemny, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, 1990, pp. 158 - 182.

³ Mihai Cărașu și Ștefan Lemny, *Un episod din trecutul bisericii Mirăuți - Suceava*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", LII, 9-12, 1976, p. 774. Desigur cifra locuințelor este exagrat de mică, dar scăderea drastică a numărului de locuitori ai Sucevei în jurul datei anexării Bucovinei este evidentă în toate statisticile.

la trecut. Iată ce remarcă, în 1779, generalul-guvernator: "Suceava a fost mai înainte cel mai splendid loc de comerț, ceea ce e confirmat de 17 mari biserici demolate, o reședință princiară tot atât de măreață, împreună cu o cetate pe deal și tristele vestigii ale unor importante clădiri și încă foarte multe pivniți și bolți existente, chiar de 100 de trepte adâncime"⁴.

Într-o perspectivă istorică mai largă, decăderea treptată a orașului este prezentată de către notabilitățile târgului în fața Comisiei Aulice de Hotârnicie, în anul 1783⁵, în felul următor: "După ce însă Bogdan, un fiu al lui Ștefan cel Mare, s-a plecat pe sine și țara sa sub protecția armelor lui Soliman al II-lea, pe atunci învingătoare pretutindeni, s-a umplut acest oraș împreună cu întreaga țară de neliniști, care amenințau dintotdeauna Poarta, sub a cărei protecție se afla, Moldova devenea teatru de război, ori de câte ori polonii, tătarii, rușii, suedezii, ungurii etc. voiau să se măsoare cu Poarta, sau aceasta era în alianță cu una din aceste puteri. Repetatele năvăliri ale tătarilor, veșnica neliniște, timpurile războinice și consecințele inevitabile ale acestora, pustiirile, au adus aproape apusul său și orașul Suceava, care, către sfârșitul veacului trecut, pe timpul regelui polon Jan Sobieski, a primit ultima lovitură printr-o emigrare generală și prin mutarea scaunului domnesc și mitropolitan de la Suceava la Iași"⁶. Alte mărturii, pe care nu le mi cităm, se referă și la nenorocirile din secolele XVII și XVIII, astfel că, la 1783, în documentul mai sus citat, pe bună dreptate, se specifică următoarea stare de fapt: "Reședința curții ... a fost transformată împreună cu multe și frumoase biscri ortodoxe, armenesti și evanghelice într-o pustietate și frumoase uliți în pășuni pentru vite ..."

Merită să mai subliniem încă două aspecte ce se evidențiază în depoziția sucevenilor din documentul amintit. Primul privește originile îndepărtate ale orașului și celălalt se referă la starea de atunci a acestuia ca urmare a vieții sociale interne.

Iată ce afirmă reprezentanții Sucevei în documentul din 1783 privitor la originea orașului: "Fiind acesta întemeiat de **daci** (sublinierea noastră) și mărit de domnii de odinioară ai Țării Moldovei ...", ideie reluată și subliniată într-un pasaj ulterior: "Reședința curții ridicată de **daci** și refăcută de domnul Ieremia Movilă ..."⁷ Atribund atât de categoric o astfel de vechime orașului, notabilitățile lui dovedesc că au avut un contact direct cu

⁴ Vasile Gh. Miron, Mihai-Ștefan Ceaușu, Ioan Caproșu, Gavril Irimescu, *Suceava - File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului (1388-1918)*, vol. I, București, 1989, p. 470 (citât în continuare *Suceava - File de istorie*).

⁵ Atragem atenția însă asupra unei importante categorii de documente bucovinene și anume hotarnicele întocmite între 1781 și 1787 de Comisia Aulică de Hotârnicie ce avea misiunea de a alcătui baza documentară necesară pentru introducerea cărții funciare, bază care să elimine interminabilele procese privind acest gen de proprietate (despre activitatea comisiei v. M. Ceaușu, *op.cit.*, pp. 98 -99). Astfel trebuia ca toți proprietarii, personal sau prin împuterniciți, să se prezinte cu acte doveditoare în fața comisiei amintite deplasată la fața locului. Pe lângă relevarea situațiilor atât de diverse ale proprietăților și ale diferitelor aspecte generate de regimul lor juridic, marea majoritate a documentelor, datorită și întrebărilor exprese ale comisiei, făc apel la istorie. Acest recurs la istorie este cu atât mai interesant cu cât el aparține unor categorii diverse de proprietari: împuterniciți ai clerului, boieri, dar și orașeni și chiar reprezentanți ai satelor. Astfel, acest fond arhivistic prezintă o importanță covârșitoare pentru reconstituirea mentalităților de recuperare a istoriei românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Din păcate, nu toate documentele au fost publicate, dar chiar și așa un studiu pe această bază ar releva fenomene de un deosebit interes istoriografic.

În ceea ce privește orașul Suceava, s-a publicat numai un extras din hotarnica sa întocmită în 1783, extras important, după cum o să se vadă în cele ce urmează, dar care nu suplinește documentul în întregul său.

⁶ *Suceava - File de istorie*, p. 470.

⁷ *Ibidem*.

unele lucrări istorice. Că afirmația de mai sus are o origine livrească este fără îndoială⁸. Care ar putut fi acestea ? Din câte putem întui sucevenii ar fi avut posibilitatea să cunoască unele lucrări istorice datorate unor moldoveni, fiind excluse alte surse. De fapt, ipoteze asemănătoare, din câte cunoaștem, nu au fost exprimate în alte arii istoriografice învecinate.

Ipoteze privind originea dacică a Sucevei (a cetății, a orașului ?) a fost formulată în variante diferite de Miron Costin și Dimitrie Cantemir. În ceea ce privește pe ultimul trebuie exclus întrucât avem serioase îndoieli că sucevenii noștri ar fi reușit să consulte edițiile germane, din 1769 și 1771, a celebrei opere *Descriptio Moldaviae* a principelui moldav⁹. În schimb, copii ale operei *De neamul moldovenilor* a lui Miron Costin puteau circula și la Suceava. Umanistul cronicar stăruind într-un capitol special asupra întemeietorilor cetăților Moldovei a formulat ambiguu o eventuală origine dacică a lor, între acestea fiind și Suceava¹⁰. Mai mult chiar, amintitul capitol despre cetățile Moldovei îl preia fără modificări majore fiul marelui cronicar, Nicolae Costin în *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*¹¹. Deci putem presupune existența a cel puțin două surse la îndemâna sucevenilor. În Bucovina, la sfârșitul sec. al XVIII-lea, s-a semnalat circulația unor cronici¹² ca și copierea la mănăstirile Solca și Sucevița a unor miscelane care cuprindeau fragmente din cronicile lui M. Costin și N. Costin¹³, posibilitatea lecturării unor astfel de lucrări fiind reală.

Cine sunt acei daci la care se refereau magistrații suceveni ? Sunt două posibilități. Prima, care să-i vizeze chiar pe vechii daci, substratul autohton al românilor și, în cazul acesta, ar constitui una dintre cele mai vechi referiri, din mediul popular, la o astfel de ascendență dacică a unui oraș sau monument. Nu este exclusă nici o a doua posibilitate, aceea ca sucevenii să se fi referit conștient sau nu la o altă soluție și anume cea dată chiar de istoriografia consultată de ei. M. Costin¹⁴, urmat îndeaproape de fiul său N. Costin¹⁵ preiau o himeră a istoriografiei săsești din sec. al XVII-lea după care sașii ar fi urmașii dacilor¹⁶. Să se fi gândit sucevenii la rolul sașilor în debutul vieții urbane din Moldova la care fac referiri și alte izvoare ? Nu ne stă la îndemână o explicație satisfăcătoare. Și într-

⁸ Contrar unor afirmații hazardate, memoria colectivă a românilor, ca la mai toate popoarele romanice, a pierdut conștiința substratului; cf. totuși Ștefan Pascu, *Geto-dacii în conștiința poporului român*, în "File din istoria militară a poporului român", vol. 17, București, 1987, pp. 189-199 - cu multe generalități, fără analiza izvoarelor.

⁹ După cum arată așezarea ei (a Sucevei n.n.) și o oarecare asemănare a numelui aș crede că este Sandava din vechea Dacie - D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, București, 1973, pp. 80 - 81.

¹⁰ Mare nevoie este a scrie de dânsule, de cine ar fii făcute, că cât am nevoie și cât am cercetat să știu ceva, de ce niim făcute sunt, un cuvânt, o pomenire n-am putut afla, cu mare jale. Și oricum, într-alt chip a fi nu poate, numai ce sunt făcute de dachii cei vechi ... Și așa și aceastalalte cetăți, cum ieste Suceava, Neamțul, Hotinul, Tighinea; însă pândzâle la toate cetățile acestea, cela cu al doilea rând, de domni sunt adaose ... - M. Costin, *De namul moldovenilor*, în *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 265. Aceiași ipoteză apare și în alte două opere a lui M. Costin și anume: *Cronica polonă* (ed. cit. p. 205) și *Poema polonă* (*Ibidem*, p. 222). Ultimele două opere subliniază numai concepția lui M. Costin, dar ele necirculând în Moldova nu au avut o influență în cazul de față.

¹¹ V. comentariul minușios a lui P. P. Panaitescu, *op.cit.*, p. 265.

¹² M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774 - 1862), București, 1993, p. 320.

¹³ Olimpia Mitric, *Cartea românescă manuscrisă din nordul Moldovei*, București, 1998, pp. 94 - 95 și 329.

¹⁴ Dacii sunt strămoșii sașilor, podoaba popoarelor din Ungaria, care țin și azi și cele șapte cetăți - M. Costin, *Poema polonă* (ed. cit., p. 222). Ideea este reluată și în alte lucrări. A se vedea analiza istoriografică de o mare profunzime a lui Adolf Armbruster, *Dacoromano - Saxonica. Cronicari români despre sași. Români în cronică săsească*, București, 1980, p. 19.

¹⁵ *Ibidem*, p. 20.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 110-111.

un caz și în celălalt afirmația fruntașilor Sucevei merită să fie mai atent cercetată și nu este lipsă de interes pentru studiul receptării istoriei în secolul al XVIII-lea.

Dacă trecutul le este cunoscut sucevenilor de la 1783 într-o măsură oarecum surprinzătoare, remarcăm, totodată, însușirea de către aceștia a curentelor ideologice ale veacului lor, ei subliniind și unele cauze interne a decăderii vieții urbane. Printr-un autentic mesaj iosefinist, ei se exprimă clar împotriva stărilor de lucruri medievale. "După cum dormitându-le rase monahale aproape în toate țările au știut să profite de vremurile de deplâns și totdeauna și-au ridicat castelele lor pe ruinele statelor, l-a fel s-a întâmplat și aici în țară, unde întunericul și fanatismul, care stăpânesc întreaga natură și legea lor, a favorizat scopul lor și jalnicele rămășițe ale acestui oraș, cu vechea cetate, reședința curții domnului țării etc., au ajuns în mâinile călugărilor și a câtorva proprietari care totdeauna au ridicat de la locuitorii Sucevei zeciuală, dijma, și îngreunează întreținerea lor."¹⁷ Credem că acest pasaj nu are nevoie de multe comentarii. Fruntașii Sucevei la 1783 și-au asumat, nu știm pe ce căi, o parte din ideile Veacului Luminilor.

Notabilitățile orașului de la 1783 dovedesc deci o cunoaștere a trecutului urbei lor. În acest caz ca și în altele nu trebuie să căutăm în declarațiile lor date riguroase, științifice, ele exprimă, mai degrabă, o cunoaștere generală, firească pentru nivelul istoriografiei din acea vreme, un eșantion al memoriei colective. Este normal să ne întrebăm cine erau aceste notabilități și care era pregătirea lor intelectuală. Alături de "bătrânii orașului Suceava", în fața comisiei militare de hotărnicie, la 1783, ca lideri se disting Costachi Borcilă și Gheorghe Tupilat; primul era jude municipal a recentului consiliu înființat numai cu câteva luni înainte, cel de al doilea era membru al acestui consiliu și starostele locuitorilor moldoveni¹⁸. Ambii sunt negustori, știitori de carte, dar despre pregătirea lor intelectuală nu avem nici un fel de date. În orice caz, ei dovedesc o anumită instrucție în cunoașterea trecutului, superioară chiar celei a reprezentanților clerului care au apărut în fața aceleiași Comisiei Aulice de Hotărnicie, fapt asupra căruia vom reveni. Putem să afirmăm numai că nici judele Costachi Borcilă și nici consilierul său, Gheorghe Tupilat nu erau intelectuali, ei fac parte din clasa burgheză în plină formare.

În legătură cu recuperarea istoriei de către suceveni la sfârșitul secolului al XVIII-lea s-ar putea sublinia și alte aspecte pe care lucrarea de față își propune să le releve succint.

Îmboldurile spirituale pentru cunoașterea trecutului, și nu avem nici un fel de dovezi că acestea ar fi avut prioritate, se întâlnesc, aici ca și în mai tot spațiu românesc, cu acelea venite din sfera intereselor practice, pentru apărarea vechilor drepturi de proprietate. Recursul la argumente și documente istorice este caracteristic veacului. Aici își are originea stăruința pe lângă membrii Comisiei Aulice de a se recupera documentele aflate la Zolkiew, după cum dovedește un document din 1784. "Acesta (regele Ioan Sobieski) l-a luat pe mitropolitul Dosoftei cu sine, și acesta moaștele lui Ioan cel Nou, împreună cu toate comorile și documentele, în Polonia, unde aceste relicve, după aproape 98 de ani, trebuie să aștepte la providența sceptorului lui Iosif al II-lea, ca să se întoarcă din nou, în locul lor de odihnă de odinioară, la biserica Mitropoliei din Suceava ..."¹⁹

Recursul la argumentele istoriei devenise imperativ în cazul litigiilor privind proprietățile funciare. Sucevenii și-au exprimat nemulțumirea față de delimitările făcute în 1783 de Comisia Aulică între terenurile Mitropoliei și cele ale târgului. De aici, un lung

¹⁷ *Suceava - File de istorie*, p. 471.

¹⁸ Mihai-Ștefan Ceașu, Emil I. Emandi, *Aspecte din evoluția economico-socială și urbană a orașului Suceava. II. Perioada 1786-1815*, în "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", Iași, XXIX, 1992, pp. 119-121.

¹⁹ *Suceava - File de istorie*, p. 473.

conflict judiciar soluționat abia în 1841, conflict care a generat numeroase și voluminoase documente în care sunt combătute punct cu punct declarațiile împuterniciților Mitropoliei din Iași făcute în 1782 ca și cele de după această dată. Sunt invocate numeroase argumente juridice, dar nici cele istorice nu sunt omise. Astfel într-o întâmpinare din anul 1813 sucevenii adună și comentează o mulțime de documente care probează juridic că reprezentanții Mitropoliei din Iași au uzurpat o mare parte din moșia târgului, astfel încât "Cetatea Sucevei și cu două biserici ce au în deal în Tătăraș și cu locuri de casă și cu pivniță ce au fost măhălalele din vatra târgului Sucevei s-au rupt și au cuprins Mitropolia cu stăpânire, după cum s-a mai pomenit, cu samavolnicie prin puterile Mitropoliei"²⁰ În această dispută de redobândire a moșiei intervin și argumente pur istorice, dintre care cităm un fragment din întâmpinarea mai sus amintită: "... de vreme că târgul Sucevii au fost un oraș de căpetenie, unde scaun a țării domnesc au fost și rezădenția așijdere episcopescă, nu să poate să nu fi avut pământuri împrejurul lui de vremi dacă alte târguri mai mici după cum este Siretul sau Cernăuțul, care aceste târgșoare au fost supuse sub târgul Sucevei, așadar aceste târguri să află având moșii iară târgul Sucevii fiind târg de căpetenie și scaun domnesc, acum dară, după cum să vedi, nu are nimică cât pân la atâta au rămas..."²¹

Spre deosebire de orașeni, ancorați în lupta lor pentru existență, care își prezintă argumentele cu pragmatism și sulețe, reprezentanții clerului, deși aparțineau elitelor sociale, nu au un discurs istoric coerent. Cel puțin împuterniciții Mitropoliei din Iași prezenți în 1782, în fața Comisiei Aulice de Hotărâre pentru delimitarea proprietăților pe care le avea biserica mitropolitană, Sf. Gheorghe din Suceava, prezintă o documentație istorică ambiguă și o argumentație bazată pe vechile concepții juridice medievale. Situația nu credem că poate fi explicată exclusiv prin etnia grecească a celor doi împuterniciți, stareții Anania de la Burdujeni și Meletie de la Ilișești²².

Un aspect cu totul particular îl reprezintă atitudinea sucevenilor față de monumentele istorice. Inițial (în 1783), în momentul inventarierii bunurilor orașului, ei nu-și asumă nici un drept de proprietate asupra numeroaselor ruine ale diferitelor edificii fie ele laice (cele ale Cetății), fie ele bisericesti (nerevendicate nici de autoritățile eclesiastice superioare). Este drept, după cum se arată într-un document ulterior, că "târgul Suceava, la vremea hotărâtului moșiiilor au fost înspăimântat văzând o comisie așa mare înpăratească și atâta putere a Mitropoliei după cum au fost stăpânit în țarie și în bătaie, s-au înfricoșat"²³. Abandonarea interesului pentru ruine a fost episodică întrucât în numai un deceniu locuitorii Sucevei ajung să le apere în fața pericolului de-a fi demolate, declanșând o luptă plină de curaj, între anii 1791-1794, pentru salvarea ruinelor a două biserici, dintre care una era cea a vechii Mitropolii (biserica Mirăuți)²⁴. Jalba întocmită cu acel prilej în numele a 51 de orașeni și, după cum se menționează, acestora li se alătură "tot târgul", ne arată că cei 51 de petiționari nominalizați nu fac parte din elita orașenilor, nu apar magistrați și nici preoți români, ci numai meseriași și negustori, 11 dintre ei fiind chiar analfabeți. În jalba

²⁰ *Ibidem*, p. 587.

²¹ *Ibidem*.

²² Ambii prelați dovedesc că posedă informații vagi despre istoria Mitropoliei Moldovei, fie despre întemeierea ei, fie despre mutarea la Iași a acesteia, iar dreptul asupra proprietăților și-l justifică astfel: "Mitropolitul și-a menținut până acum aici moșiile sale numai prin mărturiile oamenilor evlavioși, care au mărturisit, cu carte de blestem, că acestea sau alte moșii au aparținut Mitropoliei" - *Ibidem*, pp. 460 - 464.

²³ *Ibidem*, p. 587.

²⁴ Isidor cav. de Onciul, *Biserica Mirăuților din Suceava*, în "Candela", Xi, 1892, p. 533-540, 600-612, 669-679; S. Reli, *Lupta românilor din Suceava cu stăpânirea austriacă pentru conservarea monumentelor religioase istorice din acest oraș în anii 1791 - 1794 (după documente oficiale inedite)*, în *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, pp. 360 - 371; M. Iacobescu, *op. cit.*, pp. 313 - 315.

sucevenilor se sublinia că cele două "... biserici de către noi târgoveții să păzia a fi în starea cea întreagă, a nu se risipi, că, cu vremuri, înmulțindu-se norodul să să poată acoperi și cele trebuincioasă a se face și a fi de slujbă" și jalba accentuiază mai departe "Osăbit ne rugăm ca biserica Mitropolia Veche, ce a rămas până acum întregă, să nu să străci, căci piatră aice, osăbit de biserici, și tot târgul să se facă din piatră, are de unde."²⁵. Nu putem distinge cu claritate ce precumpănea în această cauză: monumentul de cult sau cel istoric, se pare că întâietatea o avea primul. Formele de protest variate considerăm totuși că indică un început timid de înfiripare a conștiinței naționale, de asumare a unui trecut.

Deși ruinele bisericii vechii mitropolii, cunoscută și sub numele de Mirăuți, au fost cumpărate ulterior de către maiorul Ion Florea și donate în 1779 comunității ortodoxe, aceasta n-a fost în stare să o refacă întrucât "reclama multe cheltuieli pe care timpurile nu îngăduiau a le acoperi iar comunitatea nu putea să înzestreze preotul cu o sesie..."²⁶ Documentul citat este din anul 1815, când comunitatea ortodoxă ducea tratative pentru cedarea bisericii Mirăuți cultului luteran. Dacă primul argument este verosimil, cel de al doilea dă o dimensiune mentală ridicolă și meschină. Mult mai târziu, abia la sfârșitul secolului, în cu totul alte condiții istorice, biserica Mirăuți va fi restaurată.

Ar fi fost normal ca acțiunea viguroasă a sucevenilor pentru salvarea monumentelor amintite să fi generat și alte atitudini de acest gen. Din păcate, ea este singulară. Alte monumente (Curtea Domnească, Cetatea de Scaun) sunt ca și uitate. Câteva biserici rămân în paragină, dispariția unora se datează tocmai în această perioadă²⁷, iar altele sunt cedate unor confesiuni diferite²⁸. Dacă mirenii de rând au acționat curajos nu cunoaștem însă nici o atitudine exprimată de clerul ortodox sau din partea autorităților românești ale orașului, situație pe care nu ne o putem explica încă.

Circulația cărții manuscrise la Suceava atât cât poate fi intuită arată un climat intelectual modest. Nu posedăm date despre biblioteci și nici despre prezența cărților de istorie tipărite. Prima în ceea ce privește lectura mai cu seamă textele teologice, nu erau omise însă și alte genuri între care și romanele populare atât de gustate, despre care Miron Toacă (Lehr<er> von Sutzwa) spunea, în 1797, că "Istoriile sînt minunate dar nu sînt adevărate"²⁹, fapt care ne determină să credem că profesorul sucevean cunoștea și "istoriile adevărate".

Cu toate acestea, în Suceava, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, exista o ambianță mai receptivă la istorie decât în alte locuri din Bucovina, prea numeroase erau urmele trecutului. Astfel, că "smeritul Vasile Popovici din târgul Sucevei", cunoscut ca zugrav din

²⁵ *Suceava - File de istorie*, pp. 511 - 514.

²⁶ M. Cărlășu, Șt. Lemny, *op.cit.*, p. 775.

²⁷ Merită a fi menționată o constatare mai târzie, dar ca consecință a atitudinii sucevenilor față de vestigiile istorice, cea înregistrată de Isidor cav. de Onciul (despre activitatea istoriografică a ilustrului teolog v. M. Ignat, *Un cercetător mai puțin cunoscut al vestigiilor aheologice din Bucovina - Isidor cav. de Onciul*, în "Suceava", XXIV - XXV, 1997 - 1998, pp. 343 - 346). Acesta consemna "... pe la anul 1877 întâmplându-mă în biserica Sf. Dumitru în Suceava am văzut tinda întreagă pardosită cu pietre de mormânt, se-nțelege luate de-n jurul bisericii. Între ele unele și de marmură și judecând după puținele rămășițe de ornamentică ce se mai aflau pe dănsle ele au fost lucrate cu multă măiestrie. Lucruri de acestea fiind în secolele trecute pe la noi foarte scumpe și rare, se vede că aceste lespezi au fost așezate pe momintele unor persoane distinse. De scrisoarea de pe ele care de bună seamă pentru noi în multe privințe ar avea interesare, nici o urmă. O bună parte din istoria noastră s-a șters pentru totdeauna cu picioarele, nu străine, ci ale noastre" - I. Onciul, *op.cit.*, p.536.

²⁸ O listă a lăcașurilor de cult dispărute la Emil I. Emandi, *Habitatul urban și cultura spațiului - studiu de geografie istorică. Suceava în secolele XIV-XX*, Iași 1986, pp. 242-248. Abia în anul 1887 autoritățile orașanești interzic distrugerea ruinelor Cetății declarate monument istoric - v. *Suceava - File de istorie*, p. 695.

²⁹ Olimpia Mitric, *op.cit.* p. 47 și 248.

câteva documente³⁰, picta pe pânză, în 1797, chipul voievodului Ștefan cel Mare, tablou păstrat și astăzi la Mănăstirea Putna, fiind în acele vremuri unul din rarele chipuri de voievozi ce anunța pictura de șevalet a portretului modern. Era expresia unei sensibilități noi față de figurile glorioase ale trecutului. Fizionomia lui Ștefan din portretul putnean era în tradiția iconografiei religioase, căpătând trăsăturile Mântuitorului și efigia de la Putna a influențat litografiile de mai târziu ale lui Gh. Asachi³¹.

Dacă artele plastice își caută subiecte între figurile glorioase ale istoriei s-ar părea că tot la Suceava, Ioniță Arhip (boier cunoscut și în calitate de copist) să fi compus în primul deceniu al sec. al XIX-lea o *Cronică rimată despre mazălirea lui A. Moruzi*³². Dacă se confirmă acest fapt, el ne trimite chiar la realizări istoriografice propriu-zise după moda acelor vremuri din lumea românească.

La sfârșitul acestui demers cu totul schematic putem remarca că istoria în Suceava a fost într-o anumită măsură o însoțitoare a spiritului, dar supusă îndeosebi diferitelor solicitări ale vieții practice și toate cele de mai sus sunt câteva din mărturiile episodice care dovedesc că sucevenii au raportări variate față de trecut. În schimb, monumentele orașului, cele care-i dădeau atâta individualitate, au rămas mai mult ca o mândrie nejustificată însă de fapte. Românii suceveni s-au dovedit neputincioși economic ca să-și salveze multe dintre monumentele trecutului și, din nefericire, de multe ori au fost indiferenți față de ele, dar, chiar și așa, își manifestau, din câte ori au avut prilejul, orgoliul de-a trăi în ambianța unui spațiu cu un trecut măreț.

Résumé

L'étude relève quelques aspects concernant le rapport au passé des Roumains de Suceava pendant des premiers habsbourgeois. Récepter l'histoire, à ce temps-là se trouvait dans la sphère des intérêts pratiques spécialement, la confirmation des propriétés foncières. On a des informations que l'histoire a été aussi, dans une certaine mesure, une composante de la spiritualité des habitants de Suceava, mais soumise aux sollicitations de la vie quotidienne, à cause de quoi, ils ont des rapports variés envers le passé, en fonction de la situation sociale.

³⁰ Despre existența unor pictori suceveni, v. *Suceava - File de istorie*, p. 508; V. Miron, N. Pentelescu, *Un zugrav sucevean necunoscut din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLVII, 1971, nr. 5-6, pp. 392 - 398.

³¹ Ștefan Lemny, *op.cit.*, p. 161.

³² Olimpia Mitric, *op.cit.*, p. 35 și 96.

ȘTIRI DESPRE BUCOVINA ÎN OPERA ISTORICĂ A LUI GABRIEL HONORE RIQUETTI CONTE DE MIRABEAU

Constantin Șerban

Personalitatea marelui om politic francez, care a ocupat un important loc în pregătirea și începutul Revoluției franceze din 1789¹ este mult prea complexă, pentru a fi prezentată în toată amploarea ei în rândurile acestui studiu, al cărui scop este să introducă în circuitul științific noi date despre împrejurările în care Imperiul Habsburgic a acaparat o parte din nordul Moldovei, sub numele de **Bucovina**, precum și de date cu caracter demografic, economic și militar din anii 1777 și 1782 despre această provincie românească. Din aceste motive se va scoate în evidență numai o anumită perioadă a vieții acestuia și anume cea care a premers anului 1789, mai puțin cunoscută chiar pentru mulți specialiști pentru care Gabriel Honore Riquetti conte de Mirabeau (1749-1790) a rămas în istorie drept un mare orator, un om de stat și un cugetător politic de renume pentru vremea sa².

În vremea copilăriei și adolescenței, viața lui Mirabeau (nume sub care este cunoscut în lucrările de specialitate) s-a desfășurat în climatul unei familii nobiliare, ca fiu al marchizului Victor Riquetti de Mirabeau (1715-1789), unde și-a însușit o instrucție temeinică. Apoi, în 1767, la vârsta de 18 ani, el a îmbrățișat cariera militară la îndemnul tatălui său, dar împotriva voinței sale. Cunosându-i temperamentul greu de stăpănit, părintele său a crezut că regimul cazon îl va determina pe fiul său să devină mai responsabil față de obligațiile ce i le impunea originea sa nobilă. Rezultatul s-a dovedit a fi însă contrariul, deoarece în timpul serviciului militar tânărul Mirabeau a cunoscut în mai multe rânduri privarea de libertate personală, prin intermediul binecunoscutelor *Lettres de cachet* (Scrisori pecetluite)³, din cauza multelor datorii bănești neonorate la termen, al aventurilor amoroase care au scandalizat societatea vremii și mai ales a încălcării disciplinei militare sub diferite forme de nesupunere față de superiorii săi, acestea ajungând până la dezertarea din unitatea militară din care făcea parte.

De reținut faptul că internițarea sa s-a făcut, de cele mai multe ori, la cererea tatălui său, care, în calitate de șef de familie era împuternicit de sistemul de organizare al regimului absolutist existent atunci în Franța, să împiedice pe această cale întunecarea strălucirii renumelui de care se bucura pe timpul său familia, în rândul nobilimii provinciale. Drept urmare, Mirabeau a cunoscut rigurile închisorilor de tot felul, de la cele din insula Ré din Oceanul Atlantic, aflată în largul portului La Rochelle (1767-1787) și d'If din Marea Mediterană, situată în rada portului Marsilia (1775)⁴, aceasta din urmă creată de regele Francisc I (1515-1547) era închisoare de stat – la cea din fortăreața Jeux din regiunea munților Jura, amplasată la o altitudine de peste 1000 metri (1775) și, în fine, în cea din donjonul castelului Vincennes, ridicat la 2 km depărtare de Paris (1777-1781) – donjon devenit închisoare de stat din vremea regelui Ludovic al XIII-lea (1610-1643)⁵.

În anii de detenție, Mirabeau a folosit din plin acest timp pentru completarea studiilor sale prin numeroase lecturi din operele clasicilor latini, dar și din operele istoricilor și filosofilor contemporani cu el. Totodată, el a urmărit îndeaproape, în acest răstimp, evoluția politicii interne și externe a țării sale. Nu-i mai puțin adevărat că Mirabeau a elaborat și publicat în acest timp, în unele țări străine (Elveția, Olanda și Anglia), o seamă de studii prin care condamna în mod sever regimul absolutist din Franța, atacurile sale vizând: autoritatea nelimitată a prerogativelor regale, agresivitatea și arbitrarul care caracteriza activitatea funcționarilor publici în toate departamentele statului (administrativ, economic, justiție, armată) și chiar instituțiile religioase și de învățământ. În aceste lucrări, precum: *Essai sur le despotisme*, din 1775 și *Des Lettres de cachet et les prisons d'Etat* din 1778, el pleda pentru recunoașterea de către autoritatea de stat a libertăților fundamentale

ale individului și anume: libertatea de conștiință, de gândire și de exprimare, și susținea atât inamovibilitatea magistraților cât și independența profesională a acestora. Tot în perioada detențiilor sale, Mirabeau a mai elaborat și câteva lucrări cu caracter istoric, ca de exemplu: *Istoria Corsicei*, *Istoria Olandei* și *Tratatul de mitologie*.

Începând din anul 1782 Mirabeau s-a bucurat din plin de libertatea individuală, timp în care el a desfășurat o activitate în domeniul diplomației, fie prin elaborarea unor memorii privind diferite aspecte ale politicii externe europene, fie prin îndeplinirea unor misiuni cu acest caracter în Prusia. Așa, de exemplu, a publicat în 1784 un memoriu intitulat: *Doutes sur la liberté de l'Escaut réclamé par l'Empereur*, în care comenta disputa dintre Austria și Olanda în problema navigației pe fluviul Escaut, care se vărsa în Marea Nordului iar în 1785 a elaborat un memoriu intitulat *Memoire sur la situation actuelle de l'Europe*, înaintat contelui de Vergennes, ministrul de externe al Franței (1774-1787), în timpul domniei lui Ludovic al XVI-lea⁶.

Ca urmare a efectului produs de ideile sale, exprimate în acest din urmă memoriu, Mirabeau a primit o importantă misiune diplomatică în 1786, în Prusia, condusă în acea vreme de regele Frederic al II-lea, care a fost urmată de o alta în aceeași țară un an mai târziu (1787). În timpul acestor misiuni diplomatice, care au avut un caracter semioficial⁷, el a stabilit totuși contacte directe cu mai multe personalități marcante de la curtea regală din Berlin, în frunte cu însuși monarhul acestei țări, precum și cu fratele acestuia, prințul Henric. Scopul misiunii sale diplomatice era să restabilească și chiar să sporească influența Franței la curtea regală a Prusiei, într-o vreme în care diplomația franceză nu mai înregistra succese la nivel european și făcea față cu greu hegemoniei Austriei și Rusiei în partea centrală și răsăriteană a continentului în detrimentul Imperiului Otoman, aliatul tradițional al acesteia.

În timpul șederii sale la Berlin, Mirabeau a avut acces la fondurile confidențiale din Arhivele de stat, unde a cercetat un mare număr de documente de mare valoare politică și militară pentru țara sa. Aceste materiale documentare i-au fost utile pentru elaborarea a două importante lucrări de istorie pe care le-au publicat și anume *De la monarchie prussienne sous Frederic le Grand avec une appercue contenant des recherches sur la situation actuelle des principales contrées de l'Allemagne*, London, 1788, 4 vol. și *Histoire secrète de la Cour de Berlin ou Correspondance d'un voyageur français depuis la mois de Juillet 1786 jusqu'à 14 janvier 1787*, s.l. 1789, 2 vol.

Prima din aceste lucrări cuprinde, printre altele, și o seamă de știri relativ la Transilvania și Bucovina din perioada de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În privința izvoarelor care au stat la baza documentării autorului sunt prezentate în *Prefața* primului volum, sub titlul: *Catalogue des principaux livres allemands que l'auteur a eus sous les yeux et compulsés pour executer cet ouvrage*, care cuprinde nu mai puțin de 89 de titluri de lucrări tipărite în limba germană. Parcurgând această listă, precum și altele din lucrările sale publicate, rezultă că Mirabeau era un adevărat poliglot, el cunoscând patru limbi moderne: engleza, italiana, spaniola și germana, pe lângă cele două limbi clasice: latina și greaca.

O sumară trecere în revistă a problemelor abordate de autor în primele trei volume ale acestei lucrări constată că acestea se referă la: considerații generale relativ la ascensiunea Casei de Brandenburg, date cu caracter geografic, demografic, economic (agricultura, industria manufacturieră, comerț, fiscalitate), militar, religios⁸. Al 4-lea volum începe cu considerațiuni despre situația, la acea vreme, a unor principale state europene: Saxonia, Imperiul Habsburgic (cartea II), Bavaria. În ceea ce privește Imperiul Habsburgic, prezentarea acestuia se face pe provincii, ca de exemplu: Moravia, Silezia austriacă, Boemia, Austria, regatul Ungariei, Transilvania, Bucovina, Iliria, Galia⁹.

Cum era și firesc, am fost interesați să cunoaștem, mai pe larg, capitolele relative la **Transilvania** și mai ales **Bucovina**, raportate la anul 1788, anul apariției lucrării respective. În

legătură cu Transilvania¹⁰, mai întâi se dau date statistice relativ la suprafața acesteia, evaluată la 1050 mîle pătrate, apoi la populație, estimată la 1.250.000 locuitori, aflată în 22.351 așezări alcătuite din orașe, târguri și sate, ceea ce înseamnă că densitatea demografică se ridica la 408 locuitori pe mila pătrată. În privința populației urbane se dă numai pentru orașul Sibiu, ca fiind de 15.000 locuitori, în acea vreme. Tot în legătură cu populația se arată că aceasta era alcătuită din patru națiuni: unguri, secui, sași și români (valahi), despre cei din urmă subliniindu-se faptul că aceștia “coboară” din vechii romani stabiliți în această țară (adică Transilvania n.n.), care făcea parte din “Dacia”. Urmează apoi o prezentare a populației Transilvaniei după religie, și anume: “91.000 romano-catolici, 140.000 reformați, 130.000 luterani, 80.000 arieni sau socinieni (adică cei care tăgăduiesc divinitatea lui Cristos, n.n.) 120.000 români de rit unit și 700.000 români neuniți (adică ortodocși, n.n.). Potrivit unei statistici din 1780, autorul afirmă că în Transilvania erau 34 de mănăstiri, apoi că, după date din anul 1777 minele din această țară aduceau un venit anual de 2.198.770 florini de aur, argint și aramă, iar venitul anual al Împăratului Austriei se ridica la 3.941.707 florini proveniți din impozitul direct din metale, sare și domenii”. În privința situației țăranilor din această țară se afirmă că este destul de precară, asemănătoare cu sclavia foarte dură, fapt care a generat, în 1541, o răscoală, ca urmare a asupririlor acestora. În concluzie, se subliniază faptul că deși Transilvania este fertilă și mai populată decât Ungaria, aceasta ar fi mi bogată dacă ar fi mai bine administrată.

În ceea ce privește **Bucovina**¹¹, Mirabeau arată că acest teritoriu a fost ocupat de Curtea din Viena relativ de curând, cu acordul Porții Otomane, în baza tratatului din 25 februarie 1777¹², după ce intrase în posesia unei părți din Polonia. După părerea sa, eronată evident, Bucovina ar fi un teritoriu împădurit, presărat cu așezări umane (un grand bois parsemé d’habitation) și că numele ei ar însemna **pădure roșie** (la foret rouge). Și pentru a-și convinge cititorul despre această afirmație, relatează evenimentele din anul 1496 (eronat în loc de 1497, n.n.) când o armată polonă, având un efectiv de 80.000 oameni a intrat în nordul Moldovei și a asediat Suceava. “Obligați să ridice asediul și să se retragă – continua autorul – această armată a fost înfrântă de Ștefan cel Mare, domnul Moldovei. Cea mai mare parte din polonezi a pierit în luptă și peste 20.000 dintre ei, aproape toți nobili, au fost luați prizonieri. Domnul a refuzat răscumpărarea lor, în schimb i-a înhâmat la pluguri și i-a obligat să are câmpul de luptă al bătăliei, pe care apoi a semănat ghindă. În acel loc a crescut o frumoasă pădure de stejari, numită **pădurea roșie**, ea fiind udată de sudoarea și sângele acelor prizonieri¹³.

În continuare se dau mai multe date statistice despre Bucovina, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, unele provenind din lucrările lui A.T. Busching, *Neue Erdbeschreibung*, Ed. 17, Hamburg, 1777 și A.L. Schloezer, *Staat Anzeigen*, Goetingen, 1782, deci renumiți geografi, recunoscuți pe plan european în acea vreme. Astfel, în lucrarea lui A.F. Busching se afirma că în Bucovina erau patru orașe, două târguri și 284 sate, iar în a lui A.L. Schloezer, considerată mai exactă – cinci orașe, 235 sate și 51 case izolate, precum și 28 mănăstiri¹⁴. De asemenea, se mai arată că în lucrarea lui A.F. Busching se specifică existența în Bucovina a 22 familii de boieri, 175 familii de boieri de rang inferior (gentils-hommes ordinaires), 17.047 familii de creștini, 526 familii de evrei, 294 familii de țigani. În total sunt 17.867 familii, ceea ce ar rezulta că numărul locuitorilor se ridica la 107.202 (socotind câte 6 membri într-o familie). Cât privește suprafața țării, ar fi fost de 170.000 mîle pătrate sau 475 leghe pătrate¹⁵.

Ceea ce ni se pare interesant este faptul că Mirabeau include în lucrarea sa datele dintr-un memoriu “fort curieux” reprodus de la geograful A.L. Schloezer în opera sa, care cuprinde **răspunsurile** la cele cinci **întrebări** înaintate guvernului austriac de unii ofițeri de stat major trimiși în nordul Moldovei, înainte de anul 1775, pentru a cerceta importanța pe care acest teritoriu l-ar avea pentru monarhia austriacă în perspectiva dobândirii acestuia¹⁶. Cu privire la conținutul acestor întrebări, autorul precizează că primele două dintre ele erau privitoare la un “mare drum care ar

putea fi făcut să treacă prin această țară” (un grand chemin que l'on pourrait tracer à travers ce pays). Celelalte trei întrebări, considera Mirabeau că erau “foarte ciudate” (trop curieux) în toate privințele, fapt pentru care el afirma că “le vom prezenta cititorului în traducere, împreună cu răspunsurile lor” (à tous egards, pour que nous n'en présentations par ici au lecteur la traduction, avec celle des réponses)¹⁷.

În **prima întrebare** se cerea să se aprecieze mărimea acestui teritoriu, natura solului, numărul populației, evaluarea în bani a acestui teritoriu, pentru a se ști dacă merită osteneala din partea guvernului austriac de a-l achiziționa. Răspunsul primit a fost acesta: suprafața teritoriului de care era vorba ar fi de 500 leghe pătrate, cât privește solul acestuia “este mai mult muntos” apoi că abia 1/3 din suprafața aceasta se ridica la circa 30.000 de familii, iar valoarea teritoriului apreciată în bani fiind de 20.780.000 florini.

În **a doua întrebare** se cerea să se menționeze avantajele esențiale pe care le-ar oferi acest teritoriu pentru monarhia austriacă și care ar fi acestea. **Răspunsul** primit confirmă existența mai multor avantaje de natura: militară, fiscală și comercială. Din punct de vedere militar se arăta că stăpânirea acestui teritoriu ar fi avantajat apărarea Transilvaniei împotriva turcilor și tătarilor, întrucât pozițiile de apărare ale armatei austriece s-ar afla la est de Carpați și nicidecum pe linia Carpaților. Astfel, acest teritoriu ar avea misiunea de avanpost al apărării Transilvaniei, amplasat în flancul stâng al dușmanului. În acest avanpost armata austriacă ar găsi resursele necesare pentru aprovizionare fără să plătească nici un ban. De asemenea, acest teritoriu ar permite armatei austriece să se retragă în ordine și să instaleze obstacole în trecătorile Carpaților, sub protecția propriilor sale trupe. Totodată, acest teritoriu ar putea fi folosit și pentru apărarea Galiției de o invazie dușmană, mai ales că prin traversarea lui s-ar face o legătură directă și mai scurtă între Transilvania și Galiția. În fine, un alt avantaj de natură militară ar mai fi acela că acest teritoriu era mai ușor de apărat împotriva turcilor decât Oltenia (stăpânită cândva de Austria, n.n.) unde trecătorile care fac legătura cu Transilvania sunt mai numeroase, de trei ori mai multe decât cele din nordul Moldovei, unde este numai una.

Din punct de vedere economic se considera că teritoriul din nordul Moldovei prezenta mai multe avantaje decât Oltenia (Valahia austriacă) astfel: în primul rând că acest teritoriu poate deveni o piață de desfacere pentru produsele din Imperiul habsburgic, unde nu s-ar întâlni nici un concurent străin, că traversându-se acest teritoriu piața externă austriacă s-ar extinde spre răsărit iar teritoriul fertil din această parte a Moldovei era favorabil creșterii vitelor, care se aflau în mare număr și sunt mai frumose decât în altă parte. De asemenea, acest teritoriu are un subsol bogat în minerale și minereuri nevalorificate până acum de localnici de teama turcilor. Din aceste motive fiscul ar putea pune taxe pe exportul de sare, care se face din sudul Poloniei, în Tartaria, Valahia (Țara Românească) și în Bulgaria. Răspunsul se încheia arătându-se noi avantaje militare pentru cel ce stăpânește acest teritoriu și anume că apărarea Imperiului Habsburgic împotriva unor eventuale atacuri ale Rusiei ar include la Galiția și nordul Moldovei. De aceea, cu cât se vor extinde hotarele Imperiului Austriac către răsărit cu atât acestea ar fi apărat mai bine¹⁹.

În **a treia întrebare** se cerea mai întâi să se aprecieze ce dezavantaje ar avea Imperiul Otoman dacă i-ar ceda Austriei această parte din teritoriul Moldovei și apoi care era modul de gândire al localnicilor din această țară cu privire la stăpânirea austriacă în cazul în care aceasta ar înlocui dominația otomană. În răspuns se afirma că Poarta Otomană ar pierde dreptul de a importa sare din această țară pentru care supușii ei ar trebui să cheltuiască mari sume de bani, apoi ar fi un obstacol în comerțul cu vite, unt și miere, practicat în Moldova, fapt care ar contribui și la decăderea economică a orașului Iași, datorită abaterii comerțului sau în altă direcție. De asemenea, mulți locuitori din alte ținuturi ale Moldovei ar trece Siretul, pentru a se așeza în această țară, fapt care ar micșora valoarea tributului pe care principele Moldovei îl plătește anual Înaltei Porți. În privința atitudinii populației din această parte a Moldovei față de o eventuală stăpânire austriacă trebuie să se

aibă în vedere deosebirea de opinie a diferitelor pătri sociale, precum: clerul, boierii mari și mici, care au bunuri funciare în această țară și țărani.

Din partea clerului – se afirmă în răspuns – noua stăpânire austriacă în nordul Moldovei s-ar putea aștepta la o atitudine ostilă, datorită diferenței de credință, o stăpânire de religie catolică asupra unui teritoriu populat cu locuitori de religie ortodoxă. Din partea boierilor se poate aștepta la o poziție asemănătoare dar ținând seama de amenințarea care persistă a unei eventuale ocupații rusești, aceștia ar prefera o ocupație austriacă celei rusești. Tot așa și țărani ar prefera o ocupație austriacă pentru că în acest caz ar instaura o adevărată ordine în perceperea taxelor față de noua administrație.

În loc de concluzii ne permitem să subliniem faptul că lucrarea cu caracter istoric a lui Mirabeau, privind Imperiul Habsburgic în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea cuprinde date interesante relativ la starea generală a Bucovinei după instaurarea în acest teritoriu a stăpânirii austriece, pe baza informațiilor dobândite de autor din lucrările cu caracter geografic, aparținând lui A.F. Busching și A.L. Schlozer care până acum nu s-au aflat în atenția istoricilor din țara noastră. De asemenea, aflăm cuprinsul pe larg al anchetei întreprinsă de Înalțul comandament militar austriac în 1773, relativ la teritoriul din nordul Moldovei, ce urma să fie anexat de Imperiul Habsburgic sub numele de **Bucovina**. această anchetă, după cum rezultă din conținutul ei, s-a făcut în primul rând din rațiuni militaro-strategice, în scopul asigurării apărării Transilvaniei, provincie austriacă din 1699, mai ales împotriva cotozirii acesteia de către Rusia, dar și din rațiuni economice, într-o vreme când Curtea din Viena era în căutare de noi piețe de desfacere în părțile răsăritene ale continentului european.

În fine, prin cunoașterea în *extenso* a acestui chestionar se poate înțelege mai bine motivul pentru care împăratul Iosif al II-lea al Austriei a apreciat avantajele pe care i le oferea Bucovina în comparație cu Valahia austriacă (Oltenia), prima provincie având o valoare militară și politică mult mai mare în comparație cu a doua. Din aceste motive Curtea din Viena s-a grăbit în 1775 să încheie convenția cu Imperiul Otoman prin care i se confirma dreptul de stăpânire asupra nordului Moldovei, numit Bucovina, teritoriu, de altfel, ocupat în prealabil cu consimțământul înaltului comandament rus încă înainte de încheierea păcii de la Kuciuc Kainargi între Rusia și Înalta Poartă (iulie, 1774).

De altfel, prezența din opera istorică a lui Mirabeau privind momente din istoria românilor nu este întâmplătoare, deoarece acesta face referiri importante despre epoca fanariotă în Principatele dunărene, dar mai ales despre răscola țărănilor din Transilvania din 1784, condusă de Horia, Cloșca și Crișan. Mai mult, el a redactat celebra scrisoare către împăratul Iosif al II-lea luând apărarea conducătorilor răscolei, demonstrând legitimitatea acțiunilor lor împotriva regimului de asuprire la care erau supuși, atribuită pe nedrept lui I.P. Brissot, revoluționarul girondin.

NOTE:

1. Iată câteva monografii privind Revoluția franceză din 1789 în care personalitatea lui Mirabeau ocupă un loc important: A. Aulard, *Histoire politique de la Révolution française. Origines et développements de la démocratie et de la République*, Paris, 1901; L. Madelin, *La Révolution française*, Paris, 1911; G. Lefebvre, R. Guyot, Ph. Sagnac, *La Révolution française*, Paris, 1930; Albert Soboul, *La Révolution française 1789-1799*, Paris, 1948; A. Mathiez, *La Révolution française*, 3 vol., Paris, 1954; Jacques Godechot, *Un jury pour la révolution*, Paris, 1974; Francois Fouret, *Penser la Révolution française*, Paris, 1948; ***, *L'Image de la Révolution française*, 3 vol. dirigés par Michel Vovelle, Paris, 1989; de văzut și Francois Fouret, *Zur Historiographie Franzosischen Revolution heute*, München, 1989.

2. Despre Mirabeau s-au scris zeci de lucrări începând chiar de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în secolul XIX și XX, din care menționăm câteva titluri: Lukas Montigny, *Mémoires biographiques, littéraires et politiques de Mirabeau écrites par lui même, par son oncle et par son fils adoptif*, Paris, 1834, 8 vol.; A. Stern, *La vie de Mirabeau*, Paris, 1895-1896; Ed. Rousse, Mirabeau, Paris, 1908; Louis Bathou, Mirabeau, Paris, 1913 și reeditări în 1914 și 1921; H. Jouvenel, *La vie orageuse de Mirabeau*, Paris, 1928; P. Dominique, Mirabeau, Paris, 1947; I. Benetruy, *Les souvenirs d'Etienne Dumont sur Mirabeau*, Paris, 1951; Duc. Castries, *Mirabeau ou l'échec du destin*, Paris, 1960; Petre Ghiață, Mirabeau, București, ș.a.

3. Frank Brentano, *Franța de altădată*, București, 1942, p. 295-340.

4. Dauphin Meunier, *Auteur de Mirabeau. Documents inédits au chateau de Vincennes 1765 à 1790*, Paris, 1926.

5. Ch. de Chanbrun, *A l'école d'un diplomate. Vergennes*, Paris, 1946 vezi cap. XIX.

6. Henri Welschinger, *La mission secrète de Mirabeau à Berlin, 1786-1787*, Paris, 1900.

7. Le conte de Mirabeau, *De la monarchie prusienne sous Frederic le Grand*, London, 1788, vol. 1-3.

8. Idem, vol. 4, p. 125-166.

9. Idem, vol. 4, p. 155-156.

10. Idem, vol. 4, p. 156.

11. Data tratatului dintre Înalta Poartă și Austria prin care nordul Moldovei, sub numele de **Bucovina** intra sub stăpânirea habsburgică **este greșită**. Vezi despre cele patru convenții austro-turce în această problemă la Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, 1774-1862. *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, 1993, p. 76-82.

12. Le conte de Mirabeau, *op. cit.*, vol. 4, p. 156.

13. *Ibidem*. Vezi și Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 288, în realitate erau în Bucovina 17 mănăstiri, 15 schituri și 4 sihăstrie.

14. Cu privire la suprafața Bucovinei, vezi Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 81, calculată în sistemul metric modern la 10441 km² iar populația de 71750 locuitori (*op. cit.*, p. 152). De comparat cu situația demografică în Bucovina din memoriul generalului Enzenberg cu titlul *Beschreibung der Bucovina* din anii 1775-1779, apud I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, 1991, p. 16.

15. Vezi Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 60, unde se afirmă că în 1773 pe când împăratul Iosif al II-lea vizita Transilvania, aflat la Rodna, acesta a ordonat generalului Enzenberg, comandantul Regimentului 2 de grăniceri români, ca, împreună cu mai mulți ofițeri să efectueze în mare secret o deplasare în nordul Moldovei, pentru a se informa cu privire la deschiderea unui drum între Transilvania și Galiția prin acea regiune, precum și în legătură cu valorificarea stratego-militară și economică a acestei regiuni. De asemenea, aceștia mai trebuiau să studieze atitudinea localnicilor în perspectiva înlocuirii dominației otomane cu stăpânirea austriacă.

16. Le conte de Mirabeau, *op. cit.*, vol. 4, p. 157.

17. *Ibidem*, p. 157-159; vezi și Ion Nistor, *op. cit.*, p. 9, unde se afirma că în 1773 generalul Enzenberg ar fi evaluat valoarea teritoriului Bucovinei la suma de 21 milioane de florini.

18. Le conte de Mirabeau, *op. cit.*, vol. 4, p. 159-164.

19. *Ibidem*, p. 164-166; I. Nistor, *op. cit.*, p. 9, unde afirma că generalul Enzenberg raporta Curții din Viena în 1773 că boierii și clerul din Moldova erau ostili dezmembrării țării lor prin ocuparea nordului țării de către austrieci.

Résumé

L'auteur présente des informations concernant la Bucovina, de la manière qu'elles résultent de l'œuvre historique de Gabriel Honore Riquetti, comte de Mirabeau.

STRAJA ȚĂRII – ORGANIZARE ȘI OBIECTIV

Radu Florian Bruja

Pe 7 octombrie 1937, prin Decretul lege nr. 297 era constituită Straja Țării ca instituție autonomă de stat. Scopul ei era, potrivit reglementării, să asigure unitatea de doctrină, de principii și de execuție a activităților de educație a copiilor și tineretului. În fapt, instituția nu modifica decât denumirea vechii organizații de tineret cu profil de cercetășie, constituită prin Legea pentru înființarea Oficiului de Educație a Tineretului Român (O.E.T.R.) din 7 mai 1934. Instituția în sine nu trăda ideea că ar fi avut vreun scop în conturarea monarhiei autoritare pe care regele Carol al II-lea urmărea să o instituie. Această instituție a fost creată însă, pentru a crește și educa tineretul în spiritul monarhiei și a regelui și în afara gândirii politicianiste, în general, dar mai ales pentru a nu crea viitoare cadre pentru Garda de Fier sau pentru alte formațiuni extremiste, în special. “Sunt de acord asupra absolutei nevoi ca ea [Straja Țării] să nu fie înjghebată în Front, căci astfel pierde una din marile ei forțe, apoliticianismul” credea Carol al II-lea¹. Ministrul Marii Britanii la București, Reginald Hoare remarcă în acest sens că Straja Țării “însemna încă un pas spre consolidarea autorității personale a regelui” și că regele a hotărât personal că “aceasta este modalitatea prin care poate fura fulgerul din mâinile Gărzii de Fier”². Ideea înființării Străzii Țării nu a aparținut însă regelui ci lui Teofil Gh. Sidorovici. În acest scop, el a înființat la Cernăuți încă 18 iunie 1919 prima grupă de cercetași ce a purtat numele de Aron Pumnul (o scurtă vreme s-a numit și Dumbrava Roșie³).

Pe 15 decembrie 1938 în Monitorul Oficial a fost publicată Legea pentru organizarea și funcționarea Străzii Țării ce devenea instituție de stat deplin autonomă, cu personalitate juridică și patrimoniu propriu⁴. Pentru aceasta, toate primăriile din țară erau anunțate că au obligația de a sprijini Straja Țării asigurându-i spațiu pentru desfășurarea activităților cu toate dotările necesare, înlesniri și reduceri pe transportul public și concurs pentru orice activități străjerești⁵. Printr-o altă notă prefecturile de județ trebuiau să acorde o cotă de 0,50% anual din bugetul propriu în contul Străzii Țării⁶.

Straja Țării cuprindea obligatoriu toate persoanele în vârstă de 7-18 ani băieții și 7-21 de ani fetele, organizați în legiuni, centuri și stoluri. Comandantul suprem al Străzii era regele “Marele Străjer al Țării” căruia membrii îi jurau credință după următorul jurământ:

“Jur credință regelui meu Carol al II-lea

Jur dragoste și jertfă Țării și Neamului Românesc

Jur ascultare și supunere Străzii Țării

Așa să-mi ajute Dumnezeu”.

Copiii, până la vârsta de 14 ani făceau o făgăduință iar între 14 și 21 de ani un legământ iar deviza lor era “Credință și Muncă pentru Țară și Rege”⁷.

Tinerii străjeri, la împlinirea vârstei de 18 ani, își continuau “armonioasa desfășurare a educării” în cadrul Inspectoratului de pregătire premilitară până la 20 de ani când erau incorporabili. Educația tineretului în spiritul dorit de rege cuprindea în perioada străjeriei o cvadublă educație: o educație moral religioasă, o educație tehnico-practică, o educație fizică și o educație națională bazată pe evocarea marilor fapte de arme ale înaintașilor⁸. De altfel, Straja Țării avea “misiunea de a fi un auxiliar de mare preț al școlii fără ca prin aceasta să se înțeleagă că s-ar putea confunda cu școala”⁹. Și educația premilitară era foarte importantă; în acest scop, prin noua lege a pregătirii premilitare se atrăgea atenția opiniei publice și autorităților administrative să sprijine activitatea premilitarilor și să facă publice rezultatele ei. Pregătirea premilitară avea scopul transformării tânărului în soldat necesar țării¹⁰. Propaganda carlistă vedea străjeria ca pe “temelia vastei acțiuni pentru crearea noului suflu de viață românească”, premilităria ca pe “cultivarea programatică a însușirilor eroice ale neamului”, iar armata ca pe “dovada maturității și seriozității, a independenței de judecată și de cunoaștere, a îndatoririlor civice și militare față de Rege și de Patrie”¹¹. Odată cu împlinirea vârstei de 21 de ani, tânărul era

considerat apt pentru ași începe viața politică, bineînțeles, în cadrul Frontului Renașterii Naționale. Practic, întreaga viață a tânărului era programată: de la 7 la 18 ani, era inclus în Straja Țării, de la 18 la 20 de ani în premilitărie, urma apoi armata, iar de la 21 de ani avea dreptul (mai târziu obligația), de a se înscrie în Frontul Renașterii Naționale. Fetele erau pe toată perioada 7-21 de ani membre în Straja Țării.

Pe lângă "Marele Străjer al Țării" comanda o avea un comandant general având aceleași atribuții ca un ministru secretar de stat. Pe întreaga perioadă a existenței Străzii Țării titularul acestui post a fost Teofil Gh. Sidorovici. Organul consultativ al străzii era Consiliul Superior de Îndrumare (C.S.I.) compus din: Președintele Consiliului de Miniștrii, Patriarhul României, miniștrii Educației Naționale, Apărării Naționale, Aerului și Marinei, Internelor, Finanțelor, Sănătății și Asistenței Sociale, Muncii, Agriculturii și Domeniilor și Lucrărilor Publice și Comunicațiilor, Președintele Serviciului Social (până la desființare), Administratorul Casei Școlilor și bineînțeles Comandantul străzii. Sediul central al Străzii Țării era în București pe șoseua Bonaparte nr. 8. Subordonate Străzii Țării erau o serie de organizații ca: Uniunea Federațiilor Sportive din România și toate federațiile afiliate, Asociația Arcașilor României, Asociația Șoimii Carpaților, Asociația Creștină a Tinerilor și Asociația Creștină a Femeilor din România¹². Comitetul Superior de Îndrumare desemna un Comitet permanent de conducere compus din trei persoane (gen. Ion Manolescu, dr. Ștefan Șoimescu și prof. Nissa Cămărășescu). În conducerea Străzii Țării mai exista și un Stat Major format din mai multe secretariate: Direcția secretariatului cu subdirecția Presei și legăturile cu străinătatea, Direcția organizării cu serviciul organizării personalului și serviciul evidenței, Direcția îndrumării cu serviciul central de studii și îndrumare, Serviciul problemelor sociale, Serviciul educației fizice, Serviciul tabere și Direcția publicațiilor și gospodăriei cu serviciile materiale și transporturi, administrativ, economic și gospodăresc, central de contabilitate și serviciul contecios¹³.

În organizarea în teritoriu, Straja Țării era alcătuită din mai multe unități și subunități. Falanga străjerilor cuprindea toată țara, ținutul străjeresc cuprindea străjerii și străjerele din cadrul unui ținut administrativ, legiunea de străjeri cuprindea pe cei dintr-un județ, cohorta cuprindea străjerii și străjerele dintr-o localitate urbană, stolul de străjeri era la nivelul de școală, grupa de străjeri cuprindea o clasă, cuibul de străjeri cuprindea șase străjeri sau străjere, iar cuibușerul cuprinde trei străjeri sau străjere. Nu s-au creat unități sau subunități mixte de băieți și fete¹⁴.

Pentru îndrumarea cadrelor ce vor activa în Straja Țării s-a creat un centru de inițiere în localitatea Breaza pentru băieți și unul la Predeal pentru fete. A urmat în câteva luni alte centre la Cluj, la Șendriceni-Botoșani, Timișoara și Sf. Gheorghe. Durata cursului a fost de 10 zile dar termenul a urcat treptat la 12, 14, 16, 17, 20 de zile pentru a se statornici definitiv la 22 de zile. În acest mod, numărul comandanților a crescut în progresie geometrică. Dacă în anul 1934 erau 168 comandanți în 1935 numărul a crescut la 1618, iar în 1936 la 2045. În 1937 erau 3460 de comandanți, iar în 1938 urcă simțitor la 14072¹⁵. Numărul mare de comandanți se explică prin faptul că, fiind cadre didactice în majoritate, în calitate de funcționari al Străzii Țării erau bugetari, câștigând același salariu pe care l-ar fi avut în serviciu la catedră¹⁶. În schimb, ca funcționar ai Străzii aveau mai mult timp liber, un program mai diversificat și chiar posibilități materiale mai bune. O dare de seamă publicată de Straja Țării ne precizează și ordinea pe profesii a comandanților străjeri: 9999 comandanți erau învățători sau învățătoare, 2847 erau profesori, 693 aveau diverse profesii, 158 erau ofițeri, 97 preoți și 8 funcționari publici.

Cursurile au început în septembrie 1934 în 10 județe: Cernăuți, Dorohoi, Orhei, Constanța, Prahova, Gorj, Sibiu, Timiș, Cluj și Năsăud iar din ianuarie 1936 li se adaugă Storojineț, Câmpulung, Botoșani, Iași, Hotin, Lăpușna, Caliacra, Ilfov, Buzău, Muscel, Dolj, Brașov, Trei Scaune, Hunedoara, Bihor și Maramureș. În martie 1937 încep cursurile de pregătire a comandanților într-o a treia serie de județe: Rădăuți, Soroca, Bălți, Tighina, Cetatea Albă, Putna, Durostor, Vlasca, Teleorman, Romanai, Mehedinți, Severin, Caraș, Arad, Sălaj și Satu Mare, iar în 1938 în ultima serie au intrat în sistem și restul județelor. Se ajunge astfel ca în

1939 să fie 23372 comandanți dintre care 16055 comandanți străjeri, 4017 comandante străjere, 5500 ajutoari fără curs și 3800 ajutoare fără curs. În același an existau 9684 de unități de strajă și 2213457 de străjeri și străjere în întreaga țară¹⁷.

Regele Carol al II-lea a acordat o mare atenție Străzii Țării, presa și radioul acordând largi spații acestei organizații. Ea avea o revistă proprie lunară "De Strajă", iar fiecare ținut avea o revistă trimestrială "Viața Străjerească". Într-o adresă din martie 1939 s-a hotărât ca la toate sărbătorile să se organizeze câte o festivitate a Străzii. La sărbătorile naționale mari manifestările străjerești erau organizate sub egida autorităților locale care reprezentau Guvernul, iar la sărbătorile obișnuite manifestările se organizau în cadrul unei instituții sau a unei școli. Straja Țării și Ministerul Educației Naționale s-au pus de acord ca toate sărbătorile școlare să fie organizate în cadrul străjeriei¹⁸. Ziua de 8 iunie, ziua restaurației, a fost numită și sărbătorită ca atare "Ziua tineretului". Pe 16, 23 ori 30 martie, în funcție de zona geografică s-a organizat sărbătoarea "Sădirea arborilor"¹⁹, iar pe 1 și 14 mai sărbătoarea mamelor cu mulți copii a fost însoțită și de un concurs²⁰.

Pentru a stimula activitățile străjerești s-au creat și o serie de decorații: Pro-virtute pentru fapte deosebite sau pentru jertfă de sine, Ordinul Straja Țării (IV clase) pentru fapte și realizări deosebite (acestea se acordau numai comandanților), Ordinul și Medalia Meritul Cultural pentru cei ce au adus servicii Străzii Țării și Medalia Straja Țării (III clase) pentru fapte străjerești (se acordau numai copiilor)²¹.

Straja Țării a acordat o atenție deosebită și taberelor și coloniilor școlare, numărul acestora crescând simțitor de la 111 tabere și colonii cu o capacitate de 15101 străjeri în 1936 la 214 tabere și colonii cu 26610 de străjeri în 1938²². Printr-un ordin al Ministerului de Interne din 1939 toate taberele și coloniile de tineret au trecut sub administrarea Străzii Țării și numai aveau drept de funcționare fără autorizația acesteia²³.

Deși înființată cu un scop politic precis, Straja Țării a fost o organizație utilă prin programul său educativ și prin inițiativele sale. Dintr-o dare de seamă a legiunii de străjeri Suceava reiese o bogată activitate mai ales în domeniul social. Între realizările practice ale străjerilor suceveni merită amintit că 8 stoluri s-au îngrijit de Monumentele Eroilor, alte 8 stoluri au curățat și înfrumusețat cimitirul local, iar 2 stoluri au amenajat cimitire de animale, împrejmuiindu-le cu gard de salcâmi. Străjerii suceveni au plantat în toamna anului 1938 25000 puiți de salcâmi, au însemănat 55530 nuci și 7 kg ghindă. Cinci stoluri de străjeri au amenajat terenuri de exerciții, au reparat în patru cazuri gardurile școlilor la care învățau ca și pe cel al unei văduve, au desfundat 840 m de șanț și au făcut patru podețe. Un stol a ajutat o sinistrită căreia i-a ars casa și un stol a botezat un copil sărac. De Crăciun, în același an, 39 de stoluri au participat la înfrumusețarea săracilor strângând și împărțind 65 piese de îmbrăcăminte, 4156 kg de alimente și 16005 lei²⁴. Cu astfel de realizări nici propaganda nu pare atât de exagerată când susținea că: "Neamul nostru românesc, ca și Biserica, vor avea în străjeria de astăzi și de totdeauna pivotul de susținere, temelia de granit a veacurilor viitoare"²⁵. Momentele ce aveau să vină peste România în vara anului 1940 iau prilejuit Străzii o ultimă șansă de afirmare. După primirea ultimatumului sovietic un comunicat al Ministerului de Interne institua Comitete ale autorităților formate din reprezentanții Partidului Națiunii și ai legiunilor de străjeri. Aceste comitete se îngrijeau cu primirea și cazarea refugiaților, cu preluarea și predarea arhivelor și valorilor aduse de autoritățile din teritoriile evacuate. Legiunile de străjeri au luat în grijă pe tinerii străjeri refugiați spre a-i îndruma și transporta la legiunea Arcul de Triumf din București²⁶. Străjerii în 7 și 18 ani și străjerele în 7 și 22 de ani refugiați din Basarabia și nordul Bucovinei au fost împărțiți în trei categorii: a) cei fără familii, b) cei care au părinți concentrați, c) cei refugiați cu familia dar fără posibilități de a-i întreține, înainte de a se deplasa spre București²⁷. O altă inițiativă de amintit din vara anului 1940 a fost programul de strângere de fonduri pentru înzestrarea armatei. În acest scop Straja Țării a editat o serie de cărți poștale ilustrate, reprezentând pe rege precum și momente din viața străjerească sau armatei²⁸. Se vede că nu a

fost deloc neglijabilă contribuția Străzii Țării într-o perioadă când conducătorii României nu au înțeles cum să spre integritatea statului român.

După schimbările bruște survenite la începutul toamnei anului 1940 prin Decretul lege nr. 3282 din 28 septembrie semnat de noul conducător al țării, generalul Ion Antonescu, Straja Țării a fost desființată iar bunurile sale au trecut în patrimoniul Mișcării Legionare²⁹. Deși a fost o instituție de stat cu utilitate practică mai ales în ceea ce privea educarea tineretului, Straja Țării amintea prea mult de fostul suveran al României și a trebuit să împărtășească soarta tuturor instituțiilor create de Carol al II-lea.

NOTE

1. Carol al II-lea, *Însemnări zilnice (1937-1951)*, Volumul II, București, Ed. Scripta, 1998, p. 256.
2. Belá Vago, *The shadow of the swastika. The rise of fascism and antisemitism in the Danube Basin 1936-1938*, Londra, Saxa House, 1975, p. 32.
3. "Viața străjerească (octombrie-decembrie 1939). Revista Ținutului străjeresc Suceava". Cernăuți, 1940, p. 28.
4. Constantin Hamangiu, *Codul general al României (coduri, legi, decrete legi și regulamente)*, Volumul XXVI, partea a III-a, București, 1938, p. 2627.
5. Arhivele Naționale. Direcția Județeană Suceava. *Fond Primăria orașului Suceava* 5/1939, f. 6.
6. *Ibidem*, f. 21.
7. C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 2628.
8. Arhivele Naționale. Direcția Județeană Suceava. *Fond Prefectura județului Suceava*, 75/1939, f. 81.
9. Calendarul "Universul". București, p. 249.
10. "Buletinul pregătirii premilitare". Anul IV, nr. 1-2 (aprilie-mai 1939), p. 12-13.
11. "Suceava". Anul I, nr. 37 din 17 februarie 1939, p. 1.
12. C. Hamangiu, *op. cit.*
13. Calendarul "Universul". București, 1940, p. 257.
14. C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 2629.
15. Calendarul "Universul". București, 1940, p. 255.
16. C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 2632.
17. Calendarul "Universul". București, 1940, p. 256.
18. Arhivele Naționale. Direcția Județeană Suceava. *Fond Primăria orașului Suceava*, 5/1939, f. 9.
19. *Ibidem*, f. 7.
20. *Ibidem*, f. 10.
21. C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 2638.
22. Calendarul "Universul". București, 1940, p. 257.
23. Arhivele Naționale. Direcția Județeană Suceava. *Fond Primăria orașului Suceava*, 5/1939, f. 11.
24. Idem. *Fond Prefectura județului Suceava*, 75/1939, f. 81.
25. "Viața străjerească (octombrie-decembrie 1939). Revista Ținutului străjeresc Suceava", Cernăuți, 1940, p. 10.
26. Arhivele Naționale. Direcția Județeană Suceava. *Fond Primăria orașului Suceava*, 3/1940, f. 11.
27. *Ibidem*, f. 23.
28. *Ibidem*, f. 24.
29. *Ibidem*, f. 25.

Abstract

"Straja Țării" was formed by children and young people and it has been set up by Charles the second. It included all children between seven and eighteen years, being organized in unities and subunities, with a view to bring up Romanian children away from the ideas of the iron guard's propaganda.

DOCTRINA ȘI PROGRAMUL FRONTULUI RENĂȘTERII NAȚIONALE

Radu Florian Bruja

Odată cu înființarea Frontului Renașterii Naționale s-a lansat și o largă campanie propagandistică în jurul ideologiei și programului său. Cu mici întreruperi, această campanie a durat până în vara anului 1940, când Frontul Renașterii Naționale a fost Transformat în Partidul Națiunii, deși eșecul monolitului politic carlist era evident.

Dirijată de Ministerul Propagandei, înființat în acest scop, campania din jurul F.R.N. a monopolizat presa, radioul, manifestațiile culturale, întrunirile publice, dezbaterile parlamentare. “Radio Universul”, o revistă dedicată în exclusivitate pasionaților de radio și electroniștilor, a ajuns în 1939 să dedice jumătate din numărul de pagini mesajelor radiofonice ale regelui sau Frontului¹.

Regimul a beneficiat un organ de presă propriu, ziarul “România”, condus de scriitorul Cezar Petrescu. Între decembrie 1938 și iunie 1940, cât a existat Frontul, ziarul a publicat articole apologetice, însemnări ale personalităților din partid, liste cu membrii înscrși, acțiuni ale F.R.N. și ale Gărzilor Naționale etc. Despre programul și despre doctrina F.R.N. s-a scris, în această perioadă, o vastă literatură, dar fără o ideologie consistentă. În 1939 un apologet al regimului a publicat o lucrare intitulată **Frontul Renașterii Naționale. Originea și doctrina.**, dar partidul rămâne un spațiu ceremonial, nu un instrument al puterii și nu dispune de nici un aparat ideologic. Mai degrabă F.R.N. a transmis un elan patriotard și nu a oferit o platformă ideologică cu excepția unor fragmente din programele partidelor de dreapta din anii treizeci². Pe plan ideologic, teoreticienii frontului nu au fost originali, ei adaptând diferite idei pe care au încercat să le încadreze într-o doctrină proprie.

Pentru a da consistență programului său, pe 17 octombrie 1939 s-a publicat **Manifestul – program al Frontului Renașterii Naționale**, care cuprindea principiile ce au stat la baza ideologiei regimului: “1) Datoria sfântă pentru noi toți de a face zid în jurul M.S. Regelui /.../ 2) Necesitatea menținerii ordinei ierarhice și disciplinei în stat; 3) Întărirea sentimentului de demnitate și mândrie națională; 4) Drepturi minorităților identice cu cele ale românilor de peste hotare; 5) Respectul și ocrotirea familiei; 6) Crearea civilizației spirituale prin dezvoltarea credinței creștine și a culturii autohtone; 7) Propășirea materială prin obligativitatea și cinstirea muncii; 8) Promovarea elitelor; 9) Întărirea solidarității românești; 10) Conștientizarea datoriilor și drepturilor cetățenești”³.

Pentru a justifica și legitima noul regim, teoreticienii acestuia au a dus o vie critică tarelor sistemului democratic interbelic, sucombat în 1938. Folosind cu abilitate argumente diferite, precum divizare și luptele intestinale ale partidelor politice, utilizarea unor programe naționale nerealiste în scop electoral, carteluri electorale încheiate între partide cu poziții ideologice diametral opuse, propaganda carlistă a condamnat vechiul regim și l-a acuzat de corupți, politicianism și ineficiență. Acestor neajunsuri majoritatea autoritară le-a găsit o singură rezolvare: un front comun care să unească sub drapelul său toate forțele social politice. Obiectivul acestui front era definit ca “solidarizarea tuturor energiilor producătoare ale nației, deschiderea largă a porților vieții tuturor tinere românești și încadrarea lor într-o viguroasă și justă ierarhie”⁴. În același timp, Apologeții Frontului Renașterii Naționale îl descriau nu ca pe “un partid politic, adică o adunare de oameni al cărui scop este să obțină puterea. În F.R.N. este înscrisă aproape toată lumea, deci nu poate fi vorba de partizani, el este o organizație de oameni de acțiune care înțeleg să facă un apostolat pentru convingerea tuturor vremurilor noi”⁵. Cu o astfel de literatură, propagandă ferenistă încerca să legitimizeze noua orientare a conducerii țării.

Ideea solidarității naționale sub stindardul F.R.N. era completată cu “ideea armatei sociale”. De aceea, în legea de organizare a F.R.N. erau înscrise două principii: unirea tuturor

forțelor politice într-un mecanism dedicat Coroanei și reprezentarea intereselor cetățenilor în sistemul corporatist. Ideile care se încadrau acelorași principii erau și promovarea intereselor generale ale colectivității, cultivarea sentimentului mândriei și demnității naționale, întărirea și dezvoltarea națiunii cu toate conaționalitățile sale.

Se poate aprecia chiar că în cadrul doctrinei F.R.N., naționalismul a fost subordonat ideii păcii și armoniei sociale. Frontul Renașterii Naționale a fost Exponentul tuturor cetățenilor țării: români și minoritari “afirmând numai un vag primat al românilor”⁶. Presa vremii, în articole precum “F.R.N. și agricultura”, “Industria și comerțul în F.R.N.”, “F.R.N. creator de armonie socială”, “F.R.N. se va confunda cu țara însăși”, veneau să dea unei înfățișări a valorilor țării în cadrul Frontului.

Pentru a canaliza într-o direcție activă solidaritatea națională, o intensă publicitate s-a făcut inițiativei de “ridicare pe toate tărâmurile a satelor noastre” prin programe de muncă în colectiv. Satul, considerat “temelia sănătoasă a patriei”, trebuia să fie cuprins de un entuziasm al întregii obști care să contribuie prin muncă, în primul rând, la campania “muncile de primăvară și la opera de însămânțare”. După un experiment reușit de Constantin C. Giurescu în Ținutul Dunărea de Jos, în primăvara anului 1939, secretarul F.R.N. cerea Ministrului de Interne sprijinul de a putea extinde la nivelul întregii țări acest proiect de “realizări gospodărești” bazat pe un plan cincinal⁷.

Altă mare direcție a ideologiei carliste a fost “mecanismul monarhic”. Sprijinit pe câteva teze de bază – așa-zisul spirit monarhic specific poporului român, funcția monarhiei de exponent al interesului general și permanent al statului, mecenatul monarhic, intercondiționarea monarhie-ortodoxism – mesianismul era canalizat în direcția perceperii regelui ca pe “marele salvator”⁸. Propaganda Frontului Renașterii Naționale a pus accent deosebit pe cultul personalității regelui “salvator”. Frontul se ocupa cu minuțiozitate de acest cult și de sărbătorile pe care le prilejuia. Calendarul sărbătorilor naționale a fost încărcat cu 18 sărbători regale între care: Proclamarea Constituției din 1938 (27 februarie), Proclamarea M.S. Regelui Carol al II-lea (8 iunie), Ziua nașterii M.S. Regelui Carol al II-lea al Tuturor Românilor (16 octombrie), Ziua numelui M.S. Voievod Mihai de Alba Iulia (8 noiembrie) ș.a.m.d.⁹.

Ziua de naștere a suveranului era sărbătorită cu mult fast. Presa și Radiodifuziunea anunțau cu trei zile înainte sărbătoarea “în care 20 de milioane de suflete românești își unesc gândul, rugând pe cel puternic să dea sănătate și viață lungă marelui nostru Rege”. În Proclamația F.R.N. către țară se anunțau concerte, fanfare în Piețele Publice din Capitalele de Ținut și în fața Ateneului Român¹⁰. Cu această ocazie, regele primea cadouri consistente. De exemplu, Banca Națională i-a oferit o hartă în relief a României, gravată pe o placă de aur ce cântărea 16 kg. La nemulțumirea regelui că formele de relief nu sunt suficient de bine reprezentate, s-a realizat o nouă hartă de 19,6 kg aur¹¹. O serie de personalități lansau, cu aceste ocazii, cărți apologetice, care preamăreau faptele regelui: Mitiță Constantinescu. **Zece ani de domnie, cei mulți înainte**; Teofil Sidorovici. **Carol al II-lea din culmea unui deceniu de glorioasă domnie**. Într-o carte, Cezar Petrescu vorbea despre Carol ca despre un om fără odihnă care s-a întors în mijlocul nostru și se află pretutindeni unde e așteptat și unde nu-l așteaptă nimeni¹². În aceeași direcție s-au constituit fundații culturale, așezăminte sociale, asociații sportive și de tineret (cum era Straja Țării). Toate evenimentele din istoria României de după 1866 erau legate de numele dinastiei regale lângă Carol era chemat să se alăture.

Un loc important în cadrul doctrinei Frontului Renașterii Naționale îl ocupa “ideea selecționării elitelor prin muncă”. Prin înlocuirea vechilor criterii de selectare a elitelor s-a simțit lipsa acută de cadre la nivelul întregii țări. Conform noilor criterii “selecțiunea se va face după valoarea personală apreciată în cadrul muncii profesionale. Acest sistem va aduce la suprafață elemente noi și mai ales elemente tinere”¹³. Prin concepția despre selectarea elitelor se justifica prezența unui număr cât mai mare de tineri în F.R.N., elitele neînsemnând vârful, ci mai ales cadrele politice și administrative ale aparatului de stat. Selectarea elitelor-cadre a fost completată de formarea lor, chestiunea fiind dezbătută de Guvern. În acest sens, s-au întocmit programe de

instruire și recompensare a noilor cadre la nivel ministerial (Petre Andrei la Ministerul Educației Naționale, Armand Călinescu la Ministerul Apărării Naționale, Victor Iamandi la Ministerul Justiției)¹⁴.

Un factor ce s-a bucurat de un deosebit respect, a fost cinstirea muncii, pe lângă programul de “realizări gospodărești” activând și Asociația “Muncă și voie bună”¹⁵.

“Frontul Renașterii Naționale se reazăim apoi pe credința creștină. Fiind îndeosebi o mișcare spirituală, el înțelege să dea vieții un sens și o valoare morală. Sentimentele religioase, prețuirea virtuților sunt elemente prin care trebuie să se formeze mentalitatea cetățeanului de mâine”¹⁶. Înscrierea în ideologie F.R.N. și a “ideii spiritualității creștine” avea un dublu scop: atragerea sprijinului Bisericii Ortodoxe și îndepărtarea credincioșilor de mistica legionară.

Biserica s-a aliat de la început regimului prin numirea Patriarhului Miron Cristea în fruntea guvernului, între februarie 1938 – februarie 1939. De asemenea, biserica a fost sprijinită prin fonduri de stat; i s-au pus la îndemână materiale de propagandă. Numeroși clerici au ocupat posturi importante în conducerea țării¹⁷. Mai mult, doctrina F.R.N. s-a menținut pe linia ortodoxismului oficial, al moralei creștine și a toleranței religioase. În schimb, biserica trebuia să influențeze credincioșii în direcția dorită de rege. O direcție care nu a fost neglijată, era ceea a apărării patriei prin cointeresarea tuturor cetățenilor de a veni în sprijinul armatei. “Menirea generației noastre este ceea ce înaintașii noștri au clădit cu atâtea jertfe /.../ să stăm de straajă în jurul hotarelor”, se afirma în finalul cuvântării lui Armand Călinescu despre ideologie și programul Frontului Renașterii Naționale¹⁸. Acest obiectiv revenea sistematic în cuvântările ținute de mai marii Frontului, mai ales în deplasările acestora în regiunile de graniță expuse revizionismului maghiar sau expansionismului sovietic. Astfel, în vizita sa la Cernăuți, secretarul F.R.N., Silviu Dragomir, afirma că în front se găsesc “creierul și inima țării” și că F.R.N. garantează intangibilitatea suveranității naționale¹⁹.

Ideologia și programul Frontului Renașterii Naționale își aveau momentele de sărbătoare proprii; între acestea era cunoscută ziua sădirii arborilor. Organelor F.R.N. le revenea “datoria și onoarea ca în colaborare cu autoritățile locale și cu societățile patriotice să înfăptuiască această operă de recunoștință națională care, în același timp, va fi una din cele mai înalte școli de educație și patriotism fiind un neconținut îndemn pentru îndeplinirea datoriei și iubirii de Patrie și Neam”.

Secretariatele F.R.N. deschideau printr-o circulară, un program de creare a “parcurilor eroilor” în fiecare localitate unde existau urmași ai eroilor neamului. O asemenea acțiune a avut loc în luna mai 1940, în “Duminica Tomii” când în toate satele care aveau monumente cu eroi ai neamului s-au efectuat sădiri de arbori în locuri publice (parcuri, curțile școlilor, curțile bisericilor), sau sădiri de pomi fructiferi în grădinile “lumei I.O.V.” (invalidi, orfani și văduve de război). Terenurile erau pregătite din timp, iar puietii erau oferiți de organele silvice sau de unitățile agricole, în mod gratuit. La manifestări trebuiau să fie prezenți toți locuitorii satului respectiv. Se ținea un serviciu religios, cânta fanfara, aveau loc cuvântări ale secretarilor F.R.N., preoților sau rudelor eroilor. Nu lipseau străjerii sau premilitarii care aveau sarcina de a îngriji parcul²⁰.

Poate cel mai mare efort de inoculare a ideologiei frontiste s-a produs în rândul tineretului și a Strajei Țării. Aceasta era o organizație de tineret creată în 1934 și devenită o organizație de stat printr-un Decret-lege din 5 decembrie 1938. Straja Țării cuprindea obligatoriu toate persoanele cu vârsta cuprinsă între 7-18 ani băieți și 7-21 ani fetele, organizați în legiuni, centuri și stoluri. Comandantul suprem al Strajei Țării era Regele “Marele străjer” căruia membrii îi jurau credință. Deviza lor era “Credință și muncă pentru Țară și Rege”²¹. Tinerii străjeri, la împlinirea vârstei de 18 ani, își continuau “armonioasa desfășurare a educării” în cadrul Inspectoratului de pregătire premilitară până la 20 de ani, când erau incorporabili. Educația tineretului în sprijinul dorit de rege cuprindea, ca și în perioada străjeriei, o educație religioasă, o educație fizică și una intelectuală, națională, bazată pe marele fapte de arme ale înaintașilor. Educația premilitară era foarte importantă; în acest scop, prin noua lege a pregătirii

premilitare, se atrăgea atenția opiniei publice și autorităților administrative să sprijine activitatea premilitarilor și să facă publice rezultatele ei. Importanța pregătirii premilitare era dată și de faptul că Ministerul educației Naționale a luat decizia de a obliga școlile și Universitățile să pretindă la admitere, adevărul pregătirii premilitare a candidaților. Pregătirea premilitară avea și scopul transformării în soldat necesar armatei²². Propaganda carlistă vedea străjeria ca pe “temelia vastei acțiuni pentru crearea noului suflu de viață românească”, premilităria ca pe “cultivarea programatică a însușirilor eroice ale neamului”, iar armata, ca pe “dovada maturității și seriozității, a independenței de judecată și de cunoaștere a îndatoririlor civice și militare față de Rege și de Patrie”²³. Odată cu împlinirea vârstei de 21 de ani, tânărul era considerat apt pentru a-și începe viața politică, bineînțeles, în cadrul Frontului Renașterii Naționale.

Aceste instituții au fost create pentru a crește și educa tineretul în afara gândirii politicianiste, în general, și pentru a nu crea viitoare cadre pentru Garda de Fier sau pentru alte formațiuni extremiste, în special. “Sunt de acord asupra absolutei nevoi ca ea [Straja Țării] să nu fie înghebată în Front, căci astfel pierde una din marile ei forțe, apoliticianismul”²⁴ credea Carol.

O ultimă linie a doctrinei frontiste era respectul față de familie ca ultimă celulă socială. Un program lansat de Straja Țării, dar urmărit îndeaproape de Carol și de F.R.N., a fost *un concurs* desfășurat în luna mai 1939. Inspirat din planul mussolinian “Bătălia pentru nașteri”, legitimându-l prin încurajarea nativității în țara noastră, concursul mamelor cu muți copii (de la 8 în sus), a promovat o politică pronatalistă condusă de stat pentru a-și asigura un tineret adecvat conform planurilor sale, în viitor²⁵ (evenimentele nu-i vor permite lui Carol să-și ducă la bun sfârșit inițiativele).

Cu toate că noțiuni ca “solidaritate națională” sau “armonie socială” s-au bucurat de o mare atenție în campaniile propagandistice, Frontului Renașterii Naționale îi lipsea un program politic oficial sau o doctrină economică eficientă. Frontul a dat atenție deosebită solidarității interne, modificându-și atitudinea după mișcările adversarilor. Aceasta i-a conferit un caracter de improvizație și incoerență.

NOTE

1. “Radio Universul”, nr. 227 din 18 februarie 1939, p. 3
2. Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român*, București, Editura Univers, 1998, p. 119
3. “Informația”, Anul III, nr. 371 din 18 octombrie 1939, p. 2
4. “Calendarul Universul”, 1940, p. 279
5. “Libertatea”, Anul VII, nr. 20 din 20 septembrie 1939, p. 318
6. Alexandru, George Savu, *Sistemul partidelor politice din România (1919-1940)*, București, Editura Științifică și Pedagogică, 1976, p. 171
7. Arhivele Naționale, Direcția județeană Suceava, *Fond Prefectura județului Suceava*, 75/1939, f. 171-172
8. Al. Gh. Savu, *op. cit.* p. 171-172
9. “Calendarul Universul”, 1940, p. 278
10. “Suceava”, An. I, nr. 236 din 15 octombrie 1939, p. 6
11. Ion Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p. 356
12. Cezar Petrescu, *Cei trei regi*, București, Editura R.A.L., ediția a III-a, 2000, p. 167
13. “Suceava”, Anul I, nr. 10 din 13 ianuarie 1939, p. 3
14. Al. Gh. Savu, *op. cit.* p. 173
15. *Ibidem*, p. 176
16. “Suceava”, Anul I, nr. 10 din 13 ianuarie 1939, p. 3
17. Al. Gh. Savu, *op. cit.* p. 175-176
18. “Suceava”. Anul I, nr. 10 din 13 ianuarie 1939, p. 3

19. Idem, an. I, nr. 35 din 15 februarie 1939, p. 1
20. Arhivele Naționale, Direcția județeană Suceava, *Fond Prefectura județului Rădăuți*, 27/1940, f. 4
21. "Almanahul Timpul", 1939, p. 255-258
22. "Buletinul pregătirii premilitare", Anul IV, nr. 1-2 din aprilie-mai 1939, p. 12-13
23. "Suceava", Anul I, nr. 37 din 17 februarie 1939, p. 1
24. Carol al II-lea, *Însemnări zilnice (1937-1951)*, vol II (13 martie – 15 decembrie 1939). București, Editura Scripta, 1997, p. 256
25. Arhivele Naționale, Direcția județeană Suceava, *Fond Primăria Suceava*, 5/1939, f. 10

Abstract

The National Renaissance Front existed as a political party between 1938 (the month of december) and 1940 (in june). The party's doctrine and platform have been conducted by the Ministry of Propaganda and by the "România" journal. The National Renaissance Front has remained though anly a ceremonial housing office, without an ideological platform, excepting some fragments from the right parties programmes: the cult of the monarchy, the christian spiritualism, the promotion of the elite throughwork.

“EUROPENISM ȘI REGIONALISM DEBUTUL UNEI POLEMICI ÎNTRE “IDEEA EUROPEANĂ” ȘI “JUNIMEA LITERARĂ”*

Harieta Mareci

Primul deceniu interbelic, numit și “timp de basculare hotărâtoare”¹, a fost, pentru români, plin de vitalitate și de creativitate, a fost o etapă a căutărilor, a inițiativelor și a înfăptuirilor. S-a spus, despre istorie, că are ciudățeniile ei; iată că, cel puțin cu această perioadă, s-a dovedit a fi generoasă, acordându-i privilegiul atâtor mari transformări.

“Marea uvertură” produsă de împlinirea idealului de unitate statală a făcut ca energia devenită disponibilă în sfera politicului să se manifeste activ, mai ales, în sfera culturii². Atunci s-au definit noi direcții, s-au identificat teme și metode, s-au conturat atitudini noi. David Prodan scria: “Am trăit explozia de entuziasm declanșată de marele act care încununa o lungă istorie de sacrificii”³. “Eram – consemna, la rândul-i, Mircea Eliade - prima generație românească necondiționată în prealabil de un obiectiv istoric de realizat”⁴.

Cu toate acestea, nici entuziasmului generației unirii nu i-au lipsit umbrele. Perspectiva deschisă de noul statut al României avea să indice carențe de tot felul aduse de aluviunile vremurilor agitate. Modificarea de peisaj, care răsturna o stare de fapt îndătinată și crea o alta, nu se putea înfăptui în scurt timp și numai prin înalte edicte. Incertitudinea, apoi grijile acomodării în “noua casă”⁵ influențaseră atât constituirea cât și impunerea unei orientări în spiritul public. De aici, probabil, și rara densitate de idei care a alimentat această înfruntare. Toți cei care deschisese ochii spre cultură, indiferent de provincia căreia, generic, îi aparțineau, dar și cei care, într-un fel sau altul participaseră la actul cultural încă înainte de 1918, propuneau diverse criterii de evaluare, de autodefinire: unii se considerau îndreptățiți să continue *tradiția*, legatul transmis de înaintași ca o expresie a specificului regional, a latențelor permanente; alții optau pentru ieșirea din vechea închistare provincială, urmărind să descopere orizonturi mai largi, europene, universale chiar. Necesitatea înnoirii era admisă de toți; deosebite rămăneau, însă, căile socotite “drepte și bune” pentru aceasta. E bine cunoscută disputa angajată între *tradiționaliști* și *moderniști* – un fenomen care avea să acapareze centrul atenției aproape întreg deceniul trei al perioadei interbelice, definind, oarecum, spiritul timpului, sfâșiat de contradicții și ezitând între formule extreme⁶. Cum teritoriul desfășurării acestei confruntări a fost, cu deosebire, presa, (ca mărturie uneori convingătoare, uneori subiectivă, dar întotdeauna “sursă folositoare” pentru recuperarea “culorii epocii”⁷), ni s-a părut interesant să fixăm, în crochiu, atitudinea adoptată de către redactorii revistelor *Ideea europeană*, din București, și *Junimea literară* din Cernăuți, față de relația *regionalism* – *europenism*, deși nici aceasta n-a cunoscut, întotdeauna, o așezare perfect polară în ecuație. La prima vedere, abordarea unui asemenea subiect ar putea părea drept o complicație inutilă, dat fiind raportul relativ: *Ideea europeană* a avut o difuziune largă, în timp ce *Junimea literară* a evitat să se hazardeze dincolo de limitele unui cadru dat. Cu toate acestea, dialogul între cele două reviste n-a fost imposibil; el s-a și produs și, după 1924, a devenit polemică. De altfel, și aici se instalează paradoxul, ambele își revendicau apartenența la categoria publicațiilor “de formulă independentă”⁸ sau “neutrale”, îndreptățite să pună accent pe diferență sau pe coerență, dar gândind și la posibilitatea reconcilierii celor două tendințe, dând fiecăreia ce i se cuvine.

Ideea europeană apăruse la 22 iunie 1919, ca un săptămânal duminical de 4 pagini, pentru ca apoi, mai precis, din februarie 1920, să se transforme într-o publicație bilunară; se voia a fi

continuatoarea *Noii reviste române*, și aceasta nu numai în alcătuirea redacțională (cu director C. Rădulescu-Motru, iar secretar de redacție Constantin Beldie), dar și în spiritul ei: "*Ideea europeană* este un organ independent, - se menționa în primul număr - având ca scop să informeze publicul românesc asupra curentelor de idei și transformărilor sociale din Europa, interpretând, totodată, cu obiectivitate, pe cele din cuprinsul românesc"⁹. Caracterul enciclopedic îi era dat de inserția variată a paginilor sale: poezii, articole filosofice, economice, politice sau sociologice, însemnări și recenzii de tot felul, din aceeași arie cuprinzătoare de preocupări. Nu stătea în intenția redacției să devină o publicație cu o singulară orientare (de felul celei literare ori filosofice); dimpotrivă, și precizarea venea de fiecare dată, *Ideea europeană* ieșea "pentru altceva. Altceva îi încheagă și corpul", făcând-o "destul de sine stătătoare între celelalte"¹⁰. Cum vocația sa era una europeană (și titlul nu-i fusese ales la întâmplare, exprimând, aproape orgolios, idealul pe care îl urmărea¹¹), ea (vocația) putea fi dovedită din perspectivă națională. În viziunea celor de la *Ideea europeană*, autenticele valori spirituale românești trebuiau racordate la structurile civilizației europene. Cât despre izolarea voită, regionalismul sau provincialismul rigid, cultivat cu îndărătnicie, sau tot ceea ce se considera așezat sub zodia anacronismului, ele nu-și găseau nici o justificare, revista refuzând compromisul cu "falsele idealuri" tabuizate care împiedicau integrarea în ansamblul cultural continental. Era de înțeles, deci, scepticismul celor de la *Ideea europeană* față de mesajul unor periodice calificate drept "regionale", iar *Junimea literară* din Cernăuți, deși "tolerantă" și "deschisă", păstra o oarecare orientare pro-sămănătoristă care, de altfel, o consacrase în perioada antebelică.

La apariția ei, în ianuarie 1904, redacția publicației bucovinene mărturisea că "dorința noastră cea mai vie, de care suntem însuflețiți /.../ este ca să deșteptăm în publicul român gustul pentru lucrări literare de valoare și ca să facem ca ideile întrupate în ele să pătrundă în toate păturile sociale românești..."¹². Având de militat împotriva spiritului dominator austriac, *Junimea literară* fusese viu preocupată de lupta pentru eliberare națională, ferindu-se să intre în campanii lipsite de sens ori în controverse literare sterile. Rezervele preventivoare pe care și le luase și neangajarea sa fermă în disputele culturale ale vremii aveau să-i aducă, la un moment dat, chiar dezaprobarea lui Nicolae Iorga; revista, scria savantul, "face mare păcat de a căuta originalitatea și independența într-un drum de mijloc, unde nu află dușmani, dar nu câștigă prieteni și pe care nu se ajunge niciodată nicăieri"¹³. Pentru *Junimea literară*, însă, întâietate avea "lupta contra vinovatului indiferentism față de cultura românească"¹⁴ și nu doar apartenența la unul sau altul dintre curentele literare ori politice.

Dar *inter arma silent musae* și după 1914 – nota directorul publicației, istoricul Ion Nistor – "colaboratorii" aveau să se împrăstie "care încotro, după cum înțelegea fiecare să servească mai bine patria și neamul, în sensul ideilor, sentimentelor și credințelor profesate până atunci"¹⁵.

Revista a reapărut în 1923, "cu aceeași însuflețire și cu aceeași încredere ca și acum 20 de ani"¹⁶, anunțând în primul editorial dorința de a fi "organul de legătură sufletească și intelectuală între periferie și centru"¹⁷. "Nu ridicăm un steg nou – preciza Nistor – ci-l scoatem pe cel vechi din muzeul amintirilor noastre de tinerețe, pentru a ne grupa din nou sub cutele lui, cu aceeași credință și același ideal"¹⁸. Spirite ce se voiau realiste, în stăruința lor de amortizare cu sine și cu ceilalți, editorii de la *Junimea literară* înțelegeau că nu se poate construi temeinic decât pornind de la tradițiile locului, fortificate cu tot ce Bucovina a dat, oricând, mai de valoare.

Totuși, dacă am ține seama numai de articolul-program semnat de către directorul Ion Nistor, *După nouă ani de zile*, aprecierea despre "deschiderea" revistei ar părea ușor forțată; pentru că același Ion Nistor declara ritos în articolul său: "Ca și în viața administrativă, așa se impune și cu cea culturală o binefăcătoare descentralizare și nu înțelegem să ne părăsim cândva vechiul nostru post de onoare dela granița românismului. Ne-am concentrat din nou întru apărarea acestui front și nădăjduim că cei de la centru vor înțelege rostul nostru aci și ne vor da concursul cuvenit, pe care-l merităm ca apărători probați ai culturii românești"¹⁹.

La împlinirea unui an de ființare, în noua formulă, în primul număr din 1924, specificul publicației bucovinene era sancționat de redactorii *Ideii europene*: “Între revistele noastre bune – se preciza, cu un oarecare cinism – trebuie pusă negreșit și *Junimea literară* de la Cernăuți. În ochii noștri ea are această mare însușire că fiind regională, înțelege să rămână atare”²⁰. Dar “regionalismul” *Junimii literare* nu era unic...Încă din 1922, Simion Mehedinți stărnise în publicistica vremii o serie de discuții în contradictoriu, articolele sale fiind privite, și nu de puțini, ca o pledoarie pentru “închistarea regionalistă”: “Dacă regionalismul politic înseamnă atentat în contra vieții statului, cel cultural e din contra un câștig, fiind o dovadă de conștiință românească din ce în ce mai vie”²¹. Se credea, așadar, că potențarea specificului nu însemna izolare, ci o proiecție mai vastă și mai puternică. Oricum, o întrebare rămânea și aceasta se lega de valoarea reală localismul creator, ca oponent al estompării diferențelor dintre capitală și provincie pe tărâmul creației.

Nici relieful revistei nu era, în opinia celor de la *Ideea europeană*, pe măsura “vremurilor noi”; mai mult, li se părea stranie, dacă nu chiar confuză identitatea acesteia: “Din *Junimea literară* ne vorbește însă Bucovina mai veche și mândră ca un leagăn de biserici al neamului moldovenesc, și ceva scrobită și încrezută în condeiele ei orășenești, ca o amintire a legăturilor cu Viena”²².

Reacția *Junimii*... – prin pana lui Leca Morariu, secretarul de redacție – n-a întârziat să apară: “...ni se pare că aice europeanismul *Ideii* o cam înfundă!...Sântem încrezuți? (Cetește: Sântem *cerbicoși*?) Desigur! Pentru că avem temeiul! Și mai ales pentru un fapt care-i o veche, o foarte veche poveste...Și vechimea acestei povești datează încă din zilele bătrânului Anteu!...”²³. Nu lipsea, deci, nici tentația gestului insurgent și aceasta era de înțeles, căci românii din Bucovina, locuitori ai unui spațiu atât de disputat și având sentimentul deplinei lor îndreptățiri, nu puteau consimți să rămână în urmă.

Așadar era semnificativ, pentru starea de spirit creată, dar și pentru convingerile autorului, eseu *Celalt regionalism* semnat de Leca Morariu și apărut în numerele 5-6 ale revistei: “Din când în când, și tot mai adese, ni se trimit din capitală rețete despre cum trebuie să se înfățișeze umilul nostru regionalism pentru..., pentru a satisface exigențele bucureștene! /.../ Întoarcem deci foaia și, la rândul nostru, vom arăta cum ni se prezintă celalt regionalism, regionalismul capitalei. Foarte și extrem de <regionalist>!”²⁴. Urma și explicația: “Între vertiginosul clocot al forfotei bucureștenești și între cealaltă Țară, câtă o mai fi ea...*dela Nistru pân’ la Tisa* – abis /.../ Peste întreg cuprinsul românesc deci, un salt care nu se oprește decât undeva în “occident”(!), fie chiar în cel al modernismului!...Neglijarea a tot ce odrăsește din seva pământului nostru e profesată cu o barbară îndărătnicie./.../ Antagonismul dintre centru și *periferie* (!...) are deci toate șansele de a deveni din ce în ce mai mare. Și atunci, vom fi având și noi să ne spunem cuvântul”²⁵.

Și încă ceva îi angaja, în confruntare, pe redactorii *Junimii literare*: “asaltul”, simptomatic, asupra Bucovinei. De fapt, punerea problemei conta: “D-l Iorga arăta deunăzi, într-o conferință Cernăuțeană *ce i se cere Bucovinei* (răspunzând că i se cere mai ales cultul trecutului). Să ne fie și nouă îngăduit de a răspunde ce poate da Bucovina”²⁶. În acest context, probabil, ideea că Bucovina are ce da, nu doar că resuscită “orgoliul de provincie”, dar ar fi îndreptățit și punerea la lucru a “talentelor locale”, măcar în numele unui trecut deosebit. Nici că se putea altfel și autorul își justifica tonul în temeiul unui fel diferit de a percepe realitatea. Îndrumarea culturală fusese recunoscută, dar în funcție de exigențele unei culturi ce trebuia recuperată în rezultatele și nu în evoluția ei. De aceea *Junimea literară* revenea asupra rostului pe care și l-ar fi dorit și care, pare-se, nu fusese corect sau îndeajuns înțeles: “În tot mai năvalnica înțepire a luptei dintre – s-o spunem verde – dintre snobismul capitalei și dintre suceptibilitatea...celeilalte României, cineva, deci Bucovina noastră, poate continua să reprezinte **tradiția Moldovei**, tradiția Jertfei. Călcându-și pe inimă – (locuțiunea aceasta, în care colț al Moldovei o fi răsărit ea?) – va stăvili pornirile, oarbe de

inconștiență, și va stigmatiza cu vârtute obârșia râului, înfierând /.../ și înainte de toate, regionalismul capitalei!”²⁷

Desigur, o asemenea atitudine a dat redactorilor de la *Ideea europeană* prilejul de a reveni, mult mai caustic: “O pudicitate hazlie împiedică pe frații din Moldova-de-Sus să se apropie de lepra noastră fanariotă”²⁸. Dar ironia, considera Leca Morariu, era “neîntemeiată, fiindcă derivă dintr-o reavoiță mistificare a cuvântului nostru”²⁹. Din nou, revista din București greșea prin ignorarea opțiunii pentru un plural care ar fi permis o mai bună înțelegere a unei stări de fapt, a unui *modus vivendi*: “Și ce-a binevoit a desprinde *Ideea europeană* din aceste rânduri? Că nemerniciile noastre *amenințăm capitala*; că Bucovina noastră e mai *paraponisită* în regionalism chiar și decât <nenorocita și înapoiata Basarabie>”³⁰. Cadrul discuției era considerabil extins: “/.../din păcate – continua redactorul *Junimii literare* – chiar această Basarabie aproba deunăzi /.../ întru toate spusele noastre, reproducându-ne neevropeneștile noastre idei, cu sublinieri cari ne fac – să nu ne înspăimântăm de jongleuria vorbelor frumoase!...”³¹

În ceea ce privește aprecierea *Ideii*...potrivit căreia “Bucovina se închide în fiecare zi față de noi cu tot mai multe ziduri decât de Austria”³², redacția publicației din Cernăuți răspundea printr-o altă întrebare: “Dat fiind faptul că până mai ieri Bucovina noastră de sigur nu se *închidea*, ci dimpotrivă, printr-un Iustin Breabăn, Dr. Ion Grămadă, Lascăr Luția /.../ și atâția alții..., îmbrățișa chiar moartea vitează pentru a dăra ziduri, - dat fiind acest real fapt, a cui ar fi astăzi vina că Bucovina, “în fiecare zi” “se închide” tot “cu mai multe ziduri”?!...”³³ De pe poziția *Junimii*...se demonstra că, în condițiile indiferențismului public sau a superiorității de opinie manifestate de la București, și climatul spiritual putea reactiva vechi deziderate “provinciale”, creând uneori o adevărată stare alergică la “rețete”, “sugestii” binevoitoare sau directive programatice. Dintr-o altă perspectivă, însă, dezamăgirea bucovinenilor față de atitudinea anumitor publicații din capitală ar fi putut fi considerată tipică pentru o elită intelectuală locală care se simțea ignorată ori marginalizată de o elită “de la centru”. De exemplu, în penultimul număr, din 1924, al *Junimii literare*, redacția pleda *Pentru o urgisită “Cenușotcă” a noastră*, încercând să îndrepte o nedreptate făcută “culegătorilor de cântec popular” de către C. N. Georgescu-Brezul (bineînțeles, de la *Ideea europeană*): “La noi – se scria în revista bucureșteană – nu există caz în care culegătorul de poezie să fi fost dublat de cunoscătorul elementelor de scris-citit muzical; și nici caz în care să-și fi alăturat lucrul său de culegere un știutor de muzică, nu cunoaștem”³⁴. *Junimea literară* infirma părerea lui Georgescu-Brezul, aducând argumente în acest sens și nominalizându-i tocmai pe colaboratorii săi, Al. Voevidca, P. Ciorogariu, Al. Vasiliu³⁵. Dată fiind bogata tradiție bucovineană, experiența consumată putea trezi nevoia unor experiențe noi. Mai rămânea ca “cine avea urechi de auzit, să audă”.

Polemica dintre cele două publicații a continuat și după 1924, e drept, cu o altă intensitate. Totuși, începând cu anul 1927, ruptura în cadrul aceleiași generații a reorientat preferințele. De altfel, în iulie 1928, *Ideea europeană* și-a încetat apariția, considerându-se că rolul pentru care Rădulescu-Motru crease revista fusese îndeplinit³⁶. *Junimea literară* a continuat să ființeze până în 1937, dar din rândurile ei avea să se desprindă *Iconar*-ul, grupare a tinerilor care se disociau de vechea, de sacrificata generație a războiului, exprimând, prin abundența creației lor, atât fervoarea momentului, cât și nevoia de comunicare și de publicitate³⁷. Începea o altă etapă din seria căutărilor identitare...

NOTE

- ¹ Zigu Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Ed. Eminescu, București, 1980, p. 19.
- ² Alexandru Zub, *Istorie și istorici în România interbelică*, Ed. Junimea, Iași, 1989, p. 15.
- ³ David Prodan, *Un cuvânt înainte*, în: V. Fanache, “*Gând românesc*” și epoca sa literară, București, 1973, p. VII. apud Alexandru Zub, *Istorie și istorici în România interbelică*, Ed. Junimea, Iași, 1989, p. 16.
- ⁴ Mircea Eliade, *Amintiri*, Madrid, 1969, p. 149, apud Zigu Ornea, *Sămănătorismul*, Ed. Minerva, București, 1970, p. 13.
- ⁵ Alexandru Zub, *op. cit.*.
- ⁶ *Ibidem*, p. 16.
- ⁷ Ion Ciupercă, *Opoziție și putere*, Ed. Universității, Iași, Iași, 1994, p. 7.
- ⁸ Zigu Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Ed. Eminescu, București, 1980, p. 145; Idem, *Sămănătorismul*, Ed. Minerva, București, 1970, p. 107.
- ⁹ Zigu Ornea, *Tradiționalism și modernitate*..., p. 146.
- ¹⁰ *Ibidem*, p. 149.
- ¹¹ *Ibidem*, p. 147.
- ¹² Ion Nistor, *Cătră cetitori*, “Junimea literară”, Cernăuți, an I, 1904, ianuarie, p. 3
- ¹³ N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 92 apud Zigu Ornea, *Sămănătorismul*..., p. 107.
- ¹⁴ Ion Nistor, *După nouă ani de zile*, “Junimea literară”, Cernăuți, an XII, 1923, nr. 1-3, ianuarie-faur-martie, p. 2.
- ¹⁵ *Ibidem*, p. 3.
- ¹⁶ *Ibidem*, p. 5.
- ¹⁷ *Ibidem*, p. 6.
- ¹⁸ *Ibidem*, p. 5.
- ¹⁹ *Ibidem*, p. 6.
- ²⁰ Leca Morariu, *Plivind*, “Junimea literară”, Cernăuți, an XIII, 1924, nr. 1-2, ianuarie-faur, p. 67.
- ²¹ Zigu Ornea, *op. cit.*, p. 113.
- ²² Leca Morariu, *op. cit.*
- ²³ *Ibidem*.
- ²⁴ Leca Morariu, *Celalt regionalism*, “Junimea literară”, Cernăuți, an XIII, 1924, nr. 5-6, mai-iunie, p. 193.
- ²⁵ *Ibidem*.
- ²⁶ *Ibidem*.
- ²⁷ *Ibidem*, p. 194.
- ²⁸ Leca Morariu, *Plivind*, “Junimea literară”, Cernăuți, an XIII, 1924, nr. 7-8, iulie-august, p. 383.
- ²⁹ *Ibidem*.
- ³⁰ *Ibidem*.
- ³¹ *Ibidem*, p. 384.
- ³² “Ideea europeană”, an V, 1924, nr. 152, p. 4.
- ³³ Leca Morariu, *op. cit.*, p. 383.
- ³⁴ “Ideea europeană”, an. V, 1924, nr. 147, p. x.

³⁵ Leca Morariu, *Plivind*, "Junimea literară", Cernăuți, an XIII, 1924, nr. 9-10, septembrie-octombrie, p. 451.

³⁶ Zigu Ornea, *op. cit.*, p. 151.

³⁷ Mircea A. Diaconu, *Revista „Iconar”*, „Analele Bucovinei", Ed. Academiei Române, an II, 1995, nr. 2, p. 313.

Summary

One of the most interesting periods in the history of Romania, from the viewpoint of the confrontation of ideas, was that comprised between 1919 and 1940. It was then when new research directions were defined, new themes and methods were discovered, and new attitudes arose. But the enthusiasm of the 1919 Union wasn't complete, as the perspective opened by the new status of Romania was about to reveal certain deficiencies. The change of scenery, subverting a state of matters and creating another, did not happen overnight by governmental decrees. The incertitude, then the difficulties to inure to the "new house" have influenced both the constitution and the imposing of an orientation towards the people. Hence, probably, the low density of ideas that fed this "dispute". The new generation, regardless of the province they belonged to, and those who had taken part, one way or another, in the cultural act even before 1918, proposed diverse criteria of evaluation, of self-definition: some chose to carry on the *tradition*, the legacy of the forerunners as the expression of the regional particular characteristics; others broke off with the old ways, pursuing further limits, European and universal. The renewal was accepted by all of them; what remained different was the way perceived as "right and proper" to reach it. The dispute between the *traditionalists* and the *modernists* is a well-known phenomenon that monopolised the public attention during the '30s of the inter-war period, defining somehow the *esprit du temps* – controversial and hesitant between the extremes. As the battlefield of this confrontation was mostly the press, the author of this article is attempting to establish certain landmarks in the attitude of the editors of two magazines, *Ideea europeană* from Bucharest and *Junimea literară* from Chernowitz, concerning the relation between *regionalism* and *Europeanism*. Though both magazines thought themselves to be of an "independent formula" or "neutral", they published, after 1924, a "fascinating" polemic. The present article exposes the perception of the "local values", the scepticism towards the messages sent by certain publications considered "regional", and the attitude peculiar to the local intellectual élite that felt ignored or excluded by the "central" élite.

Multă vreme ignorată, neînțeleasă sau contestată, în ciuda unui trecut marcat de prezența ei, icoana pătrunde astăzi în diverse structuri ale societății, apariția ei în aproape toate bisericile catolice și chiar în unele temple protestante părând a sta mărturie pentru setea autentică de imagine specific creștină¹.

Într-o vreme în care toate par să treacă prin simțul vederii, icoana, dar al Bisericii către ochiul omului, considerată, din punct de vedere artistic și spiritual, printre cele mai importante descoperiri ale secolului al XX-lea², răspunde nevoii omului de a participa la sacru cu toată ființa sa și setei lui de a cunoaște în mod sensibil Divinitatea, ca în Paradisul pierdut. Între simțuri, adevărate „porți ale sufletului” pentru Sfînții Părinți³, hotare între lumea trupului și cea a duhului, văzul este socotit ca fiind cel mai important, ca oferind veridicitate⁴, cuvintele Sfântului Apostol Toma: „Dacă nu voi vedea, în mâinile Lui, semnul cuielei [...], nu voi crede” (In. 20, 25) rămânând o paradigmă a legăturii dintre vedere și credință.

Expresii ale aceleiași unice revelații, cuvântul și imaginea dialoghează, se cheamă reciproc⁵, relația între ele trebuind pusă nu în termeni concurențiali, ci în termenii complementarității⁶, *coincidentia oppositorum* putând fi redată cu ușurință numai prin imagini și simboluri⁷. Acestea îi descoperă omului cele mai profunde aspecte ale realității, inaccesibile altor mijloace de cunoaștere, puterea și menirea lor constând în faptul că arată ceea ce rămâne refractar conceptului⁸.

Alături de capacitatea de redare a contradicțiilor, imaginile facilitează înțelegerea relațiilor și a fenomenelor complexe și reușesc să spună despre subiectele lor mai mult decât o pot face cuvintele, comunicarea cu ajutorul lor fiind mai eficientă și apropiind oamenii mai mult și mai autentic decât limbajul analitic al conceptelor⁹. Foarte sugestivă datorită puterii sale simbolice și a impactului asupra sensibilității, imaginea atinge, prin spontaneitatea sa, ce scapă inițial filtrului rațiunii¹⁰, mai ales inima, se insinuează în adâncurile ființei și îl modelează progresiv pe cel care o contemplă, influențându-i în mod direct viața spirituală¹¹.

Redescoperită de omul modern, rătit în căutarea lui Dumnezeu acolo unde El nu era, icoana, expresie a eliberării omenirii de idolatrie nu în mod negativ, prin suprimarea imaginii, ci pozitiv, prin revelarea adevăratului lui chip¹², deschide, asemenea lui Hristos, ochii orbului, și îi arată fața prea multă vreme ascunsă a Dumnezeului devenit om.

Întrucât în cultura occidentală, secularizată, ce se constituie în model al epocii noastre, există o separație netă între lumea sacră și cea profană¹³, figura lui Iosif din icoana Nașterii exprimă drama nu doar a unei persoane, ci a omenirii întregi, reprezentând o paradigmă a confruntării dintre cele două lumi¹⁴.

În această eră dominată de tehnologie, de materie, omul s-a dezvoltat nearmonios pentru că a uitat că este ființă duală, economia politică continuând să considere că progresul constă în a produce și a consuma din ce în ce mai mult și confundând, astfel, dezvoltarea cu creșterea¹⁵; libertatea ontologică, divină, a fost înlocuită de libertatea politică, laică, ce îi conferă omului dreptul de a-și spori trebuințele, fără, însă, a-i oferi și mijloacele necesare¹⁶. El cade într-un materialism omniprezent prin crearea de false nevoi¹⁷, fără de care nu-și mai poate concepe existența; tot mai complexe și mai diverse, acestea îl aruncă pe omul modern, descentrat, într-un vârtej existențial în care totul - teorii, tehnici, tehnologii, aparate sau mașini - se perimează, se demodează rapid. Alergând continuu în căutarea ameliorării stării sale materiale, el uită de nevoile spirituale și, dorindu-se liber, autonom, devine rob al trupului, confortul și bunăstarea implicând scăderea atracției față de transcendent și atrofierea vieții spirituale¹⁸.

Prin putere, suprema valoare a omului modern, singura recunoscută, (putere militară, politică, economică, a sexualității, a maselor, a mușchilor, a banilor)¹⁹, violența fiind expresia acesteia, el crede că poate fi stăpânul lumii, în locul lui Dumnezeu²⁰, și, fără a-i contesta întotdeauna existența, ajunge să se întrebe cine este creatorul celuilalt²¹. Orgolios datorită descoperirilor științifice, el cade în idolatrizarea propriilor fapte, ignorând viața interioară și pornind astfel pe calea unui periculos și destabilizant regres spiritual, căci pierde puterea de a se domina pe sine însuși²².

Într-o lume a transformărilor alerte, în care ceea ce ieri a fost bun astăzi nu mai este, omul, debusolat, simte nevoia stabilității, a unor repere constante la care să se raporteze, a regăsirii Centrului²³; eroarea utilitarismului²⁴, constând în confundarea mijloacelor cu scopul, îi induce o stare de grabă extenuantă. Marcat de obsesia eficacității, omul modern aleargă fără să ajungă și consumă fără să se sature, pentru că nimic nu-i poate umple golul; deconcertat, el începe să realizeze că „a consuma” înseamnă mai puțin decât „a contempla” și că „a avea” nu-l poate înlocui pe „a fi”, căci, silindu-se să-și construiască propriul Eden, constată că nu e fericit și că e tot mai singur și fără sens. Purtând nostalgia paradisului pierdut, omul își dă seama că acesta este tot mai greu de găsit și intuiește că nu a ales bine calea; astfel, el ajunge în ipostaza fiului risipitor din parabola biblică²⁵ și, obosit, suspină după odihnă și după sens. Iar când ieșirea din acest „cerc strâmt” aproape că nu se mai vede, apare icoana, o *axis mundi*²⁶ a creștinului, Prag²⁷, munte sfânt, centru cosmic și scară a lui Iacob, ce îl proiectează pe om din spațiul profan în unul sacru, al teofaniei²⁸.

Într-o lume antropocentrică, dar în care persoana devine individ²⁹, pierzându-și conștiința calității sale de ființă unică și irepetabilă, icoana cheamă la redescoperirea demnității; cel ajuns rob este invitat să redevină fiu, cel fără față (gr. *aprosopos*, rob) este chemat să-și regăsească chipul cel dintâi, căci icoana îi revelează un sens al lumii. Nemărginitei tristeți a vieții noastre, icoana, Evanghelie a ochilor inimii, îi opune bucuria împărăției lui Dumnezeu, absenței îi răspunde prin prezență, celui fără speranță îi arată de unde a plecat și unde poate să ajungă. Omului modern, alienat, contorsionat de frământări și de căutări zadarnice, care, asemenea fiului risipitor, nu se mai regăsește și nu se mai recunoaște pe sine, icoana, echivalentul vizual al cuvintelor lui Iisus Hristos: „Veniți la Mine toți cei osteniți și împovărați și eu vă voi odihni pe voi” (Mt. 11, 28), îi arată Calea și îi dăruiește pacea.

Deși prin excelență ființă socială, relațională, omul modern se separă continuu de Dumnezeu, de semenii³⁰ și de sine însuși, nemaigăsindu-și locul în lumea profană pe care și-a creat-o. Prin distracții, urmări ale desacralizării muncii³¹, el se stăduiește să iasă din timpul propriu gol și fără noimă³² și, sufocat, pare că își dorește moartea: practică sporturi extreme, își provoacă singur groaza și creează monștri, poate pentru că simte că oricărui sfârșit îi urmează un nou început, pe care-l vrea altfel. Atunci, asemenea unei ființe vii, icoana vine și sparge zidul ce-l desparte pe om de Dumnezeu, frânge hotarul însingurării lui și îl umple de o bucurie fără margini, căci, celui apăsător de iminența „treceri în neființă”³³, icoana îi exprimă certitudinea că moartea a fost biruită și ființa a fost restaurată, iar deznădăjduitului căruia Nietzsche i-a spus că Dumnezeu a murit, icoana îi arată că El e viu și că s-a apropiat împărăția Lui.

Prin utilizarea perspectivei inversate³⁴ – expresie a unui spațiu „cu totul diferit”³⁵, pentru că legile fizice ale acestei lumi au fost abolite – icoana se deschide spre noi și sfinții ne întâmpină „față către față”, invitându-ne să gustăm împreună cu ei din dulceața raiului.

Într-o eră a imaginilor ce se succed cu o viteză tot mai mare, traducând în limbaj iconografic o neîmplinire a vieții spirituale, icoana este alternativa ce înfățișează calea îngustă spre împărăția lui Dumnezeu (Mt. 7, 14), căci ascetismul sfinților alături de vioiciunea coplesitoare a culorilor ne spune că drumul spre bucuria Învierii trece prin Cruce. Omul suferind de viciul de zgomot și imagine, arătând faptul că există ceva ce trebuie surclasat prin zgomot și prin avalanșa de reprezentări vizuale și exprimând teama lui de a se întâlni cu sine însuși³⁶, întâlnește neclintita liniște a sfinților, care-l îndeamnă tăcut să-și vină întru sine, să regăsească împărăția Tatălui și să participe la Cina Lui. Desfigurat pentru că, asemenea lui Adam, a vrut să

fie ca Dumnezeu, dar fără Dumnezeu, omul modern descoperă prin icoană că poate deveni Dumnezeu doar cu El; rob în temnița timpului, află că poate evada fără să se autodistrugă, ca ființă plenară.

Celui aflat într-o perpetuă căutare a esteticului și având cultul lui (operații estetice, fitness, modă, etc.), icoana îi prezintă adevărata frumusețe, cea pe care vechii greci o numeau *kalokagathia*³⁷, pe care Platon o concepea ca „măreție a adevărului”³⁸ și despre care Dostoievski spunea că va salva lumea. Întrucât frumusețea icoanei, ca asemănare divină³⁹ și ca expresie a adevărului⁴⁰, este mai ales spirituală, și nu fizică, arta icoanei nu imită natura, ci creează o formă idealizată pentru a reprezenta ceea ce e mai presus de immanent și rod al lucrării Sfântului Duh.

Deși, prin firea lor, oamenii doresc frumosul⁴¹, frumusețea lui Dumnezeu născând-o pe cea a lumii⁴², acesta nu este doar ceea ce place, ci mai mult decât o sărbătoare a ochilor, el hrănește și iluminează spiritul⁴³.

Estetismul pur, ce nu cunoaște decât valorile estetice, este cel mai departe de frumusețe, căci, autonom, în absența binelui și a adevărului, se deschide cu ușurință deviațiilor demoniace și idolatre⁴⁴. Despre acest pericol, existent încă de la facerea lumii, căci rodul pomului oprit era frumos la vedere (estetic) dar dătător de moarte, avertizează și Plotin, căci adevărul este întotdeauna frumos, dar frumusețea nu e întotdeauna adevărată⁴⁵. La fel și Dostoievski, deși crede că acestea îi este indispensabilă omenirii⁴⁶ și că va salva lumea, remarcă faptul că ideea de frumusețe a fost răsturnată în om, inima lui găsind-o și în idealul Sodomei⁴⁷, căci a fost înjosită și desacralizată.

Demoniacul, constând în primul rând în „a falsifica și a contraface, în a devia de la adevăratele lor semnificații tocmai valorile pozitive, în a minți și a semăna confuzie în mod subtil și vicios”⁴⁸, se poate infiltra și în imagini, căci, asemenea cuvintelor, acestea exprimă nu numai adevărul, ci și toate deformările lui.

Deși vechii iconari au redat, cu o uluitoare forță și claritate, tot ceea ce le umplea sufletul, viziunea unui mod de a fi suprabiotic și a unui sens al vieții, perspectiva inversată a icoanei fiind și perspectiva evanghelică, ce o răstoarnă pe cea a lumii, odată cu Renașterea s-a pierdut limba sacră a simbolurilor și a prezențelor, arta sacră devenind artă religioasă. Chiar dacă reprezintă același subiect, mesajul și conținutul icoanei diferă de cele ale picturii religioase, simbolismul ei bazându-se nu pe ceea ce este înfățișat, ci pe felul în care este reprezentat.

Canoanele, formulare ale regulilor artei sacre și garante ale purității și veridicității limbajului acesteia și ale transmiterii credinței autentice, salvează icoana de la lipsa de gust și o pun la adăpost de devoțiunile subiective, asigurându-i calitatea de mărturie prin imagini, atât a coborârii lui Dumnezeu spre om, cât și a înălțării acestuia spre Dumnezeu.

Adresându-se spiritului, și nu emoțiilor, icoana nu urmărește, asemenea artei profane, punerea în evidență a frumuseții naturale, ci vizualizarea adevărilor teologice, întruparea unei prezențe spirituale⁴⁹ și „orientarea spre transfigurare a tuturor sentimentelor, a puterii de înțelegere și a tuturor aspectelor firii noastre, dezbrăcându-le de orice exaltare, ce nu poate fi decât nesănătoasă și vătămătoare”⁵⁰. Icoana ne învață să „postim cu ochii”, contrar lui Adam, căzut prin neînfrânare, să ne crucificăm gândirea, hieratismul sfinților și imobilitatea lor aproape rigidă fiind o limită exterioară ce facilitează dezvăluirea nemărginirii duhului lor.

Mai interesată de suflet decât de trup, ținută și nu podoabă, icoana vrea să arate efectul lucrării Duhului Sfânt, să descopere „tainea cea din veci ascunsă și de îngeri neștiută” și să ofere sentimentul unei prezențe tangibile; niciodată spectacol, ea se eliberează de orice element ce distrage de la esențial, forma omenește perfectă putând constitui o barieră în perceperea nevăzutului⁵¹.

Icoana ne oferă o întâlnire cu Hristos, „Soarele dreptății” și „Răsăritul cel de sus”⁵², înfățișat ca lumină ce inundă totul, căci mistica icoanei e mai înainte de toate solară⁵³. Rolul luminii este atât de important pentru că ea permite vederea celuilalt, recunoașterea reciprocă ce precede orice comuniune⁵⁴, lumina biblică dintâi nefiind un fenomen optic, ci revelația cea mai

tulburătoare a Feței lui Dumnezeu⁵⁵, pe care icoana ne ajută să o vedem asemenea apostolilor care, având, la „Schimbarea la față”, ochii inimii deschiși pentru o clipă, au văzut-o dincolo de chenoza Lui.

Omului pus în fața alegerii de a se ridica mai presus de sine însuși sau de a se prăbuși în abis, de a crește în Dumnezeu sau în fiară, icoana îi înfățișează alternativa vizibilă a mântuirii; termen fundamental ce și-a pierdut din semnificațiile inițiale, cuvântul grecesc *soteria*⁵⁶ (mântuire), înseamnă nu doar redarea sănătății celui care a pierdut-o sau salvarea lui de la moarte, ci, mai mult decât atât, redobândirea întregimii, a deplinății⁵⁷.

Icoana, loc al unei prezențe lucrătoare, hierofanie⁵⁸ și kratofanie⁵⁹ prin care se realizează o ruptură de nivel, ne arată că Dumnezeu intră în timp pentru a ne ajuta pe noi să ieșim și să regăsim sacralitatea, căci, dacă timpul sacru răspunde nostalgiei adânci a veșniciei, spațiul sacru răspunde setei de paradis⁶⁰.

Spre deosebire de Răsărit, prin abandonarea canoanelor și prin acceptarea oricărei interpretări personale a revelației, exprimate într-o formă artistică, Apusul cade în dogma venerării artei și în sfera unui naturalism nestorizant, pierzând sacralitatea și schimbând, după cuvintele Sfântului Apostol Pavel, „slava lui Dumnezeu cel nesticăcios cu asemănarea chipului omului celui stricăcios” (Rom. 1, 23).

Eliberată de orice „dogmatism bizantin” și de „barbarism” și considerată ca o regăsire a artei autentice, arta religioasă a Renașterii, „iluminată”, „moare din cauza libertăților”⁶¹, trădându-și menirea. Prin introducerea legilor perspectivei și a unității de acțiune și prin convertirea „totalității aurale” în clarobscur și a frontalității în profil, început de absență⁶² ce scurtcircuitează relația, această artă aruncă plasa timpului și a spațiului asupra operei, care, în loc să-l ajute pe om să evadeze din profan, îl înlanțuiește în acesta. Reforma înlătură icoana pentru că, din „fereastră spre absolut”, ea devenise zid al despărțirii omului de Dumnezeu, căci, imanentizată și, prin aceasta, falsificată, desacralizată, nu-l mai arăta pe Dumnezeu-Omul, ci era obstacol în calea vederii Lui.

Spre deosebire de iconograf, care, asemenea Sfântului Ioan Botezătorul, se micșora pe sine pentru a-L preamări pe Hristos, artistul Renașterii folosește subiectul religios drept pretext, căutând, prin opera sa, să se afirme pe sine însuși, dând frâu liber imaginației și impunându-și viziunea personală despre taina mântuirii, urmărind pseudoemoția religioasă, artificialitatea optică și verosimilitatea aparenței, iar nu autenticitatea existenței⁶³.

Prin repăgânizarea artei, rațiunea umană a întors spatele Revelației și L-a adus pe Dumnezeu la asemănarea cu omul, atracția față de nuditate și senzualitate trădând starea de goliciune duhovnicească a pictorului, asemănătoare celei a lui Adam după cădere, căci, instalându-se în artă și îndepărtându-L din aceasta pe Dumnezeu, omul s-a întâlnit pe sine însuși și a început să se adore în opera sa.

Diferit de realismul icoanei, întotdeauna doxologic, simbolic și epifanic, ce are perspectiva sacramentală a unei prezențe harice și însemnează inima omului cu pecetea altui veac, naturalismul picturii religioase este mincinos și fraudulos, exprimând lipsa de conținut și de asemănare.

Iconografiei antropomorfe, lucrare a unei „inimi netăiate împrejur” și minciună de secole, căci limbajul se falsifică atunci când imaginea corespondentă își pierde autenticitatea⁶⁴, iconografia autentică îi opune „chipul omenesc transfigurat prin mutație dumnezeiască”⁶⁵, singurul în fața căruia te poți ruga și având dreptul de a fi numit icoană sfântă, criteriul distinctiv între arta sacră și cea religioasă fiind participarea la misterul liturgic⁶⁶.

Pictați după modele vii, sfinții nu mai par oameni ce au dobândit asemănarea cu Dumnezeu, ascultând îndemnul Lui de a fi desăvârșiți, ci oameni vicioși și pătimitori, înaintea cărora este imposibil să deprindem postul ochilor; trupurile lor, prelungi și neclintite în icoane, arătând arderea lăuntrică întru Hristos, asemenea unor lumânări aprinse, devin planturoase, tremurând de osânză și mulțumite de sine, sălașuri ale desfrăului și nu temple ale Duhului Sfânt.

În secolul al XVII-lea, protopopul Avvacum descrie, în termeni sugestivi, arta influențată de naturalismul occidental, supusă epocilor și modelor: „Dumnezeu a îngăduit să se înmulțească, pe pământul rusesc, icoanele zugrăzite anapoda. Zugravii le zugrăvesc, iar stăpânirea le îngăduie; și unii, și alții, ținându-se alături, merg spre prăpastia pierzaniei. Îl zugrăvesc pe Mântuitorul- pe Emanuel- cu o față buhăită și cu buzele roșii, cu părul cârlionțat, gros în brațe și în mușchi, cu picioarele și cu coapsele tot grășane, și, așa cum arată, zici că-i un neamț; doar sabia îi mai lipsește la sold⁶⁷. Mai mult, Patriarhul Nikon poruncește să fie distruse icoanele în care influențele profane ale Renașterii erau prea evidente, amenințându-i cu anatema pe autorii și pe deținătorii lor⁶⁸, căci, așa cum sesizează călugărul catolic Thomas Merton, „contemplarea și îndrăgirea acestui gen de operă de artă are consecințe spirituale jalnice, ca atunci când te hrănești cu alimente alterate”. Astfel, „Punerea în mormânt” a lui Holbein îl face pe Dostoievski să spună, prin gura prințului Mișkin, că, privind-o, un credincios poate să-și piardă credința⁶⁹, căci e o „pogorâre la iad căreia învierea nu-i va urma”⁷⁰. Dacă Răsăritul, având conștiința unei puteri ce nu se poate traduce decât prin impasibilitate⁷¹, îl vede, în icoana Răstignirii, pe Împăratul biruitor al morții, Apusul ajunge să vadă doar omenescul pătimitor al lui Hristos și o suferință fizică și psihică extremă, născând în privitor sentimentul tragic al absenței lui Dumnezeu.

Puternica amprentă a Renașterii în arta ortodoxă, prin care icoana dobândește stigmatele decadenței, suferă monstruoase falsificări și cade în kitsch, caricatural și dubios, ne descoperă pierderea înțelegerii semnificațiilor spirituale ale icoanei și profunzimea rupturii instalate între noi și aceasta,

Frecătura⁷², platoșă de aur și stavilă ce îl ascunde pe Dumnezeu, ignorantă grandomană, pioasă lipsă de gust și iconoclastm inconștient⁷³, expresie a ochilor întunecați ai inimii, ce nu mai văd bogăția și frumusețea de negrăit a lumii spirituale a icoanei, îngreuiată fiind de bogăția lumii materiale, o transformă pe aceasta într-un obiect de lux, de admirație estetică superficială și în închisoare a sfinților.

Și pietismul, cea mai mare și mai îngrijorătoare erezie ce se răspindește acum în creștinismul oriental⁷⁴, răsturnare a adevărului Bisericii ca mod de existență, aruncă icoana într-un sentimentalism edulcorant, în emotivitate ce nu ridică spiritul, în artizanal, infantilism și inconștientă a prostului gust, ce nu au nici o legătură cu Biserica și cu mărturia icoanelor.

Neputând fi pictată de o persoană care nu trăiește cu Hristos⁷⁵, și nici înțeleasă în afara acestei viețuiri, icoana, uneori teofanie, alteori scândură neagră acoperită de fum sau carceră a sfinților, mărturie sacră sau obiect al neglijenței ori al venerării oarbe, al cărei destin a fost mereu unit cu cel al Bisericii⁷⁶, poate fi acceptată cu adevărat doar acceptându-i și implicațiile teologice⁷⁷. Indisolubil legată de credință, fapt exprimat și de celebrarea victoriei ei împotriva iconoclastmului, în anul 843, ca victorie a ortodoxiei, icoana sau imaginea religioasă reflectă starea unei teologii și a unei Biserici⁷⁸, criza actuală a artei sfinte nefiind estetică, ci religioasă⁷⁹.

Importanța regăsirii autenticității icoanei și a trăirii creștine este relevată și de textul sinodikonului sinodului al VII-lea ecumenic, ce spune: „Veșnică pomenire celor care mărturisesc cu gura, cu inima și cu mintea, prin cuvânt, prin pictură și prin icoane, venirea Cuvântului lui Dumnezeu în trup.”.

Analizând conținutul și devenirea icoanei, constatăm că „adevărul este pretutindeni și la îndemâna oricui dar nu-l află decât cel care-l caută”⁸⁰, căci, așa cum gândea un veritabil creștin al zilelor noastre, părintele Cleopa Ilie, „ortodoxiei nu-i lipsește nimic, fără numai de a fi trăită”⁸¹.

Abstract

Ignored, adored, inciting combative discussions and violent passions, or protected even with the price of life, the true icon is today discovered again by the modern humanity whom it reveals the true face of God, too long time hidden by mystification of the antropomorph religious art. In the avalanche of visual representations the icon, representing the visual equivalent of The Scripture, is the alternative that guides to the absolute. It remembers the beauty of Paradise that was lost but in which humanity can and is called to return, and it also shows the way to redemption.

Note

- 1 Nikolai Ozolin, *Chipul lui Dumnezeu, chipul omului*, Ed. Anastasia, București, 1998, p.84
- 2 Leonid Uspenski, *Teologia icoanei*, Ed. Anastasia, București, 1994, p.183
- 3 Michel Quenot, *Icoana*, Ed. Enciclopedică, București, 1993, p.68
- 4 Leonid Uspenski, *op. cit.*, p.168
- 5 Paul Evdokimov, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, Ed. Meridiane, București, 1992, p.35
- 6 Lucian Ionică, *Imaginea vizuală*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2000, p.178
- 7 *Ibidem*, p.54
- 8 *Ibidem*, pp.54,56
- 9 Apud, Mircea Eliade, *Imagini și simboluri*, din Lucian Ionică, *op. cit.*, p.56
- 10 Michel Quenot, *Învierea și icoana*, Ed. Christiana, București, 1999, p.17
- 11 *Idem*, *Icoana*, Ed. Enciclopedică, București, 1993, pp.100,101
- 12 Paul Evdokimov, *op. cit.*, p.168
- 13 Arnold Van Gennep, *Riturile de trecere*, Ed. Polirom, Iași, 1998, p.15
- 14 Evgheni N. Trubețkoi, *3 eseuri despre icoană*, Ed. Anastasia, București, 1999, pp.74,75
- 15 Dumitru Gh. Popescu, *Teologie și cultură*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p.126
- 16 Nichifor Crainic, *Dostoevski și creștinismul rus*, Ed. Anastasia, București, 1998, pp.206,207
- 17 Konrad Lorenz, *Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate*, Ed. Humanitas, București, 1996, pp.38,39; Nichifor Crainic, *op. cit.*, pp.208,209
- 18 Evgheni N. Trubețkoi, *op. cit.*, pp.85,87,88
- 19 Dumitru Gh. Popescu, *op. cit.*, p.137
- 20 *Idem*, pp.137-139
- 21 Paul Evdokimov, *op. cit.*, pp.44,45
- 22 Dumitru Gh. Popescu, *op. cit.*, pp.102,139
- 23 Mircea Eliade, *Sacru și profanul*, Ed. Humanitas, București, 1992, p.22
- 24 Konrad Lorenz, *op. cit.*, p.34,35
- 25 Luca, 15, 11-32
- 26 Mircea Eliade, *Sacru și profanul*, Ed. Humanitas, București, 1992, p.36,51
- 27 *Ibidem*, p.25; Arnold Van Gennep, *op. cit.*, p.33
- 28 Paul Evdokimov, *Ortodoxia*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, pp.229-232
- 29 Christos Yannaras, *Ortodoxie și Occident*, Ed. Bizantină, București, 1995, pp.62,64
- 30 Konrad Lorenz, *op. cit.*, pp.18,30

- 31 Mircea Eliade, *Mituri, vise și mistere*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1998, p.31
- 32 *Ibidem*, p.27-30
- 33 *Ibidem*, p.56
- 34 Pavel Florenski, *Iconostasul*, Ed. Anastasia, București, 1994, pp.73-87; Michel Quenot, *Icoana*, Ed. Enciclopedică, București, 1993, p.72
- 35 Paul Evdokimov, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, Ed. Meridiane, București, 1992, p.108,109
- 36 Konrad Lorenz, *op. cit.*, pp.36,37
- 37 Paul Evdokimov, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, Ed. Meridiane, București, 1992, p.9,161
- 38 *Ibidem*, p.9
- 39 Nikolai Ozolin, *op. cit.*, p.126
- 40 *Idem*, *Ortodoxia*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, p.235
- 41 *Apud*, Sf. Vasile cel Mare, din Paul Evdokimov, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, Ed. Meridiane, București, 1992, p.17
- 42 Paul Evdokimov, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, Ed. Meridiane, București, 1992, p.29
- 43 *Ibidem*, p.80
- 44 *Ibidem*, pp.27,28
- 45 *Apud*, Plotin, din Paul Evdokimov, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, Ed. Meridiane, București, 1992, p.9
- 46 *Apud*, Dostoievski, *Demonii*, din Paul Evdokimov, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, Ed. Meridiane, București, 1992, p.38
- 47 *Apud*, Dostoievski, din Paul Evdokimov, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, Ed. Meridiane, București, 1992, p.40
- 48 *Apud*, Schmemman, *Of water and the spirit*, din Nikolai Ozolin, *op. cit.*, p.72
- 49 Michel Quenot, *Icoana*, Ed. Enciclopedică, București, 1993, p.64
- 50 Leonid Uspenski, *op. cit.*, p.125
- 51 Paul Evdokimov, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, Ed. Meridiane, București, 1992, p.129
- 52 *Troparul praznicului Nașterii Domnului*
- 53 Michel Quenot, *Icoana*, Ed. Enciclopedică, București, 1993, p.76
- 54 *Ibidem*, p.107
- 55 Paul Evdokimov, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, Ed. Meridiane, București, 1992, p.14
- 56 *Ibidem*, p.103; Ioan Mircea, *Dicționar al Noului Testament*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995, p.325
- 57 Christos Yannaras, *op. cit.*, p.75
- 58 Mircea Eliade, *Sacral și profanul*, Ed. Humanitas, București, 1992, p.26
- 59 Julien Ries, *Sacral în istoria religioasă a omenirii*, Ed. Polirom, 2000, pp.59,60
- 60 Paul Evdokimov, *Ortodoxia*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, p.231
- 61 *Apud*, Andre Gide: „Arta naște constrângeri și moare din cauza libertăților”, din Paul Evdokimov, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, Ed. Meridiane, București, 1992, p.76
- 62 Nikolai Ozolin, *op. cit.*, p.127
- 63 Leonid Uspenski, *op. cit.*, p.80
- 64 Michel Quenot, *Învierea și icoana*, Ed. Christiana, București, 1999, p.15

- 65 *Apud*, Grigorie Krug, din Michel Quenot, *Icoana*, Ed. Enciclopedică, București, 1993, p.65
- 66 Paul Evdokimov, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, Ed. Meridiane, București, 1992, p.37
- 67 Evgheni N. Trubețkoi, *op. cit.*, p.18
- 68 Michel Quenot, *Icoana*, Ed. Enciclopedică, București, 1993, p.49
- 69 *Apud*, Dostoievski, din Michel Quenot, *Icoana*, Ed. Enciclopedică, București, 1993, p.58
- 70 *Apud*, Olivier Clement, *Question sur l'Homme*, din Nikolai Ozolin, *op. cit.*, p.83
- 71 Ovidiu Drimba, *Pagini despre cultura europeană*, Ed. Excelsior, București, 1994, p.19
- 72 Evgheni N. Trubețkoi, *op. cit.*, pp.47,126,127
- 73 Michel Quenot, *Icoana*, Ed. Enciclopedică, București, 1993, p.76
- 74 Christos Yannaras, *op.cit.*, p.12
- 75 *Apud*, Fra Angelico, din Michel Quenot, *Învierea și icoana*, Ed. Christiana, București, 1999, p.66
- 76 Nikolai Ozolin, *op. cit.*, p.85
- 77 *Ibidem*, p.26
- 78 Michel Quenot, *Învierea și icoana*, Ed. Christiana, București, 1999, p.75
- 79 Paul Evdokimov, *Ortodoxia*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, p.249
- 80 Grichentie Natu, *Din frumusețile vieșuirii creștine*, Ed. Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, Suceava, 1993, p.159
- 81 *Apud*, Cleopa Ilie, din Christos Yannaras, *op. cit.*, p.24

PROBLEMA CAMETEI ÎN JUDEȚUL CÂMPULUNG (1930-1932)- PRETEXT PENTRU AGITAȚII ANTISEMITE ALE PARTIDELOR DE EXTREMĂ DREAPTA

Vlad Gafița

Criza economică mondială dintre anii 1929-1933 a afectat cum era firesc și România, care încerca să-și făurească o economie de piață. Dată fiind preponderența agriculturii în cadrul economiei românești interbelice, acest domeniu a avut cel mai mult de suferit de pe urma crizei economice. Agricultură României în perioada dintre cele două războaie mondiale a avut o evoluție inconstantă și sinuoasă.

Perioada de la Marea Unire până în anul 1928 poate fi numită o epocă a refacerii postbelice, caracterizată prin înfăptuirea reformei agrare și o evoluție ascendentă a producției industriale. Agricultură României Mari a căutat să-și refacă potențialul de producție antebelic, fără ca acest obiectiv să poată fi atins pe deplin. Perioada încadrată între anii 1928-1929 poate fi numită perioada de început a crizei agrare din România. Apogeul acestei crize se încadrează însă între anii 1930-1934. Deși între anii 1935-1937 s-a produs o atenuare a acestui fenomen, au continuat să persiste prețuri agricole scăzute.

În anii 1938-1939 criza agrară se manifestă mai lent¹. Criza economică a avut efecte grave și pe plan social. Țărânimia nu-și putea vinde produsele, fiind nevoită să accepte prețuri foarte mici, pentru a-și procura sumele necesare plății ratelor pentru pământul primit prin reforma agrară, sau pentru plata taxelor și impozitelor. Pentru a face față acestei situații, țărâniile se împrumut apăsătoare impuse țărânimii de bănci și cămătari, ce impuneau dobânzi ce variau de la 15-20% în 1929 până la peste 35% în 1930.

Cămătăria devenea o problemă, astfel formându-se în 1929 *Liga contra cametei*. Această organizație a ținut peste 40 de ședințe și întruniri în diverse localități ale țării, propunând Parlamentului, în iunie 1930, un proiect pentru suspendarea execuțiilor silite. Pentru a stinge situația explozivă de la sate în problema cametei, guvernul Mironescu a depus un proiect de lege contra cămătăriei, adoptat la 2 aprilie 1931. Legea prevedea că dobânda legală nu poate depăși cu mai mult de 2% pe cea a Băncii Naționale.

Rămăneau deocamdată nerezolvate problema execuțiilor silite și conversia (asanarea) datoriilor țăranilor². Datoriile și dobânzile impuse țărânimii de bănci și cămătari au reprezentat o problemă ce s-a manifestat în provinciile ce fuseseră sub stăpânire străină (Bucovina, Banat, Crișana și Maramureș, Transilvania, Basarabia). Condițiile particulare de aici au favorizat o activitate mai intensă a formațiunilor politice extreme, în special de dreapta.

Fenomenul cămătăriei avea gradul cel mai mare de răspândire în Bucovina, unde ponderea împrumuturilor la cămătari era de peste 60%³. În această provincie chestiunea cametei a devenit un pretext pentru acțiuni antisemite și atragerea de capital electoral de către Liga Apărării Național Creștine și Legiunea Arhanghelului Mihail (din 1930, Garda de Fier). Faptul că o mare parte din cămătarii din Bucovina erau evrei, iar nemulțumirea țărânimii sărăcite și apăsată de datorii era în creștere, agenții antisemiți cuziști și legionari au putut acționa pe un teren prielnic. Județele din Bucovina afectate cel mai mult de aceste fenomene au fost Câmpulung și Suceava. Noi vom insista însă pe analiza agitațiilor extremei drepte din județul Câmpulung din anii 1930-1932.

Instigarea la acțiuni împotriva evreilor din județul Câmpulung Moldovenesc a fost condusă de colonelul în rezervă Ioan Niculcea din Iași, președinte al Obștilor Muncitorești Național Creștine. El dorea înființarea organizației județene Câmpulung a acestei formațiuni subordonate partidului profesorului antisemit A. C. Cuza (L. A. N. C.)⁴. Este cunoscut faptul că Bucovina reprezenta un adevărat bastion electoral al L.A.N.C., Legiunea Arhanghelului Mihail, condusă de Corneliu Zelea Codreanu, acționând în această provincie în colaborare cu lăncierii.

Deși agitațiile antisemite din județul Câmpulung au fost inițiate de o persoană din afara Bucovinei, acest colonel Ioan Niculcea și-a găsit rapid colaboratori locali. Categoriile din care făceau parte aceștia erau foarte diverse, de la elevi de liceu (ca de pildă Constantin Dănilă, elev la Vatra Dornei), până la avocați ca Lazăr Saghin din Vama⁵.

Impactul agitațiilor antisemite asupra păturii rurale nu a fost unul de neglijat. Adunările organizate de colonelul Ioan Niculcea la târgurile din orașul Câmpulung Moldovenesc, ce puneau în discuție chestiunea cametei, se încheiau de cele mai multe ori cu încăierări și tulburarea liniștii publice. Poliția locală l-a chemat de mai multe ori pe instigatorul cuzist Niculcea la interogatorii, fără însă a-l aresta. Aceste evenimente se petreceau în luna mai a anului 1930⁶.

Numeroasele rapoarte ale poliției Câmpulung către prefectura județului au provocat îngrijorare dar și interes al acestei autorități executive locale față de situația țăranimii, afectate de datorii către bănci și cămătari, dar și de inundațiile din 1929 ce au distrus producția agricolă. Acțiunile poliției și prefecturii județului Câmpulung au fost de cele mai multe ori lipsite de energie sau tardive. Prefectura Câmpulung aștepta mereu ordine de sus pentru a acționa pe plan local. Într-un raport al prefectului către ministrul de interne Alexandru Vaida-Voevod din 20 mai 1930, sunt arătate problemele sătenilor din județ, cerându-se măsuri ameliorative din partea guvernului în sensul ușurării datoriilor agricole în județ.

Cu siguranță Prefectura Câmpulung nu poate fi învinuită de dezinteres sau necunoașterea situației pe plan local. În raportul mai sus amintit, prefectul expune ministrului de interne problemele țăranimii din satele județului: sărăcia provocată de inundațiile din 1929, lipsa de lucru pe timpul iernii, scăderea prețului la lemn. Datoriile sătenilor se ridicau la peste 150 de milioane de lei prin camătă, ei trebuind să plătească anual o dobândă de peste 60 de milioane de lei. Dobânda impusă țăranilor de cămătari și băncile particulare în Bucovina era frecvent peste 34 %⁷, în vreme ce sub ocupația austriacă în 1914 dobânda era de doar 12 %.

Problema datoriilor țăranimii și a cametei a fost pusă de cuzistul I. Niculcea și adepții săi la o întrunire din localitatea Vama, ținută la 18 mai 1930, la ea luând parte cca. 200 de persoane. Aici a fost expus un program ce avea ca revendicări următoarele probleme: adoptarea unei legi pentru suspendarea datoriilor cetățenilor către particulari și bănci pe timp de trei ani fără camătă și procente, introducerea sistemului contabilist în plata datoriilor, transformarea Băncii Naționale în instituție de stat⁸.

Deși revendicările în sine nu au referiri la evrei, atitudinea participanților la adunare a fost evidentă contra evreilor, considerați a fi „țapi ispășitori” pentru situația grea țăranimii din județ, țăranimii din județ. Prefectura și organele de poliție din județ au încercat să oprească în mod sistematic alte adunări antisemite, însă cu eficiență redusă.

Agitatorii L.A.N.C. au profitat din plin de nemulțumirea populației locale față de licitațiile cămătarilor evrei, ce încercau să vândă bunurile datornicilor. Atitudinea ostilă față de oamenii de afaceri de origine evreiască a fost accentuată prin acțiunile agitatoare ale lui Constantin Dănilă și preotului Andrei Berinde din comuna Borșa, județul Maramureș. Ei îi chemau pe țăranii din Plasa Dornei la adunările L.A.N.C., ce urmau a fi prezidate de A. C. Cuza și C. Z. Codreanu, în zilele de 8 și 9 iunie 1930. Tulburări împotriva cămătarilor evrei s-au înregistrat în localitățile Vama, Moldovița, Sadova, Pojorâta, Fundul Moldovei⁹.

Situația datornicilor și camăta au fost probleme ce au stat și în atenția arcășiilor din Câmpulung și Vama, a căror colaborare cu organizația L.A.N.C. din județ nu poate fi negată. Într-un raport al prefecturii către procuratură se arată implicarea organizației „Arcașul” din localitățile mai sus amintite, în tulburări ale liniștii publice și acțiuni de vandalism îndreptate împotriva unor locuințe ale evreilor¹⁰.

Forțele de ordine și autoritățile județene devin neputincioase în urma recrudescenței agitațiilor antisemite, fiind nevoite să cheme întăriri militare de la Suceava. Plutonul de soldați de la Suceava, condus de sublocotenentul C. Z. Codreanu, sosit pe 30 iulie la Câmpulung nu a

acționat, mai mult chiar pactizând cu agitatorii. Prefectul a renunțat cum era firesc, la serviciile sublocotenentului antisemit C. Z. Codreanu¹¹.

Încercând să instaureze liniștea, prefectura trimitea în toate localitățile județului un anunț („Publicațiune”), în care se promitea o revigorare economică a județului și o ameliorare a stării țărănimii apăsate de datorii (continuarea lucrului în fabricile de prelucrare a lemnului, credit agricol pentru țărani, construirea unei căi ferate ce va lega Bucovina de Ardeal, pentru care s-au alocat peste 1 miliard de lei, exploatarea minelor de mangan). Prefectul cerea locuitorilor din județ „răbdare, cumințenie, cumpătare”¹².

La data de 14 iulie 1930 se întâlneau cu prefectul delegați ai întreprinderilor din industria lemnului. Ei puneau în discuție probleme ca: reducerea cametei, a impozitelor, taxelor și formalităților pentru exportul lemnului la vămi, reducerea tarifului C.F.R., înlăturarea șomajului prin organizarea lucrului în două echipe, câte trei zile pe săptămână, creditarea industriei lemnului de către Fondul Religionar, utilizarea doar a lucrătorilor din județ¹³. Rezolvarea acestor chestiuni a rămas în suspensie, deoarece prefectul trebuia să beneficieze de sprijinul autorităților centrale pentru a putea lua măsuri efective.

Incidente antisemite au avut loc și în alte localități din județ. În localitatea Neagra Șarului din Plasa Dorna a fost spart un geam al comerciantului evreu Ilie Blehner; în fața casei sale s-au tras cinci focuri de armă. În localitatea vecină, Panaci, au fost lipite afișe antisemite cruziste¹⁴.

În astfel de incidente au mai fost implicate și organizații locale afiliate la Garda de Fier, ca de pildă „Cuibul Vulturilor” din Vatra Dornei. Acțiunile membrilor acestei formațiuni le putem încadra la activități cu caracter terorist. La 1 august 1930, orele 4³⁰ dimineața, a fost aruncat prin fereastra comerciantului evreu Mechel Rubingher din Dorna Căndreșii, un obuz care din fericire nu a explodat. La percheziția efectuată la domiciliul șefului organizației mai sus amintite (numitul Gheorghe Cârja), s-au găsit o grenadă, un revolver, o baionetă, manifeste, instrucțiuni¹⁵.

În anul 1931, acțiunile autorităților centrale și locale față de L.A.N.C. și Garda de Fier au devenit mai hotărâte. În luna ianuarie 1931, Consiliul de Miniștri și Ministerul de Interne hotărâau: dizolvarea organizațiilor Gărzii de Fier din toată țara (ne referim la batalioane, plutoane, secții, nuclee de legionari, organizațiile Frățiile de Cruce, Vulturii Albi), percheziționarea și închiderea localurilor legionare, retragerea permiselor de port-armă a membrilor legiunii, ridicarea armelor aflate în posesia lor, confiscarea publicațiilor și materialelor de propagandă legionară, supravegherea de către poliție a deplasărilor legionarilor¹⁶.

Poliția și prefectura din Câmpulung s-au conformat ordinului, realizând descinderi la domiciliu. În locuințele unor elevi de liceu din Câmpulung, membri ai Frăției de Cruce „Dragoș Vodă” (Constantin Blănar, Ion Marcu, Constantin Bordanu), s-au confiscat ziare, reviste și broșuri legionare. Au mai fost percheziționați elevi de liceu din Vama și Gura Humorului¹⁷.

Autoritățile locale și județene din Câmpulung se confruntau și cu probleme ca: furtul de arme și materiale explozibile, acțiuni pentru care erau bănuite secțiile L.A.N.C. și Gărzii de Fier. Aceste fenomene la care se adaugă agitațiile provocate populației, determină cereri repetate ale autorităților pentru întărirea cu forțe militare și agenți¹⁸. Reacțiile legislative la criza agrară nu au lipsit, ele materializându-se prin: legea contra cametei, legile de suspendare a executărilor silite, legile de asanare (conversiune), a datoriilor agricole.

Legea contra cametei a fost adoptată la 2 aprilie 1931. Articolul 1 al legii prevedea că: dobânda legală anuală nu putea depăși scontul B.N.R. decât cu 1 % în afaceri civile și cu 2 % în afaceri comerciale. Articolul 2 arăta că dobânda convențională anuală nu putea depăși 6 % peste scontul B.N.R. În articolul 3 se preciza că: „prin dobândă se înțelege nu numai sumele plătibile în bani, dar și orice alte prestațiuni sub orice titlu sau denumire, drept echivalent al folosirii capitalului, la care debitorul se obligă pentru folosirea capitalului socotit în numerar”. Articolul 7 indica că dispozițiunile legii se aplicau cu efect retroactiv. Articolele 8, 9 și 10 prevedeau sancțiuni pentru delictul de camătă. Legea a suferit modificări în iulie 1931 (la articolul 1 se arăta că: dobânda legală nu va depăși 9 % în materie civilă și 10 % în materie comercială¹⁹.

Legea de suspendare a executărilor silite a funcționat în perioada decembrie 1931-mai 1932. Acest act legislativ nu a fost o soluție în totalitate viabilă, deoarece s-au înregistrat o stagnare a creditului și refuzul băncilor de a acorda noi împrumuturi. Tensiunea între creditori și debitori nu a scăzut însă în mod semnificativ. Legile de asanare a datoriilor agricole trebuiau să reducă datoria și să eșaloneze pe un număr de ani ceea ce rămăsese din aceasta.

Datoriile țărănești se ridicau în perioada crizei la peste 37 de miliarde de lei, din care 44,30 % erau la băncile particulare, 24,24 % la băncile populare și 31,46 % la cămătari. Bucovina deținea 60 % din datoriile la cămătari, astfel fiind explicabile tensiunile sociale din această regiune. Legile pentru asanarea datoriilor au fost aplicate între anii 1932-1934, fără ca rezultatele să fie spectaculoase.

Criza agrară în România își pierde din intensitate după anul 1937. Începând din 1938 s-a înregistrat o creștere importantă a productivității agricole

NOTE:

¹ Vasile Bozga, *Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale*, Editura Academiei R.S.R., București, 1975, p. 98.

² I. Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, Editura Paideia, București, 1999, p. 229.

³ Vasile Bozga, *op. cit.*, p. 161.

⁴ Arhivele Statului-Suceava, Fondul Prefectura județului Câmpulung Moldovenesc, dosar 31/1930, fila 4.

⁵ *Ibidem*, f. 11.

⁶ *Ibidem*, f. 2.

⁷ *Ibidem*, f. 5.

⁸ *Ibidem*, f. 4; Raport al Poliției Câmpulung, nr. 4095/30V1930 către prefectul județului.

⁹ *Ibidem*, f. 24, 26.

¹⁰ *Ibidem*, f. 32,33.

¹¹ *Ibidem*, f. 55. În 1930, Corneliu Zelea Codreanu efectua serviciul militar la Suceava, având gradul de sublocotenent.

¹² *Ibidem*, f. 104.

¹³ *Ibidem*, f. 137.

¹⁴ *Ibidem*, f. 161.

¹⁵ *Ibidem*, f. 173, Raport al prefectului către procuratură.

¹⁶ Dosar 36/1931, f. 9,10 (Fondul Prefectura județului Câmpulung Moldovenesc).

¹⁷ *Ibidem*, f. 15,17.

¹⁸ Vasile Bozga, *op. cit.*, p. 158.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 159-161.

SUFERINȚELE DORNENILOR ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Nichita Adăniloae

Precum se știe, în anul 1775, când austriecii au răpit Bucovina, fixându-se granița cu Imperiul Habsburgic, pe râurile Bistrița și Neagra, trei sate mari: Dorna, Șaru Dornei și Păltiniș, ce făcuseră până atunci parte din Ocolul Câmpulungului – ca și Vatra Dornei – au avut norocul să rămână la Moldova. Norocul le-a surâs doar în faza inițială, căci mai târziu locuitorii au avut de pătimit ca și cei din Vatra Dornei, intrați sub stăpânire străină. De altfel, separarea dornenilor, prin granițe impuse, a fost vrerea împăraților din Viena și Constantinopol și nu a poporului român, care voia să rămână unit. Vitregia vremurilor i-a urmărit și pe dornenii anexați de Austria și pe cei rămași la Moldova.

Ne vom ocupa astăzi numai de suferințele dornenilor rămași la Moldova.

Este cunoscut faptul că la începutul secolului al XIX-lea, pământurile locuitorilor din cele trei sate menționate – adică razeșia Dornei – au fost răpite de domnitorul fanariot C. Ipsilanti, pe motiv că sunt locuri domnești stăpânite fără hrisoave de proprietate. C- Ipsilanti a donat această razeșie a Dornei fiului său Al. Ipsilanti (viitorul eterist), care, la rândul lui, a vândut-o, cu un preț derizoriu (circa 1300 de galbeni), unor boieri, iar în 1809 moșia a fost cumpărată, tot cu un preț mic (circa 1500 de galbeni), de logofătul C. Balș.

Locuitorii razeși, iubindu-și pământul și libertatea, nu s-au lăsat asuprași de boieri. În câteva rânduri s-au răscolat alungând pe vechiii boierești și pe oamenii stăpânirii, care veniseră să-l supună. Șase razeși mai dârzi și un preot au plătit cu viața răzvrătirea lor, murind în temnița de la Iași. Au avut loc un șir de judecăți arbitrar urmate de jalbe ale locuitorilor, către domnitor ori Divanul Moldovei, prin care cereau să li se facă dreptate, să li se restituie pământurile ce le stăpâniseră din vechime și care fuseseră acaparate cu japca de boierii Balșești (Alec, Costache și Theodor – fiii lui C. Balș)¹. Mai târziu, în 1834, un grup de razeși dorneni, care veniseră la Iași pentru a se rejudeca cu boierii au fost înțemnițați și schingiuiați pentru că au refuzat să semneze o declarație de supunere și renunțare la pământ. În cele din urmă, în decembrie 1837, prin mijlocirea domnitorului Mihail Sturza, locuitorii acestor sate au izbutit să răscumpere razeșia Dornei, împrumutându-se de bani și plătind urmașilor lui C. Balș enorma sumă de 12.000 de galbeni. Apoi, în decurs de un deceniu, vânzând o parte din moșie (Negrișoara) și zeci de mii de metri cubi de lemn de cherestea negustorilor turci – lemn transportat cu plutele până la Galați – ei au putut achita creditorilor întreaga sumă și dobânzile aferente. Se cuvine să menționăm că, în hrisovul de răscumpărare, din decembrie 1837, domnitorul Moldovei, Mihail Sturza, preciza: “Întărim veșnica și pașnica stăpânire a locuitorilor de pe numitele moșii: Dorna, Șaru și Păltinișu, ca să nu fie nici odinioară supărați, ci pururea să se cunoască de adevărați razeși proprietari a moșiilor acestora în întinderea hotarălor cuprinse prin documenturi, atât ei cât și urmașii lor din neam în neam nestrămutați în veci”².

Devenind din nou oameni liberi, razeșii dorneni, printr-o muncă trudnică și îndelungată, au defrișat păduri și-au făcut runcuri și ocine pe care să-și poată crește vitele și oile, spre a-și îmbunătăți traiul. Treptat s-au constituit noi grupări de case, care, odată cu înmulțirea populației, au format sate noi. De pildă, din Dorna s-au dezvoltat Gura Negri și Ortoaia (Gioseni), din Șaru Dornei s-au dezvoltat încă două sate: Neagra Șarului și Panaciul, iar din Păltiniș, Drăgoiasa și Glodu. Prin legea comunală sancționată de domnitorul Cuza la 1864 satele care aveau peste 100 de locuitori au fost declarate comune rurale. Astfel, cele trei sate mari: Dorna, Șaru Dornei și Păltinișul au devenit comune. La acestea s-au adăugat în 1865 și Neagra Șarului, având 100 de locuitori. Este de precizat

că frumoasa localitate Dorna și-a păstrat numele din vechime până în 1952 când politrucii vremii, în mod nejustificat, au denumit-o Dorna Arini, chipurile, spre a nu se confunda cu orașul Vatra Dornei.

Prosperitatea răzeșilor din zonă s-a datorat atât comerțului intens cu vite – prin așa-zisa “vamă a cucului” – cu negustorii din târgul Vatra Dornei, devenit oraș în 1907.

Odată cu intrarea României în primul război – 15 august 1916 – s-a declanșat însă calvarul locuitorilor dorneni, întrucât armata rusă ce trebuia să apere – conform înțelegerii cu guvernul român – granița de nord a României și-a oprit ofensiva, deși mai înainte ocupase în trei rânduri Bucovina. Astfel, granița din zona Dornelor nefiind păzită nici de vreo unitate militară românească, trupele austro-ungare au trecut frontiera chiar în ziua de mobilizare și au ocupat cele patru comune: Dorna, Șaru Dornei, Păltinișul și Neagra Șarului, precum și alte sate limitrofe. Majoritatea locuitorilor s-au refugiat în câteva ore cu ce aveau pe ei sau cu ce au putut căra în spinare, prin păduri, până la Broșteni, iar de acolo, trecând peste Stănișoara, s-au îndreptat spre Baia, Bogdănești, Boroaia și alte localități. Unii, având gospodăriile mai spre marginea pădurii, su reușit să-și salveze și câteva vite, dar cei mai mulți n-au avut această posibilitate. N-a putut fi salvată arhiva de la nici o școală, primărie sau biserică³.

Referindu-se la această neașteptată invazie a trupelor maghiare, învățătorul Gh. Hreamătă, din Șaru Dornei, scria, de pe front, următoarele: “Din prima zi a mobilizării noastre, întregul meu avut, agonisit cu atâta trudă, timp de 12 ani sub poalele Călimanilor, a dispărut în întregime sub focul și mâinile dușmanilor noștri, iar soția și cu trei copii ce-i am de-abia au putut să-și salveze viața, refugiindu-se fără să poată lua nimic din avutul agonisit”⁴. Aici se cuvine să facem o paranteză cu precizarea că cei trei copii ai învățătorului Gh. Hreamătă au participat apoi la majorat ca ofițeri în al doilea război mondial – atât în Est cât și în Vest – și toți au fost decorați și avansați, iar unul dintre ei, Vasile Hreamătă, a ajuns general și a fost decorat cu Ordinul Mihai Viteazul pentru vitejia sa. (A decedat în 1998, la Sibiu).

Locuitorii din comunele menționate arătau, la 11 decembrie 1918, într-un memoriu prezentat lui N. Iorga, președintele Adunării Deputaților, că n-au putut salva nimic din averile lor, precizând: “Am fost surprinși de inamic în chiar noaptea mobilizării, descoperiți cu totul și fără vreun concurs al armatei noastre”. Din această cauză “am fost nevoiți să luăm drumul pribegiei cu ceea ce a fost pe noi. Cei ce au avut nenorocul însă să fie prinși de inamic, le-au rămas osemintele în lagărele din jurul Budapestei. Goi, flămânzi, bântuiți de epidemii, am rămas doi ani de zile fără nici un sprijin din partea cuiva, fiind nevoiți să pierdem și puținele vite, aceia dintre noi care au avut norocul să le salveze, în parte”. Ei menționează că, înainte de război, toți locuitorii, ca răzeși, erau oameni bogați, având pământ destul și câte 6-8 vite mari fiecare, iar acum au rămas lipiți pământului, murindu-le fiii în război și copiii de epidemii. (De altfel, printre cei aproape 100 de copii ai dornenilor secerați de tifos în anii 1917-1918 se numără și doi frați mai mari ai celui care vă vorbește acum). Dar – accentuează dornenii în continuare – “ceea ce a fost mai rău – lucru de neiertat – au dat foc gospodăriilor noastre fără a avea motive, așa fel că de abia am mai putut recunoaște locul pe care au fost întemeiate”⁵.

Într-adevăr, cercetând fondul de documente al Prefecturii Suceava de la Arhivele Naționale din localitate, am constatat că au fost distruse prin foc 1560 de case din cele patru comune, dar și o parte din cele din Crucea, Broșteni și alte localități de pe Valea Bistriței, ocupate mai târziu de inamic. Cele mai multe case – 380 – au fost incendiate în Șaru Dornei, rămânând una singură în care inamicul și-a instalat comandamentul. Au fost arse, de asemenea, 12 biserici, 8 școli, 7 primării (inclusiv cele din Crucea, Broșteni și Mădei) și un spital ce se găsea în comuna Dorna⁶. Revizorul școlar al județului Suceava raporta prefectului, la 19 februarie 1919, că “școlile din comunele Dorna, Neagra Șarului, Șaru Dornei, Mădei și Borca sunt complet distruse, n-a rămas decât temeliiile”⁷.

Alte documente consemnează că armatele austro-ungare au luat în timpul războiului de la locuitorii din comunele dornene “ocupate de inamic” un număr de 18.928 vite și că pagubele

înregistrate de locuitori se ridică la 55.286.900 lei (moneda avea încă acoperire în aur). Au mai fost păgubiți și o parte din locuitorii din comunele: Crucea, Broșteni, Mădei, Borca și Fărcașa⁸. Pagubele acestora fiind mai mici, statul român i-a despăgubit pe locuitori, până în octombrie 1919, abia cu un procent mediu de 3% din paguba înregistrată⁹, ceea ce i-a decepționat profund.

Referindu-se la această așa-zisă despăgubire, în memoriul cu suferințele dornenilor, adresat Parlamentului, aceștia arătau că se luase măsura ca, în contul pierderilor, să li se dea câte un avans de 5% și nu s-a respectat căci pagubele au fost mari, la cei mai mulți peste 20.000 lei, ori numai unii au primit câte 1000 lei, majoritatea locuitorilor au primit câteva sute de lei. Ei cereau să li se acorde un avans de 20%, ca la toți din zona frontului, pentru a avea cu ce să-și ridice case, să li se facă înlesniri la articole de fierărie și sticlă, la cumpărarea de vite de prăsilă, oi și vaci pentru a avea măcar laptele pentru copii. “Am rămas – se plâng ei – fără hrană, fără îmbrăcăminte și fără adăpost... fără de biserică și fără de școli și alte clădiri publice... Ne plâng copiii de foame și nu avem nici un câștig ca să-i putem hrăni”. Am înfiripat câte o căsuță pentru școală, dar copiii “cu ce să-i îmbrăcăm, cu ce să le purtăm de grijă? Vom rămâne cu copiii analfabeți, tocmai în secolul luminii, când fiecare națiune se grăbește să-și ajungă țelul cu pași repezi!”¹⁰

În acele căsuțe înfiripate de locuitori s-au putut deschide școli în toamna anului 1919. Învățătorii, care înainte de război propagau ideea unității național-statale, s-au distins și pe front pentru înfăptuirea României Mari. Astfel, învățătorii: Gh. Hreamătă din Șaru Dornei, Gh. Curcă din Neagra Șarului, V. Drăgușanu din Crucea, Simion T. Kirileanu și Gh. Mrejeru din comuna Broșteni au fost răniți, decorați și avansați locotenenți ori căpitani pentru bravura dovedită pe câmpul de luptă, iar învățătorul Gh. Țifescu din Panaci a murit de tifos în refugiu¹¹.

La sfârșitul războiului, în toamna anului 1918, unii învățători au cerut ministerului să fie transferați la școlile din Gura Negri și Șaru Dornei pentru a fi aproape de Vatra Dornei “care acum – spun ei – este a noastră”, spre a-și da copiii la gimnaziul de aici, ori pentru a putea face băi în această localitate¹². Este interesant de observat că ei afirmau că Vatra Dornei “este a noastră” cu o lună înainte de votul Congresului General al Bucovinei de unire cu România.

De altfel, încă din octombrie 1918, la Vatra Dornei acțiunea de unire cu țara luase amploare. În oraș s-a înființat o gardă națională, în frunte cu Petru Forfotă (viitorul primar) care a înlăturat autoritățile austriece. În locul acestora s-a constituit un fel de Consiliu Național român, având ca președinte pe inginerul silvic Arcadie Procopovici¹³. Este de observat – în încheiere – că deși în timpul războiului armatele inamice, adică cele rusești, au ocupat temporar orașul Vatra Dornei, ele n-au distrus și incendiat clădirile publice și particulare cum au făcut trupele austro-ungare în cele patru comune limitrofe. Astfel, primăria orașului, Cazinoul, băile și clădirile principale au putut dăinui. De asemenea, frumosul Palat Național al bibliotecii orașenești s-a putut păstra aproape intact până în zilele noastre – deși s-au distrus cărțile și a servit, în faza a doua a războiului, ca spital militar pentru trupele austro-ungare – sărbătorindu-și astăzi centenarul.

NOTE:

¹ Vezi, Gh. T. Kirileanu, *Hotarnica răzășilor dorneni*, extras din revista “Apostolul”, Piatra Neamț, 1941, p. 3-11.

² *Ibidem*, p. 21-22.

³ Nichita Adăniloae, *Istoria învățământului primar (1859-1918)*, Editura Cris Book Universal, București, 1998, p. 268-269.

⁴ Arhivele Naționale, București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 103/1918, f. 266.

⁵ *Ibidem*, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 16/1919, f. 38-42.

⁶ Arhivele Naționale, Suceava, fond Prefectura Suceava, dosar 14/1919, f. 250 și 291.

⁷ *Idem*, fond Inspectoratul Școlar Baia, dosar 13/1919, f. 13 și 23.

⁸ *Idem*, fond Prefectura Suceava, dosar 14/1919, f. 537.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Arhivele Naționale, București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 16/1919, f. 42-44.

¹¹ Vezi, N. Adăniloie, *Învățământul primar sucevean în epoca modernă*, Editura Litera, București, 1988, p. 262-264.

¹² Arhivele Naționale, București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 5b/1918, f. 275 și dosar 102/1918, f. 68.

¹³ Vezi, Ion Niștor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii 1918*, Cernăuți, 1938, p. 128 și 182-184; vezi Ioan Cocuz, *Unirea Bucovinei cu România*, în "Limba română", nr. 1-3/2001, Chișinău, p. 71.

Résumé

Dans cette communication, l'auteur présente les souffrances matérielles et humaines des habitants de Depresiunea Dornelor pendant la première guerre mondiale.

O TEZĂ DE DOCTORAT DIN ANUL 1945, DE MARE INTERES

Emil Satco

La Biblioteca Bucovinei "I.G. Sbiera" Suceava, în Fondul documentar "Bucovina" se află și o importantă donație a fostului profesor universitar dr. **George Nimigeanu**. Născut la 24 mai 1909 în Tereblecea, fostul județ Cernăuți, a urmat studii de geografie la Universitatea din Cernăuți (1929-1935), unde a absolvit și Seminarul pedagogic. După o perioadă petrecută ca profesor în învățământul liceal, a avut o carieră universitară și științifică remarcabilă, la București. S-a stins din viață la 5 decembrie 1987.

La moartea sa, moștenitorii au făcut donația de care aminteam la începutul acestor note. Se află aici cursuri universitare, manuscrise, studii voluminoase în ciorne sau dactilografiate, hărți ș.a. Între acestea, și teza sa de doctorat *Hușanii din Bucovina. Studiu anthropogeografic și etnografic*. Cele trei exemplare ale tezei, legate, cuprind între 135 și 160 de pagini (pe coli de hârtie de 22/34 cm), unul fiind dactilografiat, iar celelalte două, manuscrise (olografe și dactilografiate).

Lucrarea atrage în mod deosebit atenția prin importanța temei abordate, hușanii sau hușulii, fiind o populație cu un trecut enigmatic, care a stârnit, de-a lungul timpului, interesul lumii științifice românești și străine. Dar, toate cercetările, și n-au fost puține, întreprinse până acum, n-au putut să dea un răspuns precis referitor la originea acestora. Lucrarea omului de știință bucovinean, făcută la vârsta începutului afirmării sale în lumea științifică, este una dintre cele mai complete și mai complexe de acest gen, fapt remarcant și de către comisia de doctorat, din care făceau parte somități științifice, care i-a acordat dreptul de a promova la "rangul de doctor în geografie și anthropologie".

În primul rând ea se bazează pe cunoașterea aproape exhaustivă a tuturor studiilor importante apărute până la acea dată referitor la hușuli (în special la cei trăitori pe teritoriul României) sau care ating, fie și parțial, acest subiect. În al doilea rând, și aici intervine contribuția originală a autorului, teoriile conținute în aceste studii le-a analizat prin prisma propriilor rezultate obținute în urma unor ample cercetări făcute în teren, timp de câțiva ani. Aceste cercetări au vizat o suită de obiective, cum ar fi: delimitarea zonei geografice, cu caracteristicile sale de climă, relief, bogății ale solului și subsolului (influența mediului); populația hușulă privită sub aspectul istoric, antropologic, etnografic, civilizația acestei populații cu toate componentele sale.

Lucrarea, în ansamblul său, conține o multitudine de informații utile oricărui cercetător, care ar dori să abordeze acest subiect. Astfel, sunt consemnate numărul și densitatea populației, migrațiile acesteia, de unde ar proveni numele de hușan sau hușul, cum se numesc ei între ei, cele mai importante teorii privind originea lor, hușulii priviți din punct de vedere antropologic ș.a. Aflăm astfel că hușanii din Bucovina sunt numiți "baraname", adică berbeci, după obiceiul acestora de a purta barbă.

În privința teoriilor asupra originii hușanilor sunt enumerate cele mai semnificative, aparținând lui Kochkov (origine traco-scitică); Raimund Friedrich Kaendl, fost profesor la Universitatea din Cernăuți (sciți romanizați apoi slavizați, ca apoi să se piardă în presupuneri: rămășițe de sciți, goți, cumani sau mongoli slavizate, sau români slavizați; în cele din urmă, negăsind răspunsul căutat a conchis că sunt "slavi prin vorbă, așezări și viața de toate zilele"); Simion Florea Marian (acesta a cules o legendă în care se spune că hușulii sunt de origine dacă); E. Vorobchievici (hușulii sunt descendenți ai uzilor și cumanilor); E. Fischer și K.Kozak (origine cumană); L. Diefenbach (malo-ruși) ș.a.

rezultatele propriilor investigații (a făcut, spre exemplu, măsurători antropologice pe 400 de persoane, a studiat graiul, obiceiurile, comportamentul psihic și social al huțulilor la ei “acasă”, a luat în calcul toate sursele care au putut, fie și teoretic, influența evoluția acestora), George Nimigeanu ajunge la niște concluzii, care merită a fi reținute. Spicuim doar câteva: “grupul etnic huțănesc era designat, la început, de către populația de la șes sub denumirea de “huț” sau “cuț”, de unde a derivat apoi acea de “huțul” sau “huțan”; “huțanii provin din amestecuri repetate de neamuri, petrecute în timp, cărora li s-au adăugat românii și slavii, iar măsura în care au contribuit diferitele elemente etnice la constituirea acestui grup etnic, ne-o dovedește anthropologia, etnografia și filologia”; “rasial, huțanii sunt un amestec de dinaro-nordico-esteuropoizi, cu influențe alpine și în proporții mai mici de mediteranieni și mongoloizi”; “prin elementul esteuropoid (18%), huțanii se apropie de slavii orientali, dar se apropie și de români prin elementul dinaric (40,50%) și mai cu seamă de locuitorii români din Moldova nordică și Transilvania”. Concluzia ar fi că huțulii sunt o populație veche, acomodată la mediul de munte. Ei au venit în Bucovina din Pocuția, pe la începutul secolului al XVII-lea. Rasial și cultural ei reprezintă “o sinteză de elemente variate, mai ales slave și românești”.

Revenind la “Referatul” comisiei, care însoțește lucrarea, cităm una din frazele de încheiere: “Este cea dintâi lucrare în literatura noastră științifică, care tratează, după un plan bogat și bine încheiat și după cele patru criterii analitice (deci complet), o populație bucovineană necunoscută la noi chiar și de mulți oameni de cultură”.

După câte cunoaștem, această teză de doctorat va fi tipărită de către dl. prof. Mihai Pânzaru, la Editura Institutului “Bucovina-Basarabia” din Rădăuți (operă a domniei sale, care și-a propus multe obiective ambițioase). De ce ne-am oprit asupra lucrării lui George Nimigeanu? Pentru a atrage atenția asupra valorii sale, din păcate necunoscută de către unii cercetători interesați de acest subiect, mereu actual. Nu de mult am avut prilejul să citesc un asemenea studiu, în care autorii făceau uz de citate “împrumutate” din alte surse decât lucrările originale, având ca efect vicierea concluziilor. Așa, de exemplu, referindu-se la profesorul Kaindl, menționau doar că acesta “vedea în huțuli resturi slavizate de sciți, goți, cumani sau mongoli”, fără a arăta și evoluția gândirii acestuia.

Cât privește teza lui G. Nimigeanu, ea le-a rămas complet necunoscută. Sau poate ne înșelăm noi. Nu putem încheia rândurile de față fără a mai preciza un lucru. Un alt autor, tot din Bucovina, e vorba de cel mai important scriitor din perioada interbelică, Mircea Streinul, a scris un roman psihologic deosebit de interesant, având ca subiect un episod din viața acestor oameni deosebiți, care sunt huțulii: *Lupul din Țara Huțulilor*.

Résumé

Dans la note ci-dessous, l’auteur présente la thèse de doctorat du professeur universitaire docteur George Nimigeanu (1909-1987), *Huțanii de Bucovina. Etude anthropogeographique et ethnographique*, soutenue à l’Université de Cernăuți en 1945, soulignant l’importance de celle-ci.

UN NOU MANUSCRIS DIN “ȘCOALA” DE CALIGRAFI ȘI MINIATURIȘTI DE LA MĂNĂSTIREA DRAGOMIRNA (1627)*

Olimpia Mitric

“Școala” de caligrafi și miniaturiști de la Mănăstirea Dragomirna, patronată de mitropolitul Anastasie Crimca (între anii 1608-1629), ocupă o poziție distinctă în evoluția culturii medievale moldovenești. Asupra producțiilor acestei școli, s-au pronunțat, de-a lungul timpului, teologi, filologi și istorici cunoscuți¹. În vremea din urmă, Constanța Costea a reluat studiul ilustrației manuscriselor pentru a identifica sursele sistemului complicat de decorare a fiecărui manuscris în parte².

Potrivit evaluărilor făcute de slavistul Emil Turdeanu (*op.cit.*, nota 1) și de istoricul Ștefan S. Gorovei (*op.cit.*, nota 1), se cunosc până în prezent 26 de manuscrise, ce provin din Școala de scriere de la Dragomirna, păstrate în colecții din țară și străinătate. Este adevărat, repertoriul lui Radu Constantinescu³ ar modifica considerabil această cifră deoarece ne prezintă 22 de manuscrise ce se află numai în colecții străine; din păcate, informațiile lacunare, inclusiv lipsa însemnărilor de danie, ridică mari suspiciuni în privința provenienței lor.

Cu câțiva ani în urmă, citind noua monografie a Mănăstirii Agapia⁴, în paragraful “Biblioteca mănăstirii” (p. 120), mi-a atras atenția titlul unui manuscris *Cartea cu Viețile Sfinților*, prezentat sumar între cărțile mai importante ale mănăstirii, în limba slavonă, legat în piele, ca fiind al mitropolitului Anastasie Crimca. Posibilitatea de a-l studia personal avea să se ivească după mai mulți ani, când am putut constata că, într-adevăr, avem de-a face cu un manuscris nou, necunoscut bibliografiei de specialitate. Este un *Sbornic* în foarte bună stare de conservare, a cărui însemnare de danie, cu litere cursive, perfect lizibile, datează din anul 7136 (= 1627), luna octombrie, ziua 20. Ar fi cel de-al 27-lea manuscris cunoscut, cu dată certă, care umple un gol din activitatea școlii, anul 1627, lipsind din listele cu manuscrisele de la Dragomirna, întocmite în perioade de timp diferite, de Emil Turdeanu și Ștefan S. Gorovei (vezi nota 1). Noul manuscris nu este miniat. Se știe, manuscrisele date post 1616 nu sunt miniaturate. Dacă întreruperea bruscă a acestei activități n-a putut fi încă explicată, ea ținând, fără îndoială, și de personalitatea plină de contradicții a mitropolitului, specialiștii i-au găsit, cel puțin, un corespondent în absența picturii interioare din pronaosul și pridvorul bisericii Mănăstirii Dragomirna, pictate fiind numai naosul și altarul⁵.

Descoperit fiind la Mănăstirea Agapia, este posibil ca manuscrisul nostru să fi făcut parte din grupul de manuscrise (multe recuperate de la cazacii care, în anul 1653 prădaseră Mănăstirea Dragomirna) donate mănăstirii (ctitoria nouă a hatmanului Gavril, fratele lui Vasile Lupu, terminată în 1643, pe locul alteia mai vechi) atât de domnița Ruxandra, fiica lui Vasile Lupu, cât și de noul domnitor Gheorghe Ștefan, ca semn al împăcării celor două familii⁶.

Sbornicul conține trei texte: *Evanghelia de la Marcu* (text liturgic); *Stihuri mai bune despre vina de a lăcrima...* text omiletic scurt, avându-l ca autor pe Gherman, patriarhul Constantinopolului; al treilea text, de mai mare întindere, face parte din bogata literatură hagiografică: *Viața și traiul episcopului Grigorie Omiritul*. Fără a ne opri în mod expres asupra

* Lucrarea de față reprezintă textul comunicării ținute la “Al. IV-lea Congres Internațional de Studii Românești”, Suceava, 9-12 iulie 2001.

conținutului, intenția noastră fiind aceea de a semnala existența a încă unui manuscris din școala de la Dragomirna, consultând cele câteva cataloage de manuscrise slavo-române mai accesibile și mai cunoscute⁷, am putut constata că ultimele două texte sunt extrem de rare în cuprinsul sbornicelor descrise.

La sfârșitul studiului său, la care am făcut referire, Ștefan S. Gorovei estima că la Dragomirna, în perioada 1608-1629 s-ar fi putut realiza 120 de manuscrise “cel puțin șase manuscrise pe an”. După părerea noastră există mari șanse de a se mai descoperi manuscrise din producția acestui centru, atâta timp cât suficiente fonduri și colecții de manuscrise slavone sunt încă necunoscute.

DESCRIEREA MANUSCRISULUI

După modelul de redactare al cataloagelor, am consemnat elementele necesare prezentării complete a unui manuscris: data, nr. de inventar, paginația, filigranul, legătura, starea de conservare, ornamentația, limba, cuprinsul, însemnările manuscrise de pe file și coperte. Textele slavone (titlurile și însemnările) sunt redată întocmai (cu marcarea dispunerii textului în pagină prin bare), cu păstrarea tuturor prescurtărilor, de obicei exemplificate prin titlă și coborârea literelor suprascrise între paranteze rotunde. Substantivele proprii și începuturile de frază sunt marcate prin majuscule; pentru ușurarea lecturii, am folosit regulile de punctuație actuale. De asemenea, între paranteze rotunde am dat traducerea titlurilor și însemnărilor în limba slavonă.

Databil către 1627, octombrie 20 (data donației); inv. 2214/1982; 3389/1984, înregistrat în secțiunea Patrimoniu a registrului inventar.

Manuscris complet, în foarte bună stare de conservare, hârtie albă, cu filigran, de proveniență italienească; din cauza legăturii foarte bune, filigranul de la încheietură nu poate fi văzut; greu vizibilă este numai contramarca, care poate însoți, fie ancora în cerc, fie capul de bou (cf. Al. Mareș, *Filigranele hârtiei întrebuințate în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, 1987, nr. 805-1013; 277-287); 363 f. cu numerotarea caietelor, 17 caiete a câte 8 file, cu excepția ultimului de 4 file; se reia numerotarea caietelor: 29 caiete a câte 8 file; numerotarea actuală este nouă, cu pixul; in – 4; legătura: 27,5/21 cm. Legătura originală din scoarțe teșite din lemn, îmbrăcate în piele neagră, două încuietori incomplete din piele, câte patru butoni de susținere pe ambele coperte. Motive imprimate, în trei chenare: 2 S încrucișate, floarea cu opt petale, palmeta.

Scriere semiuncială cu 22-23 rânduri pe pagină, un singur scriptor. Cerneală neagră și roșie, titluri, inițiale, zaceale cu roșu. Începând cu f. 133 cerneala neagră este mai ștearsă.

Ornamentația constă din frontispicii mai modeste, realizate în peniță, din cercuri ce se întretaie (f. 1, 4, 133) și inițiale ornate (f. 4, 133) numai cu cerneală roșie.

Limba: slavona de redacție românească.

f. 1: *ГЛАВЫ ЕУ(Г)ЛІА ЕЖЕ ѡ(Г) Марка* (Capitolele Evangheliei de la Marcu)

f. 2v: *ПРѢАИСЛОВІЕ ЕЖЕ ѡ(М) Марка* (Predoslovie de la Marcu)

f. 4: *ЕЖЕ ѡ(М) Марка СТОЕ БЛАГОВѢСТІЕ* (Sfânta Evanghelie de la

Marcu)

f. 127: *Германа патріарха Ко(Н)станѡ/тинѡ града. Стиси (sic) Добрѣишій Кѡ/вчнѡ слѡзнѣи хотаѡцимѡ непрѣстанны плакатисѡ аѡаніи не по(ао)бныхѡ*

(A lui Gherman, patriarhul Constantinopolului. Stihuri mai bune despre vina de a lăcrima a celor ce vor neîncetat să-și plângă faptele necuviincioase).

f. 133: ЖИТИЕ И ЖИЗНЬ ПРѢПО(А)БНАГО ѿца НАШЕ(Г) ГРИГОРІА, ЕП(С)КПА/БЫВША ИЖЕ ВЪ ѠМИРИТѢ ГРАДА/ТАФАРОНА, И ПОВѢСТИ Ѡ СЪДБАНЫ(Х)/ЧЮДЕ(С) Ѡ(М) НЕГО СЪЛІСАННА Ѡ(М) ЕП(С)КПА/ГРАДА НЕГРАНСКА; БЛ(С)ВИ, Ѡ(Ч)

(Viața și traiul preacuviosului părintelui nostru Grigorie, care a fost episcop în cetatea Tafarion a Omiritelor, și povestirea despre faptele și minunile lui, scrisă de episcopul cetății Negranei; binecuvintează, părinte).

Însemnări:

f. 4-10: însemnarea de danie, în partea inferioară a filelor, conform uzanței, cu cerneală neagră: СЪ ПЛЗ(К) ЕУ(Г)ЛІЕ(М) Маркѡ(М) и прп(А)БНА(Г) ѿца НА(Ш)ГО ГРИГОРІА/ЕП(С)КПА ИЖЕ ПРИ(Г)ЧѢ СЪ ЕРѢВАНѡ(М) СЪТВОРИ СМѢРЕНІЕ АРХІЕП(С)КПѢ АНАСТАСІЕ КРИ(М)КѡВИ(Ч) и МИТРОПОЛИ(Т) СОУЧА(В)СКЫ и ДАДЕ И ВЪ НОВОСЪЗ(А)А(Н)НАГО СВОЕ(Г)/МѠНАСТИ(Р) ДРАГОМИ(Р)НА, ЧАЕ(Ж) Е(СТ) ХРА(М) СЪШЕСТВІЕ СТГО ДХА, ВЪ ПАМА(Т) СЕБЕ и РОДИТЕЛЕ(М) ЕГО /ѠАННѢ КРИ(М)КА/и КР(С)ТНА. И АЩЕ КТО ХОЩЕ(Т) ПОКѢСИТИ, ИЛИ ВЪЗАТИ, ИЛИ ПРОДАТИ, ИЛИ УКРАСТИ Ѡ(Т) СТГО МОНАСТІРѢ БЕ(З) БЛ(С)ВЕНІЕ(М)/СЪБОРА АА БЪДЕ(Т) ПРОКЛѢ(Т) и ТРѢКЛѢ(Т) а-НАѠЕМА МАРАНАѠА Ѡ(Т) ГА БА и Ѡ(Т) ПРЧ(С)ТІА ЕГО и Ѡ(Т) ПІИ Ѡ(Т)ЦѢ И(Ж) ВЪ НЕКЕИ/и ЧЕ(Т)РИ ЕВ(Г)ЛИ(С) НА СТРАШНѢ(М) ЕГО СЪДИЦѢ ХВѢ, АМИНѢ. ВЪ АНИ БЛГОУСѢИВА(Г) и ХР(С)ТОЛЮБИВА(Г) Г(С)П(А)НА НАШЕГО/ѠѠ МИРО(Н) БѢ(Р)НО(В)СКЫИ МОГИЛА ВОЕВО(А), Г(С)П(А)Р(Р) ЗЕМЛИ МО(А)ДА(В)/СКОИ, ВЪ ЛѠѠ 3 РЛ5 МА(С)Ц Ѡ(Х) К АНИ

(Această Tâlcuire a Evangheliei de la Marcu și a preacuviosului părintelui nostru, episcopul Grigorie, pildă de la Erevan, le-a făcut smeritul arhiepiscop Anastasie Crimcovici și mitropolit al Sucevei și le-a dat în nou zidita sa mănăstire Dragomirna, unde este hramul Pogorării Sfântului Duh, întru pomenirea sa și a părinților săi Ioan Crimca și Cristina. Și dacă cineva va dori să încerce fie să le ia, fie să le vândă, fie să le fure de la Sfânta mănăstire fără binecuvântarea Soborului să fie blestemat și treclet, anathema maranatha de Domnul Dumnezeu și de Preacurata lui Maică și de 318 sfinți de la Nicheia și de patru evangheliști la înfricoșata lui judecată a lui Hristos, amin. În zilele binecinstitorului și de Hristos iubitor, domnul nostru Іо(а)н Miron Barnovschi Moghilă voevod, domn al Țării Moldovei, în anul 7136 (= 1627), luna octombrie, 20 zile).

Coperta 2, pe lemn, cu cerneală neagră: + ПРОЧЕ(Т) СІА КНИ(Г) РАФАИ(А)

(A citit această carte Rafail). Mai jos: ПРОЧЕ(Т) СІА КНИ(Г) РАФАИ(А). ДРАГОМИ(Р)НА

(A citit această carte Rafail, Dragomirna). ПРОЧЕ(Т) СІА КНИ(Г) ДАНИИ(Л)

ω(π) Π8(τ)ΝΑ, ВЪ Л(Ѣ)ТО, ЗРПѠ, ВЪ <АБНИ> Благочи(с)ти(В)аго го(с)-
ПАРА КО(с)П(АН)ТИ>НА КА(Ω)ΤΙ Μ(Η)ΡΒ

(A citit această carte Daniil de la Putna, în anul 7189 (= 1681), în zilele binecinstitorului domn Constantin Cantemir <sic>).

În încheiere, aducem mulțumirile noastre sincere maicii starețe Olimpiada Chiriac, care, cu înțelegere și bunăvoință ne-a acordat permisiunea de a studia manuscrisul păstrat în prețioasa bibliotecă a Mănăstirii Agapia.

NOTE:

¹ Dr. Ipolit Vorobchievici, *Istoria Sfintei Mănăstiri Dragomirna*, Cernăuți, 1925; Teodora Voinescu, *Contribuții la studiul manuscriselor ilustrate din mănăstirile Sucevița și Dragomirna*, în SCIA, seria Artă plastică, 2, 1955, nr. 1-2, p. 89-114; G. Popescu-Vâlcea, *Școala miniaturistică de la Dragomirna*, în BOR, LXXXVI, 1968, nr. 3-5, p. 455-468; nr. 7-8, p. 959-972; nr. 9-10, p. 1186-1211; nr. 11-12, p. 1343-1359; LXXXVII, 1969, nr. 1-2, p. 197-209; Idem, *Anastasia Crimca*, București, 1972; Emile Turdeanu, *Métropole Anastase Crimca et son oeuvre littéraire et artistique (1608-1629)*, în volumul *Études de littérature roumaine et d'écrits slaves et grecs des Principautés Roumaines*, Leiden, 1985, p. 226-242 (retipărit, publicat pentru prima dată în 1952), note complementare p. 444-447; Ștefan S. Gorovei, *Anastasia Crimca. Noi contribuții*, în MMS, 55 (1979), p. 144-159.

² *Ilustrația de manuscris în mediul cărturăresc al mitropolitului Anastasia Crimcovi. Apostolul (Viena, Nationalbibliothek cod. sl. 6)*, în SCIA, seria Artă plastică, 39, 1992; Eadem, *Ilustrația manuscriselor slavone în mediul cărturăresc al mitropolitului Anastasia Crimcovi. Psaltirea (Mănăstirea Dragomirna, cod. sl. TD 6/1934<345-32>)*, în SCIA, seria Artă plastică, 41, 1994, p. 17-41; Eadem, *Ilustrația de manuscris în mediul cărturăresc al mitropolitului Anastasia Crimcovi. Liturghierul*, în SCIA, seria Artă plastică, 43, 1996, p. 19-35.

³ *Manuscrise de origine românească din colecții străine. Repertoriu*, București, 1986.

⁴ Monahia Eustochia Ciucanu, *Mănăstirea Agapia*, <Iași>, f. a.

⁵ Vezi Constanța Costea, *Ilustrația manuscriselor slavone... op. cit.*, p. 18.

⁶ Vezi Emil Turdeanu, *Manuscrisele robite de cazaci la 1653*, în volumul *Oameni și cărți de altădată*, București, 1997, ediție îngrijită de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, Note complementare, traduceri și postfață de Ștefan S. Gorovei, p. 378.

⁷ P.P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei RPR*, volumul I, București, 1959; Elena Lința, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Iași*, București, 1980; Eadem, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Cluj-Napoca*, București, 1980; Elena Lința, Lucia Djamo-Diaconiță, Olga Stoicovici, *Catalogul manuscriselor slavo-române din București*, București, 1981; Elena Lința, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Brașov*, București, 1985; Olimpia Mitric, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Biblioteca Mănăstirii Sucevița*, Suceava, 1999.

STATUTELE UNOR CABINETE SĂTEȘTI DE LECTURĂ, SOCIETĂȚI ȘCOLARE RURALE ȘI ALE ASOCIAȚIEI CORPULUI DIDACTIC ROMÂN, AFLATE ÎN ARHIVELE DIN CERNĂUȚI

Mihai Iacobescu

În deceniile premergătoare prăbușirii Imperiului habsburgic se constată o intensificare și multiplicare a inițiativelor și preocupărilor pentru emanciparea prin cultură, ca formă de apărare și afirmare a ființei naționale. Elaborarea și difuzarea unor manuale didactice și cărți cu conținut foarte divers, mai strâns legate de trebuințele vieții practice, editarea de noi publicații, revigorarea societăților culturale existente și înființarea altora noi, apariția și afirmarea unei pleiade numeroase de intelectuali provenind din mediul rural și urban, din rândul unor categorii sociale nevoiașe sau mijlocii, conferă mișcării spirituale și politice a românilor din Bucovina noi dimensiuni și perspective în contextul mozaicului etnolingvistic și confesional existent.

O direcție prioritară a eforturilor elitei românilor bucovineni o reprezintă multiplicarea strădaniilor pentru creșterea numărului știutorilor de carte. Faptul este cu atât mai justificat și mai semnificativ cu cât, deși în ajunul primului război mondial procesul extinderii învățământului elementar în toate localitățile era, în linii generale, încheiat – existau 562 școli primare din care o treime, 187, erau curat românești, la care se mai adăugau 41 școli utracviste, bilingve, germano-române și româno-ucrainene, iar din totalul de 2.205 învățători în întregul ducat, 717 erau români – o radiografie asupra situației existente în Cisleithania și, totodată în Bucovina ne înfățișează o inegalitate flagrantă între provincii și în cadrul aceluiași ducat, pe naționalități. Astfel, în anii 1904-1905 se constată că numărul știutorilor de carte era foarte ridicat în zonele locuite în majoritate de austrieci și de două-trei ori mai redus în regiunile cu populație slavă, poloneză sau românească, după cum reiese și din datele statistice oficiale, de mai jos¹:

Nr. crt.	Ducatele	Procentul știutorilor de carte (%)	Frecvența elevilor în clasele elementare (%)
1.	Salzburg	82,20	94,14
2.	Austria de Jos	81,60	93,40
3.	Austria de Sus	81,01	93,00
4.	Galiția	29,86	75,40
5.	Bucovina	28,62	82,00
6.	Dalmația	22,22	-

În Bucovina, unde procentul știutorilor de carte era 28,62%, românii, care reprezentau 34,4% în ansamblul populației și erau în majoritatea lor covârșitoare țărani, ca și rutenii, se situau pe ultimele locuri – după germani, evrei, polonezi, armeni, slovaci, cehi, maghiari – între cele 12 grupuri etnice în ceea ce privește numărul elevilor și frecvența la școlile primare existente. Astfel, la Cernăuți, în anul școlar 1913/1914, în clasele primare I-VII învățau la cel mai vechi gimnaziu 134 elevi de limbă germană (care puteau fi austrieci și evrei), 95 elevi români, 39 elevi ruteni, precum și un număr mult mai mic de elevi poloni, armeni² etc. Faptul că, în general, coloniștii germani și evrei erau infiltrați și consolidați în sectoarele economice aducătoare de câștiguri însemnate, meșteșuguri, industrie, bănci, comerț, exploatare forestiere etc., în timp ce românii erau în proporție de 89% agricultori, explică de ce, chiar în zonele din Bucovina, cu o populație preponderent românească, frecvența elevilor români era mult mai redusă. În orașelul Gura Humorului, de pildă, în 1870/1871 învățau 92 de elevi, din care 49 germani, 19 evrei, 9 armeni și numai 15 români, deși între locuitorii acestei urbe românii erau majoritari. Tot la Gura Humorului, în anul școlar 1913/1914, din 357 de elevi, 196 elevi aparțineau evreilor, deși românii constituiau la aceeași dată peste 65% din populația acestui orașel³. La licee, situația era și mai defavorabilă pentru români: din totalul de 5748 elevi

existenți în anul școlar 1913/1914 în întreaga Bucovina, numai 1502 erau români⁴. Există, de asemenea, o mare discrepanță între numărul știutorilor de carte din mediul urban și cel rural.

Este, așadar, cu atât mai justificată preocuparea elitei românilor bucovineni, la sfârșitul secolului al XIX-lea și în deceniile din ajunul primului război mondial, de-a crea un cât mai larg și divers cadru instituționalizat, propice stimulării răspândirii și însușirii științei de carte, mai ales în mediul rural, unde școala se confrunta, atât în mentalitatea rezervată a țăranilor, cât, mai ales, cu lipsa localurilor și învățătorilor, cu dificultăți de ordin financiar etc. De aceea, numeroaselor societăți culturale existente la această dată mai ales în capitala ducatului – între care Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1863), Junimea (1878), Școala Română (1883, cu sediul la Suceava), Societatea Învățătorilor din Bucovina (1872), Clubul Român (1887), România Tânără (1894) etc. – li s-au adăugat, între anii 1875-1914 nu mai puțin de 96 cabinete de lectură; ele purtau denumiri diverse – fie cu caracter istoric, ca “Dragoș Vodă”, la Volovăț și Drăgoești, “Tudor Vladimirescu” la Cajvana, “Cloșca” la Botoșana, fie nume ce sugerau aspirațiile organizatorilor, precum “Lumina”, la Arbore și Toporăuți, “Luceafărul” la Vicovul de Sus, Corcești și Camena sau “Viitorul” la Pătrăuți pe Suceava și Dimca, “Albina” la Costâna și Ceahor, “Sentinela Poporului” la Solca și Vatra Dornei, “Unirea” la Uidești și Comănești etc.

Dintre cele 96 cabinete de lectură, menționate de Constantin Loghin în monografia închinată Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1943) au putut fi identificate doar următoarele – în anul înființării și, la unele și denumirea ce o purtau:

Nr. crt.	Anul	Denumirea cabinetului	Localitatea
1.	1877	“Lumina”	Toporăuți
2.	1880	“Dragoș Vodă”	Volovăț
3.	1883	“Dumbrava Roșie”	Boian
4.	1887		Mihalcea
5.	1894	“Întrunirea de lectură”	Cireș
6.	1896	“Santinela”	Ostrița
7.	1896	“Cetatea Tețina”	Roșu
8.	1896	“Ajutorul”	Sucevița
9.	1896	“Aurora”	Satu Mare
10.	1896	“Lumina”	Arbore
11.	1896	“Luceafărul”	Vicovul de Sus
12.	1896	“Renașterea”	Siret
13.	1896	“Paza”	Straja
14.	1896	“Dumbrava Roșie”	Volcineț
15.	1896	“Progresul”	Stupca
16.	1896	“Albina”	Costâna
17.	1896	“Sentinela Poporului”	Solca
18.	1896	“Dragoș Vodă”	Drăgoești
19.	1896	“Viitorul”	Pătrăuți pe Suceava
20.	1896	“Înfrățirea”	Valea Seacă
21.	1896	“Steluța”	Breaza
22.	1896	“Școala Română”	Mănăstirea Humorului
23.	1896	“Luceafărul”	Corcești
24.	1896	“Luceafărul”	Ciudei
25.	1896	“Progresul”	Igești
26.	1896	“Lumina”	Dăvideni
27.	1897	“Stejarul”	Horecea
28.	1897	“Vatra”	Horodnic de Sus
29.	1897	“Armonia”	Suceveni
30.	1897	“Deșteptarea”	Rapcea

31.	1898	“Lumina”	Mănăstiriște (Cernăuți)
32.	1898	“Viitorul”	Clocucica (Cernăuți)
33.	1898	“Sihastrul”	Putna
34.	1898	“Lucașfărul”	Camena
35.	1898	“Luminătorul”	Tereblecea
36.	1898	-	Bălăceana
37.	1898	-	Soloneșul de Jos
38.	1898	“Sentinela”	Vatra Dornei
39.	1898	“Dreptatea”	Valea Putnei
40.	1898	“Vulturul”	Poiana Stampei
41.	1898	“Munteanul”	Pojorâta
42.	1898	-	Dorna Candrenilor
43.	1898	“Aurora”	Broscăuți
44.	1899	“Unirea”	Uidești
45.	1899	“Făt-Frumos”	Lisaura
46.	1899	“Progresul”	Rus-Plăvălari
47.	1900	“Sentinela”	Ostrița
48.	1900	“Frăția”	Stânca
49.	1900	“Unirea”	Brașca
50.	1900	“Lumina Poporului”	Mihoveni
51.	1900	“Viitorul”	Corlata
52.	1900	“Unirea”	Capucâmpului
53.	1901	“Albina”	Ceahor
54.	1901	“Buciumul”	Stulpicani
55.	1901	“Rarăul”	Câmpulung Moldovenesc
56.	1902	“Izvorul”	Bilca
57.	1902	“Unirea”	Pârtești de Jos
58.	1903	“Viitorul”	Dimca
59.	1903	“Unirea”	Comănești
60.	1903	“Stânca”	Costișa
61.	1903	“Țăranul”	Broscăuți
62.	1904	“Tudor Vladimirescu”	Cajvana
63.	1904	“Aurora”	Todirești

Dacă pentru alte 33 cabinete de lectură n-am putut identifica locul, data înființării și denumirea lor, am identificat, în schimb, în arhivele de la Cernăuți, *Statutul Cabinetului “Întrunirea de cetire” din satul Cireș*, județul Storojineț, pe care îl transcriem mai jos:

Statutele Cabinetului “Întrunirea de cetire” din Cireș⁵

- Scopul:** de a lăți plăcerea pentru cetitul cărților și gazetelor și astfel a-i lumina pe locuitorii din comuna Cireș.
- Mijloacele** prin care să se ajungă la acest scop:
 - înființarea și întreținerea unui cabinet de cetire;
 - procurarea și cetirea de gazete și cărți folositoare;
 - sfătuirea despre cele cetite și mai ales despre trebile gospodăriei, meșteșugului și negoșului;

3. Membrii:

Întrunirea se compune din membrii de rând și onorari.

Poate deveni membru de rând orice persoană, care anunță că dorește să intre și va fi primită de comitetul de întrunire.

Membrii onorari îi numește Adunarea generală a întrunirii, dintre acele persoane, care sporesc mai însemnat binele întrunirii.

Ieșirea din întrunire se face prin simplă cerere, după achitarea datoriilor față de întrunire.

Cine nu plătește taxele se șterge de către Comitetul Întrunirii.

Cine comite o faptă rea și cade sub pedeapsa legilor statului sau cade în patima beției ori a moravurilor rele sau care lucră în contra intereselor se exclude de către comitet.

Cel exclus poate fi reprimat dacă devine demn.

4. Drepturi și îndatoriri ale membrilor:

Fiecare membru are următoarele

a) Drepturi:

- să ia parte la adunările generale
- să facă propuneri folositoare
- să voteze și să aleagă
- să fie ales
- să propună sancțiuni
- să împrumute cărți și gazete acasă, respectând regulamentul
- să sporească scopul și foloasele întrunirii prin prelegeri și acțiuni corespunzătoare

b) Îndatoriri:

- să plătească la lădița întrunirii câte 50 de creișari pe an
- să ia parte la întruniri
- să atragă noi membri
- să ia cuvântul

5. Conducerea Întrunirii:

a) Adunarea generală

b) Comitetul

Adunarea generală se întrunește anual, prin listă scrisă. În orice adunare trebuie să ia parte cel puțin jumătate plus unul dintre membri.

Adunarea alege comitetul; decide în problemele patrimoniului; modifică statutul; alege șapte membri în comitet.

Comitetul se compune din: un președinte, un vicepreședinte, un secretar, un casier, un bibliotecar și doi cenzori aleși pe un an.

Neînțelegerile ivite se rezolvă de către o judecatorie de pace, compusă din patru membri, dintre care își aleg câte unul părțile cu pricina, iar pe ceilalți doi îi numește președintele comitetului sau locțiitorul său.

6. Desființarea Întrunirii se face numai printr-o decizie a adunării generale, la care să fie prezenți două părți dintre membrii activi; hotărârea desființării se ia numai cu votul a trei părți din toți membrii. Adunarea decide și asupra soartei patrimoniului după desființarea întrunirii de cetire

* *

*

Notă: Statutul e avizat la 27 octombrie 1894, prin adresa nr. 134 a Inspectoratului Școlar din Cernăuți "Conform Legii de Asociere din 15 noiembrie 1867" la cererea unui grup de săteni din Cireș, în numele cărora semnează Constantin Babiuc, Alexandru Opaîș și Mihai Popescu⁶.

În același fond arhivistic din Cernăuți⁷ am identificat și demersurile unui "grup de români din Boian" care la 25 mai 1883 solicita guvernului țării avizul spre "a înființa o Societate școlară poporală în

comuna Boian, pe baza statutelor alăturate”. Grupul, care înaintează cererea cuprinde 13 locuitori din Boian, dintre care primii trei își pun semnăturile proprii – Teodor Bumbac, preot, Dimitrie Lucavețchi, poștaş, și Alexandru Dașchevici, învățător – iar următorii zece sunt neștiutori de carte, fiindcă în dreptul numelui lor pun degetul pe o cruce făcută cu cerneală neagră – Grigore Bandur, Chiriace Cuciureanu, Nicolae Nichiforescu, Vasile Calance, Dumitru Ilnatincu, Gheorghe a lui Ion Toma, Ignatie Costescu, Vasile Iacobu. Pentelei Murgociu, Dumitru Soproviciu.

Filele alăturate conțin textul statutului în limba germană, cu avizul dat la 23 februarie 1896, conform legii din 1867, articolele 9, 10 și 134, iar în continuare, după ce este precizat comitetul, - întrunit la 15 februarie 1896 – se dă componența acestuia:

1. Președinte – Emilian Vasiloschi
2. Vicepreședinte – Vasile Lucanu
3. Secretar – Petru Pavel
4. Casier – Chiriace Crăciun
5. Controlor – Ignatie Costică

Membrii:

6. Mihai Cuciurean
7. Ioan Svarici
8. Vasile Cuciureanu⁸

Se transcrie apoi textul, în limba română, elaborat în adunarea generală din “3 faur 1895”, după cum urmează (respectându-se fidel textul):

Statutele Societății Școlare “Dumbrava Roșie” din Boian

A. Numele și reședința: Societatea școlară “Dumbrava Roșie” comuna Boian, cotul Hlinița.

B. Scopul: a ajuta copiii români din Boian, care din cauza sărăciei nu pot cerceta cu succes instrucțiunea școlară elementară. La acest scop se va ajunge prin oferte de cărți școlare trebuincioase; prin exercitarea și perfecționarea ulterioară a elevilor absolvați, mijlocindu-le cărți folositoare și instructive de cuprinsu economic; prin împrumutare și explicarea unora acareturi și mașini trebuincioase la purtarea economiei rurale; prin recomandarea și împărțirea de felurite semințuri avizate de către alte societăți agronomice.

C. Mijloacele Societății:

- contribuții ale membrilor;
- donații;
- procentele capitalului fructificatu;
- venituri realizate din petreceri;
- taxele solvite pentru mașini și alte unelte agronomice împrumutate de la societate.

D. Membrii:

- locuitorii români ai comunei, care doresc;
- binefăcătorii și oricine fără deosebire de localitate, naționalitate și confesiune.

E. Categoria membrilor:

- Membrii ordinari, locuitori, care plătesc o taxă anuală de 60 de creițari;
- Membrii fondatori, care dau o contribuție de cel puțin 10 florini;
- Membrii sprijinitori, acei care ajută Societatea prin orice mijloace;
- Membrii onorari, cei ce au merite deosebite.

F. Drepturi:

Membrii ordinari au dreptul de-a alege, de-a lua decizii, de-a face propuneri.

G. Datorii:

Să contribuie, după puteri, la realizarea scopului.

Să plătească taxele anuale.

H. Adunările Societății:

Adunări generale anuale.

Adunări quartale – de câte ori e nevoie.

Deciziile obișnuite se adoptă cu două-treimi din votul membrilor ordinari.

I. Obiectul adunărilor:

- alegerea comitetului
- analiza și aprobarea rapoartelor anuale
- votarea bugetului
- desemnarea membrilor onorari
- adoptarea hotărârilor în privința averii societății
- modificarea sau schimbarea statutelor
- desființarea adunărilor

J. Conducerea Societății o are comitetul compus din 10 persoane, președinte, vicepreședinte, secretar, casier, controlor, membri, ce se aleg pe un an de zile, dintre cei de aceeași confesiune cu locuitorii din Hlinaia.

K. Drepturi și îndatoriri ale comitetului:

Să vegheze la aplicarea și respectarea hotărârilor adunării; să grijească averea Societății și să sporească mijloacele pentru activitatea ei.

L. Soarta averii Societății se hotărăște numai prin votul a trei-pătrimi din membrii ei.

M. Tribunalul de arbitri: orice litigiu se rezolvă astfel: părțile cu pricina își aleg patru apărători din sânul societății, câte doi pentru fiecare parte; cei patru apărători aleg un președinte.

* *

*

În anul școlar 1913/1914 erau în ducatul Bucovinei 2205 de învățători, dintre care o treime, adică 717 erau români.

La 2 februarie 1909, profesorul Nicolae Tcaciuc, anunța “onorata direcție a Poliției din Cernăuți”, că la 31 ianuarie 1909 s-a constituit Asociația Corpului Didactic Român din Bucovina, care avea următoarea conducere⁹:

1. Președinte – George Tofan, învățător
2. Vicepreședinte – Nicu Donisă, inspector districtual
3. Vicepreședinte – Dimitrie Teleagă, inspector districtual
4. Secretar general – Nicolae Tcaciuc, profesor suplinitor
5. Secretar – Gheorghe Rotaru, învățător

Secretari substituți:

6. Constantin Cozmiuc, învățător
7. Dumitru Rusceac, învățător

Cassari:

8. Ion Abager, profesor
9. Dionisie, cavaler de Sorocean, învățător suplinitor
10. Controlor: Mihai Chisanovici – învățător
11. Bibliotecar: Dorimedont Vlad, învățător suplinitor
12. Econom: Dimitrie Logigan, profesor suplinitor

Membri fără funcție:

13. Gheorghe Brătianu, învățător suplinitor
14. Filaret Doboș, profesor
15. Isidor Dolinschi, inspector districtual
16. Ion Nuțu, inspector districtual
17. Petru Popescu, profesor

18. Alexandru Țăranu, învățător suplinitor.

Cernăuți, 2 februarie 1909

Președinte,
George Tofan

Secretar general,
Nicolae Tcaciuc

În același dosar, după mai multe solicitări și explicații se afla și următorul document, în limbile română și germană:

*Statutele
Asociației Corpului Didactic Român din Bucovina¹⁰*

1. Numele și Sediul:

Numele: Asociația Corpului Didactic Român

Sediul: în Cernăuți

2. Scopul:

a) întrunirea tuturor persoanelor, care sunt chemate și aplecate a conlucra pentru prosperarea institutelor de educație și instrucție și, în genere, pentru luminarea poporului român din țară;

b) cultivarea științelor pedagogice teoretice și practice

c) răspândirea și popularizarea principiilor raționale de educație și instrucție în popor

d) reprezentarea intereselor școlii și ale corpului didactic în marginile legii

3. Realizarea scopului se face:

a) prin întruniri periodice plenare și generale în care se vor prezenta și discuta probleme școlare, conferințe, prelegeri pedagogice și din alte ramuri de cultură cu excluderea celor politice;

b) prin infiltrarea și întreținerea unei biblioteci centrale și a unui cabinet de lectură;

c) prin sprijinirea bibliotecilor școlare și ale celor districtuale învățătoreshti cu cărți și ziare pedagogice și didactice;

d) prin cultivarea gimnasticii și cântării;

e) prin deșteptarea interesului la popor

f) prin răspândirea, eventual compunerea și cedarea de cărți sau scrieri corespunzătoare scopului societății;

g) prin sprijinirea tineretului școlar diligent cu cărți didactice și alte mijloace;

h) prin aranjarea de adunări ambulante în care se vor ține prelegeri publice despre diferite ramuri de cultură;

i) prin redactarea unei reviste;

j) prin memorande, petițiuni și adrese în interesul scopurilor societății.

4. Procurarea mijloacelor prin:

a) contribuții ale membrilor;

b) oferte, strângere de cărți, publicații de la autori, redacții, librării, particulari;

c) colecte și tombale, concerte, petreceri etc.

d) fundațiuni și orice altă avere închinată scopurilor ei în general sau cu destinație specială.

5. Membrii societății:

Se împart în următoarele categorii:

1. Fondatori – care oferă cel puțin 100 coroane în rate anuale de câte 20 de coroane;

2. Ordinari – membrii corpului didactic de orice grad și care dau o taxă de 2 coroane;

3. Sprijinitorii – cei care fac daruri și plătesc cel puțin o coroană;

4. Onorari;

5. Binefăcători.

Membrii onorari se numesc de către adunarea generală la propunerea comitetului dintre persoanele cu merite deosebite pentru atingerea scopurilor societății.

Membrii ordinari și sprijinitori pot declara la înscriere o taxă anuală mai mare de două coroane și respectiv o coroană.

6. Primirea membrilor

Primirea membrilor o face comitetul central. Cel refuzat se poate adresa adunării generale.

Cei ce nu-și achită taxa și îndatoririle sunt ca și excluși din oficiu – după trei luni de la neplata taxei.

Cei ce lucrează contra scopurilor Societății sunt excluși.

7. Drepturile membrilor:

Să ia parte la adunările Societății.

Să se poată folosi de biblioteca Societății după regulament de toate instituțiile ei.

Membrii ordinari și fondatori au dreptul de a ține discursuri și prelegeri cu conținut avizat de comitet cu 14 zile înainte. Comitetul poate respinge ceea ce nu-i convine.

Vot decisiv și drept de alegere activă și pasivă îl au membrii ordinari și fondatori – ceilalți dispun doar de vot consultativ.

8. Conducerea Societății:

Adunarea generală – ordinară, care se convoacă și conduce de către președinte sau locțiitor, odată pe an, sau extraordinară, când e nevoie. Hotărârile ei sunt valabile dacă participă majoritatea absolută a membrilor.

Comitetul central se compune din 18 membri; se alege în adunarea generală prin vot secret, pe bilete cu o majoritate absolută, pe termen de 3 ani. Între cei 18 membri trebuie să fie cel puțin 6 învățători din districte diferite.

9. Ședințele Societății:

Au loc ședințe generale în fiecare lună și ședințe plenare conduse de președinte. Deciziile se adoptă cu majoritatea absolută a voturilor celor prezenți.

10. Filiale ale Societății

În fiecare comună, unde există o școală primară se poate înființa o filială, cu consimțământul comitetului

11. Agendele adunării generale și ale ședințelor plenare:

- alegerea celor 18 membri în Comitet
- numirea membrilor ordinari
- desemnarea comisiei de 3 pentru revizuirea statutelor
- aprobarea rapoartelor comitetului și comisiei de revizie
- adoptarea de măsuri corespunzătoare intereselor societății
- votarea bugetului anual.

12. Funcționarii comitetului

Se aleg și își desfășoară activitatea după un regulament intern.

13. Drepturi și îndatoriri ale membrilor comitetului central:

- primirea de noi membri
- administrarea averii
- întocmirea rapoartelor anuale, care se aprobă cu majoritatea absolută a voturilor din totalul membrilor
- înființarea de noi filiale
- convocarea adunărilor

- numirea membrilor din colegiul de redacție al publicației asociației

14. Biroul Comitetului Central

Își are sediul în Cernăuți. Președintele reprezintă asociația în relațiile externe.

15. Averea

- Se compune din taxele și contribuțiile membrilor care formează un fond neatacabil
- Un fond disponibil format din taxe, venituri etc.
- Alte contribuții și venituri provenite din activitatea bibliotecilor, fundațiilor etc.

16. Juriul de arbitri

Judecă orice neînțelegere. Fiecare parte aflată în litigiu își alege câte doi arbitri dintre membrii asociației; cei patru arbitri aleg pe un al cincilea arbitru, ca președinte, care decide în caz de paritate.

17. Modificarea statutelor

Se aprobă în adunarea generală cu cel puțin jumătate plus unul din numărul membrilor înscrși sau la nevoie cu majoritatea de două treimi din numărul membrilor prezenți.

Textul statutelor este însoțit de următoarea adresă: "Avizul politic, 22 martie 1909: Existența Societății acesteia, după cuprinsul statutelor de față se textează în virtutea art. 9 al Legii din 15 noiembrie 1867 nr. 134 F.L.I. Guvernământul Bucovinei, 22 martie 1909"¹¹.

Din același dosar aflăm că *Asociația Corpului Didactic Român din Bucovina* avea în primul an de după avizarea statutelor, adică în 1910, o avere în bani de 50 de coroane și un număr de 395 de membri¹².

La aceeași dată, 16 aprilie 1910, dintr-un raport al Direcției Poliției aflăm că în Bucovina activa și *Societatea Muzicală Armonia* – care luase ființă în 1881. Ea avea ca scop declarat, consemna raportul poliției, "cultivarea și răspândirea muzicii naționale, a cântării bisericești și a artei dramatice; adunările membrilor se țin în primele două luni ale fiecărui an administrativ, Societatea posedă un fond disponibil de 45 de coroane și are 162 de membri¹³.

NOTE:

- Osterreichische Statistik*, 1904-1905, vol. LXXIX, 3, p. XLIV.
- Arhivele de Stat din Cernăuți (Arh. St.C.), fond Mitropolie, 320, opis 1, dosar 1945, f. 62.
- Schraga Yeschurum, Arien Yaron, Josef Rosenkrauz, *Gura Humorului – un oraș din Bucovina. cronică comunității evreiești*, Israel, 1995, p. 62.
- Mihai Iacobescu, *Evoluția românilor bucovineni între anii 1821-1918* (II), "Glasul Bucovinei", nr. 1-2/2001, Cernăuți, 2001, p. 18.
- Arh. St. C., fond 3, opis 1, d. 6206, p. 2-4.
- Ibidem*, p. 1.
- Ibidem*, dosar 4720.
- Ibidem*, p. 13-20.
- Arh. St. C., Fondul Poliției 10, op. 1, dosar 463, p. 8.
- Ibidem*, p. 106-108.
- Ibidem*, p. 109.
- Ibidem*, f. 137.
- Ibidem*, f. 24.

SCRISORI CĂTRE ȘI DE LA IANCU FLONDOR DIN ANII 1918-1924 PRIVIND VIAȚA POLITICĂ ROMÂNEASCĂ

Gavril Irimescu

Încheierea, la 1 decembrie 1918, a procesului istoric de făurire a statului național român unitar – vis nutrit de veacuri de poporul român – a constituit unul din cele mai înălțătoare momente ale bimilenarei sale existențe, pentru a cărui împlinire au luptat și s-au jertfit nenumărate generații de înaintași.

Operă a întregului popor **Unirea cea mare** avea să devină temelia pentru construcția noului edificiu statal românesc, reformele care au urmat nefăcând altceva decât să “toarne” în formă nouă atât viața economică și socială cât și cea politică și cultural-națională, să confere stabilitate, demnitate și individualitate proprie unui popor ce se vedea, în sfârșit, adunat în granițele sale etnice și istorice.

Rezolvarea marilor probleme lăsate de război: refacerea potențialului economic slăbit și dezorganizat ca urmare a distrugerilor, pierderilor și jafului practicat de ocupanți; revigorarea agriculturii; refacerea și dezvoltarea căilor și mijloacelor de transport; eliminarea circulației monetare străine și combaterea evaziunii fiscale; stabilizarea prețurilor la produsele de primă necesitate; asigurarea locurilor de muncă în industrie și acordarea de pământ țăranilor; democratizarea vieții politice și de stat; prefigurarea a însăși României viitoare ș.a. a dus la confruntări adesea deosebit de violente între partidele și grupările politice asupra căilor și metodelor de soluționare și de transpunere în practică a programelor lor.

Partidele politice din Bucovina: Partidul Național Român, Partidul Democrat al Unirii, Partidul Social Democrat și Partidul Democrat Național – deși n-au venit cu programe speciale, proprii de guvernare, fiindcă nici nu-și propuseseră acest obiectiv, în contextul situației existente, doreau ca interesele provinciei să fie rezolvate în chip propriu. Din acest punct de vedere viața politică bucovineană comportă valențe specifice, constatate pregnant, cel puțin, în anii imediat următori **Unirii**, când lupta pentru supremație între gruparea **autonomistă**, în frunte cu Partidul Național Român, condus de Iancu Flondor și cea **centralistă** reprezentată de Partidul Democrat al Unirii, în frunte cu Ioan Nistor, a căpătat, după cum se poate constata din documentele de mai jos, forme dintre cele mai ascuțite, dar puțin benefice. Ziarul “Tribuna” din 2 iulie 1919, constata cu mâhnire că tocmai acum când se pune problema consolidării unității statului, când “avem lipsă de o politică solidară, să apară dezbinarea, ura și dușmănia ce dezgustă poporul și-i nimicesc încrederea în conducătorii săi?”¹ îndemnând la coagularea forțelor politice “la unirea acțiunilor tuturor grupărilor, fracțiunilor și partidelor politice pentru consolidarea și democratizarea cât mai largă a vieții noastre naționale și pentru propășirea neamului nostru”².

În al doilea rând se ducea o luptă împotriva extinderii influenței partidelor politice din vechea Românie înțelesebi contra **Partidului Liberal**, nedorită, în special, de adepții Partidului Național Român³, precum și împotriva **Ligii Poporului** respinsă, mai ales de Partidul Democrat al Unirii, care, nu apelau la serviciile partidelor regionale și nu țineau seamă de necesitățile și dezideratele incluse în programele lor. În acest sens, reflecțiile și criticile aduse prevederilor și metodelor de transpunere în viață a programelor partidelor centrale, făcute de către bucovineni, sunt ilustrative. “Treptat – afirmă ziarul “Bucovina” în articolul *Alte programe, aceiași oameni* – se înfige convingerea că toate svârcolirile politice din Vechiul Regat, toată jongleria programelor mincinoase, toată abilitatea cu care sunt trase aceleași sfori putrede, nu vor mai servi patronilor mult

timp, în balanța politicii de mâine, cuvântul sănătos și onest al celor de dincoace de vechile granițe va atârna mai greu ca plumbul, goliciunea acestor recente programe democratice vor intra definitiv în umbră”⁴.

Poziția Partidului Democrat al Unirii, deși expusă mai elegant prin Rezoluția congresului din 18 aprilie 1920, exprima că “Partidul s-a constituit ca o necesitate a noilor vremi pentru a păstra continuitatea dezvoltării politice și culturale a Bucovinei, a lucra în direcția *desăvârșirii unirii necondiționate*, dar având în vedere interesele locale; credincios hotărârii sale, partidul persistă în a-și afirma dreptul la existență, ca partid regional, până la atingerea acestei <înalte> ținte și găsește că nu este timpul să fuzioneze cu nici unul din partidele politice ale României mari, este <însă> gata să colaboreze cu ele. Luându-și răspunderea cârmuirii Bucovinei, luptând cu hotărâre împotriva tuturor curentelor, pentru cea mai deplină unificare, <dar>, înțelegând ca aceasta să se facă în mod firesc, evolutiv și pe cale constituțională, cu colaborarea tuturor factorilor competenți, iar nu în mod unilateral și prin impunere, servind interesele locale bucovinene și prin ele interesele mari ale statului”⁵.

Al treilea partid politic influent – Partidul Social Democrat – și-a făcut cunoscută poziția încă la 15/28 noiembrie 1918, în Congresul Național al Bucovinei prin George Grigorovici, care declara: “Ca democrat socialist, ca reprezentant al clasei muncitoare pe care o reprezintă, doresc o Românie mare care să cuprindă toate teritoriile românești, dar o Românie cinstită și dreaptă fiindcă pe lângă sentimentele naționale trebuiesc apărute și sentimentele umane”⁶. Iar în cuvântarea din 2 iulie 1920 rostită în Senat, al cărui membru era din partea aceluiași partid, afirma că “Noi, românii din Bucovina, social-democrați, avem doctrină națională, nu una naționalistă șovină; doctrina națională reprezintă interesul păturilor largi ale poporului, a masei, a muncitorilor, a funcționarilor, a tuturor celor care trăiesc din muncă și nu din exploatarea altora”⁷.

Dar, în noile condiții ale României mari, a mutațiilor și intereselor naționale, partidele politice bucovinene, mici și slabe, fără un suport economic substanțial care să le susțină interesele, au fost nevoite, după o perioadă de tatonări, încercări și combinații, pentru a nu rămâne la periferia vieții politice să **conlucreze**, apoi să se **contopească** cu partidele centrale. Și, cum Liga Poporului, afișase o “etichetă democratică: muncă, cinste și ordine”⁸ și își crease mare atracție, în special, în lumea satelor, **Partidul Național Român** a luat hotărârea, în congresul din 22 martie 1920, de a conlucra cu organizația Averescu, iar în ziua de 16 aprilie 1920, când Liga se transformă în Partidul Poporului, Dori Popovici a făcut o declarație prin care arăta “hotărârea Bucovinei de a se contopi într-un singur și mare partid sub președinția generalului Alexandru Averescu”⁹.

Partidul Democrat Național, care, după afirmația lui Florea Lupu, șeful partidului, încă de “acum 20 de ani croise întâia brazdă democratică în țelina politică a Bucovinei”¹⁰, fuzionează, la 18 octombrie 1919, cu **Partidul Democrat al Unirii**¹¹, el însuși un partid nou, înființat la 15 septembrie 1919.

Partidul Social Democrat, în condițiile luptei pentru unificarea partidului clasei muncitoare din România, participa activ la toate acțiunile în vederea realizării acesteia¹².

Limpezirea vieții politice românești s-ar fi putut face prin alegerile din noiembrie 1919, dar prin “abținerea de la vot a principalelor partide din opoziție – Liga Poporului, Partidul Conservator Democrat și Partidul Socialist”¹³ – aceasta a fost amânată până la cele din mai-iunie 1920, când, ca urmare a apariției legii sufragiului universal s-a verificat atât tăria alianțelor politice, cât mai ales, efectele noii legi electorale și a programelor de reforme¹⁴ prezentate în confruntare cu “voința cetățenească a maselor populare”¹⁵.

În alegeri au participat: Partidul Poporului (Alexandru Averescu), Partidul Țărănesc (I. Mihalache), Partidul Socialist (I. Moscovici), Partidul Liberal (Ion I.C. Brătianu), Partidul Conservator Progresist (Take Ionescu), Partidul Național Român din Ardeal, Federația Democrației Național-Sociale, Partidul Naționalist Democrat, apoi unele partide regionale: Partidul Democrat al

Unirii (I. Nistor), partidele: german, ucrainean și evreiesc. Rezultatul scrutinului a fost următorul: din totalul de 369 mandate, Partidul Poporului a obținut 224, Partidul Țărănesc 44, Partidul Național Român 34, Partidul Socialist 20, Federația Democrației Național-Sociale 20, Partidul Liberal 9, Partidul Conservator Progresist 4 și Partidul Naționalist Democrat 3, alte partide și grupări politice 11 mandate¹⁶.

Iată rezultatul scrutinului din Bucovina:

Nr. crt.	Circumscripția electorală	Numele și prenumele candidatului	Partidul	Nr. voturilor obținute	Rezultatul scrutinului
1.	Boian	Const. A. Dragonesei Dimitrie Topa M. Homec	Poporului Unirii Socialist	4930 204 829	Ales - -
2.	Cernăuți oraș	G. Grigorovici I. Pistiner B. Straucher R. Gaidosch	Socialist Socialist Evreiesc Socialist	6728 6421 3267 5946	Ales Ales Ales -
3.	Ciudei	V. Ungureanu V. Gheorghiu	Unirii Poporului	3347 2212	Ales -
4.	Câmpulung	I. Candrea ¹⁷ V. Lițu	Poporului Socialist	3461 170	Ales -
5.	Coțmani	Ion Heszka Dr. C. Angelescu I. Vihovici	Socialist Liberal Unirii	3683 56 708	Ales - -
6.	Cuciurul Mare	M. Scarlat N. Vitencu	Poporului Poporului	3174 1674	Ales -
7.	Gura Humorului	D. Popovici N. Ardeleanu	Poporului Unirii	5136 676	Ales -
8.	Rădăuți	I. Popescu V. Bodnărescu T. Brăileanu	Poporului Unirii Independent	1132 ¹⁸ 1981 104	Ales - -
9.	Siret	V. Grigorcea A. Burac	Poporului Unirii	4115 394	Ales -
10	Storjineț	A. Kollruss A. Morariu Fl. Lupu	German Unirii Țărănesc	3028 1173 472	Ales - -
11	Suceava	E. Popovici ¹⁹ F. Doboș I. Brăteanu	Poporului Unirii Independent	4355 2073 648	Ales - -
12	Vășcăuți	T. Ionescu E. Gribovschi	Democrat Unirii	2659 1026	Ales -
13.	Vicovu de Sus	A. Țurcan I. Nistor	Poporului Unirii	2903 2060	Ales -
14.	Vijnița	A. Lucasevici D. Săreanu	Ucrainean Liberal	2224 80	Ales -
15	Zastavna	C. Cracalia C. Bohateret	Socialist Ucrainean	2994 640	Ales -

După cum se poate constata, din tabloul de mai sus, în Bucovina succesul cel mai mare l-a avut Partidul Poporului, care a obținut 8 mandate, urmat de Partidul Socialist cu 4 mandate; au mai avut câte un mandat Partidul Democrat al Unirii, Partidul Conservator Progresist și partidele: german, ucrainean și evreiesc.

Comentând rezultatul scrutinului, ziarul "Socialismul" afirma că "alegerile s-au terminat și sunt pentru câțiva o crudă și amară deziluzie, pentru mulți o surpriză, pentru imensa majoritate însă o experiență interesantă și o lecție înțeleaptă de viață politică"²⁰.

*

Din cele 77 dosare ale fondului Iancu Flondor, păstrat în Arhivele Naționale Istorice Centrale București, prezentăm, în cele ce urmează, 16 documente nepublicate încă. Exegetul Radu Economu s-a ocupat, cu precădere, de documentele care se refereau la viziunea politică²¹ a "boerului de la Storojineț"²² noi, vom publica scrisorile și telegramele diverselor personalități politice, științifice, militare, care s-au angajat a contribui la influențarea, limpezirea sau calmarea vieții politice bucovinene și la unirea tuturor forțelor capabile a întrona dreptatea și legalitatea în viața politică în România întregită, a asigura viitorul țării și a nației române, precum și răspunsurile date de Iancu Flondor privind punctul său de vedere în chestiunile controversate ale zilei.

Precizăm că, de această dată, nu ne-am implicat în comentarii aprofundate asupra ideilor cuprinse în telegrame și scrisori; ceea ce ne-a preocupat a fost prezentarea complicatei vieți politice românești din anii imediat următori constituirii statului național unitar român și a aportului politicienilor români bucovineni la așezarea noului edificiu statal pe baze noi, largi, solide.

Documentele de mai jos considerăm a fi revelatoare, în acest sens.

1

<Iasi>, 12 noiembrie 1918. Telegrama regelui Ferdinand adresată lui Iancu Flondor, președintele Consiliului Național Român, prin care-și exprimă bucuria că armata română a intrat în capitala Bucovinei, asigurând ordinea și liniștea locuitorilor; mulțumește tuturor celor care "au simțit și lucrat" pentru "împlinirea visului secular" al românilor, sperând ca toți locuitorii să "găsească ocrotire, dreptate și libertate sub cutele drapelului național".

Extra urgent cu precădere d-lui Ioan Flondor.

12.11.1918, ora 7,15²³

Cernăuți

Cu cea mai adâncă emoțiune și cu inima plină de bucurie patriotică primesc știrea că trupele mele au intrat în capitala Bucovinei române aducând ordine și liniște sufletească pentru toți aceia care în aceste momente istorice au simțit și lucrat pentru împlinirea visului secular.

Îmi închipuiesc bine cum inima voastră caldă de români a tresărit de bucurie patriotică la vederea tricolorului național purtat de ostașul român frate de sânge și de suflet.

Din adâncul inimii îți sunt recunoscător pentru munca patriotică ce ai depus și pentru iubirea de neam ce ai arătat cu atâta bărbăție.

Îți mulțumesc cum și acelor care te-au ajutat cu inima curată în aceste timpuri mărețe. Să dea Atotputernicul ca tot poporul din Bucovina să găsească mereu ocrotire, dreptate și libertate sub cutele drapelului național.

(SS) Ferdinand

Arhivele Naționale Istorice Centrale București, fond Iancu Flondor, dosar 32, f. 22-23.

Orig.

2

Rădăuți, 14 noiembrie 1918. Telegramă adresată de Constantin Nastasi, primarul orașului Rădăuți, lui Iancu Flondor prin care omagiază activitatea sa și a Constituantei Bucovinei pe “altarul intereselor națiunii române”.

Domniei sale, Domnului doctor Iancu cavaler de Flondor.

Cernăuți

Telegrama nr. 78, Rădăuți, 14.11.1918, ora 14

Poporul român din Rădăuți, însuflețit de simțul național a decis, în adunarea din 14 noiembrie 1918, a aduce omagiile cele mai călduroase marelui român Iancu Flondor și Constituantei din Cernăuți pentru munca deosebită prestată în aceste timpuri grele pe altarul națiunii române; le mulțumește că au adus mândra armată română în Bucovina lui Ștefan; se declară pe deplin conșteles cu toate întreprinderile reprezentanților poporului român și se supune în toate ordinațiunile lor.

<Semnează> Constantin Nastasi

Arhivele Naționale Istorice Centrale București, fond Iancu Flondor, dosar 18, f. 2-3. Orig.

3

Suceava, <15>/28 noiembrie 1918. Telegramă trimisă de Reprezentanța Consiliului județului Suceava lui Iancu Flondor prin care își exprimă entuziasmul și aprobarea privind realizarea visului secular al românilor de Unire a Bucovinei cu falnica-i Patrie-Mamă, România.

Domnului dr. Iancu Flondor

Cernăuți

Telegrama nr. 144, Suceava, 28.11.1918, ora 10,45.

Cu entuziasm nespus de mare salutăm Congresul Național Român întrunit pentru realizarea visului nostru secular proclamând Unirea necondiționată a Bucovinei răpite cu falnica-i Patrie-Mamă.

Ziua de 15/28 noiembrie 1918 va fi înscrisă cu litere de aur în cartea neamului nostru.

Trăiască România Mare

Trăiască Regele tuturor românilor

Trăiască viteaza armată română

<Semnează>

Ștefaneli, Cercovschi, Sârbul, Dr. Mihuță, Sidorovici, Lucan, Tăutu, Ianovici, Sotnițchi, Berariu, Boca, Ilasievici, Cniș, Băleanu, Procopovici, Ciuntuleac, Avram, Găină, Tomovici, Iacubovici, Volcinschi, Polonic, Turturean, Voronca, Câmpan, Popovici, Palie, Rei, Hostiuc, Miclea, Cojocari, Popovici, Comoroșan, Procopovici, Burduhos, Palamarescu, Pițul, Ivanovici, Dr. Gheorghian, Morariu, Sahlean, Dr. Tarangul, Gușuleac, Procopovici, Cosmiuc, Dr. Ieșan, Bereznitchi, Hușan, Batariuc, Bârgăuan, Popovici, Ursachi, Paiuc, Cosmovici, Cojocariu, Mleşniță, Donisă, Țurcan, Țăran, Rusu, Reuți, Cosmovici, Colesniuc, Preutesei, Rodinciuc, Borosan, Palamar, Balintescu, Sorocean, Dr. Lupu, Dr. Grigorovici, Balan, Popovici, Berariu, Ott, Hostiuc, Jemna, Iftodi, Turturean, Volosciuc, Sârbu, Franciuc, Marian, Sucevan, Mercheș, Bârtoi, Jescu, Pascal,

Cormoș, Roșu, Vișinar, Popinciuc, Morar, Tanasă, Corniciuc, Bârtoi, Dranca, Sârghi, Cocârlă, Morariu, Dranca, Isopescul, Dim. Cernăuțian, Matasar, Ilnițchi, Saghin.

Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, fond Iancu Flondor, dosar 18,7. 5-9. Orig.

4

București, 17/30 noiembrie 1918. Scrisoarea Senatului și Delegației Universității din București adresată lui Iancu Flondor, președintele Congresului Național al Bucovinei, prin care-l felicită cu ocazia proclamării Unirii necondiționate a Bucovinei cu Patria-Mamă, România.

Regatul României
Universitatea din București
No. 251.

1918 luna noemvre 17/30

Domnule Președinte,

Universitatea din București salută cu drag Dulcea Bucovină, a României scumpă fiică ce păstrează în sinul său sfinte amintiri ale trecutului românesc, cu mormintele descălecătorilor și marilor Voevozi ai Moldovei, cu moaștele slăvitului Erou al neamului românesc și al creștinătății Ștefan cel Mare și Sfânt, fiică răpită de la sinul mamei îndurerate care a jelit-o 144 de ani, acum fericit reunită pentru totdeauna cu Patria-Mamă.

Salutăm cu drag pe frații Bucoveneni care, urmând glasul inimei și sentimentul neamului întreg, au proclamat Unirea, făcând primul pas pentru liberarea pământului românesc din cuprinsul fostei monarhii austro-ungare și întruparea lui în Regatul Român, chemat să reunească sub sceptrul glorios al Regelui Ferdinand I pe toți fiii Patriei Românești ce moștenire ne-a lăsat legionarii lui Traian Împăratul.

Trăiască Regele tuturor Românilor!

Trăiască și înflorească Patria Română, liberă și unită deapaură!

Senatul și Delegațiunea Universității din București:

<ss> I. Bogdan, Petre Missir, G. Țițeica, Dr. Obregia, Dr. Petrini-Galați, D. Evolceanu, I. Mihălcescu, Dr. Drag. Demetrescu, Petru P. Negulescu, Dr. Dimitrie Ionescu, S. Proca, D. Onciul, D. Emmanuel <mp>²⁴.

Arhivele Naționale Istorice Centrale București, fond Iancu Flondor, dosar 5, f. 371. Orig.

5

Iași, 1 decembrie 1918. Telegrama Universității "Al. I. Cuza" din Iași adresată lui Iancu Flondor și Comitetului Național Român din Cernăuți prin care salută proclamarea Unirii Bucovinei cu țara mamă, reconstituind astfel patria lui Ștefan cel Mare și a neamului românesc în granițele Vechii Dacii.

<Universitatea "Al. I. Cuza" Iași>
nr. 708 – din 1 decembrie 1918

Cavaler de Flondor

Președintele Comitetului Național Cernăuți

Universitatea din Iași trimite salutul ei frășesc D-stră și întregului Comitet Național care a proclamat unirea Bucovinei cu țara mamă reconstituind astfel patria lui Ștefan cel Mare mărită până în granițele Vechii Dacii prin însemnatul act de integrare al neamului proclamat la Alba Iulia.

Trăiască România Mare.

Arhivele Naționale Iași, fond Universitatea "Al. I. Cuza" Iași – Rectorat, dosar 883, f. 288.

Orig.

6

București, 12 ianuarie 1919. Scrisoarea ministrului Ioan Nistor, adresată lui Iancu Flondor, ministru delegat al Bucovinei, prin care-l informează despre componența delegației României la Congresul de Pace de la Paris și a modului de reprezentare a provinciilor unite; despre situația tulbură din Ardeal, Maramureș și Basarabia unde se produc atacuri din partea ungarilor și ucrainenilor; despre necesitatea organizării armatei, poliției, jandarmeriei și a siguranței generale care cade în sarcina guvernului central; organizarea justiției, a numirii funcționarilor publici; organizarea administrației căilor ferate, reluarea legăturilor poștale și telegrafice; problema cifrului și a informării reciproce în problemele Bucovinei; iar în plan extern, înființarea consulatului român la Praga, precum și lichidarea datoriilor imperiului Austro-Ungar față de Bucovina.

București, 12.I.1919.

Domnule Ministru,

Pentru complectarea comunicatului telegrafic am onoarea a vă aduce, în mod confidențial, la cunoștință următoarele:

Delegația pentru Pace se compune deocamdată din domnii Brăteanu, Coandă și dr. Angelescu, ministru de Instrucțiune Publică – care urmează de a fi înlocuit la resortul său de dl. I.G. Duca. Domnul Tache Ionescu pare să fi făcut oarecare concesiuni în chestia Banatului, pentru care motiv a trezit discuții și în presă. Ardealul și Basarabia nu vor fi reprezentate la masa verde. Vor pleca, la rândul său, experți încolo pentru diferite chestiuni specifice pentru aceste țări. În același fel, va fi reprezentată și Bucovina. Hotărâri definitive nu s-au luat însă în această privință. Se așteaptă zilnic avizul d-lui Brăteanu de la Paris.

După informațiile semioficiale pretențiile României privitoare la Ardeal, Bucovina și Basarabia n-au întâmpinat nici o contestație din partea Congresului de Pace. Contestat este numai Torontatul din partea Serbiei și Cadrilaterul din partea bulgarilor.

În Ardeal situația este foarte serioasă. Dincolo de linia de demarcație ungurii taie și spânzură. Se pare că armata română va trebui să treacă peste această linie chiar și contra voinței Aliatilor. Ucrainenii prepară atacuri contra Maramureșului, Bucovinei și Basarabiei pentru a se prezenta înaintea Congresului de Pace cu un Faustpfand²⁵. Atacul de la Sighet a fost respins. În Basarabia s-au alăturat mai multe sate la trupa de invazie bolșevică. După informațiunile ce deținem trupele invadate <oare> ar fi fost înconjurate de români și distruse. Nu este exclus ca ucrainenii să-și încerce norocul și în Bucovina. Pentru aceia caveant consules!²⁶

În Ardeal s-a declarat grevă la căile ferate. Agitația bolșevică este foarte vie. Vezi cazul Apathy. Consiliul Dirigent din Sibiu menține ordinea numai cu mare greutate. Este necesar a se forma o armată ardeleană pentru a stăpâni situația. Colonelul Sterea a plecat în Ardeal spre a organiza acolo jandarmeria. Proiectul nostru de organizație zace la Marele Cartier până la sosirea

lui. Am intervenit de mai multe ori dară până azi fără nici un succes. Îndată ce voi fi obținut un rezultat vă voi informa telegrafic.

În chestia siguranței generale ce urmează a se organiza în Bucovina s-a discutat în Consiliul de Miniștri. După decret-lege organizarea Siguranței cade în competența Guvernului Central. Domnul Mârzescu însă nu voiește să purceadă fără a fi luat înțelegere cu d-voastră. El propune 4 brigăzi de siguranță: una la Cernăuți, una la Coțmani, una la Vijnița și a patra la Câmpulung. La organizarea acestor brigăzi se vor folosi în prima linie elemente indigene și numai în lipsa acestora se va recurge la forțe din Regat. Siguranța generală și organele ei stau la dispoziția Guvernului Central ca și a Ministrului Delegat din Bucovina. Poliția locală își menține rolul ei de până acuma pe lângă Siguranța Generală; de asemeni și jandarmeria.

Am stăruit, în Consiliu, pentru reluarea legăturii poștale și telegrafice cu România veche. Chiar zilele acestea va pleca la Cernăuți o delegație pentru a pregăti reluarea legăturilor poștale și a organiza serviciul în sens unitar. Azi am avut o conferință cu Directorul general al Poștelor, la care a luat parte și dl. Cușniriu din Cernăuți. Delegația vi se va prezenta și D-voastră la Cernăuți.

Organizarea Căilor ferate din Bucovina s-a și făcut așa că dl. Hnidei n-a mai putut schimba nimic. Prin decret-lege s-au organizat, cu 1 ianuarie 1919, o Direcție generală a Căilor Ferate la București și trei Direcții regionale la Iași, Craiova și Cluj. Cernăuții formează o Inspecție independentă de Direcția regională din Iași. Așa fiind, dl. Ministru Saligni a comunicat d-lui Hnidei că în organizarea aceasta nu se mai poate schimba nimic și că prin urmare atașarea d-lui Hnidei nu mai are nici un rost. Ei caută ingineri și nu juriști. De altfel, legătura între Ministrul Lucrărilor Publice și Bucovina ar fi mijlocită prin dl inginer Rășcanu pe care D-voastră l-ați fi chemat la Cernăuți. Relațiile ce mi s-au cerut cu privire la detașarea d-lui Rășcanu nu le-am putut da fiindcă nu aveam nici o cunoștință asupra cazului acestuia. De asemenea, nu cunosc nici cazul d-lui inginer Popescu despre care mi-au cerut informațiuni atât Ministerul de Finanțe cât și cel de Industrie și Comerț. Acest domn Popescu urmează a fi numit director al minelor din Bucovina în urma raportului D-voastră către cei din Ministerul de resort.

Cu privire la numirile funcționarilor Consiliul a hotărât că aceste<a> să fie prezentate Regelui de către ministrul de resort care contrasemnează decretul de numire. Cele dintâi decrete de felul acesta vor fi cel al inginerului Popescu și a<le> profesorilor Cotlarciuc și Șesan.

Confirmarea vechilor funcționari nu se va face individual ci colectiv după categorii și servicii. Prezentarea la Rege se face ca și în Ardeal și Basarabia de Ministrul de resort. Miniștri fără portofoliu nu pot prezenta Regelui decretele de numire. Toți funcționarii, care vor să rămână în serviciul statului român, trebuie să declare aceasta formal și să depună jurământul de credință fără nici o restricție. De la această dispoziție nu se poate face nici o abatere.

Scrisorile la Praga le-am dat în mâna consulului ceh de aici, dl Weseldy, pe care l-am prezentat atât d-lui Ferechide cât și ministrului Wopika, n-a făcut prea bună impresie. Toți l-au întrebat de este ceh bun sau austriac și i-au cerut să aducă recomandaje de la unul dintre politicienii cehi din Praga. Eu nici n-aveam cădere de a-l recomanda și numai de a accentua necesitatea creării unui consulat ceh la Cernăuți, ceea ce mi-a succes.

Chestia d-lui dr. Isopescul-Grecul s-a discutat de mai multe ori în Consiliul de Miniștri. Părerile sunt încă divergente întrucât nu există încă un stat ceho-slovac recunoscut de toată lumea. Eu am însă speranță că voi reuși cu punctul meu de vedere.

Cele 5 milioane de lei s-au lichidat fără nici o piedică. Rămâne acum să alcătuim bugetul Bucovinei ca să vedem ce avem și ce trebuie să cerem de la guvernul central.

Șifra s-a încredințat d-lui Gallin. Un exemplar a rămas aici la mine ca să putem corespunda regulat.

În chestia lichidării de la Viena am vorbit cu dl. Ferechide și am dat de grijă d-lui Hnidei ca să fie cu multă precauțiune și să nu facă declarațiuni care ar putea prejudeca anumite chestiuni în paguba noastră.

În Consiliu de Miniștri mi s-a cerut relații asupra cazului Lenghiel și regret foarte mult că n-am putut da nici un răspuns fiindcă deși veneam de la Cernăuți nu eram informat.

Miniștrii ardeleni primesc zilnic relații asupra stărilor din Transilvania. Ar fi foarte bine când aş putea obține și eu știri din Cernăuți.

În chestia organizației judecătorești am vorbit mai pe larg cu dl. ministru Buzdugan. D-lui este de părere că proiectul să fie mai întâi discutat în prealabil de o comisiune mixtă. Spre acest scop vor trebui să vină la București, pe lângă dl cons<ilier> Gheorghian și dl. preș<edinte> Iacubovici și eventual dl. Bodnărescu, dacă e vorba ca el să primească Secretariatul Justiției.

În Consiliul de Miniștri s-a discutat și chestia numirilor oficiale a oficiilor din Bucovina. Termenul de “Guvern al Bucovinei” s-a găsit impropriu fiindcă în România Mare funcționează un singur guvern, cel central, de la București. În Ardeal este un Consiliu Dirigent, iar în Bucovina Administrația Bucovinei.

Acele oficiale vor purta deci următorul antet:

România
Administrația Bucovinei
Delegația Guvernului Român

semn<ează> Ministrul ...
(pentru actele prezidiale)

România
Administrația Bucovinei
Secretariatul Internelor

semn<ează> Secretarul șef
(pentru actele secretariatului)

Cu proximal curier voi continua cu informațiunile mele.

Primiți, vă rog, domnule ministru încredințarea stimei și considerațiunii mele.

<ss> I. Nistor <m.p.>

Ministru f<ără> p<ortofoliu>

Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, fond Iancu Flondor, dosar 32, f. 63-66,
Orig.

7

<București>, 8 februarie st.v., 1919. Scrisoarea profesorului Nicolae Iorga adresată lui Iancu Flondor prin care-l îndeamnă la colaborare cu Ion Nistor, și el cuprins de un înalt patriotism, ferind astfel Bucovina de “otrava vechiului și incorigibilului politicianism” din Vechiul Regat.

8 februarie st.v. 1919

Stimate și scumpe d-le Flondor,

Am ascultat cele spuse de trimisul D-voastră. Cunoșteam agitațiile de partid și pe oamenii de cari se servește acela care încearcă a căpăta – el, așa de urâtă figură de decadență morală, - I. Brătianu?, Constantinescu? – o aureolă de idealism de la românii ce se adaugă acuma nouă în statul român.

Nu credeți însă că în planurile lui ar fi inițiat, și că ar putea vreodată să le susție, omul curat, cinstit și de un cald naționalism pe care l-am prețuit totdeauna și în care veți găsi printr-o înțelegere al cărui secret îl veți descoperi în marea D-voastră inimă, indispensabilul tovarăș, <Ion> Nistor, pentru a îndrepta Bucovina spre românism ferind-o de otrava vechiului și incorigibilului nostru politicianism oriental.

Rămâind oricând la dispoziția d-voastră pentru a servi cauza căreia și eu mi-am închinat viața, vă rog a crede în cea mai sinceră și bună prietenie.

<ss> N. Iorga <m.p.>

Arhivele Naționale Istorice Centrale București, dosar 32, f. 32-33. Orig.

8

București, 2 martie 1919. Scrisoarea ministrului justiției, D. Buzdugan, adresată lui Iancu Flondor, Ministrul Bucovinei, prin care-l încunoștiințează că proiectele de legi propuse au suferit unele modificări, în special, legea pentru anularea contractelor de arendare și exploatare a pădurilor Fondului bisericesc și cea a înființării Curții de Apel din Cernăuți aceasta ca un nou pas în cimentarea unirii.

Ministerul de Justiție
Cabinetul ministrului

Mult stimate și iubite d-le Flondor,

Făță cu modificările aduse proiectelor de legi trimise de D-voastră mă simt dator, ca coleg și față de înalta considerațiune ce vă păstrez, a vă da oarecare lămuriri spre a nu interpreta în sens rău acest fapt, ceea ce aş regreta din toată inima.

Aceste proiecte au fost foarte mult dezbătute în mai multe ședințe, împreună cu Dl. Nistor, delegații D-voastră, un președinte și 2 consilieri de la <Curtea de> Casație și Primul președinte al Curții de Apel din București.

Necontestat că continuu am ținut seamă de dorința D-voastră și de opunerile formale ale D-lui Nistor și delegațiilor D-voastră, dar totuși am fost nevoit a introduce oarecare modificări pentru a le da un motiv mai juridic și mai în conformitate cu legiuirile noastre, aceasta cu atât mai mult că parte din ele, precum acel relativ la anularea contractelor și înființarea Curții de Apel din Cernăuți, sunt creațiuni noi și prin urmare e normal a avea la bază legiuirile noastre, ca un nou pas pentru cimentarea unirii noastre.

Proiectul pentru anularea contractelor a fost admis de Consiliu și supus semnăturii M. Sale în forma cunoscută de D-voastră. Acum însă în urma cererii D-lui Nistor pe temeiul dorinței D-voastră l-am retras și pus din nou în discuțiune în Consiliul de Miniștri. La mai multe ședințe, cu toată stăruința D-lui Nistor cu alți colegi, nu am admis modificări decât în parte și anume nulitatea tuturor contractelor de arendare și a celor pentru exploatarea pădurilor Fondului <bisericesc>, comunelor sau judefului. Nu s-a putut admite nulitatea contractelor pentru exploatarea pădurilor particulare neavând nici un temei juridic și s-ar crea un precedent foarte periculos și cu consecințe grave. Dar nu cred să fie un mare inconvenient acest lucru, fiind dat<ă> micimea suprafețelor acestor categorii, precum și avantajul ce aveau pe baza legiuirilor austriace, ar face nedreptăți.

Profit de această ocaziune pentru a vă exprima din partea mea și a întregii comisii viile noastre mulțumiri pentru distinsa delegațiune ce ați trimis, pentru cari păstrăm cea mai frumoasă amintire și deosebită considerațiune.

În așteptarea răspunsului Dvoastră asupra acestor proiecte, vă rog să binevoiți a primi încredințarea prea distinsei mele considerațiuni.

<ss> D. Buzdugan <m.p.>

2 mart<ie> <l>919

Arhivele Naționale Istorice Centrale București, fond Iancu Flondor, dosar 32, f. 18-19.

Orig.

9

Iași, 19 martie 1919. Scrisoarea generalului Nicolae Petala, Comandantul Corpului IV de Armată Iași, adresată lui Iancu Flondor prin care-i face cunoscută atitudinea prof. Nicolae Iorga și a regelui Ferdinand în legătură cu diferendul iscat între el și gruparea din jurul ziarului "Glasul Bucovinei" la baza căruia stau imputații nu principii, și-i transmite punctul de vedere unanim acceptat că "în interesul suprem al țării" se cere ca "toți românii din Bucovina să rămână uniți".

Iași, 19 martie 1919, st.v.

Stimate Dle Flondor,

Sosesc de la București unde am văzut și pe M. Sa Regele și pe Iorga. Încep a relatea rezultatul acestor convorbiri în ordinea în care ele au avut loc:

Iorga era deja la curent cu cele ce se întâmplă la Cernăuți; știe toate cele pe care adversarii le pun în circulație pe socoteala Dv., cu toate acestea mi s-a părut, că este îndrumat spre o dreaptă judecată alucurilor. La propunerea mea de a interveni pentru aplanarea frecărilor existente, el mi-a spus că ar interveni numai în cazul când ar fi solicitat de ambele părți care s-ar obliga a urma sfatul său. Ceva mai mult, el a avut ideea unui arbitraj format din el, din mine și de prințul Carol. Dacă s-ar primi această idee eu nu văd că ar fi oportună prezența prințului; aș prefera pe unul din Mitropoliți sau președ<intele> Casației.

Regele și tot anturajul său știau încă mai multe ca Iorga, dovadă că aci se lucrase cu intensitate.

Toate cele auzite la Cernăuți au fost din nou trecute în revistă:

a. "Tarangul și toți foștii funcționari austr<ieci> de care v-ați înconjurat; deși mulți și-au renegat pe vremuri Neamul..."

Am arătat la toți că nimeni nu este mai chemat ca Dv. să cunoască și să respingă pe trădătorii Neamului; că în jurul Dv. nu se află trădători, căci nu se pot considera ca trădători toți acei cari au fost nevoiți a primi funcțiuni de la fosta Împărăție; că, în fine, ei sunt cei mai capabili funcționari de care și Bucovina și România au nevoie.

b. "Un Sârbul care ar fi lângă Dv. și care ar fi scris pe vremuri contra Unirii defăimând România și dinastia".

c. "Că toți ceilalți români, cari nu au colaborat la mersul administrației austriece, vă critică, chiar și acei cari au fost aleși și numiți în posturi de Dv., ca de pildă Dnul Bodnărescu..."

Am căutat să luminez pe toți la ce țin aceste critice pe care eu le detestez, recunoscând în ele procedeele din viața politică a Vechiului Regat. Ceva mai mult, am constatat că acești domni, cari

atacă nu cavalește în luptă fățișă, ci pe din dos, se plâng că ei sunt atacați, că Dv. nu-i lăsați să trăiască din cauza principiilor lor democratice.

d. “Dovadă că interesele străinilor vă preocupă mai mult ca cele românești este că ați numit ca prefect pe un polonez care nu știe de loc românește și pe care poporul nu a voit a-l primi”. Nu cunoșteam acest caz special dar am spus la toți că în adevăr, față de străini duceți o politică binevoitoare cu tendința de a-i apropia. Am prezentat sub lumina cea mai bună activitatea Dv. din acest punct de vedere al străinilor, cărora, eu cred, că le impuneți și le inspirați încredere mai mult ca oricine altul.

Regele a convenit cu mine că aceasta era politica cea bună iar nu provocațiunile și meschinăriile care ar învrăjbi foarte curând pe străini în contra noastră.

e. S-a discutat cele afirmate că unii sunt unioniști fără rezerve iar Dv. unionist cu rezerve de autonomie²⁷.

Regele mi-a spus că crede aceasta drept o invențiune copilărească dar ceea ce i se pare adevărat, din câte i s-a spus, este că Dv. țineți să guvernați Bucovina fără nici un fel de control, cu puteri discreționare, ceea ce nu cadrează nici cu timpurile nici cu constituția. Dovadă, a adăugat regele, este că nici pentru prefectii, nici pentru înalții funcționari ce ați numit, nu le-ați cerut confirmarea prin decret-regal. Cum vedeți aci intriga a prins mai bine căci s-a pus în joc însăși autoritatea regală.

I-am explicat cum am putut mai bine această chestiune și anume:

Că fiind nevoiți de a vă alege funcționari și dintre oameni cu totul nepregătiți i-ați numit cu titlu provizoriu așteptând să cereți întărirea lor prin decret-regal numai pentru acei cari se vor dovedi la înălțimea chemării lor. Explicațiunea mea a fost bine primită și cred că ea răspunde realității.

În sfârșit, regele m-a întrebat de ce nu vă duceți să-l vedeți?

I-am explicat cât de legat erați de organizarea administrativă a Bucovinei care vă ține la birou ținut de dimineața până noaptea, și că legea agrară vă dă de-asemena foarte mult de lucru. Cu acest prilej i-am arătat opoziția ce s-a încercat pe chestiunea legii agrare²⁸ și versiunile false ce s-au pus în circulație că nu veți da decât 60.000 ha spre a salva marea proprietate. I-am expus în detaliu cele ce mi-ați spus că erați gata, dacă nevoie va fi, să desființați cu totul marea proprietate, neoprindu-vă nici la limita impusă în Vechiul Regat. Nu știu dacă punctul acesta de vedere nu a fost modificat prin proiectul ce este deja stabilit.

Am vorbit regelui despre necesitatea de a se opri această luptă pentru interesul suprem de a rămâne uniți toți românii din Bucovina. Regele a aprobat cu totul modul meu de a vedea care este și al lui Iorga și al oricărui om de bun simț.

Ca încheiere. Cred că trebuie să mergeți cât de curând să vedeți pe M.S. Regele prezentându-i un memoriu a întregii activități desfășurate până acum în Bucovina, cu arătarea rezultatelor obținute în diferite ramuri. Un alt memoriu (dacă judecați oportun) a frecărilor avute cu gruparea de la “Glasul Bucovinei”, complectând verbal explicațiuni asupra originii acestor frecări și a scopului de influențe personale care stă la baza acestei lupte. Rugați-l să intervină cu autoritatea sa pentru ca să se restabilească armonia și lucrul în comun a tuturor românilor.

Sunt atât de încredințat că de învrăjbierea dintre români <se> vor folosi numai străinii și dușmanii încât m-aș considera foarte fericit dacă aș putea contribui în orice fel la adunarea laolaltă a tuturor românilor din Bucovina.

<ss> gen. N. Petala <m.p.>

Arhivele Naționale Istorice Centrale București, fond Iancu Flondor, dosar 32, f. 55-59.

Orig.

10

Cernăuți, 29 martie 1919. Scrisoarea lui George Grigorovici, președintele Partidului Social Democrat din Bucovina, adresată ministrului delegat, Iancu Flondor, prin care-i cere, conform promisiunilor făcute, să mențină în serviciu personalul de specialitate de la căile ferate, recte a ing. A. Schwebaum “cel dintâi specialist care a acceptat condițiile pentru trecerea în serviciul român” și pentru a nu se spune că, în noile condiții, românii fac nedreptăți.

George Grigorovici

29.III.1919

Prea onorate d-le ministru,

Dl. inginer A. Schwebaum de la căile ferate în Cernăuți, om cumsecade și foarte versat în specialitatea lui a fost din cei dintâi care a iscălit condițiile pentru trecerea în serviciul român. După pragmatica veche, care după promisiunea D-voastră rămâne în vigoare ca bază a drepturilor câștigate, el poate servi până la vârsta de 65 ani și până la 35 ani de serviciu. Lui i se împlinesc însă de abia la 1 decembrie 1918 30 ani de serviciu. Cu toate acestea Direcția îl silește să treacă imediat în pensie, cu toate că el, ca fost șef, e gata la orice serviciu în specialitatea lui, și e sănătos.

Vă rog, deci, prea onorate d-le ministru, să se ție cont de drepturile câștigate și de promisiunea D-voastră în care a avut și dl. S<chwebaum> toată încrederea. Mie mi se pare îndecomun foarte cinstit cu statul nostru care sigur are nevoie de ingineri mașiniști; în loc să îi întrebuințeze la locul lor, se desbară de ei?

Dl. S<chwebaum> e gata să treacă în pensie dacă găsește o ocupație corespunzătoare, care, dacă ar fi în Cernăuți, unde are casa sa însărcinată cu datorii, i-ar conveni. Aș vrea numai să nu se uite de modul brutal care se întrebuințează față de un om care e gata să numească.

Vă rog, deci, încă o dată, interveniți, prea onorate d-le ministru, și sper sigur că nu veți lăsa să se facă, pe socoteala cinstii noastre ca români, nedreptăți.

Cu tot respectul

<ss> G. Grigorovici <m.p.>

<P.S.> Sch<webaum> a fost: Heizhausvorstand²⁹ aci, în Cernăuți, este polon, având însă aci casă, indigenat și la vârsta lui nu dorește să emigreze.

Arhivele Naționale Istorice Centrale București, fond Iancu Flondor, dosar 5, f. 89-90. Orig.

11

Turnu-Severin, 25 aprilie 1920. Scrisoarea lui Matei Eminescu adresată lui Iancu Flondor, președintele Partidului Național Român din Bucovina, prin care-i cere, deși nu-l cunoaște decât “din zvon și gazete” să-i accepte candidatura pentru Cameră sau Senat, din partea județului Suceava, aducând în sprijin faptul că se trage dintr-o familie de bucovineni și este fratele lui Mihai Eminescu. În scrisoare face o extrem de virulentă analiză a vieții politice românești, la baza căreia stau Brătienii, Rosetteștii, Ferekizii, Karadalele ș.a., politicieni cu o moralitate îndoielnică, corupți și utilitari, consiliindu-l ca, în interesul României Mari, toate “elementele sănătoase din provinciile alipite” să-l susțină pe Alexandru Averescu, căruia, deși este militar nu politician, i “se vede sinceritatea, cinstea și râvna pentru binele public”; alăturat, îi trimite un tabel cuprinzând “nume de

indivizi care jucau rol politic ocupând funcții de prefecți, parlamentari, arendași – sub I. Brătianu și C.A. Rosetti”.

Prea stimate Cucoane Iancule³⁰

Deși nu vă cunosc decât din zvon și gazete, dar, prin faptul că presa brătenistă vă atacă, îmi permit a vă ruga, dacă binevoiți, să-mi puneți candidatura la Cameră sau Senat în Suceava fiindcă tata era de loc din satul Călinești.

Eu am rămas unicul supraviețuitor din toți frații și surorile și sunt cu șase ani mai mic ca Mihai, el era născut la 1850 și eu la 1856.

Am văzut inițiativa ce ați luat-o ca să-i ridicați un monument* în Cernăuți și aceasta cert pentru că tata era bucovinean.

Faptul că presa brătenistă vă atacă m-a convins că nu v-a putut ademeni în politica Ferikizilor ș-a Karadalelor, căci sub regimul celor 12 ani (1876-1888) al lui Brătianu cel bătrân, din 32 de prefecți a Vechiului Regat, numai trei erau români, restul de 29, greci și bulgari, iar parlamentul 85% de bulgăroi cu ceața groasă și grecotei cu nasul subțire ai lui bietu Mihai.

Brătianu cel bătrân era ficiorul unui crâșmar grec, Iani Stavridis, pripășit în satul Brătenii din județul Argeș.

Costake Roset<ti>, ficiorul unui grec din Fanar, care vânduse apă cu sacaua la Țarigrad, adus în țară și boierit de Vodă Karagea, nu știe o boabă românească și era secretar particular al acestui Domn fanariot, de la care a rămas și astăzi proverbul “Să fură ca pe vremea lui Karagea”.

Primar al capitalei București, un grec, Karaiakdy.

Întemeietorul Băncii Naționale, calificată de răposatul cuconu Nicu Filipescu “Cea mai mare excrocherie a secolului”, un alt grec Karada, al cărui tată, ca și al lui Costaki Roset<ti>, nu știa un cuvânt românește.

Efor la Așezămintele Brâncovenești, un bulgar, Simion Mihăilescu, recte Mihai iloff.

Prefect de poliție în București, un alt grec, Moruzi.

Prim-prezident la Înalta Curte de Casație, un grec, Skima; la Secția II-a, un alt grec, Giani; iar banca ministerială, Evghenie Stătescu, grec, - Kirios Statis îi zicea lui tată-său; ex-generalul Angelescu, armean turcesc, tatu-său era ibrișingiu în capitală; general Leka, grec, era comandantul gardei Palatului când a fost detronat Vodă Cuza; Voinoff, bulgar. Alt Giani, frate cu cel de la Casație, grec, Feri Kydis, grec; Stolojan, bulgar.

Aceștia sunt, Cucoane Iancule, întemeietorii Partidului Liberal-Național, toți coborâtori din fanarioți și din haimanale (pripășite în vechiul Regat) de sub steagurile lui Pasvantoglu ș-a lui Ypsilanty, și aceștia constituiesc putregaiul despre care spun ardelenii.

Eu, deși de loc din Botoșani, de la celălalt capăt de țară, m-am stabilit de vreo 20 de ani în Severin, aceasta cu ocazia măsurătoare și cubagiului unei păduri seculare, de vreo 2000 de fâlci, a unui boier velit din Oltenia, anume Glogoveanu, și cu această ocazie m-am însurat aici și mi-am cumpărat și casă de veci.

Primul român care s-a ridicat împotriva acestei păture de scursături de-ale răsăritului, suprapuse deasupra elementului autohton, a fost Mihai, prin ziarul conservator al lui Lascăr Catargiu, “Timpul”, și primul autohton care, citindu-l, l-a înțeles și-a ridicat în picioare tot Bucureștiul, amenințând pe Regele Carol, a fost Nicolai Filipescu.

Mihai le-a dus război de moarte cât a trăit în deplină putere. Nu e vorbă că și ei i-au făcut toate mizeriile și înscenat toate infamiile, de care e capabilă omenirea, precum mi-au înscenat și mie. Când ne vom întâlni o să vi le arăt.

Am, Cucoane Iancule, la îndemână toate scrierile și documentele, relative la matrapazlăcurile acestei coterii politice și voesc să întru vremelnice în parlament, ca, într-o zi, luând cuvântul, să țin două zile încordată Camera și să dau pe față, cu acte justificative, fapte pe cari parlamentarii provinciilor alipite, inclusiv Dumneavoastră, și tot tineretul din fostul Regat, nu le știu, fapte cari, dacă spre rușinea neamului românesc, n-ar sta scrise, ați crede că spun povești din O mie și una de nopți.

Voiesc să sparg legenda falsă cu "marele! Ion Brătianu și marele! Costaki Rosetti". Brătianu cel bătrân a fost tot un tâlhar ca și ficiorii lui și, împreună cu Rosetti, au fost doi conspiratori cosmopoliti și afiliați ai revoluțiilor de pe tot continentul, cari, prin minciuni, calomnii, trădări și crime, au ajuns în capul Regatului.

De cum va apărea discursul meu în "Monitorul Oficial" vă pun mandatul de parlamentar la dispoziție, mandat care mi s-a oferit sub guvernul Marghiloman, dar l-am refuzat, căci nu era timpul pentru așa ceva și aflasem chiar de la germani că Centralii sunt pe drojdii.

Trecând la o altă ordine de idei, țin să vă pun assact la curent de cum stau lucrurile astăzi în fostul Regat, pentru că, dacă nu sunt Mihai Eminescu, totuși sunt fratele lui.

Așa, bunăoară, văd prin unele ziare că ar fi vorba de o colaborare politică Averescu-Take Ionescu, iar prin altele, Averescu-Brătianu.

Nu-l pricep pe generalul Averescu, pentru că takiștii și liberalii-naționali se deosebesc numai printr-o diferență de procedeu. Takiștii emit doctrina furatului averii publice orișicum, pe când doctrina liberalilor-naționali este furatul cu forme juridicește recunoscute. Amândouă categorii au făcut din corupție o virtute și din utilitarizare o dogmă, iar cât privește politica externă, amândouă constituiesc un anacronic. I-ați văzut cu ocazia păcii de la București. Take Ionescu era pentru continuarea războiului, dar nu voia să-și ia răspunderea; Brătianu era pentru pace, dar nu voia s-o încheie; amândoi trec puterea generalului Averescu ca să puie capăt războiului, dar declară în Consiliu de coroană că nu e patriotic să se încheie pacea!!

Acuma, că se găsesc și la ei, ici-colea câte un om detreabă, nu mai încap în doi, însă acești sunt excepții de la regula generală și rari ca și lucreștii pe bolta cerească.

Actualmente, generalul Averescu se bucură încă de o mare popularitate printre țărani, curent format în țărănime de câtră întorșii de pe front, și teferi și invalizi, dar această popularitate a suferit într-o câtvă o știrbire, prin faptul abținerii D-sale de la alegerile trecute, greșală pe care eu cred că a făcut-o generalul mai întâi după poveștele lui Take Ionescu și apoi că el însuși n-a cunoscut bine curentul favorabil ce i s-a formase printre țărani, și s-a temut de o cădere rușinoasă față de măsurile draconice luate în profitul Brăteniștilor de guvernul de generali în cap cu Văitoianu.

Această abținere a avut ca consecință că o sumă de lichele, cum zic oltenii, un fel de loaze, pe moldovenește, 80% nulițăți nărvite, și-au pus candidaturile, dându-se în fața țărănimei drept averescani și ca să le succedă și mai bine manopera, au pus ici-colea și câte un om detreabă ca să le servească de paravan, dar cum s-au văzut în parlament, și-au schimbat firma în țărăniști, au tăgăduit că s-au ales sub egida generalului și-au prins a-l cleveti și acoperi de calomnii.

Reposatul Petre Carp, Coane Iancule, în tot cursul vieții sale politice, a avut totdeauna în juru-i un strălucit stat-major, dar n-a avut niciodată popularitate în mase. Generalul Averescu are popularitate printre țărani, care cu votul universal constituiesc și număr și putere, dar n-are stat-major, căci intelectualii care-l înconjoară, cu mici excepții, sunt transfugi din vechile partide, oportuniști, ortodocși cu Denikin, francezi cu Clemenceau, englezi cu Lloyd George <sic>, jidani cu Herschcu Goldner, după cum le dictează interesele momentului, gata să-l părăsească cu aceeași râvnă! cu care s-au grăbit să-l înconjoare. În aceste condiții, mie îmi este teamă că într-o bună zi popularitatea țărănilor pentru Averescu să nu devie o "aura popularis" a lui Cicerone, un sfârșit ca și a lui Boulanger în Franța, bineînțeles că pe alte considerente.

De mână cu aceste<a> mai e și faptul că generalul nu are încă rutina omului de stat, și e și natural să n-o aibă: pân-mai ieri a fost, de copil aproape, în armată, unde serviciul e foarte greu pentru cine și-l face, cum a fost el bunăoară, și fiind că războiul actual a scos la iveală cestiuni de întinse și mari reforme sociale, ale căror realizare au să determine epoce întregi ale istoriei etc., aceste<a> nu sunt, nu pot fi puse la cale de omul ocupat pân-ieri cu munca de toate zilele, așa că clasa de oameni care “ab antiquo” are sarcina de a împăca formele trecutului cu exigențele viitorului este tot la oligarhi.

De altfel, în toate ordinele, circularile și publicațiunile pe care le dă prin țară generalul Averescu, să vede sinceritatea, cinstea și răvna pentru binele public, d-apoi dacă n-are cine să și le aplice.

Postul Regat este-un stat demagogic, unde toate cele spuse se rezolvau până mai ieri de o clasă de politicieni, de patrioți de meserie, fără trecut și fără tradiții, cari făceau din politică o speculă, un mijloc de trai.

Din transfugii cari <l>-au înconjurat pe Averescu cei mai răi sunt takiștii. Această grupare politică, afară de câteva mici excepții, este formată din drojdiile partidului catargist (conservator) și din tot ce a fost mai rău la liberali. Ea a fost admirabil calificată (la vreun an după înființare) de către un reposat om politic de la noi, Gheorghe Panu, cu epitetul de “mehala lui Raisuli”, iar indivizii ce o alcătuiesc, “pui de cuci” (părăsiți).

Acest Take, de cum și-a înjghebat mehala, a dus vreo zece ani un război de moarte liberalilor, când, deodată, vedem că o tranzacție îi adusese din nou alături pe chestiunea veroasă a afacerii tramvaielor capitalei, care va rămâne în istoria Regatului o pată pentru magistratură și o maximă “Fierul roș al lui cuconu Petrache pe fruntea lui Brătianu”.

Știrbirea popularității printre țărani a lui Averescu s-a mai mărit în țară și prin faptul că loazele, cari la alegerile trecute s-au ales în parlament sub egida lui, în scurt timp cât au fost parlamentari, și-au făcut neofiți pe la sate, cari fac acum o propagandă turbată împotriva generalului.

Aici, în Mehedinți, spărtura este și mai mare, din cauză că generalul a numit prefect pe un bețivan, harpagon și potlogar takist fără păreche în județ, un anume Jean Anastasescu, care numai de formă e averescan, de fapt a rămas takist, este “fac totum” la o instituție de credit (bancă) takistă din Severin. Acest șnapan a fost vreo 15 ani judecător inamovibil la Baia-de-Aramă și nevastă-sa învățătoare. La un moment dat, dă cu piciorul la inamovibilitate, demisionează și se aruncă în politica takistă și, precum la noi 70% din magistrați fac politică, reușește să fie numit sindic peste averile a doi bogătași: Vasile Ștefănescu, mort subit, și un român macedonean, Lascu, asasinat de rude și aruncat în latrină. Cu aceste două lovituri-afaceri-trebușoare s-a îmbogățit. Numai de vreo 15 zile prefect, și a și început cu nepotismul takist și cu trebușoarele.

Aceeași greșală a făcut-o și Marghiloman, a numit aici prefect pe o rudă a sa prin alianță, un avocat, anume Frumușanu, un bețiv și-o lichea, ș-un om de nimic potentat. În schimb, însă, simpatic la vorbă, cea mai superioară <sic> inteligență și cea mai vastă cunoștință generală din tot județul, haos de carte și primul avocat în localitate. Cât a fost prefect sub ocupația germană, a distrus gruparea marghilomanistă, a compromis pe Marghiloman pentru totdeauna în acest județ și ne-a făcut neamul de răs la germani. Într-o lungă audiență pe care am avut-o la generalul german, comandantul etapei din Severin, von Grenwiz, un moșneag de vreo 80 de ani, dar foarte cuminte și neramolit, când am voit să plec de la el, mi-a zis:

-Îmi dai voie să te întreb ceva?

-Cu plăcere, domnule general.

-Este cu puțință ca așa doi oameni de stat distinși (ausgezeichnete Staatsmänner)³¹ ca Petre Carp și Maghiloman să aibă ca prefect pe un Frumușanu Einer solche gemeiner Trunkenbold, unverschämte Lügner, niederträchtiger Schuft, eigentlich, ein Schwidder der keine Ehre zu verlieren hatt³² de credeam, cucoane lincule, că n-o mai isprăvește.

I-am răspuns:

-Domnule general, este cea mai superioară <sic> inteligență și cea mai vastă cunoștință generală din tot județul, apoi, printr-o fatalitate, se înruțește prin alianță cu domnul Marghiloman.

-Și-acesta e un cuvânt? D-apoi la noi un astfel de om, să fie frate cu cancelarul imperiului și n-ar număra nimic în viața statului și aproape nimic în societatea privată.

Cunoști cazul unui frate al regretatului d-voastră rege Carol?

-Nu (Nici nu-l cunoașteam).

-Să ți-l spun eu. Regretatul d-voastră rege avea la noi un frate, general, comandant de Corp de armată, care era bețiv, fără alte viciuri, și auzind împăratul, a dat ordin ca să fie imediat pus la pensie, om care mai putea să servească încă 20 de ani.

Bețivul de astăzi nr. 2 a<l> lui Averescu este și antipatic, un blond roșu parcă-i jădan. avocat de pricini pierdute, iar “ca cunoștință generală”, un “Doctus cum libro”³³ sau “Aurea mediocritas”³⁴, vorba străbunilor romani.

Dar, Marghiloman tot are o scânteie de justificare, “Blut ist dickter als Wasser”³⁵, dar Averescu cu loaza lui? Cred că nu-i știe nici antecedentele nici naravurile.

S-a băgat pe sub pielea generalului prin faptul că Averescu având o vie, care e alături de a acestui șnapan, în absența generalului o îngrijește el și atâta tot.

Averescu la alegerile viitoare are să piardă multe locuri de parlamentari în Mehedinți cu această lichea ca prefect, după cum le-a pierdut Marghiloman cu Frumușanu și atunci are să se căiască, <însă> când se va căi are să fie târziu, iar Dumneavoastră aveți să vă amintiți de această scrisoare.

Eu pe generalul Averescu nu-l cunosc decât din vedere, n-am vorbit niciodată cu el, dar știu că în cariera lui a fost prigonit de liberali și înlăturat de la locurile ce i se cuveneau.

Acum, de Paști, a fost aici vreo trei zile, pe care le-a petrecut la via sa, unde are o casuță modestă, dar n-a primit pe nimeni, probabil istovit de muncă și oboseală.

Față de cele ce vi le-am spus, și în interesul patriotic al României Mari în genere și a Vechiului Regat îndeosebi, părerea mea este ca toate elementele sănătoase din provinciile alipite să-i dea concurs lui Averescu, înlesnindu-i a să cotorosi de pușlamalele, cum zic turcii, din fostul Regat și să-i formeze un stat major de oameni competenți, căci, încă o dată, lui, personal, îi lipsește rutina omului politic.

Asupra războiului eu nu mi-am schimbat vederile: războiul a fost economic, numai cât una a fost cauza și alta pretextul. Am vizitat toată Europa, afară de Portugalia, n-am vizitat-o nici să mă plimb nici să petrec, am vizitat-o cercetând și interesându-mă de felul de a fi al fiecărui popor. Acuma, ceea ce au făcut un maniac ca Kaiserul și o moșnegărie bețivă și ramolită ca Franz Josef cu cancelariile lor îi privește, iar cât despre poporul german, el pentru mine formează un tot superior întregii omeniri.

Geniul german a deschis porțile luminei, prin invențiunea tiparului și a hârtiei de petică și a dat ocazia lumii să învețe carte, pân-aici era în toată Europa apuseană numai “Collegium illustre” pe care cred că l-ți și văzut la Tübingen, fosta capitală a Württembergului. Praful de pușcă, serviciul poștal, curentul socialo-religios etc., etc.

Acuma că germanii nu sunt comunicativi ca francezii aceasta-i defect al rasei lor. Englezii sunt și mai refractari. Am constatat, când am fost prin Anglia, că la 20000 de intelectuali, dacă găsești unul care să știe altă limbă decât <cea> englezească.

Vă trimit o carte scrisă și tipărită de un senator francez, Lucien Hubert, în anul 1915, intitulată L'effort brisé și pe care vă rog călduros să mi-o înapoiți după ce veți citi-o, căci nu este a mea, am împrumutat-o și eu, în care se vede clar că recunosc ei singuri că germanii le sunt superiori și lor și englezilor.

Nu văd nimic prin ziare relativ la două familii, Hurmuzaki și Mustață, despre care adeseori ne vorbea tata. Știu, din spusele lui, că un celibatar bogat, Ion Mustață, făcut de austrieci baron după răpirea Bucovinei, ținea în posesie moșia Dumbrăveni, din județul Botoșani, și că acest baron l-a adus pe tata, ca scriitoras, din Călinești în Dumbrăveni, și că la expirarea contractului de posesie, tata a trecut în serviciul proprietarului Balș (Băloș după un decret sau uric al unui străbun al său de la Ștefan cel Mare).

De asemeni, că un Hurmuzaki, boier de mâna II-a, era intendent general și Hofrat la curtea lui Balș Dumbrăvianu-fiul.

Ca un corelat vă mai adaug că toată populația de pe malul Dunărei din Valachia și Oltenia, Balta cum îi zic ei, este mai toată încrustată cu venetici, bulgari, greci, găgăuți (coborători din cumani), sârbi și țigani turcești, fără caracter, perverși, meschini, adaptabili la toate împrejurările, fățarnici, intriganți, în fine, au tot ceea ce trebuie să lipsească unui om. Dar din toți aceștia, cei mai răi sunt cei coborători din țigani. La aceștia am văzut, Cucoane luncule, infamii pe care nu le-am citit decât prin romane și pe care nu le credeam, le luam drept fantezii ale autorilor ca să facă scrierile lor mai interesante, dar țigănia turcească mi-au dovedit că sunt capabili de cele mai josnice și degradătoare fapte care există pe lume.

O asemine familie, Cameniță, din comuna Poroina Mare, coborătoare dintr-un țigan turcesc, de meserie cobzar și spion turcesc, venit și pripășit în Poroina din satul Camenița de lângă Negotin, pe vremuri împărăția turcească, au toți afară de vr-o trei, toate defectele rasei lor și aproape toți și-au conservat exteriorul încât astăzi, dacă le-ai da ursul de lanț în mână sau cobza la subsuoară, nu i-ai putea deosebi din laie. Eu să am o putere, pe toți i-aș spânzura.

Acești camenițești, și această țigănie turcească, sunt oameni de electorală încredere a bețivanului de prefect pe care l-a numit aici Averescu.

Eu v-am propus Suciava, pentru că de pe acolo era tata de loc, dar dacă Dumneavoastră veți găsi că ar fi mai nimerit în altă parte a Bucovinei, n-am nimic de zis, iar cheltuielile ce se vor face mi le însușesc eu.

Nu mai lucrez ingineria decât după poftă, ca să zic așa, și numai când găsesc câte o lucrare plătită bine, așa că încă nu m-am decis ca să iau și eu o moșie s-o parcelez la țărani.

Termin această scrisoare lungă și obositoare de citit pentru Dumneavoastră și vă rog cu această ocazie să binevoiți a primi încredințarea distinsei mele stime.

<ss> Matei Eminescu, <m.p.>

Căpitan în retragere,

Fost elev a<l> Școalei Politehnice din Praga.

Strada General Manu, nr. 8.

Turnu-Severin,
25 april<ie>1920

Din fuga condeiiului

Nume de indivizi cari jucau rol politic sub I. Brătianu și C. A. Rosetti și ocupau funcții de prefecți, parlamentari și posesori (arendăși) a moșiilor statului (1/4 din suprafața Regatului) cu 6 frs anual falcea sau 4 frs hectarul, moșii scoase de Vodă Cuza din mâna clerului grecesc, cu pericolul căderii lui din domnie, fără să-și însușească măcar una.

Angheliki	Fotino	Vizanti
Cordazi	Papadopol	Moltopol
Giavidi	Papaiani	Coingiopol
Sulioti	Veropol	Maroti
Anagnastopol	Mavroiani	Ghenata
Cilibidaki	Mumutidi	Kiritopol
Popa Coste	Zenidi	Kotaki
Culoglu	Vergati	Dimitriadi
Bacaloglu	Carakostea	Djuvara
Antaki	Gianoglu	Ioanidi
Haristia	Mavrodi	Peridi
Boscoff	Flevas	Serurie
Anastasiadi	Dascaloff	Balabanoff
Lambrinidi	Gazoti	Bosnangi
Moruzi	Negropontis	Plagino
Hagiopol	Hagioglu	Cicropidi
Iovipali	Caligari	Pilat (feciorul unui faclier grec din Botoșani) etc, etc.

9% din ofițerii conspiratori care au detronat pe Vodă Cuza erau din aceștia³⁶.

Aceasta era spuma înveninată, pleava și gunoiul, despre care Mihai zicea că a ajuns a fi stăpână și pe țară și pe noi.

Arhivele Naționale Istorice Centrale București, fond Iancu Flondor, dosar 5, f. 45-51. Orig.

12

<Flondoreni, î. de 2 aprilie 1920>. Scrisoarea lui Iancu Flondor adresată generalului Alexandru Averescu, primul ministru al guvernului României, prin care-și exprimă regretul că ideea călăuzitoare care i-a unit în opoziție, aceea “de a forma un guvern de coaliție al tuturor puterilor de seamă, guvern mare și cu autoritate” a fost dată uitării și preferată o formațiune exclusiv a Ligii Poporului împovărată “cu un balast discreditat” din guvernul precedent care oricâte remanieri ar suferi tot paliative vor fi, știrbind prestigiul și popularitatea primului ministru, și la care guvern, nu va participa.

<Flondoreni, î. de 2 septembrie, 1920>

Mult stimată Domnule General³⁷,

Nefiind în stare să plec acum la București, și având în vedere telegrama Dv., țin de datoria mea să lămuresc, pe calea aceasta, chestiunea atinsă de trimisul Dv. cu aceeași sinceritate fără rezervă pe care ne-o impun interesele superioare ale țării.

Convingerea mea intimă e că greșeala inițială făcută cu ocazia formării guvernului Dv., precum și toate urmările ei azi, nu se mai pot redresa. În locul unui guvern de coaliție a tuturor puterilor de seamă, guvern mare și cu autoritate, sub președinția Dv., idee care ne-a călăuzit și unit în opoziție, ați preferat o formațiune exclusiv a Ligei Poporului împovărată cu un balast discreditat din guvernul care v-a precedat și v-ați folosit astfel în mare parte de elemente cu desăvârșire insuficiente pentru misiunea lor. Dovadă că scurt timp după formarea guvernului Dv. s-a impus remanierea lui problemă care cu toate repetatele schimbări făcute de atunci se menține mereu la ordinea zilei. Insuficiența inițială a acestui guvern a dat firește naștere unei Camere cu o majoritate și ea la rândul ei calitativ insuficientă iar Dv. personal ați cheltuit din capitalul Dv. politic atât de prețios o bună parte pentru a susține la suprafață aceste elemente care nu meritau în nici un caz o jertfă egală cu o risipă în detrimentul prestigiului și popularității Dv. La oricare remediu ați recurge acum, el va fi, după convingerea mea, zadarnic; prin urmare și o remaniere cât de largă a Cabinetului nu va avea efectul să șteargă urmările greșelii inițiale. Ea nu va fi decât o măsură paliativă care va îngădui poate o guvernare (mai bine zis o administrare) pentru un timp scurt până la redeschiderea parlamentului, când procesul de descompunere a majorității va fi atât de înaintat, încât orice muncă serioasă și pozitivă a guvernului va fi cu neputință.

Situația s-a mai agravat mult în timpul din urmă prin dezorientarea și dezorganizarea administrației în țările alipite. Intrarea mea în guvern, sub astfel de împrejurări, ar fi o jertfă, pentru mine mai ales și din cauze personale, enormă, fără nici un folos real pentru țară; mai mult, o muncă istovitoare lipsită chiar a priorii de oricare șansă de reușită.

Nici hotărârea mea, nici motivarea ei, n-au vrut și nici nu au putut să o comunice Dlui <Albert> Popovici-Tașcă fiind de natură prea intimă. Din contră, trebuia să evit înadins o eventuală divulgare a motivelor pentru a vă feri de o știrbire și mai mare a prestigiului și autorității Dv. Motivul acesta m-a determinat să răspund trimisului Dv. în mod cam evaziv. Am accentuat că e datorința fiecărui bun român să-și puie puterile sale în serviciul patriei, dacă, bineînțeles, este în măsură să-i aducă foloase reale. I-am atras însă totodată atențiunea asupra stării mele fizice care, din pricina unei răceli contractate în timpul din urmă, îmi impune, pentru un timp oarecare, o îngrijire și o cruțare deosebită. Pentru public o explicație suficientă. Deci, în remanierea actuală a guvernului, ați fost nevoit să renunțați deocamdată la persoana mea.

Primiți, Vă rog, Domnule General, asigurarea sentimentelor mele celor mai distinse.

Arhivele Naționale Istorice Centrale București, fond Iancu Flondor, dosar 32, f.6-7.
Concept.

13

Chișinău, 24 noiembrie 1922. Scrisoarea lui Dimitrie Bogos adresată lui Iancu Flondor prin care-i face cunoscută situația politică din Basarabia, unde, după dispariția Partidului Național Moldovenesc – care a realizat Unirea din 1918 – au apărut mai multe partide și grupări politice: liberali, țărâniști, democrați, averescani ș.a., care au lăsat problema națională în mare suferință, și-l roagă să-i comunice punctul său de vedere dacă n-ar fi nimerită constituirea unui partid comun al basarabenilor, transilvănenilor și bucovinenilor pentru a “dărâma citadela politică de putregai de la centru”.

Mult stimat D-le Flondor,

Să nu vă mire scrisoarea mea, vă consider ca pe un frate mai mare, am o deosebită admirație față de vederile D-tale politice. Dacă aș fi din Bucovina aș fi alături de D-ta ca un cât mai devotat aderent.

Poate vă amintiți că într-un moment dat, la un pas serios în viața mea pe care trebuia să-l fac, m-am adresat Dv. să mă sfătuiți. M-ați ascultat ca un părinte și m-ați sfătuit. Acest fapt mă face ca din nou să solicit părerea D-tale.

Situația politică din Basarabia, probabil D-ta ești la curent, parcă ar trece într-o fază nouă când trebuie să se aleagă bobul de mazăre, se prezintă așa: liberalii în frunte cu Ciugureanu; un grup, așa zis țărănist independent, cu Inculeț; alt grup, la fel țărănist independent, cu Peliva<n>; pe urmă țărăniștii adevărați cu Halipa; un grup independent-democrat cu mine <D. Bogos> și în fine averescanii cu Niță. Este un tablou trist pentru ziua de astăzi, pentru că motivele de despărțire ar fi numai chestia națională. Ar trebui să fie internaționaliștii cu Inculeț într-un grup și ceilalți la un loc. Mă veți întreba care este cauza acestei diviziuni în mai multe grupulețe? Numai rolul odios al lui Inculeț în politică; pe chestia lui ne-am divizat până la infinit. Așa că astăzi când se pare că el a rămas aproape izolat (după ruptura cu Pelivan), cu toate că liberalii îl îmbrățișează, ar fi de creat un front unic din celelalte forțe, chiar se și lucrează în direcția aceasta.

Acum, în chestia mea personală. Eu n-am chip a sta izolat fără ca să nu intru într-un partid general al țării și pentru aceasta mă adresez D-tale dorind a vă urma acolo unde veți fixa. După vederile marelui dispărut, Tache Ionescu, parcă ar fi de-a face un partid comun cu transilvănenii. Aci în Basarabia ar fi privită bine această mișcare. În orice caz, mult iubite D-le Flondor, țin însă să-ți spun că Basarabia trece printr-o criză în ce privește chestia națională și nu este timp de pierdut, trebuie de luat cele mai eficace măsuri, <fiindcă> chestiunea națională este în pericol.

În 1917-1918 în Basarabia a fost Partidul Național Moldovenesc astăzi dispărut. Atunci acest partid a făcut lucruri mari, am putea spune, că lui în mare parte <i> se datorește Unirea. Ar fi necesar de reînviat acel curent, oameni se vor găsi, trebuie o inițiativă serioasă și solidă. Așa că, dacă D-ta aprobi apropierea cu transilvănenii pe de-o parte și dai sprijinul D-tale acestei mișcări aliindu-te cu bucovinenii ajungem scopul despre care ne-ai vorbit și la București; citadela de putregai de la centru se va dărâma atunci ușor față de o forță solidă și impunătoare.

Mă rog să mă ierți pentru sinceritatea cu care am pus chestia, dar, încă odată spun că văd în D-ta un frate mai mare cărui <i> sunt devotat.

În așteptarea răspunsului D-tale, pe care îl rog din tot sufletul, rămân al D-tale

<ss> Dimitrie Bogos <m.p.>

Chișinău, Str. Horațiu 3
24 – XI - <19>22

Arhivele Naționale Istorice Centrale București, fond Iancu Flondor, dosar 5, f. 23-24.

Flondoreni, 28 noiembrie 1922. Scrisoarea de răspuns a lui Iancu Flondor adresată lui Dimitrie Bogos, șeful grupării politice democrat-independente din Basarabia, prin care-i comunică punctul său de vedere cu privire la viața politică românească, acesta nefiind altul decât colaborare și numai colaborare între toate forțele politice ale României întregite, restrângerea și tocirea

aspirităților existente, combaterea politicianismului sălbatic, a primatului intereselor de partid și a spălării rufelor murdare înaintea Europei, lucrarea în vederea “unificării sufletești” și crearea “unui front unic al tuturor elementelor patriotice pentru a duce națiunea română pe locul destinat ei de istorie”.

Flondoreni, 28 noiembrie 1922

Mult stimat Domnule Bogos,

Vă mulțumesc pentru amabila D-voastră scrisoare din 24 noiembrie a.c., și mă grăbesc să vă răspund cum urmează:

România întregită din patru țări, deși toate populate de același neam, despărțiți însă prin secolii unii de alții, cari s-au dezvoltat, fiecare în parte, astfel că în momentul unirii lor aceste patru neamuri ale neamului nostru nu reprezintă o cultură unitară, cum ar fi de dorit, pentru populația unui stat național omogen <care> trece actualmente printr-o fază critică.

Din deosebirea a patru mentalități diferite chemate însă acum, și prin tot viitorul, să colaboreze împreună la prosperitatea unei singure țări rezultă firește dificultăți cari se manifestă zilnic în lipsa de coeziune fără care nu se poate închipui acea solidaritate ideală, cu un cuvânt, unificarea sufletească atât de mult dorită și căutată din nefericire până acum pe căi greșite.

Cu toate acestea sunt convins că vom învinge aceste dificultăți și, nu mă îndoiesc nici un moment, că amalgamul acestor patru mentalități deosebite va da un rezultat splendid și va pune națiunea noastră la locul cel important destinat ei de istorie. Pentru mine soluția chestiunii e limpede. Trebuie căutat mijlocul cel mai potrivit pentru a înlesni tocirea aspirităților cari rezultă din diferențierea acestor patru mentalități. Fricțiunea amintită trebuie însă a o restrânge la cel mai mic cerc posibil pentru a evita o săpare de prăpăstii între cele patru provincii. Calea urmată până acum de acele guverne a fost atât de greșită, încât aceste patru ramuri se prezintă astăzi cu mult mai puțin unificate sufletește decât înaintea unificării politice. Rezultatul acesta nefast, pe care nu-l poate tăgădui nici un om cu mintea întreagă, e cea mai bună dovadă că ce-a făcut până acum oficialitatea română n-a fost bine. Nu se apropie suflet de suflet prin bruscări sau prin măturoid, ci o astfel de atitudine trebuie firește să producă contrarul. Dacă ne întrebăm: Cum se poate ca oameni cuminți cu sentimente patriotice se dedau la acțiuni (aprind casa în care locuiesc) fără a-și da seama de urmări? Nu putem decât, cu durere, să răspundem “nu știu sărmanii ce fac”. Eu îi privesc cu minți turburate de otrava politicianismului de partid care îi preocupă în așa măsură încât îi întunecă atât judecata cât și sentimentele patriotice.

Începând din anul optsprezece strig în zădar ca-n pustiu, începând de la rege până la cel mai neimportant cetățean: Colaborare! Colaborare! Colaborare! Numai într-un guvern de colaborare unde vor fi reprezentate acele patru ramuri diferențiate, numai într-un astfel de cerc restrâns, se va putea produce acea tocire a aspirităților amintite și numai acolo se va dobândi o rezultantă armonică din patru mentalități diferite, mai ales, dacă vor fi aleși în acele patru grupuri ce este mai bun și mai capabil.

Numai în acest cerc este admisibil procesul, fie cât de violent, al unificării sufletești; numai acolo, la urma urmelor, admit chiar și pălmi, în afară însă odată părăsită sala Consiliului de Miniștri, Consiliul n-are voie să se prezinte altfel decât ca un corp solidar. Aici zace toată buba regresului nostru, atât în privința unificării sufletești, cât și a prosperității noastre în genere. Ea se poate caracteriza cu puține cuvinte: Fiecare din partidele cele vechi nu doresc decât să facă în țările realipite prozeliți, să-și întărească fiecare poziția lui politică pentru a stăpâni singur situația lovind sălbatic în ceilalți fără a-și da seama că lovește în patria lui proprie și o degradează în străinătate,

spălând înaintea Europei întregi rufe murdare. Este acea nenorocită mentalitate pătimasă a Vechiului Regat unde interesele de partid primează asupra oricărui sentiment.

Răspunsul care-l doriți D-voastră e: un unic front al tuturor elementelor patriotice ale menționatei patru ramuri pentru a combate în mod solidar metodele practicate până acum, imposibile pentru viitor.

Nu pot decât să vă sfătuiesc a vă consolida în Basarabia într-olaltă într-un singur grup puternic național democrat pentru a vă atașa în urmă la elementele din țările celelalte cu același credeu politic. Începutul pare-mi-se că s-a făcut prin contopirea Partidului Democrat din Vechiul Regat cu Partidul Național din Transilvania. Fie într-un ceas bun!

Vă rog să transmiteți tuturor celorlalți domni salutările mele frățesti și primiți singur asigurarea deosebitei mele stime.

<Iancu Flondor>

Arhivele Naționale Istorice Centrale București, fond Iancu Flondor, dosar 5, f. 25-26.

Copie.

15

Flondoreni, 7 martie 1923. Scrisoarea lui Iancu Flondor adresată lui Iuliu Maniu prin care-l felicită pentru atitudinea sa favorabilă întronării în România "a dreptății și legalității" și consideră și el că într-adevăr "atât din punct de vedere formal cât și material parlamentul actual nu are căderea a legifera constituția".

Flondoreni, 7 martie 1923

Iubite Domnule Maniu,

Aveam de mult intențiunea să Vă scriu și profit acum de plăcuta ocazie pe care mi-o oferiți pentru a vă trimite aceste câteva rânduri.

Tot timpul am urmărit cu cel mai viu interes acțiunea Dumneavoastră politică în vederea restabilirii dreptății și a legalității vieții politice din România întregită fiind și eu convins că viitorul țării și nației noastre este strâns legat de drept și legalitate, și că visul secular al unei Români întregite, prospere și puternice nu este realizabil decât numai pe această cale.

Vă felicit din adâncul inimei pentru atitudinea demnă și neînfrântă atât a Dumneavoastră cât și a partidului național, încredințat fiind că numai astfel se va putea dobândi o colaborare a partidelor de ordine, condițiune indispensabilă pentru însănătoșirea vieții noastre publice. Împărtășesc pe deplin de asemenea și părerea Dumneavoastră că atât din punct de vedere formal cât și material parlamentul actual nu are căderea a legifera constituția.

Urându-vă cea mai desăvârșită izbândă în urmărirea acestui nobil și patriotic scop, vă rog a primi asigurarea distinșelor mele sentimente de simpatie.

<ss>Dr. Iancu Flondor <m.p.>

Arhivele Naționale Istorice Centrale București, fond Iancu Flondor dosar 32, f. 40-41.

Original.

16

Flondoreni, 28 mai 1924. Scrisoarea lui Iancu Flondor adresată lui Iuliu Maniu, președintele Partidului Național Român, prin care-și exprimă surprinderea și nemulțumirea că în chestiunea fuzionării PNR cu Partidul Țărănesc n-a fost consultat deși se cunoștea punctul său de vedere "hotărât și motivat", expus și lui Al. Vaida-Voievod, de "a nu fuziona cu nici un partid din Vechiul Regat", cu atât mai mult cu Partidul Țărănesc, care, în actuala lui înfățișare "este o apariție trecătoare" pe scena politică românească, apreciind că gestul este defavorabil însuși PNR-ului, care, "dintr-un partid vechi și matur", odată realizată fuziunea, se va dilua și va intra în rândul partidelor "fără menirea de a guverna țara".

Prea stimate Domnule Maniu,

Dl Grigorovitză, sosit azi din București, m-a informat asupra unei conversații avute cu Dv. din care rezultă că se tratează în mod serios fuziunea Partidului Național cu Partidul Țărănesc. Până acum nu am putut să cred, cu toate știrile publicate în ziare, că o hotărâre atât de importantă prin care s-ar stabili și programul politic viitor al partidului fuzionat, prin urmare un angajament cu greutate pentru tot viitorul; se va lua fără a mă consulta și pe mine, mai ales, că vă reamintiți desigur, părerea mea hotărâtă și motivată susținută față de Dv. și de Dl Vaida <era> de a nu mai fuziona cu nici un partid din Vechiul Regat, ci numai de a încheia un cartel electoral cu Partidul Țărănesc.

Cu toată simpatia mea pentru Partidul Țărănesc îl consider, în actuala lui înfățișare, ca o apariție trecătoare a vieții noastre politice, ca un tânăr viguros cu bune șanse pentru un viitor mai îndepărtat însă fără chemare de a guverna până când nu va trece stadiul de formațiune turbulentă în sânul său.

Partidul Național, ca un vechi partid politic, de o maturitate indiscutabilă, cu un trecut care-l predestinează pentru închegarea tânărului nostru stat național, pierde odată cu fuziunea din greutatea lui și desființându-se ar trece și el în categoria unor partide fără menirea de a guverna actualmente țara.

Astfel fiind, cred că nu veți lua în nume de rău dacă vă declar, cu franchețea obicinuită, că nu pot lua parte la acțiunea Ds. chiar în sensul redus de a o sprijini. Vă rog deci să nu contați la mine, cu toate că vă asigur că nu vă voi face nici un fel de dificultăți și nu vă voi împiedica în nici un fel de a realiza planul Ds. pentru care nu-mi pot asuma răspunderea.

Primiți, vă rog, asigurarea simpatiei mele nestrămutate.

<ss> Dr.I. Flondor <m.p.>

Arh. Naț. Istorică Centrale București, fond Iancu Flondor, dosar 32, f. 42-43. Orig.

NOTE:

¹ "Tribuna", Cernăuți, an. I, nr. 4 din 2/3 iulie 1919, p. 1.

² *Ibidem*.

³ Deși, Iancu Flondor, președintele partidului, făcea parte, ca ministru secretar de stat, din guvernul liberal condus de Ion I.C. Brătianu – 18-27 decembrie 1918, apoi din guvernul condus de M. Pherekyde (ad interim) de la 28 decembrie 1918 – 15 aprilie 1919. Vezi Mioara Tudorică, Ioana Burlacu, *Guvernele României între 1866-1945*, în "Revista Arhivelor", București, an. XLVII, vol. XXXIII, nr. 2/1970, p. 411.

⁴ "Bucovina", Cernăuți, an. I, nr. 51 din 21 mai 1919, p. 1.

⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 26/1920, f. 47-48.

⁶ "Monitorul Bucovinei", Cernăuți, fasc. 10 din 28 ianuarie 1919, p. 4.

⁷ "Vremea nouă", Cernăuți, an. IV, nr. 59, din 18 iulie 1920, p. 1.

⁸ "Bucovina", Cernăuți, an. I, nr. 107 din 1 august 1919, p. 1. Actul constitutiv al Ligii Poporului din aprilie 1919, prevedea: Aplicarea riguroasă a prevederilor Constituției; înfăptuirea reformei agrare cu trecerea efectivă și imediată a pământului în mâinile sătenilor; reformă electorală prin introducerea votului universal, direct, secret și obligatoriu, cu reprezentarea naționalităților; descentralizarea administrativă. Vezi M. Mușat, I. Ardeleanu, *Viața politică în România 1918-1921*, ed. II, București, Ed. Politică, 1976, p. 242.

⁹ "Dreptatea", Cernăuți, an. I, nr. 1 din 21 mai 1920, p. 1.

¹⁰ "Voința poporului", Cernăuți, an. VI, nr. 2 din 3 mai 1919, p. 1.

¹¹ Idem, nr. 26 din 18 octombrie 1919, p. 1.

¹² Detalii, vezi Petru Rusșindilar, *George Grigorovici și social-democrația în Bucovina*, Ed. Fundației "Constantin-Titel Petrescu", București, 1989, pp. 139-146.

¹³ Ioan Scurtu, *Politica internă a Guvernului Blocului Național Parlamentar (decembrie 1919 – martie 1920)*, în "Revista Arhivelor", nr. 1/1975, p. 47.

¹⁴ Programul de reforme propus de guvernul condus de Alex. Vaida-Voievod. Vezi, *Ibidem*, pp. 49-53.

¹⁵ "Socialismul", București, an. XIV, nr. 118 din 4 iunie 1920, p. 1.

¹⁶ M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 362. Aici se pot vedea partidele politice participante la alegerile parlamentare din anii 1919, 1920 și 1922, precum și numărul voturilor obținute, în afara partidelor regionale.

¹⁷ Arhivele Naționale Suceava, fond Prefectura jud. Câmpulung, dosar 6/1920, f. 65 – Candidatul Ion Candrea, țaran din com. Dorna Candrenilor, jud. Câmpulung, a fost ales, după balotaj, în scrutinul din 6 iunie 1920.

¹⁸ Greșeală de tipar. Trebuie să fie cifra 2.132 voturi altfel ar fi trebuit declarat ales candidatul următor, Vasile Bodnărescu, cu 1.981 voturi, ziarul "Socialismul", nr. 116 din 2 iunie 1920, p. 2 îl nominalizează pe Ifrim Popescu ales.

¹⁹ Arhivele Naționale Suceava, fond Prefectura jud. Suceava, dosar 2/1920, f. 13.

²⁰ "Socialismul", București, an. XIV, nr. 118 din 4 iunie 1920, p. 1.

²¹ Radu Economu, *Iancu Flondor. Date inedite din Arhivele Statului*, în "Analele Bucovinei", Ed. Academiei Române, an. I, nr. 1/1994, București, 1994, pp. 55-65.

²² Un interesant articol, comentând documente din fondul Iancu Flondor, aflate în xerocopie la Arhivele Naționale Suceava, intitulat *Concepții politice la Iancu Flondor și Ion Nistor*, publică Florin Pintescu în "Codrul Cosminului", Analele Științifice de istorie ale Universității "Ștefan cel Mare" Suceava, seria nouă, nr. 1(11), 1995, pp. 252-258.

²³ Telegrama a fost publicată de Ioan Cocuz, în *Unirea Bucovinei cu România (aspecte militare)*, Ed. "Suceava", 1997, anexa nr. 18, p. 116, cu data de **11 noiembrie 1918**.

²⁴ Scrisoarea Senatului și Delegației Universității București a fost publicată în ziarul "Glasul Bucovinei", Cernăuți, an. I, nr. 35 din 26 decembrie 1918, p. 2.

²⁵ Zălog, amanet.

²⁶ Să moară consulii. Aici, cu sens de: Să moară dușmanii.

²⁷ Mai degrabă s-ar potrivi expresia că Iancu Flondor era adeptul **unui stat național unitar descentralizat** (n.n.).

²⁸ Legea pentru reforma agrară din Bucovina a fost publicată în Monitorul Oficial nr. 93 din 30 iulie 1921. Cu privire la reforma agrară din Bucovina vezi și articolul lui Vasile Grecu, *Cu privire la reforma agrară* în care afirmă că suprafața "de 60.000 fălci destinată împroprietăririi țăranilor este mult prea mică spre a putea pune mica proprietate pe temelie trainică și sănătoasă. Deși în Bucovina este pământ mai puțin totuși ar fi posibil ca suprafața <expropriată și destinată împroprietăririi> să crească cel puțin îndoit sau întreit în "Glasul Bucovinei", Cernăuți, an. I, nr. 31 din 21 decembrie 1918, p. 2.

²⁹ Șeful depoului de locomotive.

³⁰ Scrisoarea a fost publicată de G. Irimescu și N. Cărlan cu titlul "*Dacă nu sunt Eminescu, totuși sunt fratele lui*" (în "Bucovina literară", Suceava, serie nouă, an X, nr. 1 (107), ianuarie 2000, pp. 24-27, fără anexa intitulată *Din fuga condeiiului*).

*Un bust al lui M. Eminescu, operă a sculptorului Hette, așezat în Grădina Publică din Cernăuți, a fost vernisat abia la 7 decembrie 1930. "Făt-Frumos", Cernăuți, an.V, nr. 6 (noiembrie-decembrie), 1930, p. 217.

³¹ Distinși oameni de stat.

³² Un astfel de bețivan, nerușinat și mincinos, om de nimic, golan, trișor, un excroc care nu are nici o onoare.

³³ Savant cu cartea (în mână), incapabil de gândire originală.

³⁴ (A avea) trecere la mulțime.

³⁵ Sângele apă nu se face.

³⁶ "Dacă vom cerceta istoria răsturnării lui Cuza, afirmă M. Eminescu, vom afla că aproape toți conspiratorii, afară de câțiva amăgiți, erau străini. Străinii au adus un străin". M. Eminescu, *Opere*, vol. XV, București, Ed. Academiei Române, 1993, p. 1079.

³⁷ Scrisoarea a fost publicată de Radu Economu, *op. cit.*, anexa 2, p. 61, nedatată. Datarea s-a făcut după scrisoarea de răspuns a gen. Al. Averescu, din 2 septembrie 1920, aflată în dosar.

Preocuparea de a pune în lumină personalitatea lui Teodor Bălan este un fapt firesc, care decurge din necesitatea de a restitui valori, de a reconstrui în cunoștință de cauză, și, de ce nu, de a repara o nedreptate care a însoțit ultimii ani de viață ai istoricului și care s-a prelungit, timp de câteva decenii, în posteritate.

Dar dincolo de portretizările succinte și unilaterale, presărate în paginile unor sinteze, publicații, reviste și ziare, dincolo chiar de expunerile referitoare la atitudinea lui T. Bălan față de materialul arhivistic, față de documente, de un folos neîndoielnic rămâne cercetarea și valorificarea informației păstrate încă în fondurile documentare. Pe seama manuscriselor lăsate la Arhivele Naționale Istorice Centrale se poate contura un program extrem de ambițios, mergând de la recuperarea pură și simplă a lor și până la inserția acestora în ansamblul lucrărilor de Istorie a Românilor.

Consecvenți în dorința noastră de a descoperi și publica note, articole și studii legate de activitatea istoriografică a cărturarului bucovinean (și asemenea universitarului cernăuțean Ilie Luceac, inițiatorul rubricii *Arhiva istoricului Teodor Bălan*, găzduită în paginile revistei "Glasul Bucovinei"), aducem în atenție încă o restituție documentară: *Gărzile naționale din Bucovina în anul 1848*. Materialul ales de noi se păstrează la București, în depozitele Arhivelor Naționale Istorice Centrale și reprezintă primul din cele două exemplare, respectiv primele 27 de file din cele 59 câte are dosarul nr. 11. Textul, în formă dactilografiată și manuscrisă, conține corecturi cu cerneală și în creion.

GĂRZILE NAȚIONALE DIN BUCOVINA ÎN ANUL 1848

1. Înființarea gărzilor naționale

În urma evenimentelor din Viena, întâmplate la 13 Martie 1848, s-a procedat, în Austria la acordarea de libertăți politice. Două zile mai târziu, la 15 Martie împăratul Ferdinand, vădit impresionat de cele întâmplate, a promis cetățenilor libertatea presei, constituirea unui parlament și înființarea de gărzi naționale.

După lansarea acestui decret s-au alcătuit la repezeală Statutele gărzilor naționale. Ele au fost publicate în 8 Aprilie 1848¹. În toate localitățile cu un număr de peste 1000 suflete urmau să se înființeze asemenea gărzi naționale. Din ele făceau parte în mod obligator toți bărbații valizi în vârstă de 19-50 ani. Gărzile naționale erau organizate, ca și armata, în companii și batalioane. Tot 60-150 inși formau o companie, și tot 4-6 companii un batalion. Companiile erau comandate de căpitani, iar batalioanele de ofițeri superiori.

Gărzile urmau să aparțină Ministerului de Interne, deci autorităților civile. Asupra lor aveau să dispună Guvernorii provinciilor, prefecții și primarii.

Scopul gărzilor naționale? Să grijească de liniște, să vegheze asupra independenței țării și să apere constituția și pe împărat. În fond gărzile naționale n-au fost decât organe pentru apărarea noii ordine în stat, pentru asigurarea existenței noilor instituții democratice ce urmau să se înființeze. Ele erau o poliție în plus pe lângă cea oficială, pentru suprimarea oricărei încercări ce s-ar face de cătră reacționari pentru desființarea organizației democratice nou create.

¹ Statut über die Organisation der Nationalgarde in dem öster. Kaiserstaate, Wien, 8. April 1848, foaie volantă

Membrii gărzilor naționale erau uniformați. Uniformele lor nu erau la fel, ci variau dela o localitate la alta. În Viena uniformă lor se constituia dintr-o pălărie cu margini largi, o bluză și pantaloni de culoare sură. Unii membri purtau și săbii.

Din gărzile naționale făceau parte integrantă și Legiunile academice, care s-au format în centrele universitare și în localitățile mai mari unde se găseau licee de băieți. La Universități Legiunile academice erau organizate pe Facultăți. Studenții unei Facultăți formau o unitate separată. Și Legiunile academice erau organizate în companii și batalioane. În Viena unitatea cea mai numeroasă era cea a studenților în drept, care dispunea de 8 companii.

Se știe ce uniforme purtau membrii Legiunii academice din Viena. Uniforma lor se compunea din pantaloni suri fără găitane, bluză albastră cu epoleți și cu un rând de nasturi negri concavi, o pălărie împodobită cu o pană neagră. Pe pălărie era indicată unitatea și compania².

Legiunea academică din Viena număra 31 companii cu 4665 membri. Garda națională de aici împreună cu Legiunea Academică dispunea de un număr de 42354 membri³.

Garda națională și Legiunea academică au delegat un comitet comun, un comitet de siguranță zis "Sicherheitsausschusz". Acest comitet era conceput ca un organ auxiliar al puterii executive și urma să facă pe mijlocitorul între popor și Minister. În fond nu era decât o echipă polițienească care exercita puterea asupra cetățenilor și se străduia să influențeze actele de guvernământ ale Ministerului de Interne sau ale tuturor Ministerelor⁴.

Comandantul suprem al gărzilor naționale și al Legiunii academice din Viena a fost generalul Ernst conte de Hoyos.

Exemplul Vienei a fost imitat de orașele austriace din provincie, întâiu de capitalele provinciilor și pe urmă de cele ale județelor. Dar au fost și târguri mai mici care au ținut să aibă gărzii naționale.

Firește că orașul Cernăuți nu putea să rămână mai pre jos de capitalele celorlalte provincii austriace. Și aici s-a înființat o gardă națională și o legiune academică. Încercări de a înființa gărzii naționale s-au făcut și în unele orașe și târguri din restul Bucovinei. Profesorul L.A. Staufe-Simiginowicz, unul din martorii oculari, ne relatează că în Cernăuți membrii gărzii naționale au fost ridiculizați de soldați, fiindcă făceau exerciții fără arme⁵.

Dacă garda națională a fost înființată pentru a asigura liniștea, atunci prezența ei în Cernăuți a devenit necesară din cauza înmulțirii cazurilor de tulburare a liniștii în cursul nopții. Obiectul acestor manifestații ostile a fost îndeosebi comisarul de Poliție Kamienobrodzki, căruia i-au fost sparte geamurile de mai multe ori în cursul lunii Aprilie 1848. Guvernorul Bucovinei Gheorghe Isăcescu a raportat autorităților sale superioare că acest funcționar nu se bucură de simpatii nici la boieri, nici la poporul de jos, fiindcă expediase, după cum se credea, autorităților vieneze rapoarte mincinoase despre Bucovina⁶. Ziarul polonez "Rada Narodowa", Nr. 15 din 1848 a adus știrea că lui Kamienobrodzki au fost sparte geamurile de trei ori.

Cazul Kamienobrodzki a fost de mai mare amploare decât s-ar crede. Un grup de elevi de liceu din cursul superior, mai cu seamă de origine poloneză, încurajați de anumite elemente de aceeași origine rămase necunoscute, înarmându-se cu săbii și puști, au intrat într-o zi în locuința lui și l-au somat să părăsească orașul în curs de 24 de ore. După mai multe parlamentări, termenul a fost prelungit pe 7 zile. Ziarul "Siebenbürger Bote" din Sibiu Nr. 45 din 15 Mai 1848, pag. 183 își exprimă indignarea susținând că "exilarea unui funcționar numit de împărat care n-are altă vină decât că a fost prea zelos în exercițiul funcțiunii sale, numai din cauza urei

² Heinrich Rescheuer: *Das Jahr 1848*, Wien 1872, Verlag von R.v. Waldheim, vol. 11, pag. 24

³ Paul Molisch: *Die Wiener akademische Legion und ihr Anteil an den Verfassungskämpfen des Jahres 1848*, Wien 1922, Alfred Mölder, pag. 55

⁴ *Genaue Darstellung der denkwürdigen Ereignisse des Jahres 1848*, Wien 1849, Verlag der Wenedikt-schen Buchhandlung, pag. 137.

⁵ L.A. Staufe-Simiginowicz: *Reminiscenzen aus der Revolutionszeit*, apărut în "Bukowiner Nachrichten" din 5 Mai 1895, nr. 1984.

⁶ Anexa nr. 1.

nejustificate nutrită de unii minori, violarea domiciliului, a cărui inviolabilitate îi era garantată de constituție, condamnarea fără interogator a unui funcționar îmbătrânit în serviciu de câtră unui elev de școală este o obrăznicie” ... “care te face a crede că au dispărut toate virtuțile”. Corespondentul ziarului mai adaogă că funcționarului amintit i s-a acordat toată apărarea necesară. Elevii au fost desarmați, iar doi cetățeni au fost angajați pentru paza sa personală.

Dar cu întâmplarea povestită calvarul comisarului Kamienobrodzki încă nu s-a terminat. O zi după arestarea lui decătră elevi, soția și copilul său s-au îmbolnăvit de holeră murind subit. Pentru a preîntâmpina alte demonstrații ostile, K. a plecat la mănăstirea Putnei. Odată cu el a plecat la Putna și primarul orașului Cernăuți Suchanek.

S-a demonstrat și s-au spart geamurile și la profesorii de liceu Iosef Pompe și Peter Bonnet. Nu știm de ce a trebuit să sufere prof. Pompe, dar prof. de fizică Bonnet a fost învinuit că a înaintat autorităților școlare rapoarte defavorabile elevilor.

În noaptea de 25 Iunie s-au spart geamurile funcționarului dela Tribunal Dimitrie Bendella. Întrucât acest domn se bucura de simpatii la toate straturile sociale, fapta comisă a fost desaprobată. Pentru a repara greșala, demonstrații i-au făcut a doua noapte o serenadă. Grupul de demonstrații se recruta aproape exclusiv din tineri meseriași și calfe.

Tot în noaptea de 25 Iunie s-au spart geamurile și preotului romano-catolic Anton Kunz, o personalitate foarte cunoscută și foarte bine apreciată de publicul cernăuțean. Cazul s-a petrecut astfel. Un ucenic s-a înecat în Prut. Se zice să preotul Kunz să fi cerut o taxă prea mare pentru înmormântare și de aceea ucenicul a fost înmormântat fără preot. Noaptea i s-au spart preotului ferestrele. Știrea despre taxa ridicată s-a dovedit neadevărată.

În toate aceste manifestări, pe cât de neavenite pe atât de regretabile, “Gazeta de Transilvania” în numărul din 6 Mai 1848 nr. 37, pag. 156 n-a văzut decât “spiritul de reforme” de care era animată populația Bucovinei, îndeosebi tineretul.

Deci motive pentru intensificarea pazei în cursul nopții și odată cu ea pentru înființarea unei gărzi naționale care să grijească alături de Poliție de siguranță și liniște erau destule.

Îndemnul pentru înființarea unei gărzi naționale la Cernăuți a venit dela pensionarul Valentin din Viena, care pe vremuri fusese funcționar în Cernăuți. Acesta a trimis unui cunoscut din Cernăuți o scrisoare în care își exprimă mirarea că la Cernăuți încă nu există o gardă națională, întrucât în toate orașele din Austria există acum asemenea gărzi.

A doua zi după primirea scrisorii, deci la 9 Aprilie 1848, o delegație de cetățeni s-a prezentat la prefectul Bucovinei Gheorghe Isăcescu cerând să li se permită a înființa o gardă națională. Existența gărzii naționale este, ziceau ei, necesară și dacă li se acordă autorizația cerută, ei sunt gata să alcătuiască un fond pentru achiziționare de arme.

Isăcescu a fost foarte prudent în darea răspunsului. El n-a dat un răspuns afirmativ, ci a invocat că deocamdată nu există gărzi naționale, decât la Viena. Încă nu s-au lansat ordine pentru înființarea de gărzi în restul imperiului. Dar delegația de cetățeni nu s-a lăsat respinsă, ci a cerut voie să se adreseze în această chestiune direct Guberniului din Lemberg, de care depindea atunci Bucovina. Isăcescu nu s-a opus acestei cereri, dar a obiectat că în cazul acesta cetățenii din Cernăuți sunt obligați să aștepte în liniște decizia Guberniului galițian⁷.

Isăcescu a raportat cazul Guberniului din Lemberg, și cu nota din 13 Aprilie guvernorul Galiției contele Stadion a răspuns, că deocamdată nu se poate împlini dorința cetățenilor din Cernăuți, dar că li se va face cunoscută data când se va putea proceda la înființarea gărzii naționale⁸.

Puțin timp mai târziu, la 16 Aprilie 1848, a apărut în colecția de legi a lui Piller din Lemberg circulara Nr. 33103 referitoare la organizarea provizorie a gărzilor naționale. Concepute ca “unul din cei mai puternici stâlpi ai instituțiilor constituționale”, gărzile se vor înființa pe comune de câtră comitete numite pentru acest scop. În capitalele provinciilor

⁷ Anexa nr. 2.

⁸ Anexa nr. 3.

comitetele vor fi constituite din guvernorul provinciei sau locțiitorul lui, din primar, din șase membri aleși de cetățeni și dintr-un ofițer comandant. În celelalte orașe ale provinciilor comitetele se vor alcătui dintr-un comisar numit de guvernor, din primar și din șase membri aleși de cetățeni. În comunele rurale comitetele vor avea în fruntea lor pe boierii satelor sau locțiitorii lor, iar restul membrilor se vor constitui din – primarul, doi delegați comunali și doi țărani aleși de popor. Primarii vor alcătui liste de tinerii și bărbații care trebuie sau pot să facă parte din garda națională. Membrii gărzilor vor depune jurământul de credință față de împărat și față de legile constituționale și se vor obliga să dea ascultare comandanților lor și să utilizeze armele permise numai pentru menținerea ordinii și liniștei “peste tot să se poarte astfel după cum se cuvine cetățeanului loial al unui stat constituțional și supusului credincios al împăratului”.

Drept urmare, prefectul Gheorghe Isăcescu a lansat la 3 Mai 1848 o circulară către “sătenii din Bucovina”, adică către locuitorii Bucovinei, în care anunță că odată cu lansarea constituției s-a făcut și “așezare unii gvardii naționale”, care se va “organiza” în localitățile cu o populație mai numeroasă decât 1000 de suflete. După “statuturi” toți locuitorii “de parte bărbătească” dela vârsta de 19-50 ani sunt obligați să facă parte din “gwardie”, și se speră că niciun cetățean “care are simțiri de cinste” nu va căuta “chipuri” să se sustragă dela această obligație patriotică. Scutiți sunt numai “slăbănogii”. Membrii gărzilor nu se vor lupta cu dușmanii împărăției, ci vor apăra “numai odihna, orânduiala și siguranța de obște în hotarul lor “sau cel mult în cel vecin, cu putere mai mare decum o pot face străjerii de noapte. Nu este obligator nici portul uniforme, nici cel al armei. În fruntea gărzilor vor sta oameni aleși de popor, fie învățătorii, fie “căprarii din oaste”, fie “persoane oștenești” sau “abșitari”, adică militari pensionați. “Așa dar” zice prefectul în circulara sa, “așezare gwardiei naționale va urma numai pentru binile lăcuitorilor și pentru aceea să aștaptă dela bunile simțiri a sătenilor Bucovinii că nu să vor dezodihni prin orânduiala aceasta, ci vor fi silitori a să supune scoposurilor pre înalte”⁹.

Cu circulara din 27 Mai 1848 Guberniul din Lemberg a interzis înființarea de gărzi naționale în comunele rurale. Aceasta probabil din cauza experiențelor rele făcute cu gărzile sătești.

După lansarea circularei lui Isăcescu s-a trecut la înființarea Gărzii Naționale în Cernăuți. În fruntea comitetului de inițiativă s-a aflat viceprefectul Bucovinei Fuglewicz. Din acest comitet a făcut parte și Gheorghe Hurmuzachi cu rang de căpitan. Populația a fost animată să se înscrie. Dar numai cetățenii din centrul orașului au arătat interes pentru gardă, locuitorii mahalalelor au refuzat participarea. În raportul lui Fuglewicz din 6 Iunie 1848 se zice că locuitorii din mahalalele Cernăuților Roșă, Caliceanca, Clocucica și Horecea “nu vreau să știe nimic de garda națională”.

Pela mijlocul lui Iunie 1848 în Cernăuți șase companii erau acum formate.

Pentru ziua de 1 Iulie 1848 a fost convocată în sala primăriei din Cernăuți adunarea constitutivă. Cu acest prilej urma să se aleagă comandantul gărzii. Președintele adunării a fost Fuglewicz. Au fost propuse pentru postul de comandant opt persoane, din care următoarele trei au întrunit voturile cele mai multe:

Colonelul pensionar Ioan Calmuțchi	55 voturi
căpitanul “ Komlenowicz	44 voturi
inspectorul silvic Prosch	28 voturi

Comandant provizor al gărzii a fost ales inspectorul Prosch.

Prefectul Isăcescu a înaintat raportul său despre adunarea constitutivă a gărzii, recomandând Guberniului din Lemberg, pe primii trei aleși, dar menționând că Ioan Calmuțchi este cel mai bun, fiind un fiu al Bucovinei și bucurându-se de mare încredere la popor.

Între timp cele șase companii ale gărzii au fost întrunite într-un batalion, sub comanda provizorie a lui Prosch.

⁹ Anexa nr. 4.

La 25 Iulie 1848 Prosch s-a adresat Prefectului Bucovinei cu o cerere interesantă. El zice că în urma demersurilor făcute de patrioții Bucovinei, cererea pentru obținerea autonomiei Bucovinei a devenit generală. Dacă dorința populației se va împlini, după cum este de așteptat, atunci va fi nimerit să se numească de pe acum pentru garda națională un comandant superior. Nu poate veni în vedere decât col. Calmuțchi care întrunește încrederea întregii populații. Prefectura este rugată să propună numirea acestui domn.

Târziu de tot, cu decizia imperială din 23 Sept. 1848, col. Calmuțchi a fost numit comandant al gărzii naționale din Cernăuți¹⁰.

Cu timpul, numărul membrilor gărzii s-a ridicat la 654 bărbați și tineri, organizați într-un batalion. Companiile se constituiau dintr-un număr de 100-130 membri. După trecerea gărzii sub comanda col. Calmuțchi batalionul se constituia din 663 membri și dispunea la 14 Decembrie 1848 pe lângă comandant, de un aghiotant de batalion, un medic, șase căpitani, șase locotenenți, 18 sublocotenenți, 12 plutonieri majori, 70 caporali și 10 tamburi.

Alegerea uniforme era cam grea, fiindcă nu exista un model unitar. În cele din urmă s-a convenit ca uniforma să fie următoarea: Bluză albastră cu peclite roșii, pălărie neagră cu margini largi împodobită cu o cocardă albastră-roșie, culorile Bucovinei, și cu un smoc de pene negre, pantaloni suri cu dungi roșii. La urmă venea sabia¹¹.

Pentru a putea face serviciul în cursul nopții, era necesar să se pună la dispoziția gărzii un număr corespunzător de puști. În luna lui Mai s-a cerut un număr de 30-40 de puști. În luna lui Iulie s-au cerut Diviziei din Cernăuți 40-50 puști și câte 10-20 cartușe de fiecare pușcă. Cu adresa din 10 Iulie 1848 comandantul Diviziei din Cernăuți a răspuns Prefecturii Bucovinei că nu se pot elibera puștile cerute, Divizia nedisponând de puști rezerve. În August 1848 comanda gărzii din Cernăuți a raportat Prefecturii Bucovinei că pentru nevoile gărzii "s-au comandat" 400 puști. Dar nu s-a livrat nicio pușcă. La 21 Sept. 1848 căpitanul gărzii Carl Gretz, a cerut Prefecturii Bucovinei un număr corespunzător de arme. Dacă nu i se vor elibera armele cerute, comanda gărzii se va adresa Ministerului de Interne.

Între timp garda națională ajunsese în posesia a 30 de puști. Cum acest număr era insuficient, comanda gărzii a cerut la 19 Oct. 1848 un număr de 1000 de puști. Aceste puști să se livreze din stocurile armatei, fie din Viena, fie din Lemberg. Nu s-a livrat nimic.

Neprimind puștile cerute, comanda gărzii s-a adresat la 7 Dec. 1848 Guberniului din Lemberg cerând un număr de 800 de puști. Guvernorul Galіției Zaleski a răspuns cu adresa din Ianuarie 1848, că nu se pot furnisa puștile cerute fiindcă depozitul de munițiuni al Guberniului nu mai posedă puști.

Exemplul dat de orașul Cernăuți a fost imitat de unele orașe din provincie.

Pela mijlocul lui Mai 1848 comisarul din Suceava Ignatz Spausta a convocat o adunare pentru constituirea gărzii naționale, la care a luat parte un număr infim de cetățeni. Cei mai mulți oratori au cerut să se renunțe la intenția înființării unei gărzii naționale, deoarece în caz de înarmare a gărzilor se vor ivi conflicte.

Adunarea s-a terminat fără să fi luat vreo hotărâre.

Văzând intenția autorităților care îndemnau poporul la participare, un număr mai mare de Români din Suceava s-au adresat Guberniului din Lemberg, rugând să se abandoneze intenția înființării unei gărzii civice pentru orașul Sucevii, de oarece cetățenii orașului Suceava sunt sărmani și nu sunt în stare să susțină un nou corp de siguranță. Guberniul din Lemberg a răspuns, invitând Prefectura Bucovinei să nu exercite nici o presiune asupra populației orașului Suceava.

Cu toată opoziția populației românești, autoritățile totuși au procedat la înființarea unei gărzii la Suceava. Comandant al gărzii a fost ales comisarul Spausta, asistat fiind de căpitanul Ilie Pruncul, baronul Iosif Capri, judecătorul Rudolf Regius, cetățenii Franz Zierhofer, Iosef Ebelin și alții.

¹⁰ "Bucovina", Nr. 3 din 3 Noemv. 1848, supliment, pag. 27. Anexa nr. 7.

¹¹ Staufe-Simiginowicz: o.c.

A fost aleasă următoarea uniformă: Bluză albastră cu peclite roșii la guler, la mâneci, nasturi de metal galbeni, pantaloni suri cu dungi roșii, palton sur cu două rânduri de nasturi negri, pardesiu de pânză albă cu nasturi de culoare deschisă, fular de mătăsă neagră, cisme negre, pălărie împodobită cu o pană neagră și o cocardă albastră-roșie, culorile Bucovinei. Pentru timpul verii era prevăzută basca care urma să fie de culoare sură cu dungi roșii, având în față o rosetă albastră-roșie.

În total s-au recrutat în Suceava 246 membri, formând patru companii, câte 60 inși de companie. Aceste patru companii formau un batalion.

Târziu de tot, în luna lui Septemvrie 1848, s-a înființat o gardă națională și în orașul Sirete, vechea capitală a Moldovei depe timpul lui Lațcu Vodă. S-au înscris 81 de membri, dintre care numai 40-45 au fost prezenți la apel. În Noemvrie 1848 numărul a crescut la 92, formând o singură companie. A fost ales și în urmă numit comandant căpitanul Gerstlacher, care dispunea de 4 ofițeri, 14 subofițeri și un tambur. Din comitetul de patronaj au făcut parte și Românii Teodor Zus și Ștefan Botezat.

Și în orașul Rădăuți s-au făcut încercări pentru înființarea unei gărzii naționale. Dar înființarea ei n-a fost pe placul populației românești și de aceea s-a părăsit intenția de a înființa o instituție nedorită de majoritatea cetățenilor. Orașul Rădăuți a rămas fără gardă națională.

Târgurile Vijnița și Sadagura și-au exprimat dorința să aibă câte o gardă națională. O asemenea gardă s-a înființat numai în Sadagura, dar membrii ei având conflicte cu armata staționată aici, garda a fost desființată în luna lui Iulie 1848.

2. Legiunea academică

În Cernăuți s-a înființat și o Legiune Academică după modelul celeia din Viena. La 6 Mai s-a ținut adunarea constitutivă. S-au înscris în legiunea academică elevii cursului filosofic al Liceului de băieți, adică din ultimele două clase de liceu, a cincea și a șasea. Au făcut parte din ea și cetățenii absolvenți ai Universităților. Din primul an al cursului filosofic s-au înscris 64 elevi sau "studenți" cum li se spunea pe atunci. Găsim între ei și mulți Români. Numele lor este: Mihail Lucescu, Nicolai Vasilco, Gheorghe Flondor, Emil Bălășescu, Grigori Hacman, Partenie Mitrofanovici, Vasile Zota și alții. Din anul al doilea al cursului filosofic s-au înscris 41 studenți. Întâlnim între ei pe urm. Români: Mihail Gramatovici, Grigori Cantemir, Emanuel Slușanschi, Andrei Caragea, Ioan Homiuca, Iosif Smighelschi ș.a.

În ședința constitutivă din 12 Mai 1848 comandant al Legiunii Academice a fost ales avocatul Dr. Alois Alth, asistat fiind de Iosif Bendorf cu rangul de locotenent și de Dr. Karl Hillbricht cu rangul de sublocotement. După patru zile a fost comandat pentru facerea instrucției loc. Bendela dela Regimentul Sivkovich staționat în Cernăuți.

În total Legiunea academică din Cernăuți număra 126 membri.

Nu știm dacă membrii Legiunii academice purtau uniforme. Atâta se știe că gradații ei purtau în serviciu săbii. Arme n-au avut. S-au făcut colecte de bani pentru achiziționarea de arme, dar rezultatul colectei a fost aproape zero.

3. Activitatea Gărzii și a Legiunii Academice din Cernăuți

Menirea Gărzii naționale și a Legiunii academice a fost să asigure liniștea grav compromisă de unele elemente iresponsabile. Nu se poate nega că la început membrii acestor două instituții democratice și-au făcut pe deplin datoria, colaborând în mod efectiv cu poliția și armata la asigurarea liniștei. Când în luna lui Iunie 1848 s-au înmulțit excesele în cursul nopții, membrii gărzii naționale au patrat pe străzile orașului alături de polițiști și soldați. În Octomvrie 1848 activitatea gărzilor și a Legiunii academice a fost mai intensă. În Viena izbucnise revoluția și avu repercusiuni și asupra psihicului cetățenilor din Cernăuți. Excesele s-

au înmulțit, iar scandalurile și spargerile geamurilor au fost foarte frecvente. S-a dat atunci ordin ca la orele 10 seara să se închidă crâșmele și restaurantele, iar echipe de soldați și de Gardă Națională să patruleze pe străzile orașului¹².

Dar tentația pentru tineret era prea mare. În Viena atât Gărzile Naționale cât și Legiunea Academică se aflau în luna lui Octomvrie 1848 în fruntea revoluției. Se putea așadar ca suratele lor din Cernăuți să rămână liniștite și să nu-și depășească atribuțiile?

S-a întâmplat așadar ceea ce nu s-a putut evita. Atât Garda Națională cât și Legiunea academică din Cernăuți și-au depășit atribuțiile comițând acte de imprudență, contribuind astfel la intensificarea nesiguranței și a neliniștei. Din organe instituite pentru asigurarea liniștei, ele au devenit elemente turbulente producând groază și împrăștiind frică. Ele au devenit astfel un factor al desordinii și sileau autoritățile să ia măsuri împotriva lor.

Nu s-au putut capta toate încălcările comise de Gărzile Naționale. Numai o foarte mică parte din ele a putut fi reținută. Cunoaștem numai două cazuri din multele care s-au întâmplat.

În Octomvrie 1848 a fost mutat la Cernăuți agentul fiscal Zarevici. Odată cu el a sosit la Cernăuți un membru al Gărzii Naționale din Tarnopol pentru a comunica colegilor cernăuțeni că Zarevici e element periculos. Această știre a fost deajuns pentru Garda Națională care a și procedat la arestarea lui Zarevici. Despre acest caz a raportat și ziarul "Bucovina". Redacția acestui ziar a relatat că a sosit funcționarul Z., cunoscut publicului din cauza atitudinii sale avute în anul 1846 împotriva țăranilor răsculați. Cetățenii "liberali" ai Cernăuților, zice ziarul, l-au arestat, au comandat o trăsură și l-au expediat în Galiția de unde venise¹³.

Alt caz. Într-o noapte s-au spart ferestrele și s-au cântat cântece obscene în fața casei funcționarului Ianovici. Tot în noaptea aceea s-au spart geamurile la alți doi cetățeni. Cu acest prilej au fost arestați câțiva din răufăcători. Dânsii erau calfe. A doua zi au apărut mai mulți meseriași în birourile Primăriei cerând liberarea colegilor lor. Au fost eliberați numai atunci când meșterii lor au dat garanțiile cerute.

Aceste cazuri au fost aduse la cunoștința Guberniului din Lemberg. Guvernorul Galiției contele Goluchowski cu nota din 28 Oct. n-a ordonat sancționarea vinovaților, ci a cerut ca membrii Gărzii Naționale care-și vor depăși atribuțiile să fie avizați a se liniști.

Guvernorul Zaleski, urmașul lui Goluchowski, a fost mai energic. Dânsul cu adresa din 11 Noiembrie 1848 a ordonat o purificare radicală a gărzilor, cerând excluderea din ele a tuturor elementelor turbulente. Astfel au fost excluse din Garda Națională toate elementele străine, venite din alte părți, toți transfugii politici, toți servitorii și toate calfele care nu contribuiau decât la compromiterea gărzilor și la desagregarea disciplinei între membri.

Și Legiunea academică s-a lăsat impresionată de tulburările întâmplate la Viena și a comis greșeli. Se cunoaște cazul profesorului de fizică dela Liceul de băieți Peter Bonnet, căruia "studenții" au spart geamurile. După înființarea Legiunii academice nu s-a schimbat mult în atitudinea studenților. În 7 Iunie 1848 prefectul Bucovinei Isăcescu a putut constata că atitudinea studenților avută împotriva prof. Bonnet a fost "scandaloasă". În cele din urmă corpul didactic al cursului filosofic s-a întrunit în ședință și după lungi debateri a alcătuit un raport pentru Minister care poartă data de 11 Ianuarie 1849. Din el Ministerul a tras concluzia că studenții cursului filosofic din Cernăuți s-au dedat la acte "desonorante și grosolane" sabotând cursurile și proferând insulte "nerușinate" la adresa profesorilor. Ministerul a găsit că anchetele aranjate de profesori s-au făcut în mod "defectuos și superficial". Nu s-a intervenit la timp și cu severitatea necesară la preîntâmpinarea și suprimarea acestor cazuri. Și aceasta numai din "slăbiciune și din un sentiment de crutare neavenită" a elementelor turbulente. Se atrage atenția corpului didactic, care poartă o mare parte din vină, să procedeze de acum înainte "cu toată autoritatea și energia" la liniștirea spiritelor, interzicând și oprind excesele. Dacă s-ar mai repeta asemenea cazuri de lipsă de disciplină și de subminare a autorității școlare, atunci organele

¹² Anexa nr. 6.

¹³ "Bucovina", Nr. 2 din 11/23 Oct. 1848, pag. 19, supliment.

școlare vor trebui să intervină cu toată severitatea trecând în caz de nevoie și la excluderea din școală a elementelor compromise. Dacă corpul didactic nu va proceda astfel și dacă din vina lui se vor întâmpla cazuri de lipsă de disciplină, atunci el va fi tras la răspundere¹⁴.

4. Legiunea academică în drum spre Viena

Dar Legiunea academică din Cernăuți a acționat și pe tărâm politic. O parte din membrii ei s-au hotărât să plece în luna lui Octomvrie 1848 la Viena pentru a lua parte la revoluție sau, cum se exprima ei pentru a deruta vigilența organelor polițienești, pentru a sprijini parlamentul din Viena în strădania lui de a fericii poporul. Adevărata intenție a lor a fost să ia parte la apărarea Vienei împotriva trupelor imperiale.

Lucrurile s-au întâmplat astfel. Într-o zi din luna Octomvrie 1848 au sosit la Cernăuți studenții vienezi de origine bucovineană Grigorovici și Ratzay. Acesta din urmă ocupase rangul de căpitan în Legiunea academică din Viena. Aceștia doi au propagat ideea înființării unui grup de voluntari, care să plece la Viena pentru a sprijini Legiunea academică de acolo în lupta ei pentru libertate. Într-una din zile s-a ținut o ședință în clădirea Liceului, la care au luat parte între alții avocatul Aloys Alth, comandantul Legiunii academice, fratele său farmacistul Wilhelm Alth, negustorul Iuster, giuvaergiul Götz și judecătorul Alexandru Costin. S-a hotărât să se expedieze la Viena un grup de voluntari și să se aranjeze o colecție pentru acoperirea cheltuielilor. Comandant al grupului a fost ales Alexandru Costin, iar subcomandanți cetățenii Theodor Beldowicz, Franz Gatkiewicz și tânărul avocat Iulius Umlauff, fiul președintelui de Tribunal Johann Carl Umlauff¹⁵.

Altă informație a trimis generalului Hammerstein din Lemberg un tâmplar din Cernăuți. Acesta s-a grăbit să raporteze în luna lui Noemvrie 1848 că în clădirea Liceului de băieți din Cernăuți se alcătuiesc liste pentru înscrierea tinerilor ca să lupte contra împăratului. Au fost captați până acum mulți studenți și meseriași. Un student a intrat în atelierul lui pentru a înscrie calfele sale "pentru Viena și Ungaria". Unii din băieți s-au dus la Liceu și au găsit aici o mare adunare de studenți condusă de niște funcționari. Aici tinerii au fost "proscriși" în liste. S-au aranjat și colecte de bani. Cine refuza să semneze, aceluia i se spărgeau noaptea geamurile. Dânsul crede că prin asemenea manopere nepermise se strică tineretul și se atâță spiritele elevilor împotriva profesorilor.

Prefectura Bucovinei a prins de veste despre expediția proiectată. La 26 Octomvrie 1848 prefectul Bucovinei Gheorghe Isăcescu, un om blajin, a raportat Guberniului din Lemberg că în urma îndemnului venit din partea unor studenți din Viena, un grup de tineri a ținut mai multe ședințe pentru a pleca la Viena unde doriau să sprijinească parlamentul. Au aderat la această idee mulți "indivizi", studenți și funcționari. Guvernământul n-a înțeles să intervină, fiindcă instituția parlamentului se bucură în Bucovina de multe simpatii. S-ar fi ivit conflicte pentru cazul că s-ar fi făcut uz de forță publică. În schimb s-a adoptat procedeul intervenției orale, a persuasiunii, pentru a îndupleca pe tineri a părăsi planul călătoriei. Dar considerându-se lipsa de mijloace și dificultățile drumului, călătoria nu era posibilă.

Totuși, câțiva tineri au plecat. Dificilă a fost obținerea autorizației de călătorie. S-au pretextat fel de fel de interese. În timp ce bărbații pretextau că pleacă, unii la Viena, alții la Lemberg, pentru aranjarea unor treburi familiare, studenții ziceau că pleacă pentru terminarea studiilor universitare.

Tinerii au plecat, dar n-au ajuns decât până la Lemberg. Aici au fost opriți și siliți să se întoarcă la Cernăuți.

¹⁴ Anexele nr. 9 și 10.

¹⁵ Mitteilungen der Sewcenko Gesellschaft in Lemberg, Band 25, 1898, pag. 19-22.

5. Desființarea gărzilor

Statul austriac n-a făcut experiențe bune cu Garda Națională și cu anexa ei Legiunea academică. În loc ca ele să servească la menținerea ordinii, ele prin amestecul în resortul puterii executive și prin propaganda revoluționară făcută în straturile de jos ale poporului au produs desordine. Ele au alunecat pe panta politică, aranjând demonstrații de stradă și îndemnând la răscoală, la revoluție. Tulburările din Viena din lunile Mai, Iunie, Septembrie și mai cu seamă Octombrie 1848 au avut loc cu participarea efectivă a gărzilor naționale și a Legiunii Academice.

E așadară firesc, ca atunci când lucrurile s-au mai liniștit, autoritățile statului să procedeze la desființarea celor două creațiuni ale revoluției dela 1848 devenite incomode.

În Bucovina desființarea Gărzii Naționale și a Legiunii Academice a avut loc în luna lui Ianuarie 1849. În primele zile ale acestei luni Sudul Bucovinei a fost invadat de armata ungară de sub comanda generalului de origine poloneză Iosif Bem. Exista temerea ca aceasta să răzbată prin Bucovina pentru a ajunge în Galiția. Anume mișcări constatate între huțanii din Valea Ceremușului păreau să confirme aceste presupuneri.

Era așadară necesar să se ia măsuri. Generalul Hammerstein din Lemberg, căruia aparținea și Bucovina, a decretat la începutul lui Ianuarie 1849 starea de asediu, anulând cu această măsură libertățile cetățenești cucerite de revoluția din anul 1848. Era firesc ca să fie desființate cu acest prilej atât Garda Națională cât și Legiunea Academică din Cernăuți.

Dar desființarea acestor două creații ale revoluției ar fi urmat și fără intervenția armatei. Vina au purtat-o ele însele. Ele s-au compromis. Cetățenii pașnici nu vedeau în membrii acestor două organizații decât o adunătură de elemente turbulente, care în loc să promoveze liniștea publică, contribuiau prin comportarea lor la crearea unei atmosfere de neliniște și de nesiguranță. Când s-a procedat la desarmarea Gărzii Naționale și a Legiunii Academice și la interzicerea portului uniforme și a armelor, nu s-a auzit nici-o voce de protest. Cetățenii erau bucuroși că au dispărut cele două instituții care n-au activat decât în detrimentul populației.

Dece a aprobat populația desființarea Gărzilor și a Legiunilor Academice? Fiindcă tânăra democrație austriacă creiașe la repezeală unele instituții parazitare fără folos pentru populație. Dacă s-a lansat noua constituție care garanta libertățile cetățenești, nu era necesar să se creeze și alte instituții pentru apărarea ei. La acest fapt s-a mai adăugat lipsa unui program de activitate, întrucât în stat existau suficiente organe care să apere siguranța cetățenilor. În cele din urmă cele două instituții erau socotite mai mult un balast, o pacoste și de aceea desființarea lor era dorită. Să mai vorbim de lipsa de maturitate și de seriozitate a tinerelor elemente din care se compuneau ele? Nu mai este necesar. Greșelile comise de ele erau prea evidente, ca să mai fie necesar a insista asupra lor.

ANEXELE 1-10

1.

Cernăuți, 1848, Aprilie 6.

Prefectura Bucovinei către Guberniul din Lemberg Despre înființarea Gărzii naționale din Cernăuți

.....

In der Kreisstadt beabsichtigten die Studierenden die Abhaltung eines Seelenamtes für die in Wien gefallenen Studierenden. Es wird aber ganz unaufsichtig dahin eingewirkt, damit dies möglichst verschoben werde.

Die Bürgerschaft rechnet noch immer mit der Bewilligung zur Errichtung der Nazionalgarde in Czernowitz, um bei einer etwaigen anderen Verwendung des hierorts befindlichen Militärs den inneren Dienst versehen zu können.

Sie bemerkte, dasz vor der Hand weigstens ein Waffenvorrath hieher gesendet werden sollte, um die Nazionalgarde bei eintretender Nothwendigkeit gleich damit versehen zu können.

Dieselbe wurde einstweilen zu Geduld verwiesen.

Gestern Nachts wurden dem Polizeioberkommissär Kamienobroszki wieder mehrere Fensterscheiben an seiner Wohnung durch unbekannte Thäter eingeschlagen und derselbe wird wohl selbst bald zur Einsicht gelangen, dasz er unter den Czernowitzer Einwohnern suf Sympathien nicht rechnen darf, ja vom Buccovinner Adel gehasst wird, der es sich nicht nehmen lassen will, dasz Kamienobrodzki stets die Treue und Anhänglichkeit der Buccoviner Einwohner an die österreichische Regierung durch Verleumdung im geheimen Wegs zu verdächtigen bemüht war.

Sonst ist durchaus keine Ruhestörung bisher eingetreten.

Is/ecescul/.

Traducere

Cernăuți, 1848 aprilie 6

..... În capitala provinciei studenții intenționează să aranjeze un Te Deu pentru studenții căzuți în Viena. Dar se influențează în mod discret ca serbarea să fie amânată pe cât se poate de mult. Totuși, cetățenii socotesc că se va permite înființarea unei Gărzi Naționale în Cernăuți, ca să poată face serviciul intern pentru cazul că armata staționată aici va fi folosită în altă parte. Ei cred că deocamdată ar fi necesar să se transporte încoace un stoc de arme, cu care Garda Națională să fie înarmată la caz de nevoie.

Dar deocamdată ei ar fi fost sfătuiți să aibă răbdare.

Ieri noaptea i s-au spart din nou de cătră făptași necunoscuți comisarului de poliție superior Kamienobrodzki în locuința sa mai multe geamuri și astfel dânsul se va convinge degrabă că nu se poate bizui pe simpatii la cetățenii din Cernăuți, ba chiar că e urât de nobilii din Bucovina, care nu pot admite ca Kamienobrodzki să calomnieze în secret pe locuitorii din Bucovina și a se îndoi de fidelitatea și de devotamentul acestora cătră regimul austriac.

De altfel nu s-a ivit până acum nici un

Isăcescul

2.

Cernăuți, 1848, Aprilie 9

Prefectura Bucovinei cătră Guberniul din Lemberg Despre înființarea Gărzii Naționale din Cernăuți

Hohes Landes-Präsidium!

Nr. 508. Gestern erhielt die hierortige Bürgerschaft ein Schreiben des zu Wien im Pensionsstande lebenden, dabei sich auch mit Privat-Agentien befassenden früheren Buccoviner Finanzwachobercommissär Valentin, worin er die Verwunderung des an diesem Landchen

theilnehmenden Wiener Bürgers ausspricht, dasz zu Czernowitz noch keine Nazionalgarde errichtet worden ist, dies doch in jeder Stadt von Österreich bereits besteht.

Heute erschien eine Bürger-Deputation bei mir mit der Bitte um die Bewilligung hiezu. Dieselbe erklärte dabei, dasz bei den dermaligen äusserst verworrenen politischen Verhältnissen die Errichtung der Nazionalgarde selbst für die Regierung wünschenswert seyn sollte und dasz die Bürgerschaft aus ihren Mitteln einen Fond bilden wolle, um die nöthigen Waffen anzuschaffen.

Auf meine Erwiderung, dasz die Errichtung der Nazionalgarde für den Augenblick noch nicht durch die Nothwendigkeit geboten zu seyne, das solche bisher hohen Orts ausser der Hauptstadt nicht gestattet worden ist und es nicht in meiner Macht steht, dem Verlangen der Bürgerschaft zu entsprechen, bat die Deputation um die Bewilligung sich in der obigen Beziehung unmittelbar an Ein Hochlöbliches Landes-Präsidium wenden zu dürfen.

Um die durch das Schreiben des Finanzwachoberkommissärs Valentin aufgeregten Gemüther möglichst zu beruhigen, habe ich der Deputation bemerkt, dasz der Bürgerschaft die Überreichung eines derlei Gesuches unbenommen bleibe, dieselbe aber die hohe Schluszfassung in Geduld abzuwarten habe.

Bei Erstattung der Anzeige hierüber finde ich ehrerbietigs beizufügen, dasz bei Bewaffnung der Bürgerschaft die Bewilligung hiezu auch von den Studierenden der Philosophie angesprochen werden wird und dasz nach der mir bekannt gewordenen Gesinnung dieser und der Czernowitzer Bürger, denselben mit Beruhigung Waffen anvertraut werden können.

Übrigens wird zur hohen Kenntnis gebracht, dasz die Czernowitzer Bürger, durch das erwähnte Schreiben des pensionierten Finanzwachoberkommissär Valentin aufgefordert, Morgen Vormittags eine Seelenmesse für die in Wien am 14./=13./ März dieses Jahres Gefallenen in der Hierortigen lateinischen Kirche abhalten lassen wolle.

Einige Abgeordnete der Bürgerschaft machten mir hievon die Anzeige und ich hielt mich nicht berechtigt die Ausführung dieses Vorhabens zu hindern, da hievon keine nachtheiligen Folgen zu besorgen sind.

Issetscheskul.

Traducere

Cernăuți, 1848 aprilie 9

Înalt Prezidiu al Țării

No. 508. Ieri cetățenii de aici au primit o adresă dela fostul comisar superior de finanțe Valentin care acum petrece în Viena ocupându-se și cu agenții particulare, adresă în care își exprimă mirarea, că în Cernăuți încă nu s-a înființat o Gardă Națională, în timp ce în toate orașele din Austria există acum câte una.

Astăzi s-a prezentat la mine o deputație a Cetățenilor cu rugămintea ca să se aprobe o asemenea Gardă. Totodată au declarat că, având în vedere situația din țară extrem de încurcată, înființarea unei Gărzi Naționale ar trebui să fie binevenită și Guvernului și că cetățenii sunt gata să creeze un fond din mijloacele lor, ca să se procure armele necesare.

La răspunsul meu că în momentul de față înființarea Gărzii Naționale nu pare a fi necesară și că o asemenea Gardă încă n-a fost aprobată de autoritatea în drept, afară doar în capitala țării și că nu stă în puterea mea să aprob cererea cetățenilor, deputația a cerut să i se permită a se adresa în privința aceasta direct Înaltului Prezidiu al Țării.

Pentru a liniști pe cât se poate spiritele tulburate de adresa Comisarului de finanțe superior Valentin, i-am răspuns deputăției că înaintarea unei asemenea cereri rămâne la bunul plac al cetățenilor, dar că aceștia trebuie să aștepte cu răbdare sosirea Înaltei Decizii.

Înaintând problema aceasta, am onoare să adaog că pentru înarmarea cetățenilor ar trebui solicitată aprobarea și a studenților în filosofie și că, având în vedere atitudinea corectă a acestora și cea a cetățenilor din Cernăuți, li se pot acorda arme cu toată încrederea.

Se mai aduce la Înalta Cunoștință, că cetățenii din Cernăuți, surescitați de citata scrisoare a Comisarului de finanțe superior Valentin, intenționează să aranjeze mâine înainte de masă un Te-Deu pentru cei căzuți în Viena în ziua de 14./-13./ martie anul corent în biserica romano-catolică de aici.

Câțiva deputați ai cetățenilor mi-au comunicat această intenție, iar eu nu m-am simțit îndreptățit să interzic aranjarea Te-Deului, întrucât acesta nu poate avea consecințe neplăcute.

Isecescul.

3.

Lemberg, 1848, Aprilie 13

Guberniul din Lemberg către Prefectura Bucovinei. Despre înființarea Gărzii Naționale din Cernăuți.

Wohlgeborner Herr!

Nr. 4828. Über den Bericht vom 9. dieses Monaths Zahl 508/A.V. ersuche ich Euere Wohlgeboren der Czernowitzer Bürgerschaft auf ihr wiederholtes Ansuchen um die Bewilligung zur Organisierung der Nationalgarde in Czernowitz schreiten zu dürfen, im Sinne der Ihnen mittlerweile zugekommenen Kundmachung vom 11. diese Monathes zu erwidern, dasz ihrem Begehren derzeit noch keine Folge gegeben werden könne und ihnen der Zeitpunkt wann dieses Korps im ganzen Lande ins Leben treten soll, im Wege der Behörden bekannt gemacht werden wird.

Euer Wohlgeboren ergebener Diener

Stadion

Traducere

Lemberg, 1848 aprilie, 13

Stimate Domnule!

No. 4828. La raportul din 9 a lunii cor. nr. 508/A.V. vă rog să binevoiți a răspunde cetățenilor din Cernăuți la repetata lor cerere pentru aprobarea organizării Gărzii Naționale din Cernăuți, că deocamdată în urma comunicării din 11 a lunii cor. nu li se poate îndeplini dorința și că li se va comunica pe cale oficială data când acest corp se va înființa în toată țara.

A Domniei Voastre sluga plecată

Stadion

4.

Cernăuți, 1848 Mai 3.

Circulara Prefecturii Bucovinei despre înființarea gărzilor naționale.

Cătră sătenii din Bucovina

Prin țircularul Creisamtului dela 2-10 a lunii trecute Nr. 463 au luat sătenii din Bucovina înștiințare, cumcă a sa înpărătească Mărire, premilostivul nostru împărat, tuturor țărilor sale au dăruit o constituție și așezare unii gvardii naționale, care după țircularul tipărit a înaltei Gubernii dela 16. April 1848 Nr. 33103 să va organizi în toate târgurile și satele în care să află mai mult decât o mie de lăcuiori.

Pentru aceia, carii nu sânt slăbănogi sau prin ștatuturile publicarisite nu sânt scutiți de intrare la pomenita Gvardii, este hotărât prin aceste ștatuturi, cumcă fiește care lăcuior de parte bărbătească dela 19-le până la al cincizăcile an al vieții sale este îndatorit a intra în Gvardia națională și nici un lăcuior a ștatului care are simjire de cinste, /nu /va căuta chipuri a să scuti de această datorie.

Oameni fără știință sau înrăutățați să vor sili a Vă bublici pe Voi, iubiți săteni, și a Vă face a crede, cumcă înpărăția are scopos a Vă face militari, cum sânt acei dela Ungariea și dela Ardeal, și a Vă îndatori a face slujbe la alte cătane, a Vă depărta dela locul șederii Voastre și a Vă sili /la /îndepărtare de acolo, a Vă lupta cu vrăjmașii înpărăției.

Nu lăsați să Vă înșale cu vorbe de aceste și să fiți încredințați, cumcă așezare Gvardiei naționale și pela târguri mari, nu are alt scopos decât a pune pe săteni în stare a apăra odihna, orânduieala și siguranția de obștie în hotarul lor sau cel mai aproape megieșit, cu mai mare putere decât prin străjerii de noapte ce să orânduieala până acum de grămadă, și care ori nu are vrednicie de credință, ori să întrebuițează spre alte scoposuri: a petrece pe oameni cu prepus prinși de străjile aceste până la scaunul care are a face slujba sa cu acest feli de oameni, a face slujba de calauzi dela un loc la altul și asupra scoposului acelora ce vreu a împotrivi orânduieala lor legiuită.

Lăcuiitorilor dela țară care vor fi chemați a intra la Gvardie națională le easte slobod a face slujba lor în straele obicinuite. Dela dănșii nu să va cere ca să-și cumpere arme, și aședar institutul acesta nu va pricinui lăcuiitorilor nici o cheltueală nici îi va împiedica în gospodărie lor. Ei vor ave dreptul a-ș alege pe învățătorii sau căpitanii lor din mijlocul lor și vor pute a-ș alege și căprarii cunoscuți a lor din oaste sau persoane oștenești ce să află în penzie sau abșitari credincioși.

Așa dar așezare Gvardiei naționale va urma numai pentru binile lăcuiitorilor și pentru aceea să așaptă dela bunile simjire a sătenilor Bucovinii că nu să vor dezodihni prin orânduieala aceasta, ci vor fi silitori a să supune scoposurile preînalte.

Dela k.k. Creisamțul Bucovinii.

5.

Cernăuți, 1848, Mai 12.

Consiliul de administrație al Legiunii academice din Cernăuți

Verzeichnis der für die akademische Legion zu Czernowitz gewählten Verwaltungsräthe.

Hauptmann: Alois Dr. Alth, Vorstand des Verwaltungsrathes.

Oberlieutenant: Ioseph Bendsdorff.

Unterlieutenant: Dr. Karl Hillbricht.

Korporal: Iohann Sobkowitz.

Garde: Anton Knisch.

-" : Dr. Ioseph Pompe.

-, - : Georg von Flondor.
 -, - : Dr. Demeter Bendella.
 -, - : Iohann Karl Umlauff senior.
 -, - : Dr. Anton Zachar.

Traducere

Cernăuți, 1848, mai 12.

Lista consilierilor administrativi aleși pentru Legiunea Academică

Căpitan: Alois dr. Alth, președintele consiliului administrativ

Locotenent: Ioseph Bensdorff

Sublocotenent: Dr. Karl Hillbricht

Caporal: Iohann Sobkowitz

Gărzile: Anton Knisch, Dr. Ioseph Pompe, Georg von Flondor, Dr. Demeter Bendella, Iohann Karl Umlauff senior, Dr. Anton Zachar.

6.

Cernăuți, 1848, Iunie 25.

Prefectura Bucovinei către Garda Națională din Cernăuți Despre intensificarea pazei în cursul nopții

Seit Kurzem findet der Unfug statt, dasz von muth-oder böswilligen Menschen zu Nachtszeit sogenannte Katzenmusik selbst bei den Wohnungen achtbarer Personen abgehalten werden und hiedurch ein Zusammenströmen von Menschen veranlaszt wird, welches leicht zu bedeutender Unordnung verleiten könnte.

Um diesz möglichst zu verhüten, ersuche ich Euer Wohlgeboten mit Bezug auf den 7 der Statuten über die Errichtung der Nazionalgarde um die gefällige Verfügung, damit eine entsprechende Abtheilung der Ihnen untergeordneten Nazionalgarde und wenigstens ein Zug jede Nacht im Einverständnisse mit den militärischen Patrouillen zur Aufrechterhaltung der Ordnung und Sicherheit unter möglichster Vermeidung ernsthafter Konflikte kräftigst mitwirke.

Traducere

Cernăuți, 1848, iunie 25

De câteva zile încoace au loc desordini, întrucât din partea unor oameni răuvoitori se aranjează zgomote pe timpul nopții, chiar și la casele persoanelor onorabile, care lucru face să se adune o mulțime de oameni prin care se poate produce o mare desordine.

Pentru a preveni pe cât se poate de bine această neplăcere, vă rog pe Domnia Voastră în baza articolului 7 din Statutele Gărzii Naționale ca să binevoiți a dispune, ca un grup din Garda Națională de sub comanda Domniei Voastre sau cel puțin o coloană să colaboreze în fiecare noapte în înțelegere cu patrurile militare pentru asigurarea ordinii și siguranței, dar cu evitarea oricăror conflicte serioase.

7.

*Wien, 1848, September 11**

Expunerea Ministrului de Interne despre numirea Comandantului Gărzii Naționale din Cernăuți

Vortrag des Ministers des Innern vom 11 September 1848 wegen Ernennung der Comandanten der in Czernowitz gebildeten 6 Compagnien National-Garde und einer Compagnie Studierender der philosophischen Lehranstalt.

Zu diesem Posten werde der pensionierte Oberst Kalmucki, der pensionierte Hauptmann Romlenowicz und der Hauptmann der National-Garde Prosch im Vorschlag gebracht.

Das galizische Landespräsidium hält dieser 3 Kandidaten in jeder Beziehung für vorkommen geeignet für der in Rede stehenden Stelle.

Der Kriegsminister spricht sich dahin aus, vorz dem Obersten Kalmucki als einem verdientem Veteran der Vorzug vor den anderen Kandidaten zugeben wäre.

Da auch von der National-Garde selbst der Oberst Kalmucki primo loco in Vorschlag gebrocht werde, so dürften sich Euere Majestät bewogen finden, denselben zum Comandanten des National-Garde Bataillons und der Compagnie Studierender zür ernennen.

Den 18 September 1848.

Neuwirth

Nach dem Einzaten der beiden Minister des Innern und des Krieges wird der primo loco genannte Candidat der Aller Höchsten Bestätigung unterlegt.

22 September 1848

Schwarzenberg

Ich eruerne den Obersten Kalmucki zum Commandanten der National-Garde und der Compagnie Studierender in Czernowitz.

Schönbrunn, 23 September 1848

Ferdinand

*„Haus-Hof-Staatsarchiv“, Wien, Kabinetts Kanzeler, Nr. 2951/1848

Traducere

*Viena, 1848 Septembrie 11**

Expunerea Ministrului de Interne din 11 Septembrie 1848, referitor la numirea Comandantului celor 6 Companii de Gardă Națională din Cernăuți și a unei Companii de studenți ai Institutului de filosofie.

Pentru acest post au fost propuși colonelul pensionar Calmuțchi, căpitanul pensionar Romlenovici și căpitanul Gărzii Naționale Prosch.

Prezidiul Țării Galiției e de părere că acești trei candidați sunt foarte potriviți pentru postul despre care e vorba.

Ministrul de Război susține, că colonelul Calmuțchi ca un veteran merituos ce este ar trebui preferat față de ceilalți candidați.

Întrucât colonelul Calmuțchi a fost propus primo loco de însăși Garda Națională, Majestatea Voastră V-ați simți înduplecat a-l numi în postul de comandant al batalionului Gărzii Naționale și a Companiei de studenți.

În 18 Septembrie 1848

Neuwirth

După recomandarea celor doi Miniștri, anume a celui de Interne și a celui de Război, candidatul propus primo loco se recomandă Prea Înalte confirmări.

În 22 Septembrie 1848

Schwarzenberg

Numesc pe colonelul Calmușchi comandant al Gărzii Naționale și al Companiei de studenți din Cernăuți.

Schönbrunn, 23 Septembrie 1848

Ferdinand

**Din „Haus-Hof-Staatsarchiv“, Viena, Cancelaria Cabinetului, Nr. 2951/1848*

8.

Vatra Dornei, 1849, Ianuarie 14

Colonelul Urban către Garda Națională din Cernăuți
Mulțumește pentru cadoul trimis

Nr. 43. An das löbliche 1. Nationalgarde Bataillons-Kommando zu Czernowitz.

Ich danke ergebenst im Namen meiner Truppe für die brüderliche Theilnahme, die Sie uns bei unseren Kämpfen und Entbehrungen schenkten. Indem ich sonach den Empfang der übersendeten 302 Fl.Konvenzional-Münze bestätige, wird uns diese schnelle Hilfe in jeder Gelegenheit, wo wir neuen Entbehrungen ausgesetzt werden, Trost und Beruhigung geben, dasz wir auf menschenfreundliche. Unterstützung von unseren Nationalgarden Genossen immer rechnen können, wir werden den Mut und die Ausdauer nicht verlieren, und so der gerechten an und heiligen Sache mit Freuden bis zum Tode dienen.

Dorna Watra, 1849 Iănuer 14

Urban, Oberst.

Traducere

Vatra Dornei, 1849, Ianuarie 14

Nr. 43. Cătră onoratul Comandament al Batalionului I al Gărzii Naționale în Cernăuți.

Mulțumesc prea supus în numele trupei mele pentru simpatia frățească ce ne-ați arătat-o cu prilejul luptelor și nevoilor noastre. Confirmând în consecință primirea sumei de 302 floreni, monetă convențională, trimise nouă. Acest ajutor trimis la timp ne va procura la toate ocaziile consolare și liniștire, când vom fi expuși la nevoi proaspete, și ne va face să putem socoti totdeauna cu sprijinul frățesc al membrilor Gărzii Noastre Naționale. Nu vom pierde curajul și răbdarea și vom servi, bucuroși până la moarte dreptele și sfintele noastre interese.

Urban Colonel.

9.

Lemberg, 1849, Martie 1.

Gubernul din Lemberg către Prefectura Bucovinei.

Ordonă să acorde Direcțiunii Liceului din Cernăuți sprijinul necesar pentru restabilirea disciplinei.

Nr. 2743 An der Czernowitzer philosophischen Lehraustalt haben sich im verflossenen Schuljahre die Studierenden entehrende und pöbelhafte Excesse erlaubt, die sich auch im heurigen Schuljahre wiederholen und nicht nur in Störung des Unterrichts sondern selbst in schamloser Insultierung der Professoren ausarten.

Aus Schwäche und unzeitiger Schonung ist diesen Zügellosigkeiten von dem philosophischen Lehrkörper nicht mit Energie entgegengetreten worden. Die von dem Lehrkörper über diese Excesse abgeführten Untersuchungen sind oberflächlich und kraftlos daher auch erfolglos geblieben worden.

Ich theile Euer Wohlgeboren in der Nebenlage eine Abschrift der Etinuerung, die aus diesem Anlasse im Auftrage des hohen Unterrichtsministerium an den philosophischen Lehrkörper erlassen wird, mit der Aufforderung, denselben in dem Streben kräftigst zu unterstützen, welches dahin gerichtet sein soll, die gesunkene Disziplin an der Lehranstalt wieder herzustellen und Excesse für die Hinkunft hintanzuhalten, oder wenn sie sich erneuern sollten, energisch zu strafen.

Ich verharre mit vollkommener Hochachtung Euerer Wohlgeboren ergebener Diener

Goluchowski.

Traducere

Lemberg, 1849 Martie 1.

Mult Stimate Domnule!

N. 2743. La Institutul filosofic din Cernăuți studenții și-au permis în anul școlar trecut să comită excесе desonorante și grosolane, care se repetă și în anul școlar curent degenerând nu numai în tulburarea învățământului, ci chiar și în insultarea nerușinată a profesorilor.

Din cauză de slăbiciune și de menajare aplicată la timp nepotrivit, acest desfrâu n-a fost suprimat energic din partea corpului didactic al Institutului de filosofie. Cercetările aranjate de către corpul didactic au fost purtate în mod superficial și fără efortul cuvenit.

Vă comunic Domniei Voastre în anexă o copie după adresa care din cauza aceasta se va expedia din ordinul Înalț. Minister al Învățământului corpului didactic al Institutului filosofic cu somația de a-l sprijini puternic în năzuința îndreptată spre restabilirea disciplinei scăzute dela Institut și a opri în viitor excesele, iar dacă ele s-ar repeta, a le pedepsi energic. Rămân cu toată stima a Domniei Voastre sluga plecată.

Goluchowski.

10.

Lemberg, 1849, Martie 1

Guberniul din Lemberg către Liceul din Cernăuți.

Cere măsuri energice împotriva elevilor vinovați.

Nr. 2743. Das hohe Unterrichtsministerium hat bei der Durchlensung der von dem Lehrkörper mit dem Berichte vom 11 Jänner dieses Jahres Zahl 144 vorgelegten hierneben zurückgeschlossenen Sitzungsprotokolle die traurige Wahrnehmung gemacht, dass sich an der philosophischen Lehranstalt entehrende, wirklich pöbelhafte Excesse einiger philosophischen Schüler, wie sie im verflossenen Schuljahre stattfanden, auch im heurigen Schuljahre wiederholt erneuern und nicht nur in Störung des Unterrichts sondern

selbst in schamlose Insulten von Professoren ausarten. Das hohe Unterrichtsministerium tritt dieser Zügellosigkeit desto entschiedener entgegen, als es zugleich mit gerechter Miszbilligung aus denselben Protokollen entnommen hat, dasz neuerdings die von dem Lehrkörper diesfalls gepflogenen Untersuchungen oberflächlich und kraftlos eben deshalb auch erfolglos geführt worden sind.

Ich sehe mich daher in die unangenehme Mothwendigkeit versetzt dem Lehrkörper die Verantwortlichkeit für den Zustand der Lehranstalt, deren Leitung ihm unmittelbar übertragen ist, allen Ernstes zu Gemüthe zu führen und demselben im Auftrage des hohen Ministeriums seine unabweisliche Pflicht nachdrücklichst einzuschärfen, mit aller Würde und Energie sowohl in seinem eigenen als im Interesse der Lehranstalt dahin zu wirken, dasz derley Excesse der Studierenden künftighin unterbleiben oder wenn solche wieder stattfinden sollten mit aller Strenge und unnachsichtlich mit augenblicklicher Ausschlieszung aller wie immer dabei Betheiligten bestraft werden.

Ich halte mich versichert, dasz Lehrkörper diese ernste Erinnerung beherzigen und bei einem Wiederholungsfalle von Excessen würdevoll und energisch einschreiten werde, widrigens ich mich bemüsstigt sehen würde, den Lehrkörper für die unzeitige Schonung und Schwäche zur strengsten Verantwortung zu ziehen.

Der Bukowinaer Kreishauptmann erhält zugleich die Weisung den Lehrkörper in dem Streben kräftigst zu unterstützen, die gesunkene Disziplin an der Lehranstalt wieder herzustellen und Excesse für die Hinkunft hintanzuhalten oder wenn sie sich erneuern sollten, energisch zu strafen.

Traducere

Lemberg, 1849, martie 1

Nr. 2743. Înaltul Minister al Învățăământului, citind procesul verbal al corpului didactic din 11 ianuarie din anul curent nr. 144, a făcut observația tristă că la Institutul de filosofie se comit excese necinstite, ba chiar și grosolane din partea unor elevi de filosofie și s-au comis și în anul trecut. Ba și în anul școlar curent au loc de repetate ori tulburări în cursul învățăământului, ba chiar și insulte nerușinate la adresa profesorilor. Înaltul Minister al Învățăământului se opune acestui desfrâu cu atât mai puternic, cu cât a luat la cunoștință, din procesele verbale știrea desaprobând-o, că din nou cercetările au fost făcute de corpul didactic în mod superficial și fără energie, din care cauză ele au rămas fără efect.

De aceea mă văd pus în situația neplăcută de a face corpului didactic din fruntea Institutului, cu toată seriozitatea o observare și a-i porunci din ordinul Înaltului Minister să-și facă datoria, să activeze cu toată autoritatea și energia în interesul său și al Institutului, ca asemenea excese ale studenților să nu se mai întâmple, iar dacă ele s-ar repeta, să-i pedepsească pe cei vinovați cu toată strictețea și fără indulgență, și să-i elimine imediat din școală.

Sunt sigur că corpul didactic va lua la cunoștință această serioasă admonestare, iar în caz de repetare a exceselor va lua măsurile necesare cu toată autoritatea și cu toată energia, căci la caz contrar voi fi silit să trag la răspundere cu toată energia corpul didactic pentru menajarea neavenită și pentru slăbiciunea dovedită.

Prefectului Bucovinei i se cere să sprijinească cu toată energia corpul didactic ca să poată restabili la Institut disciplina slăbită și să interzică pe viitor excesele, iar dacă ele s-ar repeta, să aplice pedepse riguroase.

ASPECTE ALE VIETII MUZICALE DIN BUCOVINA (1775-1918)

Alis Niculică

Deși dureroasă pentru nația română, desprinderea Bucovinei de Moldova în 1775 și anexarea ei de către Austria a însemnat, pe lângă numeroase neajunsuri, un mare pas înainte în ceea ce privește viața muzicală. Dacă după 1775, în mediul rural cântecul popular a rămas neschimbat, aceiași de sute de ani, în centrele urbane ale noii provincii au apărut germenii culturii muzicale apusene. Primele contacte cu muzica germană au avut loc la 1 octombrie 1777, cu ocazia recepției organizate de generalul Spleny în cinstea prestării jurământului de credință a populației "Moldovei austriece" fata de noua stăpânire habsburgică¹. Atunci s-a auzit pentru prima dată la Cernăuți o fanfara militară. De la acea dată, muzica militară a devenit un factor activ în viața culturală a Bucovinei, fiind nelipsită de la orice eveniment politic sau cultural. Astfel, cu ocazia vizitelor la Cernăuți ale împăratului Iosif al II-lea, în 1783 și 1786, sau cu prilejul întâlnirii dintre împărații Francisc I al Austriei și Alexandru I al Rusiei², fanfarele militare au intonat marșuri și dansuri la moda; uneori, acestea participau și la seratele dansante organizate destul de frecvent în epoca.

Funcționarii austrieci sosiți în Bucovina după 1775 au introdus în familiile boierilor români moda instrumentelor de cântat. În acest fel s-a ajuns ca, în prima parte a secolului al XIX-lea, din nici o casa mai înstărită să nu lipsească pianul, tinerii fiind îndrumați să studieze vioara, pianul sau canto cu profesori aduși de la Viena sau din alte colțuri ale Imperiului Habsburgic. Dintre aceștia îi amintim pe: Greiner (profesor în casa Hurmuzăcheștilor), Karl König (în familia Petrino, după care a predat și în casa baronului Mustăță), Franz Bruker (în casa Stârcea) etc.³ În acest mod familiile de boieri români din Bucovina au preluat o tradiție, veche deja în apusul Europei, aceea de a utiliza muzica drept mijloc de a petrece mai plăcut timpul și de a pune bazele unor noi relații sociale.

La începutul secolului al XIX-lea au sosit în Bucovina numeroși cunoscători ai muzicii clasice a apusului Europei. Aceștia au făcut tot posibilul pentru a transmite românilor din Bucovina dragostea față de muzica lui Beethoven, Schubert, Haydn, Mozart, Weber, Schumann etc. Printre ei s-a numărat magistratul Johann Karl Ritter von Frankwell Umlauff, unul dintre prietenii lui Schubert. În perioada în care acesta s-a aflat în Bucovina (1821-1827 la Suceava, 1827-1829 și 1837-1850 la Cernăuți) a avut un rol esențial în stimularea vieții muzicale. În casa sa din Cernăuți a organizat numeroase serate cu muzica de camera și chiar de opera. Pentru efortul sau de a "trezi o mișcare muzicală serioasă" în Bucovina, în 1843 Karl Umlauff a fost numit cetățean de onoare al orașului Cernăuți⁴.

La jumătatea veacului s-au semnalat primele turnee ale unor formații muzicale și ale unor renumiți muzicieni. Astfel, în 1839, a avut loc la Cernăuți primul turneu al unei opere italiene sub îndrumarea lui Cazaban⁵, iar în 1847, celebrul pianist Franz Liszt, în drumul său spre Principate, a poposit în capitala Bucovinei unde a ținut două concerte. Aici el a fost găzduit în casa familiei Hurmuzachi și a venit în contact direct cu muzica lăutărească românească, prin intermediul lui Nicolae Picu⁶. De la acesta va prelua câteva melodii populare românești din care se va inspira într-o serie din lucrările sale.

Treptat se conturează tot mai mult imaginea de oraș muzical al Cernăuților. După 1849 muzica a devenit obiect facultativ în liceu, ceea ce a determinat apariția primelor formații corale ale elevilor de la liceul real din Cernăuți. În 1859 a luat naștere prima societate de cântare a Bucovinei, Cernowitzer Gesangverein, în care, alături de etnici germani s-au aflat și români: Ștefan Nosievici, Leon Goian, ș.a. Primul președinte al tinerei societăți a fost Iacob Miculi,

fratele muzicologului Carol Miculi⁷. Dirijorul corului societății era Franz Kalousek, venit tocmai de la Praga. Destinul primei societăți de cântare cernăuțene a fost scurt, încheindu-se în 1862, o data cu apariția Societății Filarmonice (Verein zur Förderung der Tonkunst in der Bukowina). "Meritul mare al acestei societăți este de a fi întemeiat prima școală de muzică în Cernăuți, care a funcționat până în 1936"⁸. Chiar dacă Societatea Filarmonică a promovat orice tip de muzică numai românească nu, ea a avut meritul de a fi cultivat interesul și chiar pasiunea pentru muzica cultă.

În această atmosferă prielnică a apărut prima generație de compozitori români: Ștefan Nosievici (1833-1869), Carol Miculi (1821-1897) și Eusebie Mandicevski (1857-1929), ultimii doi petrecându-și cea mai rodnică etapă a vieții la Lvov, respectiv, Viena. Aceștia au deschis un drum care va fi urmat de alte generații de compozitori, mai talentați, ce se vor desprinde de tiparele muzicii clasice apusene și vor crea o muzică națională, inspirată din realitățile epocii, al cărei principal izvor de inspirație va fi cântecul popular românesc.

Interesul pentru folclor, ca sursă de inspirație pentru muzicieni, s-a ivit pe la începutul secolului al XIX-lea, în apusul Europei. Cântecul popular a început să fie prețuit, cu atât mai mult cu cât era o componentă a unui sistem complex de factori care au condus la nașterea și dezvoltarea sentimentului național. Unul dintre cei mai mari artiști ai timpului, Frederic Chopin, și-a datorat faima creației sale "puternic legată de folclorul polonez"⁹. Exemplul lui Chopin a fost urmat de mulți compozitori ai vremii, dar în special de elevii lui Chopin, printre care s-a aflat, între 1844-1847, și Carol Miculi. El a fost primul muzician român din Bucovina care s-a aplecat asupra folclorului, realizând o culegere de *Quarante huit airs nationaux roumains* (1854), care conține prelucrări ale cântecului popular, în special ale celui ciobănesc, acest lucru conferind "colecției sale o trăsătură predominant păstorească"¹⁰. Cele patru caiete cuprind doine, hore, balade, cântece de lume, jocuri de proveniență cultă¹¹, "culese de la lăutari și interpreții populari, descoperiri de către Eufrosina, Eliza, Gheorghe și Alecu Hurmuzachi"¹². Prelucrările de folclor ale lui Carol Miculi reprezintă o culme a măiestriei sale componistice, el reușind să redea și atmosfera poetică a textelor, ceea ce le conferă prospețime și actualitate¹³.

Preocuparea lui Miculi nu era însă singulară în spațiul românesc. În același timp cu munca sa, în Principate realizau o activitate similară Alexandru Flechtenmacher, I. A. Wachmann și H. Ehrlich, aceștia adunându-și materialul "mai cu seamă din gura lăutarilor și din lumea mahalalelor Iașului și Bucureștiului"¹⁴. Dar, față de lucrările acestora, culegerea lui Miculi "se ridică deasupra nivelului obișnuit al timpului său și prin aceea că, în transcrierea cântecelor pentru pian, el urmărește să redea și atmosfera poetică a textelor, însușire care face ca prelucrările sale să păstreze până astăzi o indiscutabilă prospețime și actualitate"¹⁵.

Carol Miculi a fost un deschizător de drum. Generațiile care au urmat s-au inspirat puternic din creația folclorică. Astfel, Ciprian Porumbescu, Tudor Flondor, Alexandru Voevidca, I. D. Verenca, C. Șandru au văzut în creația anonimă a poporului nostru un bun de valoare universală, cele mai multe din compozițiile lor având la bază melodii populare, mai ales lăutărești. Dar, spre deosebire de Miculi, noile generații au îmbinat elementele populare cu cele clasice ale muzicii europene, dând naștere unor compoziții originale ca formă și fond.

Ciprian Porumbescu valorifică în creația sa multe surse ale folclorului. În lucrările sale corale (*Hora, Cântece de leagăn, Frunză verde, foi de nalbă* s.a.), în opereta Crai Nou, sau în creația simfonică *Baladă pentru vioară și orchestră*, elementul popular este mereu prezent. În alte compoziții Porumbescu a realizat o sinteză între "romanșa vremii și cântecul popular", adică între cântecul orășenesc și cel țărănesc (*Cântecul Margaretei, Noapte de primăvară, Dormi ușor*)¹⁶. De asemenea, Porumbescu a inclus în celebra sa *Colecțiune de cântece sociale* (Viena, 1880), o serie de cântece populare românești (*Tu leliță dintre brazi, Frunză verde de piper*), "conferindu-i și în acest fel, un acuzat caracter național"¹⁷.

Tudor Flondor folosește în operetele sale *Moș Ciocârlan, Nunta țărănească, Rusaliile, Noaptea Sf. Gheorghe* s.a. nu doar subiecte de inspirație folclorică, ci chiar melodii populare. Acesta explică marea popularitate de care s-au bucurat ele în epocă. Prezentarea lor în

spectacolele “Armoniei”, într-o Bucovină aflată sub ocupație străină, au constituit momente de demnitate și mândrie națională, elemente definitorii pentru trezirea conștiinței de neam¹⁸.

De folclorul românesc din Bucovina au fost vrăjiți nu doar compozitorii români, ci și cei aparținând altor etnii care s-au stabilit aici. A fost și cazul lui Adalbert Hrimaly (30 iulie 1842, Pilsen - 17 iunie 1908, Viena) și Otokar Hrimaly (20 decembrie 1883, Cernăuți - 10 iulie 1945, Praga), tată și fiu, de origine cehă, care au compus o serie de lucrări pe motive românești¹⁹.

Atracția pentru folclorul românesc din Bucovina s-a exercitat și în cazul profesorului austriac Mathias Friedwagner (1861-1940). Numit profesor la Universitatea din Cernăuți el va publica, încă din 1905, o primă culegere de texte populare. În 1906 a inițiat un Comitet pentru culegerea folclorului. Din acest comitet făceau parte libretistul Temistocle Bocancea, poetul Leonida Bodnărescu, istoricul Dimitrie Dan, compozitorii Tudor Flondor și Gheorghe Mandicevski. Acțiunea propriu-zisă a fost însă coordonată și finalizată de către Alexandru Voevidca²⁰. Culegerea realizată de Voevidca și colaboratorii săi (până în 1914, sau până în 1924 după unii), însumează peste 3000 de melodii. În aceasta muncă uriașă Alexandru Voevidca a fost nu numai un culegător zelos ci și un notist, transcriind, după auz notația melodiilor. Din această culegere s-a publicat o parte, restul păstrându-se în manuscris la Biblioteca Națională a României (*Rumänische Volkslieder aus der Bukowina* - 1940 și ediția a doua: Alexandru Voevidca, *Cântece populare din Bucovina*, ediție îngrijită de Vasile Nicolescu și Cristina Radulescu-Pascu, Editura Muzicală, București, 1990). Colecția lui Voevidca a trezit interesul multor muzicieni. Unul dintre aceștia a fost și Eusebie Mandicevski. Prin intermediul fratelui său, Constantin, director la Biblioteca Universității din Cernăuți, Eusebie Mandicevski intra în posesia culegerii lui Voevidca și armonizează 200 de piese. La 5 februarie 1925 Alexandru Voevidca a participat la primul concurs organizat de către Societatea Compozitorilor Români, destinat muzicienilor folcloriști. A fost prima mare manifestare națională în plan muzical, după Marea Unire, fiind destinată încurajării culegerilor de folclor de pe întreg teritoriul țării.

Se poate considera astfel, pe bună dreptate, că mijlocul secolului al XIX-lea a reprezentat un moment important nu doar pentru viața politică ci și pentru cea culturală românească deoarece, în timp ce se cristalizau ideile de naționalitate și de unitate națională, folclorul a devenit obiectul preocupărilor personalităților culturale ale vremii: Alecsandri, Balcescu, Russo, Kogălniceanu, Miculi s.a.²¹ “Valorificarea folclorului era de fapt o a doua imitație, prima fiind imitarea muzicii europene. [...] Imitarea folclorului era inedită, prin rezonanțele pe care acest teren destelenit le oferea²². Preocuparea pentru valorificarea folclorului a devenit o constantă a muzicienilor români din Bucovina. Cele mai importante creații muzicale culte au fost inspirate din doinele și horele țăranilor, farmecul lor conferind garanția originalității, revenirea la valorile străvechi fiind o condiție esențială pentru realizarea unei culturi naționale.

Pentru românii aflați sub stăpânire străină, muzica a reprezentat cea mai bună cale de a-și exterioriza sentimentele de revoltă față de abuzurile autorităților, de încredere față de valorile poporului nostru și mai ales de speranța într-un viitor mai bun. Muzicienii din Bucovina, mai cu seamă cei ce au trăit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au compus muzică de teatru (operete, vodeviluri), coruri, muzică simfonică, muzică de cameră sau vocală, puternic legate de folclorul românesc și de spiritul național. Versurile compozițiilor erau inspirate din creația populară sau aparțineau celor mai importanți poeți români ai vremii: Vasile Alecsandri (ale cărui versuri erau foarte îndrăgite în Bucovina), Mihai Eminescu, Dimitrie Bolintineanu, Alexandru Vlahuță, George Cosbuc, St. O. Iosif s.a., dovadă a faptului că, cel puțin în plan spiritual, nu au existat granițe (de altfel, cea mai frumoasă compoziție pe versuri de Mihai Eminescu aparține lui Tudor Flondor - *Somnoroase păsărele*).

Chiar de la prima generație de compozitori români din Bucovina s-a observat o canalizare a interesului spre surse de inspirație și teme naționale românești. Primul impuls l-au constituit evenimentele legate de anul 1848. Atunci s-a produs revirimentul așteptat în plan cultural. Astfel, Iraclie Porumbescu (1923-1896), influențat de Vasile Alecsandri va culege

poezii populare. Frumusețea acestora îl va determina să scrie el însuși poezii cu tematică patriotică, exaltând originea latină a neamului (*Fata de roman*) sau preamărind personalitatea unor eroi de la 1848 (*Lui Iancu*). O parte din aceste versuri le-a pus pe muzică (*Marsul lui Iancu*, *Imnul festiv*, *Ca un glob de aur*). Aceste lucrări, introduse în practica școlară, însuflau copiilor sentimente de mândrie privitor la apartenența lor la un popor însemnat de origine latină²³. Chiar și la un compozitor modest și occidentalizat care a fost Constantin Buchenthal (1842-1903), se întâlnesc teme inspirate din realitățile românești (*Hora Junimii*, *Răsunet din Bucovina*, *Sunete din Carpați*, *Valurile Dornei* s.a.). Compozitorii profesori Constantin Procopovici (1853-1936) și Severin Procopovici (1856-1933), compun pentru elevii lor o serie de lucrări ușoare, cu tematică patriotică, introducând, în același timp, în repertoriul corurilor de elevi, dar și de adulți, compoziții ale unor creatori români cunoscuți precum G. Dima (*Răsunetul Ardealului*), Gavril Muzicescu (*Deșteaptă-te române*), I. Vidu (*Moș Bătrân*) s.a. Isidor Vorobchievici, compozitorul revendicat de ucraineni²⁴, cu ale sale piese corale *Ștefan Voda și codrul*, *Ștefan și șoimul*, *Arcașul lui Ștefan* s.a. nu face altceva decât să trezească simțăminte naționale în rândul auditoriului și să contribuie la educarea tineretului. Ștefan Nosievici (1833-1869) a compus celebrul cor pentru patru voci, pe versuri de Vasile Alecsandri, *Drum bun, toba bate sau Marșul ostașilor români în Basarabia*²⁵.

La Viena, cel mai mare centru universitar și muzical al imperiului, important loc de întâlnire a românilor de pretutindeni, a luat naștere una dintre cele mai puternice societăți culturale studențești: "omânia Jună". Imnul acesteia a fost compus în 1880 de către Ciprian Porumbescu – *Imnul Unirii (Pe-al nostru steag* – 1912), Porumbescu fiind, pentru scurt timp și dirijorul corului societății. Tot la Viena tânărul compozitor a publicat celebra sa *Colecțiune de cântece sociale pentru studenții români* (1880), care a devenit cartea de căpătâi a tuturor formațiilor corale din epocă, mai ales datorită puternicului caracter patriotic al pieselor publicate. *Imnul Unirii*, *Cântecul Tricolorului*, *Cântecul ginte latine*, *Inimă de român*, *Hora* cuprinse în *Colecțiune...*, alături de cântecele studențești sau cele populare românești, aveau menirea de a întreține o "atmosferă de coeziune și armonie în sânul societății studențești românești din Viena"²⁶.

Întreaga creație a compozitorilor din Bucovina s-a bucurat de succes. Societățile culturale întemeiate la Cernăuți, Suceava, București, Sibiu sau Viena aveau în cadrul lor formații corale de amatori, care promova lucrările muzicienilor din "Țara Fagilor". Este de ajuns să amintim faptul că, la Expoziția jubiliară de la București din 1906, la care au fost prezenți români din toate provinciile, Reuniunea română de muzică din Sibiu s-a prezentat cu opereta *Moș Ciocârlan*, creație a bucovineanului Tudor Flondor, "scrisă la o acțiune moldovenească, executată de o primadona băcănească, de un tenor din Muntenia, un Moș Ciocârlan basarabean și un cor transilvănean"²⁷.

În școli, la serbările ocazionale, în Universitate, la spectacolele societăților studenților români, în programele prezentate de societățile culturale s.a., spre sfârșitul secolului al XIX-lea s-a încetățenit "moda" feerilor. Aceste montări scenice, pe o anumită temă, aveau un mare impact la public, ele impunându-se prin frumusețea costumelor, a decorurilor, a mișcării scenice, dar mai ales, prin adâncul fior de patriotism de care erau străbătute. Un mare creator de feerii a fost Grigore Pantazi (1872-1939), supranumit și "crainic al frumosului național"²⁸. Cele mai răsunătoare feerii compuse de Pantazi au fost: *Tricolorul*, *Muzica înaltă sufletul*, *Națiunea și cântul și Cântecul neamului*.

Se contura astfel, tot mai mult, ideea de unitate națională și se pregătea, cu pași mărunți, dar siguri, realizarea statului care să-i cuprindă în granițele sale pe toți românii. Izbucnirea primului război mondial a creat condițiile favorabile împlinirii actului unirii tuturor românilor. Congresul General al Bucovinei întrunit în ziua de 15/28 noiembrie 1918, a hotărât "Unirea necondiționată și pe vecie a Bucovinei în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României"²⁹. Deși unitatea culturală a fost în fapt realizată cu mult înaintea acestui act istoric, România întregită oferea condiții superioare dezvoltării vieții spirituale provinciilor

revenite la matca firească. În Bucovina vechile societăți culturale au cunoscut o amplificare a activității, care se adapta din mers noilor condiții social-economice și politice. Astfel, Societatea muzicală “Armonia” își va dirija eforturile în direcția promovării muzicii naționale românești și a marilor valori ale muzicii universale, a stimulării mișcării corale și unirii tuturor forțelor pentru înființarea unui teatru profesionist și a unui conservator pentru pregătirea viitorilor muzicieni. Au apărut și noi societăți, cum a fost cea din Cernăuți, fondată la 1921 de Constantin Șandru, purtând numele lui “Tudor Flondor”³⁰. La Suceava, Reuniunea muzical-dramatică “Ciprian Porumbescu” s-a transformat într-un veritabil teatru profesionist având, în diferite perioade, actori angajați cu contracte și organizând adevărate stagiuni teatrale.

Nu după mult timp după desăvârșirea actului unirii, în urma demersului Societății “Armonia”, a luat naștere Conservatorul român din Cernăuți, la conducerea căruia a fost adus reputatul compozitor Al. I. Zirra³¹. Această instituție va contribui la pregătirea și propulsarea unei noi generații de interpreți de muzică cultă, compozitori și dirijori, între aceștia aflându-se Alexandru Zavulovici și Liviu Rusu. În același timp va deveni și un important focar de răspândire a muzicii, prin stagiunile de concerte organizate la sediu sau în provincie.

Résumé

L'auteur presentent quelques aspects du vie musicale du Bucovine entre 1775-1918, mettent en evidence l'importance du creation des compositeurs Ștefan Nosievici, Carol Miculi, Eusebie Mandilicevski, Ciprian Porumbescu, Tudor Flondor en ce qui concerne la preparation d'unification de 15/28 novembre 1918.

NOTE:

1. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 13.
2. Liviu Rusu, *Muzica în Bucovina*, Institutul de arte grafice “Marvan”, S. A. R. - București, 1942, p. 21.
3. Liviu Rusu, *op. cit.*, p. 22-23.
4. Amy Colin und Alfred Kittner, *Versunkene Dichtung der Bukowina, Eine Anthologie deutschsprachiger Lirik*, München, f.a., p. 402.
5. Emil Satco, *Muzica în Bucovina*, Suceava, 1981, p. 183.
6. Liviu Rusu, *op. cit.*, p. 23.
7. M. Gr. Poslusnicu, *Istoria muzicii la români*, Editura “Cartea Românească”, București, 1928, p. 448.
8. Liviu Rusu, *op. cit.*, p. 27.
9. G. C. Nicolescu, *Viața lui Vasile Alecsandri*, ed. a II-a, Editura pentru literatură, București, 1965, p. 43.
10. Corneliu Buescu, *Restituiri muzicale. Carol Miculi și Tudor Flondor*, Editura muzicală, București, 1977, p. 36-37.
11. Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, vol. II, Editura Saeculum I.O., București, 1998, p. 78.
12. Ilie Luceac, *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare (O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, Editura Alexandru cel Bun, Cernăuți, Editura Augusta, Timișoara, 2000, p.215.
13. Zeno Vancea, *Creația muzicală românească, sec. XIX-XX*, vol. I, Editura Muzicală, București, 1968, p. 75.

14. Corneliu Buescu, *op. cit.*, p. 36.
15. Zeno Vancea, *op. cit.*, p. 75.
16. Doru Popovici, *Muzica corală românească*, Editura Muzicală, București, 1966, p. 57.
17. Ciprian Porumbescu, *Colecțiune de cântece sociale*, editia a II-a, cu un cuvânt înainte de Nicolae Cârlan, extras din "Suceava, Anuarul Muzeului Județean", X, 1983, p. 35.
18. Emil Satco, *Tudor Flondor - o viață închinată promovării muzicii naționale românești în Bucovina*, în "Ethos", nr. 2, 1991, Suceava, p. 22-24.
19. Emil Satco, *Muzica în Bucovina*, Suceava, 1981, p. 20-21.
20. Liviu Rusu, *Pentru culegătorul de cântece Alexandru Voevidca*, în "Junimea literară", XXII, 1933, nr. 7-9, p. 191-195.
21. Gheorghe Ciobanu, *Culegerea și publicarea folclorului muzical român în diferite perioade (Partea I - până în jurul anului 1900)*, în Gheorghe Breazu, *Pagini din istoria muzicii românești*, vol. V, Editura muzicală, București, 1981, p. 453.
22. Octavian Lazar Cosma, *Hronicul muzicii românești*, vol. IV, Editura muzicală, București, 1976, p. 324.
23. *Dicționarul Literaturii Române de la origine până la 1900*, București, Academia R. S. R., 1989, p. 704.
24. МИТЦІ УКРАЇНИ, ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ ДОВІДНИК, за редакцією А. В. КУДРИЦЬКОГО, КИІВ, 1992.
25. C. Bodea, Ștefan Nosievici, în *Österreichisches Biographisches Lexicon 1815-1950*, Band 7, Wien, 1978, p. 152-153.
26. Ciprian Porumbescu, *op. cit.*, p. 36.
27. Corneliu Buescu, *op. cit.*, p. 158-159.
28. Dimitrie Marmeliuc, *Feeriile lui Pantazi*, în "Junimea literară", X, nr. 12, 1913, p. 193-195; Leca Morariu, Grigore Pantazi, în "Făt-Frumos", XIV, nr. 4, 1939, p. 111.
29. *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente*, Antologie de Ion Calafeteanu și Viorica-Pompilia Moisiuc, Editura Hyperion, Chișinău, 1995, p. 333-335.
30. *Societatea "Tudor Flondor"*, în "Făt-Frumos", nr. 3-4, 1932, p. 208.
31. Alexandru Zavulovici, *Conservatorul din Cernăuți*, în "Junimea literară", 14, nr. 11-12, 1925, p. 426-428.

CONTRIBUȚII ALE SOCIETĂȚII PENTRU CULTURA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA LA MIȘCAREA DE EMANCIPARE NAȚIONALĂ

Petru Bejinariu

1. Înființarea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina - condiții istorice și etape

Anexarea părții de nord-vest a Moldovei în 1775 de către Austria, prin fraudă, mituire și un joc diplomatic iscusit, parte numită de noii stăpânitori "Bucovina", a însemnat, în primul rând stăruința noilor autorități pentru desnaționalizarea românilor. Sub această "stăruință", cu intensități și forme diferite, românii din Bucovina au trăit 144 de ani. Dar caracterul românesc al Bucovinei s-a menținut și prin activitatea unor societăți culturale românești. Între aceste societăți un rol deosebit de important l-a jucat Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina.

Urmând calea românilor din Transilvania care au înființat în anul 1861 ASTRA, românii bucovineni în frunte cu intelectualii Leon Popescu, Orest Reni-Herșeni, Leon Ciupercovici, Mihai Zotta ș.a. au pus bazele, la 1 mai 1862, a "Reuniunii Române de Leptură".

Intelectualii români, prezenți la "clubul" german din Cernăuți, s-au gândit să aibă și ei un club al lor, unde să parcurgă presa cu greu adusă din România, să poarte discuții și să se informeze reciproc. Aceste întâlniri ale românilor au fost permanent supravegheate de autoritățile austriece. Inițiativa înființării acestei societăți culturale a aparținut cărturarului I. G. Sbiera. În fruntea "Reuniunii Române de Leptură" au fost aleși Mihai Zotta, ca președinte și Alexandru Hurmuzachi, ca vicepreședinte. Din conducerea societății mai făceau parte Aron Pumnul, I. G. Sbiera, Ion Calinciuc și Alexandru Costin.

Scopul "Reuniunii Române de Leptură" era acela de a cunoaște cultura română, propășirea intelectuală și citirea gazetelor și revistelor românești editate sau aduse în Bucovina. Vestea începerii activității acestei societăți s-a răspândit repede și a fost primită cu mult interes, mai ales de intelectuali. Nevoile culturale din Bucovina, menținerea conștiinței naționale și gradul mai extins al activității desfășurate au condus la cerința transformării "Reuniunii Române de Leptură" în "Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina". Hotărârea s-a luat la adunarea generală din mai 1863, deci la un an de la înființarea Societății.

În baza statutului Societății intrat în vigoare în 1 ianuarie 1865, Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina are drept scop dezvoltarea culturii naționale, sprijinirea tuturor ramurilor științei și menținerea românismului în Bucovina.

Primul statut al Societății a fost elaborat de către I. G. Sbiera, completat și adoptat apoi în 1864. Reglementările statutului reflectau scopul Societății, felul membrilor și îndatoririle lor, rolul adunării generale și conducerea activității, mijloacele materiale și sursele de venituri și democrația din interior.

Interesante sunt prevederile privitoare la membrii Societății împărțiți în: membrii fondatori - cei care donau suma de 200 de florini; membrii ordinari - cei care plăteau anual o cotizație de 12 florini; membrii corespondenți - cei propuși de adunările generale cu susținerea unui membru ordinar sau fondator și care nu plăteau cotizație; membrii de onoare - cei cu merite personale recunoscute și validate de adunarea generală.

Conducerea Societății aparținea unui comitet format din 15 membri. Anual o treime dintre membrii comitetului erau desemnați prin tragere la sorți. Singura funcție retribuită era cea de secretar. Dintre membrii comitetului erau aleși: bibliotecarul, arhivarul, casierul și controlorul.

Ședințele comitetului se desfășurau lunar, iar protocoalele acestor ședințe se publicau (între 1865-1869). Reguli extrem de amănunțite priveau adunările generale. Merită să reținem că data, locul și ordinea de zi a adunării generale trebuiau să fie cunoscute de Guvern cu 14 zile înainte. Și tot prin Statut se stabilea drept sediu al Societății, orașul Cernăuți.

Toate actele elaborate de comitetul de conducere erau redactate în limba română, iar răspunsul de la oficialitățile locale și cele de la Viena s-a cerut să fie scris tot în limba română. De aici înțelegem că Societatea și-a dobândit o anume autoritate și putea reprezenta interesele românilor din Bucovina.

În anul 1869 Societatea și-a schimbat numele, modificându-se în structura denumirii doar prepoziția "din" cu prepoziția "în". Până la această dată Societatea s-a numit "Societatea pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina", iar după anul 1869 și până astăzi s-a numit și continuă să se numească și acum "Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina".

În noua denumire se exprima o creștere a luptei pentru menținerea conștiinței naționale și a autorității Societății în Bucovina. Tot acum s-au adus modificări la unele articole și care priveau posibilitatea Societății de a susține învățământul public românesc și a tinerilor în învățarea unor meserii.

Pe acest temei s-au înființat școlile particulare pentru copiii de români. Încercări de modificare a denumirii Societății au fost și după reactivarea din 1990, încercări pornite de la filiala București. Se propunea denumirea de "Societatea culturală Bucovina", pentru simplul motiv că se pronunță mai repede! Modificări ale statutului s-au mai propus în anul 1908 și apoi în 1931, cu urmări favorabile în activitatea Societății. Pe baza principiului descentralizării, în anul 1938 Societatea avea 30 secții locale, 30 de fundații, ziare și reviste și peste 1000 de membri și foarte mulți simpatizanți.

La a doua retragere a autorităților române din Cernăuți, din 1944, a încetat și activitatea Societății, rămânând activă doar în străinătate, la Londra, sub conducerea lui Grigore Nandriș și cu ajutorul generos al exilului românesc.

După Revoluția din Decembrie 1989, în noile condiții istorice, succesoare de drept au devenit "Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina" cu sediul în orașul Rădăuți și "Societatea pentru Cultură Românească «Mihai Eminescu»", cu sediul în orașul Cernăuți. Prin statut, prin modul de organizare și de desfășurare a activității, aceste noi societăți sunt de fapt o rectificare în sudul și nordul Bucovinei a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, înființată în 1862.

Din inițiativa ing. Mircea Irimescu și cu susținerea unui grup de intelectuali între care prof. Vasile Precop, prof. Petru Bejinariu, prof. Luca Bejinariu, ing. Viorel Brădățeanu, ec. Dragoș Luchian, dr. Anton Ionescu, dr. I. Stănciulescu, dr. Vasile Rusu, dr. Vasile Cârdei, ec. Olivian Pașcanu, prof. George Gireadă ș.a. (în total 31 membri fondatori), în anul 1990 s-a adoptat decizia reactivării Societății.

Am primit acordul și sprijinul unor mari cărturari din București, cu obârșie în Bucovina și anume acad. Vladimir Trebici, dr. Radu Economu, acad. Radu Grogorovici, istoric literar George Muntean, prof. Mircea Grigoroviță ș.a. În perioada 1990-1999 acad. Vladimir Trebici a fost președintele de onoare al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina.

De-atunci și până astăzi Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina a crescut numeric, având în prezent 20 de filiale în mari orașe din țară: București, Cluj-Napoca, Târgu Mureș, Bacău, Iași, Brașov, Suceava și în mai multe comune din județul Suceava. În anul 2001 am ajuns la Congresul al V-lea, în care s-au adoptat hotărâri importante pentru interesele românilor din Bucovina istorică.

În conducerea Societății, chiar în Colegiul director format din cinci persoane a fost ales, alături de ing. Mircea Irimescu, prof. Petru Bejinariu, acad. Dimitrie Vatamaniuc, dr. Marian Olaru și poetul Vasile Tărățeanu din Cernăuți.

2. Inițiative pentru menținerea caracterului național al activității Societății

În îndeplinirea scopului său, Societatea avea nevoie de sprijinul învățătorilor, preoților, proprietarilor, a "naționaliștilor sinceri". Gheorghe Hurmuzachi, la adunarea generală din 1865, sublinia că este necesar să menținem ... "viața noastră de români în limba, datina și legea părinților noștri". Pentru mai buna comunicare cu populația, Orest Renei a cerut tipărirea lunară a "Foii Societății" și care să devină un mijloc important pentru promovarea românismului.

Sublinierea caracterului național al Societății s-a realizat și prin alegerea, la adunarea generală din 1865, ca membri de onoare a unor personalități din România între care: Andrei Șaguna, Alexandru Șuluțiu, Timotei Cipariu, George Barițiu, Aron Pumnul, Al. P. Ilarion, Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu ș.a.

În cadrul adunării generale din ianuarie 1865 a fost ales și Comitetul de conducere al Societății. Au fost aleși: Gheorghe Hurmuzachi - președinte, Ion Calinciuc - vicepreședinte și Ambrosiu Dimitrovița - secretar. Multe clarificări au fost aduse în cadrul Societății mai cu seamă prin contribuția cărturarului Gheorghe Hurmuzachi care atunci a spus: ... "Societatea noastră care acum se instalează, să aducă în scurt timp înmuit rodul dorit și să arate ca un organ potrivit spre ridicarea spirituală a națiunii noastre până la înălțimea popoarelor celor mai înaintate".

Prin aplicarea noului statut, începând cu această adunare generală, Societatea își lărgeste cadrul activității: înființează burse pentru elevii școlilor din Cernăuți și Suceava; împarte ajutoare și burse studenților români de la Viena și Liov; aduce în bibliotecă reviste, ziare și cărți; dezvoltă o activă corespondență cu personalități culturale și politice din Bucovina și din afara ei ș.a.

După anul 1865 Societatea s-a preocupat mai cu seamă de învățământ prin creșterea numărului de școli în care să se învețe limba și literatura română ori istoria românilor, prin asigurarea de manuale școlare, mai ales pentru limba română, prin pregătirea cadrelor didactice și prin alte demersuri ale bisericii. Un moment semnificativ pentru învățământul public din Bucovina este inițiativa lui I. G. Sbiera de a înființa Comisia de cercetare și compunere a cărților scolastice în limba română. I. G. Sbiera spunea că: ... "un popor poate atâta cât știe, și că nu se poate aștepta nimic mai mare, nimic mai durabil, nimic glorios de la o națiune care nu s-ar îngrijii deloc de lepra neștiinței"

Importante schimbări în învățământul public însă se produc ca urmare a Constituției imperiale din 1867. Prin modul de organizare a învățământului s-a trecut la germanizarea și înstrăinarea școlii de spiritul poporului român. Societatea a intervenit și a înființat un curs de istorie națională, animatorul lui fiind Alexandru Hurmuzachi, curs ulterior interzis de autoritățile austriece.

3. Serbarea națională de la Putna din 15 august 1871

La 15 august 1869 se împlineau 400 de ani de la fondarea mănăstirii Putna. Ideea celebrării solemne a personalității lui Ștefan cel Mare a fost exprimată de către preotul cărturar Iračie Porumbescu, idee preluată de către Mihai Eminescu și care a și alcătuit "Proiectul de program pentru serbarea națională la mormântul lui Ștefan cel Mare din 15 august 1970" și "Apelul". Evenimentele istorice, dar și cele de ordin local au impus amânarea serbării. În ședința din 25 mai 1871 a fost relansat proiectul serbării naționale, iar răspunderea organizării și-au asumat-o Mihai Eminescu și Ioan Slavici.

S-a constituit, cum se cunoaște, Comitetul de acțiune în frunte cu Ioan Slavici în calitate de președinte, Mihai Eminescu și Vasile Morariu secretari, iar Pamfil Dan, casier. Cel mai important sprijin în organizarea Serbării și mai cu seamă a primirii invitaților la Putna l-a avut egumenul mănăstirii Arcadie Ciupercovici. La pregătirea și desfășurarea Serbării au participat cu

stăruință și bucurie învățători, preoți, studenți și elevi, mulți țărani din Rădăuți, Suceava și satele bucovinene din preajma Mănăstirii Putna.

La acest eveniment au sosit peste 3000 de invitați și vizitatori: elevi, studenți, țărani, jurnaliști, membri ai Academiei Române și Mitropoliei Moldovei și oameni politici de seamă între care Mihail Kogălniceanu, pictorii Carol Pop și Epaminonda Bucevski, compozitorul Ciprian Porumbescu.

Serbarea națională de la Putna a început în seara zilei de 14 august 1871 și a ținut până în seara zilei de 16 august 1871, iar Congresul studenților a continuat până la 17 august. La Serbarea de la Putna, I. G. Sbiera, membru de marcă al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, a prezentat cuvântarea și în numele Academiei Române. Timp de 130 de ani aniversarea Serbării de la Putna, la împlinirea unei cifre rotunde de ani nu s-a făcut sau s-a făcut cu amploare diferită.

Cu structură și desfășurare comunistă, la 100 de ani, aniversarea Serbării de la Putna a fost totuși cea mai mare de până atunci. Prezența la Putna a celor mai înalte personalități ale vremii, trăirile oamenilor din zonă și din țară, minuțioasele pregătiri și vremea admirabilă au dat dimensiune, înălțime și frumusețe acestei aniversări de la Putna cea eternă. În anul 2001 s-au împlinit 130 de ani de la Serbarea de la Putna.

Este meritul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina care din timp s-a adresat autorităților, dar a și lucrat practic pentru pregătirea acestei frumoase aniversări. Iată textul conducerii Societății adresat organelor județene: "La 15 august 2001 se împlinesc 130 de ani de la Serbarea de la Putna din anul 1871 organizată de Societatea academică "România jună" în frunte cu Ioan Slavici și Mihai Eminescu. În frumoasa și necesara noastră tradiție de cinstire a marilor înaintași și a evenimentelor deosebite din istoria națională propunem organizarea unei serbări aniversare la Putna în zilele de 14 și 15 august 2001.

Anexăm un proiect de program pentru această manifestare. Respectuos, vă rugăm ca, împreună cu reprezentanții Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, să ne deplasăm la Putna spre a porni pregătirea Serbării din august 2001". Cu un text asemănător a fost invitat la Serbare și domnul acad. Răzvan Teodorescu, ministrul Culturii și Cultelor, invitație adresată de către dl. ing. Dorel Petru Crăciun, deputat în Parlamentul României și din partea autorităților județului Suceava. Cel mai important efort în pregătirea manifestării l-a depus Primăria Putna și primarul ei dl. ing. Gheorghe Plamadă.

În ziua de 14 august 2001, ora 17⁰⁰-19⁰⁰ a avut loc simpozionul "Putna și Eminescu", pregătit și moderat de prof. Petru Bejinariu, rectorul Universității populare. În frumoasa sală a Căminului Cultural Putna au susținut comunicări: prof. Mircea Aanei (Putna) - *Serbarea de la Putna din 15 august 1871*, prof. drd. Vasile Schipor (Centru de Studii Bucovina al Academiei Române) - *Spiritul Putnei - reper de lumină al României profunde*, scriitoarea Lucia Olaru Nenati (Botoșani) - *Reverberații spirituale ale Serbării de la Putna*, prof. Luca Bejinariu (Colegiul național "Eudoxiu Hurmuzachi") - *Participanți la Serbarea de la Putna* și preot scriitor Constantin Hrehor - *Adevărurile Putnei eterne*.

În ziua de 15 august, la hramul Mănăstirii Putna, s-au adunat zeci de mii de oameni. După înălțătorul serviciu divin, a urmat cuvântarea acad. Răzvan Teodorescu și alocuțiunea ing. Mihai Grozavu, vicepreședintele Consiliului Județean Suceava. În partea a doua s-a prezentat un program cultural-artistic pe măsura aniversării, susținut de corurile "Eusebie Mandicevski" - Putna și "Dragoș Vodă" - Cernaui, de cântăreața Maria Schipor și Victoria Costinean, scriitoarea Lucia Olaru Nenati, studenta Oana Picnița și Căminele culturale din zona Rădăuți.

4. Serbările jubiliare de la Cernaui și restrângerea activității Societății

În anul 1875 au fost organizate sărbătorile jubiliare - aniversarea a 100 de ani de la înstaurarea puterii Imperiului habsburgic în partea de nord a Moldovei. Serbările au fost

organizate "... de neromânii Bucovinei, germanii și evreii, nu atât în amintirea împlinirii centenarului, ci mai ales pentru a demonstra triumful culturii germane importate, asupra celei autohtone românești" (Constantin Loghin).

Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina a avut o reacție specifică. O delegație de români din Bucovina a participat la Serbarea demonstrativă de doliu de la Iași. Aici poetul Dimitrie Petrino, membru al Societății, a ținut un discurs patriotic de mare ecou. Tot acum a fost publicată lucrarea lui Mihail Kogălniceanu "Răpirea Bucovinei, după documente autentice".

Această lucrare dezvoltă tocmelile petrecute între austrieci și turci pentru anexarea Bucovinei. O astfel de lucrare, publicată și în limba franceză, a avut o mare răspândire în Bucovina și față de care s-au luat măsuri de oprire a difuzării ei și de sancționare severă a celor care încercau s-o răspândească.

Tot cu acest prilej împăratul Francisc Iosif inaugurează la Cernăuți "Universitatea Francisco-Iosefină". După cum se cunoaște lupta pentru această universitate a pornit încă din 1848, fiind ulterior cerută de Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, de orașele Cernăuți și Suceava, și de deputații români Gheorghe Hurmuzachi și Constantin Tomasciuc din Parlamentul de la Viena. Universitatea a fost ridicată prin efortul financiar al Bucovinei și în mod special al Fondului Religionar din Bucovina. Cu toate acestea Universitatea avea să fie un puternic centru pentru cultura germană. La început Universitatea a avut trei facultăți: filosofie, drept și teologie greco-orientală. Cursurile Universității încep în anul 1875 cu 268 de studenți din care doar 53 erau români.

În aceste condiții conducerea Societății pentru Cultură și parlamentarii români au cerut măcar o catedră de limba și literatura română la Universitatea din Cernăuți. Cererea a fost satisfăcută mult mai târziu și primul titular al acestei catedre a fost I. G. Sbiera.

5. Reromânizarea satelor prin școlile particulare românești

În baza statutului Societății din 1869 s-a constituit o comisie care să se ocupe de editarea de manuale românești pentru școlile primare. În același timp a urmărit înființarea de clase paralele românești la liceele germane din Cernăuți și Suceava, clase aprobate de Guvern începând cu anul școlar 1881-1882. Elevii cuprinși în aceste clase au fost sprijiniți cu burse și subvenții. Pentru editarea de manuale Societatea a alocat suma de 3000 de florini.

Pentru a sprijini activitatea didactică de la clasele paralele din Suceava, Societatea "Școala Română" și Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina au promovat acțiunea de redactare a manualelor în limba română. Primele manuale publicate în limba română au aparținut profesorului Samuil Isopescu din Suceava. Au urmat traduceri din limba germană și noi redactări de manuale, între autori aflându-se și prof. Dimitrie Isopescu.

După moartea, la 13 mai 1882, a lui Gheorghe Hurmuzachi, președinte al Societății a fost ales boierul V. Stârcea. Din anul 1889 președinte devine baronul Eudoxiu Hurmuzachi și care a continuat editarea manualelor românești cu editarea de broșuri pentru tineretul școlar "Biblioteca pentru tinerețea română". La conducerea Societății a venit Dionisie cav. de Bejan, conducere pe care a realizat-o în calitate de președinte timp de 20 de ani (1900-1920).

În această perioadă s-a deschis Internatul de băieți români, s-a cumpărat hotelul Weiss și s-a amenajat Palatul Național la Cernăuți și apoi au fost cumpărate și alte spații pentru tipografie, bibliotecă și sediu pentru Societățile culturale românești "Armonia" și "Junimea". După adunarea generală din 1909 conducerea Societății o efectuau: Dionisie Bejan - președinte, Iancu Flondor și Sextil Pușcariu - vicepreședinți și George Tofan - secretar.

Noua conducere a realizat o riguroasă reorganizare internă și o sporire a contribuției Societății la emanciparea națională. Întrucât procesul de rutenizare s-a accentuat, dovadă cei 79000 ruteni mai mult decât românii din Bucovina la recensământul din 1900, Societatea s-a

adresat preoțimii, învățătorilor, descendenților de mazili și răzeși. Dionisie Bejan și George Tofan, împreună cu studenții români, au cutureierat satele Bucovinei. Sate întregi, care până atunci se declarau rutene, în urma acestor demersuri s-au declarat că sunt - sate românești. La recensământul din 1910 numărul rutenilor rămânea mai mare ca cel al românilor doar cu 30000.

S-a trecut la înființarea școlilor particulare românești, întreținute de către Societatea pentru Cultură. În preajma izbucnirii primului război mondial erau înființate 14 școli particulare în comunele: Breaza, Călinești-Cuparencu, Călinești-Enachi, Măriței, Mihalcea, Panca, Șerbăuți ș.a., școli care aveau 25 de clase cu 1400 de elevi. Pregătirea învățătorilor pentru aceste școli s-a realizat în Școala normală particulară de fete cu predare în limba română, școală înființată la Cernăuți din inițiativa lui George Tofan.

Societatea a sprijinit angajarea artistului Petre Liciu și apoi a lui Cazimir Belcot care au organizat reprezentații de teatru în orașele Bucovinei, cu un program compus din piesele lui Alecsandri, Delavrancea și I.L.Caragiale. În anul 1912, Societatea pentru Cultură a inițiat și susținut zborul lui Aurel Vlaicu deasupra Cernăuților, zbor la care au asistat cca. 30.000 de spectatori și care a provocat românilor din Bucovina clipe de înălțătoare mândrie sufletească. Primul război mondial a oprit activitatea Societății.

6. După Actul Unirii din 1918, noi cerințe

După primul război mondial Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina a susținut eforturile autorităților române de integrare a Bucovinei în statul național unitar român. "După război, în Cernăuți, casa Societății rămâne vatra sufletului românesc cald și adăpostul gândului bun, drept și curat, de care se sparg valurile vrajbei pe care politica a vârat-o între noi" (Ion Negură - "Calendarul Poporului").

Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina a promovat învățământul românesc pentru care George Tofan a trecut la românizarea Școlii Normale din Cernăuți, înlocuirea limbii germane din școli și introducerea limbii române, pregătirea cadrelor didactice pentru școala română și transformarea la 24 octombrie 1920 a Universității germane din Cernăuți în Universitate românească cu primul său rector Ion Nistor. A fost redată funcționării Biblioteca și Sala de lectură. După 1920 însă activitatea Societății a slăbit, au apărut probleme privind localurile și terenurile din Cernăuți și pentru care s-au cheltuit importante sume de bani.

Pe lângă mari cheltuieli făcute la întâmplare și fără justificări, conducerea Societății între anii 1920-1929 (președinte Vasile Gheorghiu) nu s-a ocupat de organizarea activității. În Raportul pe anul 1930 scrie: "În această privință n-am moștenit de la vechiul Comitet nici un fel de organizare, nici bună, nici rea". Adunarea generală din 12 mai 1929 aduce la conducerea Societății o echipă: Grigore Nandriș - președinte, prof. secundar I. Brătianu și dir. liceu Al. Vitencu - vicepreședinți.

Iată și problemele importante luate în atenție de noul comitet: renovarea și buna funcționare a Internatului de băieți români; înființarea a 15 burse de câte 10000 lei anual; reglementarea situației Internatului meseriașilor și comercianților români; reasezarea arhivelor Societății; repararea Palatului Național și reglementarea relațiilor financiare cu chiriașii; reasezarea financiară a Societății în urma atâtor pierderi suferite; deschiderea în anul 1930 a Universității libere în Cernăuți cu expunerea de conferințe pe teme de știință, literatură și istorie; înființarea a 20 de biblioteci populare etc. Și tot în anul 1930 a fost construit Ateneul popular Storojineț care a primit numele de "Iancu Flondor" și la Cuciurul Mic "Casa de citire".

Noile cerințe ale activității au impus substanțiale modificări ale Statutului Societății promovându-se principiul descentralizării care se menține și în activitatea prezentă. Adresându-se mulțimii adunate pe ultimul drum al cărturarului patriot Eudoxiu Hurmuzachi președintele Grigore Nandriș a spus: "Societatea pentru Cultură este cea mai nobilă ctitorie ce a lăsat pe pamântul țării noastre familia Hurmuzachi. Sufletul generos al boierilor iubitori de neam și de țară

a creat aici la hotarul patriei, ce le-a fost încredințat spre apărare de voievozii țării, o cetate de rezistență națională prin cultură... Societatea pentru Cultură a fost condusă efectiv, în epocile ei de înflorire, 30 de ani de membri ai familiei Hurmuzachi..."

Importante contribuții la activitatea Societății au avut multe și mari familii de români între care și cărturarii din familia Isopescu. Parcurgând paginile Raportului General. 1933-1934, în Lista membrilor activi ai Societății, scriși în ordine alfabetică, la numerele 251, 252 și 253, am găsit pe Isopescu Alexandru, secretar, Școala Normală de învățători, Cernăuți, Isopescu Eusebie, medic, și Isopescu Grecu, profesor universitar.

În această perioadă a fost construit în Cernăuți Palatul Culturii, unde s-a desfășurat adunarea generală a Societății la împlinirea a 10 ani de activitate a Comitetului condus de către cărturarul patriot Grigore Nandriș. Între realizări s-a menționat cu deosebire: înființarea și buna activitate în cele 25 filiale ale Societății de la sate; înființarea în 1938 a "Societății Scriitorilor Bucovineni", ca secție a Societății și a Editurii și Tipografiei "Mitropolit Silvestru". În Bucovina funcționau 179 de secții ale Societății și toate primeau sprijin material. Cele mai active erau cele din Cernăuți, Ceahor, Mahala, Cernaucă, Cozmeni, Carapciu pe Ceremuș, Ilișești, Rădăuți, Vatra Moldoviței ș.a.

Studiind Rapoartele generale pe anii 1938 și 1942-1943 vom găsi date, evenimente și realizări deosebite în plan cultural și social, toate menite să mențină și să promoveze românismul în Bucovina, într-o permanentă comunicare cu toți românii. Au urmat vremurile grele: semnarea la 23 august 1939 a pactului Ribbentrop-Molotov; Ultimatumul Sovietic din 1940; intrarea României în războiul antisovietic; evenimentele de la 23 august 1944; instaurarea și dominația regimului comunist în România până în Decembrie 1989.

7. Reactivarea Societății la Rădăuți în anul 1990

În zilele de 30 iunie - 2 iulie 1990 la Gălănești are loc Congresul de constituire a Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, congres la care au participat intelectuali din întreaga țară și din străinătate. La Congres și-au exprimat adeziunea personalitățile: prof. univ. dr. Vladimir Trebici, prof. univ. dr. Grigore Bostan - Cernăuți, Mitzura Argezi, George Muntean. Congresul a ales Comitetul de conducere format din 18 membri: președinte de onoare Vladimir Trebici, președinte executiv Mircea Irimescu, vicepreședinți Mihai Iordache și Dragoș Luchian, secretar general George Muntean, rectorul Universității de vară, Petru Bejinariu, membrii Ioachim - arhimandritul Mănăstirii Putna, Vasile Precop ș.a.

Cu prilejul Congresului a fost organizată o expoziție intitulată "Fondul documentar bucovinean" și un simpozion cu teme de istorie a Bucovinei. În final a avut loc un pelerinaj la mormântul lui Ștefan cel Mare de la Putna unde s-a săvârșit o slujbă religioasă de către un sobor de preoți, în frunte cu Mitropolitul Moldovei și Bucovinei - Daniel Ciobotea. A fost elaborat Statutul Societății, folosindu-se statutul din 1931 adaptat la realitățile de după Revoluția din 1989.

Societatea a editat periodic publicația "Septentrion"; anual se desfășoară cursurile de vară ale Universității populare, conduse de prof. Petru Bejinariu și care a parcurs 12 ediții; în 1992 a avut loc al II-lea Congres al Societății, desfășurat la Ateneul "Mihai Eminescu" Gălănești, cu participarea a 157 delegați între care personalitățile: acad. Radu Grigorovici, m.c. Vladimir Trebici, conf. univ. Alexandrina Cernov, președinta Societății "Mihai Eminescu" Cernăuți, poetul Vasile Tărășanu - Cernăuți, prof. dr. Dimitrie Vatamaniuc, dr. Radu Economu ș.a. Cu acest prilej s-a hotărât prin Statut ca membrii Societății "Mihai Eminescu" Cernăuți să fie de drept și membri Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina.

După Congres, la pelerinajul de la mormântul lui Ștefan cel Mare, s-a adoptat Chemarea Congresului al II-lea al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Prin Chemare s-a arătat recunoștință Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române și Parlamentului

României pentru afirmarea la 28 noiembrie 1991 a caracterului românesc al nordului Bucovinei și Ținutului Herța. Chemarea se încheia cu îndemnul adresat tuturor românilor: "nu uitați Bucovina, această rană deschisă a sufletului românesc".

Anul 2001 a însemnat și anul organizării Congresului al V-lea al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina care a evaluat ca pozitivă activitatea din ultimii 3 ani și a adoptat un program pentru 2002-2004. Intensificarea activității Societății în prezent este o imperioasă cerință într-o temeinică conlucrare cu Societățile culturale românești din nordul Bucovinei, deoarece procesul desnaționalizării continuă în toate comunitățile românești din Ucraina. Dar "Românismul nu va pieri, - spunea Nicolae Titulescu - vor pieri numai aceia care nu s-au arătat vrednici de dânsul".

PRELIMINARII LA UN POSIBIL DEMERS COMPARATIST: GEORGE COȘBUC ȘI TARAS ȘEVČENKO

Ion Cozmei

Efortul grupării scriitoricești bistrițene de a-i conferi poetului lor tutelar, **George Coșbuc**, o nouă dimensiune axiologică, depășind, așadar, caracterul popular al poeziei bardului de la Hordou, nu este nici recent, nici singular, dar el merită o atenție și o receptivitate sporite, atâta timp cât instrumentarul critic al unui nou început de secol așează literatura română pe alte coordonate, aliniată ultimelor modele europene și universale.

Banalizarea, până nu demult, a poetului în manuale școlare, în ediții și serbări festive nu a fost decât o mistificare. Încă în anul 1971, în postfața ediției *George Coșbuc. Poezii*, Editura „Minerva”, București, Ion Vasile Șerban afirma cu îndreptățire: „Pentru fiecare generație de elevi, Coșbuc poate fi un dascăl de poezie (...) Snobismul care îl refuză nu o face niciodată în numele modernismului, ci al modei. Coșbuc nu se opune nici lui Blaga, nici lui Arghezi, nici lui Barbu, ci li se alătură. Spiritul cititorului selectează adevăratele valori apropiindu-și-le într-o ideală structură sincronă, totdeauna modernă și contemporană lui (...) Coșbuc e unul din **poetii** literaturii române, iar poezia lui dialoghează și azi cu cititorul, pentru că valoarea unei opere stă tocmai în posibilitatea ei de a se lăsa descoperită mereu, în statutul ei de **simbol limitat**, în structura ei dinamică”.

Etichetarea poetului de către C. Dobrogeanu-Gherea, în 1897, drept „poetul **țărănimii**” a fost greu de demontat de-a lungul anilor, ea persistând, e drept mai voalat, și astăzi în rândul lectorilor „leneși”, mulțumiți cu „canoane” și „formulări” definitive. Dacă reacția favorabilă a lui Ibrăileanu se înscrie firesc în continuarea ideilor formulate de Gherea, surprinzătoare pare a fi poziția modernului Lovinescu, el așezându-l pe poet sub zodia exclusivă a epicului, constatând, „la un artist atât de mare”, „lipsa aproape totală de lirism”. G. Călinescu avea să facă o fisură în această percepție, atunci când a afirmat în a sa *Istorie a literaturii ...* (1941) că George Coșbuc „avea de fapt simțul sublimului cosmic, dar fiind lipsit de puțința reprezentării lui de sus, se mulțumește a-l sugera în orarii terestru”. Orice s-ar spune, sentimentul cosmicității presupune lirism.

Unul dintre exegeții lui Coșbuc, Dumitru Micu, va lansa, în 1961, o sintagmă de compromis, în căutarea unei „transparențe a lirismului” în corpul „obiectivării epice”: „Coșbuc este și un poet liric, dar lirismul său este unul obiectiv, transferat asupra obiectului zugrăvit”. Dar criticul care se va opune total perspectivei sociologice a lui Gherea este Vladimir Streinu, care îl va trata pe Coșbuc printr-o viziune strict estetică, cu deschidere chiar spre estetism. Metoda propusă de V. Streinu va fi preluată de către Mircea Zăciu, cel care avea să remarce în 1972: „Un singur critic român a intuit **urbanismul** poetului (Vladimir Streinu). Coșbuc, asemeni lui Vergiliu, a fost un citadin. Bucolicul, idila sunt fenomene de rafinare a sensibilității, de saturație citadină, de **refugiu** în orice caz de stilizare a unei realități rurale văzută exterior. Un rafinat, un alexandrin. Dar rafinamentul lui nu e **oboseală**, ci energie a sintezei, căutare de forme stilizate, noi; transfigurarea folclorului se face în direcția prelucrării motivului până la forme pure”.

Continuându-l în demersul lor critic pe Mircea Zăciu, alți doi critici ardeleni aveau să intervină benefic în receptarea adecvată a lui Coșbuc. Prin eseuul său monografic *Poezia lui George Coșbuc* (Editura „Dacia”, Cluj-Napoca, 1976), Petru Poantă lansa o „despărțire” totală de „eticheta gheristă”, acest lucru nepresupunând, cum afirmă răspicat criticul-eseist, o „reabilitare”, ci „dorința de a restitui generației mele, într-o lectură lipsită de prejudecăți, o opera exemplară din mai multe puncte de vedere”. Petru Poantă va urmări, în paralel, descrierea **universului tematic** și **evaluarea estetică** a poeziilor lui Coșbuc, ajungând la concluzii de care va trebui să se țină cont oriunde și

oricând: „Scriitorul comentat devine un fel de măsură pentru întreaga literatură; este în permanență «cel mai». Chiar dacă am avut sentimentul corectării unor nedreptăți, n-am scris cu conștiința că G. Coșbuc este cel mai mare poet român. El însuși n-a avut un asemenea orgoliu, recunoscând chiar, în fața unui prieten, superioritatea lui Macedonski. Dar nu-i mai puțin adevărat că am refuzat să mai credem într-o structură elementară a poetului, redusă la câteva linii simple. Chiar dacă a inventat mai degrabă stilul unei lumi decât o lume în sine, Coșbuc ne apare astăzi o personalitate complexă; «obiectivitatea» liricii sale nu ne mai spune aproape nimic despre o originalitate pregnantă. Coșbuc este singurul poet român care se află de multe ori într-o situație paradoxală: originalitatea depășește valoarea artistică”.

La o „revizuire” necesară va apela, în 1984, în prefața la volumul George Coșbuc, *Poezii* (Editura „Dacia”, Cluj-Napoca), și Valentin Tașcu, îndreptățit și el să aprofundeze **temele și procedeele** universului poetic coșbucian, care are dimensiuni proprii. Astfel, **poezia ființei** la Coșbuc este complinită, prin contrast, de **lumea neființei**, în care „moartea este un pendant frecvent al bucuriei în logica afectivă a poetului”. Ca **poet al naturii**, Coșbuc este văzut de V. Tașcu drept „un peisagist inepuizabil”, iar în privința cadrului natural al poeziei este invocată, așa cum procedează, de altfel, și Petru Poantă, „sorginta și dependentă lui solară”, în care soarele reprezintă o apariție exclusiv benefică. În registru solar, optimist, se petrece și erotismul coșbucian. Sentimentul iubirii la Coșbuc este înlocuit de varietatea gesticii erotice, dar el (sentimentul) este prezent și ca decor al scenelor după natură, și ca prieten al ritualurilor folclorice, dar mai ales ca inițiere într-o interminabilă serie de anecdotică galantă. Lărgind aria tematică a poeziei lui Coșbuc, V. Tașcu va depista aici „pe nedrept neglijatul” **univers al copilăriei** (cărui i-a acordat atenție doar G. Călinescu), **parabolele livești**, ca adaptări sau prelucrări ale unor motive orientale, remarcând mai peste tot **creația involuntară** și acuratețea **prozodiei**, în tradiția unui Pompiliu Constantinescu, criticul care l-a numit pe Coșbuc „poet savant prin metrică”. V. Tașcu își rotunjește demersul critic prin depistarea **teatralității** unor texte coșbuciene, a unui **spațiu al liniștii, al tăcerii**, precum și al unui **univers sonor**, sunetul constituind pentru poet cântec. Coșbuc însuși a mărturisit în 1897: „Poeziile mele le compun cântându-le, și am atâtea melodii în cap, câte poezii am scris”.

Ne-am permis această lungă introducere, întrucât într-o situație oarecum similară lui Coșbuc se află și poetul național al Ucrainei, **Taras Șevcenko**, asupra căruia s-a îndreptat atenția noastră în ultima vreme, atât ca traducător al poeziei scriitorului ucrainean, cât și ca doctorand al Universității din București, cu tema **Taras Șevcenko – poetul național al Ucrainei**.

Apropiindu-ne de destinul poetic șevcenkian am putut constata că „unul dintre cei mai mari romantici ai spațiului slav și european” (Dan Horia Mazilu) a fost supus, în receptarea critică, unor clișee șablonarde, timp de peste un secol, mai întâi în timpul autocrației țariste, apoi în perioada „realismului revoluționar” de sorginte sovietică, făcându-se referire doar la latura socială, revoluționară a marelui „cobzar” ucrainean și renunțându-se, aproape total, la evidențierea profunzimii existențiale a mesajului poetic șevcenkian, a spiritului său romantic și universal. Aceeași viziune procustiană a fost transferată și în receptarea în spațiul românesc a operei poetice șevcenkiene, abia după 1990 producându-se revizuirea așteptată, ea datorându-se studiilor pertinente ale lui Dan Horia Mazilu și ale Magdalenei Laszlo-Kužiuk, precum și monografiei lui Stelian Gruia.

Iată, sintetic, pozițiile celor trei exegeți români, care schimbă total profilul lui Șevcenko împământenit în România de C. Dobrogeanu-Gherea și Mihail Sadoveanu.

„Lirica șevcenkiană se profilează în cadrul marilor literaturi ale lumii ca o rană deschisă, dureroasă și încrâncenată, atunci când este lovită de necruțare, și mocnită, suportabilă în momentele când asupra sa se simte adierea purității fondului spiritual al comorilor ucrainene populare nescrise încă” (Stelian Gruia).

„Particularizând discuția la „misiunea” literară asumată de Șevcenko, apelul la **poem** (poemul romantic byronian, ce-și apropiase, în zona Europei de răsărit, o factură lirico-epică) apare ca natural și suficient motivat. Șevcenko va scrie, deci, poeme lirico-epice – cu o tematică variată („domestice”, istorice, politice etc.) și cu o poetică ale cărei elemente se individualizează și se „personalizează” treptat – respectând recomandările deja clasice ale bardului englez (filtrate în Est prin Pușkin și Lermontov) și dând prioritate „eroului” într-o plasare supraevenimentială” (Dan Horia Mazilu).

„La Șevcenko găsești, ca la scriitorii foarte mari, totul, tot ce putea constitui substanța epică care a alimentat întreaga literatură ucraineană de după el, și cu deosebire mitul Ucrainci și instrumentul lingvistic capabil să întrerupez acest mit. A fost cântărețul eliberării naționale și sociale, pecetluind cu sacrificiul propriei libertăți gravitatea cuvintelor sale. A conturat în fața poporului său un ideal și i-a redat acestuia sentimentul demnității. Creația sa a canalizat energii și a trezit năzuințe care s-au concretizat până la urmă doar în zilele noastre, odată cu crearea Statului Ucrainean independent” (Magdalena Laszlo-Kuțiuk).

Prima variantă a temei noastre de doctorat, avându-l drept conducător științific pe profesorul cernăuțean Grigore Bostan, avea titlul **Coincidențe romantice la Eminescu și Șevcenko**, la care am renunțat deocamdată, concentrându-ne doar asupra poeziei lui Șevcenko. Mulți prieteni, literați sau oameni de cultură, ne-au întrebat, adeseori, dacă există, într-adevăr, respectivele „coincidențe”, dacă Eminescu a avut contact cu poezia mai vârstnicului romantic ucrainean și, în special, dacă Șevcenko poate fi așezat alături de Byron, Hugo, Novalis, Mickiewicz, Pușkin, Lermontov, Eminescu etc. Răspunsul nostru, la cea din urmă întrebare, venea întotdeauna afirmativ, motivând mai restrânsa receptare internațională a poetului ucrainean prin influența nefastă a autocrației țariste, iar apoi a celei sovietice, asupra întregii literaturi ucrainene, fapt care a dus, vreme îndelungată, la marginalizarea, în primul rând, a geniului său tutelar.

Cât privește legătura cu Eminescu, demersul nostru comparatistic se sprijinea, în special, pe structura romantică a operei celor doi mari creatori, pe tematica ei, în care folclorul, trecutul istoric și natura specifice celor două spații geografice și istorice constituiau elementele esențiale ale creației „luceafărului” român și „marelui cobzar” ucrainean. Aprofundând, însă, aplicația comparatistică asupra textului șevcenkian, cu precădere asupra valențelor sale prozodice, am ajuns la o formulare destul de pretențioasă, pe care vom încerca să o demonstrăm în viitor: **Șevcenko este, pentru un receptor român obiectiv, o sinteză între Eminescu și Coșbuc!**

Nu știm, deocamdată, care ar putea fi reacția unui exeget ucrainean al lui Șevcenko, acest cunoscător al limbii și literaturii române, la aflarea unei asemenea sinteze „hibride”, care, e drept, ar fi în stare să șocheze pe orice comentator de literatură universală.

Întrucât „coincidențele romantice”, de fond și de formă, la Eminescu și Șevcenko necesită un studiu complex, multidimensional, opera celor doi reprezentanți romantici constituind sinteze emblematice pentru existența spirituală a celor două popoare, vom încerca, în cele ce urmează, să motivăm așa-zisul „coșbucism” șevcenkian, fără a avea pretenția originalității exclusive, deși, după știința noastră, această apropiere nu a mai fost făcută în spațiul literar românesc. Se va observa, demersul nostru este oarecum forțat, procedat prin inversiune temporală, întrucât în anul nașterii lui Coșbuc (1866) se împlineau deja 5 ani de la moartea cobzarului ucrainean.

Dincolo de apropierile care se pot face între cei doi „artiști ai cuvântului” privind utilizarea, până la perfecțiune, a prozodiei clasice (și lui Șevcenko i se poate atribui observația lui Pompiliu Constantinescu privind utilizarea de către Coșbuc a tuturor mijloacelor specifice unei prozodii bogate și variate: „Coșbuc se regăsește într-o unitate structurală nedezmășită. Metrica lui savant meșteșugită scoate ne bănuite efecte vizuale și auditive din factura strofei, atât de caracteristică, din

dispoziția și sonoritatea rimelor, din folosința măiestrită a pauzelor”), vom depista și în acest posibil caz de paralelism anumite „coincidențe”, care să ne sprijine și mai mult formularea avansată, fără a diminua „tezist” poezia lui Șevcenko și fără a-l supralicita pe Coșbuc, care cu siguranță nu a avut contact, nici în original, nici în traducere, cu zestrea poetică a bardului ucrainean.

*
*
*

Prima referire concretă, bazată și pe comentarea unor texte, la opera poetică șevcenkiană a întreprins-o, în spațiul literar românesc, Constantin Dobrogeanu-Gherea, încă în anul 1897, în volumul său de *Studii critice*. Prin prisma ideilor sale socialiste care pătrundeau și în societatea românească la sfârșitul secolului al XIX-lea, Gherea nu întrezărea la geniul ucrainean decât „adâncimile talentului maselor muncitoare”, „gingașă și nestrămutată iubire pentru popor, durere pentru suferințele lui”. Tălmăcirea în proză și comentarea câtorva poeme șevcenkiene (preponderent a celor cu tentă socială: *Haidamacii*, *Katerina*, *Slujnica*, *Caucazul*) îl fac pe Gherea să conchidă: „Faptul că el a fost un mare patriot, face să fie cetit și admirat de clasele avute, iar faptul că a vărsat cele mai fierbinți lacrimi pentru poporul muncitor, pentru cei mici și săraci, îl face să fie iubit de aceștia din urmă”.

Întâmplător sau nu, același volum de *Studii critice* al lui Gherea include și studiul *Poetul țărănimii*, referitor la poezia lui George Coșbuc, studiu care, prin sintagma din titlu a deturnat și, prin aceasta, a minimalizat, cum afirmam mai sus, dimensiunile profunde și lirismul poeziei bardului de la Hordou. Efortul aproape obsedant al criticului de la „Contemporanul” de a-l „canoniza” pe Coșbuc ca **poet al țărănimii** nu este departe de etichetele simpliste și superficial-sociologice cu care era „gratulat” multă vreme romanticul Șevcenko. De altfel, în corpusul masiv al studiului despre Coșbuc, Șevcenko este invocat doar ca reprezentant „revoluționar” al țărănimii: „Poezia aceasta (a lui Coșbuc – n. n.) nu e socialistă, dar e una din cele mai revoluționare poezii din toate literaturile. După caracterul ei, seamănă mult cu poezii de ale altor doi poeți țărani: Robert Burns, geniul țaran scoțian, și Taras Șevcenko, geniul țaran ucrainean”.

Inapetența totală a lui Gherea față de estetica romantică și „cultul”, pe de altă parte, a ideilor și formulelor clasice, cu substrat social, preferând „subiectivizării psihice” „obiectivizarea psihică”, văduvește tendențios ideatica profundă a poeziei celor doi mari creatori, care au activat în perioade de timp diferite, și, din păcate, această viziune gheristă a continuat să domine, aproape tot secolul al XX-lea, receptarea critică a poeziei lui Șevcenko și Coșbuc.

Dacă insistăm atât de mult pe studiul lui Gherea, o facem și pentru faptul că el este conceput premeditat pentru a-l opune pe **clasicul** Coșbuc (caracterizat prin „sănătate, hotărâre, seninătate, firesc, obiectivism artistic, zugrăvire prin imagini concrete, materiale, plastice, identice cu ceea ce trebuie să-nsemne) **romanticului** Eminescu și „eminescianilor”, dominați de „caractere de neliniște, dezechilibru sufletesc, nesiguranță, vag, spiritualizare a imaginilor, simbolizare”, elementele specifice „decadentului” romantism. Mutatis mutandis, în viziune gheristă, toate „superlativele” conferite lui Coșbuc, ar putea distanța pe Șevcenko de Eminescu, deși aceștia din urmă sunt considerați acum drept mari poeți romantici europeni. Sintagma **poetul țărănimii**, potrivit căreia „Coșbuc nu are rival în literatura română” și care este transferată de Gherea și în cazul lui Șevcenko, nu are cum să reziste în fața profunzimii textelor poetice ale celor doi, cu atât mai mult în fața marilor poeme de meditație filosofică, alegorice și istorice ale lui Șevcenko, plasate în rândul marilor poeme romantice europene.

În fond, și Coșbuc și Șevcenko au origine țărănească (Șevcenko a fost chiar iobag vreme de 24 de ani!), au copilărit la țară în mijlocul oamenilor simpli, dar talentul lor nativ, spiritul lor sintetic și, ulterior, asimilarea temeinică a culturii naționale și universale le-au configurat structura unor

spirite alese, adjudecându-și locul firesc într-un șir de cărturari misionari ai neamului.

Liceul performant de la Năsăud, efervescenta culturală a renașterii ardeleni asimilată la Universitatea din Cluj și la Sibiu, în cele din urmă descinderea în capitala României libere, i-au solidificat orizontul spiritual al copilului precoce din Hordou, Coșbuc ajungând să reprezinte într-un mod esențial spiritualitatea românească.

În celălalt caz, faptul că Șevcenko a pornit din mijlocul unor țărani iobagi (al căror tezaur de frumusețe spirituală nu l-a ignorat), nu l-a împiedicat să absolve Academia de Arte Frumoase din Sankt Petersburg sau să fie la curent cu literatura clasică greacă și latină, cu Shakespeare sau cu romanticii englezi, germani sau ruși.

Coșbuc a tradus exemplar mari opere ale spiritualității universale, Șevcenko purta cu sine, chiar și în timpul deportării sale în ținutul Orenburg, pe lângă *Biblie*, pe Thomas a Kempis, pe Shakespeare, pe Lermontov și Pușkin.

* * *

Revenind la propusul de către noi „coșbucism” șevcenkian, suntem îndrituiți să-i dăm doar parțial dreptate lui Gherea, și anume acolo unde criticul român depistează că „Șevcenko face să reînvieze trecutul Ucrainei cu toată gloria și grozăviile lui și prezentul lui mizerabil” (la Coșbuc vom întâlni aceste ecouri în *Atque nos, Un cântec barbar, Jertfele împăcării, Decebal către popor*) sau atunci când Gherea remarcă „forma splendidă, de o limbă populară curată” a poeziilor bardului ucrainean, lucru esențial, după cum se știe, și pentru creația poetică a lui Coșbuc. Lărgind sfera receptării românești a operei lui Șevcenko, vom nota că și Mihail Sadoveanu, în anul 1957, îl vedea pe „marele cobzar” pasionat de trecutul Ucrainei și de epocile cântecului bătrânesc, adăugând și „acel sentiment de dragoste pentru cei mulți și obișduiți, la care inima mea răspunde din toată puterea”.

Încercăm să demonstrăm că nu acestea sunt singurele „coincidențe” posibile între Șevcenko și Coșbuc, oricum ele nu sunt esențiale sau cele mai importante. Ceea ce apropie, în primul rând, cele două structuri poetice este transparența lor ideatică, prin vehicularea unor elemente concrete și reale. Spontaneitatea și frăgezimea sentimentelor umane, simplitatea naiv-clasică, predominarea stilului narativ și excluderea „sensului simbolic”, toate gravitând sub cupola „obiectivismului artistic” – iată elementele care îl apropie pe Șevcenko de Coșbuc, dar îl îndepărtează, în același timp, de Eminescu, de „subiectivizarea reflexivă” a acestuia, de senzația imensității spațiului, a nemărginirii, a exprimării sublimite a ideilor înalte și abstracte. E suficient să urmărim prezența iubirii și a naturii la primii doi, pentru a ne da seama de viziunea care îi separă de erosul reflexiv eminescian și de omniprezentul **sentiment al naturii** la autorul *Dorinței* și al *Florii albastre*.

Și Coșbuc, și Șevcenko, cu rare excepții, tratează tema iubirii la persoana a treia, zugrăvind nu iubirea lor, ci a altora; Eminescu, tot cu rare excepții, se află în centrul sentimentului și evenimentului erotic. În iubirile lui Șevcenko și Coșbuc predomină elementul narativ, epic, la Eminescu iubirea este, de cele mai multe ori, **descrișă participativ**, predominând sentimentul sublim al **dăruirii**, pasiunii erotice. Se poate ajunge, prin asemenea viziune (și Gherea a ajuns!) la **egoismul erotic eminescian**, față de **altruismul erotic șevcenkian și coșbucian**.

Cât privește natura ca element de inspirație poetică, fiecare dintre cei trei poeți supuși analizei comportă structuri de receptare diferite: Coșbuc zugrăvește frumusețile patriei, localizându-le chiar, cu „ochiul” unui pictor obiectiv, producând cunoscutele pasteluri (*Vara, Prahova, Noapte de vară, Iarna pe uliță, Toamna* etc.); la Șevcenko natura specific ucraineană, cu „stepele-ntinse” și „Nipru-nvolburatul”, devine „cutie de rezonanță” a dramelor erotice ale eroinelor sale (Katenina, Anna, Vrăjita, Maria, Rusalca); natura eminesciană nu este doar cadrul unde se consumă sentimentul

erotic, ci și element de comuniune perfectă pentru cei doi îndrăgostiți, element care se bucură, suferă sau „tresare” în consens cu starea sentimentală a îndrăgostiților. Fără îndoială, aceasta din urmă este o abordare superioară a elementelor naturii, promovată, mai întâi, de către romantici și prefigurând simbolismul și curentele moderne de mai târziu.

Punctul cel mai evident în care Coșbuc se întâlnește cu Șevcenko, uneori până la suprapunere, este cultivarea unei specii a genului epic în versuri – **balada cultă**. Coșbuc chiar își intitulează volumul de debut *Balade și idile* (1893), lansându-se ca un adevărat rapsod popular, care știe să sincronizeze tezaurul folcloric românesc (dar și al altor popoare) cu dimensiunile literaturii culte. „De când am început să scriu – notează poetul în postfața volumului *Fire de tort* – m-a tot frământat ideea să scriu un ciclu de poeme cu subiecte luate din poveștile poporului și să le leg astfel încât să le dau unitate și extindere de epopee”. Proiectul, deși generos, nu a fost dus la capăt, rămânându-ne, totuși, probabilul prolog al epopeii, sub titlul latinesc *Atque nos* (Dar și noi).

S-au cristallizat și au rămas în conștiința cititorilor **baladele și idilele**. Specie lejeră, zugrăvind amoruri naive, fericite, cu păstori și păstorite, idila coșbuciană a avut o anume rezonanță între admiratorii poetului, multe dintre aceste texte devenind romanțe. Balada, însă, având ca subiect trecutul istoric, eroismul unor personaje excepționale sau dramele erotice ale personajelor feminine din viața satului, a continuat să reprezinte, alături de unele pasteluri, partea cea mai durabilă a operei poetice coșbuciene.

Aproape identic s-a întâmplat și în cazul lui Șevcenko. Nereușind să creeze o epopee națională (*Haidamacii* este doar un mare poem istoric), marele Cobzar ucrainean și-a asigurat dimensiunea fundamentală a operei sale, atât pe plan național, cât și în universalitate, tot prin intermediul **baladelor**, mult mai întinse ca proporții decât cele coșbuciene. În folclorul ucrainean au circulat așa-zisele **dume**, unele având caracter meditativ, iar altele și caracter istoric, precum și **baladele istorice**, care proslăveau trecutul glorios al cazacilor. Șevcenko le-a preluat, asemeni romanticilor polonezi (Mickiewicz, Krasicki, Zaleski), și le-a dat o haină cultă, oferindu-le ca pilde de vitejie pentru contemporani.

Spațiile tematice în care vor manevra balada și poemul lui Șevcenko sunt cel moral-etic (cu predilecția arătată temei „fetei /femeii/ seduse și părăsite”), cel eroico-istoric, unde predominant va fi trecutul Ucrainei, cel al politicului imediat și, în sfârșit, cel al demersului cu tentă filosofică.

Exemplificând latura trecutului istoric, „cu prestații eroice a căror evocare era menită a-i **dezmoști pe contemporani**” (Dan Horia Mazilu), avansăm posibila comparație între Mihai Viteazul („sălbaticul vodă ... în zale și fier”) din balada coșbuciană *Pașa Hassan* și neînfricații cazaci **Honta** și **Zalizneak**, din poemul *Haidamacii*, eroii răscoalei cazacilor zaporojeni împotriva șleahței poloneze, așa cum baladele *Noaptea lui Taras* și *Ivan Pidkova* (din care s-a inspirat în opera sa istorică și Mihail Sadoveanu) au lăsat reminiscențe în **cântecele de vitejie** ale lui Coșbuc, evocând lupta românilor împotriva turcilor. *Atque nos* și *Un cântec barbar*, prin care Coșbuc reînvie vitejia strămoșilor daci, profetind mesianic „dreptate răzunătoarelor sorți”, par a fi descinse din *Caucazul șevcenkian*, unde regăsim aceeași prevestire a răzburării cazacilor iobagi: „Luminatu-ne-am și alții/ Lumați să fie./ Soarele dreptății s-aibă/ Orbii și copiii.// Tot vom arăta! doar dați-vă/ Pe mâinile noastre./ Învăța-vom cum să facem/ Pușcării sihastru./ Cum să făurim cătușu./ Cum se poartă ele./ Cum să împletim mai bine/ Cnuturile grele!...”

Drama fetei (femeii) de la țară își găsește la amândoi autorii realizări remarcabile. O poezie tipic romantică șevcenkiană, *Vrăjita*, (Victor Tulbure o traduce sub titlul *Nebuna*), are corespondent la Coșbuc în balada *Nebuna*; în amândouă poeziile eroinele principale, de origine săracă, înnebunesc din dragoste și sunt privite cu dispreț de către cei avuți, când își zdrobesc capul de un stejar (la Șevcenko) sau „de drугii din ferești” (la Coșbuc). *Fata morarului* a lui Coșbuc are aproape același

destin tragic cu *Katerina* lui Șevcenko: amândouă se îndrăgostesc fără discernământ, amândouă păcătuiesc în dragoste, amândouă trăiesc sentimentul rușinii și remușcării, în disprețul celor din jur. Fata morarului, plină de disperare, e gata să îngroape sub roata morii și viața-i tânără și netrăită. Și alta nenăscută încă, iar *Katerina*, tot în disperare, își leapădă pruncul în drum și se aruncă în copca unui iaz. Drame erotice se mai consumă, la Coșbuc, în *Dragoste învrăjbită*, *Șarpele în inimă*, *Cântecul fusului*, *Ideal*, fără a avea însă dramatismul și profunzimea ideatică a baladelor șevcenkiene *Înecata*, *Slujnica*, *Popul*, *Oarba* sau *Marina*.

Trecând la alte posibile „coincidențe”, observăm poziția aproape identică a celor doi scriitori față de Dumnezeu și Fecioara Maria. Nu există îndoială privind credința lor în divinitate, apar însă momente când Dumnezeu este invocat prin prisma luptătorului pentru adevăr și dreptate: „Dumnezeu, mi-e-ntr-ajutor! / Dacă și el e de-al lor, /Nu-l mai vrem ocrotitor: / Ne-nfrățim cu iadul!” (la Coșbuc); „Îmi voi duce plânsul/ Către Dumnezeu ... căci altfel/ Nu-l cunosc pe Dânsul” (la Șevcenko). Umanizarea mitului biblic al Fecioarei Maria, prin care sacra fecioară duce o viață omenească, plină de necazuri, dar și de bucurii, prezentă în marele poem șevcenkian *Maria*, se întâlnește și la Coșbuc în poezia *Corbul*, în care Maria, aflată la picioarele lui Hristos, încearcă să gonească, omenește, corbul care se rotește croncânind deasupra crucificatului, iar Crist se adresează „spre mă-sa” astfel: „O, lasă-l, mamă, lângă mine! - /Că de-nsetat și-aprins ce sunt,/ Cum face el din aripi vânt,/ Îmi face, mamă, bine!”

Continuându-ne demersul comparatistic, vom sublinia izbitoarea apropiere a celor doi mari creatori în mănuierea prozodiei clasice a versului. Însuși Gherea remarca, în studiul citat, că prin „adevărata și curata limbă românească”, George Coșbuc „e poate cel mai român dintre poeții noștri”. Se referea, desigur, la folosirea unui limbaj poetic specific poporului român, dar și la talentul și ușurința poetului de a stăpâni structurile prozodice dintre cele mai variate. Aceleași elemente sunt caracteristice și pentru poezia bardului ucrainean, care, cu infime excepții, a scris numai în maniera clasică și cultiva cu o rară perfecțiune strofa (de la distih până la strofe de peste 20 de versuri), rima, ritmul, măsura, accentul, eliziunea, cezura. Pentru potențarea unor sentimente și însușiri, Șevcenko, asemeni lui Coșbuc, se folosea de diverse procedee artistice, începând de la enumerare și repetiție și sfârșind cu aliterajia, metonimia și sinecdoca.

Tot Coșbuc constată că nici un poet român nu poate să se compare cu Coșbuc în construcția strofei, lucrul fiind valabil și în cazul lui Șevcenko, neavând egal în acest sens în poezia ucraineană. Variația numărului de versuri într-o strofă, schimbarea în cursul aceleiași strofe a ritmului și măsurii, preferința pentru un vers scurt (de obicei la finalul strofei), utilizarea liniutei de dialog (la începutul versului sau la mijlocul lui) folosirea semnelor citării, întrebării și exclamării, a celor două sau trei puncte, alternarea neașteptată a rimelor, precum și abordarea, după modelul popular, a monorimei – iată câteva elemente prozodice și artistice în stare să confere originalitate, profesionalism și diversitate textelor poetice ale celor doi barzi.

Vom încerca să ilustrăm, parțial, aceste lucruri prin câteva texte, în cazul lui Șevcenko apelând la propria noastră traducere. La Coșbuc, una dintre poeziile cele mai edificatoare în acest sens este *La părau*. Iată cum sună și arată două strofe ale poeziei:

Venea pe deal, voios cântând

Flăcăul;

Pe-un umăr coasa legănând

Venea fără de nici un gând

Flăcăul.

Dan iată-n drum îl află răul,

În drum, în drum, dar ce-i în drum?

„Dar ești departe, dragă, hai!”

„Ba bine,

Atunci rămâi pe unde stai!”

„Ce rea mai ești! Ce suflet ai!”

Ba bine!

Ca să n-o creadă rea, ea vine.

„Te temi, te temi! Parcă te temi

Păru! – De mine – ”
 Aşa de lat şi chiar acum! „Ba nu! Dar pentru ce mă chemi?”
 Şi încă o strofă edificatoare din poezia *Supfirica din vecini*:
 Stând aşa, urf braţ ridică,
 Blând ridică,
 Păru! meu, pe frunte dat.
 Când mă-nalţ rămân mirat.
 - „Te-ai întors?” Şi supfirică,
 Ea pe piept mi s-a lăsat
 Şi zâmbea c-un fel de frică:
 - „Răule, te-ai supărat?”

Întorcându-ne la Şevcenko, propunem spre edificare două fragmente din masivul poem epic *Haidamacii*:

a) „Afurisit evreu, deschide!
Deschide că vei fi lovit!
Deschideţi uşa, până-aude
Moşneagul tâmp!”
„Am auzit!
Dar aşteptaţi puţin!”
„Cravaşa
Te paşte, pui de porc! Ba vrei
Să mai glumeşti?”
„Eu? Cu stăpânii?
Ferească-mă! prea bunii mei!
(De altfel, porci loviţi de viciu!”
„Pane polcovnic, rupe, dar!”
Căzută-i uşa ... iară biciul
Croieşte spatele tâlhar. | b) „Vei găsi-o. Dar, băiete,
Care-i al tău nume?”
„Iarema”.
„Dar după tată?”
„Nimeni nu mă ştie!”
„Eşti copil din flori atuncea?
Hai, Mykola, scrie
În registru. Să-i dăm nume ...
Să-i zicem Golacul,
Scrie, deci”.
„Urât mai sună!”
„Atuncea Săracul?”
„Nici aşa”.
„Aşteaptă-o clipă ...
Halaida să fie”.
L-au înscris. |
|---|--|

Şi un fragment, cu vers lung, din poemul *Gânduri ale mele, gânduri*:

V-a plămădit răul, cu răs vă petrece,
 V-au udat doar lacrimi ... fără să vă-nece,
 Nu v-a spălat câmpul, n-aţi fost duse-n mare? ...
 N-ar fi-ntrebat lumea ce mă doare-atât,
 N-ar fi-ntrebat de ce soarta-mi blestem, oare,
 De ce umblu-aiurea? „Nimic de făcut” –
 N-au spus nici în glumă ...

Aliteraja, un procedeu stilistic greu de realizat de orice poet, se întâlneşte frecvent la poezii supuşi demersului nostru comparativ. La Coşbuc, este normal să exemplificăm procedeul prin celebrul vers din *Nunta Zamferei*: „Prin vulturi vântul viu vuia”.

Şevcenko foloseşte şi el aliteraja, cea mai cunoscută şi, se pare, cea mai realizată fiind prezentă în cunoscutul prolog la balada *Vrăjita*, devenit imnul ucrainenilor de pretutindeni. Efortul nostru de a-l transpune corespunzător şi în limba română a avut, după părerea mai multor scriitori ucraineni, cunosători şi ai limbii române, un rezultat fericit, ridicându-se la nivelul originalului. În

intenția bardului ucrainean, ultimul vers al prologului trebuia să sugereze, în contextul unei nopți stranii, cu Niprul suspinând între maluri, cu luna palidă apărând și dispărând după nori, cu țipătul buhelor în luncă, **scârțâitul rar al arțarului**. Transpunerea noastră, respectând fidel originalul, s-a materializat astfel: **Și-arar arțarul scârțâia**.

* * *

Concluzia preliminarilor noastre încearcă să sintetizeze formularea pretențioasă de la început: **Șevcenko este, pentru un receptor român obiectiv, o sinteză între Eminescu și Coșbuc**. Prin urmare, există și pot fi depistate numeroase exemple când poezia bardului român și cea a cobzarului ucrainean consună în tematică, transparență ideatică și structura de formă a textului, fără ca aceste evidențe să diminueze valoarea unuia sau altuia.

Dar, Coșbuc rămâne un poet original, reprezentând într-un mod esențial spiritualitatea românească, sintagma **poetul țăranimii**, decretată de Gherea încă în 1897 și invocată multă vreme în receptarea critică a poetului în spațiul literar românesc, nu este nici adevărată, nici necesară, nici reprezentativă. Pe de altă parte, Șevcenko rămâne, ca să parafrazăm, „expresia integrală a sufletului ucrainean”, un mare romantic slav și european, dar și exemplar militant pentru idealul libertății poporului ucrainean, pentru recâștigarea demnității sale politice și edificarea unei culturi proprii, bazată pe nestematele folclorului autentic.

Toate aceste dimensiuni sunt prezente plenar și la Eminescu, numai că formația intelectuală a acestuia, impregnată de filosofia lui Schopenhauer și Kant și de înțelepciunea indiană, precum și extraordinara lui capacitate de sinteză a culturii universale, îi conferă poetului român o aură estetizantă superioară, proprie unui vizionar care depășește structurile obiective ale realului.

Résumé

Une démarche comparative George Cosbuc / Taras Șevcenko n'existe jusqu'à ce moment, selon nos informations. Notre expérience à comme point de départ une formule plus ancienne, per laquelle nous essayons de définir Șevcenko par une proposition assez prétentieuse: **Șevcenko est pour un récepteur roumain objectif, une synthèse entre Eminescu et Cosbuc**.

Nous avons identifié, donc, un ainsi-dit “coșbucism” dans la poésie de Șevcenko, partant premièrement du merveilleux maniement de la prosodie classique du vers motif pour lequel Cosbuc a été considéré “peut-être le plus roumain de nos poètes”, et Șevcenko n'a pas d'égal en ce sens dans l'espace de la littérature ukrainienne. L'approchent entre les deux créateurs est basé aussi sur d'autres “coïncidences”: la transparence idéatique, la véhiculation des motifs éthiques concrète, la spontanéité et la fraîcheur des sentiments humains la simplicité naïve-classique, la prédomination du style narratif et l'exclusion du “sens symbolique”.

Notre démarche est, reconnaissons-le, d'une certaine manière force procède d'une inversion temporelle parce que, l'année de naissance de Cosbuc (1866), il y avait déjà cinq ans de la mort du rapssode ukrainien. Ainsi, on n'a pas la comme but de diminuer de manière “thesiste” la poésie de Șevcenko, ni de supraliciter Cosbuc, qui, de manière très sûre, n'a pas en contact ni en original, ni en traduction, avec le dot poétique du plus grand écrivain ukrainien.

UNIVERSITATEA “ȘTEFAN CEL MARE” - COMPETENȚĂ ȘI PROFESIONALISM

Gheorghe Giurcă

Evenimentele din decembrie 1989, cu consecințe pentru viața întregii societăți românești, avea să aducă transformări structurale și în domeniul învățământului superior. Era și normal să se întâmple acest lucru, deoarece dirijarea hipercentralizată și excesiv de riguros controlată privind structura facultăților și planul lor de școlarizare practică de vechile autorități plasaseră România pe unul dintre ultimele locuri din Europa în ce privește numărul de studenți raportat la totalul populației. Sosise deci timpul îndreptării acestei stări de lucruri care nu onora țara deloc. Sosise. În același timp, ceasul reparațiilor morale față de unele instituții de învățământ superior ținute din aceleași motive prea strâns în frâu, până aproape de sufocare, în deceniile precedente. Institutul sucevean era, din acest punct de vedere, printre cele mai “pedepsite” din țară.

Pornind de la asemenea considerente, la începutul anului 1990, conducerea Institutului de Subingineri a întocmit un documentar intitulat *Memoriu privind înființarea Universității “Ștefan cel Mare” la Suceava*, care va rămâne peste vreme punct de reper în istoria învățământului superior din orașul nostru. Materialul a fost însoțit de forurile județene și de reprezentanții tuturor partidelor politice existente atunci la nivelul județului. În sprijinul propunerilor formulate, s-a făcut uz de argumente privind baza materială (mai mult decât acceptabilă pentru început) și colectivul didactic a cărui competență profesională a fost probată de-a lungul timpului. Pe lângă premisele materiale și resursele umane, au fost invocate și interesele naționale în această problemă: “...ruperea în două a Bucovinei ar impune dezvoltarea și consolidarea unei universități stabile, cu profil mixt, tehnic și umanist, aici la fruntariile nord-estice ale patriei, cu atât mai mult cu cât nordul Moldovei concentrează bogate valori ale patrimoniului cultural de interes național și internațional, veritabile monumente de artă medievală care formează un adevărat și complex muzeu în aer liber, atrăgând an de an tot mai mult atenția și interesul specialiștilor din țară și din străinătate... Această dorință este cu atât mai legitimă cu cât Moldova întreagă - țara de Jos și cea de Sus - este mai vitregită în înzestrare cu unități de învățământ superior decât celelalte provincii ale țării”.

Referitor la structura noii universități, se propunea ca ea să cuprindă două facultăți: **de Inginerie** (cu secțiile: *Mecanică, Tehnologii în Construcții Mecanice, Mecatronică, Automatizări și Calculoare și Electromecanică*) și **de științe** (cu secțiile: *Litere - română-franceză și română-engleză, Istorie-Geografie, Genetică-Ecologie și Teologie*), aducându-se argumente solide pentru fiecare în parte.

Prezentat și susținut de o delegație de cadre didactice și de studenți în fața factorilor de decizie, demersul a avut în bună parte efectul scontat: prin Hotărârea Nr. 225 din 7 martie 1990, Guvernul României stabilea: “Art.1 - Pe data prezentei hotărâri, institutele de învățământ superior din municipiile Constanța, Sibiu și Suceava se transformă în universități, cu statut independent, în subordinea Ministerului Învățământului. Art.2 - Profilul și structura acestor universități va fi stabilit (sic!) de Ministerul Învățământului, împreună cu factorii interesați, în termen de 60 de zile”. Astfel, 7 martie devenea una dintre cele mai importante date din istoria învățământului sucevean: se naștea acum prima universitate la Suceava, deși structura fostului Institut de Învățământ Superior din perioada lui de apogeu ar fi justificat pe deplin să i se atribuie încă de pe atunci acest statut. În plus, Bucovina avea din nou, după aproape jumătate de veac, o

universitate românească, iar Suceava își recăpăta locul meritat cu prisosință în rândul centrelor de învățământ superior din România și al vetrelor culturale importante ale țării.

Noua universitate a primit numele ilustrului domnitor al Moldovei, care, prin vrednicie și înțelepciune, a ridicat Suceava printre centrele politice și administrative importante ale Europei medievale. În același timp, era un semn că urmașii săi de peste veacuri recunosc interesul manifestat constant de el față de cultură, inclusiv față de învățământ.

Comparativ cu propunerile formulate în Memoriu, planul de școlarizare aprobat de Ministerul Învățământului a fost mai generos în ce privește numărul facultăților și, în unele privințe, chiar structura lor. Noutatea cea mare consta în apariția **Facultății de Silvicultură** (cu seții de *(cu seții de Silvicultură* formulate (cu *(cu seții de Silvicultură* formulate în Memo (cu seții de Silvicultură formulate în Memoriu, planul de școlarizare aprobat de Ministerul Învățământului a fost mai generos în ce privește numărul facultăților și, în unele privințe, chiar structura lor. Noutatea cea mare consta în apariția

Nouă a fost și secția *Organizarea și Conducerea Activității din Turism* din cadrul Facultății de științe.

În schimb, două dintre cele propuse nu au fost aprobate: Genetică-Ecologie și Teologie. Referitor la prima dintre ele, în Memoriu se arăta că ea “are ca obiectiv formarea de specialiști în domeniul geneticii vegetale și în domeniul protecției calității vieții oamenilor prin intervenție asupra evoluției ecosistemelor și ecosferei. Se justifică înființarea unei asemenea secții la Suceava prin marile realizări obținute în domeniu la Stațiunea de Cercetări Agricole din localitate. În cadrul acesteia funcționează unica bancă de gene a României, care deține laboratoare de cercetare (biochimie, citologie, culturi pe țesuturi, semiologie și altele), secții de specialitate, celule frigorifice pentru conservare pe medie durată (25 ani) și lungă durată (100 de ani) și Oficiul de Calcul. Toată baza materială a Stațiunii de Cercetări Agricole va sta la dispoziția studenților pentru instruirea teoretică și practică. La această unitate de cercetări, precum și la Stațiunea ICAS Câmpulung Moldovenesc există colective puternice de specialiști, între care 13 doctori, din care se va putea recruta ușor colectivul didactic al secției”. Cu toată această veritabilă risipă de argumente, propunerii nu i s-a dat curs, în ciuda faptului că de necesitatea ei nu se îndoiește nimeni în condițiile în care factorii perturbatori ai echilibrului ecologic devin tot mai agresivi.

Ar fi trebuit apoi solicitată cu mai multă convingere secția de Teologie, care, așa cum se arată în același Memoriu, ar forma “nu numai preoți de mir, ci și monahi cu o cultură și o formație spirituală înaltă, capabilă (sic!) să valorifice potențialul mănăstirilor, care să determine în zonă o renaștere și consolidare a credinței strămoșești amenințată de cei aproape 150 de ani de colonizări străine și de regimul ceaușist”. Nici acum nu este prea târziu pentru a soluționa această problemă, căci nici un oraș din țară nu are tradiții atât de vechi și de bogate în domeniu ca Suceava.

După ce a fost astfel privată de cele două secții de către forurile centrale, Suceava a pierdut și o facultate (sau secție) de medicină care în 1990 și 1991 a bătut zadarnic la porțile (ferecate pentru ea) ale orașului (un număr suficient de tinere cadre didactice de specialitate de la Universitatea de Medicină din Cluj-Napoca era pregătit în 1991 să vină încoace pentru a întemeia noua facultate). Autoritățile locale și mai ales reprezentanții lumii medicale din municipiu nu le-au împărtășit însă entuziasmul și astfel s-a spulberat un vis frumos care începuse a prinde contur. Dar considerăm că problema trebuie reluată cu toată seriozitatea. Să ne gândim numai la faptul că, în timp ce sudul țării are trei universități (sau facultăți) de medicină, iar Transilvania - șase(!), Moldova are una singură - cea de la Iași. și niciodată nevoia de medici, mai ales în mediul rural, nu a fost mai presantă decât acum.

Laitmotivul invocat în toate aceste cazuri a fost lipsa spațiilor necesare. Deși reală până la un punct, situația de acum nu se poate compara nici pe departe cu cea din 1945, când, prin bunăvoința autorităților locale și cu sacrificii din partea pușinelor școli existente pe atunci în oraș, s-

a găsit totuși loc pentru Facultatea de Teologie. De altfel, zestrea materială cu care pornea la drum Universitatea "Ștefan cel Mare" nu era deloc rea. Ea cuprindea "vechiul" campus al fostului Institut Pedagogic de 3 ani, la care ulterior s-au adăugat un corp nou finalizat în 1982 cuprinzând laboratoare, săli de desen, ateliere de microproducție și altul, în 1998 cu săli de curs și laboratoare pentru Facultatea de Inginerie Electrică, precum și un cămin pe str. Mihai Viteazul, fost cămin de nefamiliști. Silvicultura va putea beneficia și ea de o clădire proprie dacă va reuși s-o preia prin transfer de la Direcția Silvică și să-i finalizeze lucrările de construcție. În prezent se ridică un cămin cu 300 de locuri. Este adevărat că, datorită creșterii accentuate a numărului de studenți (în prezent sunt de peste 10 ori mai mulți decât la început, ajungând la aproape 8000), au apărut și unele probleme de spațiu, mai ales pentru cazare. Pentru a soluționa toate aceste probleme, conducerea universității a solicitat Consiliului Local o suprafață de teren pe care să se construiască noi spații de învățământ, două cămine a câte 300 de locuri, o bibliotecă universitară cu tot ce presupune o asemenea instituție, un club și un teren de sport. Sunt semne că problema se va rezolva.

Planul de școlarizare al universității a fost "retușat" an de an. Este dovada dorinței de a fi mereu în pas cu viața aflată ea însăși în permanentă schimbare. Pe de altă parte însă, mai ales prin specializările-unicat sau mai puțin răspândite în țară, universitatea suceveană urmărește să-și afirme și să-și consolideze propria-i personalitate, să dobândească un loc distinct în contextul învățământului superior românesc, mai ales că pentru ele există specialiști a căror reputație în domeniu a trecut demult hotarele țării. Au fost formulate deci propuneri de optimizare a structurii universității, fie prin înființarea de noi specializări (*Ingineria și Managementul Calității, Afaceri Industriale, Electronici Aplicați* etc.), fie prin restructurarea unora dintre facultățile existente. Ca urmare, chiar după primul an, din Facultatea de Inginerie au luat naștere **Facultatea de Inginerie Electrică și Facultatea de Inginerie Mecanică**, iar, începând cu anul universitar 1999-2000, Facultatea de Litere și științe s-a scindat în **Facultatea de Litere, Facultatea de Istorie și Geografie și Facultatea de Științe Economice și Administrative**, așa încât, în prezent, universitatea suceveană numără șase facultăți cu 27 de secții și trei colegii (vezi anexa). În felul acesta se poate asigura o specializare mai strictă a viitorilor absolvenți, ceea ce face ca diplomele obținute la Suceava să fie recunoscute și pe plan internațional.

Și pentru a completa imaginea planului de școlarizare al universității, să mai adăugăm că, începând cu anul academic 2000-2001, a fost înființată la Soroca o filială a Facultății de Științe Economice și Administrative, punând astfel bazele învățământului superior în cealaltă vestită cetate a lui Ștefan cel Mare.

Pe lângă acumulările cantitative de până acum, datorită interesului constant și competenței corpului didactic, s-au înregistrat și acumulări calitative care plasează universitatea din Suceava între instituțiile de învățământ superior de înaltă clasă din țară, cu recunoaștere internațională. În prezent ea este afiliată la Asociația Universităților pentru Democrație (AUDEM) și la Asociația Internațională a Universităților (AIU), având legături permanente cu aproape 100 de centre universitare din țară și, mai ales, din afară. Mulți profesori de aici au predat în străinătate și numeroși studenți au învățat anumite perioade în țări precum Franța, Marea Britanie, Irlanda, Italia, Portugalia, Germania, SUA, Austria, Norvegia, Canada, Ucraina etc.

În cadrul relațiilor interuniversitare, la Suceava se organizează anual manifestări științifice cu participare internațională, cum sunt *VARE-HD* și *TEHNOMUS* în domeniul ingineriei mecanice, *Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului*, ajuns deja la a VI-a ediție (ultima organizată în colaborare cu Universitatea de Stat din Chișinău și cu Universitatea din Cernăuți) sau concursul studențesc *Hand and Soft* în domeniul Științei Sistemelor și Calculatoarelor (cea de-a VIII-a ediție cu participare internațională având loc în luna mai 2001), apoi *Campusul Universitar Studențesc* de la Solca, sub egida Uniunii Europene, în domeniul cercetării mediului, *Colocviul Internațional de Utilizare a Terenului și Calității Mediului* în domeniul geografiei.

Să mai adăugăm că, începând din toamna anului 1999, Catedra de Calculatoare din cadrul Facultății de Inginerie Electrică organizează pentru prima dată la Suceava cursuri postuniversitare de specializare în domeniul utilizării și programării calculatoarelor, iar din 2001 s-au acordat 220 de locuri la masterat și studii aprofundate la Facultatea de Inginerie Electrică, Facultatea de Inginerie Mecanică și Facultatea de Științe Economice și Administrație Publică, precum și cursuri de masterat la Facultatea de Litere în specialitățile: Istoria limbii române, Teoria și practica traducerii și Semiotica limbajului în mass-media și publicitate. Și încă un semn al consacrării Universității “Ștefan cel Mare” în viața științifică și culturală îl reprezintă faptul că i s-au conferit atribuții în activitatea de perfecționare a cadrelor didactice din învățământul preuniversitar. În luna august 1999 aici s-au desfășurat pentru prima dată la Suceava examenul de definitivare la patru discipline (Limba și literatura română, Limba și literatura franceză, Istorie și Geografie) și apoi cel de gradul II la aceleași specialități.

La rândul lor, studenții suceveni iau parte la manifestări științifice și concursuri organizate în țară și în străinătate. Cea mai prestigioasă competiție de acest fel a fost Concursul Internațional *Fire Fighting Home Robot* desfășurat la Connecticut (SUA) în aprilie 2001. După o selecție foarte riguroasă, au fost admise în concurs 53 de echipe din întreaga lume, cel din Suceava fiind singurul din estul Europei și printre foarte puținele de pe bătrânul continent. În final a ocupat un onorant loc 13.

De o foarte bună apreciere se bucură și tinerii traducători din limba franceză. În vara anului 2000 Universitatea din Suceava a găzduit pentru a III-a oară atelierele de traduceri organizate de Asociația Română a Tinerilor Traducători (ARTT) cu sprijinul Ambasadei Franței din țara noastră. Au participat peste 40 de studenți din București, Constanța, Ploiești, Sibiu, Suceava și Timișoara. Într-un asemenea cadru elevat, sucevenii s-au remarcat din nou, fiind apreciați de Irina Mavrodin ca “foarte talentați și foarte aplicați”. Recunoscându-li-se competența și profesionalismul, însuși Jean Burgos, autorul cărții *Imaginaire et creation*, a acceptat ca lucrarea tradusă de ei să fie publicată în versiune românească la Editura “Univers” din București.

Concomitent cu pregătirea profesională de specialitate, studenții sunt angrenați și într-o susținută activitate cultural-artistică. De peste 25 de ani ființează aici Ansamblul “Arcanul” de dansuri populare cu dese participări la concursuri și festivaluri de folclor interne și internaționale. Una dintre ieșirile de acest fel a fost Festivalul Tineretului de Dansuri Populare din Kutahya (Turcia) din luna iunie 2000, unde sucevenii s-au bucurat de o deosebită apreciere, interpretând prezentând dansuri din cele mai renumite zone folclorice ale țării.

De o apreciere unanimă se bucură și trupa de teatru studențesc STESS (Studioul de Teatru Studențesc Suceava), rebotezat în 2000 MACADAM-TEATRU. Ca semn de recunoaștere a disponibilităților artistice și organizatorice ale studenților suceveni, edițiile a II-a și a III-a ale RITUF (Întâlniri Internaționale ale Teatrului Universitar Francofon) s-au desfășurat la Suceava. Există șanse ca Suceava să devină astfel capitala teatrului francofon din România.

Diversitatea împlinirilor de până acum obținute de Alma Mater Sucevensis prin hărnicia și competența oamenilor săi dovedește faptul că ea este așezată pe temelii solide și reprezintă în același timp certitudinea celor viitoare.

Dinamica planului de învățământ de la Universitatea “Ștefan cel Mare” Suceava

Facultatea	ANUL UNIVERSITAR / SPECIALIZAREA				
	1990-1991	1991-1992	1992-1993	1993-1994	1994-1995
1. Inginerie	1.Tehn.C-țiilor de Mașini 2.Mecatronică 3.Tribologie 4.Automatizări 5.Electromecanică	-	-	-	-
2. Inginerie Electrică	-	1.Automatizări 2.Electromecanică	1.Automatică și Informatică Industrială 2.Electromecanică	1.Știința Sistemelor și a Calculatoarelor 2.Electrotehnică	1. Electrotehnică generală 2. Energetică industrială 3. Calculatoare
3. Inginerie Mecanică	-	1.Tehn.C-țiilor de Mașini 2.Mecatronică 3.Tribologie	idem	idem	1. Utilaj tehnologic 2. Mașini Unelte
4. Silvicultură	1.Silvicultură 2.Exploatare Forestiere 3.Utilaj Tehnologic pt. Industria Lemnului	idem	idem	idem	1.Silvicultură 2.Exploatare Forestiere
5. Litere și Științe	1.Lb.și lit.română – o lb. și lit.străină (engl.,franc.) 2.Istorie-Geografie 3.Organiz. și Conducerea Activităților din Turism	idem	Apare în plus specializarea Istorie – o limbă și lit. străină	Apar noi specializări: 1.Drept Ec. și Ad-tiv 2.Lb.și lit.franceză–lb. și lit.română sau o lb. și lit.străină (engl.,germ) În cadrul inv..economic de lungă durată apar două module: - Comerț-Marketing - Management	idem
6. Litere	-	-	-	-	-
7. Istorie și Geografie	-	-	-	-	-
8. Științe Ec.și Administrație Publică	-	-	-	-	-
9. Colegiul Universitar Tehnic și de Administrație	-	1.Cond.Unit.Comerciale și de Turism 2.Birotică 3.Muzeografie.Arhivistică și Etnologie	1.Cond.Unit.Comerciale și de Turism 2.Birotică 3.Tehn.de calcul	1.Cond.Unit.Com.și Turism 2.Birotică 3.Tehn.de calcul 4.Muzeografie 5.Mecanic	1. Birotica 2. Muzeologie 3. Cond.Unit.Com.și de Turism

10.Colegiul 11. Universitar de Institutori	-	-	-	-	-
	1995-1996	1996-1997	1997-1998	1998-1999	1999-2000
1. Inginerie	-	-	-	-	-
2. Inginerie Electrică	idem	idem	Apare în plus: 1. Autom.și Inf.Industrială	idem	idem
3. Inginerie Mecanică	1.Tehn.C-țiilor de Mașini 2.Mașini Unelte 3.Utilaj tehnologic 4.Mecatronica 5.Ingineri Economică în domeniul Mecanic	idem	idem	Apare în plus: 1. Ing.și Managem.Calității	idem
4. Silvicultură	1.Silvicultură	idem	idem	idem	idem
5. Litere și Științe	1.Lb.și lit.română-o lb.și lit.străină(engl/franc/germ.) 2.Lb.și lit.engleză- Lb.și lit. română/străină(franc/germ.) 3.Lb.și lit.franceză- Lb.și lit. română/străină(engl/germ.) 4.Istorie-Geografie 5.Turism și servicii 6.Administrație publică	idem	1.Lb.și lit.română- o lb.și lit. străină(franc/ germ.) 2.Lb.și lit.franceză-Lb.și lit. română/străină(engl/germ.) 3.Lb.și lit.engleză-Lb.și lit. română/străină(franc/germ.) 4.Istorie-Geografie 5.Istorie-Lb.străină(franc/ engl.) 6.Geografie-Lb.străină(fr/engl.) 7. Turism și servicii	idem	-
6. Litere	-	-	-	-	1.Lb.și lit. română- o Lb.și lit. străină (franc/germ.) 2.Lb.și lit. franceză- Lb.și lit. română/străină (engl/germ.) 3.Lb.și lit.engleză-Lb.și lit. română/franc. 4. Lb. și lit. ucraineană- Lb. și lit. română/străină (fr/engl.)
7. Istorie și Geografie	-	-	-	-	1.Istorie- Geografie 2.Istorie-Lb. străină (fr/engl.) 3.Geografie-Lb.străină (franc/engl.)

8. Științe Ec.și Adm Publică	-	-	-	-	1.Turism și servicii 2.Administrație publică
	1995-1996	1996-1997	1997-1998	1998-1999	1999-2000
9. Colegiul Universitar Tehnic și de Administrație	1.Tehnologii alimentare 2.Birotică 3.Muzeologie 4.Cond.Unit.Com.și Turism	idem	1.Tehnologii alimentare 2.Birotică 3.Cond.Unit.Com.și Turism 4.Gestiune Financiar Bancară -	1.Tehnologii alimentare 2.Birotică 3.Cond.Unit.Com.și Turism 4.Gestiune Financiar Bancară 5.Muzeologie	idem
10.Colegiul Universitar de Institutori	-	-	-	-	1.Institutori - Engleză 2.Institutori - Franceză 3.Institutori - Ed.fizică
	2000-2001	2001-2002			
1. Inginerie	-	-			
2. Inginerie Electrică	Apare în plus: 1.Ing.Economică în Energetică și Electrotehnică	idem			
3. Inginerie Mecanică	idem	idem			
4. Silvicultură	Apare în plus: Tehnica culturilor silvice (înv. de scurtă durată)	idem			
5. Litere și Științe	-	-			
6. Litere	idem	idem			
7. Istorie și Geografie	1.Istorie-geografie 2.Istorie-lb. străină (engl/franc) 3.Istorie-filosofie 4.Geografie-lb.străină(engl/franc) 5.Geografia turismului 6.Muzeologie	idem			
8. Științe Ec.și Administrație Publică	1.Turism și servicii 2.Contabilitate și informatică de gestiune 3.Administrație publică Învățământ de scurtă durată: 4.Cond.Unit.Comerciale și de Turism 5.Gestiune Financiar Bancară 6.Birotică	idem			
9. Colegiul Univ.Tehnic și de Administr.	1.Tehnologii alimentare	idem			
10. Colegiul Universitar de Institutori	1.Institutori-Engleză 2.Institutori-Franceză 3.Institutori-Educație fizică	idem			

DINAMICA STRUCTURII UNIVERSITATII “STEFAN CEL MARE” DIN SUCEAVA

Facultatea	Perioada de functionare											
	1990- 1991	1991- 1992	1992- 1993	1993- 1994	1994- 1995	1995- 1996	1996- 1997	1997- 1998	1998- 1999	1999- 2000	2000- 2001	2001- 2002
1. Inginerie												
2. Inginerie Electrica												
3. Inginerie Mecanica												
4. Silvicultura												
5. Litere si Stiinte												
6. Litere												
7. Istorie si Geografie												
8. Stiinte Economice si Administrative												
9. Colegiul Universitar Tehnic si Administratie												
10. Colegiul Univ. Tehnic de Ind. Alimentara												
11. Colegiul Univ. Economic si de Administratie												
12. Colegiul Universitar de Institutiori												

UN EMINENT JURIST, OM POLITIC ȘI DE CULTURĂ – DR. AUREL MORARIU

Petru Rușșindilar

Aurel Morariu s-a născut la 3 ianuarie 1886 în localitatea Toporăuți, în fostul județ Cernăuți. Este bacalaureat al Liceului de Băieți din Suceava. Coborător din familia preotului Constantin Morariu în care cultul dreptății și probității era mai viu ca oriunde, era firesc ca unul din fiii săi și anume Aurel, să se dedice studiilor juridice, pentru ca, înzestrat cu armătura științei dreptului să poată lupta cu succes pentru triumful dreptății naționale și sociale. Studiile începute la Facultatea de Drept din Cernăuți le-a continuat la Praga, unde, a dobândit titlul științific de doctor în științe juridice¹.

Încă din anii de liceu și apoi în cei de facultate, Aurel Morariu a pășit pe arena luptelor pentru emanciparea politică și culturală a românilor din Bucovina. Cine a luat parte la marea manifestare de simpatie pentru profesorul Nicolae Iorga din anul 1907, ce s-a ținut la Cernăuți în sala "Armonia" și în sălile alăturate ale Palatului Național, arhipline de publicul intelectual românesc, își aducea aminte de strălucita cuvântare ținută de vrednicul președinte al Societății Academice "Junimea", Aurel Morariu, în urma căreia toți cei de față, fără deosebire de culoarea politică, au semnat acea adresă de simpatie pentru Apostolul neamului românesc de pretutindeni².

După stagiul obișnuit în magistratură, Aurel Morariu a intrat în cancelaria de avocatură a distinsului jurist și marelui patriot bucovinean Emilian Slușanschi, unde a avut ocazia să cunoască mai de aproape poporul cu nevoile, neajunsurile și zbuciumul lui sufletească. Ca om de inimă și de drept, Aurel Morariu a dobândit repede încrederea și simpatia tuturor, iar magistrații vedeau în tânărul membru al baroului de avocați o minte ageră și un suflet de elită, calități distincte ce indicau de pe atunci pe marele patriot și pe neînfricatul luptător de mai târziu pentru idealurile naționale și sociale ale românilor bucovineni³.

Aurel Morariu face parte din pleiada generoasă din jurul "Junimii literare", de fapt elita tineretului intelectual român din Bucovina, care se încălzea la razele fierbinți ale idealului unității și solidarității naționale, concepute mai întâi în domeniul gândirii și al simțirii spirituale, ca preludiu al unirii politice de mai târziu. "A vorbi despre persoana Dr. Aurel Morariu – spunea unul din colaboratorii lui – înseamnă a face puțină istorie contemporană, căci la înfăptuirea tuturor actelor mari în legătură cu unirea Bucovinei noastre cu țara mamă – începând cu războiul de eliberare (1916-1918 – n.n.), continuând cu votarea unirii și cu munca titanică de consolidare a unirii, alături de cei mai distinși fii ai țării, dr. Aurel Morariu are partea lui de muncă tăcută, învăluită de o modestie fără seamăn și deci de merite necontestate de nimeni"⁴.

Încă de la începutul războiului mondial, din 1914, Aurel Morariu a fost printre primii bucovineni care au emigrat în Vechiul Regat al României "cu hotărârea de a uni stăruințele lor cu eforturile și jertfele fraților liberi, pentru făurirea unei României, mare și liberă, care să cuprindă în hotarele ei tradiționale România întreagă". El "a fost văzut purtând cu mândrie uniforma ostașului român"⁵. Acțiunea românilor în acest război avea ca fundament un deziderat național istoricește legitim: dezrobirea provinciilor românești aflate sub stăpânire străină și reîntregirea neamului și a țării.

Refugiat în Vechiul Regat, o preocupare de căpetenie a lui Aurel Morariu a fost de a informa opinia publică asupra trecutului Bucovinei. În acest scop el publică în 1915 la București, volumul intitulat: *Bucovina 1774-1914*, care este una din primele sinteze românești asupra acestei perioade, înaintea celei realizate de Ion Nistor. Lucrarea tratează următoarele chestiuni fundamentale: Cum a ajuns Austria în stăpânirea Bucovinei; Cum a fost Bucovina pe vremea

trunchierii ei din trupul Moldovei; Cum a fost cârmuită și ce a ajuns Bucovina după 140 de ani de stăpânire austriacă; Cum a participat Bucovina la război (Cu referire numai la anul 1914)⁶.

Perioada cuprinsă între 1774-1914 este tratată din toate punctele de vedere, ajungându-se la concluzia că Austria a făcut din Bucovina românească o colonie unde își plasa elementele de prisos din celelalte provincii ale sale. “Aproape de un secol și jumătate – scrie A. Morariu – românii din Bucovina o duc într-un continuu zbucium. Deznaționalizați, privați de biserica și școala românească, distruși economicște, nedreptățiți și totdeauna păgubiți în drepturile lor politice, nu este de mirare dacă astăzi pe mulți din intelectualii lor îi găsim înstrăinați și otrăviți sufletește. Toată vijelia aceasta și-a găsit însă stavila la acel țăran moldovean, care odată readus la matca lui va fi cel mai folositor și de ordine element al României de mâine”⁷.

După Aurel Morariu această scriere avea “menirea să contribuie, în parte, la cunoașterea trecutului, a evoluțiunii și a stării de astăzi a Bucovinei (adică din 1915 – n.n.). De 140 de ani această țară a trăit în împrejurări vitrege și deosebite de cele ale mamei sale: România, iar astăzi o fi având și ea dreptul să-și spuie durerea celor ce vor s-o asculte”. În continuare Aurel Morariu scria că dedică lucrarea “Celor ce o vor dezrobi-o: Ostașilor români, închin această carte”⁸.

Concomitent cu aceasta, este remarcată prezența, în vara anului 1917, a lui Aurel Morariu pe frontul de la Mărășești. Semnificativă în această privință este relatarea lui Dimitrie Marmeliuc care l-a întâlnit în septembrie 1917 în acea zonă de operații. Uriașa bătălie pe acest front se încheiase cu biruința armatelor române. Divizia a V-a, care timp de 12 zile a rezistat atacului a 6 divizii inamice, se retrăsese în refacere, mai întâi la Țepul de Jos și apoi ca rezervă a Diviziei a XIX-a, în spatele frontului, între râurile Siret și Mărășești.

“Ce mare mi-a fost, într-o bună zi, surpriza și bucuria – istorisește D. Marmeliuc – când la bordeiul Comandantului Companiei a 2-a din Regimentul 8 Buzău, se apropie un ofițer cu ochelari, scrutând împrejurimile și căutând cu insistență ceva. Când figura lui se desluși bine, scoasei un puternic strigăt de bucurie și de mirare.

- Cum, Luțu, tu pe aici?

- Da, în carne și-n oase!

Cu emoția unei revederi atât de neașteptate, după mai bine de un an de despărțire – scrie mai departe D. Marmeliuc – ne-am așezat cu mâinile strâns unite în fața bordeiului meu și-am început a povesti: el tot ce a văzut și a pățit cu ofițer atașat Comandamentului Diviziei, care după epopeea de la Mărășești a fost supranumită «Divizia de fier», cu peripețiile trăite ale unor lupte fără seamăn în istoria noastră națională”⁹.

Dimitrie Marmeliuc se întreba în acea zi de septembrie 1917 ca și adeseori: “Ce l-a făcut pe Aurel Morariu să înfrunte mizeriile unei campanii, când toată lumea știe că în armata austriacă a fost scutit din cauza vederii sale slabe și când, miop cum e, în grad foarte mare, putea să-și primejduiască viața la orice pas?”¹⁰

Răspunsul însă și l-a dat singur D. Marmeliuc, precum și l-au dat toți acei care cunoșteau împrejurările în care s-a format acest om de omenie și de suflet de elită, scriind: “Aurel Morariu este unul dintre fiii părintelui Constantin Morariu, în casa căruia, radiată continuu de sentimente alese și nobile, se sălăsluise în vremuri de vitregie pentru elementul românesc din Bucovina una din cele mai curate vetre ale naționalismului luptător și ale nădejdi de mai bine pentru poporul românesc. Cine intra în această binecuvântată casă, ieșea cu sufletul ridicat. Literatură, artă, muzică și mai presus de toate, cuvânt înaripat pentru jertfa fiecăruia față de binele neamului românesc, erau elementele ce predominau atmosfera acestei case”¹¹.

Nu e de mirare – constata D. Marmeliuc – “că din această atmosferă s-a sintetizat un suflet și un caracter ca al lui Aurel Morariu, care în acea zi de septembrie (1917 – n.n.) avea să-și exprime un singur regret: că defectul de vedere, cu care l-a împovărat natura, nu i-a îngăduit să zboare în lupta de câmp și de tranșee alături de Ion Grămadă și de ceilalți oșteni viteji, pe care i-a dat Bucovina neamului, pentru a pecetlui nu numai munca lor prețioasă, ci și cu sângele lor scump actul unirii”¹².

Aurel Morariu s-a aflat în centrul luptelor politice pentru reunirea Bucovinei cu patria mamă – România. În 25 noiembrie 1918 este ales în Consiliul Național Român din Bucovina¹³. Totodată, el este și semnatul *Declarației Comitetului Refugiaților și Voluntarilor Bucoveneni*, prezentată de George Tofan, în ședința Consiliului Național din 25 noiembrie 1918. Document de excepțională importanță istorică, *Declarația* sublinia printre altele:

“Suntem înaintea de toate aderenții intransigenți ai unirii necondiționate și desăvârșite a tuturor Țărilor Românești în hotarele lor etnice și istorice, într-un stat național unitar, căci numai astfel poporul nostru își va putea realiza misiunea sa istorică.

La dezlegarea tuturor problemelor de interes obștesc vom fi conduși de cele mai largi principii democratice, dând maselor poporului răsplata cuvenită jertfelor aduse cu prisosință în trecut și prezent.

Recunoaștem fiecărei minorități naționale dreptul de-a se dezvolta liber în cadrele organizației statului românesc unitar și în conformitate cu aspirațiile neamului românesc, bășinaș în această țară; cerem însă înlăturarea tuturor nedreptăților săvârșite în dauna noastră în scurgerea celor 143 de ani de stăpânire străină. Ridicându-ne pe deasupra tuturor prejudecăților, uitând tot trecutul neînțelegerilor, gândurile noastre se îndreaptă în aceste clipe mărețe numai la viitorul neamului nostru iubit și chemăm la muncă pentru fericirea acestui neam pe toți cei de-un gând cu noi”¹⁴.

În calitate de membru al Consiliului Național Român din Bucovina, Aurel Morariu participă la Congresul General al Bucovinei, desfășurat la 15/28 noiembrie 1918 în Cernăuți, care a adoptat hotărârea istorică: “Unirea necondiționată și pe vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru cu Regatul României”¹⁵.

Aurel Morariu caracteriza acest act istoric la care a participat nemijlocit astfel:

“Zi de neuitată glorie și înălțare sufletească, de dreaptă răsplătire a atâtor jertfe aduse de fiii acestui neam întru afirmarea dreptului românilor de a trăi slobodi pe pământul lor; zi de afirmare cu vrednicie a unității de gând și simțire a românilor bucovineni cu românimea de pretutindeni și de solidarizare demnă cu matca noastră a tuturor: Vechiul Regat Român Independent.

Unitu-ne-am fără condițiuni, fără precepușire, fără rezervațiuni. Aceasta fiindcă desăvârșirea unui proces organic, de firească revenire la obârșie, la izvorul care ți-a dat naștere și care numai el îți poate asigura viața și dezvoltarea, nu poate îngădui artificiiile drămluirii și târguiala împotriva firii lucrurilor.

Astăzi (adică în 1936 – n.n.), ca și acum 18 ani, Bucovina românească, loială și profund patriotică, e animată de aceleași sentimente care au îndemnat-o la istorica rezoluțiune din 28 noiembrie 1918. Viața noastră în cuprinsul statului român întregit ne-a lămurit și mai mult câtă dreptate și înțelepciune este la temelia hotărârii noastre de unire fără condițiuni. Și dacă ar fi să ne spunem din nou cuvântul în aceeași problemă, l-am spune cu toții tot așa de hotărât, tot așa de limpede și fără șovăire”¹⁶.

În perioada interbelică latura juridică a operei de reorganizare politică și administrativă a Bucovinei, ca și reîncadrarea ei în ritmul armonic de viață națională comună, în hotarele României Mari, îi revine în bună parte lui Aurel Morariu¹⁷.

O scurtă privire asupra evoluției din 1919 a statului român reîntregit – spune Aurel Morariu – ne arată că după ratificarea și investirea cu autoritate de lege a celor trei hotărâri de reunire – de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia – România Mare a pășit treptat pe calea consolidării interne. Atât în domeniul dreptului public cât și al celui privat, o serie de legiuri au venit să creeze dispozițiuni noi, corespunzătoare noilor împrejurări create statului român unitar de pe urma războiului de reîntregire națională.

În 1920 s-au lichidat formele guvernării locale provizorii din provinciile reunite și prin retragerea din circulație a coroanelor și rublelor s-a realizat unificarea voluntară a țării. Anterior adoptării noii Constituții s-au votat cele patru reforme agrare (din Vechiul Regat, Basarabia,

Bucovina și Transilvania), iar din 1923 *Constituția* noului stat român a așezat pe temelii de drept definitive așezământul statului național unitar român¹⁸.

Ca o recunoaștere a meritelor sale în apărarea interesului național, la alegerile parlamentare din anii 1919, 1920, 1922, 1927 și 1937, Aurel Morariu este ales de către bucovineni în Camera Deputaților a României Mari. În această calitate el participă la dezbaterile și adoptarea *Constituției* din 1923, la elaborarea legilor organice și – după cum precizează Ion Nistor – “n-a fost problemă care să intereseze Bucovina, fără ca priceperea și concepția sa juridică să nu fi fost pusă la contribuție. Nu mai amintesc de legiuirile ce privesc direct Bucovina, la care spiritul de înțelegere juridică a dr. Aurel Morariu a prezidat întotdeauna”¹⁹.

Astfel, luând parte la dezbaterile în Corpurile Legiuitoare a proiectului noii *Constituții*, Aurel Morariu sublinia că momentul acesta este solemn și covârșitor prin importanța lui²⁰. După ce demonstrează necesitatea de a se da statului național unitar român, cât mai urgent, o nouă și unitară lege constituțională, el relevă următoarele: “Da, Domnilor Deputați, România Mare este realizarea unui ideal al nostru, al tuturor, dorit, visat prin atâtea secole, el reușește să ia ființă, coborându-se din sferele înalte ale idealității în lumea realităților. Atâtea jertfe au adus românii din toate timpurile în slujba acestei idei: cu atâtea suferințe a fost cucerit dreptul nostru la unitate națională. Și astăzi, domnilor, când suntem chemați să dăm acestei Românie a noastre o nouă *Constituție*, cred că o scurtă declarațiune ar trebui să-i premerge legii fundamentale a statului constituit, păstrat, dezvoltat și în urmă mării aproape peste întreg teritoriul nostru etnic, prin străduință, muncă și vrednicie românească”²¹.

Aurel Morariu propunea ca această declarație introductivă la *Constituție* să aibă următorul conținut, care are idei și aprecieri, ce își păstrează, după părerea noastră, și astăzi actualitatea.

“Poporul român din cuprinsul Vechiului Regat românesc, din Ardeal, Banat, Basarabia și Bucovina, reunit pe vecie în zilele de glorioasă stăpânire a M.S. Regelui Ferdinand I, într-un singur stat unitar, național și indivizibil, amintindu-și cu adâncă recunoștință și cu mândrie de glorioasele străduințe ale generațiilor trecute pentru întemeierea stăpânirii românești, pentru așezarea ei pe temelii trainice ale dreptății și civilizației; privind la atâtea dovezi de vrednicie și la munca generoasă depusă de înaintași pentru înjghebarea statului român neatârnat, pentru ridicarea lui la rangul de Regat și treptata lui consolidare; închinându-se cu adâncă pietate și recunoștință în fața atâtor jertfe aduse din belșug de luptătorii tuturor timpurilor pentru izbândirea dreptului la viață al românismului, și mai ales în fața jertfelor atâtor eroi și martiri ai dezrobirii neamului și înfăptuirii unității politice naționale; e hotărât a pune noul său așezământ de stat pe temelii solide ale democrației naționale, ale dreptății sociale, ale celei mai desăvârșite libertăți de ordine a cetățenilor acestui stat”²².

În ceea ce privește textul propriu-zis al *Constituției* din 1923, care avea în total 138 de articole, Aurel Morariu propunea ca art. 1 să aibă următoarea formulare: “România este un regat. Regatul României este o monarhie constituțională, parlamentară, formând un stat unitar, național și indivizibil. Toate puterile statului emană de la națiune”²³.

Principiul suveranității naționale exprimat prin fraza: “Toate puterile emană de la națiune” era necesar – spunea Aurel Morariu – “pentru a da și o lămurire privitoare la caracterul democratic al regimului nostru parlamentar”²⁴.

Concomitent cu aceasta, el propunea ca art. 2 să aibă următorul cuprins: “Teritoriul României în hotarele sale actuale (adică ale anului 1923 – n.n.) este inalienabil. Hotarele statului nu pot fi schimbate sau rectificate decât în virtutea unei legi”²⁵.

Proiectul de *Constituție* la art. 4 vorbea despre împărțirea teritoriului României din punct de vedere administrativ. Aurel Morariu observa că la acest articol se vorbea în general despre împărțirea administrativă fără să se dea o expresie precisă distincției ce trebuie să se facă între administrația locală a județelor și comunelor și administrația centrală de stat. De aceea el propunea următorul text: “Din punct de vedere al administrației locale, teritoriul României se

împarte în județe și comune, având personalitate juridică și ale căror circumscripții se vor stabili prin legi speciale²⁶.

Cu privire la “drepturile și libertățile cetățenești, garantate în toată amplexarea și prin prezenta *Constituție*” acestea sunt – susținea să precizeze Aurel Morariu – “cuceriri vechi ale spiritului democratic al nației noastre. Nu e, desigur, un lucru nou a face o asemenea constatare; dar există și circulă anume opinii, răspândite mai ales prin noile provincii ale României întregite, că tot ce este libertate la noi, în Țara Românească este marfă de import și că mai mult cu forța ni s-ar fi impus adoptarea principiilor de egalitate, libertate etc. Acelor detractori ai noștri le-am putea replica și cu acest prilej arătând că libertățile noastre sunt străvechi, datând dintr-un timp când Austria și Ungaria, de pildă, stăruia cel mai orb și apăsător absolutism. Constituția Moldovei, alcătuită de *Cărvunari* la 1821-1822, precizează încă de pe atunci zicând la punctul 4: «Să nu poată fi nimeni oprit de a face cele ce nu vatămă privilegiile», un text care, dacă îl asemănăm alineatului final al art. 5 din proiectul propus: «Românii se bucură de toate drepturile stabilite prin legi», ne apare cuprinzând chiar o mai largă sferă de îndreptățiri acordate cetățenilor. Același lucru se poate spune și cu privire la dispozițiunea art. 12 (devenit, în proiect, 11), care între altele zice că: “Nimeni nu poate fi urmărit decât în cazurile prevăzute de legi etc. iar *Constituția Cărvunarilor* zice la punctul 6: «Să nu poată fi nimenea învinovățit, ridicat la închisoare sau pedepsit decât numai întâmplările hotărâte prin pravilă și după formele pravilei»... Prin urmare – relevă Aurel Morariu – adevărul în chestiunea aceasta este că spiritul latin al nației noastre a prins și utilizat din capul locului principiile de libertate produse de același spirit prin declarațiile drepturilor omului proclamate de revoluția franceză²⁷.

Referindu-se la raporturile dintre biserică și stat prevăzute în proiectul de *Constituție*, Aurel Morariu arăta: “Biserica Ortodoxă va trebui să aibă și de aici încolo în cuprinsul statului român o situațiune excepțională. O dată fiindcă ea prin scopurile ce le urmărește și mijloacele ce le utilizează în ajungerea acestor scopuri nu atinge și nu tinde să atingă drepturile și prerogativele autorității de stat; apoi fiindcă aceasta este biserica majorității covârșitoare a românilor și o instituție care în tot cursul vieții noastre politice și culturale a stat alături de cele mai bune năzuinți ale noastre...

Afirmarea independenței Bisericii Ortodoxe de orice chiriarchie străină, adică a independenței ei administrative, de organizare și conducere, trebuie să fie din nou în *Constituție*, deși această independență e astăzi – după cum am văzut – un fapt împlinit de atâta timp. Aceasta trebuie să se facă însă pentru motivul că prin fixarea în *Constituție* a acestei independențe, statul român afirmă pe lângă principiul de independență al bisericii sale și o opreliște pentru anume autorități din afară de cuprinsul statului de a se amesteca, de a exercita anumite ingerințe asupra vieții din interiorul său...”²⁸.

În același timp, Aurel Morariu aproba întru totul textul articolelor 25 și 26 din proiectul de *Constituție* “și în special răspunderile ce se stabilesc pentru autori, directori, redactori etc...” și considera “că deferirea unor anume delictelor de presă în competența judecătorilor ordinari e pe cât de necesară pe atât de utilă, ea având a contribui, desigur, în largă măsură, la îndreptarea moravurilor noastre gazetărești”.

Libertatea presei – aprecia Aurel Morariu – nu fără temei, “trebuie să fie garantată, dar tocmai fiindcă presa trebuie să fie liberă, ea nu poate fi lipsită de răspunderi...”²⁹.

În ceea ce privește art. 24 despre învățământ, Aurel Morariu credea necesar să se stabilească “un principiu de mare importanță pentru noi românii...: 1. că problema învățământului e o problemă de stat, aparținând în principiu administrației publice; și 2. că școala și instituțiile particulare de educație și învățământ nu pot fi înființate și nu pot ființa decât prin excepțiune de la principiul stabilit mai sus și în condițiunile și sub controlul de stat prevăzut în legile speciale³⁰.

Nu trebuie trecut cu vederea nici faptul că Aurel Morariu este printre primii deputați care au susținut înființarea *Consiliului Legislativ*. “Încă în sesiunea din 1919-1920 – spunea el – ca membru al primului Parlament al României întregite, văzând felul cum se legiferează ... am

propus din inițiativă parlamentară un proiect de lege pentru înfăptuirea reală a acestei idei. Evident, d-lor deputați, că în preajma unificării legislative, administrative și juridice, urgența înființării acestui *Consiliu Legislativ* nu mai trebuie dovedită și susținută căci o înțelege toată lumea”. El cerea ca în noua *Constituție* să se stipuleze că acest Consiliu se va înființa în termen de trei luni de la data promulgării noii *Constituții*³¹.

După ce a făcut și alte sublinieri și observații asupra proiectului de *Constituție*, Aurel Morariu a spus, în încheiere: “Conștienți de datoria ce avem față de țară și în deplină cunoștință de cauză, având cea mai nestrămutată convingere că îndeplinim o operă de mare utilitate și absolută necesitate națională și de stat, declar în numele deputaților bucovineni, care în prezent au cinstea să facă parte din majoritate, că vom vota acest proiect de *Constituție*, contribuind astfel la consolidarea și așezarea pe temelii de drept sigure a țării noastre”³².

Este, de asemenea, de relevat că problemele în legătură cu nevoile țărănimii și ale vieții satelor au format obiectul unei neconținute preocupări ale lui Aurel Morariu care și-a spus cuvântul de autoritate și în Comisia de reformă agrară din Bucovina. Într-o conferință ținută la *Clubul Partidului Țărănesc* din București, în ziua de 3 decembrie 1919, el a spus:

“Trebuința de a face o reformă agrară și în Bucovina a fost și este încă mult resimțită și foarte urgentă. Totuși, gândul și voința de a o înfăptui nu s-a putut ivi la noi decât numai o dată cu înfăptuirea unirii necondiționate și de veci a Bucovinei cu patria mamă. Niciodată stăpânitorii austrieci de până mai ieri ai țărișoarei noastre nu s-ar fi gândit să dea pământ de-ajuns țăranilor, pentru că întărindu-i și emancipându-i economicște să le dea puțința de a rezista și politicște”³³.

Prin Legea reformei agrare în Bucovina, din 6 septembrie 1919, s-au expropriat 97.310 ha de pământ arabil, care s-au distribuit în loturi țăranilor nevoiași. În același timp, prin intervenția lui Aurel Morariu în Parlament la alcătuirea *Legii conversiunii datoriilor agricole și urbane*, din 7 aprilie 1934, s-a putut obține un regim special pentru debitorii din Bucovina, ale căror datorii au fost reduse cu 70%, față de reducerea cu 50% pentru debitorii din celelalte regiuni ale Regatului, iar plata restului de 30% urmând a se face în rate mici timp de 17 ani³⁴.

După adoptarea *Constituției* din 1923 – releva Aurel Morariu – legiuitorul român a căutat să contribuie treptat la consolidarea internă a țării, printr-o legiferare de treptată unificare, în toate domeniile vieții de stat, ținând de principiile și directivele pe care le dădea noua *Constituție*. Astfel, într-un timp relativ scurt – de circa 8 ani – s-a împlinit o operă de unificare remarcabilă. Deși nu se putea declara absolut mulțumit de toate schimbările aduse prin noile legiuri, totuși el constată că sistemul de lentă și treptată unificare ce se observase până atunci de legiuitorul român era în tot cazul un sistem corespunzător dispozițiilor noii *Constituții*³⁵.

Aurel Morariu era însă nemulțumit de faptul că fără motive serioase, C. Hamangiu, ministrul de atunci al justiției, încerca să eludeze calea cuminte și prevăzătoare a operei de mare răspundere a unificării legislative. Acesta lansase un anteproiect de unificare legislativă, menit să extindă pe calea impunerii legiuirile vechiului Regat asupra întregului cuprins al statului român. Anteproiectul decreta că începând de la 1 ianuarie 1932 să intre în vigoare pe tot cuprinsul țării legislația civilă, comercială și penală din Vechiul Regat, împreună cu toate regulamentele întocmite pentru aplicarea acestor legi³⁶.

Desigur, Aurel Morariu recunoștea necesitatea acestei unificări legislative, însă el nu accepta această urgență atât de exagerată cum o vedeau inspiratorii și susținătorii anteproiectului Hamangiu.

În conștiința publică a țării - evidenția A. Morariu - intrase ideea că până la revizuirea și adevărata unificare științifică și definitivă a întregii legislații, codurile din Ardeal și Bucovina, cuprinzând atâtea utile dispozițiuni și instituții de drept, recunoscute de toată lumea ca superioare concepțiilor dreptului din Vechiul Regat, rămân în vigoare, urmând a fi aplicate ca legi românești. Nu se putea admite o atât de mare urgență în a se face unificarea legislativă, încât aceasta să se facă cu totală desconsiderare și a calității legii unificatoare, dar și a gravelor perturbații și daune ce se puteau aduce justițiabililor și colectivității statului, cum voia să o facă

ministrul Hamangiu. În 1931 ființa politică a statului român întregit era definitiv asigurată, atât prin tratatele internaționale cât și prin dreptul nostru recunoscut de a fi stăpân acasă la noi, și tot astfel prin conștiința obștească a acestui stat, care din ce în ce tot mai mult era solidarizată în jurul ideii de stat a României Mari. De aceea, Aurel Morariu nu vedea ce motive serioase puteau determina bruscarea prin această superficială și pripită unificare a mai mult de jumătate din populația României și așa destul de agitată de efectele crizei economice din anii 1929-1933.

În concepția lui Aurel Morariu dreptul era pivotul ordinii sociale și economice. Dar multă lume nu-și dădea seama de importanța aplicării dreptului în societatea românească. Funcțiunea chiar latentă a legii dă acel sentiment de siguranță și de liniște în viața socială. După el “legea e însăși ordine în toată structura și concepția ei; ea este ordine în efectul ei”. Legea pentru a fi garanta serioasă a ordinii și liniștii trebuie să fie stabilă și, așa cum cere dreptul modern, să asigure continuitatea ei. “Dar cum dreptul e în cea mai intimă legătură cu însăși viața și trebuie să se sesizeze de schimbările și prefacerile ce le aduce, el trebuie să țină seama în forma sa exteriorizată – care este legea – de exigențele vieții”³⁷.

De aceea se considera necesar ca în procesul de unificare legislativă să se caute soluțiile cele mai moderne, să se cunoască și experiența țărilor civilizate, însă, atrăgea el atenția, să nu se cadă în utopii doctrinare, să nu se alerge după himere și teorii care nu se potrivesc cu firea lucrurilor de la noi, cu concepțiile etice și sociale ale poporului român, cu tradițiile și obiceiurile sale. “Să ne menținem în cadrul vederilor celor mai moderne – spunea Aurel Morariu – dar, în același timp, să avem, cu deplin simț de realitate, în fața ochilor noștri, necesitățile practice ale acestui popor și ale acestei țări”.

Aurel Morariu adoptase punctul de vedere după care unificarea legislativă nu poate și nu trebuie să se facă decât în cadrul principiilor arătate mai sus. Extinderea provizorie în toată țara a unor legiuri împeștrite cu instituții de drept și concepții juridice luate la întâmplare, nu putea decât să compromită acest proces de importanță deosebită în consolidarea României Mari³⁸.

Un capitol aparte în activitatea de jurist a lui Aurel Morariu l-a format lupta lui pentru apărarea autonomiei Bisericii Ortodoxe Române, a Mitropoliei Bucovinei, a Facultății de Teologie din Cernăuți și a Fondului bisericesc. Legile și regulamentele de organizare autonomă a arhiepiscopiei bucovinene și a Fondului bisericesc au fost alcătuite și adoptate cu sprijinul nemijlocit al lui Aurel Morariu. Iar atunci când se pune problema etatizării fondului, tot el a fost acela care a arătat netemeinicia pretinselor “argumente istorice și juridice” pe care câțiva interesați încercau să le formuleze pentru susținerea etatizării fondului³⁹.

Însuși Patriarhul României a recunoscut meritele lui Aurel Morariu pentru biserică, trimițându-i “adresă de laudă și recunoștință”. În anul 1925 când s-a votat *Legea de organizare a Bisericii Ortodoxe Române*, Aurel Morariu, împreună cu alți deputați, a susținut și redactat art. 39-43 cu privire la autonomia bisericii în administrarea Fondului Bisericesc Ortodox Român al Bucovinei⁴⁰. Legea se mai pronunța pentru menținerea Mitropoliei Bucovinei, dând astfel satisfacție legitimă străduințelor de decenii luptătorilor naționaliști bucovineni.

“Pentru noi bucovinenii – sublinia atunci Aurel Morariu – Biserica, Mitropolia noastră, Facultatea de Teologie din Cernăuți, așezământul Fondului Bisericesc Ortodox Român, nu sunt instituțiuni de care oricine să vrea a dispune după bunul său plac. Această Bucovină a rezistat și s-a afirmat cu hotărâre și în vremuri de urgie, păstrându-și prin vrednicia neamului nostru din aceste meleaguri toate așezămintele obștești de românism și de creștinătate”⁴¹.

Însă, spre surprinderea românilor bucovineni, Visarion Puiu, fost episcop al Hotinului și care, în octombrie 1935, a fost instalat Mitropolit al Bucovinei, la 2 februarie 1937 cerea, în mod public, desființarea Mitropoliei Bucovinei, a Facultății de Teologie din Cernăuți și suprimarea Mitropoliei Basarabiei.

Problema aceasta a fost apoi ridicată de Aurel Morariu în ședința Camerei Deputaților din 19 martie 1937. În intervenția sa el arăta că acțiunea mitropolitului Visarion Puiu a produs o

stranie impresie pe întreg cuprinsul Bucovinei, văzând că însuși mitropolitul ei, ales și primit cu atâta elan și încredere, este dușmanul și distrugătorul Mitropoliei sale!

Oricine – sublinia el pe bună dreptate – își poate imagina ce dureros și jignitor a fost resimțită de toți bucovinenii, mai ales acea parte a motivării arhieresti pentru desființarea Mitropoliei de la Cernăuți, afirmându-se nici mai mult nici mai puțin decât “că Mitropolia Bucovinei și Facultatea de Teologie Ortodoxă de la Cernăuți, ar fi zăgazuri, îngrădiri sufletești și instrumente care prin faptul ființării lor ar primejdi unirea bisericească și sufletească a românilor!...”⁴²

Aceste așa-zise “argumente” erau considerate de Aurel Morariu ca enormități. Este bine să se știe, mai arăta el, că “Mitropolia noastră face parte integrantă din patrimoniul sufletească al Bucovinei... Pentru noi bucovinenii acest așezământ mitropolitan a fost și este un reazim, o cetate, un sanctuar. Tradiția de glorie a mitropoliei noastre, mai ales a epocii de dărză și vrednică afirmare românească și ortodoxă a mitropolitului Silvestru Morariu, ne este scumpă și dorim să o vedem reînviată, iar nu să se vină acum în Țara Românească întregită, cu cobiri de destrămare. O țară nu se organizează luându-i ceea ce are și un stat nu se întărește și consolidează lichidând și desființând cele mai de seamă așezăminte create și ridicate prin strădania oamenilor. E bine să se știe aceste lucruri și să le știe și vlădica de la Cernăuți”⁴³. De asemenea, “presa românească și creștină a Bucovinei, în unanimitate și fără deosebire de credințe și ideologii politice, a luat atitudine hotărâtă împotriva tendinței de suprimare a Mitropoliei Bucovinei”⁴⁴.

Aurel Morariu argumenta că și canoanele bisericești opreau desființarea unei mitropolii. O episcopie fiind odată ridicată la rang de Mitropolie, nimeni – necum un cleric – nu putea îndrăzni nici măcar să gândească la suprimarea ei. Degradarea unei Mitropolii la o simplă episcopie era considerată un sacrilegiu. Întreaga istorie și viață bisericească de aproape două mii de ani – accentua Aurel Morariu – nu înregistrează vreun caz de suprimare a unei Mitropolii și de readucere a ei la o simplă episcopie. Mai mult de atât. Sinoadele egumenice au repudiat și osândit, fără rezerve, încercările laice de atacuri sau incursiuni de asemenea natură împotriva mitropoliilor în ființă⁴⁵.

O altă enormitate formulată de mitropolitul Visarion Puiu era desființarea Facultății de Teologie din Cernăuți, una din cele mai repute cetăți de răspândire a ortodoxiei noastre și, în același timp, cea mai veche facultate de teologie a neamului românesc și a doua ca vechime din întreaga lume ortodoxă⁴⁶. Facultatea aceasta, în care s-a predat și în limba română, chiar pe vremea stăpânirii austriece – preciza Aurel Morariu – a fost în tot timpul ființării și rodnicii sale activități un focar de cultură, de susținere cu demnitate și profundă cunoaștere științifică a ortodoxismului; ea a fost reazim puternic al românismului în această parte a Moldovei și prin bărbații pe care i-a crescut și promovat în fruntea ei⁴⁷.

Aurel Morariu, în numele tuturor parlamentarilor români bucovineni, ca și în numele întregii Bucovine românești și ortodoxe, a protestat în mod hotărât împotriva uneltirilor care amenințau ființa Facultății de Teologie Ortodoxă din Cernăuți și atrăgea atenția că “ori de unde și de la oricine ar porni asemenea uneltiri umiltoare și păgubitoare pentru noi românii din partea locului, le vom întâmpina cu îndârjirea și hotărârea de luptă pe care ne-o inspiră dreptatea cauzei ce avem de apărut. S-o știe aceasta toți cei ce uneltesc la întuneric, toți regizorii mai mult sau mai puțin interesați! Și să mai știe un lucru: Pe chestiunea apărării ființei Facultății noastre de teologie, bucovinenii nu cunosc nici o deosebire de partid, ci în orice constelațiune politică și oricând sunt și vor fi solidari!”⁴⁸

Este un lucru confirmat că după revenirea Bucovinei la România s-au făcut eforturi mari pentru ridicarea clasei meșteșugarilor și creșterea ucenicilor. Breslele meșteșugarilor moldoveni din Cernăuți, Siret, Suceava, Câmpulung Moldovenesc, Rădăuți etc., cu obiceiurile și serbările lor, cum erau cele ale cojocarilor, ciubotarilor, pălărierilor, olarilor, plăcintarilor, căruțașilor ș. a. dispăruseră sub stăpânirea austriacă deodată cu portul lor moldovean⁴⁹.

Un merit nepieritor în direcția ridicării clasei meseriașilor bucovineni l-a dobândit distinsul avocat și publicist Aurel Morariu care, la 30 octombrie 1920, prezintă un nou statut și

transformă Societatea Meseriașilor din Cernăuți și Suburbii, lărgind-o sub numirea de Societatea Meseriașilor, Comercianților și Industriașilor Români din Moldova de Sus, care dăinuie până la ocupația sovietică. Cu timpul, societatea reușește să întemeieze Institutul ei de Credit și Cooperativa Meseriașul Român, un club și un cor numit “Meseriașul Român” care, dirijat de Aurel Morariu, este evidențiat, în 17 mai 1931, la concursul coral organizat de Societatea Muzicală “Armonia”. În acest fel s-a demonstrat că elementele aparținând clasei de mijloc pot fi și sunt elemente de ispravă, dacă li se înlesnește o dezvoltare normală. Societatea trimitea tineri la școlile de arte și meserii din Iași și București, care se întorceau în Bucovina oameni pregătiți pentru desfundarea primelor poteci ale clasei de mijloc românești din această provincie⁵⁰.

Se cere a fi consemnat și faptul că Aurel Morariu a participat foarte activ și la dezbaterile proiectului *Legii pentru pregătirea profesională și exercitarea meseriilor*, prezentat în Camera Deputaților în 30 martie 1936..

Ridicarea și întărirea clasei noastre de mijloc – spunea Aurel Morariu – e și o problemă națională de cea mai mare însemnătate. În această ordine de idei el preciza: Proiectul de lege pe care îl discutăm vine să contribuie efectiv la rezolvarea dezvoltării orașelor prin crearea unei sănătoase burghezii românești, ajutând și la ridicarea standardului de viață a satelor prin răspândirea meseriilor și în aceste sate ale noastre⁵¹.

În același timp, el credea că nu va insista asupra unor lucruri inutile dacă va arăta că n-a fost chiar atât de ușor – și în Bucovina – de a face pe oameni să sesizeze problema în legătură cu lipsa aproape totală a unei clase de mijloc românești și să vrea să se ocupe de rezolvarea practică a chestiunii. În acest sens, Aurel Morariu amintea că unul din precursorii în direcția semnalării primejdiei acesteia a fost profesorul Ilie E. Torouțiu care, încă la 1912, abia ieșit din liceu, ne-a dat primele două lucrări statistice-științifice, tratând despre românii din Bucovina și clasa de mijloc, în volumul I despre meseriași, iar în volumul II despre comercianți. Datele statistice și concluziile lui Torouțiu sunt cu adevărat alarmante. La acea dată erau în Bucovina 737 de meseriași români, mare parte din ei necalificați și 8585 meseriași de alte naționalități. În comerț proporția era, după datele lui Torouțiu, și mai dezastruoasă: din totalul de 10.312 negustori, 9868 erau de alte naționalități și numai 444 români⁵².

Lupta ce s-a dat în acest sens pe vremuri în Bucovina – remarca Aurel Morariu – nu a fost ușoară, iar cei ce – împotriva tuturor vitregiilor – au purtat-o, au susținut-o și încurajat-o nu trebuie uitați în clipe ca aceasta când în România Mare, întemeiată pe dreptate și pe drept la viață și pentru români, legiferăm unificarea pregătirii profesionale și a exercitării meseriilor⁵³.

În legătură cu acest proiect de lege, Aurel Morariu îl citează și pe C. Rădulescu-Motru, profesor la Universitatea București, care într-un articol publicat în ziarul “Adevărul”, din 22 martie 1936, spunea: “În acest proiect găsim în legislația românească primul început serios de a pune la contribuție progresele științei în scopul de a da o bună organizare vieții meseriilor. Începutul este cu atât mai de laudă, cu cât nu este o improvizație. Ministerul Muncii prin direcția serviciului său de învățământ muncitoresc, a urmărit, în mod consecvent, de mai bine de douăzeci de ani pregătirea profesională pe o bază științifică... Supravegherea și conducerea birourilor de orientare profesională sunt încredințate institutelor psihotehnice care funcționează pe lângă Universitățile din București, Cluj, Iași și Cernăuți. Aceste institute vor îndeplini, pe lângă stabilirea monografiilor și testelor profesionale, studiarea tuturor problemelor în legătură cu o mai științifică organizare a muncii naționale”⁵⁴.

Aurel Morariu a fost și unul din cei mai frecvenți propovăduitori – prin cuvânt, scris și faptă – a ideii cooperăției. A înființat Federala Cooperativelor de Producție și Consum “Moldova de Sus” și Cooperativa “Meseriașul Român”, pe care le-a condus cu multă înțelegere și abnegație chiar de la înființarea lor. Această activitate rodnică pe tărâmul cooperăției i-a fost recunoscută și i-a dat satisfacție atunci când s-a înființat Uniunea de Control a Cooperativelor “Moldova de Nord”, cu care ocazie operatorii bucovineni l-au ales pe Aurel Morariu, aproape cu unanimitate de voturi, președinte. De atunci și până în 1940 el conduce ca președinte această nouă instituție de control și îndrumare a cooperăției bucovinene⁵⁵.

Cu ocazia reorganizării cooperației pe baza Legii din 1935, Aurel Morariu este ales președinte al Centralei Cooperative de Îndrumare, organizare și Control din București, care este o nouă dovadă pentru prestigiul său de care se bucura în cercurile cooperatiste din întreaga țară⁵⁶.

Ca om politic de prestigiu și anvergură, Aurel Morariu a ocupat un loc de frunte în Partidul Național Liberal, în calitate sa de conducător al organizației din orașul și județul Storojineț, ca membru al Comitetului Central din București și ca distins și prețuit orator parlamentar⁵⁷.

În vâlmășagul puzderiei de politicieni, chemați și nechemăți, răsați după primul război mondial întocmai cum răsar ciupercile după o ploaie binefăcătoare – remarca unul din colegii lui – silueta lui Aurel Morariu, de fin înțelegător al problemelor politice și nevoilor obștești, se înalță simplă, cuviincioasă și fără zgomot, așa cum se cuvine unui om care înțelege să folosească politica de partid numai ca un instrument prin care să-și poată servi neamul românesc, dezbrăcat de orice interese personale⁵⁸.

În același timp, Aurel Morariu era un adversar hotărât al demagogiei și în activitatea sa politică de partid a urât întotdeauna reclama personală și politica cu băta. Era un om politic respectuos față de cuvântul dat și cu o linie de conduită bine trasată, pe care a urmat-o fără ocolișuri și meschinării, încă din momentul când s-a ridicat pe prima treaptă a carierei sale politice. De asemenea, în dorința de a-și servi concetățenii, nu a ezitat de a bate cu putere la porțile cele mai simandicoase, cerând, cu fruntea sus, respectarea cererilor îndreptățite, chiar dacă prin aceasta și-a înlăturat unele simpatii, sau a indispus prin atitudinea sa de dărz apărător al nevoilor Bucovinei, unele cercuri⁵⁹.

Ca prieten politic – zice Gheorghe Vântu – nu pot fi decât mândru cu acțiunea politică ce-o desfășoară; iar când mă gândesc că mulți socot că a face politică este a te înscrie într-un partid și a-ți închina întreaga activitate numai în scopul câștigării prin orice mijloace a maselor, în folosul cărora nu aduci în schimb nici o contribuție, stima mea pentru Aurel Morariu crește și mai mult, iar silueta lui se înalță deasupra capetelor celor mulți ca pildă de activitate rodnică și de folos și pentru partidul căruia îi aparține, dar mai ales pentru țara și poporul pe care îl servește și căruia aparține⁶⁰.

Înaltele principii de dreptate și moralitate care se desprind din activitatea politică a lui Aurel Morariu au rămas călăuzitoare și pentru activitatea sa profesională de avocat, care nu a apărut decât cauze drepte. Așa se explică marea considerație de care el se bucura nu numai în cercul avocaților, ci și în fața magistraților⁶¹.

Dezvoltarea firească a Bucovinei în hotarele firești ale statului național unitar român a fost brusc întreruptă prin invazia trupelor sovietice din 28 iunie 1940, care răpesc și nordul Bucovinei. De atunci, Aurel Morariu, împreună cu zeci de mii de bucovineni, s-a confruntat cu viața grea și zbuciumată de refugiat.

Imediat după această invazie, Aurel Morariu, la fel ca și la declanșarea primului război mondial, publică un important studiu intitulat: *Bucovina*, care începea cu sublinierea că “pământul din miază-noaptea Moldovei, numit după răpirea din 1774 Bucovina a fost și este parte integrantă și organică a patrimoniului nostru național românesc”⁶².

Acum începe și drama familiei Morariu care poate fi asemuită mai ales după 1944 – păstrând proporțiile cuvenite – cu al unor foști deținuți politici, ieșiți din închisorile comuniste și supuși la un regim de “domiciliu forțat”. Și aceasta pentru “marea și grava vină” de a fi provenit dintr-un teritoriu “eliberat”, chipurile, de “Marea Uniune Sovietică”.

Aurel Morariu a fost membru activ al Institutului de Istorie care a funcționat pe lângă Facultatea de Teologie din Cernăuți. Constituit la 28 noiembrie 1942, Institutul a avut o viață scurtă, dar cu merite însemnate atât în istoriografia noastră ecleziastică, cât și în istoriografia românească în ansamblu. Despre acest lucru se știe foarte puțin chiar în lumea istoricilor. Director al Institutului a fost prof. dr. Simeon Reli, iar după moartea acestuia, la 10 octombrie 1945, director a fost prof. dr. Milan Șesan⁶³.

În ședința Institutului din 26 noiembrie 1946 când se inaugurează anul academic 1946/1947 la Facultatea de Teologie (pe atunci refugiată la Suceava) se face și comemorarea membrilor defuncți ai Institutului: Aurel și Victor Morariu⁶⁴. În acest cadru, directorul Institutului, Milan Șesan a spus, printre altele, despre Aurel Morariu: “Activitatea sa publică și științifică i-a creat un renume și un loc însemnat între reprezentanții culturali și naționali ai Bucovinei, care vedeau în el totodată și un fruntaș de viitor. De aceea vestea morții sale a îngropat numeroase speranțe de mai bine și a produs un mare gol în societatea bucovineană”⁶⁵.

Pentru activitatea depusă în slujba intereselor țării și a neamului nostru, Aurel Morariu a fost distins cu înalte ordine și medalii: “Steaua României”, “Coroana României”, “Medalia Ferdinand cu spadă”, “Vulturul României”, “Răspłata Muncii cl. I” și altele⁶⁶.

Aurel Morariu se stinge din viață la 28 noiembrie 1945 la Craiova, unde era în refugiu, la vârsta de aproape 59 de ani, lăsând în urma sa o operă care se cere a fi recuperată în întregime și deci cunoscută de generațiile de astăzi și de mâine.

NOTE:

¹ Ion I. Nistor, *Douăzeci și cinci de ani în slujba dreptății*, în “Glasul Bucovinei”, 8 martie 1936, p. 1.

² Florian Florescu, *Munca e viață și viața e muncă*, în “Glasul Bucovinei”, 8 martie 1936.

³ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 1.

⁴ A. Apati, *Lui Aurel Morariu*, în “Glasul Bucovinei”, 8 martie 1936.

⁵ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 1.

⁶ Aurel Morariu, *Bucovina 1774-1914*, Editor I.E. Torouțiu, București, 1915, p. 9-145.

⁷ *Ibidem*, p. 131.

⁸ *Ibidem*, p. 5-7.

⁹ D. Marmeliuc, *Pentru Aurel Morariu. Amintiri și constatări*, în “Glasul Bucovinei”, 8 martie 1936.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente*, Antologie de Ion Calafeteanu și Viorica-Pompilia Moisuc. Prefață de Viorica-Pompilia Moisuc, Chișinău, Editura Hyperion, 1995, p. 314.

¹⁴ *Ibidem*, p. 317-319.

¹⁵ *Ibidem*, p. 329-335.

¹⁶ Aurel Morariu, *Unirea noastră*, în “Glasul Bucovinei”, 28 noiembrie 1936.

¹⁷ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 1.

¹⁸ Aurel Morariu, *Unificarea legislativă și un anteproiect de “unificare”*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură “Glasul Bucovinei”, 1931, p. 3.

¹⁹ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 1.

²⁰ Aurel Morariu, *Discursul la discuția asupra Constituției ținut la ședința Camerei din 10 martie 1923*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură “Glasul Bucovinei”, 1923, p. 3.

²¹ *Ibidem*, p. 9-10.

²² *Ibidem*, p. 11.

²³ *Ibidem*, p. 12.

²⁴ *Ibidem*, p. 12.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 12-13.

²⁷ *Ibidem*, p. 13-14.

²⁸ *Ibidem*, p. 22-24.

²⁹ *Ibidem*, p. 25.

³⁰ *Ibidem*, p. 26-27.

³¹ *Ibidem*, p. 28-29.

³² *Ibidem*, p. 29-30.

³³ Aurel Morariu, *Reforma agrară în Bucovina*, în *Calendarul "Glasul Bucovinei" pe anul 1920*, Cernăuți, 1920, p. 73.

³⁴ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 1; Vezi și Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediție și studiu bibliografic de Stelian Neagoe, București, Humanitas, 1991, p. 417.

³⁵ Aurel Morariu, *Unificarea legislativă și un anteproiect de "unificare"*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură "Glasul Bucovinei", 1931, p. 4-5.

³⁶ *Ibidem*, p. 7.

³⁷ *Ibidem*, p. 75-76.

³⁸ *Ibidem*, p. 79-80.

³⁹ Ion I. Nistor, *Douăzeci și cinci de ani în slujba dreptății*, p. 1.

⁴⁰ Leon Roșca, *Aurel Morariu și biserica*, în "Glasul Bucovinei" din 8 martie 1936, p. 6.

⁴¹ Aurel Morariu, *Întru apărarea Mitropoliei, a Facultății noastre teologice și a Fondului bisericesc ortodox român al Bucovinei*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură "Glasul Bucovinei", 1937, p. 3.

⁴² *Ibidem*, p. 13-16.

⁴³ *Ibidem*, p. 17-18.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 21-22.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 19-20.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 12-13.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 31.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 32-33.

⁴⁹ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Humanitas, 1991, p. 418.

⁵⁰ "Junimea literară", nr. 1-3/1933, p. 49-51.

⁵¹ *Cuvântul d-lui deputat dr. Aurel Morariu la raportul legii pentru pregătirea profesională și exercitarea meseriilor*, rostită în ședința Camerei din 30 martie 1936 (după notele stenografice), Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură "Glasul Bucovinei", 1936, p. 6-7.

⁵² *Ibidem*, p. 13-14.

⁵³ *Ibidem*, p. 14.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 17-18.

⁵⁵ Vasile Marcu, *Un cooperator vrednic*, în "Glasul Bucovinei", 8 martie 1936.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 2-3.

⁵⁷ Ion I. Nistor, *Douăzeci și cinci de ani în slujba dreptății*, p. 1.

⁵⁸ Gheorghe Vântu, *Aurel Morariu, prieten politic*, în "Glasul Bucovinei", 8 martie 1936, p. 3.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 1.

⁶² Aurel Morariu, *Bucovina*, în "Convorbiri literare", nr. 7-12/1940, p. 1039-1087.

⁶³ Milan P. Șesan, *La cinci ani de existență. Dare de seamă și comunicări*, Tipografia Mitropoliei Suceava, 1947, p. 3-4.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 6.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 81-82.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 82.

UN ILUSTRU REVIZOR ȘCOLAR SUCEVEAN: SERAFIM IONESCU

Nichita Adăniloae

Cea mai luminoasă figură de revizor școlar al județului Suceava, în epoca modernă, a fost, fără îndoială, Serafim Ionescu. Timp de aproape patru decenii, el a militat, cu abnegație, pentru dezvoltarea învățământului primar și pentru răspândirea culturii în satele sucevene.

Născut la 12 martie 1858 la București, Serafim Ionescu era fiul lui Ioniță Ioan care absolvise școala de medicină a lui Carol Davila și ieșise subchirurg. Bunicul lui era țăran din Bolintin. Când Serafim era de 5 ani, tatăl său a fost mutat cu serviciul la Radovanu (jud. Ilfov) și apoi la Oltenița. Aici Serafim a urmat cursurile școlii primare, eliberându-i-se atestatul, la 12 iulie 1869, de către institutorul Gh. Bălășianu. Subchirurgul a fost apoi mutat cu slujba la Bolgrad – în sudul Basarabiei – unde Serafim a urmat cursurile liceului pe care l-a absolvit în iunie 1877. În vara anului 1877 s-a înscris la Facultatea de medicină din București. Tot în vara acelui an și-a exprimat dorința de a participa voluntar, împreună cu colegii săi, la războiul de independență. La vizita medicală el a fost însă respins de doctorul Davila, fiind considerat “prea pipiriu”.

Neputând continua facultatea “din cauza lipsei de mijloace”, Serafim Ionescu s-a prezentat revizorului școlar de Ilfov, C.D. Aricescu, iar acesta l-a numit învățător în satul Ileana, unde a stat până la 1 decembrie 1881, când a fost transferat la Herești. Primind aprecieri elogioase ca dascăl, la 15 septembrie 1885 a fost numit institutor la Babadag. În anul următor a fost trimis la minister să urmeze cursurile școlii normale din Lausanne, unde și-a susținut și examenul de capacitate. A urmat apoi cursul de lucru manual din Zürich, specializându-se în sculptură și tâmplărie¹.

Reîntors în țară, Serafim Ionescu a ținut la Ateneu o conferință despre *Importanța și foloasele lucrului manual în școlile primare*, organizând și o expoziție cu obiectele lucrate la Zürich (în vara lui 1888 a urmat al doilea curs de lucru manual, tot în Elveția, la Fribourg).

Spre sfârșitul lui octombrie 1887, Serafim Ionescu a fost chemat de Spiru Haret la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice spre a fi propus revizor școlar al județului Suceava. Într-o notiță, scrisă de mâna lui Haret, care era atunci secretar general al ministerului, se menționează: “Titlurile lui Serafim Ionescu: 1. Absolvent al celor 7 clase ale liceului, zis și Școala centrală din Bolgrad; 2. Idem al Școlei normale din Lausanne și al cursurilor de lucrări manuale din Zürich; 3. Autorul *Călăuzei învățătorului și Abecedarul românesc complet*”. Într-o altă notă se precizează: “Să se facă imediat decretul pentru numirea d-lui Serafim Ionescu, ca revizor, la Suceava. Domnul Ministru trebuie să-l aibă negreșit astăzi seară”². La 27 octombrie D.A. Sturdza, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, face un raport către rege prin care recomandă numirea lui Serafim Ionescu în funcția de revizor. Trei zile mai târziu, regele Carol I decretează: “Dl. Serafim Ionescu, absolvent al Școlii normale din Lausanne și care a ocupat mai mulți ani funcțiuni în ramura învățământului, este numit în postul vacant de revizor școlar al jud. Suceava. Dat în castelul Peleş la 30 octombrie 1887”. Decretul e semnat de rege și de ministrul D.A. Sturdza³. A doua zi, Serafim Ionescu este chemat din nou la minister să depună jurământul de credință regelui și constituției că va “îndeplini cu sfințenie datoriile” ce-i impune funcția sa și că se va conforma “legilor întru toate și pentru toți”⁴.

Odată numit revizor școlar, S. Ionescu și-a găsit în această nobilă și însușitoare misiune adevărata vocație de pedagog și îndrumător al dascălimii rurale. De numele lui, de priceperea, energia, dăruirea și perseverența lui vor fi legate principalele realizări ale școlii

primare sucevene, timp de câteva decenii. El a fost un adevărat povătuitor, animator și sprijinitor al învățătorimii, cu acea autoritate morală pe care nu o poate da decât superioritatea personalității.

Un fost subalteră – M. Lupescu – relatează mai târziu că acest revizor a regenerat corpul didactic, menținând pe învățătorii cei buni și recrutând normaliști pentru județ din cei ce se distingeau la învățătură. Învățătorul M. Lupescu scria, în acest sens, că de la venirea lui S. Ionescu “ca revizor, școlile sucevene iau o altă față. Tânăru, priceput, bine pregătit, plin de voință și de dor de muncă pentru luminarea norodului”, el studia mai întâi arhiva, culegea informații despre dascăli și apoi cerceta singur prin comune “starea morală și materială a școlilor”. La inspecțiile școlare căuta să ia legătura cu toți factorii, inclusiv cu sătenii. De altfel, inspecțiile le făcea pe îndelete incluzând arhiva, biblioteca, ocupațiile culturale ale învățătorilor și se bucura când constata că dascălii citesc reviste literare ori pedagogice. De asemenea, revizorul se bucura “unde vedea hărnicie” din partea dascălilor, unde vedea bunăvoință și pricepere “încuraja și da sfaturi părintești”, dar unde vedea că “nu-i nici chip de îndreptare – relatează M. Lupescu – acolo tăia în carne vie, căci e mai omenește a nenoroci un om, decât un șir de generații tinere”⁵.

Revizorul S. Ionescu a impulsionat înființarea de școli în satele sucevene, dotarea lor cu localuri corespunzătoare, mobilier și material didactic. De asemenea, a urmărit să încadreze și să promoveze – în limita posibilităților – numai învățători calificați și devotați acestei nobile misiuni de educare și instruire a copiilor din mediul rural. Totodată, el a intervenit, în repetate rânduri, fie pentru majorarea, fie pentru achitarea la timp a retribuției învățătorilor. De aceea, la sfârșitul anului 1887, când Spiru Haret l-a întrebat pe revizor “dacă nu ar fi bine” ca cele 11 posturi de la școlile întreținute de comune – și suplinite în majoritate de preoți – “să fie scoase la concurs”, spre a se putea ocupa de elevi normaliști rămași fără posturi? S. Ionescu a răspuns că, în adevăr, ar fi foarte bun concursul, dar nu crede că s-ar găsi “aspiranți și mai cu seamă normaliști care să primească a servi pe 30 lei lunar, după cum sunt plătite mare parte din acele școli, care, de altfel nici localuri mulțumitoare nu au, iar comunele nu dispun de fonduri spre a le face îmbunătățiri”. În urma demersului făcut de revizor, ministerul a cerut prefectului de Suceava să determine acele comune “să plătească cel puțin 60 lei pe lună” învățătorilor și atunci “se vor pune școlile în concurs spre a se ocupa cu învățători capabili”⁶. Majoritatea comunelor nedispunând de fonduri suficiente pentru a spori retribuția învățătorilor din satele componente, posturile nu s-au putut scoate la concurs decât peste câțiva ani⁷.

În privința localurilor, situația nu era mulțumitoare nici la școlile subvenționate din bugetul statului. În urma inspecțiilor făcute, revizorul a constatat starea școlilor, frecvența elevilor, metodele de predare, nivelul de cunoștințe al învățătorilor și al elevilor, amenziile cerute pentru nerespectarea obligativității învățământului primar. Despre toate acestea S. Ionescu a informat ministerul, iar în finele raportului, arătând că “în întregul județ, numai cinci locuri sunt bune..., 34 în condițiuni de mijloc, dar și acestea cea mai mare parte neîncăpătoare și restul de 27 rele”, el roagă să se ia măsuri pentru remedierea situației⁸. Ministerul, la rândul-i, a scris imediat prefectului de Suceava cerându-i să intervină la autoritățile dependente “pentru a îmbunătăți acele localuri” de școală sau “a închiria altele”, conform observațiilor revizorului⁹.

Cu toate măsurile luate de minister și de autoritățile județene, problema localurilor de școală nu s-a îmbunătățit nici în anii următori, deși S. Ionescu atrăsese mereu atenția ministerului și prefecturii de Suceava asupra acestei grave probleme. Astfel, la sfârșitul anului școlar 1889/1890, în raportul bilanț asupra mersului școlilor, înaintat ministrului, revizorul subliniașese din nou că “cea mai simțită nevoie este aceea a locuitorilor”, deși comunele prevăd mereu în buget sume pentru casa de depuneri în scopul construirii acestora. Totodată, revizorul arătase că autoritățile comunale, în ciuda ordinelor primite, “nu s-au confirmat nici în acest an Legii instrucțiunii cu privire la obligativitatea învățământului” și ceruse să se ia măsuri pentru amendarea oricărui primar care n-ar asculta nici de ordine, nici de lege”¹⁰.

De altfel, S. Ionescu informase mai înainte ministerul că, atunci când trec pe la școli, în loc să se ocupe de frecvența elevilor, de local, de lipsurile și nevoile materiale care îngreunează

procesul de învățământ, primarii și subprefecții se interesează și se pronunță asupra “părții didactice”, a progresului făcut de copii și a metodelor folosite de învățători, deși nu-i de competența lor, iar “unii nu știau că nu cunosc nicidecum metodele de învățământ, dar nici materiile care se predau” în școala primară¹¹. Uneori slujbașii administrativi – ignoranți dar infatuați – intervenind în procesul de învățământ, deveneau ridicoli în fața elevilor. De pildă, un subprefect, care nu cunoaște decât scrierea cu caractere chirilice, s-a apucat să asculte pe un elev o poezie și se căznea să-i urmărească recitarea după cartea cu litere latine ținând-o însă deschisă la altă pagină; școlarii, observând aceasta, au izbucnit în râs și numai cu greu învățătorul a izbutit să-i potolească. S. Ionescu, fiind informat de acest caz, a intervenit prompt la Ministerul Instrucțiunii, Titu Maiorescu și a obținut promisiunea că subprefecții nu se vor mai amesteca în problemele de metodologie¹².

Raportul bilanț, trimis de S. Ionescu ministrului, reliefa și alte aspecte pozitive și negative înregistrate în cursul anului 1889/1890. Se arată că la Broșteni, Mădeci, Rădășeni, Râșca, Neagra Șarului, Dorna, Mălini, Șarul Dornei, Sasca ș. a. școlile au fost mult timp închise din cauza anghinei, scarlatinei și a altor “maladii morbide”. Aproape nu a rămas școală neatinsă. “Învățătorii, în acest an școlar, și-au îndoit zelul și mulți din ei au reușit să treacă cu plin succes materiile după program”. În schimb, sunt și școli “în care nu e prin putință să se facă o singură promovare”. Toate școlile au fost inspectate, unele de 3-4 ori. La “mai toate școlile s-au înființat biblioteci” și învățătorii “tind – care mai de care – a nu rămâne înapoi cu cunoștințele”. Revizorul menționează că înființarea de către stat a școlilor din Opișeni, Știrbăț, Corni, Hârtoș și Negotești, cum și de comune ale celor din Drăcești, Balusești-Todirești (comuna Vașcani) și trecerea de la comune la stat a celor din Stolniceni Costandache și a școlilor de fete din Borca și Mălini “sunt o binefacere pentru județul nostru”. În încheiere, se exprimă părerea că mai sunt “unele sate mari ca Moșiș, ... Manolea și Petia ... unde ar trebui să se înființeze imediat școli” și, cum nu-s mijloace locale, tot statul ar fi cazul să le vină în ajutor¹³.

La 24 iunie 1892 S. Ionescu roagă ministerul să aprobe “înființarea pe seama statului” a unei școli de fete la Broșteni (care, între timp, devenise reședință plășii Muntele), unde Administrația Domeniului Coroanei a construit un local, și a alteia la Gura Negri (comuna Dorna) “unde, asemenea, există local construit de preotul Gh. Ortoanu și care de un an stă închis”. Totodată, el insistă pentru deschiderea unei școli mixte la Moșiș unde locuitorii “de trei ani cer întruna să li se înființeze școală”. Ministerul aprobă înființarea acestor școli “cu începere de la 15 septembrie”¹⁴. Peste două luni, revizorul, împreună cu prefectul de Suceava, au înaintat ministrului un tabel cu localitățile “unde se simte imediat necesitatea de a se înființa școli”. Sunt nominalizate 16 sate: Botești, Petia, Cotârgești, Văleni, Ortoaia (Giosani), Păltiniș, Boreni, Soci, Vașcani, Siliștea, Hârtoape, precum și școli de fete la Rădășeni, Dolhasca, Liteni, Cristești și Drăgănești. Se cere ca toate cele 16 școli să fie plătite din bugetul statului, comunele obligându-se a-și face localuri corespunzătoare¹⁵. Ministerul n-a aprobat decât înființarea școlilor din Botești, Petia, Cotârgești și Hârtoape.

În septembrie 1893, S. Ionescu a propus – conform noii legi a învățământului primar – înființarea unor “școli de cătun” la Cihorăni, Blăgești și Gioseni (existând deja localuri și mobilier) unde vor preda lecții elevilor, joia și duminica, învățătorii de la școlile învecinate: Miroslăvești, Lunca și Dorna. Tot atunci el a propus să se înființeze un al doilea post de învățător la următoarele școli, care dispun de localuri încăpătoare și de mulți elevi: Dolhești Mari, Dolhasca, Ruginoasa, Tătăruși, Boroaia, Lespezi (la școlile de băieți și fete) și Pașcani (tot la ambele școli)¹⁶. Ministerul nu a aprobat însă crearea unui al doilea post de învățător decât la școlile din Boroaia și Ruginoasa. De asemenea, a dispus ca școlile de fete și de băieți din Lespezi, Mălini, Borca, Broșteni și Dorna să fuzioneze, urmând ca învățătoarele să predea la clasele I și a II-a, iar învățătorii la clasele III-IV.

În perioada 1887-1900, la insistențele revizorului S. Ionescu și de multe ori și la insistența locuitorilor – numărul școlilor rurale de stat în județul Suceava a sporit de la 48 la 83, numărul cadrelor didactice (inclusiv prin crearea de noi posturi la școlile cu mulți elevi) s-a

dublat, iar numărul elevilor frecvenți a sporit cu peste 130%. Dacă în ianuarie 1887 erau în școlile rurale sucevene 1745 elevi și 247 eleve¹⁷, în decembrie 1900 numărul elevilor a ajuns la 3878, iar al elevelor s-a ridicat la 886¹⁸. A crescut, totodată, nivelul de pregătire al învățătorilor, calitatea predării la clasă, a sporit exigența față de elevi, dar și exigența și eficacitatea muncii de îndrumare și control din partea revizorului. S-au construit în acest interval, mai multe localuri de școli, s-au reparat o bună parte din cele existente și au fost trecute la stat toate școlile întreținute până în 1894 de comune.

Cu toate intervențiile și insistențele revizorului, condițiile materiale ale învățământului rural sucevean n-au putut fi decât parțial îmbunătățite. Persistau lipsuri mari în privința localurilor, mobilierului și materialului didactic aproape în toate școlile. Pe baza rapoartelor primite de la învățători și a constatărilor făcute la inspecții, revizorul Serafim Ionescu a întocmit și înaintat prefectului de Suceava, în 1898 și 1899, ample tabele “de toate nevoile școalelor din acest județ”, spre a se prevedea, în bugetele comunelor “sume necesare înlăturării lor”. În tabelul din 1898, trecându-se în revistă situația celor 84 de școli rurale, se precizează că numai trei dintre acestea – și anume școlile din Neagra Șarului, Crucea și Cojoci-Chiril – fiind înzestrate cu localuri noi, “nu mai au nevoie de nimic”. Toate celelalte școli aveau nevoie de o serie de lucruri menționate în dreptul fiecăreia. La unele școli se menționează că au nevoie de reparații generale, de reparat acoperișul, podelele, sobele, ferestrele, aparatele de gimnastică, la altele că sunt necesare dulapuri pentru bibliotecă, săli de clasă mai încăpătoare și ateliere pentru lucrul manual. de altfel, la cele mai multe școli se menționează că au necesitate de reparații pentru local și mobilier, de ateliere, material brut și scule pentru lucru manual, de săli pentru bucătărie și cantine, de dulapuri pentru bibliotecă, de material didactic, de cheltuieli pentru cancelarie, iar la 29 de școli se precizează: “trebuie local nou” sau “localul trebuie numai decât schimbat”¹⁹. În tabelul din 1899 revizorul insistă ca prefectul să ia măsuri atât pentru reparațiile necesare, cât și pentru dotarea școlilor cu hărți, globuri terestre, corpuri geometrice, măsuri de capacitate și lungime, tablouri intuitive, ceasornice, sigilii ș. a.²⁰ Totodată, S. Ionescu roagă pe prefect să prevadă în bugetele comunale “fondurile necesare pentru înființarea cantinelor” școlare “în localitățile fixate deja”²¹.

În privința cantinelor școlare, care începuseră să ia ființă în județ încă din 1898, S. Ionescu a dat o circulară specială către învățători, arătând că acestea vor contribui la îmbunătățirea școlarizării copiilor. El subliniază că învățătorul este cu atât mai merituos cu cât va ști “să-și populeze școala și să-i asigure o frecvență regulată și fără amenzi, numai prin sfaturile și exemplele sale”. Iar una din “datoriile umanitare ale învățătorului” este și “înființarea cantinelor școlare” care ar asigura “o frecvență regulată”, ar popula școlile și ar fi “adevărate binefaceri pentru copii”; aceștia ar avea la școală o masă caldă “și ar fi scutiți de a mai străbate drumuri lungi și îndura intemperiiile”. În finalul circularei S. Ionescu propune să se constituie din învățători o “Societate a cantinelor școlare din județul Suceava”, urmând ca, în ianuarie 1900, cadrele didactice să se întrunească, la sediul plășilor, pentru a-i discuta statutele²². La 23 februarie 1900, când revizorul a inspectat școala din Dorna, apreciind lecțiile “tare bine reușite” ținute de învățătorul V. Pienescu și de soția sa Lucreția Pienescu și răspunsurile corecte ale elevilor, a asistat și la masa de seară servită la cantină “la 15 școlari, care și dorm acolo”²³.

De altfel, statutul cantinelor școlare întocmit de învățătorii suceveni, sub îndrumarea revizorului, a interesat și pe ministrul C.I. Istrati, care l-a convocat pe S. Ionescu la București, în iunie 1900, să lucreze într-o comisie, prezidată de inspectorul general C. Meissner, pentru elaborarea unui regulament general de funcționare a societăților de binefacere, inclusiv al cantinelor din învățământul public ce trebuiau subvenționate de aceste societăți. Comisiei – alcătuită din revizorii de Suceava, Mehedinți, Gorj și Romanai – i s-au cerut ca la elaborarea regulamentului să țină seama de proiectul dr. C.I. Istrati “și de statutele societății cantinelor școlare din județele Suceava și Mehedinți”²⁴. Regulamentul general, întocmit de cei patru revizori, preciza că scopul societăților de binefacere va fi ajutorarea elevilor săraci cu hrană, locuință, haine și cărți sau numai cu hrană²⁵. La 6 iulie 1900 inspectorul general C. Meissner,

apreciind că regulamentul este “bine întocmit”, l-a înaintat ministrului. Dar, a doua zi, dr. C.I. Istrati fiind înlocuit de C.C. Arion, cantinele școlare au căzut în desuetudine până la începutul anului 1901, când, revenind în fruntea ministerului Spiru Haret, ele au fost revigorate, contribuind eficient la îmbunătățirea frecvenței elevilor²⁶.

Printre multe alte inițiative, S. Ionescu a avut-o și pe aceea de a introduce lucrul manual în școlile primare. Încă din vara anului 1887, abia întors de la studii din Elveția, el a fost invitat de revizorul din Dobrogea să participe la conferințele pedagogice ale învățătorilor tulcenii și constănțeni, care se desfășurau la Babadag (unde S. Ionescu fusese institutor în 1885) și să le vorbească despre importanța introducerii lucrului manual în școlile primare. S. Ionescu le-a ținut învățătorilor dobrogeni câteva lecții și le-a dat și îndrumări practice pentru a putea exersa nu numai cu împletiturile din paie (confecționarea pălăriilor), ci și cu “lucrări de cartonagiu”, ori cu sculpturi în lemn. S. Ionescu i-a convins pe învățători de necesitatea introducerii lucrului manual în școli și mulți dascăli și-au putut confecționa pălării și alte împletituri din paie chiar în timpul conferințelor pedagogice²⁷.

În calitate de revizor de Suceava, S. Ionescu, printr-o muncă perseverentă, a izbutit să introducă, în câțiva ani, lucrul manual în majoritatea școlilor rurale din județ. Într-un raport către ministrul Instrucțiunii, el pledează pentru introducerea lucrului manual în toate școlile primare, arătând că aceasta va face învățământul “mai armonios, mai practic, dezvoltând fizicul, gustul estetic, mâna și chiar intelectul copilului”, va deprinde pe copii cu o meserie, le va dezvolta “dragostea de muncă”, ne va reliefa “îclinările naturale ale școlarului” și-l va face pe elev “să cugete lucrând și să lucreze cugetând”, deprinzându-l cu “ordinea, exactitatea, curățenia” și învățându-l să-și facă singur – ca un viitor bun gospodăru – o serie de obiecte necesare în gospodăriile țărănești²⁸. Încă din 1889 el a cerut ministrului organizarea unui concurs de lucru manual, la București, la care să participe câte 2-3 învățători din fiecare județ, iar aceștia, la întoarcere, să organizeze cursuri asemănătoare cu colegii lor.

În august 1890, cu autorizația ministerului și cu mijloacele puse la dispoziție de I. Kalinderu, administratorul Domeniului Coroanei, S. Ionescu a ținut, la Mălini, județul Suceava, primul curs de lucru manual din țară, la el participând 38 de învățători suceveni și unul din județul Botoșani. El a predat sculptura, iar dogăria și tâmplăria au fost predate de învățătorii Pavel Herescu din Găinești și V. Lovinescu din Mălini²⁹.

La 23 octombrie 1890, din însărcinarea ministerului, revizorul sucevean redactează un referat în care arată că problema introducerii lucrului manual în învățământul primar “preocupă astăzi pe toți oamenii noștri de școală”. Prin introducerea acestei ramuri de învățământ școlile primare de băieți “ar lua cu totul altă față”. Predat “după sistema economico-pedagogică”, lucrul manual ar fi “un factor puternic de educațiune generală, pregătind școlarul pentru viața practică”; și astfel țara va avea “buni meseriași care-și vor exercita cu drag profesiunile conform vocației”, a cărei temelie se pune în școala primară. Elevii vor deveni mai curioși, mai atenți și îndemânatici. Dascălul îi va învăța “amuzându-i și interesându-i totodată”. Școlile ar fi mai populate, frecvența mai bună; “părinții își vor da mai cu drag copiii la școală văzând foloasele practice pe care le trag”. Ar fi o variațiune în școală, elevii ar învăța “mai cu drag”, ar pătrunde mai ușor ce li se predă, disciplina ar fi mai bună. Dar, accentuează S. Ionescu – în afară de aceste foloase ce le-ar aduce școlii primare lucrul manual, însăși natura copilului ne pretinde aceasta, căci de mic îi place să facă și să desfacă: zmee, case, bordeie și astfel “școala trebuie să dea copilului ceea ce natura lui reclamă”. Întrucât numai învățătorul, care cunoaște pe elev, trebuie să predea lucrul manual, revizorul propune, pentru inițierea învățătorilor, să se organizeze cursuri anuale la București, în iulie și august, unde să li se predea dulgheria sculptura, împletiturile de paie etc. Din fiecare județ să se trimită câțiva învățători care să fie scutiți de conferințele pedagogice în vara respectivă, iar pentru stimularea celor ce vor preda și lucrul manual să li se acorde un supliment la salariul lunar, cum se procedează în Elveția³⁰. În aprilie 1891, S. Ionescu va propune din nou ministrului să organizeze astfel de cursuri la București, oferindu-se personal să le conducă și să predea gratuit și sculptura la învățătorii care vor participa³¹.

În anii următori, cu sprijinul revizorului, învățătorii suceveni participanți la cursul de la Mălini au izbutit să deschidă ateliere la școlile lor și să predea lucrul manual la toți elevii³². Treptat, ministerul va aviza introducerea acestei ramuri de învățământ în toate școlile din țară.

Ca revizor școlar, Serafim Ionescu a fost inițiator și deschizător de drumuri într-o serie de acțiuni și manifestări școlare și extrașcolare care vor însufleți numeroși învățători suceveni determinându-i să facă din profesia lor un adevărat apostolat în slujba ridicării culturale a satelor, implicit în slujba propășirii țărânilor. Astfel, la conferințele pedagogice din 1888 (numite și conferințe generale), S. Ionescu indeamnă pe învățători să înființeze cercuri culturale și biblioteci școlare care să devină, cu timpul, biblioteci populare pentru sătenii știutori de carte. El a împărțit județul în șase cercuri culturale (numite și cercuri conferențiare fiindcă învățătorii, grupați pe plăși, țineau și conferințe pentru săteni). Primul cerc conferențiar a fost înființat de învățătorul M. Lupescu la Broșteni, în 1888, și, după cum raporta revizorul, avea un "scop cultural și filantropic"³³. În anii următori se înființează cercul de la Boroaia, condus de învățătorul I. Bondescu, apoi cel de la Mălini, condus de V. Lovinescu. În toate se țineau atât consfătuiri didactice, cât și conferințe populare pentru săteni și pentru toate cercurile, revizorul a insistat să obțină aprobarea de funcționare din partea ministrului³⁴. Cunoscând această realitate, învățătorul P. Gheorgheasa va afirma, mai târziu, că S. Ionescu este "cel dintâi organizator de cercuri culturale în județul Suceava și, dacă nu mă înșel, chiar în întreaga țară"³⁵.

Primele biblioteci școlare s-au înființat în anii 1888 și 1889 la: Broșteni, Ferești, Țolești, Bogdănești, Pașcani și Mălini, apoi și în alte comune de către învățătorii locali impulsionați de revizor. În iunie 1890, S. Ionescu raporta ministrului că "la mai toate școlile s-au înființat biblioteci"³⁶. Îmbogățindu-se fondul de cărți, bibliotecile au fost puse și la dispoziția sătenilor doritori de lectură. În martie 1899 învățătorul P. Gheorgheasa din Cotârgași ruga pe revizor să intervină "pentru înființarea unei biblioteci populare" și la școala lui fiindcă "gustul de citit e dezvoltat" și zilnic vin oameni "să-i ceară cărți", dar el are puține și cererile sunt multe³⁷. În același an revizorul era informat de învățătorul din Dorna că biblioteca școlii are peste 400 de volume "care se dau cu împrumut pe la țărani"³⁸. E relevant până la 1900, prin strădania revizorului și a învățătorilor locali, luaseră ființă 32 de biblioteci populare la școlile sucevene din care 10 au fost înzestrate cu cărți de Casa Școalelor.

Serafim Ionescu a inițiat în județ serbările și corurile școlare la care participau și mulți dintre foștii absolvenți. Fie că erau organizate spre a se aduna fondurile necesare reparației localului ori mobilierului, fie pentru cantina școlară și ajutorul elevilor săraci, ori erau prilejuate de aniversarea unor evenimente istorice, serbările – prin recitări și cântece naționale – apropiuau pe săteni de școală și le insuflau sentimente patriotice. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, în programul multor serbări s-au introdus mici reprezentațiuni teatrale compuse de S. Ionescu, anume pentru școală, apoi și piese în mai multe acte jucate și de adulți, înrădăcinându-se astfel teatrul școlar, implicit teatrul popular care atrăgea un public tot mai numeros. Corurile școlare, care pe timpul revizorului S. Ionescu "faceau fala și podoaba județului Suceava" – cum relatează un învățător – au fost impulsionate și de Spiru Haret³⁹. S-a înființat și un cor al învățătorilor din județ, care s-a produs la diferite serbări, fiind bine apreciat. Mulți dintre învățători având voci frumoase sau fiind buni cunoscători ai unor instrumente muzicale, participau ca soliști la serbările școlare.

Acest neîntrecut revizor școlar a introdus și excursiile învățătorilor, care nu erau cunoscute până la 1888. El a organizat excursii la Baia, Mălini ș.a., dar și la cetatea lui Ștefan de la Suceava care era dincolo de granița impusă de vitregiile istorice. Tot S. Ionescu a inițiat și casele de economii școlare. Începând chiar din 1887, acestea au luat ființă, treptat, la multe școli primare sucevene: Pașcani, Găinești, Țolești, Tătăruși, Știrbăț, Preutești, Pleșești, Hârtoape, numeroși elevi, în funcție de starea materială a părinților devenind posesori de librete de economie⁴⁰.

Artur Gorovei arăta că în orașul Fălticeni primele conferințe publice s-au ținut, în 1893, de către revizorul S. Ionescu; acesta a vorbit despre trecutul județului Suceava. În anii următori,

el, fiind și vicepreședinte al Ligii Culturale, secția Fălticeni, a conferențiat la multe cercuri și asociații culturale⁴¹. De altfel, cum multe clădiri școlare sucevene se datoresc stăruinței lui revizorul “se ducea cu drag la inaugurarea noilor localuri de școală ținând discursuri însoțitoare” la Mălini, Drăceni, Găinești, Văleni, Borca, Mădei, Cotârgești, Broșteni, Crucea, Dorna ș.a.⁴².

Serafim Ionescu a funcționat neîntrerupt ca revizor de Suceava timp de 10 ani, după care, câteva luni, a fost trecut institutor la Școala primară de băieți, nr.1 din Fălticeni și alte câteva luni a fost revizor școlar la Buzău. La 1 aprilie 1898 a revenit, prin transfer, revizor școlar al județului Suceava. Deși la 1 decembrie 1901 a demisionat, trecând la catedră, a mai servit ca revizor al județului Suceava și în perioada martie 1906 – ianuarie 1908, iar în anii 1911-1912 ca inspector al învățământului particular din Moldova. În restul timpului a servit ca institutor și director al școlii de băieți din Fălticeni, de unde a ieșit la pensie în 1914.

În martie 1907 – când răscoala țăranilor luase proporții – deși ministerul ordonase telegrafic suspendarea ședințelor cercurilor culturale și a oricăror întruniri, revizorul S. Ionescu a convocat pe învățători la Pașcani și la Fălticeni și i-a povățuit “cum trebuie să se poarte și care e datoria lor, în aceste dureroase împrejurări”. Peste câteva zile, când Spiru Haret revenise la conducerea ministerului, revizorul sucevean i-a raportat cu satisfacție: “Am marea mulțumire sufletească de a vă înștiința că nici unul dintre învățătorii sau institutorii din acest județ nu s-a dovedit să fie amestecat în acele mișcări dureroase”⁴³. După reprimarea răscoalei, la solicitarea prefectului, S. Ionescu a alcătuit o comisie din opt învățători destoinici care, între 21 și 31 martie, “incognito și transformați în țărani, să cutreiere satele, să afle adevărata stare a spiritelor, să facă o anchetă conștiințioasă și nepărtinitoare și, dacă instigații au fost, să cerceteze de unde, cum s-au strecurat, ce cale au urmat și ce adepți au făcut”. Revizorul arăta că nu putea “să nu cedeze străruitoarei cereri” a prefectului, dar își face datoria de a anunța, confidențial, pe Haret și a-l ruga să aprobe motivarea absentării de la școală a celor opt învățători. Pe raportul confidențial al revizorului, ministrul pune la 31 martie, rezoluția: “Se aprobă măsurile luate; se vor motiva absențele celor 8 învățători aleși. Haret”⁴⁴. Serafim Ionescu ținea, totodată, să sublinieze în raport că “armonia cea mai desăvârșită domnește între toți membrii corpului didactic primar urban și rural din acest județ” și nici unul nu-i amestecat în răscoală, chiar dacă fusese informat că unii învățători au avut întruniri cu sătenii cărora le-au redactat petiții. În general, se observă la revizorul sucevean, ca și la ministrul Haret, de altfel, tendința de a-i apăra pe învățători, că sunt nevinovați, că n-au participat la răscoală și nici n-au fost instigatori, că denunțurile făcute de unii primari ori cămătari sunt provocate de faptul că dascălii au înființat bănci populare și alte asociații economice care au pus frâu speculei și cametei la sate.

Serafim Ionescu a fost nu numai un dascăl și revizor model ci și un autor de manuale școlare și, totodată, un distins folclorist și un talentat scriitor. A publicat articole în reviste de pedagogie române și franceze și culegeri de folclor mai ales în revista “Șezătoarea” din Fălticeni. A elaborat și publicat: *Călăuza învățătorului* (București, 1881), *Abecedarul românesc complet* (București, 1884), *Istoria română* (partea I, pentru clasele a II-a și a III-a primare rurale), *Istoria română* (partea a II-a, pentru clasele a IV-a și a V-a rurale sau clasele a III-a și a IV-a urbane) – ambele apărute la Fălticeni în șapte ediții începând din 1892 -, *Povățuitorul învățătorului în predarea istoriei române* (un fel de metodică a predării istoriei în școlile rurale), *Prima carte de citire și de scriere pentru clasa I-a primară* (partea I-a, *Abecedar*, partea a II-a, *Lectură*, București, 1899), *Dicționar geografic al județului Suceava* (București, 1894, 379 pagini). Acest dicționar a fost premiat de Societatea geografică română. Este de precizat că manualele școlare elaborate de S. Ionescu au fost apreciate și recomandate de ministru pentru a fi folosite în clasele primare. Fiind mult căutate, se epuizau repede și autorului i se solicita, an de an, să scoată noi ediții. Numai manualele lui I. Creangă și ale colaboratorilor lui erau, în deceniile anterioare, la fel de căutate. Tot S. Ionescu a scris 24 de piese de teatru, majoritatea cu subiect istoric (scrise pentru teatru popular ori teatru școlăresc), printre ele numărându-se: *Ștefan Vodă* (1904), *Unirea, Plevna, Dacia* – piesă în trei acte (1906), apoi *Bunicii și nepoții*, *Sângele apă nu se face*, *Isprava*,

Unirea, Voluntara, Orfana, Păcatul, Sufilete alese, Negustorii noștri, În noaptea de anul nou, Un viteaz, Limanul mântuirii. Majoritatea acestor piese au fost publicate între anii 1920-1927.

În 1914, când S. Ionescu a ieșit la pensie, învățătorii suceveni, recunoscători ilustrului revizor, i-au închinat un volum special cu aprecieri elogioase. În introducerea volumului, fostul secretar general al ministerului, profesorul C. Meissner, își exprimă gândurile sale de caldă prețuire la adresa sărbătoritului. Printre altele, C. Meissner sublinia: “Cuminte, conștiincios, harnic, energic, drept și inimos – așa l-am apucat pe Serafim Ionescu pe la 1893, așa îl știu și astăzi după mai bine de 20 de ani. Om al datoriei pe catedră, om al datoriei în calitate de conducător al școalelor primare din județul Suceava, el a dus un șir de ani de muncă spornică pentru răspândirea culturii, în țărâtimea suceveană...Astăzi ca și ieri, ca întotdeauna, stă cu fruntea sus, iar vredniciei învățătorii suceveni, împreună cu toți aceia pe care același gând îi stăpânește – libertatea reală a țărănimii prin cultură – sărbătoresc cu drag pe Serafim Ionescu, ca pe unul dintre cei mai sinceri muncitori pe acest tărâm cu adevărat trainic și sănătos”⁴⁵.

La moartea lui S. Ionescu (1 iulie 1930), o serie de profesori au scris despre el articole elogioase în ziarele și revistele vremii arătând că a fost un “apostol adevărat”, un “scriitor didactic” și “un scriitor pentru popor”. Profesorul Virgil Tempeanu scria în “Săptămâna” din Fălticeni, la 6 iulie, că învățătorii din generația lui Spiru Haret “îi rostesc numele cu evlavie”, că de la el n-au mai avut “un șef mai activ, mai pregătit, mai sever”, mai drept și “de aceea mai iubit”⁴⁶. Un alt contemporan – Jenică Tatos – tot atunci preciza: “Cariera didactică a lui Serafim Ionescu a fost mândria județului nostru. Apreciat de toate centrele din țară, a fost luat de model pentru însușirea, râvna, corectitudinea și celelate însușiri dascălești. Și-a îndeplinit rolul de apostol, pregătind și investind cu metode noi și însușitoare generațiunea care urma să ne întregască neamul. Nu era chestiune de interes național care să nu-l fi preocupat în chip deosebit, căci era încălzit de cel mai dezvoltat sentiment patriotic”⁴⁷. Iar profesorul universitar Victor Morariu sublinia că Serafim Ionescu a fost, mai presus de toate, “un fruntaș al școlii românești în serviciul căreia a lucrat cu zel și succes neîntrecut, timp de 35 de ani ca învățător, institutor, revizor și inspector școlar”⁴⁸.

În concluzie, considerăm că aprecierile dascălilor din 1914 și 1930 demonstrează, fără putință de tăgadă, că Serafim Ionescu, prin activitatea sa exemplară, a îmbogățit patrimoniul învățământului și culturii în “Țara de Sus” și, totodată, că el a fost unul dintre cei mai străluciți revizori școlari nu numai ai județului Suceava, ci și ai României.

¹ *Semn de cinstire lui Serafim Ionescu*, Bârlad, 1914, p.73-76.

² Arhivele Naționale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 396/1887, f. 108-109.

³ *Ibidem*, f. 114-115.

⁴ *Ibidem*, f. 126.

⁵ *Semn de cinstire lui Serafim Ionescu*, p. 13-15.

⁶ Arhivele Naționale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 4397/1888, f. 1-9.

⁷ *Ibidem*, dosar 103/1894, f. 13.

⁸ *Ibidem*, dosar 4397/1888, f. 46-49.

⁹ *Ibidem*, f. 45 și 50.

¹⁰ *Ibidem*, dosar 52/1892, f. 119.

¹¹ *Ibidem*, dosar 55/1890, f. 103-104.

¹² *Vezi Semn de cinstire lui Serafim Ionescu*, p. 14.

¹³ Arhivele Naționale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 52/1892, f. 119 și 140.

¹⁴ *Ibidem*, f. 89.

¹⁵ *Ibidem*, f. 154 și 163.

¹⁶ *Ibidem*, dosar 51/ 1893, f. 142-144.

- ¹⁷ *Ibidem*, dosar 3910/1887, f. 12.
- ¹⁸ *Ibidem*, dosar 48/1901, f. 16-17 și 35.
- ¹⁹ Arhivele Naționale Suceava, fond Inspectoratul școlar Baia, dosar 6/1898, f. 1-4.
- ²⁰ *Ibidem*, fond. Prefectura jud. Baia, dosar 26/26/1899, f. 46-48.
- ²¹ *Ibidem*, f. 18-19.
- ²² *Ibidem*, fond Inspectoratul școlar Baia, dosar 1/1899, f. 198-199.
- ²³ *Ibidem*, dosar 3/1900, f. 73 și 85.
- ²⁴ Arhivele Naționale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 86/1900, f. 291-293.
- ²⁵ *Ibidem*, f. 296-297 și 308.
- ²⁶ *Ibidem*, dosar 171/1901, f. 122-131 și 162-166.
- ²⁷ *Ibidem*, dosar 3905/1887, f. 165 și 193.
- ²⁸ *Ibidem*, dosar 55/1890, f. 288 și 293.
- ²⁹ *Ibidem*, f. 289; vezi și N. Adăniloae, *Istoria învățământului primar*, Editura Cris Book Universal, București, 1998, p. 219-220.
- ³⁰ Arhivele Naționale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 55/1890, f. 292.
- ³¹ *Ibidem*, dosar 52/1892, f. 122.
- ³² *Ibidem*, dosar 117/1895, f. 65-77; dosar 56/1897, f. 27.
- ³³ *Ibidem*, dosar 86/1900, f. 432.
- ³⁴ *Ibidem*, dosar 51/1893, f. 30-32 și 71.
- ³⁵ Vezi *Semn de cinstire lui Serafim Ionescu*, p. 28.
- ³⁶ Arhivele Naționale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 52/1892, f. 119.
- ³⁷ Arhivele Naționale Suceava, fond Inspectoratul școlar Baia, dosar 2/1899, f. 66 și 84.
- ³⁸ *Ibidem*, f. 362.
- ³⁹ Vezi *Semn de cinstire lui Serafim Ionescu*, p. 30.
- ⁴⁰ Despre activitatea lui S. Ionescu vezi și N. Adăniloae, *Învățământul primar sucevean în epoca modernă*, Editura Litera, București, 1988, p. 94-123, 182-229, 232-234.
- ⁴¹ Artur Gorovei, *Fălticeni, cercetări istorice asupra orașului*, 1938, p. 206-213.
- ⁴² *Semn de cinstire lui Serafim Ionescu*, p. 16.
- ⁴³ Arhivele Naționale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 707/1907, f. 46.
- ⁴⁴ *Ibidem*, f. 46-47; dosar 708/1907, f. 43-48.
- ⁴⁵ *Semn de cinstire lui Serafim Ionescu*, p. 3-4.
- ⁴⁶ *Un apostol adevărat – Serafim Ionescu*, Fălticeni, 1930, p. 5.
- ⁴⁷ *Ibidem*, p. 7.
- ⁴⁸ *Ibidem*, p.12.

FOLCLOR BUCOVINEAN – POPOR UCRAINEAN

Gheorghe Moldoveanu

La Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București și-a susținut doctoratul Iosif Selejan cu teza *Sărbătorile creștine populare: tradiții, datini și obiceiuri din ciclul calendaristic în Bucovina de nord*, realizată sub conducerea prof. univ. dr. Dorin Gămulescu de la catedra de limbi și literaturi slave. Rezumatul tezei a fost publicat la București, în anul 2000, avînd înscrisă pe copertă și traducerea titlului în limba rusă: *Народно-христианские праздники: традиции, обычаи и обряды календарного цикла в северной Буковине (автореферат)*.

Cercetînd lucrările de referință din domeniu și avînd la dispoziție colecția de materiale rezultată din expedițiile etnografice organizate de Universitatea „Iuri Fedkovici” din Cernăuți, autorul ajunge la concluzia că „o generalizare a cercetărilor privind sărbătorile creștine din ciclul calendaristic în Bucovina n-a fost făcută” (p.18). Dar chiar și fără această observație, cercetarea folclorului, mai ales dintr-o zonă cum e cea a Bucovinei, oferă mereu deschideri, cu noi perspective, cu noi imagini mai vaste sau mai profunde. Concluzia pe care o oferă cercetătorului materialul studiat apare cu totul firească: acesta cuprinde „un bogat material lingvistic, arheologic, istoric, practici ale slujbelor religioase, date privind arta iconografiei, poezia duhovnicească, versificarea duhovnicească, săvîrșirea ritualurilor în biserică, cîntarea corală în îmbinarea elementelor ei laice cu cele bisericești” (p.13). Toate aceste aspecte „au fost legate de studierea procesului istoric de dezvoltare a genealogiei ucrainene, de afirmare a creștinismului, a ortodoxiei, de formare și dezvoltare a liturgicii naționale a sărbătorilor creștine în Bucovina” (p.9).

În mod firesc, sarcinile pe care autorul și le propune sînt deosebit de complexe:

„- a analiza tradițiile, datinile și obiceiurile în liturgica ucraineană, în cea slavonă în general, a sărbătorilor creștine;

- a cerceta tradițiile, datinile și obiceiurile ce țin de sărbătorile creștine din ciclul sărbătorilor creștine în Bucovina;
- a urmări specificul etnic din cadrul culturii duhovnicești a bucovinenilor în contextul relațiilor lor istorice;
- a releva consecvența istorică a stratificării diferitelor componente, corelația dintre temelia străveche și straturile ulterioare, interacțiunea cu elementele culturii altor popoare, în primul rînd ale celor slave;
- a evidenția criteriile etnodiferențiale în cultura bucovinenilor și trăsăturile generale comune altor grupuri etnice trăitoare pe acest teritoriu;
- relevarea simbului estetic în viața religioasă a bucovinenilor” (p.9).

Scopul lucrării rezultă chiar din sarcinile asumate, dar este și explicit formulat: „descătușarea memoriei istorice”, pentru ca „să redeștepte în sînul poporului ucrainean sentimentul demnității, măreției și respectului față de tradițiile naționale” (p.6), în condițiile respectării stricte a „principiului obiectivității și istorismului, determinismului, obiectivității” (p.7).

Misiunea propusă și sarcinile asumate sînt de mare dificultate, chiar în condițiile în care autorul dispunea de un foarte bogat material faptic, adunat de pe teren, și de lucrări de referință pentru interpretarea materialului. Bucovina constituie un caz aparte, pentru care numai calificarea ca „spațiu multiethnic, multicultural” nu este suficientă. Această caracteristică a Bucovinei este rezultatul unui îndelung proces istoric. Însuși autorul vorbește despre „indiciile etnodiferențiale în cultura bucovinenilor și cele generale privind alte grupuri etnice din Bucovina” (p.21).

Înscriindu-și cercetarea despre sărbătorile creștine populare din Bucovina de nord printre studiile despre „culturogeneza ucrainenilor”, autorul ne pune în fața unor neclarități. Afirmăția că „obiceiurile bucovinenilor sînt acele semne după care poate fi recunoscut un popor, nu numai acum, ci și în trecutul său istoric” (p.39) poate fi acceptată ca fiind corectă. La fel și afirmația că

„obiceiurile și graiul sînt cele mai mici elemente care îi unesc pe oameni în cadrul aceleiași națiuni. Obiceiurile ca și graiul s-au format pe parcursul îndelungat al vieții și dezvoltării unui popor” (p.39).

În imediata continuare a acestor afirmații se spune că „bucovinenii dispun de o comoară inepuizabilă de tradiții, obiceiuri și datini. Și cultura datinilor și obiceiurilor strămoșii noștri au creat-o încă în negura vremurilor”. Aceasta ar putea însemna că autorul restrînge cercetarea la spațiul spiritual ucrainean din Bucovina sau pune semnul egalității între ucrainean și bucovinean?

Este adevărat că titlul restrînge aria de referință la Bucovina de nord, iar în lucrare se face chiar precizarea că „investigațiile etnologice au fost desfășurate pe teritoriul actualei regiuni Cernăuți a Ucrainei (adică în spațiul cuprins între râurile Prut și Nistru, în partea premontană și zona carpatică ale Bucovinei)” (p.10). Cu acestea însă lucrurile nu se schimbă.

1. Autorul însuși afirmă că „problema abordată în teza « *Sărbătorile creștine populare: tradiții, datini și obiceiuri din ciclul calendaristic în Bucovina de nord* » [sic! Deci nu în regiunea dintre Prut și Nistru!] este actuală. Aceasta este, în cadrul etnografiei ucrainene (s.n.), prima cercetare privind liturgica sărbătorilor creștine în legătură cu ritualurile din calendarul popular” (p.7). După toate aparențele, pe aceeași direcție se înscriu și comunicările *Sărbătorile creștine: tradiții, datini și obiceiuri ale ciclului calendaristic de toamnă în Bucovina* și *Sărbătorile creștine: tradiții, datini și obiceiuri ale ciclului calendaristic de iarnă în Bucovina*, susținute de același autor la conferința regională a lucrătorilor din muzeele populare și etnografice de la Cernăuți, în 1997. În 1999 dl. Iosif Selejan a publicat la București *Sărbătorile creștine populare de toamnă și de iarnă în Bucovina*, unde aflăm aceleași concluzii din autoreferatul tezei de doctorat.

Rămîne confuz dacă autorul are în vedere exclusiv partea Bucovinei dintre Prut și Nistru sau dacă, pe baza rezultatelor investigațiilor din acea regiune, extinde concluziile asupra întregii Bucovine de nord, aflată în cuprinsul regiunii Cernăuți, incluzînd etnografiei ucrainene orice este „în legătură cu ritualurile din calendarul popular” bucovinean.

2. Se vorbește despre „ritualica calendaristică a bucovinenilor” (p.4), „cultura ritualică la bucovineni” (p.4), „poezia calendaristică ritualică din Bucovina” (p.3), prin al căror studiu cercetătorii „au datorat să trezească în poporul nostru sentimentul demnității, simțămintele măreției și respectului pentru tradițiile naționale” (p.5). Ar rezulta că **poporul nostru** despre care se vorbește este cel bucovinean. Dar se poate vorbi despre un **popor bucovinean**? Răspunsul afirmativ presupune precizări, căci, neîndoielnic, **bucovinean** nu înseamnă **ucrainean**. Între cei doi termeni semnul identității nu se poate pune.

Făcînd apel la definiția cea mai largă și mai cuprinzătoare a conceptului **popor**, ca „mulțime de oameni aparținînd uneia sau mai multor naționalități, dar grupați sub aceeași autoritate”, care

s-ar potrivi cel mai bine pentru **poporul bucovinean** ca și pentru alte popoare existente astăzi în lume, va trebui să restrîngem conceptul **popor bucovinean** pentru perioada cît Bucovina a existat ca „țară” în cadrul Imperiului Habsburgic. Prin inerție, timpul se poate extinde pînă astăzi, cu trimitere la locuitorii aceluiași teritoriu, prin care continuă să dăinuie tradiții ale vieții sociale, culturale etc. din Bucovina de acum aproape un veac. Și fiindcă dl. Iosif Selejan vorbește despre „descătușarea memoriei istorice” vom face apel la istorie.

În lucrarea aici în discuție se afirmă că „începînd cu sfîrșitul secolului al XIV-lea, o parte a Bucovinei nimerește sub stăpînirea Moldovei. În secolul următor, al XV-lea, între Polonia și Moldova nu încetează lupta pentru dominația asupra Bucovinei” (p.22). Este greu de înțeles cum se vede aici istoria din două motive:

a) Ca teritoriu, Bucovina n-a existat pînă la cucerirea și alipirea nordului Moldovei la Austria, însăși denumirea **Bucovina** fiind impusă de administrația vieneză¹.

¹ Vezi Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei, vol. I (1774-1862). De la administrația militară la autonomia provincială*, București, 1993, p.109 și urm.; Gheorghe Moldoveanu, *Limba română în Bucovina. Statutul socio-cultural și politic*, Iași, 1998, p.8 și urm.

b) Statul moldovean, independent în a doua parte a secolului al XIV-lea, și-a avut capitala, pînă în secolul al XVI-lea, în această parte a sa, la Baia, Siret, apoi Suceava. Luptele cu Polonia nu se puteau duce pentru dominația asupra teritoriului unde se afla însăși reședința domnească. Disputa era pentru Pocuția, amanetată de polonezi Moldovei la sfîrșitul veacului al XIV-lea, iar nu pentru Bucovina. Să nu detalieri.

Care era componența etnică a populației aparținînd Bucovinei la crearea acesteia?

Recensămîntul făcut de Austria în primul an de ocupație confirma, în cea mai mare parte, rezultatele recensămîntului făcut în timpul ocupației rusești, cu doi ani înainte: aproximativ 2/3 din populația teritoriului o formau românii (64,23% după recensămîntul rusc și între 65,42% și 73,52% după cel austriac). Dincolo de aceste cifre, care nu pot fi contestate, deosebit de importante sînt mărturiile unor personalități ale timpului. Dintre acestea, o menționăm aici pe cea a contelui Hadyk, președintele Consiliului Aulic de Război de la Viena: populația Bucovinei era românească, neromânești fiind cîteva cătune situate în munții dinspre Galiția, locuite de huțuli.

Populația Bucovinei nu se compunea însă numai din români; 28,58% după recensămîntul rusc și 27,32% după cel austriac erau reprezentate de ruteni, cum erau numiți ucrainenii sosiți aici din Galiția, împreună cu huțulii și rușii, în celelalte procente fiind cuprinși țiganii, polonezii, armenii, evreii etc. Toate aceste etnii formau **poporul bucovinean**, aflat sub aceeași autoritate, a Bucovinei și a Austriei.

În urma politicii economice și demografice duse de Imperiul Habsburgic, la ultimul recensămînt făcut de Austria, în 1910, românii mai reprezentau doar 34,38% din populația Bucovinei, în timp ce ucrainenii ajunseseră la 38,38%. În regiunea dintre Prut și Nistru, pe care o are în vedere dl. Selejan, cea mai mare parte dintre români se deznaționalizaseră. Dar românii rămîneau parte constitutivă a **poporului bucovinean**.

Situația este mult mai complicată astăzi, cînd teritoriul fostei Bucovine aparține, cu partea de sud, României, și, cu partea de nord, Ucrainei. Ca atare prin sintagma **Bucovina de nord** se face trimitere la acea parte a Bucovinei istorice care e prezentă în componența Ucrainei. Este limpede că nu se mai poate vorbi despre un popor bucovinean: bucovinenii din nord trăiesc sub altă autoritate decît cei din sud. Putem vorbi despre bucovineni, locuitorii de pe vechiul teritoriu al Bucovinei, care sînt români și ucraineni, dar și polonezi, armeni, germani etc. Folclorul bucovinean cuprinde folclorul românilor, al ucrainenilor, al polonezilor etc. din Bucovina, cu note specifice, dar și comune, rezultat al conviețuirii vreme de mai multe generații.

Cei mai mulți dintre ucrainenii veniți din Galiția, rutenii, s-au așezat pe lîngă satele românești și au participat la slujbele religioase din bisericile românilor, neavînd posibilitatea de a-și construi biserici proprii. Așa s-au reîntors la ortodoxie, căci în Galiția trecuseră (fuseseră obligați să treacă) în masă la biserica greco-catolică, sub presiunea bisericii catolice, biserica oficială în Galiția. În toate bisericile ortodoxe din Bucovina slujba se oficia în limba română pînă spre jumătatea veacului al XIX-lea, cînd a fost acceptată și limba ruteană ca slujbă de oficiere în bisericile din satele unde rutenii deveniseră majoritari.

Sîntem în deplin acord cu dl. Iosif Selejan că între cultura populară laică și cea religioasă există legături foarte strînse, biserica avînd un rol foarte important în coordonarea vieții colectivităților sociale. De aceea credem că, o dată cu frecventarea bisericilor ortodoxe din Bucovina, în practicile rituale ale ucrainenilor au trecut numeroase elemente românești.

În anul 1912 Zaharia Voronca publica la Cernăuți *Mihalcea, cu neamurile boerești ce au stăpînit-o*, carte din care aflăm că în această localitate din fostul district al Cernăuților, populația era, la acea dată, majoritar ruteană, slujbele religioase se oficiau în limba ruteană, dar mulți dintre locuitorii Mihalcei știau rugăciunile numai în limba română. La fel se întîmpla și cu producțiile folclorice, *Plugul de anul nou* „îl pornesc cu cuvintele: **Mînați măi!...hăi!...hăi!...** Dacă plugarii nu știu strofele pe românește, le spun în traducere stricată rusească, dar și atunci introducerea, precum și refrenul după fiecare strofă românește îl spun: **mînați măi..., hăi..., hăi.** Pînă nu de

mult, plugarii, dacă nu știau românește, își tocmeau pe un om însurat sau pe un ȋigan care să ureze românește. De vreo zece ani însă, de cînd se trimiseră în sat învățători ucrainiți, unii direct din Galiția, alții din Bucovina dară intrați în serviciul propagandei ucrainene, acest obicei a încetat, nu mai urează românește. Dar la refrenul românesc nu renunță nici acuma” (p.127-128).

Avem convingerea că în Bucovina premontană și carpatică dintre Prut și Nistru nu se mai urează astăzi românește; nu știm cît de întinsă este zona din nordul Bucovinei unde (nu) se mai urează românește. Dar despre persistența unor datini din folclorul românesc chiar în zona studiată de dl. Iosif Selejan ne vorbește chiar domnia-sa. Ce sînt **Sînzienele**, **Sînpetru**, **Sîntoaderul**, de exemplu, cuprinse de autor printre datinile și obiceiurile bucovinenilor, strîns legate de ritualurile bisericești care „au jucat un rol aparte, specific în formarea conștiinței de sine a ucrainenilor din Bucovina” (p.42), dacă nu străvechi manifestări culturale ale românilor care au trecut și la ucrainenii? Numele acestora amintesc de vremurile de început ale creștinismului, propovăduit în provinciile dunărene în limba latină, iar azi sînt printre puținele nume românești în care se păstrează antroponime latinești.

Persistența manifestărilor legate de anume manifestări și chiar a numelui acestora, nu trebuie să mire. În urmă cu un secol, sărbătoarea Nașterii Sfîntului Ioan Botezătorul, aduna la Suceava credincioși ortodocși, de orice etnie, din toată Bucovina și de dincolo de hotarele acesteia. Numele popular al acestei zile, **Sînziene**, nu este altceva decît **Ziua Sfîntului Ioan**, cu transformările fonetice produse de-a lungul timpului de denumirea latinească (**Dies**) **Sancti Iohannis**, care s-a suprapus peste sărbătorile păgîne ale solstițiului de vară, de celebrare a zînelor bune, ale cîmpului și ale pădurilor.

Foarte rezistente în timp, tradițiile, datinile, obiceiurile asigură continuitatea între generații și epoci, trecînd de la asimilați la asimilatori, ca însemne ale locurilor, dar și de la o comunitate la alta, chiar diferite etnic și lingvistic, creînd punți de comunicare între acestea și probînd că oamenii au simțit mereu nevoia să comunice între ei. Așa s-a întîmplat nu numai în Bucovina.

Există folclor bucovinean, în care se identifică particularitățile fiecărei etnii de aici, întreșindu-se, așa cum și comunitățile umane sînt rezultatul amestecului de elemente foarte diferite care caută în mod firesc să-și armonizeze viața, căutîndu-l pe **împreună**. A face istoria comunității e foarte necesar, dar istoria aceasta trebuie să ajute comunitatea să se armonizeze. Istoria folclorului bucovinean, parte integrantă a personalității celor ce trăiesc astăzi pe teritoriul fostei Bucovine, solicită astăzi eforturi aproape înimaginabile, căci trebuie să fie identificată partea de contribuție a fiecărei colectivități etnice. Folclor bucovinean există, căci există Bucovina ca o entitate spirituală, în care se cuprind și ucrainenii, dar și polonezi, și armeni, și germani, și ȋigani și ... Și nu pot fi excluși de aici, în nici un chip, românii. Chiar din partea Bucovinei unde românii au fost deznaționalizați. Ei trăiesc în creațiile folclorice, așa cum aduce aminte de ei antroponimia din regiunea dintre Prut și Nistru.

Résumé

Dans la note ci-dessous, l'auteur discute la thèse de doctorat du Monsieur Iosif Selejan, *Les fêtes chrétiennes populaires: traditions, coutumes et mœurs du cycle calendaire de Bucovina de Nord*, montrant qu'on ne peut pas mettre un signe d'égalité entre le folklore de Bucovina et le peuple d'Ukraine.

AL IV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE STUDII ROMÂNEȘTI (SUCEAVA, 9-12 IULIE 2001)

Mihai Iacobescu

Universitatea “Ștefan cel Mare” din Suceava a găzduit în zilele de 9-12 iulie 2001 unul din cele mai de seamă evenimente științifice din câte au avut loc până la această dată în Alma Mater Sucevensis: Al IV-lea Congres Internațional de Studii Românești.

Organizat de Catedra de Istorie și Decanatul Facultății de Istorie și Geografie, împreună cu Societatea pentru Studii Românești din SUA, Institutul de istorie “A.D. Xenopol” din Iași, cu sprijinul Consiliului Județean, al Prefecturii și Primăriei Municipale Suceava, precum și al Direcției Județene pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național, congresul a prilejuit un rodnic și pasionat dialog științific. Au participat peste 140 de specialiști interesați și pasionați de investigarea și elucidarea unor aspecte ale culturii și civilizației românești – academicieni, profesori universitari, istorici, filosofi, politologi, sociologi, lingviști, filologi, istorici ai artei și culturii, muzeografi etc.

După cele trei congrese anterioare – care au avut loc la Paris (1986), Iași (1993), Cluj Napoca (1997) – cel de la Suceava, din acest an a fost onorat de prezența și intervențiile a unor membri ai Academiei Române, oameni de cultură și știință din 8 țări (S.U.A., Australia, Franța, Suedia, Ucraina, Republica Moldova, Marea Britanie și România), profesori de mare prestigiu din 17 centre universitare de peste hotare și 8 universități din țară, București, Iași, Cluj Napoca, Craiova, Timișoara, Constanța, Oradea, precum și 32 cadre universitare din Suceava, cercetători și specialiști de la institute și ministere, muzee, arhive centrale și locale etc.

Tematica abordată a cuprins o gamă extrem de variată de aspecte ale evoluției societății românești, din toate timpurile și din întreg spațiul vechii Dacii – folclor, literatură, economie, dar, îndeosebi, istorie, politologie, sociologie, filosofie, lingvistică, arheologie, mentalități, urbanism etc.

După comunicările prezentate în plenul congresului – de către academicienii Cornelia Bodea – *Bilanț istoriografic româno-american la început de mileniu III* și Alexandru Zub – *Identitatea națională și globalizarea în România tranziției post comuniste* – au urmat lucrările pe secții, în 7 săli, împărțite pe teme mai ample, ca, de pildă: arheologie, istorie antică, medievală, modernă și contemporană, sinteze referitoare la epoca napoleoniană și țările române (1800-1815), filosofie românească, scriitori români, societatea românească în secolele XIV-XIX, consecințele primului război mondial, noi considerații privitoare la sași, maghiari și români, dinastia de Hohenzollern în România, România după cel de-al II-lea război mondial, politica culturală în epoca comunistă, agricultura românească după al doilea război mondial, politica externă a României comuniste, geografie, educație și cultură.

Referiri dintre cele mai bogate s-au făcut la unele teme largi, ca, bunăoară, Basarabia sub dominația rusească, Bucovina în timpul stăpânirii habsburgice etc.

Dintre temele de istorie românească abordate de către oaspeții de peste hotare ne-au reținut atenția: *Vlad al III-lea Dracula și Ștefan cel Mare* (Kurt Treptow, SUA, autorul recentului volum, *Vlad III Dracula; The Life and Times of the Historical Dracula*, apărută în engleză la Iași, Oxford, Portland, 2000, 256 pagini), *Transnistria: soluție românească la problema evreiască* (Dennis Deletant, Londra), *Inteligența săsească din Transilvania și țărănimea ei în anul 1920* (Sacha Davis, Australia), *Moldova în anul 2000 – un punct de cotitură?* (Paul S. Quinlan, Franța), *Contribuția lui A.D. Xenopol la istoriografia românească* (Paul Michelson, SUA), *Relațiile*

diplomatice dintre ucraineni și România între anii 1917-1923 (Igor Piddubnyi, Cernăuți, Ucraina), *Activitatea Societății lui Iisus într-un oraș transilvănean din secolul al XVIII-lea: Iezuiții din Cluj* (Paul Shore, SUA), *Un dascăl uitat: părintele Vida. Elemente pentru memoria învățământului limbii franceze și a dicționarilor din domeniul româno-francez în Țările Române în sec. al XIX-lea* (Gilles Bardy, Franța), *Opiniile lui M.P. Dragoman despre relațiile dintre popoarele român și ucrainean* (Anatoly Kruglashov, Cernăuți, Ucraina), *Spații orașenești și identități strategice* (Shannon Woodcock, Universitatea din Melbourne, Australia).

Contribuții inedite au adus în lucrările lor istoricii suceveni de la Universitatea "Ștefan cel Mare": prof. univ. dr. Dumitru Vitcu (*Oscar S. Straus, Carol I și chestiunea evreiască în România 1910*), lector univ. dr. Ștefan Purici (*Relații româno-ucrainene în perioada contemporană*), precum și geografii: conf. univ. dr. Vasile Efros (*Momente istorice cu valențe turistice în Republica Moldova*) și conf. univ. dr. Gheorghe Romanescu (*Rolul Comisiei Europene a Dunării (CED) în regularizarea brațelor dunărene*).

Românii din afara actualelor frontiere ale țării au fost prezenți cu teme, pe cât de inedite pe atât de actuale: *Rezistența nobilimii române din Basarabia împotriva politicii de rusificare în anii 1812-1863* (Ion Varta, Academia de Științe Chișinău), *Mișcarea națională din Basarabia, în epoca modernă* (Gheorghe Negru, Chișinău), *Evoluția intelectualității din Basarabia la începutul secolului XX, 1900-1917* (Eugenia Danu și Corina Danu, Chișinău), *Organizarea internă a Republicii Democratice Moldovenești în anii 1917-1918* (Valeriu Popovschi, Institutul de Istorie al Academiei de Științe, Chișinău). Problemele esențiale mai puțin cunoscute ale istoriei Basarabiei contemporane au fost abordate de români din acest teritoriu și în comunicările *Basarabia în 1989 între comunism și naționalism* (Igor Cașu, Universitatea de Stat, Chișinău), *Implozia URSS. Marile Puteri, România și Problema Basarabiei* (Gheorghe Cojocaru, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău).

Din nefericire, nu toate aceste comunicări au putut fi și susținute la Suceava, fiindcă autorii lor, deși s-au înscris din vreme nu au mai putut trece "frontiera" peste Prut, în noile condiții ale introducerii pașapoartelor pentru intrarea basarabenilor în România, iar costul noilor documente este de câteva ori mai mare decât retribuiția medie a unui lucrător modest. Autorii și-au trimis lucrările doar spre a fi tipărite în volum.

La secția de arheologie au fost prezentate teme în care s-au regăsit numeroase elemente inedite, rod al investigațiilor cadrelor universitare sucevene, ca, de pildă: *Locul civilizației Cucuteni în neoliticul românesc și sud-est european* (Dumitru Boghian, Suceava), *Cultura ceramicii liniare la est de Carpați: raporturile cu neoliticul central și vest european* (Sorin Ignătescu, Suceava), *Începuturile istoriografiei arheologice în Bucovina* (Constantin Emil Ursu, Suceava), *Curtea Domnească din Suceava în prima jumătate a secolului al XV-lea* (Florin Hău, Suceava).

Între temele de literatură, menționăm o întreagă secție dedicată lui Ion Creangă, în cadrul căreia menționăm lucrările: *Considerații asupra literaturii lui Ion Creangă* (Mircea A. Diaconu, Suceava), *Simbolismul luminii în "Amintiri din copilărie"*, de Ion Creangă (Marina Capbun, Constanța), o altă secție, închinată scriitorilor români, cu teme, ca: *Meditațiile lui Mihai Ursachi* (Adam Sorkin, Pennsylvania, SUA), *Scriitori români din exil și literatura română* (Mihaela Albu, Universitatea Columbia), *Destinul și spiritul scrisului rădăușean* (Vasile I. Schipor, Centrul de Studii "Bucovina", Rădăuți). N-au lipsit nici unele abordări îndrăznețe, privind evaluarea politicii culturale în epoca comunistă, precum: *Ritualizarea condiției științifice în perioada anilor 1948-1953* (Andi Mihalachi, Iași), *Cultura în cadrul regimului totalitar comunist* (Gheorghe Nicolaev, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău), *Politica etnoculturală în Republica Autonomă a Moldovei* (Elena Negru, Institutul de Istorie, Chișinău), alte subiecte au sondat îndeosebi aspecte de filosofia culturii sau literatură comparată: *Constantin Noica și modelul discipolului în filosofia*

românească, Emilia Guliciuc, Suceava), *Teatrul de idei la Camil Petrescu. Conexiuni cu dramaturgia lui Henrik Ibsen* (Livia Nadis, Timișoara).

Aspecte inedite, cu abordări interdisciplinare au avut și teme precum: *Considerații privind vechimea transhumanței și a plutăritului în Moldova medievală* (Dumitru Agache, Iași), *Realități economice din Moldova medievală în viziunea unor călători străini* (Mihai Lazăr, Suceava), *Așezări culturale din Subcarpații dintre Bistrița și Trotuș în secolele XIV-XVIII* (Simona Petrariu, Suceava).

S-au adăugat interesante abordări de filosofie, ca: *Dimitrie Cantemir și filosofia greco-romană* (Maria Iurescu, Suceava), *Concepția lui Vasile Gherasim despre rolul etnicului în filosofie* (lector univ.dr. Rodica Iacobescu, Suceava), *Filosofia românească: o filosofie a universalității non-generice* (conf.univ.dr. Viorel Guliciuc, Suceava); teme de limbă și lingvistică, precum: *Nume de animale de origine latină în toponimia românească* (Anca Fanea, București), *Onomastica bucovineană* (Gheorghe Moldoveanu, Suceava); teme ce privesc istoria religiei – *Icoana pentru omul modern* (Mirela Beguni, Suceava), *Un nou manuscris din "școala" de miniaturistică de la Dragomirna inițiată și patronată de mitropolitul Anastasie Crimca* (conf.univ.dr. Olimpia Mitric, Suceava); subiecte de imagologie – *Imaginea românilor în viziunea sașilor transilvăneni. Încercare de sinteză* (lector univ.drd. Florin Pintescu, Suceava), *Din istoria mentalităților în Țara Românească, în sec. XVII-XVIII: Imaginea corpului uman* (Alina Felea, Chișinău), *Suceava și monumentele ei istorice în mentalitatea localnicilor în secolele XVIII-XIX* (conf.univ.dr. Mircea Ignat, Suceava); teme de geografie, ca: *Factori de risc climatic pentru populația și așezările din Subcarpații Moldovei* (conf.univ.dr. Liviu Apostol, Suceava), *Condiții istorico-geografice reflectate în structura, dinamica și peisajul agricol al Bucovinei* (prof.univ.dr. Costică Brânduș și conf.univ.dr. Ioan Iosep, Suceava), *Valorificarea resurselor de ape minerale din Depresiunea Dornelor* (lector univ.dr. Viorel Chiriță, Suceava).

Probleme de educație și etică, au fost abordate în teme, precum: *Archaeus mioritic* (Bogdan Popoveniuc, Suceava), *Preocupări etice românești cu privire la definirea conștiinței morale* (conf.univ.dr. Sorin-Tudor Maxim, Suceava), *Reabilitarea educației morale în societatea românească* (Dana Lupșoru, Suceava). Foarte interesante au fost și temele de folclor, ca, de pildă: *Trăsături ale riturilor indo-europene pastorale referitoare la fertilitate în cântecul românesc "Miorița"* (Ana Chelariu, New Jersey, USA), *"Mireasa Lumii" în folclorul european* (Ioan Filipciuc, Câmpulung Moldovenesc), *"Vârstele" și "Dorurile" în lirica populară din Bucovina* (Elena Cristuș, Rădăuți).

În cadrul lucrărilor Congresului, un loc foarte important l-a avut și masa rotundă, organizată marți, 10 iulie, în amfiteatrul 54, la Universitatea suceveană, pe tema: *Studii românești de masterat pentru străini* – la care au intervenit în cadrul dezbaterilor Ernest Latham, de la Institutul de Servicii Externe din Washington, Dennis Deletant, de la Colegiul Universitar din Londra și Paul Michelson, de la Huntington College, USA, iar din partea românească, Liviu Țârău, de la Universitatea din Cluj. Vorbitorii au relevat însemnătatea și consecințele extrem de bogate și benefice, pe care le au ciclurile de masterat pentru tinerii din străinătate, organizate la diverse institute și universități românești, în problematica familiarizării cursanților cu istoria culturii și civilizației românești, a cunoașterii și aprofundării limbii române – aspecte esențiale pentru difuzarea și receptarea în străinătate a istoriei românilor. Discuțiile au fost întărite, argumentate cu exemple din viața și experiența participanților la masa rotundă, care au relatat secvențe extrem de sugestive din împrejurările și etapele în care au luat contact direct cu centrele universitare din Iași, Cluj sau București, cu literatura românească de specialitate, cu oamenii de cultură și știință din România.

Cel mai bogat capitol, din ansamblul general al tematicii Congresului, s-a referit, spre beneficiul sucevenilor, al tuturor românilor participanți și îndeosebi al cadrelor universitare gazde la *Istoria Bucovinei*. Faptul n-a fost, de bună seamă, întâmplător. Cei mai mulți dintre participanții din

străinătate au venit special spre a vedea frumusețile, monumentele istorice ale Bucovinei. Catedra de Istorie, organizatoarea, din partea gazdelor, este implicată de mai mulți ani în mai multe proiecte de cercetare, referitoare la istoria Bucovinei. În plus, printre invitați, printre participanții la Congres s-au aflat și români din nordul Bucovinei. Acestea sunt, poate, numai o parte din rațiunile care explică faptul că în cadrul actualului congres au fost nu mai puțin de 5 secțiuni în care au fost prezentate lucrări privind istoria Bucovinei.

În ordinea prezentării lor, menționăm: *Contribuții științifice din Bucovina la dezvoltarea biologiei* (Petru Bejinariu, Centrul de Studii "Bucovina", Rădăuți), *Activitatea corală în Bucovina anilor 1860-1940* (Alis Niculică, Suceava), *Peter Tomaschek – un candidat bucovinean la Premiul Nobel pentru Pace* (Ștefănița Ungureanu, Centrul de Studii "Bucovina", Rădăuți). Unele teme s-au referit la combaterea unor teze ale istoriografiei străine actuale, ca, de pildă: *Istoria Bucovinei – între adevăr și mistificare* (Mugur Andronic, Muzeul Național al Bucovinei, Suceava), *Bucovina o anticameră a Europei* (Ladis Kristof, Portland University, SUA), *A fost Bucovina sub habsburgi (1774-1918) un "model" de integrare europeană?* (Mihai Iacobescu, Universitatea "Ștefan cel Mare", Suceava), *Politica austriacă în Bucovina și receptarea ei în mediile românești (sfârșitul secolului al XIX-lea)* (Marian Olaru, Centrul de Studii "Bucovina", Rădăuți). Alte teme au vizat aspecte esențiale din istoria Bucovinei, ca: *Istoricul căilor ferate din Bucovina* (Mihai Burduja, Câmpulung Moldovenesc), *Aspecte politice și economice privind construcția de căi ferate în Moldova reflectate în ziarele "Bucovina" și "Czernowitzer Zeitung" din Bucovina* (Ihor Jaloba, Universitatea Națională "Yuri Fedkovici", Cernăuți), *Realipirea Bucovinei la România văzută de ostașii militari francezi în 1918* (Jean Nouzille, Strasbourg, Franța), *Problema Bucovinei între Pact (23 august 1939) și Rapt (28 iunie 1940)* (Vitalie Văratîc, Arhivele Ministerului de Externe al României, București), *Integrarea Bucovinei în cadrul României Mari. Aspecte legislative* (Flavius-Cătălin Siulescu, Suceava), *Europeanism și regionalism. Debutul unei polemici între publicațiile "Ideea Europeană" și "Junimea literară" din Bucovina* (Harieta Mareci, Universitatea "Ștefan cel Mare", Suceava), *Documente inedite din arhivele cernăuțene privitoare la viața și activitatea lui Ion Nistor* (Doina Alexa, Direcția Județeană a Arhivelor Statului, Suceava), *Românii din Bucovina în sistemul parlamentar al Monarhiei de Habsburg* (Mihai Ștefan Ceaușu, Institutul de Istorie "A.D. Xenopol", Iași), *Bilingvismul ca o formă de coexistență în Bucovina* (Florica Diaconescu, Universitatea "Ștefan cel Mare", Suceava), *Bucovineanul Constantin Hurmuzachi: un neobosit luptător pentru formarea și consolidarea statului român modern* (Ilie Luceac, Colegiul Pedagogic al Universității Naționale "Yuri Fedkovici", Cernăuți). Două din lucrările prezentate la Congres s-au referit la probleme actuale ale istoriei românilor din nordul Bucovinei: *Identitatea românească din Ucraina la început de mileniu II* (Eugen Patraș, București), *Românii din nordul Bucovinei: idealuri și perspective* (Alexandrina Cernov, Universitatea Națională "Yuri Fedkovici", Cernăuți).

Ar fi demn de menționat și un alt fapt semnificativ: pe tot parcursul Congresului, în holul Universității "Ștefan cel Mare" au fost organizate două expoziții de carte, cu vânzare: una în limbi străine, alta de carte românească, fapt ce a oferit posibilitatea participanților să-și procure valoroase lucrări de specialitate, din cele mai recente apariții.

Întrucât spațiul relativ redus al actualei publicații nu ne îngăduie o analiză în detaliu a semnificației majore a Congresului, vom conchide doar câteva elemente fundamentale. Suceava, Universitatea "Ștefan cel Mare" a "trecut" cu bine unul dintre cele mai importante examene științifice din viața sa. Congresul a oferit participanților, români și străini consolidarea sau încheierea unor relații prietenești, schimburi de opinii și cărți, perspectivele unor valoroase colaborări viitoare, receptarea de către specialiștii străini a unor concluzii ale cercetărilor științifice românești, o mai bună cunoaștere a preocupărilor de care sunt animați oamenii de știință de la Suceava și din alte centre de cultură din România.

La sfârșitul Congresului, președintele Societății Americane de Studii Românești, domnul James Augerot, de la Universitatea din Washington, împreună cu istoricul Paul E. Michelson, de la Colegiul Huntington, SUA, au mulțumit gazdelor pentru ospitalitatea și condițiile bune oferite, precum și pentru prilejul de a vedea sau revedea frumusețile Bucovinei, oferind, totodată, cărți valoroase pentru Biblioteca Universității "Ștefan Cel Mare" din Suceava, între care un impresionant volum în limba engleză, închinat monumentelor și comorilor de frumuseți ale Bucovinei. Momentul emoționant l-a constituit și cuvântul rostit de istoricul prof. univ. dr. Ladis Kristof (de la Universitatea de Stat din Portland, SUA), originar din Bucovina, care, împreună cu un set de cărți de istorie universală contemporană a lăsat cititorilor suceveni o impresionantă dedicație, care îi rezumă viața – dedicație de care o reproducem mai jos.

For Our Parents,

Ladis and Jane Kristof

and

David and Alice WuDunn,

and for

Sirena WuDunn (1962-1983)

Această carte o oferă
Bibliotecii Universității
din Suceava autorii. Motivul
gestului lor este că tatăl lui Nicholas,
adică subsemnatul Ladis K. D. Kristof, profesor
emerit de Științe politice la Portland State University,
în Oregon, USA, este Bucovinean de origine, anume din satul
(Comuna) Carapciu pe Ceremuș, jud. Stornin, de unde a plecat
definitiv în 1944 la vârsta de aproape 26 de ani și pe urmele
răsit țara (între 1944 și 1948, Nicholas cursa pe
pe Ceremuș, astăzi în Ucraina). În copilăria sa
pe care o aveam în școală de șase ani. Biserica
erau siriile bunurilor mele, fondatorii
un semn al ei. —
Ladis K. D. Kristof
6 iulie 2001

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ “DIALOGUL INTERREGIONAL ÎN EUROPA ÎN ANUL 2001 ȘI ÎN VIITOR”

Ștefan Purici

În zilele de 26-28 aprilie 2001, la Kiev, cu sprijinul UNESCO și a Comisiei Naționale din Ucraina în problemele UNESCO, Institutul de Cercetări Etnice, Regionale și ale Diasporei a organizat Conferința Internațională *Dialogul interregional în Europa în anul 2001 și în viitor*. Au participat cercetători din mai multe țări europene (Germania, Slovacia, România, Moldova, Rusia și Ucraina), specialiști în sociologie, demografie, istorie, politologie, economie etc.

În cuvântul de inaugurare, rostit de Volodymyr Yevtukh, directorul Centrului de Studii Etnosociologice și Etnopolitice al Institutului de Sociologie al Academiei de Științe Ucrainene, au fost aduse mulțumiri susținătorilor întrunirii științifice și au fost definite obiectivele simpozionului.

Cuvântul de salut din partea Comisiei Naționale din Ucraina în problemele UNESCO a fost rostit de secretarul acesteia Oleksandr Svetlov, care a menționat că sprijinul direct al conducerii UNESCO de la Paris este o dovadă a importanței temei Conferinței.

Petro Goncareenko, secretarul Comitetului Radei Supreme a Ucrainei în Problemele Drepturilor Omului, Minorităților Naționale și Relațiilor Interetnice a subliniat că începutul noului mileniu face necesară definirea foarte clară a perspectivelor evoluției relațiilor internaționale și interetnice. Apreciind că minoritățile etnice din Ucraina constituie o forță activă a societății, el a subliniat că încadrarea lor în viața publică poate înlesni soluționarea diverselor probleme economice și politice cu care se confruntă țara și că toate aceste probleme trebuie rezolvate prin intermediul dialogului.

Mihailo Zadornyj, reprezentantul Responsabilului Radei Supreme a Ucrainei în Problemele Drepturilor Omului, salutând participanții la Conferință, a subliniat că, practic, toate problemele pe care le rezolvă societatea sunt legate direct sau tangențial de chestiunea drepturilor omului. El și-a exprimat regretul că în ultimii ani, în cadrul unor conflicte politice din Ucraina, părțile implicate au încălcat drepturile cetățenilor.

Raportul intitulat *Consecințele sociale ale tragediei de la Cernobyl în contextul dialogului european* a fost prezentat de Yuriy Sayenko, conducătorul științific al Centrului pentru Expertize Sociale din Kiev. Autorul a arătat că, pe lângă marea tragedie provocată de accident, Cernobylul a avut, în mod paradoxal, și un rol pozitiv – a condus la împăcarea omului cu lumea și cu Dumnezeu. Anii 1991-1993 au fost perioada în care societatea a putut afla întreg adevărul asupra dimensiunilor catastrofei de la Cernobyl. Atunci ucrainenii au avut de făcut față unui șoc multidirecțional: șocul accidentului (în 1986-1987, oamenii nu înțelegeau ce se întâmplă, totul se desfășura în secret, totul părea condamnat la distrugere fizică); șocul adevărului (după 1990 societatea a conștientizat dimensiunile și consecințele catastrofei); șocul dispariției URSS (nu mai exista puterea care a încercat să lichideze consecințele avariei); șocul sărăcirii (aceasta a afectat întreaga societate și, în mod deosebit, oamenii care au avut de suferit de pe urma Cernobylului). Dacă în anul 1991 Ucraina aloca 12% din bugetul său pentru lichidarea consecințelor avariei, astăzi procentul s-a redus la doar 5%. Cu toate că nu există date exacte a cifrei persoanelor afectate de dezastru, autorul a estimat numărul acestora la circa 3,2 milioane oameni, din care 1 milion copii. Mai grav este faptul că și în prezent, în zona calamității locuiesc în jur de 400-500 persoane, cărora li se adaugă, vara, numeroase rude cu copii care își petrec aici “concediul”.

Membrul Prezidiului Forului Germano-Ucrainean, fostul ambasador al Germaniei în Ucraina, Eberhard Heyken, a vorbit despre *Perspectivile dialogului între Ucraina și Europa Occidentală*. Referentul a constatat că în ultimii ani potențialul tehnic de stabilire și dezvoltare a

relațiilor interstatale a sporit enorm (legăturile avia, Internetul, alte tipuri de schimburi de informații), a crescut, totodată, și potențialul de dialog, dovadă fiind organizarea numeroaselor conferințe, simpozioane și a altor întruniri internaționale. În opinia sa, Ucraina, a doua țară din Europa ca teritoriu după Rusia, este bine reprezentată pe arena internațională, constituind o punte de legătură între nordul și sudul continentului și între estul și vestul Europei. Țara are un mare potențial industrial, cadre bine pregătite, o climă potrivită pentru dezvoltarea agriculturii și promovează o politică de colaborare pe plan european și mondial. Totuși, un deceniu de existență a Ucrainei independente a fost insuficient pentru a defini locul acestui stat în cadrul relațiilor europene, fapt ce reprezintă o problemă extrem de serioasă pentru clasa politică. În Europa Occidentală se cunosc foarte puține lucruri despre statul ucrainean, iar informațiile sunt de obicei legate de Cernobyl, mafie, trafic de carne vie etc. Din această perspectivă, Ucraina are de muncit foarte mult la configurarea imaginii sale pe arena internațională. După 1991 au fost stabilite relații cu structurile europene și internaționale (Consiliul Europei, OSCE, Uniunea Europeană, NATO etc.), însă acestea trebuie materializate în proiecte concrete. În prezent, diplomația ucraineană poartă dialoguri critice cu Consiliul Europei, deoarece există probleme în construirea societății civile și în aplicarea legislației europene în Ucraina. În pofida faptului că între RFG și Ucraina nu există un dialog permanent, raporturile economice, politice, culturale ucraineano-germane pot fi definite ca o formă a dialogului între cele două țări. E. Heyken a subliniat că dacă creșterea economică de 6%, înregistrată în anul 2000, va continua și în perioada următoare, Ucraina va deveni atractivă pentru Occident. În acest plan, un rol important urmează să-l joace mass-media ucraineană și serviciile de presă ale ambasadelor ucrainene în străinătate.

În cadrul primei sesiuni tematice intitulată *Aspecte social-politice și juridice ale dialogului interregional* a susținut comunicarea *Valorile umanismului în dialogul european*, Myroslav Popovych, președintele Societății Filozofice Ucrainene, membru corespondent al Academiei Ucrainene. Autorul a menționat că ucrainenii sunt moștenitori ai culturii orientale, prin creștinism, și ai celei occidentale, prin Renaștere. Considerând că civilizația europeană este definită prin existența democrației politice, economiei de piață și a organizării popoarelor în state-națiuni, raportorul a opinat că actuala conducere a statului uneori nu distinge unde se încheie democrația reală și începe democrația dirijată.

Ștefan Purici, lector dr. la Universitatea "Ștefan cel Mare" din Suceava a prezentat referatul *Potențialul de realizare a dialogului interregional de către organele administrației locale din România*. Au fost prezentate legile naționale și internaționale, adoptate și acceptate de către legislativul român în perioada de după 1989, care permit stabilirea și dezvoltarea unor relații de cooperare între organismele teritoriale românești și partenerii străini. Vaste posibilități de realizare a dialogului interregional sunt specifice euroregiunilor, diverse unități administrativ-teritoriale din România făcând parte din mai multe asemenea structuri de colaborare economică, socială, ecologică și culturală în spațiul central-est european.

Consilierul Prezidiului Academiei Naționale de Științe a Ucrainei, Volodymyr Popyk a pus în discuție relația dintre *Dialogul interregional și conștiința socială în Ucraina*. Referentul a constatat că, în perioada sovietică, la nivelul maselor, s-a cristalizat o orientare mentală către Rusia și că, în prezent, Ucraina este văzută deseori ca o zonă-tampon între Europa și Rusia, iar unii specialiști din Vest trasează linia de demarcație a civilizației occidentale și a celei orientale prin Ucraina. La nivelul opiniei publice persistă concepția potrivit căreia Ucraina se află în Europa, în timp ce vecinii ei de la est nu mai sunt europeni. Mari deficiențe există în ceea ce privește conștientizarea complexității tranziției de la o economie centralizată la una de piață. Nu este analizată cu seriozitate și nu este preluată experiența acumulată de către Cehia, Ungaria, Polonia; în afara analizei se află evoluția social-economică și politică a unor țări precum: Slovacia și România, specialiștii ucraineni fiind interesați doar de situația minorității ucrainene din aceste țări. Autorul a mai subliniat că în prezent, în Ucraina, există un mare dezechilibru între sursele de informare anglofone și cele rusofone și acest fapt va avea consecințe dezastruoase într-o perspectivă de 1-2 decenii.

Stanislav Konečný, cercetător științific superior al Institutului de Științe Sociale din Košice (Slovacia), a prezentat comunicarea *Aspecte economice ale relațiilor Slovaciei de Est cu Transcarpatia: tradiții și perspective*. El a constatat că în ultimul deceniu regiuni limitrofe ale unor state diferite se înțeleg să colaboreze pe diverse planuri ca și cum nu ar exista frontiere. Experiența în colaborarea Slovaciei de Est cu Regiunea Transcarpatică își are începutul în anii '50 ai secolului XX. Ea avea atunci un caracter formal, birocratic și nomenclaturist. Relațiile bilaterale erau caracterizate de efecte economice scăzute, fiind influențate în mod negativ de existența unor legislații diferite și de birocrăția ministerială. Separarea Slovaciei de Cehia a condus la întreruperea colaborării transfrontaliere. Noile autorități n-au fost în stare, într-o primă perioadă, să stabilească legături cu Regiunea Transcarpatică. În 1993 s-a constituit Euroregiunea Carpatică, prima de acest gen în Europa de Est, care a permis circulația mărfurilor, capitalului, forței de muncă fără a ține cont de frontiere. Vecinătatea cu Ucraina reprezintă posibilități mari pentru producătorii din Slovacia de Est, fiindcă constituie o piață de desfacere extrem de mare, iar între partenerii slovaci și ucraineni pot fi stabilite largi relații industriale, agricole etc.

Directorul Centrului pentru Expertiza Dezvoltării Regionale din Ucraina, Volodymyr Dyatlov, a pus în discuție *Problemele teritoriilor mici în contextul dialogului și dezvoltării regiunilor*. Dezvoltarea dialogului interregional, aprofundarea colaborării transfrontaliere, a menționat autorul, reprezintă forme ale procesului globalizării. Cooperarea interregională depinde de segmentele social-economice din regiuni și de nivelul colaborării microregionale, dar, în prezent, nu există o viziune clară asupra modalităților de dialog. Se poate observa că problemele și conflictele microregionale (Cecenia, Transnistria, Bosnia, Macedonia etc.) au un impact deosebit asupra climatului macrorregional. Constatând că direcțiile spre care se îndreaptă atenția și sprijinul structurilor internaționale sunt guvernele, regiunile, agenții economici, vorbitorul a propus organizarea și realizarea unei conferințe privind funcționarea teritoriilor mici.

Kyrylo Keydansky, aspirant al Institutului pentru Probleme Socio-Economice al Ministerului Economiei Ucrainei a susținut comunicarea *Evoluția activității investiționale a Ucrainei cu țările europene*. Apreciind că investițiile directe nu contribuie la creșterea datoriei externe a statului, autorul a arătat că acestea sunt foarte eficiente prin stimularea dezvoltării economice, prin aplicarea noilor tehnologii și a managementului modern, prin extinderea relațiilor cu partenerii străini. La începutul anului 2000, volumul total de investiții străine, în Ucraina, se cifra la 3,2 miliarde \$ SUA, pe primele două locuri situându-se SUA și Rusia. În general, investitorii străini sunt interesați de Ucraina în calitate de piață de desfacere a mărfurilor produse, ocolind, pe această cale, barierele vamale. Acest tip de colaborare se confruntă cu mari dificultăți din cauza instabilității legislative din Ucraina, infrastructurii proaste, corupției, controlului exagerat din partea diverselor organisme naționale, nerespectarea regulilor stabilite etc.

În cadrul celei de-a doua sesiune tematică intitulată *Factorii culturali și socio-umanitari ai dialogului interregional*, președintele Comitetului Radei Supreme a Ucrainei pentru Drepturile Omului, Minorități Naționale și Relații Interetnice, Gennadiy Udovenko, a vorbit despre evoluția politică și economică a Ucrainei în ultimul deceniu. Raportorul a constatat că, sub aspect economic, de pe urma acțiunilor „oligarhiei”, Ucraina a pierdut foarte mult în anii independenței. În 1991, potrivit unor estimări, ea reprezenta al șaptelea potențial economic al lumii, iar astăzi nu contează din această perspectivă. Sub aspect democratic, evoluția a fost continuă, Ucraina devenind membru al Consiliului Europei, adoptând o constituție democratică în 1996, aderând la numeroase acte internaționale ce privesc drepturile omului. Deoarece Ucraina este un stat multiethnic, este importantă respectarea drepturilor minorităților. Acest fapt are și implicații politice, fiindcă în țările vecine există numeroase comunități ucrainene, iar în Ucraina importante comunități neucrainene. Acestea pot deveni un factor de promovare a dialogului între țările respective. Statul ucrainean a încheiat tratate de bază cu toți vecinii, cele mai dificile tratative purtându-se cu Rusia și România. O problemă importantă pentru diplomația și clasa politică ucraineană o reprezintă Transnistria, unde viețuiesc câteva sute de mii de ucraineni. Autorul a

menționat că, având în vedere componența actuală a Parlamentului, dominat de comuniști și "oligarhi", Ucraina nu trebuie să se grăbească cu revizuirea legii privind minoritățile naționale. El a constatat că după 1991 au fost adoptate numeroase legi democratice, însă problema constă în faptul că ele nu se aplică, Comitetul pentru Drepturile Omului, Minorități Naționale și Relații Interetnice primind mii de scrisori de la cetățeni în care sunt prezentate fapte concrete privind încălcarea drepturilor omului și minorităților etnice.

Universitara Oksana Ostapchuk din Moscova a prezentat comunicarea *Colaborarea culturală a țărilor slave: starea actuală și perspectivele*, punând în lumină experiența Facultății de Litere a Universității de Stat din Moscova în ceea ce privește studiul limbilor slave.

Directorul Centrului pentru Cercetarea Populației, Iryna Prybytkova a susținut referatul intitulat *Ucraina între Vest și Est: teatru al fenomenelor migraționiste*. În perioada sovietică circa 6-6,5 milioane de ucraineni au plecat în diverse regiuni ale URSS-ului, iar de la mijlocul anilor '80 s-a înregistrat procesul de revenire în țările de origine. Până în 1994, rata de migrație internațională a fost pozitivă pentru Ucraina. În prezent, însă, migrațiile sunt în favoarea Rusiei și Bielorusiei. Totodată, apar noi tipuri de migranți: ilegali, refugiați, ecologici, deportați (repatriați) etc. Autoarea a fost optimistă în ceea ce privește viitorul controlului asupra fenomenelor migraționiste în Ucraina, datorită faptului că au fost adoptate multe „legi bune”, au fost pregătiți specialiști și există structuri competente în domeniul respectiv.

Vladimir Guțu, profesor universitar la Universitatea Umanistă din Chișinău a subliniat rolul *Factorului etnic în dialogul interregional*. Abordând ideea eventualității variantei "moldovenesti" în evoluția Ucrainei, raportorul a arătat că actualii comuniști moldoveni sunt, de fapt, social-democrați, care doresc modernizarea societății și economiei moldovenesti. Totodată, Vl. Guțu a subliniat că partenerul strategic al Republicii Moldova este Rusia și doar împreună cu Rusia și Bielorusia, această țară va intra în Europa. Revenind la tema comunicării sale, sociologul moldovean a subliniat că în Basarabia locuiesc mai multe etnii: ucraineni 13,8%, ruși 13%, găgăuzi 3,5%, bulgari 2%, alte minorități 1% (conform recensământului sovietic din 1989). Totuși, numeroase întâlniri interparlamentare, interprezidențiale și interguvernamentale nu s-au încheiat cu elaborarea unor proiecte concrete privind stabilirea rolului minorităților respective în cadrul Republicii Moldova, iar programele elaborate cu sprijinul comunității europene sunt abia la început. O mare lacună în politica guvernului moldovenesc o reprezintă gestionarea ineficientă a resurselor financiare. Astfel, într-un deceniu Moldova a primit peste 1 miliard USD de la Banca Mondială, precum și alte fonduri bănești de la diverse instituții financiare, însă foarte mulți bani s-au furat, au fost risipiți și nu s-a făcut aproape nimic concret. Drept urmare, populația a votat în favoarea comuniștilor.

Directoarea Filialei Transcarpatice a Institutului Național de Studii Strategice, Svitlana Mitryaeva a prezentat lucrarea cu titlul *Aspectul transfrontalier al culturii politice a etniilor (exemplul statelor Euroregiunii Carpatice)*. Euroregiunea Carpatică a fost constituită cu scopul întăririi stabilității și securității în regiune. În prezent, Rusia și NATO rămân forțe politico-militare orientate în părți diferite, dovadă fiind problema Bosniei, Ceceniei etc. Extinderea NATO este un proces care influențează în mod pozitiv evoluția Ucrainei. Trei factori condiționează statutul acestei țări pe plan internațional: 1. Ucraina este un stat nou, puțin cunoscut, cu instituții slabe și o societate civilă anemică; 2. Societatea ucraineană este divizată sub aspect economic, politic și regional, iar discuțiile privind reperele externe ale Ucrainei au loc în condițiile în care nu s-a produs o cristalizare a identității ucrainene; 3. Geopolitic, Ucraina rămâne între Rusia și NATO/UE. Existența Euroregiunii Carpatice este un factor care înlesnește integrarea Ucrainei în structurile europene.

Marian Gaidosh, Șef de Secție la Institutul de Științe Sociale din Košice, a vorbit despre *Minoritățile etnice în relațiile slovaco-ucrainene*. Potrivit rezultatelor recensământului din 1991, în Slovacia 14% din populație nu aparține națiunii titulare, însă nu toți cetățenii au recunoscut atunci că aparțin unei minorități etnice. Cea mai importantă este comunitatea maghiară compusă din localități compacte sau cu populație ungurească, cuprinsă între 20-50%. Țiganiilor locuiesc

dispersat, constituind, potrivit recensământului, circa 76.000 persoane, iar potrivit datelor unor instituții oficiale din Slovacia, în jur de 254.000 (1989). Cehii au devenit minoritate etnică după 1991, fiind dispersați pe întreg teritoriul țării. Relațiile cehă-slovace sunt foarte bune. Germanii care locuiesc în câteva enclave din vestul și estul Slovaciei, sunt sprijiniți activ de către autoritățile germane. Celelalte naționalități (românii, bulgarii, rușii etc.) nu sunt concentrate și nu sunt reprezentative. Relațiile slovacă-maghiare sunt încă destul de complicate, existând tensiuni mai ales în comunitățile concentrate și mai puțin în cele mixte. În opinia autorului, recensământul din mai 2001, va conduce, probabil, la creșterea numărului minorităților în Slovacia.

Simpozionul s-a încheiat cu masa rotundă *Ucraina în dialogul interregional: perspective*. Directorul de Departament în cadrul Institutului de Gerontologie din Kiev, Volodymyr Voitenko, și-a expus opiniile în legătură cu situația actuală din Ucraina. Singurul stat care amenință statalitatea ucraineană este Rusia. Referentul a atras atenția că trebuie făcută o distincție netă între tradiția tătară-bizantină și cultura rusă, între Cehov și Putin. Ucraina actuală este aproape independentă și aproape stat. Actuala lozincă "În Europa împreună cu Rusia" este una antinațională și va conduce, în cazul în care se va materializa, la constituirea Asiopiei (înglobarea Europei în cadrul Asiei). Vl. Voitenko a subliniat că pentru prima dată alianța între comuniști și "oligarhi" s-a stabilit în timpul alegerilor prezidențiale în rezultatul cărora Leonid Kucima a fost reales președinte. Gradul de falsificare a alegerilor a fost extrem de mare, realizându-se prin manipularea alegătorilor și prin substituirea buletinelor de vot. După părerea sa, perspectivele Ucrainei vor deveni mai clare după desemnarea unui nou cabinet de miniștri.

Hanna Kysla de la Universitatea Națională din Simferopol a prezentat *Particularitățile economice ale regionalismului crimeean*, subliniind că în Crimeea se produce o puternică implantare politică, economică, culturală a Rusiei. Atitudinea extrem de precaută a autorităților centrale față de tătari, conduce la respingerea acestora de către restul populației peninsulei. Medjlis-ul (Parlamentul tătarilor din Crimeea) nu este înregistrat în mod oficial, dar este, de facto, o structură paralelă a puterii.

Participanții la dialog au ajuns să constate că în Ucraina s-a instaurat o democrație "decorativă", legile fiind adoptate deoarece așa cere Europa și nu pentru a fi aplicate. Insuccesele economice și sociale ale statului ucrainean sunt cauzate de nivelul scăzut al conștiinței identității naționale ucrainene și de slaba dezvoltare a societății civile. Foarte important este faptul că problemele democratizării, cooperării interregionale, protecției minorităților etnice să fie conștientizate și acceptate de populație, de oamenii simpli. A fost dezbătut un document final, iar organizatorii s-au obligat să înainteze UNESCO, instituțiilor abilitate din țările participante, autorităților competente din Ucraina sinteza lucrărilor Conferinței Internaționale, precum și rezoluția adoptată în urma dezbaterilor.

EUROREGIUNEA „PRUTUL DE SUS” ÎNTRE PREZENT ȘI PERSPECTIVE. MARGINALII LA O CONFERINȚĂ ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ*

Pintescu Florin

Euroregiunile sunt organisme de cooperare transfrontalieră, foarte bine reglementată din punct de vedere juridic, între două sau mai multe regiuni limitrofe aparținând unor state diferite. Aceste entități au fost create în perioada postbelică în diverse regiuni ale Europei de Vest, unde au funcționat și funcționează și în prezent cu rezultate foarte bune. Menționăm cu titlu informativ că prima Euroregiune din Europa a fost creată în 1958 și cuprinde teritorii de la granița germano-olandeză. În zilele noastre există în Europa circa 30 structuri de cooperare transfrontalieră regională. Euroregiunile din Europa de Est sunt o creație posterioară căderii regimurilor comuniste.

În ultima parte a anului 2000, România, Ucraina și Republica Moldova au convenit la crearea unei organizații de cooperare transfrontalieră intitulată „Euroregiunea Prutul de Sus”. Materialul de față își propune să explice esența acestui organism de cooperare regională, să prezinte aprecierile unor participanți la o conferință științifică internațională consacrată relațiilor interetnice de pe teritoriul acestei euroregiuni (Cernăuți, 8-9 iunie 2001) și să emită câteva considerații relative la viitorul ei. Pentru elaborarea prezentului material ne vom folosi de datele conținute în *Acordul privind crearea Euroregiunii Prutul de Sus* și în *Statutul aceleiași organizații*, ca și de notele personale luate cu prilejul participării la mai sus amintita conferință. Precizăm că materialele prezentate la această conferință, materiale pe care le vom menționa la sfârșitul acestei expuneri, vor fi publicate într-un volum separat de către organizatori.

Articolul 1 din *Acordul privind crearea Euroregiunii Prutul de Sus*, semnat la Botoșani pe 22 septembrie 2000, prevede că „membrii Euroregiunii Prutul de Sus sunt: județul Bălți – Republica Moldova; județul Botoșani – România; regiunea Chernivtsy – Ucraina; județul Edineț – Republica Moldova; județul Suceava – România”. *Acordul* în cauză a fost publicat în ziarul „Concordia”, anul 7, nr. 16 (286), 28 aprilie 2001, paginile 2 și 3. În continuare vom cita din acest ziar ce apare în nordul Bucovinei. Articolul 3 al aceluiași acord prevede că „scopul creării Euroregiunii „Prutul de Sus” este de a lărgi legăturile subregionale existente și favorizarea (Sic!) dezvoltării colaborării transfrontaliere a unităților administrativ-teritoriale membre ale acesteia, ale administrațiilor publice locale, instituțiilor, agenților economici, persoanelor fizice, organizațiilor nonguvernamentale și publice și persoanelor aparținând minorităților naționale din domeniile economie, învățământ, știință, cultură și sport, dezvoltarea noilor mecanisme de colaborare subregională și asigurarea dezvoltării durabile a regiunii în cadrul integrării în procesul general european contemporan”.

În articolul doi al acestui *Acord* sunt incluse și explicate în detaliu noțiunile de *Ecoeuroregiune* și *Eurotineret*. Astfel, *Ecoeuroregiunea* reprezintă o „formă de colaborare în cadrul Euroregiunii (parte componentă a acesteia) între organele de stat și locale, organizațiile specializate în domeniul protecției mediului, securității ecologice, monitorizării, protecției civile a populației, controlului sanitar-epidemiologic, precum și între agenții economici ai țărilor limitrofe, având ca scop îmbunătățirea securității ecologice în bazinele râurilor și pe anumite teritorii în vederea asigurării dezvoltării social-economice durabile a acestor teritorii”. Noțiunea *Eurotineret* desemnează o „formă de colaborare transfrontalieră în cadrul Euroregiunii în domeniile educației, recreării și sportului, adresată direct tineretului care locuiește în unitățile

* Varianta ușor prescurtată a acestui articol a apărut în „Glasul Bucovinei”, nr. 1-2/2001, p. 91-98.

administrativ-teritoriale – membre ale Euroregiunii”. În același articol se precizează că pot deveni membri ai Euroregiunii „Prutul de Sus” și alte „unități administrativ-teritoriale din Republica Moldova, România și Ucraina, care vor adera și vor sprijini prevederile prezentului Acord și Statutul Euroregiunii. Admiterea se face în baza unei scrisori de intenție, care va fi aprobată de către Consiliul Euroregiunii „Prutul de Sus”.

Subpunctul 1.1.3. al Capitolului I din *Statutul Euroregiunii Prutul de Sus*, aprobat prin Hotărârea Consiliului Euroregiunii „Prutul de Sus” nr. 7/2000, 30 noiembrie 2000, stipulează că „toți membrii Euroregiunii vor fi tratați conform principiului egalității, fără deosebiri, indiferent de mărimea lor teritorială sau numărul populației. Euroregiunea nu reprezintă o entitate supranațională sau suprastatală, ci un cadru pentru facilitarea cooperării interregionale între membrii ei” („Concordia”, anul 7, nr. 17 (287), 5 mai 2001, p. 2). Sperăm că rândurile următoare vor trezi interesul oamenilor de știință și al publicului larg pentru această Euroregiune.

Pe data de 8-9 iunie 2001 a avut loc la hotelul „Ceremuș” din Cernăuți conferința științifică internațională intitulată „Relații etnice pe teritoriul euroregiunii Prutul de Sus”. Această conferință a fost organizată și finanțată de *Consiliul Euroregiunii „Prutul de Sus”*, *Administrația Regională de Stat Cernăuți*, *Carinthian Institute for Ethnic Minorities* (Austria), *Universitatea Națională „Iuri Fedkovyci* din Cernăuți, (Catedra de Politologie și Sociologie) și *Centrul Politologic Bucovinean* din aceeași localitate. Manifestarea științifică a început pe data de 8 iunie, orele 9, cu mesaje de salut adresate participanților de către **Teofil Bauer** (șeful Administrației Regionale de Stat Cernăuți), **Boris Rusnak** (vicepreședintele Consiliului Regional Cernăuți), **Mykola Fedoruk** (primarul orașului Cernăuți), **Iuri Makar** (decanul Facultății de istorie de la Universitatea „Iuri Fedkovyci”), **Ilie Ivan** (consulul României la Cernăuți), **Ion Guțu** (președintele Consiliului județean Edineț), **Klaus Fabian** (ambasadorul Austriei în Ucraina) și **Horst Schumi**, vicepreședinte al Institutului pentru minorități naționale din Carinthia și, totodată, consul onorific al Ucrainei în Styria și Carinthia.

După prezentarea mesajelor de salut a urmat o ședință de rapoarte susținute *în plen*, iar după amiază prima ședință a conferinței, intitulată *Structura politică. Relații etnice și probleme etnice în procesul constituirii euroregiunii „Prutul de Sus”: aspecte de analiză științifică, monitorizare și management politic*. A doua zi (9 iunie) a avut loc cea de-a doua ședință a acestei conferințe, (*Politica față de minoritățile naționale și crearea euroregiunii „Prutul de Sus”*) și cea de-a treia, intitulată *Modalități de abordare a soluționării problemelor etnice*. Dezbaterile și aprecierile finale au încheiat această frumoasă manifestare științifică internațională.

Cheltuielile acestei conferințe au fost suportate în cea mai mare parte de *Institutul de Minorități Etnice din Carinthia* (Austria), condus de Karl Anderwald. Acest institut (Gerbergasse 6, A-9500 Villach, Carinhia – Austria) se ocupă în special cu studiul minorităților europene, având următoarele direcții de cercetare: analiza interdisciplinară a relațiilor etnice, documentarea asupra vieții cotidiene a minorităților europene, analiza activității culturale și sociale a minorităților și promovarea dezvoltării unei cercetări naționale și internaționale privind minorităților etnice. Pentru promovarea acestor direcții de cercetare, acest institut utilizează îndeosebi sistemul susținerii de prelegeri și prezentări științifice, ca și crearea de ateliere de lucru (*workshops*) pentru profesori și educatori (pentru o mai bună documentare, vezi *site-ul* acestui institut, <http://www.cifem.at>).

Karl Anderwald, conducătorul Institutului de minorități etnice din Carinthia, a precizat în comunicarea sa că manifestarea științifică de la Cernăuți este prima de acest gen organizată de instituția sa. În continuare, el a precizat că institutul pe care îl conduce desfășoară o activitate de consultanță privind problemele minorităților, face studii de caz și stimulează experiența practică prin organizarea de simpozioane sau elaborarea de cursuri universitare. În restul discursului său, vorbitorul a subliniat ideea că crearea Euroregiunilor reprezintă o soluție pentru rezolvarea problemelor naționale și un răspuns la problemele relative la integrarea europeană.

În mesajul de salut adresat participanților la conferință, Teofil Bauer, șeful administrației regionale de stat Cernăuți, a arătat că în regiunea aflată în administrarea sa, toate naționalitățile

trăiesc în pace și se respectă reciproc. În ceea ce privește naționalitatea română, Bauer a arătat că în regiunea Cernăuți există 78 școli cu limba de predare română iar la universitatea din Cernăuți există o catedră de filologie română și clasică. Totodată, a arătat că în regiune s-au ridicat monumente ale unor personalități ale istoriei și culturii române, ca Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Mihai Eminescu și că există un festival al minorității române, intitulat „Limba noastră cea română”. În finalul alocuțiunii sale, Teofil Bauer a conchis că „mentalitatea tolerantă a bucovineanului reprezintă un adevărat patrimoniu al regiunii”.

Boris Rusnak, vicepreședintele Consiliului Regional Cernăuți a făcut în scurta sa alocuțiune apologia cuvântului ucrainean „harmonia” (armonie) și a subliniat insistent faptul că reglarea conviețuirii interetnice trebuie să se facă prin reglementări legislative.

Mykola Fedoruk, primarul orașului Cernăuți, a vorbit despre „istoria zbuciumată” a regiunii Cernăuți și a arătat că în Cernăuți există peste 20 de confesiuni religioase dar „timp de secole, aici nu au existat ciocniri interconfesionale”.

Ivan Ilie, consulul României la Cernăuți, a subliniat faptul că în regiune nu există conflicte interetnice și datorită faptului că majoritatea ucraineană a evitat să le declanșeze. Totodată, a arătat că înființarea unei universități multiculturale poate favoriza dezvoltarea relațiilor interetnice pașnice.

Klaus Fabian, ambasadorul Austriei în Ucraina, a arătat că rămâne deschisă întrebarea cu privire la modalitățile de realizare în practică a protecției minorităților și că trebuie căutate permanent noi metode de realizare a acestei protecții, în funcție de evoluția istorică.

Horst Schumi, vicepreședinte al Institutului pentru minorități naționale din Carinthia, a arătat că universitatea din Klagenfurt colaborează cu universitatea din Cernăuți încă din 1992 și a subliniat schimburile active de specialiști și informații care există între autoritățile din Carinthia, Cernăuți și Kiev.

Petru Șornicov, fost parlamentar, actualmente cadru didactic universitar în Chișinău, a apărut ideea promovată de istoriografia sovietică privind existența a două națiuni distincte, română și moldovenească. Conferențiarul a arătat că „timp de cinci secole a existat un stat național moldovenesc și națiunea moldovenească și-a desăvârșit procesul de formare la începutul secolului XX”. În continuare, referentul a arătat că în perioada „ocupăției române” din perioada 1918-1940, populația slavă din Moldova a fost supusă moldovenizării, i s-a interzis instrucția școlară și slujba religioasă în limba maternă, fapte neconforme realităților istorice. De asemenea, a contestat validitatea statisticilor și recensămintelor din Moldova realizate după 1990, arătând că din datele pe care le deține, circa 71% din membrii familiilor mixte moldoveno-ucrainene au fost declarați de naționalitate moldovenească. Vorbitorul a mai arătat că în prezent 20% dintre moldoveni au nume slave, datorită bunicilor și părinților care au reușit să-și păstreze etnicitatea slavă. De asemenea, a amintit auditoriului faptul că, începând cu 1988, s-a declanșat o „campanie de promovare a limbii moldovenești, în urma căreia au fost lezate uneori interesele minorității slave”.

Petre Șornicov s-a arătat în general a fi și împotriva Euroregiunii „Prutul de Sus”, insistând asupra „comportamentului vameșilor ucraineni care îndepărtează simpatiile populației moldovenești atât față de Ucraina, cât și față de Euroregiune”. La întrebarea privitoare la gradul de conștientizare de către populația din nordul Moldovei a apartenenței la Euroregiune, el a răspuns textual că „populația moldovenească nu știe și nici nu-și dă seama că locuiește într-o Euroregiune”. Acest fapt a produs rumoare într-o sală în care publicul și participanții asistau totuși la o conferință internațională consacrată problemelor și perspectivelor Euroregiunii „Prutul de Sus”.

Surprinzătorul discurs neostalinist al lui Petru Șornicov, simultan antieuropean și antiromânesc, a lăsat pentru câteva clipe impresia revenirii vremurilor comuniste apuse – să sperăm – fără putință de întoarcere. Analiza logică a acestui discurs conduce la concluzia netă că vorbitorul nu a slujit prin intervenția sa nici interesele Euroregiunii „Prutul de Sus” și nici pe cele ale Moldovei, stat pe care l-a reprezentat în fond la această conferință. Prin limbajul folosit

și tematica abordată, Petru Șornicov a slujit – conștient sau inconștient – mai degrabă eternele (eternizate) interese imperiale ale Moscovei, aflată de la venirea la putere a președintelui Putin într-o continuă ofensivă de recăștigare a statutului de mare putere. Acest statut de mare putere presupune și readucerea mai accentuată în sfera de influență moscovită a fostelor state (republici) satelite Moldova, Ucraina și România. De aceea, torpilarea unei posibile înțelegeri româno-moldo-ucrainene în cadrul Euroregiunii Prutul de Sus nu poate decât să folosească intereselor celor interesați în încetinirea sau stoparea procesului de integrare a României, Ucrainei și Moldovei în structurile economice și politice vest-europene.

Intervenția profesorului Iuri Makar, decanul Facultății de Istorie din Cernăuți, a fost deopotrivă apreciată și conciliantă. În mare, el a conchis că cifra de circa 66.000 de ucraineni oferită de recensământul din 7 ianuarie 1992 în România este prea mică și a conchis că numărul total al populației ucrainene din România ar trebui să se situeze undeva în jurul a circa 200.000 persoane. Vorbitorul a mai arătat că aprecierile celor care consideră la circa 500.000 numărul total al ucrainenilor din România sunt nerealiste. În încheierea considerațiilor sale relative la acest subiect, a conchis că nu numai în România, ci și în celelalte țări foste socialiste, a existat o asimilare a populației ucrainene. Actualmente, a subliniat vorbitorul, rezolvarea situației minorității ucrainene din România ține nu atât de autoritățile centrale, cât de autoritățile locale și de o anumită „inertie” a comunității ucrainene.

Serghei Hryhoryșin a arătat că persoanele care prezintă tendențios etnopolitica statului român și ucrainean și promovează cereri de revizuire a granițelor pot provoca destabilizare. De asemenea, el a precizat că există forțe interesate în frânarea procesului de normalizare a relațiilor interetnice din România, dar guvernul român a fost în stare să le neutralizeze și să adopte o politică bună în sfera minorităților. În finalul discursului său, Serghei Hryhoryșin a arătat că înființarea unor Euroregiuni viabile va fi benefică pentru toate țările participante.

Situația românilor din Ucraina a fost abordată mai cu seamă în cazul lucrării întocmite de Ștefan Purici. Acesta a arătat că în vreme ce în 1990 nu exista nici o școală în limba ucraineană în România, iar după această dată statul român a introdus limba ucraineană în mai multe școli și a deschis un liceu ucrainean, Ucraina a moștenit dinainte de 1989 destule școli în limba română, iar după 1990 nu a mai fost creată nici una. Din această perspectivă, ideea „parității” situației în ceea ce privește drepturile și posibilitățile culturale, politice și educaționale ale ucrainenilor din România cu cea a românilor din Ucraina trebuie analizată în virtutea acestor aspecte și în virtutea faptului că etnicii români din Ucraina sunt mai numeroși decât etnicii ucraineni din România.

Totodată, universitarul sucevean a arătat că nu este corectă folosirea în statisticile oficiale ucrainene a denumirilor de „români” și „moldoveni” deoarece, din punct de vedere științific, nu există un popor moldovenesc. Același Petru Șornicov l-a întrebat pe Ștefan Purici cum se face ca la recensământul românesc din 1992 să fie înregistrați doar 66.000 ucraineni când, a conchis el, „potrivit datelor din arhivele românești, în 1941 existau în județele Botoșani și Suceava 300.000 ucraineni”. Conferențiarul român a răspuns că recensământul austriac din 1910 arăta că în întreaga Bucovină erau circa 300.000 ucraineni, deci cifra furnizată de Șornicov ne poate fi reală, iar în perioada interbelică și postbelică s-a petrecut un proces firesc de asimilare, mai cu seamă prin intermediul căsătoriilor, a ucrainenilor de către români.

Serghei Hacman din Cernăuți a arătat că Euroregiunea „Prutul de Sus” s-a format pe un teritoriu tradițional de cooperare între etnii, mai cu seamă datorită eforturilor diplomației române care, prin crearea acestei Euroregiuni a dorit să realizeze simultan apărarea drepturilor românilor din Ucraina și să inițieze o cooperare transfrontalieră. Totodată, vorbitorul a subliniat că pe teritoriul Euroregiunii „Prutul de Sus” nu există dorința de creare a unor conflicte interetnice, încurajate de actuala criză economică și a apreciat că realizarea practică a acesteia poate oferi un model de colaborare interetnică.

Vladislav Stepanov din Chișinău a arătat că deși se poate considera că românii sunt încă discriminați în Moldova, în această țară nu există tensiuni etnice „explozive”. Vorbitorul a mai amintit că în Moldova trăiesc peste 300.000 locuitori care s-au declarat de naționalitate română

iar mulți dintre ei doresc o integrare a României în structurile europene. În cazul creșterii șanselor de realizare a acestui deziderat, mulți moldoveni se vor declara români, fapt de măsură să genereze tulburări. „Noi trebuie să menținem statalitatea moldovenească”, a subliniat vorbitorul în finalul discursului său.

Berry Fisher din Los Angeles, fost consultant în domeniul drepturilor omului în România, Ucraina, Bielorusia și Japonia, a subliniat în deschiderea alocuțiunii sale că „Bucovina a fost o zonă de conviețuire interetnică pașnică”. Vorbitorul a evocat apoi situația romilor din România, conchizând că pentru rezolvarea problemelor acestui grup etnic, creșterea economică este „foarte importantă”. Vorbitorul a recomandat „integrarea romilor în sistemul politic astfel ca ei să aibă un simț al participării la democrație, la luarea deciziilor” și a arătat că majoritatea romilor sunt săraci, dar există printre ei și intelectuali cu care se poate întreține un dialog civilizat, Gheorghe Nicolae, lider al romilor din România, fiind un exemplu oferit în acest sens. Acest vorbitor s-a referit frecvent în discursul său și la suferințele provocate poporului evreu în vremea Holocaustului.

Irving Sarnoff a afirmat că „este plăcut impresionat de colaborarea interetnică din Bucovina”, și că va transmite această experiență pozitivă compatrioților săi din SUA. Totodată, a prezentat auditoriului un expozit savant despre legislația ONU relativă la drepturile omului și ale minorităților.

În alocuțiunea sa, Vladislav Strutinski a afirmat că „Bucovina poate fi numită o Europă în miniatură în ceea ce privește toleranța și aici s-a putut forma acel fenomen numit bucovinism în care principiile colaborării interetnice nu s-au schimbat nici până acum”.

Josef von Komlossy din Elveția a susținut în plen raportul intitulat „Consiliul Europei și mijloacele de protecție ale minorităților naționale”, în care a făcut ample referiri la legislația în domeniu. Vicepreședinte al FUEN, cea mai veche organizație non-guvernamentală pentru minoritățile naționale, ce are statut consultativ pe lângă ONU, vorbitorul a arătat că protejarea drepturilor omului implică și protejarea drepturilor colectivităților etnice, subliniind ideea potrivit căreia „cu cât un grup etnic este mai mic, cu atât trebuie ajutat mai mult să supraviețuiască”. În finalul expunerii sale, el a arătat că „sarcina noastră comună este de a păstra diversitatea etnică a Europei”.

Vladimir Fisanov din Cernăuți, a manifestat în expunerea sa o doză apreciabilă de scepticism cu privire la viitorul euroregiunii Prutul de Sus, făcând notă discordantă față de opiniile promovate de majoritatea participanților la conferință. El a arătat că realizarea acestei Euroregiuni trebuie susținută și de populația de rând pentru a deveni viabilă. Totodată, s-a întrebat retoric dacă „nu există oare vre-o înșelătorie în acest proces de integrare? Omul fără avere se poate integra în Europa?”, trecând în revistă – deși nesustinzând-o explicit – și mai vechea idee că s-ar putea urmări renunțarea la suzeranitatea de stat în zonele incluse în Euroregiune. Vladimir Fisanov a concluzionat că în centrul preocupărilor autorităților locale din euroregiune trebuie să se afle economia, crearea unui *homo economicus*. În finalul discursului său, vorbitorul a subliniat necesitatea implementării unor programe de asistență socială și a arătat că Uniunea Europeană monitorizează situația din Euroregiunea „Prutul de Sus”.

La sfârșitul conferinței, Anatoli Kruglașov a dat citire unui „Proiect de Recomandări”, creat *ad-hoc* pe baza ideilor participanților la conferință, proiect ce urmează să fie dat publicității și să fie supus aprobării autorităților locale din zonele care fac parte din Euroregiunea Prutul de Sus. În mare, aceste recomandări au fost următoarele:

1. Crearea și permanentizarea unui dialog sistematic al experților în problemele științifice legate de Euroregiunea „Prutul de Sus”. Conceperea unui program concret de monitorizare a situației economice, științifice, ecologice și etnice din această Euroregiune.

2. Crearea unor grupuri comune de experți care să propună soluții practice pentru normalizarea relațiilor interetnice din zonă.

3. Începerea și finalizarea unor proiecte de realizare în comun a unor manuale de istorie a Ucrainei, Moldovei și României și de istorie a relațiilor interetnice dintre cele trei state.

4. Crearea unui Forum al specialiștilor din domeniul mass-media care să editeze un buletin și o pagină Web privind situația din Euroregiune. Luarea unor măsuri de popularizare reciprocă a culturilor și limbilor etniilor ce locuiesc în această zonă de cooperare transfrontalieră.

5. Facilitarea de către organele de stat a călătoriilor particulare ale populației ce locuiește în cadrul Euroregiunii „Prutul de Sus”. Promovarea unor măsuri care să încurajeze comportarea civilizată a grănicerilor și vameșilor.

6. Conceperea unui pachet de măsuri pentru favorizarea activităților economice din Euroregiune.

7. Permanentizarea anuală a acestei conferințe (sugerându-se ca următoarea „rundă” a acesteia să aibă loc la Suceava).

La finele acestei prezentări, câteva concluzii se impun cu necesitate. Cooperarea transfrontalieră din cadrul euroregiunii „Prutul de Sus” reprezintă în sine un fapt pozitiv pentru această parte a Europei în care se mai păstrează atâtea pasiuni naționaliste, generate deopotrivă de un trecut istoric vitreg datorat expansiunii marilor imperii și impunerii de către Moscova a unor regimuri comuniste. Parafrazându-l pe învățatul conte francez Alexis de Tocqueville care arăta că lumea se îndreaptă în mod inevitabil „spre democrație” (înțeleasă ca un proces ce tinde inexorabil spre egalizarea treptată a condițiilor sociale), noi credem că lumea se îndreaptă inevitabil spre toleranță și îmblânzirea moravurilor.

Regiunea Cernăuți și județul Suceava au făcut și fac parte din Bucovina istorică, regiune vestită pentru toleranța și urbanismul relațiilor sociale manifestate aici. Trecutul istoric și cultural al Bucovinei, modelul de toleranță etnică, religioasă și culturală oferit de această regiune istorică menține mereu treaz interesul specialiștilor și al publicului larg și poate oferi un model demn de urmat – în ceea ce a avut el bun – pentru Euroregiunea Prutul de Sus.

În calea realizării practice a acestei Euroregiuni se ridică deocamdată o serie de probleme. În primul rând, Ucraina, Moldova și România traversează acum o criză economică acută și le lipsește forța economică necesară modernizării infrastructurii din zona afectată cooperării transfrontaliere. În al doilea rând, birocratismul endemic din aceste țări poate încetini pentru multă vreme traducerea deciziilor în practică. În al treilea rând, conform unui paragraf din articolul 12 al *Acordului* mai sus semnalat, „Euroregiunea Prutul de Sus nu are statut de persoană juridică”. De aceea, este greu de crezut că autoritățile locale interesate ar putea influența autoritățile centrale să adopte măsuri legislative sau de altă natură care să grăbească procesul de realizare practică a proiectelor conținute în acordul și statutul mai sus menționate.

Considerăm că Euroregiunea „Prutul de Sus” este mai viabilă decât „Euroregiunea Carpatică”, a cărei realizare s-a încercat încă din anii 1991-1992, deoarece această Euroregiune era mult mai vastă, incluzând teritorii din România, Ucraina, Ungariă, Polonia și Slovacia. Vastitatea sa o făcea puțin permisivă unor acțiuni concrete de armonizare a legislației și de realizare efectivă a cooperării transfrontaliere de tip economic, social și cultural. Euroregiunea „Prutul de Sus” are o suprafață mult mai restrânsă și, de aceea, poate elimina inconvenientele pe care tocmai le-am enunțat. Îndrăznim să afirmăm că dacă se vor depăși dificultățile economice, birocratice și legislative, această Euroregiune poate avea un viitor frumos.

Acest viitor i-ar putea fi însă întunecat în două ipostaze. În primul rând, Ucraina, Moldova și România se află din punct de vedere al geopoliticii și realității istorice prezente mai mult în zona de influență a Rusiei decât a Occidentului. Statele democratice din vestul Europei și America nu pare să manifeste deocamdată un interes prea mare pentru aceste țări, preferând să nu-și strice relațiile cu Rusia. În cazul unui reviriment al politicii agresive de mare putere a Rusiei, România, Ucraina și Moldova și, implicit euroregiunea „Prutul de Sus” ar putea ajunge cu totul dependente de politica Rusiei.

Este de presupus că în aceste condiții Euroregiunea „Prutul de Sus” ar deveni, cel puțin pentru România, mai mult o replică a celebrului „plan Valev” din anii '60. Trezirea interesului investitorilor și politicianilor occidentali pentru această Euroregiune ar constitui atât un posibil antidot la această ipoteză nefericită cât și un stimulent economic pentru economiile deocamdată

necompetitive ale Ucrainei, Moldovei și României. În al doilea rând, se cuvine din start eliminată orice posibilă acțiune, din partea oricăror forțe posibile, de a se încerca un fel de federalizare a acestei zone și de a se eluda suzeranitatea României, Ucrainei sau Moldovei asupra teritoriilor lor naționale incluse în această Euroregiune. Această ipoteză vehiculată deocamdată fie de nostalgiei comunismului, fie de „experții” geopolitici cu imaginație prea fecundă, trebuie din start combătută atât la nivel de experți, cât și la nivelul marelui public, pentru a se preveni situațiile de criză ce pot avea urmări nefericite.

La finele acestui material, prezentăm cititorilor *in extenso* lista celor 20 de comunicări susținute la conferința științifică internațională intitulată „Relații etnice pe teritoriul Euroregiunii „Prutul de Sus”, Cernăuți, 8-9 iunie 2001.

1. Irving Sarnoff (Santa Monica, SUA), *Cadrul juridic internațional și instrumentarul ONU referitor la drepturile omului și ale minorităților*
2. Karl Anderwald (Klagenfurt, Austria), *Inițiativele europene în Consiliul Europei*
3. Josef von Komlossy (Elveția), *Consiliul Europei și mijloacele de protecție ale minorităților naționale*
4. Anatoli Krugașov (Cernăuți, Ucraina), *Transformările social-politice ale societăților postsovietice – context al relațiilor interetnice*
5. Berry Fisher (Los Angeles, SUA), *Minorități date uitării*
6. Sergii Hacman (Cernăuți, Ucraina), *Situația și perspectivele grupurilor etnice în contextul activității Euroregiunii „Prutul de Sus”*
7. Valentin Hapenciuc (Suceava, România), *Evoluția etno-demografică a populației județelor Suceava și Botoșani în perioada 1992-2000*
8. Vladimir Bruter (Chișinău, Republica Moldova), *Relațiile interetnice în nordul Moldovei: tradiții istorice și probleme contemporane*
9. Ștefan Purici (Suceava, România), *Românii nord-bucoveneni și ucrainenii sud-bucoveneni în perioada postcomunistă*
10. Iuri Makar (Cernăuți, Ucraina), *Diaspora ucraineană din România și Moldova: o încercare de analiză comparată*
11. Stepan Costyșin (Cernăuți, Ucraina), *Universitatea din Cernăuți ca loc de întâlnire pentru culturile naționale*
12. Vladislav Strutinski (Cernăuți, Ucraina), *Probleme contemporane ale etnopoliticii regionale: realități bucovinene*
13. Florin Pintescu (Suceava, România), *Evoluția comunității polone din sudul Bucovinei după 1989*
14. Petru Șornicov (Chișinău, Republica Moldova), *Politica națională și relațiile interetnice în nordul României în anii '90 ai secolului XX*
15. Sergii Hryhoryșin (Cernăuți, Ucraina), *Etnopolitica postcomunistă a României și Moldovei: privire din Ucraina*
16. Gelwieg Valentin (Klagenfurt, Austria), *Experiența conviețuirii etnice în Carintia din punctul de vedere al istoricului*
17. Marian Sturm (Klagenfurt, Austria), *O schiță istorică asupra stării grupurilor etnice și protecția minorităților în Carintia*
18. Igor Burkut (Cernăuți, Ucraina), *Tradiții regionale ale comunicării interetnice și perspectivele depășirii stereotipurilor etnice negative*
19. Vladislav Stepanov (Chișinău, Republica Moldova), *Probleme ale acceptării interetnice în societatea polietică a Moldovei*

20. Vladimir Fisanov (Cernăuți, Ukraine), *Polietnie versus naționalism în spațiul Euroregiunii „Prutul de Sus”: oare face să privim în oglinda integrării europene?*

Die Euroregion „Prutul de Sus“ (Oberprut) zwischen Gegenwart und Perspektiven. Randbemerkungen zu einem internationalen wissenschaftlichen Vortrag
Kurzfassung

Der Autor versucht in diesem Material den Charakter und die Perspektiven der Euroregion „Oberprut“ zu erklären und stellt einige kurzgefasste Daten über die besprochenen Probleme bei einer internationale wissenschaftlichen Conference vor, die dieser Term der regionalen Zusammenarbeit zwischen Rumänien, der Ukraine und der Republik Moldowa (Czernowitz, 8-9 Juni 2001) gewidmet war. Die Euroregionen sind Organismen der transfrontalieren Zusammenarbeit, juristisch sehr gut reglementiert zwischen zwei oder mehreren limitrofen Regionen die verschiedenen Staaten angehören. Diese Einheiten wurden in der Zwischenkriegszeitspanne in verschiedenen westeuropäischen Regionen gegründet, wo sie funktionierten und auch derzeit mit sehr guten Ergebnissen funktionieren. Die erste Euroregion in Europa wurden 1958 gegründet und umfasst die Gegenden an der deutsch-holländischen Grenze. Derzeit existieren in Europa ca. 30 Strukturen der transfrontalieren regionalen Zusammenarbeit. Die osteuropäischen Regionen sind eine nachfolgende Schöpfung des Umsturzes der kommunistischen Regierungsformen.

Im letzten Teil des Jahres 2000 verständigten sich Rumänien, die Ukraine und die Republik Moldowa zur Bildung einer transfrontalieren Organisation der Zusammenarbeit, genannt: „die Euroregion „Prutul de Sus“ („Oberprut“). Der Autor bedenkt, daß diese Organisation lebensfähiger ist als die „Karpatische Euroregion“, deren Bildung noch in den Jahren 1991-1992 zu realisieren versucht wurde, da letztere verbreitert war, wo die Gegenden Rumänien, die Ukraine, Ungarien, Polen und die Slowakai mitinbegriffen waren. Ihre Weite machte sie wenig0 ermöglichend für einige konkrete Aktionen zur Gesetzesharmonisierung und der wirksamen Realisierung der transfrontalieren Zusammenarbeit des wirtschaftlichen sozialen und kulturellen Typus. Die Euroregion „Oberprut“ hat eine viel kleinere Fläche und kann deshalb die aufgezählten Nachteile ausschalten. Wenn die wirtschaftlichen bürokratischen und gesetzgebenden Schwierigkeiten überschritten werden, kann diese Euroregion eine schöne Zukunft haben.

DIALOG INTIM CU CĂRȚILE

Ilie Rad, *Aron Pumnul* (1818-1866), Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2002, 340 pagini

Conf. univ. dr. Ilie Rad de la Facultatea de Științe Politice și Administrative, Catedra de Jurnalistică, de la Universitatea “Babes-Bolyai” din Cluj-Napoca – ni l-a restituit recent integral și magistral pe *Aron Pumnul* și opera sa – ca profesor, om politic, ziarist, istoric, istoric literar, filosof, animator și îndrumător al vieții culturale, din preajma, din timpul și după Revoluția de la 1848 – când, prigonit și urmărit de maghiari a fost silit să se refugieze în Bucovina, devenind fiu adoptiv al acesteia, ca și Ion Budai-Deleanu cu aproape jumătate de veac în urmă.

Readucerea lui Aron Pumnul și a operei sale în atenția generației de astăzi are o semnificație complexă, specială, în vâltoarea unor acțiuni epocale, cum a fost pregătirea și înfăptuirea revoluției de la 1848-1849 în acea “Primăvară a popoarelor”. În pofida fruntariilor arbitrar impuse de imperiile vecine, habsburgic, țarist și otoman, Aron Pumnul s-a implicat, a acționat cu toată energia și mijloacele care-i stăteau la îndemână în principalele centre cultural-politice din spațiul vechii Dacii – la Blaj, ca inițiator al Adunării Naționale din Duminica Tomii, la București, în calitate de comisar de propagandă pentru județul Râmnicul Sărat, apoi la Cernăuți, ca titular prin concurs al celei dintâi catedre de limba și literatura română și apostol al redeșteptării culturale a românilor bucovineni.

Admirat și venerat de câteva generații de elevi, la Blaj și la Cernăuți – elevi dintre care cel mai ilustru dintre ei, Mihai Eminescu îl definea drept “personificarea unui principiu, sufletul – nemuritor neapărat – care a dat consistență și conștiință națională maselor și a făcut din ele o națiune” – Aron Pumnul nu avea, până la această dată o monografie scrisă consistent și competent, iar peste toate nedreptățile îndurate atunci, mormântul său se află într-un teritoriu românesc, la Cernăuți, ieri sub habsburgi și sovietici, azi sub ucraineni, teritoriu care, într-un context istoric greu de explicat și de justificat în fața istoriei a fost oficial abandonat în granițele altui stat, de dragul unei iluzorii Fete Morgana, Casa Comună a Europei, în care niște pigmei politici au crezut că putem intra și sta cu căciula în mână, ca țăranul șerb și umil, în fața boierilor de odinioară.

De aceea, o monografie cât mai adevărată și detaliată, complexă și completă, închinată vieții și activității lui Aron Pumnul este nu numai un act cultural, un eveniment major pentru introducerea în circuitul științific național și internațional a operei lui Pumnul, înlesnind astfel cunoașterea mai veridică a unei epoci, a unei personalități, ci, totodată, și un mult așteptat act de dreptate pentru un om și o operă uitate pe nedrept, un om a cărui activitate rămâne o pildă pentru generațiile de azi și de mâine.

Pătrunzându-se de însemnătatea și actualitatea temei sale, abordând-o cu interes, pasiune, stăruință și perseverență, printr-o cercetare care s-a voit – și a reușit – să fie exhaustivă, Ilie Rad aduce în atenția cititorului – simplu iubitor al adevărului sau specialist în domeniile istoriei și filologiei – obârșia lui Aron Pumnul, mediul familial, anii de studii la Odorhei, Blaj, Cluj și Viena, activitatea ca profesor la Blaj (1846-1848), implicarea sa în convocarea Adunării din Duminica Tomii, redactarea, conținutul și caracterul progresist al Proclamației redactate și difuzate prin elevii săi în vederea participării transilvănenilor la istorica adunare din Duminica Tomii.

Pentru a-l putea înțelege și prețui cum se cuvine pe Aron Pumnul, autorul a cercetat și evaluat cu atenție și rigoare profesională scrierile acestui tribun, ideologia sa revoluționară, activitatea de ziarist, profesor și autor de manuale celebre – precum acea “carte de pionierat”, *Lepturariul* – concepția pedagogică, talentul scriitoricesc, vocația epistolară, preocupările ca

traducător și convingerile teologice, oferindu-ne probe ale gândirii sale printr-o îndrăzneță și utilă soluție modernă, de transcriere a textelor sale într-un limbaj actualizat, pe baza transcrierii fonetice interpretative.

Un capitol captivant și emoționant pentru iubitorii și slujitorii istoriei nefericitei și îndoliatei Bucovine este exilul în Bucovina – cu activitatea sa în fruntea catedrei de limba și literatura română din Cernăuți, fondarea bibliotecii gimnaziștilor din Cernăuți, implicarea în alegerile libere din Bucovina pentru dobândirea statutului de autonomie în 1861 și cu întreaga muncă de apostol al formării și forjării conștiințelor naționale în acest teritoriu, alături de Hurmuzăchești și ceilalți corifei ai mișcării naționale de-aici.

Ilie Rad corectează și completează o bună parte din informațiile știute despre Aron Pumnul și mai ales despre opera sa, pe care o analizează și evaluează sub toate fațetele posibile – și, uneori, chiar imposibile de justificat. Influența lui Pumnul asupra genialului său elev, Eminescu, este realizată și redimensionată din perspectiva celor mai recente argumentări.

Ultimele capitole ale cărții – care se referă la cei din urmă ani și moartea lui Aron Pumnul, constituirea Fundației care-i poartă numele, reflectarea personalității și activității în conștiința contemporanilor și urmașilor, cu precizarea, în final, a scrierilor lui Pumnul, a scrisorilor rămase de la dânsul, a referințelor critice și bibliografice, ca și a bibliografiei generale – sporesc caracterul științific al lucrării, ca un extraordinar instrument academic de lucru pentru specialiști. Principalele laturi ale activității lui Aron Pumnul, sunt bine documentate și atent fundamentate, cu multe aprecieri și concluzii proprii, elaborate și difuzate pentru prima oară.

Scrisă într-un stil antrenant, științific, fluent, în care vibrațiile inimii se îmbină cu luminile rațiunii spre a-l cuceri mai deplin pe cititor, lucrarea lui Ilie Rad ar putea, la o nouă ediție, să evite, după opinia noastră, prea marea fragmentare a activității lui Aron Pumnul, caracterul descriptiv al unor laturi, autorul trebuind să elucideze și să fundamenteze mai riguros așezarea și fixarea lui Pumnul în ierarhia de valori a epocii moderne, iar în cazul Bucovinei mai pe larg și mai nuanțat despre contextul istoric în care a acționat, imensele consecințe benefice, imediate și de durată, ale întregii sale activități de tribun al redeșteptării și multiplicării strădaniilor pentru pregătirea și înfăptuirea peste câteva decenii a Marii Uniri din 1918.

Mihai Iacobescu

Mihai Lazăr, *Realități fiscale din Țara Moldovei. Dări de cotitate în sfera economiei păstorești (secolul al XV-lea – mijlocul secolului al XVIII-lea)*, Iași, Editura Junimea, 2000, 265 p + 6 planșe*

Rod al unui îndelungat travaliu de documentare și interpretare circumscris unui domeniu atât de „arid” precum este cel al fiscalității, lucrarea de față constituie o operă importantă a istoriografiei românești din ultimele decenii. Demersul științific al autorului se concentrează asupra unui aspect fundamental al Evului Mediu românesc, deoarece „fiscalitatea a constituit în Evul Mediu mijlocul principal prin care statul și-a asigurat resursele materiale și financiare indispensabile funcționării structurilor sale” (p. 9).

Cartea supusă recenziei noastre conține o bogată *Listă de abrevieri* (p. 3-8), o *Introducere* pertinentă (p. 9-25), un *Excurs istoriografic* (p. 26-42), urmat de câteva capitole sugestive prin tematica lor: *Locul și rolul creșterii vitelor în economia Țării Moldovei în Evul*

* Lucrarea a fost distinsă cu Premiul Fundației Culturale a Bucovinei, pe anul 2000.

Mediu (p. 43-104), *Evoluția sistemului de impunere cu privire specială la domeniul economiei animaliere* (p. 105-118), *Desetina (gorștina) de porci* (p. 119-136), *Gorștina de oi* (p. 137-156), *Sulgiul și ialovița* (p. 157-168), *Folăritul* (p. 169-182), *Văcăritul, Alămul, Cornăritul și Cunița* (p. 183-202), *Prelevări fiscale din produse păstorești* (p. 203-216). *Concluzii* (p. 217-226), *Bibliografia selectivă* (p. 227-256), *Indice de nume și materii* (p. 257-265), la care se adaugă șase planșe conținând date utile specialiștilor, extrase din *Sămile Vistieriei Moldovei* din 1783, 1784, 1786, întregesc armonios demersul științific al autorului. Menționăm faptul că acest demers a fost pregătit prin publicarea anterioară a 27 articole și studii consacrate fiscalității medievale moldovenești (vezi lista acestora la p. 236-237).

Introducerea și capitolele lucrării recenzate aici conțin foarte multe informații și, de aceea, s-ar putea efectua numai cu mare greutate o recenzie amănunțită. De aceea, din rațiuni ce țin de fluența expunerii și economisirea spațiului tipografic, vom oferi cititorului doar o scurtă descriere a conținutului capitolelor, însoțită de niște „mostre” semnificative din gândirea autorului sucevean, lăsându-i astfel cititorului plăcerea de a citi integral lucrarea și de a descoperi mecanismele de gândire ale creatorului acesteia.

În *Introducere*, autorul justifică și delimitează precis obiectul de studiu al cărții sale. „Dată fiind complexitatea problematicii, pentru a da consistență studiului, am circumscris demersul nostru științific *dărilor de cotitate*, care formează un segment distinct în ansamblul obligațiilor fiscale ale crescătorilor de vite” (p. 11). Lectura acestei cărți ne demonstrează că M. Lazăr reușește să analizeze *con brio* aceste dări de cotitate, oferind sugestii și interpretări personale, reușind să-și îndeplinească astfel obiectivul programatic enunțat în *Introducere*. În continuare, analizând cauzele penuriei de informații din domeniul istoriei sistemului fiscal medieval românesc, universitarul sucevean conchide că, pe de o parte, sistemul de impozitare colectiv (*cisla*) și răspunderea colectivă a contribuabililor „nu a necesitat operațiuni de evidență statistică riguroase” (p. 14). Pe de altă parte, „puținele catastrofe, catagrafii, condici și sămi ale vistieriei ce se mai păstrează în depozitele instituțiilor arhivistice se caracterizează prin discontinuitate temporală și surprind numai anumite aspecte și momente ale politicii fiscale” (p. 15). Partea a doua a *Introducerii* continuă cu prezentarea principalelor categorii de surse documentare ale lucrării (catastrofe, catagrafii, *sămi*, cronici interne, relatări ale călătorilor străini) și a principalelor ediții disponibile ale acestora (p. 15-25).

Analiza propriu-zisă a acestor izvoare editate și inedite este efectuată în capitolul I (*Excurs istoriografic*), capitol în care sunt analizate și realizările istoriografice din acest domeniu, începând cu ultimul sfert al secolului al XIX-lea și terminând cu aparițiile recente (p. 26-41). Sunt analizate mai amănunțit contribuțiile științifice semnate de istoricii „clasici”, A.D. Xenopol, N. Iorga, C.C. Giurescu, P.P. Panaitescu. La finalul acestui capitol, autorul emite interesante aprecieri cu privire la necesitatea efectuării unor cercetări interdisciplinare în domeniul fiscalității, arătând totodată că „se resimte încă acut lipsa unor studii mai ample pentru anumite obligații fiscale. Numai odată cu aprofundarea componentelor structurale ale sistemului fiscal, se va putea trece la elaborarea unui studiu monografic complex, atât de necesar pentru cunoașterea temeinică a statului feudal și a funcțiilor sale” (p. 31).

În prima parte a capitolului al II-lea, cel mai întins capitol al lucrării, sunt analizate și emendate critic informațiile despre creșterea vitelor în Moldova medievală, oferite de cronicari. Mai întâi autorul face o interesantă constatare, ce ține de domeniul mentalităților medievale, constatare pe care o redăm în cele ce urmează. „Proveniți, de regulă, din rândul categoriilor sociale privilegiate, ce manifestau reticență față de activitățile direct productive, ei au îmbrățișat subiecte mai «rafinat», care «meritau», în ochii contemporanilor, o consemnare specială în scris. Când își găseau totuși locul în cronici, informațiile despre îndeletnicirile economice erau prezentate foarte sumar, fiind subordonate, de obicei, aspectelor politico-militare și religioase” (p. 43).

În continuarea expunerii, informațiile referitoare la creșterea animalelor conținute în scrierile lui Gr. Ureche, Miron Costin, I. Neculce și D. Cantemir sunt analizate, comparate cu

informațiile oferite de documentele interne și de relatările călătorilor străini și emendate critic. Analizând un pasaj din cronica lui Gr. Ureche, autorul conchide că, acesta, „povestindu-ne legenda descălecatului lui Dragoș și al vitejilor săi, ne înfățișează, de fapt, complexul proces al transhumanței oierilor ardeleni care, în căutare de pășuni, au cutreierat «drumurile de supt munte» ale Moldovei... Episodul, ca atare, ilustrează o realitate economică străveche – permanența legăturilor dintre populația românească de pe ambele versante ale Carpaților Orientali” (p. 44). Se arată apoi că „spre deosebire de călătorii străini care au rămas impresionați de mulțimea vitelor de orice fel, cronicarii moldoveni, obișnuiți cu această realitate, o trec, de cele mai multe ori, sub tăcere, prezentându-ne doar aspectele mai semnificative” (p. 45). Profesorul sucevean analizează apoi o afirmație a lui D. Cantemir, potrivit căruia în zonele de șes ale Moldovei, în special cele de la Nistru, creșteau – comparativ cu alte regiuni – mai puține oi, apreciind că „socotelile privind gorștina oilor arată, dimpotrivă, că aceste ținuturi erau dintre cele mai bogate în oi” (p. 45). De asemenea, o altă opinie a învățatului domnitor este socotită ca fiind neconformă cu realitatea. D. Cantemir arăta că, anual, moldovenii trimiteau spre Constantinopol peste 60.000 oi. M. Lazăr conchide că această cifră este „inferioară datelor conținute de documentele interne, cronicile turcești și descrierile călătorilor străini” (p. 47).

În partea a doua acestui capitol sunt analizate opiniile călătorilor străini relative la creșterea vitelor în Moldova medievală. Se conchide că, potrivit aprecierilor acestor călători, „cea mai mare parte a teritoriului Moldovei era acoperită de păduri, pășuni naturale și fânețe, în timp ce pământul arabil era restrâns ca suprafață și situat mai ales în zonele din centrul și sud-estul țării” (p. 54), realitate confirmată inclusiv de călătorii străini dintr-o epocă mai târzie (sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, vezi p. 55). Acești călători remarcă calitatea unor rase de vite din Moldova: „erau vestite *vitele albe*, robuste și nepretențioase la condițiile de climă și de hrană, precum și cele *sure*, mari și frumoase (p. 56). Este citată și mărturia lui Robert Bargrave din anul 1652, potrivit căruia „numărul și calitatea cailor” existenți atunci în Iași întrecea „cu mult pe cei ai ducelui Florenței sau ai regelui Angliei” (p. 57). Autorul face unele considerații interesante despre calitatea cailor moldovenești, arătând că, uneori, oile și caii erau mărfuri prohibite la export de către turci, în vreme ce comerțul cu porci și boi a rămas în continuare liber (p. 57). Brânzeturile și pastrama din Moldova erau mărfuri deosebit de apreciate pe piața externă. Într-o notă de subsol, autorul ne oferă o informație surprinzătoare: „Evlia Celebi pomeneste de breasla pastramagiilor de vite din Istanbul. Cei mai mulți dintre membrii acestei bresle erau «gheauri, valahi și moldoveni» (p. 61, nota 54).

Relativ la aparatul critic al lucrării, se cuvine menționa faptul că notele de subsol conțin de cele mai multe ori o cantitate neobișnuită de informații, complementare celor din textul propriu-zis, informații care altminteri ar fi îngreunat și lungit considerabil textul propriu-zis al lucrării. Apreciind strădania autorului de a „decongestiona” textul și de a-l face astfel mai ușor accesibil, sugerăm, totodată, cititorului de specialitate de a parcurge cu atenție notele din aparatul critic pentru a-și forma o imagine completă asupra lucrării. Menționăm că, uneori, etimologia și evoluția semantică a unor termeni medievali sunt analizate tot în notele de subsol.

Ultima parte a capitolului al II-lea reprezintă, fără îndoială, cea mai valoroasă contribuție a autorului la metodologia de cercetare a economiei păstorești și fiscalității din Moldova medievală. Această metodologie este schițată pe parcursul a nu mai puțin de șase secțiuni: *Contribuții istoriografice* (p. 65-84), *Contribuții geografice* (p. 84-87), *Contribuții sociologice* (p. 87-88), *Contribuții filologice* (p. 89-90), *Perspective ale cercetării interdisciplinare* (p. 91-93).

În secțiunea intitulată *Contribuții istoriografice* sunt trecute în revistă și analizate principalele concepții referitoare la ponderea creșterii animalelor în economia feudală a Moldovei, autorul subliniind lipsa unei cercetări multi și interdisciplinare. Astfel, se apreciază că „... nu a fost înțeles imperativul cercetării inter și multidisciplinare, rezultatele științifice exprimând puncte de vedere unilaterale, adesea contradictorii. În atare condiții, nu este de mirare că nu s-a putut ajunge la înțelegerea unei viziuni coerente asupra rolului și locului creșterii

animalelor în ansamblul economiei feudale” (p. 67). Istoricul sucevean arată că în deceniul al șaselea al secolului nostru în istoriografia română se impusese ideea că în Evul Mediu cultura plantelor predomina asupra creșterii animalelor și că, ulterior, această teză a suferit ulterior considerabile modificări. (p. 68). Sunt subliniate realizările notabile ale medievștilor din Chișinău care, în perioada postbelică, au reușit „zonarea geografică a îndeletnicirilor agricole și prezentarea caracteristicilor esențiale ale economiei zootehnice” (p. 72).

Secțiunea *Contribuții geografice* prezintă succint caracterul cercetărilor întreprinse de geografi cu privire la caracterul economiei animaliere din Moldova medievală. Autorul conchide că „cercetări de amploare diferită, cu caracter geografico-economic privind creșterea vitelor, în general, și a păstoritului, în special, s-au întreprins atât la nivelul marilor unități de relief, cât și în cuprinsul unor subunități geografice mai mici, bine individualizate teritorial și economic” (p. 85). Secțiunea *Contribuții etnografice* analizează păreriile unor reprezentanți ca N. Dunăre, Romulus Vuia, Ion Vlăduțiu, Valer Butură ș.a., relative la creșterea animalelor în Moldova medievală (p. 86-87).

În *Contribuții sociologice* este analizată destul de amănunțit concepția lui Henri H. Stahl cu privire la economia păstoriească a Moldovei feudale din celebra sa carte, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești* (vol. 1-3) și amintită concepția lui Traian Herseni ce identifica trei tipuri de păstorie la români: sedentar, tranzitiv (transhumant) și semi-nomad (p. 87-88). Se cuvine să remarcăm faptul că ideile lui Henri H. Stahl și-au găsit puțini susținători în rândurile istoricilor. Secțiunea *Contribuții filologice* trece în revistă ideile unor filosofi și istorici reputați relative la evoluția terminologiei păstoriești la români, un paragraf special fiind consacrat monografiei lui Ion Popescu-Sireteanu, *Contribuții la cercetarea terminologiei păstoriești din limba română* (p. 90).

Ultima secțiune a acestui capitol, *Perspective ale cercetării interdisciplinare*, reprezintă un veritabil diagnostic al stadiului în care a ajuns cercetarea interdisciplinară a economiei păstoriești din Evul Mediu românesc. Pentru început, autorul trece în revistă pe autorii de contribuții științifice, scrise în spirit interdisciplinar, arondați sferei de cercetare a acestei cărți. „Au existat și încercări de abordare mai largă, de factură interdisciplinară, dar în mod obișnuit acestea s-au limitat la domenii restrânse: lingvistică – folclor – etnografie (Bogdan Petriceicu Hasdeu, Ovid Densusianu, Ion Diaconu, Octavian Buhociu); etnografie – sociologie (Traian Herseni, Paul Simionescu, Nicolae Dunăre); geografie – etnografie – istorie (Simion Mehedinți, George Vâlsan, Ion Conea, Ion Donat); sociologie – istorie (Henri H. Stahl); etnografie – istorie (Ion Vlăduțiu, Valer Butură, Corneliu Bucur, Gheorghe Iordache) ... Spiritul abordării inter și multidisciplinare este promovat și susținut mai ales cu prilejul dezbaterilor prilejuite de simpozioanele de istorie și retrologie agrară a României, al căror mentor este (între timp a trecut în neființă, nota ns) distinsul cercetător Eugen Mewes” (p. 91). Se concluzionează că datorită „stadiului descurajator” în care se află cercetările despre anumite localități, microzone și zone, nu poate fi întocmită în prezent o istorie (viabilă, nota ns.) a agriculturii din provinciile istorice sau din întreg spațiul românesc, „pretențiile de acest gen fiind fără îndoială utopice” (p. 92). În continuare, autorul emite o serie de considerații privind unele aspecte negative ale cercetării inter și multidisciplinare. Aceste considerații, împreună cu mai sus-amintita listă a cercetătorilor cu contribuții științifice interdisciplinare, sunt deosebit de utile cititorului, constituindu-se într-un punct de rezistență al lucrării. În continuare, redăm câteva considerații ale autorului privind stadiul cercetărilor interdisciplinare în domeniul economiei păstoriești din Moldova medievală. Astfel, se subliniază că „cercetarea economiei păstoriești nu a fost înfăptuită în mod unitar, iar factorului geografic nu i s-a acordat atenția cuvenită” (p. 92), că cercetătorii de formație istorică circumscriu noțiunii de agricultură doar domeniul cultivării plantelor deși, în mod obișnuit, această noțiune subsumează și creșterea animalelor (p. 93). În final, istoricul sucevean consideră că „insuficient a fost abordată până în prezent problematica direcției comerciale a economiei zootehnice” (p. 93) și că impedimentele și minusurile de cercetare au contribuit la întârzierea elaborării unor „studii cuprinzătoare dedicate creșterii animalelor în epoca medievală” (p. 93).

Cu toate aspectele negative semnalate, această secțiune se constituie într-o susținută pledoarie a autorului în vederea cercetării inter și multidisciplinare.

Capitolul al treilea, *Evoluția sistemului de impunere cu privire specială la domeniul economiei păstorești* este o reușită prezentare și analiză a evoluției sistemului de impunere în domeniul economiei păstorești din Moldova medievală. În introducerea acestui capitol sunt sugerate influențele vechi slave, cumano-pecenege, tătare, poloneze, bizantine și slave sud-dunărene asupra sistemului de impozitare din întreg spațiul românesc (p. 105-106). Ulterior este prezentată succint importanța dreptului superior de stăpânire a domnitorului asupra pământului întregii țări – *dominium eminens* – și a instituției vistieriei în conturarea unui sistem coerent de impozite în spațiul românesc (p. 106-108) și, în special, în Moldova medievală (p. 108-110). Ultima parte a acestui studiu este în general destinată creării unui cadru de analiză generală a dărilor pe animale din Moldova feudală. Totodată, este prezentată agravarea exploatații fiscale în Moldova, datorită ingerințelor puterii suzerane, Imperiul Otoman. Pentru a sugera cititorului măsura acestei exploatați, oferim cititorului un pasaj semnificativ. „Pe măsura accentuării dependenței față de Imperiul Otoman au fost supuse impozitării, practic, toate *veniturile*, precum și *sursele de venituri*, Vistieria și agenții fiscalului nefăcând distincție între acestea. Astfel, în domeniul creșterii oilor s-au practicat, concomitent, trei tipuri de impuneri: pe *efectivele de oi*, pe *stâne* și pe *produsele păstorești*. Pe ansamblu, crescătorii de oi trebuiau să suporte într-un an nu mai puțin de opt dări de cotitate: *gorștină*, *sulgiu*, *unt*, *seu*, *piei*, *folărit*, *pielicele* și *cașcaval* (p. 111). Analiza amănunțită a sistemului de impunere din domeniul economiei păstorești se desfășoară pe parcursul capitolelor IV-IX, enunțate la începutul prezentei recenzii, capitole ce poartă numele dărilor de cotitate pe animale percepute în Moldova medievală.

Capitolele consacrate studiului dărilor de cotitate au o structură unitară. În primul rând, autorul ne oferă o explicație etimologică a cuvintelor cu care erau denumite dările de cotitate studiate, precizându-se și data (sau perioada) primei lor consemnări documentare. În al doilea rând, sunt prezentate modul de impunere, categoriile de slujbași care strângeau darea respectivă și evoluția cuantumului ei în timp. În finalul capitolului sunt prezentate persoanele juridice (mai ales mănăstirile “închinat” la muntele Athos) și fizice care beneficiau de scutirea de o anumită dare. În cele ce urmează vom oferi cititorului câteva considerații etimologice și cronologice ale profesorului sucevean, legate de dările de cotitate.

Astfel, termenul *gorștină* ar deriva din slavul *gosti* (oaspete), derivat la rândul lui din latinul *hostes* (p. 138). Nu se propune în text o etimologie precisă pentru “gorștină”, autorul mulțumindu-se să citeze în notele de subsol pe acei autori care atribuie acestui termen o origine slavă. Gorștina în porci este consemnată documentar pentru prima dată într-un act din 11 martie 1446, emis de Ștefan al II-lea, iar gorștina în oi este consemnată documentar abia la sfârșitul secolului al XVI-lea, prin anii 1521/1523 (p. 139). *Sulgiul* era o dare destinată la început să aprovizioneze cu carne bucătăria domnească. Potrivit opiniei lui C.C. Giurescu și Dinu C. Giurescu acest cuvânt ar fi de origine tătară, desemnând o “dare ce se plătea pe carnea vitelor tăiate” (p. 161, nota 3). Darea este atestată documentar abia la sfârșitul secolului al XVI-lea (20 iulie 1586), deși dregătoria de *sulger* apare într-un document din 1456 (p. 157-158). *Ialovița* este o dare atestată încă din vremea lui Ștefan cel Mare. Pe atunci acest cuvânt avea sensul comun de “vacă de negoț” (p. 165). În ceea ce privește originea termenului *folărit*, autorul conchide că acesta derivă din cuvintele “foi”, “foale”, având inițial sensul de “sac de piele”, “burduf” (p. 170).

Folăritul a dobândit ulterior două accepțiuni distincte: dare pe stâne prelevată în burdufuri de brânză; dare globală pe stâne, prelevată din mai multe produse. Darea cu acest nume este consemnată (cu siguranță) într-un catastif din 1762 (p. 169). *Văcăritul* a reprezentat cea mai spoliitoare dare din perioada Evului Mediu românesc (“rană fără leac ce se chiamă lepra sau fistula în pânțece” – Ion Neculce), impusă pentru prima dată în Moldova de Constantin Duca, în prima sa domnie. Există cercetători care plasează momentul impunerii văcăritului în vremea lui Gh. Duca sau Antioh Cantemir (p. 184, p. 191, nota 9). Văcăritul plătit de tătarii

așezați în Moldova se numea *alâm*, fiind instituit în a treia domnie a lui Mihail Racoviță (p. 188). *Cornăritul* a fost introdus în a doua domnie a lui Antioh Cantemir (1705-1707), desemnând o dare percepută pentru fiecare bou de negoț, independent de taxa vamală (p. 189). *Cunița* a reprezentat o dare asemănătoare văcăritului (“văcăritul de vară”), consemnată cu acest termen în deceniul al treilea al secolului XVIII (p. 197), fiind plătită și de proprietarii de vite poloni și turci (p. 198). În ceea ce privește prelevările de produse păstorești, o dare specială pe producția de unt este menționată în Moldova pentru prima dată într-un *izvod* din 26 iulie 1616 (p. 203), o alta pe producția de seu (“său domnesc” – 1621, “său împărătesc” – 1623, p. 209) și, în sfârșit, o dare specială pe producția de piei în 1627 (p. 213). Capitolele consacrate dărilor de cotitate din sfera economiei păstorești impresionează prin formă și stil, prin analiză și claritate.

Concluziile (traduse și în limba franceză, p. 222-226) subliniază încă o dată carențele ce există în domeniul studiilor de istorie fiscală (p. 217), postulează necesitatea adâncirii cercetării multi și pluridisciplinare în acest domeniu (p. 217-218) și menționează o serie de autori cu idei valoroase în domeniul istoriei fiscalității moldovenești, ale căror idei au fost luate în considerare de către autor (p. 219). În continuare se arată faptul că “sistemul fiscal al Țării Moldovei a cunoscut două etape distincte, având drept element de demarcație momentul instaurării hegemoniei otomane” (p. 219), când dările au devenit excesiv de apăsătoare. Autorul conchide că dările din Moldova medievală se ridicau la circa 15% din “produsul brut realizat de populație”, în vreme ce, potrivit studiilor realizate la scară universală, nivelul normal ar fi trebuit să fie de doar 5% (p. 220).

La sfârșitul acestei recenzii, câteva aprecieri se impun cu necesitate. Ne permitem să sugerăm autorului adâncirea, în limita documentației existente, a cercetărilor legate de dările de cotitate din sfera economiei păstorești la nivel zonal pentru a putea, eventual, stabili situația efectivelor de animale și starea financiară a locuitorilor din diferitele părți ale Moldovei. O serie de micromonografii zonale de acest gen (exemplul a fost oferit mai demult de celebra “Școală a Analelor”), realizate inclusiv prin coordonarea unor teme de licență, nu ar putea decât să ajute la progresul cercetării istorice. Fără îndoială, lucrarea profesorului sucevean reprezintă o contribuție perenă într-un domeniu arid din punct de vedere informațional și puțin spectaculos din punct de vedere tematic.

Florin Pintescu

Gheorghe Dumitroaia, *Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu, Piatra Neamț, 2000, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, VII, 335 pagini, 115 figuri, 1 tabel, 6 hărți incluse în text.*

Sub egida *Centrului Internațional de Cercetare a Culturii Cucuteni*, în condiții editoriale deosebite, a văzut lumina tiparului, de curând, lucrarea d-lui dr. Gheorghe Dumitroaia, directorul Complexului Muzeal Piatra Neamț, recunoscut prin deosebita stăruință cu care cercetează vestigiile pre- și protoistorice ale județului Neamț și nu numai.

Volumul, pe care în continuare îl vom trece în revistă, prezintă un interes științific aparte, întrucât se constituie, practic, în prima sinteză, după cum afirmă autorul încă din *Introducere* (p. 9-12), privind culturile arheologice care s-au succedat pe mai bine de un mileniu în jumătatea nordică a Moldovei, fiind vorba despre perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului și despre primele două perioade ale epocii bronzului (mijl. mil. III – sec. XVI î. Chr.).

Abrevierile (p. 13-14) sunt continuate de cap. I, *Cadrul fizico-geografic* (p. 15-18), amplu și bine documentat, din care ies în evidență caracteristicile geomorfologice și bio-pedo-climatice prielnice, care au permis dezvoltarea unei vieți milenare în jumătatea nordică a Moldovei, spațiu pe care autorul îl analizează din punct de vedere istoric.

Cap. al II-lea, *Preliminarii* (p. 19-21), se constituie într-o concisă conturare a principalelor trăsături ale civilizației cucuteniene, care a precedat direct comunitățile perioadei de tranziție, punctându-se realizările materiale și spirituale și stadiul preurban de dezvoltare a purtătorilor acestei culturi. Este, de asemenea, discutată și problematica ceramicii “C”, fiind citate, în acest sens, opiniile cercetătorilor care s-au ocupat de studiul acesteia, autorul arătând că încă din timpul eneoliticului dezvoltat apar, în teritoriul est-carpatic, elemente alogene stepice în arealul stăpânit de purtătorii culturii Cucuteni.

Cap. al III-lea, *Perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului* (p. 22-100), include subcapitolele *Cultura Horodiștea-Erbiceni* (p. 23-68), *Cultura amforelor sferice* (p. 68-81) și *Descoperiri cu caracter mixt* (p. 82-100), în cadrul acestuia din urmă fiind prezentate *Grupul cultural Suceava* (p. 82-84) și *Topoare de silex* (p. 84-100).

Efectuând o analiză a descoperirilor aparținând culturii Horodiștea-Erbiceni la răsărit de Carpați, Gheorghe Dumitroaia subliniază importanța și rolul avut de investigațiile de suprafață și sistematice în Podișul Moldovei, în conturarea arealului ocupat de purtătorii acestei culturi, definiția pe baza săpăturilor sistematice mai vechi de la Horodiștea – *Dealul Mălăiește* (Horărensiu Dumitrescu, Marin Dinu) și Erbiceni – *Dealul Sărăturilor* (Marin Dinu). Cercetările întreprinse recent la Suceava – Sf. Ilie (Ion Mares) și Cârnicieni – *Pe Coastă* (Ruxandra-Maxim Alaiba), corelate cu cele de la Gordinești – Basarabia (V. A. Dergacev, Ruxandra-Maxim Alaiba) și din alte localități din Republica Moldova și Ucraina, contribuie la îmbogățirea informațiilor referitoare la stratigrafia verticală, orizontală, repertoriul ceramic, paleofaună, cronologie sau datare. Cunoscând două etape în evoluția sa (Horodiștea I-Erbiceni I și Horodiștea II-Erbiceni II), cultura Horodiștea-Erbiceni își are începuturile după faza Cucuteni B 2, sfârșind atunci când – potrivit autorului – în spațiul est-carpatic își fac simțită prezența purtătorii culturii Jamnaia, așadar în pragul bronzului timpuriu, la

nivelul orizontului Glina III-Schneckenberg – Monteoru I C₄. Deosebit de relevante sunt datele radiocarbon pe baza cărora s-a stabilit evoluția culturii, între 2700/2600-2300 b.c.

Paralel, în interiorul arealului ocupat de purtătorii culturii Horodiștea-Erbiceni, au evoluat comunitățile culturii amforelor sferice, documentate în principal pe baza mormintelor în cutii de piatră (ciste). În evoluția sa, cultura amforelor sferice a fost parțial contemporană cu comunitățile Horodiștea-Erbiceni și, pe baza datelor de care dispun specialiștii, a fost încadrată în perioada 2700/2600-2300/2200 b.c.

În continuare autorul se referă la descoperirile din necropola plană de incinerare de la Suceava – *Parcul Cetății*, a fost definit, recent, de dr. Nicolae Ursulescu, grupul cultural Suceava, care, cronologic, corespunde primei secvențe a culturii Horodiștea-Erbiceni, materialele ceramice identificate în necropolă prezentând un amestec unic de elemente de tip Gorodsk și amfore sferice.

În ceea ce privește descoperirile de topoare de silex din teritoriul est-carpatic, autorul, parcurgând detaliat întreaga problematică, reușește să carteze 400 de descoperiri, în marea majoritate a cazurilor fără loc de descoperire. Trăgându-se concluziile de rigoare, arată că, în opinia sa, aceste topoare au fost utilizate doar în mediul culturilor Horodiștea-Erbiceni și amforelor sferice.

În continuare, cap. al IV-lea, *Bronzul timpuriu* (p. 101-126) este structurat astfel: *Morminte cu ocră de tip Jamnaia* (102-116), *Morminte ale culturii Catacombelor* (p. 116-122) și *Alte descoperiri* (p. 122-126).

Atât monumentele de tip Jamnaia cât și cele aparținând culturii catacombelor, minuțios descrise, sunt incluse în bronzul timpuriu de marea majoritate a specialiștilor și corespund, cronologic, sec. XXIII-XX, respectiv sec. XIX-XVIII/XVII î. H. Ambele culturi beneficiază de un istoric al cercetărilor și un corpus alcătuit cu acribie, remarcându-se însă lipsa de date radiocarbon pentru cultura catacombelor de pe teritoriul țării noastre. În categoria *Alte descoperiri* sunt incluse materiale arheologice care nu pot fi atribuite culturilor Jamnaia sau catacombelor, materiale care aparțin unui orizont corespunzător culturilor Foltești II – Glina III-Schneckenberg A. Sunt amintite așezările de la Izvoare, Dolhești Mari, Uricani, Târpești precum și mormintele de înhumare în cutie de piatră de la Gârceni sau necropola plană de înhumare de la Suceava – *Dealul Zamca*. Alături de acestea sunt trecute în revistă obiecte din piatră de genul sceptrelor sferoidale și cruciforme care aparțin, probabil, unor comunități stepice precum și piese metalice, între care remarcăm toporul-pănă de la Târpești și două topoare aparținând tipului Baniabic descoperite la Rotunda¹ – Suceava și Rădeni – Neamț.

Deosebit de important este cap. al V-lea, *Bronzul mijlociu*, care cuprinde *Descoperiri tip Komarov-Costișa* (p. 127-156). Deși cunoscută pe teritoriul țării noastre de aproape patru decenii, pe baza cercetărilor din așezarea eponimă de la Costișa – județul Neamț, și nu a beneficiat, deocamdată, de o monografie, cultura Costișa este relativ bine cunoscută la răsărit de Carpați, îndeosebi datorită cercetărilor întreprinse recent de dr. Gheorghe Dumitroaia la Lunca – județul Neamț. Acest capitol este deosebit de interesant, descoperirile din așezarea de la Lunca fiind surprinse în lumina unui corpus de peste 50 de astfel de puncte din zona est-carpatică. Sunt menționate descoperirile funerare de tip Komarov-Costișa de la Hârtop – (mormânt plan de incinerare în cutie de piatră), Șerbănești – (mormânt de incinerare în marginea unui tumul – acesta cu rezerva de rigoare) sau Horodnicul de Jos – (necropolă tumulară birituală), toate din cuprinsul județului Suceava, la care putem adăuga recente descoperiri din necropola tumulară de la Adâncata – *Imaș* (județul Suceava) unde au fost cercetați doi tumuli, din care unul cu ring și construcție centrală din piatră².

Cap. al VI-lea, *Concluzii* (p. 157-161) surprinde principalele caracteristici ale perioadei de tranziție și primelor două perioade ale epocii bronzului în spațiul studiat, autorul, racordând descoperirile de pe teritoriul României cu cele din regiunile istorice adiacente, subliniază, în același timp, stadiul lacunar al cercetării arheologice în regiunea mai sus amintită. Concluziile sunt urmate

de rezumatul în franceză al lucrării (p. 162-181), legenda figurilor de asemenea în limba franceză (p. 182-185), bibliografie (p. 186-212), ilustrații (p. 213-323), tabelul sincronismelor (p. 324) și indice general (p. 325-335).

Parcurgând paginile lucrării d-lui dr. Gheorghe Dumitroaia, specialiștii vor descoperi, pe lângă informațiile mai vechi, adunate și prelucrate cu migală, rezultatele cercetărilor recente, cum este cazul așezării pluristratificate de la Lunca (județul Neamț), precum și noi puncte de vedere, bine argumentate de către autor și susținute arheologic. În sfârșit, am dori să precizăm – în legătură cu unele informații din cap. III – faptul că în colecțiile Muzeului Național al Bucovinei - Suceava se află peste 100 de topoare din silex, în marea lor majoritate fără loc de descoperire, dar și că fragmentele ceramice aparținând culturii amforelor sferice despre care se vorbește la p. 73 (punctul 9) nu provin de pe teritoriul localității Liteni (comuna Moara, județul Suceava) acestea fiind descoperite în urmă cu aproape treizeci de ani în urmă în zona vetrei satului Groapa Vlădichii (comuna Moara)³ (cf. E.I. Emandi, *Cercetări arheologice în bazinul superior al Șomuzului Mare*, lucrare de diplomă, p. 24 și pl. 42/1-2). Totodată, cel puțin în ceea ce privește județul Suceava, teza conform căreia la vest de Siret comunități horodiștene nu pătrund pregnant într-un areal dominat de purtătorii culturii amforelor sferice pare să fie infirmată. Referitor la fragmentele ceramice din așezarea de la Fetești – *Schit* (județul Suceava), (cap. V, p. 133, punctul 22), atribuite complexului Costișa-Komarow, precizăm că în cele două campanii de cercetări sistematice – din anii 2000 și 2001, pe o suprafață de peste 150 mp – nu au fost descoperite fragmente ceramice din bronzul mijlociu⁴, fapt confirmat și de cercetările de suprafață întreprinse în zonă.

Literatura arheologică s-a îmbogățit cu o contribuție importantă, care umple un gol istoriografic, pe lângă materialele din cercetările mai vechi, deseori reinterpretate, regăsindu-se numeroase informații inedite, care sunt, în sfârșit, la îndemâna cercetătorilor epocii bronzului românesc. Având la bază o bogată și diversă documentare, lucrarea d-lui Gheorghe Dumitroaia: *Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, se constituie nu numai în prima sinteză referitoare la perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului și primele două perioade ale epocii bronzului din spațiul de la răsărit de Carpați, ci și într-un punct de plecare pentru lămurirea și definirea mai clară a culturilor est-carpătice din sec. XXIII-XV î. H.

NOTE

1. Bogdan Niculică, Ilie Cojocaru, *Noi date cu privire la un topor de aramă aparținând epocii bronzului, din colecțiile Muzeului Național al Bucovinei, recent publicat, în Suceava, XXV-XXVI, 1999-2000*, sub tipar.
2. Bogdan Niculică, Ion Mareș, Dumitru Boghian, Sorin Ignătescu, *Date preliminare referitoare la cercetările din necropola aparținând epocii bronzului de la Adâncata - "Imaș", județul Suceava*, Simpozionul Național Bucovina – *File de Istorie*, Suceava, 28-29 noiembrie 2001.
3. Bogdan Niculică, Sorin Ignătescu, Dumitru Boghian, *Recunoașteri arheologice în Podișul Sucevei*, în *Codrul Cosminului*, nr. 5(15)/1999, p. 40 și fig. VI/1-2.
4. Dumitru Boghian, Ion Mareș, Bogdan Niculică, *Fetești, com. Adâncata, jud. Suceava. Punct: La Schit*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2000*, a XXXV-a sesiune națională de rapoarte arheologice, Suceava, 23-27 mai 2001.

Bogdan Niculică

LESLEY and ROY ADKINS, *An introduction to archaeology*, Grange Books, London, 1989, (această ediție a fost tipărită în 1996 în China by Leefung Asco Printers Ltd), 128 p.

Lucrările teoretice privind arheologia au rolul deosebit în societatea contemporană de a oferi celor interesați posibilitatea de a se informa asupra acestui domeniu mai puțin cunoscut publicului larg, și, de ce nu, a sprijini în acest fel cercetarea arheologică în sine prin crearea unui curent favorabil în cadrul opiniei publice. În afară de aceste aspecte, lucrarea de față constituie și o sinteză completă cu privire la arheologie în general și la arheologia britanică în special, motive pentru care este demnă și de interesul specialiștilor.

Autorii, după cum putem citi pe supracopertă, au publicat lucrări numeroase privind arheologia generală și britanică, printre care "A Thesaurus of British Archaeology" și "Archaeological Illustration" fiind: Lesley Adkins doctor în arheologie, istorie veche și limbă latină, iar Roy Adkins doctor în arheologie.

Capitolul întâi, „Ce este arheologia?”, (paginile 7 – 19), este structurat pe subcapitole în care sunt dezbătute principalele probleme ce privesc știința arheologică. În primul subcapitol „Înțelesul arheologiei” autorii definesc această știință și raporturile sale cu istoria și cu alte științe din domeniul umanist sau realist. Subcapitolul „Începutul arheologiei” intenționează să ofere o imagine asupra evoluției interesului pentru arheologie și a manifestărilor practice legate de obiectivele arheologice. Trecând în revistă preocupări ale unor cărturari și topografi medievali sau a unor arheologi moderni, insistă din păcate mai mult pe dezvoltarea arheologiei în Marea Britanie, neglijând manifestările contemporane din alte țări europene. Problematika personalului autorizat să se ocupe de cercetarea arheologică, este abordată în subcapitolul „Cine face arheologie?” în care autorii oferă imaginea organizării cercetării arheologice în Marea Britanie comparativ cu situația din alte țări ale lumii asupra cărora nu insistă, probabil și din lipsă de informații. Cum pentru public scopurile practicării arheologiei pot fi uneori insuficient înțelese, acestea sunt expuse pe scurt de autori în subcapitolul „De ce se face arheologie?”. Prin eliminarea unor concepții greșite despre trecut, dintre care autorii dau câteva exemple, arheologia și-a dovedit rolul deosebit de important pe care îl are în reconstituirea realităților istorice. În plus, autorii insistă asupra amenajării siturilor în scop turistic cu ajutorul arheologiei, activitate profitabilă în societatea modernă, în care membrii societății sunt interesați să-și cunoască trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat.

Capitolul al doilea „Peisaje vechi” (paginile 20 - 39), are ca obiect evoluția siturilor arheologice din momentul abandonării lor de către comunitatea umană până la descoperirea lor accidentală sau de către personalul abilitat. Primul subcapitol „Cum ajung să fie îngropate siturile arheologice” tratează exact soarta oricărui vestigiu al activității umane lăsat la discreția factorilor naturali, ca și intenționalitatea îngropării unor materiale și complexe. Există însă și excepții de la această soartă, ce pare implacabilă, ca aceea a unor monumente de piatră de mari dimensiuni, de exemplu, amintite de autori. În cazul unor situri omul a intervenit ulterior, fenomen din ce în ce mai frecvent în prezent datorită suprapopulării și insuficienței resurselor, distrugând mediul natural, în speță solul, și odată cu el și vestigiile arheologice pe care le conține. Această problemă și posibilitățile de a-i micșora efectul nefast asupra cercetării științifice este dezbătută în subcapitolul „Cum sunt distruse siturile”. Autorii subliniază că, dacă unele situri sunt distruse pe cale naturală, prin eroziune, cele mai multe cazuri sunt urmarea activității umane: agricultură, împădurire, construcții, rețele de transport, etc. Desigur, distrugerea unui sit arheologic poate fi concomitentă cu descoperirea sa, și de aceea se impune intensificarea cercetărilor de suprafață, care să preîntâmpine astfel de situații. Chiar în aceste condiții, numărul mare de situri distruse anual de activitățile umane

face ca doar aceste situri să fie cercetate prin săpătură, nemaifiind bani sau timp pentru celelalte. Acesta este doar unul din motivele care au dus, în țările occidentale europene, la dezvoltarea unor metode de cercetare care să ducă la obținerea unui volum mare de informații despre sit fără săparea lui. Din păcate în România, aceste principii de lucru nu pot fi întotdeauna aplicate din cauza monitorizării defectuoase a siturilor aflate în curs de distrugere sau amenințate cu distrugerea.

Subcapitolele „Cum sunt descoperite siturile” și „Cum sunt localizate siturile” insistă asupra metodelor mai vechi sau mai noi de depistare a siturilor arheologice, alături bineînțeles de descoperirile datorate hazardului. Este vorba de periegeheză, fotografie aeriană, măsurarea rezistivității și magnetismului, ecomăsurarea, măsurarea radar etc. Concepția autorilor, pe care o considerăm demnă de subliniat, este că săpătura arheologică distruge situl, și de aceea trebuie insistat asupra strângerii unei cantități cât mai mari de informații prin metodele amintite, săpătura impunându-se, mai ales în cazul unor stațiuni pe cale de a fi distruse.

Capitolul trei "Săparea și valorificarea" (paginile 40 - 61) urmărește în fapt etapele cercetării științifice după localizarea precisă a siturilor. "Săparea", primul subcapitol, definește tipurile de săpături arheologice care se efectuează în Marea Britanie și metodele utilizate în funcție de importanța acordată stratigrafiei orizontale sau verticale. Înregistrarea informațiilor rezultate în urma efectuării săpăturii sunt considerate de autori capitale încât insistă detaliind acest subiect. Materialul informațional este clasificat în: documentație desenată, documentație fotografiată și documentație scrisă. Cei doi arheologi britanici menționează și recomandă utilizarea unor forme de documentație scrisă standardizată, fără a da alte amănunte. Ar trebui avută în vedere afirmația că săpătura nu este încheiată decât atunci când informațiile științifice ajung la cunoștința opiniei științifice, altfel rămânând la fel de necunoscute ca atunci când situl nu fusese cercetat.

Subcapitolul "Probleme și limite ale săpăturii" aduce în discuție aspecte privind excavarea, care în ciuda încercării constante de îmbunătățire, pot cauza erori serioase : umiditatea redusă sau în exces din sol, subiectivitatea observațiilor, unicitatea actului arheologic. "Analiza de după săpare" nu putea lipsi din acest capitol, căci fără ea săpătura nu se justifică. Sursele de informații cu privire la sit, care contribuie la realizarea raportului săpăturii sunt considerate : documentația, obiectele și mostrele de sol recuperate. Autorii ne informează că în Marea Britanie de obicei documentația se copie , cele două exemplare fiind păstrate la mare distanță unul de altul pentru ca posibilitățile de pierdere să fie mai mici. O parte din obiectele descoperite trebuie conservate imediat ce sunt scoase din pământ, în timp ce restul se spală și se marchează. Obiectele și mostrele de sol sunt trimise specialiștilor, care le analizează și trimit rezultatele analizei lor arheologului. Acesta, pe baza stratigrafiei, alcătuiește o schemă evolutivă a sitului , în care include aceste informații. Scopul final al acestei activități este realizarea unui raport amănunțit privind săpătura care se păstrează la arhivă. Acest raport tehnic, detaliat, stă la baza unui raport mai sintetic care se publică. Orice arheolog poate consulta informațiile din arhivă, dacă îl interesează problema. Odată cu raportul publicat, informația intră în circuitul științific și educativ, fiind reluată sub forme mai concise de-a lungul timpului.

Capitolele următoare acoperă problematica analizării obiectelor descoperite și a mostrelor care se recoltează în timpul săpăturii arheologice pentru a oferi informații privitoare la mediul înconjurător și cronologia sitului.

Capitolul patru este intitulat "Gunoii de altădată", (paginile 62 - 79), făcând aluzie la caracterul menajer al multor descoperiri arheologice. Mai întâi autorii și-au propus să stabilească cu exactitate "Ce reprezintă obiectul descoperit", precizând care sunt categoriile de obiecte ce pot fi recuperate de pe un sit arheologic, din cercetări de suprafață sau sistematice, cum ajung ele îngropate în condiții atât de diferite, cum trebuie tratate și ce informații pot oferi. Apoi, în subcapitolul "Tehnici de analizare a descoperirilor" autorii prezintă pas cu pas modul în care sunt prelucrate materialele recuperate în timpul săpăturii. Arheologul este cel care le sortează pe categorii de materiale și le trimite unor specialiști în materialele respective, care le sortează din nou, le

grupează, cuantifică și compară cu alte descoperiri de același tip. În afară de această analiză comparativă și cuantificată, există analize chimice ce se pot realiza pentru fiecare tip de material.

Materialele privind mediul constituie o categorie specială de descoperiri care furnizează date importante despre om și legăturile sale cu natura. Subcapitolul "Ce ne pot spune descoperirile" arată ce categorii de informații pot fi extrase din analizarea acestora. Autorii nu insistă asupra cronologiei care face obiectul capitolului următor, ci preferă să atragă atenția asupra informațiilor privitoare la tehnologia fabricării unor obiecte, schimburile intercomunitare, uneori la mari distanțe, nivelul de trai, alimentația și sănătatea unei comunități, informații ce pot fi obținute prin analizarea atentă a tuturor materialelor recuperate din situl arheologic.

Capitolul "Numărând anii" abordează problema atât de complexă a cronologiei în arheologie (paginile 80 - 93). Primul subcapitol dovedește "Importanța datării", dar face și istoricul cronologiei arheologice de la metoda tipologică ca metodă de a stabili vechimea pieselor, împrumutarea metodei stratigrafice din geologie și rezultatele coroborării lor până la apariția în a doua jumătate a secolului al -XX-lea a metodelor moderne de datare. Fiecare din metodele mai importante de datare, folosite în arheologie este descrisă de autori în subcapitolul "Tehnici de datare". Au parte de o prezentare mai nuanțată atât metodele deja amintite: metoda stratigrafică, metoda tipologică, seriația tipologică, cât și metode mai noi: metoda radiocarbon, termoluminiscența, dendrocronologia, datarea arheomagnetică.

"Ansamblarea", capitolul șase, (paginile 94 - 115), se referă pe larg la modul în care , științific și expozițional, pot fi valorificate rezultatele săpăturii și situl în sine. Formulând una din cele mai frecvente întrebări adresate specialiștilor, "Ce se întâmplă cu siturile și descoperirile", titlul primului subcapitol, autorii explică de ce, din motive de consistență, poziție sau finanțare, majoritatea siturilor nu pot fi pregătite pentru vizitare în aer liber, rămânând ca dovadă a existenței sale doar obiectele recuperate și documentația. Pe de altă parte există situații în care unele situri sunt reconstituite până la o formă presupusă a fi cea inițială, acolo unde se poate, autorii dând ca exemplu Jorvik Centre din York, ce reproduce o parte din oraș în epoca vikingă.

Spre deosebire de izvorul istoric, cel arheologic oferă informația indirect și de aceea cei doi autori explică "De ce este necesară interpretarea", într-un alt subcapitol. În plus atrag atenția asupra faptului că trebuie interpretate atât izvoarele arheologice în sine, cât și contextul în care sunt găsite, ceea ce reprezintă de fapt sarcina principală a arheologului. "Metode de interpretare", al treilea subcapitol, descrie modalitatea și nivelele la care se realizează interpretarea. Astfel, interpretarea obiectelor este urmată de interpretarea siturilor, apoi a unor zone în anumite perioade istorice sau a unei perioade istorice pe un spațiu de mai mare întindere. Dar interpretarea are și ea limitele sale și de aceea autorii au considerat indispensabil un subcapitol care să trateze această problemă. Una din "Limitele interpretării" provine din faptul că izvorul arheologic oferă din păcate o cantitate redusă de informații și acelea cu posibilități de interpretare limitate. Autorii consideră că interpretarea are ca rezultat obținerea de informații din patru domenii, cu nivele de certitudine diferite. În urma analizării izvorului arheologic informațiile tehnologice au gradul cel mai mare de probabilitate și sunt și în cea mai mare cantitate. Urmează, descrescător după părerea cercetătorilor britanici: informațiile economice, sociale și religioase.

Un rol deosebit în interpretarea arheologică îl au "Experimentele arheologice" prin ele putând fi verificate o parte din rezultatele acesteia. Există trei categorii de experimente care urmăresc să dovedească: cum s-au format siturile arheologice și cum s-au distrus, cum au fost folosite obiectele și cât de eficiente erau, cum au fost realizate structurile construite. În ceea ce privește experimentele ce se ocupă de modul de formare și îngropare a siturilor, un rol de pionierat l-au avut încercările lui Pitt Rivers de a urmări modul de umplere a unui șanț pe cale naturală. De cele mai multe ori, experimentele privind construcția unor structuri duc la reconstituirea lor.

"Reconstituiri arheologice", subiectul unui alt subcapitol, reprezintă rezultatul practic al interpretării izvorului arheologic. În afară de scopul experimental, acestea intenționează să reproducă aspectul sitului arheologic sau a artefactelor. Pentru a oferi imaginea originală a siturilor și obiectelor pot fi folosite atât reconstrucțiile fizice cât și cele desenate sau pictate. Desenele realizate pentru publicare diferențiază partea reconstituită de porțiunea ce a supraviețuit timpului, în timp ce desenele pentru expoziții dau o imagine de ansamblu a obiectului, fiind expuse lângă resturile păstrate. În urma unor cercetări detaliate pot fi reconstituite în desen și siturile arheologice, oricum mai ieftin decât reconstrucția fizică, pe care o pot însă pregăti. Modelele la scară îmbină avantajele desenului cu cel al reconstrucției fizice. Totuși, cele mai sugestive rămân reconstrucțiile în mărime naturală, care pot oferi o plenitudine de informații de la imagini până la sunet și miros, vizitatorii putând lua parte la diferite activități și chiar rămâne câteva zile, ca la Jorvik Centre în York, deja amintit de autori.

Ultimul capitol se intitulează "Ce urmează", (paginile 116 - 123), și se referă la ceea ce poate face fiecare în domeniul arheologiei, fiind dedicat relațiilor dintre arheologi și societate. Mai întâi autorii au urmărit să se asigure că cei interesați nu se vor opri la acest nivel de cunoaștere și în subcapitolul întâi se arată "Ce să faci dacă vrei să știi mai mult". Orice preocupare în sensul acumulării de cunoștințe în acest domeniu începe prin consultarea bibliotecilor, a expozițiilor muzeale și a siturilor arheologice deschise publicului. Organizațiile de turism au programe culturale în care sunt reconstituite activități din trecut. Cei interesați pot intra într-o societate arheologică, în acest fel putând beneficia de activități organizate, cu caracter teoretic și practic, și de biblioteci mai complete. Universitățile organizează pentru cei interesați cursuri cu caracter de popularizare, sau cu finalitate educațională.

Nu este neglijată de autori nici posibilitatea ca cei ce citesc această lucrare să fie subiecții unei descoperiri, încât sunt îndrumați cum să procedeze într-o astfel de situație. În subcapitolul "Ce faceți dacă găsiți ceva" autorii argumentează cu convingere importanța mare a oricărei descoperiri și deci necesitatea înregistrării sale de către cei în măsură, alături de informații privind localizarea exactă. Situația este similară în cazul siturilor descoperite accidental, care oferă posibilitatea unică de a înregistra informații esențiale despre unele situri pe cale de a fi distruse.

Capitolul se încheie cu "Bibliografia", cuprinzând câteva lucrări cu caracter general ce pot fi consultate de cei interesați. Paginile 124 - 126 conțin indexul general, iar paginile 127 - 128, un glosar de termeni de specialitate. Lucrarea se încheie cu o listă detaliată a provenienței fotografiilor utilizate în volum.

Concepută ca o lucrare de popularizare, în special pentru britanici, lucrarea își dovedește valoarea și prin faptul că prezintă pentru cei din alte state modul cum se desfășoară activitatea arheologică în Marea Britanie, încât aceștia pot găsi în ea un ghid valoros pentru cercetarea din țările lor.

Sorin Ignătescu

Nicolae Ursulescu, *Contribuții privind neoliticul și eneoliticul din regiunile est-carpătice ale României*, vol. I, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000, 388 pagini.

Nicolae Ursulescu, profesor universitar și arheolog, și-a desfășurat activitatea didactică la Institutul de Învățământ Superior din Suceava și apoi la Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza”, făcându-se cunoscut în țară și străinătate și prin activitatea științifică în cadrul căreia și-a

concentrat atenția în special asupra preistoriei României. După 35 de ani de activitate, autorul a reunit în lucrarea de față o serie de studii și articole ale domniei sale, într-adevăr importante contribuții la elucidarea unor probleme ale neo-eneoliticului moldovenesc. Utilitatea acestei editări rezidă din faptul că aceste studii, reunite, conturează concepția globală a autorului privind evoluția comunităților neo-eneolitice ce au trăit în spațiul est-carpatic, care nu poate fi desprinsă decât printr-o cercetare atentă a tuturor materialelor referitoare la această perioadă, publicate deja. Mai mult, considerăm foarte utilă această inițiativă datorită faptului că ea reunește sub un singur titlu, studii, dintre care unele au apărut în publicații românești de tiraj mic sau publicații străine, ambele mai puțin accesibile unei părți a opiniei științifice.

După cum subliniază autorul în „Cuvânt înainte” (paginile 7-9 în limba română și paginile 10-12 în limba franceză), cartea a fost concepută sub forma a două volume din care primul deja apărut conține primele două capitole: „Probleme generale ale neo-eneoliticului” și „Neoliticul”. Cel de-al doilea volum, care va apărea, sperăm, în curând, va conține, după cum ne asigură autorul, „studii referitoare la perioada eneolitică precum și o serie de considerații despre evoluția habitatului neo-eneolitic în unele zone ale Moldovei”. Tot aici autorul oferă câteva date despre activitatea sa științifică, ce i-a permis de-a lungul timpului să-și construiască o imagine proprie asupra problemelor cercetate, și mulțumește celor cu care a lucrat și profesorilor săi pentru ajutorul acordat.

În ceea ce privește acest prim volum, autorul ne oferă câteva date cu privire la realizarea sa. El conține atât studii publicate deja, caz în care se precizează unde și când au apărut, cât și articole inedite, ce au fost prezentate anterior sub forma unor comunicări. În unele cazuri, studii publicate anterior au suferit modificări minore în ceea ce privește textul sau ilustrația, dar în general s-a păstrat forma inițială pentru a nu afecta conținutul pe care autorul a vrut să-l transmită la momentul respectiv. Ortografia a fost modificată conform normelor în vigoare în prezent, iar în ceea ce privește trimiterile bibliografice s-a adoptat un sistem unitar cu paranteze în text.

Primul capitol „Probleme generale ale neo-eneoliticului” (paginile 13-72) are un grad mai mic de coeziune, însumând studii cu privire la probleme diverse din acest domeniu abordate de autor în cursul activității sale. Ordonarea acestora este tematică și nu cronologică.

Primul studiu al acestui capitol este cel intitulat *Continuitate și restructurări cultural-etnice în neoliticul și eneoliticul României* (paginile 15-22) apărut în „Suceava. Anuarul Muzeului Bucovinei”, XX în 1993 și în *Actes du XII Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, 2, Bratislava, 1993. Aici autorul prezintă pe scurt evoluția comunităților umane din neoliticul și eneoliticul carpato-danubian, evidențiind perioadele de continuitate și discontinuitate. În finalul articolului autorul prezintă un sistem propriu de periodizare al neo-eneoliticului românesc, sistem care se potrivește mai bine realităților evidențiate de cercetarea arheologică și care este în conformitate cu sistemele adoptate de statele vecine.

În 1988 în volumul „Istorie și civilizație. Profesorului C. Cihodaru la a 80-a aniversare” apărea studiul *Premise ale fenomenului urbanizării în istoria veche a României* (paginile 23-31) reluat în anul 1995 în „Studia Antiqua et Arheologica” în limba franceză. Autorul își propune să urmărească apariția tendințelor de trecere la urbanism încă din eneolitic pe baza unor criterii bine stabilite: limitarea spațiului așezării, ordonare construcțiilor în așezare, existența unei autorități, apariția așezărilor polarizante. Desigur, este vorba doar de tendințe de urbanizare, neconcretizate în diferite momente istorice indicate de autor, datorită invaziilor periodice resimțite în spațiul românesc dinspre stepele nord pontice.

Un studiu nu mai puțin valoros este cel editat în 1996 la Liège în volumul „Nature et Culture” și intitulat *Utilizarea izvoarelor sărate în neoliticul Moldovei* (paginile 32-40). Pe baza unor cercetări mai vechi, autorul cartează sursele naturale de sare sub formă gemă sau sub formă de ape sărate în preajma cărora s-au făcut descoperiri neolitice, ce dovedesc exploatarea acestora prin

diferite metode. Aceste descoperiri sunt încadrate cronologic, concluzionându-se că cele mai vechi exploatări ale sării din Europa sunt cele Starcevo-Criș din Moldova.

Articolul *Contribuția cercetărilor arheologice din județul Suceava la cunoașterea evoluției neo-eneoliticului din Moldova* (paginile 41-48), a apărut în revista „Suceava. Anuarul Muzeului Județean”, XIII-XIV, în 1987, și prezintă în fapt un istoric al cercetărilor neo-eneolitice din acest județ până la nivelul anului publicării sale. Rezultatul acestor cercetări este analizat din perspectiva valorii lor pentru spațiul moldovenesc.

O problemă care a intrat pe lângă altele în sfera de interes a autorului este *Vechimea reprezentărilor antropomorfe masculine în neo-eneoliticul României*, (paginile 49-58), material prezentat inițial la sesiunea științifică a Muzeului Județean Vaslui din 1998 și publicat ulterior în „Studia Antiqua et Arheologica” VII 2000. Nicolae Ursulescu acreditează ideea că dincolo de atribuirea controversată a caracterului masculin sau feminin al unor piese, apariția reprezentărilor antropomorfe masculine este legată de complexul de transformări ce însoțesc debutul eneoliticului.

Colaborarea dintre Seminarul de arheologie și istorie antică al Universității “Al. I. Cuza” din Iași și Institutul civilizațiilor preclasice al Universității din Bari s-a concretizat, între altele, în realizarea de studii comune pentru preistoria cele două țări, deosebit de utile pentru formarea de imagini globale. Unul dintre acestea este articolul tipărit în limba franceză în „Studia Antiqua et Arheologica” II în 1995 și intitulat *Privire comparativă asupra neoliticului din România și din sudul Italiei* (paginile 59-72).

Capitolul al doilea “Neoliticul” cuprinde trei subcapitole marcate cu litere mari ce grupează tematic A “Studii introductive”, B “Studii privind cultura Starcevo-Criș” și C “Studii privind cultura ceramicii liniare”.

În cadrul studiilor introductive și-a găsit locul un material de valoare, prin care autorul își expune părerea în ceea ce privește felul cum s-a făcut trecerea la modul de viață neolitic în spațiul românesc: *Neolitizarea teritoriului României în context sud-est european și anatolian* (paginile 75-87). Varianta franceză a acestui articol a apărut în 1998 la Liège în volumul „Préhistoire d’Anatolie Genèse de deux mondes” cu titlul *Courants culturels d’origine anatolienne dans le Néolithique Balkano-Carpatique*. În urma cercetării legăturilor dintre Anatolia și sud-estul Europei și etapelor propagării influențelor anatoliene în neolitizarea spațiului românesc, autorul reafirmă rolul esențial jucat de aceste influențe în cadrul procesului neolitizării zonei carpato-danubiene.

Primele culturi neolitice pe teritoriul Moldovei (paginile 88-105) reprezintă de fapt rezumatul tezei de doctorat a autorului, prezentată în 1983 la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași. Lucrarea tratează problema neolitizării și primele civilizații neolitice din spațiul est-carpatic cuprinzând capitolele „Istoricul cercetării”, „Cultura Starcevo-Criș”, „Cultura ceramicii liniare”, „Considerații generale” și „Încheiere”. În ceea ce privește textul propriu-zis al tezei de doctorat acesta a fost parțial publicat în „Suceava. Anuarul Muzeului Județean” X în 1983 sub titlul *Contribuții la cunoașterea evoluției și poziției cronologice a culturii Starcevo-Criș pe teritoriul Moldovei* și cu unele completări, ca lucrare de sine stătătoare în 1984 sub titlul *Evoluția culturii Starcevo-Criș pe teritoriul Moldovei*, motiv pentru care nu a fost inclus în acest volum. Din păcate, informațiile din capitolul „Cultura ceramicii liniare” nu au fost publicate integral, dar conținutul acestuia ca și cel al altor capitole se regăsește în unele studii publicate inclusiv în volumul de față.

Astfel stau lucrurile cu studiul *Tipologia și organizarea internă a așezărilor primelor culturi neolitice din Moldova*, (paginile 106-116), care a apărut mai întâi în „Suceava. Anuarul Muzeului Județean”, XI-XII, 1984-1985, apoi în limba franceză în „Arheologia Moldovei” XVI în 1993 iar un rezumat în limba rusă în volumul „Древнейшие обшчности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья, la Kiev în 1991. Materialul tratează problematica dimensiunii, numărului de locuințe, a amplasării în funcție de relief și rețeaua hidrografică a așezărilor aparținând culturilor

Starčevo-Criș și liniar ceramice. Articolul este completat cu două tabele ce descriu statistic situația descoperirilor Starčevo-Criș și liniar ceramice.

Fără îndoială, problema practicării agriculturii ciclice a constituit una din cele mai interesante subiecte prin implicațiile sale în ceea ce privește economia și habitatul comunităților neolitice, concluziile autorului fiind oferite opiniei științifice în 1983 în „Hierasus”, V, cu titlul *Unele date privind posibilitatea practicării agriculturii de tip ciclic în cadrul primelor culturi neolitice pe teritoriul Moldovei*. În acest volum articolul este prezentat sub titlul *S-a practicat o agricultură de tip ciclic în neoliticul timpuriu din Moldova?*, fără a putea fi observate modificări majore de conținut (paginile 117-122).

Al doilea subcapitol conține studii cu privire la cultura Starčevo-Criș de pe teritoriul Moldovei sau al României. O comunicare prezentată încă în 1981 la colocviul Institutului de Arheologie din București, X, a fost integrată acestui volum sub titlul *Probleme ale neoliticului timpuriu în nordul Moldovei* (paginile 123-130). Materialul cuprinde informații despre săpăturile din stațiunea Starčevo-Criș de la Suceava-„Parcul Cetății” dintre anii 1967-1976 și interpretarea unora dintre rezultatele obținute.

O altă comunicare inedită este *Variante locale în cadrul culturii Starčevo-Criș din spațiul carpatonistrian* (paginile 131-140), prezentată în 1994 la simpozionul internațional „Neoliticul timpuriu la est de Carpați și în zonele limitrofe” de la Bârlad. Autorul consideră că în spațiul mai sus enunțat pot fi identificate patru variante regionale ale acestui prim mare complex cultural cu ceramică din Europa de sud-est.

Utilajul litic al culturii Starčevo-Criș a constituit subiectul a două studii publicate unul în 1972 în „Carpica”, V, *-Topoare perforate ale culturii Starčevo-Criș din Moldova* (paginile 141-151) și unul în 1983 în „Buletin Științific. Istorie,” al Institutului de Învățământ Superior Suceava – *Tipologia și evoluția pieselor de piatră șlefuită cu tăiș ale culturii Starčevo-Criș din Moldova* (paginile 152-168) dintre care al doilea aduce completări primului. În cazul ambelor materiale, sunt trecute în revistă piesele și sunt grupate pe principii tipologice, putându-se urmări în acest fel modul cum au evoluat uneltele de piatră șlefuită din cadrul culturii Starčevo-Criș.

În 1988 a fost publicat în „Hierasus”, VII-VIII, articolul *Observații privind locuințele culturii Starčevo-Criș din Moldova* (paginile 169-177), care urmărește tipologia locuințelor, dimensiunea lor în raport cu cele din întreg arealul acestei culturi și evoluția lor de la tipul adâncit la cel de suprafață.

Unul din cele mai vechi articole cu privire la cultura Starčevo-Criș publicat de Nicolae Ursulescu este *Neoliticul pe teritoriul Sucevei* (paginile 177-184) publicat în 1970 în „Lucrările științifice ale cadrelor didactice” editat de Institutul Pedagogic de 3 ani, I., care, printre altele, utilizează și rezultatele cercetărilor începute în 1967 la Suceava-„Parcul Cetății”.

Aceleași cercetări sunt valorificate parțial și prin studiul *Mormintele Starčevo-Criș de la Suceava-„Platoul Cimitirului”* (paginile 185-190), publicat în revista „Suceava. Anuarul Muzeului Județean”, V, în 1978 și care se referă la două morminte descoperite aici în anii 1972 și 1974, din care doar unul aparține cu siguranță culturii Criș.

Un studiu care a contribuit parțial la conturarea materialului *Utilizarea izvoarelor sărate în neoliticul Moldovei*, amintit anterior, este cel publicat în „Studii și articole de istorie veche și arheologie”, 28, în 1977 – *Exploatarea sării din saramură în neoliticul timpuriu, în lumina descoperirilor de la Solca (județul Suceava)* (paginile 191-206) și care are la bază cercetările arheologice din 1968 coordonate de Mircea Ignat. Noutatea acestor cercetări consta în descoperirea unor vase briquetate de un tip nou, al căror rol și implicații social-economice sunt analizate în paginile articolului.

La simpozionul internațional „Cultura Vinča, rolul și legăturile sale” de la Reșița - Băile Herculane - Timișoara din 1991, Nicolae Ursulescu a prezentat cu Valentin Dergașev comunicarea

Influențe de tip vinčian în neoliticul timpuriu din Moldova publicată în „Banatica”, XI, în 1991 și acum și în volumul acesta (paginile 207-220).

Studiile cu privire la cultura ceramicii liniare, toate publicate deja în literatura de specialitate, sunt grupate în ultimul subcapitol al „Neoliticului” și urmăresc o linie cvasicronologică. În cunoscutul studiu *Așezarea culturii ceramicii liniare de la Mihoveni (județul Suceava)* (paginile 221-236), publicat de Nicolae Ursulescu împreună cu Paraschiva – Victoria Batariuc în 1979 în „Studii și articole de istorie veche și arheologie”, 30, autorii prezintă două locuințe liniar-ceramice și materialele recuperate din aceste complexe, făcând numeroase comparații și aprecieri cronologice, aducând lămuriri asupra evoluției, aproape necunoscută atunci, a acestei culturi în Podișul Sucevei.

Opinia lui Nicolae Ursulescu cu privire la problema săpăturilor de la Sudiți și a problemelor adiacente a fost exprimat în mod clar în articolul *Aspect sau fenomen de tip Sudiți?* publicat inițial în „Suceava. Anuarul Muzeului Județean”, IX, în 1982. În acest material autorul opinează în ciuda unor alte păreri pentru sintagma „fenomen de tip Sudiți”, ce ar acoperi o perioadă lungă de timp și contactele între cultura ceramicii liniare și culturile de factură sudică: Dudești și Boian.

Cel mai complet material publicat de autor privind cultura ceramicii liniare este cel apărut în 1991 în limba franceză în volumul „Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen”, la Iași. Studiul, intitulat *Cultura ceramicii liniare din zonle răsăritene ale României* (paginile 246-275), conține un istoric al cercetării, răspândirea descoperirilor și cronologia lor, locuințele, viața economică, viața spirituală, cronologia absolută, reprezentând probabil într-o formă rezumativă, informații din teza de doctorat. Nu au fost incluse în acest articol informații cu privire la ceramică, pentru că ele fuseseră incluse într-un articol din anul anterior. Totuși, varianta franceză a beneficiat inițial și de repertorii de forme și decor ale ceramicii pentru tot arealul ocupat de cultura ceramicii liniare cu note muzicale în România (ceramica liniară nouă și târzie) și care, din păcate, nu au mai fost adăugate variantei românești din acest volum.

În articolul *Contribuții privind evoluția culturii ceramicii liniare pe teritoriul Moldovei* publicat în 1990 în „Arheologia Moldovei” se regăsesc informațiile privind ceramica liniară din spațiul est-carpatic inclusiv repertorii de forme și decoruri, tabele cronologice însă doar pentru acest areal excluzând Transilvania și nord-estul Munteniei (paginile 276-338). Pornind de la decorurile ceramice pe care le clasifică și le încadrează temporal, autorul stabilește cronologia așezărilor și a culturii în zona menționată. Studiarea ceramicii se bazează doar pe materiale obținute din săpături arheologice, insistându-se pe necesitatea de a utiliza complexe închise în vederea evitării datării defectuoase cauzată de retardarea culturii materiale.

Un ultim articol tratează din nou interferențele din preistoria sud-estului României, intitulat *Interferențe și sinteze culturale în sud-estul României la cumpăna dintre neolitic și eneolitic* (paginile 339-344) publicat în volumul „Cultură și civilizație la Dunărea de Jos”, XV, Călărași 1997. Autorul revine cu completări asupra influențelor reciproce resimțite între comunitățile din regiunile extracarpate, care au dus în final la cristalizarea eneoliticului acestei regiuni.

Volumul se încheie cu „Bibliografia” (paginile 345-383) și cu „Abrevieri” (paginile 384-388) urmând ca volumul al doilea să conțină „Indici” pentru ambele volume.

Sperăm că inițiativa autorului de a reuni între copertile aceluiași volum o parte din rezultatele activității sale științifice va ușura accesul la informațiile respective și va impulsiona prin acest exemplu, atât reeditarea sub o asemenea formă a cercetărilor unor arheologi, cât și în general cercetarea neo-eneoliticului spațiului de la răsărit de Carpați.

Sorin Ignătescu

**Constantin C. Petolescu, *Inscriptions de la Dacie Romaine -
Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie (I-er - III-e siècles)*,
vol. I, 1996; vol. II, 2000, Ed. Enciclopedică, București**

Ideea realizării unui corpus al inscripțiilor antice de pe teritoriul României stăruie în istoriografia românească de foarte multe decenii (D. M. Pippidi, "St.Cl.", XIX, 1980, p. 101-104). Debutul acestui corpus cu un volum din prima serie: *Inscripțiile Daciei Romane*, s-a produs în 1975 și de atunci au mai apărut încă cinci volume, dar din 1988 editarea celor două/trei volume, care ar finaliza această operă, se lasă mult așteptată. Din cea de a doua serie: *Inscripțiile din Scythia Minor*, planificată a avea cinci volume, au fost editate numai trei. Deci, ambele serii, din nefericire, sunt încă incomplete. Nu putem omite însă realizarea culegerii de inscripții grecești și latinești din sec. IV-XIII, de pe teritoriul României (Em. Popescu, 1976), care face și ea parte din corpus-ul național de inscripții antice.

Cum îndeobște se cunoaște, inscripțiile, atât de abundente pe toată întinderea Imperiului Roman și atât de variate ca conținut, sunt de o importanță hotărâtoare pentru cunoașterea istoriei antice. Inscripțiile de pe cuprinsul imperiului, aflate însă în afara frontierelor Daciei Romane, dar care privesc spațiul dacic, stări de lucruri sau evenimente din Dacia, fac obiectul corpus-ului aici prezentat. Această culegere de inscripții externe se doțorește prof. Constantin C. Petolescu de la Universitatea din București, asiduu și binecunoscut cercetător a epigrafiei Daciei. Astfel, deși nu s-a încheiat publicarea inscripțiilor găsite pe pământul dacic, dispunem prin strădania autorului abia amintit de un corpus al epigrafelor externe privitoare la provincia carpatică care completează fericit acel dorit corpus al inscripțiilor referitoare la Dacia.

Nu putem să omitem că opera de față a fost precedată de realizarea lui Dobó Arpad (*Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque reperte ad res earundem provinciarum pertinentes*) care a cunoscut patru ediții. Cea din urmă, publicată de învățatul budapestan (1975), cuprinzând în jur de 300 de epigrafe referitoare la Dacia, s-a bucurat de o atență primire în rândul specialiștilor (v. N. Gostar, "ArhMold.", IX, 1980, p. 125-138). Între cele două opere sunt însă deosebiri de conținut sau de metodă, asupra cărora prezentarea de față va stăruie într-o oarecare măsură.

Culegerea realizată de epigrafistul român cuprinde un număr de 474 de documente prezentate după criterii geografice: Roma, Italia și apoi provinciile, după cum a fost conceput și monumentalul *CIL*. Primul volum conține inscripțiile din Roma (85), din Italia (83) și din câteva provincii occidentale: Sardinia (1), Hispania Citerior (9), Baetica (1), Alpes Graiae (2), Gallia Narbonensis (4), Gallia Lugdunensis (7), Germania Superior (4), Germania Inferior (1) și Britania (44). Am specificat între paranteze numărul inscripțiilor pentru a se distinge repartiția diferitelor categorii de personaje romane sau de situații implicate, într-un fel sau altul, în viața Daciei Romane sau chiar a prezenței unor locuitori ai Daciei la Roma sau în provincii. Cel de al doilea volum continuă publicarea inscripțiilor din provinciile europene: Raetia (2), Noricum (13), Pannonia Superior (15), Pannonia Inferior (19), Dalmatia (16), Moesia Superior (8), Moesia Inferior (34), Thracia (7), Macedonia (9), Achaia (8). Urmează provinciile din Asia, cu 45 de inscripții și Egiptul și alte provincii africane (54), la care se adaugă patru diplome militare de proveniență incertă. Prezentarea acestei situații statistice ne prilejuiește să subliniem deplina integrare a Daciei în *orbis Romana*. De asemenea, nu ne poate scăpa faptul că numărul considerabil sporit al documentelor epigrafice din această culegere, față de cea a lui Dobó, este rezultatul atât a noilor descoperiri, cât și a unei mai atente cercetări a imensului material bibliografic studiat.

Remarcăm că fiecare inscripție este redată integral ceea ce înlesnește înțelegerea contextului în care se află acea informație referitoare la Dacia. De asemenea, fiecare inscripție este precedată de

o amplă bibliografie care cuprinde ediția de bază ca și discuțiile din literatura de specialitate suscitată, de-a lungul timpului, de respectivul document epigrafic. Comentariul epigrafic și istoric, uneori foarte amplu, care însoțește mai fiecare inscripție, oferă lectorului posibilitatea discernerii unor nuanțe specifice documentului respectiv și, în același timp, asocierii informațiilor ce apar în diverse epigrafe. Cele subliniate mai sus sporesc considerabil valoarea corpus-ului aici prezentat și îl deosebesc de cel datorat lui Dobó A. Fiecare volum se încheie cu un index riguros structurat tematic (nume și cognomine, corpus prosopografic, unități militare, nume geografice, războaie, popoare sau termeni deosebiți), index care înlesnește cercetarea diferitelor aspecte particulare. Listele de concordanțe bibliografice fac posibilă, de asemenea, regăsirea documentelor epigrafice din această culegere în alte ediții de prestigiu și mai cu seamă în *CIL*.

Deși nu omite importanța inscripțiilor în care o serie de împărași poartă între *cognomina divictarum gentium*, titlurile trimfale de *Dacicus* sau *Carpicus*, autorul nu le-a înregistrat, foarte probabil numărul lor considerabil ar fi îngreunat editarea acestui corpus. Totuși astfel de atestări reprezintă importante informații indirecte la istoria dacilor. Ne permitem să relevăm succint astfel de atestări pe baza excelentului studiu a lui Peter Kneissl (*Die Siegestitulatur der römischer Kaiser*, Göttingen, 1969). Situația statistică (nu credem că aceasta s-a modificat profund în decurs de 30 de ani), care poate fi desprinsă din studiul citat, are o clară semnificație. Titlurile triumfale de *Dacicus* au fost atribuite numai lui Traian (242 de inscripții), respectiv de *Dacicus Maximus* numai lui Maximinus Thrax și fiului său (57), iar cele de *Carpicus Maximus* numai lui Aurelian și împăraților Tetrarhie (Diocletianus, Galerius, Maximianus și Constantius Clorus). Cum remarcă eminentul epigrafist ieșean, N. Gostar (*Actes de la XII-e Conférence internationale d'études classique "Eirene"*, București - Amsterdam, 1975, p. 643-649), ceilalți împărași cu astfel de *cognomina triumphalis*, apar sporadic. Decius (4), Gallienus (2) și Constantinus (2), poartă astfel de titluri fie din eroare, fie că le-au moștenit. Datele aici numai evocate sunt de un interes deosebit, indicând fără tăgadă împărații care au avut războaie victorioase cu dacii sau cu carpii, biruințe confirmate de Senatul roman. Din această cauză considerăm că ar fi fost utilă o astfel de prezentare reactualizată, eventual sub forma unor tabele.

În prezentul corpus, spre deosebire de cele românești, menționate la începutul acestei prezentări, nu se dau traduceri ale inscripțiilor, subliniindu-se că înțelegerea lor nu implică dificultăți deosebite. Totuși, pentru o mai largă accesibilitate, comentariile inscripțiilor fragmentare și îndeosebi a celor redactate în limba greacă ar fi putut să conțină mai multe detalii și sugestii în acest sens. Nu putem omite nici faptul că unor inscripții le lipsesc date cu privire la înfățișarea lor, cu toate că autorul ne indică, de obicei, despre ele o substanțială bibliografie care nu este însă tuturor accesibilă oricând și oriunde.

Cele de mai sus nu diminuează cu nimic valoarea deosebită a acestei ample lucrări. Discuțiile, *variae lectiones* etc. se vor ivi inevitabil și ar fi păcat să nu fie așa. Faptul că a fost publicată în limba franceză determină ca această operă să fie accesibilă și cercetătorilor străini și prin bogăția materialului informațional ca și prin sistematica sa prezentare să devină un prețios instrument de lucru pentru toți cei care stăruie în cercetarea Daciei antice. Este o realizare notabilă a acestui gen de lucrări fundamentale care inzestrează fericit istoriografia românească, unde publicarea izvoarelor în astfel de *corpora* se lasă mult așteptată.

Mircea Ignat

**Zoe Petre, *Cetatea greacă - între real și imaginar*,
Ed. Nemira, București, 2000, 430 pag.**

Titlul cărți de față ne duce involuntar cu gândul la clasică operă a lui Gustav Glotz, dar precizarea că cetatea greacă va fi discutată între "real și imaginar" ca și parcurgerea cuprinsului ne orientează precis către intenția volumului care va reexamina numai anumite aspecte de cultură și viață politică, deci o cercetare selectivă a câtorva piese "din dosarul acestui concept crucial pentru întreaga Antichitate" și anume cel al *polis*-ului grec.

Cartea se datorează cunoscutei profesoare de la catedra de Istorie antică a Universității din București și reprezintă, în fond, o culegere de articole scrise și publicate de-a lungul a trei decenii, republicate acum fără modificări majore, fapt ce îi îngăduie autoarei să-și exprime, cu o firescă mulțumire, "satisfacția lucrului corect și cât mai bine făcut". Sunt cuprinse studii publicate în reviste românești de mare prestigiu, cum ar fi "Studii clasice" sau "Revue Roumaine d'Histoire", altele reprezentând comunicări susținute la importante manifestări științifice internaționale și publicate în actele acestor reuniuni. Deși a trecut un număr aprecibil de ani de la publicare inițială a unor studii, lectorul are totuși posibilitatea ca prin notele bibliografice, ce cuprind o bogată literatură străină mai puțin accesibilă, să cunoască noile achiziții și discuții din istoriografia contemporană.

Deși constituie o culegere de studii (24 de studii, o introducere și anexe), volumul de față are o notă de unitate exprimată nu numai de tematica generală a cercetării - cea a *polis*-ului - ci și de constanta orietare a cercetărilor către mentalități și ideologii în cetatea arhaică sau clasică, ca și prin polarizarea interesului către marea creație a poezilor tragici din epoca clasică, în special cea a lui Eschil.

Într-un dens studiu introductiv ("Spectacolul cetății") care sugerează ceea ce o să întâlnim în paginile următoare, se discută conceptul de *polis*, subliniindu-se că formularea unei definiții unice, inatacabile este mai mult ca dificilă a fi redată într-o formulare unică care să exprime pentru totdeauna și care să epuizeze, în același timp, infinita varietate a cetăților grecești.

Ne permitem, în cele ce urmează, să spicuim aleatoriu numai câteva dintre formulările ce apar în diverse studii, fără a avea pretenția că alegerea noastră a vizat esențialul.

Studiile se structurează în patru capitole, dintre care două abordează aspecte privind "Cetatea arhaică" și apoi "Cetatea clasică". Subiectele dezbătute se opresc asupra conceptelor, mentalităților și ideologiilor antice, cu o vizibilă tentă de conturare a unor aspecte de istorie socială. Ca refecție a acestora sunt fenomenele politice, cum ar fi cele referitoare la instituția tiraniei, la elaborarea gândirii democratice sau la conturarea cetății ideale atât de des dezbătută în literatura și filosofia greacă, utopii formulate în diverse chipuri, dar care împrumutau, în fond, trăsăturile esențiale din realitatea vremii. Nu lipsesc nici discuții asupra unor paradoxuri prezente în lumea greacă, cum ar fi de exemplu, statutul moral, social și politic al artistului și meșteșugarului grec, "autor desconsiderat al unei opere admirate".

Într-un alt capitol se grupează șapte studii referitoare la unele dintre semnificațiile ideologice ale creației dramatice a lui Eschil. Fără a fi esuri de natură strict literară, aceste studii relevă modul nou de percepere a univesului și a valorilor politice ale Atenei. Acum reevaluarea critică a categoriilor mentale arhaice erau confruntate în tragediile marelui poet atenian cu gama inovatoare de fapte ivite prin forța împrejurărilor în cetatea democratică.

În fine, nu lipsesc nici abordări privind memoria colectivă a trecutului. Între altele se subliniază într-o astfel de dezbateră (*Memorie dezbinată: versiuni și utilizări ale trecutului în epoca atidografilor*) că o dată cu războiul peloponesiac oamenii politici și oratorii, istoricii și filosofii nu mai vorbeau de un trecut al Atenei, ci despre trecuturi divergente. Fiecare își avea acum mesajul său în prezentul Atenei și astfel de "versiuni divergente despre trecut dădeau naștere la proiecte

divergente asupra viitorului imediat a cetății". Mecanismele mentale colective vor crea astfel un discurs apologetic al unei Atene "imaginare", mereu egală șieși, mereu exemplară, discursul politic cultivând un gen de mitologie istorică. Fenomenul ar părea curent scrierilor istorice mai noi, dar iată că el are un trecut apreciabil. Dacă atenienii au acordat onoruri publice și un substanțial premiu lui Herodat în 446 a. Chr., când acesta și-a lecturat public opera, faptul, după cum bine subliniază autoarea, s-a datorat în cea mai mare măsură că în opera "părintelui istoriei" atenienii găsiseră propria lor versiune despre trecutul cetății lor. De câte ori de la Herodot încoace nu s-au plăsmuit "istorii" după versiunea publicului care și-a creat fapte și eroi imaginari ai unei istorii dorite și nu reale. Alte studii din volumul aici prezentat, cum ar fi *Tiranoctonii: istorie, tragedie și mit*, ne transpun pe coordonate asemănătoare. Deși un istoric lucid, l-am numit aici pe Tucide, demitizează fapta tiranoctonilor, opinia publică ateniană din vremea sa și de după aceea a preferat să păstreze și să prolifereze legenda. Asupra acestui fenomen frecvent în istoiografie ar trebui să reflectăm permanent.

Nu am fi semnalat această interesantă carte dacă ea nu aducea în literatura de specialitate românească un nou mod de orientare a cercetărilor privind lumea greacă și anume cel al studierii faptelor prin prisma mentalităților și ideologiilor antice, dar putem prelungi aceste reflecții și dincolo de Antichitate întrucât această istorie a lumii clasice ne poate face mai înțelepți. În definitiv, acesta este și rolul pe care îl are studierea umanismului antic.

Mircea Ignat

Mihai Lazăr, *Realități fiscale din Țara Moldovei. Dări de cotitate în sfera economiei păstorești (secolul al XV-lea – mijlocul secolului al XVIII-lea)*, Iași, Editura Junimea, 2000, 265 p + 6 planșe

Lectorul universitar Mihai Lazăr, doctor în științe istorice și prodecan al Facultății de Istorie și Geografie, a elaborat și publicat la "Junimea" o lucrare de interes fundamental pentru specialiștii istoriei medievale, pentru studenții și profesorii care-și consacră activitatea reconstituirii feudalismului românesc, în general, și a celui din Moldova veacurilor XV-XVIII, în special, dar, în același timp, și pentru toți iubitorii creațiilor durabile ale muzei Clio.

Absolvent al Facultății de Istorie-Filosofie de la Universitatea "Al. I. Cuza" Iași, șeful promoției 1969, Mihai Lazăr, lucrează de peste 30 de ani, neîntrerupt, în centrul universitar sucevean, ca titular al cursului de Istorie Medie a Românilor. Lucrarea finalizată și publicată acum este rosul unor investigații serioase, îndelungate, meticuloase, benedictine, asupra unei teme ocolite, nedeștelenite în istoriografia românească, mai veche sau mai nouă, fiind – așa cum releva unul dintre istoricii medievaliști de seamă ai țării, prof.univ.dr. Ion Toderășcu – "o premieră istoriografică, fiindcă, preciza exegetul, cercetările de istorie fiscală sunt fundamentale. Prin ele se merge la esența societății, la relațiile sociale, la statutul oamenilor, la avuție și sărăcie. Prin politica fiscală descifrăm întreaga societate, politica de venituri și cheltuieli, posibilitățile de apărare a țării, de cultivare și întreținere a fastului în mediul elitei sociale, de stimulare a operei arhitectonice și a culturii spirituale". Apoi, "munca de documentare a autorului este – aprecia același istoric mai sus menționat – absolut impresionantă. De la informare, la structurare și stil, concluzii și perspective, toate îl motivează, în chip fericit, tipărit".

În cercetarea, elucidarea și relevarea temei sale, *Realități fiscale din Țara Moldovei (sec. XV-XVIII)*, autorul a avut de biruit o sumă de dificultăți: puținătatea și caracterul fragmentar al

surselor medievale referitoare la subiect, ignorarea acestor aspecte în cadrul abordărilor de specialitate de până acum etc. Chiar și faptul că un astfel de subiect e mai puțin atrăgător, mai lipsit de spectaculozitate decât alte teme medievale explică neglijarea de până la această dată din partea istoricilor. Dovedind răbdare, perseverență, profesionalism, pasiune și competență în cercetarea și explorarea unui imens material edit și inedit, Mihai Lazăr a reușit să rezolve principalele “noduri gordiene” ale temei sale, printr-o abordare pluri și interdisciplinară; el n-a rămas cantonat în domeniul investigațiilor istorice, ci a căutat și aflat informații, lămuriri, clarificări și în alte domenii auxiliare istoriei – ale geografiei, etnologiei, sociologiei, folclorului, muzeologiei, arheologiei etc. În acest fel, roadele munci sale s-au materializat într-o structură monografică amplă, complexă, ingenioasă, în care specialistul și, deopotrivă, iubitorul de istorie este introdus într-un univers neașteptat de original și captivant al problematicei, pe parcursul celor 12 capitole. Autorul realizează dintru început un “excurs istoriografic”, în care sintetizează și ordonează, într-o analiză cvasiexhaustivă, stadiul actual al cercetărilor, izvoarele aflate la dispoziție, dificultățile și adversitățile întâmpinate, căile urmatespre înfrângerea acestora. În cel de-al doilea capitol, *Locul și rolul creșterii vitelor în economia Țării Moldovei în evul mediu*, el radiografiază și ilustrează modul în care se exprimă această problemă în viziunea cronicarilor, a călătorilor străini, primatul creșterii vitelor între ocupațiile locuitorilor și ca sursă principală de venituri, necesitatea imperioasă a unei analize pluridisciplinare, prin cercetarea și confruntarea, completarea și corectarea informațiilor istorice cu cele geografice, etnografice, sociologice, filologice, folclorice etc. În capitolul al III-lea, autorul ne relevă evoluția sistemului de impunere cu privire specială la domeniul economiei animaliere, pentru ca, în continuare, să stăruie, în capitole separate, în detaliu, la fiecare din obligațiile principale: desetina (gorștina de porci), gorștina de oi, sulgiul și ialovița, văcăritul, alămul, cornăritul, cunița – cu concluziile ce se degajă din mărturiile de epocă. Cel de-al IX-lea capitol se referă la “prevalări fiscale din produse păstorești”, ca, de pildă, unt, seu, piei de animale etc. Textul este însoțit și sporit în valoare de grafice extrem de sugestive, date statistice, un vast aparat critic, concluzii temeinice, o bogată bibliografie, indice de nume și materii, așa cum ne-au obișnuit cele mai exigente apariții academice din ultimii ani.

Înscriindu-se ca o carte științifică fundamentală, care umple unul din “golurile” rămase nejustificat în istoriografia românească până astăzi, cartea lui Mihai Lazăr se înscrie ca una dintre marile izbânzi științifice, de referință, ale universitarilor suceveni, care îmbogățește istoriografia românească actuală cu una dintre cele mai noi și complexe imagini, de importanță vitală, pentru cunoașterea evului mediu din Țara Moldovei.

Mihai Iacobescu

Ilie Luceac, *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare (O istorie a culturii românești în Bucovina în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, Editura Alexandru cel Bun – Cernăuți, Editura Augusta – Timișoara, 2000, 364 p.

Unică în felul ei – prin numărul mare de personalități, pe care le-a dat și care s-au implicat și remarcat în pregătirea și desfășurarea unor evenimente cruciale din evoluția românilor în a doua jumătate a epocii moderne – familia Hurmuzaki a fost apreciată chiar de către unii contemporani, ca I.G. Sbiera, George Barițiu, D.A. Sturza, Andrei Mureșanu. Au urmat apoi, fie în ajunul Marii Uniri, fie în perioada interbelică rememorări și contribuții mai substanțiale, articole, studii, documente publicate de T.V. Stefanelli, N. Bănescu, Teodor Balan – unul dintre cei mai riguroși exegeți –

Constantin Loghin, Minodora Duzinchievici, Sever Zotta, Nicolae Iorga, Romulus Cândea, Ion Nistor. După retragerea trupelor sovietice, de ocupație și după “dezghețul” provocat de Declarația din aprilie 1964, Hurmuzăkeștii revin în atenția unor istorici ca Aurelian Sacerdoțeanu, Ștefan S. Gorovei, Constantin Șerban; ei își găsesc locul cuvenit în sinteza *Din istoria Bucovinei* (Editura Academiei, 1993), aparținând semnatarului acestor rânduri și în lucrarea monografică a unui istoric sucevean, Petru Rușșindilar – *Hurmuzăkeștii în viața culturală și politică a Bucovinei* (Iași, 1995).

Că informațiile inedite din diverse arhive românești, locale și centrale sau din străinătate, referitoare la istoria acestei ilustre familii n-au fost nici pe departe epuizate, o probează noua lucrare *Familia Hurmuzaki*. Ea aduce o viziune nouă, mai amplă, mai completă, mai nuanțată, elucidând, clarificând, completând noi aspecte.

Autorul ei, **Ilie Luceac**, este, de această dată – fapt cu atât mai îmbucurător – un tânăr istoric din nordul Bucovinei. Născut în 1950 la Sinăuții de Jos, Regiunea Cernăuți, el s-a format și remarcat printr-o temeinică pregătire umanistă; absolvent al facultăților de filologie (1974) și istorie (1992) la Universitatea din Cernăuți, și-a pregătit și susținut doctoratul cu o temă, care formează tocmai subiectul actualei cărți, la academicianul Ștefan Ștefănescu, la Universitatea din București. În prezent este profesor doctor în științe istorice la Colegiul Pedagogic din cadrul Universității “Iuri Fedkovič” din capitala Bucovinei. Merită menționat și faptul, plin de o profundă semnificație, că Ilie Luceac, cernăuțeanul de astăzi și-a unit și clădit destinul familial, cu cel al unei alte românce, dintre cele mai inimoase și prestigioase, aflate în fruntea elitei românilor nord-bucovenieni, conf.univ.dr. Alexandrina Cernov, care lucrează la aceeași Universitate, conduce revista “Glasul Bucovinei” și este membră de onoare a Academiei Române.

Cartea lui Ilie Luceac se deschide cu un *Cuvânt înainte* al acad. Ștefan Ștefănescu, care îi recomandă lucrarea “ca model în studierea unei mari teme și cinstește numele autorului” (p. 7), pentru “investigațiile efectuate în fondurile Bibliotecii Academiei Române sau ale Arhivelor Naționale, în Arhiva Mureșenilor de la “Casa Mureșenilor” din Brașov, în Arhiva Octavia-Leca Morariu din Suceava sau la Direcțiile Județene ale Arhivelor Naționale Iași și Neamț – Piatra Neamț (fondul Sturdza-Miclăușeni) sau, adăugăm noi, în Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți.

După o *Introducere* – în care își explică demersul întreprins – autorul își structurează lucrarea în următoarele capitole: I. *Cultura în Bucovina în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Tradiții și influențe europene*; II. *Hurmuzăkeștii – făuritori de cultură românească modernă în Bucovina*; III. *Contribuții cu privire la activitatea culturală a fraților Hurmuzaki*; IV. *Hurmuzăkeștii – dinastie culturală bucovineană de elită*. Se adaugă o *Încheiere*, *Bibliografia*, *Anexe* și *Indice de nume* – lucrarea fiind zămislită și clădită după toate exigențele istoriografiei științifice contemporane.

Fixând cadrul social-politic și istoric de după 1848 și până în ajunul prăbușirii imperiului în 1918, Ilie Luceac relevă elementele definitorii ale politicii habsburgice, fără care n-ar putea fi înțelese și evaluate corect nici succesele și limitele dezvoltării și afirmării culturii românești în Bucovina. Este vorba, mai ales, de “o politică de colonizare masivă a teritoriului provinciei”, de “invazia holopilor, populație iobagă, sărăcită din Galiția” susținută de Curtea din Viena “spre a dezbină și domina pe poloni în Galiția și pe români în Bucovina” (p. 29, 33, 35). Într-un atare context, Hurmuzăkeștii transformă Bucovina, la 1821 și 1848, în “Mecca Românilor”; inițiază și consolidează legăturile culturale și politice cu fruntașii românilor din Principate și din Transilvania; fondează, finanțează și difuzează gazeta “Bucovina” (1848-1850), care, scrie Ilie Luceac, “a pus bazele unei adevărate opere culturale și naționale, cu rezonanțe în conștiința românilor din toate teritoriile” (p. 51); susțin înființarea și înzestrarea Catedrei de Limba și Literatura Română de la Cernăuți; pledează “pentru înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin” (p. 51); devin promotorii și slujitorii autonomiei provinciale, ai Reuniunii de lectură și Societății pentru Cultura și Literatura Română; se afirmă ca deputați și conducători ai Dietei Bucovinei și ai elitei românilor bucovineni.

Hurmuzăkeștii devin – mai ales după 1848, arată Ilie Luceac – animatorii și îndrumătorii întregii vieți cultural-naționale, domeniu pe care autorul îl evidențiază, analizând și apreciind legăturile culturale ale bucovinenilor, presa și societățile culturale, școala, teatrul, literatura, muzica, pictura.

Reanalizând – în capitolul II – locul și rolul Hurmuzăkeștilor în afirmarea și dezvoltarea culturii românești moderne, Ilie Luceac aduce noi precizări și completări la contribuțiile anterioare ale lui I.G. Sbiera, D.A. Sturdza, Sever Zotta, Teodor Balan, Corneliu Diaconovici: el redimensionează și nuanțează unicitatea și însemnătatea celor peste 6.000 de documente istorice, adunate din arhivele imperiale și europene și predate statului român de **Eudoxiu Hurmuzache** – prin intermediul fratelui său, **Gheorghe Hurmuzache** – și prin care s-au pus bazele acelei colecții monumentale de documente, care îi poartă numele, rămânând până astăzi, o adevărată coloană vertebrală, fără egal, între culegerile similare din toate timpurile; luminează și ierarhizează din noi unghiuri de vedere acele *Fragmente din istoria românilor*, “sinteză fragmentară, concepută și redactată în spiritul romantic al generației de la 1848”, zice Ilie Luceac, pe care, apreciază just “sinteza lui A.D. Xenopol (*Istoria românilor din Dacia Traiană*, n.n.) mult mai completă și scrisă în spiritul vremii, a făcut-o inutilizabilă” (p.139); întrește și mărește sfera preocupărilor și contribuțiilor istoriografice ale lui Eudoxiu Hurmuzachi, atrăgând atenția că “nu se cunosc până astăzi, n-au văzut lumina tiparului, ba nici nu se știe de existența celor 26 discursuri ale lui Eudoxiu Hurmuzachi, ținute în Dieta Bucovinei, începând cu 1 aprilie 1863, până la 30 decembrie 1873”, subliniind primul că “aceste discursuri sunt adevărate filipice” și “un model de abilitate politică și elocință istorică” – documente, pe care autorul le și publică în anexa lucrării.

În aceeași manieră, a aprofundării și completării unor aspecte tratate anterior, procedează Ilie Luceac și când se referă la **Gheorghe** și **Alecu** sau **Alexandru Hurmuzache** și ziarul “Bucovina” sau la activitatea lor ca “apărători ai limbii și tradițiilor culturale românești” (p. 162) sau “în problema Bisericii românești în cadrul Imperiului Habsburgic” – cu care prilej, de pildă, apreciază cu temei că “toată viața economică din mica provincie a imperiului austriac se afla în mâna unei instituții”, Biserica ortodoxă și că aceasta era și “singurul așezământ de îndrumare culturală și națională” lipsind până târziu, o intelectualitate laică puternică (p. 163).

Capacitatea autorului de-a investiga, elucida și completa aspecte abordate în lumina unor informații inedite și chiar de-a avansa și argumenta concluzii noi se vedește și atunci când Ilie Luceac se referă la **Constantin Hurmuzaki** – care din 1840 s-a stabilit în Moldova și s-a implicat, cu toată erudiția și energia sa în slujba emancipării și unificării Principatelor, ajungând, în 1857, deputat și secretar în Divanul ad-hoc al Moldovei, în 1859 și 1861 ministru al justiției, în 1868 președinte al Curții de Casație, fiind, după opinia lui Ion Nistor “cel mai mare talent politic, pe care Bucovina l-a dat Moldovei”; tot astfel, când se referă la **Alexandru Hurmuzaki** – cu rol important în editarea și difuzarea gazetei “Bucovina” (1848-1850), în înființarea Catedrei de Limba și Literatura Română și ocuparea ei de către Aron Pumnul, precum și în fondarea Bibliotecii Țării și înzestrarea acesteia cu cărți, afirmându-se, totodată, ca un precursor și susținător al noii orientări post-pășoptiste, în cadrul aceluia curent privitor la psihologia popoarelor, cu aplicații concrete pentru românii bucovineni, formulând pentru prima oară – relevă Ilie Luceac – un îndrăzneț “program în ceea ce privește reformarea școlii românești în condițiile legislației austriece”, program în care avansează postulatul potrivit căruia “cultura trebuie să anticipeze pasul politic al societății românești” (p. 235); Alecu Hurmuzache face și o ierarhizare prioritară a disciplinelor școlare – “geografia, împreună cu istoria și etnografia națională”, fiindcă “un popor, o națiune nu este fără istorie, suflul ei trăiește prin și din istorie” (p. 236-237).

Sub titlul *Hurmuzăkeștii, dinastie culturală bucovineană de elită*, care formează ultimul capitol, autorul aduce în prim-planul analizei și evaluării pe principalii reprezentanți ai celei de-a doua generații a Hurmuzăkeștilor, generație implicată în pregătirea, înfăptuirea și desăvârșirea statului național unitar român; este vorba de omul politic **Doxuță Gh. Hurmuzaki**, unul dintre

delegații bucovineni, care-i prezintă regelui Ferdinand, la Iași, actul Unirii Bucovinei cu statul român; este vorba, totodată, de savantul **Constantin N. Hurmuzaki**, cunoscut și apreciat în țară și peste hotare, prin descoperirile și lucrările sale științifice în domeniul entomologiei.

Spre a fixa rolul acestei dinastii culturale “în posteritate”, Ilie Luceac se folosește de o mărturie a fraților Hurmuzaki din prima generație, către George Barițiu și anume în care ei își expun crezul că “numai prin **legalitate, cultură și perseverență** putem ajunge la ținta dorințelor nației, care a fost și totdeauna va fi **fericirea națiunii** (subl.n. M.I.).

Concluziile autorului? Ele sunt nuanțate și, uneori, sceptice: “un popor – scrie Ilie Luceac – divizat sub stăpâniri străine, compus din elemente eterogene, anarhizat, sărăcit, nu va da nicicând o mare cultură națională. Civilizația este strălucirea și luxul popoarelor bogate”. Românii bucovineni, conchide autorul, le-a lipsit “temelia materială” și idealul Hurmuzăkeștilor era dificil de realizat într-o Bucovină “mereu germanizată și slavizată” (p. 271). Hurmuzăkeștii din prima generație “proiectau și vedeau o unire a tuturor românilor sub sceptrul și oblăduirea împăratului de la Viena”, de aceea ei erau obligați “să fie buni austrieci” (p. 272). Contribuind, totuși, “la sporirea patrimoniului cultural al întregului neam românesc” consideră Ilie Luceac “Hurmuzăkeștii nu mai pot rămâne doar bucovineni. Ei aparțin întregului neam românesc” (p. 273).

În eventualitatea revizuirii și pregătirii, în viitor, a unei ediții în limbile ucraineană sau germană, ori a unei a doua ediții în românește a lucrării, ne permitem să-i sugerăm autorului unele corectări și completări. Concluzia din *Notă asupra ediției*, cum că, ori de câte ori discuta cu regretatul Vladimir Trebici despre “procesul de formare și consolidare a generațiilor de intelectuali români în Bucovina ajungea – el, autorul – “la concluzia că nucleul generator al tuturor începuturilor în domeniul afirmării conștiinței naționale la românii din Bucovina îl constituia familia Hurmuzaki” e integral falsă. S-a relevat și argumentat în numeroase studii, articole și sinteze că, chiar în etapa 1775-1847 s-a format și afirmat o elită a românilor bucovineni – aspect tratat și la prima Conferință Internațională a Centrelor de Studii “Bucovina” de la Augsburg, Rădăuți și Cernăuți (1998). Dovadă – activitatea lui Vasile Balș, Vasile Țântilă, Teodor Racoc, Isaia Băloșescu, editarea primelor calendare, în 1811, cu apariția permanentă din 1840, acel *Chrestomatic românesc* (1820), Societatea Culturală din Eparhia Bucovinei (1846), numeroase manuscrise, manuale didactice, dicționare multilingvistice etc.

Că lucrarea se vrea – așa cum se enunță în subtitlul ei – și “o istorie a culturii românești în Bucovina în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea” – este bine, dar realizarea este insuficientă pentru a îndeplini exigențele date chiar de autor, când analizează sfera noțiunii de cultură – “totalitatea valorilor materiale și spirituale” și “a instituțiilor necesare pentru comunicarea acestor valori”. Efectele colonizărilor și imigrărilor, care au creat în Bucovina un amalgam de 12 grupări etnice și 10 confesiuni, acceptarea după 1866 a celei de-a treia limbă maternă, ucraineana, alături de germană și română, iar în 1910 a 4 limbi oficiale, germana, româna, ucraineana și poloneza, concurența acerbă dintre naționalitățile din Bucovina, marginalizarea și chiar excluderea românilor de la conducerea treburilor economice, financiare, politice, administrative și juridice. menținerea românilor în covârșitoarea lor majoritate – de circa 89% - ca agricultori, numărul mare de analfabeți, mai ales în rândul locuitorilor din mediul rural, excluderea țăranilor din rândul deputaților Dietei, deposedarea proprietarilor români de terenuri agrosilvice în favoarea elementelor alogene colonizate sau imigrate, astfel încât, în 1914 existau peste 115.000 de familii țărănești în stare de proletari, iar marii proprietari autohtoni mai posedau doar 2,6% din domeniile agrosilvice ale ducatului – iată doar câteva consecințe ale politicii habsburgice.

Autorul apreciază eronat că “revoluția europeană de la 1848 pune pe plan local, în Bucovina, problema slavă sub diferitele ei aspecte și mai ales predominant ruteană” (p. 34). Nu! Revoluția europeană a avut fie un caracter social, fie unul național sau ambele s-au regăsit împreună,

iar în Bucovina problema slavă, adică “predominant ruteană” a fost adusă mai ales de la Lvov, odată cu constituirea Comitetului Național Ucrainean.

Este, de asemenea, inexactă concluzia că “legăturile culturale ale românilor din Imperiul Habsburgic cu frații din Principate încep să se reia abia după momentul 1848” și tot fără nici un suport real și argumentația lui Iorga “că legăturile culturale între românii din Principate și cei din Bucovina au fost întrerupte în primul rând deoarece au fost secularizate averile mănăstirești” (p. 38) – când, în realitate, astfel de legături încep chiar în primul deceniu de după 1774/1775, odată cu circulația cărților românești venite în Bucovina din diverse tiparnițe din Moldova, Muntenia, Transilvania, Buda și Viena, odată cu venirea unor cărturari transilvăneni, ca iluministul Ion Budai-Deleanu chemat de Vasile Balș sau Anton de Marki, la 1821, când au venit în Bucovina peste 150 de familii refugiate din Moldova, în frunte cu cărturarul Veniamin Costache, iar Doxachi Hurmuzaki se afla în corespondență cu fruntașii moldovenilor și transilvănenilor cu două-trei decenii înainte de 1848; în plus, cărturari bucovineni erau abonați la primele publicații transilvănene și moldovene.

Alte inadvertențe: Fondul Bisericesc nu a existat numai “până la 1918” (p. 164), ci până la 1948, când a fost naționalizat și desființat în condițiile regimului instaurat după 1944, sub ocupația bolșevică. Inexplicabilă e și fraza în care, vorbind despre “Bucovina deceniilor șase-șapte ale secolului al XIX-lea”, autorul susține că “societatea românească” (nu știm care, cea din Principatele Unite?) era “atunci într-o perioadă de decădere din punct de vedere moral și social” (p. 240), ceea ce nu este adevărat – iar singura explicație dată de Ilie Luceac “conform teoriilor psihologiei popoarelor” nu poate ține loc de argumentare logică, istorică.

Dincolo de aceste observații, care nu afectează valoarea cărții în ansamblul ei, avem convingerea că prin informațiile inedite pe care le aduce, prin viziunea amplă, complexă, nuanțată, prin stilul elevat, colorat, prin numeroasele aspecte abordate și elucidate, noua monografie închinată familiei Hurmuzaki – cuprinzând întreaga pleiadă de personalități din ambele generații – se va impune ca o lucrare de referință în actuala și viitoarea istoriografie referitoare la Bucovina.

Mihai Iacobescu

Doina Alexa, Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 2000, 240 p.

Destinul istoric excepțional al Bucovinei, zonă strategică de interferență a influențelor culturale est și central-europene, a suscitat un interes cu totul aparte din partea istoricilor români și străini. Acest interes a fost concretizat prin apariția unui număr uluitor de lucrări consacrate acestei regiuni relativ reduse ca întindere (10.500 km²). De aceea, putem conchide (cu o cuvenită marjă de eroare), că dintre toate provinciile istorice românești, Bucovinei i s-au consacrat cel mai mare număr de cărți, studii sau articole, inventariate până în anul 1990 de neobositul cercetător Erich Beck¹. În cele ce urmează, vom analiza o monografie dedicată savantului, dascălului și omului politic Ion Nistor, personalitate de primă mărime în istoria Bucovinei secolului XX.

¹ Erich Beck (1966), *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina. Literatur bis zum Jahre 1965*, Muenchen; Idem (1985), *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina. Literatur aus den Jahren 1965-1975*, Dortmund; Idem (1999), *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukovina. 1976-1990*, Wiesbaden.

Lucrarea analizată în paginile următoare conține un *Cuvânt Înainte* (p. 5-8), o *Introducere* (p. 9-12), patru mari capitole tematice intitulată *Activitatea istoriografică* (p. 13-70), *Ion Nistor în acțiunea pentru realizarea Marii Uniri* (p. 71-118), *Profesorul și îndrumătorul cultural* (p. 119-173), *Ion Nistor, omul politic* (p. 174-223), *Concluziile finale* (p. 224-229), lista de *Abrevieri* (p. 230) și *Bibliografia* (p. 230-235) folosite, un rezumat în limba engleză (p. 236-237) și o interesantă *Notă* (p. 238-239) a editorului acestei lucrări, Mihai Pânzaru-Bucovina. Abundența informațiilor conținute în paginile acestei lucrări nu ne permite realizarea unei recenzii amănunțite. De aceea, vom utiliza ca metodă de lucru prezentarea unor informații și judecăți de valoare reprezentative pentru fiecare capitol, însoțite de considerațiile noastre personale.

Inspirat și doctul *Cuvânt Înainte* semnat de prof.univ.dr. Mihai Iacobescu se deschide cu prezentarea opiniilor unor mari istorici (V. Pârvan, N. Iorga, N. Stoicescu și Al. Zub) despre opera și personalitatea lui Ion Nistor (p. 5). În continuare, universitarul sucevean punctează succint meritele lucrării semnate de Doina Alexa, arătând că ea a întreprins „o impresionantă investigație, posibilă numai după evenimentele din 1989” (p. 6) și că în această lucrare „sunt urmărite și relevate pentru prima oară inițiativele și preocupările lui Ion Nistor ca ministru delegat pentru administrația Bucovinei, între anii 1918-1926, ca senator în Parlamentul român, ministru al Lucrărilor Publice (1927-1928), al Minorităților Etnice (1933-1934), al Sănătății și Ocrotirilor Sociale (1934-1936), al Muncii (1936-1937), al Cultelor și Artelor (1939-1940) etc” (p. 7). Două judecăți de valoare relative la participarea lui Ion Nistor la viața politică românească și o apreciere favorabilă privind utilitatea acestei cărți care „adaugă noi posibilități de cunoaștere și evaluare a personalității lui Ion Nistor (p. 8), însoțită de o alta la fel de favorabilă relativă la activitatea „Institutului Internațional de Studii și Cercetări Științifice privind Basarabia și Bucovina” din Rădăuți încheie acest frumos cuvânt introductiv.

În *Introducere*, autoarea ne arată că „.... Ion Nistor a revenit în atenția istoriografiei oficiale românești din jurul anilor '80. Istoriografia din acei ani era axată cu precădere pe studierea mișcării naționale românești și a momentului 1918. În cadrul acestui studiu se căuta reliefarea unor anumite consonanțe între operele acestor personalități și noul discurs istoriografic, care se voia fortificat prin reintegrarea în circuitul științific a scrierilor semnate de vechile prestigii în materie” (p. 9). În continuare, sunt subliniate elementele de noutate ale acestei lucrări în domeniul documentării și interpretării, se rezumă succint conținutul capitolelor sale și se arată că demersul științific are drept scop studierea plenară a personalității lui Ion Nistor, inclusiv cu elementele sale negative. Relativ la acest ultim aspect, autoarea arată că în lucrare se urmărește „plasarea corectă a lui Ion Nistor în cadrul evenimentelor din epoca sa. Deși am apreciat activitatea sa ca fiind în general meritorie, nu am ezitat să înfățișăm și acțiunile mai puțin reușite sau chiar eșuate din cariera sa, conferind astfel imaginea unei personalități cu calități și limite, încadrată epocii în care a trăit...” (p. 11). Citirea acestei lucrări demonstrează că autoarea și-a respectat acest angajament științific și deontologic. Recomandăm citirea cu atenție a acestei *Introduceri* deoarece ea prezintă în nuce esența lucrării.

Capitolul I al acestei lucrări conține patru subcapitole intitulată *Ascendența și primele învățături* (p. 13-18), *Cariera universitară* (p. 19-32), *Academia Română. Coordonatele activității istoriografice* (p. 33-38) și *Opera istorică* (p. 39-62). Aceste subcapitole sunt însoțite de trimiteri bibliografice abundente (p. 62-70). În primul dintre ele sunt prezentate amplu, de multe ori pe baza unor date arhivalice, copilăria și adolescența lui Ion Nistor. Rezumate la esențial, informațiile expuse arată că viitorul istoric și om politic s-a născut la 4/16 august 1876 în comuna Vicov de Sus, cătunul Bivolărie într-o familie numeroasă (13 sau 14 copii), cu posibilități materiale modeste (p. 13) și că a urmat între anii 1884-1886 cursurile școlii primare din comuna natală, pe care le-a continuat la școala primară din Rădăuți în perioada 1886-1889, prilej cu care s-a familiarizat și cu limba germană (p.14). În perioada 1889-1897 și-a continuat studiile la Liceul de Stat cu limba de predare germană din Rădăuți – *K.u.K Staats-Gymnasium* – (p. 15). Autoarea reproduce o serie de

calificative obținute în timpul liceului de Ion Nistor, ca și cele conținute de „certificatul de maturitate” obținut la absolvirea acestuia (p. 16 și 18). În cel de-al doilea subcapitol sunt prezentate principalele momente ale carierei universitare ale lui Ion Nistor, care a frecventat cursurile Universității din Cernăuți, secțiile istorie și geografie „începând cu semestrul de iarnă al anului 1897 și până la 31 iulie 1902” (p. 20). Aflăm că în vara anului 1903 Nistor a susținut „examenul de capacitate pentru istorie și geografie în limbile română și germană, care echivala cu licența instituțiilor de învățământ superior românești” (p. 22) iar în anul 1908 s-a înscris în semestrul de iarnă la Universitatea din Viena pentru a-și pregăti disertația de doctorat sub conducerea slavistului și bizantinologului Constantin Jirecek (p. 25). Descrierea obținerea titlului de doctor în filozofie al universității vieneze la 22 martie 1909 (p. 25-26) cu teza *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien* (Pretențiile moldovenești asupra Pocuției), a tribulațiilor legate de obținerea abilitării/docenței (3 iulie 1911) și a unei catedre universitare la Universitatea din Cernăuți sunt prezentate cu lux de amănunte în acest subcapitol (p. 26-32), din care o să reproducem o judecată de valoare.

„Ion Nistor și-a desăvârșit formația sub influența și în atmosfera unor centre universitare de mare prestigiu și a unor personalități de prim rang ale slujitorilor zeiței Clio, dorind să recepteze tot ceea ce i se părea util pentru cercetarea și scrierea istoriei. Din centrele germane dobândește erudiția și rigurozitatea cercetării migăloase a izvoarelor și metoda investigării și criticii informațiilor, în timp ce de la marii istorici români, Onciul, Iorga, Bogdan ia, într-un moment crucial al evoluției societății românești, spiritul necesar cunoașterii și reconstituirii istoriei românilor din întreg spațiul vechii Dacii” (p. 32). Subcapitolul 3 descrie în amănunt chestiunile legate de alegerea lui Ion Nistor ca membru corespondent (18 mai 1911) și activ (19 mai/1 iunie 1915) al Academiei Române. Ultimul subcapitol se ocupă cu prezentarea și analiza generală a operei istoricului bucovinean, concretizată în „aproximativ 200 de publicații de izvoare, monografii, studii, sinteze, articole de reviste și ziare, la care se adaugă 104 conferințe și discursuri nepublicate” (p. 39). Autoarea arată totodată că opera istorică a învățatului bucovinean „poartă amprenta a doi factori fundamentali: 1. formarea lui Ion Nistor la școala austriacă și sub auspiciile triadei critice (D. Onciu, I. Bogdan, N. Iorga). 2. apartenența lui la generația istoricilor care până la 1918 și-au dedicat o bună parte a operei și activității înfăptuirii Marii Uniri” (p. 39). În acest subcapitol este reprodusă și o clasificare a lucrărilor lui Ion Nistor, înfăptuită de universitarul sucevean Mihai Iacobescu. În viziunea acestuia, opera istoricului bucovinean se compune din „culegeri de documente și aprecieri asupra istoriografiei ca instrument de lucru; lucrări privitoare la aspectele de istorie a românilor în general; lucrări privind istoria Bucovinei; lucrări despre românii din afara granițelor naționale” (p. 43). Cititorul interesat de opera științifică a lui Ion Nistor va putea consulta cu folos acest subcapitol.

Capitolul II conține trei mari subcapitole intitulate *Activitatea desfășurată în Bucovina în perioada 1897-1914* (p. 71-91), *Perioada anilor 1914-1918* (p. 91-102) și *Rolul lui Ion Nistor în realizarea unirii Bucovinei cu România* (p. 102-113), însoțite de notele bibliografice (p. 113-118). Acest capitol se deschide cu o apreciere a lui Iuliu Maniu, care arată că Ion Nistor s-a aflat „printre acei a căror minte și prevedere politică, neamul românesc a știut într-un moment decisiv să aleagă cărarea cea adevărată, care a dus la triumful desăvârșit al națiunii române” (p. 71). În primul subcapitol este analizată activitatea lui Ion Nistor în cadrul Societății academice „Junimea” din Cernăuți, unde devine bibliotecar (1897) și președinte al acesteia în anii 1898-1899 (p. 73), arătându-se totodată că în perioada 1899-1900, în timpul satisfacerii stagiului său militar și mai târziu, în timpul specializării sale la Viena, a fost membru activ, iar mai apoi emerit în Societatea „România Jună” (p. 74). Nucleul acestui subcapitol este constituit de prezentarea amănunțită a activității lui Ion Nistor la revista „Junimea Literară”, publicație ce a apărut în perioada ianuarie 1904-august 1914 avându-l ca redactor responsabil pe Ion Nistor, secondat din septembrie-octombrie 1908 de George Tofan. Autoarea relevă rolul lui Ion Nistor și al tinerilor săi colaboratori în transformarea „Junimii Literare” într-o citadelă de acțiune proromânească. Această acțiune a fost

concretizată prin combaterea „aşa-numitei *doctrine bucoviniste* ce tindea la împăcarea spiritelor cu stările de lucruri existente în provincie” (p. 78), relevarea rolului și activității personalităților marcante ale românilor bucovineni, „efortul de sincronizare cu evoluția culturală din Vechiul Regat” și „înfățișarea celor mai semnificative evenimente ale vieții culturale românești, sub toate aspectele ei” (p. 79). În continuare, este amplu analizat rolul lui Ion Nistor în crearea unei Catedre de istoria românilor la Universitatea din Cernăuți, catedră al cărei titular a și devenit în cele din urmă în 1912 (p. 80-84), rolul său în organizarea unor conferințe pe teme culturale diverse, a unor cursuri de popularizare a istoriei, în îndrumarea învățătorilor și profesorilor din Bucovina etc (p. 85-89). Acest subcapitol se încheie cu descrierea tribulațiilor refugierii lui Ion Nistor, începând cu noiembrie 1914, în regatul României (p. 89-91).

În cel de-al doilea subcapitol sunt analizate acțiunile lui Ion Nistor de sprijinire a românismului desfășurate în București, Moldova și Basarabia. Astfel, autoarea arată că după stabilirea la București, Ion Nistor a înființat, împreună cu George Tofan, Ion Grămadă și Iorgu Toma, „Comitetul refugiaților bucovineni”, al cărui președinte a și devenit. Acest comitet, împreună cu „Asociația bucovineană”, dorea să desfășoare „o vie propagandă pentru orientarea opiniei publice românești în vederea susținerii idealului național, în sensul grabnicei reuniri a Bucovinei cu România” (p. 91). Conform datelor oferite de această lucrare, omul de cultură bucovinean „a elaborat și susținut în anul 1915 proiectul constituirii unui institut de studii referitoare la românii din afara granițelor Regatului” (p. 92), nematerializat însă în practică. De asemenea, și-a continuat activitatea sa publicistică și editorială, susținând și câteva comunicări la Academia Română (p. 93-94). Acest interesant subcapitol se încheie cu prezentarea acțiunilor și inițiativelor pe tărâm politic și cultural desfășurate de Ion Nistor în timpul refugiului său în Basarabia.

În ultimul subcapitol este prezentat rolul lui Ion Nistor în realizarea unirii Bucovinei cu România din 1918, rol admirabil sintetizat de Nicolae Iorga: „Nistor a lucrat în trei direcții pentru Unirea de astăzi: „Întâi, el a dat ca scriitor istoric și ca profesor de gimnaziu, pe urmă de universitate, românismului din Bucovina o încredere în sine pe care străinii nu izbutiră a o slăbi (...) Al doilea, pentru ca această conștiință să producă o luptă și această luptă să capete adevăratul ei organ, el s-a ridicat împreună cu Pușcariu pentru a curăța atmosfera morală de otrava înăbușitoare a onciulismului (politica de împăcare cu ucrainenii promovată de Aurel Onciu, nota ns.), deprins a pacta cu dușmanii noștri naționali, numai să-și atingă scopurile de partid... În al treilea rând, Nistor, în deosebire de alții, a îndreptat de la început, hotărât spre noi, pe bucovineni, prea mult deprinși a-și căuta mântuirea la Viena ... (p. 112). Acest subcapitol are meritul de a limpezi chestiunea controversată a rolului lui Iancu Flondor și Ion Nistor în realizarea unirii Bucovinei cu România, cuantificând meritele fiecăruia.

Capitolul III se divide în subcapitolele intitulate *Activitatea didactică* (p. 119-130), *Reorganizator și rector al Universității din Cernăuți* (p. 131-145), *Ctitor și îndrumător cultural* (p. 145-168), urmate de notele bibliografice (p. 168-173). Primul subcapitol oferă cu lux de amănunte, informații privind traseul didactic al acestui mare dascăl al Bucovinei. În cele ce urmează, vom prezenta cititorului în mod sumar câteva date relative la această chestiune. Aflăm astfel că „prin adresa din 24 octombrie 1901 emisă de ministerul austriac de resort, Ion Nistor este numit profesor suplinator de istorie și geografie la Liceul de Stat din Cernăuți, unde a funcționat până în 1904” (p. 119).

După susținerea examenului de capacitate pentru istorie și geografie, Nistor a fost numit „profesor titular provizoriu” la Liceul „Ștefan cel Mare” din Suceava unde a funcționat în perioada 1 septembrie 1904-30 august 1907 (p. 120). În urma unui ordin al Ministerului Instrucțiunii din 8 iunie 1907, învățatul bucovinean a fost transferat la Școala Reală Superioară Ortodoxă din Cernăuți, în calitate de profesor titular pentru disciplinele de istorie și geografie (p. 122). În anii 1908-1911, Ion Nistor a avut diferite concedii pentru studiu în Austria sau Germania, iar la 14 august 1912 a fost

numit – prin decret imperial – profesor agregat la „Catedra de istorie sud-est europeană cu deosebită privire la români” (p. 122-123), fiind numit profesor definitiv abia la 24 mai 1914 (p. 126). Plecarea în România cu ocazia izbucnirii războiului i-a întrerupt activitatea sa didactică, ce a fost reluată în Basarabia, la Odessa, în perioada noiembrie 1917-martie 1918 (p. 126). În mod firesc, în anul 1919-1920 Ion Nistor și-a reluat activitatea la Universitatea din Cernăuți, fiind titular al Catedrei de Istorie a Românilor până în anul 1940 (p. 128). Datorită cedării Bucovinei din iunie 1940, activitatea didactică a profesorului bucovinean a fost temporar întreruptă. Începând cu 1 octombrie 1940 a fost încadrat în mod provizoriu la Catedra de Istoria Românilor de la Universitatea din București, de unde este pus în retragere din oficiu, pentru limită de vârstă, începând cu data de 1 octombrie 1941. Cu toate acestea, „a rămas totuși profesor onorific și membru în corpul didactic al Facultății de Litere și Filosofie din București de unde a fost exclus în anul 1948 (p. 130).

Subcapitolul al doilea prezintă strădaniile deosebite ale savantului bucovinean pentru românizarea vieții intelectuale la Universitatea din Cernăuți, care urma să reprezinte, în viziunea sa, „un focar de cultură și civilizație românească, menit să răspândească razele sale de lumină asupra întregii regiuni septentrionale a iubitei noastre patrii” (p. 132). Autoarea prezintă și o frumoasă apreciere a lui Romulus Cândea privind principalele realizări ale universității cernăuțene în primii zece ani de administrație românească. Deoarece această apreciere reprezintă chintesența activității lui Ion Nistor la Universitatea din Cernăuți, o reproducem în cele ce urmează. „Numai prin patriotismul și optimismul, uneori înșelat și strădaniile într-adevăr unice ale lui Ion Nistor avem puțința de a ne bucura astăzi de o universitate”, deoarece, aprecia el, Ion Nistor „toată vremea și-a pus sufletul pentru această universitate, a liberat-o de cătușe, a îmbogățit-o, a completat-o (p. 137).

Ultimul subcapitol evidențiază activitatea neverosimil de laborioasă și productivă a lui Ion Nistor în domeniul sprijinirii și promovării culturii din Bucovina. Autoarea evidențiază activitatea învățatului bucovinean desfășurată în cadrul societăților culturale „Junimea”, „Școala Română”, „Societatea pentru cultură și literatură română din Bucovina” (p. 145-150) și implicarea sa în activitatea gazetei „Glasul Bucovinei” (p. 150). Sunt prezentate strădaniile lui Ion Nistor legate de promovarea activității Teatrului Național din Cernăuți (p. 152-154) și eforturile sale sisifice legate de organizarea activității unei Direcții Regionale la Arhivele de Stat din Cernăuți, eforturi rămase din păcate fără nici un rezultat (p. 154-158). Cu lux de amănunte este prezentată inițiativa lui Ion Nistor de înființare a Institutului de Istorie și Limbă de pe lângă Universitatea de Stat din Cernăuți (p. 159-160), sprijinirea publicației „Codrul Cosminului” (1924-1939), conferințele și cursurile sale de popularizare (p. 159-164). Acest subcapitol se încheie cu prezentarea activității cultural-științifice a savantului bucovinean din ultima sa parte a vieții sale de persoană publică, legate mai cu seamă de numirea sa la 23 mai 1945 în funcția de conservator (director) al Bibliotecii și Colecțiilor Academiei Române (p. 167).

Capitolul IV conține subcapitolele intitulate *Ministru delegat cu administrația Bucovinei* (p. 174-195), *Fondator și președinte al Partidului Democrat al Unirii* (p. 195-200), *Parlamentar și ministru liberal* (p. 200-218), urmate de notele bibliografice aferente (p. 218-225). În primul subcapitol este tratată activitatea lui Ion Nistor ca ministru de stat fără portofoliu pentru administrația Bucovinei cu sediul mai întâi la București și apoi la Cernăuți, funcție deținută până la 2 mai 1920 și, totodată, sunt analizate pentru prima dată pe larg în literatura de specialitate motivele conflictului său cu Iancu Flondor, conflict ce a prilejuit demisia acestuia din funcția de ministru de stat fără portofoliu cu sediul la Cernăuți. Conflictul cu Iancu Flondor a fost un conflict nu numai de persoane, ci și de idei generale legate de politică și administrație. Ion Nistor a fost reprezentantul curentului centralist, ce susținea necesitatea integrării cât mai grabnice a Bucovinei în structurile statului român iar Iancu Flondor a reprezentat curentul autonomist, ce se pronunța pentru o integrare mai lentă a acestei provincii în aceleași structuri (vezi în special p. 174-178). Al doilea subcapitol se ocupă pe larg de activitatea Partidului Democrat al Unirii, „constituit cu ocazia unei adunări ținute la

15 septembrie 1919 în Palatul Administrativ din Cernăuți de către gruparea centralistă a lui Ion Nistor” (p.196), care a fuzionat cu Partidul Național Liberal începând cu 21 ianuarie 1923 (p. 199). Relativ la această fuziune, autoarea conchide: “fără îndoială că opțiunea lui Ion Nistor pentru cel mai puternic partid al perioadei interbelice a fost unul din factorii importanți ai ascensiunii pe care acesta a cunoscut-o în ierarhia de stat a României întregite” (p. 200). Ultimul subcapitol prezintă în general activitatea lui Ion Nistor de parlamentar și ministru liberal (senator în Parlamentul român, ministru al Lucrărilor Publice (1927-1928), al Minorităților Etnice (1933-1934), al Sănătății și Ocrotirilor Sociale (1934-1936), al Muncii (1936-1937), al Cultelor și Artelor (1939-1940) etc. Valoarea deosebită a acestui subcapitol este dată de reproducerea de pasaje din partea a doua a memoriilor inedite ale istoricului bucovinean (*Note autobiografice. Amintiri din închisoare*) relative la perioada sa de detenție (5/6 mai 1950-6 iunie 1955) și la umilințele îndurate din partea regimului comunist de după ieșirea sa din închisoare. Lucrarea se încheie cu concluzia tristă că după ieșirea sa din închisoare Ion Nistor nu a fost sprijinit de nici unul din foștii săi studenți sau prieteni ce dețineau funcții de răspundere și “grav bolnav, profund marcat de încercările inumane prin care a fost obligat să treacă în ultimii ani ai vieții” (p.218) a murit pe data de 11 noiembrie 1962.

Concluziile rezumă lapidar elementele esențiale din biografia lui Ion Nistor, ale cărei preocupări relative la istoria comerțului moldovenesc în secolele XIV-XVI s-au înscris „printre cele mai avansate tendințe istoriografice ale momentului vădind, în cadrul direcției critice din istoriografia românească, elemente aparținând celebrei școli de la *Annales*” (p. 226). Lucrarea se încheie cu o amplă judecată de valoare sumativă cu privire la rolul lui Ion Nistor în viața culturală și politică a României, din care vom reproduce doar finalul, în care se arată că „Ion Nistor a fost o personalitate de excepție a perioadei interbelice, la fel de valoros ca istoric, pedagog, îndrumător cultural și om politic. Prin cartea de știință, Catedră sau tribună, prin ctitorirea, conducerea sau sprijinirea unor instituții, cât și prin opera politică nemijlocită, Ion Nistor a stat întreaga sa viață în slujba făuririi, consolidării și apărării integrității statului român” (p. 229).

La sfârșitul acestei recenzii, câteva concluzii se impun cu necesitate. În lucrarea istoricului sucevean Doina Alexa sunt tratate, într-un stil ce îmbină rigoarea științifică cu frumusețea expunerii, o serie de probleme importante ce interesează mai cu seamă istoria Bucovinei din perioada interbelică. Aceste probleme nu au putut fi corect tratate până în 1947 deoarece patima și subiectivismul inerente actorilor efectivi ai vieții politice și culturale românești de atunci, ca și lipsa unor cercetări arhivalice sistematice, a îngreunat emiterea unor aprecieri lucide și, deci, obiective. Vitregia vremurilor manifestată în perioada 1948-1989, când scrierea istoriei românești a fost tarată de o serie de constrângeri ideologice interne și politice externe, a făcut imposibilă desfășurarea de cercetări sistematice atîngătoare la istoria contemporană a Bucovinei. De aceea, cartea alcătuită de Doina Alexa după aceste două perioade istorice nefaste pentru scrierea obiectivă a istoriei Bucovinei, acoperă o lacună de documentare și interpretare a vieții și activității unei personalități ce a avut un rol major în istoria interbelică a acestei provincii. În mod practic, această lucrare sumativă este una de **pionierat**, practica demonstrând că în cazul acestui gen de lucrări calitățile sunt însoțite în mod inevitabil și de imperfecțiuni. Aceste imperfecțiuni sunt legate mai ales de imposibilitatea unei documentări strict exhaustive, ce se realizează de regulă numai într-o etapă ulterioară apariției lucrării de pionierat. Trecând peste unele mici imperfecțiuni ale lucrării, mai cu seamă de ordin stilistic, considerăm că aceasta se constituie într-o realizare notabilă a istoriografiei române contemporane iar autoarea merită cu prisosință omagiul cititorilor îndrăgostiți de istoria Bucovinei.

Florin Pintescu

George Mounin, *Istoria lingvisticii*, Traducere și postfață de Constantin Dominte, Editura Paideia, 1999

Editura *Paideia* oferă cititorilor români (cu sprijinul Ministerului Francez al Afacerilor Externe și al Ambasadei Franței în România) versiunea în limba română a două volume apărute în colecția “Le linguiste”, dirijată de André Martinet, intitulate *Histoire de la linguistique. Des origines au XXe siècle* (1967) și *La linguistique du XXe siècle* (1972) al căror autor este Georges Mounin. Versiunea românească, reunind cele două volume, se datorează în egală măsură traducătorului (și postfațătorului) Constantin Dominte, un admirator constant al omului și lingvistului G. Mounin. Întreprinderea traducătorului este un act recuperator (dar nu tardiv) deși din literatura de specialitate nu lipsesc studiile de istorie a lingvisticii (*Scurtă istorie a lingvisticii* de Al. Graur și Lucia Wald, 1961, 1965, 1977; *Pagini de teorie și istorie a lingvisticii*, de Lucia Wald, 1998; *Curente și tendințe în lingvistica secolului nostru*, 1997, 1999; *Reflecții asupra limbajului din antichitate până la Kant*, 1998, de Constantin Frîncu). Traducătorul este animat de o triplă motivație: “mai întâi, pentru a face cunoscut și în veșmînt lingvistic românesc un alt mod de a vedea desfășurarea în timp a științei limbii; apoi, pentru răsunetul de care ea s-a bucurat, în Franța și în alte țări de limbi neolatine; în sfîrșit, dar nu în ultimul rînd, pentru generoasa accesibilitate a textului...” (Notă asupra versiunii române, p. VI).

Partea I are capitole ierarhizate după criteriul cronologic (*Antichitatea, Evul Mediu, Epoca Modernă, Secolul al XIX-lea*), al V-lea capitol stabilind relația cu partea a II-a a lucrării – *Spre lingvistica secolului al XX-lea*.

În *Introducere* la partea I, G. Mounin trece în revistă cîteva istorii ale lingvisticii pe care le consideră, fără a le nega meritele, insuficiente “pentru cititorul de astăzi, fie că sînt prea rapide, fie că sînt prea vechi, fie că nu sînt centrate pe lingvistica generală propriu-zise” (p. 5).

Istoria lingvisticii, concepută, de regulă, ca istorie a transmiterii ideilor și teoriilor lingvistice, adică o istorie o surselor, a influențelor, a genealogiilor intelectuale, trebuie să devină, în opinia lui G. Mounin, o istorie cauzală mai completă și mai profundă care să țină socoteala, prudent, de influența structurilor sociale asupra nevoilor cunoașterii lingvistice sau asupra direcțiilor practice rezultate din curiozități lingvistice.

Împotriva direcției generale stipulate de tradiția Societății de Lingvistică din Paris, G. Mounin pornește de la preistoria preocupărilor asupra limbii, de la o problemă “nonlingvistică” – originea limbajului, întrucît “istoria speculațiilor și cercetărilor cu privire la ceastă origine trebuie să ocupe un loc într-o istorie a lingvisticii” (p.16).

Acordînd un spațiu amplu antichității, G. Mounin consideră că “lingvistica nu izbucnește în secolul al XIX-lea ca o furtună din senin” (p.25), ci că ea a fost pregătită de toată reflecția anterioară asupra limbajului. Recursul la antichitate debutează cu subcapitolul *Egiptenii* în care autorul consacră un spațiu important originii și dezvoltării scrierii, scriere care reflectă structura limbii. Referindu-se la egipteni, G. Mounin opinează că “fiecare popor inventator al unei scrieri a putut deveni conștient de structura limbii lui”(p.27), în acord cu observația lui A. Meillet că “oamenii care au inventat și perfecționat scrierea au fost mari lingviști și ei sînt aceia care au creat lingvistica” (ibidem). Fonogramele egiptene par să deceleze o percepere a silabei, dar scrierea nu este consonantică; autorul se îndoiește că egiptenii ori sumero-akkadienii sau chinezii ar fi atins stadiul analizei lingvistice a celei de-a doua articulații a limbajului.

Deși “cu India antică întîlnim prima reflecție manifestă a oamenilor asupra limbajului și, mai ales, prima descriere a unei limbi ca atare” (p.47), sanskrita nu conduce la noțiunea de fonem. G. Mounin detaliază celelalte merite ale epocii lui Panini: analiza cuvîntului în moneme, degajarea noțiunii de rădăcină, distingerea verbului de nume, conștiința noțiunii de metalimbaj etc.

Introducând pentru prima oară fenicienii în istoria lingvisticii, autorul are în vedere contribuția acestora la inventarea alfabetului. Lingvistul francez atrage atenția asupra faptului că vocabula alfabet evocă două lucruri diferite: o tehnică de notare a limbajului prin litere (consoane, la fenicieni) și o analiză lingvistică exhaustivă a unităților fonice minimale, iar fenicienii au inventat numai primul dintre aceste lucruri (p.54).

De pe o poziție materialistă declarată, G. Mounin expediază în câteva rînduri “curiozitatea lingvistică la evrei”, amintind ironic “mitul banal” al creării lexicului *ex nihilo* și “mitul grandios” al Turnului Babel.

Grecii sînt cei care, în opinia lui G. Mounin, manifestă interes cu privire la limbă în ea însăși și pentru ea însăși (p.60). Invenția revoluționară a alfabetului “pur” este pusă de autor tot pe seama grecilor, deoarece ei notează consoanele și *vocalele*: “Ei au contribuit la dezvoltarea conștientizării în privința celei de-a doua articulări a limbajului, pentru că natura limbii lor îi dusese la perfecționarea alfabetului (preluat din cel fenician)” (p.61). Teoria acrofoniei confirmă faptul că hazardul naturii lucrurilor – fonetica ioniană – a putut condiționa notarea vocalelor.

Capitolul *Antichitatea* se încheie cu prezentarea faptelor după criteriul lingvistic și cronologic: e vorba de probleme teoretice remarcabile la greci și la romani – teoriile *physei* și *thesei*, cu cei doi reprezentanți străluciți, Platon și Aristotel, teoria materialistă, antiteologică a originii limbajului la Lucretius ș.a..

Cu toate că istoria lingvisticii este la G. Mounin mai ales un inventar al problemelor de fonetică, în capitolul consacrat Evului Mediu (unde se insistă asupra rolului episcopului Wulfila, inventator al alfabetului gotic, și asupra scrierii glagolitice a episcopilor Chiril și Metodie), sînt cuprinse și descrierile și clasificările limbilor, prezentări ale unor lucrări fără ecou în epocă (*Edda* lui Snorri Sturluson) și teorii lingvistice care continuă vechiul conflict grec dintre *physei* și *thesei* - disputa dintre nominaliști și realiști. (p.78) G. Mounin găsește că teoriile filosofice din Evul Mediu, subordonate logicii (de exemplu aceea a verbului prezent în orice frază, pentru că orice frază subîntinde o judecată), vor fi piatra unghiulară a Gramaticii de la Port- Royal, tot așa cum germeii modernității în materie de semantică transpar din gramaticile “speculative” ale epocii.

Referindu-se la *Grammaire générale et raisonnée* a lui Arnauld și Lancelot, autorul consideră poate prea sever că, în ciuda elogiilor lui Saussure și Chomsky, “ea a frînat mult timp dezvoltarea unor reflecții mai obiective asupra limbajului” (p.90).

Sursa și evoluția teoriei arbitrarului semnului lingvistic constituie teme majore ale cercetării istoricului G. Mounin: “Bréal, pe care Saussure l-a ascultat de cîteva ori, era nutrit de Condillac, la care se referă în mod explicit” (p.104).

În capitolul al IV-lea (în care se abordează lingvistica secolului al XIX-lea), lucrarea are o structură axată pe activitatea întemeietorilor comparatismului și istorismului în lingvistică: R. Rask, F. Bopp – la care Mounin depistează prefigurarea ultimei fraze din *Cours de linguistique générale* (“limbile sînt studiate pentru ele însele ca obiect și nu ca mijloc de cunoaștere”); J. K. Zeuss, “simplu profesor de colegiu”, ignorat de universitarii contemporani lui; Raynouard, a cărui lucrare rămîne remarcabilă prin întinderea comparațiilor (G. Mounin descoperă includerea pentru prima oară a românei, numită *le valaque* printre limbile romanice, p.127). Asupra operei lui W. von Humboldt autorul nu insistă, credem noi, suficient, subliniind totuși temele mari prezente la filosoful german – teza acelei *innere Sprachform*, limba nu ca ergon (un produs), ci ca energiea (o forță activă), fiecare limbă reflectă o viziune a lumii care îi este proprie. G. Mounin recunoaște cu probitate că e nevoie de o veritabilă analiză istorică a operei lingvistice a lui W. von Humboldt.

Partea II-a urmează același principiu structural, analiza doctrinelor lingvistice dezvoltîndu-se în cadrul unor micromonografii consacrate marilor lingviști ai secolului al XX-lea.

Încă din *Introducere* cititorul poate fi sedus de modestia (auto) ironică a lui G. Mounin care declară că nu vrea să rivalizeze cu Lepschy sau cu De Mauro, cu atât mai mult cu cât după 1966 apăruseră bune istorii ale lingvisticii (p.155).

Pe un ton lucid, nepătimaș, dar critic – o constantă a operei sale – Mounin motivează decizia de a elabora o istorie a lingvisticii secolului XX prin opțiunea pentru un demers epistemologic, semnalând discontinuitățile istoriei, dar și filiațiile ei, fără a face un simplu inventar al doctrinelor ori “risipă de nume proprii” (p.156). Autorul nu uită nici o clipă de misiunea sa de profesor care este dator să determine citirea operelor lingviștilor, oferindu-se ca model (“*Mai întâi i-am citit, și recitit, și practicat...*” p.158); el recunoaște că punctul său de vedere – cel al unui marxist fără pretenție – nu este susceptibil de o obiectivitate pură. Tot aici (în *Introducere*) apare a doua referire la spațiul românesc al producțiilor lingvistice – versiunea în engleză a *Introducerii în lingvistica romanică* de Iorgu Iordan.

Fidel ideologiei marxiste, G. Mounin elogiază tezele lui W. D. Whitney, teze conform cărora limbajul este un fapt social, istoricul manifestând aceeași rigoare epistemologică de delimitare a obiectului lingvisticii – limbajul.

În capitolul consacrat lui J. I. Baudouin de Courtenay descoperim un citat din *Scurtă istorie a lingvisticii* de Al. Graur și Lucia Wald (1965), fapt ce demonstrează că lingvistul francez nu a consultat ediția a III-a din 1977.

Insistând asupra posterității lui Saussure, autorul urmărește *cupurile* epistemologice ale doctrinelor lingvisticii secolului XX.

Magistru preocupat de rolul misiunii sale, G. Mounin reînnoiește de fiecare dată îndemnul la lectură activă și la reflecție: lectură din opera lui A. Meillet, din cea a lui O. Jespersen, a cărui actualitate este perceptibilă printr-o lectură inițială și fundamentală, din opera lui Sapir și cea a lui Trubețkoi – “lectura *Principiilor de fonologie* rămânând astăzi, pentru un ucenic în ale lingvisticii, indispensabilă și de o prospețime teoretică pătrunzătoare” (p.222).

Lui L. Bloomfield îi prețuiește autocritica de care puțini savanți sînt capabili la vîrsta matură, dar admirabilă este și caracterizarea acidă pe care i-o face acestuia: “avea ambiția trufașă de a-și marca mereu propria originalitate” (p.197).

Interesat statornic de precizia terminologică, istoricul francez observă că traducерile unor titluri ale lucrărilor lingvistice (de exemplu, la L. Hjelmslev) nu respectă originalul și pledează permanent pentru moderație în materie de inovație terminologică și metodologică. (p.243)

Fără pretenția *verdictelor definitive*, G. Mounin efectuează o radiografie a operelor unor lingviști în viață la momentul scrierii *Istoriei* ... , demers delicat și deosebit de dificil. La R. Jakobson descoperă, fără a ignora aspectele pozitive, un faimos binarism, prezent la mulți cercetători, care reduce toate problemele la opoziția dintre doi termeni, și găsește că, în ciuda descrierii funcțiilor limbii, Jakobson rămîne complet surd la calitatea poetică a unui text! (p.154)

Puternic influențat de A. Martinet, Mounin consideră că fondatorul funcționalismului este teoreticianul și practicianul cel mai complet în fonologia diacronică, el elaborînd și cel mai bun model al tipologiei lingvistice generale (p. 261). Sublinierea calităților de profesor care susține că trebuie să fie studiați lingviștii mari constituie de fapt o probă a exigenței profesorului Mounin însuși.

Despre Z. S. Harris, care “e mai mult citat decît citit” (p.267), G. Mounin afirmă că operează transferul de la distribuționalism la transformaționalism prin contactul cu Chomsky, definind (din 1954) gramatica drept “ansamblu de instrucțiuni care generează frazele unei limbi” (p.276). Este relevantă la Harris inițierea unei gramatici transfractice, aspect mai puțin comentat al operei sale la momentul scrierii *Istoriei*..., dar care se bucură de notorietate astăzi.

Volumul se încheie, de fapt, cu cea mai întinsă micromonografie, aceea consacrată lui N. Chomsky, “promotorul uneia dintre cele mai noi viziuni asupra limbajului” (p.357). Construcțiile

și deconstrucțiile teoretice mereu supuse revizuirii generează dificultăți în surprinderea și dominarea ansamblului operei sale, mărturisește Mounin. Trecând în revistă precursorii și inovațiile modelului epistemologic chomskyan (cu insistență asupra dublei accepții a conceptului *teorie*), i se reproșează caracterul episodic, anorganic, atomizat, al exemplelor care nu constituie încă un început de descriere metodică a unei limbi. Nu lipsește nici din această secvență a lucrării predilecția lui Mounin pentru descoperirea cauzelor evoluției științifice și a carierei didactice: el emite supoziția “că Chomsky ar fi fost profund condiționat de modul american de cercetare, concurențial, agresiv, și adesea tinzând spre spectaculosul pe termen scurt” (p.303)

Fiecare capitol este însoțit de o bibliografie care îmbogățește trimiterile din textul propriu-zis, cu precizări și caracterizări succinte ale lucrărilor menționate.

Cu detașarea necesară cunoașterii științifice, plin de admirație față de omul de știință și vădind afinități cu multe din ideile emise de cărturarii lumii, G. Mounin realizează o istorie mai ales cauzală a lingvisticii care surprinde majoritatea problemelor limbajului, deși autorul ei o consideră un *hand-book*; “lingvistul tânăr și cel mai puțin tânăr va avea însă șansa de a lua cunoștință de acea lungă poveste a eșecurilor și impasurilor predecesorilor, instructivă ca și aceea a succeselor și progreselor lor, atît pentru psihologia cercetătorilor, cît și pentru morala, metodologia, epistemologia și poate chiar deontologia sa ”(p.11)

Rodica Nagy

Viața Cuviosului Paisie de la Neamț, tipărită cu binecuvântarea I.P.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei. Ediție îngrijită de Diac. Prof. Ioan Ivan, după manuscrisul nr. 154 din Biblioteca Mănăstirii Neamț, Editura “Trinitas”, Iași, 1997, 154 p. + ilustrații

Activitatea laborioasă a prof. diacon Ioan Ivan este binecunoscută celor preocupați de vechea spiritualitate românească. Trăind și activând în vecinătatea Mănăstirii Neamțului, a avut privilegiul să-i studieze pe îndelete arhiva și biblioteca. Roadele acestui studiu îndelungat și-au găsit materializarea în zeci de articole, studii și volume, între care amintim ultima monografie a Mănăstirii, al cărei coautor este și volumul de față, ce ne face cunoscută *Viața Cuviosului Paisie Velicovschi (1722-1794)*, după ultima variantă nemțeană, de la mijlocul sec. al XIX-lea, ce se găsește în manuscrisul miscelaneu, înregistrat în inventar sub nr. 154. Se știe foarte bine că editarea unui text vechi nu este un lucru ușor de înfăptuit.

Cuvântul înainte (p. V-VIII) este semnat de Înalt Preasfințitul Daniel, Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, sub a cărui binecuvântare acest volum a văzut lumina tiparului. Se expun motivele publicării acestei *Vieți*: cu prilejul aniversării a 500 de ani de la sfințirea bisericii din incinta Mănăstirii Neamț, impunătoare ctitorie a voievodului Ștefan cel Mare (1497-1997) și, între altele, “ca un omagiu adus memoriei Sfântului Cuvios Paisie de la Neamț (1722-1794), precum și autorilor manuscrisului nr. 154 din biblioteca Mănăstirii Neamț și anume starețul Gherasim Miron și arhimandritul Augustin Braha, care l-au compus între anii 1852-1856, cu intenția de a scrie o Istorie a Sfintelor Monastiri Neamțului și Secului”. Precizăm că momentul aniversării a 500 de ani de la Sfințirea Bisericii “Înălțarea Domnului”, din incinta mănăstirii, a ocazionat și deschiderea oficială a Muzeului “În memoriam Sf. Cuvios Paisie de la Neamț”.

În *Introducere* (p. IX-XXIX), după ce trece în revistă ultimele realizări și împliniri ale Mănăstirii Neamț, inclusiv apariția de sub tipar a prezentului volum, din inițiativa și cu

binecuvântarea Preasfințitului Daniel, Mitropolitul Moldovei, distinsul autor, în zece subcapitole, ne descrie manuscrisul; ne prezintă cuprinsul manuscrisului; ne evocă personalitatea părintelui Paisie așa cum reiese din multele mărturii ale vremii; ne oferă date mai vechi și mai noi în legătură cu canonizarea săvârșită în anul 1992 și înscrierea în calendarul ortodox român, în ziua de 15 noiembrie, ziua morții sale; aflăm autobiografiile și biografiile cunoscute până în prezent; nota editorului este cuprinsă în ultimul subcapitol. Fără îndoială, venerabilul diacon prof. ne pune la dispoziție multe date noi în legătură cu activitatea complexă a Starețului Paisie, care “din Sfântul Munte al Athonului viind în Moldavia, ca un apostol, au deschis prăvălie de fapte bune, care de când iaste Moldavia să creadă că poate nu s-au deschis” (f. 88).

Viața Cuviosului Părintelui Stareț Paisie ocupă f. 70-157 v. ale manuscrisului Miscelaneu, fiind precedată de: *Înainte cuvântare către tot pravoslavnicul cetitoriu* (f. 1-4), *Istorie pentru Sfânta Monastire a Neamțului* (f. 4 v.-44), *Istorie pentru Sfânta Monastire a Secului* (f. 45-69v.) și urmată de *Stareții – arhimandriți de după trecerea din viață a Cuviosului Paisie* (f. 157v.-193v.).

Lucrat în perioada anilor 1852-1856, probabil de mâna arhimandritului Augustin, cu scopul de a-l tipări în tipografia nemțeană, manuscrisul prezintă o scriere cursivă, caligrafică, curată, cu cerneală neagră și roșie; ca de obicei, cerneala roșie este folosită la titluri și elemente de ornamentică (frontispicii, vignete, inițiale ornate în cadru), realizate simplu, în peniță.

Așa cum alcătuitoarii înșiși ne precizează la baza frontispiciului de la f. 70 (reprodus la pagina 139), sursele principale folosite au fost scrierile ucenicilor direcți ai starețului Paisie: părintele Mitrofan și părintele Isaac Dascălul.

Provenind din Poltava, localitate în Ucraina, cu patru ani de studii la Academia din Kiev, Cuviosul Paisie trăiește în două răstimpuri, pe pământ românesc: 4 ani (1742-1746) în schituri din ținutul Buzăului și al Vrancei (Dălhăuți, Trăisteni, Cămu și Poiana Mărului) și pasager prin mănăstirile din Moldova, Vorona și Neamț, și 31 de ani, după revenirea de la Muntele Athos (unde a stat 17 ani, 1746-1763), în Mănăstirea Dragomirna, 12 ani (1763-1775), la Mănăstirea Secu 4 ani (1775-1779) și la Mănăstirea Neamț 15 ani (1779-1794), fiind până la moartea sa, în 1794, conducătorul ambelor obști.

Inițiatorul mișcării de renaștere a vieții monastice în spiritul tradiției athonite, pe baza unei bune cunoașteri a învățăturilor patristice, Cuviosul Paisie a patronat adevărate școli de traducători, din elenește în limbile română și slavonă de redacție ruso-ucraineană. S-au tradus îndeosebi texte patristice dar și alte lucrări cu caracter științific, care s-au multiplicat și răspândit apoi prin zeci de manuscrise. Paisie însuși, ajutat de câțiva ucenici traducea mai ales în slavonă pentru conașionalii săi; între lucrările traduse, amintim monumentală traducere din greacă a Filocaliei (Dobrotoliubie) tipărită în 1793 la Moscova, în 1794 la Sankt-Petersburg și reluată în ediții ulterioare; a apărut și la București în anul 1990.

Interesante și impresionante sunt relatările contemporanilor și urmașilor despre calitățile de necontestat ale monahului și omului Paisie. Într-una din vitrinele noului Muzeu – memorial s-a așezat următorul mesaj autograf:

“Părinte Dositheie, ostenește-te, pentru Dumnezeu și cu blagoslovenia mea, cât te va întări Dumnezeu și citește tânărului bolnav, care ți se aduce, rugăciunile corespunzătoare boalei de care este cuprins. Al tău Părinte duhovnicesc, Paisie, starețu” (p. XV).

Citind acest volum ne-am amintit că prima autobiografie a Cuviosului Paisie a fost descoperită și tradusă (*Autobiografia unui Stareț, Paisie Velicicovschi*) de regretata profesoară a Universității din București, slavista Elena Lința (p. XIX).

În ceea ce privește reproducerea textului, cele “câteva considerații (...) de editare” nu ne lămuresc îndeajuns. Se deduce că s-a recurs la transcrierea fonetică interpretativă puternic influențată de transliterație cu actualizarea inconsecventă a semnelor de punctuație și ortografie actuale; ceea ce face ca, pe alocuri, textul să se citească cu greutate.

Transcrierea textului propriu-zis este urmată de nouă Anexe (f. 90-129) extrem de importante ce vin în completarea datelor cu referire la viața și activitatea părintelui Paisie: *Câteva momente din timpul Sfântului Paisie după monahul Vitalie; Scrisori ale Sfântului Paisie; Vedenia avută de monahul Teodosie în anul 1797; Câteva date biografice despre Isaac Dascălu, Andronic Popovici, Augustin Braha și Gherasim Miron; Bibliografia folosită de autorii manuscrisului 154, la întocmirea Vieții Cuviosului Paisie; Schiturile din județele Buzău și Vrancea în care a stat Cuviosul Paisie; Schituri-mănăstiri și oameni în traseul făcut de Cuviosul Paisie de la Poltava la Mănăstirea Neamț; Ierarhi în Moldova, în perioada 1763-1794; Mărturia ieroshimonahului Gherasim, egumenul schitului Pocrov din 7 februarie 1783.*

Glosarul (p. 132-138), atât de necesar pentru buna înțelegere a textelor vechi, cele câteva *reproduceri* după filele manuscrisului transcris (p. 139-148), *Rezumatul* în limba engleză (p. 149-153), numeroase *ilustrații* (cu explicații bilingve: în română și engleză), reprezentând lăcașe de cult, pietre de mormânt, pisanii, gravuri, tablouri, icoane, manuscrise, cărți tipărite, obiecte de cult, imagini din sălile noului Muzeu închinat memoriei Cuviosului Paisie, hărți, toate având legătură cu subiectul cărții – viața înnobilită de fapte alese a Sfântului Paisie –, completează, în mod fericit, aparatul științific al volumului de față, ce se constituie într-o reușită editorială.

Autorul a renunțat la o Bibliografie "Paisie", potrivit propriei precizări, întrucât "s-ar fi putut extinde pe mai multe pagini"; cu prețul acestui "risc", credem că ea ar fi fost extrem de utilă.

Volumul face o bună impresie și prin aspectul exterior, prin calitatea bună a hârtiei (foaie velină), a reproducerilor.

Olimpia Mitric

Mihai Mitu, *Oameni și fapte din secolul al XVIII-lea românesc*, București, Editura Atos, 1999, 272 p.

Cunoscut, în special ca slavist, Mihai Mitu, profesor la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București, și-a îmbogățit bibliografia cu o carte frumoasă, de **schite de istorie literară**, căci așa se subintitulează noua apariție editorială.

Cuprinsul noului volum se constituie din șase studii, o postfață, o listă de abrevieri, un rezumat în limba franceză și un indice de nume.

Așa cum ni se precizează în *Postfață* (p. 244), cartea reunește șase studii închinat "unor fapte de istorie literară românească din secolul al XVIII-lea", care, adăugăm noi, se citesc pe nerăsuflate. Primele trei studii, care privesc viața și opera lui Ioan Budai-Deleanu, o mai veche pasiune a profesorului, sunt revăzute și completate față de variantele anterioare, publicate cu mulți ani în urmă; următoarele văd lumina tiparului pentru prima oară.

Preocupat de problema relațiilor culturale româno-polone, Mihai Mitu a fost și este în permanentă căutare a textelor ce pot îmbogăți sfera acestor relații. Tocmai acestei tematici se circumscriu și studiile cuprinse în acest volum.

Biblioteca lui Ioan Budai-Deleanu (p. 5-27). Se știe, după studii de drept și filosofie la Viena, în urma neînțelegerilor pe care le-a avut în Transilvania, în special cu episcopul Ioan Bob, în anul 1787, Ioan Budai-Deleanu se stabilește la Lvov, capitala Galiei, atunci provincie austriacă. Ca secretar de tribunal, avansat apoi consilier, prim consilier, admis în rândurile nobilimii, "Johann von Buday" a trăit aici peste 30 de ani, până la sfârșitul vieții (24 august 1820). Din păcate, biblioteca celui care avea o formație enciclopedică, în spiritul epocii luminilor, nu s-a păstrat, așa după cum în

epocă vastă sa operă era aproape necunoscută. Cu excepția traducerilor de legi necesare și a Lexiconului românesc-nemțesc, nimic din ce-ar fi putut supăra oficialitățile nu i s-a publicat. Avem în vedere, în primul rând, Țiganiada, scrierile sale filologice și istorice. Mai mult, nu se știe care a fost soarta cărților sale, până în prezent nedescoperindu-se nici unul din exemplarele care i-ar fi aparținut.

Pornind de la cele 62 de cărți, cunoscute din Inventarul alcătuit în vederea scoaterii lor la licitație, împreună cu alte lucruri, în urma morții cărturarului, autorul reconstituie câteva din posibilele căi de achiziționare a unora dintre cărți; de asemenea, asistăm la întinse și interesante comentarii bibliografice și de istorie literară cu referire strictă la opera lui Budai-Deleanu. Întrucât Inventarul descoperit în arhivele din Lvov și publicat pentru prima oară de către istoricul Teodor Bălan (vezi nota 5) conține mai multe omisiuni și greșeli de lecțiune, Mihai Mitu reproduce, în Anexă, Lista cărților, pe limbi (p. 25-27).

Ecouri goliarde în Țiganiada lui Ioan Budai-Deleanu (p. 28-54). Prezența accentelor goliarde în opera lui Budai-Deleanu a fost remarcată mai demult, în Țiganiada (cele două imnuri adresate dragostei și vinului, din cântul al III-lea) și în poemul neterminat *Trei viteji* (de asemenea, un imn închinat vinului). Bazându-se pe o vastă bibliografie (unele titluri de cărți sunt identificate de autor în marile biblioteci din Polonia, Ucraina, Austria, Slovenia) și cunoscându-i lecturile, itinerariile parcurse, Mihai Mitu ne prezintă posibilele surse de încântare și inspirație ale lui Budai-Deleanu la mari autori goliardi europeni contemporani și clasici, împrejurările în care devine goliard. "Nimeni până la el, în literatura română nu a fost mai aprig apărător al idealului de viață liberă, neîncătușată de rigori (...) singur Budai-Deleanu este un goliard, primul goliard în cultura română" (p. 54) conchide autorul.

O prietenie literară: epicureul Budai-Deleanu și stoicul Martin Kuralt (p. 55-81). Poetul, filologul, istoricul, juristul cu preocupări de etnografie și folclor, muzică și arte plastice, medicină și științele naturii Budai-Deleanu frecventa asiduu bibliotecile, librăriile, anticariatele, tipografiile și muzeele. Este o certitudine prietenia literară cu slovenul Martin Kuralt, bibliotecarul Universității din Lvov, autor și traducător, polonofil și francofil, apropiindu-i nu numai preocupările literare dar și orientările politice din care motiv au fost puși și în postura de suspecți. Mihai Mitu a descoperit că această prietenie a lăsat urme în creația literară a celor doi (deși de la un timp, sunt departe unul de altul), în poezia *Sybilla de anno 1795* (din manuscrisul latin nr. 115 de la Biblioteca Academiei Române, cuprinzând diferite disertații istorice ale lui Budai-Deleanu) și poezia *Der neuere Epikureer durch den Stoiker zu Rechte gewiesen* (Mai noul epicureu adus pe calea cea dreaptă de către stoic), publicată într-una din revistele vremii din Ljubliana, sub forma unui dialog între epicureu (Johann Buday) și stoic (Martin Kuralt), ambele reproduse în paginile studiului. Fie că au fost scrise în colaborare, fie că sunt opera unuia dintre ei, poeziile reflectă ecourile unei vechi prietenii de idei, cultul prieteniei fiind și numitorul comun al celor două filozofii.

O carte de înțelepciune: "Palatul crailor leșești" (p. 82-96). Pornind de la cele două versiuni existente în Biblioteca Academiei ale textului *Palatul crailor leșești* (o "carte de înțelepciune", care se înscrie în bogata literatură a Renașterii și Barocului european, referitoare la modul de guvernare; cuprinde o descriere a emblemelor ce împodobesc ușile a douăsprezece camere dintr-un imaginar palat din Varșovia), reprodus în cuprinsul studiului, după cele două manuscrise, Mihai Mitu stabilește, pentru prima dată, originalul care a stat la baza traducerii românești a șase din cele douăsprezece embleme. Acesta este *Peristromata Regum seu Memoriale Principis Monitorum, Symbolis expressum, auctarii loco positum* (Covoarele regilor sau memorial de sfaturi pentru principii, exprimate prin simboluri, ca suplimen), opera scriitorului polonez Andrzej Maksymilian Fredro (1620-1679, cunoscut în Transilvania, unele opere fiindu-i chiar retipărite la Cluj, în sec. al XVIII-lea), apărută la Gdańsk, în anul 1660, ca adaos la unul din tratatele sale politice. De

asemenea, Mihai Mitu. îl admite ca traducător al unui eventual prototip în limba franceză pe Gherasim Putneanul, acceptând astfel părerea mai veche a lui N.A. Ursu (vezi nota 9).

Între Istanbul și Varșovia: domnitorul-literat Alexandru Moruzi (p. 97-125). Într-o monografie poloneză (în traducere: Proza de ficțiune în periodicele poloneze din anii 1801-1830), Mihai Mitu descoperă un text literar al cărui titlu îi atrage atenția în mod deosebit: Powieść napisana przez ksiązęcia Hospodara Wołoskiego z tych siedmiu słów danych: szatan, sułtan, miłość, słoń, diament, naczynie, piołuń (Povestire scrisă de Prințul Domn Valah din aceste șapte cuvinte date: diavol, sultan, dragoste, elefant, diament, cupă, pelin), tipărită în anul 1802 în "Spectateur du Nord", o revistă germană din Hamburg, de limbă franceză, fără indicarea autorului sau traducătorului. O altă monografie, de data aceasta a lui Pompiliu Eliade, îl ajută să descopere pe autorul povestirii de amuzament, cu rolul de a întreține un "joc de spirit", în persoana domnitorului fanariot Alexandru Constantin Moruzi, poliglot, francofil, cu înclinații literare. Comentariile ample din paragraful *Povestirea lui Moruzi – obiect de literatură comparată* (p. 112-125) sunt utile, interesante și conduc spre concluzia că avem de-a face cu "prima scriere literară originală în limba franceză, concepută pe teren românesc".

Chesarie de Râmnic între Pitagora și... Ioan Barac (p. 126-162). Când vorbim despre activitatea tipografică de la Râmnic (întemeiată de Antim Ivireanul, în anul 1705) este imposibil să trecem peste numele lui Chesarie, episcop de Râmnic, între anii 1773-1780, spirit luminat al secolului al XVIII-lea, apreciat mult de contemporani și urmași. Bun cunoscător și vorbitor al limbilor greacă și franceză, traducătorul celor 12 Mineie și autorul Predosloviilor de la primele 6 Minee, Chesarie se înscrie între primii filosofi ai istoriei la noi. Din rândul celorlalte cărți tipărite și prefăcute de Chesarie, autorul se oprește asupra *Psaltirii* din 1779, pe care o consideră "a doua ca importanță după Minee, în primul rând datorită predosloviei", reluată ulterior în nu mai puțin de 25 de ediții. După părerea autorului, predoslovie – reproducă, după original, și în studiul de față – a determinat reeditarea *Psaltirii* "izvodul de la Râmnic" în "cel mai mare număr de ediții, timp de aproape un secol" în diferite centre tipografice. Conținutul original de idei filozofice și educaționale este temeinic analizat critic în lumina posibilelor influențe, în paragraful "Predoslovie lui Chesarie în istoria filozofiei și pedagogiei românești", Chesarie fiind considerat "primul filosof român al muzicii". După paragrafele interesante și incitante cu privire la traducerile și edițiile psalmilor la noi, la prezența psalmilor în muzică, artă plastică, învățământ sau în formația intelectuală a multor scriitori români, autorul se reîntoarce la aceeași *Psaltire* pe care o consideră "drept piatră de hotar, în rândul psaltirilor românești". Fapt nou, autorul îl identifică pe Ioan Barac ca versificator al *Predosloviei* semnată de Chesarie, prezentă astfel în aproape toate psaltirile tipărite la Brașov.

Spre sfârșit, distinsul autor ne face o dezvăluire de ordin sentimental: un exemplar din *Psaltirea* lui Chesarie (1779) a fost prima carte veche românească, imprimată cu caractere chirilice, care i-a căzut în mână, în casa bunicilor săi dintr-o localitate de lângă Câmpulung Muscel. Observațiile asupra însemnărilor marginale de pe filele acestui exemplar, care între timp i-a devenit proprietate, încheie acest ultim studiu.

Avem convingerea că cei interesați vor aprecia la justa valoare considerațiile și contribuțiile autorului, un mare prețuitor și cititor al literaturii române vechi.

Olimpia Mitric

Tereza Sinigalia, Voica Maria Pușcașu, *Mănăstirea Probota*, Editura Meridiane, Colecția Monumente Istorice, București, 2000, 95 p. cu ilustrații

Remarcăm cu satisfacție că prestigioasa editură Meridiane (acum și cu marcă editorială) revine la colecțiile de odinioară, care au făcut-o celebră, întrucât în ultimii ani, din motive binecunoscute, se specializase pe publicarea de traduceri ale unor studii de istoria artelor și mentalităților.

Recent, în Colecția Monumente Istorice (fosta Comori de artă din România) într-un format mai mic, dar în condiții grafice mult mai bune, Tereza Sinigalia și Voica Maria Pușcașu, un istoric de artă și un arheolog, specialiste binecunoscute, ne pun la dispoziție o nouă monografie, a doua după știința noastră, închinată mănăstirii Probota. Un monument extrem de valoros, dar, pe cât de valoros, pe atât de necunoscut, cel puțin din două motive: poziția mai retrasă față de șoseaua națională (com. Dolhasca, satul Probota) și faptul că din anul 1864 a funcționat ca simplă biserică a satului, abia după anul 1994, redevenind mănăstire, de data aceasta, de maici.

Față de monografia anterioară (Ion Miclea, Radu Florescu, *Probota*, Editura Meridiane, București, 1978), autoarele au beneficiat de rezultatele ultimelor săpături arheologice incluse în vastul proiect de restaurare a mănăstirii, ce a dus și la redescoperirea picturii originale. Prin urmare, noua monografie aduce multe noutăți.

Deși prezentarea materialului urmează ordinea firească (un scurt istoric, descrierea întregului ansamblu monahal, inclusiv a picturii interioare și exterioare, a celorlalte valori, din păcate extrem de puține, care se păstrează, fie la Probota, fie în alte tezaure), lipsa unor titluri de paragraf împiedică oarecum orientarea mai rapidă a cititorului interesat, poate, numai (sau în primul rând) de anumite chestiuni. De asemenea, am constatat lipsa unui rezumat tradus în cel puțin o limbă de circulație, care ar fi fost deosebit de util, mai cu seamă în cazul Probotei.

Actuala construcție a fost ridicată de voievodul Petru Rareș în anul 1530, octombrie 16, în al patrulea an de domnie, cu îndemnul lui Grigorie Roșca, viitorul stareț al mănăstirii și viitor mitropolit al Moldovei, în apropierea locurilor unde mai fuseseră două mănăstiri: prima, "Sf. Nicolae din poiană", ridicată înainte de 1398, este "prima mănăstire din Moldova amintită în documente" (p. 11), a doua a fost ctitoria lui Ștefan cel Mare, ruinele ei se mai pot vedea și astăzi. Spre deosebire de ctitoriile anterioare, Probota de astăzi s-a construit pentru a fi necropolă voievodală. Zidul de incintă a fost înălțat ulterior, după moartea domnitorului, în anul 1550, de către Doamna Elena și fiii săi, potrivit pisaniei de pe zidul exterior. Jefuită, incendiată, ca mai toate mănăstirile noastre, Probota a fost refăcută de Vasile Lupu și de alți domnitori, lucrările de refacere și consolidare continuând până la închinarea ei la Sf. Mormânt din Ierusalim, în anul 1677, cu urmări nefaste pentru soarta întregului așezământ. Marele cutremur din 1790 distruge mare parte din construcții. Importante lucrări de consolidare și restaurare s-au întreprins în anii 1940, 1980 și, mai recent, în perioada 1994-2000, ca urmare a înscrierii monumentului pe Lista Patrimoniului Mondial (alături de celelalte biserici cu pictură exterioară din Moldova), proiectul de restaurare sub egida UNESCO, finanțat de Japan Trust Fund și de Ministerul Culturii din România, a constat, în principal, în cercetări arheologice și restaurarea picturii murale, interioare și exterioare.

Săpăturile arheologice au scos la lumină rămășițe ale unor construcții anterioare, unele foarte vechi: chiliile, trapeza, stăreția (cu pivnițe și galerii de acces), fântâna, conducta din olane pentru aprovizionarea cu apă potabilă, bucătăria. De asemenea, s-au descoperit foarte multe obiecte, în primul rând din ceramică, precum: câni, boluri, oale, farfurii, cahle, olane, pipe decorate ș.a., piese numismatice, de armament și unelte.

În construcția bisericii, autoarele remarcă elemente de tip renescentist (de pildă, la ancadramentele de la uși), ce “își fac pentru prima oară apariția la o biserică din Moldova” (p. 33). Deosebit este și pridvorul închis, prin cele opt ferestre mari gotice.

Operația de restaurare a stabilit că numai pridvorul și mare parte din pronaos au păstrat pictura originală, altarul, naosul, groznița și registrul inferior din pronaos, prin anii '40 ai sec. al XIX-lea, fie au fost repictate în stil neoclasic, după moda vremii, fie “numai acoperite cu un ton uniform de albastru” (p. 37), iar exteriorul bisericii a fost văruiat în straturi succesive. Aceste repictări și văruiuri n-au distrus vechea pictură ci, dimpotrivă, au conservat-o foarte bine, ea putând fi acum readusă la viață. Și în prezentarea programului iconografic de excepție, “rod al unei echipe de mai mulți zugravi”, ale căror nume nu se cunosc, ni se atrage atenția asupra elementelor caracteristice, în raport cu celelalte mănăstiri pictate, din Moldova și nu numai. Întâlnim: compoziții probabil unice în arta bizantină și postbizantină; multe detalii simbolice mai puțin obișnuite; teme noi în pictura murală interioară a bisericilor din Moldova, precum: “Fecioara cu pruncul adorată de arhangheli”; scene unicate în arta noastră medievală, precum “Adormirea Maicii Domnului” din naos; au fost remarcate influențe apusene (explicate de autoare prin posibilele vizite ale pictorilor în apus), inclusiv în tabloul votiv, de exemplu în îmbrăcămintea purtată de domn și fiii săi; pentru prima oară, în pictura pronaosurilor din Moldova apar cele șapte sinoade ecumenice, iar în pridvor întâlnim prima reprezentare plastică a “Judecății de Apoi”, reluată și îmbogățită în celelalte biserici pictate în sec. al XVI-lea. De la pronaos începând, “ochiul de specialist” al autoarelor le “spune” că valoarea picturii mai scade, “semn că echipa de zugravi s-a schimbat în parte” (p. 75).

Intrucât izvoarele istorice nu ne oferă dovezi, se acceptă aceleași supoziții în legătură cu posibilul autor sau inițiator al planului iconografic: Macarie, cronicarul lui Petru Rareș, stareț la Neamț și episcop de Roman, sau egumenul mănăstirii, Grigorie Roșca.

În interiorul bisericii sunt 21 pietre funerare epigrafe, ale căror inscripții datează din perioada 1464-1640; în cele câteva morminte neajfuite (fiindcă nu aveau criptă) s-au descoperit bijuterii, piese vestimentare de valoare.

Dintre obiectele de patrimoniu, care au aparținut Probotei, ni se enumeră câteva piese de mobilier păstrate la Muzeul Național de Artă din București și trei manuscrise ornamentate (*Tetraevanghele*), azi în afara țării. Totuși, bibliografia de specialitate ne semnalează și alte cărți legate într-un fel sau altul de Probota. În volumul *Cartea românească manuscrisă din nordul Moldovei* (Editura Atos, București 1998, p. 31, notele 66-70) în lipsa, deocamdată, unui număr mai mare de manuscrise și de scriptori, scriam despre un posibil scriptoriu la Probota. Reluăm paragraful respectiv: “În secolul al XV-lea exista în Mănăstirea Probota o școală în limba slavonă a cărei activitate presupunem că a continuat. Biblioteca Academiei păstrează un *Miniei pe luna august*, scris de două mâini, în secolul al XVI-lea; una din ele, potrivit însemnării marginale, aparține ierodiaconului Ioil din Mănăstirea Pobrata. Se știe, aici s-au format și ridicat câțiva dintre ierarhii cărturari și viitorii mitropoliți ai Moldovei: Grigorie Roșca, Gheorghe Movilă, Teodosie Barbovski, Dosoftei; poate constitui și acest fapt o confirmare a unui trecut de viață culturală. Lipsa de informații în legătură cu perioada de început a formării spirituale a mitropolitului Dosoftei i-a determinat pe unii cercetători să presupună că aici și-ar fi putut dobândi cunoștințele în domeniul limbilor vechi și moderne, precum și formația de teolog. În anul 1676, călugărul Macarie de la Probota adăuga la sfârșitul unei Psaltiri slavone (copiată de ieromonahul Isaia, în 1628), proprietatea mănăstirii Bisericiani, niște rugăciuni, tot în limba slavonă, urmate de o însemnare în românește. În sfârșit, următoarele semnalări sunt târzii. În anul 1823 se scrie *Pomelnicul* mănăstirii, iar în anul 1833, mai 2, ierodiaconul Teodosie realizează aici un *Miscelanu* (BAR, cota 377)”.

De asemenea, Radu Constantinescu, în al său *Repertoriu (Manuscrise de origine românească din colecții străine*, București, 1986, nr. 565, 727) ne mai prezintă două *Tetraevanghele*, care au aparținut Probotei, primul din anul 1548, al doilea din anul 1610, avându-l

drept copist pe Teofan, astăzi în proprietatea a două Biblioteci din Moscova. Egumenul mănăstirii, Gavriil, primea manuscrisul *Viața preacuviosului Serghie*, copiat de călugărul Mihai, de la mănăstirea Putna, în anul 1682, astăzi aflat în Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca (Elena Lința, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Cluj-Napoca*, București, 1980, nr. 52). În anul 1808, un călugăr de la Probota vindea un *Apostol*, tipărit la București, în anul 1774, cu 50 de lei (Olimpia Mitric, *Cartea românească veche în județul Suceava*, *Catalog*, vol. III, Suceava, 1994, nr. 641).

Fără îndoială, noua monografie este o reușită editorială, dar cercetările trebuie continuate și în direcția reconstituirii activității culturale.

Olimpia Mitric

Violeta Barbu, *Miniatura brâncovenească*, Editura Meridiane, București, 2000, 125 p. + ilustrații

Cu această nouă apariție editorială, Editura Meridiane reia o altă colecție celebră, colecția Manuscris. Având ca subtitlu *Manuscrise ilustrate și ornamentate*, noul volum repertoriază 36 de manuscrise datate sau databile, în perioada 1680-1715, potrivit autoarei, reprezentativă pentru stilul brâncovenesc, ce cuprinde ultimii ani ai domniei lui Șerban Cantacuzino, domniile lui Constantin Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino.

Deosebit de importantă, partea introductivă se constituie din două paragrafe, în cuprinsul cărora ni se prezintă cu competență, *Teme iconografice și motive ornamentale* (pp. 5-25), *Scriptorii și ilustratori* (pp. 25-47).

Autoarea constată că temele iconografice și motivele ornamentale sunt preluate, în principal, din gravură de carte, artele minore și sculptură. De aceea, referirile la sculptură, pictura murală, argintărie, cartea tipărită, la alte manuscrise, mai vechi decât cele brâncovenești, sunt frecvente. Dintre ornamentele întâlnite ni se descriu: frontispiciile geometrice, deseori combinate, cu motive vegetale, zoomorfe sau antropomorfe, frontispiciile heraldice și vegetale (în ornamentica vegetală predomină: acantul, bujorul, trandafirul, crinul, macul, garoafa), inițialele ornate și vignetele. În ceea ce privește temele iconografice, au existat preferințe pentru: cei patru evangheliști, figura îngerului, tema "Înălțării Domnului", "Sf. Împărați Constantin și Elena", portretul domnitorului Constantin Brâncoveanu, iar în stemele heraldice: vulturul bicefal bizantin, corbul cruciger, mascheronul. În reprezentările iconografice lipsesc trăsăturile baroce atât de prezente în celelalte genuri artistice ale perioadei brâncovenești.

Cel de-al doilea paragraf, *Scriptorii și ilustratori*, debutează cu precizarea unor noțiuni teoretice folosite, ce-i drept, la întâmplare, în multe lucrări de specialitate, neținându-se cont de sensul propriu al cuvintelor: **scriptoriul** (un centru anarhic de transcriere), **atelierul de copiat** (presupune activitatea unor ucenici în jurul maestrului), **școala de scriere** (presupune existența unor procedee comune tuturor copiştilor, aceeași manieră de scriere și ilustrare), **scriptorul** (orice persoană care copiază un manuscris), **scribul** (copistul profesionist), **caligraful** (creatorul de opere superioare din punct de vedere estetic).

După parcurgerea unui bogat material bibliografic și după un mai îndelungat studiu pe manuscrisele și documentele perioadei alese, Violeta Barbu reconstituie activitatea copiştilor, a caligrafilor și miniaturiştilor din diferite centre culturale.

Numai **Mitropoliei din București** i se atribuie statutul de școală de scriere organizată în jurul mitropolitului Antim Ivireanul, reprezentantul principal fiind considerat Nicola, "artistul

caligraf cel mai important și mai activ al epocii” (p. 28). Școala continuă tradiția epocii lui Șerban Cantacuzino, grafia manuscriselor fiind cea specifică “scrisului brâncovenesc”. În cadrul **Mănăstirii Bistrița din Oltenia** și-au făcut remarcată prezența ieromonahii Ioan și Ștefan, eclesiarhul Serafim, moldoveanul Silvestru, Stroe copilul. **Episcopia Râmnicului** a triumfat, în principal, prin creațiile grămaticului Vlad și ale dascălului polonez, Alexandru. În **Mănăstirea Hurezi**, ctitoria lui Constantin Brâncoveanu, au activat Filotei ieromonahul, Iosif ieromonahul, arhimandritul Ioan, ucenicii Iosif și Dosithei. În **Mănăstirea Brâncoveni**, altă ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu, au creat monahul Nicolae și egumenul Anania, iar în **Mănăstirea Câmpulung** ne-a lăsat manuscrise remarcabile copistul Dumitru.

La început de secol XVIII, în epoca Mavrocordaților, autoarea identifică numai trei nume de miniaturişti ce creează în tradiția “școlii brâncovenesti”: popa Stanciu, Rađu Lupescu și popa Flor. Dacă documentele continuă să fie împodobite și în secolul al XVIII-lea, manuscrisele sunt din ce în ce mai sărace, între altele, din pricina lipsei comenzilor domnești și a înmulțirii cărții tipărite.

În paragraful **Prezentarea manuscriselor** (pp. 48-49), ce precede **Repertoriul propriu-zis** (pp. 50-103), autoarea ne prezintă “ținta” lucrării sale și modul de redactare a repertoriului. Ne precizează că urmează modelul unui catalog austriac (Herbert Hunger, *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen National Bibliothek*, Wien, 1957), descrierea manuscriselor (aceeași și în cataloagele întocmite de români, cu deosebirea că la noi, punându-se mai tot timpul problema lipsei spațiului, unele părți ale descrierii ne sunt prezentate mai concis) cuprinzând cinci secțiuni: datele externe (date, suport, filigran, format, legătură, numărul de file); conținutul manuscrisului, desfășurat pe file; detaliile codicologice (scrierea, cerneala, numele copistului, însemnările marginale, descrierea legăturii); descrierea ilustrațiilor în ordine tipologică; bibliografia. Sunt repertoriate 34 de manuscrise din colecțiile Bibliotecii Academiei Române din București și două manuscrise din colecțiile aceleiași Biblioteci, Filiala Cluj-Napoca. Ne sunt expuse și motivele care au stat la baza selecției acestor manuscrise: se știe, aceste biblioteci păstrează cele mai numeroase și mai prețioase manuscrise brâncovenesti; lipsa unui catalog național de manuscrise românești a pus-o pe autoare în imposibilitatea de a mai prezenta și alte manuscrise necunoscute (e posibil!) bibliografiei de specialitate.

Spre beneficiul tuturor, toate manuscrisele repertoriate beneficiază de reproduceri color de foarte bună calitate. *Lista de abrevieri* și un scurt *rezumat* în limba franceză încheie această carte minunată, pe care o dorim continuată, în aceleași condiții grafice, de altele asemănătoare care să valorifice manuscrisele ilustrate și ornamentate din fondurile și colecțiile bibliotecilor și arhivelor noastre.

Olimpia Mitric

Monahia Elena Simionovici, *Sfânta Mănăstire Voroneț*, [ediția a III-a, revăzută și adăugită], Editura Thausib, Sibiu, 2001, 152 p. + ilustrații

O editură sibiană ne pune la dispoziție o carte de suflet, mai puțin obișnuită, altceva decât o monografie. Noua apariție editorială (aflată acum la a treia ediție; primele două au văzut lumina tiparului într-o tipografie din Câmpulung Moldovenesc, în anii 1996 și 1998) ne prezintă explicațiile pe care monahia Elena Simionovici, ghidul Mănăstirii Voroneț, le oferă vizitatorilor, de ceva timp încoace. Nu sunt simple explicații, ci adevărate incursiuni în istoria ortodoxismului și a artelor plastice din România, “cuvinte ziditoare de suflete”, cum le numește însăși autoarea; de altfel și subtitlul volumului este edificator: *Vatră de istorie românească și de spiritualitate ortodoxă*. Fără îndoială, prezentările maicii ghid mai conțin “căldura și puterea de convingere a trăitorului direct în

contact cu frumusețea Sfintei Scripturi ilustrate aici” după cum bine subliniază în *Cuvânt înainte* (p. 3) maica stavroforă Irina Pântescu, stareța Mănăstirii Voroneț, cu a cărei blagoslovenie s-a și tipărit această carte.

În cel de-al doilea cuvânt de introducere *Voronețul și icoanele lui* (pp. 5-7), distinsa profesoară a Universității din Iași, Elvira Sorohan, afirmă că este pentru prima oară când despre Voroneț se scrie “întra muros”, de “un ghid învățat și inspirat care nu descrie, ci interpretează sensurile biblice și parabiblice ale desfășuratorilor picturi murale ale Voronețului”.

Lucrarea este structurată în două părți. În *Partea I. Întemeiere, stil, viață monahală* (pp. 10-35), autoarea ne oferă informații concise în legătură cu: înălțarea bisericii de către Ștefan cel Mare, într-un timp record (mai-septembrie, 1488), daniile mănăstirii, stilul original al construcției, lespezile de mormânt (aici fiind înmormântați, între alți binefăcători, Daniil Sihastrul și mitropolitul Grigorie Roșca). Viața monahală mai de demult, de la Voroneț și de prin împrejurimi, ne este reflectată în viețile și faptele unor monahi cu aleasă viață duhovnicească, precum Daniil Sihastrul și unii din ucenicii săi: ieroshimonahii Misail și Efrem, Ioan Monahul (preluate, în principal, din Ioanichie Bălan, *Patericul românesc*, 1986).

Fără a beneficia de un titlu special, ne este reconstituită și viața culturală din cadrul mănăstirii, la început, sub oblăduirea mitropolitului Grigorie Roșca. Întrucât în deceniile din urmă au fost identificate și publicate noi manuscrise ce-și au originea la Voroneț, din fericire, acest capitol va putea fi îmbogățit în viitor.

Expropriată și desființată, în anul 1783, în condițiile istorice binecunoscute, de către Imperiul habsburgic, Mănăstirea Voroneț a continuat să supraviețuiască doar ca biserică parohială. Își reia viața monahală în anul 1991, de data aceasta ca mănăstire de maici, noua obște de călugărițe având-o în frunte pe înțeleapta și vrednica maică stareța Irina Pântescu. Anii de început au fost grei, dar realizările n-au întârziat să apară: casa cu chilii pentru cele 20 de viețuitoare, Paraclisul și alte construcții folositoare.

Partea a II-a poartă titlul sugestiv: *Icoanele Voronețului – ferestre spre cer* (pp. 36-138). Monahia Elena interpretează și comentează, pe înțelesul tuturor, scenele (icoanele) de referință pentru pictura Voronețului, dă viață cuvintelor exprimate de icoane, căci icoanele “sunt un fel de carte pentru toată lumea...” scria Sf. Ioan Damaschin (p. 42, nota 31), ele poartă în sine cuvântul Evangheliei. În căutarea celor mai potrivite argumente, se fac dese trimeri la Biblie și alte cărți folosite de Biserica Ortodoxă, la sfinții părinți și marii exegeți, la cunoscuți critici de artă români și străini. Astfel, spusele monahiei Elena văd lumina tiparului în această ordine, începând cu fațada de sud: *Sfântul mare mucenic Gheorghe, purtătorul de biruință* (patronul mănăstirii și ocrotitorul întregii Moldove este prezent în mai multe ipostaze; cunoscuta scenă a Sfântului omorând balaurul fiind plasată, nu întâmplător, sub scena martiriului Sf. Ioan cel Nou de la Suceava și în același rând cu Daniil Sihastrul și cetatea Sucevei primind moaștele Sf. Ioan), *Deisis* (deasupra ușii de la intrare în mănăstire; de o parte și de alta a Mântuitorului Iisus Hristos sunt pictați Maica Domnului, simbolizând “taina Noului Testament” și Sf. Ioan Botezătorul “smerenia Vechiului Testament”), *Sfântul Cuvios Daniil Sihastrul* (ocrotitorul mănăstirii și al întregii Moldove, zugrăvit în stânga intrării, ca un sfânt, cu aureolă, alături de mitropolitul Grigorie Roșca, în vecinătatea Sf. Gheorghe și Sf. Ioan cel Nou de la Suceava), *Acatistul Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava* (deasupra intrării, în unsprezece scene, ne prezintă martiriul Sf. Ioan cel Nou și aducerea moaștelor sale de la Suceava), *Acatistul Sfântului Ierarh Nicolae* (pictura de pe fațada de sud, foarte bine conservată, începe cu șaptesprezece scene ce ne redau cronologic viața și faptele Sfântului), *Arborele lui Iesei* sau genealogia lui Iisus Hristos (cu peste o sută de personaje; la baza ansamblului, în centru, ne apare Iesei, tatăl regelui David, din care se înalță tulpina și ramurile arborelui. De o parte și de alta, ne rețin atenția profeții mesianici “cu pergamentele albe strălucind ca niște seceri de lumină” și marii filosofi ai antichității “regi ai gândirii”). Registru după registru, maica Elena descifrează semnificația

fiecărui personaj și ornament vegetal, fiecărei scene sau culori, odată cu evidențierea diferențelor ce există între ansamblul de la Voroneț și cel de la celelalte biserici, cu pictură exterioară), *Dreptul Simeon, purtătorul de Dumnezeu* (din fruntea sfinților ce se îndreaptă în direcția Mântuitorului), *Ierarhia cerească și pământească* (ultimele icoane de pe fațada de sud, reprezentând îngerii și serafimii, precum și sfinții pământenii, ce înaintează spre tronul Mântuitorului, autoarei, îi atrag atenția: Sf. Onufrie cel Mare, eremit din Egipt și Sfinții 40 de mucenici din cetatea Sevastia Armeniei), *Fațada de răsărit* (se continuă prezentarea personajelor ce-și încheie călătoria spre Iisus Hristos, la a doua venire, între icoanele ce-au rezistat timpului se prezintă mai detaliat: Maica Domnului pe tron, Sfântul potir, Profetul Isaia), *Judecata de Apoi* (scena reprezentativă pentru Voroneț, pe întreaga fațadă de vest, pentru care Mănăstirea mai este numită “Capela Sixtină a Orientului” (p. 87, nota 54). Semnificația personajelor, a simbolurilor din cele cinci registre este explicată pe îndelete, cu har și coerență, pentru mulți înfricoșătoare, ea “cheamă sufletul să ia aminte, să judece faptele, să se întrebe ce merinde și-a agonisit pentru veșnicie”. Cobza moldovenească, lavițele, ștergarele, buciurile, pânzarul și alte elemente autohtone dovedesc și ele că zugravii erau de-ai locului), *Fațada de nord* (expusă intemperiilor, mai păstrează urme din: Geneză, Acatistul Bunei Vestiri, Viața Sf. Antonie cel Mare, Vămile văzduhului), *Pictura pridvorului* (reprezintă sfinții din calendarul creștin ortodox, începând cu luna septembrie; între numeroasele icoane mai de preț, asupra căreia se îndreaptă privirile vizitatorilor sunt: Intrarea Maicii Domnului în biserică, Sfânta mare muceniță Irina, Sf. prooroc Ilie Tezvitianul, Înălțarea Sfintei Cruci), *Pronaosul* (a căruia pictură pare să nu se ridice la nivelul celei exterioare sau celei din naos; atrag atenția icoanele Sf. Arsenie și Antonie, Maica Domnului cu pruncul – Oranta – din cupolă, Sf. Maria Egipteanca), *Naosul* (pictat în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, scenele sunt mai sobre, lipsite de decorații; reprezentative sunt: icoana Maicii Domnului, Tabloul votiv, Ciclul patimilor, Intrarea în Ierusalim, Învierea lui Lazăr, Sfinții militari, Iisus Hristos Pantocrator, în cupolă).

În paragraful următor, *Cu vrednicie și cu dreptate...* (p. 139-144), autoarea reconstituie una din zilele obișnuite de vară din viața sa de ghid, când la mănăstire poposesc tot felul de grupuri, ortodocși și neortodocși, mai de aproape sau mai de departe. Experiențele trăite se pot constitui în adevărate lecții nebănuite pentru începători, căci monahiei Elena nu-i este indiferent ce spune despre mănăstire, în funcție de cerințele grupului, nici cum se receptează spusele ei, iar să-i mulțumești pe toți nu-i un lucru ușor.

În sfârșit, în *Epilog* (pp. 145-148), autoarea ne dezvăluie cele două dorințe care au determinat-o să scrie această carte: dorința vizitatorilor, deseori exprimată, de a avea acasă o carte cu explicațiile auzite la Voroneț; apoi din dorința de a răspunde, cum a putut mai bine, unor vizitatori, români și străini, de altă credință, pentru care Voronețul nu este decât un monument unic de artă.

Putem aprecia că noua carte completează, în mod fericit, bibliografia Mănăstirii Voroneț; parcurgându-i filele, cititorul va putea descifra cu mai multă ușurință sensurile icoanelor ce-o împodobesc și va înțelege mai bine rostul obștilor de pe lângă vechile noastre locașuri de cult. Remarcăm, de asemenea, frumusețea reproducerilor, în mare parte reprezentând imagini din pictura recent restaurată; restaurarea picturii interioare, inclusiv a catapetesmei, constituind una din izbânzile prezente ale obștii mănăstirii.

Olimpia Mitric

Dumitru Vitcu, *Relațiile româno-americane timpurii. Convergențe-Divergențe*, Editura Albatros, București, 2000, 358 p.

Istoriografia românească s-a îmbogățit recent cu o nouă și valoroasă sinteză, referitoare la *Relațiile româno-americane timpurii. Convergențe-Divergențe*, de Dumitru Vitcu. Lucrarea a apărut în condiții grafice excelente la Editura Albatros, în anul 2000.

Cercetând și prelucrând un vast material documentar și de specialitate, arhive, publicații, memorii, lucrări și abordări anterioare românești și străine, dar mai ales americane – istoricul a avut privilegiul să șadă patru ani în SUA, în cadrul unor stagii de perfecționare la Washington, New-York, Boston sau ca “Visiting Professor” la Emerson College și Boston College – Dumitru Vitcu ne oferă o sinteză nouă, exhaustivă, a relațiilor româno-americane timpurii, de la cele dintâi impresii, contacte ocazionale, la oficializarea și evoluția raporturilor diplomatice, până în ajunul primei conflagrații mondiale.

Lucrarea este structurată pe șase capitole: I. *Preliminarii livești*, II. *Contacte și evaluări politice ocazionale*, III. *Oficializarea raporturilor consulare directe americano-române*, IV. *Relații româno-americane în deceniul 8 al secolului al IX-lea*, V. *Sub semnul provizoratului*, VI. *Criză și destindere în raporturile bilaterale româno-americane la începutul secolului al XX-lea*. Partea finală cuprinde o *Încheiere*, *Note* (aproape 300 de trimiteri la arhivele investigate, ziare, lucrări de epocă sau ulterioare până în zilele noastre), *Abrevieri*, un consistent *Rezumat* în limba engleză și *Indice de nume* – ceea ce oferă cititorului, în general, și specialistului, în special, un instrumentar științific model.

Autorul descifrează și sintetizează mai întâi, în cadrul acelor “preliminarii livești” primele scrieri și impresii despre români, apărute în lumea americană; legătura “cu valoare de simbol” dintre celebrul Benjamin Franklin și preotul transilvănean Samuilă Damian, care, după ce, între 1744-1745 vizitase statele germane, Franța, Olanda și Anglia, ajungea în 1748 la Philadelphia, primind din partea marelui om politic și fizician american prețioase informații directe despre modul “cum să folosească tubul, cum să încarce butelia de Leyda”, generatoare de electricitate; ecoul războaielor ruso-austro-turce (și modul de percepere a chestiunii orientale în cercurile politice americane; unele relatări ale românilor despre tânăra republică din Lumea Nouă și primele reflectări în publicistica americană a realităților românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea, precum și primele “prospecțiuni americane la Dunărea de Jos”.

Într-o a doua etapă a relațiilor româno-americane, superioară, deși se mențin “contacte și evaluări politice ocazionale”, informațiile reciproce sporesc, americanii se interesează de revoluțiile europene de la 1848 și fac evaluări realiste, inclusiv despre situația și revendicările românilor; unii fruntași pașoptiști, între care Ion Ghica, văd în republica burgheză a SUA un model de organizare statală, singurul ce “ar putea scăpa și Europa de naufragiu” în care se zbate; ambasadorul american la Constantinopol, Carroll Spence analizează și apreciază cu realism realitățile istorice românești, manifestând o vădită simpatie pentru cauza unirii Principatelor.

O a treia etapă începe odată cu numirea lui Henry T. Romertze, la 30 martie 1858, în funcția de consul al SUA la Galați, fapt ce marca “o mai largă deschidere a contactelor româno-americane”, diplomatul american își exercita drepturile consulare pe raza orașelor Galați, Iași, București, Brăila, Giurgiu și Ismail, având oficial sub protecție peste o sută de persoane.

După promulgarea Constituției române din 1866 s-au ivit însă și primele divergențe în relațiile româno-americane, generate de intervenția Alianței Israelite Universale în apărarea coreligionarilor din România, îndeosebi prin acțiunile consulului american B.F. Peixotto. Prin așa-numita “chestiune evreiască” s-a ivit și pregătit imixtiunea puterilor occidentale în treburile interne ale României. SUA au întârziat vreme de peste doi ani recunoașterea neatârării statului român,

până în 1880, când a fost numit la București primul diplomat oficial american, avansat din poziția de agent în aceea de consul general și după un an în cea de însărcinat cu afaceri (1881) și apoi de ministru rezident (1882). Însă rolul reprezentanței diplomatice a SUA la București a scăzut odată cu extinderea atribuțiilor acesteia și asupra altor state din Balcani și cu transferul reședinței de la București la Atena (1883). În 1891 reprezentantul SUA cu rang de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar avea în seamă relațiile cu Grecia, România și Serbia. În același timp, aceeași pretinsă chestiune evreiască a continuat să afecteze bunele relații româno-americane, deși încă de la finele veacului al XIX-lea România devenea o piață avantajoasă pentru exportul mașinilor și utilajelor agricole americane, iar capitalul SUA se infiltra în domeniul extracției petroliere, în 1904 punându-se bazele Societății Româno-Americane, ca avanpost însemnat al mării companii Standard Oil.

În paralel cu extinderea relațiilor româno-americane în domeniul economic, în general, și al petrolului, în special, autorul relevă și alte aspecte semnificative: locul acordat României de cercurile politice americane în cadrul problemei orientale; modul cum s-a oglindit societatea românească în rapoartele și confesiunile diplomaților americani; implicațiile și proporțiile fenomenului migrator românesc spre America; luptele trusturilor americane pentru acapararea petrolului românesc; evoluția și efectele chestiunii evreiești în cadrul relațiilor româno-americane etc.

Cu o arhitectură echilibrată, armonioasă, bine gândită și construită, scrisă într-un stil științific ales, elevat, antrenant, lucrarea domnului Dumitru Vitcu se constituie într-o carte de referință cvasicompletă asupra relațiilor româno-americane de început, fără care n-ar putea fi înțelese și evaluate raporturile dintre România și SUA în epoca modernă.

Mihai Iacobescu

Teodor Pavel, *Între Berlin și Sankt Petersburg. I. Românii în relațiile germano-ruse din secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, 400 p.

De-a lungul istoriei românilor, evenimentele internaționale și raportul de forțe pe plan european și mondial au jucat un rol extrem de important, deseori definitoriu, în ceea ce privește destinul geopolitic al spațiului românesc sau configurația puterii în interiorul țării, alianțele externe ale statului român sau cele din interiorul său, ritmul evoluției societății în ansamblul ei etc. Actori importanți, în anumite perioade chiar la un nivel ce nu permitea conducerii de la București nici o mișcare ori decizie independentă ce le-ar fi afectat interesele, au fost (și rămân) Germania și Rusia. Investigarea modului în care obiectivele internaționale ale puterilor respective au influențat mersul istoriei noastre naționale, precum și definirea locului românilor în relațiile germano-ruse constituie niște domenii fundamentale ale istoriografiei contemporane din țară, dar și din străinătate.

Cercetătorul Teodor Pavel, profesor universitar la Catedra de Istorie Modernă a Universității «Babeș Bolyai» din Cluj-Napoca, este bine cunoscut prin contribuțiile sale valoroase în domeniul istoriei moderne românești și internaționale, prin investigațiile și concluziile realizate cu mult profesionalism și pertinență. Cele șapte volume și peste 100 de studii publicate în țară și străinătate sunt rezultatul unei munci perseverente de explorare a trecutului pe baza izvoarelor inedite depistate în diverse biblioteci și depozite arhivistice din România (București, Cluj-Napoca, Sibiu, Iași etc.) și străinătate (Berlin, Bonn, Budapesta, München, Viena ș. a.).

Un rod al muncii de mai mulți ani a cercetătorului clujean este primul volum al lucrării intitulate *Între Berlin și Sankt Petersburg*, care privește *Românii în relațiile germano-ruse din*

secolul al XIX-lea. Autorul și-a propus să se oprească asupra „rolului României și a românilor transilvăneni, bucovineni și basarabeni din perspectiva gândirii și politicii «Est europene» a Berlinului și a opticii Curții imperiale de la Petersburg asupra «Balcanilor»”.

Analizând succint evoluția raporturilor germano-ruse în ultimul mileniu, autorul subliniază, pe bună dreptate: „După afirmarea Rusiei ca putere europeană și unificarea statelor germane, spațiul geografic și etnolingvistic situat între aceste două imperii – de la Marea Baltică până în sudul Peninsulei Balcanice – a fost desemnat fie ca teren al intersectării și conlucrării, fie al confruntării dintre ele”. În același timp, universitarul clujean nu împărtășește ideea unor politologi occidentali privitoare la existența unei rupturi sau „falii cultural-religioase” în spațiul central-răsăritean, apreciind că, în realitate zona aceasta este una a „intersectării de culturi și civilizații”, un „spațiu al interferării și sintezei”, o „arie a multiculturalismului creator”.

În capitolul I, *Temelii pentru o „alianță veșnică”*, sunt prezentate premisele și factorii care, în secolele XVIII-XIX, au determinat și stimulat apropierea și conlucrarea germano-rusă. Este evidențiat rolul relațiilor dinastice și elitare, precum și al germanilor în general (cu statut de coloniști, negustori, aventurieri etc.), în procesul de modernizare a Rusiei în timpul domniei țarului Petru I (1689-1725) și a succesorilor săi. Evoluția celor două națiuni europene va da naștere, în secolul al XIX-lea, celor două curente politice – panslavism și pangermanism – care „vor domina gândirea și practica politică ce va pregăti primul război mondial. Subordonarea de către Rusia și Germania a popoarelor mici din Europa central-răsăriteană era finalitatea politică a celor două curente”.

Capitolul II, *Românii în triumful forțelor ruso-austro-prusiene*, este axat pe analiza modului în care „alianța celor trei vulturi” a influențat anexarea zonei pruto-nistrene la Imperiul Țarist. Tot aici, autorul abordează problema românească în contextul internațional dominat de acțiunile Sfintei Alianțe în perioada 1815-1853, precum și impactul politicii Curții de la Viena asupra românilor transilvăneni.

În capitolul al III-lea, istoricul clujean se oprește asupra locului pe care s-au situat *Românii între Berlin și Sankt Petersburg în etapa revoluțiilor și a unificării statale*. Pe baza mărturiilor contemporanilor și a studiilor de specialitate, se prezintă modul în care s-a cristalizat imaginea unității românești în cultura germană la mijlocul secolului al XIX-lea, „factor ce a influențat conștient sau nu, direct sau mijlocit raporturile dintre cele două popoare până în pragul primului război mondial”. Cercetătorul analizează, pe larg, evoluția ideatică și imagistică a opiniei publice germane asupra românilor în perioada 1848-1894, evidențiind atât abordările pozitive, cât și tablourile negative, realizate cu tendențiozitate de anumiți publiciști și cercetători, fapt ce a generat o adevărată polemică între reprezentanții celor două puncte de vedere diferite. „Aproape toți sesizează semnificația extraștiințifică a disputei, subliniază Teodor Pavel, relevând că în timp ce pentru români teza continuității este «paladiul renașterii lor naționale», pentru adversarii lor combaterea romanității și continuității era o modalitate de a justifica aspirări și pretenții anacronice”.

De asemenea, investigând modul în care s-a afirmat în rândul clasei politice românești ideea „prințului străin” pe tronul românesc și cum s-a materializat ea ulterior, autorul arată că evenimentele pașoptiste i-au determinat în special pe liberali munteni și moldoveni să ajungă la concluzia că „românii și germanii sunt potențial «aliați naturali» împotriva Casei de Habsburg și a Rusiei țariste. Împreună cu ideea unirii teritoriilor românești într-o «Dacoromânie» modernă, sub un principe străin dintr-o dinastie germană, această convingere va alimenta timp de un deceniu proiectele politice ale regatului Prusia față de români, până la unirea din 1859 și aducerea prințului Carol de Hohezoollern pe tronul României”. În același timp, evocând sprijinul Rusiei pentru unificarea Germaniei, cercetătorul nu dă un răspuns explicit privind consecințele pentru români pe care le-a avut această apropiere.

Capitolul al IV-lea prezintă *Germanii și rușii în perspectivă imagologică*. Universitarul menționează că, în secolul al XIX-lea, în imaginarul politic al națiunilor vecine Rusiei, aceasta apărea ca o „salvatoare” a creștinătății împotriva „imperului păgânătății”, în timp ce în relațiile cu Europa, Imperiul Țarist dorea să se afirme în calitate de „a treia Romă”. Pe bună dreptate, se conchide că „mitul ortodoxiei ca unica «dreaptă credință» și al «Maicii Rusia» ca depozitarul acestui har divin explică vocația misionarismului rus de a însoți și stimula expansiunea politico-militară a marelui Imperiu de Răsărit, chiar și în vremea lui Stalin”.

În imaginarul social și politic al rușilor, germanii au fost poporul cel mai prezent, datorită vechimii și amplitudinii interferențelor, a implicațiilor faste și nefaste în evoluția societății ruse în ansamblul ei. Teodor Pavel observă că, de multe ori, „disputele și violențele sângeroase dintre fracțiunile nobiliare de la Curte erau prezentate drept înfruntarea între «partida străinilor» și «partida rusească», în care «străinii» erau sinonimi cu germanii”. O concluzie care pare paradoxală, datorită imaginii generalizate asupra gradului de cultură a societății ruse în veacul lui Pușkin, Dostoevski, Tolstoi ș. a., este cea referitoare la faptul că „ imaginea robot a «neamțului» la rușii secolului al XIX-lea era formată din culori contrastante, un fel de *imagine alb-negru*”. Patimile politice, pregătirea profesională (obținută în spațiul german, Franța sau Rusia) și disputele ideologice și istoriografice în cadrul elitelor intelectuale și clasei conducătoare n-au permis, probabil, schițarea unei imagini mai nuanțate, mai realiste.

De cealaltă parte, în spațiul german, datorită unei societăți civile mult mai dezvoltate, Rusia și rușii erau văzuți din mai multe perspective, deseori extrem de categorice. Astfel, „un ciudat amestec de simpatie și teamă, de prețuire și subestimare, de admirație și respingere, sunt sentimentele ce compun imaginarul colectiv german la contactul cu lumea slavilor răsăriteni”.

În capitolul al V-lea, *Opinia publică, presa și relațiile ruso-germane între 1871-1914*, cercetătorul evidențiază rolul presei în formarea opiniei publice, precum și politica de presă a guvernelor germane și rusești. În Rusia, unde cenzura era atotputernică iar regimul politic nu suporta critica, presa era obligată „să ocolească problematica socială și realitățile interne și să se orienteze cu precădere spre problemele externe. În acest context, raporturile Rusiei cu Germania primesc o pondere majoră în jurnalistică”. Autoritățile germane au supravegheat continuu cele mai reprezentative organe de presă rusești, urmărind influențarea lor într-o direcție germanofilă. O politică similară de contracarare a propagandei antirusești în presa germană, utilizând în acest sens – ca și Berlinul – mijloace legale și mai puțin legale, a practicat și Rusia. În anumite perioade, între cele două țări s-au purtat adevărate „războaie de presă”, cu implicații directe asupra opiniei publice interne și a relațiilor bilaterale germano-ruse. Autorul prezintă o mulțime de informații interesante privitoare la cazurile și modalitățile de corupere și influențare a presei de către autoritățile interesate.

Capitolul al VI-lea prezintă *Românii și raporturile germano-ruse în timpul „crizei orientale” (1875-1878)*. Universitarul evaluează contextul internațional din perspectiva modificării statutului european al Germaniei și a recuperării pozițiilor de către Rusia, pierdute în urma înfrângerii în Războiul Crimeii. De asemenea, sunt analizate demersurile principelui Carol I și ale diplomației române pe lângă cabinetele din Viena și Berlin privitoare la eventualitatea recunoașterii proclamării independenței, precum și poziția ezitantă a cercurilor guvernante de la Sankt Petersburg pe marginea semnării tratatului comercial româno-rus. Pe larg sunt dezbătute aspectele legate de colaborarea ruso-germană în problemele Balcanilor în ajunul și în timpul „crizei orientale”, precum și implicațiile divergențelor politico-diplomatice între Sankt Petersburg, Viena și Berlin asupra procesului de proclamare și consacrare internațională a independenței României.

Românii și relațiile germano-ruse după 1878 fac obiectul cercetării în cadrul capitolului al VII-lea. Într-un subcapitol distinct este analizat rolul universităților germanofone în pregătirea elitelor intelectuale și politice românești și locul acestora din urmă în viața publică a Vechiului Regat. De asemenea, Teodor Pavel pune în lumină obiectivele naționale ale guvernului român,

precum și situația diferită a românilor aflați sub administrația austro-ungară și sub stăpânirea rusească. Preocupați de soarta confracților lor din Transilvania, românii au rămas profund dezamăgiți și indignați de gestul Rusiei care, în 1878, a separat din nou o parte din teritoriul național al aliatului său în războiul purtat împotriva Imperiului Otoman. În această situație, orientarea Regatului României către o alianță politico-militară cu Germania și Austro-Ungaria apare ca firească și justificată sau – cum o interpretează autorul lucrării – „optimă și rațională”, chiar dacă recunoașterea independenței României de către guvernul de la Berlin a fost însoțită de impunerea unor condiții suplimentare față de cele fixate în Tratatul de la Berlin (1878). Istoricul observă că în perioada dintre Congresul de la Berlin și momentul declanșării Primului război mondial raporturile germano-ruse au cunoscut o răcire progresivă din cauza conflictelor „de interese între cele două imperii pentru controlul Centrului și Sud-Estului Europei”, a „contradicțiilor economice și politice”, precum și a „înfruntării între țelurile expansioniste ale celor două imperii”.

Ultimul capitol, *Sub umbrela „Ligii europene a păcii”*, este axat pe investigarea aspectelor legate de începutul rupturii în relațiile Berlinului cu Petersburgul (1890-1894) și implicațiile sale pentru România. O problemă delicată pentru guvernul de la București, dar și pentru autoritățile de la Viena a constituit-o chestiunea românilor transilvăneni, care, la Conferința Națională de la Sibiu (1884), și-au exprimat convingerea că alianța Regatului României cu Austro-Ungaria se poate realiza numai ținând cont de interesele ardelenilor, „niciodată în contra noastră, spre întărirea lanțurilor noastre”. Într-adevăr, problema transilvăneană a constituit în deceniile premergătoare Primului război mondial un factor extrem de sensibil și important în raporturile Bucureștiului cu Viena și Budapesta. Alt aspect inedit, analizat pe baza unor izvoare de arhivă și surse editate, este cel privitor la „chestiunea basarabeană” în relațiile Triplei Alianțe cu Rusia, între 1888-1906.

În finalul lucrării, cercetătorul clujean inserează niște *Concluzii* pertinente și anexează o serie de documente provenite din arhivele și publicațiile române și germane (în română, germană și franceză). Un rezumat în limba engleză și un indice general sunt puse la dispoziția cititorilor pentru a face cât mai bine cunoscut conținutul acestui studiu bine argumentat și realizat într-o formă atractivă și captivantă. Istoriografia românească s-a îmbogățit cu o lucrare valoroasă care reușește să îmbine tratarea problemelor de istorie universală cu cele de istorie națională, contribuind la o înțelegere mai bună a trecutului românilor.

Ștefan Purici

Marian Gajdoš, Stanislav Konečný, Mikuláš Mušinka, *RUSÍNI / UKRAJINCI V ZRKADLE POLSTOROČIA. NIEKTORÉ ASPEKTY ICH VÝVOJA NA SLOVENSKU PO ROKU 1945*, Prešov – Užhorod, 1999, 157 s.

Lucrarea intitulată *Rusinii / ucrainenii în retrospectiva unei jumătăți de secol. Unele aspecte ale evoluției lor în Slovacia după 1945* a fost elaborată în cadrul Grant-ului de cercetare *Politica națională și minoritățile etnice din Slovacia în anii 1945-1954* și a văzut lumina tiparului grație sprijinului financiar acordat de structurile de conducere ale Euroregiunii Carpatice. Volumul este structurat pe șase capitole, *Introducere, Încheiere, Abrevieri și Anexe*, redactate în limba slovacă, cu excepția capitolului VI care a fost tipărit în limba ucraineană.

În *Introducere*, autorii – primii doi (dr. Marian Gajdoš și dr. Stanislav Konečný) sunt cercetători ai Institutului de Științe Sociale din Košice al Academiei Naționale de Științe a Slovaciei, al treilea (dr. Mikuláš Mušinka, profesor universitar la Universitatea din Prešov) este membru al Academiei Naționale de Științe a Slovaciei – indică motivele care au determinat alegerea subiectului de cercetare sus-menționat și au definit principalele obiective ale studiului. Cercetătorii arată că, astăzi, rusinii / ucrainenii reprezintă o populație așezată în regiuni care în Evul Mediu au aparținut unor state europene diferite. În Ucraina contemporană, rusinii sunt prezenți în Regiunea Transcarpatică, în România îi întâlnim în Maramureș, în Slovacia ei populează partea de nord-est a țării, iar în Polonia ei sunt cunoscuți sub etnonimul „lemki” și sunt așezați în partea de sud-est a acestui stat. Un număr mic de rusini / ucrainenii locuiește în partea de nord-est a Ungariei și, din secolul al XVIII-lea, în provincia Vojvodina (Bačka și Srem), precum și în estul Sloveniei și în Croația.

În primul capitol este prezentată evoluția rusinilor / ucrainenilor din Slovacia în perioada de până la 1945. Sunt puse în lumină implicațiile politicii internaționale asupra destinului zonei carpatice, fiind evidențiate punctele de vedere ale cercetătorilor slovaci, ruși, ucraineni, maghiari etc. privind originea și momentul așezării rusinilor / ucrainenilor în partea de nord-est a Slovaciei. Autorii arată că un rol important în sporirea numărului rusinilor / ucrainenilor în perioada medievală l-a jucat procesul de colonizare a regiunilor montane și submontane, întemeiat pe principiile dreptului românesc (*ius valachicum*). Tot aici este analizat procesul de conștientizare și organizare etno-politică a rusinilor / ucrainenilor din Slovacia, personalitățile care au contribuit la procesul de emancipare națională și influențele pe care le-a resimțit acest proces din partea diverșilor factori interni și externi în epocile modernă și contemporană.

Capitolul al II-lea abordează *Situația politico-juridică a rusinilor / ucrainenilor după 1945*. Cercetătorii prezintă efectele războiului mondial și ale expansiunii sovietice asupra destinului teritoriilor și populației din nord-estul Slovaciei. Sunt analizate activitatea, formele de organizare și obiectivele comunității rusine / ucrainene în perioada premergătoare instaurării comunismului în Cehoslovacia. Autorii arată că doar circumstanțele internaționale de la sfârșitul războiului mondial și interesul Uniunii Sovietice de a-i avea printre aliați și pe ceho-slovaci a împiedicat anexarea părții de nord-est a Slovaciei la Ucraina Sovietică (Ucraina /Rutenia/ subcarpatică, ocupată de Armata Roșie în octombrie 1944, a fost încorporată oficial URSS-ului prin acordul încheiat între Moscova și Praga la 29 iunie 1945). Tot aici se pun în lumină demersurile politice ale colectivității ucrainene, poziția și deciziile – în unele cazuri, criticabile – ale Consiliului Național Slovac (Slovenska národná rada) pe marginea chestiunii rusinilor / ucrainenilor din Cehoslovacia. Schimbarea regimului politic, în februarie 1948, problema raporturilor dintre cehi și slovaci, particularitățile sistemului comunist și alți factori au făcut ca statutul etniei rusine / ucrainene să nu poată fi soluționat într-un fel sau altul. În plus, prin diverse măsuri și hotărâri adoptate de conducerea Partidului Comunist în anii '50 – '60 ai secolului al XX-lea, în Cehoslovacia s-a practicat o politică de asimilare lentă a minorităților naționale, cu anumite particularități în a doua jumătate a deceniului al șaptelea. După înăbușirea revoluției anticomuniste din 1968, politica de omogenizare etnică a luat amploare, în pofida unor legi adoptate la hotarul deceniilor VII-VIII, prin care se proclama egalitatea etniilor maghiară, germană, poloneză și ucraineană (rusină) cu națiunile cehă și slovacă. Căderea comunismului, subliniază autorii, a determinat adoptarea unei legislații democratice care permite grupurilor etnice să se manifeste pe diverse planuri și care, totodată, pune în lumină problemele și dificultățile cu care se confruntă naționalitățile Slovaciei în plan cultural și social. Autoidentificarea etnică a locuitorilor țării, realizată în timpul efectuării recensământului populației din martie 1991, a dat următoarele rezultate: 13 281 persoane au declarat că aparțin comunității ucrainene, iar 17 197 cetățeni s-au pronunțat pentru identitatea rusină. În consecință, alături de limba ucraineană, în Slovacia a fost legiferată și cea rusină, care a fost codificată în ianuarie 1995.

Cadrul social-economic al evoluției populației din nord-estul Slovaciei este prezentat în capitolul al III-lea. Cercetătorii subliniază că, sub aspect economic, partea nord-estică a țării constituia, în anul 1945, regiunea cea mai slab dezvoltată a Cehoslovaciei. Numărul persoanelor angajate în activități industriale era aici, în momentul respectiv, de doar 6%, față de valoarea medie de 31,9% în întreaga Slovacie, adică de peste cinci ori mai mic. La 1948, în districtele nord-estice, agricultura era ocupația de bază a 76,5% din locuitorii zonei. Un anumit accent pe dezvoltarea industrială a regiunii nord-estice a Slovaciei a fost pus în anii '60 ai secolului XX. Întreprinderile de interes local, construite în acea perioadă, au format potențialul industrial pe baza căruia s-a dezvoltat zona în deceniile următoare.

Structura economiei țării, politica de finanțare preferențială a zonelor industrializate, colectivizarea lumii rurale (1949-1960; în nord-estul Slovaciei procesul s-a încheiat abia în 1970) au avut consecințe diferite asupra evoluției societății cehoslovace în perioada comunistă. În pofida condițiilor economico-geografice mai puțin favorabile organizării agriculturii pe baze colectiviste în zonele premuntoase și montane ale Slovaciei, sătenii rușini / ucrainenii n-au opus o rezistență deosebită cooperativizării, mulți preferând să se înscrie în cooperativele agricole unice nu atât din considerente economice, cât mai ales din cele politice. Înscrierea în colectiv le permitea să se manifeste în viața publică pe picior de egalitate cu reprezentanții națiunilor titulare.

Încadrarea Slovaciei în rândul statelor cu economie de piață, concurența cu producătorii străini, criza vechiului sistem social-economic și dificultățile tranziției s-au repercutat negativ asupra volumului producției industriale a acestei țări. Autorii arată că în regiunea nord-estică, în pofida eforturilor depuse de-a lungul anilor '90, nu s-a reușit depășirea declinului economic înregistrat în anii 1991-1993 și în 1998.

În capitolul următor, cercetătorii slovaci analizează structura socială și nivelul de viață a rușinilor / ucrainenilor în perioada 1945-1998. Slaba dezvoltare a industriei și caracterul predominant agrar al zonei au avut implicații directe asupra structurii sociale a populației din nord-estul Slovaciei. De pildă, dacă la nivelul întregii Slovaciei, în anul 1945, persoanele active din punct de vedere economic constituiau 36,8% din totalul populației, în nord-estul țării ponderea acestora era de 28,7%, iar în cele opt districte în care era prezentă minoritatea rusă / ucraineană numărul persoanelor respective constituia doar 26%. Cu mult sub media pe țară erau și indicatorii privind numărul intelectualilor, al persoanelor încadrate în sfera serviciilor, în industrie etc. În anii '50 - '70 s-a înregistrat un proces de creștere a numărului de rușini / ucrainenii angajați în activități intelectuale și industriale. Drept urmare, în anul 1980, în timp ce media pe Slovacia a numărului de persoane active în plan economic constituia 49,7%, în rândul comunității analizate ponderea era de 53,1%. Autorii arată că aceste date statistice erau, însă, în mare parte fictive. Transformările politice și economice din anii '90 au determinat noi modificări în structura socială a populației Slovaciei. Recesiunea de la începutul deceniului zece a condus la scăderea ponderii lucrătorilor angajați în agricultură, silvicultură și industria apelor de la 15,3% la 13,9%, la nivelul întregii Slovaciei, iar în rândul rușinilor / ucrainenilor de la 22,4% la 18,3%; în industrie acest indice s-a redus de la 26,9% la 25,9%. În același timp, ponderea persoanelor încadrate în domeniul învățământului, sănătății și culturii a crescut de la 19,1% la 23,3%, față de fenomenul de diminuare la nivel de țară (de la 14,0% la 13,6%).

Particularitățile economico-geografice ale nord-estului Slovaciei au avut un impact direct asupra nivelului de viață al populației din districtele respective. De pildă, în anul 1956, în regiunea Prešov salariul mediu anual al unui muncitor a constituit 13 093 coroane, al unui funcționar 12 956 coroane, în timp ce media pe țară (14 564 și, respectiv, 13 821 coroane) era cu 11,2% și, respectiv, 10,4% mai mare. Odată cu înlăturarea, către sfârșitul anilor '50, a efectelor dezastruoase ale celui de-al Doilea război mondial și cu dezvoltarea economică tot mai accentuată a Slovaciei în deceniile șapte și opt, nivelul de trai al populației a început să se amelioreze. Autorii prezintă numeroase date

și informații referitoare la standardele de viață ale populației în perioada comunistă și postcomunistă.

Problemele învățământului național al rusinilor / ucrainenilor sunt dezbătute în capitolul al V-lea. Soluționarea problemelor legate de instruirea copiilor în limba lor maternă în perioada postbelică a fost marcată de consecințele „politicii școlare prea puțin tolerante a regimului anterior” și de accentuarea „tendențelor naționaliste” în rândul slovacilor și a minoritarilor. Încă din iunie 1945, în urma hotărârii autorităților slovace, cu scopul de a coordona și administra chestiunile legate de învățământul pentru minoritatea rusină / ucraineană, a fost constituită Direcția pentru școlile ucrainene și rusești (Referát pre ukrajinské a ruské školy), iar puțin mai târziu și câteva inspectorate școlare cu sediul în Medzilaborce, Stropkov, Sabinov și Prešov. Dacă la finele războiului mondial, comunitatea respectivă avea doar o grădiniță și două școli medii, în anul de studii 1947/1948 copiii rusinilor / ucrainenilor erau educați în limba maternă în 313 instituții de învățământ de diverse grade. În februarie 1949, autoritățile comuniste au adoptat niște decizii în urma cărora, până la finele anului respectiv, a fost desființată Direcția pentru școlile ucrainene și rusești, au fost închise 20 de școli ucrainene, iar 48 de școli au trecut la limba de predare slovacă. Asupra acestei decizii, calificată drept „rezultat al activității naționaliștilor burghezi slovaci”, s-a revenit în iunie 1952. când s-a luat decizia privind reucrainizarea școlilor trecute la limba de predare slovacă și extinderea rețelei școlare cu limba maternă de predare. În anul școlar 1958-1959, în Slovacia funcționau 301 școli pentru copii proveniți din familiile ruse / ucrainene. Drept urmare, în timp ce media pe țară a persoanelor cu studii superioare constituia, în 1961, 1,6%, în rândul populației ruse / ucrainene acest indice s-a ridicat la 1,92%. Însă, în anii '60 – '80, rețeaua de instituții școlare ale acestei comunități a cunoscut un regres continuu. Doar în patru ani (1960-1963), 160 de școli au fost trecute de la limba ucraineană de predare la cea slovacă. Procesul a continuat în perioada următoare. numărul așezămintelor ucrainene reducându-se rapid: în anul școlar 1966-1967 funcționau 58 de școli ucrainene, iar în 1985-1986 doar 19 asemenea instituții. În anul 1996, în Slovacia existau 42 de grădinițe și 10 școli generale cu limba de predare ucraineană, iar în alte 22 de instituții de învățământ cu limba de predare slovacă elevii aveau posibilitate să studieze limba ucraineană ca obiect. În cadrul Facultății de Filosofie a Universității din Prešov există Catedra de limbă și literatură ucraineană și un Cabinet de ucrainistică, iar de la 1 septembrie 1998 în cadrul instituției menționate a fost înființată o secție de limbă și cultură rusină. Autorii concluzionează că, în pofida democratizării societății slovace și a schimbărilor în bine înregistrate în anii '90, situația învățământului pentru copiii comunității ruse / ucrainene este „critică” și poate avea „consecințe negative și pentru existența însăși a minorității naționale”.

Capitolul al VI-lea prezintă evoluția culturii rusinilor / ucrainenilor din Slovacia după cel de-al Doilea război mondial. Se subliniază că, în primii ani postbelici, cultura și educația acestora s-a dezvoltat aproape exclusiv pe baza limbii și literaturii ruse și a teoriei potrivit căreia „rusinii”, „rusnaci” sunt parte componentă a națiunii ruse. Un proces de conștientizare națională – fenomen intrat în istoria Slovaciei drept «ucrainizare» – a început să se manifeste de la începutul anilor '50. Încă la mijlocul anilor '40 s-au constituit câteva organizații cultural-educative ucrainene, care, după puciul comunist din februarie 1948, au fost lichidate, noile autorități permițând, în 1951, înființarea Uniunii culturale a muncitorilor ucraineni, asociație cu orientare ucraineană și ideologie comunistă. Aceasta a organizat cursuri de studiere a limbii literare ucrainene, a istoriei, literaturii și culturii ucrainenilor, a editat, până la 1989, circa 20 de cărți, a înființat diverse grupuri folclorice, coruri, cercuri dramatice etc. Reorganizată în ianuarie 1990 în Uniunea rusinilor-ucrainenilor din Cehoslovacia (în prezent, Uniunea rusinilor-ucrainenilor din Slovacia), asociația respectivă coordonează, sprijină și participă la cele mai variate manifestări cultural-științifice ale etniei analizate. O parte a membrilor comunității, care nu au acceptat orientarea națională a Uniunii rusinilor-ucrainenilor din Slovacia, în martie 1990 a pus bazele organizației „Renașterea rusină”.

Această asociație pleacă de la premisa potrivit căreia rusinii de la vest de Carpați sunt un popor aparte, care nu este legat de poporul ucrainean nici sub aspect genetic, nici din punct de vedere cultural. „Ucrainizarea” postbelică este privită drept cea mai întunecată pagină din istoria acestei populații, membrii organizației propunându-și să-i „deucrainizeze” pe rusini.

Tot în acest capitol sunt prezentate informații detaliate privind evoluția presei (titluri, redactori, tiraje, periodicitate, orientare politică, problematica abordată, lucrări și autori mai importanți apăruiți în paginile periodicelor etc.), radioului (Studioul rusino-ucrainean din Prešov al Emisiunilor naționale ale Radioului Slovaciei transmite în eter, în medie, câte 12 ore pe săptămână), televiziunii (Secția rusino-ucraineană a Redacției emisiunilor naționale din Košice pregătește, o dată pe lună, emisiuni de 30 de minute despre viața și evoluția comunității), tipăriturilor (între 1949-1960, au fost editate câteva zeci de titluri, iar în perioada 1960-1990, au fost publicate peste 700 de manuale și 666 lucrări științifice și artistice în limba ucraineană), literaturii (generații, nume, biografii, opere, contribuții etc.), teatrului (actori, regizori, directori, piese etc.; între 1946-1999, Teatrul național ucrainean din Prešov s-a prezentat în fața publicului cu 298 de premiere), Ansamblului de cântece și dansuri (conducători artistici, dirijori, compozitori, piese, interpreți, dansatori) și muzeelor (instituții, muzeografi, directori, caracterul expozițiilor, publicații). Autorii subliniază că „examinarea evoluției postbelice a culturii rusinilor-ucrainenilor din Slovacia este o mărturie elocventă a faptului că, în pofida eforturilor puterii comuniste de a imprima acestei culturi un caracter marxist, ea și-a păstrat caracterul său național”.

În *Încheiere* sunt sintetizate concluziile studiului interdisciplinar realizat de cercetătorii slovaci. Autorii menționează că, în ultima jumătate de secol, evoluția comunității analizate a fost marcată, pe de o parte, de absența formelor de suveranitate sau măcar de autonomie în procesele de organizare politică a entităților etnice în Europa Centrală și de Sud-Est, iar pe de altă parte, de complexul de probleme legate de nefinalizarea fenomenului de autoidentificare națională a acestora. Pe parcursul întregii perioade postbelice, conchid cercetătorii, reprezentanții comunității investigate au oscilat între alternativele rusă, ucraineană și rusină ale emancipării etnice. În plus, în perioada comunistă ei au cunoscut și un anumit proces de slovacizare. Totuși, subliniază dr. Marian Gajdoš, dr. Stanislav Konečný și dr. Mikuláš Mušinka, analiza evoluției comunității rusinilor / ucrainenilor în anii 1945-1998 și autoanaliza pe care trebuie să o realizeze elitele lor fac posibilă reflectarea nu numai asupra ambițiilor etniei respective, ci și asupra necesităților și posibilităților ei reale.

Tabelele statistice incluse în anexe prezintă, în baza datelor Recensământului populației din 1991, numărul total, pe districte, al persoanelor care s-au declarat rusini (în total 17 197 indivizi, reprezentând 0,32% din populația țării) și ucraineni (în total 13 281 indivizi, reprezentând 0,25% din populația țării); structura etnică a districtelor din nord-estul Slovaciei; numărul persoanelor de etnie slovacă, ucraineană și rusină în districtele Bardejov, Humenné, Prešov, Svidník și Stara L'ubovňa. Cele patru planșe, cu care se încheie lucrarea, prezintă ponderea locuitorilor de etnie rusină și de etnie ucraineană, potrivit datelor Recensământului populației din 1991, în districtele vechi (1991) și în cele noi, constituite în urma reorganizării administrative din 1996.

Privită în ansamblu, lucrarea cercetărilor din Slovacia reprezintă un studiu științific bine documentat, o analiză detaliată cu interpretări judicioase și concluzii fundamentate pe marginea unui subiect delicat, așa cum este cel al evoluției unui grup etnic în condițiile regimului totalitar și ale democratizării postcomuniste. Cartea poate constitui un exemplu de abordare interdisciplinară a unui subiect complex și un eventual model pentru investigații similare asupra altor minorități naționale din Europa Centrală și de Sud-Est.

Ștefan Purici

Mihai-Ștefan Ceașu, *Bucovina habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774-1815)*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 1998, 249 p.

În pofida existenței unei extrem de vaste bibliografii (peste 15 mii de titluri) referitoare la istoria și cultura acelei părți a Țării Moldovei care, din anul 1774, a fost încorporată și a evoluat în cadrele Imperiului Habsburgic până la sfârșitul anului 1918, trecutul acestei regiuni oferă cercetătorilor numeroase subiecte de investigație inedite. Parțialitatea cunoașterii se datorează atât limitelor impuse de regimul politic comunist, cât și caracterului dispersat al fondului de izvoare privitoare la istoria Bucovinei, aflate în depozitele arhivistice din Suceava, Cernăuți, București, Viena, Iași, Lviv, Brașov, Moscova, Cluj-Napoca, Cracovia etc. Un impediment semnificativ pentru cercetători îl constituie dispariția sau distrugerea unor surse documentare, precum și faptul că, din motive obiective și subiective, anumite colecții de izvoare nu au fost încă prelucrate pentru a fi puse la îndemâna istoricilor.

Din această perspectivă, cercetătorul ieșean Mihai-Ștefan Ceașu, autor a numeroase studii de referință privitoare la evoluția politico-socială și etno-culturală a Bucovinei între anii 1774-1918, se află într-o situație privilegiată. Vorbitor de limbă germană, unul dintre bunii cunoscători ai scrisului gotic, familiarizat, într-o măsură suficientă, și cu limbile rusă și ucraineană, autorul a lucrat mai mulți ani ca arhivist la Direcția Județeană Suceava a Arhivelor Statului, a efectuat stagii de documentare la Viena, Cracovia, Paris, Potsdam, Graz, Varșovia etc. De asemenea, Mihai-Ștefan Ceașu s-a dedicat, de-a lungul ultimului sfert de secol, depistării izvoarelor inedite referitoare la trecutul Bucovinei, depozitate în arhivele de la Iași și București. Toate acestea, combinate cu acribia imprimată de școala secundară rădăuțeană și, mai ales, de școala de istorie de la Iași, fac ca de sub pana cercetătorului să apară studii și articole bogat documentate și argumentate, care se remarcă și printr-o profundă înțelegere a fenomenelor istorice.

Lucrarea, pe care o recomandăm spre lectură tuturor celor interesați de o mai bună cunoaștere a începuturilor istoriei bucovinene, este structurată pe patru capitole, prezentând evoluția provinciei și a locuitorilor săi sub impactul politicii iosefiniste de reformare a societății, precum și în perioada postiosefinistă (1790-1815), caracterizată de impunerea unei politici conservatoare. Studiul este inaugurat de un *Cuvânt înainte*, în care autorul motivează alegerea subiectului de cercetare, definește limitele cronologice ale perioadei analizate și fixează obiectivele investigației sale.

În capitolul I, intitulat *Luminile și absolutismul luminat în Monarhia de Habsburg și Europa*, cercetătorul ieșean schițează, pe baza unei vaste bibliografii românești și străine de specialitate, principalele coordonate ale Iluminismului european și ale variantei sale, care s-a manifestat în spațiul german, ce a rămas cunoscută sub denumirea de *Aufklärung*. În continuare, Mihai-Ștefan Ceașu analizează pe larg caracterul, obiectivele și implicațiile *iosefinismului*, calificat de autor drept o materializare a politicii despotismului luminat în teritoriile supuse Coroanei de Habsburg. Iosefinismul, se apreciază în studiu, a modernizat societatea și statul austriac, a deschis burgheziei noi căi de afirmare, a încadrat individul într-un nou sistem de valori politico-sociale, economice și culturale. Pentru românii din monarhie, politica promovată de Iosif al II-lea a favorizat fenomenul de afirmare a „unei elite intelectuale, care va deveni portstindardul conștiinței și a mișcării naționale proprii”.

Capitolul al II-lea, *Politica austriacă în Bucovina de la momentul anexării (1774-1775) până la Iosif al II-lea (1780)*, pune în lumină, pentru a facilita o mai bună înțelegere a evenimentelor concrete din Bucovina după 1774, obiectivele politicii orientale a Imperiului Habsburgic promovată în perioada cuprinsă între Pacea de la Karlowitz (1699) și Congresul de la Viena (1814-1815). Autorul tratează în mod detaliat, pe baza unor izvoare inedite și a colecțiilor de documente bine

cunoscute, premisele anexării părții de nord-vest a Moldovei de către Austria, precum și mijloacele utilizate de militarii și diplomații habsburgici pentru a-și vedea scopul atins. Mihai-Ștefan Ceașu atrage atenția asupra unor erori strecurate în lucrările de specialitate care abordează evenimentele respective. În continuare, istoricul ieșean prezintă începuturile administrației habsburgice în Bucovina, primele măsuri de reformare a societății și modalitățile de atragere a locuitorilor de partea noii stăpâniri.

În capitolul al III-lea, intitulat *Bucovina în timpul domniei lui Iosif al II-lea*, sunt analizate politica Habsburgilor de reformare a domeniului constituțional-administrativ și juridic al provinciei, măsurile de reorganizare și de separare ecleziastică de Mitropolia Moldovei a Bisericii Ortodoxe din Bucovina, rolul școlii și educației în procesul de fidelizare a populației autohtone. Unul dintre pilonii noii stăpâniri trebuia să devină nobilimea română din provincie care, pentru a fi transformată într-o categorie socială utilă Coroanei de Habsburg sub aspect politic și financiar, a fost integrată sistemului nobiliar existent în imperiu la acea dată. Într-o formă sintetică, dar cu o mulțime de informații, unele inedite, și cu interpretări originale proprii, Mihai-Ștefan Ceașu schițează direcțiile, metodele și implicațiile politicii iosefiniste în plan demografic și economico-social.

Capitolul al IV-lea, *Bucovina de la Iosif al II-lea la Congresul de la Viena. Continuitate și cezură politică*, pune în lumină modificarea opticii succesorilor lui Iosif al II-lea asupra modului și principiilor de guvernare a Imperiului Habsburgic în perioada războaielor antinapoleoniene. În această etapă, un rol important în viața politică a provinciei l-a jucat boierul Vasile Balș, numit, în anul 1792, în funcția de căpitan al districtului Bucovina (*Bukowinaer Kreishauptmann*). Ca și în capitolul anterior, autorul se oprește asupra evoluției ținutului în plan politico-administrativ, juridic, ecleziastic, demo-economic, cultural și în cel al instrucțiunii publice, consemnând și analizând mutațiile survenite sub impactul politicii reacționare promovată de Curtea de la Viena după 1792.

Lucrarea istoricului Mihai-Ștefan Ceașu se încheie cu *Concluzii* pertinente, care se prezintă ca o dovadă suplimentară a profunzimii analizei realizate pe parcursul întregului studiu. Astfel, spre deosebire de alți cercetători ai fenomenului bucovinean, care plasează începuturile emancipării naționale la 1848-1849, autorul constată că românii din provincie s-au manifestat în plan etno-politic chiar din momentul anexării ținutului la Austria: „Politica iosefinistă din ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea se leagă nemijlocit de însuși procesul genezei și cristalizării mișcării naționale românești din Bucovina. Fenomen complex și de durată, născut ca o reacție față de acțiunile iosefiniste ce tindeau să contopească Bucovina, aidoma celorlalte provincii imperiale, într-o monarhie unitară, fără a ține seama de granițele sale istorice, de diferențele etnice, confesionale sau culturale, mișcarea națională românească din Bucovina s-a axat, în principal, pe ideea păstrării și, apoi, a recuperării individualității politice pierdute a Bucovinei, în cadrul monarhiei, cu toate consecințele ce decurg din aceasta”.

În final, nu ne rămâne decât să ne exprimăm speranța că volumul *Bucovina habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774-1815)* a ajuns în bibliotecile universitare din țară și străinătate și va putea contribui la o mai bună cunoaștere și înțelegere a evoluției părții de nord-vest a Moldovei în cadrul Imperiului Habsburgic.

Ștefan Purici

IONEL DÂRDALĂ (1916-1994)

Mihai Iacobescu

I. A trăit și muncit modest și onest în orașelul de la poalele Rarăului, la Câmpulung Moldovenesc.

Era un om subțire la trup, uscățiv, sprinten, de statură mijlocie, șaten. Vorbea ușor graseiat, râspicat, cu nerv. Îți trăgea mâna prietenos și energic. Zâmbea deschis și dezinvolt. Te privea drept în ochi, deschis, vrând parcă să-ți spună că îți acordă toată încrederea și înțelegerea necesare unui dialog sincer, fructuos.

Ființa lui părea de mai mulți ani oprită locului, gata să sfideze și să eludeze timpul, la o vârstă matură, greu de socotit exact în număr de ani. Păstra o jovialitate și o tinerețe robuste, specifice omului echilibrat, muncitor, care-și extrage mulțumirea și liniștea din interior, din ceea ce face. Senin, liniștit, fără obsesii și insomnii avea parcă ceva durabil și frumos, din înfățișarea munților din preajmă, din climatul curat, ozonat al pădurilor ce coborau ocrotitoare, de-o parte și de alta a orașului, spre malurile Moldovei.

În 1967, când s-a înființat Institutul Pedagogic la Suceava, un confrate de breaslă, profesorul Alexandru Al. Vasilescu, câmpulungean și coleg de facultate l-a invitat să vină în capitala sediului administrativ al zonei, să intre în învățământul superior, să predea istoria contemporană a României. Ca unul care-l cunoștea și prețuia, fiind el însuși prorector al noii instituții, Al. Al. Vasilescu voise cu orice preț să-l aibă ca ajutor, colaborator, alături. Ionel Dârdală l-a refuzat cuviincios și ferm. A preferat să rămână mai departe fiul adoptiv al urbei câmpulungene – perla Bucovinei de sud, tihnită și frumoasă ca o stațiune de odihnă, în care, vara, numărul turiștilor, al vilegiaturiștilor depășea de două-trei ori pe cel al localnicilor – și unde profesorul Ionel Dârdală se simțea de minune, în apele lui, ca păstrăvul într-un râu curat și răcoros de munte.

II. Se născuse la 12 noiembrie 1916, în satul Popești, comuna Urechești, din ținutul Vrancei, pe meleagurile unde fusese descoperită Miorița. Văzuse lumina soarelui în zilele frământate și sumbre ale primei conflagrații mondiale. Acolo descifrase buchiile cărții, la școala primară din sat. gimnaziul și liceul le-a urmat la Râmnicul Sărat, iar studiile universitare în capitală, mai târziu; la 28 de ani, în 1944, devenea absolvent al Facultății de Litere și Filosofie, secția de Istorie. Era de-acum un om matur, format, aproape de jumătatea vieții. În timpul studiilor universitare dovedise interes, înclinație, pasiune pentru domeniul zeiței Clio. Profesorii de la București l-au oprit ca cercetător la Institutul de Balcanologie din București. A lucrat aici primii doi ani, în 1944-1946, într-o capitală înșesată de trupe sovietice, de ocupație, involburată de formațiuni politice și împovărată de urmările grele ale războiului și secetei cumplite din acel an, 1946. Noile reforme, de sovietizare, de desființare, de transformare și înstrăinare a unor instituții culturale, printre care era vizată și cea la care lucra, neconținutele lupte și demonstrații de stradă, informatorii și urmăritorii plătiți de ocupanți, care foiau și te urmăreau la tot pasul, l-au înspăimântat și alungat spre un tărâm de tihnă și pace, aidoma celui din care-și avea obârșia. Și acest spațiu, care l-a ademenit și unde s-a stabilit definitiv a fost Câmpulungul Moldovenesc, unde s-a simțit ca și la Vrancea natală, unde și-a găsit și împlinit sorocul familiei, al profesiei, al vieții și activității. Aici s-a căsătorit cu Acvilia Zugravu, fiica preotului și profesorului universitar Ioan Zugravu, care se refugiase cu întreaga familie de la Cernăuți, din nordul bucovinean rămas dincolo de sârma ghimpată, așezată habotnic, abuziv, de ciracii lui Stalin între România înfrântă și ocupată și imensitatea imperiului bolșevic.

Faptul acesta, căsătoria cu fiica unui teolog și refugiat cernăuțean i-a însemnat și schimbat într-un fel întreg destinul. Ionel Dârdală, ca ginere de popă și de universitar cernăuțean avea, de-acum înainte un dosar personal "pătat", marcat pentru toată viața. Orice promovare, avansare în funcție îi era închisă. Dar, ca istoric, care-și începuse ucenicia la București, într-un Institut de Cercetări Balcanice, care fusese conceput de savantul Iorga – chiar dacă după faimoasa și păguboasa reformă din 1948, inspirată și dictată, în fond, de sovietici, avea să devină cu totul altceva – Ionel Dârdală se simțea chemat, îndemnat în adâncurile ființei sale să cerceteze, să exploreze și să elucideze tocmai acel ungher al istoriei naționale pe care ocupații sovietici îl voiau a fi tabu – istoria Bucovinei – provincia istorico-geografică ce fusese ruptă în două, întâi prin aplicarea Pactului Ribbentrop-Molotov la 28 iunie 1940, apoi prin decizia tot atât de arbitrară a tratatului de pace din 1947, când aliații occidentului lăsau Rusiei bolșevice nu numai menținerea stăpânirii asupra teritoriilor anexate și ocupate în urma înțelegerii dintre Stalin și Hitler, de la 23 august 1939, ci și dreptul de-a ocupa țările vecine, din întreg sud-estul european, care intrau în lagărul socialist.

III. Ca profesor, Ionel Dârdală a predat istoria între anii 1946-1948 la Liceul "Dragoș-Vodă", iar între 1948-1977, la Liceul industrial – care funcționase între anii 1873-1945 la Cernăuți și după încorporarea părții de nord a Bucovinei la URSS s-a refugiat în zona de sud, la Câmpulung Moldovenesc. Nu știm în ce împrejurări Ionel Dârdală a fost transferat de la un liceu teoretic la altul, industrial, în aceeași localitate. O fi fost dorința lui proprie? O fi fost o decizie a autorităților locale, a organelor regionale "de partid și de stat"? O fi fost vorba de propria-i opțiune – aceea de-a fi între refugiații din partea de nord a Bucovinei, de unde venise și soția sa, împreună cu socrii? Ceea ce știm sigur e faptul că Ionel Dârdală și-a onorat profesia în mod exemplar, cu pasiune și competență. A primit distincția de "profesor emerit" din partea Ministerului Învățământului. A fost remarcat și elogiât de colegi și de forurile școlare regionale și județene, la numeroase întruniri și consfătuiri metodice și de specialitate, fiind citat și considerat drept unul din cei mai vrednici dascăli de istorie din întreaga zonă. A fost, în același timp, iubit și prețuit de colectivul didactic din liceul câmpulungean – care l-a ales și menținut pe tot timpul activității sale, până la pensionare, în funcția de director sau director-adjunct – misiune ce l-a onorat și propulsat ca un bun gospodar și iscusit coordonator al liceului.

IV. În același timp, activitatea sa didactică a fost dublată, aureolată de o atentă și consecventă muncă de cercetare științifică. Scotocind și trudind în bibliotecile din partea de sud a Bucovinei și îndeosebi în arhivele locale, la Suceava, Câmpulung Moldovenesc ori în cele parohiale de prin satele și cătunele, care scăpaseră nevămuite de invaziile și raziile produse în timpul celui de-al doilea război mondial și-ale ocupației sovietice din anii 1944-1958, Ionel Dârdală a elaborat și publicat, în revistele de specialitate – din țară, ca: "Suceava – Anuarul Muzeului Județean" (Suceava), "Revista de istorie" (București), "Tribuna" (Cluj-Napoca), "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie" (Iași), "Studii și Articole de Istorie" (București), "Revista Arhivelor" (București), "Revista minelor" (București), "Revista de Pedagogie" (București), "Almanahul Stejarului" (București), ori în străinătate, ca "Sudentendeutsche Zeitung" de la München – numeroase studii și articole, documente, note și comentarii, care completează sau corectează o multitudine de aspecte din istoria Bucovinei în anii stăpânirii habsburgice, 1775-1918.

Contribuțiile sale – cu caracter social, *Desființarea boierescului la 1848* (1972), *Domeniul Câmpulungului Moldovenesc și deposedarea țăranimii după anul 1848* (1970), studii cu caracter economic, ca de pildă, *Din istoricul mineritului* (1970), *Albinăritul Bucovinei* (1985), documente inedite, precum, *Eudoxiu Hurmuzachi și promovarea școlii românești din Bucovina* (1975), *Știri inedite privitoare la influența insurecției poloneze din 1830-1831 în Bucovina* (1978), *Două documente inedite cu privire la interzicerea limbii române și a alfabetului latin în unele lucrări și acte clericale în Bucovina* (1981), *Un document privind înființarea "Preparandiei" în Bucovina la 1848* (1967), prezentarea unor personalități, *Alexandru Băncescu – un precursor al neatârării*

(1977), *Anton Kral* – deputatul cernăuțean de la 1848-1849 (1973), dar mai ales lucrările cu caracter național, *Conștiința națională a românilor bucovineni* (1975), *Războiul de independență în cultura bucovineană* (1977), *Relațiile culturale ale Bucovinei cu celelalte provincii românești* (1981), *Generalul Bem și românii bucovineni* (1973) etc. – se distinge prin informații noi, acribie, respect și responsabilitate pentru afirmarea și apărarea adevărului istoric. Scrise într-un stil sobru, științific, elevat, lucrările sale reprezintă contribuții valoroase, care se adaugă la opera înaintașilor – cu precădere Ion Nistor și Teodor Balan – despre istoria Bucovinei în timpul stăpânirii austriece (1774-1918).

Când la 28 mai 1994 – la frumoasa vârstă de 78 de ani și jumătate – Ionel Dârdală se muta la cele veșnice, numele său era de multă vreme cunoscut și prețuit în cercurile istorice din țară și chiar în rândurile unor specialiști germani, preocupați de istoria Bucovinei.

Istoricul Ionel Dârdală a lăsat în manuscris *Istoria Câmpulungului Moldovenesc*, poate cea mai completă și detaliată sinteză închinată așezării de la poalele Rarăului, al cărui fiu adoptiv a fost aproape o jumătate de veac. El lasă, totodată, ca o încununare a preocupărilor sale istoriografice și *Istoria economică a Bucovinei (1755-1918)*, un manuscris dactilografiat, de aproape 250 de pagini, cu 674 trimiteri din autori români și străini, precum și din diverse surse documentare identificate și cercetate la București, Iași, Viena și Cernăuți, ca și în arhivele locale și, mai ales, ale parohiilor din sudul Bucovinei, cu știri și detalii, din care, o parte, inedite.

Să nădăjduim că ambele lucrări vor fi publicate și redată în curând circuitului științific, ca o expresie a prețuirii și împlinirii muncii sale oneste.

Bibliografie:

- Erick Beck, *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina. Literatur aus den Jahren 1965-1975*, Dortmund 1985.
- Idem, *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina, 1976-1990*, Harrassowitz-Verlag-Wiesbaden, 1999.
- Valeriu Maricari, *In memoriam – Ionel Dârdală*, “Gazeta de Câmpulung”, mai 1996, p. 5.
- Vasile Andreescu, Mihai Burduja, *Istoria Bucovinei a pierdut un ocrotitor*, “Gazeta de Câmpulung”, mai 1996.

VASILE CRISTIAN PROFESORUL ȘI ISTORICUL LA 65 DE ANI

**Mihai Iacobescu
Harieta Mareci**

- 1 -

Nu e nimic mai dificil – și într-un anume fel și mai nefiresc – decât să trebuiască să scrii ceva esențial și durabil despre un contemporan de-al tău, care ți-a fost profesor, nu ți-a încheiat încă nici activitatea didactică, nici opera științifică, omul aflându-se în plin avânt creator.

E așadar, greu, mult prea greu să te aventurezi și să cutezi să formulezi constatări, evaluări decisive, definitive, ca și cum contemporanii și urmașii ar fi atât de cuminți, de supuși, ori pur și simplu dispuși să te creadă, să acceadă la propria-ți judecată.

Și totuși... Astfel de rânduri s-au scris. Se scriu. Se vor mai scrie. Spre a oferi celui în cauză, dacă e posibil, un memento, câteva minute de meditație, îndemnul de-a cântări cu exactitate și onestitate ceea ce-a fost, ceea ce-ar fi trebuit să fie, dar mai ales ce mai poate fi mâine – acel mâine în care ne punem încă atâtea speranțe.

... În toamna anului 1965, în cel de-al IV-lea an de studiu am devenit studentul domnului lector Vasile Cristian. Conducea seminariile de Istorie modernă universală. Avea un fel propriu de-a fi, de-a vorbi, de-a te analiza, de-a te întreba și asculta. Vorbea calm, rar, prietenos, făcând într-o manieră originală pauze între întrebările puse și încerca prin observații scurte, neașteptate, să scoată cât mai multe răspunsuri și argumente diferite, nuanțate, chiar contradictorii, evitând judecățile pripite, simpliste, echivoce, fără suport, superficiale. Aș putea spune că l-am îndrăgit și i-am devenit un colaborator apropiat în analizarea și interpretarea textelor și izvoarelor aduse și propuse spre dezbateri, oră de oră. Am rămas cu convingerea că era un adevărat maestru în cercetarea și descifrarea sensurilor, nuanțelor, înțelesurilor posibile ale cuvintelor și arhitecturii frazei și documentului în integralitatea lui.

Unii colegi obișnuiau să declare, când era vorba despre el, în cercurile intime, cu o vădită admirație: "Domnul Cristian e un mare lord!" Aceasta voia să însemne: un om cu prestigiu profesional, deschis, chibzuit, stăpân pe sine, cu judecăți ferme, solide.

După un referat – cu o temă, care mi-a dat mult de furcă și despre care și astăzi mi-aduc aminte cu plăcere, "asemănări și deosebiri posibile în pregătirea, desfășurarea, conducerea și consecințele imediate și de perspectivă ale revoluțiilor burgheze din Anglia și Franța" – am avut cu dl. Vasile Cristian o discuție intimă în cabinetul său, iar în final, tocmai pentru felul său tranșant, spontan, deschis, de-a discuta și de-a mă asculta, i-am pus o întrebare:

- Domnule profesor am o nedumerire: în mod teoretic se susține de către istoricii marxiști că masele sunt făuritoare ale istoriei. Nu se poate nega rolul lor în crearea civilizației și culturii, îndeosebi pe tărâm folcloric. Dar în desfășurarea evenimentelor istorice, în toate cărțile pe care le avem și studiem, precum și la cursuri și seminarii, analizăm și evaluăm cu precădere rolul pregnant al personalităților – care ocupă adesea 80-90% din textele scrise sau conținutul prelegerilor.

- Hm! Știi ceva? Ai o nedumerire? O să te rog să vii când absolvi anul V de studii, să-mi spui câte nedumeriri mai ai! Da?

... Într-adevăr, pe măsură ce omul intră tot mai adânc în labirintul istoriei, numărul întrebărilor sporește și răspunsurile se tot complică și diversifică. Fiindcă o problemă studiată, odată clarificată, se ridică mereu noi și noi întrebări. Poate tocmai de aceea, fiecare generație reia și rescrie istoria din noi unghiuri de vedere, mai ales că volumul informațiilor crește aidoma arborelui mitic al vieții.

Din această perspectivă *opera* nevăzută a profesorului Vasile Cristian – poate cu mult mai valoroasă și cu implicații de durată în timp și spațiu – o reprezintă *studenții săi*, zecile de generații, în care a știut, cu modestie, pasiune, profesionalism, perseverență și tact pedagogic să formeze și să forjeze deprinderi de muncă intelectuală, convingeri sănătoase și sentimente curate și statornice, înnobilate de râvna benedictină pentru lucrul bine făcut și înaripate de arta căutării, aflării și apărării adevărului istoric – axul care dă sens și preț muncii didactice și celei științifice.

- 2 -

Vasile Cristian s-a născut la 5 iunie 1936, în localitatea Movila Ruptă, județul Botoșani. A urmat școala primară în satul natal, gimnaziul și liceul "Sfântul Sava" în București, apoi Facultatea de Istorie-Filosofie la Universitatea "A.I. Cuza" din Iași.

Dragostea pentru zeița Clio, rezultatele strălucite obținute în anii studenției l-au răsplătit și hărăzit să rămână de la începutul carierei sale didactice de la absolvirea facultății, la Universitatea ieșeană. Aici a parcurs rând pe rând treptele ierarhice ale carierei universitare – preparator (1961-1962), asistent (1963-1968), lector (1969-1974), conferențiar (1975-1989) și, cu începere din 1990, ca profesor la Facultatea de Istorie-Filosofie, la cea mai veche și una din cele mai prestigioase dintre universitățile țării.

Seriozitatea și responsabilitatea pregătirii sale profesionale, temeinice și permanente, pregătirea asiduă pentru perfecționarea măiestriei didactice, receptivitatea față de înnoirile produse pe plan național și internațional în sfera noțiunilor de istorie universală s-au oglindit și în activitatea didactică a profesorului Vasile Cristian, care, treptat-treptat s-a impus în rândul magiștrilor de frunte ai țării, fiind solicitat și consultat ori de câte ori se proiectează sau redactează un Tratat de Istorie modernă universală. Aceasta și pentru faptul că, pe lângă cursul propriu-zis de Istorie modernă universală, Vasile Cristian a optat și acționat pentru înlăturarea concepției europocentriste, atât în cadrul conținutului acestei discipline, unde a introdus sinteze asupra istoriei moderne, privind evoluția tuturor continentelor, cât și prin lărgirea considerabilă a evantaiului de discipline complementare – ca, de pildă, cursuri speciale de Istoriografie europeană în epoca luminilor, Istoria Asiei, Istoria relațiilor internaționale la sfârșitul secolului al XIX-lea, Geografie istorică, Filosofia istoriei – ceea ce, neîndoielnic a transformat Facultatea de Istorie ieșeană într-un veritabil bastion al învățământului istoric modern de nivel european.

- 3 -

Dacă opera esențială a lui Vasile Cristian rămâne cea didactică – formarea și educarea viitorilor slujitori de mâine ai zeiței Clio – această latură a fost potențată, înnobilită și de o cercetare științifică, axată în principal pe evoluția culturii, a ideilor, a istoriografiei, a ceea ce a format, la un moment dat, idealul, resortul intim al unei generații.

Astfel, fără a ne propune o analiză și o evaluare exhaustivă, decisivă a activității sale științifice, vom semna și releva că, în principal, contribuțiile domniei sale vizează aspecte fundamentale ale problematicii istoriografice:

- a) criterii pentru stabilirea începuturilor istoriei românești moderne ("Studii și articole de istorie", 1974), care analizează și încorporează o multitudine de aspecte economice, social-politice, culturale, conceptuale și instituționale, afirmate și dezvoltate sub incidența factorilor interni și internaționali;

- b) relația trecut-prezent-viitor în concepția revoluționarilor români de la 1848 (în volumul *Sub semnul zeiței Clio*, Cluj, 1974), în care sunt surprinse și ilustrate, deopotrivă, imperative temporale din acea “Primăvară a popoarelor”, dar și elemente de actualitate și de perspectivă, prin care istoricul are în vedere, atent și permanent, cele trei dimensiuni ale timpului, veșnicia însăși;
- c) rolul și locul ideilor în general, al argumentelor și fundamentelor oferite de istorie, în special în pregătirea și desfășurarea unor evenimente epocale – precum revoluția de la 1848 (lucrarea de doctorat, *Rolul istoriografiei în pregătirea și desfășurarea revoluției de la 1848 în Țările Române*, care obține în 1985 premiul “Nicolae Bălcescu” al Academiei Române sau contribuția istoricilor la proiectarea și realizarea independenței de stat a României – ca și în formarea, afirmarea și imortalizarea unor personalități ca Dimitrie Cantemir, Ion Heliade Rădulescu, Mihail Kogălniceanu, Al.I. Cuza, Nicolae Iorga sau în activitatea unor instituții cultural-științifice de prestigiu, ca, de pildă, Universitatea din Iași;
- d) sinteze de referință în domeniul învățământului universitar, cum sunt volumele *Revoluția burgheză din Anglia. Culegere de documente* (Iași, 1964); *Prelegeri de istorie modernă universală* (vol. I și II, Iași, 1973 și 1976); *Istoriografia generală* (Iași, 1976), *Istoriografie generală* (Iași, 1976), *Istoriografie generală*, ediția a II-a (București, 1979), *Prelegeri universitare inaugurale. Un secol de gândire istoriografică românească (1843-1943)*, antologie, comentarii, note (în colaborare, Iași, 1993), *Asia și America în secolele XVI-XVIII* (Iași, 1993). Aceste lucrări au devenit deja un instrument prețios pentru activitatea profesorilor și a studenților de la istorie și ele probează implicarea majoră a profesorului ieșean în procesul dezvoltării și modernizării istoriografiei universale în România;
- e) tradițiile progresiste ale învățământului istoric românesc la Academia Mihăileană din Iași, la Universitatea “Al.I. Cuza” din Iași sau în activitatea unor personalități ca Aron Florian, Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, A.D. Xenopol, Ion Maiorescu, Ilie Minea, Gheorghe I. Brătianu, Ilie Grămadă etc.

Se adaugă o impresionantă salbă de studii și articole, referitoare la evoluția istoriografiei românești în epoca modernă, care rămân pentru istoricul de mâine puncte de plecare în cercetările viitoare.

- 4 -

Timpul, cel neiertător, imparțial și implacabil rămâne singurul judecător suprem al faptelor noastre.

Pentru un profesor, alături de opera scrisă, opera invizibilă, cunoștințele, sentimentele, convingerile sădite în generațiile tinere reprezintă un travaliu, care rodește și sporește pe măsura sincerității forței de argumentare și de înrăurire a capacității de-a construi și stabili între magistru și ucenici acele punți posibile, indestructibile între cugete și suflete.

Acest fapt, esențial reiese și din mărturiile Harietei Mareci, doctorandă a profesorului Vasile Cristian, pe care le adăugăm drept încheiere la modestele noastre gânduri, odată cu cele mai cordiale urări de sănătate, prosperitate, noi și durabile succese, mulți ani fericiți!

*

Știu că o sumă întreagă de lucrări, de sinteze, manuale ori studii dezvăluie temeinicia stăruințelor istoricului Vasile Cristian; în fiecare dintre ele, rigoarea, profunzimea și devotamentul se înlanțuie și capătă înțelesul superior ce transcede clipa.

S-a spus adeseori că opera poate da dimensiune unei personalități și e un adevăr la îndemână; dar fără spiritul în stare să rodească în ceilalți – colegi, studenți, discipoli sau cititori nu poate fi desăvârșită... Nu despre opera *Istoricului* Vasile Cristian vreau să scriu aceste rânduri, nu acum, ci despre spiritul *Magistrului* Vasile Cristian revelat în dialogurile purtate de-a lungul ultimilor cinci ani.

L-am cunoscut, întâi, din cărți, din listele bibliografice parcurse în anii studenției la Suceava... I-am cunoscut, mai întâi, numele. L-am întâlnit apoi, după absolvire, în atmosfera copleșitoare a Universității din Iași... Atunci l-am văzut și mi-a vorbit. Nu mai era un nume pe o copertă. Era o prezență... distinctă, distinsă... ca și mediul în care intrasem.

Din vara anului 1996 a devenit *Magistrul* meu. De atunci – și asta nu e o părere, trecătoare, de circumstanță – “aerul” de pe culoarele Facultății de Istorie, “aerul” din cabinetul *Magistrului* a devenit respirabil. “Va fi bine, n-am nici o îndoială”, mi-a zis, liniștitor, și cuvintele sale s-au repetat. Erau dovada unei specifice sau poate că prea pline de încrezătoare afecțiuni, de altfel, extrem de flatante pentru mine.

Au urmat întâlnirile de dinaintea examenelor, de dinaintea susținerii referatelor, întâlnirile prilejuite de ocazii și ocaziile transformate pur și simplu în prilejuri de întâlnire. Cred că datorită lor am redescoperit, în mine, bucuria momentului în care te simți prețios pentru că cineva, un *Magistru*, insuflă în tine certitudinea că frământările launtrice, zbuciumul creației și renunțările nu sunt întotdeauna zadarnice. “Bucovina merită, trebuie cunoscută”, “oamenii ei, istoricii ei poartă un interes deosebit” și “e datoria bucovinenilor, mai cu seamă a bucovinenilor să împărtășească celorlalți din experiențele lor trecute. Iar datoria ta – mi-a mai spus – e să-l faci cunoscut pe Teodor Bălan și să nu-i lași munca în uitare...”

Au trecut cinci ani... sunt bogată! Inhibițiile, rezerva, frustrările au trecut și ele. N-am motiv să fiu frustrată. “Acasă” a fost și a rămas Suceava; “acasă” a devenit și cabinetul *Magistrului*.

Pus într-o imaginară clepsidră, nisipul, ca simbol al timpului petrecut în compania *Magistrului* nu umple o jumătate. Greutatea particulelor e însă mare, iar sclipirea lor durează...

SCRISORI DE LA CITITORI

Stimate domnule redactor șef,

Vă anunțăm cu plăcere că, în urma procesului de evaluare a aplicațiilor depuse la CNCSIS, revista pe care o coordonați va fi recomandată Consiliului Național de Atestare a Titlurilor și Diplomelor Universitare pentru ca articolele publicate să fie luate în considerare în procesul de promovare în cariera universitară. După consultarea Consiliului Național de Atestare a Titlurilor și Diplomelor Universitare, CNCSIS va anunța lista revistelor acreditate.

Menționăm că procesul de evaluare în vederea acreditării este un proces continuu, evaluarea realizându-se periodic.

Președinte,

Prof.dr.ing. Ioan Dumitrache

ABREVIERI

a. Periodice

AAR	= Analele Academiei Române
AARMN	= Analele Academiei Române. Memorii și notițe
AARMSI	= Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice
AARMSL	= Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare
AIIAI	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie “A.D. Xenopol” Iași
AIINC	= Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj
AMET	= Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei
AN	= Arhivele Naționale
AȘUI	= Analele Științifice ale Universității “Al.I. Cuza” Iași, seria Istorie
AUB	= Analele Universității București
BAR	= Biblioteca Academiei Române
BCMI	= Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice
BMI	= Buletinul Monumentelor Istorice
BOR	= “Biserica Ortodoxă Română”, București
CC	= “Codrul Cosminului”, Analele științifice de istorie (serie nouă), Universitatea “Ștefan cel Mare” Suceava
CI	= Cercetări Istorice
CDM	= Catalogul Documentelor Moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului
DIR	= Documente privind istoria României
DRH	= Documenta Romaniae Historica
EN	= Economia Națională
“Hierasus”	= “Hierasus” – Anuarul Muzeului Județean Botoșani
MI	= Magazin istoric
MMS	= “Mitropolia Moldovei și Sucevei”, Iași
NEH	= Nouvelles études d’Histoire
RA	= Revista Arhivelor
RdI	= Revista de Istorie

REF	= Revista de Etnografie și Folclor
RESEE	= Revue des études sud-est européennes
RI	= Revista Istorică
RIR	= Revista Istorică Română
SAI	= Studii și articole de istorie
SCI	= Studii și cercetări istorice
SCIA	= "Studii și Cercetări de Istoria Artei", București
SCIVA	= Studii și cercetări de istorie veche și arheologie
SCS	= Studii și cercetări științifice
SMIM	= Studii și materiale de istorie medie
Studii	= Studii. Revista de istorie
SUBB	= Studia Universitas Babeș-Bolyai
Suceava	= Suceava. Anuarul Muzeului Județean; Anuarul Muzeului Național al Bucovinei

b. Izvoare documentare

Arh. M-rii PT.	= Arhiva Mănăstirii Putna
T. Balan, <i>Doc. buc.</i>	= Teodor Balan, <i>Documente bucovinene</i> , vol. I-IV, Cernăuți, 1933-1939; vol. VI, București, 1941
T. Balan, <i>Doc. M-rilor</i>	= Teodor Balan, <i>Documentele mănăstirilor din Bucovina</i> , ms. Arhivele Statului Suceava, fond personal Teodor Balan, vol. I-XII.
CDM	= <i>Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală</i> , vol. I-V + 1, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1957-1975
D. Dan, <i>Putna</i>	= D. Dan, <i>Mănăstirea și comuna Putna. Cu două apendice</i> , București, Editura Academiei, 1905
D. Dan, <i>Rădăuți</i>	= D. Dan, <i>Cronica Episcopiei de Rădăuți. Cu apendice de documente slavone originale și traduse și mai multe ilustrațiuni</i> , Viena, 1912
D. Dan, <i>Sucevița</i>	= D. Dan, <i>Mănăstirea Sucevița. Cu anexe de documente ale Suceviței și Schitului celui Mare. Cu ilustrațiuni</i> , București, 1923
V. Măzăreanu, <i>Catastih PT.</i>	= Vartolomei Măzăreanu, <i>Catastihul de toate scrisorile Sfintei Mănăstiri Putna</i> , în D. Dan, <i>Mănăstirea și comuna Putna</i> , București, 1905, p. 164-243

- V. Măzăreanu, *Condica ȣiganilor* = Vartolomei Măzăreanu, *Condică de toȣi ȣiganii robi a sfintei mănăstiri Putnii*, în D. Dan, *Arhimandritul Vartolomei Măzăreanu. Schiȣă biografică și bibliografică cu mai multe anexe*, în AARMSL, ~~seria~~ **II-a**, t. XXXIII, București, 1901, **nr.** 3, p. 82-103.
- Protocol Tabular* = *Copie tabulară a protocolului aulic de delimitare a proprietăȣilor Mănăstirii Putna*, în D. Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905
- Tezaur SV* = *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente 1393-1848*, București, Direcȣia Generală a Arhivelor Statului, 1983.

INDICE DE NUME ȘI LOCALITĂȚI

A

- Aanei, Mircea 432
Aaron, Florian 565
Abager, Ioan 374
Abraham, Nicolae 181
Abramowicz 235
Achim, Viorel 314, 315
Adâncata 57-61, 510, 511
Adâniloie, Nichita 359, 361, 467, 475
Adkins, Lesley 512
Adkins, Roy 512
Adrianopol 226, 249
Aftanasie de Roman 133
Agache, Dumitru 483
Agapia 365, 368
Agrigoroaiei, Ion 276, 277
Aivas 236
Alba Iulia 105, 267, 273, 275, 291, 336, 385, 457
Albu, Mihaela 482
Alecsandri, Vasile 225, 231, 253-255, 263, 309, 425-427, 431, 434
Alexa, Doina 484, 528, 529, 533
Alexandrescu, Sorin 338
Alexandria 180
Alexandru cel Bun 155, 163, 165, 168, 173, 179, 184, 233, 237, 313, 314
Alexandru I 214, 218, 219, 423
Alth, Abois 410, 412, 417
Ambruster, Adolf 191, 200
Amsterdam 521
Anastasescu, Jean 394
Anastasie de Vad 133, 139
Ancel, Jaques 222
Anderwald, Karl 494, 499
Andreescu, C. 165, 168, 140, 157
Andreescu, Vasile 561
Andrei, Petre 337
Andrieș, Apolon 168
Andrieșescu, I. 15
Andronic, Mugur 3, 484
Andruchovici, Ilie 194
Angelescu, C. 381, 385, 392
Antim Ivireanul 541, 544
Antiohia 180
Antohi, Sorin 263
Antonescu, Ion 334
Antonie, mitropolit de Halici 176, 178
Antonovici, Andreas 236
Antonovici, Kristof 236
Antonowicz 235
Anty, R. 222
Apahida 105
Apati, A., 465
Apostol, Grigore 132
Apostol, Liviu 483
Asprocaston 181
Arad 332
Arbore 370
Ardeleanu, Ion 291
Ardeleanu, N. 381
Argetoianu, Constantin 274, 276
Arghezi, Mitzura, 435
Arghezi, Tudor, 437
Arhip, Ioniță 322
Aricescu, C.D. 263, 467
Arion, C.C., 471
Aristotel 535
Ariușd 12, 15, 50
Armbruster, Adolf 129, 260, 319
Aron Tiranul 131, 145
Aron, Petru 142
Artimon, Alexandru 168
Asachi, Gh. 262, 322
Atănăsoaie, Vasile 60
Atena 522, 549
Augsburg 527
Aulard, A. 329
Auner, C. 165, 167, 168, 173, 174, 181
Ausländer, Rose 190
Averescu, Alexandru 380, 391, 393/397
Avignon 175
Axinte Uricariul 164
Aywas, Grigorie 203

B

- Babadag 467, 471
Babeș, Vincențiu 231
Babeți, Adriana 195
Babin, 134
Bacău 185
Băcăuanu, V. 37-46, 49, 50
Bačka 553
Bădeuți 126
Baenschi, Dumitrașco 134
Bahrinești 126
Baia de Aramă 394

- Baican, V. 185
 Băiceni 49
 Băile Herculane 518
 Baineț 126
 Bălăceana 371
 Balaci, Sava mitropolit 149, 150
 Bălan, Ioanichie 546
 Bălan, Teodor 135, 136, 137, 140, 141, 153-160, 195, 201, 202, 225, 230-232, 303, 312, 405, 524, 526, 540, 561
 Bălășescu, Emil 410
 Balcani, sat 184
 Bălcăuți 131, 142
 Bălcescu, Nicolae 250, 251, 254, 259, 261-265, 565
 Balintești 131
 Băloșescu, Isaia 527
 Balș, Alecu 359
 Balș, Costache 225, 359
 Balș, George 166, 168, 174
 Balș, Theodor 359
 Balș, Vasile 199, 201, 202, 527, 317, 528, 558
 Bălțați 47, 48, 50
 Bălți 332, 493
 Băncescu, Alexandru 560
 Bancoș, Dorel 300, 301
 Bandur, Grigore 373
 Bănescu, Nicolae 524
 Bâra, I. 46, 50
 Barac, Ioan 541
 Barbovschi, Teodosie 543
 Barbu, Violeta 544
 Bardejov 556
 Bardz, Gilles 482
 Bargrave, Robert 504
 Bari 517
 Baring, Arnulf 190
 Barițiu, George 226, 229, 231, 251, 524, 527
 Bârlad 518
 Barnovschi, Miron 132, 140, 146
 Bărnățiu, Simion 230
 Bartal, A. 173
 Basarab, Matei 147
 Bataruiuc, Paraschiva-Victoria 3, 53, 519
 Bătrâna, Adrian 166, 168, 173, 181
 Bătrâna, Lia 166, 168, 173, 181
 Baudouin de Courtenay, J.I. 536
 Bauer, Teofil 494, 495
 Beck, Erich 528, 561
 Beilekoi, V.S. 14, 15
 Bem, Iosif 413, 561
 Bensdorf, Iosif 410, 417
 Berdibeg han 170
 Berești-Tazlău 184
 Berindei, Dan 247, 250, 252, 258, 259, 261, 264
 Berlin 231, 286, 293, 295, 549, 550, 551, 552
 Berzunți 184
 Bilca 126
 Bistrița (mănăstire) 155, 163, 184
 Blaj 501
 Bob, Ioan episcop 539
 Bodale, Arcadie 131
 Bogdan al II-lea 131
 Bogdan al III-lea 131, 140, 143, 144, 155
 Bogdan, Damian P. 166
 Bogdan, Ioan 154, 155, 530
 Bogdanowicz, Bernhardt 234
 Boghian, Dumitru 3, 11, 14, 21, 37, 47, 51, 511
 Bogos, D. 399, 400
 Bohosievici 236
 Boia, L. 108
 Boian 11, 12, 13, 14, 370, 373, 381
 Boicu, Leonid 220, 247, 250, 255, 257, 258, 260-264
 Boiștea 131
 Boldur, Alexandru V. 136, 154, 155, 220, 290
 Boleslav, Iurie al II-lea 169
 Bolkunov, I.F. 214
 Bolliac, Cezar 103, 254, 256, 262, 263
 Bolomey, Alexandra 45, 46, 50, 61
 Bonn 549
 Bonnet, P. 407, 411
 Bopp, F. 535
 Boroianu, D.G. 141
 Borovče 5
 Boston 548
 Botezat, Ștefan 410
 Botișani 131
 Botoșani 225, 233, 392, 395, 493, 496
 Bourguignon de Baumberg, Friederich 308
 Braha, Augustin 537-539
 Brăiești 236
 Brăila 548
 Brăileanu, I. 381
 Brâncoveanu, Constantin 544, 545
 Brașov 231, 252, 253, 293, 525, 541, 557
 Brătianu, Gh. 249, 374

Brătianu, Gheorghe I. 197, 565
 Brătianu, Ion I.C. 380, 381, 385, 387, 392, 393, 396
 Brătîla de Jos 183, 184
 Brătîla de Sus 183, 184
 Bratislava 516
 Brătulescu, V. 175
 Braudel, F. 37, 49
 Breslaw 170, 176, 297
 Brișcă, Adrian 290, 291
 Brodina 126
 Broscăuți 371
 Bruter, Vladimir 499
 Bruxelles 228
 București 100, 101, 108, 218-222, 226, 230-232, 255-257, 279, 282-284, 286-288, 295, 298, 303-305, 314-317, 319, 330, 332-334, 338, 339, 341, 344, 345, 353, 354, 358, 361, 363, 366, 382, 384, 385, 387-389, 392, 393, 397-399, 401, 402, 405, 483, 501, 518, 520-522, 531, 532, 538, 539, 543, 544, 548, 549, 552, 557, 559-561, 564
 Buda 528
 Buda sat 41
 Budai Deleanu, Ion 234, 237, 501, 528, 539, 540
 Budapesta 549, 552
 Budberg, A.I. 218
 Bugești 57
 Buhociu, Octavian 505
 Bulat, T.G. 315
 Burduja, Mihai 561
 Burkut, Igor 499
 Butculescu, Dimitrie 103
 Butură, Valer 505
 Buzatu, Gh. 290, 300

C

Caffa 164
 Calafeteanu, Ion, 428, 465
 Călărași 519
 Calinciuc, Ion, 429, 431
 Călinescu, Armand 280, 289, 337
 Călinescu, George, 437, 438
 Călinești-Cuparencu, 434
 Călinești-Enachi, 434
 Calistru de Rădăuți 133
 Callimachi 215
 Cămărășescu, Nissa 332
 Camariano, Nistor 159
 Camariano-Cioran, Adriana 159

Cămenița 170
 Câmpulung Moldovenesc 192, 293, 296-299, 300, 301, 332, 355-357, 448, 462, 483, 545, 559-561
 Câmpulung Muscel 541
 Câmpulung Rusc 134, 148
 Campus, Eliza 290
 Cădea, Romulus 525, 532
 Cădea, Virgil 168
 Cantacuzen, Dimitrie 178
 Cantacuzino, Dumitrașco 148
 Cantacuzino, Iordache 150
 Cantacuzino, Șerban 545
 Cantacuzino, Ștefan 544
 Cantemir, Antioh 132, 149
 Cantemir, Antioh 507
 Cantemir, Dimitrie 164, 166, 178, 185, 226, 319, 483, 503-507, 503, 504, 565
 Capbun, Marina 482
 Capri, Andreas 203
 Capri, Georges 236
 Capri, Ioan 200
 Caproșu, Ioan 153, 154, 185, 318
 Caragiale, I.L. 309
 Carapciu pe Ceremuș, 435
 Cărașu, Mihai 317, 322
 Cărciumaru, M. 45-47, 49, 50
 Cârdei, Vasile, 430
 Cârja, Gheorghe 357
 Cărlan, Nicolae, 428
 Cărmu 538
 Carol I 229
 Carol al II-lea 285, 291-294, 331, 333, 334, 336, 338, 339
 Carol, Pop, 432
 Carp, Petre P. 268
 Carpentier, Jean 221
 Căruntu, Mihai-Aurelian 279, 301
 Căscioarele sat 13
 Cașu, Igor 482
 Catargiu, Iordache 218, 249
 Catargiu, L. 228
 Cazaban, J. 423
 Cazacu, A. 185
 Cazimir al III-lea (cel Mare) 169-171, 177
 Cazimir, Costache 225
 Ceahor, 435
 Ceaikovski 235
 Ceaușu, Mihai-Ștefan 195, 199-203, 310, 317, 318, 320, 484, 557, 558
 Celan, Paul 190

- Celebi, Evlia 504
 Cerepcăuți 126
 Cernaucă 225, 435
 Cernăuți 150, 189, 190, 192, 194, 198, 199, 220, 225, 231-236, 253, 281, 282, 284, 293, 295, 296, 299, 300, 307-309, 312, 315, 317, 321, 331, 332, 334, 337, 341, 342-346, 362, 363, 423-431, 433-435, 455, 457, 462-466, 477-479, 481-485, 493-500, 501, 502, 525, 527, 530-533, 557, 559, 561
 Cernov, Alexandrina 435, 484, 525
 Cernovodeanu, Paul 222
 Černyš, E.K. 4, 5
 Cetatea Albă 163, 177, 181, 332
 Chalcedon 177
 Chalcidicia 175
 Chanbrun, Ch. de 330
 Chelariu, Ana 483
 Chelcea, Ion 315
 Chesarie de Râmnic 541
 Chilia 174
 Chiril, episcop 181, 535
 Chiriță, Viorel 483
 Chișinău 220, 222, 362, 428, 457, 465, 490, 496, 499, 505
 Chitoveni 38
 Chomsky, N. 536, 537
 Chopin, Fr., 424
 Ciachir, Nicolae 237
 Cicanci, Olga 315
 Cihodaru, Constantin 153, 154, 168, 173, 185, 316, 516
 Cihorâni, 469
 Ciobacă, Teofilact 136, 155, 156, 158
 Ciobanu, Gh., 428
 Ciobanu, Veniamin 173, 174, 221, 222
 Ciobotea, Daniel, 435
 Ciocan, Nicolae 154
 Ciolăneștii din Deal 12
 Ciorogariu, P. 344
 Cipariu, Timotei, 231, 431
 Cirmen 171
 Ciupercă, Ion 345
 Ciupercovici, Arcadie, 431
 Ciupercovici, Leon, 429
 Ciupitu, Ichim 57
 Ciurea sat 43
 Ciurea, Alexandru 168
 Ciurea, Dimitrie 156
 Ciută, Ioan 185
 Clemenceau, Georges 191
 Clement, Olivier 354
 Clenciu, Vasilică 185
 Cleopa, Ilie 351, 354
 Clicicăuți 131
 Climăuți 126, 131
 Clit-Arbore 194
 Cluj-Napoca 222, 232, 321-332, 430, 438, 441, 447, 463, 483, 501, 540, 544, 545, 549, 557, 560
 Cocerhan, Ioan 281
 Cocuz, Ioan 195, 362
 Codău, Patricia 180
 Codrescu, Theodor 135, 136, 153, 159
 Cojocar, Hovhannes 235
 Cojocaru, Gheorghe 482
 Cojocaru, Ilie 57-61, 511
 Cojoc-Chiril (localitate), 470
 Colescu-Vartic, C. 220, 222
 Colin, Amy, 427
 Comșa, E. 4, 14, 15, 48, 49
 Conea, Ion 183, 185, 262
 Connecticut (S.U.A.), 450
 Conning, Charles Stratford 219
 Constanța 296, 332, 447, 450
 Constantinescu, Pompiliu, 439
 Constantinescu, Radu 543
 Constantinescu-Iași, Petre 174
 Constantiniu, Florin 290
 Constantinopol 171, 175, 178-180, 227, 233, 234, 236, 254, 255, 504, 548
 Constantinopol, patriarhie 176, 178-180
 Constantinus 521
 Constantius Clorus 521
 Corfus, Ilie 156
 Corlățel 236
 Cornea, Paul 247, 258, 260, 264, 265
 Corni, 469
 Coroliuc, Anca 47, 48, 50
 Corsei, I. 316
 Corvin, Matei 142
 Coșbuc, George, 425, 437-445
 Cosma, Octavian Lazăr, 428
 Cosso, Leo 220, 222
 Costache, Veniamin 528
 Costăchel, Valeria 185
 Costăchescu, Mihai 45, 49, 135-137, 140, 141, 154-158, 174
 Costin, Miron 226, 319, 503
 Costin, Nicolae 153, 164, 166, 226, 319
 Costinean, Victoria, 432
 Costișa 126

Costyșin, Stepan 499
 Cotârgași, 469, 472, 473
 Coteț, P. 38, 49
 Cotiugă, V. 21, 47, 51
 Cotnari 41
 Cozadini, Șt. 228
 Cozmei, Ion 285, 437
 Cozmeni, 435
 Crăciun, Dorel Petru, 432
 Cracovia 170, 172, 176, 557
 Crainic, Nichifor 352
 Craiova 315, 465
 Crășmaru, A. 61
 Crasna 295
 Creangă, Ion 473, 482
 Crețeanu, George 264
 Crețeanu, Radu 180
 Crețulescu, C.A. 257
 Crețulescu, Nicolae 181, 261
 Cretzianu, Al. 263, 289-291
 Crimca, Anastasie 146
 Cristea, Miron 337
 Cristescu, C. 273
 Cristești, 469
 Cristian, Vasile 563-566
 Cristofowicz 235
 Cristuș, Elena 483
 Crivești 41
 Cronț, Gheorghe 141
 Crucea, 470, 473
 Cuciurul Mic, 434
 Cucoș, Ștefan 57
 Cucu, Dumitru 195
 Cucuieți sat 185
 Cucuteni 11, 13, 14, 41, 42, 48-50, 509
 Cupca 143
 Cupcici, Iurie 132, 143
 Curcă, Gh. 361
 Cuza 225, 229, 230, 247, 274
 Cuza, A.C. 355, 356
 Cuza, Alexandru I. 565
 Czartoryski, Adam 214, 216

D

Dabija, Istrate 131, 132, 147
 Dădești 39
 Dălhăuți 538
 Damian, Samuliă 548
 Dan, Dimitrie 137, 140, 141, 153, 155-157, 234-238, 425
 Dan, Mihai 315

Dan, Pamfil, 431
 Dănești sat 4
 Daniel, I.P.S. 537, 538
 Daniil Sihastrul 546
 Dănilă, Constantin 356
 Danu, Corina 482
 Danu, Eugenia 482
 Dârdală, Ionel 559-561
 Darnița 267, 268, 272, 274, 275
 Darrouzes, Jean 165, 167, 179, 181, 182
 Dașchevici, Alexandru 373
 Datcu, Iordan, 427
 David, A.I. 48, 49
 Davidescu, Gh. 282, 285, 287
 Davidov, A. 168
 Davila, Carol, 467
 Davis, Sacha 481
 Decius 521
 Delavrancea, B.Șt., 434
 Deleanu, Victor 274
 Deleni 41
 Deletant, Dennis 481
 Demciuc, Vasile M. 163, 167, 174
 Demetrescu, D. 384
 Densușianu, Ovid 505
 Dergacev, V.A. 509, 518
 Despot vodă 145
 Deva 53
 Diaconescu, Florica 484
 Diaconovici, Corneliu 526
 Diaconu, Ion 505
 Diaconu, Mircea 346, 482
 Dima, G., 426
 Dimancea, Mihail 309
 Dimitrievici, Vasilie 164, 171
 Dimitrovița, Ambrozie, 431
 Dinu, Marin 509
 Diocletianus 521
 Diță, Alexandru 174
 Djolotian-Siruni, Hagop 236
 Djuvara, G.T. 220
 Dobó, Arpad 520, 521
 Doboș, Filaret 374, 381
 Dobrescu, Nicolae 165, 167
 Dobrogeanu-Gherea, C-tin, 437, 438, 440-441, 443, 445
 Dobrovăț 143
 Dodești 13
 Dolhasca 542, 469
 Dolhești Mari 469, 510
 Doliștei (Dolești) 183

Dolinschi, Isidor 374
 Dominique, P. 330
 Dominte, Constantin 534
 Donat, Ion 156, 505
 Donisă, Nicu 374, 383
 Donskoi, Dmitrie 164, 171
 Dorna Candreni 297, 357, 371
 Dorna, 469, 470, 472, 473
 Dorohoi 233, 332
 Dosoftei 164, 181, 543
 Dosoftei Herscul 317, 320
 Dostian, I. 222
 Dostoievski 349, 351, 353, 354, 551
 Drăceni, 469, 473
 Drăgănești, 469
 Drăgoi, C. 185
 Drăgoiești 370
 Dragomir, I.T. 14, 15
 Dragomir, Silviu 337
 Dragomirna 146, 370, 538
 Dragoș vodă 156, 504
 Drăgulești 185
 Drăgulănescu, C. 284
 Drăgulin, Gheorghe I. 179
 Drăgușanu, V. 361
 Drăgușeni 50, 60, 61
 Draguț, Vasile 168
 Drâmba, Ovidiu 354
 Driault, Edouard 222
 Duca, Constantin 132, 149
 Duca, Gheorghe 132, 148
 Duca, I.G. 274, 277, 385
 Duică, George Bogdan 195
 Dulcești 226, 231
 Dumbrăveni 225, 396
 Dumitrescu, Hortensia 4, 5, 509
 Dumitrescu, Vladimir 4, 5, 14, 15, 49, 105-109
 Dumitroaia, Gheorghe 509-511
 Dunăre, Nicolae 505
 Durostor 332
 Dușu, Alexandru 259, 290
 Duzinchievici, Minodora 525
 Dyatlov, Volodymyr 489
 Dzikowski, Michała 200, 204

E

Ebelin, Josef 409
 Ecaterina a II-a 213, 215
 Economu, Radu 382, 430, 435
 Efros, Vasile 482

Ehrlich, A., 424
 Eliade, Mircea 189, 195, 341, 345, 352
 Eliade, Pompiliu 250, 541
 Elian, Alexandru 167, 168, 178, 182
 Elisabeta I 227
 Emandi, Emil 154, 511
 Emandi, I. 320, 322
 Emerit, Marcel 315
 Eminescu, Matei 391, 396
 Eminescu, Mihai 391, 425, 431, 432, 435, 439, 440, 441, 445, 495, 501, 502
 Enăchești 185
 Enea, Constantin 276
 Engel, Johann Cristian 226
 Enzenberg 234, 317, 330
 Enzenberg, Karl 199, 200
 Erfurt 218
 Eschil 522
 Evdochia de Kiev 142
 Evdokimov, Paul 352, 353, 354

F

Fabian, Klaus 494, 495
 Fălticeni, 472, 473, 475
 Fanchise, V. 345
 Fanea, Anca 483
 Fărcașa 361
 Fedoruk, Mykola 494, 495
 Feleszko, Kazimir 192, 195
 Ferdinand 273, 382, 384, 405, 420
 Feredeni 41
 Ferent, I. 165, 168
 Ferești, 472
 Fetești sat 511
 Filipescu, Constantin 215
 Filipescu, Mitică 250
 Filipescu, Nicolae 392
 Filitti, I.C. 260, 306
 Filotei de Huși 133
 Filotei Kokkinos 172
 Filotei, patriarh 177
 Filotti, Maria 274
 Fisanov, Vladimir 497, 500
 Fischer, E. 363
 Fischer, Hermann 194
 Fisher, Berry 497, 499
 Flechtenmacher, Al., 424
 Flondor, Gh. 291, 410, 418
 Flondor, Iancu 375, 381-389, 391, 397-399, 401, 402, 433, 434, 531, 532
 Flondor, Tudor, 424, 425, 427, 428

Flondoreni 397, 400-402
 Florescu, Florian, 465
 Florescu, Radu 542
 Florești sat 4
 Focșani 216, 249, 314
 Foit, Grigore 3
 Fotino, G. 264
 Francisc al II-lea Rakoczy 234
 Francisc I, 423
 Francisc Iosif, 433
 Frâncu, Constantin 534
 Frank, Chaim 192
 Frankfurt 253
 Franklin, Benjamin 548
 Frankwell, Umlauff, 423
 Franz Iosif 193, 395
 Frătăuți 131, 142
 Frătăuții Noi 125
 Frătăuții Vechi 125
 Fredro, Andryej Maksymilian 540
 Fribourg, 467
 Friedwagner, Mathias, 425
 Frumușica sat 12, 49
 Furtună, Dumitru 194

G

Gafencu, Grigore 279-290
 Gafița, Vlad 355
 Găinești, 471, 473
 Gajdoš, Marian 490, 552, 553, 556
 Gălănești, 435
 Galați 359, 548
 Galerius 521
 Galib Efendi 218
 Gallienus 521
 Gămulescu, Dorin, 477
 Gane, Constantin 141, 143, 155
 Gașpar Graziani 132, 146
 Gassauer, Rudolf 298
 Gdańsk 540
 Geba, Maria 15
 Gelwieg, Valentin 499
 Georgescu, Valentin Al. 180
 Georgescu, Vlad 197, 221, 222
 Georgescu-Breazul, C.N. 344
 Gheorghe Duca 233
 Gheorgheasa, P., 472
 Gheorghiescu, Teoctist 133, 150
 Gheorghiu, E. 41, 42, 43, 49
 Gheorghiu, V. 381
 Gheorghiu, Vasile, 434

Gherasim Putneanul 541
 Gherasim, Vasile 483
 Ghiață, Petre 330
 Ghibănescu, Gheorghe 135, 155, 306, 316
 Ghica, Gr. 255, 256, 311
 Ghica, Gr. Al. 263
 Ghica, Grigore al II-lea 131-134, 151-153
 Ghica, Grigore I 132, 146, 147
 Ghica, Ion 229, 248-250, 253, 259, 261-263, 548
 Ghigoiești 12
 Gigurtu, Ion 286, 288
 Gioseni, 469
 Gireadă, George, 430
 Giulești sat 168
 Giumbutas, Maria 15
 Giurcă, Gh., 447
 Giurescu, Constantin C. 99-108, 158, 165, 167, 306, 310, 311-336, 503, 505
 Giurescu, Dinu 109, 158, 505
 Giurgiu 100, 548
 Glăvăneștii Vechi 4
 Glotz, Gustav 522
 Godechot, Jacques 329
 Goethe, W.I. 231
 Goetingen 327
 Goga, Octavian 272, 273, 276
 Gogu, Monica 99
 Goian, Leon, 423
 Golescu, Al. C. 263
 Golescu, N. 257
 Golescu, Șt. 257
 Goncareenko, Petro 487
 Gonța, Alexandru 153-155, 173, 183, 185, 315
 Gordinești 509
 Gorka, O. 174
 Gorovei, Artur, 472, 475
 Gorovei, Ștefan Sorin 153, 156, 165-167, 173, 174, 182, 260, 525
 Gostar, Nicolae 520, 521
 Goșu, Armand 220, 222
 Göttingen 521
 Grămadă, Ilie 565
 Grămadă, Ion 344, 456, 531
 Grămadă, Nicolae 154, 155
 Graur, Alexandru 534, 536
 Graz 557
 Grecii pe Siret 131, 142
 Grecov, B.D. 173
 Greiner, 423

- Gretz, Carl 409
 Grigoraș, Nicolae 136, 153, 154, 156, 159, 166, 173, 181, 314, 315
 Grigorcea, V. 381
 Grigore al III-lea Ghica 234
 Grigorie al II-lea 164
 Grigorie al IX-lea 175
 Grigorie Sinaitul 180
 Grigoriu, Ioan A. 168
 Grigorovici, George 380, 381, 383, 391
 Grigorovici, Radu 198, 430, 435
 Grigoroviță, Mircea, 430
 Grigorovitza, Em. 154
 Grozavu, Mihai, 432
 Gruia, Stelian, 438
 Guliciuc, Emilia 483
 Guliciuc, Viorel 483
 Gumelnița 11, 12, 13, 14
 Gura Humorului 236, 296-299, 357, 369, 381
 Gura Putnei 125, 126
 Gura-Negri, 469
 Guțu, Ion 494
 Guțu, Vladimir 490
 Guyot, R. 329
- H**
- Hăbășești 46-48
 Habsburg, Otto von 191, 195
 Habsburg, Rudolf von 191
 Hacman, Grigore 410
 Hacman, Serghei 496, 499
 Haimovici, Sergiu 21, 22, 24, 47-49
 Hakluyt, Richard 227
 Halder, Franz 290
 Halecki, Oscar 172, 174
 Halici (episcopie) 175, 176, 180
 Halici 169-172, 176, 178, 179, 181
 Halinski, Andrei 220
 Hamangiu, C. 290, 334, 460-461
 Hamburg 327, 541
 Hampel, Johannes 191, 195
 Hândrești 41, 43
 Hangerli 215
 Hapenciuc, Valentin 499
 Harborne 227
 Haret, Spiru 467, 471-473
 Hărlău 41, 42, 50, 131, 142, 155
 Hărmanești 42
 Harris, Z.S. 536
 Hârtoape, 469, 472
 Hârtoap, 469
 Hasdeu, Bogdan Petriceicu 158, 164, 167, 505
 Hău, Florin 482
 Haydn, 423
 Hedviga 170-172
 Heliade-Rădulescu, Ion 99
 Helsinki 283
 Henric 326
 Henry, Paul 174, 175, 180
 Heppner, Harald 300
 Herescu, Dositei 201
 Herescu, Pavel, 471
 Herești, 467
 Herodot 523
 Herseni, Traian 505
 Herța, 435
 Heyken, Eberhard 487, 488
 Hillbricht, Karl 410, 417
 Hitler 279, 286, 289, 293, 560
 Hlihor, C. 291
 Hlipiceni 38
 Hmielnițchi, Timuș 147
 Hoare, Reginald 287, 331
 Hohenzollern, Carol de (Carol I) 550, 551
 Hoisești-Dumești 39
 Holban, Teodor 219-221, 223
 Holm 181
 Homiuc, Ioan 410
 Honta (cazac), 442
 Horațiu 399
 Hordonicul de Jos 510
 Hordou, 440, 441
 Horecea 370, 408
 Horia, Cloșca, Crișan 329
 Horlești 43
 Horodiștea 509
 Horodnic de Sus 370
 Hotin 198, 332
 Hreamătă, Gh. 360, 361
 Hreamătă, Vasile 360
 Hrehor, C-tin, 432
 Hrimaly, Adalbert, 425
 Hrimaly, Otokar, 425
 Hryhoryșin, Serghii 496, 499
 Hudiță, Ioan 290
 Hugo, Victor 191, 439
 Hulea, E. 276
 Humboldt, W.von 535
 Humenné 556
 Hunger, Herbert 545

Hurmuzachi 173, 181, 182, 220, 225, 396,
423, 427, 434, 502, 524-528
Hurmuzachi, Al. 424, 429, 431, 526
Hurmuzachi, Constantin 225-232, 257, 484,
526, 527
Hurmuzachi, Eliza, 424
Hurmuzachi, Eudoxiu 225, 230, 260, 261,
433, 434
Hurmuzachi, Eufrosina, 424
Hurmuzachi, Gheorghe 230, 424, 431, 433,
526
Hurmuzaki, Doxachi 526, 528
Hurmuzaki, Eudoxiu 560

I

Iachint, 435
Iacobescu, Mihai 189, 195, 200, 202, 232,
237-238, 319, 321, 330, 478, 481, 484, 501,
502, 524, 528, 529, 530, 549, 559, 563
Iacobescu, Rodica 483
Iacobesti 236
Iacobici, Iosif 286
Iacobu, Vasile 373
Iacov Putneanul 153
Iacubovschi, A.I. 173
Iamandi, Victor 337
Iancu, Avram 275
Iarema, 443
Iași 15, 21, 39, 44, 214, 220, 226, 227, 230,
232, 234, 235, 256, 268, 271-277, 314, 315,
317, 318, 321, 322, 328, 332, 345, 352, 355,
359, 382, 384-386, 389, 424, 430, 433, 463,
478, 517, 519, 523, 527, 546, 548, 549, 557,
560, 561, 564-566
Ielenicz, Mihai 38, 50
Ieremia Movilă 318
Ierusalim 180, 542
Igești 13, 370
Ionescu, D. 384
Ignat, Mircea 317, 322, 483, 518, 521, 523
Ignătescu, Sorin 3, 482, 511, 515, 519
Ilarian, Al.P., 431
Ilcuș, Ioan 286
Ileana (sat), 467
Ilfov, 467
Iliăș, Alexandru 132, 133, 140, 148
Ilișeni 38, 435
Ioan Vodă cel Viteaz 156
Ionescu, Anton, 430
Ionescu, Serafim, 467-475
Ionescu, Take 274, 380, 381, 385, 393, 399

Ionescu, Tr. 220
Ionică, Lucian 352
Ioniță, Ioan, 467
Ioniță, Viorel 180
Iordache, Mihai, 435
Iorga, Nicolae 99-108, 155, 156, 164, 165,
167, 168, 172, 174, 181-183, 220, 233, 248,
249, 251, 259-261, 273, 275, 279, 306, 314-
316, 342-345, 360, 387-390, 455, 503, 525,
529, 530, 531, 565
Iosep, Ioan 483
Iosif al II-lea 200, 201, 234, 320, 329, 423,
557, 558
Iosif de Mythilene 179
Iosif, Șt.O., 425
Ipsilanti, Al. 359
Ipsilanti, Constantin 214, 216, 217, 221,
222, 359
Irimescu, Gavril 318
Irimescu, Mircea, 430, 435
Isaac Dascălul 538, 539
Isăcescu, Gh. 406-408, 411, 414, 416
Ismail 548
Isopescu, Al., 435
Isopescu, Dimitrie, 433
Isopescu, familia, 435
Isopescu, Grecu, 435
Isopescu, Samuil, 433
Istanbul 217, 220, 504, 541
Istrati, Corneliu 135, 470, 471
Iuga vistiernic 132
Iuga vodă 163
Iurescu, Maria 483
Ivan Pidkova (Nicoară Potcoavă), 442
Ivan, Ilie 494, 495
Ivan, Ioan 168, 537
Ivan, Iorgu D. 141
Ivașcu, George 166
Izvoare 510

J

Jachonowski, Dirk 289
Jaczmirski, A.I. 168
Jagello, Wladislaw 164, 170, 172, 178
Jakobson, R. 536
Jaloba, Ihor 484
Jan Sobieski 318
Jandaurek, Julius 195
Jarcuțchi, Ion 220, 222
Jastrzebiec, Andrej 170, 176
Jespersen, O. 536

Jeunesse, C. 50
 Jirecek, Constantin 530
 Jouvenel, H. 330
 Jukov, G. 286, 287
 Juravle, J. 174
 Jurov 181

K

Kaindl, Raimund Friederich 363, 364
 Kalinderu, I., 471
 Kalousek, Franz, 424
 Kant, Immanuel, 445
 Kapri, Baron Valeriu 276
 Karagea 392
 Karl, Johann, Ritter von, 423
 Karlowitz 557
 Karlsberg 197
 Katerina, 440, 441, 443
 Kempis, Thomas, 441
 Keydanský, Kyrýlo 489
 Kiev 170, 267, 275, 282, 487, 491, 495, 517, 538
 Kiprian, mitropolit 172, 173, 179
 Kirileanu, Simion 361
 Kirițescu, Constantin 276, 277, 290
 Kittner, Alfred, 427
 Klagenfurt 495, 499
 Kneissl, Peter 521
 Knisch, Anton 417
 Kogălniceanu, C. 173
 Kogălniceanu, M. 228-230, 251-253, 255, 257, 258, 262, 310, 315, 425, 432, 433, 565
 Komolossy, Josef von 497, 499
 Konečný, Stanislav 489, 552, 553, 556
 König, Karl, 423
 Koriatovici, Jourg 173
 Korobkova, G.F. 48, 50
 Košiče 489, 490, 553, 556
 Kostășin, S.S. 195
 Kotzian, Ortfried 195
 Kozak, K. 363
 Krasicki, 442
 Kremenetskij 45
 Kremlin 279-285, 287-290
 Kristof, Ladis 484
 Krug, Grigore 354
 Kruglashov, Anatoliy 482
 Kruglașov, Anatoli 497, 499
 Kucima, Leonid 491
 Kuciuk Kainargi 234
 Kun, Bela 275, 280

Kunz, Anton 407
 Kuralt, Martin 540
 Kutahya (Turcia), 450
 Kutuzov 217, 329
 Kydis, Feri 392
 Kysla, Hanna 491

L

Lăpușna 332
 Lăpușeanu, Alexandru 131, 139, 144, 156
 Lăpușeanu, Bogdan 131, 144
 Lascaris, Michel 177, 181
 Laskarev, Serghei 218
 László, Fr. 15
 Laszlo-Kuțiuc, Magdalena, 438-439
 Lațcu, Vodă 170, 173, 175, 176, 181, 410
 Latham, Ernest 483
 Laurent, Vitalien 165, 167, 168, 177, 181, 182
 Laurian, A.T. 231
 Lausanne, 467
 Lazăr, Mihai 313, 483, 501-507, 523, 524
 Lăzăreanu, E. 180
 Leburn, François 221
 Leca, Oct. 315
 Leca-Morariu, Octavia 525
 Lefevre, G. 329
 Leipzig 238, 297
 Lemberg 201, 407-409, 411-414, 416, 420-422
 Lemerle, P. 165, 168
 Lemny, Ștefan 249, 259, 260, 317, 322, 323
 Lenghiel 387
 Lenin 280
 Leontinești 183, 184
 Leopold al II-lea 202
 Lermontov 439, 441
 Lespezi, 469
 Lețcani 39, 44
 Leyda 548
 Liciu, Petre 309, 434
 Liège 516
 Ligor, Alexandru 157
 Lința, Elena 538, 544
 Liov 172
 Lisaura 371
 Liszt, Franz, 423
 Liteni 236, 469, 511
 Litu, V. 381
 Ljubliana 540
 Lloyd, George 393

Loghin, Constantin 370, 432, 525
 Loghin, Leonida 289
 Logigan, Dimitrie 374
 Logotheti, Hugo 203
 Londra 219, 222, 227, 254, 282, 283, 326, 330, 334, 481
 Lorenz, Kourad 352, 353
 Los Angeles 497, 499
 Lovinescu, Eugen, 437
 Lovinescu, V., 471, 472
 Lucăcești 184
 Lucaciu, Vasile 272
 Lucanu, Vasile 373
 Lucasevici, A. 381
 Lucavița de Jos 283
 Luceac, Ilie 225, 405, 427, 484, 524-528
 Lucescu, Mihai 410
 Luchian, Dragoș 154, 155, 430, 435
 Lucretius 535
 Ludanițe 5
 Ludovic al XIII-lea 325
 Ludovic al XVI-lea 326
 Ludovic cel Mare 169, 171, 176
 Ludovic de Anjou 170, 176
 Lugoș 269
 Lunca 469, 510, 511
 Lungu, Vasile 222
 Lupescu, Ioan 309
 Lupescu, M., 468, 472
 Lupescu, Radu 545
 Lupu, Florea 380, 381, 383
 Lupu, Ștefăniță 131, 132, 134, 147
 Lupu, Vasile 131, 132, 134, 138, 146, 147, 157, 365, 542
 Lupu-Bratiloveanu, N. 41, 42, 43, 49
 Lupușoru, Daniela 483
 Luția, Lascăr 344
 Luțk 181
 Lvov 235, 424, 431, 528, 539, 540, 557

M

Macarie, episcop de Roma 543
 Macedonski, Al., 438
 Macovei, Adrian 276, 277
 Mădei, 469, 473
 Madrid 222
 Mahala, 435
 Mahomed al II-lea 132
 Maiorescu, Ion 226-229, 232, 253, 565
 Maiorescu, Titu 227, 230, 232, 469
 Makar, Iuri 494, 496, 499

Mălinescu, V. 228
 Mălini, 469, 471-473
 Mănăstiriște 371
 Manciu, Vasile 259
 Mandescu, Radu 262
 Mandicevschi, C-tin, 425
 Mandicevschi, Eusebie, 424, 425
 Mandicevschi, Gh., 425
 Măneuți 125, 126, 131, 133, 142
 Maniu, Iuliu 401, 402, 530
 Mannerheim 283, 288
 Manolea, 469
 Manolescu, Ion 332
 Mantu, C.N. 14
 Manuilă, Sabin 289
 Mărășești 275, 456
 Mărăști 275
 Marcu, Alexandru 366
 Marcu, Ion 357
 Marcu, Vasile, 466
 Marci, Harieta 303, 310, 341, 484, 563, 565
 Mareș, Al. 366
 Mareș, Ion 509, 511
 Marghiloman 393, 394, 395
 Marginea 125, 126
 Maria Chiajna 144
 Maria de Mangop 142
 Maria Tereza 234
 Maria 441, 443
 Marian, Simion Florea 168, 363
 Maricari, Valeriu 561
 Marina 443
 Marinescu, C. 165, 167, 181
 Marinescu, Iulian 155
 Marinescu-Bîlcu, Silvia 12, 14, 15, 22, 45-47, 50, 61
 Măriței 434
 Măriuța sat 12, 15
 Markevici, V.I. 46, 50
 Marki, Anton de 528
 Marmeliuc, Dimitrie, 428, 456, 465
 Marsilia 325
 Martinet, André 534, 536
 Martiniuc, C. 43, 50
 Matei, Mircea D. 166, 168
 Mathiez, A. 329
 Mavrocordat, Constantin 131-133, 151-153, 159, 160
 Mavrocordat, Nicolae 132, 149, 150, 184
 Mavrodin, Irina, 450

- Mavrogheni, P. 228, 257
 Maxim Tudor-Sorin 483
 Maxim-Alaiba, Ruxandra 509
 Maximinus Thrax 521
 Măzănăiești 236
 Măzăreanu, Vartolomeu 135-137, 140, 141, 153, 155-160
 Mazilu, Dan Horia, 438, 442
 Medzilaborce 555
 Mehedinți, 470
 Mehedinți, Simion 37, 50, 99, 343, 505
 Mehmed, Ali Mustafa 221
 Meillet, A. 534, 536
 Meissner, C., 470, 474
 Melbourne 482
 Melchisedec 145, 168
 Mendel, Denber 285
 Merton, Thomas 351
 Mestugean, V. 237
 Meteș, Ștefan 232, 307
 Metodiu 535
 Meunier, Dauphin 330
 Meyendorff, J. 174, 180
 Michelson 214, 216
 Michelson, Paul 481
 Mickiewicz, A., 439, 442
 Micle, Veniamin 180
 Miclea, Ion 542
 Micu, Dumitru, 437
 Miculi, Carol, 423, 424, 427
 Miculi, Iacob, 423
 Mihai Viteazul 248, 249, 251, 259, 442, 495
 Mihail de Bethleem 179
 Mihail, Paul 168
 Mihăilescu, Simion 392
 Mihalache, I. 380
 Mihalachi, Andi 482
 Mihalcea (localitate), 434, 479
 Mihălcescu, I. 384
 Mihaly, I. 181
 Mihnea cel Rău 143, 146
 Mihnea, Radu 131, 133, 138
 Miordea, V. 159
 Mihoveni 53, 55, 56
 Miklosich, Fr. 177, 181, 182
 Milaș, Nicodem 141
 Milișăuți de Sus 125, 126
 Miller, A.F. 222
 Millo, Matei 231, 309
 Minea, Ilie 177, 181, 565
 Mirabeau, Gabriel Honore Riquetti conte de 325-330
 Mirăuți 321, 322
 Mircea cel Bătrân 167, 171, 173, 179
 Mircea, I.R. 315
 Mircea, Ioan 353
 Miron Vasile Gh. 310, 318, 323
 Miron Vodă Barnovschi 314
 Miron, Gherasim 537, 539
 Miroslăvești, 469
 Mischevca, Vladimir 220, 222
 Missir, Petre 384
 Mitric, Olimpia 319, 322, 323, 483, 539, 541, 544, 545, 547
 Mitrofanovici, Partenie 410
 Mitryaeva, Svitlana 490
 Mitu, Mihai 539-541
 Moga, I. 181
 Mogoșești 43
 Moişa, 469
 Moisescu, Cristian 141, 153, 166, 168
 Moisescu, Gheorghe I. 173, 181
 Moisuc, Pompilia-Viorica, 428, 465
 Molasa, Jerzego 192, 195
 Moldoveanu, Gh., 477, 478, 483
 Moldovița 13, 144, 356
 Molewicz 235
 Molotov, V.M. 280-285, 287-291
 Monah, Dan 45, 46, 50
 Monah, Felicia 45, 46, 49, 50
 Montigny, Lukas 330
 Morariu, A. 381, 384, 455-466
 Morariu, Constantin 232, 455, 456
 Morariu, Leca 343, 344-346, 428
 Morariu-Andreievici, Silvestru 237, 462
 Morariu, Vasile, 431
 Morariu, Victor, 465, 474
 Moruzi, Alexandru 214, 217
 Moruzi, Alexandru Constantin 541
 Moruzov, Mihail 290
 Moscova 4, 164, 220-222, 272, 280, 282-287, 490, 496, 538, 544, 557
 Moscovici, I. 380
 Mounin, George 534-537
 Mouravieff, Boris 220
 Movila Ruptă 564
 Movilă, Gheorghe 543
 Movilă, Ieremia 131, 145
 Movilă, Moise 131, 133, 146
 Movilă, Simion 132, 145
 Mozart, 423

Muller, J. 177, 181, 182
 München 192, 279, 289, 427, 549, 560
 Muntean, George, 430, 435
 Muntele (localitate), 469
 Murad I 171
 Muraru, A. 45-47, 50
 Mureșanu, Andrei 273, 524
 Mureșianu, Iacob 231
 Murgociu, Pentelei 373
 Mușat, Iosif I 165, 167, 168, 178, 180, 182
 Mușat, Mircea 291
 Mușat, Petru 163, 164, 167, 171-173, 175, 177, 178
 Mușata, Margareta 164, 167
 Mușenița 126
 Musicescu, Ana-Maria 141, 153
 Mušinka, Mikuláš 552, 553, 556
 Mustafa 217
 Mustață, baronul, 423
 Mustață, Ion 395
 Musteață, Ioan 203
 Muthu, Mircea 195
 Muzicescu, Gavril, 426
 Mykola, 444

N

Nadis, Livia 483
 Nadișa sat 184
 Nagy, Rodica 536
 Nandriș, Gr., 434, 435
 Napoleon Bonaparte 214, 215, 217, 218, 219, 221
 Năsăud, 441
 Nastasi, Constantin 383
 Năsturel, Petre S. 165, 168
 Neagoe, Stelian 201, 276, 466
 Neagra Șarului 357, 359-361, 469, 470
 Neamț 185, 538, 539
 Necrasov, Olga 22-25, 46-48, 50
 Neculce, Ion 134, 150, 151, 226, 503, 504
 Neculcea, Ioan 355, 356
 Negostina 126
 Negotești, 469
 Negotin 396
 Negru, Elena 482
 Negru, Gheorghe 482
 Negruzzi, Iacob 99
 Negură, Ion, 434
 Negură, Ionel 296
 Nemoianu, Petru 267, 269, 274, 276, 277
 Nerses 235

Neuchatel 220
 Neuman, Hugo 285
 New Jersey 483
 New York 192, 548
 Nezvisko 5, 6
 Niceea 177
 Nichiforescu, Nicolae 373
 Nicoară, Ioan 276
 Nicodin de Tismana 168
 Nicolae Alexandru 132, 151
 Nicolae de Mehlasck 170, 176
 Nicolae Vodă Mavrocordat 313
 Nicolae, Gheorghe 497
 Nicolae, Lupu 284
 Nicolaev, Gheorghe 482
 Nicolau, Emil 275
 Nicolescu, G.C., 427
 Nicolescu, Vasile, 425
 Niculică, Alis 424, 484
 Niculică, Bogdan 3, 53, 57, 61, 511
 Niemerowski, J. 174
 Nimigeanu, George 363, 364
 Nimigeanu, V. 38, 49
 Nistor, Ion 154, 173, 177, 181, 195, 201, 222, 229, 232, 272, 273, 276, 330, 342, 345, 362, 379, 381, 385, 387, 388, 427, 434, 455, 465, 466, 525, 526, 528, 529, 530-533, 561
 Nistor, Pompiliu 268, 269
 Nistru 213, 214, 217, 218, 219
 Nitra 5
 Nițu, A. 15
 Noica, Constantin 482
 Nosievici, Ștefan, 423, 424, 426-428
 Nouzille, Jean 484
 Novalis, 439
 Novoselița 133, 147
 Nuțu, I. 374

O

Obolenski, D. 168, 222
 Obreja, Al. 37, 41, 50
 Odessa 282, 532
 Odobescu, Al. 103
 Odorhei 501
 Ohrida 177, 178, 181
 Oituz 275
 Olaru Nenati, Lucia, 432
 Olaru, Marian 430, 484
 Olgierd, mare duce 170, 177
 Opișeni 126, 469
 Oradea 105

Orășă 185
 Orenburg, 441
 Orhei 332
 Ornea, Zigu 345, 346
 Ortoaia (Giosani), 469
 Ortoanu, Gh., 469
 Ostapchuk, Oksana 490
 Ostrița 131, 134, 142, 150-152, 370, 371
 Oțetea, Andrei 222, 305, 306, 310
 Ottzelowitz, Hora von 185,
 Ozolin, Nikolai 352, 353

P

Păcurariu, Mircea 155, 165, 167, 168
 Paisie Velicicovschi 537-539
 Paleologul, Andronic 181
 Paleologul, Ioan al V-lea 171, 173, 175
 Păltiniș 359, 360, 469
 Panaiteșcu, I.C. 315
 Panaiteșcu, P.P. 164, 166, 167, 172-174,
 185, 221, 252, 260, 262, 315, 319, 503
 Panca, 434
 Pannu, Gh. 394
 Pantazi, Gr., 426, 428
 Pantazică, M. 43, 50
 Pântescu, Irina 546
 Panu, A. 229, 257
 Pânzaru, Mihai 364
 Pânzaru-Bucovina, Mihai 529
 Papacostea, Șerban 165-167, 173, 174, 181
 Papadopol, Calimah Al. 264
 Paradais, Claudiu 141, 153, 157-159
 Paris 218, 220, 222, 227, 250, 254-256, 268,
 291, 325, 329, 330, 385, 557
 Paroreea 175, 180
 Parrant 214
 Pârteștii de Jos 194, 195, 371
 Pârvan, Vasile 101, 529
 Pascaly, Mihail 309
 Pașcani, 469, 472
 Pașcanu, Olivian, 430
 Pascu, Ștefan 155, 276, 277, 319
 Passek, T.S. 4, 5
 Patraș, Eugen 484
 Pătrăuți 370
 Pătroiu, Ion 173, 174
 Paul, I. 14, 15
 Pavel de Schweidnitz 170, 176
 Pavel, Petrea 57
 Pavel, Petru 373
 Pavel, Teodor 549, 550, 551

Pavuk, J. 4-6
 Pecica 105
 Peixotto, B.F. 548
 Peretz, I. 315
 Periam 105
 Petala, Nicolae 389, 390
 Petersburg 550, 552
 Petia, 469
 Petolescu, Constantin C. 520
 Petrariu, Simona 183, 483
 Petre, Ioan Ștefan 153
 Petre, Zoe 522
 Petrequin, Anne-Marie 45, 47, 50
 Petrequin, Pierre 45, 47, 50
 Petrescu, Cezar 335, 336
 Petrescu, Ghenadie 232
 Petrescu-Dâmbovița, Mircea 4, 15
 Petrești 11, 12
 Petricani 131
 Petriceicu, Ștefan 133, 138, 148
 Petriceicu-Hasdeu, Bogdan 505
 Petrino, Dimitrie, 433
 Petrino, familia, 423
 Petru I 227, 550
 Petru Șchiopul 131, 138, 140, 145, 227
 Philadelphia 548
 Philippide, Daniel 249
 Piatra Neamț 509, 525
 Picu, Nicolae, 423
 Piddubnyi, Igor 482
 Piecnița, Oana, 432
 Pienescu, Lucreția, 470
 Pienescu, V., 470
 Pilsen 425
 Pintescu, Florin 123, 129, 483, 493, 499,
 507, 533
 Pippidi, D.M. 520
 Plămadă, Gh., 432
 Plamas, Gregorie 180
 Platon 348, 535
 Platon, Alexandru Florin 197, 198, 200, 203
 Platon, Gh. 247, 254, 258, 259-264, 316
 Platon, Maria 248, 258
 Pleșești, 472
 Plocinic 171
 Ploiești, 450
 Poantă, Petru, 437, 438
 Podraga 131
 Podu Iloaiei 39, 44
 Poghirc, P. 43, 50
 Poiana Mărului 538

- Poiana Stampei 371
 Poieni 126
 Poissonmier, A. 315
 Pojorâta 356, 371
 Polek, Johann 198
 Poltava 538, 539
 Popa, C. 397
 Popa, R. 181
 Popescu, A.I. 168
 Popescu, Dumitru 352
 Popescu, Emilian 168, 520
 Popescu, Eufrosina 276
 Popescu, I. 198, 381, 386
 Popescu, Leon, 429
 Popescu, N. 182
 Popescu, Petru 374
 Popescu, Petru Demetru 155
 Popescu-Sireteanu, Ion 154, 505
 Popești 559
 Popoveniuc, Bogdan 483
 Popovici, Albert 398
 Popovici, Doru, 428
 Popovici, Dumitru 247, 258
 Popovici, E. 381, 383
 Popovici, Vasile 322
 Popovschi, Valeriu 482
 Popovych, Myroslav 488
 Popyk, Volodymyr 488
 Porcescu, Scarlat 136, 158, 168, 181
 Port-Royal 535
 Porumbescu, Ciprian, 424, 426-428, 432
 Porumbescu, Iračlie, 425, 431
 Poslusnicu, M.Gr., 427
 Postadam 557
 Potra, G. 315, 316
 Praga 176, 553, 385, 386, 396, 424, 425, 455
 Precop, Vasile, 430, 435
 Preda, Dumitru 276
 Preda-Mătășaru, Aurel
 Predeal 332
 Prelitsch, Hans 191
 Prešov 553-556
 Pressburg 214
 Preutești, 472
 Prezan, Constantin 273
 Prisăcani 38
 Priznec, Mihai 281
 Probota 143, 144, 542-544
 Proca, S. 384
 Procopovici, Arcadie 361
 Procopovici, C-tin, 426
 Procopovici, Severin, 426
 Prodan, David 341, 345
 Prokopowitsch, Erich 199
 Pruncul, Ilie 409
 Prybytkova, Iryna 490
 Ptolemeu 178
 Puha, E. 37, 50
 Puiu, Visarion, 461, 462
 Pumnul, Aron 153, 195, 331, 429, 431, 501, 502
 Pungă, Gheorghe 156
 Purici, Ștefan 197-200, 293, 300, 311, 482, 487, 488, 496, 499, 552, 556, 558
 Pușcariu, Sextil 311, 433
 Pușcașu, Voica Maria 542
 Pușkin 439, 441, 551
 Putila 126
 Putna 131-134, 138, 143, 145-148, 150-154, 159, 185, 234, 322, 332, 431, 432, 435
- Q**
- Quinlan, Paul S. 481
- R**
- Racoce, Teodor 527
 Racoviță, Constantin Mihail Cehan 150
 Racoviță, Mihai 131, 132, 149-151, 159, 234
 Rad, Ilie 501, 502
 Rădășeni, 469
 Rădăuți 123-127, 139, 166, 170, 174, 176, 177, 189, 192, 284-286, 291, 293, 295, 297, 332, 381, 383, 410, 432, 435, 462, 482-484, 527, 529
 Radion, Palaghia 213
 Radojic, Djordje S. 168
 Radovanu (Ilfov), 467
 Radu de la Afumați 143
 Rădulescu, Alexandru 168
 Rădulescu, Ion Heliade 231, 565
 Rădulescu-Motru, C. 342, 344, 463
 Rădulescu-Pascu, Cristina, 425
 Răduțiu, Aurel 259, 262, 264
 Rakoczi al II-lea, Gheorghe 147
 Rallet, D. 255, 257
 Rallet, V. 228
 Râmnicul Sărat 501, 559
 Rânghilești 38
 Rareș, Petru 131, 132, 140, 144, 153, 542, 543

- Rareș, Ștefan 145
 Râșca, 469
 Rask, R. 535
 Rein, Kurt 300
 Reli, Simion 321, 464
 Renei, Orest, 431
 Reni-Herșeni, Orest, 429
 Reșița 518
 Reteșgan, Mihai 290
 Reuseni 143
 Rezachevici, Constantin 166, 173, 174
 Rezuș, P. 168
 Ribbentrop, Joachim von 282, 288, 291
 Ribot, Alex. J. 274
 Rider, Jaques le 190, 195
 Roma 284
 Roman 143, 185, 314, 543
 Roman Pribeagul 143
 Roman voievod 163
 Roman, P. 14
 Romanați, 470
 Romanescu, Gheorghe 482
 Romertze, Henry T. 548
 Romstorfer, K.A. 153, 174
 Ropcea 370
 Roșă 295
 Roșca, Grigorie 542, 543, 546
 Roșca, Leon 466
 Rosca, Martin 103
 Rosetti, C.A. 256, 257, 263, 392, 393, 396
 Rosetti, Lascăr 225
 Rosetti, Radu 164, 167, 280, 289, 311
 Röska-Rydel, Isabel 201
 Roșu, Al. 37, 50
 Rotaru, Gheorghe 374
 Rovine 171, 174, 179
 Ruginoasa 42, 469
 Rumianțev 218
 Rusceac, Dumitru 374
 Rușetii Noi 12
 Ruset, Andrei 133
 Ruset, Antonie 132
 Rusev, P. 168
 Rusnak, Boris 494, 495
 Rușindilar, Petru 455, 525
 Russo, Alecu 251, 262, 425
 Rusu, Liviu 427, 428
 Rusu, Vasile 430

S, Ș
 Sabău, I. 181
 Sabin, I. 174
 Sabinov 555
 Sacerdoțeanu, Aurelian 525
 Sadagura 410
 Sadova 194, 356
 Sadoveanu, Mihail 275, 438, 441, 442
 Saghin, Lazăr 356
 Sagna sat 43
 Sagnac, Ph. 329
 Șaguna, Andrei 231, 431
 Salzburg 369
 Șandru, C-tin, 424, 427
 Șandru, I. 39-46, 50
 Sanie, Silviu 15
 Sankt Petersburg 213, 214, 216, 218, 219, 226, 441, 538, 549-551
 Santa Monica 499
 Saprovnick, Dumitru 373
 Sârca 39
 Săreanu, D. 381
 Sarnicki, Stanislas 172, 174
 Sarnoff, Irving 497, 499
 Șarul Dornei, 469
 Sasca, 469
 Satco, Emil 363, 427, 428
 Satu Mare 125, 370
 Savu, Alexandru George 338
 Sayenko, Yuriy 487
 Sbiera, I.G. 201, 429, 431-433, 524, 526
 Scarlat, M. 361
 Schechtman, Joseph 301
 Șcheia 3, 4, 6-10, 131
 Schipor, Maria, 432
 Schipor, Vasile, 432
 Schloezer, A.L. 327, 329
 Schmemman 353
 Schopenhauer, 445
 Schubert, 423
 Schulenburg, Werner von der 284
 Schuman, 423
 Schumi, Horst 494, 495
 Scurtu, Ioan 129, 291, 300, 358
 Scurtulencu, B. Th. 315
 Secu 538
 Seișanu, Romulus 248, 259
 Selejan, Iosif, 477-480
 Seletin 286, 297
 Selim al III-lea 217
 Șendrea, portar 132
 Șerban, Alexandru 276
 Șerban, Constantin 147, 157, 325, 525

- Șerban, Ion Vasile 437
 Șerbănescu, Nicolae 173
 Șerbănești 510
 Șerbăuți, 434
 Șesan, Milan 180, 464-466
 Șevcenko, Taras, 437-445
 Sf. Ilie sat 194, 509
 Shakespeare, 441
 Shore, Paul 482
 Sibiu 273, 327, 332, 426, 441, 447, 450, 545, 549, 552
 Sigismund de Luxemburg 171, 175
 Sîiulescu, Cătălin 484
 Sikora, Jan 173
 Siliștea, 469
 Șimanschi, Leon 154, 166
 Simedrea, tit 178, 181
 Simferopol 491
 Simionescu, Paul 505
 Simionovici, Elena 545
 Șimleul Silvaniei 105
 Șimon, N. 14, 15
 Sinăuți 235
 Sinăuții de Jos 126, 525
 Sinăuții de Sus 126
 Șincai 226
 Șincai, Gheorghe 164, 166
 Sinescu, Maria 291
 Sinești 43, 131, 150
 Sinigalia, Tereza 542
 Sion, G. 227, 229, 232, 256, 282
 Șipotele Sucevei 125
 Șirăuți 133, 142
 Siret 131-133, 138, 139, 142, 146-148, 164, 170, 176, 219, 235, 321, 328, 370, 381, 410, 462, 479, 511
 Siret, episcopie 167, 173, 174, 176, 181
 Șirli, Adriana 141, 153
 Sladnița 131
 Slăvescu, Victor 286
 Slavici, Ioan, 431, 432
 Slawinski, Illona 204, 299
 Slobozia 218
 Slușanschi, Emanuel 410
 Slușanschi, Emilian, 455
 Smighelschi, Iosif 410
 Snitynski, Wladimir 192, 195
 Sobkowitz, Johann 417
 Soboul, Albert 329
 Soci, 469
 Sodorovici, Teofil Gh. 331, 332, 336
 Soimescu, Ștefan 332
 Solca 194, 298, 319, 370, 449
 Soliman al II-lea 318
 Solonețul de Jos 371
 Sorkin, Adam 482
 Șornicov, Petru 495, 496, 499
 Soroca 332
 Soroceanu, Dionisie 374, 383
 Sorohan, Elvira 546
 Sorokin, V.I. 15, 46, 50
 Șotropa, Valeria 261, 263
 Șotropa, Vasile 237
 Soveja 268
 Spausta, Ignatz 409
 Spence, Carroll 548
 Spinei, Victor 167, 181
 Spleny, Gabriel von 198, 423
 Srem 553
 Stahl, Henry H. 505
 Stalin, I.V. 279, 282, 288, 550, 559, 560
 Stănciulescu, I., 430
 Stănescu, Eugen 259
 Stănescu, I. 43, 50
 Stănești 235
 Stănița sat 43
 Stara L'ubovňa 556
 Stârcea, cavaler de, 423
 Stârcea, V., 433
 Stasyw, M. 182
 Stătescu, Evghenie 392
 Stătescu, M. 315
 Statis, Kirios 392
 Staufe, L.A. 406
 Stavridis, Ioni 392
 Ștefan cel Mare 49, 131-134, 136, 138-140, 142-150, 153-155, 157, 167, 173, 174, 231, 234, 318, 322, 326, 431, 435, 447-454, 495, 537, 542, 546, 547
 Ștefan cel tânăr 131, 132, 144
 Ștefan I 178, 179
 Ștefan Ieromonah 180
 Ștefan, Gheorghe 131, 132, 147
 Stefanelli, T.V. 238, 524
 Ștefănescu, Ștefan 525
 Ștefănești 281
 Ștefanovici 236
 Stelian, Sergiu 233, 237, 238
 Stepanov, Vladislav 496, 499
 Stern, A. 330
 Sticlăria sat 42
 Știrbăț (localitate), 469, 472

Știrbu, Maria 22, 23, 25, 46-48, 50
 Stoicani-Aldeni 11, 12, 13, 14, 15
 Stoicescu, Nicolae 173, 197, 248, 259, 529
 Stoide, C.A. 140
 Stolnicenii-Costandache, 469
 Storojineț 281, 293, 295, 332, 371, 381, 382, 434, 464
 Straja 370
 Stratone, N. 37, 50
 Straucher, B. 381
 Streinu, Vladimir, 437
 Streinul, Mircea 364
 Stroescu vornic 132
 Stroici, Lupu 133, 145, 146
 Stroiștei 42
 Stronssberg 229
 Stropkov 555
 Strunga 41
 Strutinski, Vladislav 497, 499
 Ștubeu de Bașeu 131
 Stupca 370
 Sturdza 249, 251, 261, 308
 Sturdza, D.A. 220, 222, 228, 229, 231, 232, 249, 251, 261, 261, 268, 276, 308, 467, 468, 524, 526
 Sturdza, D.C. 232
 Sturdza, Eliza 231
 Sturdza, G. 228
 Sturluson, Snorri 535
 Sturm, Marian 499
 Sturza, Mihail 291, 359
 Suceava 3, 21, 58-61, 127, 129, 130, 142, 143, 150, 163, 165, 166, 175, 179, 185, 194, 198, 200, 231, 233-237, 280, 281, 285, 286, 293, 297, 297, 298, 302, 303, 317-322, 326, 333, 334, 338, 339, 354, 356, 358, 360, 361, 363, 367, 370, 381, 383, 391, 392, 396, 409, 410, 423, 426, 427, 430-433, 447, 448-450, 455, 462, 467-475, 479, 481-485, 488, 493, 496-499, 509-511, 515, 516, 518, 525, 531, 544, 546, 557, 559, 560, 566
 Sucevița 146, 319
 Suciu, Alexandru 314
 Sulică, N. 276
 Sultana sat 12
 Șuluțiu, Al., 431
 Șuțu 215
 Svetlov, Oleksandr 487
 Svidník 556
 Swizewski, K. 185
 Szekely, Magdalena 260

T, Ț

Tachias, E. 180
 Țamblac, Grigorie 165, 168
 Țântilă, Vasile 527
 Taraclia 13
 Tărățeanu, Vasile, 430, 435
 Tardini, Fani 312
 Târgu Frumos 11-14, 16-19, 21, 24, 25, 28, 41-44, 47, 48, 50, 51
 Târgu Mureș, 430
 Târgu Negrești 12, 13, 15
 Târnuca 131
 Târnovo 171
 Târpești 4, 12, 22, 23, 24, 28, 50, 510
 Tașcu, Valentin, 438
 Tatakis, B. 180
 Tătărescu, Gh. 285, 287, 288
 Tătăruși, 469, 472
 Tatos., Jenică, 474
 Tăutul, A. 168
 Teleagă, Dimitrie 374
 Tempeanu, Virgil, 474
 Teoctist al III-lea 155
 Teoctist I 180
 Teodor, Pompiliu 259, 262
 Teodorescu, Răzvan, 432
 Teodoru, H. 166, 168
 Țepul de Jos, 456
 Tereblecea 126, 371
 Theodorescu, Răzvan 165, 167, 168, 182
 Țighiliu, Iolanda 197
 Tighina 332
 Tilsit 217, 218, 219
 Timișoara 105, 332, 352, 427, 450
 Tiraspol 282
 Tișăuți 225
 Tismana 180
 Titulescu, N. 289, 290, 426
 Toacă, Miron 322
 Tocilescu, Grigore 99
 Tocqueville, Alexis de 498
 Toderășcu, Ion 259, 262, 523
 Todirești 42, 371
 Tofan, George 530, 531
 Tofan, George, 433, 434, 457
 Tofan, Gh. 374, 375
 Țolești, 472
 Tolova 236
 Tolstoi 551
 Toma, Gh. 374, 375
 Toma, Iorgu 531

Tomaschek, Peter 198
 Tomașciuc, C-tin, 433
 Tomești 43
 Tomșa al III-lea, Ștefan 131, 132, 145, 147
 Toporăuți, 455
 Torouțiu, Ilie E. 311, 463, 465
 Traian 384
 Traian, sat 4, 5, 24, 28
 Trăisteni 538
 Trebici, Vladimir 195, 430, 435
 Treptow, Kurt 481
 Trifești 57-61
 Troțuș 131
 Trubețkoi, Evgheni 352, 354
 Tudose, S. 14
 Tufescu, Victor 37, 42, 45, 50, 185
 Țugui, Pavel 198
 Tulbure, Victor, 442
 Tupilat, Gheorghe 320
 Turczynski, Emanuel 191, 195, 299, 301
 Turda 105, 275
 Turdeanu, Emil 158, 168, 180, 365
 Turnavițu, Scarlat 257
 Turnu-Severin 391, 392, 394
 Tvrtko 171

U

Udovenko, Gennadiy 489
 Uglieșa 171
 Ujvári, I. 43, 44, 51
 Ungureanu, Al. 43, 50
 Ungureanu, Cornel 195
 Ungureanu, I. 37, 39-46, 50
 Ungureanu, Ștefănița 484
 Urban al V-lea 170
 Urdăreanu, Ernest 285
 Ureche, Grigore 156, 164, 166, 178, 226, 304, 503, 504
 Urechea, V.A. 153
 Urechești 559
 Ursachi, Mihai 482
 Ursu, Emil 482
 Ursu, I. 174
 Ursu, I.H. 155
 Ursu, N.A. 541
 Ursulescu, Nicolae 4, 6, 11, 14, 21, 47, 51, 109, 510, 515, 517-519
 Uspenski, Leonid 352, 353
 Uzbbek han 173

V

Vago, Bela 334
 Vaida-Voevod, Alexandru 356
 Valea Lupului 39, 46-49
 Vâlsan, George 505
 Van Genep, Arnold 352
 Vancea, Zeno, 427, 428
 Vântu, Gh., 464, 466
 Varșovia 192, 540, 541, 557
 Varta, Ion 482
 Vârtosu, E. 221
 Vascani 42, 469
 Vasilescu, Alexandru Al. 559
 Vasilescu, Maria 309
 Vasiliu, Al. 344
 Vasilovschi, Traian 296
 Vaslui 233, 517
 Vatamaniuc, Dimitrie 198, 430, 435
 Vatra Dornei 236, 297, 356, 357, 359-361
 Vatra Moldoviței, 435
 Văleni, 469, 473
 Văratice, Vitalie 484
 Vătășianu, Virgil 168
 Vencel, S. 5
 Verenca, I.D., 424
 Vergilius, 437
 Verlinden, Ch. 315
 Versailles 279, 288
 Vianu, Al. 222
 Vicovu de Jos 125, 126, 131
 Vicovu de Sus 125, 126, 131, 133, 529
 Vicșineț 131
 Vidu, I., 426
 Viena 192, 194, 225, 230, 231, 234, 235, 255, 268, 297, 307, 309, 329, 343, 359, 423/426, 431, 433, 501, 525, 527, 528, 530, 531, 549, 550, 551, 552, 557, 558, 561
 Vijnia 235
 Vitcu, Dumitru 247, 257, 258, 263, 265, 267, 482, 548, 549
 Vitencu, Al., 434
 Vlad, Ana-Maria 15
 Vlaicu, Aurel, 434
 Vlaicu, V. 276
 Vlapca 332
 Vlastares, Matei 178
 Vlăduțiu, Ion 503, 505
 Voevidca, Al., 424, 425, 428
 Voicu, Ana-Mirela 233
 Voievodeasa 125, 126, 128
 Voinești 43

Voitenko, Volodymyr 491
 Voitineli 126
 Volcineț 126
 Volcinschi, Arsenie 133
 Volontir, Nina 47, 51
 Volovăț 126
 Vornicescu, Nestor 180
 Vorobchievici, E. 363
 Vorobchievici, Isidor, 426
 Vorona 538
 Voronca, Zaharia, 479
 Voroneț 194, 545, 546, 547
 Voronțov, A.V. 214
 Vovelle, Michel 329
 Vuia, Romulus 503, 505
 Vukašin 171
 Vulcănești 13
 Vulpe, Radu 15, 45, 51, 107, 108

W

Wachmann, Constantin 268
 Wachmann, I.A., 424
 Wagner, Rudolf 296, 299-301
 Wald, Lucia 534, 536
 Washington 548
 Wladislaw de Opolia 170
 Wolff, Josif 173
 Woodcock, Shannon 482
 Wulfila, episcop 535
 Weber, 423
 Welschinger, Henri 330
 Whitney, W.D. 536

X

Xenopol, A.D. 99-108, 213, 220, 221, 222,
 232, 259, 264, 503, 565

Y

Yannaras, Christos 352-354
 York 515

Z

Zaciu, Mircea, 437
 Zadurovici 236
 Zadvornyj, Mihailo 487
 Zaharia, Ciprian 165, 167, 181
 Zaharia, E. 4
 Zahariasevici 236
 Zalesczki 281
 Zaleski, 442
 Zalizneak (cazac), 442
 Zamarineac, Niculai 281
 Zamfir, M. 258, 263, 264, 265
 Zamfirescu, Dan 168
 Zane, G. 261, 263
 Zastavna 285
 Zavulovici, Al., 427, 428
 Zelea Codreanu, Corneliu 355-358
 Zeletin, Ștefan 249, 260
 Zeuss, J.K. 535
 Zirra, Al.I., 427
 Zolkiew 320
 Zöllner, Erich 191
 Zotta, Mihai, 429
 Zotta, Sever 525, 526
 Zub, Alexandru 105-108, 227, 232, 256,
 261-265, 345, 529
 Zugravu, Acvilia 559
 Zürich, 467

ÎN ATENȚIA COLABORATORILOR

“Codrul Cosminului”, Anuarul Catedrei de Istorie de la Universitatea “Ștefan cel Mare” din Suceava, acceptă pentru publicare *studii* (maxim 25 pagini), *articole și note* (maxim 15 pagini), *recenzii* (maxim 5 pagini), *dări de seamă* privind viața științifică internă și internațională.

Toate materialele vor fi prezentate redacției tehnoredactate, în word 8, cu caractere de 12 în Times New Roman CE, cu note și ilustrații la sfârșitul textului. *Studiile și articolele* vor fi, în mod obligatoriu, însoțite de un rezumat tradus într-o limbă de circulație. Fotografiile și desenele vor fi numerotate și însoțite de explicații.

Colaboratorii sunt rugați să prezinte materialele în formă finală.

Adresa redacției:

Universitatea “Ștefan cel Mare” Suceava
Str. Universității nr. 1
Catedra de Istorie

ISSN 1224-032X

<https://biblioteca.digitala.ro> / <https://codru.kosmineri.ro/codru>